

HUSITSKÝ TÁBOR

SBORNÍK
MUZEA HUSITSKÉHO REVOLUČNÍHO Hnutí

9

(1986-1987)

TÁBOR 1987.

OBSAH

ČLÁNKY

František Šmahel

Organizace a skladba táborské strany v letech 1420–1434 7

Die Organisation und Struktur der Taborer Bruderschaft
in den Jahren 1420–1434 89

Jaroslav Čechura

Sekularizace církevních statků v husitské revoluci a některé
aspekty ekonomického a sociálního vývoje v Čechách v době
pozdního středověku 91

Die Säkularisierung der Kirchengüter in der hussitischen Revolution
und einige Aspekte der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung im
spätmittelalterlichen Böhmen 100

Petr Čornej

Bitva na Vítkově a zhroucení Zikmundovy křížové výpravy
v létě 1420 101

Die Schlacht auf Vítkov (Veitsberg) und der Zusammenbruch
des Kreuzzuges im Sommer 1420 151

Rudolf Tecl

Tábor a bitva u Křeče v roce 1435 153

Tabor und die Schlacht bei Křeč im Jahre 1435 189

Miloslav Bělohlávek

Obraz husitství v nejstarších plzeňských kronikách
15. a 16. století 191

Das Bild des Hussitentums in den ältesten Pilsner Chroniken
des 15. und 16. Jahrhunderts 198

Jiří Kořalka	
Palacký, Sybel a počátky Historische Zeitschrift	199
Palacký, Sybel und die Anfänge der Historischen Zeitschrift	247

Michael Borovička	
Mistr Jan Hus na českém zemském sněmu v roce 1889	249
Magister Jan Hus am böhmischen Landtag im Jahre 1889	269

Jiří Pešek	
Husitství v disertacích na české a německé univerzitě v letech 1882–1939	271
Das Hussitentum in den Dissertationen der tschechischen und deutschen Universität in Prag in den Jahren 1882–1939	276

PRAMENY

František Šmahel	
Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Tábořsku od poloviny 14. do konce 15. století	277
Zwölf Quellensonden zu den sozialen Verhältnissen im Taborer Gebiet von der Mitte des 14. bis Ende des 15. Jahrhunderts	321

Karel Beránek	
Další Husův autograf?	323
Ein neues Autograph von Jan Hus?	324

Jana Nechutová	
Traktát „De ymaginibus“, připisovaný Petru Paynovi (Pražský univerzitní kodex IX E 10, ff. 210v–214r)	325
Traktat „De ymaginibus“, Peter Payne zugeschrieben (Prager Universitätskodex IX E 10, fol. 210v–214v)	334

Eduard Maur	
Ještě jednou Kučtajn Žižkova listu Domažlickým	335
Noch einmal Kucztein in Žižkas Brief an die Tausen	349

Pavel Křivský	
Papež Řehoř XVI. a vídeňský nuncius o panslavismu a husitství v Čechách v roce 1844	351
Papst Gregor XVI. und der Wiener Nuntius über den Panlawismus und das Hussitentum in Böhmen im Jahre 1844	368

OBZOR LITERATURY

Historická archeologie	369
Přehledy, repertoria, bibliografie	370
Hospodářské a sociální poměry	373
Karel IV. a Václav IV. očima století	380
Středověká kultura a slovesnost	385
Pražská univerzita	396
Šestisté výročí Viklefova úmrtí	400
Hereze a reformní ideologie	406
Husitství v Čechách a na Moravě	413
Sousední země	424
Doznívání husitství	428
Evropská reformace a německá selská válka	434
Města a městečka	439
Absolutismus a osvícenství	443
Národ a historismus	448
České historické vědomí	465
Husitské tradice	482
Novodobé dějiny Tábořska	486

Jaroslav Šidak († 25. 3. 1986)	490
Seznam zkratek	491
Rejstřík autorů recenzovaných prací	493

ORGANIZACE A SKLADBA TÁBORSKÉ STRANY V LETECH 1420-1434

František Šmahel

Prudký spád a neustálé zvraty revolučního procesu se promítaly nejen do vnitřního ústrojí domácí táborsko-hradištské obce, ale i, a to ještě výrazněji, do organizace a skladby celé táborské strany, jak je vhodné v souladu se soudobou terminologií nazývat proměnlivé společenství táborských obcí, měst, zámků, posádek, šlechtických spojenců a podřízeného poddaného obyvatelstva.¹⁾ Učebnicové formulace o městském svazu v čele s Tábořem a jeho dvěma obcemi jsou poplatné neméně povšechným představám odborné literatury, jež s výjimkou vojenské organizace nevěnovala správnému systému radikálních husitských svazů přiměřenou pozornost. Na badatele čeká pole téměř nedotčené, na němž se bez ladu a skladu nakupily roztržité

¹⁾ Tato studie úzce navazuje na cyklus systémových analýz, jejichž úkolem je zakotvit první díl Dějin Tábora do roku 1452 v širší pramenné základně a zejména pak doložit i metodologicky zdůvodnit některé nové koncepční prvky, jimž v syntetizujícím výkladu nelze věnovat hlubší pozornost. První autorovy studie byly dílčí povahy: Dodatek k historii Tábora v roce 1420: Obživa revoluční obce (HT 2, s. 91–95), Táborské vesnice na Podblanicku (SVPP 22, 1981, s. 171–201) a Táborský vladař (FHB 4, 1982, s. 83–125). Rozsáhlým komplexem otázek, počínaje velikostí revolučního sídliště a konče zamětnáním jeho obyvatel, se zabývalo pojednání Základy města: Tábor 1432–1452 (HT 5, 1982, s. 7–134). Údaje o táborské samosprávě doplnila studie Táborská obec a městská samospráva v letech 1420–1452 (HT 6–7, 1983–1984, s. 145–180), jež v úvodní části přinesla předběžné úvahy a glosy o společenské skladbě revolučních frakcí, jejichž záběr již předjímal následující analýzu organizační skladby táborské strany. Vnitřní spojitost k tomuto cyklu má i v tomto čísle uveřejněný soubor Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Táborsku od poloviny 14. do konce 15. století. Ani v této sérii průpravných prací se nepodařilo obsáhnout či zevrubně prozkoumat všechny problémové okruhy. Dalšímu bádání tak zůstalo ještě mnoho náročných, ale potřebných prací na poli studia husitské revoluční levice.

poznatky, dohady i smyšlenky mnoha generací. Kam oko dohlédne, všude přitom shledává jednotliviny i dílčí soubory údajů odjinud dobře známé. Na rozdíl od dětské skládačky, jež při správném postupu vyjeví původní podobu obrazu, historik tu musí počítat s vícevrstevnou projekcí několika plánů, které někdy plynule, jindy skokem měnily svou tvářnost. Změny v časové ose provázelo navíc prolínání i střetávání různorodých struktur a principů. Vztahy mezi částmi a celkem zahrnovaly široký rejstřík vazeb od svobodné participace až k ryze poddanské závislosti a od vojenské subordinace až k pouhé duchovní sounáležitosti. Princip autonomní kolektivní samosprávy se střetával s voluntarismem vlivných vůdců, církevní elita s vojenskou, staré správní formy s novými revolučními orgány a stavovské výsady urozených s rovnostářskými tužbami „obecného“ lidu. Postihnout obrysy strukturálních a organizačních proměn husitské revoluční levice je úkolem krajně obtížným, a proto také následující výklad o tábořské straně více méně jen naznačuje nevyužití možnosti systémové analýzy.

Táborské obce na počátku revoluce

Pospolitost kazatelů a vyznavačů radikální očisty církve i společnosti, která se od roku 1415 vytvářela v Sezimově Ústí, byla předobrazem rovnostářského bratrstva prvotní tábořské komuny. Neformální autorita hrstky univerzitních vzdělavců měla svou protiváhu v činořodém zápalu řadových kněží a i laiků. Měsíc po měsíci přinášel nové podněty, jež sice venkovské radikály vzdalovaly pražskému husitskému centru, jež však ještě nehrázily sektářským rozkošem. Násilné represe ze strany církevních úřadů a katolických vrchností řady kališníků spíše stmelily než oslabily a ve svých důsledcích vedly k užšímu sepětí jednotlivých ohnisek hnutí i k jejich zárodečné organizaci. Přirozenou vůdčí roli kazatelů usnadňovala strhující síla příslibů převratných změn a spontánní disciplinovanost zástupů věřících, které se scházely při poutích na hory.²⁾

Eschatologické zacílení programových článků dávalo všemu pozemskému snažení krátkodobou perspektivu, které počínající adventismus vymezoval zanedbatelnou lhůtu několika měsíců či jen týdnů. Tváří v tvář skonání věků se stavovské a jiné výsady jevily nicotným přežitkem minulosti. Více než kdy předtím si všichni táborité přáli být bratřími a sestrami „jednoho zákona, jedné viery, jednoho srdce a jedné duše“, jak stojí v provolání obce sebrané na Bzí hoře dne 17. září 1419. Název obce bude od té doby nejvlastnějším sebevyjádřením proměnlivého sdružení stoupenců reformních a revolučních snah až

²⁾ Vzhledem k zaměření studie není nutné rozvádět a dokumentovat události, jevy, programy apod., mnohokrát již vylíčené ve standardních pracích o dějinách husitské revoluce. Zvláště to platí pro počáteční období prvních dvou až čtyř let revoluce.

do zániku tábořského hnutí, jež rádiem své působnosti přesahovalo okolí Sezimova Ústí a pozdějšího Hradiště hory Tábor.³⁾

Celozemské mobilizace poutníků z různých krajů Čech koncem září a počátkem listopadu 1419 byly nejen projevem živelného přetlaku hnutí, ale i koordinované organizace, o níž se zasloužil dobrovolný aktiv kazatelů. První ozbrojené konflikty a zejména pak následující boje v Praze posunuly do popředí skupinu zkušených válečníků z řad nižší šlechty, kteří se již dříve ztotožnili s programem radikálního proudu a kteří se z nezbytnosti ujali velení obranného boje. V plzeňské zimní základně se vliv vojenských vůdců ještě více upevnil a díky jim také anabaze z města „Slunce“ přes sudoměřické bojiště došla svého cíle.⁴⁾ Polovojenský charakter včetně jisté formy velitelské subordinace měla i kamenická družina mladého pana Prokopa z Ústí, s jejíž účinnou pomocí se ústečtí husité zmocnili města a zanedlouho nato i přílehlého hradu Hradiště.⁵⁾ Ještě před založením tábořské komuny se tak *via facti* v zárodečné podobě prosadilo oddělení vojenských a duchovních pravomocí.

Vedle profesionální kvalifikace hrály tu nezanedbatelnou roli postoje té části kazatelů, jež v duchu valdenských zásad zcela odmítala anebo zpochybňovala cestu tělesného boje. I když jen málokterí z tábořských ideologů si v tomto ohledu počínali s důsledností Petra Chelčického, jisté výhrady vůči nespoutanému násilí přetrvávaly uvnitř kazatelského sboru i v době, kdy nevyhnutelnost boje se zbraní v ruce nabyla legitimitou „svaté války“. Ani poté však pro radikální tribuny typu Mikuláše z Pelhřimova souhlas ještě neznamenal přímou účast v boji.⁶⁾ Jiní kazatelé, příkladem tu stačí uvést Václava Korandu, podobných zábran neměli a v případě potřeby podněcovali své bratry na špici boje nejen slovy, ale i osobní statečností. Sama skutečnost, že až do poloviny dvacátých let se tábořský kněz jen výjimečně chopil velitelského palcátu, dokládá silně zakořeněné povědomí o prvořadovosti duchovního poslání tábořského kazatele.⁷⁾ Teprve postupné proměny kolektivních a individuálních postojů v době krize tábořské

³⁾ Srov. AČ III, s. 205, č. 12; k sémantickým polím výrazu „obec“ Jaroslava Pečírková, Sémantická analýza staročeského slova obec, LF 97, 1974, s. 89–100; speciálně ve vztahu k Hradišti hory Tábor Šmahel, Tábořská obec, s. 155–160.

⁴⁾ Naposled k tomu František Šmahel, Husitské město „Slunce“. Plzeň na přelomu let 1419–1420, MZK 19, 1983, s. 137–151.

⁵⁾ Na směrodatný výklad Františka Hoffmanna, K počátkům Tábora, ČSČH 15, 1967, s. 103–120, navázal Šmahel, Základy města, s. 48–49.

⁶⁾ Pronikavě pojednal o postojích Mikuláše z Pelhřimova k násilí a válce Amedeo Molnár, Réformation et Révolution. Le cas du senior taborite Nicolas Biskupec de Pelhřimov, CV 13, 1970, s. 137–153.

⁷⁾ Jako hejtmana (*capitaneus*) uvádí Václava Korandu Vavřinec z Březové (FRB V, s. 445. Je příznačné, že podle SLČ E-N, R (ed. Palacký, 1829, s. 44–45, a Šimek, 1937, s. 35) Koranda od dobytí Příběnic „nesměl mše sloužiti“, neboť nemohl vyloučit, že nikoho nezabil, když s věže hradu vrhal dolů kameny. Tento přístup zřejmě neplatil pro pikartské kazatele. O konkrétním případě Petra Hromádky ještě níže.

pospolitosti umožnily nástup do čela bojových jednotek dvěma mimořádně schopným stratégům, byť formálně pouze v roli duchovních správců. Soustředění politické, duchovní i vojenské pravomoci v osobě Prokopa Holého a zčásti též Bedřicha ze Strážnice vyvolává otázku, do jaké míry se v tábořském hnutí a v tábořské straně mohl uplatnit mocenský systém teokracie.⁹⁾

Použijeme-li slovníku husitského věku, abstraktní pojem ztratí nádech učenecké spekulace, neboť problém „světského panování kněží“ patřil k ústředním bodům české reformace od jejích viklefských počátků až do závěru Rokycanovy éry. Požadavek chudé církve zbavené majetku i světovládných ambic zasahoval jednu z opor feudálního řádu a patřil tak ke společensky nejprůbojnějšímu jádru všehusitského programu. Polovinu třetího článku revoluce prosadila na domácí půdě téměř beze zbytku, sekularizovala pozemkový majetek církve a rozbila její institucionální síť. Na zahraničním fóru dále předkládala třetí článek v jeho celistvosti, ač sama nedokázala světskému vlivu svých kněží zamezit. Zlořád vyhnáný dveřmi se vrátil okny. Účelové, proticírkevně zaměřené formulace předrevolučního programu nepočítaly s jejich dvojsečností. Tak jako svoboda slova božího dostala záhy tuhé opratě, tak i výpady proti světskému panování kněží se obrátily časem proti těm, kteří jimi usměrňovali postoje svých stoupenců. Porušování litery třetího článku jeho hlasateli bylo nevyhnutelným důsledkem revolučního procesu, jemuž ideologové stáli v počátku v čele a jemuž i po opadnutí revoluční vlny se snažili udávat vyšší cíle.

Na rozdíl od pražského husitského centra, jež od roku 1412 mocenskou záštitu a praktickou realizaci svého programu postoupilo reformní šlechtě a radním kruhům, jihočeský radikální proud byl nucen převážně spoléhat na svou plebejskou základnu. Vzestup vlivu soubojčů z řad nižší šlechty na přelomu let 1419–1420 nebyl dán jejich mocenskou vahou, nýbrž vojenskými zkušenostmi. Jakkoli tato samovolná dělba úkolů mezi kazateli a vojenskými vůdci byla objektivně nezbytným aktem v daném stadiu revolučního vývoje, vymezení vztahu obou složek natolik již záviselo na subjektivních faktorech, že od počátku v sobě obsahovalo potencionální pole vnitřního napětí a frakčních bojů. Prvořadost „svatých pravd“ ve stupnici tábořských hodnot sice i nadále posilovala autoritu kazatelů ve všech záležitostech podřízených příkazům božího zákona, nezajišťovala jim však duchovní monopol. Varování před zhoubným mudrováním prostých věřících o teologických subtilitách, které tábořským kněžím nepřestával adre-

⁹⁾ Problém teokracie, jak podnětně upozornil Jaroslav Boubín, se dotýkal všech husitských stran (Problém teokracie v husitských Čechách, in: Soudce smluvený v Chebu, Cheb – Praha 1983, s. 47–50). Faktický mocenský vliv Prokopa Holého však nemůže zastítní ojedinělost jeho případu v rámci tábořské strany, což platí i o Bedřichu ze Strážnice, jehož životní dráze nejnověji věnoval pozornost Amedeo Molnár, Bedřich ze Strážnice, in: Na rozhraní věků. Cesty reformace, Praha 1985, s. 23–112.

sovat Jakoubek ze Stříbra, vyznělo do prázdna.⁹⁾ Radikální kazatelé dále narušovali přehradu mezi knězem a laikem, sami se vzdávali výsad svého stavu včetně roucha a své vnímavé posluchače vedli k samostatnému přístupu k biblickému poselství. Kde kdo se tak v tábořské pospolitosti cítil povolán vykládat smysl Písma. Tak jako se kazatelé příležitostně chápali meče, tábořští hejtmané neváhali zasahovat do věroučných rozepří, pro něž zprvu bezbřehá svoboda slova božího vytvářela živnou půdu.

Zatímco v orebské oblasti a na Žatecku se programotvorné úsilí uzavřelo převzetím některých tábořských článků v první polovině roku 1420, pro komunu na Hradišti se chiliasmus stal kvasivým fermentem ultraradikálních představ, jež se vymykaly možnému vědomí většiny a jež otrásaly společným věroučným základem všehusitské soudržnosti k svátostnému účinku laického kalicha. První projevy sektářských tendencí nepřekračovaly meze bratrských polemik, i když zvyšovaly ostrážitost umírněné skupiny kněží kolem Mikuláše z Pelhřimova a mistra Jana Jičina. Volba prvního z nich seniorem tábořského duchovenstva měla nejspíše usměrnit odstředivé skupiny a vnutit jim společný řád, jenž byl podmínkou úspěšné konfrontace s pražskými univerzitními bohoslovci. Záříjová volba zůstala z tohoto hlediska pouhou formalitou, záměr se minul účinkem.

Když se mluvčí volnomyšlenkářů nepodřídili a strhli na svou stranu část tábořské pospolitosti na Hradišti i mimo ně, Mikulášovi a jeho druhům nezbylo než vypít kalich hořkosti do dna a varovat před bludáři z vlastních řad své pražské odpůrce. Rozhodujícím mocenským činitelem byl stále více Jan Žižka, který ještě před smrtí Mikuláše z Husi, o jehož postojích v počínající pikartské krizi se lze jen dohadovat, dával všem najevo, že alfou a omegou jeho osobního kréda zůstávají čtyři články. Vzpoura, kterou v jeho vojsku v dubnu 1421 vyvolal kazatel Antoch, přiměla Žižku potrestat ohněm a mečem i vlastní svatozrádce.¹⁰⁾ Vyhlazením pikartů a jiných sektářů se dovršila první fáze konfliktních rozporů mezi vojenskou a duchovní elitou tábořské revoluční levice. Z nástinu známých skutečností seřazených ze zorného úhlu mocenského mechanismu vyplývá, že teokratické prvky a náběhy se mohly uplatnit jen v rámci sektářských odnoží a že vnitřně rozštěpené tábořské duchovenstvo nebylo s to udržet svou původní hegemoniální roli.

Svou početností tábořské duchovenstvo na počátku revoluce několikanásobně převyšovalo skupinu aktivních vojevůdců v čele vojenských jednotek a posádek. Zatímco většina tábořských hejtmanů se připojila k levicové straně až v průběhu válečných let, u kazatelů tomu

⁹⁾ Více k tomu Amedeo Molnár, K otázce reformační iniciativy lidu. Svědectví husitského kázání, in: Acta reformationem Bohemicam illustrantia I, Praha 1978, s. 5–44.

¹⁰⁾ Ke vzpouře kněze Antocha Jaroslav Boubín, Epizoda z dějin pražsko-tábořských vztahů za husitské revoluce, FHB 5, 1983, s. 119–150 (srov k tomu HT 6–7, 1983–1984, s. 495–496).

bylo přesně naopak. Téměř polovina z 83 jmenovitě známých tábořských kněží a kazatelů je doložena již před rokem 1420, druhá polovina se v pramenech vynořuje v následujících dvou letech. Pouze čtyři kněží se poprvé objevují později, z čehož plyne, že naprostá většina tábořského duchovenstva byla s hnutím spjata již před revolučním výbuchem. Ze 41 kazatelů doložených před rokem 1420 18 překvapivě mizí z pramenných svědectví počátečního dvouletí revoluce i následující doby. A protože jen o dvou z nich je známo, že zahynuli mučednickou smrtí, patrně ne všichni husitští kněží z Ústecka a z Písecka se připojili k adventisticko-chiliastické vlně. O dalších 43 členech celkového souboru zanikají veškeré zprávy po roce 1422. Neбудu asi daleko od pravdy, budu-li předpokládat, že převážně skončili na hranicích nebo jinou násilnou smrtí, jak se stalo deseti z nich, jejichž smutný úděl lze prameny doložit. Kádr tábořských revolučních kazatelů v letech 1422 až 1434 činil tak již pouhou jednu čtvrtinu původního počtu.¹¹⁾

Dvacítka kazatelů nestačila zvládnout všechny úkoly a povinnosti duchovní správy, zvláště když během dalších let polovina z ní zemřela nebo zahynula na bojištích. Početní úbytek kněží úměrně snížil vliv celé skupiny v orgánech revoluční moci vojenské či civilní povahy, neboť i velká městská obec se musela spokojit s jedním duchovním. Násilná likvidace odštěpivých sekt naproti tomu přispěla k rychlému názorovému sjednocení prořídleho tábořského duchovenstva kolem umírněného jádra v čele s Mikulášem z Pelhřimova. Teprve nyní tábořský senior postupně mohl přejímat otěže své funkce, jež byla více podepřena jeho učenou autoritou než vlastním úřadem. Stálé duchovní ústředí či konzistoř tábořská strana neměla. Všechny podstatné otázky se řešily na občasných synodách svolávaných podle potřeby. I když se některé konvokace uskutečnily na Hradišti, Mikulášovým stálým sídlem byl od počátku dvacátých let Písek, který i v jiném ohledu plnil roli paralelního centra tábořské strany.¹²⁾

Po dvou třech letech, jichž bylo zapotřebí ke krystalizaci základních článků tábořské konfese i k vnitřnímu věroučnému sjednocení tábořských obcí, mohla se skupina bohoslovců v čele se svým seniorem plně zaměřit na konfrontaci s pražským husitismem a později též na propagaci i obhajobu svého učení na mezinárodním fóru. Přes

¹¹⁾ Je třeba výslovně upozornit, že uvedené početní údaje se týkají jen jmenovitě doložených kněží, jejichž soupis přinese příloha 2 k Dějinám Tábora I–2 (v tisku).

¹²⁾ Místo první synody tábořských kněží, na níž se měla uskutečnit volba tábořského seniora, klade F. M. Bartoš, Husitská revoluce I. Doba Žižkova 1416–1426, Praha 1965, s. 114, hypoteticky do Klatov, kde se uskutečnila i synoda v roce 1424. Tábor byl, pokud je známo, dějištěm synod v letech 1424, 1429 a 1430, Písek 1422, Soběslav snad 1421. K místu, datu a jiným okolnostem tábořských synod snesla všechny známé údaje Blanka Nořížová, Přehled utrakvistických synod v Čechách do roku 1440, JSH 47, 1978, s. 175–176. Jejich průběhem i doktrinárním zaměřením se autorka zabývala ve studiích Rozbor pramenů k historii husitských synod, JSH 48, 1979, s. 211–223, a Synody tábořských kněží v letech 1420–1430, JSH 50, 1981, s. 203–212. Nejnověji autorka své výzkumy shrnula a doplnila v knize Husitské synody v Čechách, Praha 1985.

výhrady, jež neustále dával najevo vůči představitelům vojenské moci, Mikuláš z Pelhřimova položil svou Konfesi pevný věroučný základ, nezbytný pro stabilizaci vnitřních poměrů tábořské strany i pro její mocenskou expansi doma i v okolních zemích.¹³⁾ Dosah tohoto počínu všeobecně zanikal ve stínu „spanilých jízd“, dobře si ho však uvědomovali pražští mistři, kteří v čele s Janem Příbramem vystupňovali předchozí kampaň proti tábořským kněžím. Z přelomu dvacátých a třicátých let se také datuje většina výpadů proti světskému panování tábořských duchovních, ačkoli fakticky jen dva z nich zaujímali čelná místa v mocenské struktuře tábořské strany. Jistě přitom nebylo jen shodou okolností, že jak Prokop Holý, tak Bedřich ze Strážnice stáli stranou věroučných pří a že oba působili v rámci polem pracujících obcí. Poslání polních kazatelů vyžadovalo jednoznačný výklad několika článků věroučného kodexu, nadbytečné hloubání nad nimi bylo vyhrazeno bohoslovcům z profese, jak by bylo možné nazvat hrstku ideologů kolem Mikuláše z Pelhřimova. Oč byla menší počtem hlav, o to více dávala o sobě vědět. Ne bez údivu nutno v této souvislosti dodat, že všechny věroučné rozepře, jež v tak bohaté míře naplnily stránky husitské historie po roce 1422, z tábořské strany vedl nejvýše půltucet ostřílených kazatelů, mezi nimiž svou bohovědnou erudicí dominoval Mikuláš z Pelhřimova.¹⁴⁾ Uvážíme-li, kolik tábořských duchovních bylo a jaké úkoly museli zvládat, jejich podíl v mocenském ústrojí celé strany nenaplnoval podmičky, v nichž by se teokratický systém mohl výrazněji uplatnit. Výjimečné postavení Prokopa Holého, k němuž tábořský senior zaujímal bezmála stejné postoje jako k Žižkovi, nespočívalo v jeho kněžském úřadu, nýbrž v individuálních schopnostech, jež projevil na politickém a válečném poli. Příslušnost k duchovnímu stavu, kterou Prokop nijak nezastíral, ale i nekladl do popředí, byla v jeho případě vedlejší atributem. Pro vojsko i nepřátelský svět byl v prvé řadě vítězným velitelem a politikem v jedné osobě a v jedné dvouroli, pro niž od dob Žižkových se v husitském povědomí vžil označení „správce“.¹⁵⁾

¹³⁾ Tábořská konfese se po překladu do češtiny dočkala i kritické edice: *Confessio Taboritarum. A cura di Amedeo Molnár e Romolo Cegna*, Roma 1983. Na významu tím neztratily předmluva Roberta Kalivody a úvodní studie Amedea Molnára a F. M. Dobiáše k uvedenému překladu: Mikuláš z Pelhřimova, Vyznání a obrana táborů, Praha 1972, s. 5–11 a 13–68.

¹⁴⁾ Rozsah dochovaného díla Mikuláše z Pelhřimova je dostatečně patrný z nejnovějšího soupisu jeho spisů z pera Pavla Spunara, *Opera Nicolai Biskupec de Pilgram (Pelhřimov)*, in: *Směřování*, Praha 1983, s. 104–116. Šíři tábořského písemnictví a jeho žánrovou pestrost doložil Amedeo Molnár, *O tábořském písemnictví*, HT 2, 1979, s. 17–31. Pro diskuse s pražskými mistry viz základní práci Jiřího Kejře, *Mistři pražské univerzity a kněží táborští*, Praha 1981. K otázce biskupské hodnosti a přezdívký Mikuláše z Pelhřimova obšírně Josef Dobiáš, *Dějiny Pelhřimova III/2*, Praha 1954, s. 407–410.

¹⁵⁾ K instituci „duchovního správce“ nejpodrobněji Boubín, *Problém teokracie*, s. 48–49, jemuž se podařilo doložit takto označenou funkci i v rámci pražského svazu. Nicméně v případě Prokopa Holého se podle mého zdání duchovní zaměření funkce prolíná s širšími pravomocemi vojenskými a politickými, které byly spjaty se „správcí“ Žižkovy doby.

Považoval jsem za užitečné postihnout v úvodním nástinu problematiku tábořské teokracie v širším časovém rámci, aby více vynikly možné souřadnice vůdčí role tábořského duchovenstva v závislosti na vývoji revoluční situace i na početnosti této skupiny. Pro celkovou orientaci možno dodat, že soubor jmenovitě doložených tábořských hejtmanů a správců (bez služebníků) čítá 62 osob, z nichž Lipany přežilo 33 válečníků včetně pěti zrádců. Jestliže z devatenácti tábořských hejtmanů, jejichž polipanské osudy se podařilo vysledovat, deset se svými majetky začlenilo do nové vrstvy válečnické aristokracie (přičemž ani zbývajících devět hejtmanů nepřišlo zkrátka), vystupuje prolínání ideových a mocenských pohnutek u části tábořského velitelského sboru dostatek zřetelně. V mnohem příznivějším světle se profil vojenské vůdčí skupiny jeví v případě vrchních hejtmanů a správců, z nichž plně dvě třetiny padly nebo zahynuly na poli cti. Poměrně malá „úmrtnost“ řadových hejtmanů, zvláště výrazná ve srovnání s intelektuální elitou, rovněž do jisté míry odrážela celkové posuny revolučního procesu včetně postupných proměn lidového vojska ve stálé vojenské útvary a po Lipanech pak ve služební organizaci námezdných válečníků. Revoluční bojovníci, pro něž se během let stala válka řemeslem, krok za krokem nahrazovali prvotní zápal střizlivým prakticismem a rutinnými návyky profesionálních válečníků.¹⁶⁾

Prvním známým samosprávním aktem tábořské pospolitosti byla volba čtyř hejtmanů, k níž došlo nejpozději před dobytím tvrze Sedlce, tj. někdy na počátku dubna 1420. Tři z této čtveřice se osvědčili v předchozích bojích, což jistě platí i o Zbyňkovi z Buchova. O pořadí hejtmanů, jak tomu vše nasvědčuje, rozhodovalo stáří a míra zásluh, v případě Mikuláše z Husi a Jana Žižky z Trocnova též mnohaleté válečnické zkušenosti. Starší domněnka, podle níž počet hejtmanů vycházel z pravzoru městského vojenství organizačně členěného podle čtvrtí, má více slabin než předností. Městské čtvrtě jsou v nejstarším tábořském areálu značně nezřetelné a je proto otázkou, zda se správní organizace tohoto typu na Hradišti vůbec uplatnila.¹⁷⁾ Závažnější je, že po smrti Mikuláše z Husi nebyl na jeho místo zvolen nový hejtman a že v následujícím období veleli tábořské domobraně na nejvyšší jen dva velitelé, z nichž jeden stál v čele komunálním oddílům a druhý hotovosti tábořského zázemí. Zdá se tudíž pravděpodobné, že o počtu zvolených hejtmanů rozhodovaly jiné důvody, jež mohly pře-

¹⁶⁾ Údaje o počtu, úmrtnosti a porevoluční kariéře tábořských hejtmanů uvádím na základě předběžného vyhodnocení shromážděných dokladů prosopografické povahy. Soupis tábořských hejtmanů podle funkcí a místa působnosti v příloze 3 k Dějinám Tábora I–2 (v tisku). Zde také v kapitole 7 podrobně o proměně tábořské domobraně v systém služební organizace.

¹⁷⁾ O stáří čtveřice hejtmanů František Šmahel, Záhady dvou Žižků a Žižkova věku, HT 3, 1980, s. 26–27. O stále nejasné roli, kterou měl v počátcích tábořské komuny Mikuláš z Husi, viz Miloslav Polívka, Mikuláš z Husi a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, Praha 1982 (Rozpravy ČSAV, řada SV, 92–1), s. 56–62. Domněnky starší literatury o vlivu městského vojenství na počet tábořských hejtmanů odmítl již Jiří Kejíř, Vznik městského zřízení v Táboře, JSH 40, 1971, zvl. č., s. 38.

sahovat i vlastní rámeček komuny. Pokud např. připustíme, že táborité udrželi ve své moci Písek, měla tato pevnost pro hnutí neméně význam než Hradiště. Jestliže se Jan Žižka na Hradišti zdržoval jen výjimečně, mohl právě on být pověřen velením v Písku, a to spolu s Chvalem z Machovic, pozdějším píseckým hejtmanem. Tím byly vymezeny i prvořadé pravomoci Mikuláše z Husi v rámci vojenské organizace tábořské komuny. A protože v obou pevnostech byly městské hrady, hypotetické schéma by bylo možné doplnit značně věrohodnou úvahou, že Zbyněk z Buchova velel na Kotnově a Chval z Machovic posádce píseckého hradu.¹⁸⁾

Jistou dělbu pravomoci včetně náznakové subordinace v rámci kolektivního velení lze ostatně rozpoznat i z troskovitých pramenných svědectví. Vítězství u Sudoměře a předchozí vojenské zkušenosti předurčovaly Žižku jako vrchního velitele válečných akcí většího rozsahu. Jeho pobočníky zpravidla bývali oba mladší hejtmané Chval i Zbyněk, zatímco Mikuláš z Husi se uplatňoval především jako velitel a politický vůdce odpovědný za bezpečnost tábořské pevnosti. Představa, že na jaře 1420 existovala čtyři tábořská vojska,¹⁹⁾ jež operovala více méně samostatně, nebere dostatečně v potaz jednak možnou početnost zbraně schopných bojovníků, jednak náročnost úkolů, které před nimi stály. Některé výpravy vyžadovaly maximálně možné koncentrace úderné síly, jiné jen menšího ozbrojeného oddílu. Souběžnost dvou i více drobných ozbrojených akcí není tím vyloučena, zvláště když tábořské vojenské síly měly své operné body v Písku a záhy též v Prachaticích. Naproti tomu tábořská města na jihozápadě (Domažlice, Klatovy, Sušice) v této době zřejmě ještě měla starosti s vlastní obranou a do válečného dění se zprvu zapojovala jen pomocnými sbory při bojích se západočeským landfrýdem.

Tábořská vojenská organizace vznikala jako vícevrstevná, proměnlivá a navzájem se doplňující soustava, v níž se revoluční ráz lidové domobraně prolínal s některými prvky staršího feudálního válečnictví. Podstatným rysem počáteční etapy byla všeobecná účast v obranném boji, jenž i bez ideového zdůvodnění „svaté války“ byl pro všechny ohrožené tábory holou nutností. V případě napadení nebo větších úderných výprav se zbraně chápal každý, pokud mu to umožňoval zdravotní stav či věk. Charakter revoluční milice měly se značnou pravděpodobností též bojové oddíly velkých tábořských měst královské-

¹⁸⁾ Ve sporné otázce dvojího dobytí Písku se přikláním k F. M. Bartošovi, Písek v počátcích husitské revoluce, JSH 22, 1953, s. 98–100 (opačné stanovisko zaujal Josef Macek, K počátkům táborství v Písku, JSH 22, 1953, s. 113–115). Naopak ve věci výjimečné Žižkovy přítomnosti na Hradišti následují Josefa Maceka, Tábor i husitském revolučním hnutí II, Praha 1955, s. 238 a 308. Otázka velitelů městských hradů je tu ovšem nadhozena jen hypoteticky. V případě Písku třeba vzít v úvahu i hejtmanskou pravomoc Pavlíka z Mutic v listopadu 1420 (viz AČ III, s. 280, č. 14), u Zbyňka z Buchova se domnívám, že později převzal velení na Příběnicích.

¹⁹⁾ Tak Macek, Tábor II, s. 142, jenž ovšem oprávněně polemizuje s představou, že bylo jediné tábořské vojsko vedené Žižkou.

ho založení, a to do doby, než vnitřní stabilizace umožnila znovu využít organizaci městských hotovostí podle čtvrtí.²⁰⁾ Nemaťlou roli se hrály na počátku dvacátých let větší i menší záškodnické skupiny, jež ze svých rozptýlených základů znepokojovaly nepřátelské zázemí. Část z nich měla polovojenský charakter a do jisté míry byla tak jedním z nástrojů revoluční moci.²¹⁾ Bojové poslání plnily i agitační družiny, které pod vedením radikálních kazatelů působily v menších poddanských městech. Zmínit tu třeba zejména Petra Hromádku z Jistebnice, jenž se po dobytí Chotěboře ujal funkce místního hejtmána. V některých případech však nepřehledné situace využívaly i deklarované živly z řad předhusitských lapků, byť je rozšmberští úředníci namnoze směšovali s roduvěrnými tábory.²²⁾

Živelný průběh jarních měsíců roku 1420 dodával sice tábořským bojovým akcím údernou sílu laviny, současně však znesnadňoval cestu k vyhraněnějším formám vojenské revoluční organizace. Ještě expedice na pomoc Praze, ohrožené vojsky první křížácké výpravy, již se zúčastnila větší část hradištské komuny, sledovala též vnitřní misijní agitační cíle. Nicméně již v této době jsou patrné jisté náznaky takticko-operačního členění tábořské domobrany, jak dokládá rychlý přesun jízdního sboru pod velením Mikuláše z Husi na ochranu mateřské pevnosti. Počínaje podzimní ofenzívou dostalo tábořské vojenství nový prvek v podobě stálého akčního jádra Žižkova mobilního sboru. Žižkova „rota“ či „družina“ nebyla ještě stálým vojskem v pravém slova smyslu, položila však k němu základy větším důrazem na vnitřní kázeň a vojenskou odbornost.²³⁾ Plynulý vývoj k tábořsko-hradištské obci „polem pracující“ přerušila pikartská krize, jež se rozkladně projevila i vnitřními rozpory mezi řadovými bojovníky pod Žižkovým velením. Odchodem Žižkovy družiny do východních Čech jihočeské táborství dočasně pozbylo krystalizačního útvaru stálého vojska, jenž byl v nepřetržité bojové pohotovosti a jehož prostřednictvím se uskutečňovala rychlá mobilizace obcí celého tábořského společenství. Na dobu dvou

²⁰⁾ Vliv staršího městského vojenství v prvopočátcích Tábora a jeho strany zdůrazňoval zejména Hugo Toman, *Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy*, Praha 1898, s. 83n.

²¹⁾ Zprávy o nich poskytuje převážně Popravčí kniha pánův z Rožmberka, ed. František Mareš, Praha 1878. Obšírně se tímto pramenem zabýval Macek, *Tábor I*, Praha 1952, s. 309–328.

²²⁾ K Hromádkovu působení v Chotěboři a k jeho hejtmánské funkci již Macek, *Tábor II*, s. 301–302, nejnověji srov. Pavel Rous, *Tábořský vůdce Petr Hromádka z Jistebnice v Chotěboři*, in: *Almanach městského muzea v Chotěboři* 1985, s. 13–25.

²³⁾ Toman, *Husitské válečnictví*, s. 102–103, kladl počátek stálých polních vojsk bratrských asi do podzimu 1423; Josef Pekař, *Žižka a jeho doba IV*, Praha 1933, pozn. 1 ke s. 301, usoudil, že spíše je nutno uvažovat o letech po smrti Žižkově. Rudolf Urbánek, *Žižka a husitské válečnictví*, in: *Sborník Žižkův 1424–1924*, Praha 1924, s. 58–59, mluví o vzniku Žižkova stálého vojska v roce 1423; Jan Durdík, *Husitské vojenství*, Praha 1953, s. 33–34, připouští možnost, že organizace tábořského polního vojska mohla vzniknout již před Žižkovým odchodem do východních Čech. Domnívám se, že vývoj šel po stupních od Žižkova stálého jádra bojovníků („rota“, „družina“) přes stálé vojsko východočeského Nového Tábora až k regulérním polem pracujícím obcím v druhé polovině dvacátých let.

tří let tím poklesla nejen vnitřní soudržnost, ale i mocenská váha tábořské strany jako celku.

Přestože vítězné operace tábořských vojsk v prvních dvou letech revoluce měly nejednou celozemský rozsah i dosah, vlastní území tábořské strany se jimi zvětšilo jen nepatrně. Ze společných ofenzív pod Žižkovým velením těžila pouze Praha, v jejímž svazu viděly vlivné vrstvy královských měst hlásících se až dosud k Zikmundovi menší zlo, než v nadvládě tábořských hejtmánů a kazatelů. Zatímco Praze stačilo do dobytých měst dosadit svého hejtmána, táboři by v nich museli zanechat početnou posádku.²⁴⁾ Případ Prachatic, a ještě více pak Vodňan, dokládá, že ani vnitřní opora poměrně početných domácích stoupců nebyla vždy zárukou jednorázového ovládnutí města.²⁵⁾ Vedle vnitřních faktorů třeba mít na paměti vnější sevření tábořské oblasti nepřátelskými bloky západočeského landfrídu a rožmberských držav. Trvale udržet všechny lokality dobyté v hloubi nepřátelského území nebylo pak možné z toho důvodu, že pro stálé posádky nebylo dostatek řadových bojovníků i kvalifikovaných velitelů.

V rámci daných možností však ani Žižka neztrácel ze zřetele územní expanzi tábořské domény a její účinnou ochranu předsunutými pevnostmi. Směrem na severozápad byla patrně prvním Žižkovým opěrným bodem tvrz Štěnovice u Blovic, jejíž osazenstvo odolávalo neustálému nebezpečí ze strany plzeňského landfrídu až do 26. října 1421.²⁶⁾ Širší úkoly mocensko-správních center rozsáhlých církevních držav měly plnit posádky dobytých konventů v Chotěšově a v Kladrubech. Chotěšov byl zřejmě obsazen jen přechodně, v případě Kladrub Žižka svěřil správu klášterství svému spojenci panu Petru Zmrzlíkovi, což byl způsob, který se v rámci tábořské strany uplatnil ve větším měřítku až později. Zmrzlík nebyl s to obrovské zboží sám uhájít, a proto zde v lednu 1421 Žižka dosadil silnou posádku pod velením Chvala z Machovic. Ani ta zde však dlouho nezůstala, i když klášter udržela proti Zikmundovu únorovému náporu.²⁷⁾ Trvaleji se naproti tomu podařilo

²⁴⁾ Nelze v této souvislosti přehlédnout, že pražský městský svaz se konstituoval v prvních dvou letech revoluce s podstatným přispěním Žižkova tábořského vojska. Této otázky se nejnověji dotkl Boubín, *Epizoda*, s. 128.

²⁵⁾ K rozpornému vnitřnímu vývoji Prachatic Macek, *Tábor II*, s. 144–145, 250–252, a Václav Starý, *Prachatice městem husitským, Výběr HKČB 11*, 1974, s. 225–229. Vodňany, královské město s výraznou chiliastickou epizodou, doplatily na vnitřní rozpory zvláště tvrdě, neboť po násilném dobytí tábory v září 1420 se po celé válečné období nevzpamatovaly natolik, aby zaujaly odpovídající místo v rámci měst tábořské strany. Viz k tomu Macek, *Tábor II*, 75–80, Bartoš, *Husitská revoluce I*, s. 108–109, a ze starší literatury Václav Mostecký, *Dějiny bývalého královského města Vodňan I*, Praha 1940, s. 54n.

²⁶⁾ O pobití šedesáti obyvatel tvrže ve Štěnovicích Vavřinc z Březové, FRB V, s. 516. Podle Augusta Sedláčka, *Hrady a tvrze Království českého XIII*, 2. vyd., Praha 1931, s. 243, tvrz patřila plzeňské rodině Pabijánků. Je možné, že na popud táboritky Kateřiny z téhož rodu Žižka obsadil tvrže ještě před odchodem z Plzně na Tábor.

²⁷⁾ K obsazení kláštera v Kladrubech a k bojům o ně Macek, *Tábor II*, s. 310–315. Sekularizační pozemkových statků západočeských klášterů se v dosud nepublikované kandidátské práci zabývá Jaroslav Čechura.

obsadit důležitý hrad Krasíkov, a to navzdory hrozícímu vyhladovění posádky při obležení v listopadu 1421. Hynek Krušina ze Švamberka nedokázal dobýt hradu ani později, a proto jej někdy před rokem 1425 vyplatil za 700 kop grošů. Jakou roli v této ojedinělé transakci hrál Krušinův bratr a tábořský spojenec Bohuslav ze Švamberka, lze se jen dohadovat.²⁸⁾ Sporné rovněž je, zda se Bohuslav ujal na základě Zikmundovy zástavy kláštera v Pomuku a zda pevnůstka na Zelené Hoře znovu ožila tábořským ruchem. Do třetice zůstává nevyjasněna Bohuslavova držba městečka Horažďovic, které byly od podzimu 1420 pod kontrolou klatovské obce a jež po svém příklonu k tábořské straně později držel jejich právoplatný majitel Menhart z Hradce.²⁹⁾

Na jihu připadlo od listopadu 1420 mimořádně významné místo v obranném systému tábořské strany Prachaticům, jež po celé válečné období měly napůl podřízený, napůl spojenecký vztah k Písku. S písecko-tábořským ústředím udržoval spojení též Janek Smil z Křemže seděním na Husi, který se v roce 1423 podílel spolu s Prachatickými na dobytí Vimperka. Město bylo zničeno v menším rozsahu, než se dříve myslelo, proto poněkud překvapuje, že nebylo obsazeno.³⁰⁾ Stálé obsazení Lomnice nad Lužnicí v září či říjnu 1420 zprvu vycházelo vstříc osobním zájmům Žižkova spojence Oldřicha Vaváka z Hradce, postupem doby se však tato pevnost stala důležitým předsunutým bodem hradišsko-tábořské obce. V Lomnici, jak o tom bude řeč později, byla poprvé v rámci tábořské strany uplatněna služební vojenská organizace, kterou zde zavedl Žižkův hejtman Jan Roháč z Dubé. Řada nejasností zůstává kolem hrádka Fuglhauzu (= Klec), který tábořům sloužil za opěrný bod v letech 1424–1429 i později, kdy zde dočasně seděl Václav ze Stráže.³¹⁾

²⁸⁾ O držitelích Krasíkova a bojích o hrad v letech 1421–1422 Sedláček, Hradý XIII, s. 43–45. Zikmundův list dosvědčující vykoupení hradu od tábořů v AC II, s. 190.

²⁹⁾ K předchozímu obsazení Zelené Hory tábořskou družinou Mikuláše z Husi Jaroslav Čechura, Mikuláš z Husi a Zelená Hora, MZK 18, 1982, 205–206. Byl to Bohuslav ze Švamberka, který jako držitel Zikmundovy zástavy Mikuláše zřejmě odtud vypudil, a proto jen jako nedoloženou možnost třeba brát domněnku, že se Bohuslav jako tábořský „bratr“ mohl ujmout své zástavy (viz Pekař, Žižka III, Praha 1930, s. 167). Dobytí a obsazení Horažďovic mohlo být odvetou za útok Menharta z Hradce proti Kamenici nad Lipou. Také Macek, Tábor II, s. 246, soudí, že toto poddanské město bylo získáno „spíše“ mocí již na konci roku 1420. K dohledu Klatov viz Sedláček, Hradý XI, s. 207, a Jindřich Vančura, Dějiny někdejšího královského města Klatov I, Klatovy 1927, s. 173 a 182, který Horažďovice uvádí jako držbu Bohuslava ze Švamberka.

³⁰⁾ Více k tomu Václav Starý, Od prvních písemných zpráv do doby povýšení na město, in: Vimperk – město pod Boubínem, České Budějovice 1979, s. 97–98. K tábořskému spojení Smilovi jinak Theodor Wagner, Jan Smil z Křemže, ČCM 62, 1888, s. 169–194.

³¹⁾ O Lomnici ještě níže. Městečka Nová Bystřice a Trhové Sviny zůstala při podzimní ofenzivě neobsazena, totéž platí i o kláštere ve Zlaté Koruně (k tomu Macek, Tábor II, s. 245 a 249). Epizodické povahy bylo obsazení Chotěboře v lednu 1421, k němuž nyní Pavel Roús, Tábořský vůdce Petr Hromádka z Jistebnice v Chotěboři, s. 13–25. Zprávy o tábořech na Fuglhauzu v Popravčí knize, ed. Mareš, s. 49–52. Dále srov. Rynešová, Listář I, s. 149, č. 217 a s. 198, č. 291.

Pro přímou ochranu Hradiště měly v první polovině dvacátých let rozhodující význam oba příbĚnické hrady, které tábořští bojovníci vyrvali z rožmberských rukou v listopadu 1420.³²⁾ Na východ ležící poddanské město Pelhřimov jistilo cestu od Jihlavy nejpozději od dubna 1422, třebaže ještě v červnu téhož roku nebylo považováno za stálou součást tábořské strany. Naproti tomu Kamenice nad Lipou, kterou táboři urputně bránili ještě v srpnu a září 1420, padla neznámo kdy do rukou Menharta z Hradce.³³⁾ Mladou Vožici revoluční vojsko sice dobylo již v dubnu 1420, opomenulo ji však včas obsadit. Tuto nevyužitou možnost do jisté míry nahradila vodní tvrz Kříželec, o níž se roku 1423 zarazil postup pražské výpravy k Táboru.³⁴⁾ I když tábořská strana všechny dobyté a obsazené pevnosti neuhájila, dostatečně zabezpečila své zázemí již na počátku revoluce.

První dosud známá autentická písemnost tábořské provenience je ultimativní soupis dvanácti článků, které tábořští kněží a hejtmané předložili 5. srpna 1420 pražským obcím. Výčet artikulů je uveden zcela prostě: „Nos Thaboritarum et omnis advenarum communitas offerimus vobis communitati Pragensi articulos infrascriptos.“³⁵⁾ V obou případech slovo „communitas“ = obec značí společenství lidí stejné víry ve smyslu významového spojení „communitas fidelium“ = obec věřících.³⁶⁾ Tím si lze také vysvětlit, proč na jedné straně táboři byli zahrnuti do společné obce s jinými radikály, kteří přišli na pomoc Praze, a proč na straně druhé články nebyly adresovány obcím Starého a Nového Města. „Obec tábořů a jiných příchozích“ neměla v tomto případě znaky, jež by vyjadřovaly jiné pouto soudržnosti než společné vyznání víry v soudobé revoluční konotaci. Je značně pravděpodobné, že mnohým tábořům obecnství ve víře splývalo i s rovností sociální či stavovskou. Pokud tomu tak bylo, tábořští hejtmané v čele s Žižkou nejpozději v červnu 1422 omezovali tábořské obecnství na příslušnost k jednoznačně chápanému ideově religioznímu programu, když plně uznali stavovskou a jinou různorodost korporativních součástí tábořské strany.

Organizační nevyhraněnost volného tábořského společenství dokládají i jiné dva výrazy, jež se v různých obměnách objevují v nejstarších tábořských dokumentech. V provolání sousedům nejmenované obce z listopadu 1420 vydavatelé mluví jménem „všech tábořských bratrů“, přičemž v témže listu oslovení „milí bratři a sousedé“ vyjadřuje potenciální jednotu myslí bez ohledu na stavovské a jiné vý-

³²⁾ K oběma příbĚnickým hradům Macek, Tábor II, s. 252–255.

³³⁾ Dobráš, Dějiny Pelhřimova II, Praha 1936, s. 31–32, se značnou věrohodností uvádí Čeňka ze Svěpravic jako tábořského hejtmana v Pelhřimově k 5. květnu 1422. Zde také na s. 16–17 a 48–49 o bojích vztahujících se ke Kamenici nad Lipou.

³⁴⁾ O tvrzi v Kříženci nejnověji Václav Huml, K zanikání sídel nižší šlechty na Tábořsku v období husitského revolučního hnutí, AH 5, 1980, s. 292–293, jinak srov. Sedláček, Hradý IV, s. 242, a Pekař, Žižka IV, s. 119, pozn. 4 k s. 188.

³⁵⁾ Srov. Vavřinec z Březové, FRB V, s. 397.

³⁶⁾ Viz k tomu již Ferdinand Seibt, Husitica. Zur Struktur einer Revolution, Köln–Graz 1965, s. 128–133, a Pečirková, Sémantická analýza, s. 91–93.

šady.³⁷⁾ Také výraz „lid“, za jehož „správce“ se táborští hejtmané čas od času vydávali, přesahoval základní sémantické pole pojmu „lid“, když minimálně zahrnoval i kněze a nižší feudalitu. „Lid“ tu spíše opět vyznačoval stejný soubor vyznavačů víry jako pojmy „bratří“ a „obec“. Současně však, a to nejpozději od listopadu 1420, byl výraz „obec“ v tábořském prostředí běžně chápán ve smyslu kolektivu plnoprávných obyvatel toho kterého města.³⁸⁾ Jakkoli tedy soudobé bádání právem upozorňuje na opomíjené poznávací možnosti historické sociolinguistiky, v daném případě třeba vycházet z komplexní vnitřní kritiky pramenů.

Nejméně ve dvou ohledech má ze zorného úhlu našeho tématu klíčové místo zápis o vyhlášení obecného smíření, kterým 11. června 1422 „bratr Žižka, Chval, Buchovec i jiní zprávce lidu tábořského“ přijali Zikmunda Korybuta za nejvyššího správce země. „Račtež slyšeti“, praví se hned v úvodu, „že my (tj. podepsaní) s bratřími Tábořskými, Domažlice, Klatovy, Sušice, Písek i jiní páni, rytíři, panoše i jiné obce, Prachatice a Horažďovice, kteréžto dobrovolně k nám hledie“ atd.³⁹⁾ V jedné větě se nám dostává nejen výčtu složek tábořské strany k danému datu, ale i obrysu jeho hierarchizované mocenské a stavovské skladby. Velké písmeno ve významovém spojení „s bratřími Tábořskými“ je plně na místě, neboť se jím rozumí společenství tábořských bojovníků a obyvatel Hradiště, jež do té doby zjevně ještě nenabývalo podoby samosprávné korporace. Pokud bychom vzali tento výklad za bernou minci, uskutečnil by se přechod k zárodečnému městskému zřízení na Hradišti někdy mezi červnem 1422 a jarem roku 1424.⁴⁰⁾

Následující čtveřice královských měst zahrnuje městské základny tábořské strany plnoprávné s Hradištěm, avšak pokročilejší svou rozvinutou samosprávou. V Písku zřejmě přestala místní samospráva vykonávat své pravomoce v bouřlivém jaru roku 1420, avšak již 18. listopadu téhož roku se znovu objevují „rychtář (!), burgmistr, konšelé i všecka obec toho města“.⁴¹⁾ Revoluční bezvládní tedy v Písku dlouho netrvalo a nejinak tomu patrně bylo i v Klatovech a Sušici, o nichž

³⁷⁾ Srov. František Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 222, č. 2.

³⁸⁾ Hejtmané a správci „lidu tábořského“ se objevují v Žižkových písemnostech od ledna 1421 (viz Šmahel, Jan Žižka, s. 222–226, č. 3–7).

³⁹⁾ Viz Šmahel, Jan Žižka, s. 225, č. 6. Význam dokumentu postihl již Peckař, Žižka III, s. 160–161, kde důležitý poznatek, že Korybutovi se tím nedostalo příjmé vládní moci nad Tábořem.

⁴⁰⁾ Tím doplňuji výklad ve studii Tábořská obec, s. 156n.

⁴¹⁾ Macek, K počátkům tábořství v Písku, s. 115 a 126–128, si textu smlouvy o příměří s Oldřichem z Rožmberka nepovšiml, a proto usoudil, že písecká rada obnovila svou činnost až v roce 1422, kdy se v nově založené městské knize znovu objevuje jmenovitý seznam konšelů. Podle Augusta Sedláčka, Dějiny královského města Písku nad Otavou I, Písek 1911, v zápisech od roku 1421/1422 rychtář již nepřichází v čele rady. Lze si to vysvětlit tím, že vdova se synem po zemřelém rychtářovi Maternovi z města uprchla, takže místo dědičného nastoupil rychtář volený. Maternovu synu rychtu potvrdil až král Zikmund 7. února 1437 (CIM III, s. 183–184, č. 109).

nemáme žádných zpráv. Vnitřních zvrátů se nejspíše neuchránily Domažlice, které se po slibném nástupu radikálních sil někdy v druhé polovině roku 1420 připojily k západočeskému landfrýdu, v jehož rámci setrvaly nejméně do března 1421. Pevné místo na tábořské straně město zaujalo před 17. květnem 1421, kdy tamější husité dobyli hrad Starý Herštejn.⁴²⁾

Městským obcím se dostalo přednějšího místa než pánům, rytířům a panošim, což v jejich případě vyvažoval respekt k předchozím stavovským výsadám a jejich stupňům. Pánů bychom v té době mezi tábořskými spojenci napočítali na prstech jedné ruky, rytířů nebylo o mnoho více, jen panoši a zemané tvořili početnější skupinu. Prachatice a Horažďovice byly poddanskými městy, a proto uzavíraly sled mocenské sestupné hierarchie. Chybí zde, jak již bylo uvedeno, Pelhřimov a všechny posádky v obsazených hradech a tvrzích.

Celkem spolehlivě lze mít za to, že takto se jevil odstupňovaný soubor tábořského společenství Žižkovi a jeho kruhu. Správci sami sebe vydávali za vojenské i politické vůdce celé strany, jejíž rovnocenné i podřízené složky ve svých osobách spojovali. Via facti, bez předchozího konceptu, tak tábořská strana postupně vytvářela svým teritoriálním rozsahem i společenskou skladbou revoluční útvar, který se vymykal jak městským spolkům, tak i krajskému zřízení předhusitské doby. Vlastní Hradiště během pikartské krize svou centralizační úlohu ztratilo a muselo počítat jak s faktickou vojenskou mocí stálého jádra Žižkova vojska, tak i s rostoucím seperatismem Písku, případně též tří dalších královských měst. Od počátku se tak v rámci tábořské strany vytvářelo více center. Hradiště hory Tábor si udrželo hlavní pevností i základnou, aniž by se však trvale stalo sídlem vojenské, civilní a duchovní správy celé strany. Pokud velitelský sbor nepřebýval na Táboře, což bylo zcela výjimečné, pokud místem synod nebyla tamější obec, omezovala se pravomoc hradištských samosprávných i vojenských orgánů jen na vlastní pevnost a jeho mocenské zázemí. Ze všech těchto úvah plyne, že strana (svaz či bratrstvo), o níž tu jde, nebyla stranou Tábořa, nýbrž t á b o ř ů. K tomu je však třeba dodat, že již v první polovině dvacátých let mělo Hradiště hory Tábor i svou územní sféru, jež zahrnovala pevnosti a posádky v Příběnicích, Lomnici, Kříženci i v Pelhřimově. Všechny tyto vazby a vztahy různé míry souřadnosti i podřízenosti vystoupily v ostřejším světle později.

⁴²⁾ Ještě 24. července 1420 Janek z Bezdědic, seděním na Lešanech, vydal purkmistrovi a radě dlužní úpis na 34 kop grošů (viz AČ IV, s. 237–238, č. 3). Pokud byl již tehdy místním hejtmanem, bylo by to datum ad quem. Situaci ve městě v letech 1419–1422 nově osvětlil Eduard Maur, Ještě jednou Kučtajn Žižkova listu Domažlickým (v tomto čísle HT). Příklon k landfrýdu mohl být důsledkem květnové porážky Chodů, o níž Vavřinec z Březové v Husitské kronice (FRB V, s. 365), Srov. pozn. 143.

Žižkův rozchod s Tábořem neznamenal úplný rozchod s ideou táborství, kterou sice slepý válečník chápal po svém, jejichž některých prvků se však nevzdával. Rozešel se s Tábořem „Starým“, aby dal vzniknout Tábořu „Novému“ či „Menšímu“.⁴⁵⁾ Přenesení biblického pravzoru nyní jen pomyslné hory Tábor do orebské oblasti se obešlo bez větších potíží, neboť předpikartské táborství bez chiliastických výstřelků, jež vyznával kruh kněží kolem Ambrože z Hradce, odpovídalo Žižkovým artikulům. Ani z vojensko-mocenského hlediska nehrozily vnitřní konflikty. Žižka již dříve úzce spolupracoval se šlechtickými spojenci a s městskými hotovostmi, takže stačilo, aby jedněm ponechal jejich stavovské výsady a druhým zaručil jejich bezpečnost a dílčí vnitřní autonomii. Jelikož jak Hradec Králové, tak Čáslav, o nichž to víme bezpečně, měly svého vojenského hejtmana,⁴⁴⁾ Žižka tu využil v širším měřítku vojenské organizace, která se mu osvědčila v případě Domažlic. Funkce městských hejtmanů, podřízených přímo vrchním hejtmanům a správcům, se brzo nato měla uplatnit i ve všech městech dobytých Žižkovým a později též tábořsko-sirotčím vojskem.

Koncepci mobilního, k jednomu místu se nevázajícímu ústředí federativně aliančního sdružení měst, korporací, stavovských skupin i jednotlivců Žižka prosadil i v zakládací chartě Nového Tábořa. Větší zastoupení i významnější role šlechty v orebském hnutí vedly nejen k faktickému, ale i statutárnímu vyčlenění stavovských obcí panských, rytířských, panošských, městských i selských.⁴⁵⁾ Hierarchická posloupnost ještě neznačila skutečnou míru vlivu. Spíše se zdá, že volba „starších“ v jedné každé obci měla zajistit přímé zastoupení neprilegovaných složek. Přes tuto formální demokratičnost zastupitelského mechanismu v radě starších lze však mít za to, že v poslední instanci se vždy uplatňovala váha vrchního velitele, jak tomu později bylo i v Prokopově vojsku. Třebaže také tábořské oficiální dokumenty respektují hierarchickou stavovskou skladbu, o samostatných stavovských obcích se v žádném z nich nemluví. Přijmeme-li domněnku, že tábořské obce se nečlenily podle stavovského, nýbrž podle regionálního principu,⁴⁶⁾ pak nutno připustit, že v příslušných radách starších byli prostí bojovníci zastoupeni pouze nepřímo svými veliteli, případně kazateli. Otázkou je, zda vůbec obec „robotěncuov“ Žižkova vojenského řádu kdy své starší vůbec volila. Nebudeme asi daleko od pravdy,

⁴⁵⁾ Doklady o názvu „Starý“ Tábor shromáždil Rudolf Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, Praha 1934, s. 202, p. 110. K rozdílným interpretacím „Menšího“ Tábořa Šmahel, Jan Žižka, s. 212–213, p. 30. Jinak nedoložený název „Nový“ je v textu používán jen pro odlišení od Tábořa „Starého“ (viz p. 128).

⁴⁴⁾ Velitelem v Čáslavi byl Jan Roháč, v Hradci Králové od podzimu 1423 Jan Hvězda řeč. Bzdinka, oba bývalí tábořští hejtmané.

⁴⁵⁾ Srov. Tzv. Žižkův vojenský řád, ed. Šmahel, Jan Žižka, s. 229–233.

⁴⁶⁾ Usoudil tak Seibt, Hussitica, s. 162–163. Ještě však uvidíme, že se stavovský princip uplatnil i v obou tábořských obcích Prokopova období.

řekneme-li, že mezi „Starým“ a „Novým“ Tábořem nebylo v tomto ohledu větších rozdílů.

Žižka „Starý“ Tábor opustil, jeho směřodatný vliv na tábořskou stranu tím však nepominul. Více než litera jeho řádu projevovaly se tu Žižkovy válečné podniky a v širším časovém výhledu i organizační formy jeho stálého vojska, které v druhé polovině dvacátých let byly tábořskou stranou převzaty bez větších změn. Svolání sjezdu Žižkových východočeských stoupenců do Německého Brodu na 7. dubna 1423 lze sice považovat za počáteční akt zrodu nového bratrstva, nikoli však za hrozbu „Starému“ Tábořu, s jehož předáky slepý hejtman krátce předtím uzavřel smířčí dohodu. Odchodem části Žižkovy stálé vojenské družiny vzal ovšem za své slibný náběh k vytvoření samostatné polemy pracující tábořské obce, což se odrazilo i v nápadném poklesu operační iniciativy „Starého“ Tábořa v následujícím období. Jestliže v letních konfliktech mezi Žižkou a Prahou roku 1423 „Starý“ Tábor zůstal stranou, pro další vývoj jeho vztahu k východočeskému bratrstvu nebylo bez významu, že se podzimního tažení na Moravu zúčastnil i Jan Hvězda z Vícemilic, jehož příchod na Hradiště sliboval dodat tamější domobraně průraznější akceschopnost. Bzdinka se patrně střetl s hradištskými vojenskými činiteli lokálního obzoru, kteří stále více zvětšovali svůj vliv v obci a kteří později vytvořili skupinu stálých místních „služebníků“. V každém případě Hvězda alias Bzdinka odešel za Žižkou na vlastní pěst a rozšířil tím okruh odpadlíků, k němuž již dříve patřili zejména Jan Roháč z Dubé a domažlický hejtman Jan Řitka z Bezdědic.⁴⁷⁾

Zatímco oslabený „Starý“ Tábor jen s krajním úsilím hájil své zájmy vůči posádkám rožmberských hradů, Menhartovi z Hradce i výbojným držitelům Mladé Vožice, v západní části tábořské strany sílil vliv píseckých hejtmanů Chvala z Machovic a Matěje Loudy z Chlumčan, kteří také 24. června 1423 jako světští auditori zastupovali jihočeské tábořy při kněžském hádání na Konopišti. Váhu obou mužů, k nimž měli blízko i tábořští spojenci typu Heřmana z Landštejna, posílil Hvězduv příklon k Žižkovi, neboť Bohuslav ze Švamberka zůstal se svými protipražskými postoji v politické reprezentaci tábořské strany osamocen. Píseckí hejtmané, jak se zdá, již tehdy sledovali separátní linii stabilizace v rámci své mocenské oblasti, jež ovšem musela počítat se stávající celozemskou hegemonií pražských měst.

Mocenský vzestup Žižkova bratrstva mezitím sblížil jeho odpůrce z katolické i pražské strany natolik, že na svatohavelském sněmu ustavili prozatímní dvanáctičlennou zemskou vládu, jejímž hlavním úkolem byla vojenská konfrontace se slepým hejtmanem. Do jaké míry volba Heřmana z Landštejna do zemské vlády se týkala jen jeho

⁴⁷⁾ Janem z Domažlic, který se objevuje ve výčtu signatářů Žižkova vojenského řádu, třeba rozumět hejtmana Řitku, o němž základní údaje shromáždil F. Bartoš, Příspěvky k dějinám Václava IV., VČA 53, 1944, s. 106. Janek Hvězda vystupuje v čele Hradce Králové ve varovném listu Žižkovi z 22. listopadu 1423 (Šmahel, Jan Žižka, s. 240–241, č. 3), o jeho podílu při zářijovém dobývání Telče Pekař, Žižka III, s. 212, a Dobíáš, Dějiny II, s. 39–40.

osoby, zůstane asi navždy obestřeno pouhými domněnkami. Nanejvýš lze mít za to, že tento pán, který nadále zůstal ve spojeneckém svazku s Hradištěm, nezávazně v Praze reprezentoval jen tu část své strany, jež byla nakloněna připojit se k zemskému míru i za cenu případné válečné srážky s Žižkovým svazem. V každém případě se Tábor v příštích měsících obrátil k Žižkovi zády a vzal na sebe roli, jež mu měla přinést více ztrát než užitku.⁴⁸⁾

Neutralitu v napjatých vztazích mezi svatohavelskou aliancí a Žižkou zřejmě vyžadovali i mluvčí táborsko-píseckého duchovenstva, jimž byla již delší dobu trnem v oku krutost válečného běsnění a kteří měli nemiřitelné výhrady vůči liturgickým praktikám obou husitských seskupení. Výrazem těchto protiválečných tendencí bylo i příměří, jež táborský svaz uzavřel 10. února s představiteli plzeňského landfrýdu. Smlouva o příměří do 24. dubna dává ucelenou představu o územním a personálním rozsahu „obcí táborských“ k uvedenému únorovému datu.⁴⁹⁾ Počet správců se po Žižkově odchodu omezil na dva, tj. na Chvala z Machovic a Zbyňka z Buchova. Hned po nich následují, což není bez významu, spojenci z řad panstva, rytířů a nižší šlechty. Z páňů chybí jen Heřman z Landštejna, zato se tu však vedle Bohuslava ze Svamberka a bratří Zmrzlíků objevuje Menhart z Hradce. Zastoupení rytířů a nižší šlechty zřejmě nebylo úplné, protože do příměří bylo zahrnuto jen osm spojenců, převážně sídlících v jihozápadních Čechách. Řadu pěti táborských „měst“ zahajuje Hradiště, následují Písek, Klatovy, Prachatice a Sušice. Domažlice již ve výčtu nenajdeme, ty zřejmě zůstaly se svým hejtmanem Janem Řitkou z Bezdědic věrně Žižkovi a odpadly od společenství „Starého“ Tábora jako první z velkých městských obcí. Podřízena Žižkovi zůstala nejspíše též Lomnice, kterou přes všechny rozpory s tamější posádkou podržel Jan Roháč z Dubé.

Pro pokles vlivu starotáborských obcí za správcovství Chvala z Machovic a Zbyňka z Buchova je příznačné, že od ledna do září roku 1424 lze v pramenech postihnout jen jednu jejich bojovou akci, a to nikoli bez výhrad, neboť boje o Bechyni měly složitější pozadí. V kritickém roce 1424, v němž se rozhodovalo o bytí a nebytí radikálního

⁴⁸⁾ Zápis svatohavelského sněmů z 1. listopadu 1423 v AČ III, s. 240–245, č. 31. Starší literaturu uvádí Ivan Hlaváček, Husitské sněmy, SH 4, 1956, s. 85–88. Ani Pekař, Žižka III, s. 233, se neodvážil jednoznačně napsat, že Heřman z Landštejna byl do zemské správy zvolen za celou starotáborskou stranu. Bartoš, Husitská revoluce I, s. 187n. (více však ve studii Žižka a Korybut, JSH 20, 1951, s. 55–57) ve snaze prokázat jednotu táborství škrtl jakoukoli účast Tábora na svatohavelskému sněmu a rozpory s prameny se snažil překlenout libovolnými dohady. F. G. Heymann, John Žižka and the Hussite Revolution, 2. vyd. New York 1969, s. 402, mluví o neutrálním postoji Tábora v boji mezi Žižkou a širokou koalici jeho nepřátel.

⁴⁹⁾ Německý text příměří z 10. února 1424 vydal z chebského kopiáře Karl Siegl, Briefe und Urkunden zur Geschichte der Hussitenkriege, ZVGMS 22, 1918, s. 48–50, č. 21. Důležité poznatky z tohoto dokumentu vyvodil Pekař, Žižka III, s. 253–260, který také přesvědčivě prokázal, že „Starý“ Tábor neměl od podzimu 1423 přímou účast v Žižkových akcích.

husitství, „Starý“ Tábor jako by zmizel z vojenské i politické scény. Táborští hejtmané dokonce nečinně přihlíželi k válečnému dění na jihozápadě své oblasti. Byl to Žižka, nikoli oni, kdo ochránil tamější tábořská města před náporom západočeského landfrýdu. Nejpozději od května 1424 Klatovy a Sušice následovaly příklad Domažlic a připojily se k Žižkovu bratrstvu.⁵⁰⁾

Rozpad tábořské strany na dvě části se nade vsí pochybnost odrazil v textu tábořské listiny o příměří s Oldřichem z Rožmberka z 10. září 1424. Okruh panských spojenců prakticky nedoznal změny, jen odpadlého Menharta z Hradce vystřídal Heřman z Landštejna. Z rytířů zůstal Jan Kosoř z Malovic a nejspíše též Jan Smil z Křemže, nově přibyl pouze Mikuláš Sokol z Lamberka a zeman Beneš z Dubného. Počet měst se zůžil na Hradiště, Písek a Prachatice. Neméně závažný je závěr téže listiny, kde stojí, že jistci a rukojmí přijímají do příměří „slovutné Jana Žižku z Kalicha, Benedu z Krivsúdova, Zdeňka z Lukavce, Kamaréta z Žirovnice, paní Annu z Frimberka, Lomnici, Přibíka z Klenového, Jana z Pajreka, Protivu z Lomče a opatrné purkmistry, konšely i obce měst Klatov a Sušice“.⁵¹⁾ Až na Domažlice máme tu zřejmě úplný výčet obcí a spojenců, jež Žižka během doby získal na stranu svého bratrstva.⁵²⁾ Mocenská doména „Starého“ Tábora se podstatně zmenšila nejen na jihozápadě, ale i na východě, zvláště když se záhy k Žižkovi dočasně přiklonil Mikuláš Sokol z Lamberka.

Necelý měsíc po uzavření příměří s Rožmberkem došlo ve Zdicích k významným dohodám mezi husitskou a katolickou stranou. Přes doznívající rozpory s Žižkou se zástupci tábořsko-píseckého svazu jednání ve Zdicích nejspíše zúčastnili, i když prostřednictvím Oldřicha z Rožmberka pokračovali v separátním navázání kontaktů s králem Zikmundem.⁵³⁾ Těžko říci, zda se tak dělo za Žižkovými zády. V kaž-

⁵⁰⁾ Chronologické zmatky kolem Žižkova údajného tažení na Klatovsko po červnové bitvě u Malešova odstranil Pekař, Žižka III, s. 242–245. Starší pojetí ještě u Vančury, Dějiny I, s. 178–179.

⁵¹⁾ Srov. AČ III, s. 245–248, č. 32, a Blažena Rynešová (ed.), Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462, I: 1418–1437, Praha 1929, s. 64–65, č. 90, kde regest a popis pečeti. Plurál „zprávce obcí Tábořských“ v intitulaci listiny neoznačuje dvě obce (domácí a polní), nýbrž souhrn obcí tábořské strany. Pořadí přivěšených pečeti respektuje pořadí osob a měst v intitulaci, takže „Communitas montis Hradie“ je na devátém místě. Téměř shodný typ pečeti jen s nepatrnou úpravou bude v pozdějších dokumentech vždy zastupovat obec domácích. Polní tábořské obce ještě nebylo, a proto zde také nenalezneme její pečeti. Vojsko v této době ještě zastupovali vrchní hejtmané a správci, kteří přivěšovali vlastní pečeti. V pozdějších letech tuto koroborační funkci převzala pečeti polní obce.

⁵²⁾ Pominutí Domažlic by bylo možné vysvětlit tím, že město bylo mimo zájmovou sféru Oldřicha z Rožmberka. Byl by to postup, který se uplatnil i v jiných rožmberských příměří. Na druhé straně je zarážející, že Domažlice v letech 1423–1424 nejsou uváděny v žádném dokumentu, včetně Žižkova vojenského řádu.

⁵³⁾ K celému jednání ve Zdicích obšírně Josef Macek, Úmluvy zdické, AUC 1958, Phil. et Hist. 2, s. 195–212. Námitky, které proti účasti Žižky a Tábora ve Zdicích vyslovil Seibt, Hussitica, s. 155–158, jsou v rozporu se směrodatnými údaji karleštejnských účtů. Zikmundův list Oldřichovi z Rožmberka z 10. října 1424, v němž se mluví o žádosti tábořů o slyšení (viz Rynešová, Listář I, s. 65–66, č. 92), F. M. Bartoš, Žižka a Korybut, s. 57, smetl se stolu jako licoměrnou faleš Oldřichovu.

dém případě je však pozoruhodné, že celohusitské výpravy na Moravu pod Žižkovým velením se ze „starotáborských“ spojenců zúčastnil jen Mikuláš Sokol, který se během tažení údajně měl stát jedním ze sirotčích hejtmanů. Jeho účast by si bylo možné vysvětlit opanováním Řečice a tím i zájmovým společenstvím s Kamarétem ze Žirovnice, jedním ze zakládajících členů „Nového“ Tábora.⁵⁴⁾ Jan Hvězda z Více-milic odjížděl na moravské tažení ještě jako jeden z Žižkových hejtmanů. Tuto skutečnost je třeba zvláště zdůraznit, neboť pokud se o něm v pramenech mluví jako o táborském veliteli, je slovem „táborský“ třeba rozumět tu část starotáborské strany, která se připojila k Žižkovu východočeskému bratrstvu.⁵⁵⁾ Další vývoj událostí je natolik významný pro přestavbu mocenské skladby a organizace radikálního husitství, že ve výkladu budeme postupovat krok za krokem.

Táborsko-sirotčí unie po smrti Žižkově

Po dobu moravského tažení panoval na jihu klid, zajištěný až do sv. Havla příměřím z 10. září. Mezitím se oživil věroučný spor pražských a táborských kněží, k jejichž konfrontaci došlo 16. října 1424 na Pražském hradě za předsednictví stejných auditorů, kteří řídili hádání na Konopišti. Obojí je dalším důkazem přímého podílu „Starého“ Tábora na úmluvách ve Zdicích, neboť k novému setkání bohoslovců obou stran by jinak ani nemohlo dojít. Po několika dnech bylo rokování odloženo na 23. listopad téhož roku, aby se táborští kněží mohli poradit o memorandu předloženém pražskou delegací. Stalo se tak na synodě v Klatovech kolem 11. listopadu 1424, jejíž usnesení poprvé souhrnně formulovalo táborskou doktrínu v té podobě, jakou měla mít až do posledních dnů autonomní táborské obce. Podle místa konání lze usuzovat, že Klatovy se krátce předtím znovu připojily k Táboru a k Písku. Mnohem pravděpodobnějším se však jeví, že vojensko-politický příklon jihozápadních měst táborské strany k východočeskému bratrstvu nestačil narušit dosavadní věroučnou a liturgickou jednotu.⁵⁶⁾ Poručenská správa, kterou Jan Žižka měl na smrtelném

⁵⁴⁾ Prameny k účasti Mikuláše Sokola na moravském tažení zaznamenal Dobřák, Dějiny II, s. 52, pozn. 168. Zde také na s. 54 o jeho pozdější kooperaci s Kamarétem ze Žirovnice. Zprávu Starého kolegiáta, že Mikuláš Sokol byl sirotčím hejtmanem, Pekař Žižka III, 276 interpretoval, jako by se pokusil odloudit sirotky dědictví Žižkovu (!), ačkoli podíl tohoto hejtmana na výpravě naopak svědčí o jeho dočasném odklonu od „Starého“ Tábora.

⁵⁵⁾ Jako Žižkův hejtman Jan Hvězda dobyl 13. července 1424 hrádek na vrchu Ostromeči. Bartošek z Drahonice jmenuje po jeho boku jinak neznámé bojovníky Podstavka a Hýhala (FRB V, s. 593).

⁵⁶⁾ Stručný výklad klatovské synody podal Howard Kaminski, A History of the Hussite Revolution, Berkeley-Los Angeles 1967, s. 478–479, včetně literatury a pramenů u Nořížové, Přehled, s. 178. Je příznačné, že o účasti orebských kněží není v tomto hádání nic slyšet. Hradecký Ambrož a kněz Prokůpek měli v této době na starost transport a pohřeb Žižkova těla.

loži svěřit panu Viktorinovi z Kunštátu, Jan Bzdinkovi a Kuneši z Bělovic, respektovala nejspíše předchozí stav, kdy Viktorin stál v čele východočeské husitské šlechty, Kuneš hotovostem orebských měst a Bzdinka táborské části východočeského bratrstva. Toto společné vedení „sirotků“, jak se záhy po Žižkově smrti začali jeho spolubojovníci nazývat, vydrželo po celou dobu tažení, jež skončilo v listopadu.⁵⁷⁾

Pokud jde o další vývoj táborsko-sirotčí spolupráce, Josef Pekař usoudil, že Jan Hvězda, který měl být údajně vytlačen sirotky z vrcholného triumvirátu, se rychle sblížil se „Starým“ Tábozem. Také F. M. Bartoš připustil spory o některá města, přesuny na vůdčích místech obou svazů však ponechal bez povšimnutí. Oba dva, každý po svém, vycházeli z některých textů Starých letopisů českých, podle nichž „po Žižkově smrti stalo se veliké roztržení mezi táborskými a sirotky; a dělili se městy, kteříž mohli k kterým přijíti, osazující proti sobě, činíce proti sobě posádky. I zvolili sobě hejtmana sirotci Velka a táborští Jana Bzdinku.“⁵⁸⁾ Zpráva má věcné jádro, k rozdělení měst skutečně došlo, ne však v roce 1425, nýbrž později, jak se pokusíme doložit. A jelikož Velek Koudelník se stal vrchním sirotčím hejtmanem až v roce 1427, kdy Bzdinka již byl delší dobu mrtev, je pravděpodobné, že letopisci se již s odstupem času ve složité situaci dobře nevyznali.

Intenzita válečných akcí, které vzplanuly po usmíření na Špitálském poli a po jednání s královskou stranou ve Zdicích, jako by dávala za pravdu údajnému Žižkovu výroku, „toho míru bude tak dlouho, jako po smíření u Konopiště.“⁵⁹⁾ Pražanům, s nimiž měl nevyřízené účty, se odnaučil věřit na slovo i Žižkův pobočník Jan Hvězda, a proto lze předpokládat, že vrchní velitelé východočeského svazu posuzovali novou orientaci Prahy i českých katolíků s krajní nedůvěrou. Skutečně také Praha v čele s Korybutem a jemu blízkým kruhem navázala na starší politickou linii svých separátních jednání s králem Zikmundem. Nejpozději v únoru 1425 Korybut začal obnovovat styky s královskými prostředníky, aby pro Prahu získal pozvání na sněm, který byl svolán do Brna na 23. dubna 1425.⁶⁰⁾ Zikmund, pro něhož byly úmluvy ve Zdicích ranou do zad, si počínal impulzivně a více méně reagoval na situaci bez pevného politického záměru. Třebaže ještě 10. října 1424 vítal žádost táborů o slyšení, již koncem měsíce svým českým stoupencům zapovídal ve zdickém kursu pokračovat.⁶¹⁾

Vratkost zdických úmluv se záhy projevila i v tom, že někteří urození stoupenci kalicha začali hledat cestu k Zikmundovi. Vedle Haška z Valdštejna a Aleše Holického ze Šternberka se stejnými úmysly zabýval i Menhart z Hradce. Jeho příklon k táborské straně před 10. únorem 1424 nevydržel ani do zářijového příměří s Oldřichem z Rožm-

⁵⁷⁾ Žižkovo poručení na smrtelném loži zaznamenaly rukopisy SLČ LM (ed. Palacký, 64), ale i starší R (ed. Šimek, s. 48). K názvu „sirotci“, který se v listinách ujal poněkud později, Urbánek, Lipany, s. 67 a 198, pozn. 91–92, o průběhu tažení na Moravu Josef Válka, Vrchol bojů o Moravu 1423–1425, Jižní Morava 21, 1985, s. 91–93.

⁵⁸⁾ Srov. Pekař, Žižka III, s. 275–277, Bartoš, Husitská revoluce I, s. 204n., SLČ-bLM (ed. Palacký, s. 64) a SLČ-R (ed. Šimek, s. 48).

⁵⁹⁾ SLČ-AD až N, ed. Palacký, s. 63.

⁶⁰⁾ Více k tomu Bartoš, Husitská revoluce I, s. 206 (zde tiskovým omylem únor 1426 místo únor 1425).

⁶¹⁾ R y n e š o v á, Listář I, s. 68–70, č. 97–98.

berka. V domnění, že spojenectví s Tábořem mu umožní rozšířit državy v oblasti velkých církevních statků na sever od Jindřichova Hradce, začal výbojně využívat své nové základny v Kamenici nad Lipou, nad níž získal poručenskou správu. Tábor však na toto poddanské město pánů z Ústí nepřestal uplatňovat své nároky, takže záhy došlo k drobným konfliktům, jež posléze přerostly v regulérní válku.⁶²⁾ Dne 17. ledna tábořské vojsko Menhata porazilo a o čtrnáct dní později se zmocnilo i kamenického hradu. Menhart v boji neustal a s pomocí jihlavských žoldnéřů se po několik měsíců snažil získat Kamenici zpět. Ze skoupených pramenných zpráv nelze vyčíst, které tábořské vojsko před Kamenicí bojovalo. Nelze sice zcela vyloučit možnost, že boj o Kamenici svedly oddíly Mikuláše Sokola po návratu z moravského tažení, spíše však soudím na trestnou výpravu hradištsko-tábořské hotovosti. Pokud „Starý“ Tábor, zaskočený mocenským růstem Žižkova bratrstva a podněcovaný svými panskými spojenci, během roku 1424 sledoval politiku separátního narovnání s Prahou, pak závěrem téhož roku chtěl nechtě musel svůj postup revidovat. Sledujeme-li podíl „Starého“ Tábora na vojenských operacích až do podepsání míru vršovického v říjnu 1425, snadno zjistíme, že v jejich čele téměř vždy stál Bohuslav ze Švamberka, zatímco o „správcích“ Chvalovi a Zbyňkovi z Buchova není slyšet. Zdá se mi proto, že oživení vojenské iniciativy „Starého“ Tábora vycházelo právě od Bohuslava a že také díky jemu došlo k postupnému sblížení Bzdinky se „Starým“ Tábořem.

Nyní k válečným akcím samotným. Časově nejstarší zpráva se váže k obsazení Nymburka Janem Hvězdou.⁶³⁾ Byla to hozená rukavice Praze, k jejímuž svazu město až do té doby příslušelo. V masopustním období, tj. kolem 20. února 1425, započalo z Nymburka tažení směrem k Chlumci nad Cidlinou, který držel katolický pán Otta z Bergova. Při dobytí tvrze se podílel pan Hynek Boček z Poděbrad, z čehož vyvozují, že k Hvězdovu vojsku se připojila i část sirotčí hotovosti. Další postup směřoval proti tvrzím katolických zemanů v Zahraštanech, Hoříněvsi a Holohlavech. Od Smiřic vojsko zamířilo k Vysokému Mýtu a k Litomyšli.⁶⁴⁾ Obě města příslušela od východočeského tažení v roce 1421 pražskému svazu, který jejich správu svěřil Diviši Bořkovi z Miletínka. Protože obě hrzená města se během několika březnových dnů vzdala bez většího odporu, lze z toho vyvozovat, že Bzdinkovo tábořské vojsko bylo posíleno sirotčími sbory. Prvá fáze tažení skončila obsazením hradu Rychmburka nedaleko Skutče, který náležel panu Arnoštu Flaškovi z Pardubic. Na první pohled je zřejmé, že podobně jako za Žižky byla to válka proti všem nepřátelům radikálního

husitského směru. Vše také nasvědčuje – i když prameny se zmiňují jen o Bzdinkovi – že se na tažení podílely obě větve předchozího Žižkova bratrstva, tj. jak tábořská skupina kolem Bzdinky, tak i východočeské husitské formace. Kdyby během měsíčních operací vznikly závažnější neshody, sotva by se vyřešily tak rychle, aby již 31. března 1425 obě spojené součásti mohly přistoupit k operaci, jež sama o sobě vyžadovala maximální koncentraci ozbrojených sil.⁶⁵⁾ Není proto vyloučeno, že k útoku na Prahu byly zmobilizovány jak pomocné sbory ze Zateče a Loun, tak oddíly sirotčí šlechty v čele s Hertvíkem z Rušínova. Zatečtí a lounští se budou o málo dní později podílet na dobývání Slaného, o Hertvíkovi sice slyšíme až v souvislosti s květnovým obležením Švihova, lze však s Tomkem předpokládat, že přitáhl k hlavnímu městu spolu s hlavní sirotčí výpravou. Podle Bartoška z Drahoníc útok na Prahu vedli Roháč z Dubé a Jan Bzdinka (oba nazývá nástupci zemřelého Žižky) a Bohuslav ze Švamberka. Ještě na konci března nebo nejpozději během následujícího měsíce došlo tak k akčnímu spojenectví všech hlavních složek radikálního husitství v rozsahu připomínajícím mobilizace v předvečer křížových výprav nebo spanilých jízd.

Při útoku na Prahu se patrně počítalo s momentem překvapení. Když záměr nevyšel, spojená vojska se obrátila ke Slanému. Po tvrdých bojích se obláhatelům podařilo zradou i pomocí zevnitř dobyt jedno ze strategicky nejdůležitějších měst rozpadajícího se pražského svazu. Méně se dařilo spojeneckému vojsku při dobývání Roudnice, jejíž hradní posádka se nevzdala ani poté, kdy se tábořům a sirotkům podařilo vniknout do města a zapálit je. Mezitím drobné tábořské předvoje operovaly na Berounsku a mezi hrady Krašovem a Libštejnem. Zpráva o dobytí hradu Nižboru Alešem Holickým a Hanušem Kolovratem z Krašova zřejmě přiměla vůdce spojeneckého vojska, že se urychleně obrátili od Roudnice k hradům Žebráku a Točnicku, které v té době držel právě Hanuš Kolovrat. Rychlý spád události zdá se tuto domněnku potvrzovat. 29. dubna padl Nižbor, 2. května ležela již vojska před oběma uvedenými hrady. Po marném týdenním obléhání se spojenci vydali k vodní tvrzi Švihovu, z níž pan Vilém ze Skály škodil klatovskému okolí. K dobytí pevnosti přispěly i oddíly z Klatov, Písku, Sušice a Domažlic. Ne náhodou tu Bartošek nezmiňuje Tábor, jehož domácí vojsko 13. května začalo dobývat Třeboň a po odražení útoku se obrátilo na Novohradsko.⁶⁶⁾ Naproti tomu Bohuslav ze Švamberka pokračoval s Roháčem a Bzdinkou k Obořišti, na jejíž tvrzi sídlil Jindřich Kolman z Křikavy. Spojenecké vojsko již tehdy čítalo na osm tisíc pěších, více než tisíc jezdců a další se stále přidá-

⁶²⁾ Vše podle Josefa Dobiáše, K dějinám českého jihovýchodu r. 1425, ČCH 39, 1933, s. 341–356, a Dějiny II, s. 47–50.

⁶³⁾ Výstižnou rekonstrukci podal již V. V. Tomek, Dějepis města Prahy IV, 2. opr. vyd. Praha 1899, s. 318–319, který se opíral o SLČ (ed. Palacký, s. 64–65, srov. však též SLČ-R, ed. Šimek, s. 48–49). Zde také další podrobnosti.

⁶⁴⁾ Postup k Litomyšli kriticky rozebral František Hoffmann, Litomyšl v husitském revolučním hnutí, in: Sborník příspěvků k dějinám Litomyšle a okolí, Pardubice 1959, s. 56–57, kde též odkazy na prameny a literaturu.

⁶⁵⁾ K dalšímu výkladu Tomek, Dějepis IV, s. 318–321, který vyčerpal všechny známé prameny, zvláště SLČ (ed. Palacký, s. 65) a Bartoška z Drahoníc (FRB V, s. 593).

⁶⁶⁾ Dobývání Třeboň, na němž se podílel i Jan Kamarát ze Žirovnice (viz Mareš, Popravčí kniha, s. 41) Václav Březan klade do května 1425 (Rosenberské kroniky krátký a sumovní výtah, sepsaný na konci léta 1609 v Třeboni, ČČM 2, 1828, sv. 4, s. 57).

vali. K Obořišti přijeli i orličtí Zmrzlíkové Petr a Jan, kteří v minulém roce představovali spolu s Heřmanem z Landštejna smířlivou linii „Starého“ Tábora. Po 6. červnu, kdy Obořiště padlo, nemáme přesnou představu o postupu bojových akcí. Není např. jisté, zda již v tomto období se spojenci zmocnili Mladé Boleslavi. Zdá se, že v létě se vojsko rozdělilo do několika proudů. Část sirotků operovala u slezských hranic, žatečtí a lounští pod Jakoubkem z Vřesovic v září dobývali Duchcov.⁶⁷⁾ Táborská hotovost se mezitím připravovala k útoku na Mladou Vožici, odkud již delší dobu Materna z Ronova vedl drobnou válku v táborském zázemí.

Shrneme-li výsledky válečných operací táborsko-sirotčích vojsk od února do srpna 1425, je nadě všechnu pochybnost zjevná, že největší ztráty utrpěla Praha, která přišla o tři své významné základny. Současně byly utlumeny snahy Zikmunda Korybuta o separátní jednání s králem a jeho stranou. Nezanedbatelná byla i lekce, které se dostalo domácím katolíkům. Není bez významu, že v důsledku změněné situace vzaly pokusy o námluvy obou nepřátelských stran za své. Vojská iniciativa a mocenské vzepětí radikálního husitismu donutilo Korybuta a pražany k revizi předchozí politiky, neboť jinak hrozilo, že utrpí ztráty ještě větší. Kdy však a za jakých okolností se tak stalo?

Václav Vadivoj Tomek, vycházející ze SLC, usoudil, že Vožici oblehli společně táboři se sirotky. Během zdoluhavého obléhání vytáhl odtud ku Praze o díl obou vojsk pod vedením Bohuslava ze Švamberka a na poli u Vřšovic činil přípravy k obležení hlavního města. Místo boje došlo však k jednání, jehož výsledkem byl smír stvrzený před Vožicí, kam se rokování přeneslo.⁶⁸⁾ Josef Pekař se v zásadě podržel výkladu Tomkova, na základě jím objevených čtyř dokumentů však mohl upřesnit nejen průběh jednání, ale i místo finálních aktů. Místo smíru vožického se začalo mluvit o míru uzavřeném na poli u Vřšovic.⁶⁹⁾ Nový prvek vnesl krátce na to do diskuse Josef Dobiáš, když upozornil na přehlédnutý list dolnoloužického fojta Hanuše z Polenska ze 16. září 1425, v němž dává na vědomí hornoloužickému šestiměstí poselství Albrechta Rakouského „wy das dye Prager und dy Taburen dy Stad zu der Yglen berant und belegin hatten und weren gantz ein mitteinander“.⁷⁰⁾ Dobiáš z toho vyvodil, že k dočasnému smíření táborů s pražany muselo dojít již v létě a že jeho výsledkem byla společná výprava proti Jihlavě koncem srpna nebo počátkem září.⁷¹⁾ Po odtržení vojsk od Jihlavy došlo mezi husity k opětovnému nepřátelství, jež však netrvalo dlouho a uzavřelo se vršovickým smírem. Kombinací zpráv o táborských výbojích z roku 1425 zašel ještě dále F. M. Bartoš, když škrtnl návrat k nepřátelství, k němuž důvody údajně již dříve zanikly.⁷²⁾

⁶⁷⁾ Sirotci dobyli Opavu 12. srpna 1425, o šest dní později padl Liberk-Rychenberk (viz F. M. Bartoš, Zápisky v breviáři kněze Antocha z Přelouče z let 1422–1432, ČAS 12, 1934, s. 106). K Mladé Boleslavi týž, Mladá Boleslav v době husitské, in: Amedeo Molnár, Boleslavští bratři, Praha 1952, s. 10–11. Útok na Duchcov se uskutečnil 2. září, jak tomu nasvědčuje výčet dobytých pevností na přídeštní rukopisu L 11 Knihovny metropolitní kapituly pražské (viz F. M. Bartoš, Paměť o táborských výbojích roku 1425, JSH 17, 1948, s. 80).

⁶⁸⁾ Tomek, Dějepis IV, s. 325–328.

⁶⁹⁾ Pekař, Žižka IV, s. 209–218.

⁷⁰⁾ František Palacký (ed.), Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges vom Jahre 1419 an, I, Prag 1872, s. 407, č. 349.

⁷¹⁾ Dobiáš, K dějinám, s. 341n., a Dějiny II, s. 49–50, soudil, že marný pokus o Jihlavu skončil nejspíše již před 9. zářím. Počátek obležení Vožice by pak spadal k 10. září, k její kapitulaci došlo přibližně 18. října. Dobiášův výklad přijal též František Hoffmann, Jihlava v husitské revoluci, Havlíčkův Brod 1961, s. 175.

⁷²⁾ Bartoš, Husitská revoluce 1, s. 209, pozn. 28.

Stojíme tak před otázkou, kterou je nesnadné rozřešit, neboť narážíme na rozpornost pramenných svědectví. Předpoklad dočasněho smíření pražanů s tábory před tažením k Jihlavě má závažnou trhlínu v tom, že právě v letním období jednotlivé součásti radikálního seskupení operovaly samostatně v různých částech Čech, takže k společnému jednání nebyly podmínky. Separátnímu smíření Prahy s Táborem staví se do cesty protipražské postoje Jana Hvězdy a Bohuslava ze Švamberka, i když nelze vyloučit, že vůdci „Starého“ Tábora postupovali nezávisle na nich. Sotva však můžeme zajít tak daleko, abychom obležení Jihlavy mohli pustit ze zřetele. Odvetnou výpravu „Starého“ Tábora proti Jihlavě lze si snadno vyložit pokračujícím nepřátelstvím po dobytí Kamenice nad Lipou. Jaké důvody by však vedly k Jihlavě pražany, kteří Korybutovým prostřednictvím krátce předtím vyjednávali s králem Zikmundem? Ani tyto zvraty, tak běžné v historii husitské Prahy, nelze ovšem vyloučit. Přesto se odvažují vyslovit domněnku, která by mohla zmínku o pražanech vysvětlit. Jestliže v Albrechtově okolí se udrželo v povědomí, že při moravském tažení na podzim 1425 Sokol z Lamberka spolu s Korybutem byli veliteli části vojska odlišné od Žižkova bratrstva, pak Sokolova účast v tažení Jihlavou mohla budít zdání, že i zde velí pražskému oddílu. Vzhledem k tomu, že Sokol v následujícím období bude mít základnu v Řečici, je jeho podíl na tažení proti Jihlavě značně pravděpodobný.⁷³⁾ Vratkost této domněnky však předem vylučuje, aby z ní bylo možné odvíjet další výklad. Nezbyvá proto nic jiného, než si vyslechnout i zprávu SLC o podzimním obležení Prahy: „Téhož léta na podzim Táboři a Sirotci přitrhli sú blízko ku Praze do Vřšovic, chtiec Prahu obléhnúti. Toho puovod byl pan Bohuslav z Švamberka haytman táborský. Pak tu středu na S. Lukáše opět se s pražany skrze rokování přátelsky smířili.“⁷⁴⁾ Jinými prameny, to však zcela spolehlivě, můžeme potvrdit poslední větu o uzavření smíru včetně jeho přibližné datace. Překvapuje, že o tomto tažení mlčí Bartošek z Drahonice, který však nezmiňuje ani vršovický smír, k němuž prokazatelně došlo. Novou podzimní mobilizaci a společný postup radikálních svazků můžeme přitom považovat za nesporné skutečnosti, potvrzené texty říjnových úmluv. Bylo by přitom s podivem, že by prvním cílem tažení byla Mladá Vožice. Ještě méně pochopitelné by však bylo, kdyby o díl vojska pod vedením Bohuslava ze Švamberka zamířil odtud k Vřšovicím s úmyslem pokořit Prahu. Urputnost několikátýdenních bojů o Vožici sama o sobě naznačuje, že shromážděné zde vojsko nebylo natolik početné, aby si mohlo během krátké doby poradit s tamější posádkou. Jaké naděje na úspěch by pak měla část tohoto vojska před Prahou? Naštěstí tu však nevedeme při se starým letopiscem, nýbrž s Tomkem. Letopisec neprovádí, že by táboři a sirotci přitrhli ku Praze od Mladé Vožice, tuto

⁷³⁾ K nejasným zprávám o Sokolově hejtmanství viz výše pozn. 54.

⁷⁴⁾ Srov. SLC-AD až N (ed. Palacký, s. 66), SLC-R (ed. Šimek, s. 49, bez poslední věty o smíru) a SLC-G (ed. František Šimek – Miloslav Kaňák, Staré letopisy české z rukopisu křižovnického, Praha 1959, s. 87).

domněnku vyslovil Palacký a Tomek ho mlčky následoval.⁷⁵⁾ Co když místem mobilizace bylo právě ležení před Prahou, a to nejen proto, že sraz byl ve středu Čech, ale zejména z toho důvodu, že spojenci zamýšleli donutit Prahu ke změně jejího politického kursu?

Jakkoli považují tento výklad za pravděpodobný, zůstává pouhou hypotézou. Podstatné je, co vypovídá šest dokumentů vážících se k říjnovému smíření.⁷⁶⁾ Dosavadní literatura všimla si více obsahu úmluv než jejich formálních náležitostí. Právě ty však napomáhají správně pochopit celý vývoj a smysl událostí od Žižkovy smrti až do vršovického smíru. Ne náhodou tuto dlouhodobou linii, kterou je třeba mít na paměti, připomíná hned první ze zmíněné řady dokumentů, v němž se mluví o vzájemných zástích, k nimž došlo po usmíření na Špitálském poli.⁷⁷⁾ To nás také opravňuje spojit interpretaci šestice listin se závěry, k nimž jsme dospěli při úvaze o charakteru společných tažení v prvé polovině roku 1425.

Pokud se v uvedených pramenech uvádějí představitelé strany stojící proti Praze, vždy ji reprezentují na prvním místě čtyři muži v následujícím pořadí: Jan Roháč z Dubé, Aleš ze Žeberka, Jan Hvězda z Vícemilic a Kuneš z Bělovic. Z poručenského triumvirátu z doby krátce po Žižkově smrti zbyli o rok později již jen Bzdinka a Kuneš. Viktorin z Kunštátu, jak se zdá, následoval svého strýce (?) Hynka Bočka a přiklonil se k Pražanům.⁷⁸⁾ Nesporné je, že Kuneš zastupoval sirotky.⁷⁹⁾ Naproti tomu Jan Hvězda, který zprvu velel tábořské části Žižkova bratrstva, se během času natolik sblížil se „Starým“ Tábořem, že v době uzavření vršovického smíru byl již přímo hejtmanem „obce hradištské“.⁸⁰⁾ Ještě více než dva právě jmenovaní patřil k nejbližším spolupracovníkům Žižkovým Jan Roháč z Dubé. Nic proto nebrání domněnce, že nejméně tato trojice vůdčích osobností nejen sdílela Žižkovu koncepci postupného sjednocení všech mimopražských husitských středisek, ale že v ní i pokračovala po smrti jejich slepého vůdce. Byla to však právě Žižkova osoba, jež stála v cestě k užší spolupráci „Starého“ a „Nového“ Tábora. Tam, kde vyhraněný postup autoritativní jedinou vlády narážel na federativní princip, mohlo v nové situaci uspět kolektivní vedení. Vlastního pokračovatele Žižkovy orientace spatřují v Roháčovi z Dubé, který tuto sjednotitelskou roli na sebe vzal ještě jednou, po zhoubné porážce polních vojsk u Lipan. Je to také on, kdo v soudobých zprávách o velitelích spojeneckých vojsk vždy vystupuje před Bzdinkou a Bohuslavem ze Švamberka. Jediným

⁷⁵⁾ František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a v Morave III/2, 3. vyd. Praha 1877, s. 239–240, a Tomek, Dějepis IV, s. 325–327.

⁷⁶⁾ Jejich výčet podal Pekař, Žižka IV, s. 209–211.

⁷⁷⁾ Viz AČ III, s. 252, č. 34.

⁷⁸⁾ Hynek z Poděbrad se poddal Korybutovi před 9. červencem 1425. Viz AČ III, s. 303–304, č. 26, a Bartoš, Husitská revoluce I, s. 208.

⁷⁹⁾ Pozoruhodné je, že v letopisných zprávách z roku 1425 se Kunešovo jméno nevysskytuje. Svědectví pramenů o něm shrnul Toman, Husitské válečnictví, s. 108–111 aj.

⁸⁰⁾ Srov. závěr dokumentu I. u Pekaře, Žižka IV, s. 215.

ze čtveřice, o němž mnoho nevíme, je Aleš ze Žeberka. Tento zchudlý příslušník panského rodu byl asi hejtmanem v Sušici v době, kdy se toto město spolu s Klatovy přiklonilo k Žižkovi. V lednu neúvedeného roku totiž Aleš listem ze Sušice žádal Domažlické, aby přitáhli na pomoc „bratřím“ ke Klatovům. Jelikož sám sebe tituluje správcem obcí tábořských a sirotčích, spadá jeho list téměř jistě do počátku roku 1426.⁸¹⁾ Ojedinelost titulu, s nímž si zatím nikdo nevěděl rady, je podle mého soudu klíčem k interpretaci čtyřčlenné reprezentace tábořských a orebských obcí. Jestliže Aleš, o němž není známo, že by kdy patřil k jádru východočeské orebské šlechty, se podepsal jako správce obcí tábořských a orebských, pak to mohlo být jediné proto, že i zbývající tři muži se považovali za správce či hejtmany spojených obcí obou stran. Sjednocené velení bylo ukováno společným bojem i programem předchozích měsíců. To, že ho uznali a respektovali i předáci „Starého“ Tábora, bylo společnou zásluhou Jana Hvězdy a Bohuslava ze Švamberka. Nejen však tábořští hejtmané, početně zastoupení ve sborech rozhodčích a rukojmích, ale i zástupci žatecko-lounského dvouměstí již dříve přistoupili k myšlence sjednocení všech radikálních obcí.⁸²⁾ Zatímco až dosud v dějinách husitství se rok 1425 jevil jako tříšť větších i menších srážek a smírů, v mém výkladu naopak vystupuje do popředí unifikační proces, který vyvrcholil ve společné reprezentaci všech radikálních husitských složek při jednáních o vršovický smír. Nejen to, v tomto roce byly navíc položeny základy pozdější spolupráci polních vojsk a městských svazů, i když další vývoj se neobešel bez dočasných rozepří a svárů. Nic také nebrání považovat první dva muže reprezentační čtveřice za „správce“ obcí (Roháče za sirotky, Aleše za tábory) a Bzdinku s Kunešem za vrchní hejtmany tábořské a sirotčí hotovosti. V předstihu by se tak již uplatnila zásada paritního zastoupení obou bratrstev jedním správcem a jedním hejtmanem. Rozdíl byl pouze v tom – pomíneme-li duchovní roli pozdějších správců, že v říjnu 1425 šlo o reprezentaci sjednocených obcí, zatímco v době Prokopa Velikého obě bratrstva fakticky i formálně vystupovala jako samostatné korporace.

Rozpad unie a vznik obcí palem pracujících

Sotva jednota radikálního husitství byla stvrzena skutkem i slovem, objevily se v ní první trhliny. Ještě před zpečetěním rozhodčího výroku

⁸¹⁾ Usoudil tak již Toman, Husitské válečnictví, s. 110, Alešův list v AČ IV, s. 412–413, č. 16. O jeho hejtmanství v Sušici mluví Tomek, Dějepis IV, s. 369.

⁸²⁾ Vrchním rozhodčím za tábořsko-sirotčí obce byl ustanoven Heřman z Landštejna, jehož po jeho smrti nahradil Petr Zmrzlík ze Svojšína. Ve sboru 12 ubrmanů tábory zastupoval Bohuslav ze Švamberka, Zbyněk z Buchova, který se zde objevuje naposledy, Matěj Louda z Chlumčan a Mikuláš z Padařova. Rukojmími byli ustanoveni Chval z Machovic, Mikuláš Sokol z Lemberka a jiní. Žatecké v prvním sboru zastupoval Václav Temlík, Lounské Křišťan z Loun.

zemřel na následky zranění utrpěného v boji o Vožici Jan Hvězda z Vícemilic. V listopadu 1425 padl v boji u Retče Bohuslav ze Švamberka.⁸³⁾ Smrt obou strůjců sblížení „Starého“ Tábora s ostatními radikálními obcemi zvýšila vliv Chvala z Machovic i jiných mužů, kteří ještě nedostali možnost své ambice plně uplatnit. Mimo jiné tu jde o Matěje Loudu a Jana Bleha z Těšnice.⁸⁴⁾ První z obou upevnil své pozice v Písku, druhý se po smrti Bohuslava ze Švamberka dostal do čela vojenského velení tábořské hotovosti, máje již nejspíše od samého počátku po boku kněze Prokopa Holého.⁸⁵⁾ Přesuny na vedoucích místech neznamenal okamžitou změnu ve vztahu k sjednocovacímu úsilí předchozích měsíců. Avšak již to, že smrtí Jana Hvězdy se v říjnové reprezentaci přesunulo těžiště na orebskou stranu, přispívalo k separatistickým tendencím na jihu a jihozápadě. Aleš ze Žeberka navíc nebyl mužem, který by ve společném vedení mohl zastupovat a hájit zájmy celé této oblasti. Jak rychle jeho dráha kulminovala, tak rychle i klesala. Snad také proto, že nemohl hrát roli, po níž toužil, za krátkou dobu od své strany odpadl a u Lipan již bojoval proti bratrstvům.⁸⁶⁾

V jednom ohledu však sblížovací politika měla důsledky, na nichž se až do konce husitských válek nic nezměnilo. Příklonem Jana Hvězdy k Táboru a jeho jmenováním hradištským hejtmanem de facto znovu došlo k opětné akční jednotě dvou od sebe dočasně oddělených oblastí tábořské strany. Sušice, Klatovy i Domažlice od této doby setrvávají na společné základně s Tábořem a Pískem nejméně dalších deset let. Kromě toho Tábor získal důležitý opěrný bod v hradu Ostromeči, který dobyl Jan Hvězda 14. července 1424 ještě jako hejtman Žižkova bratrstva. Naproti tomu zůstával otazník nad správou čtyř měst, jež od konce roku 1424 byla vyrvána z pražského svazu a jež v rámci sjednocovacího procesu byla chápána jako společné základny spojených tábořsko-orebských obcí.⁸⁷⁾

Úspěchy koncentrovaných válečných akcí tábořsko-orebských vojsk

⁸³⁾ Jan Hvězda byl mrtev již 17. října 1425, jak zdůvodnil Dobráš, K dějinám, s. 346. Tamtéž na s. 349–350 přetisk důležité Zprávy z Neuperského rukopisu SLČ-Sa, jež výslovně uvádí, že místo zemřelého Jana Hvězdy „pan Bohuslav Švamberg mezi tábory volen jest hejtmanem“. Jiné méně jednoznačné zmínky uvádí Kejř, Vznik městského zřízení, s. 40, p. 69, který podle mého soudu neoprávněně pochybuje o mínění, že by Bohuslav ze Švamberka byl někdy hejtmanem domácí moci hradištské. O bitvě u Retče (Retz) naposled Silvia Petrin, Der österreichische Hussitenkrieg 1420–1434, Wien 1982 (Militärhistorische Schriftenreihe, 44), s. 7–8.

⁸⁴⁾ Obhajobu Chvala z Machovic nadsadil F. M. Bartoš, O čest tábořského hejtmana, JSH 22, 1953, s. 77–81; Matějem Loudou se zabýval, aniž by vyčerpал všechny prameny, Vladimír Hrubý, Matěj Louda z Chlumčan, husitský hejtman města Písku, JSH 47, 1978, s. 183–194; k Janu Blehovi z Těšnice viz Toman, Husitské válečnictví, s. 116, 148–149, a Vančura, Dějiny I, s. 184.

⁸⁵⁾ Rovnocenné postavení Prokopa Holého s hejtmanem Blehem naznačuje Josef Macek, Prokop Veliký, Praha 1953, s. 39.

⁸⁶⁾ Základní údaje snesl August Sedláček, OSN 27, Praha 1908 (Sčk).

⁸⁷⁾ K společně dobytým městům třeba připojit i Nymburk, jehož se Jan Hvězda zmocnil ještě před začátkem jarní ofenzivy. K Bzdinkovou dobytí Ostromeče viz výše pozn. 55.

přiměly katolickou šlechtu ohroženého Podbrdsko uzavřít s Korybutovou Prahou i ostatními husitskými stranami jednoroční příměří s platností od sv. Havla 1425 na jeden rok.⁸⁸⁾ Stalo se tak nejspíše bez domluvy s králem Zikmundem, který dvakrát za sebou v říjnu 1425 před podobným krokem varoval Oldřicha z Rožmberka. Ten zřejmě váhal, posléze však uposlechl, za což se mu dostalo uznání královým listem z 3. prosince.⁸⁹⁾ Z téhož listu se dovídáme, že Pražané vyslali k Oldřichovi poselství ve věci zprostředkování možného slyšení a že ve stejné záležitosti si vyžádal glejty do Brna i Vilém Kostka z Postupic. V odpovědi na králův list Oldřich uvedl, že mezitím byl již obeslán od pražanů i od táborů ke sjezdu za účelem „pána našeho (Tvů M' mieniec) čestné, této zemi i nás všech dobré“ sjednati. Neochabující iniciativa pražského svazu k jednání se Zikmundem nepřekvapuje. O to více zarazí, že táboři nejen tuto linii podporovali, ale že navíc i byli svolni uvažovat o podmínkách Zikmundova přijetí za krále husitských Čech.

Jestliže již v době zdických úmluv nutno počítat se silnou touhou na mnoha stranách uzavřít válečné hrůzy přijatelným kompromisem, v následujících letech tyto tendence znovu a znovu v různé intenzitě vystupovaly na povrch. V případě Prahy lze jim snadno porozumět, neboť v jakémkoli celozemském uspořádání poměrů by její váha jako hlavního města jen vzrostla. Naproti tomu radikální městská střediska a zvláště pak Tábor, který ani neměl statut většiny husitských (královských) měst, neměla žádné jiné záruky uhájit své zájmy než okamžitou vojenskou moc, a to jen za předpokladu širších regionálních nebo jiných vzájemných svazků. Ne náhodou také ochota k celozemskému uspořádání poměrů se vesměs projevila v obdobích zesílené mocenské převahy radikálního husitismu. Tato situace, jak jsem naznačil, nastala na podzim roku 1425. Sotva však lze myslet na to, že již při říjnových jednáních se uvažovalo o případném narovnání s králem Zikmundem. Tuto možnost mohla sledovat Praha s částí katolické šlechty, nikoli však muži typu Roháče z Dubé, Chvala z Machovic nebo Jana Hvězdy. Na druhé straně samo svolání sněmu, na němž se husitské strany dohodly, nutně vyneslo na pořad dne otázku ústřední zemské vlády. V podstatě se tu nabízely dvě možnosti: kolektivní zemská správa nebo volba společného zemského správce. Z osobností, jež přicházely v úvahu, žádná neměla tolik váhy, aby se za ni postavily všechny husitské strany, nemluvě o tom, že bylo třeba počítat i s možností uznání zvoleného muže katolickými účastníky sjezdu. Zmínka v listě olomoucké rady vévodovi Albrechtovi z 21. prosince 1425 o sjezdu „nepřátel“ v Kouřimi, na němž „ein hawbt derwellen sollen“, je tu jen částečnou oporou.⁹⁰⁾ Tomek usoudil, že v Kouřimi táboři vedli s pražany a s Korybutem předběžné rozhovory ve smyslu Oldřichovy prosincové odpovědi Zikmundovy. Zcela jinak si vyložil účel kouřimského sjezdu Bartoš.

⁸⁸⁾ Forma zápisu na toto příměří v AČ III, s. 254–256, č. 35.

⁸⁹⁾ Srov. Ryněšová, Listář I, s. 76–78, č. 113, 114 a 116.

⁹⁰⁾ Palacký, Urkundliche Beiträge I, s. 418, č. 369.

S pomocí dohadů, jež jsem již vyvrátil na jiném místě, Bartoš do Kouřimi položil jakýsi zakládající sjezd sirotčího bratrstva, jež se tu nejen poprvé konstituovalo ve své pozdější podobě, ale jež tu i vytvořilo svou vlastní krajskou soustavu.⁹¹⁾

Na rozdíl od vrcholného vzestupu pražského svazu v první polovině dvacátých let byla na počátku roku 1426 obnova krajského zřízení pro hlavní město nevýhodná, neboť jeho vliv by se plně nemohl uplatnit v žádném z dřívějších správních celků krajské soustavy. Podobně nevýhodná byla v tomto ohledu i situace pro obec hradištsko-táborskou, jejíž doména rovněž přesahovala do několika krajů. Orebsko-sirotčí území bylo na tom podstatně lépe, což se ukázalo ve čtyřicátých letech, kdy se východočeské kraje staly základnou příštího zemského utrakvismu. Ani zde však si nemůžeme být jisti, zda sirotci již ke skutečné obnově krajských správních útvarů přistoupili či nikoli. Jediná zmínka, na níž se Bartoš mohl odvolat, první možností připouští, nikoli však zcela jednoznačně. Slovo „kraj“ ve výtahu zadrženeho listu z 1. dubna 1428 nemuselo totiž označovat předrevoluční správní jednotku.⁹²⁾ Nejinak tomu ostatně bylo i v táborském prostředí. Všude, kde se mluví o „krajích“, nešlo o správní útvar v dřívějším územním vymezení. Platí to i o údajné obnově píseckého kraje na počátku roku 1426. Na jiném místě jsem již ukázal, že zápis sjezdu „kraje“, který se uskutečnil 6. února v Písku, nedává pro domněnku obnovy staršího krajského zřízení žádný přímý důkaz.⁹³⁾ Racionální jádro Bartošových úvah vystoupí na povrch jedině tehdy, oprostíme-li se od představy „obnovy“ krajského zřízení jako instrumentu celozemské politiky.

Samo svolání sjezdu „kraje“ do Písku svědčí o potřebě pevnější teritoriální organizace i na jihu a jihovýchodě husitských Čech. Otázkou pouze je, do jaké míry vyčlenění táborských měst a spojenecké šlechty západně od pomyslné čáry spojující Písek a Prachaticy bylo v souladu nejen se záměry společné rady táborsko-orebského společenství, ale i se zájmy obce hradištsko-táborské. Tu nejspíše zůstaneme odkázáni jen na domněnky. Jelikož však písecký sjezd bezprostředně navazoval na lednový sněm v Praze, není vyloučeno, že husitské strany se dohodly projednat otázku zemské vlády, na níž sněm ztroskotal, na zvláštních sjezdech v předem stanovených městech.⁹⁴⁾ Této direktivě se chtě nechtě musel přizpůsobit i Tábor. I kdyby však šlo jen o separátní akci Chvala z Machovic, Táboru by nezbývalo nic jiného, než rovněž vystupovat jen jménem své mocenské domény. Sám za sebe se domnívám, že k závažné rozepři v této věci mezi Pískem a Táborem nedošlo. Rozdělení územních oblastí před píseckým sjezdem nepřímo totiž dosvědčuje Zikmundův list Oldřichovi z Rožmberka

⁹¹⁾ Srov. Šmahel, *Táborští vladaři*, s. 93–98, kde též odkazy na prameny a starší literaturu. V dalším textu vycházím z této studie.

⁹²⁾ Palacký, *Urkundliche Beiträge*, s. 606, č. 512.

⁹³⁾ Šmahel, *Táborští vladaři*, s. 96–97.

⁹⁴⁾ O lednovém sněmu nejpodrobněji Tomek, *Dějepis IV*, s. 336–340, srov. též Hlaváček, *Husitské sněmy*, s. 89. Bartoš své pojetí vyloučil v *Husitské revoluci I*, s. 212–215.

z 9. února 1426, z něhož se dovídáme, že krumlovský pán nejprve vyjednával s Táborem na Choustníku a brzo nato i s „Píseckými a s jinými městy, kteráž se jich nádrží“.⁹⁵⁾ Představitelé hradištsko-táborské obce by zcela jistě nepřistoupili na jednání s Oldřichem, kdyby na něm neměli zájem. Stojí rovněž za povšimnutí, že Oldřich nejprve jednal s Táborem a teprve později s Píseckými. Při všech hypotetických možnostech zůstává jedno zjištění nosným východiskem. Ať už se územní rozsah píseckého „kraje“ v pozdějších letech všelijak měnil, Písek zůstal až do lipanské krize poměrně samostatným centrem v rámci táborské strany. Tím také byl dán popud k pevnějšímu organizačnímu stmelení „kraje“ v dosahu táborské pevnosti, jehož správa spadala do kompetence nově vytvořené funkce táborského „vladaře“.

Zprávy o vojenských taženích od smíru vršovického do mobilizace husitských vojsk před Ústím nad Labem jsou natolik neurčité, že nedávají možnost sledovat, do jaké míry v tomto období pokračovala koordinovaná spolupráce táborských a orebských obcí. Uzavřením smíru s Korybutovou Prahou, příměřím s katolickým svazem Podbrdka i v důsledku jednání směřujících k lednovému sjezdu na čas utichly válečné akce v Čechách. Tím se uvolnilo pole působnosti v pohraničním pomezí. V době podzemní výpravy na Moravu a do Rakouska Hradečtí v čele s Ambrožem operovali v Kladsku a ve Slezsku, v březnu 1426 tábořili podnikli z Domažlic výpad do Bavor.⁹⁶⁾ Tato nepolevující válečná aktivita svědčí o dvojím. Vojenská moc radikálního husitství předně již v této době disponovala stálými vojsky nebo sbory, pro něž bylo třeba v obdobích vnitřního uklidnění hledat uplatnění a jež již mohly plnit ofenzivní úkoly i za hranicemi Čech. Za druhé pak lze soudit, že tyto sbory byly jak v táborské, tak v orebské oblasti natolik početné, že mohly po doplnění bojovníky z měst i vesnic operovat samostatně. Rozdíl proti letům 1423–1424 byl v tom, že táborská oblast měla jen stále velitele a nikoli ještě polem pracující vojsko, zatímco husitský východ již díky Žižkovi stále vojsko měl. Spojením táborsko-orebských obcí v první polovině roku 1425 a příchodem Jana Hvězdy na Tábor dozrály podmínky k tomu, aby druhá polem pracující obec se urychleně konstituovala i na jihu a jihovýchodě.

Vše nasvědčuje tomu, že Roháčova idea spojení táborských a orebských obcí se postupně rozpadala. Smíření s Prahou otvíralo možnosti spolupráce i vně dočasné unie, jak dosvědčuje společná výprava Korybuta s táboři na Moravu a do Rakouska. Také v přípravě lednového sjezdu převládalo zemské hledisko, zatímco vymezení mocenských oblastí Písku a Táboru de facto narušovalo sjednocující záměr z jiné strany. Kromě toho, jak jsem již rovněž zmínil, úmrtím Jana Hvězdy a Bohuslava ze Švamberka společné vedení ztratilo svůj vliv na jihu.

⁹⁵⁾ Rynešová, *Listář I*, s. 82–83, č. 123.

⁹⁶⁾ O výpravě táborů do Bavor Tomek, *Dějepis IV*, s. 342, jedinou oporou v pramenech jsou tu listy z 12. a 13. března 1426, zasláné bavorským dvorem řízenskému biskupu Janovi (ed. Palacký, *Urkundliche Beiträge I*, s. 439–440, č. 392–393).

Táborská strana se sice ze správního hlediska rozvojila, současně však opět připojením Klatov, Sušice a Domažlic jako celek získala na váze. Otázkou, která zatím zůstávala otevřenou, byla správa pražských měst dobytých při společných akcích od konce roku 1425. S výjimkou Ostromeče, který byl táborské oblasti nejbližší a který byl pod přímým velením Hvězdovým, zůstávalo v ostatních městech vše při starém.

Ve shodě s převládajícím míněním dosavadní literatury považují za výchozí bod směřující k nové mocenské konstelaci výpravu k Ústí nad Labem, třebaže Bartošek z Drahoníc klade osamostatnění táborských a orebských obcí již do doby mezi úmrtím Bohuslava ze Švamberka a velikonoce 1426: „Z výše řečených lidí se vytvořily dvě strany, z nichž jedna se zvala táboři, druhá pak sirotci. Z nich pak u táborů nastoupil jako hejtman nejdříve jakýsi Bleh a pak kněz Prokop, mezi sirotky, lidmi kdysi Žižkovými, jakýsi Kuneš a Královec.“⁹⁷⁾ O Roháčovi z Dubé Bartošek již nemluví, ač to byl právě on, kdo s tažením na sever v dubnu 1426 započal. Výchozí místo Roháčovy výpravy není známo. Tomek usoudil na Nymburk, což není vyloučeno, Bartoš dal přednost Mladé Boleslavi.⁹⁸⁾ Před 6. květnem Roháčovo vojsko dobylo Benešov nad Ploučnicí a rozložilo se před Českou Lípou.⁹⁹⁾ Mezitím 2. května byla dobytá a vypálena Mladá Boleslav spolu s michalovickým hradem.¹⁰⁰⁾ Jelikož však zde o tři dny později došlo k jednání Pražanů s táboři, je nanejvýš pravděpodobné, že útok byl podniknut některým z husitských vojsk. Pražané, jak tomu vše nasvědčuje, vytáhli do pole jako poslední a zamířili přímo k Ústí.¹⁰¹⁾ Naproti tomu vojsko „Velkého Tábora“ – tohoto významového spojení si povšimnu později – se prokazatelně podílelo na dobytí České Lípy.¹⁰²⁾ Ta padla 19. května, z čehož plyne, že táborští vůdci přitáhli do Mladé Boleslavi již s vojskem, zatímco za Korybuta a Pražany zde jednali jen jejich zástupci. Byli to také nejspíše Táborští, kteří se cestou zmocnili Bělé pod Bezdězem, Mimoně a kteří se marně pokoušeli o pevné Ralsko. Obě naposled jmenovaná místa byla však i při cestě hlavního seskupení sirotčí hotovosti, která se někdy v první polovině května shromáždila v poli u Bydžova.¹⁰³⁾ Podle horečných příprav v Lužici lze soudit, že v ležení před Lípou se uvažovalo i o možnosti táhnout proti

⁹⁷⁾ Bartošek z Drahoníc, FRB V, s. 594.

⁹⁸⁾ Tomek, Dějepis IV, s. 342, a Bartoš, Husitská revoluce II, Praha 1966, s. 8–9.

⁹⁹⁾ Viz Hubert Ermisch – Beatrix Dehne geb. Reissig-Hans Beschorner (edd.), Urkunden der Markgrafen von Meissen und Landgrafen von Thüringen 1419–1427, Leipzig-Dresden 1941 (CDS B-IV), s. 327, č. 505.

¹⁰⁰⁾ Viz Bartoš, Mladá Boleslav, s. 10–11, a Husitská revoluce II, s. 8–9.

¹⁰¹⁾ Ke schůzce pramen v pozn. 99. O počátku pražské výpravy Tomek, Dějepis IV, s. 343–345 a Bořivoj Lůžek, Po stopách husitství v Ústeckém kraji, Ústí nad Labem 1959, s. 45–49.

¹⁰²⁾ Viz list Hanuš z Koldic vévodovi Janu Zaháňskému z 20. května 1426, ed. Palacký, Urkundliche Beiträge I, s. 455, č. 401.

¹⁰³⁾ Srov. list Jana s. z Vartenberka, který otiskl Palacký, Urkundliche Beiträge I s. 454–455, č. 400, kde též výčet východočeské husitské šlechty včetně litomyšlského hejtmána Jeníka z Mečkova. Bartoš, Husitská revoluce II, s. 8–9, soudí, že se Roháč vrátil od Lípy do Boleslavi a cestou vypálil Bělou,

Žitavě. Z tohoto záměru nakonec sešlo. Sirotci pravděpodobně vyrazili přímo k Ústí, zatímco táboři zvolili spodní cestu přes Litoměřice k Třebenicím a odtud zamířili na Teplicko, kde dobyli Duchcov, Teplice a Krupku. Smyslem tohoto tažení asi bylo odříznout přístupové cesty k Ústí. Nelze však ani pominout možnost, že táboři měli v úmyslu přitáhnout k Ústí společně s žatecko-lounským dvoměstím pod vedením Jakoubka z Vřesovic.¹⁰⁴⁾ Vycházím z toho, že před Ústím husité vytvořili ze čtyř vojsk pouze tři tábory. Mám-li zvolit nejpravděpodobnější kombinaci, zdá se mi věrohodnějším, že táboři byli ve společném ležení s vojskem pod Jakoubkovým velením.¹⁰⁵⁾ Na otázku, zda husitská vojska mělo společného velitele, nedávají prameny přímou odpověď. Příkláním se spíše ke kolektivnímu velení. Prokop Holý byl pro funkci vrchního velitele mužem málo ještě známým a osvědčeným. Bude to teprve bitva sama, která mu získá první věhlas a která prověří jeho schopnosti.¹⁰⁶⁾

Byla to patrně duchovní funkce, jež zprvu bránila, aby Prokop i formálně převzal vrchní vojenské velení „Velkého“ Tábora. Jeho vzrůstající vliv byl všude patrný, i když trvalo ještě rok dva, než bylo jeho postavení všeobecně uznáno i titulárně zakotveno názvem „duchovní správce“ či „director-ředitel“ palem pracující obce.¹⁰⁷⁾ Husitská revoluce v něm po Žižkovi získala druhého vojevůdce mimořádného formátu i realisticky uvažujícího politika a státníka, který táborsko-husitskou otázku sledoval v měřítku nejen celozemském, ale i středoevropském. Takových mužů radikální husitství nemělo mnoho, což se tiživě projevilo krátce před Lipany. Širší koncepce hegemonie radikálních bratrstev s postupným přechodem od defenzivy k ofenzivnímu prosazení husitských artikulů na mezinárodním fóru uzrávala postupně a pružně reagovala na měnící se vývoj situace.

Nezdar Roháčovy ideje správního spojení táborských a orebských obcí, jak jsem ukázal, byl nevyhnutelný. Mezi vrchními sirotčími hejtmany, kteří se podíleli na dobytí Ústí nad Labem, již tohoto Žižkova pokračovatele nezastihujeme. Roháč ustupuje do pozadí, přijímá znovu hejtmanství v Čáslavi a jen zcela ojediněle upoutává až do Lipan zájem analistů a soudobých zpravodajů.¹⁰⁸⁾ Oba radikální bloky se osamostatnily i když se zcela nevzdaly všech prvků, jež vyznačovaly Žižkova a Roháčovu strategickou linii. Přispělo k tomu i latentní napětí

¹⁰⁴⁾ Tomek, Dějepis IV, s. 345, pozn. 57, vyvrátil domněnku, že Jakoubek z Vřesovic oblehl Ústí dříve.

¹⁰⁵⁾ Tomek, Dějepis IV, s. 346, předpokládal, že zvláště leželi pražané, táboři a sirotci; Lůžek, Po stopách, s. 41, mluví o samostatných táborech Jakoubka z Vřesovic, pražanů a společném táborsko-sirotčím.

¹⁰⁶⁾ Postava Prokopa Holého zaujala ze zpravodajů jen Bartoška z Drahoníc (FRB V, s. 594). Zatímco Urbánek, Lipany, s. 98, opatrně mluví o „přední účasti Prokopa Holého“, Macek, Prokop Veliký, s. 44, dává Prokopovi vrchní velení.

¹⁰⁷⁾ K Prokopovým titulům Urbánek, Lipany, s. 65–66 a 195–197.

¹⁰⁸⁾ Moderní studii o Janu Roháčovi postrádáme. Zatím srov. František Lupínek, Jan Roháč z Dubé, Kutná Hora 1930, a Rudolf Urbánek, Jan Roháč z Dubé, in: Z husitského věku, Praha 1957, s. 178–190,

mezi radikálními obcemi a Prahou v čele s Korybutem, který spolu s univerzitními konzervativci a s kruhem spojenecké šlechty nepřestával usilovat o separátní úmluvy se Zikmundovou stranou. Společné tábořské a sirotčí zájmy byly tu silnější než vzájemné rozpory pramenící z mocenské konsolidace „Velkého“ Tábora na straně jedné a z nevyřešené delimitace mocensko-správních sfér na straně druhé.¹⁰⁹⁾

Ještě v předvečer bitvy o Ústí vznikla v husitských leženích rozepře mezi Hynkem Bočkem z Poděbrad a mezi některými tábořskými hejtmany, kteří mu měli za zlé jeho příklon ke Korybutovi a spolupráci s východočeskými královými spojenci. Spor přerostl v širší roztržku po vítězné bitvě, když Korybut s Bočkem odmítli za pražany pokračovat ve společném tažení. Pražské vojsko se vrátilo domů a Boček pospíchal do Poděbrad posílit svou posádku. Bylo toho zapotřebí, neboť zakrátko nato tábořská a sirotčí vojska započala s obléháním města. Šlo tu více než o projev soukromého zájmu, jak se domníval V. V. Tomek, který vycházel ze skutečnosti, že Praha nechala Bočka na holičkách. Přesvědčivěji působí názor F. M. Bartoše, podle něhož šlo o demonstraci síly radikálních svazů vůči Korybutovi a jeho spojencům.¹¹⁰⁾ A třebaže se Boček na Poděbradech uhájil, započala právě touto výpravou nová etapa úzkého spojení mezi tábory a sirotky.

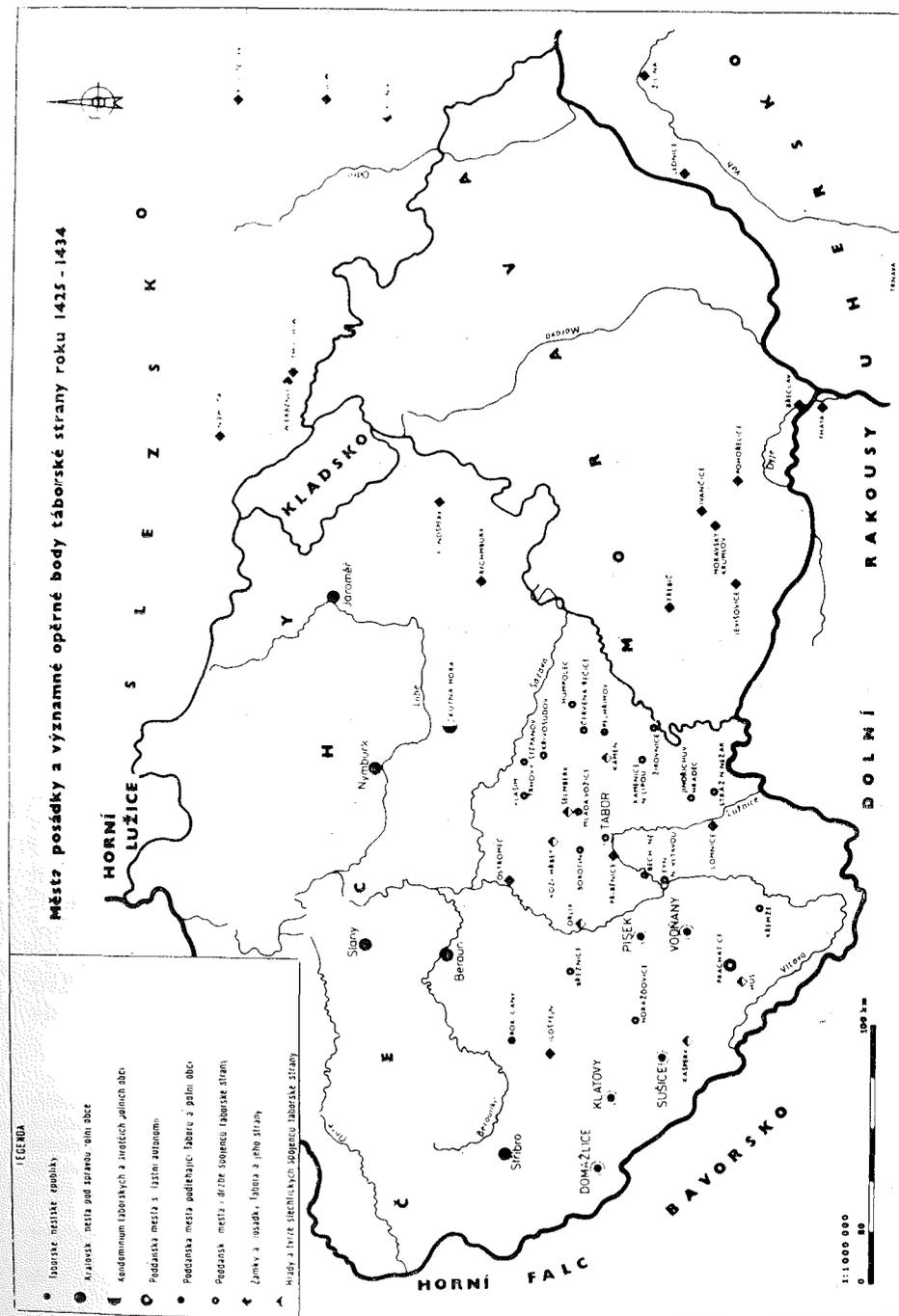
K upevnění spojení přispěly nejen společné boje s nepřítelem doma i za hranicemi Čech, ale i poslední pokus Korybutovy skupiny o dohodu s králem Zikmundem a s předáky katolické strany. Tentokrát však Korybut nenarazil jen na odpor bratrstev, ale i větší části pražského duchovenstva a radních vrstev. Poté, co v dubnu 1427 vyšly najevo jeho úkladné plány, Korybut byl uvězněn spolu s mistrem Příbramem a dalšími oporami jeho politiky.¹¹¹⁾ Nekrvavý převrat v Praze vrátil hlavní město do společné fronty proti vnějšímu nepříteli, který se již chystal k nové křížové výpravě. Na bojišti u Tachova znovu svorně stanuly všechny husitské strany, nebyl však mezi nimi žádný významný zemský pán, jak štiplavě poznamenal kronikář Bartošek.¹¹²⁾ I to bylo znamením nové situace, právě tak jako otevření pražských bran vojskům obou bratrstev po nezdařeném přepadu hlavního města jízdou Korybutových straníků na počátku září. Následovalo úspěšně

¹⁰⁹⁾ K této otázce ještě níže v souvislosti s jednotlivými městy tábořské strany.

¹¹⁰⁾ Tomek, Dějepis IV, s. 351, pozn. 59, však přesvědčivě prokázal, že k první rozepři již došlo před bitvou, což Bartoš, Husitská revoluce II, s. 12–14, nezahl na vědomí. Bartoš naopak vysledoval Bočkovy svazky s pány královské strany.

¹¹¹⁾ Podrobně k tomu Bartoš, Husitská revoluce II, s. 14–22.

¹¹²⁾ Bartošek z Drahonice, FRB V, s. 596. Průběh pražského převratu podrobně vysledoval Tomek, Dějepis IV s. 354–365, výčet hlavních pramenů podal Bartoš, Husitská revoluce II, s. 20–21, nové dva připojil Jaroslav Boubín, Tři korybutovské písemnosti, FHB 4, 1982, s. 221–229, důsledky pro pražskou samosprávu vysledoval František Šmahel, Pražská města mezi dvěma převraty 1427–1483, Documenta Pragensia 4, 1984, s. 154–161. Ke třetí křížácké výpravě podrobně Bartoš, tamtéž, hlava II, který ji počítá v pořadí jako čtvrtou, nejnověji srov. Vladimír Bystrický – Karel Waska, O vyhánění křížáků z Čech roku 1427, Plzeň 1982, a Otakar Franckenberger, Bitva u Tachova roku 1427, Sborník Okresního muzea v Tachově 16, 1982, s. 44–53.

obležení Kolína, jehož správa připadla sirotkům, ač město příslušelo k pražskému svazu a pražané se na jeho dobývání také podíleli. Někdy v této době také táboři opanovali Beroun a nastalo ho přičlenění k svému svazu.¹¹³⁾ Obojím aktem byla fakticky uzavřena revoluční kapitola samostatného pražského svazu. Ani proměna vnitřních sil v Praze tedy nezbavila vůdce bratrstev nedůvěry k hlavnímu městu. To jako by i formálně ztratilo statut metropole, když se správním centrem polních vojsk obou bratrstev stala na několik příštích let Kutná Hora.¹¹⁴⁾ Dohodou o tábořsko-sirotčím kondominiu nad stříbrnou pokladnicí země se také skončila delimitace mocenských oblastí obou svazů a přestavba jejich správního systému. Dospěli jsme k bodu, kdy můžeme upustit od chronologického výkladu a soustředit se na rozbor mocenské i organizační skladby tábořské strany v její relativně stabilní podobě za vůdcovství Prokopa Holého.

Federativní ústrojí tábořské strany: obec domácí a polem pracující

Až dosud byla z důvodů převážně stylistických střídavě řeč o tábořském bratrstvu či svazu i o tábořské straně. Nyní je však třeba slovník upřesnit, uvést ho do souladu s prameny a pokusit se postihnout i případné významové rozdíly mezi jednotlivými pojmy. Slovo „bratři“, jehož užíval Žižka ve své korespondenci z počátku dvacátých let, se v pramenech objevuje i později, nikoli však již v oficiálních dokumentech, kde ho dočasně nahradilo významové spojení „tábořské obce“. Naopak výraz „bratrstvo“, ač běžný v staročeském lexiku již před rokem 1420, se mi ve spojitosti s Tábořem a jeho vojsky nepodařilo doložit. Vzhledem k tomu, že v pramenech se někdy mluví o „fratres campestris“,¹¹⁵⁾ mělo by „bratrstvo“ v odborné literatuře označovat pouze polem pracující obce, zatímco slovem „svaz“, s nímž se rovněž v soudobých pramenech setkáváme, by se měl rozumět souhrn všech obcí a spojenců příslušných k tábořské straně. Vyjde-li ze soudobých dokumentů, pak nejspíše právě toto označení postihovalo politickou, ideovou i teritoriální integritu daného společenství. Ani v tomto případě nešlo o název oficiální, nýbrž o východisko z nouze. Stranou se mohla mínit i příslušnost k většímu celku, jak

¹¹³⁾ Stalo se tak před zápisem smlouvy o příměří mezi plzeňským landfrýdem a spojeneckými vojsky, který Tomek, Dějepis IV, s. 389, pozn. 87, datoval do doby po 23. červnu 1427. V zápisu (AČ III, s. 265, č. 39) se mluví o chystaném sjezdu táborů a sirotků v Berouně. Proto nelze vyloučit, že Beroun byl obsazen již na jaře v době válečných srážek mezi bratrstvy a Korybutovými straníky, o nichž Tomek, tamtéž, s. 368.

¹¹⁴⁾ Ke kondominiu v Kutné Hoře podrobně Jiří Kejíř, Právní život v husitské Kutné Hoře, Praha 1958, s. 161–165.

¹¹⁵⁾ Na doklad z Chronicon Trebonense upozornil Urbánek, Lipany, s. 190, p. 52.

tomu bylo i v úmluvách o sjezdu na Žebráku z roku 1427 „obce tábořské a sirotčie i páni, panoše, města jich strany“.¹¹⁶⁾ Obdobný smysl měl i výraz jednota, ojediněle doložený v tábořském listu z roku 1443, kdy však již vyjadřoval pouhé spojenectví Tábora s Vodňany.¹¹⁷⁾

Chybějící název pro celé společenství tábořské suploval v úředních listinách a listech výčet jeho hlavních složek, který se zpravidla objevuje v intitulacích. Zmíněný již text úmluv o sjezdu na Žebráku se dochoval jen ve vyhotovení pánů západočeského landfrýdu, i tak však je prvním známým dokladem, který odráží nástup Prokopovy éry. Obce polem pracující v něm ještě formálně jako samostatné korporace nevystupují, mluví se tu pouze o vojsku tábořském a sirotčím, každé z nich však již zastupují dva vrchní hejtmáni, o nichž víme, že jeden vždy velel polnímu vojsku a druhý městským hotovostem či hotovosti, jak tomu bylo v případě Hradiště. Prokop Holý se nazývá prostě jen knězem a spolu s „jinými staršími vojska“ zakončuje pořadí první skupiny. Následuje výčet „urozených“ pánů, „statečných a slovutných“ rytířů či panoší a teprve po nich, v poslední skupině, se objevují „opatrní, múdří“ purkmistři, konšelé i obce měst Klatov, Domažlic, Sušice, Písku, Prachatic a Horažďovic. Tábořská obec domácí z výčtu vypadla. Mohlo se tak stát pouhým nedopatřením, hypoteticky se však nabízí i jiné vysvětlení.

O vojsku tábořském a sirotčím se v úmluvách na jiné místě mluví též jako o „obci“ tábořské a sirotčí. A jelikož legenda pečeti polní obce, jejíž první exemplář se dochoval na glejtu z 27. září 1428, zní „PECZET OBCE THÁBORSKÉ“, není vyloučeno, že ještě v druhé polovině roku 1427 nebyly obě tábořské obce od sebe formálně odděleny a že vystupovaly jako jeden celek, i když už každé z obou vojsk mělo svého vrchního hejtmana.¹¹⁸⁾ Vyšší mocenské i prestižní ambice hradištské obce a správní upevnění jejího „kraje“ vedly k tomu, že i z formálního hlediska se jevila potřeba uvést vzájemné vztahy do souladu se skutečností. Tento nový stupeň vyjadřuje intitulace glejtu pro Oldřicha z Rožmberka, který byl vydán u Bechyně 27. září 1428: „My Jaroslav z Bukoviny, Jan Bleh z Těšnice, Mareš Kršňák hauptmané, páni, rytíři, panoše, kněz Prokop i jiní starší obcí tábořské polnie a domácí, Klatovské, Písecké, Sušické, Prachatické, Domažlické, etc. polem pro jméno božie společně nyní u Bechyně pracující“.¹¹⁹⁾

¹¹⁶⁾ AČ III, s. 264–265, č. 39. O městech „thaborské strany“ mluví i král Zikmund v listu Oldřichovi z Rožmberka z 9. dubna 1434 (Rynešová, Listář I, s. 170, č. 244). Podobně „za všicku naši stranu“ mluví hejtmán a starší sirotčího vojska (SOA Třeboň, Historica č. 325, u Rynešové, Listář I, s. 150, č. 219, regist bez tohoto obratu).

¹¹⁷⁾ Viz Rynešová, Listář II, Praha 1932, s. 239, č. 262.

¹¹⁸⁾ Tak by bylo možné vložít i koroborační formulí o pečeti „obce Tábořské polnie, jježto nyní všickni užíváme“ (AČ III, s. 284, č. 19). Popis a všechny známé doklady pečeti polní obce u Václava Vojtíška, O tábořských pečetích a erbech, in: Výbor rozprav a studií, Praha 1953, s. 386–387.

¹¹⁹⁾ AČ III, s. 284, č. 19.

Místo dvou vrchních hejtmanů čteme již tři. První velel polní obci, druhý vojsku obce domácí a třetí hotovosti táboorského kraje. Časem, jak jsem již jinde ukázal, poslední z nich, tzv. „vladař“, vytlačí z intitulace polního hejtmana domácí obce a zaujme čelné místo i vzhledem k představitelům polní obce.¹²⁰⁾ Přechodným článkem je intitulace listiny o příměří z 13. července 1430: „My Ondřej z Římovic, hauptman polní v ty časy obce Tháboorské, Ondřej Karthaj, vladař, purgmistr, rada i všecka obec hory Thabor se všemi svými služebníky, zámky a posádkami i s těmi se všemi, kteříž pod naší mocí jsú.“¹²¹⁾ Proložené místo naznačuje závažný rozdíl v pojetí role urozených spojenců. Zatímco v listinách, listech i jiných aktech celé táboorské strany pod mocenskou iniciativou vrchního velení Prokopovy polní obce páni rytíři a panoše zaujímalí pořadí před městy, ve vlastní doméně táboorské obce domácí, kde pánů nebylo, rytíři a zemané měli podřízené postavení na úrovni manů a služebníků.

Rozdíl mezi spojenci a služebníky nebylo přece jen možné vždy zanedbat, jak ukazuje intitulace listiny o příměří ze 16. října 1432: „My Šimon z Hroznějovic vladař, purgmistr a radda obce Hory Tábor, Pardus z Hrádku hauptman, Prokop zpravce i s vojskem obcí Táboorských polních, Jindřich (ze) Stráže, Janek z Sedlce, Fuglhuz, Cosoři bratříe z Malovic se všemi služebníky, zámky, posádkami i poddanými lidmi.“¹²²⁾ Na první pohled by se mohlo zdát, že obec domácí tu zastínila již obec polní. Ve skutečnosti tu však jde o zvláštní případ soudobé praxe příměří s Oldřichem z Rožmberka, které s ním separátně uzavírali samostatně vystupující korporace a jednotlivci táboorské strany. Ve vztahu mezi Oldřichem z Rožmberka a mocenským svazkem táboorského „kraje“ jako územního celku šlo o představitele kraje – vladaře, představitele obce hradištské, velitele mobilní polní obce, jež se vyčlenila, jež však zůstávala spojena s Hradištěm nejen pupeční šňůrou, ale i společnými cíli, a konečně o všechny složky podřízené vladaři a domácí obci. V menším rozsahu, v zásadě obdobně, se stejný princip uplatňoval ve vztahu mezi Oldřichem a píseckým krajem. Vazba mezi oběma táboorskými obcemi se podle mého zdání měnila podle okolností. Všude tam, kde táboorská strana válečně i jinak vystupovala v celé šíři svých složek, přejímala čelní postavení obec palem pracující. V těchto případech také, jak tomu vše nasvědčuje, Prokop Holý neformálně vystupoval a také byl vůdcem, správcem a patrně též vojenským velitelem celé strany. V záležitostech týkajících se sféry obce domácí a jejího „kraje“ naopak polní obec byla chápána jako útvar, který na daném území nemá svrchované pravomoci. Ještě výrazněji je toto pojetí patrné v listinách píseckého kraje, v nichž o táboorské polní obci vůbec není řeč.

Na rozdíl od táboorské obce domácí, jejíž třístupňový systém samosprávy se podařilo v náznaku postihnout, vnitřní organizace palem

¹²⁰⁾ Viz Šmahel, *Táborští vladaři*, s. 104–105.

¹²¹⁾ Rynešová, *Listář I*, s. 120, č. 176.

¹²²⁾ Rynešová, *Listář I*, s. 149, č. 217.

pracující obce zůstane asi navždy zahalena tajemstvím. Poměrnou jistotu máme jen o jejím vrchním velení v čele s hejtmanem, správcem ve věcech duchovních i politických a s radou „starších“. Tento orgán měl stále členy v hejtmanech velkých jednotek a posádek, v případech větších válečných podniků se rozšiřoval o hejtmany krajů, městských hotovostí a vysoce postavené šlechtické spojence. Váhu rady starších nelze ztrácet ze zřetele, víme-li, že nejméně dvakrát svým tlakem dosáhla změn na vedoucích místech.¹²³⁾ Jiný než vojenský zastupitelský mechanismus nelze v pramenech zjistit, takže ani nevíme, jakým způsobem se v polní obci rozdělovala kořist. Tušíme jen, že velké částky z výkupného a výpalného se nejprve soustřeďovaly ve společné pokladně, jež s největší pravděpodobností byla v Kutné Hoře, kterou si Prokop Holý zvolil za své stálé sídlo.¹²⁴⁾ Početní velikost a členění jednotek zřejmě navazovaly na praxi a zvyklosti doby Žižkovy, i v tomto ohledu jsme však omezeni jen na nepatrné náznaky pramenů. Doklady o setnících např. navozují možnost určitého číselného řádu, který určoval velikost jednotek. Od podrobnějšího rozboru této problematiky upouštím, neboť podle mého zdání ji lze řešit jen v rámci celého husitského vojenství.¹²⁵⁾

Postupem doby obec palem pracující přesáhla roli pouhého vojenského útvaru a stala se vykonavatelem suverénních pravomocí i ve městech a v oblastech, jež mocensky ovládla. V zásadě obě táboorské obce v tomto ohledu postupovaly shodně tím, že jednoznačně odlišily vlastní svrchované postavení od závislosti podřízených korporací a jedinců. Těmto vazbám budeme věnovat pozornost ve výkladu o jednotlivých součástech táboorské strany, a proto se zde zaměříme pouze na vztahy a vazby rámcové povahy. Ty se jinak jevily ve sféře vojenské a duchovní, jinak ve sféře civilní politické.

¹²³⁾ Dohady starší literatury o „starších“ a jejich radách v polních vojskách upřesnil Urbánek, *Lipany*, s. 66 a 199–200, pozn. 95, kde také všechny odkazy na základní prameny. Další by nemělo smyslu zde připojovat, protože by jen rozmnožily uvedené případy. I když radu starších lze doložit jen v širotčím vojsku, Urbánek věrohodně usoudil, že stejný orgán měla i táboorská obec palem pracující. Na podporu tohoto názoru uvádím, že šlo o paralelu rady starších v obci domácí. Rada starších neměla jistě ustálený počet členů. Největší šíře dosáhla při občasných shromážděních všech velitelů, včetně hejtmanů odloučených posádek (viz „seniores exercitus in Nymburga collecti“ u Palackého, *Urkundliche Beiträge II*, s. 144, č. 680). Výčet některých předních členů rady starších polní obce uvádí list z 13. září 1432 (tamtéž, s. 315, č. 826).

¹²⁴⁾ Urbánek, *Lipany*, s. 200, pozn. 96, snesl též cenné doklady o úřednících v polních vojskách. Ty jsou dosti mlhavé, více je proti Urbánkovi možné říci o instituci stálé kanceláře táboorské polní obce. I ta měla v mezidobí válečných výprav své stanoviště v Kutné Hoře, jak lze usuzovat podle toho, že její písaři Jan a Řehoř zde v letech 1432–1433 nabyli nemovitostí (viz Kejř, *Právní život*, s. 119). O formální vyspělosti písemnosti polní kanceláře ve srovnání s kancelářmi obce domácí *Dějiny Tábora I*, kap. 8 (v tisku).

¹²⁵⁾ I v tomto případě mezerovitost pramenné základny celkovou rekonstrukci neobyčejně ztěžuje, takže všechny dosavadní pokusy si více méně vypomáhají analogiemi z předhusitských a pohusitských vojenských řádů. Výsledkem pak bývá schéma, jež poznatelnou skutečnost zaměňuje s ideálním stavem. Tomuto nebezpečí se nevyhnula ani příslušná kapitola ve *Vojenských dějinách Československa I*, Praha 1985, s. 216–222.

První dvě sféry se odlišovaly od třetí tím, že měly ústřední orgány pro celou stranu. Zatímco však v případě vojenské organizace vrchní velení polní obce a její rada starších rozšířená o další přední hejtmány a spojence uplatňovaly své ústřední pravomoci jen po dobu společných výprav, tažení a obranných bojů, senior táboorského duchovenstva byl stálou hlavou svěbytné církve v církvi (tak Amedeo Molnár), jejímž nejvyšším věroučným i církevně správním orgánem jinak byly občasné synody. A protože na všech věroučných hádáních s pražskými teology skupina kněží v čele s Mikulášem z Pelhřimova vždy postupovala za celou stranu (v jistém smyslu i za souvěrce z žateckolounské oblasti), můžeme mít za to, že přes možné neshody mezi Biskupcem a Prokopem duchovní správce polních vojsk respektoval nejen mravní a bohovědné kvality táboorského seniora, ale i jeho psanou či nepsanou „úřední funkci“. Vzhledem k malému počtu táboorských kazatelů a kněží nehrozilo již sice nebezpečí povážlivě odstředivých úchylek, na druhé straně však narůstaly potíže s výkonem pastorační péče, zejména v rozsáhlém a rozptýleném svazku měst, pevností a posádek polní obce. Běžnou praxí zřejmě byly okružní jízdy polních kazatelů od jedné posádky ke druhé.¹²⁶⁾

Vojenskou subordinaci a dobrovolnou věroučnou sounáležitost ve sféře politicko-civilní nahrazovaly federativně alianční vztahy. Tato okolnostmi vynucená a partikulární povaha mocenského systému respektující zásada upravovala i vzájemnou vazbu obou táboorských obcí. Jestliže se hradištská obec (se svým „krajem“) při společných válečných podnicích podřizovala jednotnému velení při polní obci, ve své vlastní oblasti byla nositelkou suverénních pravomocí, které musela brát na vědomí polní obec.¹²⁷⁾ Více světla do vztahu obou obcí nepřináší ani významové spojení „Velký Tábor“, jež jednou lze vztáhnout na mocenskou doménu polní obce, jindy na zmobilizované síly celé táboorské strany.¹²⁸⁾ Máme tu zřejmě co činit se stejným jevem, který jsme již zaznamenali v případě jiných souhrnných označení celku

¹²⁶⁾ O napjatých vztazích mezi táboorským seniorem a Prokopem Holým, jež však nenarušily prvenství i autoritu Mikuláše z Pelhřimova po stránce církevní, Urbánek, Lipany, s. 65–66. Kazatelům v polních vojscích věnoval pozornost již Toman, Husitské válečnictví, s. 220; Urbánek, Lipany, s. 70 právem položil důraz na smlouvy o příměří z let 1427 a 1430, v nichž se stanoví, aby „kněží s obou stranů měli bezpečensvie od obů stranů jeti z posádky na posádku“ (viz AČ III, s. 266, č. 39 a Rynešová, Listář I, s. 121, č. 176). Dodávám, že intulace listu s usnesením táboorské synody z ledna 1430 zní: „Nos sacerdotes Taborienses omnibus capitaneis et sacerdotibus communitatum, civitatum, munitionum Taboriensium . . .“ (Palacký, Urkundliche Beiträge II, s. 87, č. 628). Závaznost usnesení synody pro celou táboorskou stranu je tak jednoznačně doložena.

¹²⁷⁾ Některé konkrétní aspekty těchto souhrnných úvah ozřejmí následující kapitoly o jednotlivých složkách táboorské strany.

¹²⁸⁾ Podle Urbánka, Lipany, s. 69 a 203, pozn. 112, se označení „velký“ Tábor vztahovalo pouze na Prokopovy polní obce. Většina dokladů tomu skutečně nasvědčuje, neboť nepřátelská strana zpravidla odlišovala mezi Tábořem „starým“ a „velkým“, tj. domácí obcí hradištskou a Prokopovým polním vojskem. Nelze však přehlédnout, že ve zhořeleckých účtech se mluví o „velkém“ Tábořu již na počátku roku 1425 a že v listu Oldřicha z Rožberka z 31. ledna 1432 stojí „Proco-

a větších částí táboorské strany. Pokud adjektivum „velký“ mělo vyjádřit i podřízené složky polní obce, šlo by o analogii k pozdějšímu úzu, který postihujeme v legendě pečeti doložené v letech 1439 až 1444. „Civitas magna dicta Tabor“ v tomto malém sekretu vedle vlastního města zahrnovala i jeho zázemí pod přímou správou a nejspíše též odloučené legální zástavy, tj. městské statky a državy.¹²⁹⁾

Co do právní a politicko-mocenské svrchovanosti byly si s oběma táboorskými obcemi více méně rovny další dva až tři útvary. Písecký „kraj“ byl obdobou „kraje“ hradištské obce, avšak s tím rozdílem, že někdy zahrnoval i jiná královská města jihozápadního cípu táboorské strany. V únoru 1426 dokonce všechna, na přelomu dvacátých a třicátých let pouze Sušici a průběžně ovšem i polozávislé Prachatice.¹³⁰⁾ Klatovy si podržovaly relativně nejvolnější vztah k mocenským a jiným blokům, Domažlice v čele se stálým hejtmánem Janem Řítkou z Bezdědic měly blíže k poměrně uvolněné součásti mocenské domény polní obce v západních Čechách, tj. k Tachovu ve správě Přibíka z Klenového a k Rokycanům s hradem Vilštejnem.¹³¹⁾ V zásadě všechna tři města, Domažlice, Klatovy i Sušice, je možné považovat za městské republiky stejného zrna, jakými byly Tábor a Písek. Každé město z uvedené trojice vystupovalo samo za sebe, takže šlo pouze o pomyslný blok systémového schématu. Totéž by se dalo říci též o bloku nezávislých spojenců z řad pánů a vlivných rytířů, z nichž každý byl na svém zboží nezávislou vrchností.

Grafické znázornění skladby jednotlivých sfér táboorské strany (viz přílohu) dává sice povšechnou představu o různorodosti vazeb a vztahů v rámci táboorské strany v desetiletí před Lipany, nemůže však postihnout všechny proměnlivé prvky. I tak je ze schématu patrné, že třídní, sociální či stavovské kategorie se promítaly do skladby táboorské strany jen nepřímo a druhotně.¹³²⁾ Nepočtené panstvo mělo sice pramalý vliv na celkové dění, uhájilo však své statky i výsady a kdykoli se mohlo ze svazku vyvázat, když se mu k tomu naskytla příležitost. Poměrně nejširší rytířstva a nižší šlechty, kteří zaujali naprostou většinu velitelských míst. I když ani tato válečnická aristokracie nevytvářela pevněji zformované zájmové společenství vně stálých útvarů, v maximální možné míře těžila z materiálních a jiných výdobytků celého revolučního seskupení. Podstatně horší možnosti se nabízely měšťanstvu jako stavu. V táboorské straně předně přežily rozdíly mezi městy

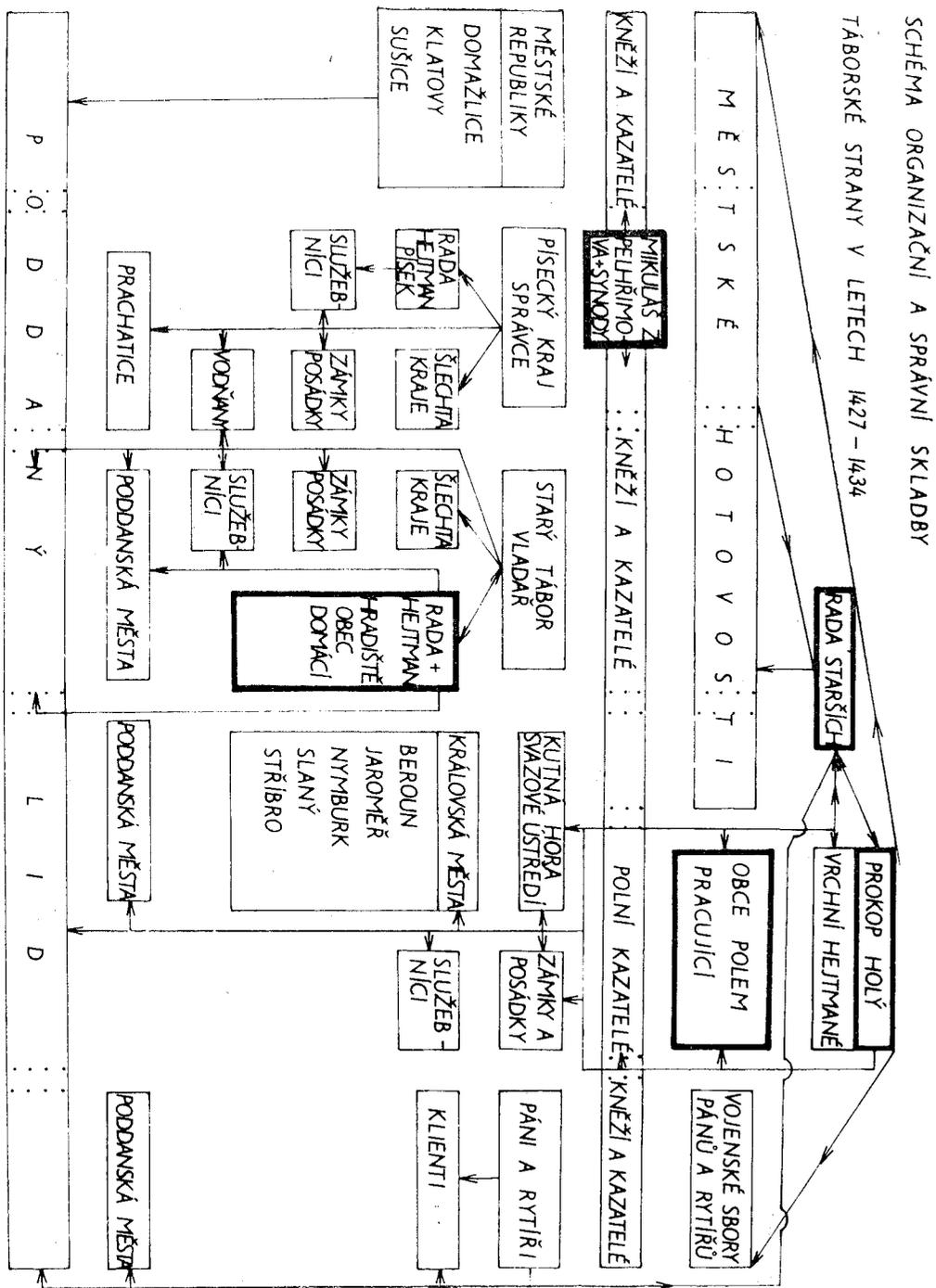
pius vero cum parte sua et cum illis de magno Tabor“ (oba doklady u Urbánka, Lipany, s. 203, p. 112). Jisté kolísání tu tedy bylo, což platí i pro adjektivum „nový“, jímž se ojedinelé myslela i Prokopova polní obec (viz Palacký, Urkundliche Beiträge II, s. 77, č. 621: „mit sampt den Thaboren, nuwen und aldem“). Jen „starým“ Tábořem se rozumělo vždy jen Hradiště.

¹²⁹⁾ Viz k tomu Šmahel, Táboorská obec, s. 158 a 173.

¹³⁰⁾ Podrobněji k píseckému „kraji“ Šmahel, Tábořští vladaři, s. 96–97.

¹³¹⁾ Společný postup je např. patrný v zápise o příměří z 25. listopadu 1428, které uzavřeli hejtmán z Domažlic a z Vildštejna (AČ III, s. 267–268, č. 40).

¹³²⁾ Srov. k tomu úvodní úvahu ke studii Táboorská obec, s. 146–155.

královskými a poddanskými. Možnou kooperaci dále narušovala odlišná míra autonomie tábořských „republik“ na straně jedné a na polní obci závislých královských měst na straně druhé. Povědomí o nevyužitých možnostech sebeuplatnění měšťanského prvku, který byl masovou základnou tábořské strany, vybudila až předlipanská zrada urozených spojenců a souběžců. Hlasy, jež zazněly na sjezdu tábořských měst v prosinci 1434, byly již voláním tonoucího, který zanedbal možnosti své záchranu.¹³³⁾

V organizační skladbě tábořské strany prostě chyběly orgány či platformy, které by v linii civilně politické správy zajistily náležitou reprezentaci měšťanského obyvatelstva. Rada starších při polním vojsku byla sice ad hoc doplňována i o zástupce měšťských hotovostí, těm však vesměs stáli v čele profesionální válečníci z řad válečnické aristokracie. Kromě toho proměnlivá reprezentace vnitřně nesourodé tábořské strany nemohla být postačující základnou pro trvalé začlenění celého společenství do zemského ústrojí. Jakkoli právě obec polem pracující v čele s Prokopem Holým udržovala mocenskou soudržnost a váhu strany, šlo o formaci dočasnou, vytvořenou válečnými poměry, a ztrácející půdu pod nohama v mírovém uspořádání země. Jinými slovy, co v době válečného stavu bylo oporou revoluce, nemělo protiváhu v civilní politické sféře. Zatímco z hlediska vojenského i duchovního tábořská strana tvořila poměrně homogenní útvar, z politicko-správního hlediska v ní převládali teritoriální a korporativní partikularismus.

Autonomní „republiky“ a závislá královská města

Hledáme-li kořeny odlišné míry autonomie měst tábořské strany, musíme se vrátit na samý počátek revoluce. Zatímco husitská šlechta již v září 1415 vytvořila unii na obranu kalicha, a to dokonce v rámci Čech i Moravy, nepřicházel podobný spolek měst, v nichž husitství mělo své stoupence, až do smrti Václava IV. vůbec v úvahu. Nikoli snad jen proto, že by šlo v krajním případě o vzpouru proti královské moci, nýbrž i proto, že s výjimkou Prahy neměli husité v žádné z měšťských rad v době Husově smrti většinu.¹³⁴⁾ Z desíti královských měst, která se během let 1419–1420 spontánně přiklonila k revoluci, lze jen u tří prokázat ovládnutí rady husity a u dalších dvou to lze

¹³³⁾ Srov. překlad latinské relace o schůzi tábořské obce na konci roku 1434 u Josefa Macka, *ktež jsou boží bojovníci*, Praha 1951, s. 255–261.

¹³⁴⁾ O nesolidárním postupu v zápase o rozmnožení práv před rokem 1420 mluví Václav Vojtíšek, *Soud a rada v královských městech českých*, in *Výbor rozprav a studií*, Praha 1953, s. 256. Proti tomu lze namítnout, že ve finančních záležitostech předhusitská města hledala východisko ve vzájemných spolcích (na příklady ze severozápadních Čech mne laskavě upozornila doc. Anna Skýbová). K zvláštním výsadám Prahy viz Jaroslav Mezník, *Tábor a Staré Město pražské*, ČSČH 19, 1971, s. 50.

považovat za nanejvýš pravděpodobné.¹³⁵⁾ Z měst tábořské strany, po-
mineme-li husitskou obec v Sezimově Ústí, šlo o Písek a Klatovy.
V případě dalších tábořských měst této skupiny (Domažlice, Sušice,
Vodňany a později též Slaný) nelze vnitřní proměny ve správě města
před rokem 1420 sledovat. Žádné z těchto měst nehrálo v životě země
větší roli, což opět s výjimkou Prahy a z ekonomického hlediska Kutné
Hory, platilo i o ostatních českých městech. Jestliže Praha hned v po-
čátcích revoluce mohla aspirovat na hegemoniální postavení, bylo to
mimo jiné umožněno tím, že již od konce 14. století staroměstští měš-
tané vystupovali vedle vyšší šlechty jako jeden z nejvýznamnějších po-
litických činitelů v zemi.¹³⁶⁾ Husitským radám v ostatních městech, je-
jichž většinu tvořili noví muži ze středních vrstev, se zprvu nedostávalo
zkušeností z komunální správy a jejich zájmový obzor byl zpravidla
omezen hradbami města. Uvážíme-li, že husitské rady musely čelit
silné opozici jinověrců, místních Němců a zejména bývalých konšelů,
vezmeme-li dále v úvahu napětí, jež vyvolávaly nátlakové akce a kon-
fiskace majetku, bylo již samo o sobě velkým úspěchem revoluce, že
s výjimkou Plzně všechna tato města zůstala věrna kalichu.

Zánikem královské moci získala husitská města tábořské orientace
autonomii v rozsahu, jaký před a po revoluci nikdy neměla. Na rozdíl
od měst pražského svazu, jejichž rady byly dosazovány nebo schvalo-
vány úředníky s pravomocí podkomořího, některá tábořská města zů-
stala až do Zikmundova nástupu na český trůn malými „republikami“.
Vedle Tábora, který svou nezávislost uhájil až do září 1452, je třeba
uvést především Klatovy, které ustanovovaly hejtmana své hotovosti
z řad sousedů a jejichž rada v čele s purkmistrem zastupovala ve
všech známých případech město navenek.¹³⁷⁾ Totéž se vztahuje i na
Sušici, pokud odhlédneme od poněkud sporného hejtmantství Aleše
ze Žeberka v letech 1425 až 1426. Poněkud složitější byla situace
v Písku. O tamějších konšelech a purkmistru je sice první zmínka již
v listopadu 1420, jmenovitě výčty rad známe však jen z let 1422–1425
a 1434. V pěti dvanáctičlenných radách bylo možné obsadit 60 kon-
šelských míst, pět jmen však ze seznamů vypadlo. Jelikož jeden radní
zastával úřad třikrát a sedm dvakrát, radní skupinu v uvedených le-
tech tvořilo pouze 38 mužů. Ve srovnání s jinými husitskými městy se
v Písku zřejmě na obecní samosprávě podílel poměrně široký okruh
osob. Kromě toho v první polovině dvacátých let byli jen dva konšelé
staré rady voleni do rady nastupující.¹³⁸⁾ Obojí lze považovat za doklad

¹³⁵⁾ Podle Jaroslava Mezníka, Die Entwicklung der hussitischen Städte vor der
hussitischen Revolution, Folia diplomatica I, Brno 1971, s. 227–238 (doplňují zde
Vodňany a Sušici).

¹³⁶⁾ Oporou tu je Mezník, Tábor a Staré Město, s. 48, jinak srov. Seibt,
Husitica, kap. IV.

¹³⁷⁾ Vančura, Dějiny I, nevěnoval těmto otázkám pozornost, a proto zde
vycházím z dochovaných listů a listin.

¹³⁸⁾ Seznam konšelů z uvedených let otiskl z Pamětní knihy Macek, K počát-
kům táborství, s. 126–128. Mezi konšely roku 1422 se objevuje i rychtář, který v té
době již ztratil své nezávislé postavení na radě. K předchozímu stavu, který se od-
razil i v legendě větší pečeti (Sigillum iudicis et civium de Arena) Vojtíšek,

vnitřní komunální autonomie a nenarušeného samosprávního mecha-
nismu. Husitská města podléhající dosazeným hejtmanům naopak vy-
kazují mnohaletou stabilitu rad i radních skupin, neboť hejtmané se
opírali o úzkou vrstvu jim věrných, ke spolupráci ochotných a zvýhod-
něných měšťanů.

Přímé zásahy hejtmanů do místní samosprávy nelze v nejstarší
pamětní knize města Písku postihnout.¹³⁹⁾ Není vyloučeno, že prvním
hejtmanem revolučního období byl zde sám Žižka. I kdyby tomu tak
bylo, tuto domněnku není možné spolehlivě doložit, Žižka byl neustále
v poli, a proto zde bylo třeba stálého velitele. Na konci roku 1420
jím byl Pavlík z Mutic, jenž patrně pocházel z vladycké rodiny usedlé
v jeho rodišti.¹⁴⁰⁾ Zemanského původu byl též Matěj Louda z Chlum-
čan, úředník nad obecními káděmi v roce 1420, který se přes funkci
místního hejtmana postupně domohl prvního místa v kraji. Zhruba
do roku 1427 Louda zůstával v podřízeném postavení vůči Chvalovi
z Machovic, jenž se snad trvale usadil v Písku již během pikartské
krize. Louda patrně stál v čele městské hotovosti a hradní posádky,
Chval měl širší kompetence v rámci celé oblasti či „kraje“, jehož se
stal v únoru 1426 prvním správcem. Vlastním strůjcem nového regio-
nálního útvaru spíše však byl Matěj Louda, který také nejspíše v roce
1428 Chvala z jeho místa vytlačil. Vliv všech tří mužů se zprvu opíral
o autoritu Žižkovou, z čehož plynula jistá podřízenost jeho osobě, ta

Soud a rada, s. 258, a O pečetech a erbech měst pražských i jiných českých,
Zprávy památkového sboru hlavního města Prahy 8, Praha 1928, s. 46. V husitském
období Písek používal menšího sekretu, z jehož legendy již rychtář zmizel. Vzhledem
k tomu, že na rozdíl od Prachatic pečetní obraz neměl symbol kalicha, používalo
se zřejmě pečetidla, jež platilo do roku 1392, kdy Václav IV. obnovil v Písku zem-
panské rychtáře (viz Vojtíšek, O tábořských pečetích a erbech, s. 385, pozn.
13 a 16). Proti radám z let 1422 až 1425 vykazují ojediněle dochované seznamy
konšelů z let 1434, 1445 a 1455 větší uzavřenost radní skupiny. Na opakování
jmen šesti konšelů z roku 1434, kteří zasedali již v radách let 1422 až 1425, upo-
zornil Macek, K počátkům táborství, s. 117. I v Písku tak od druhé poloviny
dvacátých let docházelo k rychlému uzavírání radní vrstvy, jež známe z většiny
husitských měst. Více než projev stabilizace poměrů je to doklad pokleslé vnitřní
demokracie a mocenského nátlaku mužů na radnici, který byl mnohem silnější než
v předrevolučním období. Mackovy výklady o vládě chudiny v Písku vycházely
z domněnky, že konšelé zde byli voleni až v roce 1422. Odvolání na list o příměří
z 18. listopadu 1418 svědčí o opaku, neboť Macek přehlédl, že v textu (nikoli
v intituaci) je řeč o píseckých konšelech a purkmistru (viz tamtéž, s. 115, p. 16).

¹³⁹⁾ Nejednotnost ideových postojů píseckého obyvatelstva a v důsledku toho
i možnost vnitřních mocenských konfliktů dokládají konfiskáty domů a pozemků od
roku 1421, které zaznamenal Macek, K počátkům táborství, s. 124–126. Zde
také na s. 116 poučný rozbor, z něhož vyplynulo, že domy odběhlých měšťanů
vesměs zakoupili nebo nabyli členové rady z let 1422–1424. Ani hejtmané přitom
nepřišli zkrátka. Chval z Machovic např. v době Lipan prodával svůj dům za hoto-
vých 83 kop grošů. Podle textu zápisů lze usuzovat, že prodej konfiskátů byl zále-
žitostí purkmistra, rychtáře a konšelů. Viz k tomu již August Sedláček, Dějiny
královského krajského města Písku nad Otavou I, Praha 1911, s. 38.

¹⁴⁰⁾ Ve zmíněné již listině o příměří s Oldřichem z Rožmberka z 18. listopadu
1420 Pavlík z Mutic (v reg. u R y n e š o v é, Listář I, s. 29, č. 43, „z Mužic“) sice
vystupuje bez funkčního označení, avšak jeho hejtmantství v Písku se rozumí téměř
samo sebou, jak usoudil již T o m a n, Husitské válečnictví, s. 27.

však v roce 1423 pomínula a písečtí hejtmané měli volné ruce k vlastní seperátní politice. V případě Loudy lze připustit, že jeho kariéra započala volbou revoluční obce, která tak na něho mohla pohlížet jako na svého úředníka. I jeho role – Louda byl více politikem než válečníkem – záhy přesáhla podřízený poměr k obci a radě, což ještě více platilo o Chvalovi z Machovic.¹⁴¹⁾ Vztah mezi hejtmany a píseckou obcí odpovídal proměnlivým poměrům vojenské městské republiky, v níž rozhodující vliv na sebe strhli hejtmané, byť do jisté míry museli respektovat autonomii samosprávních orgánů.

Co město, to jiný případ. Svého hejtmana, ne-li dokonce dva, jak by bylo možné usuzovat z adres Žižkových listů, měly též Domažlice.¹⁴²⁾ Jmenovitě známe jen Jana Řitku z Bezdědic, který se ve své funkci udržel nejméně od roku 1422 až do Lipan. Podle F. M. Bartoše se Řitka dostal s domažlickými husity do Prahy a odtud na konci roku 1419 odešel s Žižkou do Plzně. Pokud tomu tak bylo, byl by i domažlický hejtman jedním z mužů Žižkovy prvotní družiny. V kvitanci z 24. července 1420, v níž stvrdil městu svůj dluh ve výši 34 kop grošů, není jeho postavení nijak upřesněno, třebaže právě výše půjčené částky by mohla nasvědčovat, že domažlická rada vycházela vstříc požadavkům místního hejtmana.¹⁴³⁾ Na ostatní otázky prameny nedávají odpověď. Nebudu však asi daleko od pravdy, označím-li vztah domažlického hejtmana k městské samosprávě za analogický poměrům v Písku. Znovu tak v čelné funkci zastihujeme nižšího šlechtice s profesionální vojenskou kvalifikací. Otázkou zatím je, zda hejtmané těchto tábořských republik byli ve formálním či neformálním služebním poměru k městské samosprávě. Víme-li, že služební smlouvy Tábor akceptoval i ve svých oficiálních dokumentech, víme-li o vzpouře služebníků v Lomnici již roku 1421, bylo by s podivem, kdyby práva, povinnosti i platy hejtmanů smluvně neupravovala i jiná královská města, která se bez vnějšího nátlaku připojila k revoluci. Nabízí se tu rovněž analogie s městskými republikami severní Itálie včetně případů, kdy najatý kondotiér se postupně stal samozvaným pánem města.¹⁴⁴⁾

Z měst, která byla získána pro revoluci tábořskými vojsky, třeba na prvním místě uvést Vodňany. Toto město na píseckém právu přecházelo od počátku panských bouří z ruky do ruky, a proto není divu,

¹⁴¹⁾ K oběma hejtmanům viz životopisné studie uvedené výše v pozn. 84.

¹⁴²⁾ Oba Žižkovy listy z roku 1422 byly určeny hejtmanům a obci města Domažlic (Šmahel, Jan Žižka, s. 224, č. 5, a s. 226, č. 7). Naopak správce Aleš ze Žeberka psal v lednu 1425 (?) o vojenskou posilu pouze purkmistru a konšelům města Domažlic, jako by zde v té době hejtmana vůbec nebylo (AČ VI, s. 412–413, č. 16).

¹⁴³⁾ Splatnost dluhu byla do čtyř týdnů, takže mohlo jít o počáteční výpomoc (srov. výše pozn. 42, kde též o nových poznatcích Eduarda Maura). I v Domažlicích byl městský hrad s královským purkrabím, který od února 1395 dosazoval místního rychtáře (viz Vojtíšek, Soud a rada, s. 258). K Janu z Bezdědic Bartoš, Husitská revoluce I, s. 76, p. 73, o jeho osudech po Lipanech též, Příspěvky 13: Záhada bible Boskovické, VČA 53, 1944, s. 106.

¹⁴⁴⁾ Souhrnně k tomu Philippe Contamine, La guerre au Moyen Age, Paris 1980, s. 275–296, kde též obsáhle literatura.

že ve svízelné situaci jeho rada i obec podmíněně slíbily 3. března 1420 poslušensví Oldřichovi z Rožmberka, který v minulém roce Vodňany dobyl a rozbořil jejich hradby.¹⁴⁵⁾ Vodňanským pak nezbyvalo nic jiného, než úzkostlivě vyčkávat, jak se poměry vyvinou. Ještě 28. srpna 1420 purkmistr z rychtářem i radou se dožadovali na Oldřichovi pomoci proti Žižkovi, který proti nim sbíral vojsko u Písku. Nebylo to nic platné. Žižka krátce na to Vodňany dobyl a jeho vojsko zde nastolilo revoluční řády.¹⁴⁶⁾ Husité, jak tomu mnohé nasvědčuje, měli tedy ve městě své stoupence, kteří také byli zárukou jeho další příslušnosti k tábořské straně.¹⁴⁷⁾ Přesto udivuje, že Žižka nejmenoval ve Vodňanech hejtmana a že ani později se o tamějším vojenském veliteli nikde nemluví. Neméně pozoruhodné je i mlčení pramenů o samotných Vodňanech. Ač kdysi příslušely pod píseckého purkrabího, což je správně vázalo k prácheňskému kraji, zůstaly vně Chvalova píseckého „kraje“ nejen v roce 1426, ale i v letech 1428–1429, kdy uzavíraly samostatně příměří s Oldřichem z Rožmberka.¹⁴⁸⁾ Nebýt této skutečnosti, mohlo by se uvažovat o jejich příslušnosti k doméně domácí obce hradištské, a to na základě jejich společné „jednoty“ ve čtyřicátých letech.¹⁴⁹⁾ Nejspíše však Vodňany silně utrpěly v roce 1420 a teprve koncem desetiletí se město znovu začalo stavět na nohy.

Druhým královským městem tábořské strany, které bylo dobyto Žižkovým přispěním, byl Beroun. Žižka navzdory vzpouře ve vojsku zůstal ve spolku s Pražany, spolu s nimi 1. dubna 1421 město dobyl a ponechal v jejich správě.¹⁵⁰⁾ Ať už si Prokop a jeho hejtmané činili z tohoto důvodu na město nárok či nikoli, tábořská polní obec nejpozději v létě 1427 Beroun obsadila a trvale začlenila pod svou moc.¹⁵¹⁾ Zcela jistě byl i zde Prokopem ustanoven hejtman, jak tomu bylo i v Nymburce a ve Slaném. O dobytí Nymburka Janem Hvězdou na přelomu let 1424–1425 byla již řeč, podobně jako o získání

¹⁴⁵⁾ Rynešová, Listář I, s. 13–14, č. 23. Podle Bartoše, Husitská revoluce I, s. 108, pozn. 14, list nebyl zpečetěn, a proto prý šlo o diktát Oldřicha z Rožmberka. List se dochoval v opise, proto také nemohl mít pečeť.

¹⁴⁶⁾ Podle Macka, Tábor II, s. 76–77 a 240–241, byly tehdy zřízeny ve městě též společné kádě. Proti tomu Bartoš, Husitská revoluce I, s. 108, pozn. 14, namítá, že datace kádí do září by byla v rozporu s odpadnutím chiliastické vlny. Námitka má věcné jádro i slabinu, neboť v úvahu by pak připadal počátek února 1420. Tím nejsou všechny sporné otázky týkající se Vodňan vyčerpány, neboť podle Vavřince z Březové se Žižka zmocnil na podzim města již podruhé (FRB V, s. 409). O upálení tamějších kališnických (!) kněží ve vápenici se Vavřinec zmiňuje na jiném místě (FRB V, s. 425).

¹⁴⁷⁾ Husité z Vodňan se zúčastnili 1416 útoku na správce písecké fary (Macek, K počátkům táborství, s. 119–120), Vodňanští jsou jmenováni Vavřincem mezi poutníky na horu Tábor (FRB V, s. 402) apod.

¹⁴⁸⁾ Rynešová, Listář I, s. 98, č. 145, a s. 108, č. 159. Ze stručných registů vypadlo, že příměří uzavírali za Vodňany purkmistr s konšely, v druhém případě je hned za purkmistrem jmenován rychtář (SOA Třeboň, Historica, č. 284 a 296).

¹⁴⁹⁾ Podrobně k tomu Václav Mostecký, Dějiny bývalého královského města Vodňan I, Praha 1940, s. 65–78.

¹⁵⁰⁾ Nejnověji k tomu Boubín, Epizoda, s. 119–148.

¹⁵¹⁾ K datu ante quem výše pozn. 113.

Slaného spojenými tábořsko-sirotočimi vojsky v dubnu 1425. V obou městech měla polní obec své hejtmany. Ve Slaném jím byl roku 1427 Oldřich Foréř, kdysi podkomoří Markrabství moravského, a po něm až do konce roku 1433, kdy se stal po Tvarohovi vrchním hejtmánem polních vojsk, Zikmund z Vraného.¹⁵²⁾ Také nymburský hejtmán Otík z Lozy zastával nejméně od září 1432 do stejného měsíce následujícího roku nejvyšší vojenskou funkci v tábořské polní obci. Své schopnosti Otík osvědčil v letech 1427 až 1429 jako reprezentant tábořské moci, pověřený poloviční správou mincmistrovského úřadu v Kutné Hoře. Jako hejtmán v Nymburku je dosvědčen v listopadu 1433, patrně jím však byl již v letech 1430 až 1432.¹⁵³⁾ Rozsah pravomoci slánských a nymburských hejtmánů nelze postihnout, neboť městské knihy a jiné písemnosti samosprávních povahy se z té doby nedochovaly.

Dříve než svou pozornost přesuneme k zbývajícím královským městům tábořské strany, musíme si připomenout, že původně jak Nymburk, tak Slaný spadaly do nedělené pravomoci společného velení tábořských a orebských obcí. Osamostatněním obou vojsk se vynořila ožehavá otázka, komu tato města mají připadnout. Podle uvedeného již svědectví SLČ již „po Žižkově smrti stalo se veliké roztržení mezi Tábořskými a mezi Sirotky; a dělili sú se městy, kteříž mohli k kterým přijíti, osazující proti sobě, činíce proti sobě posádky“.¹⁵⁴⁾ Vyložil jsem již výše, že napětí, které delimitace způsobila, nemohlo mít dlouhého trvání. Věci se měly patrně tak, že obě strany vyšly ze statu quo a že se brzo dohodly. Ze čtyř společně dobytých měst ležely Vysoké Mýto a Litomyšl v oblasti ovládané sirotky, kteří si je také podrželi. Tím byly účty vyrovnány. K uklidnění vzájemných vztahů přispělo i to, že litomyšlský hejtmán Vilém Jeník z Mečkova měl již v této době užší vztahy k sirotkům než k tábořům, což dal mimo jiné najevo tím, že se svou družinou přijel v květnu 1426 na shromaždiště sirotčích vojsk u Bydžova. Nejasnosti týkající se předchozí správy Litomyšle snadno odpadnou, jestliže vezmeme v potaz, že příklonem k Žižkovi Vilém Jeník přestal být hejtmánem „Starého“ Tábora a že tábořským vojskem, které se podílelo na dobytí Mýta a Litomyšle, je třeba rozumět západočeské tábory, kteří se v létě 1424 spojili se Žižkou.¹⁵⁵⁾ „Starý“ Tábor

¹⁵²⁾ O Foréřovi Tomek, Dějepis IV, s. 369, podle seznamu měst a hejtmánů u Friedricha von Bezolda, König Sigmund und die Reichskriege gegen den Hussiten II, München 1875, s. 163–165. Zikmund z Vraného by prokazatelně hejtmánem ve Slaném již před 25. lednem 1429 (viz AČ I, s. 223 č. 33). O jeho možné totožnosti se Zikmundem ze Žehrovic naposled Karel Křesadlo, K dějinám města Slaného do porážky husitské revoluce, SSH 8, 1973, s. 69, p. 80.

¹⁵³⁾ Podle Bartoška z Drahonice se Otík z Lázovic podílel 28. srpna 1425 na dobytí Nižboru. K jeho působení v Kutné Hoře Kejíř, Právní život, s. 163 a 165, o jeho funkci v čele polních vojsk více v Dějinách Tábora I.

¹⁵⁴⁾ SLČ-R, ed. Šimek, s. 48.

¹⁵⁵⁾ Životopisné údaje o Vilémovi Jeníku z Mečkova kriticky shrnul Hoffmann, Litomyšl, s. 57–59, jenž však váhá v otázce příslušnosti tohoto hejtmána k tábořům či sirotkům. Třeba tu ovšem dodat, že Jeník započal svou válečnickou dráhu jako tábořský hejtmán v Prachaticích v listopadu 1420.

neměl tak s Litomyšlí nic společného. Pokud se uplatňoval vliv Roháčova společného velení, náležela Litomyšl s ostatními nově dobytými městy pod kondominium tábořských a orebských obcí, po osamostatnění sirotčích svazu pak přešla do jeho sféry. Pozoruhodnější jsou z našeho hlediska okolnosti, které přiměly Viléma Jeníka postoupit správu nad městem Vilému Kostkovi z Postupic. Tento obratný a zkušený politik, který vždy včas se uměl připojit k nejlivnější skupině v zemi, se po rozpadu pražského svazu přiklonil k sirotčí šlechtě. Brzy však se sblížil i s Prokopem Holým, který mu důvěřoval více, než by se čekalo. Byl to také zajisté Prokop, jenž svým vlivem napomohl Kostkovi získat hejtmánství v Litomyšli, s nímž byla spojena i správa biskupských statků. Litomyšl se v letech 1432 až 1433 stala jedním z ústředních míst vnitřní i zahraniční politiky obou bratrstev, přičemž Kostka se ujal i ryze tábořských záležitostí.¹⁵⁶⁾ Na formální příslušnosti města k sirotčímu svazu se zřejmě ani v této době nic nezměnilo, neboť Kostka se jistě vystříhal všeho, co by mohlo jeho výnosné hejtmánství ohrozit.

Správní delimitace mezi sirotčím a tábořským bratrstvem se přece jen neobešla bez konfliktu. Při návratu ze slezského tažení na konci května nebo na počátku června 1427 táboři využili toho, že jaroměřská posádka se podílela na dobývání Červené Hory, a zmocnili se vlády nad touto sirotčí pevností. Sirotčího kněze z města vykázali, dosadili zde svého a zanechali zde i posádku.¹⁵⁷⁾ Na jak dlouho, nevíme. Roztržku se podařilo Prokopovi zažehnat nejspíše tím, že po dobytí Tachova 11. srpna 1427 město připadlo sirotkům. Pokud táboři Jaroměř udrželi i v dalších letech, získali důležitou základnu na východě Čech, která sloužila jako opěrný bod při taženích do Slezska a Lužice.¹⁵⁸⁾ Podobný význam měl recipročně Tachov pro sirotčí operace v západních Čechách.

Snahu vyřešit smírně územní nároky nejpřesvědčivěji dokumentuje dohoda obou bratrstev o společné správě Kutné Hory. Kdy a za jakých okolností kondominium vešlo v platnost, není známo. Víme jen, že již v roce 1427 jsou v čele města dva hejtmány, z nichž Ambrož z Prahy zastupoval sirotky a Mikuláš ze Suchdola táboři.¹⁵⁹⁾ Díky početným pramenným svědectvím můžeme právě na příkladu Kutné Hory rozpoznat, jaké pravomoci na sebe správci, vrchní hejtmány a rady starších polních vojsk strhli ve vztahu ke královským městům svých teritorií.

¹⁵⁶⁾ Opačně zase tábořští hejtmány svěřovali Kostkovi vězně, finanční záležitosti apod. K významu Litomyšle v této době Hoffmann, Litomyšl, s. 61. Prokopovy styky s Kostkou přesvědčivě vylíčil F. M. Bartoš, Několik zásad v životě Prokopa Velikého, SH 8, 1961, s. 192–193. Srov. též Bartošův článek Jak se dostala Litomyšl Kostkům z Postupic, Kostnické jiskry 1960, č. 7.

¹⁵⁷⁾ SLČ-R, ed. Šimek, s. 52.

¹⁵⁸⁾ Ladislav Hosák, Východní Podkrkonoší v husitské revoluci, in: Krkonoše-Podkrkonoší 1963, s. 47, se domníval, že táboři patrně obsadili i Dvůr Králové spolu s Trutnovem, což je krajně nepravděpodobné.

¹⁵⁹⁾ O nejasném prameni se zmínkou o Mikuláši ze Suchdola k roku 1426 Kejíř, Právní život, s. 163, pozn. 16.

Podle Jiřího Kejře, jemuž vděčíme za právněhistorický rozbor zásahů polních vojsk do právní organizace Kutné Hory, polem pracující obce pokládaly svou svrchovanost za primární a naprosto nezávislou na světských pánech, a to na základě moci jim „od pána boha půjčené“. Jejich vůdci udělovali městu výsady, dosazovali prostřednictvím svých mincmistrů městské rady, potvrzovali držbu zkonfiskovaného majetku a vykonávali i další pravomoci příslušné dříve jen panovníkovi a jeho úředníkům.¹⁶⁰⁾ Ještě jeden důležitý aspekt je třeba zmínit. Po několikaletém mezidobí omezené pravomoci samosprávných orgánů se vrchní hejtmané uvolnili rozšířit autonomii obce a rady po způsobu jiných husitských měst královského založení. V době kutnohorského sněmu v září 1432 vrchní hejtmané Jan Čapek ze Sán a Otík z Lozy svolali radu i obec do Vlašského dvora, udělili jim „plnou moc“ a „přikázali, aby ni žádná osoba kteréhož koli dostojenství aneb úřadu, ješto jest s námi spolusědlý aneb ješto v tejto obci živnost obchodí aneb úřady má aneb mají, aby jinam zření neměl ani měli, než toliko k konšelům a k tejto obci aby byli poddáni“.¹⁶¹⁾ Vše nasvědčuje, že od konce dvacátých let se Kutná Hora stala správním centrem jinak mobilního velení obou bratrstev. Hora byla častým místem soustředění a pobytu polních vojsk i oblíbeným sídlem Prokopa Holého, dějištěm politických porad, jednání i několika sněmů.¹⁶²⁾

Poznatky získané studiem kutnohorských pramenů zčásti potvrdil předběžný průzkum nedávno objevené městské knihy stříbrské z let 1409 až 1636. Stříbro bylo předposledním královským městem připojeným k tábořské straně a prvním, jež od něho odpadlo. Město opanoval za pomoci pana Zmrzlíka ze Svojsína 28. září 1426 tábořský hejtman Přibík z Klenové. Jeho postup v dobytém městě se jistě příliš neodlišoval od počínání jiných tábořských městských hejtmanů. Své pozice si Přibík předně pojistil rozdáváním majetku uprchlých měšťanů a dosazováním sobě oddaných mužů do městské rady.¹⁶³⁾ Rozdíl mezi tábořskými městskými „republikami“ a královskými městy pod nadvládou hejtmanů obce polem pracující vystupuje tak na povrch i odlišnou mírou autonomie samosprávných orgánů.

¹⁶⁰⁾ Kejř, Právní život, s. 161–165.

¹⁶¹⁾ Tamtéž, s. 235.

¹⁶²⁾ Tamtéž, s. 56–60.

¹⁶³⁾ První informaci o údajích nově objevené stříbrské knihy z let 1409–1636 podal Vladimír Bystrický, Západní Čechy a husitství, in: Soudce smluvený v Chebu, Cheb–Praha (1984), s. 55–57. Až do této doby jsme zásahy hejtmanů do městské samosprávy znali jen z některých měst sirotčího teritoria (srov. Urbánek, Lipany, s. 179, pozn. 86, a Hoffmann, Litomyšl, s. 70–71).

Poddanská města, zámky a posádky v Čechách

Všichni autoři, kteří se zabývali vztahy mezi jednotlivými složkami tábořské strany, shodně zjistili, že táboři od samého počátku respektovali rozdílnost právního postavení měst královských a poddanských.¹⁶⁴⁾ S výjimkou Prachatic všechna poddanská města tábořské strany zůstala v závislém postavení na staré či nové vrchnosti. Stavovský princip, který tábořští hejtmané z větší části uplatnili v okruhu své působnosti, měl svou obdobu i uvnitř nesourodého ještě městského „stavu“. Na váhu tu padaly nejen rozdíly v rozsahu svobod a výsad, ale i vrchnostenská práva urozených tábořských spojenců.¹⁶⁵⁾ Vědomí jisté nadřazenosti se projevovalo i na straně autonomních tábořských měst. Z tohoto hlediska je příznačné, že žádné z nich se po roce 1425 nehlásilo k novému tábořskému „kraji“. Naopak zase domácí obec na Hradišti, ač formálně statut královského města neměla, si rychle osvojila vrchnostenské praktiky vůči podřízeným poddanským městům.

Před vlastním výčtem poddanských měst, městeček a pevností je nutno si povšimnout případných významových rozdílů slov zámek a posádka, které se stereotypně vyskytují v titulacích tábořských listin o přiměří s Oldřichem z Rožmberka. Výraz zámek převzala předhusitská staročestina ze středohorní němčiny, v níž „Schloss“ označoval nový typ hradního sídla s uzamknutým vnitřním nádvořím.¹⁶⁶⁾ Doklady z jihočeského prostředí z let 1420 až 1450 dosvědčují, že se slovo rychle vžilo, aniž by dostalo jednoznačně vyhraněný význam. Odlišnost zámku od jiných opevněných míst se bez bližšího vysvětlení objevuje v závazku Jana Smila z Křemže z července 1444, neosazovat ani dobývat „žádných hradův, měst, městeček, zámkův, hor, tvrzí, vrchův, kostelův, klášterův“.¹⁶⁷⁾ Žádný z možných opěrných bodů nebyl ve výčtu pominut, a proto by se mohlo zdát, že zámky skutečně byly novým, od vyjmenovaných opevněných míst odlišným druhem pevnosti. Tomuto předpokladu však neodpovídá značně inferiorní místo, jež se zámkům dostalo za hrady, městy a dokonce městečky, neboť ve většině rožmberských písemností se zámkům připisuje mnohem závažnější, namnoze rozhodující význam.

Pátráme-li, co se pod slovem „zámek“ rozumělo, jsme na rozpa-

¹⁶⁴⁾ Srov. zejména Pekař, Žižka III, s. 160, a Urbánek, Lipany, s. 176, pozn. 79, kde též starší literatura.

¹⁶⁵⁾ K nerozvinutému ještě stavovství v době předhusitské srov. Miloslav Polívka, FHB 6, 1984, s. 17–56. Rozdíly mezi měšťany slovenských královských a nekrálovských měst nedávno označil za nepodstatné Ondrej R. Halaga, Postavenie mešťanov nekráľovských a zálohovaných miest, Historický časopis 32, 1984, s. 697–717.

¹⁶⁶⁾ Za tuto povšechnou informaci děkuji akademiku Josefu Mackovi, který se zabývá významem slova „zámek“ v dosud nepublikované studii. Následující výklad má proto povahu dílčí nezávislé sondy zaměřené pouze na jihočeské teritorium v letech 1420 až 1450.

¹⁶⁷⁾ Viz Ryněšová, Listář III, Praha 1937, s. 362, č. 414.

cích, protože jen výjimečně lze zmínky v pramenech vztáhnout na určité lokality. Pozornosti si zaslouží dva případy. První se váže k Bechyni před jejím obsazením tábory. V červenci 1422 sdělovali Vilém z Potštejna a krumlovský purkrabí Buzek z Rovného panu Oldřichovi z Rožmberka, že bechyňští hejtmané ze strachu před tábory odmítají dále zůstat se svými lidmi na jeho zámcích. Míněna je tu v prvé řadě sama Bechyně, v úvahu by dále přicházely Dobronice, snad Soběslav i Miličín.¹⁶⁸⁾ Druhý případ je o to pozoruhodnější, že se vztahuje přímo k Táboru. Někdy v polovině roku 1446 bývalí táborští služebníci požádali rožmberské zboží, což zavedlo důvod ke stížnosti tábořské městské radě. Ta 20. července téhož roku Oldřichovi z Rožmberka sdělila, že šlo o jezdce, kteří „před třmi nedělemi vysluživše s našeho zámku jeli pryč“. Obdobně si táborští v listu Oldřichovi ze 17. dubna 1447 vymínili zaplacení jistých obnosů „na náš zámek“.¹⁶⁹⁾ Jelikož v druhé polovině čtyřicátých let táborští žádné opevněné místo mimo obvod města již neměli, jde tu nade vše pochybnost o samotné Hradiště s městským hradem. Společným znakem Bechyně a Tábora byly městské hrady, a proto by se bylo možné domnívat, že právě jim náleželo sporné označení „zámek“.

Ani tato slibná domněnka však neobstojí. Z některých náznaků v rožmberské korespondenci totiž plyne, že mezi zámky byly zahrnuty i Prachatice, značně vzdálené od příslušného k nim hradu Hus. Naopak zase Oldřich z Hradce mezi zámky pod svou správou počítal i Karlštejn, tj. hrad bez městského sídliště.¹⁷⁰⁾ Všechny zmínky o zámcích, které se mi podařilo shromáždit a případně též lokalizovat, se týkaly jen významných opěrných bodů (města s hrady, města, hrady), a nikoli např. tvrzí a opevněných kostelů. Je příznačné, že v souvislosti s Lomnicí se vždy mluví pouze o tvrzi, ač zde tábořili dlouhá léta měli silnou posádku. Více překvapuje, že také obě významné příběnické pevnosti zůstaly v soudobém povědomí jako hrady.¹⁷¹⁾ Nebyly-li ani tyto mimořádně důležité obranné body tábořské domény „zámky“, je otázkou, zda není scestné přikládat tomuto pojmu v uvedených souřadnicích teritoria a doby jednoznačně vymezený význam.

Určitým vodítkem tu může být frekvence a konotace slova „zámek“ v pramenech vztahujících se k rožmberským pevnostem a posádkám. V početných listinách o příměří vždy je řeč pouze o zámcích, posádkách a služebnících bez výslovných zmínek o městech, hradech, tvrzích apod. „Zámky“ jako by tu zastupovaly všechny tyto a jiné opěrné body. Většina dochovaných listin o příměří svědčila Oldřichovi, a proto větší váhu má opis listiny rožmberské kanceláře z 5. března 1439, v níž sám Oldřich vyznává, že „s svými se všemi zámky, služeb-

níky i lidmi poddanými“ vstupuje v křesťanské příměří s Bedřichem ze Strážnice a s obcí Hradiště hory Tábor.¹⁷²⁾ Od druhé poloviny třicátých let, kdy se zámky objevují v pramenech častěji než dříve, je vesměs toto slovo souhrnným označením všech hradů, měst a jiných pevností. Jan ze Srlína např. koncem dubna 1441 na Táboře vyznal, že měl za úkol zjistit, zda jeho pán Oldřich z Rožmberka nemá „kterou zradu na svých zámcích“. Ještě jeden příklad za mnohé. V rozhodčí výpovědi Mikuláše z Lípy a Bedřicha ze Strážnice z 27. června 1444 se uvažuje i o možnosti, že se zpráva o příměří nedostane hned na všechny „zámky“ smluvních stran, tj. na hrady a města.¹⁷³⁾

Z dílčího rozboru, jehož poznatky nutně mají lokálně i časově omezenou platnost, předně vyplynulo, že slovo „zámek“ neoznačovalo ještě určitý typ hradního sídla. V naprosté většině případů se zámky rozuměly všechny druhy opevněných míst včetně měst, v nichž se „zámky“ vojenské oddíly či posádky té které válčící strany. Za druhé lze mít za to, že zámky vždy byly spjaty s válečnými úkoly a že tudíž v nich ještě nelze hledat výstavná rezidenční sídla pozdější doby. A protože výraz „zámek“ můžeme bez nebezpečí hrubého významového posunu nahradit pojmem „pevnost“, nejeví se potřeba v dalším textu rozlišovat zámky od hradů, měst a tvrzí obsazených stálou posádkou.

Jestliže se zámkem rozuměla opevněná lokalita i s posádkou, slovo *posádka* neoznačovalo vždy jen bojové oddíly (včetně rodin), ale někdy i příslušné opevněné místo. Proto nejednou docházelo k záměně obou termínů, jak tomu zejména bylo v listinách o příměří.¹⁷⁴⁾ V zásadě lze rozlišit dva typy posádek. Ojedinelým případem posádky, jež vznikla na základě smluvního služebního poměru, byla Lomnice nad Lužnicí. Adaptace starší služebnické organizace, jak naznačím v připojeném exkursu, sice započala v tábořské mocenské doméne neobyčejně záhy, plně se však prosadila až v polipanském období. V jistém rozsahu se námezdný systém mohl uplatňovat i u některých bojovníků slezských posádek, tuto otázku však zatím považuji za otevřenou. Převládajícím typem byly hradní a městské posádky, které tvořily vyčleněné skupiny stálých bojovníků obou tábořských obcí a jejichž hejtmany zpravidla byli vlivní členové vojenské rady starších. O služebně námezdném poměru ve vlastním slova smyslu tu nelze mluvit, neboť všechny subordinační vztahy, práva i povinnosti vyplývaly ze všeobecně platného řádu tábořských vojsk.

Většina jihočeských poddanských měst a posádek příslušela k tá-

¹⁷²⁾ Rynešová, Listář II, s. 25, č. 36.

¹⁷³⁾ Tamtéž, s. 96, č. 119, a s. 250, č. 282.

¹⁷⁴⁾ K tábořským posádkám stručně Urbánek, Lipany, s. 70–71 a 204–205, pozn. 116, kde některé nejstarší doklady v pramenech. Pro záměnu slov „zámek“ a „posádka“ stačí zde uvést příměří Vodňanských s Oldřichem z Rožmberka z 15. března 1428 (SOA Třeboň, Historica č. 284: „s jeho se všemi zámky i se všemi jeho služebnící“) a příměří píseckého kraje s týž pánem ze 7. listopadu 1428 (SOA Třeboň, Historica, č. 286: „i s jeho se všemi posádkami, služebnící a poddanými“).

¹⁶⁸⁾ Rynešová, Listář I, s. 47, č. 67.

¹⁶⁹⁾ Rynešová, Listář III, s. 121, č. 170, a s. 209–210, č. 290.

¹⁷⁰⁾ Tamtéž, s. 237, č. 338, s. 215, č. 301, a s. 371, č. 523. Totéž platí o Helfenburku, o němž se v jedné větě mluví jako o zámku i o hradu (tamtéž II, s. 4, č. 5.)

¹⁷¹⁾ Tvrzí se označovaly vedle Lomnice i Křemže, Fuglhauz či Strašecí, hrady zase vedle Příběnic též Vilštejn, Konopiště, Zvíkov, Šternberk, Sion i Český Krumlov (vše u Rynešové, Listář I, orientace podle rejstříku).

borské straně již před rokem 1425, a proto se v jejich případech zaměříme pouze na změny, k nimž došlo, anebo na údaje, jež osvětlují vnitřní poměry a vztahy částí k celku. Lomnice nad Lužnicí byla až do 12. listopadu 1435, kdy ji Bedřich ze Strážnice s táborskou radou postoupil smírnou úmluvou Oldřichovi z Rožmberka, vojenskou pevností se všim vsudy. Její posádka v počtu zhruba jednoho sta mužů byla vosím hnízdem v hlubokém zázemí držav Oldřicha z Rožmberka i pánů z Hradce, jimž městečko původně patřilo. V přestávkách drobné války a šarvátek s budějovickým lapkovským bratrstvem vyjížděly menší výpravy do přilehlého rakouského pohraničí. Před Lipany posádce velel hejtman Jan Malohradecký, řeč. Řezník z Bernartic, jeden z předních táborských služebníků třicátých a čtyřicátých let. K výzbroji posádky patřily pušky a děla, bylo zde i pevné vězení pro zajatce, neboť příjmy za výkupné byly vedle holdů a kořisti základní složkou válečné ekonomiky táborských posádek. Lomničtí rovněž v okolí zabrali všechna kněžská zboží a pravidelně též lovili Dublevský rybník. Místním obyvatelům, pokud zůstali v městečku, nezbylo než se přizpůsobit novému řádu a táhnout s tábory za jeden provaz. Smírná úmluva z listopadu 1435 pamatovala i na ně a umožňovala jim svobodný odchod s odprodejem majetku.¹⁷⁵⁾

Na rozdíl od Lomnice, kterou si pro její strategický význam domácí obec hradištská ponechala pod svou přímou správou, Kamenice nad Lipou se někdy v roce 1427 dostala zpět do rukou pana Menharta z Hradce, jenž se ze zistných důvodů přiklonil k táborské straně i se svou klientelou. Jako urozený spojenec Prokopovy polní obce se vymkl poručnictví domácí obce, jež chtě nechtě musela jeho rozpínavost trpět. Nic jiného také nezbývalo Klatovům, v jejichž oblasti Menhart získal rodové městečko Horažďovice, jehož správu svěřil hejtmanu Jetřichovi z Újezdce.¹⁷⁶⁾

Význam Prachatic v několikerém ohledu přerůstal roli běžného poddanského města. Po odchodu prvního hejtmana Viléma Jeníka z Mečkova za Žižkou do východních Čech město přešlo pod správu píseckých hejtmanů a stalo se pevnou součástí tamějšího „kraje“. Je značně pravděpodobné, že roku 1427 sem dočasně nebo

¹⁷⁵⁾ Cenným pramenem pro poměry v Lomnici je smluvní úmluva z 12. listopadu 1435 (Rynešová, Listář I, s. 190–191, č. 190). Jinak srov. Sedláček, Hradky III, s. 169–176. Drobnou válku s budějovickým bratrstvem, výměnu zajatců apod. osvětlují Českobudějovické vojenské rejstříky z doby husitské, ed. František Šmahel, Historie a vojenství 1958, s. 321–367. Jednání o sníženém výkupném za zajatce, které vedl hejtman Malohradecký, zachytil list ze 7. dubna 1433 (regest František Beneš – Karel Beránek, Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, I-1/1, Praha 1974, s. 183, č. 715). Počátek obležení Lomnice a početnost tamější posádky na sto mužů udává Bartošek z Drahonice (FRB V, 617), zprávy koncilu však uvádějí o třiceti ozbrojenců více (viz Johannes Haller, Concilium Basiliense, III: Die Protokolle des Concils von 1434 und 1435, Basel 1900, s. 567). Další podrobnosti k bojům o Lomnici a k Janu Malohradeckému ve studii Rudolfa Tecla, Tábor a bitva u Křeče v roce 1435 (v tomto čísle HT).

¹⁷⁶⁾ Stručně ke Kamenici nad Lipou Dobiáš, Dějiny II, s. 53, pozn. 170, k Horažďovicům viz cenné zápisy z let 1430–1432 v AC IV, s. 246–262.

trvale přešel jako hejtman Chval z Machovic. Díky své důležité poloze, velikosti, výstavnosti i starším obchodním stykům se město povzneslo natolik, že mohlo aspirovat na povýšení mezi královská města. Této výsady také Prachatice roku 1436 od Zikmunda dosáhly, i když se vzápětí dostaly do zástavy a během krátké doby poklesly mezi poddanská města. Příklad Prachatic je poučný v tom, že názorně ukazuje nedostatečný zřetel táborských měst k zajištění vzájemných mocenských záruk v budoucím mírovém uspořádání země.¹⁷⁷⁾

V oblasti rozsáhlých církevních držav pražského arcibiskupství, vyšehradské kapituly a klášterů v Želivě, Vilémově, Louňovicích i pražského Strahova měl rozhodující místo Pelhřimov, který od roku 1415 s celým panstvím řečickým náležel Jankovi z Chotěmic. Táboři, jak jsme již slyšeli, město obsadili již v roce 1422 a podřídili ho pod přímou správou svých hejtmanů. Díky nedostižnému zpracování Dějin Pelhřimova Josefem Dobiášem máme mimořádnou možnost podrobněji nahlédnout nejen do jeho vnitřní správy, ale i do jeho administrativních a jiných vztahů k domácí obci hradištské.

Přítomnost místních hejtmanů při trzích domů odběhlých měšťanů, jejichž výtěžek připadl „ku potřebě obecní“, nasvědčuje, že táborští velitelé zasahovali i do záležitostí vnitřní samosprávy.¹⁷⁸⁾ Na druhé straně počátek táborského panství neznamenal zjevnou změnu ve složení městské rady. Všechny pět konšelů, kteří zasedali v radě z roku 1421, zůstalo v úřadě i v roce následujícím. Ještě výmluvnější je, že složení dvanáctičlenné rady se až do roku 1434 měnilo jen nepatrně. Ke změnám docházelo jen ve výjimečných případech, jakými bylo např. úmrtí některého konšela apod.¹⁷⁹⁾ Znovu se potvrzuje jev známý i z jiných husitských měst podléhajících táborským či sirotčím hejtmanům. Jestliže jsem již výše uvedl, že místní hejtman se opírali o poměrně úzkou skupinu kalichu i sobě věrných stoupenců, pak k tomu nyní dodávám, že již ve válečné době se začala prosazovat tendence k uzavírání poměrně úzké radní vrstvy, která se v Pelhřimově i jinde udržela u moci i po Lipanech.

Josef Dobiáš si překvapivě této skutečnosti nepovšiml a spíše kladl

¹⁷⁷⁾ K porůznu již uvedené literatuře a pramenům viz stručný výklad Václava Starého, Z dějin školství v Prachaticích, Almanach k 650. výročí školství v Prachaticích, Prachatice 1970, s. 11–12. Chval z Machovic ještě 4. října 1427 pečtil v Písku kvitanci arcijáhnou Janu Neústupovi (viz Sedláček, Dějiny Písku I, s. 40), v témže roce však již o něm čteme, že byl hejtmanem v Prachaticích (Bezold, König Sigmund II, s. 163).

¹⁷⁸⁾ Některé zápisy městské knihy jsou uváděny formulí, že akt se stal za hejtmana toho a toho, purkmistra, jmenovitě uvedených konšelů a případně též lidí obecných (viz Dobiáš, Dějiny II, s. 51, p. 161). Zápisy prokazují, že ani v Pelhřimově se počátek táborské vlády neobešel bez útěku některých měšťanů a konfiskace jejich majetku (tamtéž, s. 79).

¹⁷⁹⁾ Kontinuitu rady lze dobře sledovat v letech 1431 až 1434, pro která se dochovála jména téměř všech konšelů. V radě z roku 1432 lze postihnout sedm konšelů z rady předchozí a v následujících dvou radách dokonce setrvalo ve funkcích jedenáct členů. Vycházím tu ze seznamů konšelů, které uveřejnil Dobiáš, Dějiny III/2, Praha 1954, s. 771–773.

důraz na stoupající význam městské rady a jejího vymanění se z područí místního dědičného rychtáře.¹⁸⁰⁾ Tato snaha dosvědčuje obecnější ráz zápasu o rychtu v době vzrůstajícího vlivu měšťanského živlu a nemožno ji podceňovat, i když v samotném Pelhřimově skončil zápas o rychtu až jejím vykoupením k ruce obecní na počátku dvacátých let 16. století.¹⁸¹⁾ Je pozoruhodné, že ve sporech mezi radou a rychtářem se kompetence místního hejtmána ukázala nepostačující, takže záležitost bylo třeba přenést na půdu tábořské rady starších. Předmět rozepře byl na první pohled malicherný, neboť šlo o dvě kopy „voskových peněz“, kterými byli pelhřimovští rychtáři povinováni své vrchnosti a na něž si činila nárok nyní pelhřimovská obec a dále též o plat 5 kop, které měl platit místnímu záduší rychtář Buněk jako úrok ze svého dluhu 50 kop grošů.¹⁸²⁾ Revoluční poměry, jak vidíme, vpadly do Pelhřimova se vším všudy, včetně sekularizace církevního a zádušního majetku v duchu třetího husitského artikulu. Nejednalo se přitom o drobné částky, neboť Pelhřimov měl před rokem 1420 široko daleko nejbohatěji dotovanou faru. Za plat na vydržování husitského kněze pelhřimovská obec připsala ke svým příjmům platy z několika zádušních vsí, které natrvalo přešly do jejího majetku.¹⁸³⁾ Dokladem uvolněnosti starších právních zvyklostí, současně však i svědeckvím nezmenšené váhy úředně registrovaných převodů pozemkového majetku jsou i jiné zápisy v nejstarší městské knize. V ojedinělých případech dokonce místní samospráva suplovala funkci úřadu zemských desk a zemského soudu.¹⁸⁴⁾

Jak dopadlo jednání ve sporu pelhřimovské obce a místního rychtáře, k němuž došlo 18. března 1427 na Táboře? Hejtmán Filip z Padařova s jinými staršími vyslechli obě strany a „vedle zákona božieho to jasně spolu vážieze“ vynesli kompromisní rozsudek. Rychtář Buněk byl zbaven povinnosti platit dvě kopy voskových peněz, aby však z toho neměl osobní výhodu, měl napříště vybírat toliko jedno trhové mýto namísto předchozích dvou. Tábor co by nástupce vrchnosti se vzdal dvou kop, jež mu náležely, rychtáře zbavil závazku i jemu nepatřičného platu a pelhřimovskou obec odškodnil poplatky z jednoho trhového mýta. Mohl-li vůbec spor o voskové peníze vzniknout, lze z toho usoudit, že Tábor si nenáročoval v Pelhřimově (a nejspíše i v jiných obsazených městech) církevní platy místní fary. Vycházelo se nejspíše z toho, že obec z nich má za povinnost platit svého kněze. Ve srov-

¹⁸⁰⁾ Dobiáš, Dějiny II, s. 82–84, ovšem právem vyzdvihuje vznik úřadu purkmistrovského a jeho nadřazený poměr vůči místnímu rychtáři.

¹⁸¹⁾ Další průběh zápasu o rychtu v polipanském období u Dobiáše, Dějiny III/2, s. 21n.

¹⁸²⁾ Dobiáš, Dějiny II, s. 84.

¹⁸³⁾ Při výpočtu příjmů pelhřimovského faráře Dobiáš, Dějiny I, s. 365, dospěl k minimální částce 17 a půl kopy grošů ročního důchodu. O rozsahu zádušního majetku ve vlastní správě obce Dobiáš, Dějiny III/2, s. 87–88. O příspěvku místnímu tábořskému knězi jediná zmínka tamtéž II, s. 87.

¹⁸⁴⁾ Dobiáš, Dějiny II, s. 81, přetiskuje jednu z klauzulí, jež dosvědčuje sebevědomé osvojení pravomoci pelhřimovskou radou. Autor to považuje za projev obecné anarchie, což je povážlivě jednostrannou interpretací.

nání s požitky, které Táboru plynuly z pelhřimovského zboží, ostatně šlo o zanedbatelné částky. Ve věci rychtářova úroku táborští starší rozhodli rovněž šalamounsky. Rychtář měl obci platit jen dvě kopy, zato však zase neměl bráti tři kopy ze dvou lánů a krčmy, vysazených již k rychtě za arcibiskupa Jana Očka. Aby rychtář nevyšel ze sporu zcela zkrátka – výpověď ve skutečnosti potvrzovala nároky pelhřimovské obce na zádušní statky – táborští starší zůstavili Buňka při všech jeho spravedlivých dědičných právech a vyzvali pelhřimovské, „aby proti bratru Buňkovi žádné kyselosti nejměli“. Jedno slovo stačí, abychom pochopili, že ohled na Buňkovo tábořské vyznání i podpora, které se zjevně těšil u pelhřimovského hejtmána, převážily nad autonomními požadavky městského stavu, jejichž pochopení bychom právě na Táboře nejvíce očekávali.¹⁸⁵⁾

Právem se můžeme ptát, která ze dvou tábořských obcí spor řešila. Jelikož tábořské polní vojsko v březnu 1427 obléhalo rakouské město Světlou (Zwettl),¹⁸⁶⁾ soudili při téměř s jistotou starší tábořské obce domácí v čele s místním hejtmánem Filipem z Padařova. Zda staršími jsou míněni konšelé nebo členové sboru starších, nelze s jistotou říci. Přikláním se spíše k druhé možnosti. Bylo-li tomu tak, získali bychom další oporu pro domněnku o samostatné roli tohoto sboru, jehož kompetence se na rozdíl od rady vztahovala i na celou oblast tábořského kraje. V souladu s tím, co jsem vše mohl zjistit o funkci tábořských vladařů, bychom pak mohli Filipa považovat za prvního z nich, byť sám název se začal užívat až o rok či dva později.¹⁸⁷⁾ Pro další výklad má poznatek o podřízenosti Pelhřimova obci hradišsko-tábořské nemalý význam, neboť napomáhá upřesnit teritoriální oblast tábořského kraje. Vrchnostenský vztah k Pelhřimovu se netýkal jen záležitostí vojenských, finančních a občanskoprávních, ale i duchovních. Když se roku 1434 vzájemně nepohodl jeden pelhřimovský manželský pár, rozvedli jej Prokop Chřenovský a Mikuláš Biskupec spolu s dalšími kněžími z Hradiště hory Tábor.¹⁸⁸⁾

Menší význam, jak se zdá, táboři zprvu přikládali Červené Řečici, správnímu středisku rozsáhlého arcibiskupského zboží, jež rovněž bylo od roku 1415 v zástavě svídnického hejtmána Janka z Chotěmic.¹⁸⁹⁾ Nelze vyloučit, že hrad i s městečkem byl v držení tábořské posádky od roku 1425. První určitá zpráva však je až z roku 1428, kdy na hradě seděl Mikuláš Sokol z Lamberka, který podle Bartoška z Drahonice „totum illum districtum per potenciam et adiutorio Wiklefasta-

¹⁸⁵⁾ Interpretuji tu zápis, o němž podrobně Dobiáš, Dějiny II, s. 84–85. Je příznačné, že „bratr“ Buněk zastával funkci rychtáře v několika funkčních obdobích a že za nové vrchnosti Mikuláše Trčky z Lípy držel úřad nepřetržitě od roku 1437 nejméně do roku 1441.

¹⁸⁶⁾ Srov. Bartoš, Husitská revoluce II, s. 26.

¹⁸⁷⁾ Tím doplňuji své studie Tábořští vladaři a Tábořská obec.

¹⁸⁸⁾ Viz k tomu Dobiáš, Dějiny II, s. 87.

¹⁸⁹⁾ Kupní smlouvu vydal a komentoval Dobiáš, Dějiny I, s. 468–474. K rozsahu řečického panství koncem 14. století tamtéž, s. 149n.

rum et vi tenuit et possedit".¹⁹⁰⁾ Vše, co víme o Sokolovi, nasvědčuje, že byl Táboru a jeho straně více než spojencem. Jelikož však nebyl ani jedním z podřízených hejtmanů, neboť nezřídka operoval na vlastní pěst, spravoval zřejmě Řečici do jisté míry samostatně. S tím je spojena otázka, na kterou bychom i v jiných obdobných případech rádi znali odpověď: komu vlastně připadal výnos obsazených i jiných církevních statků během revolučních let? Odváděli a vyúčtovali hejtmané a držitelé těchto zboží dávky a holdy pravidelně anebo jen příležitostně? Tu všude zůstáváme bez opory pramenů. Snad lze pouze předpokládat, že část výnosu připadla na výdaje spojené s udržováním a odměňováním stálých posádek. Ani Sokol z Lamberka přitom nepřišel zkrátka, neboť patřil ke skupině tábořských válečníků, jež nezapomínala na vlastní prospěch. Od roku 1433 se Sokol přikláníl postupně na stranu husitské pravice, čímž tento opěrný bod byl pro Tábor a jeho stranu ztracen ještě před Lipany.¹⁹¹⁾

Také severním směrem si Tábor od počátku snažil zajistit několik pevností, jež současně měly hájit tábořskou sféru vlivu v oblasti louňovického klášterství i arcibiskupských statků na Štěpánovsku a v okolí Křivsoudova. Osazení hory Bláníku blízko Vlašimi 23. srpna 1420 nemělo dlouhého trvání, neboť tábořské „tovaryšstvo“ bylo záhy s hory sehnáno.¹⁹²⁾ Ani dobytí Mladé Vožice v dubnu 1420, jak jsem již naznačil, Táboru v kraji nezajistilo trvalou převahu. I když táboři prostřednictvím svých spojenců a služebníků ovládali Borotín, Šelmbek, Trhový Štěpánov, Křivsoudov i zmíněnou již tvrz Kříženec, vožický Materna z Ronova s pomocí vlašimského purkrabí Chvala z Chmelného vcelku úspěšně vedl drobnou, tzv. „šibeniční“ válku s husity. Teprve dobytím Vožice v říjnu 1425 vzaly za své poslední výspy katolictví v kraji, neboť někdy v této době přešla i Vlašim do rukou tábořského spojence Tůmy z Chotěmic, jinak synovce vlašimského pána Janka z Chotěmic. Obě města pak zůstala součástí domény domácí obce hradištské až do bitvy u Lipan. Zbývá ještě zmínit tvrz Božejovice na Vodňansku, které se táboři zmocnili snad roku 1425 a kterou přes možné obležení Oldřichem z Rožmberka o deset let později patrně udrželi až do roku 1438, kdy ji předali novému spojenci Jarošovi z Drahonice.¹⁹³⁾

Severozápadní cíp tábořské oblasti chránil od 13. července 1424 hrad Ostromeč, obsazený Janem Bzdinkou z Vícemilic, tehdy hejtmanem severozápadní tábořské části, připojené k Žižkovu bratrstvu. Táboři v krátkém čase zde vybudovali důležitou pevnost, jejíž

¹⁹⁰⁾ FRB V, s. 605. K osudům Řečicka během válečných let Dobiáš, Dějiny II, s. 51–66.

¹⁹¹⁾ Podrobně k Sokolovi Dobiáš, Dějiny II, s. 51–66.

¹⁹²⁾ Více k tomu František Šmahel, Tábořské vesnice na Podblanicu v letech 1420–1452, SVPP 22, 1981, s. 171–172.

¹⁹³⁾ Srov. August Sedláček, Minulost města Mladé Vožice v Tábořsku, Praha 1870, s. 16–23, Dobiáš, K dějinám českého jihovýchodu, s. 342–346, k Vlašimi Sedláček, Hrady XV, s. 183–184, a Dobiáš, Dějiny II, s. 67–68. Konečně k Božejovicím srov. Rudolf Tecl, Tábor a bitva u Křeče v roce 1435 (v tomto čísle HT).

početná posádka se zde udržela až do května roku 1435.¹⁹⁴⁾ Jelikož oba místní hejtmané měli úzké vztahy k Táboru, bylo by možné usuzovat, že i posádka podléhala tábořskému vladaři.¹⁹⁵⁾ Spoluúčast ostromečských bojovníků při několika výpravách polních vojsk však tuto domněnku zeslabuje. Soudím proto, že Ostromeč byl jedním z míst, kde se prolínaly zájmové sféry obce domácí i polem pracující.

Zatímco Ostromeč byl představeným bodem proti Praze i Karlštejnu, Bechyně byla neméně významnou pevností chránící tábořskou oblast na jihozápadě. Hrad a město pánů z Lažan byly nejspíše již od počátku revoluce hájeny i rožmberskou posádkou. Při prvním útoku v letech 1422–1423 hrad odolal, i když táboři město dobyli a spálili. Druhé obléhání na podzim roku 1428 skončilo obsazením hradu.¹⁹⁶⁾ Tábořská posádka pod velením Jana Bleha z Těšnice se zde udržela až do bitvy u Lipan. Někdejší Prokopův spoluhejtman vzápětí začal vystupovat na vlastní pěst. Již 24. října 1434 uzavřel separátní příměří s Oldřichem z Rožmberka, i když ještě 26. listopadu 1435 byl rukojmím za Bedřicha ze Strážnice a Tábor v příměří s Budějovicemi. Jak Bedřich, tak Bleh již sledovali své zájmy. Jinak by nebylo možné, aby Bleh v červenci 1437 mohl získat za 2400 kop grošů českých hrad Krakovec, zřejmě náhradou za postoupení Bechyně Janu Bechyňkovi z Lažan.¹⁹⁷⁾ Doba se změnila a spolu s ní i záměry tábořských hejtmanů.

Pominu-li oba příběhnické hrady, o nichž jsem se zmínil na jiném místě, a dočasnou tábořskou posádku v opevněném kostele v Nedvědicích v létě 1442,¹⁹⁸⁾ zbývají tři posádky v Cechách, o nichž se domnívám, že spadaly pod pravomoc vrchního velitelství polních vojsk. Sporným z této trojice je pouze hrad Rychmburk, dobytý nejspíše v březnu 1425 při společné výpravě obou bratrstev. Hrad, patřící Arnoštu Flaškovi, měl strategický význam nejen jako spojnice okrajových oblastí obou bratrstev, ale i jako správní středisko zabraných statků podlažického klášterství. Tomek a po něm Toman se domnívali, že Kroměšínem zmíněným v seznamu z roku 1427 se míní vrchní tá-

¹⁹⁴⁾ Většinu údajů o Ostromeči zaznamenal Bartošek z Drahonice (FRB V, s. 593, 598, 600, 602, 606–607). Sedláček, Hrady XV, s. 120–123, na základě jedné zprávy Popravčí knihy (ed. Mareš, s. 38) usoudil, že hrad nejspíše založil Bořkovec z Hrádku. Naproti tomu Tomáš Durdík, Nástin vývoje hradů na Podblanicu a v dolním Posázaví, SVPP 17, 1976, s. 132, vychází z Bartoška a považuje hrad za dílo tábořů.

¹⁹⁵⁾ Mikuláš z Padařova byl hejtmanem na Ostromeči v roce 1429 (viz Šmahel, Tábořští vladaři, s. 107), Filip z Padařova v letech 1429 až 1435.

¹⁹⁶⁾ Srov. Sedláček, Hrady VII, s. 23–25, některé nové poznatky k rožmberské správě na Bechyni přinesou Dějiny Tábora I.

¹⁹⁷⁾ Jan Bleh pocházel z visky a tvrze severně od Vitína (podle Vančury, Dějiny I, s. 184), k jeho kariéře Toman, Husitské válečnictví, s. 148–149 aj. Listy o příměří z let 1434–1435 u Rynešové, Listář I, s. 175, č. 252, a s. 193, č. 285.

¹⁹⁸⁾ Tábořští opevnili kostel v zápisném městečku Nedvědice někdy před 27. dubnem 1442 a zanechali zde posádku až do poloviny září téhož roku (Rynešová, Listář II, s. 144, č. 184 a s. 194, č. 208).

husitské šlechty byla od sebe vzdálena na dobu jednodenního pochodu, což umožňovalo nejen rychlé přesuny vojsk, ale i jejich zabezpečení během nočního odpočinku. A protože větší výpravy nemohly nocovat přímo ve městech nebo na hradech, nutno počítat s tím, že v jejich těsné blízkosti vznikala dočasná ležení, jež byla opakovaně využívána. Této možnosti bude třeba věnovat pozornost při dalším studiu početné skupiny moravských lokalit označovaných jako „tábory“.²⁰⁶⁾

Strategický zájem Tábora a jeho strany o jihozápadní a jižní Moravu nevyplýval jen z nebezpečí, jež odtud hrozilo jeho državám, ale i ze skutečnosti, že již na počátku dvacátých let právě v této oblasti vznikla ohniska radikálního husitství. Jak „táborské“ středisko v Nedakonících, tak v náznamech jen doložená radikální obec v Červeném Martínkově neměly ovšem dlouhého trvání.²⁰⁷⁾ Nedakoničtí se patrně uchýlili na blízký Uherský Ostroh, který se stal ve dvacátých letech jednou z hlavních základů moravského husitství.²⁰⁸⁾ Zde se také radikální skupiny udržely až do doby stálých táborských posádek v linii od Třebíče k Břeclavi. Snad právě proto se vůdci táborských vojsk mohli i v pozdějších letech spolehnout na své místní opory a nezařekli zde vlastní posádku. Neméně významným opěrným bodem husitství na jihozápadní Moravě byly Jevišovice s pevným hradem Jevišovických z Kunštátu. Řada nepřímých dokladů nasvědčuje, že Jevišovice byly znovu osazeny a opevněny i po jejich druhém dobytí v roce 1425. Zda i tu pak tábořil v druhé polovině dvacátých let měli stálou posádku, není zatím jisté.²⁰⁹⁾

Kusé jsou zprávy i o místech, v nichž táborské posádky delší dobu přebývaly. Doba dobytí a obsazení benediktinského kláštera v Třebíči se v literatuře udává v rozmezí od podzimu 1423 (první Žižkova výprava na Moravu) přes podzimní tažení roku následujícího až k pohraniční válce v létě a na podzim 1425. Za pevné datum ad quem lze považovat 9. říjen 1425, kdy se Zikmund v listu Oldřichovi z Rožmber-

²⁰⁶⁾ Z lokalit, které Rostislav Vermouzek, hypoteticky určil za dočasná opevnění husitských vojsk, přichází v úvahu výšina „Tábor“ nad řekou Rokytnou u Moravského Krumlova a ostrožna „Tábor“ u Jevišovic (viz Husité na jižní Moravě, ČMM 92, 1973, s. 289–293). K problematice těchto a jiných údajných „táborů“ Zdeněk Měřínský, Morava za husitských válek ve světle archeologických nálezů a výzkumů, Archeologia historica 5, 1980, s. 40–43.

²⁰⁷⁾ Naposled k tomu Válka, Studie k dějinám I: Morava roku 1421, s. 11–14, kde i starší literatura.

²⁰⁸⁾ Vedle početných zmínek o Uherském Ostrohu v základní literatuře srov. zejména Ladislav Hosák, Uherský Ostroh ve válkách husitských, ČSPS 43, 1935, s. 23–29. Válka, Přehled dějin I, s. 141 mluví též o posádce, kterou roku 1428 husité zanechali v Uherském Brodě. Ke složitým poměrům v této oblasti viz též Branislav Varsík, Husitské revoluční hnutí a Slovensko, Bratislava 1965, rejstřík (heslo Uherský Brod). Na základě dostupných údajů soudím, že šlo o společnou základnu moravských husitů na cestě do Uher.

²⁰⁹⁾ K Jevišovicím srov. Augustin Neumann, Nové prameny k dějinám husitství na Moravě, Olomouc 1930 (Studie a texty VI). Podle registru z 23. září 1429 (s. 74, č. 34) se zdá, že v této době zde byl táborským hejtmánem Jan z Kunštátu, řeč. Suchý Cert. Dále třeba přihlídnout: Urbánek, K historii, s. 278, a Vermouzek, Husité na jižní Moravě, s. 289 a 292–293.

ka zmiňuje o Albrechtovi, „že vždy chtěl klášter Třebíčský obehnat“. V září 1429 zde byl hejtmán Jan st. ze Sobětic, o rok později pak Jan Chabrovec. Třebíč byla zastoupena na táborském sjezdu v prosinci 1434, z čehož plyne, že se jeho posádka vzdala až následujícího roku.²¹⁰⁾ Ivančice, jež se rovněž zúčastnily polipanského sjezdu na Hradišti, byly získány nejpozději při podzimním tažení na Moravu 1424. S největší pravděpodobností se při stejné příležitosti táborské vojsko zmocnilo i Moravského Krumlova. Nasvědčují tomu jednak údaje ze znojenských účtů, jednak pohřeb Bohuslava ze Švamberka při návratu výpravy od Retče. Počátky i konce této posádky byly zřejmě úzce spjaty s táborskou základnou v blízkých Ivančicích. Nejméně od září 1429 do téhož měsíce následujícího roku měly také obě posádky společného hejtmana v Divišovi z Přehořova.²¹¹⁾ Zda tomu tak bylo i za jeho nástupce Jana z Hlasiva, není zcela jisté. V součinnosti s oběma opěrnými body působila od podzimu 1425 i dočasná posádka v Pohorelicích, kterou v říjnu svíralo Zikmundovo vojsko.²¹²⁾

Otazníky jsou opředeny i počátky a další osudy posádky v Břeclavi, obsazené spíše roku 1424 než o dva roky později. Není vyloučeno, že město v tomto období přecházelo z ruky do ruky, jak tomu patrně bylo i v případě jiných posádek. Na rozdíl od Rudolfa Urbánka, který zde připouští táborsko-sirotečské kondominium, považují za pravděpodobnější, že Břeclav podléhala jen táborskému polnímu vojsku. Vedle sporného Jakuba Kroměšína z Březovic zde dočasně ve funkci hejtmánů působili Bedřich ze Strážnice i kníže Fridrich z volyňského Ostrohu, příští hejtmáné a spojenci táborských posádek ve Slezsku.²¹³⁾ Svou roli tu sehrál i kníže Zikmund Korybut, s nímž se patrně dostal na Moravu i polský válečník Dobeslav Puchala. Podle kopiáře

²¹⁰⁾ Srov. Augustin Neumann, K dějinám husitství na Moravě, Olomouc 1939 (podle rejstříku), Urbánek, K historii, s. 272–275, 283–289, 306–307, Rostislav Vermouzek, Táboři na Moravě v r. 1425, ČMM 81, 1952, s. 167–169, Měřínský, Morava, s. 50, a Válka, Studie III: Vrchol bojů o Moravu (1423–1425), s. 101. K hejtmánům registry u Neumanna, Nové prameny, s. 74, č. 34, a s. 75, č. 38.

²¹¹⁾ Srov. opět Neumann, K dějinám, s. 59–60, 108–109, 119–121, Urbánek, K historii, s. 271, 290, 306–307, Vermouzek, Husité, s. 289, 293 a Válka, Studie III s. 92–93. Diviš z Přehořova je jako hejtmán v Moravském Krumlově zmíněn poprvé 11. října 1428, naposled pak 15. září 1430. Od září 1429 velel i v posádce ivančické (Neumann, Nové prameny, s. 73–75, č. 33, 34, 37). Jan z Hlasiva, „residens in Ewanczicz, capitaneus ex parte fratrum seniorum de Thabor“, vystupuje v zápise z 23. června 1433 (ed. Josef Teige, Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, A–K, AC XXVI, Praha 1909, s. 188).

²¹²⁾ Neumann, K dějinám, s. 88, 94, 121, a Vermouzek, Husité, s. 296–297.

²¹³⁾ Podle Pešiny Albrecht oblehl a dobyl táborskou Břeclav již roku 1424 (srov. Válka, Studie III, s. 94, který dopřává Pešinovi hojně sluchu). Jinak srov. zejména Urbánek, K historii, s. 279–282 (zde také o hejtmánech), Varsík, Husitské revoluční hnutí, s. 46–48, s otazníkem uvádí zde jako hejtmána Jakuba Kroměšína Ladislav Hosák, Dějiny města a panství Břeclavě, s. 40. Povšechně srov. též Metod Zemek a kol., Dějiny města Břeclavi, Břeclav 1968.

listů olomoucké městské rady se Puchala spolu s Korybutovým služebníkem Petrem Holým na počátku roku 1425 pevně uchytili v dobytém kartouzském klášteře v *D o l a n e c h*.²¹⁴⁾ I když oba úzce spolupracovali s Janem Tovačovským a Petrem ze Strážnice, kteří měli zase blíže k sirotkům než k táborům, jisté vazby k Prokopově polní obci lze tušit zvláště u Puchaly, který později sloužil tábořským hejtmanům slezských posádek.

Ani v případě Horního a Dolního Slezska nejsou dosavadní poznatky natolik postačující, aby přehled tamějších posádek bylo možné považovat za konečný. Zvláště obtížné je odlišit dočasné pobyty husitů ve městech od stálých posádek ve vlastním slova smyslu. Otevřenou otázkou zůstává v některých případech možnost tábořsko-sirotčího kondominia i vojenské iniciativy polských spojenců, kteří obsazením města či jiné lokality sledovali též vlastní zájmy. Z tohoto důvodu se stručně zmíním jen o posádkách, jež tvořily bezprostřední základnu tábořské moci ve Slezsku.

Na příkladu *O t m u c h o v a* (*Otmuchów*) lze doložit, že samo dobytí města ještě neznamenalo jeho trvalé obsazení. Zvláště při počátečních výpravách se husitská vojska v obsazených místech nezdržovala a rychlými pochody dezorientovala nepřítele. Ačkoli Otmuchov padl do rukou husitů již na jaře 1429, teprve na sklonku příštího roku byl osazen trvale. Brzo poté, 4. prosince 1430, táboři obsadili i blízkou tvrz *V r b n o* (*Wierzbno*), patřící vratislavskému biskupství. V letech 1430–1432 a znovu 1434 je zde jako hejtman doložen Jan Pardus z Hrádku. Jelikož se Pardus na podzim 1432 stal vrchním velitelem tábořské polní obce, zastupoval ho v Otmuchově „úředník“ Petr Polák, který předtím sloužil jako druhý hejtman posádky v Němčí. Již to, že se Pardus své funkce nevzdal, svědčí o tom, že nepřestával sledovat vlastní zájmy ve Slezsku. Po vynuceném odchodu z vrchního velení polního vojska na přelomu září a října 1433 se také do Otmuchova vrátil a v následujícím období měl hlavní slovo při všech jednáních dotýkajících se tábořských posádek ve Slezsku. Obě sdružené pevnosti (*Otmuchov* i *Vrbno*) byly postoupeny za výkupné 6. ledna 1435.²¹⁵⁾

Také *N ě m č í* (*Niemcza*) bylo krátkodobě obsazeno již roku 1429, teprve však 25. dubna 1430 se stalo trvalým opěrným bodem tábořského bratrstva v přílehlém regionu. Funkci prvního hejtmana zde po celé období zastával Bedřich ze Strážnice, jinak duchovní správce všech slezských posádek, jeho zástupcem byl zprvu Petr Polák a v roce 1434 jistý Michálek. Na základě smluvních dohod posádka opustila město i hrad v prosinci 1434. O úzké součinnosti Bedřicha ze Stráž-

nice s Janem Pardusem svědčí i společné obsazení města a tvrze v *R y b n i k u* v dubnu 1433. Místní posádka však již po měsíci byla nucena pevnost opustit.²¹⁶⁾

Město *H l i v i c e* (*Gliwice*) bylo dobyto na jaře 1430 tábořským vojskem za pomoci oddílů Dobeslava Puchaly a Zikmunda Korybuta, který se stal jeho držitelem až do 4. dubna 1431, kdy Hlivici zradou získal zpět jeden ze spolujednatelů, olešnický kníže Konrád Bílý. Jelikož Zikmund Korybut v této době válčil po boku Prokopa Velikého a jeho hejtmanů, lze město považovat za jeden z opěrných bodů tábořského bratrstva, i když jeho posádka nejspíše tvořili jen polští stoupenci husitů.²¹⁷⁾

Když v září 1432 byly sjednávány dohody o vykoupení tábořských posádek ve Slezsku, byly do nich jmenovitě zahrnuty Otmuchov, Němčí a *K l u c z b o r k* (*Kreuzburg*). Z toho plyne, že i naposled jmenovaná posádka podléhala přímo tábořům, byť město na jaře 1430 dobyl mladší opolský kníže Bolek, který hejtmanství svěřil Puchalovi. Ten město vystavené četným útokům uhájil až do jara 1433, kdy je po sedmítýdenním obležení smlouvou vzdal. Případ Kluczborku napovídá, že velení tábořské polní obce si nárokovalo vrchní pravomoci i v případě pevností svých spojenců.²¹⁸⁾

Slezské posádky sice operovaly hluboko v nepřátelském území, samy však ležely na teritoriu státního útvaru země České koruny. Ze strategického hlediska byly neméně významné i husitské posádky na Slovensku, které tvořily předsunutou obrannou linii husitských pozic na Moravě a které současně sloužily jako etapové body při výpravách do Horní země Uherské koruny. Postup od Břeclavi na jih byl již spojen s většími obtížemi, jak to dokládá pokus o založení stálé posádky v *T h a y e*. Opevněný kostel s osadou na Dyji v severozápadní části Dolních Rakous mezi Waidhofenem a Slavonicemi táboři obsadili v květnu 1430, avšak již v prosinci téhož roku byli odtud vytlačeni. Jelikož Bartošek z Drahonic se o posádce zmiňuje i v následujícím roce, mohla být *Thaya* obsazena ještě jednou, nejpozději však jen do porážky u Waidhofenu v říjnu 1431. Vše nasvědčuje, že šlo o předsunutou posádku tábořské pevnosti v Břeclavi.²¹⁹⁾

V případě slovenských posádek byly podmínky poněkud příznivější. Jistou výhodou tu předně byla spřízněnost národnostní i jazyková, která již dříve usnadnila pronikání husitských artikulů do slovenského

²¹⁶⁾ Srov. *Grünhagen*, *Die Hussitenkämpfe*, s. 189, 198, 245–249, a *Tomek*, *Dějepis IV*, s. 459, 567, 590 a 660.

²¹⁷⁾ *Grünhagen*, *Die Hussitenkämpfe*, s. 185 aj., *Tomek*, *Dějepis IV*, s. 458, 474–477, a *Anna Kopalová*, *Spolupráce Čechů a Poláků ve Slezsku za husitských válek*, in: *Česko-polský sborník vědeckých prací I*, Praha 1955, s. 166–187.

²¹⁸⁾ Srov. *Palacký*, *Urkundliche Beiträge II*, s. 314–319, č. 826–827, *Grünhagen*, *Die Hussitenkämpfe*, s. 186, 203, 249, a *Tomek*, *Dějepis IV*, s. 458, 485, 525n. a 590–591.

²¹⁹⁾ Více k tomu *Ladislav Hosák* *Ohlasy husitství v Rakousích*, *ČSČH* 4, 1956, s. 485–486, a *Petrin*, *Der österreichische Hussitenkrieg*, s. 11 a 15–16.

²¹⁴⁾ Srov. *Válka*, *Studie III*, s. 99–100 a 105, pozn. 49–50, kde další literatura.

²¹⁵⁾ *Colmar Grünhagen*, *Die Hussitenkämpfe der Schlesier 1420–1435*, *Breslau* 1872, s. 199, udává datum dobytí na 19. října, *Tomek*, *Dějepis IV*, s. 469, soudí, že k němu došlo o několik dní později. K Pardusově působení v Otmuchově nejnověji *Ivan Hlaváček*, *List tábořské polní obce Slezanům z roku 1433*, *HT* 3, 1980, s. 115–120, k osobě Petra Poláka *Mieczysława Wierzejska*, *Piotr Polak*, „defensor regni Poloniae“ w dobie walk husyckich, *Sobótka* 8, 1953, s. 124–142. O postoupení obou pevností *Grünhagen*, *Die Hussitenkämpfe*, s. 266–267.

prostředí. V nejednom místě husité předem počítali s podporou domácího obyvatelstva a s jeho spontánním zájmem o zvrát na radnici i ve městě. A protože šlo vesměs o vrstvy méně zámožné a nepodílející se úměrně na místní samosprávě, patrně tu hrály roli i faktory sociální povahy. Zapomenout nelze ani na odvěké hospodářské a kulturní styky pohraničních oblastí s Moravou. Ne náhodou také se na celém tomto území silně projevoval mocenský vliv moravské husitské šlechty. Nicméně ve dvou třech městech a na několika hradech si česká radikální bratrstva udržovala přímý vliv prostřednictvím svých hejtmanů či služebníků. V Topolčanech jím byl Jan Šmikoucký ze Žďáru, který krátce předtím vstoupil do služeb sirotků, velitelem tábořské posádky v Trnavě se stal Blažek z Borotína, snad jeden z nižších velitelů Prokopova vojska.²²⁰⁾

Město Trnava, ležící na důležité křižovatce české a povážské cesty, bylo obsazeno někdy kolem 24. června 1432. Tamější tábořská posádka se tu pod Blažkovým velením udržela až do přelomu dubna a května 1435. V pramenných dokladech Blažek vystupuje jako „assessor“ města Trnavy, vydává se za mluvčího svých poddaných, čeledi a všech bohatých i chudých obyvatel. Městu ponechal jeho samosprávu a nijak zřejmě neomezil ani postavení rychtáře, jemuž zůstalo pořádit před radou. Zda právě jeho prostřednictvím Blažek uplatňoval svou moc, není jisté, patrně si však počínal obdobně jako velitelé jiných tábořských posádek. Kam Blažkova moc dosáhla, všude jeho bojovníci vybírali pravidelné holdy. Dokonce i Bratislava musela od podzimu 1433 odvádět do Trnavy desátky z vína. Přes všechno úsilí, jež bratislavská rada vynakládala v boji proti trnavské posádce a jejím stoupencům, několikrát této dunajské Zikmundově pevnosti hrozilo vážné nebezpečí vně i zevnitř hradeb. Případ Bratislavy a jejích vnitřních rozběrů je jedním z mnoha dokladů široké a hluboké působnosti husitství na západním Slovensku, jež se zdaleka neomezovala na válečné akce a násilné vybírání holdů.²²¹⁾

Zprávy o dalších tábořských posádkách, pokud jde o délku jejich pobytu a velitele, jsou značně mezerovité. Ohlasy jejich činnosti se však objevují v pramenech nepřátelské strany v tak hojném počtu, že ani jejich akční radius nelze podceňovat. V Lednici byla posádka ponechána tábořsky již v září 1431, jak dlouho se zde udržela, není však známo.²²²⁾ V případě Žiliny nelze ani přesně určit, kdy v rozmezí

²²⁰⁾ Základní oporou pro studium husitských posádek na Slovensku je Varsík, Husitské revoluční hnutí, zde také na s. 224–252 o posádce v Topolčanech.

²²¹⁾ Srov. Varsík, Husitské revoluční hnutí, s. 202–224. Až do dobytí Trnavy není o Blažkovi zpráv, o jeho původu z jihočeského Borotína však nemůže být pochyb (k tomu Josef Macek, Husitství na Slovensku, ČSČH 2, 1954, s. 168–169). Blažkův pomocník Jakoubek patrně pocházel z Trnavy. Slovenský překlad termínu „assessor“ je přísedící (viz Naše národní minulost v dokumentech I, Praha 1954, s. 446); Slovník středověké latiny v českých zemích, seš. 3, Praha 1979, s. 297, uvádí významů více.

²²²⁾ Varsík, cit. dílo, s. 270–274.

let 1431 až 1435 táboř město po delší dobu drželi.²²³⁾ Ostatní posádky, o nichž soudím, že spadaly do sféry sirotčího bratrstva a jeho moravských spojenců, byly rovněž více méně jen přechodného rázu.

Šlechtičtí spojenci Tábora a jeho strany

Otázku úlohy spojenecké šlechty Tábora a jeho strany sotva kdy bude možné postihnout v plném rozsahu. Platí to i pro užší mocenskou oblast tábořské obce domácí, na kterou se omezují, neboť není v mých silách zkoumat dopodrobna urozené stoupence celé tábořské strany v okruhu jednotlivých měst a posádek. Stranou ponechávám i ty příslušníky nižší šlechty, kteří jako přímí členové tábořských obcí zastávali velitelské funkce anebo byli vůči nim ve služebním poměru. Ani tu hranici výzkumu nelze stanovit naprosto přesně, jak jsem již ukázal na příkladu Mikuláše Sokola z Lamberka a zčásti i Přibíka z Klenové. V zásadě tedy půjde o držitele hradů a tvrzí rozložených v širším okolí Tábora a doplňujících síť tábořských pevností a posádek.

Prvou indikací o reformních postojích šlechty na pozdějším Tábořsku podává třetí list oficiální protestace českomoravské husitské ligy na ochranu kalicha. Sto dva pečtníků z Bechyňska a Prácheňska představuje ve srovnání s ostatními kraji počet spíše větší než nižší. Kromě toho ne všichni stoupenci reformního hnutí měli možnost či příležitost dát své mínění najevo. Na druhé straně se pod vlivem Čenka z Vartenberka jako správce rožmberského dominia k protestu připojili četní úředníci i drobní vladykové a zemané, kteří později změni své přesvědčení spolu s Oldřichem z Rožmberka. V každém případě je pozoruhodné, že se podařilo identifikovat na osmdesát jmen z širšího okolí Hradiště.²²⁴⁾ Všichni tři členové panských rodů, kteří k listům připojili své pečeti, zůstali i po roce 1420 věrní kalichu, byť dva z nich nakonec bojovali na straně lipanské jednoty. Z celé skupiny nižších šlechticů šest později zastihneme na straně Tábora, tři pak v řadách jeho nepřátel.²²⁵⁾ Osudy ostatních se nepodařilo

²²³⁾ Tamtéž, s. 274–286. Marián Konečný, Příspěvky k chronologii a topografií husitské výpravy na Spiš roku 1433, HT 5, 1982, s. 205, stálou posádku v Žilíně nevyklučuje, i když ani on nenalezl pro ni přímého dokladu. V této studii též řada důležitých poznatků o postupu husitských vojsk, z nichž vyplývá, že ne vždy byly etapovými body míst a přechodných posádek (např. Likava).

²²⁴⁾ Přesněji 77 osob, z toho 56 mělo sídla na území dnešního okresu Tábor, další v přilehlém okolí. Seznam pečtníků přináší příloha I k Dějinám Tábora I, zde také odkazy na literaturu a prameny. Zvláště třeba zmínit záslužné studie Augusta Sedláčka, Úvahy o osobách v stížných listech léta 1415 psaných, ČČH 23, 1917, s. 310–320, a Romana Cikharta, Po stopách husitství na Tábořsku, JSH 12, 1939, s. 24–29.

²²⁵⁾ Po boku Tábora zastihujeme Petra z Dubu, Petra ze Dvorce, Jana ze Skopytec, Beneše ze Strkova, Jana z Valmovic a Alberta Růta z Dírného. Na protivné straně stáli Mikuláš Růt z Dírného, Jan z Chotěmic a Vít ze Rzávého.

zjistit do té míry, aby bylo možné určit jejich postoje během revoluce.

Zhruba stejně početný soubor spojenců Tábora z let 1420 až 1434 svědčí o tom, že ne vždy rozhodovaly hlubší religiozní motivy z předchozí doby. Jestliže u čtyř pětina těchto spojenců neznáme jejich vztah ke kalichu před rokem 1420, ještě z toho neplyne, že by se k tábořskému učení všichni hlásili z nezbytí. Jsme v kraji, kde husitská agitace a poutě na hory měly účinek silnější než kde jinde. Ostatně mnohé tábory z řad nižší šlechty ani neznáme jménem.²²⁶⁾ Právě tak je ovšem třeba vzít v potaz, že boj na život a na smrt, který v okolí Tábora naplno vzplanul již na jaře 1420, nutil k rozhodnutí i ty, kteří by raději žili po svém. Nesnadnou volbu měli též kališníci, kteří před táborstvím dávali přednost umírněnému pražskému husitismu. To je příklad Petra z Janovic seděním na Vysokém Chlumci, i jménem nám neznámého kališníka, který se v listu z doby lipanské bitvy hájí tím, že k Táboru nikdy nehleděl „než k tej pravdě boží“. Na důkaz toho pak uvádí protivenství, které zakusil od tábořských jen proto, že s nimi odmítal táhnout do pole a že s nimi neleží u Plzně.²²⁷⁾ Dobré sousedské vztahy, jak se zdá, žádaly si i přímou účast ve válečném tažení.

Směrodatnými a v nejednom případě také jedinými prameny o tábořských spojencích z řad vyšší a nižší šlechty jsou listiny o příměří, glejty a jiná písemná ujednání válčících stran. Díky tomu, že rožmberský archiv se uchoval v jinak vzácné celistvosti, máme k dispozici větší počet příjemeckých listin na příměří s Tábořem, jeho polní obcí a jejich spojenci. Z ojediněle dochovaných konceptů obdobných listin vydávaných rožmberskou kanceláří je zřejmé, že strany vstupující do příměří si navzájem vyměňovaly listiny lišící se nejen souborem vydavatelů, ale i rukojmí, jistců apod.²²⁸⁾ Z tohoto důvodu jsme také o tábořských spojencích někdy informováni lépe než o rožmberských.

Z listin a listů vydaných tábořskými obcemi lze rovněž postihnout vnitrostavovskou hierarchii a rozdílné postavení jednotlivých šlechtických spojenců. Páni a rytíři v intitulacích vystupovali na předních místech, vesměs před samotným Tábořem a ostatními městy, pokud nepřistupovali k příměří separátními listinami. První postup se uplatňoval až do reorganizace tábořské strany v letech 1425–1426, poz-

²²⁶⁾ K husté síti sídel nižší šlechty v kraji nejnověji Václav Huml, Ke studiu sídel nižší šlechty na Tábořsku a Vltavotýnsku ve 13.–15. století, SH 29, 1982, s. 5–55.

²²⁷⁾ Petr z Janovic se přidal roku 1420 k pražanům (viz Sedláček, Úvahy, s. 95). Za pisatele listu v AČ VI, s. 431, č. 34, považuje Petr Čornej, Lipany ve svědectví pramenů, HT 8, 1985, s. 155, Bohuňka z Vrchatíc.

²²⁸⁾ Tento postup je příznačný již pro první příměří z 18. listopadu 1420 (AČ III, s. 280, č. 14). Příkladem rožmberského vyhotovení je koncept listiny o příměří z 31. července 1432 (Rynešová, Listář I, s. 148, č. 216). V konceptu vystupují jen svědci Oldřicha z Rožmberka, pouze opravce volený oběma stranami byl stejný. V jiných případech byli však opravci dva, když se smluvní strany nemohly shodnout na jedné osobě.

ději převažují separátně uzavírané dohody, doplňující hlavní příměrné listiny. S výjimkou mladého Prokopa z Ústí a na Kamenici v počátečním období tábořské komuny není o žádném jiném pánu slyšet. Na konci léta 1420 se spíše k Žižkovi než k Tábořu dočasně připojil Oldřich Vavák z Hradce, který se podílel na dobytí Lomnice a Nové Bystřice. Ten se však již koncem listopadu 1420 připojil k Pražanům, kteří mu krátce před jeho smrtí v září 1421 svěřili úřad kutnohorského mincmistra.²²⁹⁾ Mnohem závažnější úlohu sehnali v dějinách Tábora páni Bohuslav ze Švamberka a Heřman z Landštejna, o nichž již byla řeč v souvislosti s vývojem tábořské strany v první polovině dvacátých let.

Po smrti Heřmana z Landštejna roku 1425 zdědil Borotín, Střelu, část Hořepníka a snad i Prčici Mikuláš z Landštejna a z Borotína. Počínaje rokem 1426 vystupuje téměř každoročně jako opravce v příměří jednotlivých částí tábořské strany s Oldřichem z Rožmberka a později též ve stejné roli v ujednáních mezi Oldřichem a sirotky. Pokud nebyl spolu se všemi osobami v listinách uvedenými zahrnut do příměří (tuto možnost nelze vyloučit), sám za svou osobu příměří neuzavíral. Všechny tyto okolnosti varují před tím, považovat Mikuláše za tábořského hejtmána. Jeho svazek s Tábořem byl značně volný, a proto také byl pro soupeřící strany vhodnou osobou jako opravce. Mikulášovo postavení nebylo ani natolik vlivné, aby kolem sebe seskupil skupiny podřízené nižší šlechty a služebníků. Sám spíše hledal oporu u vlivnějších pánů tábořské strany, jmenovitě u Zmrzlíků ze Svojsína a Menharta z Hradce, s nimiž také v roce 1433 nastoupil cestu vedoucí k lipanské jednotě. Odtud si lze také vysvětlit i obležení Borotína Prokopem Velikým v květnu 1434. U Lipan pak Mikuláš, jehož předtím nezastihujeme vůbec na válečném poli, urputně bojoval proti polním vojskům.²³⁰⁾

K sblížení bratří Zmrzlíků ze Svojsína s tábořskou stranou došlo ještě za života Žižkova. Příznivě k němu napomáhaly jednak starší přátelské styky jejich rodičů s Husem a později i se Žižkou, jednak společné mocenské zájmy ve středních a západních Čechách. Petr ml. ze Svojsína, který se stal spolu s nezletilým (?) bratrem Václavem po otcově smrti v srpnu 1421 držitelem Orlíku a Březnice, poprvé vystupuje jako spojenec Tábora v příměří z 10. září 1424. V dalších letech pak byl účastníkem řady dalších příměří i válečných výprav. V letech 1426 až 1429 uzavíral také separátní příměří spolu s bratrem Janem, který zdědil hrad Kašperk s příslušným zbožím. V roli opravců,

²²⁹⁾ K Prokopovi z Ústí mj. Šmahel, Základy města, s. 149, o Vavákově Macek, Tábor II, s. 242–245 aj.

²³⁰⁾ Ve funkci hejtmána uvádí Mikuláše z Landštejna Roman Cihart, Příspěvky k dějinám husitství I: Prokop Holý před Borotínem 1434, JSH 1, 1928, s. 55–56, a Páni z Borotína, JSH 11, 1938, s. 91–96. K dělenému vlastnictví Hořepníka Dobráš, Dějiny II, s. 45–46. O jeho roli opravce vypovídají dokumenty u Rynešové, Listář I, s. 86, č. 128, s. 106, č. 155b, s. 121, č. 176, nebo s. 148, č. 216. Pány z Tábořska, kteří bojovali na špicí panského šiku u Lipan, vypočetl Urbánek, Lipany, s. 154.

rukojmí i svědků zastihujeme poměrně početnou skupinu jedněch a týchž úředníků, služebníků a nižších šlechticů z blízkého okolí, kteří, jak předpokládám, tvořili zmrzlíkovskou družinu. Samostatné postavení pánů ze Zmrzlíka v rámci tábořské strany dokládá i to, že se podíleli na separátních úmluvách píseckého kraje či Přibíka z Klenového.²³¹⁾ Jak toto spojenectví v předvečer Lipan skončilo, slyšeli jsme již výše.

Více z nezbytí než z ideových pohnutek přidal se po roce 1425 k tábořské straně pan Menhart z Hradce s družinou svých úředníků a služebníků. I o něm platí, co víme již o Mikuláši z Borotína a bratřích ze Svojšína. Ač se čas od času podílel na některém válečném tažení, jeho svazky k Táboru i k polním vojskům byly značně volné. Menhartův vliv v kraji postupem doby spíše vzrůstal než klesal, což se výrazně projevilo v období kolem Lipan, kdy s sebou strhl některé své sousedy, včetně Arnošta z Leskovce, s nímž mezi prvními vtrhl do vozové hradby bratrstev.²³²⁾ Dvojaká role panských spojenců tábořské strany vystupuje z pramenů nanejvýš zřetelně. V době mocenské hegemonie bratrstev díky spojeneckým svazkům mohli udržet své pozice. Ani tábořská strana přitom nepřišla zkrátka, neboť prostřednictvím svých spojenců kontrolovala poměrně rozsáhlé území. Při prvním náznaku změny poměrů se však koaliční pouta uvolnila a tábořské panstvo se vydalo na cestu zrady.

Druhou skupinu spojenců Tábora a jeho strany tvořilo několik rytířů a průbojných feudálů, kteří víceméně postupovali obdobně jako výše uvedení pánové. Jan Smilek z Křemže byl zprvu v rožmberských službách, avšak již roku 1420 měl „tovaryšstvo“ s tábory v Písku. Nejpozději roku 1422 se zmocnil hradu Husí, čímž se dostal do prvního vážného konfliktu s Oldřichem z Rožmberka, který měl na královské zboží rovněž záslusk. Od té doby se v pramenech zhusta vynořuje v různých soukromých rozepřích, v nichž se opíral o poměrně početnou družinu svých stoupenců z řad okolní nižší šlechty. Po celé válečné období byl v úzkých stycích s Tábořem i jeho některými spojenci. Oficiálně přitom vystupuje jako člen tábořské strany jen jednou, a to jako jeden ze signatářů píseckého sjezdu v únoru 1426. Nikde také o něm neslyšíme jako o účastníku tábořských tažení.²³³⁾ Tábořským obcím patrně postačovalo, že ve Smilovi měly pevného spojence proti Oldřichovi z Rožmberka.

Volná organizační struktura tábořské strany umožňovala vznik jed-

²³¹⁾ Srov. Macek, Tábor II, s. 309, kde i důležité upozornění o listu, který Žižka vydal na Orlíku 11. září 1422. Četné listy a listiny, v nichž Zmrzlíkové vystupují, v AČ III a u Rynešové, Listář I (podle rejstříku). Zde také jména jejich služebníků a úředníků. I v tomto případě třeba přihlídnout k údajům u Sedláčka, Hradý XI, s. 60–61, 163–167 aj.

²³²⁾ Vedle standardních prací o husitství, v nichž se dostalo Menhartovi z Hradce značné pozornosti, srov. František Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce I/1, Jindřichův Hradec 1927, s. 174–183, k jeho klientele Dobíáš, Dějiny II, na různých místech.

²³³⁾ Srov. AČ III, s. 257, č. 36. Na případ, že by Smil táhl s tábořským vojskem, se pamatovalo v příměří z 13. října 1427 (Rynešová, Listář I, s. 97, č. 140). Všechny podstatné údaje již u Wagnera, Jan Smil z Křemže.

norázových nebo trvalejších spolků jednak mezi jednotlivými šlechtici, nejednou i značně vzdálenými, jednak mezi tábořskou šlechtou určité oblasti. Tato zájmová sdružení, v nichž se výrazně projevoval mocenský vliv účastníků, jak jsme právě poznali na příkladu Jana ze Smila z Křemže, jednala někdy na vlastní pěst, a to jak na válečném poli, tak i v soukromých záležitostech. Někdy zůstalo jen u náběhu, jindy celá oblast byla pod kontrolou určité skupiny tábořské šlechty. Tendenci k takovému postupu lze rozeznat i u některých tábořských hejtmanů, jmenovitě u Přibíka z Klenového.²³⁴⁾ Zvláště poučné je však z tohoto hlediska sdružení několika šlechticů kolem Mikuláše Sokola Lamberka.

Jan Kamarét seděním na Žirovnici se aktivně podílel na bojích tábořské strany nejméně od roku 1423. Někdy v průběhu následujícího roku zaujal přední místo v Žižkově východočeském bratrstvu. Pak se znovu vynořuje jako jeden z rukojmích smlouvy vršovické a roku 1429 v roli úmluvce mezi Starým a Novým Městem pražským. Jakmile se v kraji usadil Mikuláš Sokol, Kamarét ve svém starém druhu z doby Žižkových tažení našel spolehlivého spojence, s nímž se také vydal na neúspěšnou výpravu do Rakous.²³⁵⁾ Spolu s nimi prchal od Kirchberku i Arnošt Leskovec, držitel Humpolce a Cerekve. Třebaže jeho otec Jan padl roku 1424 při srážce s tábory u Želiva, Arnošt se zkrátka přidal k Táboru, a to nejspíše ve šlépějích Menharta z Hradce, k němuž měl i později velmi úzké vztahy. S Menhartem bojoval bok po boku u Tachova i u Lipan, v letech 1428 až 1431 úzce spolupracoval s Mikulášem Sokolem.²³⁶⁾ K této trojici se družilo několik méně významných vladyků a zemanů, z nichž stačí jmenovat Soběna z Jenišovic, držitele Božejova, a Maršíka Tluksu z Vokova, seděním na Kameně.²³⁷⁾

Hierarchickou poslušnost tábořských a Žižkových písemností první poloviny dvacátých let, jak jsem již zmínil, vystřídal později členění podle organizačně mocenské struktury. V listině o příměří mezi tábořskou obcí domácí a Oldřichem z Rožmberka z 13. července 1430 (A) zjišťujeme následující schéma: hejtman polní obce tábořské – vladař – purkmistr, rada – všecka obec hory Tábor – všichni služebníci – zámky a posádky „i s těmi se všemi, kteříž pod naší mocí jsou“ – sedm jmenovitě uvedených šlechticů.²³⁸⁾ V dané souvislosti výkladu nás zajímá jen naposled uvedené skupina. Předně není zcela jisté, na koho se vztahuje předcházející formulace. Míni se jím sou-

²³⁴⁾ Po boku Přibíka z Klenového zastihujeme mj. Jana z Pajreka, držitele hradu u Nýrsk, který roku 1426 zradil bavorským žoldněřům cestu do Čech (Pekař, Žižka IV, s. 156, pozn. 6).

²³⁵⁾ Srov. Dobíáš, Dějiny II, s. 46–47.

²³⁶⁾ Sedláček, Hradý XV, s. 141, a Dobíáš, Dějiny II, s. 43, pozn. 128, s. 53, pozn. 170, a s. 59–60.

²³⁷⁾ Soběn z Jenišovic byl ve službě Oldřicha Vaváka z Hradce, Maršík Tluksa z Vokova vystřídal na Kamení tábořského bojovníka Přibíka Tluksu (Dobíáš, Dějiny II, s. 45–46).

²³⁸⁾ A = Rynešová, Listář I, s. 120–122, č. 217.

hrn všech ostatních objektů tábořské moci, zejména poddaných, anebo mezi jinými zvláště sedmero šlechticů? Proti druhé možnosti mluví skutečnost, že většina z jmenovaných byla významnými spojenci Táboru a současně držiteli hradů a tvrzí pod jeho správou. Druhá listina o příměří z 2. února 1432 (B) liší se nejen tím, že ji vydaly obě obce tábořské strany, ale i tím, že v poslední skupině čteme jména jen čtyř šlechticů. Vydavatelé třetí listiny z 16. října 1432 (C) pamatují i na „poddané lidi“, což je zřejmě i doplněním výrazu z listiny (A), „kteříž pod naši mocí jsú“. Jelikož tentokrát druhou stranou příměří bylo město České Budějovice, v poslední skupině sledujeme jinou čtveřici, na kterou se závazek bezprostředně vztahoval. Konečně poslední listina z 28. září 1433 (D) jmenovitě uvádí čtyři šlechtice z listin B a C.²³⁹⁾

Dříve než se pokusím zjistit, zda příslušníci těchto skupin měli v tábořské straně větší vliv než jiní spojenci (s výjimkou pánů a rytířů, o nichž již byla řeč), věnujme letmý pohled následujícímu přehledu:

1. Tóma z Chotěmic seděním na Vlašimi (ABD), synovec Janka z Chotěmic, účastník Sokolovy výpravy do Rakous a svatomartinského sněmu 1433.²⁴⁰⁾

2. Janek ze Suché seděním na Štěpánově (ABD), dosazený zde tábory patrně již před rokem 1423. Vedle něho tu 1433 seděl Jan Čber z Radíkovic.²⁴¹⁾

3. Jan st. ze Sobětic a na Týně nad Vltavou (BD) získal toto arcibiskupské zboží zástavou nejspíše již 1415, k Táboru se připojil někdy po roce 1420.²⁴²⁾

4. Jan Bleh z Těšnice (BD) v letech 1426 až 1428 vedle Prokopa Holého vrchní hejtman tábořských vojsk, od listopadu 1428 hejtman na Bechyni.²⁴³⁾

5. Diviš z Tichonic (A), snad syn Ctibora z Tichonic, držitele tvrze v okolí Šternberka, kde byl Diviš roku 1421 purkrabím. Požíval zřejmě vážnosti obou stran, a proto byl třikrát jejich jediným opravcem (BCD). Roku 1433 účastníkem svatomartinského sněmu.²⁴⁴⁾

6. Beneš z Křivsoudova a z Nečtin (A) se stal díky tábořské moci držitelem arcibiskupské tvrze v Křivsoudově. Neznámo kdy se připojil k Žižkovi, s nímž byl přijat do tábořského příměří s Oldřichem v září 1424.²⁴⁵⁾

7.–8. Petr a Hašek z Kozího hřbetu (A), synové Bohuslava z Břekovce, držitele sídla mezi Radíčem a Nahorupy. Petr bojoval ve spolku s Tábořem až do roku 1439.²⁴⁶⁾

9. Zdeněk z Lukavce (A), držitel tvrze u Pacova, jehož od roku 1424 zastihujeme po boku Benedy z Křivsoudova. Později spolu s Kamarátem ze Žirovnice patřil ke klientele Menharta z Hradce.²⁴⁷⁾

²³⁹⁾ B = tamtéž, reg. s. 138, č. 201, originál v SOA Třeboň, Historica č. 315; C = tamtéž, s. 149–150, č. 217; D = tamtéž, reg. s. 161–162, č. 235, originál v SOA Třeboň, Historica č. 332.

²⁴⁰⁾ Základní údaje u Dobíáše, Dějiny II, s. 68, pozn. 210.

²⁴¹⁾ Srov. Sedláček, Hradý XV, s. 190–192.

²⁴²⁾ Více k němu Josef Sakař, Dějiny hradu a města Týna nad Vltavou I, Týn nad Vltavou 1926, s. 58, a Sedláček, Hradý VII, s. 267.

²⁴³⁾ Srov. výše pozn. 197.

²⁴⁴⁾ Sedláček, Hradý XV, s. 89. Diviš byl rovněž svědkem v příměří mezi Janem Smilem z Křemže a Oldřichem z Rožmberka 9. prosince 1432 (Rynešová, Listář I, s. 150, č. 218).

²⁴⁵⁾ Sedláček, Hradý XII, s. 192, a Pekař, Žižka IV, s. 156, pozn. 6 ke s. 254.

²⁴⁶⁾ Sedláček, Hradý XI, s. 248–249. Petr byl 1430 rukojmím i za Heralta z Kunštátu (AČ VI, s. 423, č. 26). K jeho dalším osudům Rudolf Urbánek, Věk poděbradský I, Praha 1915, s. 173, pozn. 1.

²⁴⁷⁾ Sedláček, Hradý XII, s. 205, Pekař, Žižka IV, s. 156, pozn. 6 ke s. 254, a Dobíáš, Dějiny II, s. 144, 152, 198.

10. Jindřich ze Stráže (C), spoludržitel Stráže nad Nežárkou spolu s bratrem Janem, který se rovněž hlásil k tábořské straně. Jindřich se s tábořským polním vojskem podílel na tažení ke Znojmu 1428, 1426 a 1431 byl účastníkem rejs do Rakous. Po Zikmundově smrti se přidržel rakouské strany.²⁴⁸⁾

11. Jan Slonek (Slávek) ze Sedlice (C) byl již svědkem při příměří Písku a Sušice v listopadu 1426 a podílel se na dalších úmluvách v letech 1433–1435. Jelikož 14. května 1434 svědčil ve Vimperce, nemohl se patrně zúčastnit lipanské bitvy.²⁴⁹⁾

12. Václav ze Stráže (C), spoludržitel hradu Fuglhauzu (Kletce), 1433 účastník svatomartinského sněmu.²⁵⁰⁾

13.–15. Jan, Petr a Bohuslav Kosoři z Malovic (C) museli tvrdě hájit svou tvrz Dříteň proti Oldřichovi z Rožmberka. Jan Kosoř byl vlivným členem tábořské strany již v roce 1424. O rok později byl jedním z opravců ve sporu táborů s pražany. Na jihu a jihozápadě tábořské oblasti bratři úzce spolupracovali s kališnickou šlechtou, zvláště s Janem Smilem z Křemže.²⁵¹⁾

Je nesporné, že většina členů této skupiny patřila k oporám Táboru a jeho strany. Někteří z nich byli držitelé svých nebo zabraných poddanských měst, hradů a tvrzí, jiní na svých bedrech nesli tíhu denní války v nepřátelském zázemí. Přesto by nebylo na místě vést ostrou dělící čáru mezi touto skupinou a souborem tábořských spojenců vystupujících v roli rukojmích a svědků. Už proto ne, že někteří z výše jmenovaných byli pověřeni i rukojemstvím.²⁵²⁾ Kromě toho tu hrál roli i geopolitický faktor, na který jsem již upozornil. Ve spojitosti s tím, s kterou částí tábořské strany bylo příměří uzavíráno, měnila se i delegace rukojmích. V souhrnu však tato poslední skupina sdružovala držitele méně významných sídel, a proto ji posuzuji samostatně.

16. Jan Krása ze Skopytec (BCD), v letech 1424 až 1439 vystupuje jako rukojmím za tábory ještě při jiných příležitostech.²⁵³⁾

17. Mikuláš z Hořic (BC), držitel hradu Šelmberka po Alberovi z Těchobuze. Ještě v roce 1439 byl přijat mezi účastníky příměří Táboru s Oldřichem z Rožmberka.²⁵⁴⁾

18. Herbert z Otradovic (BD), držitel Mitrovic, tvrze u Lobkovic.²⁵⁵⁾

19. Majnuš z Březnice (CD), majitel tvrze na Milevsku, rukojmím za tábory ještě v listopadu 1435.²⁵⁶⁾

20. Heřman z Hrádku (A), na pečeti však legenda s. hermanni d. z. riczan.²⁵⁷⁾

21. Mikuláš z Nedrahovic (A), majitel tvrze u Sedlčan, ve 40. letech služebník Oldřicha z Rožmberka.²⁵⁸⁾

22. Václavek z Broumovic (B), majitel tvrze na Mladovožicku.²⁵⁹⁾

23. Jan Unka z Neústupova (B), purkrabí Mikuláše z Landštejna na Borotíně.²⁶⁰⁾

²⁴⁸⁾ Sedláček, Hradý III, s. 268–269, Dobíáš, Dějiny II, s. 60–61, p. 168 (o výpravě 1426), a Rynešová, Listář I, s. 104–105, č. 153 (svědek 1428).

²⁴⁹⁾ Rynešová, Listář I, s. 86–87, č. 128–129, s. 171, č. 246, a Beneš – Beránek, Soupis I-I/1, s. 183, č. 715.

²⁵⁰⁾ Sedláček, Hradý III, s. 181–182.

²⁵¹⁾ Tamtéž, VII, s. 121–122, 175, Rynešová, Listář I, s. 64, č. 90, s. 97, č. 140, s. 111, č. 163, s. 171, č. 246 (Jan a Bohuslav svědčí 14. května 1434 ve Vimperku), a AČ III, s. 253, č. 34.

²⁵²⁾ Např. Beneda z Křivsoudova (A), Diviš z Tichonic (A), Tůma z Chotěmic (B), Janek ze Suché (B) a Jan Bleh (B, D).

²⁵³⁾ Rynešová, Listář I, s. 62, č. 87, s. 65, č. 91; II, s. 35, č. 41, s. 51, č. 67.

²⁵⁴⁾ Sedláček, Hradý IV, s. 233, a Rynešová, Listář II, s. 25, č. 36.

²⁵⁵⁾ Sedláček, Hradý XV, s. 261.

²⁵⁶⁾ Tamtéž VII, s. 53, a Rynešová, Listář I, s. 193, č. 285.

²⁵⁷⁾ Rynešová, Listář I, s. 122, č. 176.

²⁵⁸⁾ Tamtéž II, s. 186, 189, č. 202.

²⁵⁹⁾ Sedláček, Hradý IV, s. 249.

²⁶⁰⁾ Srov. Cikhart, Po stopách, s. 59.

24. Albert Rút z Dírného (C), držitel tvrže stejného jména, pečetil protestní list 1415, později ve službách rožmberských.²⁶¹⁾

25. Václav z Tučap (C), majitel tvrže, za tábory rukojmím ještě v prosinci 1439.²⁶²⁾

26. Jiřík z Vyhnanic seděním na Dráchově (C) zůstal věrným spojencem Tábora až do konce 40. let a prokázal mu četné služby jako rukojmí, svědek, posel apod.²⁶³⁾

27. Jan z Vilémovic (C) pečetil již protestní list 1415, rukojmím za tábory byl ještě v prosinci 1439.²⁶⁴⁾

28. Ondřej z Nemyšle (C) byl díky svému spolenectví s Tábořem držitelem Hrádku, který patřil k rožmberskému úřadu na Choustníku. Jako rukojmí a spoluslibce Tábora vystupuje až do roku 1441.²⁶⁵⁾

29. Leva z Chřenovic a Martinicích (D) byl ještě svědkem při smlouvě o přibénické hrady v červenci 1437.²⁶⁶⁾

30. Petr z Bydlína (D) seděním na tvrzi stejného jména, snad totožný s Petrem z Hrobu, původně straníkem Zikmundovým.²⁶⁷⁾

31. Bohuň z Vrchotic seděním na Janovicích (D).²⁶⁸⁾

32. Jindřich ze Sobětic (D), jeho vztah k Janu st. ze Sobětic není jasný, ač spolu vystupují pospolu v témže příměří. Roku 1444 seděl v Týně nad Vltavou.²⁶⁹⁾

Výčet šlechtických spojenců Tábora a jeho strany není úplný. Výše jsem již upozornil, že v prvé řadě jsem se soustředil na spojence v bezprostředním mocenském vlivu Tábora. Kromě toho se v pramenech i v literatuře objevuje řada dalších příslušníků nižší šlechty, o nichž lze důvodně usuzovat, že bojovali či stáli na straně Tábora.²⁷⁰⁾ I tak vyšlo zřetelně na povrch, že nižší šlechta měla v tábořské straně mnohem větší zastoupení, než by bylo možné usuzovat jen na základě skupiny hejtmanů a bojovníků dosvědčených při jednotlivých bitvách a taženích. Jestliže nižší šlechtici, kteří se dříve či později usadili přímo na Táboře, byli de facto plnoprávními a díky svým funkcím i předními členy jedné z obou obcí,²⁷¹⁾ vztah tábořských spojenců hájících svá vlastní nebo postoupená sídla byl poněkud odlišný. Zatímco v poli byli přímými účastníky obcí, v mezidobí si uchovávali svůj do jisté míry nezávislý statut, a to bez ohledu na to, zda se k Táboři hlásili z vnitřních pohnutek nebo z nezbytí.

Hlubší příklon k tábořské věrouce i větší závislost na domácí obci hradištské měly značný vliv na pevné postoje spojenecké nižší šlechty

²⁶¹⁾ Tamtéž, s. 25, a Sedláček, Hrady IV, s. 302.

²⁶²⁾ Rynešová, Listář II, s. 51, č. 67.

²⁶³⁾ Sedláček, Hrady IV, s. 340, a Rynešová, Listář I, s. 193, č. 285; II, na mnoha místech.

²⁶⁴⁾ Cikhart, Po stopách, s. 48, Rynešová, Listář II, s. 51, č. 67.

²⁶⁵⁾ Sedláček, Hrady IV, s. 329, a Rynešová, Listář II, s. 158–159, č. 198, s. 193–194, č. 285.

²⁶⁶⁾ Rynešová, Listář I, s. 225, č. 333.

²⁶⁷⁾ Sedláček, Hrady IV, s. 330, pozn. 2.

²⁶⁸⁾ Tamtéž, XV, s. 268, žil ještě roku 1443.

²⁶⁹⁾ Srov. Rynešová, Listář II, s. 347–348, č. 395, kde stížnost Oldřicha z Rožberka na jeho dobronického purkrabí.

²⁷⁰⁾ Dne 10. září 1424 uzavírali např. spolu s tábory příměří Beneš z Dubného a Protiva z Lomče (AČ III, s. 246–247, č. 32, a Sedláček, Hrady III, s. 288, a IX, s. 256). O spojeneckých svazcích Beneše ze Strkova Sedláček, Hrady VII, s. 82.

²⁷¹⁾ Viz k tomu Šmahel, Tábořská obec, s. 168–173.

v předvečer Lipan i později. Na rozdíl od pánů, řady rytířů i různých válečných povýšenců žádný z rukojmích, jistců, svědků a urozených souspenců domácí obce nebojoval, pokud je známo, u Lipan na straně panské jednoty. Anály válečných let jim věnovaly pramalou pozornost. O to častěji se jejich jména objevují v listinách a úředních aktech, neboť celé této skupině připadla důležitá role prostředků při různých ujednáních s nepřátelskou stranou. Kromě toho sídla těchto drobných spojenců dotvářela mocenskou infrastrukturu tábořské domény, což samo o sobě nebylo bezvýznamné. Jedenáct z 32 členů této spojenecké skupiny prokazatelně drželo s Tábořem delší či kratší dobu i po Lipanech, zatímco jen čtyři jedinci se dali do rožmberských a jiných služeb.²⁷²⁾ Z celého výkladu tak vyplynulo, že ke šlechtě hlásící se k Táboři a jeho straně je nutno přistupovat diferencovaně a že ne všichni urození spojenci opustili potápějící se loď.

Tábořští služebníci

Ačkoli různé formy služební organizace náležely k základním článkům vojenského a správního systému předrevolučního českého státu, jejich zevrubné studium uvázlo na několika edicích a dílčích sondách. Byl to zvláště panovník, který využíval instituce „ušlechtilého“ i „služebního“ manství k ochraně svých hradů, statků i zájmových sfér. Největším manstvím vyššího typu bylo vimperské panství, zmínit možno i hrad Hus a Frymburk. Nižšího druhu byla služební manství při velkých královských hradech, jakými byly Karlštejn, Zvíkov či Hluboká.²⁷³⁾ Široké a rozmanité byly manské služby k pražskému Vyšehradu k nimž byli zavázáni výprosníci statků spadlých na krále. Vyšehradští manové měli být potenciální oporou Václava IV. všude tam, kde nebylo jeho přímé domény. Poměrně vysoký počet těchto manů z Bechyňska napovídá, že místní nižší šlechta měla více možností, než skýtala služba Rožmberkům.²⁷⁴⁾

²⁷²⁾ U ostatních se mi nepodařilo další osudy zjistit. S Tábořem drželi Jiřík z Vyhnanic, Jan Slonek ze Sedlce, Majnuš z Břežnice, Mikuláš z Hořic, Leva z Chřenovic, Petr z Kozího Hřbetu, Ondřej z Nemyšle, Jan Krása ze Skopytec, Václav z Tučap, Jan z Velmovic a Jan Bleh z Těšnice. Do jiných služeb se dostali Albert Rút z Dírného, Zdeněk z Lukavce, Jindřich ze Stráže a Mikuláš z Otradovic.

²⁷³⁾ Orientačně k tomu srov. August Sedláček, Děje prácheňského kraje, Písek 1926, s. 37–39. Lucemburští panovníci služebníky obsazovali též své hrady v říši, byť Čechů mezi nimi nebylo mnoho. Cenné poznatky v tomto ohledu přinesl Richard Klier, Tschechische Dienstmänner auf den Burgen der Luxemburger in Neuböhmen, in: Altnürnberger Landschaft. Mitteilungen 12, Mai 1963, Heft 1/2, s. 1–14. Zde také na s. 3 podmínky smlouvy s dvaceti služebníky střežícími Rothenburg z roku 1363.

²⁷⁴⁾ Údaje o vyšehradských manech od roku 1416 přinesla edice Registrum bonorum omagium ad castrum Wissegrad pertinentium (viz Gustav Friedrich, Třetí kniha svolací desk dvorských z let 1411–1448, AČ XXXVI, Praha 1941, s. 844–869). Studii o vyšehradských manech připravuje Miloslav Polívka.

Bez manů, náparníků a jiných úředníků se neobešly ani církevní instituce, a to jak v době války, tak i v obdobích relativního klidu, kdy tito služebníci s represivními úkoly byli prodlouženou rukou vrchnosti. Na Tábořsku lze nápravníky postihnout na nevelkém zboží pražského arcibiskupství v Chýnově, z aspektu pozdější územní rozlohy tábořské strany měly však mnohem větší význam hrádky střežící velké církevní državy, jež nebylo zatěžko dobýt a přeměnit v opěrné body revoluční moci.²⁷⁵⁾ Zcela prvořadý vliv měla ovšem v kraji početná rožmberská klientela vytvářející pevný klan s výrazným skupinovým sebevědomím i tradičními rodovými pouty. Za poručenské správy Čeňka z Vartenberka rožmberská klientela dočasně stanula v reformním bloku kališnické šlechty a mimo jiné se zasloužila o přesvědčivý úspěch protestní akce na Bechyňsku na podzim 1415. Zmínit třeba i zemany a panoše, kteří si zčásti nebo zcela opatrovali živobytí vojenskou službou doma i v cizině, u výbojných feudálů i u městských rad velkých měst.²⁷⁶⁾ Těchto pár vět má jen připomenout všudypřítomnost služební organizace v předhusitských Čechách, její rozmanité druhy a úkoly. V jižních Čechách i jinde nebylo bezmála drobného šlechtice, který by s vojenskou či jinou službou nepřišel do styku.²⁷⁷⁾ Platí to i o čelných hejtmanech tábořských vojsk, kteří při improvizaci a nekonvenčním válčení pod prapory kalicha nezapomínali ani na své bohaté zkušenosti z předchozích let.

Soudě podle dosavadní literatury, služební organizace jako by v dosahu revolučního táborství zanikla. Na rozdíl od Prahy, o níž je známo, že si v krušných časech vypomáhala i námezdnými žoldnéři,²⁷⁸⁾ v případě Tábořska vždy je řeč pouze o revolučním lidovém vojsku složeném z „chlapů“ a řemeslníků, kteří se na obranu své víry chopili cepů a sudlic. Skutečně tomu tak zprvu bylo, a i když tábořské vojsko prošlo značnými proměnami a neubránílo se zhoubných důsledků profesionalizace, neztratilo až do Lipan punc někdejších „božích bojovníků“. Nic z toho, co se mi podařilo zjistit o tábořských služebnících, neotřese také dosavadními jistotami, neboť teprve v polipanském vývoji Tábořska služební organizace ovládla pole a zatlačila do pozadí revoluční domobranu minulých let.

²⁷⁵⁾ Na funkci těchto hrádků při velkých církevních statcích podnětně upozornil Jaroslav Čechura, *Stán a Kunětická Hora: Hrady husitské revoluce?*, HT 5, 1982, s. 162, a Pomuk – Zelená Hora – Nepomuk, *Umění* 29, 1981, s. 325–339.

²⁷⁶⁾ Podrobně k nápravníkům, rožmberské klientele i válečnickým zemanům na Tábořsku v *Dějínách Tábořska I*. Za jistých okolností nebyla vojenská služba vyhrazena jen šlechtě. Václav II. např. zakázal kolínským měšťanům příkazovat se šlechticům (CIM II, s. 100, č. 36), obdobně Karel IV. nařídil v březnu 1348 domažlickým měšťanům, aby nevstupovali do dvorské služby apod. Zvláštními předpisy byly upravovány pobyty služebníků ve městě, jejich najímání, soudy nad nimi, a to jak u měst královských, tak i poddanských. Srov. též *Toman*, *Husitské válečnictví*, s. 215.

²⁷⁷⁾ Výstižně o uplatnění předhusitské nižší šlechty ve vojenských službách *Poříčká*, *Mikuláš z Husí*, s. 21–22.

²⁷⁸⁾ Některé zmínky o pražských a jiných žoldnéřích, služebnících či tovaryších zaznamenal *Urbánek*, *Lipany*, s. 183–184, pozn. 13.

První zmínka o tábořských služebnících se vynořuje překvapivě záhy, v době vrcholící pikartské krize a nedoznělé ještě živelnosti revoluční vlny. Odpovídá tomu i vzrušená mluva listu Jana Roháče z Dubé ze dne 3. února 1421, v němž tábořský hejtman na Lomnici „i s svými služebníky i pomocníky“ vypověděl válku Oldřichovi z Rožmberka.²⁷⁹⁾ Jako „křesťanský rytíř“, za něhož se nepřímou vyhláškou, mnil sice pravdy boží a svatého zákona šířiti a hájiti mečem, aniž by se však vzdal náležitosti rytířského stavu. Kromě přežívající mentality urozeného tábority, kterou posilovaly plamenné evokace „rytířů božích“ v husitské publicistice,²⁸⁰⁾ tu působily i mnohem prozaičtější důvody. Tábořské revoluční vojsko ve svých počátcích, jak jsme již slyšeli, mělo nedostatek zkušených a vojenské služby znalých bojovníků k ochraně dobytých měst a pevností. Tělavý duch tábořských bratří ve zbrani vzpíral se garnizonnímu poklidu, když všude kolem bylo třeba šířit svaté pravdy a potírat Antikristovy neřády. Roháč proto s Žižkovým souhlasem z nezbytí postupoval stejně, jak by si počínal před rokem 1420. Vyhledl si několik profesionálních válečníků – je možné, že některé již dříve znal – a uzavřel s nimi služební smlouvu s přesně vymezenými právy a povinnostmi.

Byla smlouva tohoto druhu vůbec v dané době možná, nepřikládám snad pouhému termínu v Roháčově odpovědném listu mnohem širší dosah, než ve skutečnosti měl a mohl mít? Poslyšme proto, co se po nějakém čase na Lomnici přihodilo. Hejtman Roháč, jenž se zde patrně příliš nezdržoval, svěřil správu hradu purkrabímu Vaňkovi, který však své povinnosti vůči služebníkům plnil liknavě a zřejmě jim zdržoval (anebo neměl z čeho platit) smlouvený žold. Služebníci se vzbouřili, vyhnali purkrabího a při Roháčově návratu odmítli svého hejtmana vpustit do hradu. Vzniklou rozepří se podařilo urovnat teprve prostřednictvím pana Jindřicha ze Stráže, který nejspíše chudého Roháče založil o omluvil.²⁸¹⁾ I to stojí za povšimnutí, pokud by totiž šlo o nějakou pikartskou rebelii proti Žižkově pravé ruce, bylo by úsilí urozeného opravce málo co platné.

Řekneme-li „a“, musíme dodat i „b“. Sotva si lze představit větší revoluční paradox než právě převzetí služební organizace s kodexem smluvních práv a povinností ryze feudálního typu. Nešlo přitom jen o časově omezenou délku služby a nezbytný žold, ale i o předem nezávazný postoj k tábořským ideálům. Jinými slovy, služebník po vypršení

²⁷⁹⁾ Viz *Rynešová*, *Listář I*, s. 33–34, č. 49.

²⁸⁰⁾ K typu husitského „miles christianus“ *Wojciech Iwańczak*, *Tropem rycerskiej przgody. Wzorzec rycerski w piśmiennictwie czeskim XIV. wieku*. Warszawa 1985, s. 241–271.

²⁸¹⁾ Nedatované pozdní svědectví Jindřicha ze Stráže uvedl ve známost *August Sedláček*, *Doklady k otázce o Žižkově stáří*, ČČH 19, 1913, s. 468, a *Hrady III*, s. 175. *Rudolf Tecl*, *Tábor a bitva u Křeče v roce 1435*, který celý doklad otiskl (v tomto čísle HT, příl. I), klade vzpouru do let 1421–1423. Příčinu roztržky viděl v žoldu *Pekař*, *Žižka IV*, s. 85, pozn. 6 ke s. 121, i *Urbánek*, *Lipany*, s. 191, pozn. 54. Žádný z obou historiků však z tohoto a jiných dokladů o služebnících nevyvodil konsekvence pro tábořské vojenství, o nichž tu je řeč.

smlouvy mohl přejít k protivné straně, aniž by na něho bylo pohlíženo jako na zrádce. Zda tomu tak v případě některých lomnických služebníků skutečně bylo, je sporné. Když nic jiného, Roháč dal jistě přednost kališníkům, neboť katolíky na tábořské pevnosti sotva si lze představit. I tak ovšem vzpoura pro dlužný žold by byla na hony vzdálena obrazu řadového tábořského bojovníka.

Později se již na minulost bojovníků a služebníků polních vojsk hledělo značně shovívavěji, zvláště když šlo o v boji prověřené reky. Jedním z nich byl Jan řečený Šmykouvský ze Žďáru, který ještě koncem dubna 1429 ve službách krále Zikmunda podnikl nepřátelský nájezd ku Praze. Spolu s Janem Bukovským pak v létě následujícího roku po sedm týdnů hájil hrad Libštejn. Majitel hradu Fridrich z Libštejna se prostřednictvím Starého Města pražského i Prokopa Holého (!) s obléhajícími sirotky přátelsky dohodl a přislíbil jim věrnost a pomoc. Skutečně také Jan Šmykouvský vstoupil do sirotčích služeb, zúčastnil se s nimi na podzim 1431 tažení na Slovensko a o dva roky později se stal velitelem sirotčí posádky v Topolčanech. Leckterý ze služebníků tábořské polní obce měl dříve ke kalichu rovněž daleko, pokud proti němu neválčil. Zvláště hejtmani slezských posádek museli vzít zavděk s válečníky různého ražení, byť dříve či později pospolitost v boji i kořisti vykovala jistá pouta i k symbolům na jejich praporech a pavézách.²⁸²⁾

Od vzpoury na Roháčově Lomnici není o tábořských služebních dlouhá léta žádná zmínka. Od roku 1428 se s nimi však již shledáváme bezmála ve všech listinách o příměří, která uzavíraly jednotlivé složky tábořské strany s Oldřichem z Rožmberka i s jinými protivníky. Příměří ze 7. listopadu 1428 slibovali za své služebníky dodržet Matěj Louda z Chlumčan i obce měst Písku, Sušic a Prachatic, 28. listopadu téhož roku byli do příměří zahrnuti i služebníci domažlického hejtmana Jana z Bezdědic a vilštejnského hejtmana Olfarta z Javora.²⁸³⁾ První zmínka o služebních Prokopovy obce polem pracující je mladší pouze o dva dny.²⁸⁴⁾ Konečně roku 1430 a pak již napořád, přiznala se veřejně k svým služebníkům i domácí obec hradištská.²⁸⁵⁾ Jen Klatovy a Vodňany, jak se zdá, vlastní služebníky neměly a spoléhaly se na spojenecké zemany i panoše z nejbližšího okolí.²⁸⁶⁾

²⁸²⁾ Nejvíce informací o Šmykouvském má války znalý Bartošek z Drahonice (FRB V, s. 599, 602 a 606). Srov. o něm Tomek, Dějepis IV, s. 464–465, a pokud jde o jeho působení na Slovensku Varsík, Husitské revoluční hnutí (podle rejstříku).

²⁸³⁾ V registru u Rynešové, Listář I, s. 100, č. 148, služebníky nenajdeme, třeba odkázat na originální pergamen v SOA Třeboň, Historica č. 286. Nešlo přitom jen o nahodilou, stereotypu listin tohoto druhu odpovídající zmínku, neboť i v příměří píseckého kraje z 26. února 1430 čteme: „od nás aneb od kterých našich služebníků“ (Rynešová, Listář I, s. 116, č. 169). Zápis na příměří s Domažlicemi a s Vilštejnem v AC III, s. 267, č. 40.

²⁸⁴⁾ SOA Třeboň, Historica č. 289 (reg. Rynešová, Listář I, s. 104, č. 152). Jde o zvlášť cenný doklad, neboť se týká pouze obce polem pracující.

²⁸⁵⁾ Rynešová, Listář I, s. 120, č. 176, dále mj. srov. tamtéž, s. 149, č. 217.

²⁸⁶⁾ V klatovských listinách není o služebních řeč, více pozornosti vzbuzuje listina o příměří, které uzavřely Vodňany 16. října 1429, neboť se v ní shledáváme s jinde

V intitulacích tábořských listin služebníkům náleželo inferiorní pořadí, hůře na tom byli jen poddaní, z čehož lze usuzovat, že na ně bylo pohlíženo jako na druhořadou a podřízenou součást příslušné obce. Na druhé straně však sama frekvence zmínek o služebních bezmála ve všech složkách tábořské strany napovídá, že vznikem stálých polních vojsk došlo k mnohem hlubším proměnám revoluční domobrany, než se dříve soudilo.

Zatím se nepodařilo zjistit, jakým způsobem byli odměňováni služebníci Prokopovy polní obce. Mohlo jít jak o předem smluvený žold, tak i o podíl na kořisti, holdech a výkupném. Žold ve vlastním slova smyslu, který lze předpokládat v případě Lomnice za Roháčova hejtmantství, patrně byl v rámci domácí obce hradištské výjimkou. Náznak běžného způsobu odškodnění a výplaty služebníků se vypojuje v předběžných úmluvách mezi císařem Zikmundem na straně jedné a Bedřichem ze Strážnice spolu s obcí hory Tábor na straně druhé ze dne 16. října 1436: „A také zboží, kterýchž jich služebníci požívají, ta zboží při těch služebních mají zůstati.“²⁸⁷⁾ Zčásti se tak stalo, když Zikmund formou listiny dne 30. ledna 1437 zapsal tábořským služebníkům „Křšňákovi Útěchovice, Janovi Bernartickému úrok v Bratčicích, Ruožovi Samšín kanovnictví Vyšehradského, Jírovi Bielému Lažany, kanovnictvie a dvuor v Křekovicích, Vnůčkovi Opařany dvoje arcibiskupstvie k Týnu a kanovnictvie Vyšehradského a Sbyňkovi Lhenice, Vadkov, Újezdec a Vodice kláštera Svatokorunského“.²⁸⁸⁾ Je možné, že některé z těchto vsí jmenovaní služebníci drželi již dříve a že tudíž zábor církevního zboží byl tak dodatečně legalizován. Na šest dalších služebníků se pozemkový majetek nedostal, a proto byli odškodnění podíly z ročního výnosu vyšehradského výtonu.

Pouze o dvou z odměněných služebníků víme, jaké funkce dříve zastávali. Mareš Kršňák byl v roce 1428 druhým hejtmánem (nejspíše již tzv. vladařem) domácí obce hradištské, Jan Malohradecký řeč. Řezník z Bernartic hejtmánoval v třicátých letech na Lomnici. Také zbývající deseti se stala válka řemeslem, jemuž se plně věnovali i po Lipanech. Většina z nich na konci třicátých a během čtyřicátých let patřila k čelným mužům tábořské obce, ať už svým mocenským vlivem, majetkem či funkcemi.²⁸⁹⁾ Po Lipanech počet tábořských služebníků vzrostl o velitele a bojovníky moravských a jiných odloučených posádek, z nichž se někteří na Hradišti trvale usadili i se svými rodinami. Jejich příchodem tábořské vojenství definitivně již ztratilo ráz

nedoloženou formulací „se všemi našimi přebývači panošského i městského řádu“ (SOA Třeboň, Historica č. 296). Není vyloučeno, že „přebývači“ se míní právě služebníci.

²⁸⁷⁾ Srov. AC III, s. 451, č. 23.

²⁸⁸⁾ Srov. Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich (edd.), Privilegia královských měst českých 1420–1526 (CIM III), Praha 1948, s. 178, č. 106. Více k zápisným vesnicím a dvorům tábořských služebníků Šmahel, Základy města, s. 112–113.

²⁸⁹⁾ K roli služebníků ve vnitřním životě města v samosprávních orgánech již Šmahel, Tábořská obec, s. 168–171.

revoluční milice. Zatímco několik desítek služebníků s vlastními družiníky převzalo úkoly městského vojska a krajské pořádkové policie, starousedlíci se mohli plně věnovat řemeslům a živnostem, pokud je okolnosti nebo staré návyky veteránů nedonutily znovu se chopit zbraně.²⁹⁰⁾ Tímto výhledem jsme však již překročili časový rámeček studie.

Dovětek o poddaných Tábora a jeho strany

Selská otázka v husitství měla svůj vlastní rytmus. Poddaní sedláci dlouhá léta zůstávali v závěsu reformní vlny, když však v letech 1419 až 1420 bouřlivě vstoupili na revoluční scénu, popohnali kolo dějin. Jako první se zas v revoluci zklamali a přijali úděl posledních mezi posledními.

V předvečer revoluce bezprávní úročníci konečně slyšeli, co vždycky chtěli slyšet. V nadcházejícím věku „přestane všeliký dráč chudiny“, zaniknou všechny platy, úroky i postihy, každý bude svobodně hospodařit na svém, vyvoleným utecencům „na hory“ připadnou statky „zlých zhubených“, všeho měla být taková hojnost, že zlato i stříbro pozbudě ceny. Na Hradišti hory Tábor se sedláci na vlastní oči přesvědčili – to vždy bylo pro ně určující – že skutečně „není nic mé a nic tvé“ a že „všecko vždycky má v obec býti“. S tím šlo těžko srovnat svobodnou držbu gruntů, na něž se chtěli vrátit, leč tyto rozumářské úvahy se měly objevit až později, kdy se neúprosně vynořila otázka každodenní obživy. Selský program chiliasmu tak měl od počátku povážlivé trhliny, neboť Tábor vbuzoval naději, jež v plném rozsahu nemohl splnit.²⁹¹⁾ Na počátku alespoň sedlákům dával iluzi sociální rovnosti a opravdové bratrství víry. Ti, co na Táboře zůstali, získali do třetice též osobní svobodu.

Oč výše chiliastické články mířily nad obzory možného, o to hlouběji propadly v podmínkách reálného místa a času. Více již slibovat nemohly, na žádnou ze základních lidských potřeb a svobod nezapomínaly. Snad ani nebylo třeba, aby uvážliví a opatrní venkované brali za bernou minci vše, co od chiliastických proroků slyšeli. Sami by rozhodně své požadavky vyjádřili mnohem přizemněji, zato však zcela konkrétně a jednoznačně, jak tomu bylo v německé selské válce a ve všech pozdějších selských rebeliích. Táborští sedláci prostě nemluvíli sami za sebe, „selské“ články, jež porůznu zazněly v chiliastic-

²⁹⁰⁾ Více k tábořské služební organizaci v letech 1434 až 1452 v Dějinách Tábora I, kap. 8. Zde také v příloze III výčet tábořských služebníků.

²⁹¹⁾ Chiliastickým článkům věnovali zevrubnou pozornost zejména Macek, Tábor II, kap. 2, a Robert Kalivoda, Husitská ideologie, Praha 1961, kap. 4. Jejich výklad trpí podle mého soudu přílišným akcentem na ideální ucelenost a převratnost chiliastického „programu“ bez přihlídnutí k rozporným hlediskům zlomkovitě dochovaných článků.

kých ohniscích, k nim promlouvaly z vnějšku jako součást vizionářských proměn celého pozemského bytí.

Konfrontace prvotních příslibů s mizérií většiny vesnického obyvatelstva ve válečných letech dodnes svádí k tomu, že se selská otázka v husitství převážně nahlíží jen ze zorného úhlu počátečního utopického maximalismu a bez dostatečného zřetele k podmínkám a možnostem převratné doby.²⁹²⁾ Ve všech velkých revolucích, pokud úděl sedláků vůbec řešily, živitelé nesli hlavní břímě válečných a jiných útrap, bezbranní vůči všem, kteří jim pálili střechy nad hlavou a brali plody jejich práce. Chiliastickému Táboru je předně nutno připsat k dobru, že na existenční zájmy svých poddaných bratří tak dalekosáhle pamatoval. Patrně však ani mezi tábořskými kazateli nebylo jednoty ve věci tak závažné, jakým bylo popření platnosti 13. kapitoly listu sv. Pavla k Římanům o povinném placení daní bohem daným pánům. Pozoruhodná je zvláště skutečnost, že žádný z mluvčích chiliastického období nenalezl odvahu odmítnout fundamentální teorii trojího lidu, v náznaku popřenou v některých projevech radikální Prahy před rokem 1420 i ve vizionářských proklamacích z jara téhož roku a do základu rozmetanou jedině v díle Petra Chelčického. Dokonce i senior tábořského duchovenstva Mikuláš z Pelhřimova, ač více než jiní počítal s očistnou iniciativou lidu, zůstal poplatný učení o dvou mečích a trojím lidu.²⁹³⁾ V manifestu z listopadu 1431 Tábor již dával celému světu na vědomí, že nemá v úmyslu rušit zavedené řády a že trvá jen na tom, aby všechny tři části bojující církve „spořádaně v lásce směřovaly k dosažení věčné vlasti“. Vztahovalo se to i na obecný lid rukodělné práce, který měl dále „dobrovolně sloužit druhým dvěma částem podle božího zákona.“²⁹⁴⁾ Z prvotních programových hesel tak zůstalo v platnosti jen plnoprávné účastenství na společné víře tábořské ražby.

Přísliby tábořských článků a hluboké náboženské prožitky, jež podle Vavřince z Březové přitahovaly sedláky „jako magnet železo“, byly umocněny přiznáním lidské důstojnosti i veřejné aktivity dříve poni-

²⁹²⁾ V poslední době se objevily hned dvě studie, které nezávisle na sobě podaly selskou otázku v husitství v temných tónech. Bohatou dokumentací založenou zejména na traktátové a polemické literatuře se vyznačuje pojednání Jiřího Kejře, Zur Bauernfrage im Hussitentum, Jahrbuch für Geschichte des Feudalismus 7, 1983, s. 50–77, v níž autor podrobně rozebral i otázky tzv. holdů, podílů sedláků v bojích a jejich stavovského statusu. Již předtím Rostislav Nový, Poddaní v husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 93–100, přispěl ke studiu této problematiky první analýzou sociálního a ekonomického postavení poddaných v husitské revoluci na základě pramenů urbaniální povahy. Na obě studie navazují, současně je však doplňují o některé pozitivní prvky, k nimž nebylo dostatečně přihlídnuto.

²⁹³⁾ Významem Pavlovy epištoly Řím 13 v dílech husitských teoretiků se zabýval Amedeo Molnár, Chelčického valdenské interpretace Řím 13, KR 36, 1969, s. 206–212, který neméně objektivně upozornil na roli, kterou lidové iniciativě v rámci teorie dvou mečů připisoval Mikuláš z Pelhřimova (K otázce reformační iniciativy lidu. Svědectví husitského kázání, in: Acta reformationem Bohemicam illustrantia I, Praha 1978, s. 22–25).

²⁹⁴⁾ Cituji český překlad latinského znění tábořského manifestu od Amedea Molnára, Husitské manifesty, Praha 1980, s. 186–187.

zvaným „hranatým chlapům“. A právě v tomto citlivém bodě Tábor sedláka, který se k němu přidal, nezklamal, dal mu možnost se asimilovat, samostatně se projevit v Žižkově obci „robotězů“ a někdy mu i svěřil odpovědné místo na špici boje.²⁹⁵⁾ Ostatně ani svoboda víry, které všichni husitští sedláci požívali bez ohledu na vyznání vrchnosti, nebyla věcí zdaleka samozřejmou ve srovnání s pozdější protestantskou maximou „čí panství, toho také náboženství“. Leč od skutečné svobody vyznání na jaře 1420 byl jen krůček k nové ne-svobodě, neboť táborští kazatelé svým misijním nátlakem a věroučným diktátem žádnou individuální volbu náboženských postojů nepřipouštěli. Malé venkovské fary, z nichž táboři vypudili katolické či kališnické kněze, zůstávaly trvale neobsazeny, takže sedlákům se nejen nedostávalo duchovní útěchy, ale navíc za ní museli docházet do větších měst.

Poddaní sedláci, kteří ze široka daleka utekli na Tábor anebo se připojili k jeho vojsku, zůstali osobně svobodní až do zániku autonomní obce v roce 1452. Muži od pluhu se stali profesionálními válečníky, řemeslníky a živnostníky, k půdě se již nevrátili a postupně se začlenili do městského společenství. Podstatně jiný úděl čekal rolníky a jejich rodinné příslušníky, kteří na svých úročních gruntech zůstali, anebo se na ně vrátili. Pokud sídlili na zboží, jež táboři až do roku 1436 ovládali právem silnějšího anebo jež Zikmundovými zápisy připadlo městské obci, zaměnili starý poddanský svazek za nový, který jim však nesporně přinášel některé výhody. Ze souboru starších platů a dávek předně na dlouhou dobu odpadly církevní desátky, berně a jiné mimořádné poplatky. Všem tábořským poddaným se dostalo dědičného práva držby gruntů samovolným zrušením odúmrti, přičemž se nejspíše na všechny usedlosti pohlíželo, jako by od pradávna byly na zákupním (purkrechtním právu). Konečně, což v nejistých válečných dobách mělo svou váhu, slib člověčenství, který zanikal svobodným prodejem statků, nepřinášel sedlákům jen pachtovní povinnosti, ale i ochranu mocné pevnosti.²⁹⁶⁾

Působnost Tábora jako pozemkové vrchnosti se utvářela a institucionalizovala postupně, její počátek však nutno klást již do podzimu 1420, kdy komuna chtě nechtě musela ze zásobovacích důvodů přikročit k vybírání pravidelného úroku v dosahu své mocenské sféry.²⁹⁷⁾

²⁹⁵⁾ Sociální vzestup sedláků v rámci polních vojsk přiznal husitství i Pekař, Žižka I, s. 188–192, a III, s. 298, naproti tomu Urbánek, Lipany, s. 32n. a 71–72, ač snesl cenné doklady o selském prvku v polních vojscích, kladl výše všeho horlivost náboženskou. Za upozornění na možný dosah apelu lidské důstojnosti sedláka vděčím doc. Josefu Válkovi. Obec „robotězů“, jak jsem již zmínil výše, není v tábořských obcích doložena.

²⁹⁶⁾ Více se věnuji selské otázce na Tábořsku v Dějinách Tábora I a v materiálovém souboru Dvanáct pramenných sond k sociálním poměrům na Tábořsku od poloviny 14. do konce 15. století (v tomto čísle HT). Zde také rozbory sociálního postavení poddaných před a po roce 1420, zvláště pak na rožmberském zboží. K situaci poddaných v okolí Tábora a na zápisném louňovickém zboží srov. též mé studie Tábořské vesnice na Podblanicku a Základy města, s. 59–74. Zde se proto omezují pouze na ty aspekty, jež se vztahují k tématu studie.

²⁹⁷⁾ Srov. k tomu Šmahel, Dodatek k historii Tábora, s. 93–95.

Poddaní tábořské domácí obce přestali tím být potencionálně rovnoprávními subjekty a svými úročnými povinnostmi de facto upadli pod jeho nové vrchnosti. Formálně pak statut poddanství v rámci tábořské strany byl plně uznán v jejich listinách o příměří z přelomu dvacátých a třicátých let.²⁹⁸⁾ K federativním, aliančním, poloprávním a služebním vztahům přibyla i běžná poddanská závislost feudálního typu. Tímto poznatkem, který doplňuje složitou stavovskou, organizační i správní skladbu Tábora a jeho strany můžeme náš výklad ukončit.

Die Organisation und Struktur der Taborer Brüderschaft in den Jahren 1420–1434

František Šmahel

Die Analyse des Verwaltungs- und Machtsystems der Taborer Feldgemeinde und der Taborer Brüderschaft (Städte, Schlösser, Besatzungen, Verbündete, Dienerschaft) schließt sich an die Studie „Die Grundsteine der Stadt: Tabor 1432–1452“ (HT 5, 1982, S. 7–134) und „Die Gemeinde- und Stadtverwaltung des hussitischen Tabor in den Jahren 1420–1452“ (HT 6–7, 1983–1984, S. 145–180) an.

Zu Beginn der 1420er Jahre bedeutete die Bezeichnung „tábořský“ (Taborer) nicht nur die Zugehörigkeit zur revolutionären Kommune in Hradiště auf dem Berge Tabor, sondern auch zum weiteren Umkreis der Anhänger und Gemeinden der radikalen plebejischen Reformation, deren Mittelpunkt im Frühling 1420 Tabor wurde. Das erste bekannte authentische Schriftstück Taborer Provenienz vom 5. August 1420 spricht „von einer Gemeinde der Taborer und Ankömmlinge“ (Thaboritarum et omnium advenarum communitas). Das Wort „obec“ (Gemeinde) kennzeichnet hier eine Gemeinschaft von Menschen gleichen Glaubens im Sinne der älteren Bedeutung „communitas fidelium“, ohne daß die Bezeichnung selbst diese neue Gemeinschaft in territorialer, sozialer oder organisatorischer Hinsicht spezifiziert hätte. Die gleiche Bedeutung hatte auch die parallele Bezeichnung „tábořští bratři“ (Taborer Brüder), wogegen die nicht weniger häufige Benennung „tábořský lid“ (Taborer Volk) bereits das deutliche Zeichen einer unprivilegierten gesellschaftlichen Einreihung der Mehrheit der Anhänger des Taborer Programms trug. Die religiös-ideelle Bedeutung behielt das Wort „Gemeinde“ im Taborer Milieu auch später, als man bereits zwischen Taborer „Heimatgemeinde“ und „Feldgemeinde“ unterschied.

Aber auch diese beiden Gemeinden umfaßten nicht alle Bestandteile des breiteren Taborer Verbandes oder der Brüderschaft. Soweit sich in zeitgenössischen Dokumenten der Bedarf zeigte, diese Ideen- und Machtgemeinschaft irgendwie zu bezeichnen, verwendete man gewöhnlich die Bedeutungsverbindung „tábořská strana“ (Taborer Partei). Die Ausdrücke „spolek“ (Verband), „bratrstvo“ (Brüderschaft), „svaz“ (Bund) konnten nicht belegt werden. Den fehlenden Namen für die ganze Gemeinschaft supplierte in den Taborer Schriften und Dokumenten die Aufzählung ihrer Hauptkomponenten deren Anzahl und Reihenfolge in den Intitulationen von den breiteren politischen und anderen Umständen abhängig waren. Neben den geistlichen, militärischen und zivilen Repräsentanten beider Taborer Gemeinden werden gewöhnlich die Städte oder städtische Gemeinden, Schlösser, Besatzungen, hochgeborene Verbündete, Dienerschaft und in manchen Fällen auch Untertanen aufgezählt. In Übereinstimmung mit den Quellen muß unter Taborer

²⁹⁸⁾ K vlastním poddaným se přiznali hejtmané Jan z Bezdědic a Olfart z Javora již v říjnu 1428 (AČ III, s. 267, č. 40). Z jiných dokladů stačí zde uvést „poddané lidi“ tábořských obcí v listině o příměří z 16. října 1432 (Rynešová, Listář I, s. 149, č. 217).

„Partei“ ein veränderlicher Bund von Städten, Besatzungen und Verbündeten verstanden werden, die sich zu einer der beiden Taborer Gemeinden bekannten oder ihr untergeben waren.

In der ersten Hälfte der zwanziger Jahre waren die Grundlage der Bündnisgemeinschaft die gemeinsamen ideellen Ziele und die militärischen Verteidigungsaufgaben der sonst autonomen Taborer Stadtgemeinden. Neben Tabor, das erst im Jahre 1424 eine innere städtische Selbstverwaltung erlangte, spielte vom Anfang an Písek eine bedeutende Rolle, da es der Sitz des Taborer Seniors Nikolaus von Pelhřimov (Pilgram) und der Stützpunkt von Jan Žižka in der Zeit der Pikartenkrise war. Die inneren Konflikte in Tabor und die Gründung von Žižkas „Neuen Tabor“ in Ostböhmen lockerten die gegenseitigen Bindungen der Taborer Gemeinden. Während Písek auf die allmächtige Bildung eines selbstständigen Kreises hinielte (es kam dazu 1426), neigten sich Domažlice (Taus), Klatovy (Klattau) und Sušice (Schüttenhofen) nach Februar 1424 Žižkas ostböhmischer Bruderschaft zu. Das Ziel des blinden Hauptmanns war, eine Union der radikalen Hussiten des ganzen Landes auf der Basis seiner vier Artikel zu bilden, die auch Prag beherrschen und nachfolgend Städte und Festungen Sigmunds katholischen Block entreißen sollte. Tabor und Písek beteiligten sich nicht an dieser Linie und ließen die ganze Schwere des Kampfes mit dem inneren Feind und dem Prager Städtebund auf den Schultern der ostböhmischen Bruderschaft. Erst Žižkas Tod im Oktober 1424 öffnete den Weg zur Bildung einer wirklichen Union der Taborer und Orebitengemeinden, wobei sich Jan Roháč von Dubá und Jan Hvězda von Vícemilice die meisten Verdienste erwarben. Beide waren neben Kuneš von Bělovice und Aleš von Žeberk (Sehberg) „správci“ (Verwalter) der Taborer Gemeinden und Gemeinden der Waisen, die sich in der ersten Hälfte des Jahres 1425 vorübergehend vereinigt hatten. Mit dem Tode der Taborer Hauptleute Jan Hvězdas und Bohuslavs von Švamberk (Schwamberg) Ende 1425 verschwanden beide Urheber der Verständigungspolitik. Noch bevor sich ihre weniger einflußreichen Nachfolger durchsetzen konnten, verschob sich der Schwerpunkt zu den Waisen und die kurzfristige Union zerfiel. Sei dieser Zeit traten beide Bruderschaften, trotz der engen gegenseitigen Bindung, als selbständige Korporationen auf.

Ein dauerndes Erbeil der Tabor-Waisen-Union war die Wiedervereinigung zweier von einander getrennten Gebiete der Taborer Konföderation. Sušice, Klatovy und Domažlice verblieben seit dieser Zeit in gemeinsamen föderativem Verband mit Písek und Tabor wenigstens weitere zehn Jahre. Hauptverdienst an den Machtanstieg und der Hegemonie der Taborer Konföderation im ganzen Lande in den Jahren 1426 bis 1434 hatte Prokop der Kahle, der Gründer der „im Felde arbeitenden Gemeinde“, ihr geistlicher Verwalter und informeller Führer der ganzen Konföderation. Auch wenn die militärische Organisation der Feldgemeinde mit Prokop und dem Rat der Älteren an der Spitze die Kampfkraftstauglichkeit und Ideeneinheit der gesamten Taborer „Partei“ sicherte, die hinsichtlich der geistlichen Verwaltung die Zentrale von Písek mit Nikolaus von Pelhřimov an der Spitze leitete, ging es im ganzen um eine verhältnismäßig freie Föderation autonomer und abhängiger Komponenten, deren Einfluß von der Gesamtsituation abhing. Mit Ausnahmen zentrifugaler Tendenzen der Städte und Verbündeten des Gebietes von Písek, zielten die Städte der Taborer Konföderation nicht auf einen Städtebund hin, der ein Gegengewicht des unverhältnismäßig starken Einflusses der Hauptleute aus den Reihen des niederen Adels und der unzähligen verbündeten Herren gewesen wäre. Das System der föderativen und subordinativen Bindungen bildete sich via facti ohne breitere Konzeptionen einer Umbildung des Verwaltungssystems und seiner eventuellen Einreihung in die Landesorgane. Diese innere Labilität der Verwaltungsorgane der Taborer Konföderation zeigte sich deutlich in der Zeitspanne der Baseler Verhandlungen mit den Hussiten und am Vorabend der Schlacht bei Lipany, als die Taborer provisorische Verwaltungsstruktur unter dem Druck der hussitischen Rechten, die fieberhaft das zu Beginn der Revolution zerbrochene System der Landesverwaltung erneuern wollte, zu zerfallen begann.

Der Schwerpunkt der Abhandlung, der eine Karte mit den wichtigsten Lokalitäten der Taborer Konföderation und ein Modell der Organisationsstruktur beigelegt ist, beruht in der Detailanalyse der Hauptverbände und ihrer gegenseitigen Beziehungen.

SEKULARIZACE CÍRKEVNÍCH STATKŮ V HUSITSKÉ REVOLUCI A NĚKTERÉ ASPEKTY EKONOMICKÉHO A SOCIÁLNÍHO VÝVOJE V ČECHÁCH V DOBĚ POZDŇÍHO STŘEDOVĚKU

Jaroslav Čechura

Jedním ze závažných aspektů husitské revoluce byla sekularizace církevních statků. Tato skutečnost je všeobecně přijímána. Poněkud jinak tomu však je v oblasti hledání příčin a souvislostí, jež vedly k procesu zaboru církevních statků. Zdá se, že již samotné vymezení pojmu sekularizace, kterým rozumím přesun církevního pozemkového majetku do světských rukou započatý výbuchem husitské revoluce,¹⁾ naznačuje řešení dané otázky.

Přehlížíme-li názory literatury na příčinu sekularizačního procesu,²⁾ vidíme, že vycházely a vycházejí ze značně silného (někdy dokonce výlučného) akcentu na sféru ideologickou či politickou, přičemž opory se hledají zvláště v genezi českého opravného hnutí 14. a počátku 15. století.³⁾ Aniž bych chtěl snižovat význam jevů, které je možné charakterizovat jako nadstavbové, domnívám se, že uvedená koncepce není správná, či přesněji řečeno, chybí jí podstatné kvalitativní výcho-

Za posouzení studie děkuji prof. ing. D. Soukupové, CSc., a prof. F. Havlíčkoví, členu korespondentu ČSAV.

¹⁾ Srov. odlišné vymezení pojmu např. in: Lexikon für Theologie und Kirche IX, Freiburg 1964, sl. 248.

²⁾ K tomu naposledy Přehled dějin Československa I/1 (do r. 1526), red. Jaroslav Purš – Miroslav Kropilák, Praha 1980, s. 472; přehled starších názorů podává Jaroslav Čechura, Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách v letech 1420–1421, PHS (v tisku).

³⁾ Patrné je to zejména při sledování geneze čtyř artikulů pražských, srov. zvláště F. M. Bartoš, Do čtyř pražských artykulů, SPDHMP V/2, 1932, s. 481–591, Luboš Lancinger, Čtyři artikuly pražské a podíl universitních mistrů na jejich vývoji, AUC-HUCP III-2, 1962, s. 3–61.

disko. Vyjdeme-li totiž z dialektickomaterialistického pojetí společenské struktury, pak je nesporné, že základními (strukturovými) jsou faktory materiální, především ekonomické a sociální, které charakterizují daný typ feudální společnosti a určují jeho vývoj a změny.⁴⁾

Je zřejmé, že dosavadní hledání příčin sekularizačního procesu bylo značně ovlivněno stavem historické nauky u nás a nerovnoměrností studia různých aspektů problematiky předhusitských Čech. To způsobilo poněkud „křivou projekci“, která sice zdánlivě tvoří nosnou osu výkladu, ve skutečnosti se však jedná o jevovou stránku celé problematiky. Na jedné straně totiž nelze přehlédnout (řečeno s jistou dávkou relativity) poměrně značnou rozpracovanost problematiky reformního hnutí a na straně druhé (opět relativně) nepropracovanost ekonomického a sociálního vývoje církevních institucí v předhusitských Čechách a poznání jejich funkce v hospodářském životě své epochy.⁵⁾

Dále se soustředím výlučně na problematiku ekonomickou a sociální. Na první pohled se to může zdát poněkud zbytečné či duplicitní, zvláště když uvážíme, že se v poslední době objevily názory charakterizující studium těchto procesů v padesátých letech naší nastupující marxistickou historiografií jako „vypjatý ekonomismus“,⁶⁾ který je naopak třeba doplnit jevy nadstavbovými. Položme si však otázku: jestliže je církev chápána jako největší feudál v předhusitských Čechách, v jehož rukou byla asi třetina půdy v zemi,⁷⁾ a jestliže koncem roku 1421 se dá hovořit o tom, že téměř 90 % církevních statků se ocitlo ve světských rukou jak utrakvistů, tak katolíků, kde hledat rozpor vedoucí k tomuto vývojovému procesu, považujeme-li jej za projev ekonomické základny? A můžeme se ptát i dále: lze hledat hnací vývojové faktory také uvnitř samotné církve?

Jádro této části problému je zřejmě skryto v poznání skutečného hospodářského vývoje církve, konkrétně církevních institucí v předhusitských Čechách. Je přirozené, že je třeba zaměřit pozornost zejména na ty instituce, jež byli držiteli pozemků, zvláště pak takových, které nabývaly organizační formy velkostatku.⁸⁾

Dosavadní pojetí⁹⁾ považovalo církevní pozemkový majetek před rokem 1419 za stabilní položku pozemkové držby, která vzrůstala i ve druhé polovině 14. století. Jednotlivé církevní instituce procházely vcelku vzestupným hospodářským vývojem prakticky až do roku 1419; jedním z jeho projevů bylo zavádění „rozvinutějšího hospodářství ve

4) K vymezení pojmu E. V. Gutnové – Z. V. Udalcova, K voprosu o tipologii razvitogo feodalizma v Zapadnoj Evrope, in: Problemy social'no-ekonomičeskich formacij, Moskva 1975, s. 109–111.

5) Srov. přehled Jiřího Kejře, Cesty bádání o husitství, HT 4, 1981, s. 255–257.

6) K tomu Jiří Spěváček, Rudé právo, 13. 7. 1983 (sobotní příloha).

7) Odhady zachycené v literatuře uvádí Jaroslav Čechura, Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce, SH 31, 1985, s. 41.

8) K tomu Jaroslav Čechura, Dvě studie k ekonomickému a sociálnímu vývoji klášterního velkostatku v předhusitských Čechách (rukopis).

9) Přehled I/1, s. 329–331, 347–340, 358–359.

vrchnostenské režii“.¹⁰⁾ Celková charakteristika tedy vyznívá tak, že církevní majetek (a to nejen pozemkový) se v předhusitských Čechách stále zvětšoval.

Toto pojetí je však v rozporu s analýzou konkrétní skutečnosti,¹¹⁾ „ekonomické praxe“ církevních institucí.¹²⁾ Zachovaná písemná pozůstalost každé církevní instituce pro předhusitské období představuje relativně uzavřený, geneticky vzniklý fond, fakticky odrážející sociálně ekonomický vývoj dané instituce ve sledovaném období. Komplexní analýza co nejuplněnějšího souboru pramenů umožňuje poznat reálný mechanismus ekonomického a sociálního vývoje¹³⁾ určité církevní instituce, který je často protikladný k modelovým představám a konstrukcím.

Aniž bych zde chtěl opakovat některé závěry vyřčené na jiném místě,¹⁴⁾ lze shrnout: Pojetí zhuštěně vyjádřené jako „totožnost vývoje velkostatkové správní soustavy v celém českém státě“¹⁵⁾ je dále neudržitelné, a to jak z hlediska správy jako takové, tak zejména pokud jde o úroveň ekonomických a sociálních procesů v jednotlivých velkostatech. Hospodářský vývoj, zvláště v případě klášterních velkostatků, probíhal totiž nerovnoměrně, a to nejen v závislosti na teritoriální odlišnosti ekonomického vývoje v různých oblastech Čech, ale i po stránce institucionální. Lze prokázat, že ve své dynamičtější podobě, ovlivněné převážně úrovní sociálně ekonomických procesů odehrávajících se v okolí velkostatku, dospěl nezřídka do stadia, které lze charakterizovat jako ekonomickou dezintegraci,¹⁶⁾ jež mohla ústit až v teritoriální rozklad koncentrovaného velkostatku církevní instituce hluboko ve 14. století.

To zároveň ukazuje na nevhodnost vyvozování charakteru velkostatku v předhusitských Čechách ze schematického „Grundherrschaft × Gutsherrschaft“¹⁷⁾ (či naopak, neboť v řadě případů prošel církevní, zvláště klášterní velkostatek dalšími vývojovými fázemi, pro něž je dvoustepňové pojetí vývoje příliš těsné.

V souvislosti s tím nelze dále počítat se skutečností, že vyjádříme-li kvantitativní rozsah určitého církevního velkostatku k roku 1300 indexovým číslem 100, musel je mít nutně také v roce 1400, případně 1419.

10) Tamtéž, s. 323 a 358.

11) Karel Marx, Kapitál III/2, Praha 1980, s. 308–309; týž, Rukopisy Grundrisse I, Praha 1971, s. 54–60.

12) Srov. analýzu kláštera v Sedlci provedenou Jaroslavem Čechurou, Úřední knihy sedleckého kláštera z období počátku 15. až konce 16. století (podle KNM VI F 32 a KNM VIII A 6), ČNM 152, 1983, s. 111 nn.; týž, Dvě studie, passim.

13) K tomu blíže Jurij Křížek, Některé problémy historického výzkumu, ČSČH 30, 1982, s. 876.

14) Viz pozn. 8.

15) Rostislav Nový, Finanční písemnosti předhusitského velkostatku v Čechách, AUC-Phil. et Hist. 1975, č. 5, s. 48.

16) Pojem vymezil Čechura, Úřední knihy, passim; týž, Dvě studie, passim.

17) Srov. zvláště František Graus, Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské II, Praha 1957, s. 66, 188; kritiku podává Čechura, Dvě studie, passim.

Přirozeně mohl probíhat vývoj vzestupný, např. 60–95–100, ale právě tak sestupný, tedy třeba 100–85–70.¹⁸⁾ Různé možnosti vývoje lze dokumentovat na konkrétních případech.

V roce 1300 byl nejbohatším a současně největším církevním vlastníkem půdy v Čechách klášter Sedlec u Kutné Hory, jehož převážně koncentrovaný velkostatek tvořilo asi 120 lokalit (v tomto počtu je zahrnuto i téměř 35 dvorů).¹⁹⁾ Po roce 1340 došlo k značné dynamickému procesu ekonomické dezintegrace, jehož výchozím projevem byla výrazná lokální asymetrie.²⁰⁾ Pod pojmem lokální asymetrie zde rozumím takový vývojový moment, kdy koncentrovaný velkostatek tvořící jednotlivé území se působením ekonomických procesů rozdílné intenzity (ovlivněné vnějšími okolnostmi – např. kutnohorské stříbro) „rozpůllil“, přičemž hospodářský a sociální vývoj jedné poloviny velkostatku probíhal na vyšší úrovni než vývoj poloviny druhé. Levá polovina velkostatku se fakticky stávala ekonomickým zápolím Kutné Hory. Proces ekonomické dezintegrace představovala dlouhá řada pronájmů, půjček, dokonce prodej „věcných“ rent a další transakce, všechny vázané na výnos klášterních nemovitostí. I když větší část statků zůstávala nominálně stále klášterním majetkem, v roce 1400 vykonával Sedlec přímou pozemkovou vrchnost pouze asi nad 1/5 statků ve srovnání s rokem 1300.²¹⁾

Odlíšnou dynamiku i časovou dimenzi měl obdobný proces probíhající v rámci pozemkového majetku strahovského kláštera; týkal se ovšem na sklonku předhusitského období jen asi 1/6 klášterních statků.²²⁾

Zcela jiným směrem procházel vývoj koncentrovaného velkostatku kláštera v Tepelě.²³⁾ Ten nabyl svého maximálního rozsahu již na počátku sedmdesátých let 13. století. Vzhledem k řadě specifických aspektů regionální povahy (např. urbanizace, ale i nízká bonita půdy v této oblasti) zůstával na sklonku předhusitské doby velkostatek teritoriálně kompaktní, ovšem s tím, že téměř 1/5 lokalit zanikla.²⁴⁾

Naproti tomu jistý vzestup rozsahu pozemkové držby během 14. století lze zachytit v případě klášterů ve Zlaté Koruně²⁵⁾ a v Kladrubech.²⁶⁾

Konkrétní analýza jednotlivých institucí, z nichž některé, mající prakticky intaktní zachované prameny předhusitského období, nebyly zatím badatelsky využity (např. Zeliv),²⁷⁾ může ukázat celé spektrum vývojových fází a specifík církevního velkostatku v předhusitských Čechách. Přibližně v roce 1400 bylo jeho rozpětí (z hlediska počtu zastavených či prodaných statků ve srovnání s rokem 1300) značné.

Nic na tom nemění ani skutečnost, že v případě řady statků, jež „vypadávaly“ v důsledku zástavy apod. z hospodářského systému velkostatků, zůstávala určitá instituce dále jejich „nominálním vlastníkem“.²⁸⁾ Tím byla mnohdy třeba několik set

let, ale ekonomický užitek plynul po celou tuto dobu do rukou skutečného držitele.²⁹⁾ Zastavené statky až do alodifikace,³⁰⁾ k níž začalo docházet až kolem poloviny 16. století, a to ještě v nepříliš velkém rozsahu, byly stále jednoznačně chápány jako statky zápisné proti statkům dědičným, tj. svobodným čili zpupným.³¹⁾ Zde nesmí být myšlen fakt, že ve většině pozdějších pramenů (již po polovině 15. století) není uveden nominální vlastník, ale jen údaj, že statek je zápisný.³²⁾ To souvisí se skutečností, že řada církevních institucí krátce po výbuchu husitské revoluce fakticky zanikla.³³⁾

Na tomto místě je také třeba připomenout, že zástavní listiny vydané přímo církevními institucemi před rokem 1419 nebyly chápány jako kvalitativně odlišné od zástavních listin Zikmundových. Naopak, v „bilanci“ revindikační komise zasedající v letech 1453–1454 měly stejnou platnost jako dispozice posledního Lucemburka.³⁴⁾ Dokonce – jak ukazují případy několika panství pražského arcibiskupství (Horšovský Týn, Herštejn, Supí Hora) – Zikmund tyto statky s největší pravděpodobností nezastavil, ale na druhé straně ani příslušné listiny pražských metropolitů nepotvrdil.³⁵⁾ Je zřejmé, že tato skutečnost nijak neovlivňovala držbu uvedených panství šlechtici, která byla v rámci stávajících právních norem naprosto „čistou“ transakcí svého druhu.

Je samozřejmé, že sledovaná problematika pozemkové držby představuje pouze určitý výsek z komplexu sociálně ekonomických otázek, které charakterizují vývoj velkostatků církevních institucí v předhusitském období. Bude třeba provést ještě řadu analýz, k nimž je dostatek pramenů, aby byla vytvořena dostatečně nosná východiska pro zobecňující pohledy, umožňující teoretické propracování celé problematiky.

Nástin některých aspektů vývoje církevního pozemkového majetku v předhusitských Čechách naznačuje, že proces sekularizace započatý roku 1419 nepředstavuje kvalitativně nový vývoj, ale dovršuje vývoj předchozí, přičemž přirozeně zvláště kvantitativní stránka (tedy stav církevní pozemkové držby před rokem 1419 a po tomto roce) je nesrovnatelná.³⁶⁾

Zřejmě nikoli podružnou roli v „prehistorii“ sekularizačního procesu sehrál i změněný postoj Václava IV. k církevnímu majetku, konkrétně k majetku těch institucí (zvláště ovšem klášterů), výkon jejichž zakladatelských práv příslušel českému pavnovníkovi. Jedná se zde o výrazný trend postupování výnosů klášterní berně (berna specialis) řadě osob spjatých s panovníkem, právě tak jako o některé přímé dispozice Václava IV. klášterními statky.³⁷⁾

¹⁸⁾ Srov. Jaroslav Čechura, Sión a Kunětická Hora – hrady husitské revoluce?, HT 5, 1982, s. 158–159.

¹⁹⁾ Srov. Eduard Maur, Český komorní velkostatek v 17. století, Praha 1972, s. 15–17.

²⁰⁾ Výklad pojmu Čechura, Úřední knihy.

²¹⁾ Srov. nař. listiny brozanské, ed. Hynek Kollmann, AČ XVIII, Praha 1900, s. 309–321.

²²⁾ Na tom nic nemění skutečnost, dožíval-li konvent v exilu, srov. např. Emanuela Nohejlová, Příběhy kláštera opatovického, Praha 1925, s. 42–43.

²³⁾ AČ I, s. 493–546; AČ II, s. 175–208, 444–481.

²⁴⁾ K tomu Čechura, viz pozn. 46.

²⁵⁾ Blíže Čechura, Rozsah a dynamika sekularizace, passim.

²⁶⁾ Některé doklady uvádí August Sedláček, Zbytky register Králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914.

¹⁸⁾ Uvedená čísla slouží pouze pro ilustraci tohoto jevu.

¹⁹⁾ Blíže Čechura, Úřední knihy, passim; týž, Dvě studie, passim.

²⁰⁾ Tamtéž.

²¹⁾ Údaj je pouhým odhadem, přesné proporce nejsou již zjištělné.

²²⁾ Rostislav Nový, Strahovský úrbář z roku 1410, Zápisky katedry československých dějin a archivního studia 7, 1963, s. 42–44.

²³⁾ Jaroslav Čechura, Vývoj pozemkové držby kláštera v Teplé v době předhusitské, MZK (v tisku).

²⁴⁾ Jaroslav Čechura, Poznámky k místopisu někdejšího tepelského klášterství, ZMK ČSAV XXIII/1–2, 1982, s. 13–20.

²⁵⁾ Jaroslav Čechura, K některým aspektům hospodářského a správního systému cisterciáckých klášterů (Zlatá Koruna v předhusitském období), ČSČH 29, s. 228–257.

²⁶⁾ Eduard Kubů, Pozemková držba kláštera kladrubského v době předhusitské (do r. 1420), HG 18, 1979, s. 205–233, srov. Čechura, Struktura pozemkové držby, passim.

²⁷⁾ Fond je uložen v SOA Třeboň.

²⁸⁾ Jan Kapras, K dějinám českého zástavního práva, Praha 1903, s. 85–94; Václav Vaněček, Dějiny státu a práva v Československu do r. 1945, 3. vyd., Praha 1975, s. 208–210.

Přesun církevního pozemkového majetku do světských rukou, započatý výbuchem husitské revoluce, se realizoval v různých formách: zábor (živená sekularizace), zástava (dispozice), pronájem apod. Nabyvateli církevních statků se stávali jak příslušníci strany husitské, tak katolické; v užším slova smyslu mocenská centra husitství (Tábor, Praha, Hradec Králové), husitská šlechta (vyšší a nižší) a města, na straně katolické pak šlechta (vyšší a nižší) a města. Je tedy vhodné hovořit o sekularizaci husitské a katolické.³⁸⁾ Kvalitativní rozdíl byl zejména v samotném procesu a způsobu záboru církevních statků (zvláště v letech 1419 až 1421). Husitská sekularizace se opírala o revoluční situaci v Čechách a mocenské postavení jejích nositelů (byla naplněním důležité části husitského programu), katolická převážně o Zikmundovy dipsozice. Pohyb církevních statků v rámci jednotlivých stran a mocenských seskupení, ale záhy i mezi utrakvisty a katolíky (zachytitelný již před polovinou dvacátých let 15. století) vedl postupně k setření rozdílů mezi oběma výchozími typy sekularizace.

Detailní analýza sekularizace církevních statků, kterou jsem provedl pro území západních Čech (plzeňského kraje) – šlo tedy o sekularizaci katolickou – ukazuje, že jen v období od května 1419 do prosince 1420 bylo (ve světle zachovaných zástavních listin) sekularizováno 60 % pozemkové držby zdejších církevních institucí, v porovnání s počátkem roku 1419.³⁹⁾ Ve skutečnosti se rozsah sekularizovaných statků již v této době blížil hodnotě 90 %, kterou lze zachytit rozbohem tohoto procesu kolem poloviny 15. století. Srovnání s typicky utrakvistickou oblastí, za niž je možné považovat jihovýchodní Čechy, ukázalo, že zde dosáhl zábor církevních statků nejpozději v roce 1421 celých 100 %.

Problematika kvantifikace usilující o skutečné poznání rozsahu sekularizace po roce 1419 skrývá nejedno úskalí, které je třeba přemýšlet.

Pro verifikaci lze uvést např. proces sekularizace kláštera v Teplé, která měla být podle dosavadních názorů velmi malá, s tím, že si zmíněná instituce podržela jádro statků neporušené.⁴⁰⁾ Klášter v Teplé vlastnil v roce 1419 asi 65 lokalit;⁴¹⁾ v letech 1419–1420 nebyla zastavena ani jediná, roku 1421 pak šest,⁴²⁾ tedy méně než 10 %. Ve skutečnosti byla ovšem situace zcela jiná, neboť Švamberkové – pro období do poloviny 15. století konkrétně Hynek Krušina – strhli na sebe výkon pozemkové vrchnosti.⁴³⁾ Byli opravci kláštera v Teplé,⁴⁴⁾ tedy fakticky držitelé zakladatelských práv, ačkoli před rokem 1419 se jednalo o fundaci zeměpanskou. To znamenalo (s jistým zjednodušením), že Švamberkové byli vůči tepelskému klášteru po roce 1420 v analogickém poměru jako Rožmberkové vůči klášteru ve Vyšším

³⁸⁾ Vymezení podává Čechura, Rozsah a dynamika sekularizace, passim.

³⁹⁾ Tamtéž.

⁴⁰⁾ Naposledy k tomu Anna Skýbová, Česká šlechta a jednání o povolení kompaktát r. 1525, AUC–Phil. et Hist. 1976, č. 1, s. 82.

⁴¹⁾ Čechura, Vývoj pozemkové držby, passim.

⁴²⁾ Sedláček, Zbytky register, č. 1147, s. 161.

⁴³⁾ Vymezení pojmu Václav Vaněček, Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě II, Praha 1937, s. 35–48.

⁴⁴⁾ Vaněček, Základy II, s. 59.

Brodě.⁴⁵⁾ Důvod byl vcelku prostý. Jmenovaný Švamberk držel před polovinou 15. století více než 150 lokalit církevních institucí, rozložených v různých částech západních Čech.⁴⁶⁾ Nebylo by jisté logické, kdyby nechal stranou klášter ležící nejbližší jeho rodového sídla, vzdušnou čarou asi 10 km, když dokonce zápolí Krasíkova zčásti téměř sousedilo s koncentrovanou tepelskou doménou. Vzhledem k uvedenému kvantu statků, které držel, bylo však jednodušší získávat zde pravidelné „opravní peníze“,⁴⁷⁾ než na sebe brát správu dalších, vcelku málo výnosných vsí. Proto i tepelské statky pro období nejméně do konce 15. století je třeba brát fakticky jako specifickou položku švamberského majetku. Dokonce i zmíněných šest vsí získal zástavou manžel Švamberkovy sestry.⁴⁸⁾

Na tomto faktu nemění nic ani konfirmace vydaná Jiřím z Poděbrad roku 1459, jmenovitě vypočítávající rozsah statků tepelského kláštera. Obsahový rozbor písemnosti nadto ukazuje, že se jedná pouze o „ideální“ rozsah statků kláštera na sklonku předhusitského období, pro jehož sepsání byla východiskem papežská protekce z roku 1273.⁴⁹⁾

Ostatně stejně jako Švamberkové si počínal i šlechtic, který získal zábohem vůbec nejvíce církevních statků ve sledovaném období, totiž Mikuláš Trčka z Lípy, se statky želivského kláštera,⁵⁰⁾ ale třeba i Jiří z Poděbrad se statky kláštera ve Žďáru.⁵¹⁾

Uvedený příklad neřeší přirozeně všechny problémy spojené s kvantifikací záborů. Zde opět odkazuji na detailní zpracování provedené na jiném místě.⁵²⁾ Jen připomínám, že je třeba počítat s faktem, že vlastnila-li určitá církevní instituce k roku 1419 statky v rozsahu vyjádřeném indexem 100 a na počátku dvacátých let pak zanikla, je jasné, že sekularizace zde musela zahrnout všechny statky ústavu k roku 1419. Zásadní význam tu tedy hraje poznání rozsahu pozemkového majetku církevních institucí na sklonku předhusitského období.⁵³⁾

Pokusil jsem se naznačit některé aspekty vývoje církevního, zvláště klášterního velkostatku v předhusitských Čechách, jež obsahují zjištění řady rozporů, které lze považovat za faktory spoluurčující zánik velkých pozemkových držav těchto institucí.

Uvedené poznatky vedou k následujícímu metodologickému závěru. Dosavadní koncepci ekonomického a sociálního vývoje předhusitských Čech, jejíž základy byly položeny zejména prací Františka Grause,⁵⁴⁾

⁴⁵⁾ Přestože podobné srovnání je dosti zjednodušující, považuji jej pro dané souvislosti za použitelné; k Vyššímu Brodu a Rožmberkům srov. Jaroslav Čechura, Patrová kaple a nejstarší část kláštera ve Vyšším Brodě, Umění 31, 1983, s. 317–333; též, Nejstarší český urbář, PHS 27, 1986, s. 5–26.

⁴⁶⁾ K tomu Jaroslav Čechura v rukopise kandidátské disertace.

⁴⁷⁾ SOA Plzeň, pobočka Zlutiče, ŘP Teplá, s. 123, 128 aj.

⁴⁸⁾ August Sedláček, Hrady, zámky a tvrze Království českého XIII, Praha 1905, s. 210.

⁴⁹⁾ Rozbor podává Čechura, Vývoj pozemkové držby, passim.

⁵⁰⁾ Srov. Lenka Dvořáková, Trčkové z Lípy na přelomu 15. a 16. století, AUC–Phil. et Hist. 1976, č. 1, s. 114–117, kvantifikace však není důsledně provedena.

⁵¹⁾ M. Zemek, – A. Bartušek, Dějiny Žďáru nad Sázavou I, Havlíčkův Brod 1956, s. 162–168 aj.

⁵²⁾ Viz pozn. 46.

⁵³⁾ K tomu srov. Čechura, Rozsah a dynamika sekularizace, passim.

⁵⁴⁾ Graus, Dějiny venkovského lidu II, passim.

jehož pojetí je přes některá zpřesnění stále fakticky považováno za nosné,⁵⁵⁾ bude potřebné podrobit komplexní metodologické a metodické kritice. Nemám tím rozhodně na mysli odmítnutí či negaci této koncepce zformulované v období nástupu poválečné marxistické historiografie.⁵⁶⁾ Komplexní pozitivní kritika by však nepochybně nejen nepomohla dalšímu rozvoji studia hospodářských dějin předhusitských Čech, ale současně by umožnila všestranněji plnit náročnou gnozeologickou funkci historiografie v dnešní společnosti.⁵⁷⁾

Zde bych chtěl poukázat na skutečnost, že architektura Grausova pojetí, jakkoli chce být dialektickomaterialistická, je vystavěna převážně na tvrzeních majících nejen „fixní formy“,⁵⁸⁾ ale někdy i axiomatickou povahu. Svou celkovou koncepcí představuje Grausovo dílo fakticky apriorní model pokoušející se – vcelku neúspěšně – o výklad příčin výbuchu husitské revoluce na bázi „expropriace produktivních tříd“.⁵⁹⁾ Je možné upozornit na to, že řada Grausových tvrzení týkajících se hospodářských otázek je nesprávná nejen z hlediska ekonomické teorie, ale i formální logiky. Kromě toho je třeba otevřeně říci, že použitou metodou, zejména z hlediska chronologického řazení faktů, jejich výběru, aspektů teritoriálních, ale i institucionálních, lze dokázat prakticky cokoli.⁶⁰⁾

Je poněkud překvapující, že u nás dosud nebyla téměř využita rozsáhlá sovětská literatura, vzniklá zejména po roce 1970,⁶¹⁾ strukturálně geneticky analyzující feudální společenskoekonomickou formaci, a to jak ve směru horizontálním, tak vertikálním. Jsem přesvědčen, že využitím teoretických východisek těchto prací přispěje ke kvalitativnímu zpřesnění poznání vývoje společenské struktury předhusitských i husitských Čech, aniž přitom bude opomenut Marxův postulát, že „stejná ekonomická základna – stejná po stránce hlavních podmínek – může

v důsledku nekonečně rozmanitých empirických okolností . . . ve své jevové podobě vykazovat nekonečné variace a gradace, které je možno pochopit jen analýzou těchto empiricky daných okolností“.⁶²⁾

Vycházíme-li obvykle z tvrzení, nepochybně správného, že vývoj v Čechách v době husitské probíhal specifickým způsobem, pak právě analýza konkrétních ekonomických a sociálních procesů může podat – v náležitě komparaci s vývojem středoevropským – spolehlivé východisko k pochopení oné specifiky a jedinečnosti období, jež nazýváme husitským.

⁵⁵⁾ Srov. hodnocení Zdeňka Fialy, Přemyslovské Čechy, 2. vyd., Praha 1975, s. 238, a také Přehled I/1, s. 370; vlastní text, zvláště s. 321–329, 353–361, však v podstatě vychází z Grausovy koncepce, právě tak jako Jiří Špěváček, K některým aspektům hospodářského a sociálního vývoje v českých zemích v předhusitském období, FHB 3, 1981, s. 7–76 (zvláště s. 11–32).

⁵⁶⁾ K tomu Jurij Křížek, Některé problémy našeho dějepisectví, ČSČH 21, 1973, s. 141–425; Jiří Štaif, Problematika metodologie v českém dějepisectví po roce 1945, ČSČH 29, 1981, s. 546–569. Svou platnost má dodnes i obsáhlá kritická recenze práce Dějiny venkovského lidu II od Václava Vojtíška, která zůstala pouze v rukopise; ukazuje vlastní techniku Grausovy práce s prameny a jejich upravování.

⁵⁷⁾ K tomu František Havlíček, Metodologické základy historických věd, Nová mysl 7–8, 1982, s. 167–178; Křížek, Některé problémy, passim.

⁵⁸⁾ Srov. Jindřich Zelený, O logické struktuře Marxova Kapitálu, Praha 1962, s. 42, 60 a jinde.

⁵⁹⁾ Upozornil na to již Vladimír Procházka, Právně historické glosy k Dějinám venkovského lidu v Čechách v době předhusitské, PHS 5 1959, s. 317.

⁶⁰⁾ Ukazuje to ostatně i vlastní metodika zpracování, kde právě nikoli zanedbatelnou položku představuje dezinterpretace pramenů, k tomu detailně Vojtíšek, viz pozn. 56.

⁶¹⁾ Výjimku představuje Rostislav Nový, K otázce krize v předhusitských Čechách, in: Jenštejn 1977, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 1977, s. 5–20; bibliografii lze průběžně sledovat ve sborníku Srednee veka.

⁶²⁾ Marx, Kapitál III/2, s. 308–309

Die Säkularisierung der Kirchengüter in der hussitischen Revolution und einige Aspekte der wirtschaftlichen und sozialen Entwicklung im spätmittelalterlichen Böhmen

Jaroslav Čechura

Die Studie zeigt den Widerspruch zwischen der Dynamik der Säkularisierung des Kircheneigentums in der hussitischen Revolution und der traditionellen Meinung der tschechischen Forschung über den kontinuierlich anwachsenden Trend der Prosperität sowohl der Kirche als Ganzes, als auch der einzelnen Institution bis 1419. Diese Charakteristik ist nicht in der Darstellung der tatsächlichen wirtschaftlichen Lage der Kirche im vorhussitischen Böhmen begründet. Es handelt sich um eine bloße Projektion einer ganzen Reihe von Überbauphänomenen in den ökonomischen Bereich. Dies wird durch die Analyse der wirtschaftlichen Praxis einzelner Klöster (Sedlec, Plaß, u. a.) aufgezeigt. Die Skizzierung einiger Entwicklungsaspekte des kirchlichen Grundbesitzes im vorhussitischen Böhmen läßt den Schluß zu, daß der im Jahre 1419 angefangene Säkularisierungsprozeß keine qualitativ neue Erscheinung war, sondern daß es sich um die Vollendung einer bereits in der vorhussitischen Zeit beginnenden Phase handelt. Eine nicht unwichtige Rolle scheint hier auch die geänderte Haltung König Wenzels IV. zum kirchlichen Besitz, vor allem zum Klosterbesitz, zu spielen.

Die in den bisherigen sythetischen Arbeiten in quantitativer Hinsicht anders dargelegte Entwicklungscharakteristik der kirchlichen Institutionen führt zu einer grundsätzlichen methodologischen Forderung: Es wird unbedingt notwendig sein, diese Diskrepanz zu überwinden, indem man versucht, das Wissen über die wirtschaftlichen Trends in der Kirche des vorhussitischen Böhmen zu vertiefen.

BITVA NA VÍTKOVĚ A ZHROUCENÍ ZIKMUNDOVY KŘÍŽOVÉ VÝPRAVY V LÉTĚ 1420

Petr Čornej

Od poloviny dubna až do samého konce července roku 1420 prožívala husitská Praha a s ní všichni opravdoví stoupenci kalicha v Českém království časy plné obav, úzkosti i naděje. Tyto pocity však překrývalo bojové odhodlání, vyrůstající z hlubokého přesvědčení, že právě husité pochopili boží zákon v jeho skutečné podstatě a musí jej uhájit i proti nejstrašnějšímu nepříteli. Kalichu oddaní kronikáři, analisté, teologové i ostatní vzdělanci, kteří zanechali svědectví o pohnutém dění na jaře a v létě 1420, nepochybovali, že vítězství, jichž dosáhli husité nad oddily první křížové výpravy, byla projevem boží přízně za věrnost poznané pravdě. Pohled přímých účastníků dějinných událostí se však obvykle značně rozchází s pohledem historika, posuzujícího dramatické chvíle minulosti s náležitým časovým odstupem. Je tomu tak i v případě kruciáty, která se na přelomu července a srpna 1420 rozešla před Prahou, aniž se jí podařilo vybojovat proponované cíle.

Příčiny neúspěchu velkého vojenského tažení, jež zasadilo těžký úder prestiži římského a uherského krále Zikmunda Lucemburského, je možné spatřovat ve čtyřech vzájemně spjatých sférách: vojenské, politické, ekonomické a v oblasti sociální psychiky. Protože absolutizace každého z uvedených faktorů vedla k jednostranným a nepřesným závěrům, nezbývá než přistoupit ke všem vtypovaným hlediskům komplexně, chápat je důsledně v jejich propojenosti a pokusit se tak objasnit důvody rozpadu první protihusitské křížové výpravy méně tradičním způsobem. Zvolená metoda zároveň pomůže zhodnotit důležitost bitvy na Vítkově, o jejíž významu panují mezi historiky letité spory. Povšimněme si nejdříve aspektu vojenského a politického, které spolu byly nerozlučně spjaty.

Tato studie vznikla podstatným rozšířením referátů, který jsem pod stejným názvem přednesl na konferenci Praha ve válkách a revolucích, již v květnu 1985 uspořádal Archiv hlavního města Prahy (viz resumé otištěné v Documenta Pragensia VI, 1986, s. 75–78). Práce rekonstruuje příčiny, průběh a bezprostřední důsledky první křížové výpravy proti husitům, přičemž zvláštní pozornost věnuje bitvě na Vítkově. Omezený rozsah stati si vynutil, abych rezignoval na podrobnou interpretaci událostí a jejich souvislostí. Z tohoto důvodu jsem se zaměřil hlavně na dosud otevřené či nedostatečně řešené otázky, zatímco problémy, které odborná literatura zodpověděla uspokojivě, stojí stranou mého zájmu a dotýkám se jich jen v nejn nutnější míře. Studii jsem dokončil již v prosinci 1985, avšak tisk devátého čísla Husitského Tábora se natolik protáhl, že mezitím vyšly další práce, které si problematiky první kruciáty bezprostředně všimají. Již jen registrovat zde mohou populárně zaměřený spis Miloslava Polívky, Bitva na Vítkově (edice Slovo k historii, č. 8), Praha 1987. Polívkův rukopis jsem lektoroval pro nakladatelství Melantrich v prosinci 1986. Také s knihou Petra Klučiny a Jiřího Všečky, Praha husitská (Praha 1986) jsem se seznámil jako lektor. Tuto práci o bitvě na Vítkově připisují památce mého děda, který byl mým prvním a nejčastějším průvodcem na památném žižkovském vrchu.

Smrt Václava IV. a výbuch husitské revoluce donutily Zikmunda odložit původní záměry. Od turecké otázky, již se hodlal po řadě let opět intenzivně věnovat, neboť představovala klíčový problém pro budoucnost Uher,¹⁾ musel obrátit pozornost k středoevropské problematice. Ačkoliv na dědictví po nevlastním bratrovi čekal, uvědomuje si, že zisk svatováclavské koruny může jeho pozice v mezinárodním měřítku výrazně posílit, hleděl v podzimních měsících 1419 na země Koruny české s ambivalentními pocity. Starost mu nečinily Slezsko a obojí Lužice s převážnou většinou německého obyvatelstva, které zaujaly protihusitský postoj,²⁾ ani Morava, kde husitství nevstoupilo do revoluční fáze, nýbrž vlastní České království. K realizaci svých dalekosáhlých politických cílů potřeboval Zikmund klidné Čechy, žijící

1) Základní charakteristiku situace v Uhrách podává Richard Marsina v Přehledu československých dějin I/1, Praha 1980, s. 561–562, Již 4. 10. 1419 dosáhl Zikmund vítězství nad tureckými vojsky v exponovaném prostoru u Nikopole. Po něm uzavřel s posly sultána Mohameda I. pětileté příměří a uvolnil si tak ruce pro řešení českých záležitostí. Podrobně Zikmundovu politiku v tomto období rozebral Z. T. Nowak, Międzynarodowe procesy polubowne jako narzędzie polityki Zygmunta Luksemburskiego w północnej i środkowowschodniej Europie (1412–1424), Toruń 1981, s. 94–96. Nowakova analýza ukazuje, že římský a uherský král byl rozhodnut řešit českou otázku silou pravděpodobně dříve než v lednu 1420, jak se domníval Howard Kaminsky, A History of the Hussite Revolution, Los Angeles-Berkely 1967, s. 364. Tomu odpovídalo i odložení říšského sněmu z prosince na leden, tedy až na termín po brněnském jednání s českým a moravským panstvem a poselstvem husitské Prahy. Kaminsky na základě zmatené zprávy štrasburských zástupců z Vratislavi do Štrasburku z 21. 1. 1420 myslil, že Zikmund dlouho váhal mezi vojenskou výpravou proti husitům a proti Turkům. Pro úplnost klíčové místo listu štrasburských vyslanců cituji: „Ouch lont wir uch wissen, das der kunig meinert von Presselo gon Prage zu ziehende und welle die Hussen stroffen umbe den ungelöben und sie ergebent sich one das gerne an in, so wil er es nicht tun, er haben denn ettliche vor darumbe gestroffet, die sin ein anhap gewesen sint.“ Viz Deutsche Reichstagsakten VII, ed. Dietrich Karler, München 1878, s. 408.

2) František Šmahel, Antytezy czeskiej kultury późnego średniowiecza, Kwartalnik Historyczny 90, 1983, s. 711–712.

v souladu s okolním světem, nikoliv zemi, mající v evropském mínění punc kacířstvím zachváceného a vnitřně rozvráceného státu.³⁾ Události na českém území zajímaly uherského panovníka již od počátku 15. století, kdy sám aktivně zasahoval do sporů mezi Václavem IV. a vysokou šlechtou. V souvislosti se silícím husitstvím i postupným stárnutím svého bratra byl nucen situaci v jádru rodové državy sledovat a na kostnickém koncilu, kde z titulu římského krále vystupoval v roli světského arbitra, se znepokojením přihlížet, jak se český problém mění v problém mezinárodní.⁴⁾ Ohlas, který v Čechách vyvolalo upálení Jana Husa a Jeronýma Pražského, registroval jako nepříjemné signály. Zikmundovou prvořadou snahou proto bylo poměry v Českém království ztišit a v tomto smyslu apeloval na své přívržence z řad českého panstva. Na jaře 1416 žádal z Paříže katolické šlechty, „aby mír a pokoj v zemi a mezi vámi byl; a také ti svazkové, z nichž by války a zemská záhuba rости mohly, aby byli zhlazeni“.⁵⁾ Královy kontakty s českou aristokracií však v žádném případě nenahradily vlastní poznání a vlastní zkušenost. Zikmund již dlouho na české půdě nebyl a tato skutečnost byla sama o sobě nevýhodou, což se ukázalo během roku 1420.

Vypuknutí revoluce vmanévrovalo uherského krále do složitého postavení. Od světské hlavy západního křesťanstva očekával papež i římská církev, že zasáhne proti šíření „kacířství“, ale na druhé straně ne vše, co se odehrávalo v Čechách, muselo být Zikmundovi nutně proti mysli. Kupř. husitský odpor proti světskému panování kněží vedl k záborům církevního majetku a tím i k podstatnému oslabení římské církve, donedávna ještě bohaté a vlivné složky české společnosti, snažící se promlouvat do státních záležitostí. Tyto zásahy by dědic svatováclavské koruny zcela určitě uvítal, kdyby přespříliš neposilovaly šlechtu, odvěkého soupeře českých králů v zápase o politickou moc, jež se církevní statku zmocnila. Myšlení českých pánů, považujících se za politickou reprezentaci a mluvčí celého národa, znal Zikmund dostatečně z let 1402–1403, kdy s nimi byl v úzkých stycích. Uvědomoval si proto jasně, že České království nezíská bez souhlasu vyšší šlechty, nýbrž pouze ve spolupráci s ní. Tato prostá a předem daná rovnice znamenala, že se uherský panovník nehodlal ostře postavit ani proti té části panstva, jež se hlásila ke kalichu.

Větší nebezpečí spatřoval ve vzrostlém sebevědomí královských měst, především Prahy, která v červenci a srpnu 1419 neváhala vy-

3) Zajímavé doklady snesl Arnošt Kraus, Husitství v literatuře, zejména německé I, Praha 1917, s. 12–16, 81–83. Narážky v tomto směru obsahují i Zikmundovy listy do Čech uvedené v pozn. 5.

4) O Zikmundově nespokojenosti s vývojem situace v Čechách v letech 1415–1419 a pokusech ji ovlivnit F. M. Bartoš, Husitská revoluce I (ČD II/7), Praha 1965, s. 50–55; Kaminsky, A History, s. 266–268.

5) Citát ze Zikmundova listu daného v Paříži 30. 3. 1416. Viz AČ I, s. 7–8. Mnohem ostřejší vzkaz adresoval české a moravské šlechtě podobojí. Tamtéž, s. 7–8. Neznámého dvořana krále Václava IV. varoval a žádal, „aby s naším milým bratrem mluvil, a JMti pro bůh prosil, aby se přičinil a stávil tu dvojici v jeho zemi, aby tak o něm i o jeho zemi nebylo mluveno . . .“ Tamtéž, s. 9–10.

stoupit proti panovnickému majestátu a v podzimních měsících předpokládala, že Zikmund násilný převrat uzná. A to uherský král nehodlal připustit. Ze svého hlediska kvalifikoval počínání Prahy jako vzpouru, neboť podle platného práva byli měšťané královských měst poddanými českého panovníka a města majetkem královské komory. Udržet autoritu v této sféře potřeboval Zikmund z politických, ekonomických i prestižních důvodů. Ve srovnání s uherskými poměry větší a rozvinutější česká města⁶⁾ slibovala zdroj financí, tolik potřebný pro evropský rozměr Zikmundovy politiky. Již z této příčiny vyžadoval římský král od měšťanů poslušnost. Současně se správně domníval, že schválením statu quo z podzimu 1419 by pouze legalizoval nezávislost postupu městských rad a fakticky by podpořil úsilí formujícího se městského stavu po samostatnosti v politickém rozhodování. Po rozpadu církevního majetku, který formálně spadl rovněž pod svrchovanost panovníka, by se zhroutila nejdůležitější součást jeho domény. Co by to znamenalo, bylo zřejmé. Zikmund by v Čechách ztratil hospodářskou základnu a stal by se pouhým reprezentantem státu bez patřičné politické i ekonomické moci.

Zikmundova uherská praxe ukazuje, že požadavky měst nepřehléžal, ba v některých případech pro ně projevoval porozumění. Jeho vztah k nim však byl utilitární.⁷⁾ Neváhal sice města podpořit proti uherským magnátům, ale vždy v nich viděl především poslušný nástroj své politiky. V Čechách ovšem hrozilo, že se tento nástroj stane neovladatelným. A tomu se rozhodl zabránit.

Komplikovanou situací alespoň částečně usnadňoval Zikmundovi fakt, že Praha a některá další královská města (Hradec Králové, Plzeň, Klatovy, Zatec, Louny a Slaný)⁸⁾ chtěla dosáhnout prosazení svých zájmů prostřednictvím husitských ideálů a jejich realizací v každodenním životě. Této skutečnosti Zikmund využil a zamýšlel ztrestat husitská města jak za vzpouru proti královskému majestátu, tak za při-

⁶⁾ Ve velkých uherských městech žila jen 2 % obyvatel země, v Čechách k 15 %. Srovnání hospodářského a politického významu měst v polsko-litěvské unii, zemích Koruny české a Uhrách podal erzy Kłoczowski, *Rozwój środkowoschodniej Europy w XIV wieku*, in: *Sztuka i ideologia XIV wieku*, Warszawa 1975, s. 27–28.

⁷⁾ O Zikmundově poměru k uherským městům, jimž v roce 1405 udělil výsady „královského městského stavu“, *Přehled dějin Československa I/1*, s. 562. Tamtéž se ovšem konstatuje, že další vývoj neprobíhal v intencích uvedeného dekretu, neboť panovnickovy vysoké finanční nároky oslabovaly potřeby formujícího se uherského měšťanstva. V Zikmundově politice se tyto tendence projeví již v roce 1403, kdy si Kutná Hora stěžovala na škody způsobené pobytem uherského krále ve městě. Podobně si počínal i v letech 1420–1421. Na jeho nepřiměřené finanční požadavky kladené na města upozorňovali i čeští páni na čáslavském sněmu. K oběma případům Jiří Kejř, *Právní život v husitské Kutné Hoře*, Praha 1958, s. 88–89.

⁸⁾ Jaroslav Mezník, *K replice F. M. Bartoše*, *ČSČH* 15, 1967, s. 870–873; František Šmahel, *Husitské město „Slunce“*. Plzeň na přelomu let 1419–1420, *MZK* 19, 1981, zvláště s. 139–144. Všechna tato města, v nichž husité získali převahu nebo se je pokoušeli ovládnout (případ Písku), jmenuje na počátku roku 1420 Zikmund jako nebezpečná centra viklefismu, která je zapotřebí vykořenit. Viz Palacký (ed.), *UB I*, s. 16.

jetí „kacířského“ učení. Takovým činem mohl dosáhnout svých cílů a zároveň se prezentovat nejen v roli ochránce křesťanstva proti Turkům, nýbrž i v roli nelitostného protivníka kacířů. Druhou úlohu nehrál ovšem římský král dost důkladně. Při řešení české otázky totiž od počátku preferoval vlastní mocenské zájmy a věroučné záležitosti, jimž přisuzoval význam takřka výhradně v kontextu svých politických záměrů, představovaly pro něho druhořadý problém.⁹⁾

Snaha co nejrychleji ovládnout České království přiměla Zikmunda k diferencované politice vůči husitům. Byl příliš bystrým diplomatem, než aby mu uniklo, že mezi interese husitského panstva a husitských měst existují rozdíly.¹⁰⁾ Z hlediska svých zájmů proto správně vsadil na dobré vztahy s vysokou šlechtou podobojí, která mu měla dopomoci k české koruně a jež se musela cítit aspiracemi měšťanstva i aktivitou poddaného lidu zaskočena.

Události z listopadu 1419, kdy se politicky aktivní čeští páni postavili bez ohledu na náboženské přesvědčení proti radikálům v Praze i na venkově, svědčily ve prospěch předpokladu, že se Zikmundovi podaří vysokou šlechtu sjednotit na bázi stavovské solidarity a pře-

⁹⁾ Bez zajímavosti není, že Zikmund v srpnu 1403 zakázal uherské církvi odvádět poplatky do Říma a přejímat odtud sebemenší příkazy. Na bratislavském sněmu roku 1404 pak bylo proklamováno úplné patronátní právo uherského krále, jež do některých uvolněných úřadů, vyhrazených dosud duchovenstvu, jmenoval světské gubernátory. Viz *Přehled dějin Československa I/1*, s. 562. V německých oblastech říše pak tradice dokonce spojila se Zikmundovým jménem známý spis *Reformatio Sigismundi* a jeho politiku vůči římské církvi hodnotilo měšťanstvo i šlechta pozitivně. Viz Rudolf Urbánek, *K české pověsti královské*, *ČSPS* 26, 1918, s. 12. Z tónu Zikmundových listů, zasílaných v letech 1416–1419 do Čech, vyplývá, že se obával politických důsledků náboženského rozkolu, jež mu byl nepřijemný i z mezinárodních důvodů (v době konání kostnického koncilu a po jeho skončení musel král brát ohled na mínění církevních představitelů, v jejichž očích figuroval jako úspěšný diplomat, který dokázal odstranit schisma). Králi samotnému šlo však o zdar vlastní linie, což dokládá jeho výrok: „Pak se kněží sami kažte, jakož oni sami vědí: mají své vyššie a Písmo svaté, ježto jemu rozumějí; nám sprostým nehodí se v tom hlúbiti.“ *AC I*, s. 7. V prosinci 1419 i počátkem roku následujícího považoval za prvořadé politické problémy a teprve po ovládnutí Čech hodlal připustit diskuzi o kalichu. Viz *AC I*, s. 209–210; *Husitská kronika Vavřince z Březové*, *FRB V*, s. 369, a další četné prameny.

¹⁰⁾ Dokládají to artikuly, jež šlechta podobojí ve spolupráci s Pražany předložila po smrti Václava IV. Zikmundovi. O jejich konečném znění rozhodlo husitské panstvo, které do textu oficiálního dokumentu dovolilo vtělit pouze ty požadavky pražské obce, jež šlechtě konvenovaly. Pražská žádost, aby Zikmund potvrdil status quo, který vznikl v hlavním městě po defenestraci, do konečného znění zařazena nebyla, což uherskému králi nepochybně vyhovovalo, a hned v prosinci 1419 této skutečnosti využil. Články se zachovaly v české a německé verzi, jež se však nekryjí. Viz *AC III*, s. 206–208; Eberhart Windeckes *Denkwürdigkeiten zur Geschichte des Zeitalters Kaiser Sigmunds*, ed. Wilhelm Altman, Berlin 1893, s. 121–124. Do protichůdných názorů na jejich vznik vnesli světlo až Ivan Hlaváček, *Husitské sněmy*, *SH* 4, 1956, s. 76–77; Jaroslav Mezník, *Dva problémy z počátků husitské revoluce*, *ČSČH* 15, 1967, s. 193–203. O tyto výklady se opřel i František Šmahel, *Idea národa v husitských Čechách*, *České Budějovice* 1971, s. 73–74. Zikmundovu obratnou politiku ve vztahu k českému husitskému panstvu postřehl již František Kavka, *Strana Zikmundova v husitské revoluci*, nepublikovaná disertace FFUK, Praha 1947, s. 61–62.

klenout tak konfesijní rozdíly. Tím by došlo k dalšímu oslabení již diferencovaného husitského bloku, v němž panstvo na podzim 1419 ztratilo své výsadní pozice z předchozích let. Praha by se ocitla v izolaci a likvidace radikálního husitismu, v němž králi vystával nebezpečný protivník, by již nepředstavovala neřešitelný problém. Právě tuto taktiku zvolil Zikmund hned při svém první důležitém jednání s českou i moravskou šlechtou a s pražskou delegací na konci prosince 1419 v Brně. Lze-li věřit královi pozdějšímu výroku, potom se v moravském městě dohodl s českými katolickými šlechtici i s pány podobojí, že je třeba vykořenit viklefskou sektu beze všeho hluku a bez cizí pomoci.¹¹⁾ To byl program, s nímž česká šlechta musela souhlasit, neboť nehovořil o hrozbě cizí intervence a obracel se proti viklefistům, jimiž Zikmund v dané chvíli rozuměl výše uvedená husitská města a venkovské radikály. Od 1. ledna 1420 také vstoupili do králových služeb někteří katoličtí páni a zavázali se za patřičný žold hájit Zikmundovy zájmy. Z jejich výčtu i podniknutých akcí je patrné, že brannou silou zasahovali především proti venkovským husitům¹²⁾ a pokračovali tak v činnosti z podzimu 1419.

Husitskému panstvu tento kurs příliš nevěděl, protože směřoval především proti městům, v nichž kulminovala prudká vlna chiliasmu, a proti nekřesťanským v řadách venkovského obyvatelstva. Ač Zikmund v Brně jmenoval do důležitých úřadů své stoupence, dokázal šlechtu podobojí uklidnit, neboť nejvyšším purkrabím zůstal nadále její předák Čeněk z Vartenberka (a také obsazení dalších míst bylo přijatelné pro obě skupiny pánů (kupř. Václav z Dubé, jmenovaný podkomořím, se těšil pověsti umírněného člověka a vhodného prostředníka mezi katolíky a husity). Také slib, že se král bude zabývat otázkou kalicha, husitskou šlechtu uspokojil, takže na počátku roku 1420 zaujala loajální postoj.

Hůře dopadla pražská delegace. I když poslové hlavního města neváhali přijmout Zikmunda za svého pána a dědice, poručil jim římský král, aby hlavní město odstranilo ze svých ulic zátaras, přijalo zpět vypuzené mnichy a jeptišky a přestalo bořit kláštery a kostely. Zástupci metropole vyslovili s požadavky souhlas,¹³⁾ byť jejich obsah naznačoval, že Zikmundovi jde o restauraci poměrů z doby před 30. červencem 1419, tedy o krok, který by husitskou Prahu tvrdě postihl a zmařil by její dosavadní zisky.

11) Codex Witoldi, ed. A. Prochaska, s. 482. O jednání v Brně FRB V, s. 353–354; UB II, s. 526.

12) Od 1. 1. 1420 sloužili vojensky Zikmundovi Jan z Hradce, Vilém z Hasenburka, Jan z Michalovic, Zikmund Děčínský z Vartenberka a nepochybně i bratři Bedřich a Hanuš z Kolovrat. Tito šlechtici žádali již v polovině roku 1420 po Zikmundovi splacení žoldu. Viz August Sedláček, Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, s. 150–151. Zdá se, že stejnou smlouvu uzavřeli s králem i Bohuslav a Hynek Krušina ze Švamberka, Jan Městecký z Opočna, Aleš Škopek z Dubé a Petr Konopištský ze Šternberka, doložený v Zikmundových službách již od prosince 1418. Jména těchto lidí se v prvních šesti měsících roku 1420 objevují ve zprávách o střetnutí s husity (Sudoměř, Poříčí nad Sázavou atd.). Vycházím zde z údajů Kavkových, Strana Zikmundova, s. 14–16.

13) FRB V, s. 353–354; UB II, s. 526; AC III, s. 209–210.

Jestliže se příslušníci české aristokracie spokojili s tím, že dědic trůnu neobsadil úřady cizinci a respektoval jejich hlavní přání, totiž dát při rozhodování o osudech Českého království na rady panstva, dočkali se záhy zklamání. Uherský panovník nehrál v Brně otevřenou hru. Přes okolnosti, které se vyvíjely v jeho prospěch, nevěřil politické důslednosti české šlechty a zůstal přesvědčen, že nejspolehlivějším a nejrychlejším prostředkem k pacifikaci husitských Čech bude přímá vojenská intervence proti mozku a srdci revoluce – proti Praze. Zikmund se domníval, že porážka metropole Čech povede k poslušnosti ostatních husitských měst, zamezí šíření kacírských idejí a bude mít za následek i likvidaci ohnisek radikálního husitismu.

Vidině brzkého úspěchu podřídil římský král i program říšského sněmu ve Vratislavi. Od 5. ledna do 8. dubna 1420 dlel Zikmund v nejvýznamnějším městě Slezska a chystal zde vojenskou výpravu proti Praze. K jejímu uskutečnění nutně potřeboval podporu říšských knížat, hrabat a měst, bez jejichž pomoci nemohl doufat ve zdar svých záměrů. To byl také hlavní důvod, proč hned 6. ledna vynesl výrok v dlouholetém sporu mezi Řádem německých rytířů a polsko-litevskou unií. Toto rozhodnutí, příznivé pro řád, jemuž zabezpečovalo po smrti polského krále Vladislava II. a litevského velkoknížete Vitolda Alexandra nároky na území Žmudi, znamenalo sice roztržku s Krakovem i Vilnem, avšak vyneslo Zikmundovi sympatie říšských feudálů, jež byly pro něho v dané chvíli důležitější.¹⁴⁾

Protipolský a protilitevský tah otvíral cestu k účasti německých oblastí říše na Zikmundově vojenském podniku, ale ještě nezaručoval jeho pozitivní výsledek. Úspěch intervence vyžadoval početné vojsko, které knížata a hrabata nebyla schopna ani ochotna postavit a financovat. Sám Zikmund byl odkázán pouze na sbory, které by mu dodala města (již tehdy kalkuloval s pomocí lužického Šestiměstí), na družiny jednotlivých věrných šlechticů a oddíly svých Uhrů. Jediné reálné východisko představovalo vyhlášení křížové výpravy proti českým „kacírům“, při níž by si účastníci hradili náklady sami a byli by náležitě odškodněni získanou kořistí. Tento praktický zřetel motivoval výsledky tajných porad, které na konci ledna a počátkem února 1420 vedl uherský a římský král s papežským nunciem Fernandem, jinak biskupem ve španělském Lugu, a předními účastníky říšského sněmu, z nichž většina v červenci obléhala Prahu.¹⁵⁾ Rozhodnutí uskutečnit kří-

14) Jaroslav Goll, Čechy a Prusy ve středověku, Praha 1897, s. 139–140; Ewa Maleczyńska, Ruch husycki w Czechach i w Polsce, Warszawa 199, s. 380–382; Nowak, Międzynarodowe procesy, s. 97–111.

15) Definitivní Zikmundovo rozhodnutí zorganizovat a podniknout tažení do Čech bylo kladeno k polovině února 1420. Viz Kaminský, A History, s. 364. Na základě času potřebného k překonání vzdálenosti z Vratislavi do Itálie uvažuje Šmahel o 10. 2. jako nejpozdějším datu. František Šmahel, Contra Bohemos. Česká otázka v evropské politice 1420–1431, in: Soudce smluvený v Chebu, Cheb 1982 (vydalo nakladatelství Panorama, Praha 1984), s. 189. Na základě výše uvedeného výkladu možno říci, že ve Vratislavi získal Zikmund základní souhlas říšských feudálů (jejich výčet v RI XI, s. 284, č. 4040) pro plán, o kterém již dříve uvažoval a pro který byl rozhodnut už v Brně. Již v listu husitské šlechtě z 21. 3.

žovou výpravu do Čech s cílem ovládnout Prahu padlo dříve, než kdykoli ve Vratislavi mohl zvědět o založení Tábora (až 21. února se husité zmocnili Sezimova Ústí a teprve po několika dnech se uchýlili na ostrožnu, kde se rozkládaly zbytky města Hradiště).¹⁶⁾ Zikmundův návrh na uspořádání kruciáty schválil papež Martin V. bulou Omnium plasmatoris domini, vydanou 1. března 1420 ve Florencii. Její text přinesl posel do Vratislavi přibližně po deseti dnech.¹⁷⁾

Mezitím však došlo k události, kterou nebylo možné hodnotit jinak než jako zstrašovací krok adresovaný Praze. Počátkem března rozkázal Zikmund popraviti 23 vratislavských měšťanů, kteří v roce 1418 patřili ke strůjčům převratu, jehož výsledkem bylo svržení městské rady a pobití jejích čelných členů.¹⁸⁾ Je jisté, že právě touto událostí se inspirovali organizátoři novoměstské defenestrace z 30. července 1419. Vždyť také vratislavské změny dodatečně schválil Václav IV. Vypjatý středověký smysl pro alegorii a symboliku nenechával nikoho na pochybách, že hrůzné divadlo, při němž se činilo osm katů, je Zikmundovou odpovědí na požadavek pražských měst, aby budoucí český král potvrdil status quo v Praze a netrestal původce prohusitského převratu.¹⁹⁾ Posuzováno z historického nadhledu, byl tento krok Zikmundovým omylem, protože hlavní město Čech bylo v dané chvíli ochotno otevřít dědici trůnu své brány. Nebo snad měl Zikmund k dispozici informace, že neuzná-li pražské podmínky, narazí na odpor? Vzhledem k tomu, že o něčem takovém zachované prameny nehovoří, zdá se nepochopitelný i další královův skutek, totiž poprava novoměstského měšťana Krásy, jež dal ve Vratislavi zatknout, po výslechu nunciem Fernandem smýkat koněmi a posléze upálit.²⁰⁾ Stalo se tak 15. března, takřka v předvečer slavnostního vyhlášení kříže proti husitům, k němuž došlo o dva dny později. Nesmlouvavý Zikmundův postup spolu s listy,

1416 se mihne výhrůžka kruciátou („snad na se kříž obdržíte“) a o 33 měsíců později ještě ostřeji varuje Zikmund Václava IV.: „... by proti vám a proti těm, kteříž by vám pomáhali, světská ruka i kříž vydán byl...“ AC I, s. 7 a 11. Citovaná slova byla míněna jako diplomatický nátlak a diktoval je ohled na kostnický koncil a církevní představitele. Když se však měl Zikmund ujmout v Čechách vlády, stala se kruciáta jedním z možných prostředků, jak získat království pod kontrolu. Už 24. 9. 1419 psal Zikmund z Varadína do Norimberka pozvání na říšský sněm do Vratislavi, které doplnil otázkou, jaké oddíly bude moci město postavit příští léto v případě říšské války. Viz Friedrich von Bezold, König Sigmund und die Reichskriege gegen die Husiten bis zum Ausgang des dritten Kreuzzugs I, München 1872, s. 34.

¹⁶⁾ Miloš Drda – Rudolf Tecl, K předhusitskému osídlení Tábora, ČSCH 25, 1978, s. 740–764; František Šmahel, Dodatek k historii Tábora v roce 1420: Obživa revoluční obce, HT 2, 1979, s. 91–95.

¹⁷⁾ Text buly v UB I, s. 17–20. Předpokládám, že se Krásův proces a poprava odehrály již na základě znalosti buly.

¹⁸⁾ Josef Macek, Tábora v husitském revolučním hnutí II, Praha 1955, s. 151–152; Bartoš, Husitská revoluce I, s. 83.

¹⁹⁾ „Aby ty věci, kteréž sú se v nově od obce staly v městě, aby od KM^{ti} nebyly zlým spominány.“ A dále: „... aby KM^{ti} těch všech kusův a úsuzenie pochválila a potvrdila, což sú konšelé učinili a přikázali po smrti krále Václava, ježto jest pro dobré obecné této země neb tohoto města, a ježto nejsou proti cti KM^{ti} a jeho právu.“ AC III, s. 208.

²⁰⁾ FRB V, s. 358–359; MC I, s. 387.

kteří rozesílal do říše a v nichž oznamoval, že jeho cílem je vykořenění viklefidů a husitů, vyvracejí Pekařův výklad o shovívavém panovníkovi, dávajícím přednost politickým prostředkům a jen občas podléhající zlému našeptavači Fernandovi.²¹⁾

Po 17. březnu se události dostaly do pohybu. Zatímco Zikmund svolával bojovníky pod korouhev s křížem na seřadiště u Svídnice, vyvolaly populažné zprávy přicházející z Vratislavi do Prahy v české metropoli horečnou aktivitu. Dne 3. dubna se konalo na Staroměstské radnici shromáždění zástupců obce Starého a Nového města pražského, které se usneslo uvést do pohotovosti miliční systém pražských měst a manifestovat tak odhodlání k obraně dosavadních „výdobytků“. ²²⁾ S oficiálním oznámením vzpoury proti Zikmundovi však hlavní město posečkalo až do návratu nejvyššího purkrabího Čenka z Vartenberka z Vratislavi.

Upálení pražského měšťana Krásy, ale především vyhlášení křížové výpravy proti Čechům bylo těžkou ranou politice husitského panstva, spoléhajícího na dohodu se Zikmundem a věřícího královým slovům proneseným v Brně. Vratislavské akce považoval Čeněk z Vartenberka nejen za urážku království, ale rovněž za úder své prestiži, neboť si činil nárok rozhodovat spolu s panovníkem o poměrech v zemi. Právě tyto pocity hnaly představitele husitského panstva do spojení s husitskými měšťany. Hned 17. dubna, dva dny po svém návratu z Vratislavi, obsadil Vartenberk, zřejmě po předchozí dohodě s pražskými městy, Hrad a vyhnal odtud všechny protivníky kalicha.²³⁾ Povzbuzena získáním mocného spojence oblehla pražská obec též den královskou posádku na Vyšehradě, leč neúspěšně.²⁴⁾

Bylo přirozené, že Čeněk musel svůj krok ze 17. dubna, stejně jako spojení s Prahou zdůvodnit. Učinil tak okamžitě. Plamenný manifest, obracející se k „pánóm, rytieřóm, panošem, měšťanóm i vše obci Království českého i Markrabství moravského“, ²⁵⁾ obsahoval již zárodečnou podobu čtyř artikulů a zároveň vypočítával Zikmundovy neslýchané činy, hanobící pověst země, a žádal, aby tento „veliký a ukrutný nepřítel“ českého jazyka a království nebyl nadále respektován jako český panovník, protože „nenie ještě pány českými za krále

²¹⁾ Josef Pekař, Žižka a jeho doba IV, Praha 1933, s. 32–34. O roli nuncia Fernanda tamtéž, s. 27 a 35. Pekař se ovšem opíral výhradně o materiál sebraný v UB I, kde se obrat, že Zikmund chce viklefidy „tempfen und vortilgen“ objevuje až na počátku května 1420. Viz UB I, s. 29.

²²⁾ O pražských událostech 3. 4. 1420 podrobně FRB V, s. 361–362. Manifest pražské obce ostatním českým městům, který ze shromáždění vzešel, v AC III, s. 211–213. K miličnímu systému v pražských městech Petr Klučina, Organizace a dislokace vojsk husitské Prahy, in Staletá Praha XIV, 1984, s. 90–91. V údajích této práce o dění v dubnu až červnu 1420 četné chronologické a věcné nepřesnosti.

²³⁾ FRB V, s. 363. Podrobně v pokračování Chronicon universitatis Pragensis, která se v těchto pasážích opírá o údaje dobře zpraveného současníka. Tamtéž, s. 582. Viz i zprávy otištěné Gelasiem Dobnerem v MHB III, s. 59; MHB IV, s. 68. K události naposlědy Ivana Raková, Čeněk z Vartenberka (1400–1425). Příspěvek k úloze panstva v husitské revoluci. SH 28, 1980, s. 70.

²⁴⁾ FRB V, s. 363–364.

²⁵⁾ Vydán v AC III, s. 210–212.

volen, ani k Českému království korunován . . .²⁶⁾ V literatuře se obvykle uvádí, že manifest byly vydán na sněmu husitské strany, který se konal 19.–20. dubna v Praze.²⁷⁾ Je ovšem krajně nepravděpodobné, že se tento sněm uskutečnil. Vavřinec z Březové o něm mlčí, ač by byl o jeho průběhu jistě informován,²⁸⁾ a ani v Zikmundových listech nelze nalézt žádné narážky. Domněnka o konání sněmu se totiž zakládá pouze na faktu, že manifest vydali Čeněk v Vartenberka, Oldřich z Rožmberka a „jiní páni, Praha město, rytieři, panoše i jiná města, se všemi, jenž o svobodu zákona božieho stojie a obecné dobré jazyka českého“.²⁹⁾ Vavřinec ovšem jasně označuje za iniciátora stížného manifestu Čenka z Vartenberka.³⁰⁾ Ostatně uvědomíme-li si, že se Vartenberk vrátil do Prahy 15. dubna, sotva by dokázal o čtyři dny později zorganizovat v české metropoli sněm. Ve středověkých podmínkách bylo něco takového prostě vyloučeno, neboť mnoho času pohltily cesty posílů i příjezd účastníků. Navíc první redakce manifestu, jež byla určena cizině, je datována dnem 18. dubna. Tím by se doba na přípravu sněmu ještě o den zkrátila. Praha pak takový podnik uspořádat nemohla, protože neměla oprávnění svolávat českou šlechtu. Pražský manifest z 3. dubna se obracel jen ke královským městům, což dokládají zřetelně jeho formulace,³¹⁾ byť jde o text známý pouze z formulářového kusu.³²⁾ Považoval-li Bartoš tuto písemnost za pozvání na sněm husitské strany, jedná se nepochybně o omyl. Jestliže byli někteří husitští politikové 17.–20. dubna v Praze přítomni (o Rožm-

berkovi, který se vracel z Vratislavi současně s Vartenberkem, to víme téměř určitě), potom zde pobývali náhodou nebo náleželi do řad měšťanstva. Vždyť samo o sobě musí být nápadné, že manifest uvádí jmény pouze dva šlechtice.

Skutečnost, že list opravdu nebyl výsledkem sněmovního jednání a že k jeho zrodu dal popud pan Čeněk, nasvědčují ještě dvě okolnosti. V první řadě je to zmínka o Zikmundovi, který rozkázal nunciovi Fernandovi vyhlásit kříž, zatímco pražské provolání z 3. dubna viní z podnětu směřujícího k zahájení křížové výpravy římskou církev.³³⁾ Upřesnění mohlo pocházet od přímého svědka vratislavských událostí, jímž Vartenberk byl.³⁴⁾ Závažný je i fakt, že se Zikmund, pobývajíc v polovině dubna ve Svídnici, dozvěděl o pražském manifestu již 19. dubna. Takovou informaci mohl obdržet jen od rychlého posla.³⁵⁾ Z těchto důvodů je třeba přiklonit se ke stanovisku Palackého a Tomka,³⁶⁾ kteří soudili, že Čeněk jménem svým a Rožmberkovým zaštilil husitskou šlechtu, uzavřel spojenectví s Pražany a vydal „in castro Pragensi“³⁷⁾ provolání proti Zikmundovi. Jiný postup si nelze vzhledem k časovému sledu událostí představit.

Zveřejnění manifestu spadalo do doby, kdy se blížilo vypršení příměří mezi královskou stranou a Pražany (bylo podepsáno 13. listopadu 1419 a trvalo do 23. dubna 1420). Vartenberk zřejmě počítal s tím, že čeští šlechtici a některá města vypovědí Zikmundovi poslušnost a připojí se k jeho akci.³⁸⁾ Husitská jednota proti uherskému a římskému králi neměla tedy vzniknout na (nekonaném) pražském sněmu, nýbrž na základě manifestu rozšiřovaného ve velkém množství exemplářů. Důkaz pro toto tvrzení poskytuje německé znění provolání, požadující v závěru, aby adresát sdělil, zda odmítnutí Zikmunda schvaluje či nikoliv.³⁹⁾ Známa je pouze odpověď města Kadaně, datovaná příznačně den po skončení příměří a vyslovující se pro věrnost Zikmundovi.⁴⁰⁾ Kolik

²⁶⁾ Tamtéž, s. 210.

²⁷⁾ Toto tvrzení se objevuje v pracích F. M. Bartoše, Do čtyř pražských artikulů, SPDMP 5, 1932, s. 553; Manifesty města Prahy z doby husitské, SPDMP 7, 1933, s. 255. V poslední stati se již bez jakéhokoliv odvolání na prameny hovoří o valném sjezdu husitského svazu, který se sešel o velké pražské pouti „připadající na 19. dubna . . .“ Od Bartoše tento výklad převzala další literatura. Viz Pekař, Žižka IV; s. 28; Macek, Tábor II, s. 136; Luboš Lancinger, Čtyři artikuly pražské a podíl univerzitních mistrů na jejich vývoji, HUCP III/2, 1966, s. 16; Kamínský, A History, s. 370; František Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 81; Amedeo Molnár, Husitství jako výzva, in: Husitské manifesty, Praha 1981, s. 14–16. Zmínku o něm postrádá starší literatura, ba ještě chybí u Pekaře, Žižka III, s. 42. Konání sněmu předpokládá i Hlaváček, Husitské sněmy, s. 77–78. Ten však upozornil, že znění manifestu o sněmu vůbec nehovoří. Snad tato okolnost přiměla k zdrženlivému postoji Rakovou, Čeněk z Vartenberka, s. 70.

²⁸⁾ FRB V, s. 364.

²⁹⁾ AČ III, s. 210.

³⁰⁾ „Item hiisdem diebus dominus Czenko prefatus literas querimoniales per regnum Bohemie et regna, ducatus provinciasque circumiacentes suo, domini de Rosis Ulrici, Pragensiumque sub sigillis scribit contra regem Romanorum et Hungarie Sigismundum, causas diversas et ratios varias, quod pro domino et rege Bohemie non debeat acceptari, allegando.“ FRB V, s. 364. Vavřincovy formulace se střízlivě přidržel Ivan Raková, Rožmberské teritorium v předvečer husitské revoluce (Vztahy Oldřicha z Rožmberka k Čeněkovi z Vartenberka), FHB 3, 1981, s. 271.

³¹⁾ „A na toho dokonanie konečně račte dva neb jich více staršie a z obce vaše k nám na c. (sic) den skutečně vyslati . . .“ AČ III, s. 213.

³²⁾ Hlaváček, Husitské sněmy, s. 77, pozn. 22. Chybný výklad Bartošův, Do čtyř pražských artikulů, s. 553.

³³⁾ AČ III, s. 212–213.

³⁴⁾ „Czenko de Wartenberg . . . a rage Hungarie Sigismundo sepefato de Wratislavia redeundo . . .“ FRB V, s. 363.

³⁵⁾ 19. 4. Zikmund varuje městskou radu v Kadani před zradou Čenka z Vartenberka, Oldřicha z Rožmberka a Prahou, kteří se proti němu postavili, UB I, s. 25–26. Ohlas Čenkovy manifestu v cizině dokládá list norimberské městské rady do Ulmu z 13. 5. 1420. Viz UB I, s. 29–30.

³⁶⁾ František Palacký, Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě III, Praha 1939, s. 281–282; V. V. Tomek, Dějepis města Prahy IV, Praha 1879, s. 42. Rovněž Šmahel si později uvědomil nesoulad časových údajů a napsal, že provolání vzešlo z „narychlo svolaného sjezdu, o jehož početnosti smíme pochybovat . . .“ Šmahel, Idea, s. 86.

³⁷⁾ Německé znění manifestu je datované již 18. 4. 1420, tedy tři dny po Čenkově návratu z Vratislavi. Upozornil na ně, aniž však z toho vyvodil důsledky pro své výklady, Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 255–256, pozn. 4. I české znění bylo psáno na Pražském hradě. AČ III, s. 212.

³⁸⁾ O tom již Tomek, Dějepis IV, s. 46. Domněnku, že tak učinili Vartenberkovi věrní šlechtici, nelze prameny doložit. Soudí tak John Martin Klassen, The Nobility and the Making of the Hussite Revolution, New York 1978, s. 129 a 174 (tam v pozn. 15 chybný výčet předpokládaných Čenkových politických přátel).

³⁹⁾ Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 256.

⁴⁰⁾ UB I, s. 26–27.

českých šlechticů uherskému králi opovědělo, lze jen hádat. Palacký sice objevil formuli přísahy, podle níž se jednotlivci zavazovali k boji proti Zikmundovi,⁴¹⁾ zůstává ovšem otázkou, jestli k jejímu textu někdo přivěsil pečeť. Určité závěry se dají vyvodit ze seznamu šlechticů a měst vypovídajících po 23. dubnu a v průběhu měsíce května Praze nepřátelství.⁴²⁾ Defilují v něm Zikmundovi straníci, katolická nobilita z Plzeňska, Podbrdsko a Rakovnicka, někteří pánové moravští, města Olomouc, Brno, Znojmo a Jihlava i množství drobné moravské šlechty, jejíž jména byla v Praze zcela neznámá a vzbuzovala dokonce posměch.⁴³⁾ Přívrženci kalicha, kteří se proti politice pražských měst postavili v listopadu 1419, mezi nimi chybí, to však neznámá, že se nutně přidali na pražskou stranu. O postojích většiny husitských šlechticů, v tom i panstva, ve vypjatých dějinných chvílích, kdy se jádro Zikmundova vojska blížilo k českým hranicím, nevíme nic. Události se odvíjely příliš rychle a příliš proměnlivě, než aby páni podobojí (včetně Vartenberkovy skupiny) mohli okamžitě reagovat. Mnozí nepřekonalí nedůvěru k měšťanům, další vyčkávali, jak se situace vytříbí, jiní si nevěděli rady v změněných poměrech, takže se na stranu signatářů manifestu postavil snad jediný Hynek Krušina z Lichtenburka, Čeňkův přívrženec a přítel. Ten také vstoupil 30. dubna v čele několika set východočeských husitů do bran české metropole, aby ji pomáhal bránit. Vděční Pražané východočeského pána téměř okamžitě zvolili nejvyšším hejtmánem husitských sil v hlavním městě.⁴⁴⁾ V květnu Krušinova příkladu následoval Moravan Hynek z Koldštejna.⁴⁵⁾

41) Palacký, Dějiny III, s. 284; Šmahel, Idea, s. 87–88.

42) „Isti infrascripti diffidaverunt civitatibus Pragensibus una cum domino Hincone Krussina de Lichtenburg post festum S. Georgii anno domini MCCCCXX.“ AC IV, s. 378–381. Fakt, že nikde není jmenován Čeněk, naznačuje, že listy přišly do Prahy až po 7. 5. 1420. Čtyři šlechtici opověděli též Oldřichovi z Rožmberka. Tamtéž, s. 379.

43) Ukazuje to závěrečná poznámka písařova „Psik a Petřík odevšad“. Tamtéž, s. 381.

44) FRB V, s. 365. O Hynku Krušinovi nejnověji Jan Urban, Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce, FHB 4, 1982, s. 7–47; též, Husitství ve východních Čechách do Žižkova příchodu (rukopis). V obou pracích se opakuje hypotéza, že ke srazu východočeských husitů před tažením ku Praze (vedle Krušiny jsou jmenováni příslušníci nižší šlechty Diviš Bořek z Miletínka, Hertvík z Rušínova, Jakub Kroměšín z Březovic i kněží Ambrož a Lupák) došlo na Krušinově panství Kumburku, nikoliv na Orebu, jak píše Vavřinec z Březové. Viz též Bartoš, Husitská revoluce I, s. 91. Uvedený názor vychází z předpokladu, že pro útok na klášter Hradiště nad Jizerou bylo panství Kumburk (eventuálně vrch Tábor, ležící na panství Jana Košíka z Lomnice, tedy dalšího utrakvistického šlechtice) výhodnějším nástupištem než výšina nad Třebehovicemi. Zapomíná se však, že pro Hertvíka z Rušínova, královéhradecké husity a snad i Divíše Bořka, jestliže se již tehdy držoval na Kunětické Hoře (poslední archeologické výzkumy potvrzují hypotézu o předhusitském založení hradu, již publikoval Jaroslav Čechura, Slon a Kunětická Hora: hrady husitské revoluce? HT 5, 1982, zvláště s. 157–162), byl Oreb výhodným shromaždištěm. Navíc o tomto setkání mluví i tzv. Starý kolegiát pražský, kronikář velmi dobře informovaný o východočeských událostech. Viz edici Konstantina Höflera, Geschichtschreiber der husitischen Bewegung I, Wien 1856, s. 79–80. Stejně text b Starých letopisů českých (dále jen SLC), SK ČSR XIX C 21, fol. 122v. Dát za pravdu třem soudobým pramenům se mi zdá správnější než vymýšlet nové, byť zdánlivě logicky budované konstrukce. Uvědomíme-li si tehdejší

Příchod Hynka Krušiny z Lichtenburka a oddílů orebitů do Prahy odrážel poměrně slabou odezvu Vartenberkova povolání v českém prostředí. Vedlejší země, včetně Moravy, znění dokumentu odmítly a nepřijaly ani koncepci českého státu jako volebního království, kterou manifest poprvé v našich dějinách otevřeně proklamoval.⁴⁶⁾ Stížný list proti Zikmundovi stačil dočasně zmást hornolužického fojta Hynka Hlaváče z Dubé, který v první chvíli nevěděl, zda má poslouchat příkazy nejvyššího purkrabího pražského nebo Zikmundovy,⁴⁷⁾ ale očekávané konkrétní výsledky nepřinesl. I tato příčina jistě ovlivnila další Čeňkovo rozhodnutí. Zůstat na straně husitské Prahy v čase, kdy většina panstva zachovávala od události náležitý odstup, se nemuselo, zvláště při snadném pronikání Zikmundových vojsk do nitra Čech, vyplatit.⁴⁸⁾

Ve chvílích, kdy země naslouchala se zatajeným dechem Vartenberkově výzvě, dorazil Zikmund z Vratislavi do Svidnice⁴⁹⁾ a očekával tam první křížácké sbory. Koncem dubna zřejmě shledal jejich počet dostatečným, aby mohl vytáhnout do Čech, a 30. dubna překročil hranice. Nikdo mu nestál v cestě a nikde nenarazil na odpor. Do konce i husitský Hradec Králové jej 3. května přijal do svých hradeb.⁵⁰⁾ Nutno ovšem připomenout, že nejradiálnější královéhradečtí husité v čele s knězem Ambrožem a spojenci z řad husitské nižší šlechty uposlechli Vartenberkovu proklamaci a přišli spolu s Krušinou na pomoc Praze.

Zikmundův rychlý postup Vartenberka zarazil. A tak nedalo královým emisarům příliš práce nejvyššího purkrabího přemluvit, aby vpustil na Pražský hrad Zikmundovy žoldnéře. Dne 7. května měli

běžnou praxi husitských hejtmánů, kteří před vojenskou výpravou sbírali venkovský lid ze širokého okolí (viz o tom níže v textu a pozn. 98 a 100), je vysvětlitelné, proč houf pod Krušinovým vedením vyrazil ku Praze oklikou přes Hradiště nad Jizerou. Během tažení mohl totiž rozmnožit svůj početní stav o dobrovolníky nejen z pánství Hynka Krušiny, ale i Čeňka z Vartenberka, resp. ze statků Košíka z Lomnice. Vyloučeno ovšem není, že orebští husité šli sice Praze na pomoc, ale zároveň v ní hledali ochranu před Zikmundovým vojskem, které se scházelo u Svidnice a každým okamžikem mohlo vtrhnout do východních Čech. Stalo se tak skutečně 1. 5. 1420. Nezapomínejme, že křížáci procházeli v těsné blízkosti statku Jiříka z Chvalovic a jejich prvním větším cílem byl Hradec Králové, kde vlivné měšťanstvo bylo nakloněno otevřít Zikmundovi brány.

45) FRB V, s. 368. Jmenovaný byl jediným příslušníkem panstva, který se v létě 1420 aktivně zúčastnil obrany Prahy. Toto si povšiml již Goll, Čechy a Prusy, s. 142.

46) Richard Jecht, Der Oberlausitzer Hussitenkrieg und das Land der Sechstädte unter Kaiser Sigmund I, Görlitz 1911, s. 23.

47) Hlaváčův postoj zmiňuje většina literatury, z regionálních monografií Rudolf Anđel, Husitství v severních Čechách, Liberec 1961, s. 43.

48) O směru králova pochodu Magdeburger Schöppenchronik, in: Die Chroniken der deutschen Städte VII, ed. Karl Janicke, Leipzig 1869, s. 352.

49) Tomek, Dějepis IV, s. 52.

50) Tamtéž. Dále Karel Michl, Husitství na Hradecku, Hradec Králové 1955, s. 35; Jiří Frajdl – Vlastimil Zikmunda, Listy z dějin východních Čech, Havlíčkův Brod 1965, s. 48; Urban, Husitství ve východních Čechách (rkp.), s. 17.

již Hrad pod kontrolou⁵⁴) a Praha se ocitla v nezáviděníhodném sevření. Vyšehrad a Pražský hrad představovaly v rukou Zikmundových vojáků nebezpečné pevnosti. Nic nepomohlo zoufalý pokus o dobytí Pražského hradu, nic nepomohlo vyvěšení Vartenberkovy korouhve na staroměstském pranýři, nic nepomohla ani pokorná a trpká cesta pražského poselstva do Kutné Hory, kde dlel římský král přibližně od 12. května.⁵²) Zikmund si byl jist svou věcí a žádal, aby hlavní město bezpodmínečně složilo zbraně.⁵³) Praze, nechtěla-li kapitulovat, zbývalo jediné – obrátit se s žádostí o pomoc na Tábor a do ostatních husitských měst.

Rychlost, s jakou husité v Čechách reagovali, byla v pozdně středověkých podmínkách ojedinělá a nebyla dosud po zásluze doceněna. Ke kutnohorskému jednání došlo 15. května,⁵⁴) rozhodnutí požádat Tábor a ostatní přívržence kalicha o pomoc nemohlo padnout dříve než následující den, určitý čas zabrala cesta posla, ale již 20. května vstoupily táborské houfy do Prahy⁵⁵) a za další tři dny přišli i husité žatečtí, lounští a slánští.⁵⁶) Spolu s východočeskými husity tvořili značnou vojenskou sílu. Dokonce takovou, že Zikmund, který se spolu se svými Uhry a kutnohorskými oddíly utábořil nedaleko Běchovic,⁵⁷)

⁵¹) Podrobné vylíčení u Vavřince z Březové, FRB V, s. 366–367. Tam také jmenování Arnošt Flaška z Pardubic a Vilém Zajíc z Hasenburka, které Zikmund vyslal k jednání s Vartenberkem. Vavřincův výklad, že k Čeňkově přechodu na Zikmundovu stranu přispěla nechuť k táborským radikálům, oživila Raková, Ceněk z Vartenberka, s. 71, 82.

⁵²) O Zikmundově jedenáctidenním pobytu v Kutné Hoře, která po Svidnici sloužila jako druhé shromaždiště křížáků (viz UB I, s. 28–30), a zároveň o hospodářské důležitosti města pro křižáky Ke jř, Právní život, s. 26–29, 89–90. Z pramenů zajímavě Magdeburger Schöppenchronik, s. 353.

⁵³) Prameny a literaturu ke kutnohorskému jednání, k němuž došlo asi 15. 5., shrnují Pekař, Žižka III, s. 45–48; IV, s. 35–37; Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 257–259; Macek, Tábor II, s. 161–162; Ke jř, Právní život, s. 22–28.

⁵⁴) Přidrží se časové rekonstrukce Tomkovy, Dějepis IV, s. 55–56.

⁵⁵) FRB V, s. 371.

⁵⁶) FRB V, s. 372.

⁵⁷) Vavřinec z Březové, který jediný ví o tomto Zikmundově rozhodnutí, jehož cílem mělo být zřízení ležení a následný pokus o dobytí města, událost přesně nedatuje, říká však, že Zikmund ustoupil z pole „eodem die, quo Zacenses, Lunenses et Slanenses, ut premissum est, Pragam venerunt,“ tj. 24. 5. Protože v králově vojsku byli nejen Kutnohorští „cum bombardis et aliis bellicis instrumentis“, ale i Uhři, dále se předpokládá, že Zikmund vydal příkaz k tažení před Prahu až po 19. 5., kdy táborské houfy odrazily oddíly uherských a českých žoldněů u Poříčí nad Sázavou (k průběhu bitvy a její lokalizaci nejnověji Michal Felgl, Žižka a bitva u Poříčí, SSH 9, 1974, s. 201–207; mé postřehy k této události viz v pozn. 59). Přisun dalších husitských posil do Prahy však Zikmunda zastránil. Z tohoto důvodu je vyloučený odhad kronikáře, že římský král měl již v Kutné Hoře a okolí k dispozici 20 000 bojovníků. Viz Magdeburger Schöppenchronik, s. 353. Vavřinec (FRB V, s. 373–374) situuje Zikmundův tábor na luka u Litožnice, což byla ves mezi Dubčem a Běchovicemi, jejíž název zůstal dosud zachován jako pomístní jméno. Byla to poloha výhodná, neboť místem protéká Řičanský potok, jistě vitaný zdroj vody pro vojáky i koně. Rybníček, který je tu dnes pod kótou 263, v roce 1420 ještě neexistoval. Postavení u Běchovic bylo z vojenského hlediska zřejmě vyhovující i později, protože zde na počátku září 1448 zaujal pozici před útokem na Prahu Jiří z Poděbrad a roku 1757 byla u nedalekých Štěrbohol svedena významná bitva sedmileté války.

považoval za vhodné ustoupit a budovat opevněný tábor pro pozvolna se scházející křížáky na lépe chráněné Zbraslavi, odkud bylo dobré spojení k posádkám na Vyšehradě, Novém hradě u Kunratic a na Karlštejně. Když se nezdařil pokus husitských oddílů o vyhladovění Pražského hradu, neboť římský král dokázal mistrovskou akcí dopravit 12. června obleženým zásoby,⁵⁸) bylo jasné, že po shromáždění křížácké armády bude postavení husitů přítomných v hlavním městě svízelné. Na tom již nemohlo nic změnit opětovné ovládnutí Hradce Králové husity ani úspěšný odpor oslabeného Tábora. Oldřich z Rožmberka, jenž se urychleně vzdal kalicha a přešel na Zikmundovu stranu,⁵⁹) byl před revoluční obcí 30. června poražen⁶⁰ i přes pomoc, již mu poskytly rakouské oddíly. To vše však byly epizody. O osudu křížové výpravy se mělo rozhodnout před Prahou. Dne 28. června vyjel Zikmund na Pražský hrad a zřejmě současně zaujaly křížácké houfy, průběžně doplňované stále přicházejícími sbory, postavení na levém vltavském břehu.⁶¹) Obležení Prahy se stalo skutečností. Když 9. července přitřhli k hlavnímu městu Čech rakouští vévodové Albrecht a Arnošt, byla křížácká armáda kompletní . . .⁶²)

Nemá valný smysl klást si otázku, jak by utvářel další osud revoluce, kdyby se křížáci shromáždili v Čechách v květnu. Ačkoliv bula Omnium plasmatoris domini dávala Zikmundovi plné právo disponovat křížá-

⁵⁸) O obležení Pražského hradu a Zikmundově úspěšné operaci Starý kolegiát v Geschichtschreiber I, s. 81; FRB V, s. 377–378. O pozici na Zbraslavi FRB V, s. 376, 3. 6. 1420 Zikmund v ležení na Zbraslavi písemně slíbil svým hejtmanům Petru Camarawerovi a Friedrich Romšpergerovi uhradit všechny škody, které utrpěl v jeho službách. Viz RI XI, č. 4139, s. 291.

⁵⁹) Blíže k tomu FRB V, s. 380–381. Podle Vavřincova vyprávění spadá Oldřichovo zřeknutí se kalicha do doby mezi 23. 6.–29. 6. 1420. Chybná datace mezi 20.–23. 5. 1420 u Macka, Tábor II, s. 95. Že se tak stalo určitě po 20. 6. potvrzuje Zikmundův list, daný týž den na Točniku, v němž je Rožmberk vyzván, aby krále „bez meškání“ navštívil. Viz Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, ed. Blažena Rynešová, Praha 1929, s. 16–17. Rožmberk oblehl Tábor nejen z vlastní iniciativy, ale i na výslovné Zikmundovo přání. Tamtéž, s. 15. K tomu i Raková, Rožmberské teritorium, s. 273–274.

⁶⁰) FRB V, s. 380–381. Z poslední literatury Macek, Tábor II, s. 194–197; Miloslav Polívka, Mikuláš z Husí a nižší šlechta v počátcích husitské revoluce, Praha 1958, s. 58.

⁶¹) 29. 6. 1420 je již Zikmundův list Heinrichovi z Puchbergu dán „im feld vor Prag“. UB I, s. 32. K tomuto dni kladou počátek obležení zápisky v rukopise SK ČSR X H 17, otištěné ve FRB VII, s. 20; Magdeburger Schöppenchronik, s. 353. Vavřinec udává neděli 30. 6., kdy se Zikmund zúčastnil sváteční mše na Pražském hradě. FRB V, s. 383. Stejně tak list městské rady norimberské do Ulmu z 9. 7. 1420. Viz UB I, s. 38. Počátek obležení k 28. 6. přesvědčivo datoval Tomek, Dějepis IV, s. 71. O prvním Zikmundově shledání s Prahou má zajímavé a pro středověké vnímání světa charakteristické vyprávění Windecke. Když král pohlížel na město, byl krásný letní den, nad Prahou se klenula duha, avšak na ní prý se objevily tři krvavé kříže. Zikmund se velmi zarmoutil a pronesl známá slova: „och Proge, min recht veterlich erbe, wie hna ich dich funden . . .“ Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 132. Krvavé kříže jako znamení nadcházejících válek se objevují i v soudobých českých kronikách.

⁶²) Thomae Ebendorferi de Haselbach Chronicon Austriacum; citují podle výboru, který vydal Josef Pekař pod názvem Zprávy pramenů o boji na hoře Vítkově 14. července 1420, Praha 1926, s. 16. Dále též UB I, s. 43.

kými oddíly, byl uherský panovník příliš závislý na mnoha faktorech, které nemohl ovlivnit. Jednotlivé houfy se na určených místech scházely pomalu a zajišťovat jejich součinnost při větších operacích bylo neočividně obtížné. Těžko proto dávat Zikmundovi za vinu, že nezábránil příchodu severočeských a tábořských husitů do Prahy,⁶³⁾ či dokonce, že promarnil nevhodnější čas k obležení české metropole. Události posledního červnového týdne zdaleka nerozhodly o porážce protihusitské kruciáty, předznamenaly však její rozpad. Už květen ukázal a červen dotvrdil, že husité dokáží lépe koordinovat své akce, pružněji reagují na změněnou situaci a rychleji si předávají zprávy a informace.

Křížácká vojska, která se v průběhu června a července 1420 rozložila před hlavním městem Českého království, skýtala husitům v Praze nevídaný pohled. Byla nepochybně největší silou, jak se v průběhu středověku před českou metropolí objevila, a četné stany, boudy i lesk zbraní v jasném letním slunci budily v myslích „božích bojovníků“ obavu a zároveň v nich vyvolávaly i touhu postavit se proti tomuto množství a vybojovat vítězný zápas. Zřejmě právě v této kritické situaci vznikla v obležené Praze pátá strofa svatováclavského chorálu se známým prosebným zvoláním k patronu české země: „Nedej zahynouti nám ni budoucím!“⁶⁴⁾ Křížácká armáda nemohla ze strategických i praktických důvodů ležet pohromadě a rozdělila se do čtyř velkých táborů. Jádrem Zikmundova vojska, tvořené oddíly z králových dědičných zemí, tj. Uher a Koruny české, zaujalo pozici za potokem Brusnicí, v severním sousedství Pražského hradu. Vedle uherských houfů (složených podle dobového svědectví z Maďarů, Chorvatů, Dalmatinců, Sikulů, Bulharů, Valachů, Srbů, Hunů, Jasů, Rusínů, Rusů a Slovinců) rozbili stany slezští feudálové⁶⁵⁾ i Zikmundovi loajální čeští a mo-

⁶³⁾ Pokus zamezit postupu tábořských houfů ku Praze učinil Zikmund 19. 5., kdy žoldnéřské oddíly vyjely z několika míst, aby husitské posily rozdrtily při přechodu Sázavy u Poříčí. Byl to svým způsobem vzorový plán, neboť husitská vojska, vybavená množstvím vozů, byla při překonávání vodních toků nejzranitelnější. Sbory, které vyrazily z Pražského hradu, Sázavského kláštera a Kutné Hory, však dospěly na místo, až když táboři Sázavu překročili, a byly od husitského ležení záhy odraženy. Viz FRB V, s. 370–371; Starý kolegiát v *Geschichtschreiber I*, s. 80.

⁶⁴⁾ Emil Pražák, *Svatováclavská píseň v husitství*, in: Směrování. Sborník k šedesátinám Amedea Molnára. Praha 1983, s. 37–100. Stejnou náladu postihuje i zmínka Jana Příbrama, kterou cituje Kamil Krofta, *O některých spisech M. Jana Příbrama*, ČČM 73, 1899, s. 213. Nebezpečí kruciáty urychlilo též husitskou diskusi o oprávněnosti ozbrojeného boje na obranu evangelické pravdy, v níž nutnost uhájit vlastní program hnutí odsunula do pozadí pacifistické myšlenky. Jasně o tom mluví Mikuláš z Pelhřimova v *Cronica causam sacerdotum Thaboriensium continens et magistrorum Pragensium ejusdem impugnationes*, vydané Höflerem v *Geschichtschreiber II*, Wien 1865, citát na s. 481. Týž autor uvádí, že k vojenským akcím došlo za souhlasu a rady „magistrorum Pragensium et aliorum sacerdotum“, pod nimiž si třeba představit pražské i venkovské husitské kněze. Diskusi o oprávněnosti ozbrojeného boje podrobil analýze Ferdinand Seibt, *Hussitica. Zur Struktur einer Revolution*. Köln-Graz 1965, s. 16–57. Velká pozornost je v tomto díle věnována především roli Jana Příbrama.

⁶⁵⁾ O rozložení křížácké armády má z očitých svědků nejhodnější zprávy Windecke v *Denkwürdigkeiten*, s. 110–111. O Windecke se také opírá většina

ravští pánové se svými družinami.⁶⁶⁾ Král sám pendloval mezi Pražským hradem a ležením na Letné,⁶⁷⁾ kde se nad srázem k Vltavě rozmístili sbory jihoněmeckých a porýnských šlechticů, snad i s oddíly vestfálskými, zeelandskými, holandskými a brabantkými.⁶⁸⁾ Před Královskou oborou (dnešní Stromovkou) se utábořily oddíly z Mišně, Durynska a dalších severoněmeckých oblastí.⁶⁹⁾ Vojska rakouská obsadila prostor u vesnice Bubny, tedy přibližně v okolí dnešního Strossmayerova náměstí.⁷⁰⁾ Vyjma bojovníků z Uher přicházeli účastníci výpravy z oblasti Svaté říše římské. To pouze potvrzuje správnost slov kronikáře Bartoška z Drahonice, který byl v srpnu 1420 členem posádky Pražského hradu, že křížáckou armádu tvořili lidé ze zemí a států spadajících pod Zikmundovu svrchovanost.⁷¹⁾ V hrdých výčtech husitských autorů, vyjmenovávajících příslušníky rozličných národů a národností, nechybí ani Francouzi, Aragonce, Italové, Španělé a Angličani, avšak to byli buď církevní hodnostáři nebo jednotlivci stojící ve službách krále či říšské duchovní a světské feudality.⁷²⁾ Tak kupříkladu italský kondotier Pippo Spano z Ozory byl již delší čas Zikmundovým vojevůdcem, podobně pracoval pro uherského krále i jiný Ital, humanista a lékař Pietro Paolo Vergerio.

literatury. Slezské feudály jmenovitě uvádí (Jan Minstrberský, Ludvík Lehnický, Ludvík Břežský, Přemek Opavský, Jan Zaháňský, Jindřich Hlohovský) Bartošek z Drahonice, FRB V, s. 591. Pestré složení uherského vojska, spadajícího pod velení Pippa Spana z Ozory, v němž byli přítomni i tři uherští magnáti (mezi nimi i „supremus Ungarie thesaurarius“ Jan Rozgonyi), možno rekonstruovat z FRB V, s. 384, a Husitských skladeb Budyšínského rukopisu, ed. Jiří Daňhelka, Praha 1952, s. 38, 41–42, 177.

⁶⁶⁾ Jejich výčet v pramenech chybí, ale řadu jmen českých pánů, prokazatelně stojících v průběhu roku 1420 v královských vojenských službách, uvádí Kavka, *Strana Zikmundova*, s. 16–17. Viz obsáhlý, byť ne vždy přesný seznam Zikmundových šlechtických straníků tamtéž, s. 80–89. Problém soupisu tkví v tom, že zahrnuje pány, rytíře, panaše a zemany, kteří sice na podzim 1419 a na jaře 1420 opověděli Praze, ale na straně Zikmundově se nijak neexponovali.

⁶⁷⁾ 30. 6.–1. 7. 1420 vydávány Zikmundovy listy „na břehu nad Prahou“. Viz Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 17–19. V rukopise díla Windeckova poměrně věrně zobrazení Zikmunda a jeho stanu na Letné. Otištěno in: *Dějiny Prahy*, Praha 1964, s. 87. O králových přesunech mezi Letnou a Hradem vydávají svědectví RI XI, s. 292–296.

⁶⁸⁾ Windeckes *Denkwürdigkeiten*, s. 111, a další prameny uvedené v pozn. 61. Z bavorských feudálů nutno jmenovat Jana Bavorského i Viléma Bavorského, bratra královny Zofie, a dále Jindřicha z Landshutu. Viz úryvek z díla Ondřeje Řezenského *Chronica Husitarum*, tištěný u Pekaře, *Zprávy*, s. 12.

⁶⁹⁾ Windeckes *Denkwürdigkeiten*, s. 111; Magdeburger Schöppenchronik, s. 353. Mišňané tak zaujali svůj oblíbený post „ante Oboram“ či, chceme-li, „an dem tiergarten“, v níž roku 1401 vybili jelení zvěř. Tento čin jim Pražané dlouho nemohli odpustit. Mišňany do Čech přivedli markrabí Fridrich a Vilém, v čele durýnských sborů stál lantkrabě Fridrich. Nepochybně zde ležel též Albrecht Saský. Je až zarážející, jak důsledně se vojska z německy mluvících oblastí rozdělila podle regionálního principu. Vedle politické revnivosti zde hrály zřejmě roli i důvody jazykové (hornoněmecká X dolnoměmecká nářečí).

⁷⁰⁾ Windeckes *Denkwürdigkeiten*, s. 111. O řádění Rakušanů cestou z jižních Čech ku Praze FRB V, s. 385–386; Ebendorfer u Pekaře, *Zprávy*, s. 16.

⁷¹⁾ „... et aliorum et provinciarum dominis.“ FRB V, s. 591.

⁷²⁾ Jména nejvýznamnějších z nich na vidimaci buly Omnium plasmatoris domini z 16. 8. 1420. Viz UB I, s. 46–48.

Jediné, v čem se prameny husitské a protihusitské provenience při líčení událostí let 1419–1420 shodují, jsou počty křížáckých vojsk. Vavřínc z Březové hovoří o 150 000 lidech⁷³⁾ a novoměstský měšťan v kompilaci tzv. Beneše minority o 125 000 bojovnících.⁷⁴⁾ Cifry na opačné straně nejsou v podstatě o nic menší. Finančník a kronikář Eberhart Windecke, pohybuje se v Zikmundově blízkosti, udává 80 000 ozbrojenců,⁷⁵⁾ Ondřej Řezenský 100 000⁷⁶⁾ a magdeburský kronikář rovněž 100 000 vojáků.⁷⁷⁾ O nespočetném vojsku psal augsburský měšťan Burkard Zink⁷⁸⁾ a mluvila o něm dokonce i vzdálená Francie.⁷⁹⁾ Obě strany, husitská i protihusitská, tak činily ze dvou důvodů. Prvním byla neschopnost reálného odhadu, druhým snaha vysvětlit křížáckou porážku. Zatímco husité se snažili dokázat, že rozpad kruciáty potvrzuje oprávněnost jejich pře, autoři z německých oblastí zdůrazňovali velký počet křížáků proto, aby osočili krále Zikmunda z neschopnosti a neochoty rozhodně přispět ke zduru věci celého křesťanstva.

Vysoké počty vojsk téměř automaticky přejímali z pramenů i čeští historikové 19. století, kteří byli po zásluze hrdi na první velký husitský úspěch ve válečné konfrontaci s cizinou. S těmito představami rázně zúčtovalo dílo německého badatele Hanse Delbrücka věnované dějinám vojenského umění v kontextu politické historie. Jeho třetí díl, zabývající se středověkem, vyšel roku 1907,⁸⁰⁾ a pokud jej nedostali zájemci v Čechách do rukou, mohli se s jeho hlavními myšlenkami seznámit v obsáhlé recenzi Josefa Šusty.⁸¹⁾ Delbrück zároveň doložil, jak se skutečný průběh vojenských operací téměř okamžitě po jejich skončení měnil v pověsti, přičemž se v lidovém podání vítězná strana

⁷³⁾ FRB V, s. 384.

⁷⁴⁾ „... centum XXV millia hominum stipendiariorum . . .“ Tzv. Beneš minority v MHB IV, s. 69. Sto tisíc vojáků udává poznámka v husitské bibli einsiedelské, dokončené 28. 9. 1420. Viz F. M. Bartoš, Husitika a bohemika několika knihoven německých a švýcarských, zvláštní otisk z VKČSN 1931, Praha 1932, s. 68.

⁷⁵⁾ Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 110.

⁷⁶⁾ Pekař, Zprávy, s. 13.

⁷⁷⁾ Magdeburger Schöppenchronik, s. 353.

⁷⁸⁾ Chronik des Burkard Zink, in: Chroniken der deutschen Städte V, Leipzig 1866, s. 89.

⁷⁹⁾ Chroniques d'Engeveran de Monstrelet, Paris 1603, s. 317. O tom, že svěštěi feudálové z říše přitáhli „cum magna multitudine“ zpravuje i Continuatio Clastro-neoburgensis V, ed. Wilhelm Wattenbach, in: Monumenta Germaniae historica, Scriptorum IX, Hannover 1851, s. 738. V téměř svazku na s. 517 pak srovnávej i zprávu Annales Melicenses. Ohlas velkého tažení ku Praze se objevuje i v dílech německých básníků Attingera a Muskatblüta, které rozebral Kraus, Husitství I, s. 55–56. Již v roce 1420 tak dění v Čechách vzbuzovalo v Evropě mnohem větší zájem než evropské události mezi husitskými obyvateři Českého království. O tom Petr Čornej, Geograficko-politický horizont kronikářů doby husitské, HT 6–7, 1983–1984, s. 83–122. Z pozdějších zahraničních interpretací Aeneas Sylvius, Historie česká, přeložil Jiří Vičar, Praha (1910), s. 101–102; Joannis Dlugosz, Opera omnia XII, s. 265.

⁸⁰⁾ Hans Delbrück, Geschichte der Kriegskunst im Rahmen der politischen Geschichte III: Das Mittelalter. Berlin 1907.

⁸¹⁾ Recenze Josefa Šusty otištěna v ČČH 13, 1907, s. 205–217.

stávala menšinou udatně přemáhající nepřehledné zástupy nepřátel.⁸²⁾ Byl to právě Josef Šusta, poučený Delbrückovým spisem, který jako první český historik odmítl přemrštěné cifry vojsk v případě první kruciáty.⁸³⁾ V jeho stopách kráčeli i další přední čeští historikové, kteří zredukovali počet Zikmundových bojovníků na 50 000,⁸⁴⁾ i když se i v současnosti ještě tu a tam ve vědeckých studiích objeví původní přehnaná čísla.⁸⁵⁾ Mám však za to, že i 50 000 lidí soustředěných v létě 1420 před Prahou je příliš mnoho. Podívejme se proto na vzájemný poměr sil obou stran podrobněji.

Za více než šedesát roků, které uplynuly od doby, kdy psal svůj článek o bitvě na Vítkově Josef Šusta, učinilo bádání značný krok kupředu a zjistilo nová fakta, podporující názory jmenovaného historika. Vojenské družiny feudálů čítaly od několika desítek do několika stovek bojovníků a jen ve výjimečných případech překročily hranici jednoho tisíce mužů. Válka a vojenské podnikání totiž byly, ač slibovaly kořist a zisky, příliš nákladnými a nejistými záležitostmi. Toto konstatování se plně týká i první křížové výpravy proti husitům. Na porážce stoupenců Husova učení měl eminentní zájem král Zikmund a spolu s ním i feudálové z vedlejších zemí Koruny české (kromě části moravské šlechty sympatizující s kalichem) a ze sousedních oblastí německých, kteří se obávali, že „kacířská“ nákaza zasáhne jejich teritoria. Dá se proto předpokládat, že vedle sborů uherského a římského krále byly před Prahou početně nejsilnější oddíly z Míšeňska, Durynska, Bavorska, rakouských zemí a Slezska. Avšak právě v těchto případech lze údaje soudobých kronikářů poměrně snadno korigovat. Tak kupř. počet mužů Fridricha Míšeňského rozhodně nedosahoval 30 000, o nichž hovoří Ondřej Řezenský. Týž Fridrich Míšeňský sloužil totiž v roce 1420 Zikmundovi zřejmě s pouhými 500–800 jízdními. 500 jezdců přivedli do Čech pravděpodobně též Vilém Míšeňský a durynský lantkrabě Fridrich. Míšeňské a durynské sbory, které v létě 1420 tábořily před českou metropolí, tedy jen sotva převýšily počet 2000 jízdních. Jak se zdá, oddíly ze Slezska se uvedenému číslu ani nepřiblížily, neboť v roce 1421 dokázali přední slezští feudálové a města postavit

⁸²⁾ Některé postřehy přinesl Josef Šusta ve studii První výprava Přemysla II. Otakara do Prus, in: Sborník věnovaný Jaroslavu Bidlovi, profesorovi Karlovy univerzity, k šedesátým narozeninám, Praha 1928, zvláště s. 224–225.

⁸³⁾ Josef Šusta, K 14. červenci 1420, in: Josef Šusta, Úvahy a drobné spisy historické I, Praha 1934, s. 372–377. Podle tohoto vydání cituji, ač článek původně vyšel in: Venkov, roč. 15, č. 165, 14. 7. 1920.

⁸⁴⁾ Pekař (Žižka III s. 52) redukuje číslo Vavřínce z Březové na polovinu, stejně jako Rudolf Urbánek, Bitva na Vítkově 1420, in: Rudolf Urbánek, Z husitského věku, Praha 1957, s. 130. Počtu 50 000 se přidržel František Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, Praha 1969, s. 88.

⁸⁵⁾ Z novějších titulů kupř. Pavel Choc, Boje o Prahu za feudalismu, Praha 1957, s. 295; Oldřich Mahler, Vítkov 1420–Žižkov dnes, Stáletá Praha XIV, 1984, s. 46.

proti husitům dohromady jen něco přes 600 jízdních.⁸⁶⁾ Albrecht a Arnošt Rakouští pak k hlavnímu městu Čech přitáhli nejspíše se 4000 bojovníky.

Se vzrůstající vzdáleností od českých hranic klesal zřejmě i počet účastníků křižáckých. Tento vztah ovšem neplatí absolutně, neboť záleželo na velikosti území i na oddanosti dotyčného feudála římské církvi a Zikmundovi, kolik lidí do Čech vyslal. Čestná povinnost křesťanského rytíře bojovat pod korouhví s křížem a v neposlední řadě naděje na bohatou kořist přiměly k výpravě do Čech mnohé říšské šlechtice, avšak jejich aktivní podíl limitovaly vysoké náklady, vzdálenost i tradiční neochota feudálů angažovat se pro královské zájmy.

Pro ilustraci uvedme ještě několik dalších konkrétních příkladů o počtech jednotlivých vojenských oddílů. Známý franský kondotiér Erkinger ze Seinsheimu vydržoval během křižáckých a asi i nějaký čas po jejím skončení v Zikmundově žoldu 300 jezdců.⁸⁷⁾ Král ovšem nedisponoval dostatečnou finanční hotovostí, aby mohl dostát uzavřené smlouvě, a tak Erkinger obdržel jako náhradu do zástavy zeměpanské hrady Žebrák a Točnick i město Beroun.⁸⁸⁾ Velikost zástavy nasvědčuje, že oddíl rytíře ze Seinsheimu, jenž si z válčení proti husitům časem vybudoval dobrou živnost, náležel k velmi početným. Ukazuje to i srovnání s dalšími známými údaji. Lantkrabě Leopold z Leuchtenburka přijel ku Praze s pouhými 36 jezdci a kupř. čeští páni, kteří vstoupili v roce 1420 do přímých Zikmundových služeb, nebyli schopni postavit více než 1500 jezdců a ani ve spojení se silami nižší šlechty se celkový počet nedostal přes hranici 200 jezdců.⁸⁹⁾ Šlechtic, jenž vydržoval

⁸⁶⁾ Počet Míšeňských vyplývá z údajů obsažených v RI XI, č. 4391, s. 310. I když je tento početní stav stanoven v obou případech až na rok 1421, respektuje pravděpodobně reálné možnosti na základě zkušeností z předcházejícího roku. Viz RI XI, č. 4390, s. 311; č. 4417, s. 312. Též UB I, s. 54–55, 56–57. Vratislav se 24. 6. 1421 spolu s ostatními slezskými městy zavázala postavit proti husitům 230 koní. Viz Dzieje Wrocławia do roku 1807 (red. Karel Maleczyński), Warszawa 1958, s. 281.

⁸⁷⁾ Zdeňka Hledíková, Erkinger ze Seinsheimu a husitské Čechy, in: Soudce smlouvený v Chebu, s. 79–80.

⁸⁸⁾ Tamtéž. Údaje o výši zástav u Sedláčka, Zbytky register, č. 916, s. 129; č. 1213–1214, s. 168.

⁸⁹⁾ Propočty, provedené na základě všech dosud známých Zikmundových zástav poskytnutých za vojenské služby, dospěly k závěru, že čeští páni (nepočítaje v to páni moravské) postavili v průběhu roku 1420 ne méně než 1078 jezdců (Hanus z Kolovrat 50, Bohuslav ze Švamberka a Hynek Krušna ze Švamberka 400, Jan a Vilém Švihovští z Rýzemberka 50, Jaroslav a Plichta ze Žirotna 30, Vilém Zajíc z Hasenburka 100, Zikmund Děčinský z Vartenberka 30, Jan Chudoba z Ralska 138 – v tomto případě není jasné, zda nešlo i o pěší –, Jan Městecký z Hradce 180 koní). Viz Kavka, Strana Zikmundova, s. 17. K nim je zřejmě nutno připočítat Otů z Bergova, který za své služby dostal zástavu odpovídající půlročnímu vydržování oddílu 30 jízdních, a dále Petra Konopištského ze Sternberka, jenž vlastní vojenskou družinu měl. Protože údaje nejsou zdaleka úplné, je možné odhadovat, že síly českého panstva v Zikmundových službách nepřesáhly 1500 jízdních. Nižší šlechta, najímaná Zikmundem, vydržovala podle Kavky kolem 500 koní. Tyto závěry se shodují s mými odhady, že králi věrná šlechta dokázala shromáždit 2000–3000 jezdců. Nelze si však představovat, že celá tato síla ležela před Prahou. Zástavy totiž obdrželi i šlechtici, kteří stáli v Zikmundových službách v hradních

200 jízdních, náležel pak buď k boháčům, nebo vstupoval na dráhu kondotiéra.⁹⁰⁾

Ani městské kontingenty nepatřily k početným. Magdeburg, významné město vzdálené zhruba 370 kilometrů od Prahy, vyslalo do Čech deset glév (vojenská jednotka složená obvykle ze 4 lidí).⁹¹⁾ Byl to v daných poměrech menší či střední oddíl, ale ani lužická města, ležící na teritoriu zemí Koruny české a mající na boji proti husitům značný zájem, nesestavila velké sbory. Ze zachovaných účtů je patrné, že Zhořelec vypravil ku Praze 160 lidí s veškerým zaopatřením, avšak výdaje na jejich tříměsíční pobyt v poli stály město jednu šestinu všech ročních příjmů.⁹²⁾ Víme-li, že zhořelecký kontingent tvořil obvykle třetinu sil lužického Šestiměstí, nabízí se závěr, že Budyšin, Žitava, Zhořelec, Löbau, Luban a Kamenec poslaly do ležení před českou metropolí na 500 lidí.⁹³⁾ Rovněž hotovosti českých měst, pokud se před Prahu dostavily, nečítaly více než pár stovek ozbrojenců. Důkazem jsou jak zachované soupisy zbroje a zbraní uložených v městských zbrojnicích, tak směrná čísla stanovící sílu hotovosti jednotlivých měst, která známe z pozdějších období.⁹⁴⁾ Obrovské finanční náklady na vojenské účely nesmírně zatěžovaly městské pokladny. Kupř. říšské město Cheb (účast jeho oddílů při obležení Prahy není potvrzena dá se však předpokládat) vyplatilo na vojenských výdajích v letech

posádkách a na jiných důležitých místech. Protože Zikmund s vůdci jednotlivých družin uzavíral smlouvy obvykle na 6 měsíců, nedá se přesně určit, který šlechtic podporoval panovníka vojensky v první polovině a který v druhé polovině roku, resp. po celý rok 1420. Podle Kavkových propočtů je též možno přibližně stanovit, že se přepadu husitského houfu u Sudoměře zúčastnilo maximálně 750 jezdců, nikoliv 2000, jak uvádějí narativní prameny. Alespoň tolik koní mohli na jaře 1420 postavit Bohuslav ze Švamberka, Hanuš z Kolovrat, Jan Městecký z Opočna, Mikeš Divůček z Jemniště (u těchto lidí lze počet stanovit celkem přesně) a dále Petr Konopištský ze Sternberka a Jindřich Strakonický, jež jmenuje Starý kolegiát. Viz Geschichtschreiber I, s. 80. K Zikmundovým zástavám naposledy nepřilíš přesně Milan Moravec, Zástavy Zikmunda Lucemburského v českých zemích z let 1420–1437, FHB 9, 1985, s. 89–173.

⁹⁰⁾ V září 1422 najal Zikmund do denní války proti husitům opět české pány, z nichž Aleš Holický ze Sternberka postavil 200 koní, stejný počet bratři Bedřich a Hanuš z Kolovrat (ti byli po celá dvacátá léta, jak vyplývá z kroniky Bartoška z Drahonice, typickými kondotiéry; pro srovnání uvádím, že v roce 1420 disponovali jen 50 jezdci) a konečně jihočeský velmož Oldřich z Rožmberka 400 jízdních (to přesně odpovídá početnosti a možnostem rožmberské klientely, jak ji známe z jiných pramenů i z událostí roku 1452). Viz Kavka, Strana Zikmundova, s. 17. Asi 400–500 lidí byl maximální počet, který vypravoval do pole hrad Karlštejn (ovšem toto číslo představuje jak vlastní posádku pevnosti, tak many k ní náležející). K běžným stavům šlechtických družin na začátku 15. století František Hoffmann, K počátkům Tábora, ČsČH 15, 1967, s. 103–120; týž, K prehistorii moravských táborů, SMM 86, 1967, s. 202–218; týž Vilém z Pernštejna. Pokus o portrét moravského pána husitské doby. ČMM 87, 1968, s. 179–180; týž, Morava před husitskou revolucí, Časopis Moravského muzea 69, 1984, s. 64–71; týž, Bojové družiny před husitskou revolucí ve východních Čechách, ČsČH 35, 1987, s. 75–104.

⁹¹⁾ Magdeburger Schöppenchronik, s. 354.

⁹²⁾ Jecht, Der oberlausitzer Hussitenkrieg, s. 23–24, 28–29.

⁹³⁾ Na Šestiměstí připadalo tedy něco přes 400 lidí. Tamtéž, s. 24.

⁹⁴⁾ Viz údaje, které na základě Archivu českého uvádí Petr Klučina, ve Vojenských dějinách Československa I, Praha 1985, s. 222, 230. Nesmí se ovšem zapomenout, že Louny, Slaný, Žatec, Klatovy, Hradec Králové a Praha vojenskou pomoc Zikmundovi v roce 1420 neposkytly a že prameny hovoří pouze o významnější podpoře ze strany Kútné Hory. Nově k finanční situaci měst v husitské době Miloslav Polívka v publikaci Josef Hejnic–Miloslav Polívka, Plzeň v husitské revoluci. Hilárie Litoměřického »Historie města Plzně«, její edice a historický rozbor. Praha 1987, s. 292–293.

1419–1434 vyšší sumu než činily jeho příjmy⁹⁵⁾ Pokud jde o silu vlastního jádra křižácké armády kterým disponoval Zikmund v květnu 1420 připomeňme, že se s těmito oddíly, navíc posílenými kutnohorskými houfy, neodvážil postavit v otevřeném poli u Běchovic husitským vojskům. O dobrovolnících v křižáckých řadách si netřeba dělat iluze. Pro lidi s jen trochu pevnějším zajištěním nepřipadala účast na zahraničních dobrodružstvích v úvahu. Společenská spodina i nezakotvení jedinci, nemající naději na získání majetku či postavení a protloukající se ze dne na den, byli ovšem přitahováni naději na případnou bohatou kořist. Množství dobrovolníků však už nikdy nikdo nezjistí.

O skutečném počtu křižáků leccos napovídá i srovnání se stavem o dvě stě let mladším. Nezapomínejme, co úsilí dalo po roce 1625 Albechtovi z Valdštejna, aby postavil stotisícovou armádu (a ovládl s ní záhy celou střední Evropu) a s jakými problémy se potýkali Habsburkové, když potřebovali shromáždit v 17. století stejně početné vojsko proti Turkům.

Nezbývá proto nic jiného, než se s nadsazenými stavy křižáckých vojsk při výkladech husitských válek rozloučit. I kdyby před Prahou v červenci 1420 leželo „pouze“ 30 000 křižáků (a jak ještě uvidíme, je tato cifra pravděpodobná i z dalších důvodů), bylo by to v pozdně středověkých poměrech neobyčejně množství a přinejmenším trojnásobná přesila proti bojeschopnému lidu v Praze.

Tím se dostáváme k počtům husitských vojsk. V posledních dnech června, kdy došlo k obležení Prahy, již v hlavním městě chyběla část sborů východočeských husitů, které přišly městu na pomoc 30. dubna. Vojenská družina Hynka Krušiny z Lichtenburka hájila statky svého pána ve východních Čechách.⁹⁶⁾ Určitý počet královéhradeckých radikálů, vedený knězem Ambrožem,⁹⁷⁾ využil situace, odešel z Prahy a v noci z 25. na 26. června se v součinnosti s Jiřkem z Chvalovic, Benešem Mokrovouským z Hustiřan a Alšem Vřešťovským z Riesenburka zmocnil Hradce Králové. V hlavním městě tak z východočeských stoupenců kalicha zůstaly jediné houfy Jakuba Kroměšína, Hertvíka z Rušinova a snad i ambiciózního rytíře Diviše Bořka z Miletínka.⁹⁸⁾

Z venkovských husitů, kteří přitrhli posílit revoluční Prahu v průběhu května, byly pravděpodobně nejpočetnější posily z Tábora. Ovšem s údajem o tábořském vojsku čítajícím 9 000 lidí, údajem, který pře-

chází z jedné vědecké práce do druhé,⁹⁹⁾ je třeba rázně skoncovat. Poskytuje jen další důkaz, jak není možné na odhady očitých svědků, v tomto případě tzv. Starého kolegiáta,¹⁰⁰⁾ spoléhat. Devět tisíc lidí představovalo přibližně jednu třetinu obyvatelstva tehdejší Prahy a tento fakt kronikářovým svědectvím značně otřásá. Navíc, jak poznamenává Vavřínek z Březové, zanechali táboři v obci nad Lužnicí relativně silnou posádku pro případ jejího ohrožení.¹⁰¹⁾ Tento tah se ukázal jako neobyčejně prozíravý a zabránil dobytí Tábora rožmberskými a rakouskými sbory. Nejnovější výzkumy pak dospěly k poznatku, že ve třicátých letech 15. století se počet obyvatel Tábora pohyboval kolem 3000.¹⁰²⁾ A právě tento počet táborů dorazil do české metropole podle neuburského rukopisu Starých letopisů českých.¹⁰³⁾ Neuburský rukopis je pramen poměrně mladý, obsahuje ovšem mnohé pozoruhodné zprávy. Na první pohled se zdá jeho slova vyvracet fakt, že do Prahy by se muselo vypravit veškeré tábořské obyvatelstvo. Nicméně nemáme předčasně rukou. Letopiscova cifra nezahrnuje pouze lidi z vlastního Tábora, nýbrž i bojovníky, jež Žižka „sehnal okolo Tábora a Písku“.¹⁰⁴⁾ A toto tvrzení se přesně shoduje s praxí slavného vojevůdce, jak ji známe z pozdějších let i přímo z roku 1420. Koncem srpna 1420, tedy záhy po rozpadu kruciáty, oznamovala městská rada ve Vodňanech Oldřichovi z Rožmberka, že Žižka „leží polem u Písku a má malý lid, ale žet shoňuje sedláky zuokolé k sobě“.¹⁰⁵⁾ Jádro tábořského vojska bývalo malé a dokud nevznikla pevná a stálá polní obec, muselo být před vojenskou kampaní doplněno zájemci a dobrovolníky. Sečteno a podtrženo: 3 000 táborů v Praze představuje nejvyšší možný počet, ovšem pouze s vědomím, že toto číslo zahrnuje nejen bojovníky z Tábora a jejich ženy i děti, které vzali s sebou, nýbrž i z jiných měst a vesnic, hlásících se k tábořskému učení. Oddíly z Žatce, Loun, Slaného a okolí těchto měst zřejmě nepřesáhly počet 2 000 lidí.¹⁰⁶⁾ Střízlivě lze odhadovat množství venkovských husitů v hlavním městě v den jeho obležení na 5 000 osob.

K této cifře třeba ovšem připočítat i bojeschopné obyvatelstvo praž-

⁹⁵⁾ Palacký, Dějiny III, s. 295; Tomek, Dějepis IV, s. 55; Macek, Tábor II, s. 180. Naposledy Marie Bláhová, v poznámkách k druhému vydání novočeského překladu (z pera Františka Heřmanského) Husitské kroniky Vavřínce z Březové, Praha 1979, s. 379.

¹⁰⁰⁾ Starý kolegiát v Geschichtschreiber I, s. 80.

¹⁰¹⁾ „... magna tamen gente pro monte Hradist prope Ustie custodiendo et conservando relicta.“ FRB V, s. 370. Píše-li též autor při Rožmberkově porážce pod Táborem, že v husitské obci lidí „pro tunc non magna erat multitudo“ jde o komparaci vojenské síly obou stran a zároveň o záměrné zvýraznění husitského vítězství. Viz FRB V, s. 380.

¹⁰²⁾ František Šmahel, Základy města: Tábor 1432–1452, HT 5, 1982, s. 26.

¹⁰³⁾ Text Sa SLČ, KNM V E 43, fol. 61v.

¹⁰⁴⁾ Tamtéž. Tohoto údaje se přidržel, a jak vidno správně, Pekař, Žižka IV, s. 38.

¹⁰⁵⁾ Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 20.

¹⁰⁶⁾ Vycházím z odhadu počtu obyvatel těchto měst i ze síly sboru tábořského. Viz Jindřich Tomas, Základní rysy vývoje měst v severních Čechách, in: Dějiny měst a jejich současnost, Litoměřice 1979, s. 23–35.

ské. Mnozí muži jistě dokázali se zbraněmi zacházet, avšak vyvstává otázka, zda je měli k dispozici. Počet zbroje a zbraní v městských zbrojnicích byl omezený, a i když značné procento Pražanů zbraň vlastnilo, nedostalo se na každého, kdo chtěl a mohl bojovat.¹⁰⁷⁾ Již ve 14. století ale zvyklý, že při tažení mimo město i k ochraně městských hradeb za sebe měšťané najímali žoldnéře. Také na jaře a v létě 1420 stálo ve službách města určité množství žoldnéřů, posílených v květnu a červnu o některé nespokojence z královské posádky na Pražském hradě. Jejich stav ovšem nelze zjistit.¹⁰⁸⁾ Mobilizace miliční hotovosti i důraz kladený na fungování vojenského velení a správy naznačuje, že se zbraní chopil maximálně možný počet pražského městského obyvatelstva, který však i s žoldnéři sotva překročil 5 000 osob. Odečteme-li táborské ženy a děti, potom se celková síla, kterou husité soustředili uvnitř pražských hradeb na obranu revoluce, pohybovala kolem 9 000–10 000 lidí.

Koncentrace početné křížácké armády před zdi hlavního města Čech dávala Zikmundovi naději, že se husité přece jen zaleknou jeho zbraní, podrobí se jeho požadavkům a přijmou jej za českého krále. Tato naděje se však ukázala lichou. Uherský panovník narazil na organizačně i ideově semknutého protivníka. Již 27. května přijali po vzájemných dohodách pražští a venkovští husité opatření směřující k obraně Prahy (ustavení nových konšelů, přestrukturování nových velení v polovině června) a zároveň jasně formulovali konečný program, za který bojují.¹⁰⁹⁾ V zásadě jej tvořily známé čtyři artikuly pražské, jejichž výklad byl i obsahem letáků šířených v křížáckém ležení.¹¹⁰⁾ Obratný tah husitské propagandy neměl jen ovlivňovat náladu v armádě protivníka, ale snažil se zkomplikovat Zikmundovi situaci i na mezinárodním poli. Z manifestu Prahy, datovaného 10. července a adresovaného do Benátek,¹¹¹⁾ zaznívala těžká obvinění na hlavu římského krále, známá již z dubnových manifestů, a zakončená výzvou, aby republika svatého Marka pomohla Praze vpádem do zemí rakouských vévodů, věrných Zikmundových spojenců.¹¹²⁾ Pozoruhodný projev diplomatické ofenzivy nenalezl sice žádnou odezvu a zřejmě vůbec nedošel do místa určení, nicméně je důkazem úsilí o navázání politických kontaktů se zahraničím, které husité citelně postrádali.

Statečnost a odvahu nevystavovali husité na odív pouze v manifestech, ale i v mnoha drobných šarvátkách, probíhajících od samého počátku obležení Prahy. Potyčky, které obě strany vyhledávaly a na jejichž počátku obvykle bylo posměšné pokřikování na protivníka, náležely po celý středověk k průvodním jevům obléhání měst a hradů. V tomto případě se nemohly rozvinout v delší dialogy, neboť Němce, stojící na letenské skále, oddělovala od husitů nejen Vltava, ale i jazyková bariéra.¹¹³⁾ I tak stačilo málo (nelze ovšem vyloučit, že kuráž bojechtivým stoupencům kalicha dodával i alkohol, čepovaný tehdy v Praze za velmi levný peníz)¹¹⁴⁾ a skupinky Pražanů se vydávaly na druhý břeh, kde se utkávaly s hloučky nepřátel.¹¹⁵⁾ Konce šarvátek bývaly smutné. Husité ani křížáci se vzájemně nešetřili a v duchu svatě války, již vedly obě strany, protivníky zabíjeli, jejich těla rozsekávali na kusy a zajatce upalovali.

Každý den obležení prodražoval křížovou výpravu a násobil její těžkosti. Když již bylo jasné, že husitská Praha nekapituluje, musel Zikmund podniknout rozhodný krok. Jemu samotnému bylo od počátku zřejmé, že generální útok na českou metropoli nepřichází v úvahu. Dobyťí velké pevnosti zlezením hradeb bývalo ve středověkých poměrech výjimkou a vyžadovalo chyby obránců i perfektní souhrn útočících.¹¹⁶⁾ Různorodé složení křížácké armády, v níž vedle vycvičených vojenských družin byly i městské kontingenty a množství prostého lidu, složité manévrování vylučovalo. Navíc římský a uherský král musel kalkulovat i s vzájemnou revnivostí mezi jednotlivými vévody, knížaty a hrabaty, z nichž snad každý hodlal pro sebe získat největší díl slávy a kořisti. Tvrdost a délka pražských hradeb, jejichž výhodu násobila ještě Vltava a jediný snadno kontrolovatelný most, odsuzovaly útoky na město předem k nezdaru. Ani nasazení palných zbraní nemohlo husitům způsobit vážnější škodu. Dostřel tehdejších děl činil pouze

¹⁰⁷⁾ K miliční hotovosti a najímání žoldnéřů husitskou Prahou Klučina, Organizace a dislokace, s. 72–73; Vojenské dějiny Československa I, s. 218. Počet bojeschopného obyvatelstva středověkých měst bývá obvykle odhadován na jednu sedminu celkového množství.

¹⁰⁸⁾ Konkrétní zmínky o žoldnéřích ve službách husitské Prahy v roce 1420 ve FRB V, s. 371 (o neshodách mezi pražskými žoldnéři a tábory v záležitostech módy), 377; s. 44.

¹⁰⁹⁾ K událostem 27. 5. 1420 viz FRB V, s. 374. Datum správně stanovil Tomek, Dějepis IV, s. 62. Dověšením těchto změn byla volba 12 hejtmanů (4 ze Starého Města, 4 z Nového Města, 4 z táborů, 4 z ostatních mimopražských husitů), jimž bylo v polovině června svěřeno vojenské velení města. Současně se táborské vojsko přemístilo z ostrova Štvanice do opuštěných domů na Starém Městě. Viz FRB V, s. 378–379. Štvanice sice patřila k důležitým strategickým místům, neboť střežila brod a umožňovala výpady na levý vltavský břeh (viz úspěšnou akci proti Janu z Michalovic a dalším Zikmundovým straníkům 22. 5.), ale zároveň ji bylo možné snadno napadnout, což při vzrůstajícím nebezpečí obležení Prahy nebylo možné riskovat. Genezí a otázkou vyhlášení čtyř artikulů pražských se zde nelze zabývat.

¹¹⁰⁾ Viz manifest do vojska míšeňského markraběte, který vydal Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 275–278.

¹¹¹⁾ Vydán tamtéž, s. 278–282. Naposledy o nich Molnár, Husitství jako výzva, s. 18–19. K vysoké literární hodnotě husitských manifestů a jejich možných autorech Seibt, Hussitica, s. 117–123; Jan Kalivoda, Cursus v některých dílech z po-

čátku husitské revoluce, připisovaných mistru Vavřincovi, AUC – Graecolatina Pragensia VIII, 1980, s. 113–121; Dana Martínková, Příspěvek k jazykové charakteristice latinských spisů Vavřince z Březové, LF 105, 1982, s. 228–232.

¹¹²⁾ Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 282. V benátských archívech manifest marně hledala Barbara Zane, Některé poznámky o stycích mezi Benátkami a husitskými Čechami po roce 1420, HT 4, 1981, s. 139.

¹¹³⁾ FRB V, s. 384; Ebendorfer u Pekaře, Zprávy, s. 16.

¹¹⁴⁾ FRB V, s. 379.

¹¹⁵⁾ FRB V, s. 384; Ebendorfer u Pekaře, Zprávy, s. 16. Zde i vyprávění o Pražanech, kteří se nechali převážet na levý vltavský břeh v lodičkách.

¹¹⁶⁾ Hugo Toman, Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha 1898, s. 298–305; Otakar Frankenberg, Husitské válečnictví po Lipanech, Praha 1960, s. 142–168 (spoluautorem kapitoly o vývoji pevnostní války v 15. století byl Dobroslav Líbal); Vojenské dějiny Československa I, s. 251–252.

několik set metrů¹¹⁷⁾ (když v září 1420 dopadla kule z bombardy umístěné na Pražském hradě až na Staroměstské náměstí, byla to senzace, která vešla do kronik).¹¹⁸⁾ K nedostatkům těchto zbraní náležela poměrně malá ničivá síla i omezený počet výstřelů v průběhu jednoho dne.¹¹⁹⁾ I kdyby Zikmund rozkázal umístit palné zbraně nad srázem letenské stráně a pálit na Prahu, byl by tento počín odsouzen k neúspěchu, protože okamžitému útoku do nejvíce poškozených míst bránila řeka a malostranské opevněné předmostí tvořené mosteckou věží a Saským domem, které husité nadále prozíratelně drželi. Kolika palnými zbraněmi křížáci disponovali, se již nikdy nedovíme. Známo je pouze, že do jejich tábora byl v průběhu července dodáván sanytr.¹²⁰⁾

Za dané situace zvolil Zikmund nejvýhodnější, byť tradiční alternativu. Pokusil se Prahu odříznout od zemědělského zázemí, zabránit jejímu zásobování a přimět ji tak ke kapitulaci. Protože počet křížáků vylučoval sevření města souvislým pásem celé délky hradeb, musel římský král získat bezpodmínečně kontrolu nad všemi komunikacemi spojujícími Prahu s venkovem. K realizaci tohoto plánu se potřeboval zmocnit vrchu Vítkova, který obsadil ještě před příchodem křížáků ku Praze Jan Žižka. Tábořský hejtman, jemuž připadlo v obraně města více než významné místo, rozkázal nad západním svahem

¹¹⁷⁾ Dostřel tarasnic se pohyboval mezi 250–300 metry, účinný dostřel bombard kolísal mezi 200–500 metry. Viz Jan Durdík, *Husitské vojenství*, Praha 1954, s. 78–86; Frankenberg, *Husitské válečnictví*, s. 143; Petr Klučina – Andrej Romáňák, *Člověk, zbraň a zbroj v obraze doby, I; 5.–17. století*, Praha 1983, s. 188.

¹¹⁸⁾ FRB V, s. 432; tzv. Beneš minorita v MHB IV, s. 70. Vzdálenost činí 1130 metrů. Viz Durdík, *Husitské vojenství*, s. 88. Tam i další údaje o dostřelech bombard do vzdálenosti 850–1500 metrů. Autor však konstatuje, že účinná palba nepřesáhla 500 metrů. Názor, že velká husitská děla dostřelila do vzdálenosti 3 kilometrů, nelze potvrdit. Prezentoval jej Jindřich Tomáš, *Některé problémy ekonomických a mocenských vztahů mezi stavy v českých zemích v 15. a 16. století*, FHB 6, 1984, s. 124–125.

¹¹⁹⁾ Tomáš, *Husitské válečnictví*, s. 303–304; Frankenberg, *Husitské válečnictví*, s. 143–144. Názor těchto autorů potvrzují slova Hilaria Litoměřického, který se v proslulé řeči, přednesené v roce 1467 na oslavu města Plzně, zabýval i obležením největšího západočeského města husitskými vojsky v letech 1433–1434 a konstatoval, že za 9 měsíců a 23 dní způsobila husitská dělostřelba smrt jediného člověka (!), hmotné škody pak plzeňští měšťané a žoldněři stačili průběžně opravovat. Viz Hejnic – Polívka, *Plzeň v husitské revoluci*, s. 106 (v českém překladu na s. 151). O pravdivosti Hilariových slov netřeba pochybovat, neboť hovořil k publiku, v němž nechyběli přímí pamětníci obležení.

¹²⁰⁾ Soudobé vyobrazení křížáckého ležení na Letné, kde i děla a kule, v rukopisu díla Windeckova. Viz kupř. *Dějiny Prahy*, s. 87. Sanytr dodával k vojsku např. Antonín z Munheimu, majitel statku v Horní Krči u Prahy. Viz August Sedláček, *Hrady, čamky a tvrže Království českého XV*, Praha 1927, s. 305; týž, *Zbytky register*, č. 998, s. 141. Zikmund mu 6. 3. 1421 přiznal dluh ve výši 204 kop grošů českých. Po 10. 8. 1420 získali Krč pražští husité a darovali ji Janovi ze Stříbra. Viz Seznam statků r. 1421 obcí pražskou ujatých a zase zcizených, ed. Josef Teige, *AC XXVIII*, s. 672; též *Staré letopisy české z vratislavského rukopisu*, ed. František Šimek, Praha 1937, s. 33. O Antonínu z Munheimu, obchodníkovi ze Starého Města pražského, který se již před revolucí stýkal s protivníky husitů, snesl údaje V. V. Tomek, *Základy starého místopisu pražského I*, Praha 1866, s. 140, 187.

kopce urychleně budovat opevnění¹²¹⁾ Nezbytnost a zároveň geniálnost Žižkova kroku vynikne, zrekapitulujeme-li si celkovou situaci.

Příchodu křížáků na pláně mezi Bruskou, Ovencem a Královskou oborou nemohli husité zabránit, protože při měření sil v otevřeném poli neměli naději na úspěch. Zbývalo jediné. Vystihnout Zikmundovy plány a pokusit se je předejít. Nejvhodnějším místem, které mohlo zabezpečit Prahu v nadcházejícím obležení nutné spojení s venkovským zázemím, byl právě vrch Vítkov, zdvihající se pouhých několik set metrů výšadně od městských hradeb. Jan Žižka si plně uvědomoval strategický význam táhlého kopce ovládajícího silnice vedoucí z Poříčské a Horské brány. Pod severním svahem Vítkova směřovala důležitá cesta do Staré Boleslavi, resp. do Nymburka. Z Horské brány pak vedla silnice na Český Brod a do Kutné Hory. U této cesty stála na mírném, dnes zastavěném návrší pražská šibenice.¹²²⁾ Upozorňují zde na tuto okolnost z toho důvodu, že někteří historikové převzali chybnou informaci Ondřeje Rezenského a mylně ztotožnili Vítkov se Šibeničním vrchem.¹²³⁾ V podstatě celý prostor kolem Horské silnice, Šibeniční vrch, jižní svahy Vítkova a zčásti i jeho vrchol a hřeben pokrývaly vinice,¹²⁴⁾ z nichž mnohé neměly v létě 1420 po odchodu německých měšťanů z Prahy majitele.

Kontrola dvou důležitých silnic umožňovala husitské Praze spojení alespoň s částí přirozeného zemědělského regionu, a tím i zabezpečovala přísun potravin. Avšak venkovské zázemí bylo podstatně zúžené, neboť boleslavská, resp. nymburská silnice zaručovaly husitům a jejich přívržencům volnost pohybu do blízkosti Jenštejna (Brandýs, Stará Boleslav i tvrz v Toušni byly v držení Zikmundova stou-

¹²¹⁾ FRB V, s. 385; Starý kolegiát v *Geschichtschreiber I*, s. 81.

¹²²⁾ K lokalizaci pražské šibenice Choc, *Boje o Prahu*, s. 19. Nově Petr Čornej, *Tajemství českých kronik*, Praha 1987 (v tisku). Tomuto určení odpovídají i staré pohledy na Prahu. K umístění šibenice v blízkosti středověkých města Hanna Zaremska, *Niegodne rzemioslo. Kat w społeczeństwie Polski XIV–XVI w.*, Warszawa 1986, s. 58–60, 66–67.

¹²³⁾ Pekař, *Žižka a jeho doba IV*, s. 41; Šmahel, *Jan Žižka z Trocnova*, s. 88–89. Ondřej Rezenský praví: „... in monte, in quo est patibulum civitatis Pragensis.“ Viz Pekař, *Zprávy*, s. 13. České prameny hovoří ovšem jinou řečí. Vavřinec z Březové udává: „montem prope patibulum dictum Vítkova hora...“ FRB V, s. 385. Dále viz text b SLČ, fol. 123r: „Léta téhož Žižka osadil u Prahy Vítkovu horu proti šibenici...“ Z cizích pramenů správně i Ebendorfer, píšící o opevnění, které husité „extra hospitale apud patibulum pro civitatis defensione erexerant...“ Pekař, *Zprávy*, s. 17. Pro fámy, které kolovaly o husitech po tehdejší Evropě, je podání Ondřeje Rezenského příznačné. Bylo přece přirozené, že lidé, kteří si zaslouhují šibenici, vybojují vítěznou bitvu na Šibeničním vrchu. V podobném smyslu se vyjádřil v roce 1467 Hilarius Litoměřický, když popisoval ležení pražských husitských oddílů u Plzně roku 1433: „Exhinc cohortes Pragensis arces suas cum tentoriis apud furcam dampnatorum posuerunt, digni ipsi furca, quibus omne, quod bonum est, odio fuit...“ Viz Hejnic – Polívka, *Plzeň v husitské revoluci*, s. 98 (český překlad na s. 146). Magdeburský kronikář píše, že se Češi na vrchu nad Vltavou, kterému říkali Tábor, modlili k d'áblu („bededen den duvel an“). Viz Magdeburger Schöppenchronik, s. 353. Zkreslené povědomí o husitech a cílech jejich hnutí přispívá k vysvětlení křížáckých ukrutností (i pozdně středověký Evropan nenáviděl kacíře a pohany).

¹²⁴⁾ Na jižním svahu Vítkova se rozkládala vinice, jež od roku 1417 náležela nožiri Michalu Zweijarovi, měšťanu Starého Města pražského, který byl německé národnosti. Ten nepochybně v letech 1419–1420 opustil Prahu (jeho nepřítomnost je ovšem prokazatelně doložena až roku 1424). O Zweijarovi Tomek, *Základy I*, s. 35. Snad právě na této vinici, jejíž rozlohu odhaduje Tomek minimálně na 35 korců, stála věž, o níž Žižka opřel své opevnění. Někjaký čas po bitvě byla vinice zabavena pražskou obcí a rozdělena na čtyři díly. Největší z nich později držel novoměstský měšťan Jan Pálův. Viz V. V. Tomek, *Dějepis města Prahy VIII*, Praha 1891, s. 260.

peněže Jana z Michalovic,¹²⁵⁾ směrem na Kutnou Horu byly poměry sice příznivější, avšak již Český Brod stál na královské straně.

Přes pojitko s venkovem nevyznávaly tedy poměry nijak zvlášť v husitský prospěch. Jinak byla Praha úplně odříznuta od světa. Levý břeh Vltavy, a tím i komunikaci na Březnici (a dále na Horažďovice a Sušici), Beroun (Pízeň), Rakovník, Slaný (Louny, Velvary (Litoměřice) a Mělník, ovládali křižáci. Cestu na Benešov a Tábor střežili Vyšehrad¹²⁶⁾ a silnici k Sázavě pak posádka rytíře Mikuláše z Fulštejna na Novém hradě u Kunratic¹²⁷⁾ a níže pak poměrně silná vojenská družina na říčanském hradě.¹²⁸⁾ Četné malé tvrze v pražském okolí neměly z vojenského hlediska větší význam a někteří jejich majitelé nejspíše vyčkávali, jak konflikt dopadne.¹²⁹⁾

K rozhodné akci přistoupil Zikmund záhy po 10. červenci, kdy měl pohromadě kompletní armádu a kdy se jasně ukazovalo, že se Praha v dohledné době nevzdá. Až do poslední chvíle měli být husité přesvědčeni, že úder bude veden proti městu. Tomuto záměru zřejmě ještě nesloužilo střetnutí u zničeného kartuziánského kláštera před Újezdskou branou, kde Uhři rozprášili husitský oddíl,¹³⁰⁾ určitě mu však byl podřízen tah, který následující den, tj. 13. července, vyzkoušel reakci husitské Prahy. Početný křižácký oddíl přebrodil Vltavu a vjel na Špitálské pole, předstíraje útok na město. Za zvonění zvonů se proti němu nespořádaně vyhrnuli Poříčskou branou husité, kteří, strženi davovou psychózou a nerespektující pokynů hejtmanů, chtěli v praxi dokázat své odhodlání uhájit evangelickou pravdu.¹³¹⁾ Na rovinatém terénu za útlukem pro malomocné¹³²⁾ neměli proti jízdám křižákům

¹²⁵⁾ Sedláček, Hradý XV, s. 155, 170.

¹²⁶⁾ Nejdůležitější komunikace zachyceny v Atlasu československých dějin, Praha 1963, mapa 5f. K úloze Vyšehradu Josef Janáček, Vyprávění o Vyšehradu, Praha 1964, s. 143–150; Bořivoj Nechvátal, Vyšehrad, Praha 1976, s. 109–110; Jindřich Kejíř, Bitva u Vyšehradu roku 1420 (diplomová práce, Vojenská politická akademie Klementa Gottwalda, Bratislava 1981, rukopis.

¹²⁷⁾ O Fulštejnovi a jeho záškodnické činnosti narušující zásobování husitské Prahy FRB V, s. 465–466.

¹²⁸⁾ FRB V, s. 451; Sedláček, Hradý XV, s. 200; Michal Flegl, Dobývání Řičan Janem Žižkou, SSH 4, 1964, s. 211–219.

¹²⁹⁾ Sedláček uvádí v pražském okolí 62 tvrzí. Viz plánec v Hradech XV. V mnoha případech však šlo spíše o opevněné dvory. Upozorňuji zde na přehlížený údaj Starých letopisů, že Žižka po 10. 8. 1420 dobyl Břežany. Viz SLČ z vratslavského rukopisu, s. 33.

¹³⁰⁾ O této šarvátce referuje list markraběte míšeňského (Fridricha) bavorskému vévodovi. Francouzské znění i novočeský překlad listu otiskl Pekař, Zprávy, s. 3. Počet zabitých husitů (kolem 100) i zajatých žen (156), které „měly vlasy zastřížené jako muži a byly opásány meči“, je zřejmě upřílišněný. Něžné pohlaví se zbraněmi v rukou bylo „atrakcí“ pro cizince a nezvykem pro Pražany, nelze si však představovat, že všechny tábořské ženy dokazovaly své nadšení pro revoluční program tímto způsobem. Ostatně po roce 1421 již o husitských bojovnících neslyšme. Odvolávám se zde na studii Johna Martina Klassena, Women and Religious Reform in Late Medieval Bohemia, in: Renaissance and Reformation 5, 1981, s. 203–221 (znám jí, bohužel, jen ze zprávy Františka Šmahela v HT 5, 1982, s. 313–314).

¹³¹⁾ FRB V, s. 387.

¹³²⁾ U tzv. Beneše minority se říká: „retro Malát“, MHB IV, s. 69. Nejde ovšem o vlastní jméno Malát, jak se někteří historikové domnívali. Text X Starých letopisů (v letech 1419–1421 pouze překlad pasáží obsažených u Beneše minority) praví: „Item na den svatě panny Margéty měli s nimi bitku na Špitálském za malátem . . .“ KNM, II F 8, fol. 190r. Malát znamená ve středověké češtině malomocný, což správně postřehl Urbánek, Bitva na Vítkově 1420, s. 131.

naději a neuvážené chování je stálo řadu obětí.¹³³⁾ Žatímco tato smutná zkušenost přinutila husitské hejtmany k zjednání urychlené nápravy, jež měla předejít nekázní a živelnosti, mohl být Zikmund spokojen. Generální zkouška mu vyšla.

Klíčový okamžik nastal v pozdním nedělním odpolední 14. července, když již teplota vzduchu přece jen o něco poklesla a sluneční žár nesužoval bojovníky tolik jako v poledne. Úkol dobýt tábořskou posádku na Vítkově svěřil král sboru několika set jízdnic, složenému převážně z lidí míšeňského markraběte Fridricha a určitého počtu Rakušanů.¹³⁴⁾ Tento oddíl se dostal přes Vltavu a zřejmě po cestě, sledující směr dnešní silnice Pod Krejčárkem, vjel do prostoru, nazývaného tehdy i v současnosti podle vinice Na ohradě. Odtud po povlovném, leč relativně úzkém hřebenu zaútočil proti Žižkově pevnůstce.

Ta přetínala hřeben kopce v místech, kde dnes stojí budova Národního památníku.¹³⁵⁾ Bylo to místo svým způsobem ideální, neboť znemožňovalo útok jízdy od západu, severu i jihu. Narychlo zbudované opevnění se opíralo o viničnou věž a skládalo se ze dvou srubových staveb obehnaných kamennou zdí.¹³⁶⁾ Z východní strany, která dovoľovala pokus o zteč, chránily tvrz tři úzké příkopy.¹³⁷⁾ Zřejmě byly vykopány těsně za nejužším místem šíje a představovaly překážku pro koně i jezdce.¹³⁸⁾ Na úzkém hřebenu Vítkova se nemohla těžká jízda dostatečně rozvinout, před příkopy pak najížděla do jakéhosi trychtýře, a tím se její údernost podstatně oslabovala. Proto k obraně pevnosti stačilo opravdu jen několik desítek lidí, o nichž hovoří kronikáři.¹³⁹⁾ Ostatně tvrze ani malé hrádky neměly početnější posádky.

Přes veškerá Žižkova opatření byl však postup křižáků rychlý, a ti

¹³³⁾ Vavřinec z Březové počet obětí neudává, rkp. SK ČSR, X H 17, mluví o 12 mrtvých z pražských řad. Viz FRB VII, s. 19. List markraběte míšeňského vévodovi bavorskému zřejmě zveličuje na 50 zabitých husitů. Viz Pekař, Zprávy, s. 3. List norimberské rady do Ulmu z 19. 7. 1420 hovoří o 40 mrtvých Pražanech. Viz UB I, s. 43. Srážku na Špitálském poli hodnotí veškerá dosavadní literatura jako Zikmundův pokus vyzkoušet husity a zmást je před útokem na Vítkov.

¹³⁴⁾ „Král rozkázal lidem jiných knížat i našim, aby vzali sruby útokem . . .“ List markraběte míšeňského, Pekař, Zprávy, s. 3. O vojácích Fridricha Míšeňského hovoří i Ondřej Řezenský a magdeburský kronikář, zatímco účast Rakušanů zmiňuje Ebendorfer. Tamtéž, s. 13, 16–17; Magdeburger Schöppenchronik, s. 354. O účasti Míšeňanů z české strany FRB V, s. 388; Starý kolegiát v Geschichtschreiber I (multi Theutonici et specialiter Misnenses), s. 81; text A SLČ („Němci míšeňští a jiní“) v SRB II, s. 460. Tento pramen je ve skutečnosti pouhým překladem latinského znění obsaženého v Chronicon Treboniense („Theotunici, Misnenses et ceteri“), kterou vydal Höfler, Geschichtschreiber I, s. 51. Druhá redakce Starých letopisů pak uvádí „Němci míšeňští a jiní cizozemci“. Viz text E SLČ, SK ČSR, XIX C 21, fol. 72v. O podílu Uhrů mluví jedině tzv. Beneš minorita, MHB IV, s. 69.

¹³⁵⁾ Na tomto místě byla v roce 1954 nalezena kamenná kule vážící 15,5 kilogramu.

¹³⁶⁾ Podobu opevnění lze alespoň částečně rekonstruovat ze zpráv ve FRB V, s. 385, 388; v Poroku České koruny králi uherskému (in: Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 38) a v listu míšeňského markraběte (Pekař, Zprávy, s. 3).

¹³⁷⁾ List míšeňského markraběte, Pekař, Zprávy, s. 3.

¹³⁸⁾ Durdík, Husitské vojenství, s. 163; Mahler, Vítkov 1420, s. 47.

¹³⁹⁾ Vavřinec udává 26 mužů a 3 ženy. FRB V, s. 388.

se poměrně brzy dostali přes první dva příkopy a zmocnili se i viničné věže.¹⁴⁰⁾ Zbývalo jim zdolat již pouze poslední příkop a obsadit kamennou zeď, kterou pomocí kopí, sudlic, cepů i kamení¹⁴¹⁾ (o použití palných zbraní nemluví ani jediná zpráva) udatně hájili husitští obránci, včetně tří statečně bojujících žen.¹⁴²⁾ V této kritické situaci málem padl do rukou křižáků sám Žižka, jenž za obranu opevnění nepochybně odpovídal.¹⁴³⁾ Když se již zdálo, že útočící sbor svěřený úkol splní a probije se k vlastním srubům, došlo k neočekávanému zvratu. Do levého boku křižácké jízdy vpádl početný husitský oddíl, který vyrazil z Horské brány¹⁴⁴⁾ a rychle zdolal jižní svah Vítkova, na němž mu vinice poskytl dostatečný úkryt. Tím bylo o osudu boje rozhodnuto. Část křižácké jízdy byla zatlačena k prudkému severnímu srázu a ostatní řady se daly na útěk přístupovou cestou i po stráních Vítkova.¹⁴⁵⁾ Hodinový boj si vyžádal 70–150 obětí na straně útočících křižáků,¹⁴⁶⁾ v jejichž prvních řadách nalezl smrt i míšeňský hejtman Heinrich von Isenburg.¹⁴⁷⁾ Zbraně, zbroj a šaty mrtvých zabrali vítězové

a vyslečená těla pobitých byla z hygienických důvodů spálena.¹⁴⁸⁾ Mrtvoly křižáků, kteří se zabili pádem ze severního skalnatého srázu, našly odpočinek v hrobech pod Vítkovem.¹⁴⁹⁾

Průběh bitvy¹⁵⁰⁾ a především první úspěšný nápor křižáků vyvolává otázku, jak dalece byla posádka Žižkovy pevnůstky na útok připravena. Výhodné umístění provizorní tvrže poskytovalo jejímu osazenstvu dostatečný přehled o dění v křižáckém ležení na Letné i v Bubnech a za slunečného počasí, které bylo v červenci 1420 stabilní, i dobrou viditelnost až k Pražskému hradu. Špitálské pole měli husitští bojovníci jako na dlani. Těžko jim proto mohl uniknout ruch, který odpoledne 14. července v nepřátelském táboře nastal, i následný přesun míšeňských a rakouských oddílů (posledně uvedený sbor ležel u Buben) přes Vitavu. Ale proč potom Žižka nepřešel nebezpečí a nechal situaci vyhrtotit natolik, že hrozila pro husity katastrofa? Proč nereagovali rychleji odpovědní hejtmané v Praze, když strážníci na hradbách museli zaregistrovat nástup křižáckého oddílu směrem na Vítkov? Jediné přijatelné vysvětlení poskytují kroniky české provenience. Podle nepřiliš jasných slov Vavřince z Březové, na jehož interpretaci bitvy nelze plně spoléhat, obsadily křižácké oddíly v odpoledních hodinách 14. července Špitálské pole.¹⁵¹⁾ Tento údaj potvrzuje i na Vavřincovi nezávislý východočeský autor,¹⁵²⁾ Zikmund tedy využil poznatků z předcházejícího dne a udržoval Prahu v přesvědčení, že vojsko soustředěné na rovině pod Vítkovem zaútočí na městské hradby a brány. Zatím za jeho

¹⁴⁰⁾ FRB V, s. 388; List míšeňského markraběte, Pekař, Zprávy, s. 3.

¹⁴¹⁾ FRB V, s. 388; Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 38. Ebendorfer mimo jiné říká: „... alii vero clypeis contra ictus saxorum et jaculorum...“ Pekař, Zprávy, s. 17.

¹⁴²⁾ FRB V, s. 388.

¹⁴³⁾ FRB V, s. 388.

¹⁴⁴⁾ List markraběte míšeňského u Pekaře, Zprávy, s. 3; Ebendorfer, tamtéž, s. 17; FRB V, s. 388. Text B SLČ, fol. 193r; text b SLČ, fol. 123r. Zatímco Vavřinec z Březové říká, že se oddíl skládal z 50 střelců a dále z mála sedláků s cepy, hovoří markrabě míšeňský o značném počtu nepřátel. Pozdní text T (osecký) SLČ uvádí „několiko seth lidu“. SK ČSR, MS 95 Osek, fol. 61v. Vavřinec z Březové, rukopisy východočeské větve SLČ i některé pozdní texty tohoto pramene říkají, že v čele sboru vyslaného na Vítkov kráčel kněz nesoucí svátost těla Kristova. O tom nelze pochybovat, sporné je však jeho jméno. Nejstarší prameny je neznají, ale text T SLČ udává, že jím byl Vít Úpický, a Bílejovský mluví o knězi „od s. Petra“, zřejmě Na poříčí. Viz Bohuslav Bílejovský, Kronika česká, Norimberk 1537, s. 61. Žádného takového kněze jsem však v příslušných edicích nenalezl. O tom, že posily na Vítkov vyšly z Horské brány, nemůže být sporu. Kdyby vyrazily z Poříčské brány, nepřítel by je zpozoroval a mohl by proti nim zasáhnout jako předcházejícího dne.

¹⁴⁵⁾ FRB V, s. 388; list míšeňského markraběte u Pekaře, Zprávy, s. 3; Chronicon Treboniense v Geschichtschreiber I, s. 51; text A SLČ, s. 460; text U (budyšínský), opis v ÚA ČSAV, arch č. 4a. Míšeňský markrabě označil útok husitského oddílu vyslaného z Prahy za rozhodující okamžik, i když se jinak snažil neúspěch zmírnit a omluvit: „... když tu vyšlo tolik kacířů z města pražského na pomoc těm, kteří na vrchu byli, že bylo třeba stáhnouti naše lidi, kteří byli těžce zraněni a mnoho ztratilo své koně.“ Pekař, Zprávy, s. 3. Shodně či podobně Aeneas Silvius, Historie česká, s. 102.

¹⁴⁶⁾ Magdeburský kronikář ví o 70 mrtvých křižácích (Magdeburger Schöppenchronik, s. 354); tzv. Beneš minorita o 144 (MHB IV, s. 69); toto číslo po něm opakuje i text X SLČ, fol. 190r. Posledně uvedený počet nejspíše odpovídá skutečnosti, zatímco Vavřinec z Březové má „fere CCC“ (FRB V, s. 388), text B SLČ „na několik set“ (fol. 123r) a text b SLČ „na pět set“ (fol. 193r). Rukopis SK ČSR, X H 17, d. „multi Teutonici“. Viz FRB VII, s. 13.

¹⁴⁷⁾ FRB V, s. 388; Magdeburger Schöppenchronik, s. 354. Ebendorfer zmiňuje hrozbu smrti Petra Hechtla. Pekař, Zprávy, s. 17. Podle zápisů vedených předky Mikuláše Dačického z Heslova se prý na husitské straně nejvíce proslavil jakýsi „vinař Robych“. Viz Paměti Mikuláše Dačického z Heslova I, ed. Antonín Rezek, Praha 1878, s. 33. Tomek zná z roku 1429 jen hokynáře tohoto jména. Viz Tomek, Základy I, s. 5.

¹⁴⁸⁾ Zprávy o tom až v pozdních textech SLČ: „... a svačivše je dočista nahé, i zkladli je na příkop břichy...“ Cituji podle edice Staré letopisy české z vavřinského rukopisu, s. 33. Stejně text T, fol. 61v. Že tomu tak bylo, potvrzuje magdeburský kronikář: „... över dot mit anderen guder handen mannen bi seven-tigen de ein deil an stucken gehawen ud gebrant worden van den ketteren up dem sulven berge.“ Magdeburger Schöppenchronik, s. 354.

¹⁴⁹⁾ FRB VII, s. 19.

¹⁵⁰⁾ O tom rozsáhlá literatura, z níž nejdůležitější: Palacký, Dějiny III, s. 308–311; Bezold, König Sigmund I, s. 40–41; Tomek, Dějepis IV, s. 79–82; týž, Jan Žižka, Praha 1879, s. 52–56; K. V. Zap, Vypsání husitské války, Praha 1893, s. 194–197; Toman, Husitské válečnictví, s. 306–311; Hanuš Kuffner, Husitské vojny v obrazech, Praha, b. d., s. 11; Rudolf Urbánek Bitva na Vítkově, K položení základního kamene pomníku Jana Žižky z Trocnova na vrchu Žižkově dne 28. června 1920, Praha 1920; týž, Bitva na Vítkově 1420, s. 128–134; Jaroslav Prokeš, Jan Žižka z Trocnova a jeho doba, Praha 1920, s. 59–60; Josef Šusta, K 14. červenci 1420, s. 372–377; F. M. Bartoš, Okolo bitvy na Vítkově, Vojenské rozhledy 5, 1924, s. 371–375; Otakar Fankenger, Naše veliká armáda I, Praha 1921, s. 362–374; Rudolf Urbánek, Jan Žižka, Praha 1925, s. 97–191; Pekař, Žižka III, s. 49–58; IV, s. 38–47; Josef Macek, Husitské revoluční hnutí, Praha 1952, s. 86–88; Durdík, Husitské vojenství, s. 161–164; Macek, Tábor II, s. 208–218; T. Č. Zelinka, Husitskou Prahou, Praha 1955, s. 55–56; F. G. Heymann, John Žižka and the Hussite Revolution, Princeton, New Jersey 1955, s. 127–142; Choc, Boje o Prahu, s. 295–307; Maleczyńska, Ruch husyckí, s. 386–388; Dějiny Prahy, s. 184–189; Josef Janáček, Vyprávění o Vyšehradu, Praha 1964, s. 147–149; Bartoš, Husitská revoluce I, s. 99–101; Kaminsky, A History, s. 375; Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, s. 85–91; Josef Janáček, Velké osudy, Praha 1972, s. 68–69; Ferdinand Seibt, Vom Vitkov bis zum Vyšehrad. Der Kampf um die böhmische Krone im Licht der Prager Propaganda. Historisches Jahrbuch 94, 1974, s. 89–117; Michal Flegl, Po stopách husitského revolučního hnutí v Praze, Praha 1976, s. 20; Josef Janáček, Malé dějiny Prahy, 2. vydání, Praha 1977, s. 139–141; Klučina, Jak válčili husité, s. 44–48; Mahler, Vitkov 1420, s. 41–50; Michal Flegl, Pražské památky husitské revoluce, Staletá Praha XIV, 1984, s. 22; Vojenské dějiny Československa I, s. 255–256; Přehled dějin Československa I/1, Praha 1980, s. 440.

¹⁵¹⁾ FRB V, s. 387.

¹⁵²⁾ „a byli vojskami příkryli všecko Špitálské pole...“ Text B SLČ, fol. 193r.

zády vyjžděli Míšňané a Rakušané na hřeben Vítkova.¹⁵³) Teprve ve chvíli, kdy bylo zřejmé, že hlavní úder směřuje proti Žižkově pevnosti, vyrazil za vyzvánění pražských zvonů husitský oddíl z Horské brány a za dvacet minut se ocitl na bojišti.¹⁵⁴) Porážka na Vítkově zbavila role i na Špitálsku stojící vojsko, jež bylo okamžitě staženo zpět do ležení. Při přechodu Vltavy se ale několik křižáků utopilo.¹⁵⁵) Bitva Pražanů s křižáky před Poříčskou branou, o níž někdy historikové hovoří, se nekonala a je až dodatkem pozdějších českých kronikářů. Vždyť poprvé se objevuje až v osekém rukopise Starých letopisů českých, pocházejícím z období vlády Ferdinanda I.,¹⁵⁶) a stejnou verzi zaznamenal též Václav Hájek z Libočan, od něhož ji převzali další autoři.¹⁵⁷) Žádný z očitých svědků, Vavřince z Březové nevyjímaje, o ní nic neví.

Naproti tomu není možné souhlasit s vyprávěním Husitské kroniky, že úder proti Vítkovu byl pouze predehrou k chystané generální ofenzívě proti Praze. Od Pražského hradu prý měly české sbory v Zikmundových službách zaútočit na Malou Stranu k Saskému domu, vyšehradská posádka na Nové Město a křižáci, připravení na Špitálském poli, na Staré Město pražské.¹⁵⁸) Zůstává s podivem, že se někteří badatelé tohoto výkladu dosud houževnatě drží.¹⁵⁹) K jeho vyvrácení stačí prostý úsudek. Kdyby totiž Zikmund věřil v úspěch koordinovaného útoku na Prahu, nechal by opevnění na Vítkově na pokoji. Několik desítek táboritů by po porážce husitů ve městě nepředstavovalo žádné nebezpečí. Ostatně z výše uvedených důvodů Zikmund českou metropoli dobývat nemohl, a jak ještě uvidíme, dobývat ani nehodlal. Jestliže 14. července k nějakým přesunům či zvýšené aktivitě křižáckých oddílů došlo, potom se jednalo o klamné pohyby, jejichž cílem bylo udržet husitské bojovníky ve střehu a odvrátit jejich pozornost od útoku na Vítkov. Zmocnil-li se v těch dnech slezský vévoda Ludvík z Břehu opravdu malostranské mostecké věže, kde měli husité od května své předpolí,¹⁶⁰) je třeba tento krok hodnotit pouze jako vyčišťovací akci, jejímž cílem bylo posílení pozic na levém vltavském břehu a získání důležitého opěrného bodu.

¹⁵³) FRB V, s. 387–388.

¹⁵⁴) Vzdálenost z místa bývalé Horské brány na hřeben Vítkovy hory by se dala poklusem urazit rychleji, nezapomínejme však, že bylo horko a husité byli obtíženi zbraněmi, jejichž hmotnost a tvar znesnadňovaly pohyb.

¹⁵⁵) Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 38.

¹⁵⁶) „A tu stříleli k nim z pušek od toho mlýna od malomocných, že se v nich kule puškové stavovaly a jako v les k nim byly . . .“ Text T, fol. 61v.

¹⁵⁷) Václav Hájek z Libočan, Kronika česká, Praha 1541, list 382; Zacharias Theobald, Hussitenkrieg, Nürnberg 1621, s. 163; Jan František Beckovský, Poselkyně starých příběhů českých, Praha 1700, s. 665. O bitvě na Špitálském poli pochyboval již Palacký, Dějiny III, s. 309. Proto překvapilo, že ji hájil ještě Bartoš, Husitská revoluce I, s. 100.

¹⁵⁸) FRB V, s. 387. Vovřincovo podání odráží fakt, že Zikmund kolem 9. 7. uvažoval o útoku na malostranské husitské předmostí, v němž hodlal umístit svou posádku. Viz UB I, s. 37 a zde též pozn. 153.

¹⁵⁹) Podle Vavřince z Březové líčí Palacký, Dějiny III, s. 308–309; Tomek, Dějepis IV, s. 79–80. Jako první jej odmítl Alois Jirásek (!), vysvětlující počínání křižáků jako klamné manévry. Viz Alois Jirásek, Proti všem, Praha 1950, s. 387–396. Tento správný postřeh, nezatížený ohledem na autoritu Palackého a Tomka, jen dokládá Jiráskův historický smysl a cit pro kritiku pramenů. Z vědců odmítl výklad o bitvě na Špitálském poli jako první Toman, Husitské válečnictví, s. 311. Nejnověji chybnou interpretaci opakuje Mahler, Vítkov 1420, s. 48.

¹⁶⁰) List markraběte míšeňského, Pekař, Zprávy, s. 3. Že šlo o malostranskou věž, usuzuje tamtéž Pekař. Jiní badatelé soudí, že se jednalo o viničnou věž na Vítkově, což se však ani z porušené zprávy („Et le duc Loys de Brige ait gaigniet unne tours en la m . . . e cite de Prage . . .“) nezdá možné. O účasti Ludvíka Břežského a slezských křižáků při útoku na Vítkov zmínka v pramenech a navíc slezští vévodové leželi za Brúsnicí, odkud vpád na Malou Stranu přicházel nejspíše v úvahu.

Představa o zteči, hrozící Praze ze Zikmundovy strany, se nezrodila v myslí Vavřince z Březové. Ten jí pouze dodal na věrohodnosti svým vytríbeným stylistickým podáním. Ve skutečnosti byla plodem zjitřených nálad panujících uvnitř městských hradeb, kde se naděje v boží přízeň postupovala se strachem z veliké armády nepřátel. Rychle se šířící napětí, stupňované častými šarvátkami, drásalo nervy stálých i dočasných obyvatel Prahy, kteří povstali proti dědicovi českého trůnu a v případě Zikmundova úspěchu očekávali kruté tresty a nelitostné zacházení, jímž král proslul ve Vratislavi i v Litoměřicích.¹⁶¹) V okamžiku, kdy se Špitálské pole plnilo šiky křižáků, husité snadno uvěřili, že se chystá útok na Prahu a za zvuku zvonů, prosících o boží přízeň, zpravujících o nebezpečí i vyjadřujících naději a odhodlání, očekávali věci příští. Působivé obrazy plačících žen, strachujících se o své děti v předtuše blízkého a krutého konce, kreslené perem mistra Vavřince, vystihují atmosféru již Praha prožívala v době bitvy na Vítkově.¹⁶²) Bylo možné v těchto dramatických chvílích i po přestálé úzkosti a krátkém radostném vydechnutí smířit se s myšlenkou, že uherský a římský král město dobýt nechtěl? Sotva. Taková interpretace by totiž snižovala význam vítězství na Vítkově, vítězství, které bůh seslal hrstce věrných, jež se neváhala postavit proti všem.¹⁶³)

Úleva, kterou husité v Praze prožili po porážce křižáckého oddílu na Vítkově, se nezměnila rázem v jásot, plesání a zpěv, jak líčí Vavřinec z Březové. Ulicemi města ještě nepobíhali hoši a dívky a nezpívali novou píseň kněze Jana Čapka Dietky Bohu zpívejme . . . Z textu zmíněné skladby vyplývá, že píseň vznikla až při rozpuštění křižáckého vojska na přelomu července a srpna.¹⁶⁴) Nejvýznamnější husitský kronikář se v tomto bodě mýlil a spojil dění z poloviny a konce července do jediného dne. Je to další důkaz, že psal své dílo až se značným časovým odstupem od zaznamenaných událostí.

Dne 15. července 1420 Praha ještě volně nedýchala a obránci kalicha si uvědomovali, že ztráta několika desítek bojovníků pro Zikmunda nic neznamená a že cesta k vítězství je velmi vzdálená. Proto se také ohlas bitvy na Vítkově nepromítl do literárně brilantního manifestu Audite celi!, psaného šest dní po boji.¹⁶⁵) Husitští hejtmáné posuzovali situaci střízlivě a po odražení útoku vedeného na Vítkov očekávali jeho opakování. Z tohoto důvodu rozkázal Žižka okamžitě do-

¹⁶¹) O utopení 17 husitů v Litoměřicích „ad mandatum regis Hungarie“ FRB V, s. 375. K tomu Bořivoj Lůžek, Po stopách husitství v Ústeckém kraji, Ústí nad Labem 1959, s. 21.

¹⁶²) FRB V, s. 388.

¹⁶³) FRB V, s. 388. Dlužno poznamenat, že ve Vavřincově výkladu je bitva na Vítkově odplatou za násilnosti které nepřátelé kalicha spáchali v Arnoštovicích a na jiných místech. FRB V, s. 385–386.

¹⁶⁴) Píseň je v nepřesném a neúplném znění zachycena jedině Vavřincem z Březové ve FRB V, s. 389. O ní Zdeněk Nejedlý, Dějiny husitského zpěvu, 2. vyd., Praha 1955, s. 247–248. V textu písně se jasně říká: „Neb Němce, Míšňány, Sváby, také Rakušany, poběhlé Čechy. Repeticio. Zarmútil, zastránil i rozehnal ot dietek malých. 2^a repeticio. Onoho sem, onoho tam . . .“ (podtrhl P. Č.), FRB V, s. 389. Výčet příslušníků různých národů, z nichž někteří na Vítkov vůbec neútočili (kupř. „poběhlí Čechové“), i užití slov „rozehnal“ a „onoho sem, onoho tam“ ukazuje, že se píseň nemohla týkat pouze bitvy na Vítkově. Jak patrně z porušeného záznamu, citoval Vavřinec po paměti a tedy po určité době od popisovaného dění.

¹⁶⁵) Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 167–173; K tomu Seibt, Vom Vítkov bis zum Vyšehrad, s. 101; Molnár, Husitství jako výzva, s. 21.

budovat opevnění na Vítkově, které se záhy změnilo v malý hrádek.¹⁶⁶⁾ Tímto činem fakticky definitivně zmařil Zikmundovy plány na blokádu Prahy a zamezil dalším vojenským operacím křížácké armády proti městu. Římský král pochopil, že útok na Vítkov by neměl smysl, neboť by postrádal moment překvapení. Přímý úder na Prahu, k němuž prý radili feudálové z německých oblastí, spoléhající na početní převahu i nasazení palných zbraní,¹⁶⁷⁾ nepřicházel v úvahu, protože jeho výsledek byl z čistě vojenského hlediska nejistý. Navíc mohl Zikmundovi způsobit i dalekosáhlé škody politické. Čeští páni, přítomní v králově ležení, nebyli nikterak nadšeni ani představou případného plundrování hlavního města, ani devastováním země cizinci, země, za jejíž politické mluvčí se považovali.¹⁶⁸⁾ Římský a uherský panovník se ocitl ve dvojmíj ohni. Německy mluvící spojenci i ostatní zahraniční účastníci kruciáty na něho naléhali, aby vydal příkaz k útoku na Prahu,¹⁶⁹⁾ neboť je hnala vidina kořisti, již slibovali svým oddílům a jež jim měla nahradit i dosavadní finanční výdaje. Česká vysoká šlechta zase Zikmunda nabádala k politickému řešení a sama se nabízela za prostředníka.¹⁷⁰⁾ Nic jiného českému panstvu nezbyvalo, chtělo-li si v očích husitské části národa udržet alespoň trochu autority a zároveň si zavázat dědice svatováclavské koruny.¹⁷¹⁾ Pomyslná miska, na níž Zikmund vážil přednosti a zápory jednotlivých alternativ, se nakonec přiklonila na stranu návrhů české aristokracie. Právě na jejím souhlasu totiž záleželo, zda bude Zikmund korunován na českého krále. Po 20. červenci dal římský král k jednání s husity zelenou.¹⁷²⁾ Slíboval si od něho dosažení kompromisu, který by mu přinesl uznání a přijetí i v širších husitských kruzích. V budoucím rokování měl tu výhodu, že své návrhy stále ještě mohl podepřít zbraněmi početné armády.

Bitva na Vítkově, jejíž výsledek nemohl nikterak ovlivnit poměr sil

¹⁶⁶⁾ FRB V, s. 389. Zde i o Korandově zásahu v staroměstském kostele svatého Michala, jehož zařízení bylo zničeno s odůvodněním, že se bude hodit pro zesílení pevnosti na Vítkově. Že materiál z církevních staveb pražských skutečně sloužil k výstavbě hrádku, potvrzuje anonymní tvůrce skladby Václav, Havel a Tábor: „... kostelnie kamenie na Vítkovu horu vozili.“ Viz Veršované skladby doby husitské, ed. František Svejkovský, Praha 1963, s. 144. O vinici „Bernhardi, que iacet ultra Novum castrum in monte dicta Vítkova Hora“ zpráva z roku 1421. Viz AČ XXVIII, s. 676.

¹⁶⁷⁾ Ebendorfer u Pekaře, Zprávy, s. 17. O sebevědomí německých křížáků, nedotčeném neúspěchem na Vítkově, Seibt, Vom Vítkov bis zum Vyšehrad, s. 97. Seibt ovšem pouze prohloubil výklad Pekařův, Žižka III, s. 57–59.

¹⁶⁸⁾ Blíže k těmto náladám Kavka, Strana Zikmundova, s. 62–63.

¹⁶⁹⁾ Magedeburger Schöppenchronik, s. 354.

¹⁷⁰⁾ FRB V, s. 390; Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 111, 132–134; Ebendorfer u Pekaře, Zprávy, s. 17; Magedeburger Schöppenchronik, s. 354; Chronik des Burkard Zink, s. 90.

¹⁷¹⁾ Jako iniciátory kroku k dohodě jmenuje Windecke Aleše ze Šternberka, Mikeše Divůčka z Jemniště a Václava z Dubé, což je více než pravděpodobné, zvláště uvážíme-li předchozí zprostředkovací roli pána z Dubé, jenž se zasloužil o kutnohorské jednání 15. 5. 1420. Viz Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 134. Uchovíme v paměti, že šlo o šlechtice katolické, což má pro další výklad svou důležitost.

¹⁷²⁾ K datu Jiří Kejř, Čtyři artikuly pražské z konce července 1420, JSH 21, 1952, s. 16.

obou protivníků, tak rozhodujícím způsobem přispěla ke změně situace.¹⁷³⁾ Dokud hrozilo nebezpečí vojenského útoku, nemohli husité tuto skutečnost pochopit. Uvědomil si ji však, i když asi nikoliv úplně, Zikmund. Boj na Vítkově, jemuž přihlížel z Letné,¹⁷⁴⁾ ho přinutil ke změně plánu. Právě v této skutečnosti spočívá význam bitvy, jejíž důležitost někteří historikové, vycházející pouze z počtu obětí, snižují.¹⁷⁵⁾ I když srážka, ve které zahynulo několik desítek lidí, byla již ve středověku pokládána za bitvu, zůstává pravdou, že nemohla způsobit rozklad křížácké armády.¹⁷⁶⁾ O to dalekosáhlejší byly její důsledky politické.¹⁷⁷⁾ Král, na jehož žádost byl vyhlášen kříž proti „kacířům“, nemohl vést s husity přímý dialog o uspořádání mocensko-politických poměrů v zemi. Nutným předpokladem takového jednání bylo posouzení oprávněnosti husitského programu, shrnutého ve čtyřech artikulech pražských, z teologického hlediska. Tento názor nesdílel pouze Zikmund, který jako římský král a světský představitel západního křesťanstva musel ve věroučných otázkách respektovat mínění papeže a církve, nýbrž i husité.

Bohoslovecké jednání však samo o sobě nebylo jediným husitským cílem. Již od počátku obležení chtěli husitští politikové a ideologové využít koncentrace obrovské armády z různých částí Evropy, seznámit účastníky kruciáty se svými názory a přispět tak ke známosti husitského programu ve světě.¹⁷⁸⁾ Dobře věděli, že se taková jedinečná příležitost už nemusí opakovat. Požadavek objasnit masám laiků v křížáckém vojsku své zásady neztráceli husité ze zřetele ani v okamžiku, kdy přejímali prostřednictvím českého panstva nabídku na teologickou disputaci mezi vybranými zástupci obou zneprátelených stran.¹⁷⁹⁾

Ve skutečnosti byla tato nabídka již druhá v pořadí. S první vystoupil, snad ještě před obležením Prahy nebo na jeho samém začátku, papežský nuncijs Fernando.¹⁸⁰⁾ Text jeho návrhu, na který husité zřejmě nedali odpověď, je neobyčejně zajímavý, neboť odhaluje mnohé z taktiky, již vedení kruciáty a pravděpodobně Zikmund sám zvolili. Fernandův krok náležel totiž k posledním pokusům narušit husitskou frontu, vrazit klín mezi Pražany a venkovské husity a získat hlavní město pro jednání s králem.¹⁸¹⁾ Slyšení, o které Praha v předcházejících měsících několikrát

¹⁷³⁾ Výborné postřehy u Šusty, K 14. červenci 1420, s. 376; Bartoš, Husitská revoluce I, s. 100.

¹⁷⁴⁾ FRB V, s. 388; Ebendorfer u Pekaře, Zprávy, s. 17.

¹⁷⁵⁾ Bezold, König Sigmund I, s. 41; Pekař, Žižka III, s. 54–57; IV, s. 41–46; Seibt, Vom Vítkov bis zum Vyšehrad, s. 96–104.

¹⁷⁶⁾ Vedle prací uvedených v předcházející poznámce viz též Šusta, K 14. červenci 1420, s. 376–377.

¹⁷⁷⁾ Bezold, König Sigmund I, s. 40–42.

¹⁷⁸⁾ FRB V, s. 390; Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 262–265; Kejř, Čtyři artikuly praské, s. 18; Molnár, Husitství jako výzva, s. 18–24.

¹⁷⁹⁾ Toho se zřejmě týká Vavřincova věta: „Quod barones regni de parte regis perpendentes plures cum Pragensibus ex alia parte pontis habuere tractatus optantes, ut civitas treugas pacis cum rege suscipiat, ut gentes externas, ne tota terra annuleter, possit cum honore evadere.“ FRB V, s. 390.

¹⁸⁰⁾ Otištěna v UB I, s. 33–37.

¹⁸¹⁾ O Fernandově nabídce Pekař, Žižka III, s. 59–62; IV, s. 48–49; Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 260–261; Lancinger, Čtyři artikuly, s. 18–21.

žádala,¹⁸²⁾ se mělo dostat jen úzké skupince zástupců české metropole, přičemž Fernando stanovil podmínku pro uskutečnění dialogu a jeho případné pokračování: zřeknutí se násilných praktik, uplatňovaných proti římské církvi. Myslel tím nepochybně obrazoborectví, ničení kostelů a klášterů i pobíjení kněží. Hladké le-gátovy formulace nepožadovaly tedy nic menšího, než aby se Praha rozešla s Tá-borem, venkovskými husity a radikály ve svém středu. Ve chvílích, kdy se ku Praze scházela křížácká armáda, bylo něco takového ovšem iluzorní. Rozchod s venkovskými stoupenci kalicha by hlavní město vojensky nesmírně oslabil a zároveň by zvýšil možnost přímého Zikmundova útoku. Na Fernandovu nabídku proto Praha mlčela.

Po 20. červenci 1420 se poměry změnily. Zástupci české vysoké šlechty, které Zikmund pověřil navázáním kontaktů s husity, fakticky ovšem pouze s Pražany, přinesli zřejmě informaci, že římský král nehodlá na město vojensky útočit a je ochoten vyjednat.¹⁸³⁾ Teprve v tuto chvíli začali i husité chápat význam bitvy na Vítkově, která k ro-kování otevřela cestu. Pražští husité s uspořádáním teologické disputace souhlasili, neboť poprvé dostali šanci na rovnocenné věročné klání s ideologickým protivníkem. Zikmundovu nabídku počítávali jako ústupek z králova dřívějšího stanoviska, ústupek vynucený porážkou na Vítkově a zmarem nadějí na dobytí či kapitulaci Prahy.¹⁸⁴⁾ Husitští zá-stupci proto přistoupili k jednání sebevědomě . . .

Který den došlo k historické schůzce mezi husitskou delegací, tvo-řenou pražskými univerzitními mistry a doprovázenou blíže neznámými hejtmany, staršími pražské obce a třemi notáři, s učenci ze Zik-mundova ležení, nelze přesně zjistit. Dosavadní bádání dospělo k ná-zoru, že 22. července nebyly v Praze královy nabídky ještě známy¹⁸⁵⁾ a že k disputaci došlo asi o tři dny později.¹⁸⁶⁾ Z mnoha důvodů je 25. červenec více než pravděpodobným datem.¹⁸⁷⁾ Vlastní hádání pro-

běhlo v blíže neurčené budově na spáleníšti Malé Strany.¹⁸⁸⁾ Zatímco Zikmundovi světské stoupenci a husitští hejtmani i pražští starší čekali venku, uvnitř stanuly tváří v tvář církevní a intelektuální celebrity, do-pravázející kruciátu (akvilejský patriarcha Ludvík, trogirský biskup Ši-mon z Dubrovníka, mistr Martin Talayero a někteří další, přičemž úloha mluvčího připadla známému italskému humanistovi Pietro Paolo Vergeriovi), husitským zástupcům, z nichž jmenovitě jsou doloženi pou-ze mistr Jan Příbram a mistr Pavel z Prahy.¹⁸⁹⁾ Ideologičtí představitelé venkovských husitů zde téměř s určitostí chyběli.¹⁹⁰⁾ Vedoucí úloha Pří-bramova¹⁹¹⁾ vedla některé husitology k domněnce, že tento muž stál v čele husitské delegace ze dvou důvodů. Jednak proto, že byl právě děkanem artistické fakulty, a dále proto, že náležel k představitelům kompromisního husitského křídla. Ale pozor! Příbram roku 1420 se liší od Příbrama let pozdějších a mluví revoluční řečí.¹⁹²⁾ Nic nena-svědčuje, že by se v době kruciáty rozcházel s názory Jakoubka ze Stříbra, a nechybějí ani soudy, že právě v této době patřil k tvůrcům ideologie pražských husitů.¹⁹³⁾ Důvěra, již mezi Pražany požíval, i byst-rost, o které nepochybuje ani jeho protivníci, mu přinesla značnou autoritu.

Disputace o čtyřech artikulech pražských skončila nad očekávání úspěšně. Katoličtí delegáti prohlásili tři články za správné, odmítavé stanovisko však zaujali k otázce kalicha, který na rozdíl od husit-ských zástupců nepokládali za nezbytný ke spasení, a dovolávali se v tomto směru usnesení kostnického koncilu.¹⁹⁴⁾ Přes slibný náběh, rozjasňující tváře přítomných šlechticů, vojevůdců a hejtmánů obou stran, právě otázka přijímání podobojí způsobou zabránila uzavření dohody.¹⁹⁵⁾ Naděje na další pokračování disputací i v možnost při-

¹⁸²⁾ Pražská delegace tak učinila koncem prosince 1419 v Brně a v květnu 1420 v Kutné Hoře. Viz UB II, s. 526; FRB V, s. 369.

¹⁸³⁾ FRB V, s. 390; Manifest Starého a Nového Města pražského datovaný 8. 2. 1421, avšak nepochybně napsaný již dříve, říká, že nabídku učinilo jménem krále 24 (rozuměj českých) pánů. Tento literárně pozoruhodný dokument, základní pramen pro jednání mezi zástupci husitů a jejich nepřátel, vydal nejlépe Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 285–290.

¹⁸⁴⁾ Tamtéž, s. 288. Podobně i ve znění čtyř artikulů pražských, které vzniklo na samém sklonku července 1420. Vydal Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 282–285; nářážka na Vítkov na s. 282. Téměř ve stejném duchu je koncipována i zmínka Jana Příbrama, kterou cituje Kamil Krofta, O některých spisech M. Jana Příbrama, ČCM 73, 1899, s. 213.

¹⁸⁵⁾ Ke jř, Čtyři pražské artikuly, s. 16. Ještě 22. 7. totiž bylo upáleno 16 protiv-níků kalicha jako odvěta za podobnou akci v křížáckém ležení (šlo tu o zajatce z potyčky před Újezdskou branou?). FRB V, s. 395–396. Vavřinec ovšem píše, že pražští konšelé vydali vězně k upálení pouze pod nátlakem rozvášněného davu. Zřejmě si uvědomovali, že takový čin může zabránit realizaci rokování.

¹⁸⁶⁾ Přesné datum stanovit nelze. Ke jř soudí, že se tak stalo 23.–25. 7. Ke jř, Čtyři pražské artikuly, s. 17.

¹⁸⁷⁾ Usuzuji tak na základě předpokladu, že po nezdaru jednání měl Zikmund zájem co nejrychleji uskutečnit korunovační obřad, aby nemusel déle vydržovat vojsko. Již 26. 7. potvrdila pražská obec konfiskací majetku uprchlíků, což mohla učinit s vědomím, že se kruciáta brzy rozejde. Viz UB I, s. 44–45. Zprávy v tom o směru mohli Pražané obdržet od českých šlechticů v králově vojsku, s nimiž byli v kontaktu.

¹⁸⁸⁾ Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 288.

¹⁸⁹⁾ Jména některých účastníků rokování tamtéž, s. 288–289. O mistra Martina (nepochybně Talayera) doplňuje výčet odpověď Zikmundových rádčů krakovskému dvoru z jara 1424. Viz UB I, s. 325. O Talayerovi Jaroslav Kadlec, Magister Martin Talayero aus Tortosa im Kampf gegen die Hussiten, Annuarium Historiae Conciliorum 12, 1980, s. 269–314 (článek registruje pouze na základě anotace v HT 6–7, 1983–1984, s. 507). Je velmi pravděpodobné, že na červencové disputaci byli přítomni i někteří další církevní hodnostáři a učenci, již tehdy dleli v Čechách a které uvádí vidimace textu buly Omnium plasmatoris Domini. Viz UB I, s. 46–48. Na základě jedině Příbramovy zmínky se F. M. Bartoš domníval, že členem delegace katolických teologů byl i Ivan (Jan) Stojkovič. Viz F. M. Bartoš, Literární čin-nost M. Jana Rykycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna, Praha 1928, s. 70. Tuto hypotézu nelze vyloučit (Stojkovič dosáhl doktorátu teologie v Paříži na sklonku roku 1420) již proto, že v následujícím roce navštívil jihoslovanský dominikán Čechy zcela určitě. Viz Amedeo Molnár, Na rozhraní věků. Cesty reformace. Praha 1985, s. 122.

¹⁹⁰⁾ Macek, Tábor II, s. 221–222.

¹⁹¹⁾ Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 289.

¹⁹²⁾ Stručné dějiny Univerzity Karlovy, Praha 1964, s. 66–67; Seibt, Hussitica, s. 48–52.

¹⁹³⁾ Bartoš, Literární činnost M. Jana Rykycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna, s. 56–57.

¹⁹⁴⁾ Bartoš, Manifesty města Prahy, s. 289.

¹⁹⁵⁾ Tamtéž, s. 289–290.

mého vystoupení husitských ideologů v křížáckém ležení se ukázaly planými.¹⁹⁶⁾ I kdyby učenci na obou stranách o těchto alternativách vážně uvažovali, nezbyl již na ně čas.

Časová tíseň sužovala na sklonku července 1420 především Zikmunda. Římský král ve skrytu duše stále ještě věřil v dosažení jasné a srozumitelné dohody s husitskou Prahou, na jejímž základě by její husité uznali českým králem. V okamžiku, kdy malostranské rozhovory selhaly, nemohl déle čekat. Armádu, která si bez ohledu na dosavadní vojenskou pasivitu vyžadovala obrovské náklady, nebylo již možné déle udržet pohromadě. Pod její ochranou se dal Zikmund 28. července korunovat ve svatovítské katedrále českým králem.¹⁹⁷⁾ Slavnostnímu aktu, při němž pražský arcibiskup Konrád z Vechty vložil Zikmundovi na hlavu svatováclavskou korunu, přihlíželi Fridrich a Vilém Míšeňští, Albrecht Rakouský, dva vévodové bavorští, tři uherští magnáti, slezští feudálové, další zahraniční šlechtici, příslušníci moravské feudalit a nejméně 24 českých pánů.¹⁹⁸⁾ Ani tradiční pasování nových rytířů však nezakrylo rozpaky.¹⁹⁹⁾ Konšelé a starší pražských měst, jejichž přítomnost u obřadu nebyla ovšem nutná,²⁰⁰⁾ i rozjásané zástupy obyvatelstva na Hradě chyběly. Přítomnost křížáckých vojsk před Prahou se po korunovaci stala zbytečnou. Krátce po jejím skončení je také Zikmund rozkázal rozpustit.²⁰¹⁾ Poslední oddíly odtáhly od Prahy 1. srpna a následující noc odjel král se svým doprovodem přes Kolín do Kutné Hory, zanechav silné posádky na Pražském hradě a Vyšehradě.²⁰²⁾ Odjížděl s vědomím, že proponovaných cílů – ka-

¹⁹⁶⁾ Tamtéž, s. 289.

¹⁹⁷⁾ Vavřinec z Březové udává datum 28. 7. Viz FRB V, s. 396. Zprávy všech ostatních kronikářů, včetně zahraničních, je také potvrzují.

¹⁹⁸⁾ Účastníci ceremoniálu jmenování in Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 111; obecné zmínky u Bartoška, FRB V, s. 591. Předpokládám, že přítomni byli všichni čeští páni, kteří se předtím pokusili zprostředkovat jednání mezi husitskými a katolickými teology.

¹⁹⁹⁾ FRB V, s. 396. K obřadu pasování na rytíře v kontextu českého vývoje Wojciech Iwańczak, Pasowanie rycerskie na ziemiach czeskich-ceremonia symboliczna i instrument polityki, KH 91, 1984, s. 273.

²⁰⁰⁾ Vyplyvá to z Řádu korunování krále českého, který sestavil Karel IV. Viz Spisové císaře Karla IV., ed. Josef Emler, Praha 1878, s. 71–97. 15. 3. 1400 se však zástupci pražských měst (konšely Starého Města Pražského vedl nejvyšší písař Jan z Wielburka) zúčastnili korunovace královny Žofie, manželky Václava IV. K tomu V. V. Tomek, Dějepis města Prahy III, Praha 1875, s. 402–404; Jiří Spěváček, Václav IV. 1361–1419. K předpokladům husitské revoluce. Praha 1986, s. 308–309. Těto skutečnosti si zřejmě byli husitští konšelé pražských měst vědomi, a proto absenci Prahy při problematické korunovaci roku 1420 protizikmundovské manifesty a skladby tolik zdůrazňovaly.

²⁰¹⁾ Vavřinec datuje rozpuštění vojska k 30. 6. Viz FRB V, s. 396. Podle Windeckeho odtáhly křížácké oddíly 1.–2. 8. (Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 132), magdeburský kronikář udává „an sunte Peters dage“, tj. 1. 8. Viz Magdeburger Schöppchenchronik, s. 13. Bartoš pak hovoří o 31. 7. Viz FRB V, s. 591. Podle všeho se tedy kruciáta rozcházela postupně. Určitě není pravda, že „král Němce rozpustil“ hned „třetí den“ po bitvě na Vítkově. Tak poprvé text E SLČ, fol. 73r. Tato interpretace z doby kolem roku 1460 však dobře ilustruje, jak i pamětníci připisovali po letech boji na Vítkově rozhodující význam pro nezdar kruciáty.

²⁰²⁾ FRB V, s. 591.

pitulace Prahy a porážky venkovských husitů – nedosáhl. Nepříliš rozsáhlé střetnutí na Vítkově i neústupnost husitské delegace v otázce kalicha se ukázaly rozhodujícími mezníky. I proto česká královská koruna, skvící se na Zikmundově hlavě, postrádala jasný lesk. Její zisk byl jediným výsledkem kruciáty. Ovšem ziskem podstatným, neboť v očích ciziny i podle uznávaných zvyklostí domácích se stal uherský panovník právoplatným českým králem. Tento fakt zkomplikoval husitům plány v mezinárodní i vnitřní politice a donutil neporaženou a nepokořenou Prahu k rozpoutání agitační kampaně, která oprávněnost Zikmundovy korunovace rozhodně popírala . . .²⁰³⁾

Vojenskopolitickým příčinám neúspěchu prvního křížového tažení (a o neúspěchu je třeba, bez ohledu na názory některých historiků, opravdu hovořit)²⁰⁴⁾ se dosavadní literatura věnovala více než podrobně. Často se však zapomíná, že vojenské selhání bylo umocněno faktory ekonomické povahy. Mezi vojenskou a hospodářskou sférou existovala vždy úzká vazba, a tím spíše platí toto konstatování pro středověk.

Závažný problém představovalo především zásobování početných vojsk, které nezřídka limitovalo jejich činnost. Z tohoto hlediska zvolil Zikmund termín obležení Prahy prozíravě. Přelom června a července býval obdobím, kdy zásoby z předcházející sklizně, pokud ještě existovaly, docházely a lidé čekali na brzké žně. Ještě dnes je známo středověké rčení, že svatá Margita (13. července) hází srp do žita. Římský král tedy předpokládal, že se mu Prahu podaří sevřít natolik, aby se do města nedostala nová úroda.²⁰⁵⁾ Samotné odříznutí české metro-

²⁰³⁾ O tom Seibt, Vom Vítkov bis zum Vyšehrad, s. 89–117.

²⁰⁴⁾ Ani Bezold a Pekař, historici, kteří interpretovali střetnutí na Vítkově jako nepřítis rozsáhlou šarvátku nepochybovali, že Zikmund před Prahou svých cílů nedosáhl. Naproti tomu se Seibt domnívá, že římský král získal to, co chtěl, totiž svatováclavskou korunu. Viz Seibt, Vom Vítkov bis zum Vyšehrad, s. 101–102. Tento názor ovšem nebere v úvahu původní Zikmundovy plány, které proklamoval v Brně, Vratislavi a svým způsobem i v Kutné Hoře: vykořenit viklefskou sektu a podrobit si Prahu.

²⁰⁵⁾ O tomto záměru jasně Vavřinec, FRB V, s. 385; Aeneas Sylvius, Historie česká, s. 101. Není důvod, proč tomuto výkladu nevěřit, víme-li, že pokus zmocnit se určitého města či hradu vyhladověním patřil k nejtypičtějším činnostem v pozdně středověkém válečnictví, tedy i v průběhu samotné husitské revoluce. Není bez zajímavosti, že právě 14. 7. či 15. 7. 1433 oblehla husitská vojska Plzeň s cílem ji vylézt. Zikmunda ovšem poněkud zaskočil dostatek potravin v Praze i rychle zračivící obiloviny. To již představovalo první narušení jeho plánů. Navíc nelze v tomto kontextu zapomínat na typický středověký způsob sklizně nezralého obilí, z něhož byla připravována pražma. Tak si pomohli v roce 1433 Plzeňští, z roku 1420 však zprávy o pražmě chybí. V rámci sledované otázky je třeba brát v potaz i rozdíl mezi platným (julianským) a dnes platným (gregoriánským) kalendářem, který činil 13 dní. Nicméně ani tak nezačínaly žně v pozdně středověkých Čechách dříve než v polovině července, na většině území pak až v srpnu. Viz Alois Míka, Nástin vývoje zemědělské výroby v českých zemích v epoše feudalismu, Praha 1960, s. 81. Zpráva o pražmě k 25. 6. 1442 (po mimořádně úrodném roce) v SLČ z vratislavského rukopisu, s. 96.

pole od severu, východu a jihu mělo zkomplikovat situaci ve městě již proto, že podstatně zužovalo zemědělské zázemí, na němž byla Praha závislá.²⁰⁶⁾ Obsazení Vítkova, příznačně plánované na den po svatě Markěte, by poměry ještě vyostřilo. Zikmundovy plány však zhatila porážka na Vítkově, neobyčejně teplé počasí, jež urychlilo zrání obilí, i předvídavost Pražanů, o níž bude ještě řeč.

Potravinová zbraň se nakonec obrátila proti zájmům uherského panovníka. Samotná Praha potřebovala ke svému životu rozsáhlý zemědělský region²⁰⁷⁾ a křížácká armáda, čítající podle výše uvedených propočtů 30 000 bojovníků, zvýšila koncentraci lidí v pražské aglomeraci o plných 100 0/0! Uvedená okolnost je dalším argumentem proti cifrám bojovníků přejímaným ze soudobých pramenů. Kdyby před Prahou leželo skutečně 100 000 křížáků, nemohli by se zde po dobu jednoho měsíce užit. Zatímco množství jejich koní spásalo trávu v severním okolí Prahy, trpěla křížácká vojska nedostatkem potraviny. Proviant, který s sebou vezla,²⁰⁸⁾ byl zčásti spotřebován již na cestě k české metropoli. Jak tomu ve středověku bývalo, našli účastníci kruciáty východisko v plnění blízkého okolí, v němž neváhali rekvírovat dozrávající obilí.²⁰⁹⁾ Chaotické výpravy za obstaráváním potravy nevidělo vedení vojsk rádo, přesto jim stěžím mohlo zabránit, protože dobrého jídla bylo málo a jeho cena vysoká. Zmínka o drahotě v křížáckých táborech²¹⁰⁾ se zdá podporovat domněnku, že někteří majitelé statků v blízkosti Prahy se snažili na potravinách vydělat a do ležení je dodávali za přemrštěné ceny. Na této praxi by nebylo nic překvapivého, neboť už v roce 1401 Pražané prodávali vojskům panské

²⁰⁶⁾ Šlo o prostor vymezený zhruba městy Mělník, Slaný, Beroun, Jílové a Český Brod, jenž se zároveň přibližně kryl s oblastí, v níž drželi statky pražští měšťané. Viz Jaroslav Mezník, Venkovské statky pražských měšťanů v době předhusitské a husitské, Praha 1965, s. 12–27 a připojené mapky.

²⁰⁷⁾ Rostislav Nový, Hospodářský region Prahy na přelomu 14. a 15. století, ČSČH 19, 1971, s. 397–418.

²⁰⁸⁾ Podrobný soupis spíše zhořeleckého oddílu u Jechta, Der oberlausitzer Hussitenkrieg, s. 25–26.

²⁰⁹⁾ Křížácká vojska ležela v prostoru, kde se rozkládaly vinice, zahrady a dvory pražských měšťanů a církevních institucí. Jak tato oblast vypadala, si lze představit na základě materiálu sebraného Josefem Teigem v AC XXVIII a z Tomkova Dějepisů VIII, Praha 1891, s. 201–209. Dále práce Františka Vacka, Dějiny Bubenče, Dejvic, Šárky a okolí, SPDMP 2, 1911 zvláště s. 61–91, 135–175. Viz též Mezník Venkovské statky, s. 12–28. Je pochopitelné, že kolem vsí Ovence, Halešovic, Dejvic a Buben byly též polnosti. Konkrétní zpráva o rekvírování obilí křížáky se vztahuje k ovenceckému dvoru svatojiřskému, který držela v nájmu paní Mařka, vdova po novoměstském měšťanu Jakubu Bobkovi: „... král uherský to léto obilí, kteréž jest na poli bylo zrostlého, zkazil a strávil, leže na jejich polích, a dědinu zkazil lochy a šachtami...“ Z manuálu radního, uloženého v AHMP, sign. 2082, citoval jako první Tomek, Dějepis IV, s. 59. O statku též Vacek, Dějiny Bubenče, s. 65, 71–72. Dobytek ze dvora již dříve odehnal Žižka, což je jen jeden z příkladů husitské prozíravosti, o níž bude ještě řeč. Tamtéž, s. 65. K podobě Ovence ve středověku též Václav Huml, K archeologickému výzkumu agrárního zázemí Prahy, Archeologia historica 7, 1982, s. 211–224. Podobně zřejmě vypadala situace i v jiných místech kolem křížáckého ležení. Zřejmě na tento stav naráží i manifest Audite celi! „Huius pestilentissimi impostoris iste Sigismundus factus satelles, dicionis mee regionem vastis urit incendiis, vineta, pometa, depopulatur et agros...“ Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 171. Anonymnímu autorovi přerůstá kokrhétní obraz do symbolické roviny, neboť správný panovník byl v literárních dílech líčen jako dělník vzorně pečující o svěřenou vinici, tj. stát.

²¹⁰⁾ „... und gud gemak was dar dure...“ Magdeburger Schöppenchronik, s. 353. Viz také po letech vzpomínajícího kronikáře: „... u vojště pak králově, kterakž koli jim téměř odevšad vezli, však draho bylo, a zvláště chléb a pivo, to jim draho bylo.“ Text E SLČ, fol. 72v. O nedostatku potravin i Monstrelet, s. 317.

jednoty i míšeňským oddílům zcela bez zábran potřebné potraviny.²¹¹⁾ Š podobnou ochotou ze strany Prahy nemohli účastníci kruciáty počítat, a tak, prý podle výroku samotného Zikmunda, byla země na mnoho mil zdevastována a armáde se přesto nedostávalo jídla.²¹²⁾ Závažný problém zásobování římský král prostě nedomyslel, protože byl zajatcem představy, že se mu Praha rychle vzdá.

Potíže špatně živených křížáků zvyšovaly ještě hygienické problémy. Tropické horko vyhovovalo nejrůznějšimu hmyzu, především ovádům, střechkům a mouchám,²¹³⁾ které přitahovalo nejen množství koní a odpadků, ale i mrtvolky 200 zabitých, rozsekaných a nedokonale spálených husitů, jejichž těla se v blízkosti ležení rozkládala a zamořovala okolí nesnesitelným puchem.²¹⁴⁾

Slibovaná kořist, která vedle odpustků měla být hlavní odměnou účastníkům výpravy,²¹⁵⁾ se s prodlužujícím obléháním Prahy měnila v pouhý přelud. Tato skutečnost budila nespokojenost mezi prostými křížáky, kteří si finanční náklady hradili sami, i u velitelů žoldnéřských oddílů čekajících na žold. Zvyšující se napětí hrozilo přerůst v přímý výbuch, neboť řadoví vojáci toužili po kořisti za každou cenu a nebrali ohledy na politické cíle předáků kruciáty. Jaký div, že drastické zásahy proti civilnímu obyvatelstvu byly na denním pořádku. Když 19. července vzplály v ležení před Královskou oborou stany a boudy,²¹⁶⁾ byla trpělivost některých německých křížáků u konce. Dobrovolný odchod několika oddílů odrážel pokračující demoralizaci celého vojska. Po oficiálním rozpuštění výpravy zavládlo mezi křížáky rozčarování, a ti, nedočkavše se kořisti, cestou do svých domovů proklínali Zikmunda jako příznivce kacířů.²¹⁷⁾ Záhy se v tomto duchu šířily zprávy po celé říši a staly se i náměty literární tvorby.²¹⁸⁾ Výprava tak skončila neuspokojivě i po finanční stránce.

Jen nezbytné náklady byly obrovské. Víme již, že uherský král spoléhal především na vojenské družiny jednotlivých feudálů, jimž musel zaplatit žold a uhradit škody, které utrpěly v jeho službách. Přitom sjednaná výše žoldu nebyla nikterak malá. Jízdním Zikmund obvykle platil 30, někdy dokonce i 40 grošů českých týdně. Pěší dostávali nižší odměnu, pohybující se mezi 12–15 groši za sedm dní.²¹⁹⁾ S kon-

²¹¹⁾ F. M. Bartoš, Čechy v době Husově (ČD II/6), Praha 1947, s. 187–188.

²¹²⁾ Podle Ebendorfera zdůvodňoval římský král rozpuštění výpravy i tímto argumentem: „Ecce per plurimorum millium spatium terra absumpta est, desunt exercitui victualia.“ Pekař, Zprávy, s. 17. Nebylo proto náhodné, že okamžitě po rozpuštění výpravy zamířili Zikmundovi Uhři do úrodných oblastí Polabí, kde právě probíhaly žně. Viz FRB V, s. 396; text E SLČ, fol. 73r.

²¹³⁾ O horkém letním počasí a hmyzu Magdeburger Schöppenchronik, s. 353. Její slova potvrzuje prozaický Porok České koruny: „... s měšťany nechav bojování, počals novú válku s hady, žabami, myšmi i s štíry a muchami.“ Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 38. Narážky ve stejném smyslu tamtéž na s. 41, 177. Jak patrnó z citátu, sloužila tato skutečnost k zlehčování Zikmundových válečnických schopností.

²¹⁴⁾ Magdeburger Schöppenchronik, s. 353.

²¹⁵⁾ Tak patrnó z textu buly Omnium plasmatoris domini, UB I, s. 20. K tomu též Šmahel, Contra Bohemos, s. 189–190.

²¹⁶⁾ FRB V, s. 395.

²¹⁷⁾ FRB V, s. 396; Der Tractatus de longo scismate des Abtes Ludolf von Sagan, ed. Joseph Loserth, Wien 1880, s. 476.

²¹⁸⁾ Kraus, Husitství I, s. 55–56.

²¹⁹⁾ O výších žoldu Kavka, Strana Zikmundova, s. 16–17. Ke stejným závěrům došel již Tomek, Dějepis IV, s. 21. Pražská obec platila žoldnéřům Zikmunda Korybutoviče v roce 1422 o něco méně, „po čtrmezcietma grošich, jakož sú žádali,

dotiery uzavíral římský král obyčejně smlouvy na 6 neděl až 3 měsíce, se zvláště zdatnými vojenskými podnikateli a českými katolickými šlechtici, jejichž pomoc potřeboval v denní válce proti husitům, pak dokonce na půl roku. Při počtu 30 000 bojovníků (15 000 pěších a 15 000 jízdních) by za dobu 3 měsíců činily výdaje zhruba 8 775 000 grošů českých, což představuje téměř 15 000 kilogramů stříbra, kalkuluje-li velmi nízkou jakost groše. Pro porovnání třeba uvést, že podle nadsazeného svědectví českého panstva vynášely tehdy kutnohorské doly kolem 12 000 kilogramů ročně.²²⁰⁾ Je tedy nasnadě, proč římský král zamířil nejprve do Kutné Hory a proč měl eminentní zájem na maximální těžbě stříbra.²²¹⁾ Po tomto zjištění je jasné, že stotisícové vojsko nemohl Zikmund postavit, neboť ani uherská šlechta by mu nedovolila obětovat pro zahraničně politické cíle výnosy zlatých dolů v „horní zemi“.

Ani mimořádné zatížení Kutné Hory ale nestačilo zasytit bezedný jícen křížácké armády, a uherský panovník se proto musel ohlížet po dalších zdrojích, z nichž by mohl uhradit žold.²²²⁾ Vitanou rezervu tvořily především poklady jeho zesnulého bratra Václava IV., poklady uložené na středočeských hradech, které Zikmund nezapomněl ještě před obležením Prahy navštívit. Královy zastávky na Karlštejně, Žebráku, Točnicku, Křivoklátu, Vyšehradu a Novém hrádě u Kunratic registrovali Vavřinec z Březové i autor druhé pražské redakce Starých letopisů českých.²²³⁾ Nedá se ovšem předpokládat, že by Zikmund Václavovy poklady, považované husity za majetek státu,²²⁴⁾ rozdělil pouze mezi velitele křížáckých oddílů.²²⁵⁾ Jim totiž splácel žold zástavami pozemkového majetku katolické církve a dále zlatými i stříbrnými předměty z kostelů Pražského hradu,²²⁶⁾ čímž vyvolal nelibost církevních prelátů, mezi nimi i Ludolfa Zaháňského.²²⁷⁾ I tento krok ilustruje Zikmundovu finanční politiku, jež by si zasluhovala samostatného zpracování z českého hlediska.

Zikmundovy starosti hlavní město nesdílelo. Drahých kovů byl v husitské Praze na sklonku jara 1420 nadbytek. Tento stav, zvyšující ještě revoluční euforii, měl jednoduchou příčinu. Bylo jí zabránění majetku

každý čtvrtek bez obmeškání . . .“ AČ I, s. 214. Zhořelečtí tedy na tom byli poměrně špatně, byť nutno říci, že šlo většinou o pěší. Jindřicha Bavorského najal Zikmund k denní službě s 80 jezdci a každému platil týdně 30 pražských grošů. Naproti tomu dlužil českému šlechtici Janovi z Hradce za 12 týdnů služby se 180 jezdci 1450 kop grošů, tj. 40 grošů týdně na 1 jezdce. Viz RI XI, s. 277, 296. Na s. 296–299 další údaje. Zikmund ovšem přiznával dluhy za kampaň roku 1420 ještě v následujícím roce, jak patrně ze S e d l á č k a. Zbytky register, s. 158–163.

²²⁰⁾ Ke j ř, Právní život, s. 89.

²²¹⁾ Tamtéž, s. 88–89.

²²²⁾ Je velmi pravděpodobné, že výnosy kutnohorských dolů kryly potřeby vlastního Zikmundova vojska. Viz Ke j ř, Právní život, s. 89.

²²³⁾ Na sklonku května a počátkem června pobýval na Vyšehradě, kolem 20. 6. na Točnicku. Viz Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 15–17. Přesná místa pobytu k jednotlivým dnům května a června RI XI, s. 291–292. Na Zbraslavi Zikmund datuje listy již 3. 6. Tamtéž, s. 291. Zastávky na Žebráku, Karlštejnu a Novém hrade u Kunratic sledoval Vavřinec z Březové, FRB V, s. 376. Též text E SLČ, fol. 72r. O Zikmundově pobytu na Vyšehradě pojednává Janáček, Vyprávění o Vyšehradu, s. 143–145.

²²⁴⁾ Tak již v proslulém manifestu Audite celi! Viz Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 170. Srovnej též formulaci v české verzi spisku: „ . . . kdyžto poklady z lóna mého jakožto lúpežník pobrav, kteréžto sem byla pro obranu obecnú obmyslnú rukú shromáždila . . .“ Tamtéž, s. 27. Podobné žaloby adresoval v následujícím roce Zikmundovi i čáslavský sněm. Viz FRB V, s. 490.

²²⁵⁾ Stížnost z čáslavského sněmu konstatuje, že klenoty nejen „pobral, utrátil“, ale i „z země vyvezl“. FRB V, s. 490.

²²⁶⁾ FRB V, s. 396; text E SLČ, fol. 72v; Ondřej Řezenský u P e k a ř e, Zprávy, s. 13.

²²⁷⁾ Der Tractatus de longevo schismate des Abtes Ludolf von Sagan, s. 482. K tomu Franz Machilek, Ludolf von Sagan und seine Stellung in der Auseinandersetzung um Konziliarismus und Hussitismus, München 1967, s. 160–161.

klášterů a kostelů v hlavním městě, konfiskace církevních statků v okolí Prahy i zabavení majetku uprchlých měšťanů a cizinců.²²⁸⁾ V roce 1420 disponovala Praha potřebným množstvím stříbra i zlata ve formě kovového pagamentu i ražené mince, takže měla potřebné rezervy ke krytí válečných výdajů.²²⁹⁾ Fakt, že Kutná Hora stála pevně na Zikmundově straně, stejně jako nejvyšší mincmistr Mikeš Divůček, se české metropole zatím příliš nedotýkal. Ta ostatně brzy našla cestu ze svého postavení v provozu vlastní mincovny zřízené bez ohledu na královský regál.²³⁰⁾

Stejně dobře na tom byla Praha co se týče potravin. Již od počátku dubna a najisto pak od poloviny května, kdy skončilo fiaskem kutnohorské jednání se Zikmundem, předpokládaly odpovědné správní orgány, že dříve či později dojde k obležení města. Z poměrně hojných zmínek v Husitské kronice vyplývá, že nic nebylo ponecháno náhodě. Na Starém i na Novém Městě existovaly sice zásoby získané ze sklepů a spíží klášterů i uprchlých měšťanů, cizinců a zaměstnanců královského dvora,²³¹⁾ avšak Pražané si počínali zvláště prozíravě i při úmyslném spálení Malé Strany po 7. květnu, kdy ze zničených budov na levém vltavském břehu odvázel obilí, víno a pivo na Staré Město.²³²⁾ Ale ani tato opatření nestačila, když do Prahy dorazily zástupy venkovských husitů. Již koncem dubna orebité, ale i v druhé polovině května tábori a husité žatectí, lounští a slánští byli opatření hojnými potravinami,²³³⁾ zabavenými v domech uprchlíků. Vystávala však otázka, jak dlouho budou muset venkovské posily v Praze setrvat, zda nepřijdou živelné pohromy, jež by ohrozily slibně se rýsuující úrodu, a v neposlední řadě, co podnikne Zikmund. Včasný zásah proti tajným stoupencům římské církve a uherského krále v řadách pražského obyvatelstva,²³⁴⁾ zřízení komisí, prověřujících podezřelé jednotlivce, i vypovídání nespolehlivých elementů z města a následná konfiskace jejich majetku byly přímo motivovány potřebou získat další zásoby potravin.²³⁵⁾ Mnohdy se komise ani neřídila konfesijním a politickým hlediskem a z Prahy vypovídala především lidi, kteří měli plné spížirny.

²²⁸⁾ Karel Castelin, Česká drobná mince doby předhusitské a husitské (1300–1471), Praha 1953, s. 161–163; Josef Janáček, Městské finance a investice, s. 408–426.

²²⁹⁾ Emanuela Nohejlová-Prátová, Numismatické památky doby husitské, ČNM 120, 1951, s. 19–20.

²³⁰⁾ Castelin, Česká drobná mince, s. 195–175.

²³¹⁾ Jejich množství dobře patrné z FRB V, s. 363, 374–375, 378–379.

²³²⁾ FRB V, s. 368. Při této příležitosti byl obsazen Pražany i malostranský klášter svatého Tomáše. O bohatství jeho inventáře podávají svědectví prameny otištěné Tomkem v Základech III–V, Praha 1872, s. 36–41. Vedle potravin padly do rukou pražských husitů i šaty, drahé ornáty a především stříbrné i zlaté předměty (hlavně schránky na ostatky), jestliže ovšem nebyly zabaveny již při podzimních obrazoboreckých bouřích a vpádech na Malou Stranu v listopadu 1419. Viz FRB V, s. 350.

²³³⁾ FRB V, s. 365, 371.

²³⁴⁾ FRB V, s. 374–375.

²³⁵⁾ FRB V, s. 378.

Potravin a nápoje byly ovšem konfiskovány ve prospěch obce a na obranu Prahy.²³⁶⁾

Tato politika se záhy vyplatila. Podle pamětníků nastala v červnových dnech v pražských městech neobvyklá láce potravin a nápojů, která našla nepříliš žádoucí výraz v nemírném konzumování laciného alkoholu.²³⁷⁾ Holdování dobrému trůnku bylo sice v rozporu s husitskou rigiditou, lze je však pochopit v situaci, kdy prostí venkované mohli poprvé v životě okusit vzácné a běžně nedostupné potraviny. Zásluhou rozumné ekonomické politiky, praktikované správnými a vojenskými orgány, neměla Praha nouzi o potraviny ani v době obležení. Pociťován byl prý jedině nedostatek soli,²³⁸⁾ artiklu okamžitě postiženého přerušením obchodního spojení s cizinou. Vzornou péči o venkovské husity a zoldnéře v pražských službách nutno doplnit ještě zprávou, že k vydržování vojenských sborů sloužily též půjčky a obecní i soukromé sbírky, na něž ze svých prostředků přispívaly zejména řemeslnické cechy.²³⁹⁾

Přes tuto optimistickou bilanci se však zdá, že kdyby se míšeňským a rakouským oddílům podařilo obsadit Vítkov, byla by situace hlavního města po určitém čase kritická. Klášterní sýpky nebyly bezedné a odříznutí od venkovského zázemí v období nadcházejících žní představovalo vážnou hrozbu. Ostatně prvním krokem Pražanů po odtáhnutí křižáckých vojsk byla pacifikace nejbližšího okolí a zásobení města dobyt看 a potravinami.²⁴⁰⁾ Tvrze a statky jednotlivců, kteří se odmítli připojit k husitům, odevzdaly městské orgány věrným stoupen-cům kalicha.²⁴¹⁾ Tím si husitská Praha zajišťovala kontrolu nad svým zemědělským regionem, který po porážce Zikmundových vojsk u Vyšehradu (1. listopadu 1420) dále rozšířila (dobytí Řičan a Nového hrádka u Kunratic) a na jaře 1421 potom ovládla v jeho předrevolučním rozsahu.²⁴²⁾

Závažným faktorem, s nímž Zikmund předem nekalkuloval a který

²³⁶⁾ FRB V, s. 379.

²³⁷⁾ FRB V, s. 379.

²³⁸⁾ Text E SLC, fol. 72r.

²³⁹⁾ Viz potvrzení konfiskací majetku uprchlých měšťanů radou Starého Města pražského 26. 7. 1420, v němž se říká: „... stipendiarios ac alias armorum gentes sumptibus communibus et impensis fovere oportebat, exinde se et civitatem nostram debitis non modicis periculis atque dampnis gravibus involvendo.“ UB I, s. 44. Podporu ze strany cechů ševců, krejčů, sládků, soukeníků i jiných řemeslníků potvrzuje i Traktát mistra Ondřeje z Brodu o původu husitů, ed. Jaroslav Kadlec, Tábor 1980, s. 19. Na tyto skutečnosti upozornil v literatuře jako první Jaromír Čelá-ko v s k ý, O vývoji středověkého zřízení radního v městech pražských, SPDMP I/2, 1920, s. 183.

²⁴⁰⁾ FRB V, s. 396.

²⁴¹⁾ AC XXVIII, s. 671–673. K tomu Mez n í k, Venkovské statky, s. 19–23.

²⁴²⁾ O dobytí Řičan a Nového hradu FRB V, s. 450–451, 465–466. Mezi tím se pražské oddíly v druhé polovině prosince 1420 zmocnily strategicky důležitého Brandýsa nad Labem, tvrzí v jeho okolí a dalších důležitých lokalit na Labi, mezi nimi i Kostelce. Viz FRB V, s. 465; Geschichtschreiber I, s. 69. Podstatný byl na jaře 1421 zisk Berouna a Toušeně. FRB V, s. 478.

notně zkřížil jeho plány, byla změna mentality širokých vrstev obyvatel Českého království. Rozšíření husitské ideologie na značném území Čech, k němuž došlo v letech 1415–1419, vytvořilo novou situaci. Prolnutí reformních idejí se zájmy jednotlivých společenských vrstev svým způsobem dovršilo předcházející vývojové trendy a zároveň narušilo tradiční politické uvažování. V tomto proměnlivém labyrintu vztahů se Zikmund, který byl o poměrech v Českém království několik let informován pouze prostřednictvím svých stoupen-ců, nedokázal náležitě zorientovat. Z historického odstupu není možné Zikmundovi jeho postoje vyčítat, neboť v českém státě vznikla kvalitativně nová situace, již nešlo rázem pochopit v její složitě a dynamické tatalitě.

Jako římský a uherský král nesdílel sice Zikmund přehnané iluze o absolutní moci panovníka ve světské sféře, avšak přece jen byl synem Karla IV., který měl o poslání vládce vyhraněné představy. Zikmund jako hlava státu a nadto světská hlava západního křesťanstva vycházel z otcova odkazu a snažil se o vyvážený kompromis, který by sladil jeho vlastní zájmy s interesy představitelů římské církve i s interesy vysoké šlechty. Avšak na měšťanstvo, byť jeho ambicí využíval ku svému prospěchu, hleděl s despektem. V přetrvávajícím a církví zdůrazňovaném pojetí společnosti zůstávali měšťané, stejně jako rolníci, součástí dělného lidu, jehož požadavky bral panovník na vědomí pouze, když sám chtěl. Tradiční stavovské bariéry nepředstavovaly sice pro jednotlivce nepřekročitelnou překážku, ve vědomí lidí však byly pevně zafixovány a tvořily součást politického myšlení. Zikmundovo nazírání na podstatu a funkci panovnické moci, nazírání dané a formované tradicí, se v roce 1420 v praxi střetlo s husitským názorem, že vládce, který nerespektuje boží zákon, není třeba poslouchat.²⁴³⁾ Tímto výkladem, propracovaným ještě v předrevolučním období skupinou reformních mistrů na pražské univerzitě, také zdůvodnila husitská Praha svůj odpor k Zikmundovi.²⁴⁴⁾ Slo o krok v pravém slova smyslu historický a revoluční, neboť hlavní město, od něhož král očekával poslušnost, se postavilo do čela vzpoury a kladlo panovníkovi své politické požadavky. To byl skutečně dějinný průlom do dosavadního uvažování, který definitivně přiměl Zikmunda k rozhodnutí zlomit opovázli-vé Pražany násilím.

Pro husitskou Prahu nebylo ovšem lehké přivyknout myšlence rozchodu s dědicem trůnu a bojkotovat jeho nároky. Ač uherský král rozhodně nesplňoval ideál spravedlivého vládce, zůstávala úcta k panovníkovi, i když ve srovnání se 14. stoletím zeslabená,²⁴⁵⁾ součástí

²⁴³⁾ Jiří Kejř, Boj o státní formu v husitském revolučním hnutí, PHS 2, 1956, zvláště s. 130–137; týž, Stát, církev a společnost v disputacích na pražské univerzitě v době Husovců a husitské, s. 40–52; týž, Husité, Praha 1984, s. 104–105.

²⁴⁴⁾ Petr Čornej, Rozhled, názory a postoje husitské inteligence v zrcadle dějepisectví 15. věku, Praha 1986, s. 135–137.

²⁴⁵⁾ Z bohaté literatury uvádím: Ernst Wals er, Die Gestalt des tragischen und des komischen Tyrannen im Mittelalter und Renaissance, in: Ernst Wals er, Gesammelte Studien zur Geistesgeschichte der Renaissance, Basel 1932, s. 191–210; Robert Kon r ad, Kaiser Nero in der Vorstellung des Mittelalters, in: Festiva lanx,

měšťanského myšlení. Na počátku revoluce proto ještě zvítězil respekt měšťanů před vládnoucí dynastií a pražské poselstvo v prosinci 1419 pokorně přijalo Zikmundovy příkazy a pokusilo se o dohodu ještě v květnu 1420. K nastoupení důsledně revoluční cesty přinutil Prahu svými činy (kruciáta, Krásova poprava, zpupné jednání se zástupci hlavního města) sám Zikmund, nechápající, jak dalece se v uplynulých několika letech změnila politická atmosféra v Českém království. I po neúspěchu křížové výpravy odmítal vzít na vědomí husitská města jako politického partnera a v měšťanech viděl nadále chlapy, které je nutno za jejich drzost ztrestat a které je možno jakkoli ponižovat. „Naserť jim dříve do rypáků, než bych ustoupil z Vyšehradu“, řval Zikmund nepřičetně na posla východočeských husitů, kteří se pokoušeli o zprostředkování mezi Prahou a římským králem, „ať mně ti selští chlapi postoupí město Hradec, kterého se zmocnili podvodem“.²⁴⁶⁾ Takovým chováním ani popravami v Litoměřicích²⁴⁷⁾ mnoho nezískal. Za několik týdnů utrpěl od sebevědomé Prahy a jejích spojenců další porážku u Vyšehradu a pražští husité jej přestali považovat za případného českého krále.²⁴⁸⁾ I když se pražané a táboři v názorech na obsazení českého trůnu rozcházel, bylo odmítnutí legitimních dědických nároků Zikmunda Lucemburského jedním z významných projevů důsledně revolučního postoje.²⁴⁹⁾ Trvalo ještě dlouhý čas, než si římský král uvědomil dosah změn v Čechách a než dospěl k závěru, že ho na český trůn nedovede meč, ale výlučně diplomatická jednání.

Nově vzniklou politickou realitu nechápalo ani české a moravské panstvo, ať již přijímalo z kalicha nebo zůstalo věrné římské církvi. Počátkem července 1420 se k revoluci otevřeně hlásili pouze tři příslušníci vysoké šlechty (Hynek Krušina z Lichtenburka, Hynek z Koldštejna a Prokop z Ústí) a jejich počet se příliš nezvýšil ani po Zikmundově porážce u Vyšehradu.²⁵⁰⁾ Katolická aristokracie i někteří ry-

München 1966, s. 1–15; František Graus, Die Herrschersagen des Mittelalters als Geschichtsquelle, Archiv für Kulturgeschichte 51, 1969, s. 65–93; Tilman Struve, Utopie und gesellschaftliche Wirklichkeit. Zur Bedeutung des Friedenskaisers im späten Mittelalter, HZ 225, 1977, s. 65–95; Michel Mollat, Sredniowieczny rodowód Francji nowożytniej, Warszawa 1982, s. 58–68 (francouzský originál Genese médiévale de la France moderne, vydaný v Paříži 1970, jsem neměl k dispozici); Wojciech Iwańczak, Wizja monarchy-rycerza idealnego w kulturze czeskiej okresu przedhusyckiego, Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka 38, 1983, s. 1–21; Petr Čornej, Václav IV. v proměnách času. Příspěvek k české pověsti královské, Česká literatura 33, 1985, s. 408–424.

²⁴⁶⁾ Cituji druhé vydání novočeského překladu Husitské kroniky Vavřince z Březové z pera Františka Heřmanského, s. 156. Ve FRB V na s. 435.

²⁴⁷⁾ FRB V, s. 375. O dalších tvrdých králových zásazích FRB V, s. 435.

²⁴⁸⁾ Václav Novotný, K otázce polské kandidatury na český trůn, in Sborník Žižkův 1424–1924, Praha 1924, zvláště s. 100–109. Viz též práce Jiřího Kejře, uvedené v pozn. 236.

²⁴⁹⁾ Čornej, Rozhledy, názory a postoje, s. 141.

²⁵⁰⁾ V době obléhání Vyšehradu stáli na straně revoluce ještě Jan z Lichtenburka, bratr Hynka Krušiny, Viktorin Boček z Poděbrad a na konci roku 1420 se k nim připojil i jeho bratr Hynek z Poděbrad. Manifest vydaný po bitvě u Vyšehradu zachoval vedle Vavřince z Březové (FRB V, s. 445) také Windecke v Denkwürdigkeiten, s. 136–138. Zde i jména signatářů, která u Vavřince chybí.

tíři a zemané podporovali sice Zikmunda v době kruciáty vojensky, avšak králova tvrdého postupu se zaleklo i mnoho husitských pánů. Oldřich z Rožmberka a další²⁵¹⁾ se dokonce zřekli kalicha, ale většina české vysoké utrakvistické šlechty zachovala neutralitu a ozbrojenou pomoc Zikmundovi neposkytla. Alespoň v králových zástavách z roku 1420 jména husitského panstva nefigurují. Historik tak má nepřímý doklad pro rozpornost postojů kališnické aristokracie. Její příslušníci nedokázali zapřít své svědomí a přidat se k Zikmundovi, současně jim však nechuť k radikálním husitům bránila exponovat se na straně revoluce.

Vysoká šlechta, která v letech 1415–1419 stála v čele husitského hnutí a určovala jeho směr, se nedokázala vyrovnat se změněnými poměry, k nimž došlo po smrti Václava IV. Prudký vzestup radikálního husitství ve městech a na venkově, stejně jako rozhodný postup Zikmundův, ji zaskočily natolik, že se jí situace vymkla z rukou. Vartenberkův manifest z dubna 1420 byl posledním vzepětím této skupiny, která přinejmenším na celý rok ustoupila z politické scény, aby na ní již nikdy nezaujala dřívější postavení. Sám pan Čeněk ve chvíli, kdy slova jeho stížného listu vzali za své především měšťanští a venkovští husité, vydal Zikmundovým žoldněrům Pražský hrad, ale nepodpořil královy vojenské akce a odjel na své statky. Do vzrušujícího dění pak nezasáhli ani šlechtici, kteří ve Vartenberkovi spatřovali v předrevolučním období svého představitele a signovali spolu s ním protest proti Husovu upálení. Přitom se jednalo o významnou složku vysoké české šlechty (Jindřich z Vartenberka, Mikeš z Potštejna, Oldřich Vavák z Hradce, Smil ze Šternberka, Jan Puška z Kunštátu, Jan Košík z Lomnice, Heřman z Landštejna, Václav ze Zvířetic, Mikuláš Šlechta z Valdštejna, Jan Sádlo z Kostelce, Zdeněk Medek z Týnce, Mikuláš z Mochova, Petr z Janovic)²⁵²⁾ jež v roce 1421 přijala usnesení časlav-

²⁵¹⁾ Tak Vavřinec, když píše o odpadnutí pána z Rožmberka od přijímání z kalicha, říká, že Oldřich tento krok učinil „una cum certis baronibus . . .“ FRB V, s. 380. Myslet lze v této souvislosti nejspíše na Půtu z Častolovic, kterému Zikmund v prosinci 1420 stvrdil dluh ve výši 3000 kop grošů na klášterství opatovickém. Viz AC I, s. 148, 539.

²⁵²⁾ Stížný list české šlechty proti Husovu upálení vydal Václav Novotný, Hus v Kostnici a česká šlechta, Praha 1915, s. 59–71. Značná část šlechticů jmenovaných v textu byla nepochybně v těsném sepětí s Čeněkem z Vartenberka, neboť vlastnila statky v blízkosti jeho panství Nový Bydžov, Vysoké Veselí, Veliš a Brada. Jan Košík z Lomnice držel Lomnici (nad Popelkou), Mikuláš Šlechta z Valdštejna Dětenice, tři vsi pod Troskami, Brodec (Železný Brod) a Bradlec, Mikuláš z Mochova část Rožďalovic a Václav ze Zvířetic působil na počátku revoluce přímo jako správce Čeněkových statků. Jindřich z Vartenberka pak byl příbuzným nejvyššího purkrabího a v letech 1414–1419 zastával úřad purkrabího Hradeckého kraje. Genealogická literatura upozornila i na příbuzenství Jana Pušky z Kunštátu (jeho manželkou byla Eliška z Vartenberka a z Veselí) s panem Čeněkem. Připočteme-li k uvedeným osobám ještě Hynka Krušinu z Lichtenburka, který až do jara 1420 postupoval vždy v souladu s Vartenberkem, a Beneše Košíka, bratra Janova, který držel druhou část Rožďalovic, máme před sebou skupinu pánů z pomezí Boleslavka a Hradecka, jež v Čeněkovi viděla svého vůdce a byla závislá na jeho politických rozhodnutích. K nim nutno přiřadit i klientelu, stojící v přímých službách velíšského pána (Stránika z Kopidlno, Ohništka ze Smidar, Mikeše z Ůlibic a další).

ského sněmu či stála později na husitských pozicích.²⁵³) Zdá se, že teprve bitva u Vyšehradu a vojenská ofenzíva pražanů a táborů na jaře 1421 přiměla jemnované pány, aby zaujali jednoznačnější stanovisko, i když o jejich ztotožnění se s programem rozhodnějších husitských směrů ani v době po časlavském sněmu nelze mluvit.

Jednoznačné tvrzení, že české panstvo hlásící se ke kalichu zklamalo, neboť se bálo o své statky a jeho morálka nebyla na patřičné výši,²⁵⁴) se ve světle těchto zjištění ukazuje příliš zjednodušující a nepostihuje celou pravdu. Neméně důležitým faktorem, který bránil vysoké šlechtě v otevřeném rozchodu se Zikmundem, byla její mentalita, již nedokázala překonat ani idea božího zákona, představující v husitské interpretaci závaznou normu pro všechny křesťany bez ohledu na společenské postavení. Pro české pány, žárlivě střežící své výsadní pozice, nebylo snadné spolupracovat s měšťany, na které se po půl-druhého století dívali očima kronikáře Dalimila, natož bojovat po boku selských zástupů. Ostatně obdobně přezíravě hleděli pražští měšťané na tábory a těžce se smířovali s tím, že v určitých obdobích museli poslouchat hlas venkovského lidu. Pro husitské pány byl Zikmund, ač jeho chování a vlastnosti neodpovídaly jejich představám o vhodném vládcu, bližším politickým a společenským partnerem než táboři a pražané. Šlechtici, zvyklí na život u královského dvora, se sice cítili oprávněni omezovat panovníkovu moc, zároveň však na něm byli závislí. Z králových rukou přijímali úřady, jeho mečem byli pasováni na rytíře, pobyt v jeho blízkosti zvyšoval jejich společenskou prestiž. Zřetel k legitimitě, respektování dědičnosti českého trůnu a úcta k vládnoucí dynastii se nedaly zlomit přes noc. Právě toto tradiční uvažování dovedlo 1. listopadu 1420 některé z nich ke smrti na bojišti u Vyšehradu.²⁵⁵) Zikmundovi se tak v průběhu roku 1420 alespoň částečně zdařila taktika, již sledoval, taktika soustředit vysokou šlechtu bez ohledu na její náboženské přesvědčení na své straně a použít jejich služeb k ovládnutí měst a radikálního husitismu. I když hlavní cíl nebyl splněn a navíc se většina českých kališnických pánů k Zikmundovi nepřidala, musel kráť uvítat, že v létě 1420 zachovala ve vojenském konfliktu alespoň neutralitu.

Pro politiku české katolické aristokracie bylo charakteristické cho-

vání v době obležení Prahy. Do Zikmundova ležení nepřivedla 24 pánů pouze loajalita k dědici trůnu.²⁵⁶) Druhým důvodem byla snaha přímo ovlivňovat Zikmundovy činy. Česká katolická šlechta těžce nesla, že by o osudu země rozhodovaly zbraně cizinců, pocházejících z německých oblastí říše.²⁵⁷) Česko-německý antagonismus se v křížáckých leženích projevoval nejrůznějšími způsoby a vyvrcholil výkladem, v zahraničí obecně přijímaným, že politika českých pánů podstatně přispěla k neúspěchu kruciáty.²⁵⁸) „My jsme Koruna česká,“ opakovali čeští šlechtici Zikmundovi a slibovali mu získat poslušnost vzpurné Prahy politickými prostředky,²⁵⁹) spoléhající přitom na letité kontakty s měšťany a mistry. Po bitvě na Vítkově římský král na jejich naléhání přistoupil o to ochotněji, že jedině loajalita české aristokracie mu mohla přinést svatováclavskou korunu.

Dne 28. června 1420 asistovali čeští a moravští páni v hojném počtu Zikmundově korunovaci v chrámu svatého Víta a legalizovali tak chytrý politický tah uherského panovníka. Právo vysoké šlechty volit českého krále podle vlastní vůle, tolik proklamované Čeňkem z Vartenberka a Oldřichem z Rožmberka ještě v dubnových dnech, zůstalo prázdným heslem a síla dynastického principu opět zvítězila. Jak plyne z rozvášněných žalob básníka skladeb Budyšínského rukopisu, nechyběli při slavnostním aktu ani někteří páni hlásící se ke kalichu.²⁶⁰) Pražští kněží, mistři a měšťané, na jaře ještě nepochybní o oprávněnosti vysoké šlechty volit krále, viděli v postupu českých

²⁵⁶) Viz pozn. 176 a pozn. 164. Z katolických pánů, kteří stáli na Zikmundově straně, byli v králově ležení určitě přítomni již jmenovaní Václav z Dubé a Leštna, Aleš Holický ze Sternberka a z rodu Cimburků pocházející Mikeš Divůček z Jemniště. Z dalších možno myslet na Viléma Zajíce z Hasenburka, Zikmunda Děčinského z Vartenberka, Aleše Škopka z Dubé, Mikuláše Zajíce z Hasenburka, Jana Chudobu z Ralska, Jana z Michalovic, Arnošta Flašku z Pardubic (ti buď v létě 1420 náleželi k posádce Pražského hradu nebo se aktivně zúčastnili květnových a červnových bojů), Jana mladšího z Hradce (Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 18), Petra Konopištského ze Sternberka, Racka z Janovic, Jana z Chotěmic (ti bojovali u Vyšehradu), ale snad i Jindřicha z Elsterberka, Albrechta z Koldic, Hynka Hlaváče z Dubé, Jana Městceckého z Opočna a některé další (zvláště z Plzeňska), jimž v roce 1420 Zikmund splácel žold formou zástav. Viz Sedláček, Zbytky register, s. 150–155. Počítat ovšem nutno i s panstvem moravským, které se později tak exponovalo ve střetnutí u Vyšehradu.

²⁵⁷) Pekař, Žižka IV, s. 46; Kavka, Strana Zikmundova, s. 61–64; Bartoš, Husitská revoluce I, s. 100–102.

²⁵⁸) V pramenech zahraniční provenience se opakuje tvrzení, že čeští páni slibovali Zikmundovi získat Prahu a posléze celé České království, rozpustí-li křížácké vojsko. Viz Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 111; Magdeburger Schöppenchronik, s. 354; Chronik des Burkard Zink, s. 90; Ondřej Řezenský u Pekaře, Zprávy, s. 13. Tyto výklady podporuje i vyprávění Vavřincova, FRB V, s. 390, 396. O rozporech mezi Rakušany a Čechy při obléhání Tábora Ebendorfer u Pekaře, Zprávy, s. 16.

²⁵⁹) Windeckes Denkwürdigkeiten, s. 111; 133–134.

²⁶⁰) Soudím tak podle veršů: „Kde jest viera již křesťanův, | kde jest síla českých pánův | a udatnost ona dávná, | všemu světu právě slavná? | S sněhem loňským přeč splynula . . .“ Husitské skladby Budyšínského rukopisu, s. 52. Narážka na „loňský sníh“ se zřejmě týká pánů podobojí nebo odpadlíků od kalicha, kteří v roce 1419 a na jaře 1420 hodlali rozhodovat o osudu země a bránit evangelickou pravdu.

K tomu August Sedláček, Úvahy o osobách v stížných listech léta 1415 psaných, ČČH 23, 1917, zvláště s. 89–96; Jan Tenora, Linie kunštátsko-lyšická. Příspěvek k rodopisu českomoravskému. Sborník historický 2, 1881, s. 223; Sedláček, Hradý X, s. 355.

²⁵³) V zápise velikého sněmu časlavského, který podepsali i někteří šlechtici strany Zikmundovy (kupř. Aleš Škopek z Dubé, Jan Chudoba z Ralska, Arnošt Flaška z Pardubic, Oldřich z Rožmberka), chybějí podpisy husitských šlechticů Smila ze Sternberka, Jana Pušky z Kunštátu a některých dalších. Viz AC III, s. 226–230. Jak si kupř. v létě 1420 počínal jeden ze sloupů husitské šlechty Petr Zmrzlík ze Svojšína, není známo. O Oldřichovi Vavřincovi z Hradce ovšem víme, že k němu Zikmund na jaře 1420 choval krajní nechuť a nedůvěru. Viz Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 17.

²⁵⁴) Macek, Tábor II, s. 159–160.

²⁵⁵) FRB V, s. 441.

pánů vrážení dýky do zad revoluce a podle toho reagovali. Rychle pochopili, jak Zikmundova korunovace ohrožuje husitskou věc na vnitřním i zahraničně politickém poli a náležitě jednání vysoké šlechty odsoudili. Rozhořčený tón veršovaných skladeb Budyšínského rukopisu zasypává české panstvo výčitkami, zpochybňuje platnost Zikmundovy korunovace a dovolává se práva Prahy, hlavy Českého království, volit panovníka.²⁶¹⁾

Leč všechna tato působivá slova, cenný doklad husitského revolučního myšlení, nebyla podložena de iure. V Řádu korunování krále českého a královny, sepsaném Karlem IV., není o účasti měst a Prahy ani zmínka,²⁶²⁾ rozhodující role podle něho připadá arcibiskupovi, dalším zástupcům římské církve a vysoké šlechtě. Tyto podmínky Zikmund nikterak neporušil, a proto v roce 1436, kdy skutečně zasedl na český trůn, byla platnost korunovace z 28. července 1420 mlčky potvrzena.²⁶³⁾ Právními nařízeními a zvyklostmi podpořený akt nedával však ještě Zikmundovi faktickou moc nad Českým královstvím. Tu si musel vybojovat. Po rozpuštění křižácké armády však byl tento úkol obtížný. Nově korunovanému českému králi se již nepodařilo sebrat dostatečně silné vojsko a v bitvě u Vyšehradu, která otevřela cestu k prosazení požadavků Prahy na čáslavském sněmu, husitům opět podlehl.²⁶⁴⁾ Důležitost boje na Vítkově, z vojenského hlediska srážky menšího či středního rozsahu, tak potvrdil až vývoj v dalších měsících. Teprve s odstupem doby se plně ukázal význam úspěšné obrany Vítkova, jež se pozvolna změnila v symbol vítězného husitského boje proti všem.

²⁶¹⁾ Tamtéž, s. 67.

²⁶²⁾ Řád korunování krále českého, s. 91–92.

²⁶³⁾ K tomu Kejř, Husité, s. 110.

²⁶⁴⁾ Z poslední literatury Jindřich Kejř, Bitva u Vyšehradu roku 1420, HT 6–7, 1983–1984, s. 123–144; týž, Boje u Vyšehradu na podzim roku 1420, Documenta Pragensia VI, 1986, s. 79–108; Jan Urban, Vyšehradská bitva a první krize ve vztazích husitské Prahy a Tábora, PSH 18, 1985, s. 38–64.

Kuriozita na závěr: Teprve po dokončení této studie jsem v průběhu jara 1986 napsal knihu Tajemství českých kronik, která shrnuje mé dřívější studie a jejíž součástí je též kapitola o bitvě na Vítkově. V knize, kterou vydává nakladatelství Vyšehrad, je ovšem problematika křižácké bitvy pojednána z poněkud jiného hlediska než na stránkách tohoto sborníku, byl se dílčímu překrývání nešlo vyhnout. Ani ve snu mne nenapadlo, že Tajemství českých kronik dostanou čtenáři do rukou dříve než deváté číslo Husitského Tábora. Vše však nasvědčuje, že k takové situaci opravdu dojde. Bohužel, v silách autora ani redaktorů nebylo této nepříjemné skutečnosti zabránit. Tyto řádky piší 26. 9. 1987.

Die Schlacht auf Vitkov (Veitsberg) und der Zusammenbruch des Kreuzzuges im Sommer 1420

Petr Čornej

Zu den meist diskutierten Problemen in der modernen Hussitologie gehört die Frage, in welchen Maße die Schlacht auf Vitkov (Veitsberg) zum Zerfall des ersten Kreuzzuges, der gegen das hussitische Böhmen organisiert war, beigetragen hat. Neben den Historikern, die dieses Treffen als große Schlacht mit grundsätzlicher Bedeutung interpretieren (František Palacký, V. V. Tomek, Rudolf Urbánek, F. M. Bartoš, Jan Durdík, F. G. Heymann, Pavel Choc und andere), tauchen schon seit mehr als hundert Jahren die Ansichten auf, daß die Schlacht auf dem Veitsberg keinen größeren Umfang annahm, und daß der Grund des Mißerfolgs von Sigmund eher in Ursachen politischer Art gesucht werden sollte (Friedrich von Bezold, Josef Pekař, František Šmahel). Die letzten Arbeiten betonen, daß erst die Schlacht am 1. November 1420 definitiv über das Fehlschlagen von Sigmunds Anstrengungen Prag zu erobern, entschied (Ferdinand Seibt, Jan Urban, Jindřich Kejř). Diese Studie bemüht sich, die Bedeutung der Schlacht auf dem Veitsberg mittels einer Analyse der vier gegenseitig verbundenen Faktoren – des politischen, militärischen, ökonomischen und psychologischen – zu erklären.

1. Der umfangreichste Teil der Arbeit geht von der bekannten Wahrnehmung aus, daß der Krieg nur die Fortsetzung der Politik mit anderen Mitteln ist. Deshalb tritt der Autor komplex an die politischen und militärischen Probleme heran. Zuerst rekonstruiert er die Entwicklung der Haltung Sigmunds von Luxemburg zur Situation in Böhmen nach dem 16. August 1419, als er Erbe des böhmischen Thrones wurde. Er zeigt, daß der Herrscher als Schlüsselaufgabe die Beherrschung der königlichen Städte, vor allem Prags, ansah. Die Städte betrachtete er nämlich als Bestandteil seiner direkten Herrschaft (dominium speciale), als Finanzquellen und als vorteilhaftes politisches Instrument, mit dessen Hilfe er einen Druck auf den hohen Adel und die Kirche ausüben konnte. Aus diesem Grunde wollte er auch die Forderungen Prags, die in ihren Konsequenzen auf die politische Unabhängigkeit der Hauptstadt vom Herrscher hinielten, nicht anerkennen. Die Frage der Kommunion mit dem Kelch war für Sigmund zu jener Zeit nicht erstrangig.

Mit dem Gedanken, Prag und damit auch die anderen hussitischen Städte zur Kapitulation zu zwingen, beschäftigte sich der Thronprätendent spätestens seit Dezember 1419, als er sich auch zur direkten militärischen Intervention in Böhmen entschloß. Da die Kosten einer derartigen Aktion zu hoch waren, erwirkte er durch einen geschickten diplomatischen Schachzug bei der römischen Kurie die Herausgabe einer Bulle über einen Kreuzzug gegen die Hussiten, wobei die Teilnehmer an dem Feldzug die Kosten selbst tragen sollten. Nach der Proklamation des Kreuzzuges am 17. März 1420 in Breslau versammelte Sigmund bei Schweidnitz den seines Heeres und Anfang Mai betrat er an dessen Spitze Böhmen. Aber erst Ende Juni hatte er eine zahlreiche Armee beisammen die mittelalterlichen Schätzungen über 100 000 bis 150 000 Kämpfer müssen nach kritischem Erwägen aller Umstände auf ungefähr 30 000 Mann reduziert werden mit der er wagte, Prag zu belagern. Nach Prag waren inzwischen Verstärkungen aus Tabor (3000 Mann) und Saazer, Launer und Schlaner Hussiten (im ganzen etwa 2000 Kämpfer) gekommen. Mit diesen Gruppen, weiter mit den Söldnern, die Prag mietete, und den kampffähigen Bewohnern der Stadt waren innerhalb der Prager Schanzen um 10 000 bewaffnete versammelt.

Sigmund hatte nicht die Absicht, Prag mit einem Generalangriff einzunehmen, wozu seine Armee nicht genügt hätte, er wollte Prag auch nicht bombardieren (die Schußweite der damaligen Feuerwaffen erreichte einige hundert Meter), sondern er wollte die widerspenstige Stadt einschüchtern, allenfalls aushungern. Seine Armeen lagerten im Raume der Prager Burg, Bruska, Letná, Ovenec und Bubny und schnitten der Hauptstadt die Verbindungen in nördlicher und westlicher Richtung ab, die Besatzungen auf dem Vyšehrad und Neuburg (Nový hrad) bei Kunraticz dann in südlicher Richtung. Zur vollkommenen Einschließung Prags mußte der König den Veitsberg besetzen, der zwei Kommunikationen nach Osten führend kontrollierte. Auf diesem strategisch wichtigen Platz hatte Žižka, dem bei der Ver-

teidigung Prags offensichtlich eine führende Rolle zukam, eine nicht allzu große Befestigung errichtet. Seine kleine Besatzung sicherte so die einzige nicht gefährdete Verbindung Prags mit dem Land. Den Angriff auf den Veitsberg vertraute Sigmund einigen hundert Meißener Berittenen unter dem Kommando Heinrichs von Isenburg an. Die Aktion, die in den Nachmittagsstunden des 14. Juli 1420 unternommen wurde, endete mit einem Mißerfolg. Im kritischen Augenblick, als es der Übermacht der Meißener fast gelungen war, die kleine Festung am Veitsberg einzunehmen, brach in die linke Flanke der Angreifer eine Abteilung hussitischen Fußvolks ein, die sich von dem Bergtor (Horská brána) zwischen den Weinbergen am Südhange dem Feinde unbemerkt genähert hatte. Dieser Augenblick entschied das Schicksal der Schlacht, denn die Kreuzfahrer verließen in Verwirrung das Kampffeld. Ihre Verluste waren natürlich nicht so hoch (sie bewegten sich um 150 Mann), daß sie die Position von Sigmund bedroht hätten.

Einen zweiten Angriff auf den Veitsberg versuchte der römische König nicht mehr, weil Žižka einen solchen Schritt voraussetzte und die Befestigung schnell verstärkte. Sigmund zog unter diesen Verhältnissen (jeder Tag erhöhte die Kosten der Teilnehmer am Feldzug) diplomatische Verhandlungen vor und willigte in eine Disputation zwischen hussitischen und den Kreuzzug begleitenden Theologen ein. Aber auch diese Debatten brachten keinen Erfolg. Damit waren alle Möglichkeiten des Vorgehens erschöpft und Sigmund benutzte die Anwesenheit des Kreuzheeres dazu, sich unter seinem Schutz am 28. Juli zum böhmischen krönen zu lassen. Dieser geschickte Schachzug kompensierte den Mißerfolg der militärischen Aktion, komplizierte die politische Situation der Hussiten in internationaler Hinsicht und war gleichzeitig die Beeinflussung der europäischen Meinung ausgerichtet. Erst nachher löste der König das Heer auf und verließ am 2. August 1420 selbst die Prager Burg.

2. Ein wichtiger Faktor, der zum Mißerfolg des Kreuzzuges beitrug, waren Umstände wirtschaftlicher Art. Sigmund konnte nicht vor Ende des Frühlings und Anfang des Sommers, wann genügend Nahrung für Pferde und Kämpfer zur Verfügung stand, ein zahlreicheres Heer versammeln (sich nähernde Ernte, Waldfrüchte usw.). Gerade zu dieser Zeit wollte er Prag vom Hinterland abscheiden und den Hussiten damit eine Kalamitätssituation verursachen.

Nach dem erfolglosen Angriff auf den Veitsberg war diese Absicht vereitelt und Sigmund war gezwungen, zum Erreichen seines Ziels politische Mittel zu suchen. Die Schlacht auf dem Veitsberg, wenn sie auch keine großen Ausmaße erreichte, zeigt sich so als der Schlüsselpunkt der ganzen Julikampagne.

3. Auf keinen Fall können die Faktoren sozialpsychologischer Art außer Acht gelassen werden. Sigmund, der die Bürger übersah und sie nur als Untertanen betrachtete, unterschätzte die Kraft des politischen Selbstbewußtseins Prags, verließ sich auf das Einschüchtern, und das rächte sich an ihm. Die Tatsache aber, daß er mit Zustimmung und unter Assistenz der böhmischen Herren, darunter auch Utraquisten, zum böhmischen König gekrönt wurde, zeigt die Verschiedenheit des Denkens in den einzelnen Gesellschaftsschichten. Der hohe Adel, wenn ihm auch die hussitischen Ideale nahe lagen, war mit seiner Mentalität tief in der Vergangenheit verankert und vermochte sich deshalb nicht von dem dynastischen und legitimistischen Prinzip zu trennen. Dieser Standpunkt wurde noch durch die geringschätzige Haltung der Herren den Bürgern gegenüber verstärkt, in denen der hohe Adel keinen ebenbürtigen politischen Partner sah, aber deren Ambitionen und Kraft er gleichzeitig fürchtete. Die führenden Prager Ideologen waren sich bewußt, daß die Beziehung des hohen Adels zu Sigmunds Krönung den militärischen Erfolg, den die Hussiten gegen die Kreuzfahrer errungen hatten, verminderte, und machten deshalb den Herren scharfe Vorwürfe (Kompositionen der Bautzener Handschrift). Den Weg zur Änderung dieser Situation öffnete erst die weitere Niederlage Sigmunds am Vyšehrad und der berühmte hussitische Feldzug nach Ostböhmen im Frühling 1421. Erst nach dieser Machtdemonstration Prags und Tabors sagte sich der entscheidende Teil des hohen Adels auf dem Landtag in Čáslav von Sigmund als böhmischen König los.

TÁBOR A BITVA U KŘEČE V ROCE 1435

Rudolf Tecl

„Navzdory své velké porážce se táborité neuklidnili. Měli ve své moci ještě mnoho pevných hradů a měst a způsobili pod vedením Jakoubka, Filipa, Jana Řezníka a Roháče z Dubé velké škody. Aby i tito byli donuceni ke klidu, byl do žateckého kraje proti Jakoubkovi poslán Aleš ze Šternberka (!), Ptáček vytáhl proti Filipovi a obklíčil ho na Ostromeči. Oldřich z Rožmberka převzal Jana Řezníka, který se držel v pevnosti Lomnice. Město Tábor, které ještě tvrdošíjně odmítalo mír, bylo konečně též donuceno vzdát se za jistých podmínek stavům a klid byl obnoven v celých Čechách.“ Tato pasáž, přeložená z německého kolektivního díla Neue Kronik von Böhmen vom Jahre 530 bis 1780, třebaže je celá chybně zařazena do událostí roku 1434 a obsahuje i další, z dobového hlediska pochopitelně nepřesnosti, přináší v celkovém obraze situace v Čechách po bitvě u Lipan poměrně plastické a svým způsobem i faktograficky zajímavé skutečnosti.¹⁾

1) „Die Taboriten waren ungeachtet ihrer großen Niederlage noch nicht ruhig. Sie hatten noch viele feste Schlösser und Städte in ihrer Gewalt, und verursachten unter Anführung des Jakubek, Philipp, Johann Rzeznik, und Rahacz (!) von Duba großen Schaden. Aber um auch diese zur Ruhe zu zwingen, wurde Aless von Sternberg wider den Jakubek in den Saatter Kreis geschickt, Praczek (!) zog wider Philippen, und belagerte ihn zu Ostromecz. Ulrich von Rosenberg übernahm den Johann Rzeznik, der sich in der Festung Lomnitz gesetzt hat. Es floß noch vieles Blut, eh diese unruhigen Köpfe zu paaren getrieben wurden. Die Stadt Tabor, welche noch immer hartnäckig den Frieden ausschlug, wurde endlich auch gezwungen sich den Ständischen Völkern unter gewissen Bedingungen zu ergeben, und die Ruhe wurde in ganz Böhmen hergestellt.“ Neue Kronik vom Jahre 530 bis 1780, Prag (Schönfeld) 1780, s. 164. Autorem historické partie této knihy do roku 1526 byl podle Čeňka Zírta, Bibliografie české historie, díl I, Praha 1900, s. 93, č. 1724, blíže neznámý Rosenhag, jenž je jinak značně závislý na údajích Václava Hájka z Libočan. Citované místo však ukazuje na určité samostatné znalosti, kombinaci i hodnocení.

Asi se již nikdy nedovíme, jaký bezprostřední dopad měla porážka u Lipan na vlastní město Tábor.²⁾ Lze říci, že z polních vojsk se po 30. květnu 1434 zachránily nepatrné zbytky, těžké ztráty jistě měly i jinak asi nepočtené pomocné vojenské sbory více než dvacetí tábořských a sirotčích měst.³⁾ Jen celkem několik set bojovníků bratrských vojsk, ponejvíce jízdních, se zachránilo útekem spolu s velitelem sirotčího polního vojska hejtmanem Janem Čapkem z Sán a tábořským hejtmanem Ondřejem Keřským z Římovic do nedalekého Kolína, něco málo pěších pak prchlo do Českého Brodu.⁴⁾ Zajat byl též sirotčí hejtman Jan Roháč z Dubé, několik dalších šlechticů bojujících na straně bratrstev, dva podhejtmané a i několik kněží, mezi kterými se výslovně připomíná M. Petr Payne, řečený Engliš, a tábořský Václav Koranda.⁵⁾ Nicméně je zřejmé, že období druhé poloviny roku 1434 až do samého počátku roku 1437 zaujímá v dějinách husitského Tábora, krátké, leč významné místo. Celkově jej charakterizuje určitá polarizace názorů, pokus o dočasné stmelení sil proti Zikmundově politice na sněmu v Táboře v prosinci 1434, neúspěšný přepad rožmberské Soběslavi snad v lednu 1435, obležení hlavních tábořských pevností Ostromeče a Lomnice nad Lužnicí panskými oddíly na jaře a jejich postupná ztráta během roku 1435, porážka tábořského vojska u Křeče v srpnu téhož léta, odchod Roháčův z Tábora a získání naprostého vlivu strany někdejšího tábořského kněze Bedřicha ze Strážnice na celkovou politiku města. To jsou hlavní mezníky oné doby, jejímž epi-

²⁾ Podle Františka Šmahela lze větší mortalitu v Táboře v letech 1434 (bitva u Lipan) a 1435 (bitva u Křeče) nepřímo doložit celkovým poklesem počtu prodaných nemovitostí a jejich cen v zápisech nejstarší tábořské městské knihy z let 1432–1450. Srov. František Šmahel, *Základy města: Tábor 1432–1450*, HT 5, 1982, s. 7–134, zvláště s. 42, pozn. 125.

³⁾ Jmenovitý soupis městských kontingentů na straně bratrské podávají *Kronika Bartoška z Drahonice*, ed. Jaroslav Goll, FRB V, Praha 1893, s. 614 (celkem 21 měst), a *kronika Starého kolegiáta pražského*, FRB VIII, b. r., s. 35 (18 měst). Oproti Bartoškovu má Starý kolegiát navíc uvedena města Vodňany a Sušice, takže celkem lze předpokládat účast vojenských oddílů 23 husitských měst. S tímto údajem koresponduje i závěr Rudolfa Urbánka v dosud základní monografii k lipanské problematice, *Lipany a konec polních vojsk*, Praha 1934, s. 148 (k vlastnímu průběhu bitvy srov. pak s. 145–160 a poz. 75–144 na s. 248–260). Srov. též, *Bitva u Lipan ve vývoji poznání historického*, *Vojensko-historický sborník* 3, 1934, sv. 1, s. 5–102. Dále F. M. Bartoš, *Lipany*, 2. vyd., Praha 1934 (na s. 57 jmenovitě uvádí 22 bratrských měst); též, *Kolem bitvy u Lipan*, JSH 7, 1934, s. 38–45 (na s. 40–41 autor vypočítává tentokrát 20 měst); též, *Husitská revoluce II – Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, *České dějiny* (dále ČD) II 8, Praha 1966, k Lipanům zvláště s. 170–174 (na s. 171 se píše o 22 městských kontingentech, ale na s. 185 nalézáme větu „ze 24 měst, jejichž vojenské sbory krvácely u Lipan . . .“). Poslední syntetizující práci k této otázce je Petr Čornej, *Lipany ve svědectví pramenů*, HT 8, 1985, s. některými novými pohledy a stanovisky. Ve shora citovaných dílech také detailní přehled veškeré starší literatury (včetně regionální) a pramenné základny.

⁴⁾ Srov. např. Urbánek, *Lipany*, s. 155–157, pozn. 118 na s. 256 a pozn. 124–127 na s. 257–258, či Bartoš, ČD II/8, s. 174.

⁵⁾ O zajetí Engliše a Korandy ví až Tomáš Jan Pešina z Čechorodu, *Mars Moravicus. Sive bella horrida etc.*, Pragae 1677, s. 587. K využití tohoto díla jako pramene pro husitskou dobu srov. naposledy Josef Válka, *Pešinův „Mars Moravicus“ jako pramen a jako literatura k dějinám husitství*, HT 4, 1981, s. 170–172.

logem je poměrně vleklé vyjednávání se Zikmundem, vrcholící vydáním privilegia tohoto panovníka pro Tábor, který se stává městem královským s řadou práv a svobod, v lednu 1437. Již při zběžném pohledu vidíme, jak důležité místo zde zaujímá rok 1435, jenž tvoří dramatický předěl v dalším poklesu mocenského i vojenského vlivu Tábora.

Naznačili jsme tedy možnost dalšího chronologického členění na kratší etapy. První, poměrně krátká, zahrnuje konec roku 1434, kdy byl učiněn po lipanské porážce první a možno říci i poslední náběh k upevnění a koordinaci vztahů mezi tábořským, sirotčím a severočeským husitským svazem. Tato akce vrcholí v prosinci 1434 husitským sněmem v Táboře, na němž byla zastoupena zvláště města tábořské a sirotčí strany, zatímco se severočeským svazem bylo komunikováno prostřednictvím posílů, respektive listů. Je jistě pozoruhodné, že ani v případě tábořských a sirotčích měst nebylo jejich zastoupení úplné; již tehdy řada měst v Táboře patrně vůbec nebyla zastoupena (např. západočeské Sušice, Klatovy, Domažlice či středočeská Kutná Hora).⁶⁾

Zápis sněmu datovaný dnem 21. prosince 1434, který se dochoval v českém i latinském znění, na jehož prvním listě v intitulaci vystupuje Jan Roháč z Dubé jako hejtman města Hradiště („jenž slove Tábor“), udává celkem 12 českých i moravských husitských měst, jejichž představitelé byli na jednání přítomni (včetně Tábora). K zápisu se připoil také již zmíněný svaz na severu v čele s hejtmanem Jakoubkem z Vřesovic a městy Žatcem, Louny, Litoměřicemi a Slaným. Jeho obsahem je plamenné přihlášení se ke čtyřem pražským artikulům a jejich obraně proti každému odpůrci. Současně je velmi ofenzivně zaměřen proti císaři Zikmundovi a jeho lstivé (byť bohužel asi účelné) politice. Proto zápis je formulován se zvláštním akcentem na předpokládaný jednotný postup, včetně úmyslu svolávat ke koordinaci příštích akcí a odstranění případných neshod mezi zúčastněnými i do budoucna podobné sněmy.⁷⁾

⁶⁾ K prosincovému tábořskému sněmu roku 1434, srov. František Palacký, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* III/3, 3. vyd. Praha 1877, s. 169–171. Václav Vladivoj Tomek, *Dějepis města Prahy IV*, Praha 1879, s. 668–669. Ivan Hlaváček, *Husitské sněmy*, SH 4, 1956, s. 71–109 (tato speciální studie se tábořského sněmu dotýká jen marginálně – viz pozn. 138 na s. 97), a nejvíce patrně Bartoš, ČD II/8, s. 183–185. Stručné hodnocení i u Josefa Macka, *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952, s. 153–154.

⁷⁾ Tento zápis (někdy uváděný jako „manifest Jana Roháče z Dubé“) je otištěn: latinské znění Ernest Birk (ed.), *Aegidii Carlerii decani cameracensis, Liber de legationibus Concilii Basiliensis pro reductione Bohemorum*, in: *Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti, Concilium Basileense, Scriptorum, tomus primus, Vindobonae 1857*, s. 536–537 (podle vídeňského rukopisu č. 4704, jehož znění přináší rok 1435, což bylo správně editorem opraveno na rok 1434). Dále František Palacký (ed.), *Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges in den Jahren 1419–1436* (dále UB), II (1429–1436), Prag 1873, s. 451–453, č. 954 (z téhož rukopisu, kdy do edice převzata i nesprávná datace 21. prosince 1435 (!)). F. M. Bartoš, *Manifest Jana Roháče z Dubé jako hejtmana města Tábora*, JSH 4, 1931, s. 54–59 (vlastní edice na s. 55–57); tentokrát se jedná o české znění zápisu tábořského sněmu, jenž Bartoš objevil v rukopisném sborníku bratrských památek z doby kolem roku 1570, uloženého ve stuttgartské zemské knihovně pod

Nicméně víme, že již v průběhu onoho prosincového shromáždění se zde objevily dvě základní taktické koncepce. Jejich obsahovou náplň známe díky dobře fungující rožmberské výzvědné službě, která podobně zprávy dodávala prostřednictvím svého pána koncilu v Basileji. Možno říci, že konečný cíl účastníků táborského sněmu, obnovení síly a moci husitských bratrstev, je sice totožný, ale směry jeho dosažení jsou poněkud odlišné. Prvý, představovaný projevem tehdejšího, bohužel nejmenovaného táborského faráře,⁸⁾ je plný nenávisti k těm, kdož pro lakotu a bohatství zradili společnou věc, a žádá, aby boj proti všem odpůrcům byl nejen připravován, ale neodkladně zahájen. Varuje před spojenectvím se šlechtou a vybízí k následování příkladu Žižkova, jenž svou nekompromisností dosáhl, i přes svou počáteční malou sílu, tak vynikajících vítězství. Druhý názor je nastíněn v obsáhlejší projev jinak neznámého táborského konšela Šimona Kováře (či kováře).⁹⁾ I on se obrací s nenávistí proti císaři Zikmundovi, šlechtě a basilejskému koncilu. Na základě historických zkušeností uvádí řadu věrolovných skutků tohoto panovníka a důrazně varuje

sign. Theol. 4^o434. V novočeské úpravě jej naposledy vydal Amedeo Molnár, Tábořský manifest Jana Roháče z Dubé, in: Husitské manifesty, Praha 1980, s. 214–217 (historické vysvětlivky na s. 261). Oproti latinskému znění přináší český text (vydaný Bartošem, resp. Molnárem) několik odlišných podrobností a zejména cennou přílohu z pera jinak neznámého táboráka. Podstatný výtah zveřejnil Bartoš i v ČD II 8, s. 183–184.

⁸⁾ Názory nejmenovaného táborského faráře a zdejšího konšela Šimona Kováře (resp. kováře), zaznamenané v relaci basilejskému koncilu, byly vydány Ernstem Birckem v edici Monumenta conciliorum (dále MC) I, s. 529–530 („Dicta unius plebani de secta Thaboritarum“) a s. 530–533 („Alia dicta cuiusdam layci Thaborite . . . unus de iuratis de Thabor, dictus Simon Fabri vel Kowarz, dixit . . .“). Volný český zkrácený překlad latinského originálu pořídila Anna Pavlů, in: Josef Maček, Ktož jsú boží bojovníci, Praha 1951, s. 255–261, č. 73. K tomu srov. výklad F. M. Bartoše, ČD II 8, s. 184 a pozn. 23, kde doklad, že onen nejmenovaný tábořský farář byl Václav Koranda a Šimon Kovář (resp. kovář) je hypoteticky ztotožněn se Simonem ze Strážnice, bratrem kněze Bedřicha, „jehož politiku jako by hájil“. Nacházíme ho v letech 1439–1461 v Kolíně. Naproti tomu František Šmahel zpochybňuje v prvním díle připravovaných Dějin Tábora (v tisku) Bartošovu domněnku o Korandovi jako tábořském faráři, zdůrazňuje jeho antipatie k Žižkovi a skutečnost, že v soudobých pramenech není o jeho farářování v Táboře ni zmínka. Nevylučuje možnost, že „až do Lipan byl farářem na Hradišti Markold ze Zbraslavic, jehož pak vystřídal Václav Rohlík“. Ten se však poprvé uvádí jako duchovní správce na Táboře až od června 1443 (k tomu srov. Šmahel, Základy města HT 5, 1982, s. 94 a pozn. 351).

⁹⁾ Podobně se F. Šmahelovi nepodařilo ani minuciézním rozбором tábořské městské knihy z let 1432–1450 identifikovat onoho Šimona. Opět jen hypoteticky nadhazuje otázku, zda se pod tímto jménem neskrývá tábořský vladař z roku 1432, Šimon z Hroznějovic, roku 1438 zdejší konšel a roku 1439 nejvyšší ubrman. K této osobnosti srov. František Šmahel, Tábořští vladaři, Folia historica Bohemica 4, 1982, s. 83–125 (o Simonovi z Hroznějovic zvláště s. 107 a pozn. 106–108 na s. 118); též, Tábořská obec a městská samospráva v letech 1420–1452, HT 6–7, 1983–1984, s. 145–180 (pro volební období od 7. listopadu 1437 do října 1438 je k 8. 1. 1438 jmenován konšelem Šimon z Hroznějovic, srov. s. 177). Nutno připomenout, že mezi prosincem 1434 a červnem 1443, kdy se poprvé uvádí jako tábořský farář Václav Rohlík, je časový hiát skor 9 let, a za tuto dobu se mohlo v Táboře vystřídat i více plebánů.

před jeho sliby a řečmi, jimiž rozbíjí jednotu kališnických řad. Nicméně jsou v projevu obsaženy charakteristické myšlenky o nevhodnosti či dokonce nebezpečnosti pokračovat v boji dále za každou cenu, upozornění, že doba Žižkova již dávno minula a konstelace sil je zcela jiná než v počátečních bojích. Je i upozorňováno na nebezpečí zůstat v boji osamoceni a voláno po rozvaze a uvážlivosti. Šimon posléze radí k dlouhodobým přípravám ke konečnému vítězství, semknutí všech obcí, včetně provedení jakési bilance vlastních sil (kolik je k dispozici jezdeckta, pěších či vozů). Požaduje dále důsledné vyloučení příslušníků šlechty z řad bratrstev pro její minulou zradu a opětovně klade důraz na význam osazených měst, hradů a tvrzí, jejich udržení a zásobení. Silný akcent je v jeho vystoupení položen i na zahraničně politické aspekty, které mohou vítězství podstatně ulehčit a přiblížit. Císař Zikmund je stařec, který nebude dlouho živ, basilejský koncil bude jistě brzy rozpuštěn a podobně i Němci, Uhři a ostatní cizinci si postupem doby budou muset stále více a více všimnout vlastních domácích poměrů než záležitostí českých. Na tuto dobu je třeba vyčkat, prodlužovat jednání a ve vhodné chvíli vystoupit, udeřit a zvrátit situaci ve svůj prospěch, v konečné vítězství.¹⁰⁾

Zdá se však, že na poměrně krátké období po skončení sněmu triumfovala prvá, tedy ofenzivní verze, jejíž realizaci možno podle mého soudu vidět v útoku, pravděpodobně již třetím, na nedalekou rožmberskou Soběslav, někdy během ledna nebo na samotném počátku února 1435.¹¹⁾ O jejím vypálení jsme informováni ze dvou listů zaslaných Oldřichovi z Rožmberka jednak císařem Zikmundem a jednak Arnoštem z Vlašimě. Jsou datovány v Bratislavě dnem 19. února 1435. Oba pisatelé litují škody, které Oldřich utrpěl, přičemž právě z listu Arnoštova se dovídáme konkrétně, že se jednalo o vypálení Soběslavi.¹²⁾ Táboři ji však navzdory vyplenění neudrželi, ale nakonec byli

¹⁰⁾ Amedeo Molnár v dosud poslední studii o Bedřichovi ze Strážnice, Tábořský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice, in: Na rozhraní věků (Cesty reformace), Praha 1985, s. 25–112, se rovněž domnívá podle Bartoše (s. 43), že tábořským farářem byl nejspíše Václav Koranda. V projevu Šimona Kováře nachází dvě alternativy dalšího postupu, jež konšel svým posluchačům nabízel. Buď se mocensky vzhopit a za vyloučení šlechty opět postavit mocné lidové vojsko, nebo při nedostatku sil zachraňovat, co se dá, a protahovat jednání do nekonečna. Osobně se domnívám, že obě Šimonovy alternativy však splývají v jednu úvahu a rozhodujícím kritériem, resp. alternativami, je názor tábořského faráře na jedné a slova a rady Šimona Kováře na druhé straně.

¹¹⁾ Třetí útok na rožmberskou Soběslav v roce 1435 obhajuje a dokazuje Roman Cikhart, Kolikrát napadli táboři Soběslav?, JSH 26, 1957, s. 109–110, oproti Josefu Mackovi, Tábor v husitském revolučním hnutí II, Praha 1955, s. 243, pozn. 27, a s. 298, pozn. 18, který odmítá dobytí Soběslavi táboři roku 1420, ačkoliv je pravděpodobné, jak argumentuje i Cikhart, že tehdy nešlo o dobytí, ale o pouhé přepadení a vypálení tohoto města, aniž by bylo tábořskou posádkou trvale obsazeno. Pouze Bartoloměj Paprocký klade dobytí Soběslavi již do roku 1434. Srov. Diadochus, id est . . ., O stavu městském, s. 143: „Soběslav . . . Léta Páně 1434 táboři slezli Soběslav a vybrali, i množství lidu v něm zajavše, zšacovali“. Srov. i pozn. 17.

¹²⁾ Srov. Blažena Rynešová (ed.), Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka, svazek I. (1418–1437), Praha 1929, s. 180–181, č. 261 (list císaře Zikmunda); s. 181, č. 262 (list Arnošta z Vlašimi).

odražení, a to za patrně velmi aktivní pomoci vojenských oddílů vyslaných na pomoc rožmberským z Českých Budějovic. Tato skutečnost vyplývá ze záznamu knihy paměti českobudějovického městského písaře Jana Petříka z Benešova, sepsané někdy kolem poloviny 16. století a popisující děje města v letech 1265–1572.¹³⁾ Zde v části věnované výtkám vůči Rožmberkům, při srovnání s tím, co pro tento rod učinily České Budějovice, se kromě jiného též uvádí: „Item Budějovští pomohli retovati město Soběslav, ješto již téměř bylo straceno. Item dobyti Lomnice, kteréžto (!) zboží páni sobě osobili . . .“¹⁴⁾ Nesetkáváme se zde s jakoukoliv přesnější datací, ale z celkového zařazení (pozdější pomoc při dobývání Lomnice) lze oprávněně soudit, že autor měl na mysli aktivní účast Budějovických při záchraně Soběslavi právě v roce 1435.

Odražení útočníků mělo na další pozici Tábora patrně větší vliv než se předpokládá, protože koncepce parmanentního boje zaznamenala v tomto případě značnou ránu. Zásadní zvrát v dosavadní tábořské politice však přináší tzv. sněm svatovalentinský, který měl sjednat podmínky stavů, na jejichž základě se mohl Zikmund stát českým panovníkem. Jeho zahájení bylo plánováno na 14. února 1435, ovšem z různých důvodů, z nichž důležitou úlohu hrály i tehdejší tuhé mrazy, započalo vlastní jednání až 2. března a trvalo zhruba týden.¹⁵⁾ V sněženích podaných Zikmundovi do Bratislavy a do Brna vytyčil požadavky podobné vzhledem k němu a částečně i vzhledem k církvi. Zvlášť byly formulovány požadavky šlechtě, zvlášť pak shromážděných měst. Z našeho hlediska bylo důležité, že Tábor, Kolín a dvě další tábořská města („et duas alias civitates Taboritarum“) odepřela posléze dát souhlas sněmovním usnesením, zatímco další města tábořsko-sirotčího svazu (celkem 10) uvedená usnesení přijala. Tak se stalo, že husitský svaz vytvořený v Táboře v prosinci 1434 byl navzdory své proklamované jednotě fakticky rozbit a Tábor se dostal do menšinové opozice.¹⁶⁾ A s velkou pravděpodobností to byl právě svatovalentinský sněm, na němž byla dohodnuta koordinovaná akce proti Táboru.

Panská koalice za přispění některých měst si nepochybně uvědomila (i pod vlivem své výzvědné služby) nebezpečí významu udržení nebo snad dokonce i posílení oněch tábořských „obcí, tvrzí a opevnění“,

¹³⁾ Uložena dnes v OA České Budějovice, fond Archiv města České Budějovice, knihy, sign. D-100. K osobě kronikáře srov. Karel Pletzer, Českobudějovický písař Jan Petřík z Benešova (Příspěvek k dějinám české literatury XVI. století), JSH 28, 1959, s. 17–24 a 40–47.

¹⁴⁾ Citovaná pasáž se nachází na fol. 122v. Na Petříkovo svědectví poprvé upozornil, pokud je mi známo, Valentin Schmidt, Südböhmen während der Hussitenkriege, MVGD 46, 1908, s. 347 a pozn. 6; zde i předpoklad, že se tak stalo během měsíce února.

¹⁵⁾ Podrobně vylíčil okolnosti i průběh sněmu Tomek, Dějepis města Prahy, díl IV, s. 669–673; srov. i Bartoš, ČD II/8, 185–187. Detailní rozbor dokumentů, které vzešly z činnosti tohoto sněmu, po stránce diplomatické i správní, včetně jejich geneze i filiace, podal Hlaváček, Husitské sněmy, s. 97–100.

¹⁶⁾ O městech, která se protivila svatovalentinskému sněmovnímu usnesení, srov. MC I, s. 538–539. Hodnocení vzniklé situace např. u Bartoše, ČD II/8, s. 187.

jak o nich hovořil konšel Šimon, a na ofenzívu Tábora odpověděla s velkou pravděpodobností od samotného počátku předem smlouvenou protiofenzívou – napadením a obležením hlavních tábořských pevností. Během března 1435, prakticky v rozmezí několika dnů, byly obklíčeny dvě hlavní z nich, které plnily funkci důležitých nárazových bodů mocenské sféry tehdejšího Tábora – hrad Ostromeč nad Vltavou na severozápadě a město s hradem Lomnice nad Lužnicí na jihu.

Některé, podstatně však mladší narativní prameny (ze 17.–18. století) kladou do této doby i napadení, údajně i ztečení několika dalších lokalit, z nichž některé zcela bezpečně měly tábořskou posádku – Příběnice a snad i městečka Kamenice nad Lipou (od roku 1425 v rukou tábořských husitů).¹⁷⁾ Poslední dobytou lokalitou by měly být Božejovice (resp. Božovice, čímž se míní tvrz s vískou mezi Heřmaní a Protivínem), o jejich držbě v polovině 30. let 15. století se lze jen dohadovat.¹⁸⁾

¹⁷⁾ O útoku na Příběnice roku 1435 píše Zacharias Theobald, Hussitenkrieg etc. I, 2. vyd. Nürnberg 1621, s. 311, který hlavní zásluhu připisuje Oldřichovi z Rožmberka a Menhartovi z Hradce. „Mieler weil belagert Herr Ulrich von Rosenberg und Meinhardus Przebenicz (!), das auch der Thaboriten war und eroberten es leichtlich . . .“ Naproti tomu Pešina z Čechorodu, Mars Moravicus (liber V, cap. V), s. 594 připisuje hlavní podíl jmenovitě Krchlebcovi a Malovcovi – „Sub id tempus etiam Przibenicium (alter nidus) a Krchlebecio Malovecioque, copiarum Ulrici Rosensis ductoribus, viris strenuis obsessum, et ad deditionem coactum fuit: quod paulo post sequuta, Lomnicium et Kamenicum.“ Z líčení Pešiny vychází skoro doslovně, ovšem v českém (vojném) překladu i Jan František Beckovský, Poselkyně starých příběhův českých aneb Kronika česká, díl I, Praha 1700, s. 768, který k roku 1435 uvádí: „Podobně toho času hrad Příběnice i Kamenice, druhé sídlo Táborův od Krchlebcce a Malovce, vůdcův lidu Oldřicha Rožmberského obležený jsa vzdáti se musel, . . .“. Jako hlavní důvod této operace udávají jak Pešina, tak i Beckovský, hněv Oldřicha z Rožmberka za „hanebné sizení a vydrancování Soběslavě“. Zde i podrobnost že přední soběslavští měšťané byli táboři zajati, vyvedeni z města a vězněni v Táboře. Když však Tábor utrpěl shora zmíněné škody, začali Táborští „na své hejtmany žalovati, Soběslavské měšťany i jiné zajaté navracovati a posledně také pokoj žádati . . .“. O tom všem není v soudobých pramenech ani zmínky. K tomu srov. pozn. 11. K dobývání (či snad dobytí) Kamenice nad Lipou srov. citované prameny shora. K možnému, byť ne úplně prokázanému držení Kamenice táboři po roce 1425 srov. Josef Dobřák, K dějinám českého jihovýchodu r. 1425, ČČH 39, 1933, s. 341–356, zvláště s. 349 (hrad se dostal do rukou tábořského vojska po obléhání, někdy asi koncem ledna 1425).

¹⁸⁾ O dobytí Božejovic ví jen Václav Březan. Viz jeho dílo Rosenberské kroniky krátký a summovní výtah, sepsaný na konci léta 1609 v Třeboni od Václava Březana, ed. František Palacký, ČCM 2, 1828, sv. 4, s. 58: „A toho času pan vladař tvrzí dvou, Ostromeče a Božejovic, dobyl.“ Událost není přesně datována, pouze řazena do kontextu děje roku 1435 – je uvedena až za bitvou u Křeče (!). Záhadou se asi nejvíce zabýval Tomek, Dějepis města Prahy IV, s. 675 (pozn. 6), 676 a 693.

V zásadě je možné nabídnout dvoje řešení. Prvé vychází z předpokladu, že se kronikář (V. Březan) v tomto případě mýlil a nesprávně k roku 1435 zařadil fakta, která se týkají roku 1443, kdy tvrz držel známý „bouřlivák“ první poloviny 15. století, původně rožmberský, poté tábořský služebník Jaroš z Drahonic. O jeho osobě srov. speciální, ale značně povrchní a faktograficky nespolehlivou studii Františka Teplého, O Jarošovi z Drahonic, Sborník Historického kroužku 10, 1909, s. 212–223. Kriticky jeho údaje a tvrzení přehodnotil Rudolf Urbánek, Věk poděbradský (České dějiny III/1), Praha 1915, zvláště s. 802–806 a 809–811 (kde i starší literatura). Víme, že Jaroš v roce 1443 svou tvrz v Božejovicích sám zapálil (před

Tím se dostáváme k vysvětlení jedné záhadné zprávy, kterou 25. dubna 1435 dával katolík pan Půta z Častolovic posílům basilejským ve Vídni, totiž že v té době (tj. v dubnu) čeští páni zaměřili svou moc proti Táboru, Kolínu (ten držel pozdější tábořský vůdčí představitel, kněz Bedřich ze Strážnice, který byl obležen v tomto městě spojeným

lidem Rožmberkovým a Václava z Michalovic) a prchl do blízkých Vodňan, odkud vedl dále drobnou válku. Václav z Michalovic pak při návratu z vojenské výpravy tvrz dobořil, přičemž zde byly údajně nalezeny nástroje i materiál k falšování zvláště zahraničních mincí. K tomu podrobně Urbánek, ČD III/1, s. 804–805.

Ale je možno nabídnout ještě jiné, třebaže dosti krkolomné vysvětlení. V literatuře se totiž někdy plete název lokality na Protivínsku s Bozejovem na Pelhřimovsku. Pešina, Mars Moravicus, s. 516, při popisu dějů roku 1425 uvádí i dobytí Bozejova tábory. „Accidit vero, ut Taboritae, redacto in potestatem Bozegovio, Jacobi. qui mature se in tutum proripuerat, castello, ad occupandum etiam Poczatecium . . . vires converterent.“ Souvislost s Počátkami by naznačovala, že Pešina zcela určitě míní Bozejov na Pelhřimovsku. To však kategoricky odmítá Josef Dobiáš, Dějiny královského města Pelhřimova a jeho okolí II/1, Pelhřimov 1936, v pozn. 160 na s. 50–51. Neví sice, na čem Pešina svoji informaci postavil, ale upozorňuje, že držitelem Bozejova byl alespoň v letech 1409–1431 Soběn z Jenišovic, který „se přiznával ke straně tábořské“. Onen zmíněný Jakoubek z Bozejovic (resp. Bozejova) nemá podle Dobiáše nic společného s Pelhřimovem. Tohoto Jakoubka (Jakuba) ztotožnil s Bozejovicemi (Božovicemi) na Protivínsku již Teplý, o Jarošovi z Drahonice, s. 214, který zjistil, že nejstarší zmínka o něm (resp. jeho pečeti) pochází z roku 1406. Je pak dosti pravděpodobné, že i purkrabí na Konopišti, nesoucí stejné jméno, jenž roku 1434 bojoval proti bratrským vojskům u Lipan na straně panské (purkrabí paní Perchty, vdovy z Konopiště) a roku 1435 se podílel se svými oddíly na obléhání hradu Ostromeče (o tom níže), to vše je jedna osoba. Zdá se, že byl v užším vztahu i k Oldřichovi z Rožmberka, jak vyplývá z Rožmberkova listu adresovaného svému služebníkovy Tožicovi z 15. června 1436: „Nebť žádnému nepišem, než tobě a Jakúbkovi z Bozejovic . . .“ (srov. Ryněšová, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 199, č. 294). Z toho vyplývá, že tvrz vznikla buď na konci 14. či na samém počátku 15. století; naproti tomu August Sedláček, Hrad a zámky a tvrze Království českého 7, Praha 1890, s. 254, soudí, že tvrz „ploty hliněnými zpevněnou“ vystavil až Jaroš z Drahonice. Zdá se tedy možné, že táboři tvrz získali někdy kolem roku 1425 a měli ji poté v držení. Teplý, O Jarošovi z Drahonice, s. 214, též zveřejnil pozoruhodné tvrzení Rožmberkovo, že Jarošovi dali Bozejovice právě táboři, aniž by však pramen, z něhož čerpal, blíže specifikoval či datoval. Tento jeho údaj bez jakékoliv námitky převzal i Urbánek, ČD III/1, s. 802–803. Jejich závěry snad vycházejí ze znění listu Oldřicha z Rožmberka Petrovi a Vaňkovi Zmrzlíkům, Klatovským a Sušickým, v němž žaluje na Tábořské, že se ujali proti němu Jaroše z Drahonice, z 5. června 1443. Zde se vyskytuje věta, že „oni (tj. táboři) svévolně jeho vysadili, aby tuto v tomto kraji bůřku pojal a skrze tu bůřku opět svú vůli měli“. List otištěn u Blaženy Ryněšové, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka II, Praha 1932, s. 242, č. 269. Oba autoři (Teplý a Urbánek) pravděpodobně vyvozují, že obrat „jeho vysadili“ se vztahuje právě na tvrz v Bozejovicích. Náš další výklad měl ukázat, že táboři mohli zdejší tvrz držet od roku 1425 (snad zde byla posádka z blízkých husitských Vodňan?), poté ji předali Jarošovi z Drahonice. Kdy se tak stalo, nelze říci. Pak je dosti pravděpodobné, že zpráva Březanova má své reálné jádro a že Bozejovice byly skutečně roku 1435 dobývány (nebo přímo dobytý) rožmberským lidem, třebaže soudobé prameny o tom nic nevědí. Zda v té době držel tvrz Jaroš, či zde byla ještě tábořská moc, na to nelze jednoznačně odpovědět. Nicméně Václav Mostecký, Dějiny bývalého královského města Vodňan I, Praha 1940, s. 66, se domnívá, že Oldřich z Rožmberka odmítl roku 1443 jednat s Jarošem „jako se služebníkem Tábořských, pokládaje jej od roku 1435, kdy jeho tvrze dobyt, poprvé, za svého služebníka nevyvázaného“. Naposledy k otázce dobývání Bozejovic i Bartoš, ČD II/8, s. 188 a pozn. 31.

pražsko-panským vojskem někdy od konce dubna či od samotného počátku května),¹⁹⁾ a dvěma dalším nejmenovaným městům – podle našeho názoru právě Lomnici nad Lužnicí (hrad a město) a Kamenici nad Lipou (hrad, byť zdevastovaný, a město). Vedle těchto lokalit měly být obleženy ještě tři blíže nespecifikované (tábořské) hrady, jež snad možno ztotožnit s uvedenými Příběnicemi, Ostromečí a Bozejovicemi.²⁰⁾

Ostromeče se táboři zmocnili roku 1424, přičemž dodnes není jasno, zda tehdy již stál hrad, nebo se označení vztahuje pouze na horu. Zde se opevnili a odtud podnikali útoky do širokého okolí. Koncem dvacátých let byl zde hejtmanem Mikuláš z Padařova, kterého někdy na přelomu let 1429–1430 vystřídal snad jeho bratr Filip. Víme též, že právě tento hejtman byl objednavatelem skvostně psané i zdobené bible, jež vznikala na Ostromeči asi od počátku roku 1432 prací pražského písaře Jana řečeného Aliapars, který ji dokončil již v Táboře 28. června 1435.²¹⁾ Dobývání hradu Ostromeče započalo 17. března 1435, kdy k pevnosti přitrhly panské oddíly Hynka Ptáčka z Pirkštejna na Ratajích (snad hejtmana krajské hotovosti), Beneše z Dubé seděním na Kožlí, Jakoubka z Bozejovic, purkrabího na Konopišti a Mikuláše, purkrabího na Zvíkově s rožmberským lidem; 26. dubna a 15. května přišli obléhatelům na pomoc další vojenské posily Aleše Holického ze Šternberka a Hanuše z Kolovrat s pěchotou, jezdeckem i spížími vozy. Situace obležených se patrně stala beznadějnou (zvláště v otázce zásobování), a proto na základě úmluvy o volném odchodu posádky na Tábor, sjednané 22. května, byl hrad vydán obléhatelům, načež byl vypálen a zcela rozkotán.²²⁾

Naproti tomu Lomnice, obležená 25. března 1435 oddíly Oldřicha z Rožmberka s pomocnými houfy vyslanými z Českých Budějovic, se bránila podstatně déle a účinněji.²³⁾ Tábořská vojska se této lokality zmocnila již v září (13. či 20. září bylo zahájeno obléhání a po čtyřech dnech táboři spolu s Hradeckými město i hrad opanovali) roku 1420.

¹⁹⁾ O obléhání Kolína srov. např. Tomek, Dějepis města Prahy IV, s. 675–676; stručně nyní i Molnár, Tábořský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice, s. 42.

²⁰⁾ V ní doslova praví: „ . . . quomodo disponebant se (barones Boemiacae) ad humiliandum Taboritas et ad habendum campum in pluribus locis contra illos et specialiter contra Tabor, Coloniam et duas alias civitates castra iam positas.“ (ed. Birk, MC I, Aegidii Carlierii Liber de legationibus, s. 539).

²¹⁾ K dějinám hradu stále asi nejlépe A. Sedláček, Hrad, etc., díl 15, Praha 1927, s. 120–123 (k husitskému období zvláště s. 121–122). Ke genezi a významu bible srov. Antonín Matějček, Bible Filipa z Padeřova, hejtmana tábořského, in: Žižkův sborník 1424–1924, Praha 1924, s. 149–169; přetisk pod stejným názvem in: Antonín Matějček, Cesty umění, Praha 1984, s. 40–67 (zde též i základní údaje k osobě pořizovatele), drobný dodatek přidal Bartoš, ČD II/8, s. 187, pozn. 30.

²²⁾ Základním pramenem k dobývání a vzdání se Ostromeče je opět Kronika Bartoška z Drahonice, ed. Jaroslav Goll, FRB V, s. 617. Srov. i literaturu cit. v pozn. 21 a Tomek, Dějepis města Prahy IV, s. 674.

²³⁾ I zde je zásadním soudobým informátorem Bartošek z Drahonice, FRB V, s. 617. O pomoci budějovických oddílů srov. údaj pamětní knihy Jana Petříka, cit. v pozn. 13 a 14. K obléhání Lomnice základní poznatky přináší Tomek a Bartoš. Fundovaný přehled má i Sedláček, Hrad, etc., Praha 1884, s. 169–176 (k roku 1435 zvláště s. 175–176).

Jan Žižka vložil do dobyté Lomnice táborskou posádku a do jejího čela postavil pozdějšího známého husitského hejtmana tragického konce Jana Roháče z Dubé. Snad hned po své instalaci odpověděl Roháč Oldřichovi z Rožmberka a ze 3. února 1421 se pak v originále dochoval jeho další odpovědný list, adresovaný též pánu z Růže.²⁴⁾ Lze odhadnout, že Roháčův pobyt zde možno datovat do let 1421 až zhruba 1423–1424.²⁵⁾ Někdy kolem posledně zmíněných let odchází definitivně Jan Žižka z jižních do východních Čech a spolu s ním i jeden z jeho nejvěrnějších spolubojovníků – Jan Roháč. Nelze však

²⁴⁾ O dobytí Lomnice husity roku 1420 srov. podrobně Josef Macek, *Tábor v husitském revolučním hnutí II*, s. 242–245 a pozn. 27–35, kde též i stručné hodnocení hejtmana Roháče z Dubé. Je postatným nedostatkem naší mediévistiky (starší i nejnovější), že dosud neexistuje skutečně kritická a zevrubná studie nebo monografie o této bezesporu pozoruhodné osobnosti husitské doby. Základní životopisná data již sebral August Sedláček, *Doklady k otázce o Žižkově stáří*, ČČH 19, 1913, s. 446–480, k Roháčovi konkrétně s. 467–469. Jedinou speciální, byť dnes silně zastaralou monografií je práce Františka Lupínka, *Jan Roháč z Dubé a hnutí husitské*, Kutná Hora 1930; výsledky archeologického výzkumu hradu Sióna včetně některých historických otázek spjatých s osobou jeho držitele, publikovala Eva Janská, *Hrad Jana Roháče z Dubé Sión*, Sborník Oblastního muzea v Kutné Hoře, řada A – historie, č. 6–7, Kutná Hora 1965, s. 5–72 + fotopřílohy. Její výsledky „detektivně“ zhodnotil populární formou Miroslav Ivanov, *Podivný příběh života a smrti urozeného pána Jana Roháče z Dubé, odjinud z Tehova a na Siónu*, in: *Podivuhodné příběhy*, Praha 1979, s. 63–153. Tinkury Roháčova erbů na základě nálezu heraldického kachle z hradu Siónu z roku 1937 stanovil Pavel R. Pokorný, *Ke znaku Jana Roháče z Dubé*, *Heraldická ročenka* 1980, s. 95–96, obr. 1, pozn. 4. Dokazuje, že patřil k rozrodu Benešoviců erbů zavinité stříly, jež byla stříbrná na červeném štítě. Podoba klenotu zůstává nevyřešena. Problematikou vzniku hradu Siónu se zabýval Jaroslav Čechura, *Sión a Kunětická Hora: hrady husitské revoluce?*, *HĚ* 5, 1982, s. 153–163. Ohlášena je větší, syntetizující studie Petra Čorneje a Bohdana Zilynského pod pracovním názvem *Jan Roháč z Dubé a Praha*, která by měla vyjít v Pražském sborníku historickém 20, 1987. Spíše populárnější hledisko sleduje i kratší rozprava Rudolfa Urbánka, *Jan Roháč z Dubé*, naposledy přetištěna in: *Z husitského věku (Výbor z husitských úvah a studií)*, Praha 1957, s. 178–190. Jinak se jméno Roháčovo objevuje snad ve všech odborných i populárně zaměřených, dílčích či globálních dílech o husitské revoluci.

²⁵⁾ Jihočeská epizoda je v Roháčově životě obvykle opomíjena, což je dáno i objektivním stavem pramenné základny. Stručně srov. Lupínek, *Jan Roháč z Dubé*, s. 11, či Macek, *Tábor II*, s. 245. Kdy Roháč z jihu Čech odchází, nelze zcela bezpečně říci. Obecně se uvažuje, že se tak stalo v souvislosti s jeho doprovodem Žižky do východních Čech. Jasně je však jen tolik, že datem ante quem se tak stalo, byl rok 1427, kdy je Roháč jmenován ve funkci hejtmana města Čáslavi. Josef Peškař, *Žižka a jeho doba*, díl 4, Praha 1933, s. 168 (pozn. 5 ke s. 276 3. dílu), jednoznačně píše, že Roháč z Dubé, sirotčí hejtman, byl „nepochybně již od roku 1423 hejtmanem v Čáslavi“. Podobný názor zastává i Urbánek, *Jan Roháč z Dubé*, s. 183. Rovněž i František Šmahel, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 182, na základě příměří táborské strany s rožmberskou uzavřeného dne 10. září 1424, do něhož byl přijat i Jan Žižka, někteří další drobní feudálové a Lomnice, Klatovy a Sušice, píše, že „ta (rozuměj Lomnice) patrně již v Roháčově držení nebyla, neboť o něm v příměří není zmínky“. Obsáhlý regest listiny s uvedeným příměřím publikovala naposledy Rynešová, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I*, s. 64–65, č. 90. Šmahel, *Jan Žižka*, pozn. 35 na s. 214–215, uvádí i základní literaturu k problematice vztahu Tábora a Žižky v letech 1423–1424. Je tedy možné uzavřít, že většina indicií nasvědčuje, že Roháčův odchod z Lomnice lze spojit s rokem 1423, nejpozději pak polovinou roku 1424.

úplně vyloučit ještě jednu, byť velmi hypotetickou příčinu Roháčova odchodu z Lomnice a jižních Čech vůbec. Jedná se totiž o jeho zásadní rozepři s podřízenými bojovníky, tvořícími posádku obsazené Lomnice, kvůli vyplácení žoldu za službu a utrpené škody. Svědectví o této skutečnosti nám v opise dochoval treboňský geometr a pozdější „vice-archivář“ Petr Kašpar Světecký, jenž ve svém čtyřsvazkovém díle, zvaném *Historische Nachrichten* a sepsaném v letech 1759 až cca 1761, zaznamenal desítky, možno říci i stovky v originále nedochovaných listů a dalších písemných zpráv z 15. století.²⁶⁾ Výtah z tohoto českého listu napsaného v širokém rozmezí let 1441–1455, ale vztahující se k události z počátku 20. let 15. století, zveřejnil již roku 1913 A. Sedláček.²⁷⁾ List je též zajímavým příspěvkem k poznání povahy husitských posádek některých obsazených míst v první fázi revoluce. V případě Lomnice se totiž jednalo o služební vojensko-námezdní organizaci. Bezpečně máme pouze zjištěno, že v létě roku 1427 zastával Jan Roháč funkci hejtmana husitské Čáslavi.²⁸⁾

Je dosti pravděpodobné, že Roháčovým nástupcem na Lomnici se stal hned od onoho předpokládaného období let 1423–1424 další, dosud v podstatě neznámá osobnost husitského Tábora – hejtman Jan řečený Rezník, či též z Bernartic, Bernartický nebo i Malohradecký. Přezdívku Rezník snad v tomto případě lze chápat jako projev uznání jeho vojenských a válečných schopností, které jsou dosvědčeny i v následující době, tj. ve 40.–50. letech 15. století. Dne 30. ledna 1437 zapsal císař Zikmund dvanácti předním domácími táborskými hejtmany a služebníky města drobné církevní statky či platy z nich a

²⁶⁾ Stručný popis (spíše vnějších znaků) čtyř mohutných foliantů Světeckého díla nacházíme v kolektivní soupisové práci: Jaroslav Weber (Kadlec), Josef Tříška a Pavel Spunár, *Soupis rukopisů v Treboni a v Českém Krumlově*, Praha 1958, s. 217, č. 23–26 (sign. A 22/1–4). O osobě kopisty je z české strany k dispozici pouze jediná zastaralá studie Františka Mareše, *Petr Kašpar Světecký*, ČČM 53, 1879, s. 424–429. K celkovému významu a historickému využití Světeckého práce srov. Rudolf Tecl, *Prameny k dějinám Tábora druhé poloviny 15. a počátku 16. století: 1458–1516 (1519) v 1. svazku sborníku OA Tábor*, jenž vyšel pod názvem *Táborský archiv v roce 1987*, s. 69–87, srov. zvl. pozn. 7 na s. 75–76.

²⁷⁾ Srov. Sedláček, *Doklady k otázce*, s. 468 (bez pokusu o chronologické zařazení). Široká datace vzniku originálu listu, který podle Světeckého opisu z roku 1759 nemá vrocení, ale pouze určení dne, „tu sobotu před provodní nedělí“, vychází z faktu, že adresátem měl být Pešík z Bělé, hejtman treboňský, jenž onu funkci zastával (snad jen s krátkou přestávkou) v letech 1441 až 1455. Srov. František Mareš, *Jan ze Srlína*, ČČM 76, 1902, s. 15 (Pešík mohl být hejtmanem v Treboni již od poloviny roku 1441), poslední je zmiňován v tomto postavení 24. února 1455, srov. Blažena Rynešová – Josef Pelikán (edd.), *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka*, sv. IV, s. 379, č. 533. Sedláček, *Hrady* 3, s. 129, nesprávně jmenuje Pešíka jako treboňského hejtmana pouze pro léta 1445–1447. Týž píše, že zde v letech 1453–1454 „hejtmanoval“ Jan Holub z Rakova. V letech 1456–1474 byl pak zde hejtmanem Jaroslav z Úsuší (Hrady 3, s. 130). Doslovná edice Světeckého opisu (včetně Březanovy poznámky) v příloze I.

²⁸⁾ Srov. Friedrich von Bezdold, *König Sigmund und die Reichskriege gegen die Hussiten II*, (1423–1428), München 1875, s. 163–164, č. 2 (Verzeichniss hussitischer Hauptleute und Städte – c. Sommer 1427), s. 164: „Zu Czaślawa Jan Rohacz ist hauptman“.

částky plynoucí ročně z vyšehradského výtonu. Na čelném místě je zde jmenován i Jan Bernartický, který získal úrok v Bratřicích (někdejší vsi strahovského kláštera, dnes okres Pelhřimov) a 14 kop grošů zapsaných na vyšehradském výtonu.²⁹⁾ V Táboře se i usadil a zcela bezpečně, podle dochované korespondence s Oldřichem z Rožmberka, patřil k známým a uznávaným představitelům města.³⁰⁾ Jeho neklidná krev, válečnický um, ale asi i vidina majetku je příčinou, že se s Řezníkem poté setkáváme v potyčkách na českém jihu jako se schopným kondotírem. Bojoval ve službách města Vodňan proti Rožmberkovi, jeho úředníkům a spojencům.³¹⁾ Původně se patrně jednalo o drobného feudála, pocházejícího podle predikátu pravděpodobně z jihočeských Bernartic (na Písecku), jehož pečeť nese podle A. Sedláčka obraz beránka božího (!), což z jediného, relativně úplného otisku nelze dnes zcela bezpečně potvrdit.³²⁾ Svě stáří dožíval v Táboře.

²⁹⁾ Srov. Jaromír Čelakovský – Gustav Friedrich (edd.), *Codex juris municipalis regni Bohemiae III*, Praha 1948, s. 177–180, č. 106 (konkrétně srov. s. 178).

³⁰⁾ K tomu nyní detailně František Šmahel, *Táborská obec a městská samospráva*, HT 6–7, 1983–1984, s. 145–180, zvláště s. 168–169. Zde i odůvodněná hypotéza, že Jan Bernartický zastával i vzhledem k rozsáhlé korespondenci s Oldřichem z Rožmberka funkci nejspíše městského hejtmana (pozn. 80 na s. 168). Naproti tomu se F. Šmahel mylí, tvrdí-li, že byl neurozeného původu (podobně jako bratři Filip a Mikuláš z Padařova) a měl být původně řezníkem v Bernarticích (srov. s. 169). K tomu srov. následující pozn. 31 a 32. Že Malohradecký skutečně v Táboře, alespoň kolem roku 1443, sídlil a měl zde jistý majetek, vyplývá z detailního rozboru nejstarší dochované tábořské městské knihy z let 1432–1450 provedeného rovněž F. Šmahelem, *Základy města*, HT 5, 1982, s. 103. K jeho úroku ve vesnici Bratřice tamtéž, s. 112. Je nutné zdůraznit, že jeho predikát a přezdívky vedly některé starší autory k závěrům, že se jedná o různé osoby. Za všechny příklady srov. Sedláček, *Hrady* 3, s. 175, který píše, že hejtmanem na lomnickém hradu byl roku 1433 Jan z Bernartic, ale o několik řádek dále, při obléhání Lomnice v roce 1435 uvádí jako velitele obklíčeného hradu i města Jana Řezníka.

³¹⁾ O jeho bojích na straně města Vodňan (spolu s ním zde byla i další významná tábořská osobnost – měšťan Petr Růže) v roce 1443 proti Oldřichovi z Rožmberka, jeho úředníkům a dalším šlechtickým spojencům, souhrnně pojednává Mostecký, *Dějiny . . . Vodňan I*, s. 67–69. O nových srážkách zde, tentokrát roku 1450, kdy se Jan Malohradecký nazývá služebníkem města Vodňan, tamtéž, s. 86–87. Bezpředmětná není ani Mosteckého úvaha, podle které mohl být Jan Malohradecký na jaře (v květnu) 1450 vrchním velitelem spojeného vojska měst Tábora, Písku a Vodňan (s. 86). V širokých historických souvislostech líčí drobnou válku na českém jihu Urbánek, *ČD III/1*, s. 809–811 (k roku 1443), a týž, *ČD III/2*, Praha 1918, zvláště s. 435–459 (k roku 1450). Zde i přehled základní literatury a pramenů.

³²⁾ V originále se totiž dochovaly dva odpovědné česky psané listy Jana z Bernartic, z nichž první je adresován Oldřichovi z Rožmberka a možná jej datovat do cca 21. května 1450 (SOA Třeboň, sbírka Historica 1317) – vydán Ryněšovou a Pelikánem, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka IV*, Praha 1954, s. 216, č. 302. Zde Jan odovídá „vedle pánův svých milostivých, pánův Tábořských a pánův Píseckých i pánův Vodňanských, s nimi státi . . .“. Na dorzu listu je současnou rukou poznamenáno „odpověď řezníkova“. Pod textem se nachází fragment pečeti z tmavého (černého) vosku o průměru cca 2,3 cm. Skoro celé pečeti pole odpadlo a opis je silně setřelý. Papír listu nám však zachránil do jisté míry negativní otisk pečeti, v němž je možno spatřovat psa, srnce či beránka podle fantazie badatele. Druhý odpovědný list Jana z Bernartic, řečeného Malohradeckého je určen Mikulášovi ze Sedlce „jeho bratrům a lidem“ a možná jej snad zařadit k 7. červnu 1450. Orig. dnes v SOA Třeboň, *Historica* 1445. Roční datum není uvedeno; datační

K 19. září 1462 se vztahuje zpráva o jeho nemoci.³³⁾ Ještě předtím, dne 21. dubna 1462, dostal za své služby od krále Jiřího louku zvanou Mlýniště u vesnice Jiví (na Voticku) jako odúmrť po místním sedlákovi Janákovi. Svě právo na tuto louku dokazoval i Jarohněv Vejhák z Koutů. Spor trval až do roku 1465, kdy Vejhákovi bylo dáno za pravdu. V té době se však o Janovi Malohradeckém z Bernartic hovoří jako o mrtvém, takže je pravděpodobné, že jeho smrt lze pravděpodobně položit do počátku roku 1465 nebo těsně před tento rok.³⁴⁾ Z uvedených faktů možno soudit, že Janovo narození spadá asi do období let cca 1390–1400. Jaké však byly jeho počátky husitského, resp. tábořského hejtmana?

Vůbec poprvé je jmenován k roku 1432 v českobudějovických vojenských rejstřících vedených ve 30. letech 15. století.³⁵⁾ Neustálé pŕtky lomnické posádky s vojenskými oddíly ve službách katolických Českých Budějovic přinášely i řadu zajatců na obou stranách. Jan Řezník (v ro-

formule zní: Datum dominico post Corporis Christi. List dosud neotištěn, edici přináší příloha III této studie. V textu listu se výslovně praví, že Jan odpovídá „podle pánův Vodňanských . . . doniž sem v jich službě“. K tomu Mostecký, *Dějiny*, s. 87. Důležitou skutečností je zde dochování jediné, poměrně zachovalé, přitištěné Janovy pečeti, opět z tmavého (černého) vosku o průměru 2,3 cm pod textem. Ale i zde není otázka identifikace erbu pečetele jednoznačná. August Sedláček, *Českomoravská heraldika II*, Praha 1925, s. 92, vidí na štítě „beránka Božího“, Mostecký, *Dějiny*, s. 87, je přesvědčen, že se jedná o „srnce v běhu“. Mám-li pak já trochu popustit svoji obrazotvornost, spatřuji na pečeti stojícího psa chřta (?) s hlavou otočenou heraldicky vlevo, nad jehož hřbetem se vznáší pták (?) či se jedná o korouhev (?); to by jen potvrzovalo názor A. Sedláčka. Srov. přílohu III. Protože však A. Sedláček mohl vidět pečeť v relativně nejlepším stavu, dávám jeho výkladu logicky přednost. Ani jemu se však nepodařilo blíže zjistit, z kterého rodu mohl Jan pocházet. Tolik i k Šmahelovu stanovisku cit. v pozn. 29.

³³⁾ Srov. list zvikovského purkrabího Jana z Petrovic Janovi z Rožmberka z 19. září 1462, otištěný v AČ 14, Praha 1895, s. 114, č. 1750, kde kromě jiného pisatel informuje svého pána, že podle jeho rozkazu jezdil do Tábora ohledně objíždění mezi „a když sme měli jakožto vzít vyjeti, tehdy jest posel přišel od Malohradeckého, že jest velmi truden, a že býti neumož. A tak se jest to rozešlo; ale na tom jest zuostáno, když se Malohradecký zhojí . . ., že chtie rádi na to vyjeti“. Je to současně doklad, jakého postavení a moc Jan Malohradecký v Táboře ještě před svou smrtí požíval.

³⁴⁾ Srov. AČ 37/1 (Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480, ed. Gustav Friedrich), Praha 1941, s. 760–761, č. 76. Darovací list královský pro Jana Bernartického je datován 21. dubna 1462.

³⁵⁾ Vydal a rozebral František Šmahel, *Rejstřík budějovického lapkovského bratrstva z let 1434–1435*, JSH 25, 1956, s. 1–15, v definitivním, kompletním zpracování pak týž, *Českobudějovické vojenské rejstříky z doby husitské*, *Historie a vojenství* 1958, č. 3, s. 321–367. Autor též stručně, leč hutně zobrazil neklidnou situaci oněch let na českém jihu, zvláště ve vztahu města Budějovic k husitským lokalitám, městům a hradům, včetně samotné Lomnice nad Lužnicí (srov. zvl. s. 338–346). Nejstarší zmínka o Janovi řezníkovi (!) z Bernartic (k roku 1432) se týká vyručení Jiříka (Jíry) Mléčka z Tábora. Vedle Jana ručí za Jiřího i dva drobní feudálové z Tábořska (resp. Soběslavska) (s. 356). Téhož roku vyručuje Řezník (či řezník) Jíru Havorku, Vaňka, Kartáčka a Drozda z Lomnice (s. 357).

ce 1434 pak Jan purkrabí na Lomnici³⁶⁾ s některými drobnými šlechtici pocházejícími valnou měrou z Táborska vyručuje v několika případech své zajaté spolubojovníky – např. Jíru Mléčka či Maruška z Tábora nebo Jíru Hovorku, Vaňka, Kartáčka, Drozda a Slapana z Lomnice.³⁷⁾ Množství vězňů na obou stranách a jejich vyplácení posléze donutilo obě strany uzavřít prostřednictvím Janka z Sedlce a Pešíka z Bělé dohodu v uvedených věci, datovanou dnem 7. dubna 1433. Zde vystupuje Jan z Bernartic s konkrétním titulem hejtmana na Lomnici, jakožto suverénní představitel tábořské moci v oné části jižních Čech.³⁸⁾ A jako velitele pevnosti nacházíme Jana řečeného Rezník i dne 25. března 1435, kdy podle vojensky velmi dobře informované kroniky drobného šlechtice katolického vyznání Bartoška z Drahonic byla Lomnice obležena spojeným vojskem Oldřicha z Rožmberka a českobudějovických měšťanů. Kronikář výslovně uvádí, že v té době bylo v Lomnici „přes sto lidí přímo z Tábora a táborů“.³⁹⁾ Její dobývání však bylo nesnadné. Jednak to byla výhodná poloha dobře opevněné lokality, chráněné možno říci ze všech stran vodou či močály, a dále ještě větší význam bezesporu měla i statečnost a bojovnost jejích obránců na čele s hejtmanem. Dlouhodobé obklíčení táborům přinášelo nejen ztráty mezi posádkou, ale zvláště značné obtíže v zásobování potravinami, zbraněmi, municí a dalšími potřebami. Proto bylo bezpodmínečně nutné Lomnici účinně pomoci. Tím se dostáváme k hlavnímu tématu pojednání, k problematice vlastní bitvy u Křeče. Jak z předcházejícího vyplývá, máme za to, že ona událost je skutečně vázána na obléhání Lomnice, byť, jak si dále ukážeme, dochované prameny takový výklad nesporně nepotvrzují.

Začneme tedy přehledem pramenů a literatury, která se otázkou, ať okrajově nebo i speciálně, zabývala. Některými regionálními badateli byla ne zcela neprá-

³⁶⁾ Jan purkrabí z Lomnice (na Lomnici), zmiňovaný během roku 1434, kdy ručí za Slapana z Lomnice, či za Jíru Mléčka a Maruška z Tábora (s. 356–366), může, ale nemusí být totožný s Janem Rezníkem, protože víme, podle listu Jindřicha ze Stráže cit. v pozn. 27, že např. Jan Roháč z Dubé, měl na Lomnici i vlastního purkrabího, jenž se jmenoval Vaněk. Ten může být opět hypoteticky shodný s Vaněkem z Lomnice, jehož Rezník roku 1432 vyručil spolu s Jírou Hovorkou pod základem 150 kop. Srov. shora.

³⁷⁾ Srov. pozn. 35 a 36. Je zajímavé, že jakýsi Vaněk Lomnický je podle Šmahela, Táborská obec, HT 6–7, příloha II, s. 176, ve volebním období prosinec 1436 až listopad 1437 tábořským radním a starším (19. 7. 1437 vystupuje jako tábořský purkmistr). Není vše jedna osoba? Srov. opět pozn. 36.

³⁸⁾ Originál listiny je dnes uložen v ANM Praha, sbírka F-21, České Budějovice, karton 18 (věci obecné a právní). Regest otištěn v díle František Beneš, Karel Beránek a kol., Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, díl I (originály listin), 1/1, AS MV CSR Praha 1974, s. 183, č. 715. Edice písemnosti in extenso v příloze II.

³⁹⁾ Cituji podle českého překladu Bartoškovy kroniky pořizovaného Evou Kamínkovou in: Ze zpráv a kronik doby husitské, uspořádal Ivan Hlaváček, Praha 1984, s. 232–289, k obležení Lomnice s. 274. Jméno hejtmana je zde správně interpretováno podle latinského znění jako Jan řečený Rezník (Johannes dictus Carnifex, srov. FRB V, s. 617). Další tvrzení, totiž, že Jan „ji (tj. Lomnici) kdysi s tábory násilně zabral“, je nepochybně kronikářskou fixní ideou.

vem nazvána jako „poslední bitva tábořská“ či „druhá bitva u Lipan“ ap.⁴⁰⁾ V syntetických dílech o dějinách husitské revoluce se jí dostalo poměrně málo pozornosti a její význam byl spíše chápán více okrajově a regionálně, jak ukazuje líčení události u Františka Palackého, Václava Vladivoje Tomka či naposledy u F. M. Bartoše.⁴¹⁾ Speciální pozornost bitvě u Křeče slíbil věnovat Rudolf Urbánek v rámci své ohlášené knihy V cizích slubách, jež měla být jakýmsi volným pokračováním jeho monografie Lipany a konec polních vojsk s akcentem na polipanský vývoj českého válečnictví. Kniha měla s bohatými rejstříky vyjít na podzim roku 1935, což se ale nikdy neuskutečnilo.⁴²⁾ Mnohem více se snažili objasnit okolnosti křečské bitvy místní a regionální badatelé, reprezentovaní jmény jako H. Svejkovský, Roman Cikhart, Josef Salaba, či v poslední době Jiří Tetiva a současný křečský kronikář Josef Krám.⁴³⁾ In margine svých zpravidla místopisných studií nebo monografických děl se o bitvě šíře či stručněji zmiňují historikové Jan Veselý, František Dufek, K. V. Fišer, František Kuna, Ludvík Domečka nebo německý historik a editor Valentin Schmidt, jenž bitvě věnoval poměrně značnou kritickou pozornost v rámci své širší studie o jižních Čechách v době husitské.⁴⁴⁾ Mnoho usílí věnovali zmínění vlasti-

⁴⁰⁾ Srov. tituly studií – např. Roman Cikhart, Druhá bitva u Lipan, JSH 3, 1930, s. 26; týž, Poslední bitva tábořská (k 500. výročí), JSH 8, 1935, s. 64–65, či předtím již H. Svejkovský, Poslední bitva husitská, Kraj kalicha (Sborník okresu tábořského, milevského a sedlčanského) roč. III, 1925/26, č. 10, s. 153–154.

⁴¹⁾ Palacký, Dějiny III/3, zvláště s. 188 a pozn. 191; Tomek, Děpis města Prahy IV, s. 690–691 a pozn. 17 na s. 691; Bartoš, ČD II/8, 191–192 a pozn. 40 na s. 191. Zmínka i u Macka, Husitské revoluční hnutí, s. 156.

⁴²⁾ Srov. Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, s. 161–162, kde ohlášen titul připravované monografie a zdůrazněn i význam bitvy u Křeče, dále pozn. 1 na s. 260, v níž uvedeno datum vyjítí – podzim 1935 a naznačen stručný její obsah – bitva u Křeče 1435, odboj Roháčův, historie českých rot žoldnéřských ap. Měl jsem možnost osobně si prohlédnout tu část písemné pozůstalosti akademika Rudolfa Urbánka, která je v současnosti uložena v Ústavu československých a světových dějin ČSAV v Praze (zde soustředěna především jeho rozsáhlá excerpta z pramenů a literatury v několika kartonech). Autor shromáždil poměrně bohatý materiál k dějinám českého válečnictví zhruba pro období od poloviny 15. až počátku 16. století, v řadě případů v jeho tištěných dílech nepoužitý; v případě bitvy u Křeče jsem ale nenalezl prakticky nic.

⁴³⁾ Srov. práce cit. v pozn. 40, dále Roman Cikhart, K datování bitvy u Křeče r. 1435, JSH 21, 1952, s. 116; Josef Salaba, Druhá bitva u Lipan, čas. Tábor, roč. 64, č. 12, 21. března 1930, s. 1; týž, Rožmberské zprávy o bitvách u Lipan a u Křeče, ČNM 108, 1934 (ke Křeči zvláště), s. 22–26, a týž, Poslední bitva tábořská, JSH 8, 1935, s. 101. Pouhý populární a kompilační charakter má článek Jiřího Tetivy, Zapomenutá bitva, Haló sobota – příloha Rudého práva č. 33, 17. srpna 1985, s. 4, a drobný článek Josefa Kráma, V obecní kronice, Palcát, roč. 27, č. 39, 25. 9. 1985, s. 3, kde velmi závažné vůbec prve upozornění na náhodné archeologické nálezy, zvláště fragmenty militárií, jež se „v místech bitvy vyorávají“. Bohužel je informace více jak kusá, co se týče lokalizace nálezů i jejich datace. K archeologickým nálezům, které by umožnily formulovat vskutku zásadní závěry k místu a průběhu bitvy srov. pozn. 71.

⁴⁴⁾ Srov. Jan Veselý, Dějiny hradu a panství Choustníka, Praha 1870, s. 14; Sedláček, Hrad 3, s. 175; František Dufek, Paměti Lapáčkovského statku v Bezděčíně, Jihočeský kraj (měsíčník věnovaný studiu jihočeské otázky), roč. 4, 1913, s. 50 (zde otištěna část latinského pamětního zápisu farní kroniky v Křeči z roku 1786 týkající se bitvy u Křeče datované do r. 1434); K. V. Fišer, O minulosti Černovic a okolí, Černovice 1912, s. 28–29 (k dobývání Lomnice a křečské bitvě); František Teplý, Dějiny města Jindřichova Hradce, I/1, Jindřichův Hradec 1927, s. 184 (k Lomnici); Ludvík Domečka, Město Černovice do roku 1641, ČSPS 39, 1931, s. 10 (o Lomnici a Křeči); František Kuna, Dějiny města Lomnice nad Lužnicí, Třeboň 1937, s. 18–19 (velmi stručně včetně obléhání Lomnice); Valentin Schmidt, Südböhmen während der Hussitenkriege, MVGDB 46, 1908, s. 203–244 a 326–356, zvláště s. 347–349. Třebažé vlastní líčení srážky je zde skoro

vědění pracovníci, zvláště v období mezi světovými válkami (1935), snaze o co nejpřesnější dataci (určení měsíce a dne) svedené bitvy. Podstatně menší pozornost byla věnována dalším, podle mého soudu daleko zásadnějším otázkám, jako byly vlastní příčiny a průběh bitvy, její případná souvislost s obléháním Lomnice nad Lužnicí, směr tažení tábořského oddílu a řadě jiných. Je třeba hned v úvodu této partie zdůraznit závažný fakt, že pramenná základna je v tomto případě zcela nedostatečná, zvláště co se týče soudobých pramenů (z 1. poloviny 15. století). Na rozdíl od mnoha zpráv, podružných či detailních, o dějích a událostech husitské revoluce, je mlčení současných pramenů o této srážce přímo zarážející (včetně citované již kroniky Bartoška z Drahonice, která jinak podobnými vojenskými informacemi přímo oplývá). Naskytá se tu určitý paradox, v historickém bádání však dosti častý, že čím je pramen od určitého děje chronologicky vzdálenější, tím bohatší, informovanější a přesnější (mnohdy opět jen zdánlivě) je jeho líčení událostí, popis a další fakta. Jaká je tedy skutečná pramenná základna studované problematiky?

Z celého 15. století pocházejí jen dvě možno říci přímé a dvě nepřímé zprávy, které bychom mohli s určitou dávkou kritičnosti ztotožnit s bitvou u Křeče. Nutno opětovně zdůraznit, že ani v jedné z nich se nehovoří přímo o Křeči, takže shora uvedený obrat o přímých zprávách nutno brát s rezervou. Nejstarším dokladem, jenž snad možno vztáhnout na porážku táborů, je český list císaře Zikmunda Oldřicha z Rožmberka datovaný ve slovenské Trnavě dnem 11. září 1435. Panovník vyjadřuje radost nad zprávou „o poražení nepřátel našich a tvých i té země“ a slibuje adresátovi pomoc dalších nejmenovaných českých pánů, o kterou požádá prostřednictvím pana Aleše Holického ze Sternberka. Zajímavá je zmínka, že císař o vítězství Rožmberka byl zpraven dříve, než došel oficiální list. Z citovaného pramene se tedy dovídáme o nějaké blíže nespecifikované vítězné Oldřichově srážce s husity, která podle datace Zikmundova listu a zpráv předcházejících se musela udát někdy podstatně dříve před 11. zářím 1435.⁴⁵⁾ Další konkrétnější informací o nějaké větší bitvě mezi tábořskými a panskými oddíly, resp. přímo oddíly Oldřicha z Rožmberka, je údaj protokolu basilejského koncilu ze dne 21. října 1435. Tehdy totiž byly čteny na zasedání koncilu listy ze zprávy z Čech, v nichž se psalo o porážce táborů, jejich ztráty měly údajně činit na 800 mužů. Důležitou okolností je tvrzení, že se jednalo o oddíl z města Tábora („conflictus contra illos de civitate Thabor“). Tato, byť na prvý pohled jasnější zpráva, je však bez jakéhokoliv topografického či chronologického určení (před 21. říjnem).⁴⁶⁾

Z nepřímých pramenů z tohoto století lze uvést zmínku z listiny Oldřicha z Rožmberka z 27. září 1440, kterou vydavatel potvrzuje a

výhradně založeno na tzv. kronice N. Heermanna, má autor k předcházející činnosti Lomnických i některé vlastní pramenné doklady (škody způsobené Rožmberkovými ap.), srov. např. pozn. 1 na s. 348.

⁴⁵⁾ Otiskla naposledy R y n e š o v á, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 186, č. 275.

⁴⁶⁾ „Lecte fuerunt littere domini de Rosenbergk et littere vicariorum archiepiscopatus Pragensis credenciales in personam abbatis cuiusdam ordinis S. Benedicti, qui retulit conflictus factos contra illos de civitate Thabor, in quo conflictu succubuerunt VIII° heretici.“ Citaci srov. Johannes Haller, Concilium Basiliense. Die Protokolle des Concils von 1434 und 1435, Basel 1900, s. 543. K tomu ještě Bartoš, ČD II/8, s. 181, poz. 40.

obnovuje obyvatelům svého městečka Černovic právo královské, jež jim dal jeho otec Jindřich. Tuto starší listinu (Jindřichovu) Černovičtí ztratili tím způsobem, „že jim ten list vzat jest na kostele v Černovicích od nepřátel tábořských a jiných, když jsou v městečko vpadli a kostel vybili“, jak doslovně stojí v naraci oné listiny.⁴⁷⁾ Devastaci černovického kostela tábořským vojskem potvrzuje další, dosud nevyužitý pramen. Jedná se o výpovědi některých osob z roku 1456, které svědčí, že kostelu v Černovicích patřily patrně nějaké pozemky a platy ve vesnici Prasetíně. Listina, vystavená na ony pozemky a platy snad Janem z Hojovic (v každém případě ještě za vlády Václava IV.), byla podle svědectví Jindřicha z Hojovic a Beneše z Bělé a na Křeči zničena (či snad uloupena?) opět při dobytí a vypálení černovického chrámu.⁴⁸⁾ Ani v jednom případě není tábořský vpád do Černovic blíže datován. Nicméně černovický rodák a historik Ludvík Domečka ve studii věnované dějinám svého rodiště do roku 1641 tvrdí, podle mého soudu oprávněně, že ona událost se mohla stát pouze roku 1435 (jiné zprávy o pohybech táboritů v okolí Černovic nemáme, ani pro dobu starší, tj. dvacátá léta 15. století), „když Táboři táhli z Deštné přes Černovice ke Křeči“.⁴⁹⁾

O bitvě pak veškeré prameny umlkají na dobu skoro 150 let (mám na mysli přímá svědectví). Je jistě příznačné, že o této události mlčí i takový narativní pramen 1. poloviny 16. století, jako Kronika česká od Václava Hájka z Libočan, která jinak rozvádí množství i zcela podružných momentů doby husitské, ovšem s řadou fabulačních prvků. A tak až v díle mistra Prokopa Lupáče z Hlaváčova, zvaném Rerum bohemicarum ephemeris sive Kalendarium historicum, vydaném roku 1584, nacházíme stručnou, leč nesmírně cennou zprávu o bitvě, kterou snad můžeme ztotožnit se srážkou u Křeče. Poprvé je ona událost přesně datována, a to k 19. srpnu 1435. Dále je zdůrazněna rozhodující role Oldřicha z Rožmberka, kdežto jeho spojenci jsou zde jen globálně uvedeni jako další páni („aliis baronibus“). Vítanou konkrétností je uvedení jediného jména – zajatého tábořského kněze řečeného Buřic (Burzicz).⁵⁰⁾ Ani v tomto díle pisatel blíže nelokalizoval

⁴⁷⁾ Listinu Oldřicha z Rožmberka pro Černovice z 27. září 1440 vydal Antonín Haas, Codex juris municipalis regni Bohemiae IV/1 (1232–1452), Praha 1954, s. 387–388, č. 275.

⁴⁸⁾ Otiskl František Palacký, Archiv český 1, Praha 1840, s. 182 (pod heslem Prasetín). Roku 1456, 20. prosince vypověděl Jindřich z Hojovic, kromě jiného: „A ten list jim vzali Táboři, když jich na kostele dobyli.“ Podobně i Beneš z Bělé (Bielé), seděním ve Křeči: „... a ten list Táboři vzali, když kostel spálili.“

⁴⁹⁾ Srov. studii D o m e č k y, Město Černovice, s. 10, pozn. 42, podle pramene citovaného v pozn. 47. Na pasáž listiny z roku 1440 o zničení starší listiny Jindřicha z Rožmberka během husitské revoluce upozornil před ním již K. V. Fišer, O minulosti Černovic. Mínení Domečkovo přijal bez námitek i Haas, CIM IV/1, s. 388, pozn. 3.

⁵⁰⁾ Srov. citovaný kalendář k dni 19. srpna: „A. D. 1435. Thaboritae a Domino Vlrico de Rosis et allis Baronibus victi etc. ibi captus sacerdos, dicti Burzicz.“ Kniha byla vytištěna v Praze. Vysoké ocenění zájmu mistra Prokopa Lupáče z Hlaváčova o české dějiny, jeho přebohaté knihovny, skrývající ve své době řadu unikátních, nám bohužel nedochovaných rukopisů, z nichž autor mohl čerpat své zna-

táborskou porážku, ani blíže nenaznačil její příčiny a průběh. K jisté opatrnosti k některým částem citovaného kalendářního záznamu nás nutí právě uvedené jméno. Víme totiž, že táborský či sirotčí kněz tožného přízviska měl podle zprávy Starých letopisů českých padnout již v bitvě u Lipan.⁵¹⁾ Z hlediska historického bádání je Lupáčova informace o to zásadnější, zjistíme-li, co námahy vynakládali historici v období před druhou světovou válkou na stanovení přesné datace bitvy. Lupáč zůstal nepovšimnut, a tak na upozornění F. M. Bartoše otiskl celý záznam s kratším komentářem Roman Cikhart až v roce 1952.⁵²⁾ Uvedená zpráva uzavírá okruh pramenů staršího období, tj. 15. a 16. století, které, jak jsme naznačili, jsou dosti skoupé na konkrétnější a obsáhlejší vylíčení celého děje a jeho rámce.

Počátkem 17. století (tj. více než 170 let po tragédii u Křeče) začíná druhá, chronologicky mladší řada narativních pramenů, jež jsou neskonale lépe a obsírněji informovány jak o věci samé, tak přinášejí množství zajímavých detailů, z nichž některé však musíme opět asi vyložit jako významný fabulační prostředek autorů. Zcela dominantními prameny vrstvy jsou kronikářská díla posledního rožmberského archíváře Václava Březana. Ten totiž přes časovou vzdálenost mohl použít řadu nám již nedochovaných archiválií, z nichž vědomě čerpal, z tehdejšího bohatého rodového archivu v Třeboni. Jeho kratší práce, tzv. Rosemberské kroniky krátký a summovní výtah (tak byla kronika nazvána svým prvním editorem Palackým) z roku 1609, uvádí vůbec poprvé jméno lokality, kde bitva byla svedena – Křeč. Příčinou vytažení táborského vojska do pole byla v tomto případě „lítost Táborů nad vyhlazením Sirotků“. Táboři proto „z města svého Hradiště . . . v některém stu jezdecky s vozy a pěšími vytáhše, umínili pole u Nymburka proti pánům, chtěvše Sirotků pomstít, sebrati“. Když však dorazili ke Křeči, byli vojskem Oldřicha z Rožmberka a dalších pánů obklíčeni, část pobita, další zajati a zbytek rozehnan. Tak sešlo z jejich záměru táhnout k Nymburku.⁵³⁾ Celé líčení není přesně datováno, pouze zařazeno za odstavec o dobytí Lomnice nad Lužnicí Rožmberkem, mezi bitvou u Lipan (1434) a smrtí císaře Zikmunda (1437), přičemž jako současně události ve vztahu ke Křeči, připojil kronikář informaci o dobytí dvou tvrzí, resp. hradů rožmberskými, a to Ostromeče a Bozejovic. Objevuje se zde nejstarší, značně pregnantní vysvětlení příčiny tažení táborské-

lostí, podal např. F. M. Bartoš, Datum Husovy volby rektorem pražské univerzity, JSH 4, 1931, s. 83–84.

⁵¹⁾ Srov. např. vydání Františka Palackého, Starí letopisové čeští, Praha 1829, s. 90 (bitva u Lipan). „Tu jsou zbiti silní bojovníci, kněz Prokop Holý . . . a jiných mnoho kněží (kněz Markolt, kněz Jan Buřič, Pešček z Plzně a jiní).“ K tomu srov. výklad Urbánka, Lipany a konec polních vojsk, s. 156 a pozn. 124 na s. 257.

⁵²⁾ Srov. Cikhart, K datování bitvy u Křeče (srov. pozn. 43). Objevením této zprávy byl tak ukončen dlouholetý spor o přesnou dataci konání bitvy.

⁵³⁾ Srov. ČČM 2, 1828, sv. 4, citace ze s. 57–58.

ho oddílu směrem k východu, totiž „sebrání pole“ u Nymburka.⁵⁴⁾ Čili zde není ani náznakem nadhozena spojitost s pomocí obležené Lomnice. Třeba po pravdě říci, že o záměru shromáždit nějaká husitská vojska v Polabí nemáme absolutně žádnou přímou či nepřímou zprávu ze současného pramene (tj. z písemností z doby kolem roku 1435). Nicméně nelze tuto možnost, i s ohledem na místo bitvy (Křeč – východně od Tábora), zcela negovat.

Téhož roku, do kterého se hlásí sepsání Březanova Výtahu z rožmberské kroniky (1609), byla poprvé vytištěna jiná, tentokrát německá práce, rozsáhle popisující dějiny husitských válek. Jejím autorem byl Zacharias Theobald, Němec, rodák z českého Slavkova, jehož spis je příznačně nazván Hussitenkrieg. Kniha byla poté vydána v reediciích ještě roku 1621, a posléze i 1750.⁵⁵⁾ Faktem zůstává, že její autor nebyl husitům nikterak nakloněn, ale i v jeho rukou byly prameny, které se opět do naší doby nedochovaly. I on se zmiňuje, byť více než stručně, o porážce táborů (ovšem zase bez přesné lokalizace). K roku 1435 na jednom místě Theobald píše, že Oldřich z Rožmberka a Menhart (z Hradce) snadno dobyli hrad Příběnice, patřící táboritům. Odtud táhli k městu Lomnice, kterého se zmocnili až po dlouhém obléhání, a donutili (patrně se mívá posádku) přijmout a slíbit vše, na čem se páni usnesli. Město Tábor se mezitím s pány smířilo a slíbilo uznat císaře Zikmunda za svého krále. O dvě stránky dále týž autor uvádí, že na podzim 1435 se shromáždilo 700 táboritů, 200 pěších a 500 jízdních, a chtěli znovu dobýt Lomnici, ale pán z Rožmberka na ně zaútočil a pobil jich na 400, mezi nimi i jejich vůdce – kněze jménem Parcicz (!). Tuto formu jména udává výtisk z roku 1750; při nahlédnutí do vydání z roku 1621 zjistíme podobu Barzicz. Ono záhadné jméno vrchního představitele táborského vojska znělo původně zcela určitě kněz Buřič (Burzic). Znamená to, že Z. Theobald buď údaj o jménu kněze čerpal z námi již uvedeného díla Prokopa Lupáče, kde se čte Buřič poprvé, nebo měl po ruce společnou předlohu, ze které čerпали oba. Osobně se nám jako pravděpodobnější jeví druhá alternativa, protože Lupáč celou událost, jak jsme již uvedli, přesně

⁵⁴⁾ Faktem zůstává, že řada historiků, počínaje F. Palackým, zastává podle Březanova tvrzení z roku 1609 názor, že bitva u Křeče byla svedena jedine v důsledku tažení táborského vojska do Polabí. Vedle Palackého srov. např. František Kulhánek a František Mikolášek, Královské město Nymburk, Nymburk 1910, s. 86. Ze současných badatelů je to Amedeo Molnár, Tábořský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice, s. 47. Nikdo z nich však nepodepřel své závěry o jiné prameny, než o zprávu Březanovu. Velkou skupinu badatelů, kteří se snaží o jistý kompromis, představuje např. V. V. Tomek, kde úvaha o možném zásobení Lomnice navazuje na pozdější předpokládané „sebrání u Nymburka“, jež se však v důsledku porážky u Křeče neuskutečnilo.

⁵⁵⁾ Srov. pozn. 17 (citace díla), 3. vydání M. Zacharias Theobalds Hussitenkrieg oder Geschichte des Lebens und der Lehre Joh. Hussens etc., Breslau 1750; verze z roku 1621 a 1750 jsou místy rozdílné, ale ani ne tak v samotných faktech, jako ve stylizaci, slovosledu, popř. i chybách způsobených tiskem (?).

datuje ke dni 19. srpna 1435; zatímco Theobald klade bitvu dosti široce a poměrně nepřesně až do podzimu (im Herbst) téhož roku.⁵⁶⁾

Ale vraťme se ještě k osobě Václava Březana, respektive k jedné z velkých záhad jeho literární tvorby. Roku 1695 dokončil a připsal hraběti Šternberkovi tehdejší probošt třeboňského kláštera Norbert Heermann německy psanou kroniku tzv. Rožmberskou (Rosenbergische Chronica). Líčí dějiny rožmberského rodu zhruba do čtyřicátých let 16. století.⁵⁷⁾ Někteří badatelé, kteří se detailněji zabývali dílem Václava Březana na jedné a Norberta Heermanna na straně druhé, např. koncem 19. století František Mareš, během 20. století především Josef Salaba, Václav Hadač a v současnosti Jaroslav Pánek, se odůvodněně domnívají, že tzv. kronika Norberta Heermanna není nic jiného než německý překlad konceptů k prvním třem dílům Březanovy Historie rožmberské, z jejichž celkem pěti dílů se nám dochovaly pouze dva poslední.⁵⁸⁾ Naproti tomu zmíněné první tři díly, kde Březan popisoval události starší doby včetně 15. století, jsou asi již nenávratně ztraceny, i když ještě kolem poloviny 18. století s velkou pravděpodobností existovaly.⁵⁹⁾ Heermann Březanovy elaboráty pravděpodobně jen přeložil, podstatně zkrátil, stáhl v jeden celek a jen výjimečně doplnil. Přijmeme-li tuto nastíněnou hypotézu, dojdeme k závěru, že jádro německé Rožmberské kroniky nepochází až z konce 17. století, ale vzniklo již na jeho samotném počátku, někdy asi v letech 1602–1609.⁶⁰⁾

Tento širší výklad byl nutný z toho důvodu, že, jak si ukážeme na Heermannových (resp. Březanových) údajích, jsou zcela závislí další autoři narativních prací 17. a 18. století, jako Bohuslav Balbín, Jan František Beckovský nebo autor latinského zápisu křečské farní pamětní knihy z roku 1786 (dnes nezvěstné), patrně děkan (?) Leopold Tic (Títze?). Staly se též směrodatnými pro všechny historiky, počínaje Františkem Palackým a konče F. M. Bartošem.

Nejrozsáhlejš a nejpodrobnější zpráva vůbec o bitvě u Křeče, dochovaná v Heermannově německém překladu, zní ve volné české parafrázi následovně. Základní změnou oproti Březanovu Výtahu i dalším pramenům (Theobaldovi ap.) je pevná fixace táborské porážky v souvislosti s pomocí Tábora obležené Lomnici nad Lužnicí. Táboři chtěli dobývané město a hrad zásobit, a proto poslali obleženým 48 vozů s municí a potravinami s doprovodem tisícíčlenného oddílu, složeného z pěších i jízdních bojovníků. Dostali se bez odporu až do Lomnice, protože podle autora se údajně jejich síle nemohlo odporovat. Na zpáteční cestě se „obrátili“ na Deštnou, kde přenocovali a následujícího rána se pok ubírali na Černovice. V jejich blízkosti,

⁵⁶⁾ Srov. Theobaldovo vydání z roku 1621, s. 311 a 313 (vlastní bitva) a vydání z roku 1750, s. 423 a 425; zde i podoba jména („ein Pfaffe, mit Nahmen Parcicz, das Leben verlohrt“) oproti znění z roku 1621 („Pfaff Barzicz geblieden ist“). K tomu srov. pozn. 50.

⁵⁷⁾ Vydal Matthäus Klimesch, Norbert Heermann's Rosenberg'sche Chronik, Prag 1897.

⁵⁸⁾ Důkladné shrnutí problematiky přináší nyní Jaroslav Pánek, Václav Březan: Životy posledních Rožmberků, sv. 2, Praha 1985, kde samostatná studie Pánka, Poslední Rožmberkové a jejich kronikář, o vztahu Březan a Heermann (s. 672), o pětisvazkové Historii rožmberské (s. 668), kde i citace veškeré příslušné literatury.

⁵⁹⁾ Touto otázkou se asi nejpodrobněji zabýval Václav Hadač, Drobné příspěvky k životopisu a dílu Václava Březana, JSH 31, 1962, s. 97–111, zvláště s. 99–100, kde uvedena zpráva o zapůjčení tří dílů Rožmberské historie roku 1753 pozdějšímu proboštovi rajhradského kláštera P. Josefu Bonaventurovi Pitterovi, po jehož smrti se Březanovo dílo ztratilo. K tomu i Pánek, Poslední Rožmberkové, s. 672, a pozn. 86 zde.

⁶⁰⁾ Pánek, s. 668; znamená to, že tyto tři díly vznikly ještě před Březanovými Výtahem, jež je datován do léta 1609.

v Křeči (nebo u této obce), byli obklíčeni pány s jejich ozbrojeným lidem. Obě strany se pak vzájemně ostřelovaly a podnikaly vůči sobě i drobnější výpady, přičemž mnoho lidí i koní z táborského i panského vojska padlo. Tento stav měl údajně trvat od poledne až do večera. Když však táboři zjistili, že jim docházejí síly, poslali do Tábora posla s prosbou o pomoc. Mezitím byla zapálena vesnice v originálu zvaná Gräbern, což editor kroniky M. Klimesch vykládá na dnešní lokalitu Údolí (v blízkosti Josefatského údolí), my však asi správněji podle směru na Tábor uvažujeme, že se snad jednalo o vesnici Hroby. Oheň byl založen patrně pro lepší orientaci očekávaného pomocného oddílu. Z Tábora také byl vskutku neprodleně vyslán pomocný houf v síle 300 pěšáků i jezdců, ale panské vojsko jeho pochod zpozorovalo a ještě před spojením s obklíčenými jej napadlo a rozprášílo. O půlnoci pak panské oddíly napadly tábority a po delším urputném boji, kdy podle kronikářovy literární licence byl křik bojujících slyšet na míli cesty, nevydrželi obránci zuřivý nápor nepřátel, opustili svoje vozy, část z nich prchla do blízkých lesů, mnozí byli pobiti a další zajati. Z táborského oddílu se mezi padlými jmenovitě připomíná jakýsi pan Hroch, kněz Hans Aufruer a „mnoho dalších vznešených“. Páni se po vítězství rozdělili o zajatce. Oldřich z Rožmberka zajaté uvěznil na Choustníku, v Soběslavi a v Třeboni. Až na závěr celé pasáže připomíná kronikář, že vše se tak seběhlo proto, aby páni „odtrhli od sebe malé vojenské skupiny, jelikož táborité chtěli znovu uspořádat vojenské tažení a zamýšleli spojit se s jinými a táhnout ke (či proti?) Kutné Hoře a Nymburku“. Kdyby se tak stalo, zůstalo by panstvo zcela bezmocné. Bitva u Křeče je zde nesprávně datována k roku 1434, neurčitě ke dnům 18. a 19. srpna. Poté, pokračuje pisatel, se obrátil pán z Rožmberka s posilami opětovně proti Lomnici a dobyl jí prvním útokem. Zajatce uvěznil na svých hradech a dobytou pevnost nechal zbourat a srovnat se zemí. Tolik ve volné české parafrázi popis křečské bitvy a jejich okolností v tzv. rožmberské kronice Norberta Heermanna.⁶¹⁾

Možno říci, že tohoto původně Březanova vypravování se skoro doslovně drží i líčení Bohuslava Balbína ve 4. knize jeho rozsáhlého díla Epitome historica rerum Bohemicarum sive Historica Boleslaviensis (tj. Výtah z českých dějin), které vyšlo v Praze roku 1677. Odlišné jsou jen některé stylistické obraty, krácení jistých partií ap. Jedinou, avšak dosti důležitou drobností navíc, je lokalizace bitvy na „otevřenou planinu u obce Křeč, na kterémžto místě stojí kostel, jak jej dodnes vidíme“. I zde nacházíme nesprávné datum roku – totiž 1434.⁶²⁾

Rovněž tzv. Poselkyně starých příběhů českých (díl I do roku 1526),

⁶¹⁾ Srov. Klimesch, Rosenberg'sche Chronik (celá citace v poz. 57), s. 105–107 (zde pasáž k bitvě u Křeče). Český výtah podal i Salaba, Rožmberské zprávy, s. 24–25, v níž autor vztahuje, oproti Klimeschovi, zprávu o zapálení vsi „Gräbern“ na lokalitu Hroby.

⁶²⁾ Liber IV, cap. XII, s. 486–487. Lokalizace je určena větou: „locus pugnae in edita planitie ad pagum Krzecz, in quo loco templum stat, quod hodieque videmus . . .“

vydaná v Praze roku 1700 od křižovníka Jana Františka Beckovského, je zase jen upravený český překlad Balbínovy pasáže o křečské bitvě, s některými vlastními fabulačními tvrzeními autorovými – např. závěr, že název obce Křeč má správně znít Křič údajně od křiku, který byl typický pro tragický závěr srážky. Na rozdíl od Balbína Beckovský vřazuje správně událost do dějů léta 1435, s denním datem – pátek Nanebevzetí Panny Marie.⁶⁵⁾

Je opět příznačné, že o něco starší kronika Tomáše Pešiny z Čechorodu, zvaná Mars Moravicus (tj. Mars na Moravě) a vydaná podobně jako uvedená Balbínova práce v roce 1677, jež mimořádnou pozornost věnuje různým domácím válkám, bouřím, rozbrojím, bitvám ap., nemá o naší problematice ani zmínky.

A na závěr výčtu dochovaných pramenů možno ještě jmenovat, spíše jako zajímavost, citovaný již též latinský zápis ve farní křečské kronice z roku snad 1786. O vlastní bitvě zde autor píše skoro doslova to, co Balbín. Pouze úvodem přináší zápis některé lokální podrobnosti doby starší, údajně asi z poloviny dvacátých let 15. století. Valná většina však je bezpochyby fabulačním produktem pisatele – např. založení husitského tábora u Křeče, popravy mnoha kněží z okolních farních osad, vypálení některých lokalit husity v okolí včetně samotné Křeče ap.⁶⁴⁾

Shrneme-li poznatky, fakta a stanoviska všech použitých pramenů, zjistíme, že v problematice bitvy u Křeče nelze získat jednoznačný, bezpečný a kritický obraz této historické události. Prameny si někdy odporují, obsahují (jak si dále ukážeme) i řadu faktických chyb, přináší sporný výklad nebo údaje, které si nelze ověřit jinde. Nicméně pokusme se i za daného stavu o vytvoření určité hypotézy o okolnostech a průběhu křečské bitvy, třebaže náš závěr bude zeslaben tím, co bylo řečeno v předešlé větě.

1. Jednalo se bezpečně o vojenský oddíl města Tábora.⁶⁵⁾

2. S velkou pravděpodobností je bitva u Křeče ve spojitosti s obležením Lomnice a snahou Tábora obleženým pomoci. Jen V. Březan za příčinu tažení oddílu uvádí shromáždění husitských vojsk u Nymburka, ostatní prameny se o této zamýšlené výpravě zmiňují pouze okrajově,

⁶⁵⁾ Srov. Beckovský, Poselkyně I, s. 768.

⁶⁴⁾ Latinskou pasáž snad části zápisu otiskl Dufek, Paměti Lapáčekovského statku, s. 50; český překlad, který oproti Dufkově edici je značně delší a přináší i některé informace navíc (právě např. o údajném husitském táboře u Křeči, popravách kněží z okolních obcí ap., zatímco v líčení bitvy samé se křečská kronika výslovně dovolává svědectví Balbínova) publikoval Svejkský, Poslední bitva husitská, s. 153–154. Bohužel není dnes možné provést revizi údajů křečské farní kroniky v originálu, jenž je patrně nenávratně ztracen. Není uložen ani v OA Pelhřimov, ani se nenachází na Děkanském úřadu v Černovicích (právě zde mi bylo sděleno, že rukopis vzal asi za své během druhé světové války, kdy měl být ukryt a později již nenalezen).

⁶⁵⁾ Srov. soudobé svědectví podle citace v pozn. 46.

jako o události, která měla následovat v případě, že by bitva u Křeče měla opačný výsledek.⁶⁶⁾

3. Pomocný houf z Tábora čítal 700 (Theobald) až 1000 mužů a 48 vozů (pouze A. Sedláček v Hradech uvádí z neznámých důvodů počet vozů na 28). S tím koresponduje zpráva čtená na koncilu v Basileji, že ztráty husitů dosáhly údajně počtu 800 mužů. Spíše se v tomto případě bude jednat o četnost celého rozprášeného tábořského vojska. Počet padlých se snad mohl blížit tvrzení Theobaldovu, že šlo asi o 400 mužů.⁶⁷⁾

4. Oddíl vyrazil z Tábora někdy asi během první poloviny srpna a do Lomnice se dostal patrně přímoú trasou, přes Soběslav a Veselí nad Lužnicí. Stojíme zde před velkou záhadou, jakým způsobem se tak poměrně četný tábořský oddíl dostal bez odporu do obležené Lomnice, bráněné posádkou zhruba 100 mužů v čele s Janem Řezníkem? Vysvětlení lze podat několika způsoby. Mohlo jít o nějaký klamný manévr, který část oblehatelů odlákal nebo spíše v té době útočníci neměli tolik sil, aby bylo obležení dokonalé a tábořští se mezerou dostali do města a hradu ap.⁶⁸⁾

5. Na zpáteční cestu se oddíl vydal někdy během 17. srpna (nejspíše brzy ráno). A opět se objevuje kardinální otázka, proč se nevracel předpokládanou stejnou a nejpřímější cestou? Že by husité vskutku mířili z Lomnice do prostoru Kutné Hory a Nymburka, jak spíše naznačují některé prameny? Směr by to dosti naznačoval. Je však logické u houfu, který měl zásobovací úkol, takovéto dlouhé tažení, bez potravin, munice a zbraní zanechaných v Lomnici, očekávat? Spíše se nabízí vysvětlení, že husité se skutečně vraceli do Tábora, ovšem přímá cesta zpět byla mezitím snad zatarasena nebo hrozilo nebez-

⁶⁶⁾ Srov. k tomu pozn. 54.

⁶⁷⁾ Sedláček 3, s. 175 (údaj o 28 vozech, bez citace příslušného pramene, mohl vzniknout i pouhou tiskovou chybou). I tento autor se domnívá, že oddíl z Lomnice mířil k Nymburku, kde chtěl „sebrati pole“. To ještě k doplnění pozn. 67. K počtu padlých srov. pozn. 46, 55, 56 a částečně i 61. Např. B. Balbín a prameny na něm závislé (např. křečská farní kronika) hovoří dokonce o 1300 padlých táboritů, což vzniklo z mechanické úvahy, že u Křeče byli pobiti všichni tábořští bojovníci z vlastního oddílu táhnoucího od Lomnice (cca 1000 lidí) i pomocného, vyslaného urychleně z Tábora (cca 300 mužů), což odpovídá číslu 1300. Srov. pozn. 62 a 65. Obdobně uvažuje, byť ne tak apriorně Beckovský (srov. pozn. 63). Pozoruhodné srovnání (v četnosti oddílu a počtu doprovázejících vozů) poskytuje popis známé a rovněž tragicky zakončené zásobovací husitské výpravy do Bavor v druhé polovině září 1433, vedené Janem Pardusem z Horky a Janem Řítkou z Bezdědic. Oddíl měl pravděpodobně skoro dva tisíce mužů (pět set jízdních a čtrnáct set pěších) s devadesáti čtyřmi vozy. K výpravě a následné porážce a rozprášení husitského vojska u Hiltersriedu 21. září 1433 srov. podrobně Urbánek, Lipany a konec polních vojsk, s. 126 a pozn. 138–139 na s. 233–234, kde veškerá starší literatura a prameny; dále přehledně Bartoš, ČD II/8, s. 153 (jeho odhad činí 1500 pěších a 200 jezdců, počet vozů neuvádí). Poměr 2000 bojovníků ku 94 vozům z roku 1433 je velmi blízký se stavem tábořského oddílu v roce 1435, v němž na 700–1000 (resp. 800) členů (tedy zhruba polovinu) připadalo 48 vozů (tj. skoro přesná polovina vozů vojska rozprášeného v Bavorsku).

⁶⁸⁾ U Březana (resp. N. Heermanna) se vyskytuje tvrzení, že se „jejich síle (Táborských) nemohlo odporovat“, srov. pozn. 61.

pečí, že se tak stane. Proto oddíl zamířil zpět oklikou, ať již vědomě, či mu tento daný směr byl vnucen nepřítelem. Ještě je možno nadhodit hypotetickou otázku, zda oddíl vracející se do Tábora neměl případný zásobovací úkol, tj. opět získat v krajině ne zcela vydrancované zásoby, které byly zanechány v Lomnici, pro potřeby vlastního města Tábora? Ani jednu z uvedených možností nelze apriorně vyloučit. Nocleh v Deštné ze 17. na 18. srpna by snad naznačoval prvou úvahu – úmysl vůdců tábořského houfu oklamat protivníka změnou směru. Během 18. srpna se však situace podstatně změnila, a to v neprospěch táborů. Asi již během tohoto dne, možná, že záhy po opuštění Deštné, byli dostiženi pronásledovateli a celý pochod se změnil v prudké ústupové boje. Je dosti pravděpodobné, že s tím souvisí i vypálení a devastace kostela v Černovicích, kam tábořský oddíl dospěl někdy během dopoledne 18. srpna. Zničení sakrálního objektu nelze tu vysvětlit pouze známou tábořskou nevráživostí vůči kultovním stavbám, ale spíše případným pokusem učinit z něho narychlo opěrný, obranný bod. Jeho realizace se však patrně nezdařila, táboři byli silou vytlačeni z obce a za pokračujících bojů zahuli prudce k západu, směrem k Táboru. Zde se však panským a snad i budějovickým městským oddílům podařilo na otevřené planině u křečského kostelela někdy kolem poledne obkličovací manévry, který táborům definitivně uzavřel možnost pokračovat v cestě na Tábor. Nelze vyloučit ani úvahu, že pro toto vyvýšené dominantní místo se posléze rozhodli sami husité, kteří opřeli svou rychle zbudovanou vozovou hradbu právě o křečský kostel. Poslední uměnovědné monografie a kompendia datují počátky této sakrální stavby, nesoucí patrocinium sv. Jakuba Většího, do doby po polovině 13. století. Nejstarší částí je dochovaná apsida, k níž byl kolem roku 1300 přistavěn raně gotický presbytář a věž. Uvnitř kostela se dochovaly velmi cenné a původně značně rozsáhlé gotické fresky z doby okolo roku 1340, ze starších architektonických fragmentů vně kostela (kamenná hřbitovní zídka) lze odůvodněně předpokládat, že stavba mohla být ve středověku úplně nebo alespoň částečně opevněna.⁶⁹⁾ Husité využili kostela snad k zabezpečení svého týlu, což po stránce taktické bylo právě jimi již v minulosti několikrát úspěšně využito. Za všechny případy lze uvést Žižkovu vítěznou bitvu s panskými oddíly v Malém, tehdy Panském Boru u Horažďovic, někdy počátkem října 1420. I on využil románský kostelík stojící na temeni návrší jako základnu své obrany.⁷⁰⁾ Podobnou taktikou byla svedena jiná vítězná Žižkova bitva, tentokrát ve východních Čechách – bitva u Hořic dne 20. dubna 1423, kde základnou obrany husitů se stalo

⁶⁹⁾ K dějinám křečského kostela srov. Jiří Kuthan, Středověká architektura v jižních Čechách do poloviny 13. století, 2. vyd. České Budějovice 1977, s. 203, kde i starší literatura; Emanuel Poche a kol., Umělecké památky Čech 2 (K–O), Praha 1978, s. 155, zde naprosto nesprávné tvrzení, že kostel byl roku 1439 pobořen husity. Detail kamenné hřbitovní zídky srov. ve fotopříloze.

⁷⁰⁾ K tomuto střetnutí srov. podrobný výklad Macka, Tábor II, s. 246–249.

návrší se starším kostelíkem sv. Gotharda.⁷¹⁾ Bohužel v případě Křeče se úspěch husitským bojovníkům nepodařilo opakovat. Na vojenské porážce Tábořských mělo asi vliv několik aspektů – možné ztráty při ústupu z Lomnice, zvláště asi v Černovicích, nelze vyloučit ani podstatnou přesilu nepřátelských vojsk, psychologický moment při rozprášení pomocného třistačlenného houfu vyslavného z Tábora ap. K zapálení vesnice Gräbern (čili jak uvádíme, Hroby) lze vedle vysvětlení rázu orientačního (pro orientaci pomocného oddílu při pochodu v noci) nabídnout i úvahu o možném požáru, který vznikl právě při napadení a rozházení pomocného voje. A faktem též zůstává, že i prvotní zápal, nadšení a entuziasmus husitských bojovníků v počátcích revoluce již v této době ztratil na svém důrazu i naprostém přesvědčení o boji za spravedlivou věc. Domácí protivníci se v tomto období navíc již dokonale seznámili a osvojili si i základní takticko-technické i operační umění vlastní a typické pro husitské válečnictví.

6. Nelze bezpečně zjistit, které další šlechtické oddíly bojovaly na straně Rožmberkově. S velkou pravděpodobností se mohlo jednat o lid pana Menharta z Hradce, v případě ostatních se můžeme jen dohadovat – snad se jednalo o Mikuláše Krchlebce a Jana Malovce z Pacova.⁷²⁾ Účast zde měli patrně i několikrát vzpomenuté oddíly z Českých Budějovic.

⁷¹⁾ K bitvě srov. Šmahel, Jan Žižka z Trocnova, s. 166 a literatura shrnutá dále na s. 213 v pozn. 31; naposledy Petr Klučina, Vojenská činnost Jana Žižky z Trocnova v letech 1423–1424, Studie k československým vojenským dějinám, in: Zošity příspěvků k sociálně politické a historické problematice vojenstva a armády, roč. V, 1976, č. 2–3, s. 5–22; k bitvě u Hořic s. 9–10, kde v pozn. 13 na s. 10 upozornění na Theobaldův údaj (in: Hussitenkrieg), že bitva měla být svedena až 23. dubna.

Důležitým, ne-li rozhodujícím momentem v lokalizaci bitvy by nepochybně měly být archeologické nálezy, o nichž předběžně srov. pozn. 43 (článek Josefa Kráma). Ohledně nálezů u Křeče laskavou informací poskytl ředitel Okresního muzea v Pelhřimově PhDr. Jaromír Tausch dopisem 22. února 1986. V něm píše, že níže uvedené archeologické nálezy odevzdal do pelhřimovského muzea roku 1982 právě Josef Krám. Ten uvedl, že sám není nálezcem, a že odevzdané předměty byly údajně nalezeny asi v okruhu do 100 m od stávajícího památníku bitvy (z roku 1935, jenž stojí při samé silnici spojující Křeč s Černovicemi, asi v jedné třetině vzdálenosti mezi nimi blíže ke Křeči, tj. asi 1 km vzdušnou čarou na východ od okraje obce). Nyní jsou součástí muzejní expozice. Konkrétně se jedná o 4 ostruhy, 2 podkopy, 1 sekeru, 2 hroty kopí, 2 hroty šípů, 1 oboustranný břit (?) s tulejkou (?) a 2 úlomky z kamenné koule. Popsaná militária by zasluhovala detailní archeologické zhodnocení, podobně jako celý terén, v němž byla údajně nalezena. Jestliže dáváme prioritu v lokalizaci bitvy místu u křečského kostela oproti zdánlivě jednoznačnému určení polohy náhodnými nálezy, činíme tak ze dvou důvodů. Předměty byly získány za velmi nejasných a nepřesných nálezových okolností. Dále si nutno uvědomit, že právě těmito místy ustupoval tábořský oddíl od Černovic směrem k západu, tedy ke Křeči, resp. Táboru. Militária mohou pak mít spojitost právě s těmito ústupovými boji ještě před svedením vlastní bitvy. V potaz byla též vzata i pomístní jména katastrů lokalit Křeč a Černovice podle indikačních skic, jež by mohla nepřímo fixovat odraz události z roku 1435 k určitému místu (trati, poloze ap.). Bohužel studium bylo zcela negativní. Srov. SÚA Praha, fond Indikační skici, Tábořský kraj, č. 223 (Křeč) a č. 103 (Černovice).

⁷²⁾ O případné účasti Krchlebce a Malovce uvažují hypoteticky na základě údaje z Pešínova Marsu, v němž jsou oba jmenovaní uváděni v březnu roku 1435 (dobývání Příběhic ap.), srov. pozn. 17. Jen pro zajímavost uvádím beletristické, leč v nejednom

7. Dosti záhadná jsou jména vůdčích osobností táboritů. Daný okruh pramenů uvádí jakéhosi kněze Buřiče, který zde měl být zajat nebo dokonce zabit. Německé znění kroniky Norberta Heermanna pak přináší znetvořená a jinak neznámá jména „pana“ Hrocha a kněze Jana (Hanse) Aufruera (?).⁷³⁾

Porážka a celková pokleslost Tábora v tomto roce má svoje vnější příčiny. Jak jsme již uvedli, byl to především vzpomenuť sněm svatovalentinský, jehož závěry vrhly Tábor do téměř izolované pozice. Ostatní města, která nacházíme na táborském sněmu v prosinci 1434, Roháčův svaz opustila, možná, jak naznačuje např. F. M. Bartoš, s úmyslem jít vlastními cestami, podle doporučení Šimona Kováře šetřit zatím sil a vyčkat dalšího průběhu okolností. Tento vývoj měl pro Tábor jistě osudové důsledky. Svou úlohu sehrály i štědré prostředky poskytnuté basilejským koncilem domácím odpůrcům radikálních husitů. Tak například na sjezdu v Brně, jehož jednání započalo začátkem července 1435 za účasti Zikmunda, rakouského vévody Albrechta a představitelů koncilu, obdrželi páni Oldřich z Rožmberka a Menhart z Hradce právě dne 3. srpna z celkové sumy 1950 zlatých po 600 zlatých, Ptáček za dobytí Ostromeče 400 a jeho pomocník Aleš ze Šternberka 300 zlatých.⁷⁴⁾ Jak se zdá, zúročili právě oba jihočeskí magnáti znamenitě udělené finanční prostředky. Z nich asi byly postaveny a vyzbrojeny nové vojenské oddíly k dalšímu obléhání Lomnice i svedení bitvy u Křeče.

Roháčova pozice na Táboře se prudce zhoršila. Vojenské neúspěchy během jara i léta 1435 posléze donutily tohoto především přímočarého vojáka, nepřilíš jemného politika a diplomata, k odchodu z Tábora na hrad Sión u Kutné Hory. Možná, že jeho rozchod s Tábořem lze datovat do doby ještě před bitvou u Křeče, i když se nabízí vysvětlení, že tak spíše se stalo po oné nešťastné události. Lomnice navzdory táborské porážce hrdinně vzdoruje dále a je nutné odmítnout tvrzení řady mladších kronikářů, že vzápětí po Křeči ji Oldřich z Rožmberka vojensky dobyl a osadil. V Táboře však získávají zcela vrch síly kompromisního charakteru, jejímž hlavním představitelem se stal kněz Bedřich ze Strážnice. Tato dosti rozporná osobnost husitské doby držela na počátku roku 1435 město Kolín, které získala snad koupí od sirotčího bratrstva. Koncem dubna začalo obléhání Kolína Pražany, ale obratnou politikou se Bedřichovi podařilo akci Pražanů elimino-

---

případě plastické zpracování tažení táborského oddílu do Lomnice a zpět, včetně bitvy u Křeče, v díle Václava Kaplického, *Táborská republika*, díl 3 (Pakosti a drabantí), 2. vyd. Praha 1974 (kapitola 7: Hanebná porážka), s. 78–90.

⁷³⁾ O žádném „panu Hrochovi“ na straně táborské nemáme pro toto období sebestnější doklad, naproti tomu jméno kněze „Hanse Aufruera“ je možno vyložit jako zkomolené či nepochopené německé slovo *der Aufrührer*, což jest buřič (resp. Buřič). Rovněž kněz Buřič padlý u Lipan měl jméno Jan (tedy Hans), k tomu srov. pozn. 51. Je pozoruhodné, že jméno či přízvisko Buřič se objevuje v letech 1432–1450 i v Táboře, srov. Šmahel, *Základy města*, s. 101.

⁷⁴⁾ K tomuto sněmu podrobně Tomek, *Dějepis města Prahy IV*, s. 675–690, k rozdělení finanční částky od koncilu mezi české pány zvláště s. 689–690. Dále i Bartoš, *ČD II/8*, s. 188–191.

vat. Ještě během obležení, v květnu 1435, navazuje styk s císařem Zikmundem prostřednictvím svého dosavadního odpůrce, katolíka Půty z Častolovic. Někdy během 18. června se již účastní brněnského sněmu.⁷⁵⁾ Dne 28. června 1435 byl pak s některými dalšími členy českého poselstva přijat k soukromé audienci čelným legátem basilejského koncilu – Filibertem, biskupem z Coutances. Třebaže opouští Brno ještě před koncem sněmu, je Bedřichova diplomatická aktivita zde neklamným znamením, že jeho osoba se stává reprezentantem zbytků táborské strany a možná již tehdy nebo o málo později samotného Tábora. V této souvislosti poprvé vystupuje Bedřich ze Strážnice zcela suverénně na listině z 12. listopadu 1435, obsahující úmluvu o podmínkách, podle kterých Táborští postupují Oldřichovi z Rožmberka hrad a město Lomnici. Kromě jiného měl Oldřich ve dvou splátkách vyplatit 500 kop grošů Bedřichovi, který si též mohl vylovit nedaleký Dublevský rybník. Spiž, pušky a děla z Lomnice měli rožmberští odvézt na Tábor, ale vězňové „s vobů stranů, aby stranám zuostali“. Původní obyvatelé města mohli zůstat v místě bez nebezpečí, že by jim cokoliv bylo v budoucnosti ve zlém připomínáno, bylo jim však umožněno podle uvážení dobrovolně se z Lomnice vystěhovat, své majetky prodat a jít, kam by kdo chtěl.⁷⁶⁾ Bedřich ze Strážnice se uvádí v intulaci listiny na prvním místě (před purkmistrem a obcí „Hory Tábor“), podobně jako na listině vydané v Táboře 26. listopadu 1435, kterou Bedřich, purkmistr, rada a obec hory Hradiště řeč. Tábor s velkým a ma-

---

⁷⁵⁾ Srov. pozn. 74. Nejpodrobněji nyní k Bedřichově osobnosti studie Molnára, *Táborský kněz a hejtman Bedřich ze Strážnice*; obávám se však, že v některých partiích přes svoji šíři i fundovanost, se autor na Bedřicha dívá poněkud apologeticky. O kontaktech s Půtou z Častolovic během 1. poloviny roku 1435, srov. Molnár, s. 44; k příjezdu do Brna, jednání s Filibertem a zranění, jež utrpěl při hádce s Vilémem Kostkou z Postupic a odjezdu z Brna do Kolína, t ý ž, s. 44–47. V Brně se setkává s dalšími představiteli táboritů – kněžími Václavem Korandou, Mikulášem Biskupem, hejtmány Matějem Loudou z Chlumčan, Jakoubkem z Vřesovic a jeho spojenci z měst Zátce, Loun a Slaného a i mistrem Petrem Paynem. A. Molnár asi správně poukazuje na skutečnost, že Bedřich je přijímán k audienci u Filiberta odděleně od dalších dvou táborských kněží, kteří byli přijati již 23. června a s nimiž na sněm nepřišel společně. Ovšem akcent na osobní, majetkové zájmy a provádění vlastní politiky nelze v případě brněnského sněmu jednoznačně položit. Sám A. Molnár poznamenává, že Bedřich patřil mezi ty kališníky, kteří v katolickém městě žádali svobodně provádět vlastní bohoslužby a zvláště zdůrazňuje jeho osobní podíl na odmítnutí kompromisu vypracovaného panskou jednotou, což bylo posléze zakončeno zmíněným již napadením Bedřicha Kostkou z Postupic, jak autor vůbec poprvé ukázal. Na druhé straně však tento moment ukazuje na postavení Bedřichovo, jenž byl ve svých stanoviscích a snad i sporu podporován především táboř. Tedy již v Brně se stal v podstatě jejich mluvčím. Naproti tomu ve výkladu Bartoše, *ČD II/8*, s. 189, se táboři spolu s Bedřichem ze Strážnice v Brně jen mihnou.

⁷⁶⁾ Listinu otiskla Rynešová, *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I*, s. 190–191, č. 279; zde dochována i pečeť Bedřicha ze Strážnice. Podle ní např. Kuna, *Dějiny města Lomnice nad Lužnicí*, s. 19–20; dále autor na s. 21–23 podává přehled sporu, který vedl Rožmberk o získanou Lomnici s Janem z Hradce a Janem z Ústí, uzavřený až roku 1441, kdy jí definitivně získal rod pánů z Rožmberka. O osudech hradu, z něhož se dochoval pouze kostelík sv. Václava (původně hradní kaple s patrociniem Božího těla a sv. Petra a Pavla založená roku 1359) t ý ž, s. 9 a 21 (pozn. 18).

lým hradem Příběnických, Kolínem, Paběnicemi a dalšími spojenci činí příměří s Oldřichem z Rožmberka a městem Českými Budějovicemi.⁷⁷⁾ Je skutečně pozoruhodné, že již dne 14. listopadu 1435 byla na koncilu v Basileji čtena zpráva z Čech uvádějící, že byl obsazen (resp. získán) jeden nejmenovaný hrad, na němž bylo údajně 130 táboritů. I když hrad není blíže určen, podle časových souvislostí i podle početnosti posádky je skoro jisté, že ona informace se může týkat pouze Lomnice, třebaže je skoro nepochopitelné, že již druhý den po uzavření úmluvy byla tato událost známá ve vzdálené Basileji.⁷⁸⁾ Odtud pak začíná přímá cesta ke kontaktům s císařem Zikmundem, jejichž plodem jsou úmluvy Tábora s panovníkem z října a listopadu 1436, na jejichž realizaci měl zajisté opět kněz Bedřich ze Strážnice zásadní podíl. Vrcholem oněch snah je vydání Zikmundova privilegia pro město Tábor z 25. ledna 1437, které je povýšeno na město královské, získává svůj znak a řadu svobod a práv.

Závěrem bych chtěl pouze připomenout, že u příležitosti 500. výročí bitvy u Křeče byl 22. září 1935 za velké účasti tábořských, pacovských a černovických spolků, korporací i jednotlivců odhalen při silnici mezi Černovicemi a Křečí památník. Byl vytvořen z umělého kamene v dílně tábořského výrobce cementového zboží Františka Schneidera a jeho dominantou je mohutný husitský kalich.⁷⁹⁾

⁷⁷⁾ Regest publikován opět u Rynešové, Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka I, s. 193–194, č. 285, originál též nese Bedřichovu pečeť.

⁷⁸⁾ Srov. Haller, Concilium Basiliense, s. 567 – „Dominus Andreas Prutenus narravit nova de Bohemia. Ad idem retulit vicarius Frisingensis de uno castro capto, ubi erant centum et XXX^{ta} Taborite“ (14. listopadu).

⁷⁹⁾ O události přinesl širší či kratší informace veškerý tehdejší tábořský tisk, včetně programu, řečníků a jejich projevů, přehledu zúčastněných jednotlivců a korporací, popisu pomníku ap. Za všechny srov. Černovice u Tábora – odhalení pomníku, Jiskra, roč. XI, č. 39, 27. září 1935, s. 2; Nový směr, roč. XVI, č. 38, 27. září 1935, s. 2; Český jih, roč. 63, č. 39, 28. září 1935, s. 1 (Vzpomínka „poslední bitvy tábořské“ v Křeči) aj.

Jako zajímavost lze konečně uvést pověsti o Svidníku (vrchu severně od Černovic a severovýchodně od Křeče s nadmořskou výškou 740 m), které byly zaznamenány počátkem sedmdesátých let 19. století přímo v Černovicích pracovníky specializované komise spolku Slavia. Pověsti hovoří o existenci údajně jeskyně v nitru oně hory, kde spí rytíři (podle verze D svatováclavští) a čekají na dobu, kdy bude v Čechách nejhůř, aby přišli na pomoc. Uvedený tradiční pramen se tak úzce váže k známější a variantně bohatší tzv. pověsti blanické. V poznámce k textu byla již v původním vydání (1878) naznačena (vypravěčem?) spojitost s historickou událostí, totiž právě bitvou u Křeče, podle podání V. Březana, se zařazením do roku 1434. Po porážce a rozprášení tábořského oddílu se podle pověsti „nějaká část jezdců tábořských do Svidníku se zavřela, kdež čeká na dobu, až české vlasti pomoci svou přispějí“. Srov. Pohádky a pověsti našeho lidu, Z národopisných sběrů akademického spolku Slavia, texty vybral a uspořádal, k vydání připravil Karel Dvořák, Praha 1984: Pověsti o Svidníku – verze C, s. 320–321; verze D, s. 321, a zvláště komentář na s. 362 k č. 289.

Děkuji dr. Františku Šmahelovi, CSc., za laskavé umožnění seznámit se s jeho závěry k řešené problematice v připravovaném 1. dílu Dějin Tábora, a dr. Jaromíru Tauschovi, řediteli OM v Pelhřimově, za ochotné informace o archeologických nálezech v Křeči a poskytnutí jejich fotodokumentace.

Příloha I

/1441–1455, březen 30. až květen 1.,⁸⁰⁾ Stráž (nad Nežárkou)

Jindřich ze Stráže na žádost Jíry, rychtáře z Lomnice (nad Lužnicí), vydává svědectví o vzpouře některých členů husitské posádky v Lomnici proti Janu Roháčovi a jeho purkrabímu Vaňkovi za špatné placení služby, v níž Jindřich na prosbu Roháčovu vystupoval jako prostředník.

„Páni ze Stráže a Roháčové. V archivu třeboňských leží list tento v celosti tu položený těm rodům a jiným mnohým svědčící.

Slovutnému panosi Pešíkovi z Bělé, hejtmanu na Třeboni buď dán, sausedu mému dobru.

Službu svú vzkazují slovutný příteli milý. A přišel ke mně Jíra, rychtář z Lomnice a žádaje, abych jemu dal svědomí, když jest byl Vaněk purkrabě páne Roháčův z Lomnice sehnán od služebníkův, jich jménem Kubíka a Johana a Dolisty a jiných, kteříž sú tu byli, ješto jich neumím (?) menovati (!), a když jest ke mně přijel nebožtík pan Roháč na Stráž, prose mně, abych jel do Lomnice k těm tovaryšům, proč sú jemu úředníka sehnali a jeho nahoru pustiti nechtie samého, a zajev, mluvil sem staršími (!), kteříž sú tu vládli, jakožto s Kubíkem a s Johanem a Vacek jest také té chvíle nahoře byl a také přivládal, a to nevím, by-li jest při tom, když sú tito jeho čeled' sháněli, a tak mluvíno mnoho s nimi i zednal (!) sem, že sú pana Roháče, pána svého, na horu (!) pustili a pan Roháč slíbil, že jich má odbíti, což jim povínoat a stál za službu neb za škody nebo opravili ty služební, že proto purkrabí svého sehnali, že by jim službu a jich škody nebyly daný, a to my jest svědomo a toť chci před každým seznati, Jírovi, když mu toho potřebě bude. Dán na Stráži tu sobotu před provodní neděli. Jindřich z Stráže.

Při tom o psaní neb listu se spatřuje pečeť s růží jako páni z Rožmberka za starodávnu mívali. Břežan (!) na tom (?) psaní zaznamenal takto: Dubé (kresba střely) Jan z Dubé Roháč hejtman v Lomnici 1420 měl bratři (!) toho rodu.“

SOA Třeboň, rkp. A 22/1 (Světceckého opis r. 1759), soudobá paginace 56–57. Celý zápis je na obou stránkách jednou silně vertikálně škrtnutý.

Ličení se vztahuje k události let 1421–1423/24. Srov. pozn. 24 a 25. K roku 1421 podotýkám, že třebaže se husité Lomnice zmocnili již v září 1420, vzpoura mohla nastat minimálně až během následujícího roku (1421), protože dva odpovědné listy Roháčovy (asi z konce roku 1420 a počátku února 1421), zaslané Oldřichovi z Rožmberka, jasně dokumentují, že v té době měl Roháč v Lomnici pevně postavení.

1433, duben 7., b. m.

Příloha II

Janek ze Sedlce a Pešík z Bělé, mocní ubrmani, uzavírají úmluvu mezi purkmistrem a radou města Českých Budějovic a Janem z Bernartic, hejtmanem na Lomnici (nad Lužnicí), podle které se stanoví nový (mírnější) finanční základ a počet rukojmích pro vězně z obou stran. Spolupečetí Jan Brus ze Zahrádky, hejtman třeboňský, a Jan z Kozího.

My Janek z Sedlce a Pešík z Bělé (Byele) vyznáváme tímto listem všem obecně, ktož jej čísti budú nebo čtúce budú slyšeti, že jsme byli mocní ubrmané mezi stranoma (!), to jest mezi opatrnými purkmistrem a radou města Budějovic Českých s jedné strany a mezi Janem z Bernartic, hautmanem (!) na Lomnici s druhé strany, a to o vězně jim polehčení základu s obú stranú. Tak se jest nám zdálo a tak jsme vypověděli, aby byl Jan řečený Parvule dán bez pěti kop grošův ve dvě stě kop grošův na rukojmie a za toho, aby bylo pět rukojmí. Také jsme vypověděli, ktož jest prve dáván v puoldruhého sta kop, aby byl dán v padesát kop a za toho, aby byli čtyři rukojmí (rukojmie). Také jsme vypověděli, ktožby prve byl dáván ve sto kop, aby ten byl dán ve čtyřiceti kop a zaň, aby byli čtyři rukojmí. A ktož jest prve dáván v šedesát kop grošův, aby byl dán ve třiceti kop a ten, aby jmel tři rukojmí. A ktož jest prve dáván ve čtyřidceti kop, aby byl dán ve dvaceti kop

⁸⁰⁾ Neděle provodní (Quasimodo geniti, též bílá, 1. po velikonocích) byla ve sledovaném období nejdříve v roce 1448 (březen 31.) a nejpозději pak v roce 1451 (květen 2.), srov. např. Václav Hrubý, Úvod do archivní teorie i praxe, Praha 1930, s. 197.

a za toho, aby byla (!) dva rukojmí. A ktož jest dáván v pětmecítma a neboli ve dvaceti kop, aby byly dán v deset kop, a ktož jest dáván v deset kop, aby byl dán v pět kop. A ktož jest dáván v pět kop, aby byl dán ve dvě kopě (kopie) grošův. Ti všichni vězni, kteříž by byli mezi nimi s obů stranů ještěby byli dáni na rukojmě ve dvaceti kop nebo zduola dvaceti kop, aby každý jmel po dvě rukojmí. A když by se ty vězňové stavěli, o kteréhož by strana k straně státi nechtěla, aby se ten vyručil pod základem jakž by mohl. Dále vypovídáme, že všickni vězni s obů stranů mají rok jměti do svatého Havla nyní najprv příštího a čtyři neděle napřed. Také jsme vypověděli s obů stranů ty vězně, aby na se obyčejné listy dělali, kteréž my jim z své moci vydáme. A my ubrmanové svrchupsaní vypovídáme z své moci ubrman-ské mezi oběma stranoma (!) to všecko, což svrchupsáno jest, aby to bylo držáno pod tím základem, pode ctí a po věrů. A kteráž by kolivěk strana toho nezdržala, což jsme vypověděli z své ubrman-ské moci, to všecko což jest svrchupsáno, na toho bychme mušeli vyznati, že jest ztratil čest a víru. A toho všeho pro lepší jistotu a další svědomí své, jsme vlastní pečeti přitiskli k tomuto listu. A prosili jsme slovutných panošů Jana Brusa z Zahradky, hautmana (!) na Třeboni a Jana z Kozího, aby také pro další svědomí věci svrchupsaných své pečeti vedle nás přitiskli k tomuto listu. Jenž jest psán léta od narození syna božího tisícího čtyřístého třicátého třetího v úterý najblížší před Velikú nocí přeslavnú.

Orig., pap., čes., pod textem přitíštěny čtyři pečeti z tmavého (černého) vosku, z nichž dvě (3. a 4.) jsou značně poškozené. Dorzo nepopsáno.

ANM Praha, sbírka F – 21 České Budějovice (věci obecní a právní), karton 18. Regest listiny zveřejněn v práci citované v pozn. 38).

Příloha III

/1450, červen 7.?, b. m.

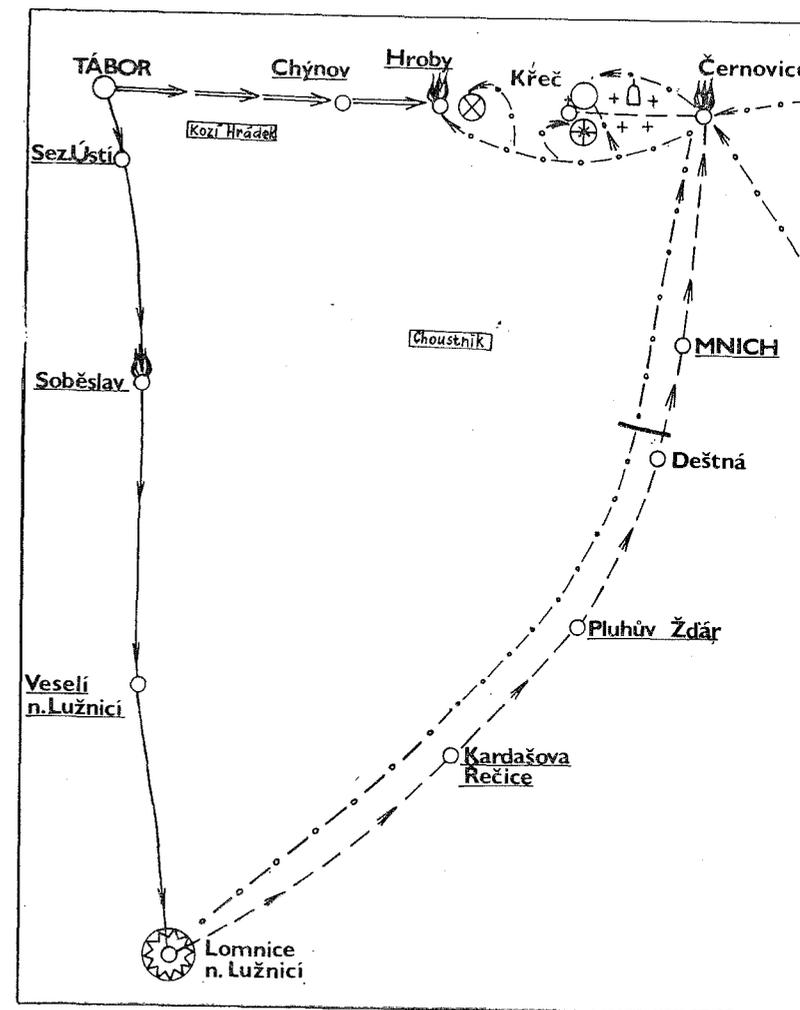
Odpovědný list Jana z Bernartic řečeného Malohradecký proti Mikulášovi ze Sedlce a jeho bratrům.

Já Jan Bernartic (!) řečený Malohradecký ohrazuji se proti tobě Mikuláši z Sedlce i bratřím tvým a služebníkům a lidem poddaným, svými (!) se všemi služebníky a pomocníky podle urozeného pána pana Jířka z Kunstanu (!) a podle pánův Vodnanských a podle nich chci s nimi v míru i v nemíru státi, doniž sem v jich službě. Datum dominico post Corporis Christi.

Orig., pap., čes., dorzo nepopsáno, pod textem přitíštěna pečeť z tmavého (černého) vosku, jejíž popis srov. v pozn. 32; opis, obtížně čitelný a porušený, je latinský.

SOA Třeboň, Historica 1445.

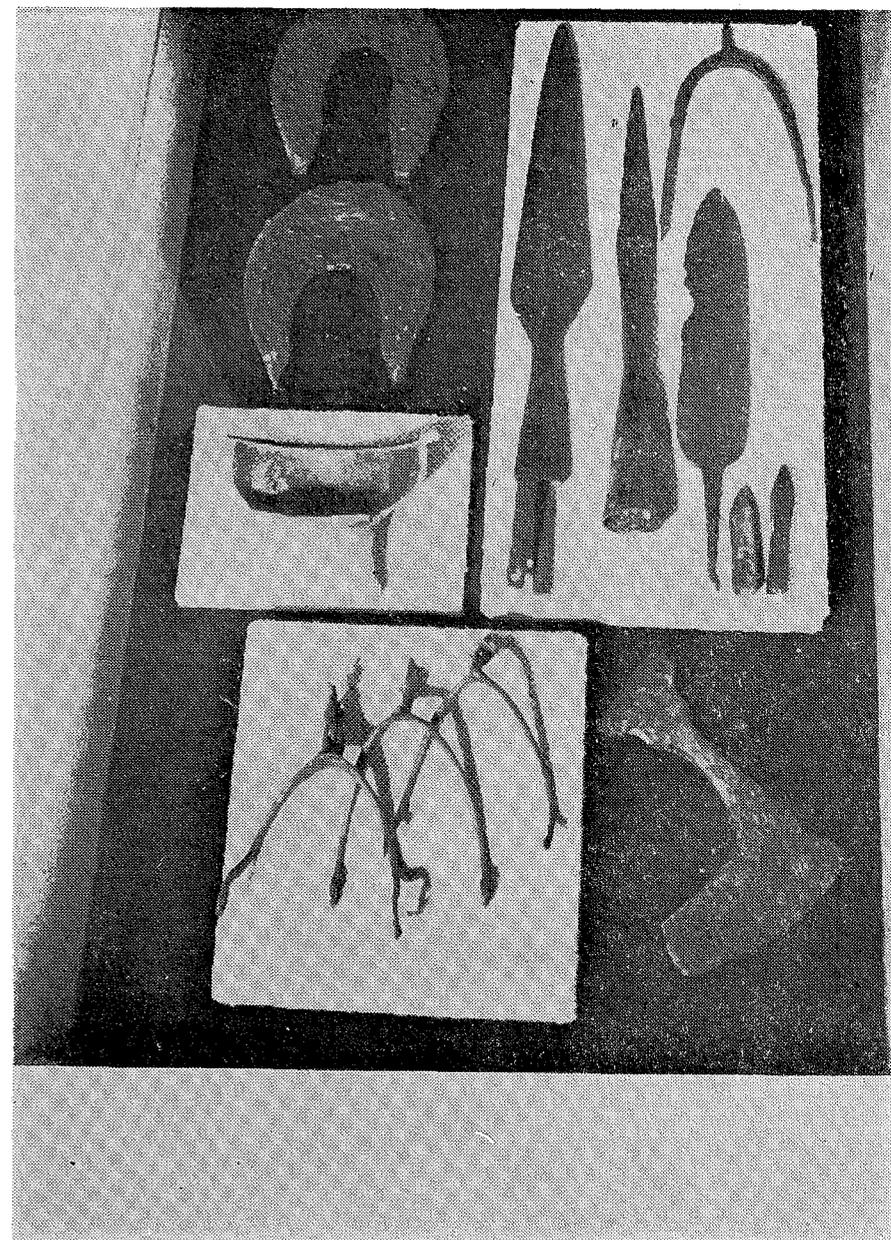
- předpokládaná trasa tábořského oddílu na pomoc obležené Lomnici nad Lužnicí
- - - předpokládaná trasa tábořského oddílu po zásobení Lomnice směrem na Deštnou, do Černovic a Křeče
- ⊕ pravděpodobné místo bitvy u Křeče po půlnoci na 19. srpna 1435
- předpokládaná trasa tábořského oddílu vyslaného 18. srpna na pomoc vojsku obklíčenému u Křeče
- ⊗ pravděpodobné místo rozprášení tábořského oddílu u Hrobů
- - - předpokládaná trasa postupu rožmberských, hradeckých a českobudějovických oddílů a jejich možné obklíčovací manévry
- pravděpodobné místo, od něhož byl tábořský oddíl nucen vést prudké ústupové boje
- ☪ vypálené lokality – Soběslav (v únoru (?) 1435), Černovice a Hrobů (18. srpna 1435)
- podtržené lokality, jimiž táboři pravděpodobně táhli (1435)
- obležená Lomnice nad Lužnicí
- místo dnešního památníku bitvy u Křeče (z roku 1935)
- místa údajných archeologických nálezů

Přehledný plán předpokládané trasy tažení tábořského oddílu z Tábora do Lomnice nad Lužnicí a ke Křeči v srpnu 1435

1. Husitský památník při silnici mezi Černovicemi a Křečí, odhalený k 500. výročí bitvy dne 22. září 1335 (stav z října 1983)

2. Archeologické nálezy údajně z okolí Křeče, vystavené v expozici Okresního muzea v Pelhřimově (mimo zbytku pánve na trojnožce)

3. Kostel sv. Jakuba Většího na jihozápadním okraji Křeče, pravděpodobné místo svedení bitvy roku 1435, pohled od západu, v popředí vlevo kamenná hřbitovní zídka

4. Detail kamenné zídky východně od kostela, v pozadí vlevo část apsidy (stav z října 1983)

5. Zvětšená fotografie pečeti Jana z Bernartic přitíštěné na jeho odpovědném listu z počátku června 1450 (SOA Třeboň, Historica 1445)

Tabor und die Schlacht bei Křeč im Jahre 1435

Rudolf Tecl

Die Studie erläutert die machtpolitische und militärische Lage Tabor's in der Zeit vom 21. Dezember 1434, als hier eine Tagung der meisten hussitischen Städte der Taborer und der Waisenbrüderschaft stattfand, bis zum Herbst 1435, als Tabor seine Hauptfestung Lomnitz (Lomnice nad Lužnicí) an Ulrich von Rosenberg abtrat. Die Dezentertagung war der letzte Versuch zur Festigung der Beziehungen unter den hussitischen Konföderationen gegen die offensichtlich wirkungsvolle Politik Kaiser Sigmunds. Im Verlauf der Tagung entwickelten sich zwei verschiedene Auffassungen des Kampfes gegen Sigmund und seine Verbündeten. Die erste Konzeption proklamierte ein Taborer Pfarrer, indem er die Notwendigkeit predigte, den offenen Kampf auch unter neuen Bedingungen fortzusetzen. Dagegen verteidigte ein Taborer Ratsherr Simon Kovář (bzw. Schmied) eher das abwartende Handeln, verbunden mit einer langfristigen Vorbereitung auf ein plötzliches siegreiches Auftreten. Ein Überfall der nahen Rosenberger Stadt Soběslav im Januar oder Anfang Februar 1435 deutet an, daß die kämpferische Richtung vorerst die Oberhand gewann. Soběslav konnte jedoch nicht gehalten werden und die Taborer wurden, offensichtlich unter militärischer Verstärkung aus Budweis, zurückgeschlagen. Diese Niederlage hatte wohl größeren Einfluß auf die Position Tabor's als vorausgesetzt, denn die Auffassung des permanenten Kampfes erlitt einen bedeutenden Schlag.

Auf der sog. St. Valentin-Tagung Anfang März 1435 weigerte sich Tabor mit Kalín und zwei weiteren Städten eine versöhnlichere Linie anzunehmen und geriet in eine Minderheitenopposition. Dadurch zerfiel die im Dezember 1434 gebildete Konföderation und Tabor war gezwungen, von der Offensive zur Defensive überzugehen. Die Herrenkoalition zusammen mit einigen Städten antwortete mit einem koordinierten Angriff gegen die vorgeschobenen Taborer Stützpunkte. Innerhalb weniger Tage wurden die Burg Ostromeč im Norden und die Stadt und Burg Lomnitz (Lomnice nad Lužnicí) südlich von Tabor umzingelt; einige narrative Quellen aus dem 17. Jahrhundert verlegen in jene Zeit auch den Angriff gegen andere Lokalitäten mit Taborer Besatzung (Přiběnice, Božejovice, Kamenice nad Lipou). Während die Besatzung von Ostromeč vor den Herrenverbänden unter der Bedingung des freien Abzugs nach Tabor am 22. Mai 1435 kapitulierte, verteidigte sich Lomnitz mit einer Truppe von etwa 100 Taborern, von Jan Řezník (Fleischer) geführt, viel erfolgreicher. Aber auch Lomnitz brauchte nach einigen Monaten der am 25. März 1435 begonnenen Belagerung durch die Rosenberger und Budweiser Truppen Hilfe.

Die Schlacht bei Křeč (östlich von Tabor) in der zweiten Augushälfte 1435 war mit großer Wahrscheinlichkeit an die Hilfe Tabor's für das eingeschlossene Lomnitz gebunden. Aus dem ganzen 15. Jahrhundert sind nur zwei direkte und zwei indirekte Mitteilungen erhalten, die vielleicht Bezug auf diese Begebenheit haben. Auch nicht in einem Falle ist der Zusammenstoß genauer datiert, lokalisiert oder konkretisiert; erst die Quellen vom Beginn des 17. Jahrhunderts führen zum ersten Mal den Namen der Lokalität Křeč an, wo die Schlacht stattfand. Nach Zusammenfassung aller erhaltenen Quellen aus dem 15. bis 18. Jahrhundert ist es möglich, Křeč mit einem Feldzug der Taborer Verpflegungstruppe von Lomnitz nach Tabor zu verbinden. Die Truppe zählte etwa 700 bis 1000 Mann Fußvolk und Berittene, mit 48 Wagen; die zeitgenössische Angabe über einen Verlust von 800 Taborern ist wahrscheinlich auf die Anzahl der ganzen hussitischen Truppe zu beziehen. Sie brach aus Tabor in der ersten Augushälfte 1435 auf und gelangte durch die feindliche Belagerung nach Lomnitz. Nach der Versorgung der Besatzung begab sich die Truppe, aus nicht ganz klaren Gründen, auf einem Umweg nach Tabor zurück, wurde verfolgt, umzingelt und trotz des Bemühens um ihre Befreiung durch eine Hilfstruppe aus Tabor zersprengt. Mehrere Taboriten fielen oder wurden gefangen genommen.

Nicht zutreffend wird die Schlacht bei Křeč als die „letzte Taborer Schlacht“ oder eine „zweite Schlacht bei Lipan“ benannt. Die Niederlage bedeutete den endgültigen Abgang Jan Roháč's von Dubá aus Tabor. In der Stadt gewannen kompromißlerische Kräfte an der Spitze mit Bedřich von Strážnice die Oberhand.

Lomnitz wurde, trotzdem es im heldenhaften Kampf gegen die Belagerung fortfuhr, am 12. November 1435 an Ulrich von Rosenberg abgetreten. Von da an begann der direkte Weg zu den Kontakten der Stadt Tabor mit Kaiser Sigmund, desesen Ergebnis der Friede Tabors mit dem Herrscher war, begleitet von der Erhöhung Tabors zur königlichen Stadt und der Erteilung einer Reihe von Freiheiten und Privilegien vom 25. Januar 1437.

In der Anlage werden drei Schriftstücke ediert. Eine Abschrift des Zeugnisses Heinrich von Stráž betrifft die Revolte der Lomnitzer Besatzung gegen Jan Roháč von Dubá, offenbar in den Jahren 1421–1423. In einer Vereinbarung zwischen Janek von Sedlec und Pěšík von Bělá vom 7. April 1433 wird die Verringerung des beiderseitigen Gefangenenfundaments abgeschlossen. Das dritte Dokument ist ein Ansagebrief, wahrscheinlich vom 7. Juli 1450.

OBRAZ HUSITSTVÍ V NEJSTARŠÍCH PLZEŇSKÝCH KRONIKÁCH 15. A 16. STOLETÍ

Miloslav Bělohlávek

Ve stručnosti chci ukázat na dvě nejstarší plzeňské kroniky, v nichž je vylíčen vztah Plzně k husitství a historie města v té době. Jde o dílo Hilaria Litoměřického *Historia civitatis Plznensis a Paměti Plzeňské* M. Šimona Plachého z Třebnice. Jsou to sice regionální, místní kroniky, ale přece jen přinášejí zajímavé zprávy i ke všeobecnému dění v Čechách. Zajímavé jsou i svým pojetím, neboť je psali protivníci husitství. Třebaže obě kroniky byly vydány již v minulém století (Hilarius roku 1820 a Plachý roku 1883), přece vlastně pro historické bádání, především v celostátním pohledu, nebyly, až na Josefa Pekaře, využity.¹⁾ I dějiny české literatury se k nim chovají macešsky. O Hilariově Historii nenajdeme zprávy u Jana Jakubce ani u Arne Nováka a také František Kutnar v Přehledných dějinách českého a slovenského dějepisectví se o něm nezmiňuje. Nepatrnou zmínku o něm činí Zdeněk V. Tobolka.²⁾ O Plachém najdeme krátkou zprávu u Jana Jakubce a u Arne Nováka, František Kutnar jej však neuvádí. Maxmilián Millauer, který našel v osekém klášteře Hilariův rukopis, jej označil jako řeč, *Sermo ad Senatum Populumque Plsnensem* a rovněž i J. V. Sedláček,

¹⁾ Hilaria vydal Maxmilian Millauer pod názvem *Sermo Hilarii Litomericensis ad Senatum Populumque Plsnensem* v Praze 1820. Plachého pak Josef Strnad pod názvem *M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské v Plzni 1883*. Během tisku této studie vyšla kniha Josefa Hejnice – Miloslava Polívky, *Plzeň v husitské revoluci*. Hilaria Litoměřického „Historie města Plzně“ její edice a historický rozbor, Praha 1987. V korekturách již nebylo možné ji vzít v potaz, a proto jen rámcově je možné dodat, že editor a překladatel Hilariovy „Historie“ podrobně rozebral toto dílko z hlediska literárněhistorického a textověkritického (část A), zatímco M. Polívka doplnil edici obsáhlým komentářem z hlediska historika (část B).

²⁾ Zdeněk V. Tobolka, *Hilaria Litoměřického Traktát k panu Janovi z Rožberka*, Praha 1898, s. 11.

s Plzeňany přiměří, aby je pak napadli a vyhladili, „ale sirotci zhatili jejich nešlechtný úmysl, podvod se vyrazil“.¹⁶⁾

Hilariovo dílko není nijak rozsáhlé, jeho historická cena je sporná, neboť je psáno se zřejmým úmyslem podpořit odboj Plzně proti Jiřímu Poděbradskému na základě vyličení obléhání města husity a vzbudit v měšťanech před nimi strach vypsáním ukrutností, které se při něm dály. Tendence je tedy zcela zřejmá, avšak při všech těchto momentech přináší Hilariova Historie řadu zajímavých skutečností. Je dosti blízká popisovaným událostem a autor jistým způsobem musel při svém líčení brát ohled na pamětníky, kteří ještě v městě žili.

Druhá kronika Šimona Plachého z Třebnice vznikala o sto třicet let později a líčí historii města od jeho založení do počátku 17. století. Autor byl radním písařem a později plzeňským primátorem.¹⁷⁾ Měl tedy přístup k písemným pramenům, neboť vlastně spravoval městský archiv, o němž ve svých Pamětech také mluví. Šimon Plachý byl neobyčejně vzdělaný muž s velkým zájmem o minulost. Znal řadu historických děl, jak vysvítá z jeho slov. Inspiračním zdrojem mu byla Hájkova Kronika česká, která mu byla blízká i svým ideovým zaměřením, neboť Plachý byl výraznou postavou katolické Plzně sklonku 16. století, kdy v městě byla provedena protireformace a utvrzeno postavení katolicismu.

Je třeba si uvědomit, že Hájkova Kronika byla skutečně symptomatickým zjevem české kultury 16. i 17. století. Šimon Plachý svou závislost na Hájkovi doznává např. takto: „O tomto druhém obležení, jak se stalo, proto jsem chtěl z kroniky kněze Václava Hájka z Libočan téměř slovo od slova přivést, poněvadž jeden nový kronikář historii Hájkovou s napravením nedostatkův (ač jsou-li kteří) na světlo vydati usiluje, aby (pokud jí snad též v tom artikulu napravití chtěl) tato předkův našich milých památka aspoň u nás pro budoucí časy zouplna nalezena býti mohla, zvláště, poněvadž se již starých kronik Hájkových nemnoho mezi lidmi nachází. Neb takto o tom novém kronikáři psáno nacházíme: Jestliť prý naděje, že se v brzkém času někdo vyjeví, kterýž netoliko z Hájka vybere, což mu podstatného a potřebného, a kdež mu se pochybiti aneb zmýliti trefilo, napraví, nýbrž také nedostatky jeho z jiných historií tisknutých i psaných, starých i nových, doplní a vůbec vydá.“¹⁸⁾

Z uvedených slov je vidět, že znal kroniky Eneáše Silvia a Martina Kuthena, jež v roce 1585 vydal Daniel Adam z Veleslavína pod názvem Kroniky dvě o založení země české. Citace o nové úpravě Hájkovy Kroniky je totiž vzata z Veleslavínova úvodu ke knize Kronik. Při líčení bitvy u Lipan vedle plzeňských pramenů se Plachý přímo dovolává Eneáše Silvia. Uváděné výroky Plachého jsou pěkným dokladem čtenářského zájmu českého vzdělance na přelomu 16. a 17. století.

Plachý rovněž jako Hilarius a především jeho vzor Václav Hájek z Libočan nechoval sympatie k husitům, ale ve svém vyjadřování a úsudcích byl mnohem mírnější než Hilarius. Žižku např. charakterizuje pouze, že „nakažen jsa učením Husovým a dychtěl po loupeži a vojnách . . . nejprvnější šarvátku učinil na Novém Městě pražském, když 13 konšelův s rathouzu dolů smetal, odkudž hned k všelikému zlému

skutku veliké smělosti a udatnost nabyt a sebrav vojsko obecného ztraceného lidu . . . počal na konšely a chrámy v Praze outok činiti a ty, kteříž v poslušenství církve římské zůstávali, rozličně sužovali a mezi jinými obzvláště Plzeňské.“¹⁹⁾ Píše, že Žižka na návod Václava Korandy přišel do Plzně, o tom se Hilarius nezmiňuje, nepřátele husitství z města vypověděl, ale když Plzeň byla obležena královským vojskem, zase z Plzně odtáhl a s ním odešli jeho stoupenci. Pak popisuje první obležení města v roce 1421, ale o druhém a třetím v roce 1427 a 1431 se nezmiňuje. Tak jako Hilarius píše i Plachý o sněmu, jehož se zúčastnili plzeňští zástupci, avšak proti Hilariovi jej upřesňuje. Stejně jako on líčí shromáždění Plzeňanů v dominikánském klášteře, ale bez patectické řeči vyslaných. Navíc má Plachý znalosti o plzeňských vyslancích do Basileje na koncil. Největší pozornost věnoval Plachý rovněž poslednímu, čtvrtému obléhání Plzně v roce 1433–1434. Rozvádí tu šířeji Hilaria, jeho závislost na něm je tu však největší a svědčí o znalosti Hilariovy Historie, jejíž rukopis byl nejpravděpodobněji ještě tehdy v Plzni. Popisuje jednotlivé skupiny husitů, které obléhaly město, jejich techniku apod.

V popisu vzhledu husitů se však přidružuje Eneáše Silvia. Píše: „Za tím houfem lidu seldského hned jim v patách táhli k Plzni opět jiní bojovní pacholci v krátkém oděvu a téměř od půl nazí, lidé černí od slunce a větrů osmáhlí, vzezření strašlivého a hrozného, kteřížto zvykše v ležení při ohni . . . živi býti, měli oči vorličí, vlasy neučesané, brady opuštěné, postavu vysokou, tělo chlupaté, kůži tak tvrdou, že by od ní jako od pancíře meč odskočil. A ti obojí, majíce za hejtmana Prokopa Holého, k té straně ke Skvrňanům se položili, neb toliko věk svůj k vojnám oddali pod řádem a právem, protože loupeží, vraždám a cizoložství od množství let přivykli, živi býti nemohouce.“²⁰⁾ Eneáš Sylvius je popisuje: „Lidé to černí, otužili sluncem a větrem ohyzdných tváří a hrozní, kteří žili v táboře okolo ohňů, orlich očí, neučesaných vlasů, rozčuchaného vousu, vysokých postav se hřmotnými údy a kůže tak tvrdé, že meč od ní jako od krunýře odskakovati se dál.“²¹⁾ Závislost na Eneášovi Silviovi je tu zcela zřejmá.

V líčení ukrutností a některých jakoby zázračných událostí při obležení města se Plachý zcela shoduje s Hilariem, který mu tu byl předlohou. Jinak však má zprávy o posledním obležení podrobnější než Hilarius, měl k dispozici především přímé historické prameny. Oba autoři, Hilarius i Plachý, se liší např. ve zprávě o získání velblouda Plzeňskými na sirotcích. Plachý vypráví, že jej získali při pronásledování prchajících sirotků, kdežto Hilarius tvrdí, že jej ukořistili při útoku do jejich tábora. Plachý má také mnohem více znalostí při popisu zrušení obležení, mluví o výsměchu, kterým Plzeňané stíhali z hradeb husity a uvádí, že při jejich pronásledování mnoho husitů pobili. Velmi podrobně vypráví o bitvě u Lipan a o úloze Plzeňanů v ní. Zmíněnou stať končí: „Tak nešlechtná vojska táborův a sirotkův nepřemožená prvé již přemožena vyhlazena jsou, jakž o tom Eneáš Sylvius napsal.“²²⁾ Svědčí to o literárních předlohách Plachého. K svému výkladu připo-

¹⁶⁾ Tamtéž, s. 17.

¹⁷⁾ Miloslav Bělohávek, Plzeň a její dějepisci, Plzeň 1959, s. 7–9.

¹⁸⁾ M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské, s. 15.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 13.

²⁰⁾ Tamtéž, s. 17.

²¹⁾ Aeneas Sylvius, Historie česká, ed. Jiří Vičar, Praha, J. Otto, s. 138.

²²⁾ M. Šimona Plachého z Třebnice Paměti plzeňské, s. 37.

juje z městského archivu tři dnes nedochované latinské dopisy, které byly určeny Mikulášovi minoritovi a Prokopu Fenclovi, kardinálu Juliánovi a panu Držkovi.

Závislost vyprávění Šimona Plachého o husitství na Václavu Hájkovi je zřejmá z několika příkladů. Tak například Hájek popisuje, jak Žižka udeřil na novoměstskou radnici a 13 konšelů bylo shozeno z okna. Totéž uvádí Plachý, ale událost klade do roku 1420, kdežto Hájek do roku 1419. Proti krátkému Hájkově vyličení Žižkova odchodu z Prahy a příchodu do Plzně, Plachý popis rozšiřuje a Žižku více očerňuje. O odchodu Žižky z Plzně píše Hájek, že „nočně se všichni z města vykradli“, Plachý uvádí „nočně odtud se odebral.“²³⁾ Proti tomuto obecnému popsání a odchodu husitů s Žižkou z Plzně u Plachého má Starý letopisec větší podrobnosti a udává přesné datum.²⁴⁾ Doslova přepisuje Plachý z Hájka řeč husitských posílů při prvním obležení Plzně, kteří jménem Žižky sdělovali Plzeňským, že se husité v krátké době opět vrátí a že město vypálí.²⁵⁾ O obležení Plzně v roce 1427 a 1431 Plachý píše stejně jako jeho informátoři Hilarius a Hájek. Tak je tomu např. při popisu posledního obležení Plzně, kdy Hájek mluví jen obecně a silně umírněně, kdežto Plachý uvádí podrobnosti podle Hilaria a i v jeho nenávislném duchu. Jestliže Plachý ve shodě s Hilariem mluví o úloze Přibíka z Klenové při obležení města, k němuž podle nich dal popud, Hájek se o něm vůbec nezmiňuje. Závislost Plachého na Hájkovi poznal už Bohuslav Balbín, který v úmyslu napsat dějiny Plzně excerpoval Plachého text a ke straně 56 až 57 Plachého rukopisu o husitství si napsal: „Všechno ostatní je podle Hájka.“²⁶⁾

Plachý ve svém líčení má řadu nepřesností a omylů. Nelze je zde všechny vypočítávat, poukáži jen na některé. Píše, že Žižka přišel do Plzně v roce 1420 místo 1419 a že již před tím pronásledoval Plzeňské jako nepřátele husitství, proto prý z podnětu Václava Korandy, který byl v jeho vojsku knězem, oblehl město, kam byl pak vpuštěn na přimluvu Mikuláše Korandy. To odporuje skutečnosti, neboť Plzeň byla v té době předním stoupencem husitství a jejím představitelem byl Václav Koranda. Plachý se vůbec nezmiňuje o vnitřních bojích v městě po Žižkově příchodu, jak to uvádí Starý letopisec. Směšuje různé události a nepřesně je charakterizuje, tak např. zajetí Bohuslava ze Švamberka klade k bitvě u Chomutova atd.

Porovnáváme-li obě plzeňské kroniky, Hilariovu a Plachého, v tom, co píší o husitství, vidíme, že se v mnohém shodují. Zásadní rozdíl je však v pojetí smyslu díla. Hilariovi je jeho práce, jak již uvedeno, především prostředkem k boji proti Jiřímu Poděbradskému a proti Rokycanovi, k vzbuzení nenávisli vůči husitům a posílení odvahy měšťanů do boje proti králi. Jeho kronika je proto plna zášti a žlučovitosti a vyzvihuje odvahu Plzeňanů především za posledního obléhání Plzně. Plachý naproti tomu píše své Paměti, aby podal čtenářům obraz vývoje města, aby z historie města čerpali poučení a zkušenosti pro svůj život. Píše je jistě v takovém duchu, jak uvádí ve své dedikaci Kroniky české jeho vzor Václav Hájek z Libočan. Proto je také práce Plachého ve

²³⁾ Václav Hájek, *Kronika česká*, Praha 1541, s. 377; M. Šimona Plachého z Třebnice *Paměti plzeňské*, s. 13.

²⁴⁾ *Dílo Františka Palackého II*, s. 49.

²⁵⁾ Václav Hájek, *Kronika česká*, Praha 1541, s. 386b–387a; M. Šimona Plachého z Třebnice *Paměti plzeňské*, s. 14–15.

²⁶⁾ Josef Hejnic, Bohuslav Balbín a Plzeň. Rozbor a překlad Balbínových historických studií o Plzni. *Minulostí Západočeského kraje* 18, 1982, s. 162.

svém projevu mnohem mírnější, nemluví o husitech s takovou nenávisí jako Hilarius. Hilarius je však ve svém líčení bezprostřední, původnější, přináší větší podrobnosti obležení. Mohl se totiž opírat ještě o pamětníky a získal od nich jistě leckteré podrobnosti líčení obležení, neboť způsob válčení, událostí, které se tehdy u města odehrávaly, i ukrutnosti, které páchaly obě strany, se jistě hluboko vryly do paměti účastníků, i když se třeba v průběhu let zveličovaly. Plachý, který byl už přes 150 let vzdálen popisovaným událostem, se opíral o kronikářské zpracování husitských událostí, doplňované však místními listinými prameny.

Plachého dílo nebylo však v podstatě dokončeno. Svědčí o tom některé vynechané listy v rukopise, na něž chtěl pravděpodobně později dopisovat další události, jakmile by přišel na nové zprávy. Pro 15. století si Plachý ponechal asi 18 prázdných listů.²⁷⁾ Je zajímavé, že se oba kronikáři v podstatě vůbec nedotýkají otázek věroučných, výjimku činí pouze Hilariova pasáž, v níž, jak již bylo uvedeno, značně primitivní a zhrublou formou chce vyložit a zdůvodnit přijímání pod obojí u husitů. Poněvadž od vydání Plachého *Pamětí*, které jsou dochovány v několika rukopisech, uplynulo již mnoho desetiletí, zasloužily by si kritické edice, které se nejnověji dostalo Hilariově *Historii*.

²⁷⁾ Tamtéž, s. 153.

Miloslav Bělohlávek

Im Beitrag werden die beiden ältesten Pilsner Chroniken, „Historia civitatis Plznensis“ des Hilarius von Leitmeritz und die „Pilsner Denkwürdigkeiten“ des Magister Šimon Plachý aus Trebnitz, im Verhältnis zum Hussitentum beachtet. Hilarius trug sein Werk 1467 in der Pilsner Kirche vor. Nach kurzer Schilderung der Stadtgründung und einer symbolischen Erklärung des Pilsner Wappens befaßte er sich mit der Beziehung der Stadt zu den Hussiten und machte darin eine Reihe von Irrtümern. Am ausführlichsten und verhältnismäßig glaubwürdigsten beschrieb er die Belagerung der Stadt Pilsen durch die Hussiten 1433–1434. Für diese Schilderung standen ihm noch einige lebende Informatoren zur Verfügung. Einige Aussprüche des Hilarius zeugen von seinem großen Haß gegen die Hussiten. Er berührte auch die Uneinigkeit im hussitischen Lager und polemisierte gegen die Auffassung der Hussiten über die Kommunion unter beiden Gestalten; es ist das einzige Beispiel, wo Hilarius die hussitische Ideologie berührte. Mit seinem Werk wollte Hilarius auf dem Hintergrund der historischen Schilderung den Kampf Pilsens gegen König Georg von Podiebrad ideologisch unterstützen.

Magister Šimon Plachý war Ratsschreiber und später Primator der Stadt Pilsen, gleichfalls ein entschiedener Katholik, der seine Denkwürdigkeiten am Ende des 16. Jahrhunderts niederschrieb. Er war ein gelehrter Mann und neben des Böhmisches Chronik Václav Hájek von Liboczan stützte er sich auch auf Aeneas Sylvius und Martin Kuthen und benützte auch andere Quellen aus dem Pilsner Stadtarchiv. In einigen Beispielen wird auf die Abhängigkeit Plachýs von den Vorgängern hingewiesen. Ein wertvoller Beitrag zur Geschichte des Hussitentums ist der Abdruck der heute verlorenen Briefe der Pilsner an Nikolaus Minorit, und Prokop Fencel, Kardinal Julian u.a. Sonst wird auf verschiedene Irrtümer Plachýs aufmerksam gemacht.

PALACKÝ, SYBEL A POČÁTKY HISTORISCHE ZEITSCHRIFT

Jiří Kořalka

Na vrcholu léta 1858, uprostřed soustředěné práce v Lobkovicích na českém i německém znění svazku IV/2 svých Dějin o kralování Jiřího z Poděbrad,¹⁾ dostal František Palacký poštou z Mnichova třístránkový tištěný leták.²⁾ Heinrich von Sybel (1817–1895), přední porýnský liberál, povoláný roku 1856 ze svého dosavadního působení v Marburgu jako řádný profesor dějin na univerzitu v Mnichově,³⁾ v něm oznamoval, že od počátku roku 1859 zamýšlí „za podpory stejně smýšlejících přátel a kolegů“ vydávat čtvrtletně časopis *Historische Zeitschrift*. Měl to být časopis vědecký, uplatňující pravou metodu historického bádání proti diletantismu, ale přitom pojednávající přednostně o tématech a vztazích, které měly ještě živou souvislost

¹⁾ Roku 1858 trávil František Palacký na zámku v Lobkovicích celé léto, od 14. června do 23. září (s pětidenní přestávkou na návštěvu v Semilech). Františka Palackého Korespondence a zápisky 1, ed. V. J. Nováček, Praha 1898, s. 238.

²⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel, tisk. Lze předpokládat, že Sybel poslal tento leták Palackému zhruba ve stejné době jako vídeňským historikům, např. Maxi Büdingerovi, tj. 21. července 1858. Zentrales Staatsarchiv (dále ZStA), Dienststelle Merseburg, Rep. 92, Heinrich von Sybel, B 1, Nr. 6, Max Büdinger 29. 7. 1858 Sybelovi.

³⁾ Allgemeine Deutsche Biographie (ADB) 54, 1908, s. 645–667 (autor P. Baillet); Martin Ferrer, Heinrich v. Sybels Stellung zu den politischen Vorgängen 1859 bis 1862, Berlin 1930 (Historische Studien 199); Hellmut Seier, Die Staatsidee Heinrich von Sybels in den Wandlungen der Reichsgründungszeit 1862/71, Lübeck–Hamburg 1961 (Historische Studien, 383)³ Hans Schleier, Sybel und Treitschke. Antidemokratismus und Militarismus im historisch-politischen Denken großbourgeoiser Geschichtsideologen. Berlin 1965 (Schriften des Instituts für Geschichte 1–33); Biographisches Lexikon zur deutschen Geschichte. Von den Anfängen bis 1945. Berlin 1971, s. 684; Hellmut Seier, Heinrich von Sybel, in: Deutsche Historiker II, ed. Hans-Ulrich Wehler, Göttingen 1971, s. 24–38.

s tehdejší současností. Uveřejňované příspěvky měly být srozumitelné nejen odborným historikům, nýbrž i širší vzdělané veřejnosti. Velkou pozornost chtěla redakce nového časopisu věnovat kritickému přehledu nejnovější historické literatury v Evropě.

I když vydavatel Heinrich von Sybel v úvodním prohlášení, převzatém do předmluvy k prvnímu sešitu Historische Zeitschrift, zdůraznil nepolitičnost svého časopisu v tom smyslu, že se nebude zabývat aktuálními politickými otázkami a že se nehlásí k žádné politické straně, vyjádřil zde zřetelně ideově politické stanovisko umírněného liberalismu. Podle Sybelova názoru byl život každého národa výsledkem „přirozeného a individuálního vývoje, který s vnitřní nutností vytváří formy státu a kultury, jež nesmějí být svévolně zadržovány ani urychlovány a jimž nesmějí být vnucovány cizí řády“. Toto pojetí výslovně odmítalo „feudalismus, který vnucuje vyvíjejícímu se životu odumřelé prvky, radikalismus, který prosazuje subjektivní zvláštnosti organického vývoje, ultramontanismus, který podřizuje národní a duchovní vývoj autoritě zahraniční církve“.⁴⁾ Myšlenkově otevřené prostředí rýnsko-porúrské buržoazie, z něhož Sybel vyšel a k němuž se po celý život hlásil, se sociálně politicky vyhraňovalo na jedné straně proti autoritativním a konzervativně katolickým silám, na druhé straně proti demokratickým lidovým proudům.⁵⁾

Není divu, že v Rakouském císařství padesátých let 19. století, v ozduší františkojosefínského neoabsolutismu a konkordátu s Vatikánem, byl Sybelův program přijímán se značnou nedůvěrou. Sybelův žák z marburské univerzity Max Büdinger (1828–1902), který působil ve Vídni jako soukromý učenec a přes své vědecké úspěchy⁶⁾ marně čekal na rakouskou univerzitní kariéru,⁷⁾ přijal s radostí nabídku ke spolupráci s Historische Zeitschrift, ale současně upozornil svého bývalého učitele, že zmínka o ultramontanismu v programu časopisu a obavy z politické tendence zabraňovaly rakouským historikům v císařských

⁴⁾ HZ 1, 1859, s. III. Pojem ultramontanismus (z latinského „ultra montes“, za horami, tj. za Alpami) označoval s kritickým zaměřením prosazování centralistických zájmů římskokatolické církve a papeže na úkor zájmů státních a národních.

⁵⁾ Sybel byl ze všech prusko-německých historiků kolem poloviny 19. století nejsilněji spjat s velkoburžoazním prostředím. Schleier, Sybel und Treitschke, s. 28.

⁶⁾ Prvnímu dílu Österreichische Geschichte bis zum Ausgange des dreizehnten Jahrhunderts, Leipzig 1858 (v českých a rakouských dějinách do roku 1055) věnoval Josef Pekař slova vysokého uznání: „Neboť práce Büdingrova je dosud největším výkonem v tomto oboru; je to vlastně monografie, založená skoro veskrze na pramenném studiu a imponující nejen autorovým kritickým talentem (Monseana např. Büdinger zavrhuje dávno před Brandlem), ale rozsáhlým užitím pramenů pravidlem opomíjených: děl literárních, korespondencí, snesení synod, ustanovení právních a velkým rozhledem po dějinách všeobecných, jež autora schopným činil srovnávat a správně ocenit význam fakt.“ ČČH 8, 1902, s. 246.

⁷⁾ Souhrnně Almanach der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften (Wien) 52, 1902, s. 295–297 (autor Oswald Redlich); Heinrich Ritter von Srbik, Geist und Geschichte vom deutschen Humanismus bis zur Gegenwart 2, München–Salzburg 1951, s. 94–95; Österreichisches Biographisches Lexikon (ÖBL) 1, 1957, s. 124–125.

službách, aby se k němu připojili.⁸⁾ O necelé čtyři měsíce později vrátil Büdinger v dopise Sybelovi pověsti, že by se nechtěl podílet na časopisu údajně protirakouského zaměření,⁹⁾ a nabídl recenzi ke starším německým a rakouským dějinám. Zvláštní zájem projevil o pražskou polemiku kolem pravosti Rukopisů královédvorského a zelenohorského, která vyvrcholila v listopadu 1858 a měla zřetelné politické zaměření proti českému národnímu hnutí.¹⁰⁾ Jako autor rakouských dějin do poloviny 11. století měl Büdinger nesporné vědecké podněty ke svému vystoupení, ale jeho nenávistné výroky o „prolhanosti, tvrdostí a rozhořčenosti této sebranky“¹¹⁾ byly namířeny proti podstatě českých národně politických snah.

Právě to, co konzervativně katolickým historikům ve Vídni na Sybelově časopisu vadilo, mohlo být pro Františka Palackého přijatelné. Od předvečeru revolučního roku 1848 sledoval Palacký se zájmem a sympatií politické zápasy prusko-německých liberálů, kteří bojovali proti habsburské politice v Německu a z tohoto hlediska posuzovali většinou smířlivě také politické snahy českého národního hnutí. S některými liberálními historiky v Německu, jejichž vědecký a politický vliv daleko přesahoval hranice Pruska,¹²⁾ udržoval Palacký v padesátých letech 19.

⁸⁾ „Ihrem Wunsche, an dem schönen Unternehmen mich zu beteiligen, komme ich persönlich mit Freuden nach, und ich bedaure nur, Ihnen nicht gleich ein Kontingent von tüchtigen Mitarbeitern zuführen zu können; aber der Satz über den Ultramontanismus im Programme, sowie eine Besorgnis oder Witterung von politischer Tendenz macht diesen Fachgenossen, die in kaiserlichen Diensten stehn, etwas zurückhaltend mit ihrer Zusage.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6, Max Büdinger 29. 7. 1858 Sybelovi.

⁹⁾ „... Es sei Ihnen von ungenannter Seite mitgeteilt worden, ich wolle mich an der Zeitschrift als einer anti-österreichischen nicht beteiligen.“ Tamtéž, Max Büdinger 21. 11. 1858 Sybelovi.

¹⁰⁾ K tomu František Roubík, Účast policie v útoku na Rukopisy roku 1858, in: Od pravěku k dnešku. Sborník prací z dějin československých k šedesátým narozeninám Josefa Pekaře, 2, Praha 1930, s. 435–449; Václav Flajšhans, Jak to vlastně bylo? (Naše Rukopisy a vídeňská vláda), ČČH 37, 1931, s. 473–511; Josef Kočí, Spory o Rukopisy v české společnosti, in: Rukopisy královédvorský a zelenohorský. Dnešní stav poznání, ed. Mojmir Otruba, Praha 1969, současně SNM-C 13–14, 1969, s. 25–48, zvl. s. 31–32.

¹¹⁾ „Zu meiner großen Freude sind die Schlechtigkeiten der Prager Fälscher jetzt neu aufgerührt worden. Es sind wol zunächst nur Literaten, die sich an der Fehde beteiligt haben – Uffo Horn wird mir als V(er)f(asser) der angreifenden Artikel genannt; ich hoffe aber, daß die Sache nicht eher zur Ruhe kommt, als bis sie ehrlich, gründlich und für alle Zeit zur Ruhe gebracht und der Schwindel vor aller Augen aufgedeckt ist. Leider gehn mir selbst die nötigen grammatischen Kenntnisse des Altböhmischen noch ab; doch treibe ich Miklosich nach Kräften, sich der Sache mit seiner gründlichen Kenntnis anzunehmen; die faktischen und historischen Unmöglichkeiten, samt denen der nachträglich von Boczek fabrizierten Urkunden aufzudecken, bin ich dann gern bereit. Von der Verlogenheit, Hartnäckigkeit und Bitterung dieses Gesindels kann man sich nur schwer einen Begriff machen.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6, Max Büdinger 21. 11. 1858 Sybelovi.

¹²⁾ K tomu Arnold Oskar Meyer, Graf Rechberg über die kleindeutsche Geschichtschreibung und die Gründung der Historischen Zeitschrift, HZ 133, 1926, s. 258–261.

století živý korespondenční i osobní styk.¹³⁾ Na tištěné oznámení Heinricha von Sybela o založení Historische Zeitschrift však Palacký ihned nereagoval. Intenzivně pracoval na dokončení poděbradského svazku Dějin, a když mu v českém znění zbývala už jen poslední, desátá kapitola svazku IV/2, zkomplikovala se situace vážným onemocněním jeho ženy Terezie Palacké. Od října 1858 trávil Palacký mnoho hodin denně, často i v noci, jako ošetřovatel u lůžka své ženy; podle vlastních slov ve zprávě českému zemskému výboru z 26. března 1859 se odřekl „skoro vši četby a veškeré korespondence“ a zbytek svých sil věnoval dokončení poděbradského svazku Dějin v českém i německém znění.¹⁴⁾

Když se však v prvním týdnu března 1859 na veřejnosti objevil první svazek Historische Zeitschrift,¹⁵⁾ považoval Palacký za nutné opustit svou dobrovolnou izolaci. Již počátkem února 1859 se ve Vídni a v Praze proslýchalo, že Max Büdinger napsal do Sybelova časopisu článek o Rukopisech,¹⁶⁾ a po uveřejnění článku se zjistilo, že autor označil mezi obhájci Rukopisů jediného Palackého za kompetentního odpůrce.¹⁷⁾ Byla to tedy přímá výzva, kterou Palacký nemohl nechat bez odpovědi, i když po svých polemických článcích v pražském deníku Bohemia z listopadu 1858 se další diskuse nechtěl účastnit.¹⁸⁾ Palackého pozice byla velice obtížná, přestože o třicet let mladší Büdinger neuměl česky a dopustil se ve své polemice věcných omylů. Přesvědčivě však ukázal na nesoulad mezi obsahem Rukopisů a jinými prameny, na několika místech se proti pravosti Rukopisů dovolával samotného Palackého¹⁹⁾ a opíral se také o nespornou autoritu profesora slovan-

¹³⁾ Srov. Jiří Kořalka, Palacký a Frankfurt 1840–1860: husitské bádání a politická praxe, HT 6–7, 1983–1984, zvl. s. 317–357; Johann Gustav Droysen, Briefwechsel II, 1851–1884, ed. Rudolf Hübner, Berlin–Leipzig 1929 (Deutsche Geschichtsquellen des 19. Jahrhunderts, 26), s. 434–506.

¹⁴⁾ Franz Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung. Aktenmäßige Aufschlüsse und Worte der Abwehr. Prag 1871, s. 135.

¹⁵⁾ Srov. Theodor Schieder, Die deutsche Geschichtswissenschaft im Spiegel der Historischen Zeitschrift, HZ 189, 1959, s. 1.

¹⁶⁾ „Von meinem Aufsätze haben die Herren Tschechen bereits Wind bekommen, wie denn durch eine hier begangene Indiskretion auch dem Korrespondenten der Kreuzzeitung eine, freilich unrichtige Notiz darüber zugekommen ist. Bei den Böhmen habe ich neuerlich (Prager Morgenpost 9. Januar) das Epitheton eines ‚Niebelungenhelden in Glacéhandschuhen‘, nämlich in dem Sinne, dazu in vollem Ernste, erhalten, daß ich eben so gern (?) wie die Burgunden Blut (nämlich Slawenblut) trinken würde.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6, Max Büdinger 5. 2. 1859 Sybelovi.

¹⁷⁾ Max Büdinger, Die Königinhofer Handschrift und ihre Schwestern, HZ 1, 1859, s. 127–152, 575–576, zvl. s. 127–128: „... Herrn Palacky, den Ref. unter den Verteidigern ausschließlich als kompetent betrachten kann.“

¹⁸⁾ „Ich schließe meine Rede mit dem Beisatze, daß ich von nun an alle Beteiligung an dem ferneren Streit in dieser Sache aufgabe. Es steht den Gegnern frei, mich dafür nach Belieben zu behandeln. Franz Palacký, Handschriftliche Lügen und paleographische Wahrheiten. Eine Entgegnung. Bohemia (Prag), roč. 31, č. 292, 10. 11. 1858, s. 986; přetisk Franz Palacký, Gedenkblätter, Prag 1874, s. 230.

¹⁹⁾ HZ 1, 1859, s. 128, 130, 142, 144, s. dosti jízlivým komentářem na s. 146: „Es ist, als ob ein böser Zauber den hellen Blick des Geschichtschreibers von Böhmen eben für die Königinhofer Handschrift verschleiert hätte.“

ské filologie a literatury na vídeňské univerzitě France Miklošiče.²⁰⁾ Výslovně se Büdinger odvolával na Sybelovo vyzvání, aby se k pražskému sporu odborně vyjádřil,²¹⁾ a vysvětloval to jako obranu proti předpokládanému nařčení, že přenáší vnitrorakouský literární spor do zahraničí.²²⁾ Pro většinu tehdejších národně uvědomělých Čechů však spor o Rukopisy nebyl záležitostí vědeckou, nýbrž jednoznačně politickou, protičesky tendenční. Nevíru v Rukopisy dovozovala tehdejší česká vlastenecká společnost jen nepřátelům českého národa, především Němcům, u nichž předpokládala protičeskou nenávisť.²³⁾ „Nevím zdali na článek v Sybelově časopise, a příčin známých zvláště proti Vašnosti směřující, spisovateli drzému odpovíte; odpovědi Vaší zajisté hoden není“,²⁴⁾ psal Alois Vojtěch Šembera z Vídně 24. března 1859 Františku Palackému. Tlak vzrušeného veřejného mínění mezi českými vlastenci na Palackého však byl tak velký, že se nejpřednější český dějepisec odhodlal napsat dopis vydavateli Historische Zeitschrift, i když sám by se byl nejraději vyhnul dalšímu sporu o Rukopisy.²⁵⁾

1859, 17. dubna, Praha, František Palacký sděluje Heinrichu von Sybelovi, že se konečně, i když s nechutí, rozhodl ještě jednou veřejně vystoupit v téměř už nudném sporu o staročeské rukopisy. Protože hlavním podnětem k vystoupení je Büdingerův článek v Sybelově historickém časopise, přál by si vidět svou odpověď zařazenou do téhož časopisu. Vzhledem k vážné chorobě ve svém domě, která mu po šest měsíců více či méně brání v literární činnosti, by nechtěl přistoupit k této neradostné práci dříve, než to bude nezbytné, aby odpověď mohla být přijata ještě do příštího sešitu Sybelova časopisu. Prosí proto Sybela, aby mu obratem sdělil, dokdy nejpozději musí článek dostat, aby jej do příštího čísla zařadil. Ujišťuje

²⁰⁾ Srov. Miroslav Komárek, Jazyková problematika RKZ, in: Rukopisy královédvorský a zelenohorský, s. 199. „Miklošič kráčí po šlépějích Kopitarových; to jest o něm soudu dosti“, psal František Palacký 26. 3. 1859 Aloisi Vojtěchu Šemberovi do Vídně. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná.

²¹⁾ „Nach einer Aufforderung des verehrten Herrn Herausgebers dieser Zeitschrift . . .“ HZ 1, 1859, s. 128.

²²⁾ „Ihrer Aufforderung habe ich Erwähnung getan, um Palacky nicht Gelegenheit zu Wiederholung des anderwärts erhobenen Vorwurfes der Kolportage zu geben, welche von den Gegnern der altböhmisches Literatur mit ihren Ansichten ins Ausland getrieben wurde. Ihn selbst halte ich übrigens nur für einen Geprellten.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6, Max Büdinger 15. 12. 1858 Sybelovi.

²³⁾ K tomu Kočí, Spory o Rukopisy, s. 31.

²⁴⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Alois Vojtěch Šembera Palackému.

²⁵⁾ „Spor náš o staré rukopisy má větší význam a hlubší základy, nežli na oko se zdá“, psal František Palacký 26. 3. 1859 Aloisi Vojtěchu Šemberovi; „jsem přesvědčen, že podnět k němu vyšel a vychází podnes z Vídně – augusta principia – a sice z onoho kruhu, kterým jeden z našich ministrův se otočil, aby mně obecně doma i vně dal směr, jakoví vláda sobě žádá. Naše bezouhonné chování přiči se velice záměrně onoho sboru, který odhodlán jest užívati všech prostředkův, aby podryl a podkopal mravní naše postavení a onu úctu i šetrnost, již požíváme u národu. Nepodaří-li se pokus tento, bude následovati jiný a opět jiný až do vůle boží. (. . .) Uvěříte mi bohda, že bych rád byl pokoji i s Büdingrem, i s celým světem, kdyby tu nešlo nám o věc národní a svatou.“ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná. V americkém překladu uveřejnil Joseph Frederick Zacek, František Palacký and „The Battle of the Manuscripts“, Nationalities Papers (Charleston, Illinois) 12, 1984, s. 47, Palackého podezřívání okruhu ministra Lva Tkana nebylo v tomto případě oprávněné.

Sybela, že při vši rozhodnosti, s níž musí odmítnout Büdingerovu neuvěřitelnou povrchnost a opovržlivost, bude mít na paměti, že mluví ke vzdělané německé veřejnosti, a slibuje, že jeho článek nebude delší než článek jeho protivníka.²⁶⁾
Euer Hochwohlgeboren!

Ich habe mich endlich, obgleich mit Widerwillen, entschlossen, mich noch einmal in dem fast schon langweilig gewordenen Streit über die altböhmschen Handschriften öffentlich zu äußern. Da mir die Hauptveranlassung dazu durch den von Ihnen im ersten Hefte Ihrer historischen Zeitschrift gebrachten Aufsatz Herrn Büdingers gegeben worden ist, so werden Sie es natürlich finden, daß ich wünsche, meine Entgegnung in dieselbe Zeitschrift eingerückt zu sehen. Schwere häusliche Leiden (jedoch, welche²⁷⁾) seit sechs Monaten alle literarische Tätigkeit bei mir mehr oder weniger hemmen, machen es mir wünschenswert, nicht eher an diese unerfreuliche Arbeit gehen zu müssen, als bis sie unerträglich wird, um noch in das nächste (2te)²⁸⁾ Heft Ihrer Zeitschrift aufgenommen werden zu können. Ich bitte daher, mich wo möglich mit umgehender Post zu benachrichtigen, bis zu welchem äußersten Termin Sie meinen Aufsatz erhalten müssen, um ihn noch in jenes Heft aufzunehmen. Ich zweifle nicht, daß Sie dazu willig sein werden, zumal es sich von selbst versteht, daß ich bei aller Schärfe, mit welcher Herrn Büdingers ungläubliche Leichtgläubigkeit und Dreistigkeit zurückgewiesen werden muß, ich nicht außer Acht setzen werde, daß ich zum gebildeten deutschen Publikum zu sprechen habe. Auch wird mein Aufsatz kaum länger als der meines Gegners werden, trotz dem, daß ich Dinge zur Sprache bringen muß, die bisher ungesprochen geblieben sind.

In Erwartung einer baldigen Antwort geharre ich mit ausgezeichnete Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren ergebenster

Fr. Palacky, böhm(ischer) Landeshistoriograph.

Prag den 17. April 1859.

Korespondence mezi Prahou a Mnichovem pokračovala v podstatě obratem pošty. Vydavatel Historische Zeitschrift se snažil prokázat svou nezaujatost v napiaté politické situaci, která byla vvolána blížícím se válečným konfliktem Rakouského císařství se Sardinii a Francií a veřejnou debatou o postoji ostatních států Německého spolku k tomuto konfliktu.²⁹⁾ S ohledem na své dobré vztahy k bavorskému králi Maxmiliánovi II. projevoval Sybel na veřejnosti značnou zdrženlivost v publicistické kampani na jaře a v létě 1859, ale v osobních rozhovorech a dopisech se netajil svým odporem vůči rakouské politice a svými sympatiemi k italskému národně sjednocovacímu hnutí.³⁰⁾ Sybelovo postavení v Mnichově bylo ohrožováno konzervativně katolickými silami, které mu vyčítaly, že se nepostavil na obranu rakouských zájmů v severní Itálii a že jako pruský liberál a luterán působil na mnichov-

ské studenty v protibavorském duchu.³¹⁾ Vůči Palackému zaujal Sybel stanovisko smířlivé a zprostředkující. Ze své strany také Palacký rychlou odpovědí a především posteskem nad narůstáním ultramontánního proudu v Rakousku, s nímž se střetával i Sybel v Mnichově, přispěl ke zřetelnému vzájemnému sblížení.

1859, 20. dubna,³²⁾ Mnichov. Heinrich von Sybel je ochoten přijmout do Historische Zeitschrift pojednání Františka Palackého o Rukopisech. Není však možné zařadit Palackého oapověď do druhého sešitu časopisu, který je s výjimkou recenzi části vytištěn a má vyjít ke konci dubna. Sestaven je již také třetí sešit, jehož tisk má být pak hned zahájen; má vyjít 1. července, aby časopis byl vydáván vždy na počátku každého čtvrtletí. Šťastnou náhodou nenamítá jeden z autorů určených pro třetí sešit nic proti tomu, aby jeho článek vyšel až 1. října, takže jeho prostor je k dispozici pro Palackého článek. Sybel proto prosí Palackého, aby svůj příspěvek poslal nejpozději do počátku června a v tomto případě aby sdělil co nejearive svůj souhlas, takže by příslušný autor mohl být včas informován. O podstatě sporné otázky se Sybel ani zdaleka neodvažuje vyjádřit názor; pro něho nemá předmět sporu jiný význam než obecně vědecký, aby se v každém problému dospělo k poznání pravdy. Jako redaktor však má podle obecných formálních pravidel povinnost vůči Maxi Büdingerovi, pokud bude chtít, poskytnout mu prostor k replice a případně k poslednímu slovu. Připomíná to předem, aby při zanícení pro tuto věc v Čechách nebyl jeho postoj vysvětlován jako podpora jedné strany, k čemuž nemá způsobilost ani důvod. Dostane-li od Palackého souhlasnou odpověď, oznámí na závěr druhého sešitu Historische Zeitschrift uveřejnění Palackého článku.³³⁾
Euer Hochwohlgeboren geehrte Zuschrift vom 17. d. M., die mir so eben zukommt, beantworte ich umgehend. Ich bin, wie Sie vermuten, völlig bereit, eine Erörterung von Ihnen über jene böhmischen Handschriften aufzunehmen. Nur muß ich bedauern, daß die Erfüllung Ihres Wunsches, dieselbe im 2. Heft zu sehen, physisch unmöglich ist; das 2. Heft ist bereits bis auf die beiden letzten, der kritischen Übersicht gewidmeten Bogen gedruckt, und wird zu Ende dieses Monats ausgegeben werden. Demnach ist, wie Sie sehn, die Zusammenstellung des dritten Heftes, dessen Druck dann sofort beginnen wird, ebenfalls gemacht; es soll am 1. Juli erscheinen, damit wir von da an stets am Beginn des betr(effenden) Quartals publizieren können. Es trifft sich nun glücklich, daß unter den darur bestimmten Arbeiten eine ist, deren Verfasser nichts dagegen hat, bis Michaels³⁴⁾ zu warten: und so steht deren Raum, falls Ihnen nicht schon dieser Aufschub zu lange ist, Ihrem Aufsatz zu Diensten. Ich würde dann bitten, ihm mir spätestens bis Anfang³⁵⁾ Juni zuzusenden, und in diesem Falle mir Ihr Einverständnis möglichst bald anzuzeigen, damit ich jenen anderen Verfasser davon rechtzeitig in Kenntnis setzen kann.

Über das Materielle der schwebenden Streitfrage maße ich mir entfernt kein Urteil an; auch hat für mich der Gegenstand kein weiteres Interesse, als das allgemein wissenschaftliche, die Wahrheit in jedem Probleme kennen zu lernen. Als Re-

²⁶⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 206; 2 listy 13,8 X 21,5 cm, popsaný 2 strany. Porovnáno s konceptem v LA PNP Praha František Palacký, korespondence odeslaná.

²⁷⁾ V konceptu následuje „schon“.

²⁸⁾ Výslovné uvedení druhého sešitu je pouze v čistopise.

²⁹⁾ Srov. Hans Rosenberg, Die nationalpolitische Publizistik Deutschlands. Vom Eintritt der Neuen Ära in Preußen bis zum Ausbruch des deutschen Krieges. Eine kritische Bibliographie 1, München-Berlin 1935, 20–69. Souhrnně Ernst Portner, Die Einigung Italiens im Urteil liberaler Zeitgenossen. Studie zur inneren Geschichte des kleindeutschen Liberalismus, Bonn 1959 (Bonner historische Forschungen, 13).

³⁰⁾ Přes svůj nesouhlas s revolučními metodami požadoval Sybel okamžité diplomatické uznání Itálie, se škodolibostí očekával protivládni nepokoje v Rakousku a dokonce svržení Habsburků. Ferrer, Heinrich v. Sybels Stellung, s. 35–37.

³¹⁾ Bavorský Katholischer Volkskalender für 1860, vydaný v říjnu 1859, končil lidový otcenáš slovy: „Führe uns nicht in Versuchung, sondern erlöse uns von dem Sybel. Amen.“ Tamtéž, s. 22, pozn. 14.

³²⁾ Datum poštovního razítka na obálce.

³³⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel Palackému, 2 listy 13,5 X 21,2 cm, popsaný 3 strany, v záhlaví rukou Palackého: „beantw. 24 Apr. 1859“; obálka 141 X 8 cm, adresa: „Rekommandiert. An den böhmischen Landeshistoriographen Herrn Dr. Fr. Palacky Hochwohlgeboren, Prag (N. C. 719/II)“, razítka „Bahnhof München 20/4“, „Chargé“, vzadu „Prag 21/4 8. F.“

³⁴⁾ Tj. do konce září; svátek sv. Michala byl slaven 29. září.

³⁵⁾ Původně „Mitte Juni“, opraveno na „Anfang Juni“.

dakteur glaube ich übrigens nach allgemeinen formellen Regeln gegen H(err)n B(ü)dinge die Verpflichtung zu haben, nachdem ich einmal seinen Aufsatz aufgenommen, ihm, wenn er es begehrt, Raum zu einer Replik, und event(uell) das letzte Wort zu lassen. Ich bemerke dies gleich hier, damit bei der Wärme, womit diese Sache in Böhmen verhandelt wird, mir ein solches Verhalten nicht als sachliche Parteinahme gedeutet werde – zu der ich, wie gesagt, mich weder befähigt noch veranlasst fühle.

Erhalte ich von Ihnen eine bejahende Antwort, so werde ich am Schluss des 2. Heftes das Erscheinen Ihres Aufsatzes ankündigen.

Mit aufrichtiger Verehrung Ihr ganz ergebenster

Sybel

1859, 24. dubna, Praha. František Palacký objasňuje Heinrichu von Sybelovi, že jeho žádost o umístění článku o Rukopisech do příštího čísla Historische Zeitschrift vycházela z předpokladu, že tento sešit vyjde až v červnu, když byl první vydán v březnu. Sám by nebyl schopen dodat svůj příspěvek do konce dubna, takže je zcela spokojen se stanoveným termínem i s ostatními Sybelovými návrhy a troufá si dodat článek v prvních červnových dnech, pokud tomu nezabrání vyšší moc. Na vysvětlenou dodává, že je již šest měsíců vázán dnem i nocí u lůžka své ženy, postižené neustálými bolestmi, a teplé jarní počasí se pořád nedostavuje. Za těchto okolností mu schází nezbytný čas i potřebný duševní klid k tomu, aby se věnoval předmětu mimo oblast svých nejbližších studií, protože je nyní plně zaměstnán zpracováním německého textu dějin krále Jiřího z Poděbrad (český text je již hotov). Tento nejnovější svazek Palackého Dějin přinese také pro německé dějiny mnoho nového a důležitého. Předložil svou práci již v lednu 1859 ke schválení českému zemskému výboru a při stálém narůstání ultramontánního proudu v Rakousku ho nijak neuklidňuje, že stále ještě nebylo vydáno povolení k tisku.³⁶⁾

Ew. Hochwohlgeboren!

Als ich an Sie das Ansuchen stellte, meinem Aufsätze über die altböhmisches Handschriften und deren Kritik einen Platz im nächsten Heft Ihrer historischen Zeitschrift zu gönnen, war ich der Meinung, dieses Heft werde erst im Juni erscheinen, da das erste im März erschienen war. Bis zu Ende des laufenden Monats April wäre ich selbst nicht im Stande, irgend etwas zu liefern, bin daher mit dem mir von Ihnen gesetzten Termin so wie auch mit den übrigen Anträgen ganz zufrieden und mache mich anheischig, wenn keine force majeure hindernd dazwischen tritt, Ihnen das Versprochene in den ersten Junitagen zukommen zu lassen. Zur Erklärung meines Benehmens erlaube ich mir wohl anzuführen, daß ich schon seit sechs Monaten durch Krankenwärterdienste bei Tag und Nacht an das Bett meiner lieben armen Frau gebunden bin, welche seit dem 22. Okt(ober) v(origen) J(ahres) von unablässigen oft furchtbaren Schmerzen heimgesucht ist, ohne weder sterben noch genesen zu können. Man vertröstet uns auf den Eintritt der warmen Frühlingwitterung, die sich leider bisher nicht einstellen will. Unter solchen Umständen fehlt mir wie die nötige physische Zeit, so auch die unerläßliche Ruhe des Geistes, um einen Gegenstand anzufassen, der außerhalb meiner nächsten Studien liegt, zumal ich jetzt mit der Herstellung des deutschen Textes meiner Geschichte K(önig) Georgs von Podiebrad (der böhmische ist bereits fertig) vollauf beschäftigt bin. Dieser neueste Band meines Werkes wird auch für die deutsche Geschichte viel Neues und nicht Unwichtiges bringen. Ich habe dem böhm(ischen) Landesausschusse meine Arbeit schon im Januar d(ieses) J(ahres) zur Genehmigung vorgelegt; und die noch immer ausbleibende Erlaubnis zur Drucklegung derselben ist, bei der stets wachsenden ultramontanen Strömung in Österreich, eben nicht geeignet, mein Gemüt heiterer zu stimmen.

Genehmigen Ew. Hochwohlgeboren die Versicherung meiner ganz ausgezeichneten Hochachtung

Dr. Fr. Palacký.

Prag, den 24. Apr(il) 1859.

³⁶⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 207; 2 listy 13,8 X 21,5 cm, psopány 2 strany. Koncept v LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná.

V českém národním hnutí konce padesátých let, kdy Češi neměli vlastní denní list a střetávali se v každodenním životě se zjevným národně politickým útlakem, byl článek Maxe B(ü)dingera v Historische Zeitschrift považován za pouhé pokračování inspirovaného novinového útoku proti Rukopisům z října a listopadu 1858. Pražské nakladatelství Tempského vydalo v dubnu 1858 anonymní brožuru, namířenou osobně proti B(ü)dingerovi;³⁷⁾ za jejího autora byl během krátké doby právem považován státní podsekretář ve vídeňském ministerstvu kultu a vyučování Josef Alexander Helfert (1820–1910), který se prý chtěl touto brožurou rehabilitovat u „české strany“ za svůj předcházející útok proti Husovi a nepřímo proti Františku Palackému.³⁸⁾ Na druhé straně se ani B(ü)dinge nepokoušel vůbec skrývat politické pozadí svého vystoupení, které zvýraznil ve své replice proti Helfertově brožuře³⁹⁾ a ještě silněji v dopise z 2. května 1859 Heinrichu von Sybelovi, když mu posílal svou repliku: „Osobně bych byl velice nakloněn tomu, abych náležitě odpověděl na povedený politický úvod Palackého;⁴⁰⁾ doba však není taková, aby se Čechům a Maďarům na jejich choutky po národním zastoupení, kterými by chtěli utlačit všechno německé, odpovědělo tak, jak by se patřilo. Právě jádro snah Palackého a jeho strany je v tom, že chtějí nesmysl české národnosti přeměnit ve zvláštní stát a vymanit se ze spojení s německým Rakouskem.“⁴¹⁾ Pozdější české historické bádání dalo za pravdu Maxi B(ü)dingerovi ve většině jeho argumentů proti obhájčům Rukopisů, avšak zcela pochybený byl pokus popírat tímto způsobem českou národně politickou svébytnost a neuznávat Čechy jako samostatný národ.

³⁷⁾ Max B(ü)dinge und die Königinhofer Geschwister. Prag 1859. Srov. Miroslav Laiske, Bibliografie RKZ, in: Rukopisy královédvorský a zelenohorský, s. 349, č. 180.

³⁸⁾ „O spisku, který ve Vídni přičítá se p(anu) Ambrožovi, nepochybuje v Praze již nikdo, že vyšel z péra p(ana) barona H(elferta) ve Vídni. Celiť on netoliko proti B(ü)dingerovi, ale i proti Hankovi a poněkud i proti mně“, psal František Palacký 29. 4. 1859 A. V. Šemberovi. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná. O deset týdnů později psal Maxi B(ü)dinge 5. 7. 1859 Sybelovi: „Als Verfasser der gegen mich gerichteten Brochure wird jetzt hier allgemein der Unterstaatssekretär Baron Helfert genannt, der es mit der českischen Partei verdorben hatte, als er vor einigen Jahren Hussens Verbrennung rechtfertigte und sich vermutlich jetzt zu retablieren beabsichtigte; bis zum Erscheinen meines Aufsatzes hatte er sich als mein guter Freund gebärdet.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6.

³⁹⁾ Max B(ü)dinge, Die Königinhofer Handschrift und ihr neuester Verteidiger. Eine Entgegnung. Wien 1859. Srov. Laiske, Bibliografie RKZ, s. 349, č. 181.

⁴⁰⁾ B(ü)dinge narážel na první odstavec Palackého obhajoby v Bohemii, obviňující různé německé časopisy, že chtějí české vlastenecké spisovatele jako celek prohlásit za smečku padělatelů, podvodníků nebo podvedených. Srov. Palacký, Gedenkb(lä)tter, s. 215.

⁴¹⁾ „Die saubere politische Introdution Palackys gehörig zu erwidern, wäre ich persönlich sehr geneigt gewesen; aber die Zeit ist nicht dazu angetan, um den Cechen und Magyaren auf ihre Gelüsten nach Nationalvertretungen, mit denen sie alles Deutsche erdrücken möchten, so zu antworten, wie sich gehörte. Das ist der rechte Kern von Palackys und seiner Partei Bestrebungen, daß sie das Unding einer českischen Nationalität zu einem Sonderstaate machen und aus den Fugen von Deutsch-Österreich sich losschrauben wollen.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6, Max B(ü)dinge 2. 5. 1859 Sybelovi.

Tuto politickou jednostrannost a protičeskou zaujatost „novovelkoněmecké vídeňské školy“⁴²⁾ dobře vystihl František Palacký ve své odpovědi Büdingerovi, která jinak, hlavně ve své odborné části, nebyla právě přesvědčivá.⁴³⁾ Palacký si položil otázku, proč se nedávny spor o Rukopisy z podzimu 1858 stal „rodinnou záležitostí celého národa“ (pokud je schopen a ochoten zajímat se o knihy a vzdělání) a proč také v zahraničí, hlavně v Německu, Polsku a Rusku, zčásti i mezi Jihoslovany, v Dánsku a Švédsku, věnovaly noviny a časopisy pozornost tomuto sporu. Hlavní příčinu neviděl Palacký v tom, že Češi jako národ⁴⁴⁾ byli v té době vyloučeni z veřejného života a z diskusí o politických otázkách, takže se s větším úsilím zaměřili na literární diskuse, uměleckou a vědeckou činnost. Rozhodující motiv spočíval podle Palackého ve staleté snaze Němců upírat Slovanům (jako „nejbližším příbuzným v genealogii národů“) právo rovnosti a pohlížet na ně jako na nižší rasu. Zatímco ve středověku se to projevovalo vylučováním Slovanů z městských práv, cechů aj., vytvořil se u současníků (ne u všech, jen v jedné straně nebo kotéřii) teoreticky propracovaný systém – dnes bychom řekli, pojetí národa – snažící se Slovany přitáhnout a přeměnit je v Němce.⁴⁵⁾ Slovanství bylo ztotožňováno s barbarstvím a otroctvím, veškerá vzdělanost byla prý převzata nebo vypůjčena od Němců. Jedním z hlavních šířitelů tohoto učení byl augsburský deník Allgemeine Zeitung, podle Palackého přednostně čtený v Rakousku, a to i v nižších lidových vrstvách. Prohlašovalo-li se v této souvislosti, že slavné události českých dějin jsou nesmyslem, že spočívají na sebeklamu nebo vědomé lži, muselo to v českých myslích vzbuzovat neshlas a odpor.⁴⁶⁾

Je velice nesnadné odpovědět na otázku, zda František Palacký

⁴²⁾ Formulace z Palackého dopisu Sybelovi z 10. června 1859. Srov. dále pozn. 55.

⁴³⁾ Franz Palacký, Die altböhmisches Handschriften und ihre Kritik, HZ 2, 1859, s. 87–111; přetisk Palacký, Gedenkblätter, s. 231–258. „Co Palacký odpověděl v témže časopise, bylo slabé a dosti neupřímné – obrátil se především proti některým s věcí málo souvisícím omylům Büdingerovým a na vyvrácení jich založil ostře odmítavý posudek Büdingerovy práce“, napsal k tomu Josef Pekař, ČČH 8, 1902, s. 247.

⁴⁴⁾ „... die Böhmen, oder wie man sie jetzt in Deutschland zu nennen beliebt, die Čechen“. HZ 2, 1859, s. 88; Palacký, Gedenkblätter, s. 233. Český překlad ve Františka Palackého Spisech drobných 3, ed. Leander Čech, Praha (1902), s. 570, nedokáže vystihnout napětí mezi oběma pojmy, existující v německém originále.

⁴⁵⁾ „... begehen deshalb die Inkonzsequenz, die Slaven nicht etwa sich vom Leibe fern halten zu wollen, sondern im Gegenteil sie anzuziehen und zu Deutschen zu machen, ohne zu besorgen, daß das deutsche Blut durch die Beimischung des slawischen an seinem Adel Abbruch erleiden könnte“. HZ 2, 1859, s. 89; Palacký, Gedenkblätter, s. 234.

⁴⁶⁾ Zvláště byl Palacký dotčen v té době často se vyskytujícími tvrzeními, že prý se Češi zbavili barbarství jen převzetím německé kultury. Podobné názory souvisely se snahou vylíčit Rakouské císařství z konce padesátých let 19. století jako vzorný německý stát, provádějící úspěšnou germanizaci jinonárodního obyvatelstva. Srov. Eduard Heyck, Die Allgemeine Zeitung. Beiträge zur Geschichte der deutschen Presse. München 1898, s. 289–291.

jako historik a znalec velkého množství historických pramenů⁴⁷⁾ alespoň sám pro sebe mohl pochybovat v té době o pravosti Rukopisů královéhradské a Milostné písně krále Václava.⁴⁸⁾ Názory odborné literatury posledních dvou desetiletí se v této otázce pohybují od tvrzení, že Palacký – na rozdíl od Šafaříka⁴⁹⁾ – ve své víře v pravost Rukopisů nikdy nezakolísal,⁵⁰⁾ až po úvahu, že nové zkoumání Palackého spisů a korespondence odhaluje „jako v mikrokosmu“ ve vztahu k Rukopisům těžký boj uvnitř jeho osoby mezi vědeckým historikem a národním buditelem,⁵¹⁾ nebo že formální odpověď Büdingerovi zřejmě prozrazuje některé pochybnosti Palackého.⁵²⁾ V doslovu k vydání svých dokumentů o českém dějepisectví, připraveném v lednu 1871, připustil Palacký, že sporná otázka Rukopisů nebyla dosud vyřízena ani dostatečně vysvětlena, a poznamenal, že odjakživa měl na tomto sporu větší podíl zelus (přepjatá horlivost) než scientia (věda), a to na obou stranách.⁵³⁾ Naopak nelze přehlédnout, že o tři roky později zařadil Palacký do sbírky Gedenkblätter své články na obranu Rukopisů, uveřejněné v Bohemii 1858 a v Historische Zeitschrift 1859, s výslovným zdůrazněním významu Rukopisů pro probuzení a rozšíření národního sebevědomí.⁵⁴⁾ Palacký byl velice zásadový a s narůstajícím věkem méně přístupný kompromisům, než tomu bylo dříve. Zdá se, že i v rukopisném sporu byla pro něho rozhodující otázkou nutnost posílení národní svébytnosti a zabezpečení důstojného místa Čechů mezi evropskými národy, což podle jeho názoru nepřátelská kritika Rukopisů ohrožovala. Své přesvědčení o politických záměrech této kritiky vyjádřil Palacký i v dopise, jímž provázal odpověď Büdingerovi pro Sybelovu Historische Zeitschrift.

1859, 10. června, Praha. František Palacký posílá Heinrichu von Sybelovi prostřednictvím knihkupce Tempského balík, v němž vedle svého rukopisu přikládá také Šafaříkovo a své pojednání o Rukopisech z roku 1840 a tři čísla pražského deníku Bohemia z listopadu 1858 se svou polemikou proti Tagesbote aus Böhmen. Přeje si, aby Sybel měl možnost pohlížet na předmět sporu z mnoha stran a získat tím podložený úsudek. Prosí, aby Sybel přijal do časopisu článek celý a nezkrácený, jen s opravou jazykových nebo stylistických chyb. Kdyby se Sybelovi zdálo být některé slovo vůči protivníkovi Palackého příliš tvrdé, prosí Sybela, aby mu napsal, protože nechce Büdingera šetřit, ale také ne urážet. Úmyslem Palackého bylo uzavřít článek

⁴⁷⁾ Sám Palacký ovšem poznamenával, že jen v některých oborech má důkladné znalosti, kdežto v ostatních – stejně jako jiní vědci – je nanejvýš diletantem. HZ 2, 1859, s. 105; Palacký, Gedenkblätter, s. 250.

⁴⁸⁾ „... denn die Echtheit . . . des Wysehrader Liedes und des Minneliedes von K. Wenzel anderseits nicht mehr in Schutz genommen.“ HZ 2, 1859, s. 93; Palacký, Gedenkblätter, s. 238.

⁴⁹⁾ Srov. Jan Novotný, Pavel Josef Šafařík, Praha 1971, s. 195–196.

⁵⁰⁾ Kočí, Spory o Rukopisy, s. 33.

⁵¹⁾ Zacek, František Palacký and „The Battle . . .“, s. 40.

⁵²⁾ Tamtéž, s. 46.

⁵³⁾ Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 192.

⁵⁴⁾ „Da zur Wackung und Verbreitung des nationalen Selbstbewußtseins, neben anderen Ursachen, auch die alten neuentdeckten Schätze der böhmischen Literatur, und darunter vor allem die Königinhofer Handschrift mitwirkten . . .“ Palacký, Gedenkblätter, s. 214.

tím, že se obrátí na pány z novovelkoněmecké vídeňské školy a vysvětlí jim, kam ve svých důsledcích musí vést popuzování a nevrázení proti neněmeckým národům v Rakousku, soustavně provozované v německém tisku v několika posledních letech. Brzy však zpozoroval, že se tento předmět nedá odbýt na několika málo stranách, takže musí být ponechán pro jiný samostatný článek. Napadlo ho však, zda by nebylo možné přetisknout v Sybelově časopise jako přílohu k Palackého článku, třeba malým písmem, jeho články z Bohemie, na něž se polemika často odvolává, aniž by je čtenář znal. Rozhodnutí však přirozeně ponechává Sybelově úvaze. Protože Palacký dostal druhý sešit Historische Zeitschrift až 7. června, doufá, že se svou zásilkou nepřichází pozdě.⁵⁵⁾

Euer Hochwohlgeboren!

So eben habe ich dem hiesigen Buchhändler Tempky ein Paket zur Beförderung an Sie mittelst des Postwagens übergeben, worin ich meinem Aufsätze „Die altböhmisches Handschriften und ihre Kritik“ enige in dieses Fach einschlagende Brochuren beifügte, und zwar vorzüglich die jetzt sehr seltene und gesuchte Abhandlung „Die ältesten Denkmäler der böhm(ischen) Sprache“ in 4° (von Šafařík und mir), und drei Nummern der Bohemia vom November 1858, wo meine Artikel gegen den Anonymus im Tagesboten gedruckt sind. Sie werden daraus ersehen, daß ich Sie in den Stand zu setzen wünsche, den Gegenstand unseres Streits von mehreren Seiten anschauen zu können, und darüber ein begründetes Urteil zu gewinnen. Meinen Aufsatz bitte ich bezüglich seines Inhalts ganz und unverkümmert in Ihre Zeitschrift aufzunehmen; nur wenn Sie darin Sprach- oder Stilfehler bemerken, bitte ich sehr dieselben zu berichtigen. Sollten Sie aber manches Wort gegen meinen Gegner zu hart finden, so haben Sie die Güte, mir darüber zu schreiben; denn ich will jenen Herrn zwar nicht schonen, aber auch nicht beleidigen. Meine absicht war, den Aufsatz mit einer Apostrophe an die Herren der neugroßdeutschen Wiener Schule zu schließen und ihnen vorzustellen, wohin die seit einigen Jahren in der deutschen Presse methodisch betriebene Aufreizung und Anfeindung der nichtdeutschen Völker in Oesterreich endlich führen müsse – denn die Angriffe gehen immer von jenem Lager aus –, aber ich bemerkte bald, daß der Gegenstand sich nicht auf wenig Seiten abtun läßt, und daher einem andern selbständigen Aufsätze vorbehalten bleiben muß. Dagegen fiel es mir nun ein, ob es nicht möglich wäre, meine Artikel aus der Bohemia, auf welche sich so oft berufen wird, ohne daß der Leser sie kenne, in Ihre Zeitschrift als Anhang zu meinem Aufsätze etwa mit kleiner Schrift aufzunehmen? Sie würden damit wenigstens vielen Ihrer Leser einen Gefallen erweisen, doch muß das, wie billig, Ihrem eigenen Ermessen unbedingt anheimgestellt bleiben.

Das zweite Heft Ihrer Zeitschrift habe ich erst am 7. Juni erhalten; um so mehr hoffe ich, daß meine heutige Sendung nicht zu spät kommen wird.

Mit ausgezeichnete Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren ergebenster

Fr. Palacky

Prag den 10. Juni 1859.

Palackého zásilka z 10. června 1859 byla právě odeslána, když Heinrich von Sybel považoval za nutné upozornit, že tisk třetího sešitu Historische Zeitschrift již pokročil a že stále ještě nedostal slíbený článek. Je zřejmé, že Sybel neměl zájem na kontroverzi s Palackým, který mohl být v politické oblasti spíše spojencem než nepřítelem prusko-německých liberálů. Tím je možné vysvětlit upřímný zájem Sybela o některých dalších německých historiků o nový svazek Palackého Dějin, věnovaný období krále Jiřího z Poděbrad, a také o případný nový článek Palackého pro Historische Zeitschrift, v němž by se český histo-

⁵⁵⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 208, 2 listy 14,2 x 22 cm, popsány 2 strany. Porovnáno s konceptem v LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná.

rik podrobně zabýval vídeňskými nebo velkoněmeckými útoky proti Čechům a ostatním Slovanům v oblasti historické vědy. Z politického hlediska je pozoruhodné, že se Sybel v tomto sporu snažil zaujímat jakési neutrální stanovisko mezi pojetím slovanským a velkoněmeckým a že nevyklučoval možnost kladných výsledků případné vědecké diskuse.

1859, 11. června, Mnichov. Heinrich von Sybel žádá Františka Palackého o zaslání článku o Rukopise Královédvorském v nejkratší možné době, protože třetí sešit Historische Zeitschrift je v tisku a jeho odklad by nebyl prospěšný věci. Jinak by musel přesunout Palackého článek do čtvrtého sešitu, který vyjde koncem září, což se mu v zájmu věci nezdá být žádoucí; ze své strany bude čekat, pokud to bude možné. Dále Sybel žádá Palackého o pokyn nakladateli, aby po vytištění zaslal urychleně exemplář nejnovějšího německého svazku Dějin redakci Historische Zeitschrift k recenzování. Sybel chce této knize věnovat zvláštní článek a přeje si dostat zprávu o době uveřejnění, aby mohl zařídit potřebně.⁵⁶⁾

Euer Hochwohlgeboren muß ich dringend um die baldmöglichste Einsendung Ihres Aufsatzes über die K(öni)ginhofer Handschrift ersuchen, da der Druck des 3. Heftes der Zeitschrift bereits weit vorgerückt ist, und ein Aufschub desselben der Natur der Sache nach nicht wohl tunlich ist. Es würde sonst also Ihr Aufsatz für das vierte Heft (Ende Sept(ember)) zurückgelegt werden müssen, was mir im Interesse der Sache nicht wünschenswert erschiene. Ich würde mich also freuen, wenn Sie ihn womöglich umgehend mir schicken könnten. Meinerseits werde ich warten, so lange wie es irgend angeht.

Sie haben vielleicht die Güte, den Verleger Ihrer böhmischen Geschichte anzuweisen, sobald die deutsche Ausgabe des neuesten Bandes vollendet ist, ein Exemplar derselben in tunlichster Eile der Redaktion der Zeitschrift zur Besprechung einzusenden. Da ich dem Buche einen besonderen Essay zuzuwenden wünsche, würde ich Ihnen dankbar sein, wenn Sie mir eine Notiz über den Zeitpunkt der Publikation zukommen ließen, um danach das Erforderliche vorkehren zu können.

Mit größter Hochachtung Ihr ergebenster

Sybel.

München, 11. Juni (18)59.

1859, 16. června, Mnichov. Heinrich von Sybel potvrzuje převzetí zásilky Františka Palackého a děkuje za její bohatý obsah. Především děkuje za Palackého článek, který neodloží žádný čtenář bez účasti nebo zájmu. Přiloženými spisy chtěl zřejmě Palacký Sybela přimět k samostatnému úsudku o věci, ale Sybel si uvědomuje, že k tomu patří daleko víc, než co k četbě přináší; je však schopen posoudit stav sporu a kladení otázek potřebných ke konečnému urovnání předmětu. Zdá se mu přesvědčivě a vyčerpávající, co Palacký říká o paleografii, o vztahu k evangeliím a obtížnosti falzifikace roku 1817, kdežto vztah k Dalimilovi a Hájkovi není řešen. Považuje tento bod za jediný, který si ještě vyžaduje širší a hlubší pojednání, ale je to problém zvláště obtížný a bohužel se stal spornou otázkou národních nálad, zatímco by měl patřit k doméně historické kritiky. Tisk časopisu musel být před čtyřmi dny přerušen, než došel Palackého rukopis, a proto jej neprodleně poslal do tiskárny. Ke korespondenci o jednotlivých výrazech už nebyl čas (druhý sešit je již čtyři týdny hotov a jeho rozesílání se opozdilo přepravou vojenských jednotek). Na několika místech využil Palackého svolení ke stylistickým úpravám, zčásti i ke zmírnění některých polemických výrazů; uvádí tři konkrétní příklady. Článek tím jen získá na klidné mohutnosti, odpadnou-li urážející výrazy, takže doufá, že Palacký neodmítne dodatečný souhlas k provedeným změnám. Palackého článek o vídeňských nebo velkoněmeckých útocích proti Čechům a ostatním Slovanům v oblasti historické vědy by Sybel velice rád viděl v Historische Zeitschrift. Jen by předpokládal, že Palacký nebude mít námitky proti přijetí repliky z opačného tábora. Sybel nepovažuje za jisté, ale přeje jen za možné, že by taková diskuse

⁵⁶⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel Palackému, 2 listy 13,5 x 21,2 cm, popsány 2 strany; vložena obálka 14,3 x 7,9 cm s adresou: „An den k. böhmischen Landeshistoriographen Herrn Dr. Franz Palacky Prag“, razítko „München 11. Juni 1859 IV“, na rubu „Prag 13/6 8. F.“

přinesla pozitivní a jednotící výsledky, a proto pokládá za svou povinnost, aby se o tuto možnost pokusil. Sám není ani Slovan, ani velkoněmec; je osobně spřátelen s mnoha protivníky Palackého a již řadu let projevuje opravdovou úctu Palackého vědecké činnosti, takže se pokusí udržet spor ve správných kolejích. Chce-li Palacký dodat článek do čtvrtého sešitu, prosí o brzký příslib a dodání.⁵⁷⁾

München, 16. Juni (18)59.

Euer Hochwohlgeboren habe ich den richtigen Empfang Ihrer Sendung, und meinen besten Dank für den reichen Inhalt derselben auszusprechen.

Dieser gilt, wie sich versteht, vor allem Ihrem Aufsätze, den kein Leser ohne Teilnahme noch Interesse aus der Hand legen wird. Sie wollten mich durch die beigelegten Schriften zu einem selbständigen Urteil über die Sache in den Stand setzen; ich sehe freilich daraus, daß hiezu viel mehr gehört, als ich zu der Lektüre mitbringe; so weit aber glaube ich eingedrungen zu sein, daß ich über den status controversiae urteilen kann, über die Stellung der Frage, die jetzt noch zu der vollständigen Bereinigung des Gegenstandes erforderlich ist. Um es kurz zu sagen: ich finde alles konkludiert und erschöpfend, was Sie über das Paläographische, über das Verhältnis zu den Evangelien, über die Schwierigkeit einer Falsifikation im Jahre 1817 sagen. Dagegen scheint mir das Verhältnis zu Dalimil und Hajek durch den Prager Anonymus keineswegs erledigt, und ich bedauere, daß Sie nicht näher darauf eingegangen sind. Ich glaube, daß dieser Punkt der einzige ist, der noch einer breiteren und tieferen Erörterung fähig und bedürftig ist. Wie die Sache jetzt steht, dünkt sie mich ein Problem von seltenem Interesse, seltener Schwierigkeit. Vor allem bedauere ich, daß sie zu einem Zankapfel nationaler Verstimnungen geworden ist, während dieser eine, jetzt noch zweifelhafte Punkt, die Genealogie verschiedener aber verwandter Schriftstücke, durchaus nur zu unserer, der historischen Kritiker, Domaine gehört.

Sie wissen aus meinem vorigen Briefe, daß der Druck drängte; ich hatte ihn in der Tat seit vier Tagen unterbrechen müssen, als ihr Manuskript anlangte. Ich habe dasselbe also ohne Zögern in die Druckerei geschickt; zu einer Korrespondenz über Einzelheiten war keine Zeit mehr (das 2. Heft ist hier seit 4 Wochen fertig, und nur durch die Truppentransporte die Versendung verzögert worden). An ein paar Stellen habe ich von Ihrer Erlaubnis Gebrauch gemacht, kleine stilistische Änderungen vorzunehmen, obwohl diese Stellen freilich auch zu den polemischen gehörten, für die Sie jene Vollmacht beschränkt hatten. Denn wie gesagt, die Zeit drängte, und meine Änderungen betrafen mehr den Ton des Aufsatzes selbst als den Grad des Tadels gegen Büdinger, den Sie, nach Ihrem Ausdruck, nicht schonen, aber auch nicht beleidigen wollen. In diesem Sinn habe ich mir folgende kleine Amendemens erlaubt (ich zitiere vielleicht nicht ganz wörtlich, weil das Manuskript, wie gesagt, in der Druckerei ist):

statt: er hat mit seinem schärfsten Pfeil einen Bock geschossen – heißt es jetzt: sein schärfster Pfeil ist auf ihn zurückgeprallt;

statt: Feifalik⁵⁸⁾ knüpft an die inspideste aller Vermutungen B(üdinger)s an – „an die verfehlteste“;

statt: mich ekelt diese plumpe etc. Kombination so gründlich an – „mich dünkt diese scheinbar scharfsinnige und vornehm tuende Kombination so völlig grundlos“. Die Zeile im letzten Passus, wo die „Qui pro quo's“ stehn, habe ich gestrichen.

Der ganze Aufsatz wird an Gewicht und Schärfe offenbar damit nicht alteriert; es schien mir vielmehr, daß seine ruhig wuchtige Haltung nur gewänne, wenn die – etwas insultierenden – Ausdrücke wegfielen.

⁵⁷⁾ Tamtéž, 2 listy 13,5 X 21,2 cm, popsány 4 strany; vložena obálka 14,3 X 7,9 cm s adresou: „An den böhmischen Landeshistoriographen Herrn Dr. Fr. Palacky Prag NC 719/II“, razítka „München 17 Jun 1859/III“, na rubu „Prag 19/(6)“.

⁵⁸⁾ Moravský literární vědec Julius Feifalik (1833–1862) provedl ve svých studiích „brilantní odhalení padělanosti Královédvorského rukopisu na základě typologické komparace“. Jaroslav Kolár, Feifalikovy dopisy českým vědcům, Literární archiv 8–9, 1973–1974, s. 457. Souhrnné hodnocení srov. Jaroslav Kolár, Julius Feifalik – bibliografická skica, Strahovská knihovna 8, 1973, s. 131–147.

Ich hoffe, daß Sie mir demnach die Indemnität für meine Amendemens, die ich mir hiemit erbitte, nicht versagen werden.

Wenn Sie dazu geneigt sind, so würde ich Ihren Aufsatz über die Wiener oder großdeutschen Angriffe gegen Böhmen und andere Slaven – auf dem Gebiet der historischen Wissenschaft – sehr gerne in der Zeitschrift sehen; ich würde nur dabei, wie hier, voraussetzen, daß Sie Ihrerseits gegen die Aufnahme einer Replik aus dem andern Lager nichts zu erinnern hätten. Ich halte es nicht für gewiß, aber doch für möglich, daß eine solche Diskussion positive und einigende Resultate ergäbe; und halte es demnach für eine Pflicht, es auf diese Möglichkeit hin zu versuchen. Ich selbst bin weder Slave noch Großdeutscher; ich bin mit mehreren Ihrer Gegner persönlich nahe befreundet, und zolle seit Jahren Ihrer wissenschaftlichen Tätigkeit eine echte Verehrung; so werde ich sicher nichts unterlassen, was eine Redaktion tun kann, um einen in ihren Blättern geführten Streit in guten Bahnen zu halten.

Mit größter Hochachtung Ihr ganz ergebenster

Sybel.

Wenn Sie den Aufsatz für das 4. Heft liefern wollen, bitte ich um tunlichst baldige Zusage und Einsendung.

Ve stejný den, 16. června 1859, psal Heinrich von Sybel také Maxi Büdingerovi do Vídně a informoval ho o obsahu Palackého článku, určeného pro Historische Zeitschrift; rukopis však byl již v tiskárně, třebaže si Büdinger vyžádal sloupcový obsah.⁵⁹⁾ Helfertově brožure a Palackého článku se podařilo vystihnout některé dílčí slabiny Büdingerovy argumentace,⁶⁰⁾ i když ve svém souhrnu nemohly podstatně ovlivnit zahraniční odbornou veřejnost. Pokud se někteří přátelé a příznivci Palackého radovali z vítězství v polemice proti Büdingerovi,⁶¹⁾ byla to radost předčasná a v podstatě klamná. Účastníci sporu o Rukopisy na stránkách Historische Zeitschrift dávali otevřeně najevo svou nechuť dále pokračovat v polemice. Max Büdinger ve své brožure z konce dubna 1859 znovu s velkým důrazem postavil proti sobě Palackého jako vynikajícího historika⁶²⁾ a nekvalifikované jiné obhájce Rukopisů. Ve své replice, uveřejněné v Historische Zeitschrift bezpro-

⁵⁹⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 6, Max Büdinger 19. 6. 1859 Sybelovi.

⁶⁰⁾ Büdinger se např. snažil dokázat, že Rukopis královédvorský byl původně složen německy, na základě shod německého vydání A. V. Svobody s německým překladem Hájkovy kroniky, ale přitom citoval až druhé vydání Svobodaova překladu a nepovšiml si, že v prvním vydání tyto shody nebyly. Podobně mylně dokazoval nepravost Písně vyšehradské z jejích domnělých shod se dvěma básněmi Goethovými, kdežto ve skutečnosti byla odvozena z ruského základu. K tomu Flajshans, Jak to vlastně bylo?, s. 495.

⁶¹⁾ „Zároveň jsem mluvil s Dr. Kluckhonom, redaktorem časopisu Sybelova, který též v archivu pracuje a který mně sdělil, že článek Vašnostin již vytištěn jest a všeobecného uznání došel, tak že on, Voigt a i Sybel Büdingerovi již se smějí“, psal Antonín Gindely z Mnichova 18. 6. 1859 Františku Palackému, LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Antonín Gindely Palackému.

⁶²⁾ „Ich habe mich oft genug in der Lage befunden, Ansichten dieses Gelehrten zu bekämpfen, und auch in nächster Zeit wird sich mannigfache Gelegenheit dazu bieten; in der Tat sind unsere Grundanschauungen über den geistigen Hintergrund der böhmischen Geschichte, sowie über eine große Anzahl von einzelnen historischen Zeugnissen durchaus verschieden; um so lieber ergreife ich diese Gelegenheit, um der Anerkennung eines so ausgezeichneten Historikers, dessen ausgebreiteter Gelehrsamkeit, warmer Empfindung und unermüdetem Forschungstrieb Ausdrück zu verleihen . . .“ Max Büdinger, Die Königshofer Handschrift und ihr neuester Verteidiger, Wien 1859, s. 5.

středně za příspěvkem Palackého,⁶³⁾ vyjádřil Büdinger přesvědčení, potvrzené v celém dalším rukopisném sporu, že obhájci Rukopisů nejsou vůbec přístupni rozumovým argumentům. Současně však Büdinger odmítl odpovědět na Palackého politickou kritiku tzv. novokoněmecké školy mezi vídeňskými historiky s odůvodněním, že mu to v „současném tíživém postavení říše“ připadá nevhodné.⁶⁴⁾ Stejně prohlašoval František Palacký, že kdyby neměl svůj článek už napsaný, nedal by se ničím pohnout k tomu, aby jej napsal znovu. „Byla to také spíše politická a národní než literární stránka sporu, která mě přiměla vstoupit na bojiště“, napsal Palacký otevřeně. Jeho zájem se soustřeďoval na politickou obhajobu existence českého národa a práv malých národů vůbec, ve vědecké oblasti pak jednoznačně na druhou polovinu 15. století, kde byl právem přesvědčen o průkopnickém významu poděbradského svazku svých Dějin nejen v českém prostředí, nýbrž i v mezinárodním měřítku.

1859, 21. června, Lobkovice. František Palacký odpovídá Heinrichu von Sybelovi, že sám řadu let redigoval časopisy, takže tím ochotněji přiznává redakčním právo vycházet výrazy, jež odsuzují. Proto dává požadovaný souhlas k provedeným změnám, ačkoli nerad v jednom případě, kdy vyjádřil svůj odpor vůči Büdingerovým údajně bystrým kombinacím. Nepoužívá frázi, ale píše vždy jen tak, jak myslí, a tak skutečný odpor ho přiměl, aby tuto otázku ponechal stranou. Kdyby byl jen tušil, že Sybel bude touto mezerou pohoršen, byl by překonal svou nevoli a v jednom odstavci se pokusil zhodnotit skutečný dosah poukazování na Dalimila a Hájka. V tomto okamžiku to nemůže napravit, protože nechal Büdingerův článek i anonymní (Helfertovu) brožuru v Praze. Bylo by však na pováženou přiznávat beztak jen povrchnímu paralelismu oproti jiným pozitivním údajům tak dalekosáhlé oprávnění. Ať je tomu jakkoli, ponechává Palacký napříště celou věc bez povšimnutí a článek by nebyl napsal, kdyby jej pod nátlakem z mnoha stran neměl už hotový; v této souvislosti zdůrazňuje politickou a národní stránku boje o Rukopisy. Děkuje dále Sybelovi za ochotu přijmout do Historische Zeitschrift Palackého článek o národních náladách a rozladěních, pokud se bude týkat historie. Měl ovšem v úmyslu za svůj národ ohradit se proti poučkám hlásaným v novější době hlavně z Augsburgu, že každý národ zasluhuje svůj osud a že dějiny nic nevědí o bezpráví ve velkém, takže velký loupežník je oslavován jako dobyvatel, což je poučka, která podkopává a odstraňuje všechny mravní základy dějin a staví brutalitu namísto humanity. Ve svých současných poměrech však nemůže na takovou práci ani pomyslet. Musí na podzim odjet se svou nemocnou ženou do Nizzy a do té doby je přetižen jinými neodkladnými pracemi; teprve se ukáže, dostane-li se k tomu v Nizze. Právě tak děkuje Sybelovi za úmysl věnovat dějinám Jiřího z Poděbrad zvláštní článek v Historische Zeitschrift. Ať dopadne Sybelovo posouzení jakkoli, udělá to Palackému v každém případě velkou radost, neboť víc než co jiné ubližuje úplné ignorování díla, v našem státě ovšem zčásti vynucené. Ve svém příštím svazku zpracoval Palacký kus neznámých nebo zapomenutých světových dějin, dobře či špatně, ale s velkým úsilím. Postará se, aby Sybel dostal výtisk přímo jako jeden z prvních, ale stěží to bude v tomto roce, protože český zemský výbor stále ještě váhá dát svolení k tisku o podmiňuje to nyní předcházejícím odevzdáním celého materiálu v německém jazyce. Tak je Palacký trestán v Čechách za to, že při sou-

⁶³⁾ Max Büdinger, Entgegnung auf den Aufsatz des Herrn Palacký, HZ 2, 1859, s. 112–117. Odpověď byla datována ve Vídni 2. července 1859.

⁶⁴⁾ „Auf das politische Präludium des Herrn P. gedenke ich eben so wenig einzugehen, wie auf die gerichtlichen Aussagen in Bezug auf die Auffindung der Handschrift: auf jenes nicht, weil die jetzige bedrängte Lage des Reiches es mir nicht angemessen erscheinen läßt, auf diese nicht, weil sie der Vermutung ein eben so weites Feld lassen, als dieselbe bisher hatte.“ Tamtéž, s. 114.

časném vydávání díla v obou zemských jazycích zpracoval český text dříve než německý. Příprava německého textu ho bude zaměstnávat ještě asi dva měsíce, takže celý svazek může přijít do tisku až po Palackého odjezdu do Nizzy. Současně zpravuje Sybel o tom, že velká část pramenů k tomuto svazku je tištěna ve Vídni jako svazek Fontes rerum Austriacarum nákladem Císařské akademie věd. Také toto dílo dá Palacký včas Sybelovi poslat, aby mu umožnil posouzení tohoto období nezávisle na svém zpracování. Dodatečně se Palacký ptá, zda by mohl dostat separátní otisky svého článku, protože je o ně z mnoha stran zájem.⁶⁵⁾

Schloß Lobkowitz an der Elbe, 21. Juni 1859.

Euer Hochwohlgeborren!

Da ich selbst mehrere Jahre lang Zeitschriften redigiert habe, so finden Sie mich um so williger, den Redaktion das Recht zuzugestehen, Ausdrücke von ihren Blättern fern zu halten, welche sie nicht anders als verdammen können. Darum gebe ich die verlangte Zustimmung zu Ihren Veränderungen, obgleich in dem einen Falle nur ungern, wo ich meinen Ekel über Büdingers scharfsinnig sein sollende Kombinationen ausgesprochen hatte. Ich mache überhaupt keine Phrasen, sondern schreibe stets wie ich denke; und so war es ein wirklicher Ekel, der mich über diesen Gegenstand hinwegleiten, ließ. Freilich, hätte ich nur ahnen können, daß ein Mann wie Sie an dieser Lücke einen Anstoß nehmen werde, so hätte ich auch diese Widerwärtigkeit überwunden, und hätte in einem Absatze die eigentliche Tragweite jener Bezüge auf Dalemil und Hajek näher zu würdigen gesucht. Für den Augenblick kann ich das um so weniger nachholen, als ich sowohl Büdingers Aufsatz als (v. Helferts) anonyme Prager Brochure in Prag zurückgelassen habe. Ich fände es doch bedenklich, einem immerhin nur oberflächlichen Parallelismus der Worte bei gleichartigen Erzählungen eine so weitgreifende Berechtigung, gegen anderweitige positive Daten, zuzugestehen; die erlaubte Konjekturekritik streift in diesem Falle hart an Richelieu's bekannte Maxime: *Donnez moi deux lignes d'un homme, et je vous le ferai pendre*. Wie dem immer sei, ich lasse die Sache fortan auf sich beruhen; hätte ich, vielseitig gedrängt, meinen Aufsatz nicht längst abgefertigt, ich ließe mich durch nichts mehr bewegen, ihn jetzt noch von Neuem zu schreiben. Es war ja auch mehr die politische und nationale, als die literarische Seite des Streits, welche mich bewogen hatte, auf den Kampfplatz zu treten.

Ich danke Ihnen sehr für die Bereitwilligkeit, einem Aufsatze von mir über die nationalen Stimmungen und Verstimmungen, so weit er historischen Inhalts ist, die Aufnahme in Ihre Zeitschrift zu gestatten. Ich hatte allerdings die Absicht, von Seite meines Volks Verwahrung einzulegen gegen die neuerdings meist von Augsburg her gepredigte Lehre, daß jedes Volk sein Schicksal verdiene und die Geschichte von einem Unrecht im Großen nichts wisse, daß es folglich recht sei, wenn sie nur den Räuber im Kleinen brandmarkt, den im Großen dagegen als Eroberer verherrlicht und anbetet, — eine Lehre, welche alle sittlichen Grundlagen der Geschichte untergräbt und beseitigt, und Brutalität an die Stelle der Humanität stellen möchte. Doch kann ich in meinen jetzigen Verhältnissen an ein solche Arbeit nicht denken. Ich muß zu Anfang des kommenden Herbstes mit meiner noch immer leidenden Frau nach Nizza übersiedeln und dort den Winter zubringen, es komme und koste was es wolle, und bin mit anderweitigen unerläßlichen Arbeiten bis dahin vollauf überladen. Ob ich in Nizza werde daran gehen können, wird sich erst zeigen.

Eben so sehr danke ich Ihnen für den Entschluß, meiner Geschichte Georgs von Podiebrad einen eigenen Artikel in Ihrer Zeitschrift zu widmen. Möge Ihr Urteil wie immer ausfallen, Sie werden mir damit jedenfalls große Freude machen; denn mehr als alles andere kränkt die gänzliche Ignorierung des Werkes, welche in unserm Staate freilich eine zum Teil erzwungene ist. Ich hoffe, wenn Sie meinen nächsten Band lesen, daß Sie werden inne werden, wie ich da ein Stück unbekanntes oder vergessene Weltgeschichte bearbeitet habe, — ob gut oder schlecht, ist eine andere Frage; Mühe habe ich mir damit genug gegeben. Ich werde nicht unterlassen

⁶⁵⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 211–212; 2 listy 14,2 x 22 cm, popsány 4 strany. Koncept v LA PNP Praha, František Palacký, korespondence odeslaná.

dafür zu sorgen, daß Sie unter den ersten ein Exemplar direkt zugesendet erhalten. Leider wird solches kaum mehr im Laufe dieses Jahres Statt finden können, da der böhm(ische) Landesausschuß noch immer zögert, die Druckbewilligung zu erteilen, und diese jetzt von der meinerseits vorhergehenden Ablieferung des ganzen Materials in deutscher Sprache abhängig macht. So straft man mich in Böhmen dafür, daß ich, bei gleichzeitiger Herausgabe des Werkes in beiden Landessprachen, den böhmischen Text früher als den deutschen bearbeitet habe. Letzterer wird mich nun noch etwa zwei Monate lang beschäftigen, daher der ganze Band erst nach meiner Abreise nach Nizza in die Presse kommen kann. Ich benachrichtige Sie zugleich, daß ein großer Teil der Quellen zu diesem Bande unter dem Titel „Urkundliche Beiträge zur Geschichte Böhmens und der Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad“ (1450–1471) in Wien bereits gedruckt wird, als ein Band der Fontes rerum Austriacarum, welche die kaiserliche Akademie der Wissenschaften herausgibt. Auch dieses Werk werde ich Ihnen bei Zeiten zukommen lassen, um Sie in den Stand zu setzen, jenes Zeitalter auch unabhängig von meiner Darstellung beurteilen zu können.

Nachträglich bitte ich, ob es nicht möglich wäre, einige Separatabdruke meines Aufsatzes von Ihnen zu erhalten? Ich werde vielseitig darum angegangen. Oder ist es etwa schon zu spät?

Mit ausgezeichnete Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren ergebenster Fr. Palacký.

Za devět týdnů od 17. dubna do 21. června 1859, kdy si František Palacký a Heinrich von Sybel vyměnili sedm dopisů, vyostřila se mezinárodní situace ve střední Evropě až k rozhodné porážce habsburské monarchie ve válce se Sardinií a Francií. Bitvy na severoitalských bojištích u Magenty 4. června a u Solferina 24. června 1859 znamenaly pro Rakouské císařství nejen definitivní ztrátu bohaté Lombardie, ale také značný pokles mocenskopolitické váhy uvnitř Německého spolku na úkor Pruska a ve vnitřní politice zjevný neúspěch posledního pokusu o přeměnu habsburské monarchie v jednotný centralizovaný stát. Po desetileté přestávce od politické porážky buržoazní revoluce z let 1848–1849 se po celém Německu opět vzedmula rozsáhlá vlna politických diskusí o problémech, které poražená revoluce zanechala bez vyřešení, na prvním místě o otázkách německého národního státu a o vztahu Rakouska k německému sjednocení. Bylo správné, aby se habsburská monarchie podílela na německých záležitostech? Mohlo být vůbec Rakousko považováno za jeden z německých států, dokonce za nejdůležitější německý stát, jak to o sobě po celá padesátá léta 19. století prohlašovalo? Obavy z pruské nadvlády v Německu a z přílišného rozšíření mocenského vlivu Francie Napoleona III. vedly k tomu, že se v desítkách politických brožur z roku 1859 zdůvodňovala potřeba aktivní rakouské politiky v Německu, i když četní zastánci tohoto názoru nesouhlasili s uspořádáním vnitropolitických poměrů v Rakousku.⁶⁶⁾ Oba významní historikové, František Palacký a Heinrich von Sybel, se ve vzrušených politických debatách té doby shodovali nejen

⁶⁶⁾ K tomu Rosenberg, Die nationalpolitische Publizistik 1, s. 115–129; Otto Urban, Česká společnost 1848–1918, Praha 1982, s. 137–139.

jako stoupenci umírněného liberalismu, nýbrž i jako rozhodní odpůrci velkoněmeckých snah vycházejících z Vídně.⁶⁷⁾

Jednašedesátiletý František Palacký, téměř o dvacet let starší než Sybel, nevystoupil v publicistické diskusi v letních měsících roku 1859 otevřeně na veřejnosti, protože na něho tíživě doléhaly rodinné starosti v souvislosti s vážnou nemocí jeho ženy Terezie, a navíc spory s českým zemským výborem o schválení svazku IV/2 Palackého dějin.⁶⁸⁾ Den po solferinské bitvě, 25. června 1859, uveřejnil konzervativní kulturně politický časopis Berliner Revue⁶⁹⁾ pozoruhodnou stať „Politika budoucnosti pro Rakousko“, jejíž autor, podepsaný jako „starorakušan“, byl většinou hledán v prostředí české konzervativní aristokracie; nedlouho poté byla stať vydána jako samostatná brožura.⁷⁰⁾ Autor ostře kritizoval rakouský vládní systém a rozhodně odmítl všechny představy o tzv. německém poslání Rakouska, protože za to, čím bylo a je, vděčí Rakousko Slovanům a Maďarům, nikoli Němcům. Za politiku budoucnosti považoval autor federalistickou přestavbu Rakouska a zlomení německé nadvlády v mnohonárodním státě. V tomto duchu mělo Rakousko pro svou záchranu prosadit autonomii zemí a liberální federativní ústavu. Tyto názory byly velice blízké pojetí Františka Palackého z roku 1849 i pozdějším formulacím z poloviny šedesátých let.⁷¹⁾ Je zřejmé, že kritika německého poslání Rakouska požadavek federativní přestavby habsburské monarchie odpovídaly politickému stanovisku Františka Palackého také roku 1859, zvláště když autorem berlínských stať a brožury byl jeho syn Jan Palacký (1830–1908), od roku 1855 docent zeměpisu na pražské univerzitě, který udržoval velice dobré vědecké a politické styky s pruským hlavním městem Berlínem.⁷²⁾

Mezi názory Palackého-otce a Palackého-syna nebyla tehdy ani

⁶⁷⁾ K charakteristice velkoněmeckví kolem poloviny 19. století srov. Jiří Kořalka, Vztah rakouského státního patriotismu a velkoněmecké ideologie k Čechům v první polovině 19. století, Ústecký sborník historický 1985, s. 248–253.

⁶⁸⁾ Právě počátkem června 1859 vrátil český stavovský zemský výbor Palackému český rukopis Dějin IV/2 s tím, že ke schválení musí předložit rukopis v němčině. Srov. Kořalka, Palacký a Frankfurt, s. 346–348.

⁶⁹⁾ Tento agrárně orientovaný pruský konzervativní časopis vycházel v Berlíně od 1. dubna 1855 v průměrném nákladu 500 výtisků. Kurt Koszyk, Deutsche Presse im 19. Jahrhundert 2, Berlin 1966, s. 135–136.

⁷⁰⁾ Die Politik der Zukunft in Osterreich. Von einem Alt-Ostreicher. Berlin 1859, F. Schneider, 14 s. V nakladatelské bibliografii byla brožura uvedena k 21. červenci 1859. Výstižné shrnutí obsahu podal Rosenberg, Die nationalpolitische Publizistik 1, s. 205–206, č. 275.

⁷¹⁾ Hlavně ve stať O centralizaci a národní rovnoprávnosti v Rakousku a v seriálu článků Idea státu rakouského. Františka Palackého Spisy drobné 1, ed. Bohuš Rieger, Praha (1898), s. 110–120, 211–230.

⁷²⁾ Jan Palacký je jako autor brožury uveden již v RSN 6, 1867, s. 33. V širších souvislostech srov. Václav Švambera, O Janu Palackém, Osvěta 38, 1908, s. 410–420, 481–493. Rukopis brožury se dochoval v pozůstalosti Jana Palackého, dnes v ANM Praha, František Palacký, inv. č. 916 (kart. 24).

později úplná shoda.⁷³⁾ Nepochybně však měli jednotný názor na zaměření augsburského deníku Allgemeine Zeitung, který ke konci padesátých let 19. století podpořil myšlenku německy řízeného centralistického Rakouska a jeho vůdčí úlohy v německých záležitostech tak jednostranným způsobem, že to od další spolupráce s tímto předním jihoněmeckým deníkem odradilo některé jeho dlouholeté přispěvatele.⁷⁴⁾ Otevřený dopis nakladateli Georgu Cottovi o „falšování dobré věci“ augsburskými novinami napsal v červenci 1859 ve formě anonymní brožury také Heinrich von Sybel.⁷⁵⁾ Vyčítal Cottovi tendenční zaměření a zkreslování skutečností, když deník Allgemeine Zeitung podporou německých národních zájmů podporoval reakční politiku rakouského vládního systému. Když pak v září 1859 přijel na několik měsíců do Mnichova Jan Palacký, aby v tamní knihovně čerpal podklady pro své zeměpisné publikace, našel u profesora Sybela značné porozumění a politickou podporu. „Napsal jsem brožurku Die Augsb(urger) A(llgemeine) Z(eitung) und Östreich, kterou Sybel chválil a jeden kněhkupec von A bis Z vortrefflich nazval“, psal Jan Palacký z Mnichova 7. listopadu 1859 svému otci. „Niméně nechtěli ji v Lipsku koupit, poněvadž si to nechtěli s Rakouskem zkazit, a že je příliš protiněmecká. Poslal jsem ji do Berlína C(ybulskému) a uvidím, co se stane.“⁷⁶⁾

Po několik dalších měsíců, které trávil v savojské Nizze, udržoval František Palacký kontakt s Heinrichem von Sybelem prostřednictvím svého syna Jana.⁷⁷⁾ V nedatovaném dopise z Mnichova, pravděpodob-

⁷³⁾ Jan Palacký se stal činným členem Muzea Království českého právě v době, kdy jeho otec přerušil veškeré styky s Muzeem a odmítal vstoupit do jeho budovy. Srov. ČCM 31, 1856, sv. 2, s. 131, Zpráva o Muzeu Království českého od 1. dubna až do konce května 1856.

⁷⁴⁾ V dubnu 1859 přerušil veškeré styky s augsburskou Allgemeine Zeitung také dlouholetý spolupracovník Ludwig Häuser. Srov. Anneliese Kaltenbach, Orientation et définition du patriotisme allemand chez un historien de l'Allemagne du Sud: le Palatin-Badois Ludwig Haeusser (1818–1867), Paris 1965, s. 206.

⁷⁵⁾ (Heinrich von Sybel,) Die Fälschung der guten Sache durch die Augsb(urger) Allgemeine Zeitung. Sendschreiben an Herrn Baron von Cotta. Frankfurt am Main 1859, 64 s. Srov. Rosenberg, Die nationalpolitische Publizistik 1, s. 105, č. 142; Ferrès, Heinrich v. Sybels Stellung, s. 30.

⁷⁶⁾ ANM Praha, František Palacký, inv. č. 96, Jan Palacký Františku Palackému (kart. 2). Zmíněným knihkupcem byl mnichovský nakladatel C. H. Beck. Brožuru se však nepodařilo vydat. Jan Palacký o tom psal z Mnichova 9. února 1860: „Stran brošurky musím podotknout, že mi ji Sybel zcela schválil, že Cybulský se stal profesorem ve Vratislavi a tedy se nechtěl asi kompromitovat víc, a pak přiložím zde příčinu, kněhkupec Beck proč ji nechtěl vydat, ač ji byl dřív a jak chválil. Pochopíte, že jsem nechtěl to místo zjinačit a raději nechal celou brošurku padnout.“ Tamtéž, Jan Palacký Františku Palackému.

⁷⁷⁾ Od svého odjezdu z Prahy se František Palacký několikrát ptal svého syna v Mnichově na Sybela. „Nepište nám již než do Nizy poste restante a dej mi, Jene, zprávu, zvláště o p. Sybelovi a článku mém“, psal František Palacký 26. září 1859 ze Ženevy. ANM Praha, František Palacký, inv. č. 903, přípisek k dopisu Terzie Palacké Janu Palackému (kart. 24). „Do Sybela byl sem se nenadál takové neupřímnosti, že podrží svazek celé tři měsíce doma, aby spolurepliku podati mohl; protož mu již psátí nebudu, ale možná že jinou cestou se ozvu veřejně“, stěžoval si František Palacký z Nizy 5. října 1859 Marii a F. L. Riegrovým. Rodinné listy

ně kolem poloviny prosince 1859, informoval Jan Palacký otce o Sybelově politickém postoji, přijatelném i pro české národní hnutí: „Sybl zde při veřejné řeči mluvil o šetrnosti k národnostem, jakožto hlavní výmince spásy pro Rakousko a Německo. Ke mně mluvil zřejmě pro rozpadnutí se Rakouska na kusy. Má zde proti Grossdeutsche zlé postavení.“⁷⁸⁾ Z příbuzného politického okruhu pocházela bavorská brožura, která prohlašovala, že Německo nemůže nic očekávat od Rakouska, které není německým státem a nemá ani německé poslání na východě;⁷⁹⁾ tuto brožuru poslal Jan Palacký z Mnichova svému otci do Nizy s připomenutím, že tu „tolik senzací dělá“.⁸⁰⁾ Sybel podporoval Jana Palackého také při jeho uplatnění v mnichovských vědeckých kruzích, zejména tím, že mu zprostředkoval vystoupení v přednáškovém cyklu proslulého chemika Justuse von Liebiga.⁸¹⁾ Při této mnichovské přednášce 22. února 1860 předal Jan Palacký Sybelovi nabídku Františka Palackého, že pro připravovaný recenzní článek do Historische Zeitschrift pošle předběžně německý rukopis poděbradského svazku Dějin, dříve než bude tento svazek vydán tiskem.⁸²⁾ Poprvé se Sybel

Františka Palackého dceři Marii a zeti F. L. Riegrovi, ed. Karel Stloukal, Praha 1930, s. 114. Zvláště ostře se vyslovil v dopise synu Janovi z 6. října 1859: „Psal jsem již do Prahy, aby mi svazek Sybelův třetí s jinými věcmi poštou sem poslán byl. Až jej přečtu, teprv ustanovím se, co dále činiti. Sybelovi již psátí nebudu. Mělť on arcí právo, podati repliku Büdingrovi: ale že podržel svazek tři měsíce déle, dříve tak kvapiv na článek můj, a že hověl Büdingrovi takovým způsobem, já nemohu jinak nežli považovati to za neupřímnost a budoucně štítiti se Sybela. Dej mi, Jene, zprávu, zdali o věci té není řeči také mezi Němci a zdali Sybelovo počínání schvaluje se tam čili nic. Až budu věděti něco více, povím i já něco více, co Sybelovi nebude třeba ani vhod.“ Čeněk Zíbrt, Z dopisů Františka Palackého synu Janovi 1848–74, Osvěta 39, 1909, s. 151.

⁷⁸⁾ ANM Praha, František Palacký, inv. č. 96, Jan Palacký Františku Palackému (kart. 2).

⁷⁹⁾ Ph. S. von der Auerach, Das Heil kommt nicht von Österreich. Eine Stimme aus Bayern. Berlin 1859, 101 s. Srov. Rosenberg, Die nationalpolitische Publizistik 1, s. 113–114, č. 155.

⁸⁰⁾ ANM Praha, František Palacký, inv. č. 96, Jan Palacký 30. 12. 1859 Františku Palackému (kart. 2).

⁸¹⁾ Přednáška se konala 22. února 1860 za účasti více než 400 pozorných posluchačů. „Sybel se hezky choval, já mám jen jemu co děkovat, že jsem mohl číst“, psal Jan Palacký 23. 2. 1860 svému otci. Tamtéž.

⁸²⁾ František Palacký v tom spatřoval vhodnou formu nátlaku na český zemský výbor, aby konečně schválil do tisku německé znění Dějin IV/2 o králování Jiřího z Poděbrad. Napsal o tom 16. 2. 1860 z Nizy synu Janovi: „Z Prahy obdržel jsem včera psaní od Tempského a dověděl se, že dosavad není naděje, aby stavovský výbor dopustil k tisku německý text můj. Referent Bohuš, jináče dobromyslný a zdvořilý, choval se k němu až neslušně, nechtěje, aby se ho ptal na příčinu tak dlouhých odkladů. Také prý v konzistoři pražské byla o tom řeč, nemělo-li by čtení tohoto díla věrným katolíkům bráněno býti; ale zdá se, že arcibiskup nesvolil k kroku tak příkrému. Naproti tomu píše Tempský, že policie pražská již od některého času naprosto žádná knihy nezapovídá. (...) Pan Sybel psal mi vloni, že by rád o mé historii napsal článek do svého časopisu, a žádal mne, abych mu co nejdříve dodati kázal exemplar posledního dílu. Chtěl-li by, poslal bych mu německý můj autograf historie Poděbradovy, jež mám zde v Nizze s sebou, aby na tisk ani čekati nemusel. Věc sama jest již publici juris, když text český vyšel na světlo; a pro německou historii jest v tomto mém díle mnoho nového i, jak doufám, zajímavého.“ Zíbrt, Z dopisů, s. 156.

zmínil v rozhovoru také o tom, že autorem recenzního článku má být Georg Voigt (1827–1891), syn historika z východopruského Královce,⁸⁵⁾ který v té době spolupracoval se Sybelem v Mnichově při vydávání pramenů k německým dějinám.⁸⁴⁾ Před svým odjezdem z Mnichova, kde se ucházel o univerzitní profesuru zeměpisu, zařídil Jan Palacký všechno potřebné kolem přijetí otcova rukopisu a vytvořil předpoklady k tomu, aby se František Palacký z Nizzy mohl obrátit přímo na Sybela.

1860, 26. března, Nizza. František Palacký sděluje Heinrichu von Sybelovi, že mu František Ladislav Rieger při cestě z Nizzy předá rukopis Palackého dějin vlády českého krále Jiřího a současně i několik archů obtahu Palackého Urkundliche Beiträge, jež jsou nyní tištěny ve Vídni jako XX. svazek Fontes rerum Austriacarum. Rieger bude moci Sybelovi také obsírněji vylíčit, jaké překážky ještě vyvstávají proti tisku německého znění, ačkoli policie neměla odvahy zabavit český text. Sybel z toho získá přesvědčení, že přitom nejde vůbec o národní pochybnosti, k nimž beztak vůbec není důvodu, ale že Palacký má co činit se silou, která zasahuje ještě dále než do Čech a Německa, a že jezuité ve fraku jsou u nás ještě horší než ti v mnišském rouchu. Nicméně se ani oni neodvažují otevřeně a přímo vystoupit proti Palackému a jeho dílu a snaží se hanbu potlačení tohoto díla podsunout jeden druhému. Za takových okolností se Palacký musí dovolávat pomoci mužů, kterým stejně jako jemu záleží na tom, aby vítězství mocností temna nebylo snadné ani světlo. Sybel udělá vsutku dobrou práci, přispěje-li k tomu, aby se věc dostala na veřejnost, protože to je jediný prostředek, jak zahnat hrozící příšery. Zároveň z toho Sybel pozná, s jakým množstvím nejrůznějších potíží musí Palacký se svým dílem bojovat, a tak bude mít podnět k tomu, aby posuzoval shovívavě četné nedostatky Palackého díla, které on sám dobře zná a jichž lituje. Jeho syn Jan neopomněl v žádném svém dopise do Nizzy vděčně chválit zvláštní blahovůli a ochranu, kterou mu poskytli Sybel a někteří Sybelovi přátelé v Mnichově; za to jim všem František Palacký děkuje. Nepíše tentokrát Georgu Voigtovi, kterého Sybel ustanovil takřka jako soudce v Palackého věci, aby se nezdálo, že nějakým záměrným sdělením Voigta v jeho úsudku zmátl nebo uplatil. Palacký chce zůstat v Nizze až asi do 20. dubna a odtud jet přes Francii a Frankfurt domů. Ke konci května se snad opět vydá na zasedání Císařské akademie věd do Vídně.⁸⁵⁾

Nizza, den 26. März 1860.

Ew. Hochwohlgeboren!

Mein Schwiegersohn Dr. Rieger, der nach Nizza gekommen, um seine Frau von da abzuholen, wird Ihnen mein Autograph der Geschichte der Regierung K(önig) Georgs von Böhmen, und zugleich einige Aushängebogen meiner „Urkundlichen Beiträge zur Geschichte Böhmens und seiner Nachbarländer im Zeitalter Georgs von Podiebrad“ (1450–1471) übergeben, welche jetzt in Wien als XXter Band der Fontes rerum Austriac(arum) bei der kais(erlichen) Akademie der Wissenschaften gedruckt werden. Er wird Ihnen umständlicher darstellen können, welche Anstände sich gegen die Drucklegung meiner deutschen Erzählung noch erheben, trotz- und nachdem die Polizei den böhmischen Text mit Beschlag zu belegen nicht den Mut gehabt. Sie werden daraus die Überzeugung schöpfen, daß keinerlei nationale Bedenken dabei mit im Spiele sind, zu welchen diesmal ohnehin gar kein Anlaß

⁸⁵⁾ Životopisné údaje srov. ADB 40, 1896, s. 204; OSN 46, 1907, s. 893.

⁸⁴⁾ Jan Palacký psal 23. 2. 1860 Františku Palackému o svém rozhovoru se Sybelem: „Já mu včera Vaše nabídnutí sdělil, což s radostí přijal. Prof. Voigt má obsírný článek o Vašem dějepisě sepsat a ptal se již zde v knihovně po posledním díle. On Vám po mně nabízí, chcete-li nějaký pramen dějepisný vydávat, byste mu jen psal, že on co sekretář společnosti k vydávání pramenů něm(eckých) dějin se pak postará, by se to stalo. (. . .) Arci že české věci tu vydat nelze, také husitské věci pro ultramontány zdejší by Sybel neprovedl, ani stáde proti němu brojí. ANM Praha, František Palacký, inv. č. 96 (kart. 2).

⁸⁵⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 109–210; 2 listy 13,2X20,7 cm, popsány 3 strany.

vorhanden, sondern daß ich es mit einer Gewalt zu tun habe, die noch weiter reicht, als nach Böhmen und Deutschland, und daß die Jesuiten im Frack bei uns noch ärger als die in der Robe sind. Gleichwohl wagen es auch diese nicht, offen und direkt gegen mich und mein Werk aufzutreten, und suchen das Odiose der Unterdrückung desselben einer dem andern zuzuschieben. Unter solchen Umständen kann ich nicht umhin, den Beistand von Männern in Anspruch zu nehmen, welchen gleich mir daran gelegen ist, daß der Sieg der Mächte der Finsternis weder leicht noch dauernd werde; und Sie werden in der Tat ein gutes Werk tun, wenn Sie beitragen, die Sache an das Licht der Öffentlichkeit zu ziehen, da dies das einzige Mittel ist, die drohenden Gespenster zu bannen, Zugleich werden Sie daraus näher erkennen, mit welchen Massen der verschiedensten Schwierigkeiten ich bei meinem Werke zu kämpfen habe, und somit Anlaß finden, die mannigfaltigen Unvollkommenheiten desselben, die ich gar wohl kenne und beklage, mit mehr Nachsicht zu beurteilen.

Mein Sohn Johann hat in keinem seiner an mich hierher gerichteten Briefe es unterlassen, das besondere Wohlwollen und den Schutz dankbar zu preisen, welche Ew. Hochwohlgeboren und einige Ihrer Freunde in München ihm angedeihen ließen. Auch ich erstatte Ihnen dafür meinen herzlichsten Dank und bitte Sie, bei Gelegenheit auch den übrigen Gönnern meines Sohnes diese meine Gesinnung bezeugen zu wollen.

Herrn Prof. G. Voigt, den Sie gleichsam zum Richter in meiner Sache bestellt haben, schreibe ich diesmal um so weniger, je weniger ich selbst den Schein auf mich laden möchte, ihn durch wie immer geartete Insinuation in seinem Urteil irre geleitet oder bestochen zu haben.

Ich denke bis gegen den 20. April in Nizza zu bleiben und dann erst über Frankreich und Frankfurt nach Hause zurückzukehren. Gegen Ende Mai dürfte ich mich wieder zu den Sitzungen der kais(erlichen) Akademie der Wissenschaften nach Wien begeben.

Mit ausgezeichnete Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren ganz ergebener
Franz Palacký.

Návštěva Františka Ladislava Riegra u Heinricha von Sybela v Mnichově neměla jen zdvořilostní ráz, ale byla provázena otevřenou, z obou stran vysoko oceňovanou výměnou názorů o politické situaci ve střední Evropě. „Sybel jevil se mi co rozumný Němec a dosti moderátní ve svém mínění stran poměrů Čech k Německé říši“,⁸⁶⁾ psal Rieger o tomto rozhovoru Františku Palackému do Nizzy. Rovněž dal Sybel najevo své porozumění pro Palackého přání, aby podpořil brzké vydání německého svazku IV/2 Dějin, ale nebyl si jistý tím, do jaké míry má o tom mluvit veřejně a otevřeně. Ještě ve svém dalším dopise Františku Palackému ze 16. dubna 1860 se Rieger znovu vrátil ke svému mnichovskému rozhovoru se Sybelem a upozornil na pravděpodobné zpoždění očekávané recenze Palackého díla v Historische Zeitschrift.⁸⁷⁾ Na své předcházející debaty se Sybelem se po návratu do Prahy odvolával také Jan Palacký, který mu po malíři Jaroslavu Něm-

⁸⁶⁾ Příspěvky k listářu Dra Frant. Lad. Riegra 1: Z let 1836 až 1871, ed. Jan Heidler – Josef Šusta, Praha 1924, s. 125.

⁸⁷⁾ „O Syblu zapomněl jsem Vám doložit v posledním psaní, že mi pravil, že nyní odjede kamsi na krátký čas a že historii Vaši, ač si velmi přeje, dříve číst nemůže. Hned na to že historii pošle Voigtovi, který sice právě také jakousi důležitou práci má, a jestli by on se v posouzení dítí nemohl, že sám práci tu podnikne. Ze všeho toho soudím, že toho asi před podzimem běžícího roku očekávati nelze.“ Tamtéž, s. 126.

covi poslal některé nové publikace o Rukopisech.⁸⁸⁾ Krátce před svým odjezdem z Nizzy poslal nový dopis Sybelovi do Mnichova také František Palacký. Tento dopis z 27. dubna 1860 vyniká v celé vzájemné korespondenci mezi Palackým a Sybelem závažnými myšlenkami o korespondenci mezi Palackým a Sybelem závažnými myšlenkami o mezinárodním svědectvím o příčinách změn ve smýšlení obyvatel savojské Nizzy po odstoupení dříve sardinského Savojska Francii.⁸⁹⁾

1860, 27. dubna, Nizza. František Palacký sděluje Heinrichu von Sybelovi, že právě⁹⁰⁾ dostal zprávu o rozhodnutí českého stavovského zemského výboru z 10. dubna 1860 povolit bez námitek tisk německého textu Palackého Dějin období Jiřího z Poděbrad. Doufá, že bude moci snad v srpnu 1860 zaslat Sybelovi tištěný exemplář tohoto díla. Odpadá-li tím potřeba další stížnosti na český zemský výbor, pokládá Palacký přesto za žádoucí veřejný projev Sybelova zájmu o toto dílo, protože při střetávání s vnějšími potížemi je publicita v širších kruzích pro Palackého nejužitečnější ochranou. Opravdový duch českých dějin byl až dosud v zahraničí, stejně jako v samotných Čechách, téměř úplně neznámý. Pokud se Palacký zabýval běžnými otázkami středověku, nacházel z jisté strany ne-li podporu, pak snášenlivost a místy i zdání blahovůle; od té doby, co musí objasňovat náboženské, národní a politické motivy, které jsou příznačné pro moderní život národů a v nichž si Češi ukvapeně přivlastnili prvenství, až z toho jako národ málem zahynuli, jsou Palackého byt umírněná a uvážlivá slova nepřijemná, přičemž Sybel ví, zda se někdo v Rakousku může spoléhat na své právo. V zájmu dobré věci, o níž Němec či Slovan nemůže a nemá mít odlišný názor, musí si proto Palacký přát, aby jeho dílo nebylo současně ignorováno. Palacký píše z Nizzy a předpokládá, že se Sybel bude chtít od něho dozvědět něco o nejnovějších událostech v tomto městě. Má již mnoho let osvědčené přátele mezi vzdělanými obyvateli města a může tedy podat spolehlivé zprávy o změně, která nastala v jejich smýšlení, když před třemi měsíci byly čtyři pětiny obyvatel Nizzy proti spojení s Francií a nyní je tomu naopak. Mezi příčinami této změny uvádí Palacký zanedbávání oblasti sardinsko-piemontskou vládou, naléhání ministerského předsedy Cavoura, působivou agitaci profrancouzské strany a vliv katolických kněží; s výjimkou ovlivněných projevů lidových vrstev však nevládne v městě radost. Palacký odjíždí z Nizzy 29. dubna a chce asi 8.–12. května pracovat ve frankfurtském městském orchivu. Bude Sybelovi vděčný za dopis do Frankfurtu.⁹¹⁾

Nizza, den 27. Apr(il) 1860.

⁸⁸⁾ Dopisem z 5. dubna 1860 představil Jan Palacký Sybelovi Jaroslava Němce (1843–1898) jako syna jedné z nejlepších českých spisovatelek a poslal po něm zprávy o zasedání Královské české společnosti nauk od července do prosince 1859, článek Martina Hattaly a významný článek Václava Nebeského, Rukopis kralodvorský a p. M. Büdinger, ČCM 33, 1859, sv. 2, s. 198–235. Články mohou Sybelovi přeložit doručitel nebo pracovník mnichovské královské knihovny Heinrich Noë (1835–1896); k němu OBL 7, 1978, s. 142. Originál dopisu s podpisem Dr Palacký, v němž se pisatel výslovně zmiňoval o otci-historikovi a švagru F. L. Riegrovi, je v ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 215–216 omylem zařazen jako dopis Františka Palackého.

⁸⁹⁾ Turínskou smlouvou z 24. března 1860 odstoupilo Sardinské království (Piemont) Savojsko s Nizzou po plebiscitu Francii. Vstup francouzských vojsk do Nizzy zaznamenal František Palacký 1. dubna 1860. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 71. O zásadní změně postoje Nizzanů během několika týdnů psal František Palacký již 17. dubna 1860 synu Janovi. Z í b r t, Z dopisů, s. 157.

⁹⁰⁾ Dopis Jana Palackého ze 14. dubna 1860, sdělující kladné rozhodnutí českého zemského výboru, dostal František Palacký v Nizze 24. dubna 1860. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 73.

⁹¹⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 213–214; 2 listy 13,2X20,7 cm, popsány 4 strany.

Mein hochgeehrter Herr!

Es drängt mich, Ihnen anzuzeigen, daß mir so eben die Nachricht zugekommen ist, der böhm(isch)-ständische Landes-Ausschuß habe, in Folge sich mehrender Sollizationen, in seiner Sitzung am 10. April endlich den Entschluß gefaßt, meinen deutschen Text der Geschichte Georgs von Podiebrad ohne allen Anstand dem Drucke zu überweisen. Auf diese Art hoffe ich in den Stand zu kommen, etwa im Monat August d(ieses) J(ahres) Ihnen schon mit einem gedruckten Exemplar dieses Werkes dienen zu können.

Fällt damit die Notwendigkeit jeder weiteren Klage über den böhm(ischen) Landesausschuß meinerseits für diesmal weg, so bleibt mir doch die öffentliche Bezeugung Ihrer Teilnahme an meinem Werke wünschenswert, da Sie wohl schon selbst bemerkt haben dürften, mit welchen nicht bloß inneren, sondern auch äußeren Schwierigkeiten ich dabei zu kämpfen habe, wobei jedenfalls die Publizität in weiteren Kreisen für mich das wirksamste Schutzmittel ist. Der wahre Geist der böhmischen Geschichte war bis jetzt wie im Auslande, so auch in Böhmen selbst fast ganz unbekannt. Solange ich nur gewöhnliche mittelalterliche Fragen zu behandeln hatte, fand ich von gewisser Seite her wo nicht Unterstützung, doch ein Geschehenlassen und mitunter auch einen Schein von Wohlwollen: seitdem ich aber religiöse, nationale und politische Motive erörtern muß, welche das moderne Völkerleben kennzeichnen und in welchen die Böhmen sich voreilig la primeur angeeignet hatten, bis sie darüber als Volk schier zu Grunde gingen, werden meine wenn auch noch so gemäßigten und gemessenen Worte unbequem; und Sie wissen, ob irgend jemand sich in Oesterreich auf sein gutes Recht verlassen kann. Im Interesse der guten Sache selbst, über welche der Deutsche wie der Slawe nicht verschiedenen Sinnes sein können noch sollen, muß ich daher wünschen, daß mein Werk von den Zeitgenossen nicht ignoriert werde.

Da ich Ihnen von Nizza schreibe, so werden Sie wohl von mir auch etwas über die vielbesprochenen neuen Vorgänge in dieser Stadt erfahren wollen. Ich besitze seit Jahren unter den gebildetsten Eingebornen, und zwar beider Parteien, bewährte Freunde, und kann daher über die vorgekommene Wandlung und deren Gründe ziemlich verlässliche Aufschlüsse geben. Abgesehen von dem Pöbel, der überall mehr oder weniger gemeinen Impulsen zu folgen pflegt, waren noch vor drei Monaten vier Fünftel der Nizzaner der Verbindung mit Frankreich abgeneigt: gegenwärtig ist aber das umgekehrte Verhältnis eingetreten. Dieser ungläubliche und doch wirkliche Umschwung der Stimmung ist größtenteils der Haltung der piemontesischen Regierung selbst zuzuschreiben. Dieselbe hat das hiesige Land seit lange sehr stiefmütterlich behandelt, es nach Möglichkeit ausgebeutet, aber für dessen Hebung durch Erleichterung der Kommunikationsmittel, durch öffentliche Anstalten u. dgl. beinahe gar nichts getan. Nun verkauft sie vollends dasselbe gleich einer Meierei, um gute Geschäfte zu machen. Kein Wunder, daß die Nizzaner über diese Behandlung entrüstet sind und sich um so mehr abgestoßen fühlen, je dringender Cavour alle seine hiesigen Frenude bat, um Gottes willen ja eine für Frankreich günstige Abstimmung herbeizuführen, um Victor Emmanuel nicht in die peinlichste Verlegenheit zu bringen; die Wandlung muß e stattfinden, jedes Sträuben dagegen sei vergeblich. Man entsprach nun dieser Forderung um so massenhafter, je geschickter und wahrhaft überlegener sich Pietri in seinen Werbungen für Frankreich erwies. Das ist ein wahrer Zauberer, der auch den verstocktesten Italianissimo an sich zu ziehen und als Franzosenfreund zu entlassen wußte, ohne gerade Würde und Anstand darüber zu verlieren. An Versprechungen der verschiedensten Art ließ er freilich nicht fehlen. Nehmen Sie dazu die Stimmung und den Einfluß der Geistlichkeit, der die Konstitution ein Dorn im Auge ist und die überdies einerseits von der päpstlichen Exkommunikation der Piemontesen, andererseits von den größeren Gehalten in Frankreich angetrieben wird, so werden Sie die eingetretene Umwandlung auch ohne grobe materielle Zwangsmittel, die in der Tat nicht sichtbar waren, wohl begreiflich finden, zumal die italienische Partei zuletzt, aus Verzweiflung, Abstention predigte. Doch zu Ehren Nizzas sei es gesagt, es herrscht seit der Abstimmung am 15. und 16. April keine Freude in der Stadt; im Gegenteil lagerte sich selbst während des rauschendsten Lärms von Seite des betörten Pöbels ein sichtbarer Ernst über der Stadt, der fast einem Schmerze ähnlich sah.

Ich reise übermorgen von hier ab und will circa 8.–12. Mai mich in Frankfurt im dortigen Stadtarchiv aufhalten. Wollten Sie mich dahin mit einem Briefe à poste

restante erfreuen, sei werden Sie damit sehr verpflichtet. Ew. Hochwohlgeboren er-
gebensten
Franz Palacký.

Dopis z 27. dubna 1860 obsahuje jedno z nejpozoruhodnějších vy-
jádření Palackého pojetí smyslu českých dějin. Na rozdíl od často ci-
tovaného ustavičného „stýkání a potýkání se slovanství s římanstvem
a němečtím“,⁹²⁾ které jako obsah a základní směr českých dějin Pa-
lacký vyjádřil v úvodní kapitole prvního dílu českého znění svých Dějin,
a rozvinutím své dřívější myšlenky o „středním věku“ českých dějin od
počátků husitství roku 1403 až do vystěhování všech nekatolíků ze
země roku 1627, v němž „národ náš dostoupil vrch znamenitosti své“,⁹³⁾
dospěl Palacký při zpracování vlády krále Jiřího z Poděbrad k závěru,
že České království a jeho panovník v té době významným způsobem
zasáhli do rozhodování o otázce, „středověké-li či novověké idey byly
oprávněny ke vládě světa“. Palackého názor byl jednoznačný: „Král
Jiří stal se, snad mimo vědomí a vůli, zástupcem a hájitelem novově-
kosti ve dvojím ohledu a směru: jednou co husita, druhé co panovník
a kurfirst říše římské.“⁹⁴⁾ V prvním případě zdůrazňoval Palacký rozpor
mezi středověkou autoritou církve a novověkou zásadou svobodného
zkoumání: „Po přemožení pak strany konciliární jak vůbec, tak i v Ně-
mecké říši zvláště, byli Čechové podobojí a král jejich již jediná po-
zůstala úchylná od pravidla obecného, jediná živá protestace proti
vševládě římské, jediná vidomí zástupci a hájitelé práva svobodného
zkoumání ve věcech křesťanských.“⁹⁵⁾ Také uvnitř římsko-německé říše
v druhé polovině 15. století sloužil příklad Českého království jako
zvláštního národa a státu „mimo poslušnosti císaře a papeže, a ve-
dením ne již hierarchie, ale pouhých laiků“ jako nebezpečný důkaz,
„že idey středověké již se byly přežily, že svět křesťanský dospělý ne-
potřeboval více poručnictví a vodítka římského, slovem že nastával
v dějinstvu věk nový“.⁹⁶⁾

Právě to byly podle Palackého názoru „náboženské, národní a po-
litické motivy“, příznacné pro „moderní život národů“, které Čechy jako
stát a Češi jako národ zastávali v poděbradské době proti papežství
a císařství. Zvláštní pozornosti si zasluhuje slůvko „voreilig“, tj. ukva-
peně, přenáhleně, v Palackého úvaze. Vyjadřuje hodnocení, které Pa-
lacký na závěr úvahy o střetávání středověkosti a novověkosti ve svaz-
ku IV/2 svých Dějin vystihl slovy, že v životě a panování Jiřího z Po-

⁹²⁾ František Palacký, Dějiny národu českého 1, Praha 1968, s. 57.

⁹³⁾ Tamtéž, s. 59.

⁹⁴⁾ František Palacký, Dějiny národu českého 4, Praha 1968, s. 285–286.
Německé znění Geschichte von Böhmen IV/2, Prag 1860, které není překladem,
ale samostatným autorským zpracováním Palackého, vykazuje v těchto formulacích
jen drobné stylistické změny: „ob die Ideen des Mittelalters oder der Neuzeit zur
Weltherrschaft berufen und berechtigt waren“ (s. 4).

⁹⁵⁾ Palacký, Dějiny 4, s. 287; v německém znění je navíc dvakrát zdůrazněno
sebeurčení: „Recht zur freien Forschung und Selbstbestimmung, případně „die
einzigen sichtbaren Vertreter und Beschützer des Rechtes der Selbstbestimmung ir-
christlichen Angelegenheiten“. Palacký, Geschichte IV/2, s. 7.

⁹⁶⁾ Palacký, Dějiny 4, s. 288; v německém znění je vynechán výraz „poruč-
nictví“.

děbrad, stejně jako v českých dějinách vůbec, „živel tragický předčí
nad epický“.⁹⁷⁾ Český stát a národ v době poděbradské znovu význam-
ně zasahovaly do evropských dějin za situace, kdy jiné evropské státy
a národy ještě nebyly připraveny na přijetí nových myšlenek a zásad,
a jejich boj skončil oboustranným vysílením, které v případě Čechů
vedlo až na pokraj národního zániku. Heinrich von Sybel ve své odpo-
vědi bezprostředně nereagoval na Palackého zamýšlení nad českými
dějinami, protože se vrátil z Berlína pod dojmem palčivých politických
problémů současnosti,⁹⁸⁾ avšak celkové pojetí vlády českého krále Jiřího
z Poděbrad v mezinárodních souvislostech se po několika měsících
znovu dostalo do popředí vědeckého zájmu Sybela a jeho přátel.

1860, 2. května, Mnichov. Heinrich von Sybel blahopřeje Františku Palackému ke
kladnému vyřízení námitek českého stavovského výboru a ptá se, zda si má rukopis
nového svazku Palackého Dějin ještě ponechat, případně kam jej má poslat. Nic
z rukopisu ještě nečetl, protože den po návštěvě Františka Ladislava Riegra odjel
do Berlína a teprve předevčírem se vrátil. Byl by rád, kdyby vrácení nespěchalo,
aby nemusel čekat až do srpna na seznámení s obsahem. Velkou radost měl Sybel
ze seznámení s Riegreem; zřídka kdy slyšel mluvit o spletitých poměrech rakouské říše
s takovým pochopením, poučnou srozumitelností a přesvědčivou věcností. Právě tak
děkuje Sybel Palackému za zprávu o změně smýšlení v Nizze, o níž takovým
způsobem nepsal žádné noviny nezávislé na Francii. Protože se v Německu vše-
obecně očekává brzký boj s francouzským císařem Napoleonem III., ptá se Palacké-
ho, zda Rakousko bude moci přes vnitřní zmatky poslat armádu na Rýn. Názory na
to se i na odpovědných místech velice rozcházejí, takže by Sybel velice ocenil
mínění tak informovaného muže, jakým je Palacký, a slibuje maximální diskre-
tost.⁹⁹⁾

München, 2. Mai 1860.

Hochverehrter Herr,

Meinen besten Glückwunsch sage ich Ihnen zu der endlichen Erledigung der
standischen Bedenken, und frage nun an, ob ich das Manuskript noch behalten
kann, oder ob ich es – und event(uell) wohin – zurücksenden soll. Ich habe noch
nichts davon gelesen, weil ich den Tag nach der Durchreise Ihres H(err)n Schwie-
gersohnes nach Berlin abreiste und erst vorgestern von dort zurückgekommen bin.
Ich würde mich also sehr freuen, wenn es mit der Rücksendung nicht eilte, um
nicht bis August warten zu müssen, mir den Inhalt anzueignen.

Ich habe mich sehr der Bekanntschaft mit Ihrem H(err)n Schwiegersohne erfreut;
ich habe selten mit so viel Einsicht, lehrreicher Klarheit und überzeugender Sach-
gemäßheit über die verwickelten Verhältnisse Ihres Reiches sprechen hören. Nicht
weniger danke ich Ihnen für die Notiz über den Umschlag der Stimmung in Nizza;
es ist nicht eben überraschend, aber es war mir völlig neu, da meines Wissens
keine von Frankreich unabhängige Zeitung eine derartige Mitteilung gebracht hat.

Einmal bei politischen Gegenständen erlaube ich mir eine weitere Frage. In
Deutschland sieht jedermann auf heute oder morgen einen Strauß mit Napoleon
voraus. Es leuchtet ein, daß für einen solchen Fall keine Frage wichtiger sein kann
als die: wird Osterreich, angenommen daß seine Regierung nicht selbst Neutralität
wollte, im Stande sein, trotz seiner inneren Wirren eine Armee an den Rhein zu
senden? Die Ansichten darüber sind auch an den maßgebenden Stellen sehr geteilt;
mir wäre es äußerst schätzenswert, die Meinung eines so unterrichteten Mannes,
wie Sie es sind, zu kennen. Ich brauche nicht zu versichern, daß jedes Wort, was
Sie mir über solche Dinge sagen, der größten Diskretion sicher ist.

Mit vollkommenster Hochachtung Ihr ganz ergebener

Sybel.

⁹⁷⁾ Tamtéž, s. 289.

⁹⁸⁾ Sybel se zúčastnil porad o dalším politickém postupu liberálů v pruské posla-
necké sněmovně.

⁹⁹⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel Palac-
kému; 2 listy 14,3 X 21,8 cm, popsány 2 strany.

Je těžké si představit, že by František Palacký odpověděl na Sybelův dotaz o rakouské politice v Německu, i kdyby nebylo došlo k vážnému zhoršení nemoci Terezie Palacké.¹⁰⁰⁾ Když 19. června 1860 v Ženevě oklíkou přes Frankfurt dostal Palacký současně s jinou korespondencí také Sybelův dopis, bylo to právě den poté, co František Ladislav Rieger a Josef Macháček předložili ve Vídni císaři Františku Josefovi žádost dvanácti předních představitelů českého národa v čele s Františkem Palackým¹⁰¹⁾ o povolení českého politického deníku. Bylo to ve skutečnosti ucelené národně politické osvědčení, podle Riegrových slov „první to politický krok Čechů od 1848“¹⁰²⁾ spíše než vyhraněný politický program, pro něž v době jednání rozmnoženě říšské rady a před vydáním říjnového diplomu z roku 1860 nebyly ještě vytvořeny příhodné podmínky.¹⁰³⁾ Spolu s ostatními českými politiky té doby však Palacký se vši rozhodností odmítal aktivní rakouskou politiku v Německu, která byla nerozlučně spojena s úsilím přeměnit Rakouské císařství nebo aspoň jeho neuherské země v centralizovaný, v německém duchu řízený stát. Mezi přáteli a známými Františka Palackého v Německu se dobře vědělo o jeho těžké osobní situaci, způsobené převozem umírající ženy Terezie přes Marseille, Ženevu a Heidelberg do Čech. V korespondenci Františka a Jana Palackých se Sybelem nastala několika-měsíční přestávka, během níž redakce Historische Zeitschrift získala od rostockého profesora Georga Voigta definitivní příslib, že napíše recenzní článek o Palackého díle. „O obsahu Vám mohu předem jen říci“, sděloval Georg Voigt z Rostocku 13. června 1860 Sybelovi do Mnichova, „že v něm najdete vydatně zastoupené své protihabsburské antipatie“.¹⁰⁴⁾ A tak se ozval znovu František Palacký, když mohl Sybelovi poslat právě vytištěné knihy.

1860, 16. října, Praha. František Palacký sděluje Heinrichu von Sybelovi, že mu konečně může zaslat výtisk svých dějin vlády Jiřího z Poděbrad. Ačkoli dílo mohlo náležitě vyjít z tiskárny již v září 1859, muselo mu být toto potěšení až do nynější doby odepřeno, protože jinak mocná reakce namísto zamýšleného potlačení celého

¹⁰⁰⁾ K tomu Kořalka, Palacký a Frankfurt, s. 350–353.

¹⁰¹⁾ České znění žádosti císaři ze 14. června 1860 s podpisy uveřejnil Jan M. Černý, Boj za právo. Sborník aktů politických u věcech státu a národa českého od roku 1848, část 2, Praha 1893, s. 823–834. Palacký zaslal Riegrovi plnou moc k podpisu ze Ženevy 7. června 1860, LA PNP Praha, František Palacký, deník 1859/60, pag. 110.

¹⁰²⁾ Příspěvky k listáři 1, ed. Heidler – Šusta, s. 130.

¹⁰³⁾ Srov. Karel Kazbunda, Národní program český r. 1860 a zápas o politický list, ČČH 33, s. 473–547; Zdeněk Tobolka, Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby 2, Praha 1933, s. 20–24; Urban, Česká společnost, s. 160–161.

¹⁰⁴⁾ „Kluckhohn hat mir geschrieben, daß Sie eine ausführliche Besprechung des im Drucke befindlichen Bandes von Palacký's s Böhm(ischer) Geschichte von mir wünschen, wie wir denn vorläufig schon in München davon gesprochen. Sehr gerne nehme ich das an; Sie werden einverstanden sein, wenn ich als spezielles Thema den Hussitenkönig und das Reich ins Auge fasse, in diesem Gegensatz und Kollisionen, die daraus entsprangen, hoffe ich das Allgemein-Interessante am ehesten zusammenzufassen. (...) Über den Inhalt kann ich vorläufig nur sagen, daß Sie Ihre antihabsburschen Antipathien reichlich vertreten finden würden.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 46, Bl. 112.

díla dosáhla aspoň jeho zpoždění. Současně Palacký zaslal Sybelovi výtisk Urkundliche Beiträge k poděbradskému období svého díla, rovněž nedávno dotištěné ve Vídni. Takto dostávají historikové najednou poměrně vydatný příspěvek k poznání dosud neprávem opomíjeného období německých dějin.

Příčina dlouhého mlčení Palackého bude Sybelovi zřejmě známa. Utrpení Terezie Palacké, které skončilo až její smrtí na hranicích Čech 18. srpna 1860, mu znemožňovalo jakoukoli literární činnost. Poté se zabýval jinými naléhavými starostmi a archivním studiem, takže až nyní postupně splácí své dluhy v dopisování. Palacký pověřuje svého knihkupce (Bedřicha Tempského), aby Sybelovi zaslal dva výtisky celého čtvrtého dílu Dějin na lepším papíře. Pokud Sybel souhlasí, prosí ho Palacký, aby jeden výtisk předal bavorskému králi jako milovníkovi dějin jako vyjádření srdečného díku Palackého za bohaté poučení čerpané z bavorských archivů. I když je Palacký bavorskému králi osobně znám, neodvažuje se obrátit na něho přímo, protože každá podobná zásilka, byť i v podobě díku, vypadá jako dažebrování, a Palacký nechce připustit ani zdání něčeho takového. Kdyby však Sybel považoval takový postup za nepřipustný, prosí ho Palacký, aby ponechal výtisk u sebe, než by to zařídil jinak. Rukopis tohoto díla může Sybel příležitostně poslat Palackému přímo do Prahy, ale nijak to nespěchá.¹⁰⁵⁾

Prag, den 16. Okt(ober) 1860.

Mein hochgeehrter Herr!

Endlich ist es mir möglich geworden, Ihnen ein Exemplar meiner Geschichte der Regierung Georgs von Podiebrad zukommen zu lassen. Obgleich das Werk füglich schon im September 1859 hätte die Presse verlassen können, mußte mir doch das Vergnügen bis jetzt versagt bleiben, da eine sonst mächtige Reaktion, anstatt der beabsichtigten Unterdrückung des Ganzen, wenigstens dessen Verspätung erlangte. Zugleich sende ich ein Exemplar der „Urkundlichen Beiträge“ zu diesem Abschnitt meines Werkes, welche in Wien eben auch erst vor kurzem in Druck beendet wurden. Somit erhalten die Geschichtsforscher unter einem einen ziemlich reichhaltigen Beitrag zur Aufklärung eines mit Unrecht bisher vernachlässigten Abschnittes der deutschen Geschichte.

Die Ursache meines langen Schweigens gegen Sie wird Ihnen wohl bekannt sein. Die unendlichen Leiden meiner armen Frau, die erst im Grabe ihr Ende erreichten, brachten mich um alle Möglichkeit, mich literarischen Studien oder Verhältnissen hinzugeben. Seit ihrem Tode aber, der sie, nachdem wir erst die böhmische Grenze erreicht hatten, am 18. August ihrer Familie entriß, beschäftigten mich wieder andere dringende Sorgen, ja auch Archivs-Studien, so daß ich jetzt erst dazu gelange, meine Schulden als Korrespondent nach und nach abzutragen.

Ich trage meinem Buchhändler auf, Ihnen zwei Exemplare auf besserem Papier (den ganzen vierten Bandes) zu schicken. Ich denke nämlich, wenn Sie der Meinung wären, daß es S(einer) M(ajestät) Ihrem geschichtliebenden Könige angenehm wäre, ein solches Exemplar aus Ihren Händen zu erhalten, daß Sie die Güte haben möchten, es S(einer) M(ajestät) in meinem Namen, zugleich als Zeichen meines herzlichen Dankes für die aus den bayrischen Archiven reichlich geschöpften Belehrungen, zu überreichen. Obgleich S(einer) M(ajestät) persönlich bekannt, wage ich es dennoch nicht, mich direkt an Dieselbe damit zu wenden, da jede Zusendung dieser Art, auch wenn sie in die Form eines Dankes sich kleidet, einer – Bettelei ähnlich sieht, und ich auch den Schein einer solchen meiden will. Sollten Sie aber ein solches Verfahren als unzulässig ansehen, so bitte ich das Exemplar bei sich zu behalten, bis ich darüber anderweitig verfüge. Mein noch bei Ihnen befindliches Manuskript dieses Werkes aber mögen Sie, wenn eine gute Gelegenheit sich dazu ergibt, mir direkt nach Prag wieder zusenden; Eile hat die Sache jetzt keineswegs.

Mit vorzüglichsten Hochachtung Ew. Hochwohlgeboren ergebenster Fr. Palacký.

¹⁰⁵⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 217; 2 listy 14,2 x 23 cm, popsány 2 strany.

Je nepochybné, že Heinrich von Sybel uvítal zasilku knih Františka Palackého i samotné obnovení korespondenčního styku; vyslovené osobní tón dopisu z 28. října 1860 byl ještě zvláště pozdravem Janu Palackému a Františku Ladislavu Riegrovi. O politických otázkách Sybel nepsal, což mohlo mít souvislost se zhoršením jeho společenského postavení v Mnichově. Od vzrušených politických debat z jara a léta 1859 Sybel nevystupoval na veřejnosti, nepsal brožury ani novinové články, ale stoupenci rakouské nadvlády v Německu mu vyčítali, že nepřestával varovat před zhoubnými důsledky spoléhání na Rakousko a že dokonce doporučoval spolupráci německého a italského národního hnutí.¹⁰⁶⁾ Po celý rok 1860, stejně jako o několik měsíců později, neskrýval Sybel své přesvědčení, že se Německo má sjednotit s vyloučením území habsburské monarchie.¹⁰⁷⁾ To ovšem velice znesnadňovalo Sybelovu situaci v mnichovských politických kruzích, kde převažovali zastánci velkoněmeckého řešení. Naopak se o politických problémech ve svém dopise Sybelovi z 12. listopadu 1860 zmínil František Palacký, když si stěžoval na nepřízeň rakouských úřadů i stavovského výboru k českým dějinám a na policejní zásahy. Z toho také vyplývalo skeptické stanovisko Palackého k císařskému diplomu z 20. října 1860, který se ovšem ve skutečnosti stal počátkem ústavního vývoje habsburské monarchie.¹⁰⁸⁾

1860, 28. října, Mnichov. Heinrich von Sybel potvrzuje Františku Palackému, že v pořádku dostal zasláné tři svazky. Zařídí předání výtisku určeného pro bavorského krále, až se dvůr vrátí do Mnichova z bavorské Falce. Prosí Palackého, aby mezitím poslal Sybelovi ještě stručný dopis pro krále, v němž ho požádá, aby knihu přijal jako výraz díku za zpřístupnění archivů; je to v Bavorsku obvyklý postup. Článek Georga Voigta o Palackého knize a o dějinách krále Jiřího bude zařazen do lednového sešitu *Historische Zeitschrift*; k tomu Voigt píše, že může materiál ještě rozšířit z mnichovského a berlínského archivu.¹⁰⁹⁾ Ještě jednou vyjadřuje Sybel radost nad tím, že dlouho očekávané Palackého dílo bylo konečně publikováno a posílá pozdravy synovi (Janu Palackému) a zeti (Františku Ladislavu Riegrovi).¹¹⁰⁾

München, 28. Oktober 1860.

¹⁰⁶⁾ Ferrer, Heinrich v. Sybels Stellung, s. 37–39.

¹⁰⁷⁾ Již v průběhu roku 1860 se připravoval základní zlom v Sybelově kariéře, k němuž došlo v červnu 1861, kdy přijal univerzitní profesuru v Bonnu, vstoupil do politického života jako jeden z předních představitelů liberální strany v pruské poslanecké sněmovně a doufal, že se snad stane i ministrem. Tamtéž, s. 47–53.

¹⁰⁸⁾ Srov. Urban, Česká společnost, s. 147–149.

¹⁰⁹⁾ O svých archivních studiích v Berlíně psal Georg Voigt 28. 7. 1860: „Ich verfolge nämlich die deutlichsten Spuren eines Projektes, nach welchem die Brandenburger den Plan Poděbrad's, sich zum römischen Könige aufzuschwingen, damit zu kontrepointieren suchten, daß Kurfürst selbst nach derselben Krone strebte. (...) So denke ich eine Parallele zu ziehen zwischen der Regierungsweise Poděbrad's im hussitischen Böhmen und der des Kaisers in seinen Erblanden; der Vergleich ist frappant genug.“ Studium v mnichovském archivu připomněl Georg Voigt v dopise Sybelovi 16. 8. 1860: „Das Stück aus den Reichstagsakten wird mir sehr willkommen sein, wenn es nicht etwa ein auf das Kaiserprojekt Poděbrad's aus den Brandenb(urg)-Ansbach(ischen) Akten (Kaiserl(iches) Buch) ist; denn diese Dinge habe ich mir in München genügend exzerpiert.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 46, Bl. 114–115.

¹¹⁰⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel Palackému; 2 listy 14,3 X 21,8 cm, popsány 2 strany, přiložena obálka 14,8 X 8,9 cm s adresou: „S(eine)r Hochwohlgeboren Herrn Dr Franz Palacky Historiographen usw. Prag“, razítka „Bahnh. München 30/10“, na rubu obálky „Prag 4/11 9. F.“

Hochverehrter Herr,

Mit großen Danke zeige ich Ihnen den richtigen Empfang der gütigst überstandten drei Bände an. Das zweite, für den König bestimmte Exemplar werde ich an S(eine) M(ajestät) besorgen, sobald der Hof wieder in München sein wird; der König ist augenblicklich in der Pfalz, und wird wahrscheinlich noch 14 Tage dort bleiben. Ich bitte Sie, mittlerweile mir zu den Büchern noch einen kurzen Brief an den König zuschicken zu wollen, – nur des Inhalts, Sie bäten, daß S(eine) M(ajestät) das Buch gnädig entgegennehme, als Ausdruck Ihres Danks für die Eröffnung der Archive – es bringt das die hier übliche Form so mit sich.

G. Voigt's Aufsatz über Ihr Buch und die Geschichte K(önig) Georg's wird in meinem Januarheft stehn; er schreibt mir, daß er aus dem hiesigen und dem Berliner Archiv das Material noch etwas erweitern könne.

Indem ich nochmals meine Freude über die endliche Publikation des lange erwarteten Werkes ausspreche und mich Ihrem H(err)n Sohn und H(err)n Schwiegersohn auf das Beste zu empfehlen bitte, bleibe ich mit ausgezeichnete Hochachtung und Verehrung ergebenst der Ihrige.

Sybel.

1860, 12. listopadu, Praha. František Palacký posílá Heinrichu von Sybelovi vyžádaný dopis pro bavorského krále Maxmiliána II., v němž označil krále jako nejaktivnějšího ochránce a podporovatele historických studií v Německu. Nejnovější svazek Palackého *Dějin o období Jiřího z Poděbrad* se mnohostranně dotýká německých a zvláště bavorských dějin, z velké části k tomu čerpal z bavorských archivů. Palacký děkuje za podporu svého bádání v Mnichově a také za rozsáhlé zpřístupňování historických pramenů, zejména pro 15. století, na příkaz bavorského krále. Vysvětluje Sybelovi, že ze svého stanoviska považoval za správné se pochvalně zmínit o velké podpoře bavorského krále poskytované německým dějinám. Je osudem a posláním Palackého, že svými omezenými osobními silami a prostředky si ve všem musel sám razit cestu a postupovat, přičemž významné ediční podniky, prováděné nyní například také moravskými stavy,¹¹¹⁾ neposlouží již Palackému, ale jeho ne vždy příznivě naladěným kritikům. V Čechách však úřady, a tedy i zemský výbor, již delší dobu pohlížejí na dějiny země jako na zlo, které se nemá podporovat, nýbrž údajně nenápadným způsobem se má co nejvíce omezovat. Palacký neví, změní-li něco na tomto smýšlení novější fáze od 20. října 1860, ale pochybuje o tom s ohledem na skutečnost, že v posledních dvanácti letech zůstala jen na papíře všechna slavnostní vyhlášení, v nichž se spatřoval nějaký ústupek národům Rakouska, a že se také policejní zvůli v Praze daří v posledních dnech jako před bitvou u Solferina. Dějiny jsou dobré, ale jen pro ty, kteří mají dost rozumu, aby se z nich něčemu naučili. Georgu Voigtovi by Palacký byl již napsal, ale neví, kde se zdržuje, zda v Greifswaldu nebo ještě v Mnichově.¹¹²⁾

Prag, 12. Nov(ember) 1860.

Hochverehrter Herr!

Ihrer Aufforderung vom 28. Okt(ober) entsprechend, sende ich Ihnen im Einschluß ein Schreiben an S(eine) Maj(estät) Ihren König, dessen Inhalt ich Ihnen zugleich mitteile:

„Ew. Majestät. Indem ich der deutschen Lesewelt den Band meiner Geschichte von Böhmen übergebe, welcher das Zeitalter Georgs von Podiebrad umfaßt, kann ich nicht unterlassen, denselben auch an den Stufen des Thrones Ew. Majestät ehrfurchtsvoll niederzulegen.“

„Ew. Majestät sind ja der erhabenste und tätigste Beschützer und Förderer der historischen Studien für Deutschland, und mein Werk berührt nicht allein die deutsche und insbesondere Bayerns Geschichte in vielfacher Weise, sondern ist

¹¹¹⁾ Z pověření a nákladem moravského zemského výboru vydal Peter von Chlumecy roku 1854 *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VI*, zahrnující léta 1307–1333, a roku 1858 svazek VII/1, zatímco český zemský výbor rozhodl 11. července 1853 zastavit na neurčitou dobu vydávání *Archivu českého*. Srov. Palacký, *Zur böhmischen Geschichtschreibung*, s. 132.

¹¹²⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 218–219; 2 listy 14,2 X 23 cm, popsány 3 strany.

auch zum großen Teile aus bayerischen Archiven geschöpft. Schon allein der Dank für die diesfalls in München genossene Unterstützung legt mir diese Pflicht auf."

"Wenn gleichwohl Ew. Majestät Kennerblick an dem Werke mannigfache Mängel wahrnehmen wird, so möge einigermaßen zur Entschuldigung dienen, daß es mir noch nicht möglich war, die Früchte der großartigen allseitigen Tätigkeit zu genießen, welche auf Befehl Ew. Majestät in Erforschung der deutschen Archive, zumal für das XVte Jahrhundert, erst in neuester Zeit sich entwickelt, und wenn auch nicht mehr für mich, so doch für meine Nachfolger und die Wissenschaft ein reicher Segen sein wird." etc.¹¹³⁾

Ich glaubte recht zu tun, wenn ich auch von meinem Standpunkt aus dankbar und lobend an dasjenige erinnerte, was Ihr König für die Förderung der deutschen Geschichte Großes tut; denn auch ich fühle mich ihm dafür zu Dank verpflichtet. Leider ist es mein Schicksal und Beruf, daß ich mit beschränkten persönlichen Kräften und Mitteln mir in allem selbst die Bahn brechen und vorangehen muß, und bedeutende Leistungen, wie sie z. B. jetzt auch von den mährischen Ständen unternommen werden, nicht mehr mir, sondern höchstens meinen nicht immer wohlwollenden Kritikern zu Statten kommen. In Böhmen aber wird die Landesgeschichte seit geraumer Zeit von den Behörden, und somit auch dem Landesaussschusse, nur als ein Übel angesehen, das man nicht fördern, sondern in „unauffälliger“ Weise möglichst zu beschränken suchen müsse. Ob die neueste Phase seit dem 20. Okt(ober) etwas an dieser Stimmung ändern wird, weiß ich nicht, bezweifle es aber im Hinblick auf die Tatsache, daß alle seit zwölf Jahren erlassenen feierlichen Kundmachungen, in welchen man irgend eine Konzession an die Völker Oesterreichs erblickte, nur auf dem Papiere liegen geblieben sind, und die Polizeiwillkür hier in Prag in den letzten Tagen eben so in Blüte steht, wie noch vor Solferino. Die Geschichte ist gut, aber nur für diejenigen, die Verstand genug haben, daraus etwas lernen zu wollen.

Von H(er)rn G. Voigt weiß ich nicht, wo er sich aufhält, ob in Greifswalde, wohin er berufen wurde, oder noch in München. Sonst würde ich ihm bereits geschrieben haben.

Ich bleibe stets mit ausgezeichnete Hochachtung und Verehrung Ew. Hochwohlgeboren ergebenster Diener
Fr. Palacký.

Dříve než Heinrich von Sybel odpověděl Palackému, zda a kam má Georgu Voigtovi napsat, ozval se z Rostocku sám Voigt. V dopise Františku Palackému z 23. listopadu 1860 připomněl, že navštívil Palackého v Praze před sedmi lety, jako mladý student z Královce v létě 1853, a odvolal se i na svou předcházející korespondenci s Palackým.¹¹⁴⁾ Vysvětlil své zdržení při práci na druhém díle životopisu papeže Pia II.¹¹⁵⁾ i na recenzním článku pro Historische Zeitschrift, pro nějž zatím použil Palackého rukopisu německého znění Dějin IV/2. „Už dlouho jsem žádnou knihu nečetl s takovým radostným napětím a s tak bohatým poučením“, sdělil Georg Voigt Palackému s tím, že zašle ru-

¹¹³⁾ Bayerisches Staatsarchiv München, Geheimes Hausarchiv, Nachlaß König Max II, († 1864), Nr. 81/6/349, František Palacký 12. 11. 1860 králi Maxmiliánovi II., 1 list 21 X 28,8 cm, popsána 1 strana, originál ve znění shodném s odstavci v uvozkách. Koncept tohoto dopisu v ANM Praha, František Palacký, inv. č. 83 (kart. 2).

¹¹⁴⁾ V pozůstalosti Františka Palackého, LA PNP Praha, se dochovaly dopisy Georga Voigta z 28. 7. 1856 (doprovodný dopis k 1. dílu životopisu Eneáše Silvia se sdělením několika úryvků z pramenů), ze 4. 1. 1857 (dík za Palackého publikace s řadou poznámek o osobách a událostech) a z 29. 1. 1858 (dík za Palackého Geschichte von Böhmen IV/1 s vysokým oceněním tohoto „národního díla“). „Sie werden finden, daß ich ein wenig hussitischer Gesinnung bin und mit meiner Auffassung Poděbrads hoffentlich zufrieden sein“, psal Georg Voigt v dopise 29. 1. 1858.

¹¹⁵⁾ Georg Voigt, Enea Silvio de Piccolomini als Papst Pius der Zweite und sein Zeitalter 1, Berlin 1856; 2, Berlin 1862; 3, Berlin 1863.

kopis zpět Sybelovi, od něhož jej dostal, a že Palackého upozorňuje na několik nepřesností v jeho rukopise.¹¹⁶⁾ Protože Voigt ještě nevěděl o vydání svazku, požádal Palackého o svolení a radu, zda a jakým způsobem má ve svém článku upozornit na potíže s vydáváním německého znění Palackého Dějin IV/1 a IV/2. Podle Voigtova názoru bylo v zájmu Historische Zeitschrift upozorňovat veřejnost na překážky kladené do cesty bádání, zvláště je-li tím postižen takový muž jako Palacký a jeho dílo.¹¹⁷⁾ Také Sybela informoval Georg Voigt 24. listopadu 1860 při vrácení rukopisu Palackého o některých drobných námitkách, které sdělil přímo Palackému.¹¹⁸⁾ František Palacký odpověděl Georgu Voigtovi obratem, napsal mu o úmrtí své ženy a o svých očních potížích, které ho donutí přenechat pokračování Dějin některé mladší síle, a především mu poslal do Rostocku své nejnovější knihy, německé znění Dějin IV/2 a pramenný svazek o období Jiřího z Poděbrad, vydaný ve

¹¹⁶⁾ „Sie wußten wohl, hochverehrter Herr, daß Prof. von Sybel mir das Manuskript Ihres zehnten Buches zugesendet hat, damit ich es in seiner Zeitschrift anzeige und in einem kleinen Aufsätze die Bedeutung des Gegenstandes beleuchte. Das geschah freilich schon im August, während ich die Ferienzeit in meiner ostpreußischen Heimat zubrachte. Da ich nun das wertvolle Manuskript nicht den Fährlichkeiten einer weiteren Versendung aussetzen mochte, ließ ich es hier in guter Verwahrung und benutzte nun die erste Zeit meines Wiederhierseins sogleich mit dem größten Eifer, um daraus zu lernen und zu exzerpieren, teils für meinen Pius, teils für den versprochenen Aufsatz. Seien Sie versichert, daß mich das lange Behalten nicht wenig gepeinigt hat, daß ich aber auch nichts versäumt habe, um meine Arbeiten zu beschleunigen. Jetzt glaube ich das Heft wieder an Herrn von Sybel zurücksenden zu müssen, von dem ich es empfangen und von dem Sie es daher jeden Augenblick zurückfordern mögen. Seit langer Zeit habe ich kein Buch mit so freudiger Spannung und so überreicher Aufklärung gelesen. Erlauben Sie mir daher, Ihnen für die freundliche Mitteilung vor dem Druck, fast mehr noch aber für die schönen Resultate Ihrer mühevollen Studien meinen herzlichsten Dank auszusprechen.“ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Georg Voigt 23. 11. 1860 Palackému.

¹¹⁷⁾ „Mir ist, als hätte ich in München gehört, der Druck dieses Bandes sei auf Beanstandungen gestoßen, auch erinnere ich mich, daß Sie einst in Prag gegen mich von Hinderungen sprachen, die der deutschen Edition schon des vorigen Bandes, den ich Ihrer Güte verdanke, von gewisser Seite entgegengesetzt seien. Gern würde ich im Interesse der Wissenschaft in meinem Aufsätze darauf einen polemischen Bezug nehmen, natürlich aber nicht ohne Ihre Einwilligung. Darum wage ich Sie um eine Angabe zu bitten, ob und in welcher Weise das geschehen könnte. Es läge auch im Interesse der Historischen Zeitschrift, daß jede Hemmung des freien Forschens an die Öffentlichkeit gebracht würde, um so mehr, wenn ein solcher Mann und ein solches Werk darunter leiden.“ Tamtéž.

¹¹⁸⁾ „Sie erhalten anbei das Palacky'sche Manuskript endlich zurück; das wäre längst geschehen, hätte ich nicht so vieles daraus exzerpieren, ja abschreiben müssen. Inzwischen hat mich Kluckhohn darum gebeten, Doch halte ich es unter allen Umständen für richtig, das Manuskript an Sie zurückzusenden, wie ich es von Ihnen erhalten. Indem ich Palacky davon benachrichtige, habe ich ihm zugleich die kleinen Aussetzungen mitgeteilt, die ich zu machen hätte. Sie werden dem zustimmen, daß man bei einem immerhin bedeutenden Buche nicht nach der Art der Männer von Centralblatt an allerlei Minuten prickein soll, um sich als Sachkenner zu zeigen. Den Aufsatz nehme ich alsbald in die Hand, wenn mich meine Vorlesungen zu Athem kommen lassen.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 46, Bl. 116.

Vídni.¹¹⁹⁾ Když pak Sybel v dopise, v němž Palackému psal o předání obou knih bavorskému králi, sděloval svůj názor, že Palacký by svým dopisem Georga Voigta nanejvýš potěšil, byla vzájemná korespondence mezi oběma znalci poděbradského období již v proudu.

1860, 6. prosince, Mnichov. Heinrich von Sybel sděluje Františku Palackému, že jeho Geschichte von Böhmen IV/2 i ve Vídni vydané Urkundliche Beiträge předal před několika dny králi Maxmiliánovi II., který si na Palackého pamatoval a pověřil Sybela, aby vyjádřil Palackému utvářené dík za důležité a zajímavé dílo. Georg Voigt, od velikonoce profesor v Rostocku, zaslal Sybelovi zpět Palackého rukopis a předpokládá odeslání svého recenzního článku v lednu 1861. Sybel doporučuje Palackému, aby Voigtovi napsal, a očekává pokyny týkající se Palackého rukopisu.¹²⁰⁾

München, 6. Dez(ember) 1860.

Hochverehrtester Herr,

Ihr Buch, so wie den Urkundenband, habe ich vor einigen Tagen dem Könige übergeben, der sich Ihrer sehr freundlich erinnerte, und mir den Auftrag gab, Ihnen seinen verbindlichsten Dank für das wichtige und interessante Werk auszusprechen.

Voigt (Professor in Rostock seit Ostern) hat mir Ihr Manuskript jetzt zurückgeschickt, und stellt zu Januar die Einsendung seines Essai in Aussicht. Sie werden ihn durch eine Zuschrift in hohem Grade erfreuen. Über das M(anu)s(kri)pt erwarte ich Ihre Verfügung.

Mit ausgezeichnete Hochachtung ergebenst der Ihrige

Sybel.

Georg Voigt v Rostocku byl velice spokojen dopisem a zásilkou od Františka Palackého. Vyjádřil Palackému svůj srdečný dík „za oba rozsáhlé, s nadšením přijaté svazky“, které ho zaměstnávaly po celou dobu, zvláště svazek dokumentů.¹²¹⁾ František Palacký ještě odpověděl Voigtovi 31. prosince 1860, zřejmě na jeho odlišné hodnocení zahraničně politické iniciativy krále Jiřího,¹²²⁾ ale to už se osobní vztahy mezi Palackým a Sybelem začínaly povážlivě zhoršovat. Základní příčinou bylo dlouhodobé zostření rozporů mezi politickými cíli, geografickým rozsahem i taktickým postupem německého národního hnutí na jedné straně a českého národního hnutí na straně druhé. Bezprostředním podnětem se stala politická brožura Jana Palackého, která vyvolala široký ohlas a ostrou výměnu názorů v tisku.

¹¹⁹⁾ Obsah dopisu Františka Palackého z 29. 11. 1860 rekonstruován podle odpovědi Georga Voigta z 20. 12. 1860. LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Georg Voigt Palackému.

¹²⁰⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel Palackému; 2 listy 14,3 X 21,8 cm, popsána 1 strana, přiložena obálka 14,6 X 7,8 cm s adresou: „Herrn Dr Franz Palacky Landeshistoriographen etc. Prag“, razítka „Bahnh. München 6/12“, na rubu obálky „Prag 8/12 10. F.“

¹²¹⁾ „Dann aber muß ich Ihnen für die beiden stattlichen und mit Jubel empfangenen Bände meinen herzlichsten Dank aussprechen. Sie haben mich bis jetzt unausgesetzt beschäftigt, besonders der Band mit Dokumenten.“ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Georg Voigt 20. 12. 1860 Palackému.

¹²²⁾ Datum své odpovědi poznamenal František Palacký vlastní rukou v levém horním rohu Voigtova dopisu z 20. 12. 1860. Voigt zde psal: „Indem ich nun den Aufsatz für die Historische Zeitschrift entwerfe, gedenke ich teils abweichende Ansichten über die Projekte, die sich an die Namen M. Mayr und Marini knüpfen, und über die auswärtige Politik König Georgs vorzutragen, teils einige Stücke zu benutzen, die Ihnen leider entgangen . . .“ Tamtéž.

Krátce před vánočními svátky roku 1860 vyšla z litomyšlského knižkupectví Antonína Augusty anonymní brožura Böhmsche Skizzen, datovaná na „zámku L.“ 20. srpna 1860, s doslovem datovaným 20. prosince 1860; podle informace pražského dopisovatele vídeňského deníku Die Presse se brožura objevila v Praze na první vánoční svátek a šla tam „z ruky do ruky“.¹²³⁾ Nebyl to úplně nový text. Již brzy po svém příjezdu do Mnichova psal Jan Palacký 25. října 1859 své matce, že vedle politické brožury o vztahu augsburské Allgemeine Zeitung k Rakousku, kterou nabídl mnichovskému nakladateli C. H. Beckovi, chtěl vydat v proslulém Cottově nakladatelství ve Stuttgartu a Tübingenu¹²⁴⁾ své Skizzen aus Böhmen podle vzoru tehdy oblíbených kulturně historických studií Wilhelma Heinricha Riehla.¹²⁵⁾ Jan Palacký očekával z této brožury finanční přínos a jen nespěšně, prostřednictvím matky, se otázel svého otce, co o tom soudí.¹²⁶⁾ František Palacký v odpovědi neodrazoval Jana od jeho záměru, ale varoval ho před nekalitní prací.¹²⁷⁾ Když po několika dnech posílal Jan Palacký článek do Cottova augsburského časopisu Ausland, nabídl současně redakci ukázky ze svých Českých skic.¹²⁸⁾ O rozvržení tohoto spisu, který v konečném znění měl dvacet kapitol, se Jan Palacký během svého mnichovského pobytu radil se Sybelem.¹²⁹⁾ Nepodařilo se mu však zajistit vydání v Bavorsku, takže v druhé polovině března 1860 přivezl rukopis do Prahy, kde na něm dále pracoval a navíc získal pro spolupráci na

¹²³⁾ Böhmsche Skizzen. Von einem Landeskinde. Leitomischl 1860, 127 s. „Seit zwei Tagen wandert hier ein aus der durch die Verbreitung anti-deutscher Schriften bekannten Augusta'schen Druckerei zu Leitomischl hervorgegangenes Büchlein von Hand zu Hand, das sich ‚Böhmsche Skizzen‘ nennt und dem deutschen Professor Sybel gewidmet ist“, oznamoval původní dopis z Prahy, datovaný 27. prosince 1860. Die Presse Wien), roč. 13, č. 335, 29. 12. 1860, s. 3, Inland.

¹²⁴⁾ Zřejmě Janu Palackému nijak nevadilo, že Georg von Cotta byl také vydavatelem proslulého augsburského deníku Allgemeine Zeitung, proti němuž v jiné své brožurě polemizoval.

¹²⁵⁾ Wilhelm Heinrich Riehl (1823–1897), od března 1859 profesor kulturních dějin a statistiky na univerzitě v Mnichově, byl tehdy v Německu velice populární svými kulturně historickými studii na pomezí moderních dějin, národopisu a zeměpisu (Die bürgerliche Gesellschaft, 1851; Land und Leute, 1853; Culturstudien aus drei Jahrhunderten, 1858 aj.).

¹²⁶⁾ „Ich habe eine Broschüre einer Buchhandlung angeboten und will nun Cotta Skizzen aus Böhmen anbieten, à la Riehl. Was meint Vater dazu. Wenn er sie nimmt, bin ich geborgen.“ ANM Praha, František Palacký, inv. č. 827, Jan Palacký, 25. 10. 1859 Terezii Palacké (kart. 23).

¹²⁷⁾ „Píšeš, že podáváš Cottovi Skizzen aus Böhmen, co já k tomu dím: já ale neumím o tom nic soudit, když nevím, co to jest. Čiň, co můžeš a umíš, jen ať to není nic nelepého. Finanční Tvé naříkání zdá se býti nedosti potřebné“, psal František Palacký z Nizy 1. 11. 1859 Janu Palackému. Zíbrt, Z dopisů, s. 152.

¹²⁸⁾ „Do Auslandu poslal jsem článek a nabídl se, by vzali ukázky z mých Skizzen aus Böhmen“. ANM Praha, František Palacký, inv. č. 96, Jan Palacký 7. 11. 1859 Františku Palackému (kart. 2).

¹²⁹⁾ Sie erlauben mir dies Buch, über dessen Plan ich mich mit Ihnen beraten, Ihnen zu widmen“, začínala dedikace Jana Palackého, datovaná na zámku L(obkovicích) 20. srpna 1860. Böhmsche Skizzen, s. 5.

některých kapitolách další autory, zejména Václava Zeleného.¹³⁰⁾

Teprv pozdější generace geografů¹³¹⁾ a historiků¹³²⁾ docenily oprávněnost kritického pohledu Českých skic Jana Palackého na maloměstskou společnost v Čechách ve srovnání s vyspělejšími západoevropskými poměry. Zatímco úředníci, vědci, aristokraté a obchodníci v Čechách byli podle názoru Jana Palackého zhruba na stejné úrovni jako v Německu a české rolnictvo bylo na tom lépe než německé, spatřoval největší rozdíl v ekonomické a kulturní zaostalosti měšťanstva v Čechách, a to v jazykově českých i německých oblastech země. Vzdělaný geograf, který v předcházejících letech procestoval Francii, Anglii, Skotsko, Norsko, Dánsko a řadu německých států, posuzoval zvlášť kriticky nedostatečné sebevědomí, servilnost a nejistotu maloměstských vrstev v Čechách, stupňované národnostním útlakem a nemožností vzdělávání v národním jazyce. V předmluvě adresované Heinrichu von Sybelovi, jemuž Jan Palacký svůj spis věnoval, si postěžoval také na to, že v Německu při častých pobytech zjistil křiklavou neznalost poměrů v Čechách; v německých vědeckých kruzích se o Chile, Novém Zélandu nebo Beludžistánu vědělo podle Jana Palackého více než o tisíciletém sousedu Německa. Politicky aktuální doslov brožury oceňoval zvýšenou aktivitu českých měst ke konci roku 1860, hlavně zakládání časopisů a spolků, a varoval před dalšími pokusy o germanizaci Rakouska a před neuznáním zásady rovnoprávnosti národů: „Uznáváme-li všichni stejná práva pro každého člověka, musíme platnost této zásady připustit také pro národy, aniž bychom se ptali, jaké jsou barvy pleti, jakým jazykem mluví, kolik spotřebují mýdla nebo přečtou knih. Každý národ má možnost pokládat se za první na zemi, ale žádný nemá právo utlačovat jiný národ, jinak dospějeme ke stavu války všech proti všem.“¹³³⁾

¹³⁰⁾ „Übrigens hat nicht nur eine Person dies Werk geschrieben, sondern mehrere Fachleute haben geholfen, ohne die übrigen Kapitel und den Plan des Werkes zu kennen. Ich muß ihre Namen verschweigen, bis sich die bösen Wasser verlaufen“, psal Jan Palacký na závěr předmluvy. Böhmsche Skizzen, s. 6. Š v a m b e r a, O Janu Palackém, s. 417, uvedl, že mu Jan Palacký jmenoval profesora Václava Zeleného (1825–1875) jako jednoho ze svých spolupracovníků.

¹³¹⁾ „Geograf – ať již náleží kterékoliv straně politické – jenž stopoval zároveň vývoj společnosti a politických poměrů v Čechách za to půlstoletí, jež téměř již uběhlo od té chvíle, kdy (Jan) Palacký vydával Böhmsche Skizzen, musí být spravedliv a postavit se na stranu Palackého. Dotkl se maloměstských poměrů. To byla jeho taktická chyba, měl-li aspirace stát se oblíbeným. Všecky hříchy byly by mu jistě odpuštěny, ale tak ostré tehdejších poměrů nemohlo mu býti prominuto. Že líčení Palackého asi značně se blížilo pravdě, o tom bude každý přesvědčen, kdo geografickými skly pozoruje další vývoj až po naše dny. Kdyby veřejnost a kritika byla bývala k Palackému spravedlivá, byla by vždycky musela uznati velice vážnou tendenci jevící se v Böhmsche Skizzen na každé straně. Místo vyvrácení objevilo se velkopanské pohrdání a publikace, jedna z nejvážnějších politických, jež kdy u nás byla vydána, odbyta lacinými vtipy lidí uražených ve své ješitnosti.“ Š v a m b e r a, O Janu Palackém, s. 415–416.

¹³²⁾ Urban, Česká společnost, s. 157–158; Otto Urban, K některým aspektům životního stylu českého měšťanstva v polovině 19. století, in: Město v české kultuře 19. století, red. Milena Freimanová, Praha 1983, s. 36–38.

¹³³⁾ Böhmsche Skizzen, s. 126.

Ostrá kritika maloměšťáctví se v tehdejších Čechách nelíbila skoro nikomu, takže vyvolala nebyvalou svornost německých a českých novin při odmítnutí Českých skic Jana Palackého. Útok zahájil pražský dopisovatel vídeňského deníku Die Presse, který proklašoval, že se za údajným národopisným líčením země a lidí v brožurě skrývá výzva k nenávisti proti Němcům a židům. Podle tvrzení dopisovatele prý brožura popírala všechny zásluhy českých Němců a připisovala všechno dobré a krásné zemi pouze Čechům.¹³⁴⁾ Proti německému odsouzení odmítly také nově založené Národní listy obhajovat „brožurku, jež sice místy pikantně a trefně psána jest, s níž však co do celku se nikterak nesrovnáváme“.¹³⁵⁾ O něco starší pražský deník Čas, v jehož redakci pracovalo také několik demokratických novinářů, odmítl především kritické zaměření Českých skic: „Četli jsme tam několik dobrých myšlének, zato přesvědčili jsme se ale také, že spisovatel v hanění a bouření sobě libuje a vůbec velmi, velmi nešikovně sobě počíná.“¹³⁶⁾ Pražský německý deník Tagesbote aus Böhmen odmítl údajné hrubosti a zákeřné pomluvy brožury a pochyboval o duševním zdraví autora,¹³⁷⁾ zatímco v deníku Prager Morgenpost vystoupil s kritikou Českých skic bývalý přítel Palackého rodiny Adolf Maria Pinkas.¹³⁸⁾ Největší spor však vyvolalo věnování spisu mnichovskému profesoru Sybelovi. Když vídeňský list Die Presse otevřeně vyzval Sybela, aby odmítl toto věnování, „zneuctující jeho jméno“¹³⁹⁾ odhodlal se Sybel k politicky dalekosáhlému prohlášení, které se týkalo klíčové otázky německo-českých vztahů v 19. století a svým dosahem znemožnilo pokračování přátelských styků s Františkem Palackým.

¹³⁴⁾ „Die Deutschen werden als Trotteln hingestellt, alle ihre Verdienste selbstverständlich geleugnet, und was es in Böhmen Gutes und Schönes gibt, den Čechen zugeschrieben.“ Die Presse, roč. 13, č. 335, 29. 12. 1860, s. 3.

¹³⁵⁾ Národní listy (Praha), roč. 1, č. 4, 4. 1. 1861, s. 1.

¹³⁶⁾ Čas (Praha), roč. 2, č. 5, 5. 1. 1861, s. 1, úvodník.

¹³⁷⁾ Tagesbote aus Böhmen (Praha), roč. 10, č. 5, 5. 1. 1861, s. 3: „für welche der etwaige prekäre Geisteszustand des Verfassers keine Entschuldigung bietet“.

¹³⁸⁾ Prager Morgenpost, roč. 4, č. 9, 9. 1. 1861, s. 2, Zur Verständigung, podpis: A. M. P.–s. „Clánek Pinkasův proti Janově brošurce vyšel ve Prager Morgenpost“, zaznamenal si Palacký-otec. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1861, záznam k 9. 1. 1861, Pinkas označil autora Böhmsche Skizzen jako „osamocenému mladého polyhistora a ztřeštěnce“, který se břídiisky pokusil napodobit metodu duchaplného Riehla a bezohledně a troufale odsoudil poměry v Čechách. Protože jméno autora bylo veřejným tajemstvím, litoval Pinkas toho, že stejné jméno mají dvě osoby, z nichž jedna je vážená a uctívána: „Treten wir der Sache näher, so erkennen wir in der ganzen Brochüre nur den petulanten Versuch eines vereinzelt jungen Polyhistor und Wirtkopfes, sich geltend zu machen, die Methode des geistreichen Riehl kummerlich und stümpferhaft nachzuahmen, rücksichtslos und anmaßlich abzusprechen über hochwichtige Verhältnisse. (...) Leider ist der Name des Verfassers heute ein öffentliches Geheimnis, und dieser Name eben ist es, um dessentwillen wir die Edition der mißlichen Brochure speziell von ganzem Herzen beklagen, weil eben zwei Personen diesen Namen führen, deren eine wir hoch halten und ehren, während wir die andere statt an den Ufern der Elbe lieber dort wüßten, wo der Pfeffer wächst.“

¹³⁹⁾ „Wir hoffen, daß Professor v. Sybel die seinen Namen entwürdigende Widmung ablehnen wird.“ Die Presse, roč. 13, č. 335, 29. 12. 1860, s. 3.

1860, 31. prosince, Mnichov, Heinrich von Sybel reaguje na zprávu vídeňského listu Die Presse o anonymní brožuře Böhmische Skizzen, která údajně je naplněna nenávisť k Němcům a hlásá pronásledování židů, a přitom je připisována Sybelovi. Prohlašuje, že mu dodnes nebyla známa ani samotná existence takové slátaniny a že je pobouřen uveřejněním úryvků i neuvěřitelným zneužitím svého jména, které tímto s naprostým rozhořčením odmítá. Sybel přeje Čechům všechno dobré, zajištěný právní stav, nezkrácený jazyk a národní vzdělání. Češi však musí vědět, že není Němce, který by si přál, aby panství v Čechách přešlo do jiných rukou než německých. Prosí noviny, které uveřejnily zprávu o brožuře nebo o článku Die Presse, aby přijaly také jeho prohlášení.¹⁴⁰⁾

Die Wiener „Presse“ vom 28. d(ieses Monats) berichtet über eine anonyme Broschüre „Böhmische Skizzen“, welche von Deutschenhaß erfüllt sei, Judenverfolgung predige – und mir dediziert sei. Mir war bis heute nicht einmal die Existenz eines solchen Machwerkes bekannt; ich bin ebenso empört über die Bruchstücke des Inhalts, welche die „Presse“ mitteilt, als über den unglaublichen Mißbrauch, den der Pamphletist mit meinem Namen getrieben hat, und den ich hiedurch mit vollster Entrüstung zurückweise.

Ich wünsche den Čechen alles Gute, gesicherten Rechtsstand, unverkürzte Sprache, nationale Bildung. Das aber müssen sie wissen, daß es keinen Deutschen gibt, der die Herrschaft in Böhmen in andere als in deutsche Hände kommen lassen will.

Ich bitte diejenige Zeitungen, welche etwa von der Broschüre oder dem Artikel der „Presse“ Notiz genommen, auch diese Erklärung aufnehmen.

München, 31. Dezember 1860.

Sybel.

Závažnost Sybelova prohlášení nespočívá v promyšleně volených silných výrazech, odmítajících jakýkoli podíl na brožuře Jana Palackého. Jistě je třeba vzít v úvahu složité společensko-politické postavení v mnichovském prostředí, kde byl Sybel neustále podezříván z nepřátelského postoje vůči rakouské politice v Německu, a tím i z údajně nedostatečného německého smýšlení. Mnohem závažnější je střední část prohlášení, vytyčující zcela jasně meze, kam až byla většina liberálních a demokratických Němců kolem poloviny 19. století ochotna jít ve své podpoře a sympatiích pro české národní emancipační úsilí. Stejně jako německé národní shromáždění ve Frankfurtu nad Mohanem v letech 1848–1849 považoval Sybel roku 1860 Čechy za etnicko-jazykovou skupinu, která měla nárok na vnitřní autonomii v rámci německého politického národa a německého národního státu. Rozhodně však odmítal přiznat Čechům rovnoprávnost v národně politické oblasti, to znamená uznat Čechy jako rovnoprávný národ vedle Němců a jiných evropských národů. To byla rozhodující otázka, v níž se rozcházel se Sybelem nejen František Palacký, ale české národní hnutí jako celek.¹⁴¹⁾ Nic na tom nezměnil smířlivě naladěný Sybelův dopis

do Prahy, označující článek Die Presse jako lživý a odporující spolupráci českých a německých liberálů v Čechách.

1861, 3. ledna, Mnichov. Heinrich von Sybel sděluje Františku Palackému, že musí považovat jeho syna za autora Českých skic, ale neví, zda je Jan Palacký v Praze, takže píše otci. Teprve včera dostal a předtím neměl zprávu o její existenci ani o úmyslu Jana Palackého připsat ji Sybelovi, i když dedikace je datována 20. srpna 1860. Není právě zvykem věnovat někomu knihu a neuvědomit ho o tom předem, zejména v případě politického spisu. Jan Palacký strávil v Mnichově půl roku a musí vědět, jak byl Sybel roku 1859 napadán, protože se nepodílel na nadšeném horování pro rakouský systém; v Mnichově převládá názor, že jen zrádce může nepodporovat rakouského císaře proti každému nepříteli a každé opozici. Jako učitel, univerzitní představitel a spisovatel musí Sybel zastávat důležité zájmy národního významu a nemůže se bezprostředně účastnit denní politiky. Tím, že se roku 1859 nepodílel na válečném pokřiku a proklínání Itálie, napomohl svým odpůrcům v bavorském školství, a proto by byl Jana Palackého požádal, aby upustil od věnování, které by Sybelovým bezohledným nepřítelům posloužilo k vyhlášení, že se znovu projevilo Sybelovo neněmecké smýšlení, jako roku 1859 v italském případě, nyní jeho komplicitou s Čechy. Byl proto velice nepřijemně překvapen, když mu byl zaslán výtisk Die Presse z 28. prosince 1860 s článkem o Böhmische Skizzen, které byly vylíčeny jako paličský spis proti Němcům a židům se zdánlivě doslovným uvedením několika úryvků, a když bylo Sybelovi vytknuto věnování spisu. Odesílatel k tomu napsal, že to celé je nepochybně darebáctví vzniklé v Mnichově. Sybel už zažil v Mnichově horší a rafinovanější věci, k tomu ještě vyvolal krátce předtím na určitých místech velké potřásání hlavou nad svou politickou bezstarostností, když důrazně vyzvedával Palackého Dějiny Čech, a tak poslal do mnichovských novin krátké prohlášení, v němž s rozhořčením odmítl, že by měl cokoli společného se zmíněnou, jemu úplně neznámou slátaninou. Na námitku, že Sybel neměl postupovat tak rychle, ale měl se nejdříve podívat na doličnou věc, odpověděl, že mu Jan Palacký měl dát předběžnou zprávu. Ať se vina podělí jakkoliv, měl Sybel skutečnou radost, když dostal včera knihu současně se zprávou v novinách, že se v Praze spojili čeští a němečtí liberálové ke společné činnosti,¹⁴²⁾ a když na všech stránkách spisu našel stejné smýšlení, jaké se projevuje ve zmíněném politickém činu a s jakým se stále setkával v osobním styku s Janem Palackým. I teď může Sybel jen opakovat, že by byl s ohledem na mnichovské poměry Jana Palackého požádal, aby své přátelské smýšlení nevyjadřoval veřejně ve věnování. To se však už stalo a soukromě mu musí vyjádřit srdečný dík za jeho smýšlení i za mnohostranné a zajímavé

můžeme jinak, než hnusným tímto líčidlem, jímž zakrývá se středověké barbarství, z celého srdce opovrhovati. Připomínáme tu „nejvzdělanějšímu“ národu světa slova jednoho českého básníka, sotva mu známého, slova, kteráž však proto neměně jsou pravdivá: Sám svobody kdo hoden, svobodu zná vážit každou. Ten, kdo do pout jímá otroky, sám je otrok.“ Národní listy, roč. 1, č. 4, 4. 1. 1861, s. 1. „Slova Sybelova dokazují ale ještě více; přesvědčujme se z nich, že v Němcích pohříchu ještě nevymřel rod oněch mužů, kteří, zapomínajíce docela na smutný stav záležitosti německých, v duchu neustále jen za hranice se ženou a za povinnost svou pokládají roznášeti kulturu na všechny strany, jmenovitě ale na východ . . . Jsmeť úhlavními nepřáteli všech fanatiků národních, dobře vědouce, že ze šilenství jejich jen temné mocnosti padlého systému kořistiti mohou . . . Pohlédte na Švýcary! Nikdo nestěžuje si tam na utlačování národnosti své a všickni radují se politické svobodě!“ Čas, roč. 2, č. 5, 5. 1. 1861, s. 1.

¹⁴²⁾ Sybel měl na mysli zprávu, která byla otištěna v několika rakouských a německých listech. Srov. Prager Morgenpost, roč. 4, č. 1, 1. 1. 1861, s. 1: „In den letzten Tagen des Jahres fanden wir in Prag die Männer des Fortschritts der beiden Nationalitäten zu einem gleichen öffentlichen Zwecke vereinigt. Der Eindruck dieses Ereignisses war ein allgemeiner, ein überraschend freudiger.“ O této spolupráci, která vyvrcholila vítězstvím „strany pokroku“ v pražských obecních volbách v březnu 1861, srov. Gary B. Cohen, The Politics of Ethnic Survival: Germans in Prague, 1861–1914, Princeton 1981, s. 45–47.

poučení, které z knihy čerpal. Pokládá také za svou povinnost, když ho lži listu Die Presse přiměly ke zmíněnému prohlášení, aby konstatoval skutečný stav věci v německých novinách; jakmile k tomu dojde, pošle Palackému výtisk.¹⁴³⁾

München, 3. Januar 1861.

Hochverehrter Herr,

Da ich Ihren H(err)n Sohn für den Verfasser der „Böhmischen Skizzen“ halten muß, aber nicht weiß, ob er in Prag ist, so erlaube ich mir, Sie zu bitten, ihm Folgendes mitzuteilen.

Erst gestern habe ich sein Buch selbst erhalten, und von seiner freundlichen Absicht, es mir zu dedizieren, so wenig wie von der Existenz desselben bisher Kunde gehabt, obwohl die Dedikation das Datum des 20. August trägt. Es ist nun eben nicht der Brauch, jemandem ein Buch zu widmen, ohne ihm vorher Notiz davon zu geben, und diese Regel hat wohl dann am meisten ihre Berechtigung, wenn es sich um eine Schrift politischen Inhalts und politischer Parteistellung handelt. Ihr Herr Sohn hat ein halbes Jahr hier zugebracht; er wird also wissen, wie heftig ich 1859 angefeindet wurde, weil ich für das österreichische System nicht mitzuschwären vermochte; wie gründlich hier die Meinung herrscht, daß Österreich ein deutscher Bundesstaat sei, könne in Deutschland nur ein Landesverräter nicht Partei nehmen für den Kaiser gegen jeden Feind, jede Opposition. Da ich als Lehrer, Akademiker, Schriftsteller hier sehr erhebliche Interessen zu vertreten habe, welche mittelbar eine ebenso schwere nationale Bedeutung haben, wie irgend eine politische Frage, so bin ich verpflichtet, mich von jeder unmittelbaren Beteiligung an der Tagespolitik ferne zu halten, um meine wesentliche Aufgabe nicht zu hindern und zu erschweren. Ich habe 1859 sehr starke Erfahrungen hierüber gemacht; nachdem ich durch das einfache Faktum meines Nichteinstimmens in den Kriegslärm und die Verwünschungen gegen Italien meinen Widersachern im hiesigen Unterrichtswesen unendlichen Vorschub getan, würde ich Ihren Herrn Sohn gebeten haben, mich auf jene Dedikation verzichten zu lassen, denn es war höchst gewiß, daß dieselbe meinen hiesigen, durchaus rücksichtslosen, Gegnern hinreichen würde zu der Verkündigung, daß meine undeutsche Gesinnung, wie 1859 in der italienischen Sache, so jetzt durch meine Komplizität mit den Čechen, bekundet sei.

So war ich denn auf das Unangenehmste berührt, als mir ein Exemplar der Wiener „Presse“ vom 28. Dez(ember) zugeschickt wurde, mit einem Artikel über die „Böhmischen Skizzen“, die als eine Brandschrift gegen Deutsche und Juden geschildert wurden, unter scheinbar wörtlicher Anführung mehrerer Stellen, als ich dann wegen meines Namens in der Dedikation zur Rede gestellt wurde. Der Zuseher hatte dazu geschrieben: „Das Ganze ohne Zweifel eine in München entstandene Bäuberei“. Ich habe hier schon Schlimmeres und Raffinierteres erlebt – es kam dazu, daß ich kurz zuvor durch eine nachdrückliche Hervorhebung Ihrer Böhmischen Geschichte an gewissen Stellen großes Kopfschütteln über meine politische Taktlosigkeit erregt hatte – und so sandte ich an die hiesigen Zeitungen eine kurze Erklärung, in der ich mit Entrüstung jede Gemeinschaft mit dem von der Presse geschilderten, mir völlig unbekanntem Machwerk zurückwies.

Sie werden vielleicht sagen: es wäre doch gut gewesen, nicht so rasch zu verfahren, sondern erst Einsicht von dem corpus delicti zu nehmen. Ich kann darauf nur entgegnen: es wäre doch gut gewesen, wenn Ihr H(err)r Sohn mir eine vorläufige Notiz gegeben hätte.

Doch verteile sich hier die culpa wie sie wolle, es war mir eine lebhaftere Freude, als ich gestern das Buch erhielt, – gleichzeitig mit der Zeitungsnachricht, daß in Prag sich die čechischen und deutschen Liberalen zu gemeinsamem Wirken verbunden haben – und auf allen seinen Blättern dieselbe Gesinnung fand, die sich in jenen politischen Akte bekundet, die mir auch im persönlichen Verkehr mit Ihrem H(err)n Sohn stets entgegen getreten war. Auch jetzt kann ich nur wiederholen: nach meinen hiesigen Verhältnissen würde ich ihn gebeten haben, den

¹⁴³⁾ LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Heinrich von Sybel Palackému; 2 listy 14,1 X 22,2 cm, popsány 3 strany, přiložena obálka 14,7 X 8,9 cm s adresou: „Herrn Dr Franz Palacky Landeshistoriographen etc. Prag“, razítka „München 3 Jan 1861 VI“, na rubu „Prag 6/1 8. F.“

Ausdruck des freundlichen Sinnes in der Dedikation nicht öffentlich zu machen. Indessen dies ist geschehen, und so kann ich privatim ihm nicht anders als den herzlichsten Dank für seine Gesinnung wie für die vielfache und interessante Belehrung, die ich aus dem Buche geschöpft habe, aussprechen. Auch halte ich mich verpflichtet, nachdem ich durch die Lügen der „Presse“ zu jener Erklärung veranlaßt worden bin, den wahren Tatbestand in unsern Zeitungen zu konstatieren, und werde, sobald es geschehn, Ihnen einen Abdruck davon zusenden.

Hochachtungsvoll und ergebenst

Sybel.

Do Prahy došel Sybelův dopis 6. ledna 1861 a hned následující den uveřejnily Národní listy zprávu, kterou redakci předal zřejmě sám František Palacký: „Jak z privátních zpráv se dovídáme, nabyt pan prof. Sybel mnohem příznivějšího mínění o brožurce ‚Böhmische Skizzen‘, když ji byl přečetl, než byl měl, soudě podle přehnaných, ba falešných zpráv, kteréž byly o ní podaly listy vídeňské, pravíce, že je plná jízlivého nepřátelství proti židům a Němcům. Prof. Sybel hodlá prý opravené mínění své o spise tom co nejdříve veřejnosti podati.“¹⁴⁴⁾ V pozůstalostech Františka a Jana Palackého ani v českém tisku z prvních týdnů a měsíců roku 1861 se mi nepodařilo najít sebemenší zmínku o případném novém Sybelově prohlášení, které ve svém dopise z 3. ledna 1861 přislíbil; něco takového by si české noviny v neustálých polemikách proti německým liberálním deníkům ve Vídni a v Praze rozhodně nenechaly ujít. Pravdu měl jeden z těchto listů Tagesbote aus Böhmen, když zprávu Národních listů o příznivějším názoru profesora Sybela na brožuru Jana Palackého komentoval slovy, že sami Češi ani nedoufají, že by Sybel nějakou opravu uveřejnil.¹⁴⁵⁾ Sybel si dobře uvědomoval jednostrannost svého prohlášení z 31. prosince 1860 a soukromě dával Janu Palackému v mnohém za pravdu, ale ve svém tehdejší postavení si těžko mohl dovolit veřejně vystoupit proti německým liberálům v Rakousku, mohlo-li být jeho stanovisko vykládáno jako obhajoba Čechů. Poznaná pravda i v tomto případě ustoupila údajnému národně politickému zájmu. A tak se dopis Jana Palackého z 8. ledna 1861, objasňující okolnosti vzniku brožury Böhmische Skizzen a celkové politické poměry v tehdejší habsburské monarchii, stal definitivním ukončením korespondenčního i osobního styku Palackého-otce a syna s Heinrichem von Sybelem.

1861, 8. ledna, Praha. Jan Palacký vysvětluje Heinrichu von Sybelovi nedorozumění, že dostal dříve zprávu o tom, že mu byla věnována brožura, než samotnou brožuru. Sybel uzná, že to byl odvážný čin tisknout takovou brožuru v Rakousku, takže bylo nutné postupovat diskrétně a rychle. S nakladatelem bylo domluveno, že Jan Palacký nedostane korekturu (z toho plyne řada rušivých tiskových chyb) a že hned po vytištění budou rozesílány výtisky, k nimž Jan Palacký až potom přiloží dopisy. V podmínkách rakouského tiskového tajemství nemohl dát Sybelovi vědět předem, aniž by dal všechno v sázku. Když nakladatel rozeslal první výtisky, měl nepříjemnosti, ztratil hlavu, všechno prozradil a dokonce zastavil rozesílání výtisků, takže nemilé opoždění exempláře pro Sybela je třeba připsat rakouským poměrům. Když byly námitky odstraněny, stalo se už to, o čem chce pomlčet (Sybelovo prohlášení v novinách), tím spíše, že Jan Palacký byl několik dnů vzdálen veškeré politiky,

¹⁴⁴⁾ Národní listy, roč. 1, č. 7, 7. 1. 1861, s. 2, Domácí zprávy.

¹⁴⁵⁾ „Das ist keine Selbsttäuschung, das ist nur ein Erwarten, bei dem man selbst auf kein Eintreffen hofft.“ Tagesbote aus Böhmen, roč. 10, č. 8, 8. 1. 1861, s. 3, Prof. Sybel und die „Böhmischen Skizzen von einem Landeskinde“.

protože se mu narodila dcera.¹⁴⁶⁾ Doufá, že Sybel pochopí osobní pocity Jana Palackého, proč se neuvedl jako autor. I když Jan Palacký minulou zimu hovořil se Sybelem o zaměření svého díla, prohlašuje, že mu při dedikaci šlo hlavně o Sybelovo stanovisko a že by mu byl v jeho situaci rád ušetřil nepříjemnou alternativu, kdyby to nevyžadoval zájem věci. Svou brožuru se Jan Palacký snažil o pravdivější poznání situace v Čechách a o dorozumění mezi oběma národnostmi v zemi. Toto dorozumění považuje za bezpodmínečný předpoklad svobody v Rakousku. Skuteční liberální Němci v Rakousku neexistují jako kompaktní strana. Německý tisk v Rakousku je v úplatných rukou a šmokové¹⁴⁷⁾ hovoří za politicky netečnou masu. Chtějí-li se Češi dorozumět s Němci jako celkem, musí se obrátit na liberály v zahraničí, protože opravdu svobodomyslní mezi Němci v Čechách jdou s Čechy, podobně jako v Uhrách s Maďary. Liberální Slované jsou pod rakouským útlakem zhruba ve stejném postavení vůči Rusku jako svobodomyslní Italové nedávno vůči Francii. Nepřejí si vůbec odtud pomoc, ale obávají se, že nebudou-li liberálové obou národů stát energicky při sobě, bude pro Čechy taková pomoc nepostradatelná. Nemá-li se navrátit smutný rok 1849, je třeba se vzdát myšlenky na ovládnutí Čechů z Vídně a Pešti. V opačném případě převezmou vedení národa konzervativci a půjdou za známými cíli. Také roku 1848 existovala radikální strana u Slovanů, ale brzy zanikla, protože jim byla ponechána pouze alternativa politické nebo národní sebevraždy. Češi nechtějí panovat nad jinými, ale nechtějí také být od jiných ovládnuti. Nepřejí si poslovanštění ani germanizaci. Přejí si mít ve své vlasti politické, nikoli národní strany. K tomu je především nutné, aby přestal národní útlak, který vytváří ze všech Čechů jednu stranu. Kdyby se jen jeden rok vyvíjeli samostatným ústavním životem, přežily by se národní rozpory stejně jako nyní rozpory náboženské. Nemají-li však Čechy zůstat české, je podle stavu věci pravděpodobné, že by byly ruské. Proto musí Češi upozorňovat své politické přátele v zahraničí na situaci, v níž se nacházejí. Jan Palacký jako přívrženec zásady svrchovanosti lidu věří, že nikdo nemá právo někomu nutit, aby hovořil jiným jazykem, než sám chce. Despotické poměry vládnoucí nyní v Čechách musí přestat, nemá-li se z Čech stát nové Irsko nebo Poznaňsko, což si nemůže přát žádný liberál. Kdo vystupuje pro národní útlak, pracuje ve prospěch reakce, a když ta nastoupí, dá lid v Čechách přednost Rusku před Západem. Na závěr se Jan Palacký ptá Sybela, zda mu Jaroslav Němec předal časopisy vztahující se k nemilému sporu o Rukopis královédvorský.¹⁴⁸⁾

Prag, den 8. Jänner 1861.¹⁴⁹⁾

Hochgeschätztester Herr Professor!

Zuerst muß ich das Mißverständnis aufklären, daß Sie früher Nachricht erhielten eine Broschüre sei Ihnen gewidmet, ehe Sie selbe erhielten. Daß es ein Wagestück war, dieselbe in Osterreich zu drucken, werden Sie einsehn. Diskretion und Schnelligkeit waren nötig. Es wurde mit dem Verleger verabredet, daß ich keine Korrektur erhalte (daher die Masse sinnstörender Druckfehler), daß nach dem Erscheinen die Exemplare sogleich versendet werden und daß ich erst dann Briefe beilege. Bei dem österreichischen Briefgeheimnisse begreifen Sie, daß ich Sie nicht früher avestieren konnte, ohne alles aufs Spiel zu setzen. Als die ersten Exemplare vom Verleger versendet wurden, machte man ihm Anstände, er verlor den Kopf, verriet alles und stellte sogar die Versendung der Exemplare ein, so daß Sie daraus ersehen können, daß die unliebsame Verspätung Ihres Exemplars unsern Zuständen zuzuschreiben ist. Als die Anstände behoben waren, lag bereits ein fait accompli vor, von dem ich schweigen will, um so mehr, als mich die Geburt einer Tochter ein paar Tage aller Politik entfremdete.

¹⁴⁶⁾ Olga Palacká se narodila 12. prosince 1860. LA PNP Praha, František Palacký, deník 1861, záznam k 12. 12. 1861 o prvních narozeninách vnučky.

¹⁴⁷⁾ Šmok (v originále Schmock) se po polovině 19. století stal obecným výrazem pro označení prodejného novináře, jak jej v novele Die Journalisten zpodobnil Gustav Freytag (1816–1895).

¹⁴⁸⁾ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 32, Bl. 220–221; 2 listy 11,6 X 18 cm, popsány 4 strany (zařazeno v pozůstalosti mezi dopisy Františka Palackého).

¹⁴⁹⁾ Původně 1860, Sybelovou rukou opraveno na 1861.

Das Gefühl der persönlichen Delikatesse, weshalb ich mich nicht nannte, werden Sie wohl begreifen. Obwohl ich im vor(igen) Winter mit Ihnen über den Plan dieses Werkchens sprach, so erlaube ich mir doch zu erklären, daß mir bei der Dedikation hauptsächlich um Ihre Partei zu tun war, und daß ich, nicht unkundig Ihrer Lage, Ihnen gerne die unangenehme Alternative erspart hätte, wenn es nicht die Sache gefordert hätte. Es war mir vor allem um eine richtigere Kenntnis der Sachlage in Böhmen, dann um eine Verständigung der beiden Nationalitäten im Lande zu tun. Die letztere halte ich für die conditio sine qua non der Freiheit in Osterreich. Leider haben wir in Osterreich keine wirklich liberalen Deutschen als kompakte Partei, wie Ihnen wohl bekannt sein wird, und wie die Gegenwart eklatant zeigt. Die deutsche Presse in Osterreich ist fast ausnahmslos in den korruptesten Händen, und Schmock-e führen das große Wort für die politisch apathische Masse. Wollen wir uns mit den Deutschen en masse verständigen, so müssen wir uns an die Liberalen im Auslande wenden, da die wahrhaft freisinnigen unter den einheimischen Deutschen so mit uns gehen, wie in Ungarn mit den Magyaren.

Wir liberale Slaven unter dem österreichischen Drucke haben gegenüber Rußland ungefähr jene Stellung, wie die freisinnigen Italiener unlängst gegenüber Frankreich.¹⁵⁰⁾ Wir wünschen seine Hilfe für uns gar nicht, aber wir fürchten, daß wenn die Liberalen beider Völker nicht energisch zusammenhalten werden, sie uns, resp. dem Volke, dem wir angehören, unentbehrlich werden wird. Soll das traurige Jahr 1849 nicht wiederkehren, so muß man die Idee aufgeben, uns von Wien und Pest aus regieren zu wollen.¹⁵¹⁾ Im umgekehrten Falle werden die Konservativen die Führung des Volkes übernehmen, und auf die bekannten Ziele losgehen. Auch 1848 gab es eine radikale Partei unter den Slaven, da man uns aber nur den politischen oder nationalen Selbstmord als Alternative ließ, so begreifen Sie, daß sie bald spurlos verschwand. Wir wollen nicht über andere herrschen, aber auch nicht von andern beherrscht werden. Wir wollen weder eine Slavisierung, noch eine Germanisierung. Wir wünschen unserm Vaterland politische, nicht nationale Parteien. Hiezú ist vor allem nötig, daß der nationale Druck aufhöre, der allein aus allen Cechen eine Partei macht. Wenn wir nur ein einziges Jahr konstitutionellen selbstständigen Lebens hätten, so hätte sich der nationale Gegensatz bald so überlebt, wie z.B. jetzt der konfessionelle. Wenn aber Böhmen nicht böhmisch bleiben soll, so ist der Sachlage nach das wahrscheinlichste, daß es russisch würde. Da wir dies nicht wünschen, so müssen wir unsere politischen Gesinnungsgenossen im Auslande auf die Lage aufmerksam machen, in der wir uns befinden. Als Anhänger des Prinzips der Volkssouveränität glaube ich, daß niemand das Recht hat, einen andern zu zwingen, eine andere Sprache zu sprechen, als er will. Der despotische Zustand, wie er jetzt in Böhmen besteht, muß aufhören, soll nicht daraus ein Irland oder Posen werden – was endlich wohl kein Liberaler wünschen wird. Wer immer für nationalen Druck auftritt, arbeitet nur der Reaktion in die Hände, und dann, wenn diese eintritt, wird das Volk bei uns stets Rußland dem Westen vorziehen.

Ich erlaube mir schließlich noch zu fragen, ob Herr Němec die von Ihnen gewünschten, auf den leidigen König(inhofer) Streit bezüglichen Zeitungen Ihnen übergeben hat?

Hochachtungsvoll und ergebenst Ihr.

(Dr. Palacký).¹⁵²⁾

Prohlášení v tisku a otevřená výměna názorů v korespondenci na brožuru Jana Palackého ukázaly, že rozpor mezi základními stanovisky německého a českého národního hnutí na počátku šedesátých let 19. století byl větší, než většina politických představitelů obou hnutí otevřeně připouštěla. Věnováním své brožury Heinrichu von Sybelovi chtěl Jan Palacký přimět tohoto předního odpůrce rakouské nadvlády v Německu k veřejné podpoře myšlenky národní rovnoprávnosti, ale

¹⁵⁰⁾ Na okraji zvýraznil Sybel dvěma svislými čarami.

¹⁵¹⁾ Znovu dvě svislé čáry na okraji listu.

¹⁵²⁾ Podpis zčásti odstřižen. Nabízí se domněnka, že Sybel snad chtěl obecné úvahy Jana Palackého poskytnout některému deníku nebo časopisu ke zveřejnění.

stal se pravý opak. Z obavy, aby mu jeho vlivní političtí odprůrci v Mnichově znovu nevyčítali údajné neněmecké smýšlení, jako tomu bylo roku 1859, podpořil Sybel ve svém prohlášení jednostranný požadavek německé nadvlády v Čechách, i když při jiných příležitostech zdůrazňoval svou nestrannost v národnostních sporech. Ještě v červnu 1861 psal Antonín Gindely z Mnichova do Prahy, že měl delší rozhovor se Sybelem o politických poměrech v Rakousku a Německu a našel ho „tím více spravedlivějšího, jako který od dávného času na spojení Němců s vyloučením Rakouska pracuje“.¹⁵³) Jako velká iluze se ukázala být představa Jana Palackého, že skuteční němečtí liberálové v Čechách spolupracovali s Čechy; osobní zkušenost s Vilémem Gablem¹⁵⁴) a několika dalšími stoupenci českého národního hnutí z řad českých Němců nemohla vyvážit nesrovnatelně vlivnější a početnější proud německé politiky v Čechách, usilující o udržení německé nadvlády v jednotném administrativním celku rakouských a českých zemí. Nemenší iluzí však byla na druhé straně představa o možnosti omezit české národní hnutí jen na etnicko-jazykovou a kulturní sféru s vyloučením politiky. Přes tyto rozpory nacházelo české národní hnutí kolem roku 1860/61 nadále největší porozumění v řadách nekatolických protivníků rakouské politiky v Německu, a to především při výkladu dějin. Husitské 15. století nabývalo v této souvislosti zvláštní politický význam.

Sybelův časopis *Historische Zeitschrift* uveřejňoval ve svých prvních ročních číslech pravidelné zpravodajství k nové historické literatuře k dějinám Čech, Moravy a Slezska v samostatném oddíle „dějin německých provincií“, odděleně od dědičných rakouských zemí, ale pohromadě s pruským Slezskem.¹⁵⁵) Františku Palackému se dostávalo v této recenzní rubrice mimořádné pozornosti a úcty, nejen v příležitostných zmíenkách o velké návštěvnosti Palackého předčítání o poděbradské době v Královské společnosti nauk¹⁵⁶) nebo o výzvě k následování Palackého „mistrovského díla“¹⁵⁷) ale především v dlouho připravovaném,

¹⁵³) LA PNP Praha, František Palacký, korespondence, Antonín Gindely z Mnichova 23. 6. 1861 Františku Palackému do Vídně (přijímací poštovní razítko panské sněmovny říšské rady).

¹⁵⁴) Vilém Gabler (1821–1897), pocházející z německého jazykového prostředí severočeské Stráže pod Ralskem, zastával myšlenku spolupráce s českými Němci v rámci dvojjazyčného politického národa českého.

¹⁵⁵) Oddíl „Böhmen, Mähren, Schlesien“ byl při přehledu historické literatury za rok 1858 zařazen do kapitoly „Deutsche Spezialgeschichte“, HZ 1, 1859, s. 530–538; za léta 1859 a 1860 do kapitoly „Deutsche Provinzialgeschichte“, HZ 3, 1860, s. 494–506; HZ 5, 1861, s. 561–579.

¹⁵⁶) „Der Besuch der Sitzungen ist nicht zahlreich. Als jedoch Palacky die meisterhafte Darstellung der Zeit Podiebrads vorlas, füllten sich die Räume.“ HZ 3, 1860, s. 497.

¹⁵⁷) Recenzent „v. C.“, tj. rytíř Peter von Chlumecky (1825–1863), označil Palackého Dějiny jako „ein Meisterwerk, zur Nacheiferung antreibend“. HZ 5, 1861, s. 567. Dopisy Petra Chlumeckého, zaslané Sybelovi z Brna 5. 8. 1858 a 14. 4. 1859, svědčí o pravidelné recenzní činnosti moravského zemského archiváře pro *Historische Zeitschrift*. ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 7, Bl. 91–92.

bezmála osmdesátistránkovém článku Georga Voigta o husitském králi Jiřím Českém.¹⁵⁸) Nikdy předtím a zřídka poté měla německá odborná veřejnost příležitost seznámit se s celoživotním vědeckým dílem Františka Palackého v takové šíři a přes některé kritické výhrady¹⁵⁹) s tak kladným hodnocením.

Georg Voigt zahájil svůj výklad oceněním Palackého díla v soutěži Královské české společnosti nauk o starých českých dějepiscích a usnesením českých stavů z roku 1831 pověřit Palackého zpracováním obsáhlých Dějin Čech. Poukázal na obtíže a překážky, které způsobily, že „ani v oblasti čisté vědy“ nemohla být Palackého cesta vždy přímá; především cenzurní zásahy do edic českých pramenů 15. století pokládá Voigt za nedůstojné 19. století a vyslovil přesvědčení, že jakákoli příští vláda v Rakousku si „podobné zločiny proti vědě“ nebude moci dovolit. Pod tímto tlakem se pak „týrané dějiny národa“ v pojetí Palackého neodrážejí vždy v objektivním světle. Avšak v celkovém hodnocení stanul Voigt v upřímném obdivu před obrovským rozsahem Palackého životního díla a před pevnou důsledností, s jakou český dějepisec uskutečňoval po celá desetiletí předsevzetí svého mládí. Na postesk Palackého, že si v mnoha otázkách českých dějin musel sám razit cestu, že byl přidavačem a stavitelem v jedné osobě,¹⁶⁰) Voigt případně poznamenal: „To je však právě ono, co jeho dílu nejvíce prospělo; jen ten, kdo sám materiál sbírá, zná jej také v úplnosti, jen k němu hovoří svědkové bezprostředně; sám ví, co mu prospívá, a tím nalézá, učí se hledat.“¹⁶¹) Dlouholetá práce s původními prameny umožnila Palackému získat velké bohatství znalostí jazykových, genealogických a topografických, které mu umožnily zvládnout roztržité nebo i mezerovité materiálu. Tato jistota při zpracování materiálu a důvěrná znalost poměrů i vývojových procesů jeho vlasti narůstala v Palackého Dějinách svazek od svazku. Podle názoru Georga Voigta tak „mohlo vzniknout dílo, které v českém znění je považováno za národní poklad a v německém znění je uznáváno jako vynikající obohacení německé historické vědy“.¹⁶²)

¹⁵⁸) Georg Voigt, Georg von Böhmen, der Hussitenkönig. HZ 5, 1861, s. 398–475.

¹⁵⁹) Georg Voigt o tom psal z Rostocku 5. 2. 1861 Sybelovi při zaslání podstatné části rukopisu svého článku: „Sie werden es nicht anstößig finden, daß ich im Laufe der Arbeit ein wenig in die Polemik gegen Palacky geraten bin; ich meine dafür, meinen Respekt gegen den tüchtigen Mann auch nicht an einer Stelle verleugnet zu haben.“ ZStA Merseburg, Rep. 92, Sybel, B 1, Nr. 46, Bl. 117.

¹⁶⁰) „... Ich sah mich gezwungen, in unzähligen Fragen der böhmischen Geschichte mir nicht nur selbst die Bahn zu brechen, sondern auch die Materialien dazu an allen Ecken und Enden der Welt erst aufzusuchen und zusammenzuklauben, den Baumeister und Handlanger in einer Person zu machen“, psal Palacký na svou omluvu v polemice proti Büdingerovi, HZ 2, 1859, s. 105; srov. Palacký, Gedenblätter, s. 251. Stejnou myšlenku vyjádřil František Palacký už dříve, například v rozkladu pro hraběte Karla Chotka z 24. 2. 1842. Palacký, Zur böhmischen Geschichtschreibung, s. 90.

¹⁶¹) Voigt, Georg von Böhmen, s. 90.

¹⁶²) „Fügen wir noch hinzu, daß der Verf. die bei Werken der Art, welche auf einer Fülle von Stoff ruhen, übliche Weitschweifigkeit mit glücklichem Takte zu

To platilo v prvé řadě pro Palackého výklad dějin 15. století. Nový pramenný materiál, až do té doby z velké části neuveřejněný, narostl v Palackého díle do obrovských rozměrů. Palacký „nejenže pojetí husitského období opravil a přebudoval, ale zcela nově je vytvořil“¹⁶³⁾ zhodnotil Voigt jeho přínos. Podnětem Voigtova recenzního článku byly oba svazky čtvrtého dílu Dějin, zahrnující léta bezkráloví v Čechách, správcovství a kralování Jiřího z Poděbrad, dále sbírka pramenů v řadě Fontes rerum Austriacarum z poděbradského období a výslech svědků o smrti krále Ladislava, vydaný Palackým v rozpravách Královské české společnosti nauk.¹⁶⁴⁾ Dříve než přistoupil ke konkrétnímu rozboru těchto děl, pokusil se Georg Voigt o pozoruhodné shrnutí mezinárodního významu husitství, zaměřené kriticky proti případnému snižování slovanského a zvláště českého přínosu pro evropský vývoj:¹⁶⁵⁾ „Husitismus je velkým národním činem českého kmene, je vyvrcholením jeho dějin. Drobná kacířství a výstrelky náboženské fantazie se tu a tam vyskytují téměř náhodně. Vznikaly a odcházely jako vlny. Jako by postrádaly dějinnou nutnost, protože jim chybí souvislost s progresivními duchovními proudy. Právě díky této souvislosti získává husitské hnutí svůj význam. Je událostí světového dosahu, protože vstřebalo podněty připravené ve Francii, Anglii a Německu a přitom vděčilo za svůj mohutný rozmach národnímu tělesu, které si je svébytně přisvojilo.“¹⁶⁶⁾

vermeiden weiß, daß er mit Strenge sein Ziel festhielt, eine Geschichte des Königreiches zu schreiben, bei welcher die territorialen Besonderheiten zurückstehen müssen, daß er in edler Form erzählt und zugleich für den minder kundigen Leser die großen Zusammenhänge und Gesichtspunkte andeutet, erwägen wir endlich, wie gewaltig die Stellung Böhmens in den bisher behandelten Perioden auf die Geschichte des deutschen Reiches, sowie der römischen Hierarchie einwirkte – dann verstehen wir wohl, wie hier ein Werk entstehen konnte, das in böhmischer Sprache geschrieben als ein nationaler Schatz betrachtet, in deutscher Sprache als eine vorzügliche Bereicherung der deutschen Geschichtswissenschaft anerkannt ist.“ Tamtéž, s. 400–401.

¹⁶³⁾ „Der neue, zum großen Teil noch nicht veröffentlichte Stoff wuchs Herrn P. ingroßartiger Fülle zu, seitdem der überhaupt in die hussitischen Zeiten trat. Er hat die Auffassung derselben nicht nur berichtigt und umgebildet, sondern völlig neu geschaffen.“ Tamtéž, s. 401.

¹⁶⁴⁾ Zeugenverhör über den Tod König Ladislav's von Ungarn und Böhmen im Jahre 1457. Eine kritische Zusammenstellung und Würdigung der darüber vorhandenen Quellenangaben von Franz Palacky. Prag 1856, 71 s. (Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften, V/9).

¹⁶⁵⁾ Voigt zde reagoval na Palackého polemiku proti Büdingerovi („In derselben hat er sich mit bitterer Schärfe über die Mißgunst des deutschen Stammes beklagt, welcher auf den slawischen als einen niederen herabsehe und auch im wissenschaftlichen Kreise die Großtaten der böhmischen Geschichte auf Selbsttäuschung oder Trug zurückzuführen bemüht sei“) a podotkl, že něco takového pro husitskou epochu rozhodně neplatí: „Er (= Palacký) selbst hat schwerlich einen Grund zu der Annahme, als sei die hussitische Periode von der neueren deutschen Geschichtschreibung mit stillem Widerwillen betrachtet oder absichtlich vernachlässigt worden, es müßte denn im Sinne römischer Rechtgläubigkeit geschehen sein. Erst neuerdings hat Droysen über den eingeborenen hussitischen König Georg Urteile gefällt, bei denen wahrlich eher von Vorliebe als von Mißgunst die Rede sein kann.“ Voigt, Georg vom Böhmen, s. 407–408.

¹⁶⁶⁾ „Der Hussitismus ist die große nationale Tat des böhmischen Stammes, der Höhepunkt seiner Geschichte. Es gibt wohl kleine Ketzereien, Ausschreitungen der

V působivém náčrtu shrnul Voigt význam vnitřních podmínek Českého království při zpracování a rozvinutí podnětů z pařížského reformního úsilí, viklefského učení a německé mystiky, zdůraznil sjednocující význam kalicha a charakterizoval husitství jako „veskrze demokratické hnutí“, které vyvinulo „strašlivou sílu příznačnou pro každé nové vystoupení mas“.¹⁶⁷⁾ Voigt nesympatizoval s husitskou revolucí, připomněl zhoubné důsledky šestnáctileté občanské války pro hospodářský, společenský a církevní život v zemi, vedoucí až k „anarchickému rozkladu společnosti“, ale současně uváděl skvělá vítězství „národa ve zbraní“ nad křižáckými vojsky a s uznáním hovořil o hrdosti husitských Čechů na jejich národní zvláštnost a na kalich. S velikým uznáním psal Voigt o politické moudrosti a rozvážnosti Jiřího z Poděbrad jako zemského správce, stejně jako o jeho snahách o hospodářské povnesení a politické uklidnění Čech. S pojetím Františka Palackého nesouhlasil Voigt ve dvou zásadních otázkách, při hodnocení významu utrakvismu v Čechách jako počátku novodobého vývoje v Evropě před reformací (podle Voigta byl utrakvismus nanejvýš „odumřelou reformací“¹⁶⁸⁾ vyznačující se úpadkem kulturní aktivity) a při vysokém ocenění zahraničně politických snah krále Jiřího, hlavně v německých záležitostech. Přes některé kritické připomínky však Georg Voigt Palackému rád přiznal, že zůstal věrný svému původnímu slibu, že sice bude zastávat české stanovisko, ale přitom nebude nespravedlivý vůči nepřítelům Čechů. „Nejen pro české dějiny je to klasické zpracování, které ještě dlouhou dobu zůstane knihou knih“, napsal Voigt závěrem o Palackého Dějinách; „také německé dějiny 14. a 15. století nenašly ještě zpracovatele, k němuž by se čtenář obracel s takovou radostí a takovým úspěchem jako k příslušným oddílům Palackého knihy.“¹⁶⁹⁾

religiösen Phantasie, die fast zufällig hier oder dort auftauchen. Wie Wellen sind sie entstanden und vergangen. Sie entbehren gleichsam der geschichtlichen Notwendigkeit, weil sie außerhalb des Zusammenhanges der fördernden geistigen Strömungen stehen. Eben dieser Zusammenhang ist es nun, durch welchen die hussitische Bewegung ihre Bedeutung erhält. Sie ist ein Weltereignis, insofern sie den in Frankreich, England und Deutschland bereiteten Zündstoff in sich aufnahm, und dabei verdankte sie ihren heftigen Pulsschlag doch dem nationalen Körper, dessen spezifisches Eigentum sie wurde.“ Tamtéž, s. 409.

¹⁶⁷⁾ „Diese Bewegung wurde seitdem eine durchaus demokratische und entwickelte die furchtbare Kraft, die jedem neuen Impuls der Massen eigen ist.“ Tamtéž, s. 410.

¹⁶⁸⁾ „Herr P. nimmt für den Utraquismus eine hohe Stellung unter denjenigen Momenten in Anspruch, welche die geistige Entwicklung der europäischen Menschheit darstellen. Wir sprachen oben von einer ersten Phase des Hussitismus, und dieser gestehen wir eine solche Bedeutung mit vollem Herzen zu. Mathias von Janow und Johann Hus sind Heldenamen in der Geschichte der Befreiung der Geister. Der Utraquismus aber, wie er in den Kompaktatenpartei und zur Zeit des Königs Georg zur Erscheinung kommt, ist nur eine Verknöcherung der gewaltigen Bewegung, die von jenen Männern ausging, eine sektiererische Erstarrung ohne Lebenskraft und Frische. (. . .) Der Utraquismus ist im besten Fall eine eingestorbene Reformation.“ Tamtéž, s. 438.

¹⁶⁹⁾ „Nicht nur für die böhmische Geschichte ist es die klassische Bearbeitung und wird vermutlich noch für lange Zeit das Buch der Bücher bleiben; auch die deutsche Geschichte des 14. und 15. Jahrhunderts hat noch keinen Bearbeiter gefunden, zu dem man sich so freudig und erfolgreich wendete wie zu den betreffenden Abschnitten in Herrn Palacky's Buche.“ Tamtéž, s. 468–469.

To bylo vskutku vysoké hodnocení, zejména ve srovnání s kritickými postoji konzervativně katolických kruhů v Rakousku a se vznikajícím Spolkem pro dějiny Němců v Čechách, který považoval boj proti Palackého pojetí českých dějin za jeden ze svých hlavních úkolů.¹⁷⁰⁾ Odmítavé stanovisko převážné většiny německého národního hnutí ke snahám Čechů konstituovat a uplatnit se jako jeden z rovnoprávných evropských národů však vytvářelo závažnou překážku a zvyšovalo napětí v německo-českých vztazích, ovlivňující negativně většinu pokusů o vzájemné dorozumění. Psal-li Max Büdinger o „nesmyslu české národnosti“, kterou chtěli Palacký a jeho strana přeměnit v oddělený stát a vymanit ze spojení s německým Rakouskem, nebo prohlašoval-li Heinrich von Sybel veřejně, že není Němce, který by si přál, aby panství v Čechách přešlo do jiných rukou než německých, útočili tím na samou podstatu českých národně politických snah. František Palacký jako historik a politik si prozíravěji než většina jeho současníků uvědomoval zhoubné důsledky vyhranění a zostření národních rozporů ve střední Evropě v nejbližších deseti, dvaceti nebo třiceti letech,¹⁷¹⁾ ale při svých dalekosáhlých návrzích na federativní přestavbu rakouského soustátí nemohl ustoupit od principu emancipace a svébytnosti českého národa, jehož prosazení věnoval své celoživotní úsilí, především své velké historické dílo.

¹⁷⁰⁾ Srov. k tomu Kurt Oberdorffer, Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen, Bohemia 3, 1962, zvl. s. 9–16; Michael Neumüller, Der Verein für Geschichte der Deutschen in Böhmen: ein deutschliberaler Verein (von der Gründung bis zur Jahrhundertwende), in: Vereinswesen und Geschichtspflege in den böhmischen Ländern, ed. Ferdinand Seibt, München 1986, s. 179–208.

¹⁷¹⁾ Palacký, Spisy drobné 1, s. 113; v širších souvislostech srov. Jiří Kořalka, Palacký und Österreich als Vielvölkerstaat, Österreichische Osthefte 28, 1986, s. 22–37.

Palacký, Sybel und die Anfänge der Historischen Zeitschrift

Jiří Kořalka

Gegen Ende der 1850er Jahre arbeitete František Palacký mit größter Anstrengung am Band IV/2 seiner Geschichte von Böhmen, der das nationale Königtum Georgs von Podiebrad 1458 bis 1471 zum Inhalt hat. Nachdem sich Palacký während der Revolution von 1848/49 aus nationalpolitischen Gründen entschlossen hatte, den ursprünglichen Text seiner Geschichte tschechisch zu schreiben, war dies der einzige Teilband, dessen deutsche Fassung er selbst vorbereitete, weil er von der gesamt-europäischen Bedeutung dieser Periode der böhmischen Geschichte überzeugt war. Für Palacký war Böhmen unter König Georg ein Vorreiter moderner, gegen das Papst- und das Kaisertum gerichteter Ideen; nach der Niederlage der Konzilspartei blieb Böhmen die einzige fortbestehende Abweichung von der römischen Alleinherrschaft im westlichen Christentum. Palacký widmete sich bis 1860 fast ausschließlich seinen historischen Forschungen, zumal er die allgemeine politische Lage als höchst ungünstig für die tschechische Nationalbewegung betrachtete. Außerdem zwang ihn auch die schwere Erkrankung seiner Frau Therese zu einem Rückzug aus dem öffentlichen Leben. Trotz alledem blieb Palacký auch in dieser Zeit ein politisch interessierter und staatsmännisch denkender Mann, der, durch die nationalen Konsequenzen einer aktiven österreichischen Politik in Deutschland beunruhigt, gegen jede Negierung der nationalpolitischen Identität und Eigenständigkeit Böhmens und der Tschechen ankämpfte.

Es waren ausschließlich politische, nicht wissenschaftliche Gründe, die Palacký im März 1859 bewogen, einen Briefwechsel mit dem Münchener Universitätsprofessor und Begründer der Historischen Zeitschrift, Heinrich von Sybel, zu beginnen. Als der Wiener Historiker Max Büdinger im ersten Heft der Historischen Zeitschrift die Echtheit angeblicher altböhmischer Manuskripte, besonders der sog. Königinhofer Handschrift bestritt, war Palacký vom Zusammenhang des Handschriftenstreites mit der tschechenfeindlichen Politik der österreichischen Regierung der 1850er Jahre fest überzeugt. Büdinger selbst war sich der politischen Bedeutung seines Auftritts wohl bewußt und äußerte sich abschätzig über das „Unging einer tschechischen Nationalität“, die sich „aus den Fugen von Deutsch-Österreich“ losschrauben wollte. Heinrich von Sybel nahm eine Vermittlerstellung ein, die durch seine Kritik der österreichischen Politik in Italien und Deutschland und seine Abneigung gegenüber dem Ultramontanismus bedingt war. Palackýs Klagen über die ausbleibende Genehmigung des Bandes IV/2 der Geschichte von Böhmen gaben Anlaß zu Sympathiekundgebungen Sybels für den böhmischen Landeshistoriographen. Sybel war sogar bereit, einen Aufsatz Palackýs gegen die „neugroßdeutsche Wiener Schule“ in die Historische Zeitschrift aufzunehmen. Palackýs Entgegnung auf den Aufsatz Max Büdingers war allerdings wenig überzeugend und läßt die Frage offen, inwieweit Palacký selbst an die Echtheit der Handschriften glaubte; in seinem Innern spielte sich offensichtlich ein Streit zwischen dem Wissenschaftler und dem angeblichen Nationalinteresse ab.

In die große politische Diskussion des Frühjahrs und Sommers 1859 trat einerseits Jan Palacký, ein Sohn des Historikers, und andererseits auch Heinrich von Sybel mit einer inhaltlich verwandten Kritik der österreichischen Politik und deren Verteidiger in Deutschland ein. Während die Tschechen in ihren Konzeptionen einen föderalistischen Umbau Österreichs als die einzige Rettungsmöglichkeit für das multinationale Reich durchsetzen wollten, stellte Sybel einen grundsätzlichen Gegensatz zwischen dem österreichischen Regierungssystem und den deutschen Nationalinteressen fest. Nach wenigen Monaten legte sich auch die zeitweilige Entfremdung zwischen František Palacký und Sybel, die durch die verspätete Veröffentlichung des Aufsatzes von Palacký und besonders durch die Replik Max Büdingers verursacht wurde. Positiv wirkte in dieser Hinsicht auch ein mehrmonatiger Aufenthalt Jan Palackýs in München in Sybels Freundeskreis und ein Besuch František Ladislav Riegers bei Sybel. Aus den Kreisen der preußisch-deutschen Liberalen erwartete Palacký eine politische und moralische Unterstützung in seinem Kampf mit den österreichischen „Jesuiten im Frack“. Von gegenseitigen Sympathien geben dann auch manche politische Äußerungen und Fragestellungen im Briefwechsel

zwischen František Palacký und Heinrich von Sybel und die persönliche Vermittlerrolle Sybels bei der Übergabe der neuesten Bände der Geschichte Palackýs an den bayerischen König Maximilian II. ein beredtes Zeugnis ab.

Die jähle Unterbrechung aller Kontakte wurde um die Jahreswende 1860/61 durch die Widmung der anonym erschienenen politischen Broschüre „Böhmische Skizzen“ von Jan Palacký an Heinrich von Sybel und durch deren energische Ablehnung Sybels verursacht. Besonders die Erklärung Sybels, „daß es keinen Deutschen gibt, der die Herrschaft in Böhmen in andere als in deutsche Hände kommen lassen will“, machte jede weitere Zusammenarbeit unmöglich. Es war dies eine Fortsetzung der Bemühungen der liberalen und demokratischen Deutschen aus der Zeit der Revolution von 1848/49, die Tschechen nur als eine ethnisch-sprachliche Gruppe im Rahmen des deutschen Herrschaftsgebiets, nicht jedoch im nationalpolitischen Sinne, d. h. als eine eigenständige Nation neben anderen europäischen Nationen, anzuerkennen.

Trotz dieses schwer zu überbrückenden Gegensatzes fand die tschechische Nationalbewegung in der Zeit um 1860/61 das relativ größte Verständnis in den Reihen der Widersacher der österreichischen Führungsposition in Deutschland, hier vor allem in der Geschichtswissenschaft. Das hussitische 15. Jahrhundert erlangte in dieser Hinsicht eine besondere politische Bedeutung. In den ersten Bänden der Historischen Zeitschrift wurde der Name und das Werk František Palackýs immer nur mit großer Anerkennung erwähnt. Diese positive Haltung erreichte im Band 5 (1861) der Historischen Zeitschrift ihren Höhepunkt, und zwar in dem beinahe achtzigseitigen Aufsatz von Georg Voigt über den Hussitenkönig Georg von Böhmen.

MISTR JAN HUS NA ČESKÉM ZEMSKÉM SNĚMU V ROCE 1889

Michael Borovička

Národní muzeum tvoří již téměř sto let dominantu Václavského náměstí. Fasádu této budovy, postavené podle plánů architekta Josefa Schulze nákladem téměř dvou miliónů zlatých, zdobí četné alegorické sochy a pod okny druhého patra jsou zasazeny votivní desky se jmény 97 mužů, kteří se zasloužili o svou vlast. Pod prvním oknem nalevo od středního rizalitu, díváme-li se z Václavského náměstí, čteme jméno Jan Hus. Dnes to pochopitelně nikoho nepřekvapí, avšak v době, kdy se budova dokončovala, nebyla odpověď na otázku, zda má Husovo jméno zdobit budovu Muzea, vůbec jednoznačná. Ač to dnes zní téměř neuvěřitelné, na sklonku 19. století se deska s Husovým jménem stala předmětem vášnivě diskuse v českém zemském sněmu, která pak přerostla ve vnitropolitickou aféru, jež po několik týdnů zpestřovala stránky novin a časopisů a měla dopad na vnitropolitický vývoj v Čechách.

Léta konfrontací

Koncem roku 1879 čeští politikové skončili pasivní opozici a vstoupili do říšské rady. Jak staročesi, představitelé národní strany, tak i mladočeši, zástupci národní strany svobodomyšlné,¹⁾ vytvořili po

¹⁾ Z českých autorů věnoval pozornost mladočeské straně Tomáš Vojtěch, Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách, Praha 1980. Ze zahraničních autorů to byl Američan Bruce M. Garver, jenž napsal podrobnou monografii The Young Czech Party and the Emergence of a Multi-Party System, New Haven 1978. Monografie věnované staročeské straně dosud chybějí. Nejrozsáhlejší nemarxistická syntéza let 1848–1918 pochází z pera Zdeňky Tobolky, Politické dějiny československého národa od roku 1848 až do dnešní doby I–IV, Praha 1932–1937. Současné poznatky o uvedeném období shrnul Otto Urban v práci Česká společnost 1848–1918, Praha 1982.

předchozích sporech společný poslanec Český klub.²⁾

V průběhu osmdesátých let však rozpory opět narůstaly. Jednak se mladočeši začali nově emancipovat a organizovat, jednak se staročeská politika získávání koncesí od vlády hraběte Taaffeho ocitla v koncích. Významnou roli zde hrála i skutečnost, že němečtí poslanci roku 1886 opustili český zemský sněm, takže z domácí politické scény zmizeli přirození oponenti, kteří nepřímou českou politiku sjednocovali.³⁾ Když v roce 1887 začala vláda provádět tzv. Gautschovy ordonance, poškozující české školství, byla to voda na mladočeský mlýn a staročesi jako podporovatelé vládní politiky se ocitli v palbě kritiky. Když František Ladislav Rieger koncem roku 1887 líčil císaři Františku Josefovi I. staročeské nesnáze a žádal splnění některých politických požadavků, což by podle jeho názoru posílilo staročeské pozice, dostalo se mu chabého povzbuzení. „Musíte sami bojovat proti mladočechům“,⁴⁾ poradil mu panovník.

Ještě před vypuknutím hlavních sporů mezi mladočechy a staročechy došlo k událostem, které oba tábory české buržoazní politiky dočasně sjednotily. V únoru 1886 vypukla „rukopisná válka“, vášnivý spor o pravost RKZ. Do čela zastánců pravosti se postavil mladočech Julius Grégr se svými Národními listy. Staročesi sice zájem na podněcování vnitřních sporů neměli, ale chtěli nechtě se museli přidat, aby nepadali jako „zrádci národní věci“. Když už se zdálo, že by na rukopisném bojišti mohlo zavládnout příměří, vyšlo koncem roku 1886 první číslo realistického čtrnáctidenníku Čas s úvodníkem Huberta Gordona Schauera Naše dvě otázky, který svým obsahem vybočoval z mezí tehdejší kulturně politické atmosféry.⁵⁾ Národní listy zaútočily v článku Ferdinanda Schulze Filozofové samovraždy na T. G. Masaryka a skupinu realistů, kteří si v autorově interpretaci vysloužili název „nihilisté“.⁶⁾ Obranou „vlasteneckých pozic“ mladočeši a jejich žurnalistika opět shromážďovali politický kapitál.

V květnu 1887 postihla staročeskou stranu nepřijemná aféra, která vstoupila do historie. Dne 12. května se v Národních listech objevil osudný Riegrův výrok: „Jakáž pomoc, když se nám nepodařilo pasívním odporem vydobýt si svých práv jedním rázem, musíme je nyní sbírat po drobtích, a kdybychom tyto drobty sbíratí měli třeba pod stolem!“⁷⁾ Výrok se do redakce dostal indiskrecí mladočeského poslance dr. Edvarda Grégra a důsledkem byla „rekonstrukce“ Českého klubu, po níž zůstali mimo klub čtyři mladočeští poslanci. Doplňovací volby na podzim a v zimě 1887

²⁾ Změna politické taktiky, kterou představitelé obou českých politických stran přijali, byla výrazem hlubších změn v monarchii. Ještě před vstupem do říšské rady došlo k dohodě zástupců poslanců německé Strany práva, Polského kola a Českého klubu a vznikl tak parlamentní blok zvaný „železný kruh pravice“, o nějž se opíral nový ministerský předseda Eduard Taaffe. V jeho vládě přijal již v srpnu 1879 jako ministr krajan křeslo dr. Alois Pražák, vůdce moravských staročechů. Při vstupu do říšské rady čeští poslanci podali státoprávní ohrazení, v němž dali najevo, že se nevzdávají státoprávního řešení české otázky. Brzy však mezi staročechy a mladočechy došlo k rozporům, jak tuto aktivní politiku provádět.

³⁾ Srov. Karel Ka z b u n d a, Krize české politiky a vídeňská jednání o tzv. punkta-ce r. 1890, ČČH 40, 1934, s. 85.

⁴⁾ U r b a n, Česká společnost 1848–1918, s. 387.

⁵⁾ Jelikož úvodník vyšel s podpisem „Redakcí“ a vydavatel Času Jan Herben byl znám jako bezvýhradný stoupenec T. G. Masaryka, byl za autora považován mylně právě Masaryk. Schauer si v článku kladl otázky, zda kulturní a politické usilování národa stojí vůbec za oběti, které je nutno přinést.

⁶⁾ Národní listy, 19. 2. 1887.

⁷⁾ Národní listy, 12. 5. 1887, úvodník s názvem „Sbírejme drobty pod stolem!“

však signalizovaly, že sympatie voličů se stále více přiklánějí k radikálním mladočechům.

Kampaň před volbami do českého zemského sněmu v roce 1889 naznačovala, že ve volbách půjde o skutečný boj dvou politických stran, jak slibovala předvolební provolání. Staročeský program neobsahoval nic nového, mladočeši se však představili jako nezávislá strana a opět pozvedli staročechy deset let odložený prapor státoprávního boje. Ve volbách si sice ještě staročesi zachovali většinu, ale výsledky naznačovaly růst mladočeské popularity. Vedle 58 staročechů získalo poslanecké mandáty také 39 mladočechů.

Dne 10. října 1889 byla v celém Předlitavsku zahájena zasedání zemských sněmů a český zemský sněm se sešel v novém složení.⁸⁾ Mladočeši hned na počátku vytvořili samostatný Klub národní strany svobodomyšlné a 12. října podal jejich předseda František Tilšer návrh adresy císaři, v níž mladočeši žádali realizaci státního práva koruny české. Rázem bylo jasné, že české státní právo pro ně nebylo jen jednou z fanglů předvolebního boje, ale že jej aspoň jako taktický politický prostředek myslí vážně. Současně to byl ideální způsob, jak podkopat autoritu staročechů, kteří ve své politické koncepci, založené na spolupráci s Taaffovou vládou a historickou šlechtou, považovali státoprávní požadavky v dané době za nevhodné a netaktické.

Sněm nakonec po dlouhých sporech, kdo to myslí s českým státním právem lépe, přešel poměrem hlasů 123:37 přes návrh adresy k dennímu pořádku. Mladočeským poslancům a žurnalistice se ovšem podařilo postavit staročechy do nepříznivého světla jako politiky, kteří nedbají důsledně národních zájmů.

Následující události se tedy jeví jako jedna z důležitých epizod staročesko-mladočeských konfrontací a boje o místo v čele politické reprezentace české společnosti.

Sněm Království českého, schůze XXVIII.

Je 25. listopadu a v Praze se koná poslední sezení českého zemského sněmu v roce 1889. Nejvyšší maršálek kníže Jiří Lobkovic zahajuje schůzi ve čtvrt na jedenáct. U vládního stolu sedí místopředseda hrabě Thun, dvorní rada Mattas a místopředsedatelský rada Zabusch. Zřejmě nikdo neočekává dramatické a zajímavé události, a tak galerie jsou poloprázdné. Když rozpočtová debata dospěla k rubrice stavby

⁸⁾ Sněm se sešel za nepřítomnosti německých poslanců, kteří od 26. 12. 1886 zachovávali pasívní rezistenci na protest proti neochotě českých politiků odstoupit od Stremayrových jazykových nařízení a uznat uzavřené jazykové německé území v českých zemích. Sněm se v této době skládal z 242 členů, z nichž 6 bylo virilistů (arcibiskup pražský, biskupové litoměřický, královéhradecký a budějovický a rektori obou pražských univerzit). Ostatní členové byli voleni, a to 70 v kurii velkostátní, 72 v kurii měst a míst průmyslových, 15 v kurii obchodních a živnostenských komor a 79 v kurii venkovských obcí. Pouze v této kurii byly volby nepřímé, prostřednictvím volitelů. Jednání sněmu byla až na výjimky veřejná.

nové budovy Českého muzea, dalo se očekávat, že někdo z mladočechů upozorní na to, že předchozí zemský výbor⁹⁾ rozhodl neumístit Husovu desku na Muzeum.

Slova se ujímá mladočeský poslanec dr. Josef Šíl,¹⁰⁾ a důstojným způsobem projevuje úžas nad tím, jak mohlo být jméno tohoto českého velikána opomenuto. V nadšené řeči líčí Husův historický a kulturní význam i místo celého husitského hnutí a svůj projev končí návrhem, aby netaktnost bývalého zemského výboru byla nyní napravena a deska s Husovým jménem na průčelí Muzea Království českého umístěna. V Šílově vystoupení se odrážejí charakteristické mladočeské názory na Husa a husitství, způsob, jakým si mladočeši dokázali toto historické období zaktualizovat pro potřeby politické praxe:

„Slavný sněme! Když před nějakým časem ocitla se ve veřejnosti české zpráva, že mezi jmény mužů, jimiž ozdobeno býti má průčelí Muzea Království českého, nenachází se jméno mistra Jana Husi (Slyšte!), tu právě pobouření způsobilo to v lidu českém, nikdo nechtěl zprávám těm víry dáti.

Avšak nyní, když nalézá se v rukou našich zpráva rozpočtové komise, která týká se stavby Muzea českého a o které snad již ani na tomto slavném sněmu jednáno býti nemá, tu potvrdilo se, že pravdou jest, co tehdaž psaly listy české. A kdo by tomu ještě nemohl aneb nechtěl snad věřiti, nuže nechť popatří na tu velkolepou budovu Muzea Království českého. (. . .)

Fakt jest to tedy, Jméno mistra Jana Husi nemá zdobiti čelo Muzea; a tu ptá se veškerá veřejnost česká, ptá se lid český: Co jest příčinou toho, jaké důvody jednání takového? (. . .)

Národ český nebyl nikdy národem nevděčným. A mistr Jan Hus nebyl jen mužem slavným, on byl zjev fenomenální a muž epochální (Tak jest! Výborně!). Byl veleduch, jakých sotva jednou jedno rodí tisíciletí (Výborně! Tak jest!). Jím počal nový věk, napsal slavný historiograf Palacký. On roztříštil mohutnou pěstí pokořující a ponižující pouta autority, on postavil právo svědomí, volnost myšlení a svobodu proti autoritě (. . .). On prvý provolal pokrok svobody, jež věkově podávají od té doby jeden druhému.

Počátky reformace české jsou podstatným článkem pokroku a vzdělanosti lidské. Všichni národové uznávají a ctí mistra Jana Husa jako jednoho z největších bojovníků za veškerou svobodu lidstva (. . .).“¹¹⁾

⁹⁾ Zemský výbor byl orgánem zemské samosprávy s přesně vymezenou kompetencí. Skládal se ze zemského maršálka a osmi členů zvolených z poslanců absolutní většinou. Dva členy volili poslanci z kurie velkostatkářské, dva z kurie měst a kurie obchodních komor, dva z kurie venkovských obcí a poslední dva volilo plné shromáždění sněmu. Podobným způsobem se volili jejich náhradníci. Členové výboru musili bydlet v Praze a po čas svého úřadování dostávali náhradu 3 000 zlatých ročně. Ztráta poslaneckého mandátu znamenala i ztrátu členství ve výboru. Dva dny před tím, než proběhla debata o Husově desce, tedy 23. 11., byl zvolen nový zemský výbor v tomto složení: za velkostatky baron Alfred Pfeil a dr. Albín Bráb (náhradníci dr. Emanuel Štěpán Berger a hrabě Vladimír Lažanský), za město dr. Jakub Škarda a dr. Jan Kvičala (náhradníky dr. Jan Žák a Emanuel Tonner), za venkov dr. Edvard Grégr a dr. Jan Kučera (náhradníky dr. Jan Podlipný a Ervín Špindler), z celého sněmu Otakar Zeithammer a hrabě Vojtěch Schönborn (za ná městky dr. Jan Jeřábek a Jan Sedlák).

¹⁰⁾ MUDr. Josef Šíl (1850–1933), český sokolský pracovník, mladočeský poslanec, později státoprávně radikální politik. Od roku 1879 byl lékařem v Kolíně, kde se stal nakonec primářem nemocnice. V letech 1889–1891 českým zemským poslancem, v letech 1891–1897 poslancem říšské rady.

¹¹⁾ Stenografické zprávy sněmu českého, Praha 1889, s. 916–917.

Dr. Šíl dále uvedl, že všechny vzdělané národy Husův význam respektují, a uvedl příklady, kde všude v Evropě se jeho jméno stkví. Tisíce lidí nepřijíždějí každoročně do Kostnice proto, aby si oživilí vzpomínku na císaře Zikmunda nebo papeže Jana XXIII., ale aby s pocitem obdivu a hrůzy spatřili malou celu, kde mistr Jan Hus strávil poslední dny svého života.

„Národ, jenž nectí slavných mužů svých, sám cti hoden není“, zvolal Karel Sladkovský a já volám za velkým tím mrtvým: Národ český s hrdostí a vděčností pohlíží k muži tomu, národ český veřejně před celým světem hlásí se k němu; národ český ctí a velebí jej a ctíti a velebiti bude jej vždycky. (Výborně! Výborně.). Hus znamená kus historie české (Tak jest!). Hus znamená list dějin národu českého nejskvělejší a nejslavnější. (Výborně!). Hus znamená slávu naši, naši vzdělanost, naši osvětu, naše žití, naše všechno. Či kdo by chtěl tvrditi, znaje historii, že by nebyl dávno vymizel národ český z řady národů živých, kdyby nebylo bývalo mohutného onoho hnutí husitského? (Souhlas vlevo). V době té nám bylo vráceno vysoké učení pražské, v době té zlomena byla moc a nadvláda cizinců, v době té zrodila se myšlenka vzájemnosti slovanské a myšlenka národnosti slovanské, která nás zachovala při životě (Výborně!). Ze hnutí husitského prýštila se historie národa českého po celé dva dlouhé věky, doba to nejslavnější, doba to nejšťastnější i nejskvělejší v celém tisíciletém žití našeho národa (Tak jest!) (. . .).“¹²⁾

Rečník zdůraznil Husův kulturní přínos, jeho zásluhy o jazyk a literaturu, a pak přešel k jádru věci:

„Nuže, které jsou to ohledy, které jsou příčiny, že se odmítá deska Husova? Jsou to ohledy k duchovenstvu a historické šlechtě (Tak jest! Vašatý volá: Náš zemský výbor!). Avšak o snažení Husově věda historická proměnila staré své názory, věda historická očistila památku slavného mistra.

Klasickým svědkem jest vynikající člen tohoto domu, pan profesor Tomek, který ve třetím díle své historie města Prahy sám pravil a důkladně a jasně vyložil, že nebylo úsilím Husovým vynalézati něco nového, nýbrž učením křesťanským vzdělávati lid a vštěpovati mu pravé pojmy o něm. (Slyšte!)

Základní spor mezi Husem a jeho protivníky ve víře netýkal se než mezi autority papežské, jež připouští i nejnovější ustanovení o neomylnosti papežské. Hus jeví se co kněz vzorného života, jenž nejen slovem, ale i příkladem působil, vystříhaje se všech nemravností, jimiž tehdejší duchovenstvo prosáknuto bylo, přestávaje na skromných příjmech, které se mu dostávaly z nadání kaple Betlémské a z úřadu učitelského na univerzitě (Slyšte!). Sám veledůstojný pán dr. Lenz nezapírá, že mistr Jan Hus byl muž bezúhonný (Slyšte!), mravů ušlechtilých a líbezných, úmyslů dobrých a pln upřímných snah, aby se stala v církvi náprava (Tak jest!). (. . .)

Vynikal vroucími city ku svým přátelům, kteří na něj hleděli jako na vzor i křesťana i kněze, a proto lpěli na jeho ústech (Slyšte!). Ze koncilium kostnické nad Husem vyslovilo soud nesprávný, dovodil Tomek z právního stanoviska tak důkladně, že v této příčině byla poslední a rozhodná slova v procesu Husově pronesena. Sám důstojný pán dr. Lenz ve své knize nemůže jinak než vyjádřiti, než želeť, že s Husem, mužem tak bezúhonným, podobně naloženo bylo (Slyšte!) (. . .).“¹³⁾

Poslanec Šíl pak apeloval na současnou českou šlechtu a zdůrazňoval, že v roce 1415 česká šlechta za Husem stála.

„Tenkrát v Brně a v Praze odbývaly se sjezdy šlechty české a moravské a na těch diktovaly se listy důtklivé králi Sigismundovi, aby dostal bezpečnému glejtu a aby nařídil propuštění Jana Husi a svobodné jeho slyšení. Nařknutí Husovo pokládali páni za nařknutí celého národa (Slyšte! Slyšte!) a koruny české. A po upálení mistra Jana Husi šlechta česká na sněmu pražském roku 1415 protestovala proti nálezu kostnickému (Slyšte!) jako nespravedlivému a jako vynesenému jenom ze zástí proti národu českému (tak jest!) a všemu slovanskému a 452 pánů a zemanů českých přivěsilo pečete k listu tomu. (. . .) Končím a nevím, co bych jiného řekl než slova jinde již pronesená: Nedostane-li se jméno Husovo na muzeum české, ne-

¹²⁾ Tamtéž, s. 917–918.

¹³⁾ Tamtéž, s. 918–919.

stane se žádné neštěstí. Tím se lesku jména mistra Jana Husi ani v cizině ani v srdcích lidu českého neublíží.

Uznáním jména toho ctí se pouze ten, kdo je v úctě má. Skutkem tím padne ale mohutné světlo na jména těch, kteří tu dnes rozhodují a na tuto přítomnou dobu (Tak jest!) a každý, jmenovitě cizinec přišedší sem, vyčte sobě, v jaké tmě, v jaké bídě mravní a duchovní nalézal se český lid. Není to nic nového v dějinách, že se národ styděl za své národní veleduchy, že se za ně hanbil. Ale v takových dobách nemluví se o pokroku národa! (Tak jest! Výborně!). Já činím určitý návrh:

Slavný sněm, račiz se usnísti: Zemskému výboru se ukládá, by učinil, čeho třeba, aby čelo budovy muzejní neslo desku votivní se jménem mistra Jan Husi (Výborně! Hlučný potlesk! Rečníku se gratuluje).¹⁴⁾

Některé interpretace historických událostí v Šilově projevu musely být zejména pro katolickou hierarchii nepřijatelné. Kromě toho však mladočeský poslanec hodil rukavici jak konzervativní šlechtě, když poukazoval na sympatie české šlechty k Husovi, tak i staročechům, protože určitě předpokládal, že staročestí poslanci se neodvážejí podpořit názory, které jsou nepřijatelné pro jejich politické spojení.

Zemský maršálek potom dal hlasovat o Šilově návrhu, který byl podporován dostatečným počtem hlasů.¹⁵⁾ K tematice stavby muzejní budovy pak promluvil mladočeský poslanec Karel Adámek,¹⁶⁾ jehož hlavním tématem byla problematika zadávání prací českým firmám, což byla zásada, kterou však nebylo možné vždy dodržet. Teprve na konci svého obsírného projevu se zmínil o Husově tabulce. Označil téma jednání za pozoruhodnou epizodu v historii zemského sněmu.

Poslanci mají rozhodovat, zda Hus patří či nepatří k nejslavnějším mužům Českého království! Zdůraznil, že v cizině, která toho ostatně o českém národě mnoho neví, jsou známa právě dvě jména – Hus a Komenský, kteří mají i v zahraničí své pomníky. Také u nás máme na Husa památky: Antonín Veith, když v Liběchově zakládal český Slavín,¹⁷⁾ dal sem pořídit Husovu sochu, která z jeho odkazu bude i s jinými sochami přenesena do Panteonu Muzea. Brožíkův Hus je vystaven na Staroměstské radnici, a nikdo netrdí, že to uráží katolický lid. Čeští dějepisci v čele s Palackým a vydavatel Husových spisů K. J. Erben postavili ve svých dílech Husovi pomník. Adámek skončil svůj projev jednoznačnou podporou Šilova návrhu: „Jako po upálení mistra Jan Husi roku 1415 téměř veškerá šlechta česká protestovala proti tomuto skutku, tak dnes s povděkem uvítá veškerý český lid snešení slavného sněmu, aby v průčelí Muzea Království českého vyryto bylo jméno Hus!“¹⁸⁾

¹⁴⁾ Tamtéž, s. 920.

¹⁵⁾ Slovo pak dostal poslanec dr. Jan Kaftan, který byl podle denního pořádku na řadě. Mluvil o regulaci Labe, takže vášně vzbuzené Šilovým projevem se poněkud uklidnily. Pak promluvil poslanec Bedřich Pacák o zadávání prací při stavbu Muzea českým firmám. K témuž tématu hovořil poslanec Václav Němec. Ani jeden z těchto řečníků se o Husově desce nezmiňoval.

¹⁶⁾ Karel Adámek (1840–1918), český spisovatel a mladočeský politik. Poslancem sněmu Království českého v letech 1881–1923, předsedícím zemského výboru v letech 1896–1913, poslancem říšské rady v letech 1879–1900, od roku 1907 doživotním členem panské sněmovny. V 80. letech, tedy i v roce 1889, byl na zemském sněmu členem rozpočtového výboru. Značnou část své politické činnosti věnoval zvelebení rodného kraje.

¹⁷⁾ Slov. Jiří Rak, *Osudy české Walhally*, HT 6–7, 1983–1984, s. 215–238.

¹⁸⁾ Stenografické zprávy sněmu českého, Praha 1889, s. 931.

Další řečník patřil do tábora odpůrců Husovy desky. Byl to doktor teologie, kanovník Klement Borový,¹⁹⁾ poslanec za velkostatkářskou kurii. Projevil nesouhlas s návrhem poslanců Šíla a Adámka a doporučil ponechat záležitost zemskému výboru, protože prý nelze na sněmu hlasovat o všech tabulkách. To však byl návrh poněkud zavádějící, protože ostatní jména se nestala předmětem sporu. Souhlasil s názorem, že Hus měl velké zásluhy o české písemnictví i o teologickou literaturu. Byl to neohrožený muž. Borový kritizoval, že někteří poslanci přijímají katolickou mravouku, ale boj proti katolickým dogmatům považují za pokrok. Avšak podle Borového každý katolík musí věřit v to, co jednou bylo jako článek víry prohlášeno. Rečník pak pokračoval:

„Dovolte, abych přešel k mistru Janu Husovi a uvedl první příčinu (. . .), proč jsem se opřel návrhu pana dra Šíla a jsem toho náhledu, aby na budově muzejní jméno mistra Jana Husi nebylo upevněno (Odpor na levici), a sice ne proto, pá-nové, že učil jiné učení než já jako katolík vyznávám a než tehda katolíci vyznávali – jest tam (. . .) ponavržen náš slavný Daniel Adam z Veveslavína, který také nebyl katolického vyznání, jest tam biskup bratrský, Jan Amos Komenský, a nebude z nás nikdo proti nim ničeho namítati (. . .), ale oni se takovým způsobem, abych tak řekl, smutným, nevyznamenali, jakým se vyznamenal mistr Jan Hus (Bouřlivý odpor vlevo. Hlas: Proti tomu my protestujeme!). Protest tu nic nepomůže, to jest faktum. (. . .)

Ti katolíci tam přijdou, budou se dívat na Muzeum (. . .) a řeknou, „kterak já, katolík, k tomu přijdu, abych zde viděl jméno bludaře, náčelníka bludu“. (Oho! vlevo)“²⁰⁾

Podle Borového husitská doba nebyla zrovna nejslavnější, jak tvrdil Šíl. Hus sice osobně nezavinil všechno to, co se později odehrálo, ale byl „pochodní, kteráž svým žárem zapálila nejen naši Čechii, ale i vůkolní krajiny (On kázal svobodu svědomí na levici), a víte, co z toho vzniklo? (Koncil to udělal! vlevo). Palacký sám to povídá (dr. Šíl volá: To je hrůza! Jiný hlas: To je možné v 19. století! Velké pohnutí!). Podívejte se do historie, naleznete sta budov klášterních, památek uměleckých, budov slavných, které Karel IV. a jiní před ním byli zbudovali, z těch se staly pouze trosky (Perner volá: To vám patřilo!).“²¹⁾

Borového projev vyvolal obrovské vzrušení ve sněmovní síni a ve vzduchu létaly osobní útoky, jako by husitská revoluce byla pouze nedávnou minulostí, někdy se pohybovaly na hranici komična. Z mladočeských lavic se ozývaly výkřiky „papeženci!“ a dr. Vašatý volal: „Ještě dnes byste ho upálili!“ Kanovník Borový nakonec skončil slovy, že navrhuje, aby návrh dr. Šíla byl sněmem zamítnut.

Po Borovém se ujal slova historik, poslanec Václav Vladivoj Tomek.²²⁾ S povděkem přijal, že podle slov předchozích řečníků ve

¹⁹⁾ Klement Borový (1838–1897), kanovník a český spisovatel. Byl horlivě činný jak literárně, tak v politickém a spolkovém životě. Ve volbách do zemského sněmu v roce 1889 získal mandát ve velkostatkářské kurii.

²⁰⁾ Stenografické zprávy sněmu českého, Praha 1889, s. 932.

²¹⁾ Tamtéž, s. 932–933.

²²⁾ Václav Vladivoj Tomek (1818–1905), po Palackém nejslavnější český historik 19. století, autor proslulého Dějepisu města Prahy. Již před rokem 1889 byl politicky činným. V roce 1888 převzal po zesnulém Jirečkovi poslanecký mandát za Nové Město pražské. Jeho projev 25. 11. 1889 mu dosti uškodil. Tomkovo vystoupení bylo jen otevřeným přiznáním jeho starých politických názorů, jeho politického chápání dějin, i když ve svých dílech, v nichž se vždy řídil mluvou pramenů, tak příkré stanovisko nikdy nezastával. Po uplynutí volebního období se již o mandát neucházel.

svých dílech Husově památce neublížil. Tvrdil, že ve svých spisech sice Husovy literární i jiné zásluhy uznal, nicméně že bude hlasovat proti návrhu poslance Šíla. Nato se zvedla bouře nevole v mladočeských řadách. Pak Tomek pokračoval a přiznal opět Husovy zásluhy, avšak pozdější vývoj označil jako dobu rozkolu a mravního úpadku, který vedl až k Bílé hoře, již si cení, protože po ní bylo dosaženo náboženské jednoty. Následoval značně kontroverzní výrok:

„Jsem bez obalu vyznavačem svobody náboženství, ale kdyby bylo se úplně podařilo obrácení našeho národa na katolickou víru, byl by to prospěch velký pro jednotu našeho národa. Převratem oním hrozným, který nás tolik stál (...), dosáhli jsme duchovenstva upřímně s národem smýšlejícího, které bylo jedním z hlavních faktorů našeho novovzkříšení (Tak jest!), které jest takřka jediné u všech národů evropských.“²³⁾

Tomek dále uvedl, že bere ohled na šlechtu, duchovenstvo a „katolický lid“. Jako odpověď se ozývaly výkřiky některých poslanců, že jsou katolíci, ale že s tím nesouhlasí. Řečník svůj projev zakončil slovy, že „naš lid nedovede po takovéto debatě rozeznati, zdali, kdybychom k tomu svolili, aby teď teprve jméno Husa tam bylo vřaděno, se to stalo pro uznání pouze literárních jeho zásluh, čili se to stalo kvůli protikatolické demonstraci (Výborně!). Proto budu hlasovati proti návrhu dra Šíla.“²⁴⁾

Jelikož atmosféra ve sněmovní síni začala být poněkud bouřlivá a mladočeští poslanci své odpůrce ustavičně přerušovali, vstoupil do diskuse nejvyšší zemský maršálek a prohlásil, že Šílov návrh byl podán ve formě rezoluce, která byla dostatečně podporována a tím odkázána k jednání rozpočtové komise. Podle jeho názoru už tedy o ní nemůže být hlasováno.

Dalším řečníkem ve sporu o Husovu desku byl poslanec probošt dr. Antonín Lenz.²⁵⁾ Přihlásil se do debaty, jak sám řekl, protože jeho jméno uvedl ve svém projevu poslanec Šíl. Dále prohlásil:

„To jest pravda historická a já mohu doložit, že on (Hus) je z haeresiarchů jediný, jehož povaha ve mravním ohledě byla bezúhonná; já také (...) lituji, že Hus byl na smrt odsouzen, ale katolická církev Husa na smrt neodsoudila. On byl světskému rameni vydán, tak to stojí v mé knize.“²⁶⁾

Následovala bouřlivá veselost, kterou zemský maršálek musel krotit slovy: „Nepřerušujte řečníka, sice volati vás budu k pořádku!“

Poslanec Lenz pak pokračoval a mluvil o své knize: „Já měl ten účel, bych dokázal, že kostnický sněm spravedlivě za kacíře a bludaře vyhlásil Jana Husa, a důkaz můj jest pracný, já pracoval na té knize mnoho let.“ Tento výrok, umožňující dvojí výklad, vzbudil neobyčejné veselí. Řečník se dále opíral o svou knihu a tvrdil, že všechny věty, které byly Husovy v Kostnici vytýkány, se v jeho spisech skutečně nacházejí a že byl skutečně usvědčen jako kacíř. Žádná církev by prý nemohla

obstát, kdyby bylo dovoleno jednat, jako jednal Hus. I Borový a Tomek ve svých projevech dokázali, jakou zkázu jeho učení způsobilo. „A jestliže Hus pouze jenom neúhonného charakteru byl a přitom takové bludné věci předkládal, nemohu jako kněz s tím souhlasiti, (...) aby osoba Jana Husi jako kněze byla ctěna, ačkoli s tím souhlasím, že má velké zásluhy o písemnictví české. Vždyť jsem spisy jeho veškery četl jako snad málokdo.“

Já tedy nemohu souhlasiti, aby i jemu čestná deska na Muzeu národním byla postavena.“²⁷⁾

Po Lenzovi se ujal slova staročeský poslanec Jan Kvíčala,²⁸⁾ který měl k problematice stavby Muzea z dosavadních řečníků nejvíce co říci. Jeho projev se zabýval hlavně stavbou Muzea, jeho výzdobou a dodržováním zásady zadávání zakázek českým firmám. Teprve pak se zmínil o votivní desce a přiznal, že Husovy literární zásluhy jsou značné, a kdyby se věc posuzovala jen z tohoto hlediska, nepochybně by se jeho jméno na budově ocitlo. Avšak je zde i jiný aspekt, totiž že by se to dotklo značné části veřejnosti. Takové mínění snad – podle Kvíčaly – vládne nepravem, ale je jisté, že jeden důležitý stav v národní organizaci, totiž duchovenstvo, byl by tím dotčen. A duchovenstvo podle řečníka jistě stojí za to, aby se na ně bral ohled. Z toho důvodu zemský výbor rozhodl, aby byl přijat seznam jmen, který přednesl jednatel muzejního výboru. Kvíčala soudil, že výklad, který podal poslanec Tomek, má velkou váhu a platnost, a přiznává, že při hlasování v zemském výboru se řídili míněním, které přednesl Tomek.

Oba staročestí řečníci Tomek a Kvíčala se tedy k odpůrcům Husovy desky připojili ani ne tak z vlastního přesvědčení, jako z důvodů politické taktiky. Tím demonstrovali svoji závislost na katolické hierarchii a šlechtě a ukázali, že ani v takovéto nacionálně choulostivé otázce nedovedou zachovat vlastní stanovisko. Zároveň tak porušili staročeskou neutralitu ve sporu, kterou později zdůrazňoval staročeský tisk, i když je pravda, že z vůdcích politických osobností národní strany k věci nepromluvil nikdo.

Ke slovu se pak dostal mladočeský poslanec MUDr. Edvard Grégr,²⁹⁾ strhující řečník. Přednesl plamenný a dlouhý projev plný patosu. V úvodu souhlasil s tím, co řekl poslanec Šíl, a prohlásil, že veškeré pokusy vymazat Husa z paměti českého národa jsou a budou

²⁷⁾ Tamtéž.

²⁸⁾ Jan Kvíčala (1834–1908), český filolog. V roce 1880 zvolen poslancem říšské rady, roku 1881 do zemského sněmu. V letech 1883–1896 byl přisedícím zemského výboru. Zde získal velké zásluhy o zbudování nové muzejní budovy. Brzy po své volbě za přisedícího vypracoval příslušné sněmovní zprávy, takže otázka stavby nové budovy, o níž se ve sněmu poprvé jednalo v roce 1864, se díky jeho energickému postupu rychle řešila. Byl také předsedou muzejního stavebního komitétu a měl na vývoj monumentální stavby rozhodující vliv.

²⁹⁾ MUDr. Edvard Grégr (1829–1907) vystudoval sice medicínu, ale po obnovení ústavnosti počátkem 60. let byl zcela stržen do víru politického života. Již roku 1861 byl zvolen do českého zemského sněmu v kurii venkovských obcí za okres Vysoké Mýto, Skuteč a Hlinsko, roku 1885 přijal mandát na říšskou radu za podřípské okresy. Podílel se rovněž na žurnalistickém podnikání svého bratra Julia, majitele Národních listů. Jak na říšské radě, tak i na sněmu byl vždy rozhodným mluvčím národní strany svobodomyšlné a pro své řečnické kvality se těšil sympatiím.

²³⁾ Stenografické zprávy sněmu českého, Praha 1889, s. 934.

²⁴⁾ Tamtéž.

²⁵⁾ Antonín Lenz (1829–1901), vyšehradský probošt a zemský prelát. Již v 60. letech se začal zabývat učením mistra Jana Husa a jeho životem a v roce 1875 vydal dílo Učení Jana Husi a jeho odsouzení na sněmě kostnickém. Publikoval více než 50 teologických, historických a polemických spisů. Ve volbách roku 1889 získal mandát v zemském sněmu a téhož roku byl jmenován doživotním členem panské sněmovny říšské rady. Zvláště podrobně se zabýval učením českých bratří, Jana Amose Komenského a Petra Chelčického, jimž věnoval několik monografií. Do sporu o Husovu desku zasáhl také v roce 1890 polemickými bružurami.

²⁶⁾ Stenografické zprávy sněmu českého, Praha 1889, s. 936. Řečník se zde odvolával na svou práci Učení Jana Husi a jeho odsouzení na sněmě kostnickém.

marné. Citoval slova F. L. Riegra, kterými v minulosti tento staročeský vůdce vyzdvihoval Husovu památku, a současně pochyboval o tom, že Rieger, který Husovi „takový veliký pomník ve svých řečech postavil“, bude hlasovat pro votivní desku. Pak se Grégr pustil do české historie, kde viděl dva proudy: zhoubný směr feudálně-šlechticko-německý a českoslovansko-demokratický, který vždy národ zachránil. Vyvracel tvrzení, že by Husova deska mohla většinu lidu pohoršovat. Význam diskuse hodnotil takto:

„Ale tato debata má ještě jiné dobré stránky, pro které jí nelituji. My jsme z této debaty opět poznali, jaký duch vane z těchto lavic proti nám (Výborně! Hlas: Římský! Tak jest!). (. . .) Pánové (. . .), jak chcete, abychom vám svěřili naše národní školy (Výborně! Potlesk), pak chcete, abychom té hierarchii, která dnes takto mluví proti Janu Husovi a která by ho ještě dnes upálila, kdyby mohla (Tak jest! Výborně! Hlučný souhlas), abychom této straně svěřili vychování své mládeže? (. . .) A konečně, pánové, když mluvíte o pohoršení, které by tím povstalo u katolíků, o urážce, která by se tím stala náboženskému citu našemu, vždyť nejsou samí katolíci také v českém národě (. . .). Nechcete-li urážeti náboženské city, nemáte urážeti náboženské city našich evangelických krajanů.“³⁰⁾

Edvard Grégr dále zdůraznil, že Husův význam spočívá především v jeho zásluhách o vědu a literaturu. Jeho dogmatické spory s církevními autoritami dnes už nemají takový význam. A Muzeum je panteonem především mužů, kteří se zasloužili o českou vědu, umění a jazyk, a mezi tyto muže v první řadě patří mistr Jan Hus. Dále se řečník věnoval Husovu významu pro současnost:

„Pánové, mně není, jak pravím, mistr Jan Hus reformátorem náboženským, pro mne má větší cenu v nynějších poměrech jako reformátor v literatuře, jazyku a ve vědě (Výborně!).

A proč stavíme, milí pánové, pomníky slavným mužům a proč, pánové, zveřejňujeme i jejich jména v kovu a kameně? Myslím hlavně proto, aby sloužili za příklad živoucí generaci naší a hlavně za příklad mladší generaci. Nuže, pánové, tu se vás táží, zdaž není mistr Jan Hus osobou takovou, která může sloužit za skvělý vzor a za skvělý příklad naší mládeži (Výborně!), bez ohledu, jak jsem pravil, na jeho náboženský směr. Mistr Jan Hus může být skvělým příkladem naší mládeže (Výborně!), poněvadž v něm vidíme vlastence nejčistší povahy naplněného pravdou a upřímnou láskou ke své vlasti a ke svému národu (Výborně, tak jest! Potlesk), poněvadž v něm vidíme muže nejčistších mravů, jak i z protivné strany mu bylo svědectví dáno (Výborně!), a muže nejvznešenějších ctností občanských, poněvadž v něm vidíme badatele hlubokého a neúnavného (Tak jest!), kterému jest nejvyšším cílem domáhat se pravdy, a když se jí dle svého přesvědčení dobádal, neštítí se jí veřejně a před celým světem hlásati (Výborně! Hlučný potlesk).

Nuže, pánové, není to skvělý příklad občana a není právě v těch našich bídných dobách takových příkladů zapotřebí? (Tak jest!). Nepotřebujeme, pánové, příkladu Husova v dobách chabého oportunismu, který nyní svět ovládá, nepotřebujeme takových příkladů, když vidíme denně, že mužové své přesvědčení obětují svému zisku (Tak jest, bouřlivá pochvala) a je zapírají (. . .) a že jenom tenkrát dávají je na odív, když myslí, že si tím nekazí kariéru, ani se nestanou neoblíbenými nahoře u vyšších.“³¹⁾

Edvard Grégr přenesl problém do roviny společenského života. Zatímco oba hierarchové se na věc dívali z hlediska čistě teologického a Kvíčala a Tomek se domnívali, že tento jejich pohled by měl být

respektován, Grégr tato hlediska prohlásil za nedůležitá a neaktuální a ve svém projevu Husa představil jako vlastence a příklad „občanské statečnosti“. Jako by zde nastavoval zrcadlo staročeskému oportunismu a současně nacházel vzor pro mladočeskou neústupnost a radikalismus, který se v posledních letech stal hlavní taktickou zbraní národní strany svobodomyšlné.

Sněmovní debata o Husově desce se již chýlila ke konci, ale nejostřejší slova měla teprve zaznít. O slovo požádal zástupce konzervativního velkostatku, třicetiletý poslanec kníže Karel Schwarzenberg,³²⁾ a svůj projev hned v prvních slovech ostře namířil proti mladočeské straně a jejím poslancům. Řekl, že doufal, že nebude muset mluvit, ale když poslanec Šil držel řeč „ad maiorem gloriam mistra Jana Husi“, zmínil se i o šlechtě. Je koneckonců rád, že k diskusi došlo a že z mladočeské strany zazněly takové projevy. Doufal, že když mladočeši ve větším počtu vstoupí do sněmu, že se umírní, ale nestalo se to. „Nabyl jsem názoru o vaší straně, kterého velice lituji“,³³⁾ řekl Schwarzenberg. Šlechtická strana má pochopitelnou averzi vůči husitům. Některé Husovy zásluhy jsou sice nesporné, ale jeho činnost nebyla jen filologická a literární, ale také teologická a nepřímo politická, která měla zhoubné následky.

„Učení Husovu připadá vina za husitské války, za válku třicetiletou, vůbec za ony neblahé náboženské boje a rozbroje, za ono neštěstí, které následkem oněch nesvárů a válek na náš národ se sneslo. (Dr. Šil: To jest omyl, to není pravda!).

Nepřavím, pane doktore, že jest to vinou Husovou, nýbrž jeho učení, a to popírati nelze, že husitské učení není nic jiného než komunismus 15. století, to jest věcí více méně známou.

Pánové, neváhám říci, že s tím souhlasiti nemohu, vy vždy na to poukazujete, že husité jsou pýchou našeho národa a že oni jsou prvními hrdiny našeho národa, na které bychom v první řadě pyšnými býti mohli. Mezi husity bylo na počátku onoho hnutí mnoho charakterů ctihodných, však husité bohužel zvrhli se brzy v tlupu lupičů a žhářů. (Oho!). Myslím, že z té příčiny nebudete se diviti, když u nás panuje averze proti husitismu, a budete-li se prohlašovati za husity, my vám budeme nejkřivějšími nepřáteli (. . .).“³⁴⁾

Kníže Schwarzenberg tedy vyhlásil doslova válku mladočechům. Výrok o „tlupě lupičů a žhářů“ vzbudil ovšem ve sněmovně značné vzrušení. Když se atmosféra poněkud uklidnila, pokračoval řečník ve svém militantním projevu a kritizoval apel na českou šlechtu, který se objevil v projevu poslance Šila. Zdůraznil, že dnešní šlechta, to nejsou potomci husitů a protestantů, ale katolických rodů.

„Nedovedu si představit“, pokračoval dále Schwarzenberg, „umístění Husovy desky na budově muzejní jinak než jakožto oslavení nejen působnosti mistra Jana Husi ve směru filologickém, nýbrž též co oslavení a oživení upomínky na jeho činnost, která vyvolala účinky, o kterých jsem se již dříve zmínil (. . .). A jelikož by deska ta nebyla jenom upomínkou na mistra Jana Husa a jeho – rád tomu věřím – zcela vážnou, ctihodnou a nejvyšší ctnostnou osobou, poněvadž by to byla také upomínka na ony

³²⁾ Karel Schwarzenberg (1859–1913), syn dědičného člena panské sněmovny stejného jména. Do českého sněmu zvolen roku 1889 za nespověnský velkostatek jako kandidát konzervativní šlechty.

³³⁾ Stenografické zprávy sněmu českého, Praha 1889, s. 946.

³⁴⁾ Tamtéž.

války náboženské, jichž opakování my si nepřejeme. Z té příčiny jsem rozhodně proti tomu, aby se na Muzeum, které má přece býti znakem kultury a klidného vývoje naší vlasti, dostalo něco, co by vždy vyzývalo k novým válkám náboženským a co by uráželo náboženský cit každého katolíka (Výborně! Bravo!). Z té příčiny dovoluji si navrhnouti slavnému sněmu následující rezoluci:

Slavný sněme, račiz se usnísti: Zemskému výboru se ukládá přísně k tomu hleděti, by vyzdobení budovy muzejní v ničem neuráželo náboženský cit většiny obyvatelstva Království českého.³⁵⁾

Nejvyšší zemský maršálek pak dal hlasovat, kdo tento protinávrh podporuje. Zvedlo se stejně jako při Šilově návrhu dost rukou, takže byl podporován dostatečně.

Posledním řečníkem v Husově debatě nebyl nikdo jiný než František Ladislav Rieger, který se přihlásil k věcné opravě. Uvedl na pravou míru slova, která jako jeho výrok citoval ve svém projevu Edvard Grégr, a nakonec na adresu mladočechů dodal:

„Kdyby ale tato vznešená postava naší historie nyní mezi námi se zjevila, táži se, zdali by řekla, že tito jsou jeho důstojní nástupcové a následovníci jeho hlubokého náboženského přesvědčení (Na levici ironicky: O Vás by to řekl! Nepokoj). Ta velebná říza jeho velké mravní povahy má vám sloužiti jen k tomu, abyste ji rozstavili a z toho čistého kovu udělali pro sebe malý politický kapitál.“³⁶⁾

Staročeský vůdce zde otevřeně odhalil, o co mladočechům nepochybně také šlo. Není se co divit, že rekonstrukce sněmovní debaty následujícího dne v mladočeských listech tato Riegrova slova neobsaňovaly, ale končily provokativním a netaktickým vystoupením mladého šlechtice.

Sněmovna se vyprázdnila, ale tím vše neskončilo. Spor se přenesl na veřejnost, především na stránky novin a časopisů. Mladočeši se rozhodli, že se Husa rázně zastanou, a pochopili přitom, že Schwarzenbergova slova byla pádným argumentem pro jejich kritiku staročeské aliance s českou historickou šlechtou.

Netrp toho, národe český!

Dne 26. listopadu 1889 se objevil na první straně Národních listů úvodník s názvem Banda lupičů a žhářů. Podle autorova názoru měla mladočeská žurnalistika pravdu, když v minulosti kritizovala povahu historické šlechty a „ostatních spolutelů“ české politiky, tedy církevní katolické hierarchie. Včerejší sněmovní debata to dokázala. Následoval komentář k průběhu jednání z 25. listopadu:

„Možno-liž, aby dnes, na sklonku století devatenáctého, panovala taková nesnášenlivost zelotická ve vlasti Husově, aby sněm český dnes váhal vzdáti spravedlivou úctu neskonalým zásluhám muže, kteréhož nám závidí celý vzdělaný svět . . .?“ Názory kanovníků Borového a Lenze nikoho nepřekvapily, „od těch to neboli“, ale překvapili jiní:

„Tu vyzdane ze strany staročeské poslanec – c. k. vládní rada a historiograf pan W. W. Tomek – i počne namáhavě naříkati na žalostné přý následky husitismu

pro život národa a končí povzdechem: kéž by se bylo po Bílé hoře podařilo obracování národa českého na katolictví ještě dokonaleji a úplněji! Při ohybném tom výroku, nad nímž posud trneme, bezděky padl zrak náš na sedícího Tomkovi po boku vůdce strany staročeské, dra Riegra, zdali povstane, aby jménem své strany protestoval. (. . .) Avšak pan dr. Rieger ani slovem nehlesl proti Tomkovi.“

Další staročech Kvíčala opět hovořil proti Husovi. „Už zbývalo jen, aby ještě vpadla šlechta do toho papežského staročeského chóru. A ona vpadla! Mladý princ Karel Schwarzenberg, týž, který již uznává prosincovku za právo, za potlesku ‚historické šlechty‘ spustil takovou fanatickou polemiku proti Husovi a husitismu, že by stínové Lamormainův, Koniášův a Huertův mohli jej zlíbat (. . .). Tak konečně odhodili ti naši ‚nejvěrnější spojenci‘ svou kukli (. . .).“³⁷⁾

Autor úvodníku ukazuje, že historická šlechta se postavila na stanovisko, na němž stál „nejzuřivější nepřítel náš, utramontán Konstantin Höfler“³⁸⁾ proti němuž vystupoval Palacký. Národní listy končí svůj vášnivý úvodník slovy namířenými do středu staročeských řad: „Tážeme se: může po tomto zhanobení národa českého býti ještě upřímných Čechův, aby vydrželi bez zardění v táboře strany staročeské? Jsme přesvědčeni, kdyby dr. Palacký z hrobu vstal, že by první odpadl od strany, která by chtěla být za jedno s těmi (. . .), kdož naše bojovníky boží zápasivší za svobodu slova božího a právo jazyka slovanského nazývají na sněmu českem – ‚bandou lupičů a žhářů!‘“³⁹⁾

Staročeská žurnalistika pochopitelně podobnou reakci očekávala, a tak tedy současně s Národními listy vypálil svou salvu na protivníka staročeský Hlas národa. Dne 26. listopadu referoval v článku Sněm království českého XXVIII. o průběhu jednání. Kritizoval údajnou nekonstruktivnost mladočeských poslanců během celého jednání sněmu od 10. října až do 25. listopadu 1889.

„Nejenom výtržnost, která této činnosti mladočeských poslanců dnes byla přirozeným závěrkem, nýbrž celá dlouhá debata dnešní je ilustrace poměrů, které by aspoň poněkud rozmyslným přívržencům mladočeské strany měly již postačiti, aby se otázali sebe samých, kam má národ náš dospěti, nikoli politikou mladočeskou – té prostě vůbec není, ale agitací grégrovské koterie.“⁴⁰⁾

Staročeský deník líčil dále události kolem Husovy desky na muzejní budově a dal najevo, že Husova votivní deska zdaleka nestojí za takovou aférou. Dokazoval, že vlastně není rozdílu v názorech na Husa mezi staročechy a mladočechy. Vždyť i mladočeští poslanci se opírali o výroky předních mužů národní strany, Palackého, Tomka a Riegra.

„Rozdíl mezi našimi stranami bez ohledu na možné odchylky jednotlivců – jest u věci té pouze jediný: mladočeská strana činí z vážné historické upomínky heslo stranického boje destruktivního, bořivého, čeho se národní strana svědomitě, vlastenecky vystříhá. Strana velkostatkářská, jak církevními příslušníky, tak vynikajícími aristokratickými členy svými ne teprve od dneška, nýbrž již od dávna s velikou rozhodností manifestuje přísné náboženské stanovisko, s kterým se nedá srovnati úcta k hlavním rysům působení Husova. Dělitkem tu jest zcela nepochybně stanovisko náboženské, o kterém si každý vlastenec za klidné rozvahy jistě přeje, aby se nestalo praktickým dělitkem v politickém životě národním.“⁴¹⁾

³⁷⁾ Národní listy, 26. 11. 1889.

³⁸⁾ Konstantin Höfler (1811–1897), německý historik, který působil na pražské univerzitě v letech 1852–1881. V politickém zápase mezi Čechy a Němci v Praze patřil mezi nejhrořivější bojovníky za německé požadavky. Poslancem českého zemského sněmu byl v letech 1865–1869, ale svého mandátu se vzdal pro nesouhlas s převládajícím liberalismem. V letech 1871–1872 působil jako rektor univerzity.

³⁹⁾ Národní listy, 26. 11. 1889.

⁴⁰⁾ Hlas národa, 26. 11. 1889.

⁴¹⁾ Tamtéž.

³⁵⁾ Tamtéž, s. 947.

³⁶⁾ Tamtéž, s. 948.

Spory náboženského charakteru však nikdy nevyústily v trvalou roztržku, i když se už v minulosti vyskytly, a Hlas národa uvedl například Husovy oslavy v roce 1869, které vzbudily nelibost v přísně katolických kruzích. Církevní hodnostáři a šlechta projevíli názory, které přece nikoho nemohly překvapit. Příkrá slova knížete Schwarzenberga hodnotil staročeský deník eufemisticky jako projev názorů „ve formě co nejrozhodnější“. Vždyť stejně smýšleli i katoličtí vlastenci mezi nimi například Bohuslav Balbín a Tomáš Pešina z Čechorodu, „jejichž rozhodné myšlení a působení národní zachovalo půdu našemu národnímu vzkříšení, a proto dovedeme ctíti každé osobní přesvědčení, dovedeme je srovnati i s českým vlastenectvím a tedy ještě snáze s upřímným spojenectvím s českým národem (. . .). Necháváme ve své váze, bylo-li třeba v nynějších poměrech právě z tabulky s Husovým jménem činiti obtěžkavá zkouška ústupnosti, kterou politická strana česká má a musí míti ke svému katolickému křídlu.“⁴²⁾

Staročeský list apeloval jako již tradičně na jednotu národa, která by z takovýchto nezávažných důvodů neměla být narušována, a kritizoval chování mladočeských poslanců ve sněmovní síni. Schwarzenberga Hlas národa kritizuje jen v náznacích:

„České katolictví konzervativní šlechty nevyjádřeno asi nikdy ještě s takovou vřelostí historické tradice své, arci ani nikdy též s takovým překypěním polemické horlivosti (. . .). Přitom padla o době husitské slova, která ani jako osobní projev řečníkův nemohou přispět k utišení myslí. Jádru věci se ovšem jimi nemění. Princ Schwarzenberg vypovídal boj „novému husitství“, ale kdo by se byl nesmál, když pan profesor Tilšer volal: „Ano, my jsme husité!“ Princ Schwarzenberg přehlédli, že hází rukavici božím bojovníkům z divadelního inventáře (. . .).

Národní strana stála mimo boj. Ukázala prostě na potřebnou snášenlivost a na žádoucí ohledy ke katolické části národa, ale byla daleka krajních názorů z pravice pronásledných. Nehlasovala ani pro mladočeskou ani pro velkostatkářskou rezoluci, vidouc v obou zbraně, které by měly být pověšeny na stěnu.“⁴³⁾

Avšak brzy se ukázalo, že tato neutralita byla velkou politickou chybou, ne předností staročeské strany. Nota bene tato neutralita platila jen pro hlasování o rezolucích, protože v debatě zástupci staročeské strany hovořili, a přitom se Husa ani v nejmenším nezastali. Vedení Hlasu národa si také zřejmě neuvědomilo, že mladočeši nikdy nesdíleli názor, že je nutné na politické spojence z řad konzervativního velkostatku brát bezpodmínečný ohled, a zejména v 80. letech tuto alianci silně napadali. A dalo se předpokládat, že události v českém sněmu jim poslouží k tomu, aby nevhodnost a neperspektivnost této aliance dokumentovali. Zdaleka přece nešlo jen o Husa.

Dne 28. listopadu 1889 zaútočily Národní listy především právě na šlechtu. V úvodníku Netrp toho, národe český! využily netaktického Schwarzenbergova výroku především ke kritice tradičního spojenectví staročechů a konzervativního velkostatku.

Národní listy tu nikoli bez patosu líčily, jak šlechta v minulosti neblaze ovlivňovala českou politiku, kam tlačila staročechy a jak štvála proti národní straně svobodomyšlné. Poměr českého národa a historické šlechty přirovnává mladočeský deník k „alianci jezdců s koněm, při čemž v úlohu osedlaného a uzdou spjatého oře odsuzován vůčihledě národ náš (. . .). Bylo nám vyčítáno, že prý chceme národ pozbaviti mocného, ba jediného spojence. Vyčítka to nespravedlivá. My byli a jsme podnes náhledu, že pro spásu svou, nemaje jiného zbylí, může se národ spřáčovati s kýmkoli, třeba i s ďáblem, — ale musí dáti sobě pozor, aby ho nezal! V tom vězela podstata rozdílu politiky naší od politiky staročeské vzhledem k oné „naší šlechtě.“⁴⁴⁾

⁴²⁾ Tamtéž.

⁴³⁾ Tamtéž.

⁴⁴⁾ Národní listy, 28. 11. 1889.

Zbývalo už jen poznat šlechtu co do její náboženské tolerance, a to se nyní stalo. Úvodník končil rezolutním prohlášením: „Tot' bychom nebyli věru hodnými těch slavných otců a mučedníků svých, kdyby zde naše hrdost nevzpřímila se a neozvala se. Nikoliv: Hus musí míti desku pamětní na Muzeu českém a bude jí míti. O to se již národ český ozve a postará.“⁴⁵⁾

O den později, 29. listopadu 1889, Národní listy v úvodníku zvaném Trvalému uctění památky mistra Jana Husi nepřímo vyzývaly ke stavbě pomníku tomuto velikému muži. Článek sice hovořil jen o trvalém uctění památky, ale z další strany, kde byly uveřejněny dopisy nabízející finanční prostředky na stavbu pomníku a vyžadující jeho stavbu, vyplývá, že mladočeši vzali problém uctění Jana Husa zcela vážně. V témže čísle vychází i dlouhá báseň Za český lid (pod šifrou B. K.), útočící proti šlechtě.

Dne 29. listopadu však vyšel také Hlas národa s úvodníkem Lžihusitská bouře!, který byl ostře namířen proti politické taktice mladočeské strany. Mladočeši prý na sněmu vztyčili „prapor lžihusitský“ a teď s ním chodí po Čechách. Památka mistra Jana Husa byla poháněna a oni se jí zastali, takže si nárokují vděčnost národa. Národ je podle mladočeské agitace povinen „opustit prapor strany národní a k nám se přivinouti“, neboť staročechy prý zradili. Podle Hlasu národa to však není poprvé, co mladočeši takto demagogicky vystupují. Každý soudný člověk musí poznat, že památky mistra Jana Husa se ujímají „náboženští paňácové bez víry a náboženského přesvědčení“.

Podle staročeského deníku není možno činit staročeskou stranu odpovědnou za Schwarzenbergův výrok. Naopak jej vyprovokovala „ona společnost, z jejíhož středu ozývaly se provokace o papežencích“. Národ čekají ještě velké zkoušky a bude muset vykonat ještě velké činy, aby se domohl svých práv. „Před námi leží státoprávní program, a mladočeská politika lžihusitskou bouří proti šlechtě připravuje jeho provedení. Kdo pak nám k tomu všemu má pomoci?“⁴⁶⁾ s kterými spojenci chceme toho všeho dosáhnouti?“⁴⁷⁾

Hlas národa vlastně obvinil mladočeské poslance, že svým chováním ve sněmovně vyprovokovali Schwarzenberga k výroku o bandě lupičů a žhářů. Následujícího dne, 30. listopadu 1889, provedly Národní listy protiútok úvodníkem Čím mladočeši už opět jsou vinni? a dokazovaly, že staročechy nesou spoluzodpovědnost za ostrá slova poslance konzervativního velkostatku ve sněmovně.

„Mitgefangen, mitgehangen“, zajisté jest heslo všech středověkých rytířův, jichžto zdatným potomkem jest mladý kníže Karel Schwarzenberg, a staročechští politikové jsou a na věky zůstanou plnou měrou před národem českým a před celým světem odpovědni za tu potupu. (. . .) Politikové staročechští jsou dle výroku dra Mattuše s kurií velkostatkářskou na sněmě zemském jediná strana týchž cílův, a kníže Karel

⁴⁵⁾ Tamtéž.

⁴⁶⁾ Toto stanovisko zcela odpovídá názoru Františka Ladislava Riegra, staročeského vůdce, který se domníval, že politické spojenectví mezi českými liberály a českým konzervativním velkostatkem je nezbytné, protože jenom tak mají české snahy naději na splnění, jen tehdy je bude vláda a zejména císař brát vážně: „Kdyby šlechta nešla s námi, podezírali by nás jako nebezpečné rebelanty a revolucionáře. Vždyť u nás vše záleží na přání císařově a konstitucionalism je jen na oko“. Jan Heidler — Josef Šusta, Příspěvky k listářím dra F. L. Riegra II, Praha 1926, s. 404.

⁴⁷⁾ Hlas národa, 29. 11. 1889.

Schwarzenberg mluvil tedy o husitech také jménem jejich a oni nemají nyní práva vyžadovat se z odpovědnosti za jeho „příkrý“ výrok. Jestliže s tímto jeho výrokem nesouhlasili, měli příležitost i povinnost, aby to panu knížeti byli dali najevo hned na místě, ve sněmě. Tam se náleželo, aby mu dali vědět, že za jeho výrok hnerou na sebe žádnou odpovědnost; nynější nějaká vytáčka v jejich časopise nemá ani nejmenší ceny. (...) Nyní už není žádná otázka: chcete-li nebo nechcete-li za ni býti odpovědny, vy za ni odpovědny jste. Když jste dovedli okamžitým pokřikem dávat najevo svůj odpor proti řečníkům národní strany svobodomyšlné, mohli a měli jste svou nevoli také mladému knížeti Karlu Schwarzenbergovi projevit za jeho i vaše předky svrchovaně urážející a potupující řeč, jen jen soptící feudálním pychem a náboženskou nesnášenlivostí.“⁴⁸⁾

Zatímco v prvních dnech po osudném 25. listopadu 1889 byl žurnalistický duel mezi Národními listy a Hlasem národa aspoň částečně vyrovnaný, brzy se staročeský deník dostal do defenzivy. List Julia Grégra zahájil mohutnou celonárodní kampaň za vybudování Husova pomníku, kdežto staročeši se ve svých žurnálech jen bránili, a to argumenty stále chatrnějšími.

Mezitím se spor dostal i na pořad jednání městské rady pražské. Radní Vojta Náprstek 29. listopadu 1889 navrhl, aby rada doporučila sboru obecních starších rezoluci, v níž by dal jasně najevo, že doufá, že mezi jmény na muzejní budově nebude scházet jméno mistra Jana Husi.

Dne 1. prosince 1889 Hlas národa opět stereotypně opakoval, že výrok mladého knížete vyprovokoval poslanci národní strany svobodomyšlné. Schwarzenberga omlouval a vzal si k tomu na pomoc katolický tisk: „Zajímavost jest, že sám list katolický, týdeník ‚Pražské večerní noviny‘, výrok ten jmenuje ‚soukromým soudem‘ řečníkovým. Velmi pozoruhodno také jest, že i orgán katolické strany moravské, brněnský ‚Hlas‘, památku Husovu pokládá za zneuctěnou dotěravou agitaci mladočeskou, řka o náčelnících mladočeských, že by nebyli hodni rozvázati řeménky obuvi Jana Husi.“⁴⁹⁾

Následujícího dne, 2. prosince 1889, staročeský deník v článku Vlastní podstata „husitské“ agitace mladočeské lapidárně líčí názor vedení strany na spojenectví se šlechtou:

„Dr. Mattuš zcela správně řekl, že strana národní a klub velkostatkářský tvoří vlastní jednu stranu. To také byla pro národ český jediná cesta možnosti, aby v poměrech daných pracoval s úspěchem nějakým v splnění snah svých politických a národních. Kterak chce národ český na sněmu českém nabýti většiny bez velkého statku? (...) Komu není jasno, že rozkoem mezi stranou národní a konzervativní šlechtou došlo by k úplnému zvrácení programu národního a státoprávního, že by jim nastala doba děsných zmatků a pohroma, kteráž všechny tužby a ideály jednou ranou zabíjí?“⁵⁰⁾

Historický vývoj měl však již za několik let ukázat, že tyto politické koncepce neměly v této době žádnou perspektivu. Volby do říšské rady v roce 1891 úplně smetly staročechy z politické scény a vliv konzervativního velkostatku, který se časem stále více vzdaloval českým národním zájmům, také upadal. Ve sporu o politickou úlohu české historické šlechty byli jistě blíže pravdě mladočeši.

Spor o Husovu desku zaregistrovala zajímavým způsobem i pražská německá žurnalistika, přestože němečtí poslanci se již třetí rok jednání

českého zemského sněmu neúčastnili. Nezávislý list Prager Tagblatt například uveřejnil ve svém čísle z 26. listopadu 1889 znění celé sněmovní debaty jako české listy. Uvedl ji slovy: „Včera se v sněmovním sále zemského sněmu zjevil duch Jana Husa; nalezl vlevo nadšené chvalořečníky a vpravo vážné soudce.“ O tři dny později, 29. listopadu, uveřejnil tento německý list v rubrice Z českého tábora (Aus dem czechischen Lager) pozoruhodné hodnocení události z oficiálního německého listu Norddeutsche Allgemeine Zeitung. Konstatoval, že debata o Husovi jasně ukázala pozice, které zaujímají jednotlivé politické strany a skupiny v Čechách, a uvedl, že postoj, který staročeši zaujali, jim politicky moc neprospěje.⁵¹⁾

Snad nejpozoruhodnější reakce na Husovu aféru pochází z realistickeho Času. Realisté totiž v té době sice stáli nad stranami, ale současně tehdy jednali o spojení se staročeskou stranou, takže z jejich hlediska byla událost, která stála staročeskou stranu tolik politické prestiže, velmi významná.⁵²⁾ Realisté výsledky sněmovní debaty pozorně sledovali. Dne 27. listopadu 1889 večer psal Josef Kaizl Karlu Kramářovi do Vídně:

„(Prof. dr. Ant.) Rezek vyprávěl, že mu dnes kdosi vyprávěl, že na jednom z nových dvorských muzejí ve Vídni jsou tabulky se jmény výtečníků – a mezi těmi výtečníky že jsou také Luther a Melanchton. Prosím, jděte ihned se tam podívat a hned nám telegrafujte. Jsou-li tam ta jména, telegrafujte a no, nejsou-li, telegrafujte ne (abychom v pátek věděli, že ano neb ne, a mohli list klidně uzavřít). Vidíte, že by to byl krásný trumf ve Směsi.“⁵³⁾

Dne 30. listopadu 1889 vychází 49. číslo týdeníku Čas s úvodníkem Mistr Jan Hus na českém sněmě, jehož pisatelem je Tomáš Garrigue

⁵¹⁾ „In bemerkenswerther Weise äußert sich die ‚Nordd. Allg. Ztg.‘ über die kürzliche Hussdebatte. ‚Nur um ein Gedenktafelchen handelte es sich‘ – sagt das Kanzlerblatt – ‚aber die bei dieser Gelegenheit entstandene Debatte wird aller Voraussicht nach eine Gedenktafel werden für die weitere Entwicklung des Parteilebens in Böhmen. Die Debatte über Hus stellte ins klare Licht, daß die nationalistische Agitation, wie sie sich in den Jungtschechen verkörpert, in einen revolutionären Demokratismus umgeschlagen ist, dem die alte Staatsordnung Böhmens nicht bloß so wertlos erscheint wie eine ‚Prise Tabak‘, sondern der mit Stolz und mit der Leidenschaft des Gesinnungsverwandten die Taboriten, die Communarden des 15. Jahrhunderts, als seine nationalen und geistigen Ahnen preist. Der soziale Gegensatz zwischen den böhmischen Großgrundbesitz und der jungtschechischen Demagogie ist in der Montages-Debatte des Prager Landtags in einer so schorffen und leidenschaftlichen Weise zu Tage getreten, daß im Vergleich damit die übrigen Charaktermerkmale der Parteien in den Hintergrund treten und verblässen mußten. Diese Wendung der Dinge droht namentlich für die Alttschechen verhängnisvoll zu werden, deren Versuch, sich mit der Persönlichkeit des Hus und dem Charakter der hussitischen Revolution wissenschaftlich auseinanderzusetzen, der Partei ja möglicherweise zu akademischen Anerkennungen verhelfen kann, aber in der Politik des Tages und gegenüber den leidenschaftlich erregten Wählerschaften sich als wenig fruchtbringend erweisen dürfte.“ Prager Tagblatt, 29. 11. 1889.

⁵²⁾ Srov. Karel Kramář, Paměti, Praha 1937, s. 164–176; Josef Kaizl, Z mého života, ed. Zdeněk Tobolka, I–III, Praha 1909–1914.

⁵³⁾ Kaizl, Z mého života II, Praha 1911, s. 568–569.

⁴⁸⁾ Národní listy, 30. 11. 1889.

⁴⁹⁾ Hlas národa, 1. 12. 1889.

⁵⁰⁾ Hlas národa, 2. 12. 1889.

Masaryk.⁵⁴⁾ Autor nejprve líčí, jak k událostem na sněmu došlo, a pak pokračuje:

„Že mladočeši jméno Husovo využijí pro svou stranu, rozumí se samo sebou; ale že staročeši nedovedou jim čeliti, nedovedou jim čeliti Palackým — naplňuje nás největší obavou: kam probůh spěje strana staročeská? Nejvíce překvapila nás řeč knížete Schwarzenberga: přímo děsná slova „banda lupičů a žhářů“ na poměr strany šlechtické a staročeské vrhá světlo tak silné, že zrakům sebe slabším stává se ve své nepřírozanosti zjevným. Nejvěcněji mluvili oba hierarchové, ač myslíme, že i ze svého stanoviska s dobrým svědomím mohli hlasovati pro návrh, alespoň se mu nemuseli tak přičítati.“⁵⁵⁾

Dále T. G. Masaryk podává výklad, který nám připomíná jeho pozdější práce z 90. let, Českou otázku či Jana Husa. Dokazuje, že husitství s katolictvím není v příkrém rozporu, jak to tvrdili někteří řečníci ve sněmu. Katolicismus se s husitstvím smířil v kompromátách. Ani Husa samotného nemůže upřímný katolík tak příkře odsoudit, musí uznat jeho mravní profil, „mravní ideálnost“. Důkazem takového přístupu je celý český národ.

„Úcta ke charakteru Husova nemýlí náš katolický lid, jen tmářství a zelotism nekřesťanský mohou se ho báti. Náš katolický lid nemýlí se přece ani Komenským, ačkoli Komenský v učeních svých od církve katolické odstoupil neskonale dále než Hus. A jestliže Komenský, Blahoslav, Žerotín aj. na Muzeum mají své pamětní desky, proč by ji neměl mítí Hus? Nikoli pro své zásluhy filologické nebo proto, že jako rektor univerzity hájil práva země, ale právě pro čistotu charakteru českému lidu Hus je zářícím příkladem a mučednictví jeho nevadí lidu našemu, proto právě, že lid v náboženství svém mnohem více vidí mravní nežli dogmatickou stránku.“⁵⁶⁾

V tom se Masaryk vzácně shoduje s projevem Edvarda Grégra na sněmu, kterého jinak ovšem kritizuje. Český katolík dnes nemusí Husa zatracovat, protože dnes je katolicismus tolerantnější než dříve a český katolík musí být tolerantním, stejně tak jako český evangelík.

„Otec národa, veliký náš Palacký v „nesmrtelném díle“ svém — (tak nazval historii Palackého ještě před třemi lety — pan Tomek!) — ukázal nám, jak každý Čech má ceniti význam české reformace. Z dogmatického a úzkoprsého stanoviska protestantského, jako luterán, také mohl Husa a bratry zatratiti; v historii našeho duchovního vývoje nebyl by to jediný příklad. Palacký však pochopil ducha českých dějin a ukázal každému Čechu cestu, na které jediné dojíti lze ku pravé duchovní jednotě. Palacký vidí v rozdělení světa na katolicism a protestantism vůli božské prozřetelnosti, která chtěla, aby obě církve vzájemným a sebe působením vedly lidstvo ku pravé lásce křesťanské.“

T. G. Masaryk se dále táže, jak „vyplnily velikou závěť Palackého naše nynější strany?“ Strana staročeská na sněmu zapřela Palackého, a to dokonce ústy českého historika V. V. Tomka. „Historik Tomek o nic lépe než laik kníže Schwarzenberg tvrdili, že z husitismu vznikly všechny války, rozbroje a neštěstí národa; pan Tomek dokonce pravil, že je neštěstí, že národ český není úplně katolický.“ Masaryk dokazuje, že náboženská jednota ještě automaticky neznamena jednotu duchovní a husitství není jedinou příčinou bojů a rozbrojů, do nichž se národ později dostal. Cituje dále Palackého, který dokázal, že husité si zpravidla vedli mírumilovněji a méně krutě než jejich protivníci, takž tvrzení o „bandě lupičů a žhářů“ je neoprávněné nařčení. Mladého šlechtice lze snad ještě omluvit, ale „co říci o starci, stojícím na pokraji hrobu, honosícím se, že je následníkem Palackého?“ Masaryk tvrdí, že každá rozumná národní strana může být ve spojení se šlechtou, že se zatím tohoto přesvědčení nevzdává, ale šlechta musí respektovat český lid a jeho dějiny, nebo se od ní národ definitivně bude distancovat.

Jak staročeši, tak i konzervativní velkostatek se dopustili na sněmu chyby. Staro-

⁵⁴⁾ Přestože články v tehdejší tisku byly většinou nepodepsané nebo někdy jen označené šifrou, v tomto případě je autorství nesporné, neboť Masaryka jako pisatele uvádí K r a m á ř ve svých Pamětech, s. 174.

⁵⁵⁾ Čas, roč. 3, č. 49, 30. 11. 1889.

⁵⁶⁾ Tamtéž.

česká strana má právo existence jen na programu Palackého, avšak principem jeho filozofie českých dějin je „usmíření naší minulosti s přítomností“, nebo jinými slovy, tolerance k principům české reformace.

T. G. Masaryk pak hodnotí možný vývoj událostí takto: „Bud' byly řeči a zejména řeč knížete Schwarzenberga nerozvážené a nepromyšlené; v tom případě musí se strana šlechtická postaratí, aby se jí budoucně něco takového nemohlo přihoditi. Jestliže však řeči byly promyšlené a pronesené k určitému cíli, pak národ český ví, že šlechta a s ní klérus vzdávají se programu Palackého, a to by znamenalo, že na sněmě českém vydáno veřejně a slavnostně heslo organizovati samostatnou stranu šlechticko-klerikální.“

Slo by pak o to, jak strana staročeská se zachová. Jestliže by strana národní, zapírajíc sama základy Palackého, akceptovala vyslovené na sněmě principy kurie šlechtické, ztratí v lidu veškerou půdu. Za naší politické nevyspělosti zesílí se naše strana radikální. (. . .) Strana radikální u nás vždy bude v patřičné menšině, jestliže strana staročeská neopustí prapor Palackého. Ponecháme rozhodnouti šlechtě a kléru, přeje-li si, aby u nás bujel radikalismus. (. . .)

Strana staročeská musí si položit otázku, býti či nebýti? Poddá-li se ať ze slabosti ať z příčin jakýchkoli nové straně z kurie šlechtické, přestala prostě existovati a další vývoj politických poměrů povede k dalšímu drobení a k utvoření stran. V tom okamžiku, jak strana staročeská abdikuje, bude povinností všech rozvázných členů jejich jako i strany mladočeské a všech rozvázných Čechů vůbec organizovati resp. reorganizovati na programě Palackého pokrokovou stranu lidovou.“⁵⁷⁾

V citované pasáži T. G. Masaryk nejen dosti přesně předpověděl další možný vývoj, ale implicitně vyjádřil i postoj realistů k nastalé situaci. Ti by raději uvítali, kdyby se staročeská strana obrodila, protože k mladočeskému radikalismu chovali neúvěru. V závěru svého článku Masaryk hodnotí sněmovní debatu jako neštěstí, ale doufá, že prozíravější politikové si z ní vezmou poučení v tom smyslu, že totiž „naše politické strany v každém ohledu potřebují reorganizace a reformace“.

Spor o Husovu desku ve sněmu a následující mladočeská kampaň za vybudování důstojného Husova pomníku v Praze nenechali bez povšimnutí ani sociální demokraté. Nový věk svobody, pražský časopis československé sociální demokracie, sledal průběh zasedání českého sněmu velmi zajímavým. Aspoň se ukázalo, jaké rozpory existují mezi mladočechy, kněžstvem a šlechtou, a jako iluze se ukázaly názory, že na nacionálním základě je možná shoda českého sedláka a řemeslníka s českým továrníkem, šlechticem nebo představitelem církevní hierarchie. „České hnutí svobodomyšlné je a zůstane pánům hrůzou a ošklivostí, byť bylo i české, a rozmach kulturní nesmí býti panstvím tupen, byť by i nebyl český. Staročeši seděli jako baby, nechali ono mocné hnutí husitů potupiti. (. . .)“⁵⁸⁾

Jestliže v této při sociálně demokratický list stál jasně na straně mladočechů, jinak už se stavěl k jejich snaze získat dělnictvo pro sbírky na Husův pomník. Nový věk svobody od takového angažovanosti rozhodně odrazoval. Jedná se o politický spor, do kterého dělnictvu nic není, a „dnes by to bylo nejen politicky hloupé, ale přímo bylo by to zločinné strhovati dělnictvo, nebo-li stranu dělnickou v tento politic-

⁵⁷⁾ Tamtéž.

⁵⁸⁾ Nový věk svobody, roč. 2, č. 11, 12. 12. 1889.

ký zápas, v němž bychom doopravdy hráli smutný úkol halapartníků, kterých po vojně i vítěz rád se zbavívá".⁵⁹⁾

Epilog

V prvních prosincových dnech roku 1889 dostával spor poněkud jiný ráz. Staročeská žurnalistika postupně opouštěla neudržitelné pozice, „až konečně ‚Politik‘ první nalezla tolik odvahy přímo a určitě říci, že Husovo jméno na Muzeu býti má. Krok za krokem staročeské listy couvají, stavíce se na basis, kterou jim vykazují ‚Národní listy‘“.⁶⁰⁾ A tak se v podstatě opakovala situace, kdy staročeská žurnalistika následovala mladočeské Národní listy, jako například v boji proti odpůrcům pravosti RKZ nebo později proti tzv. nihilistům. Dne 12. prosince 1889 se dokonce staročeský Hlas národa obrátil proti pražskému arcibiskupovi Schönbornovi, který den před tím vydal pastýřský list, v němž vystupoval proti obnovování „památky kacíře“. Staročeši nejprve udělali šlechtě a katolickému kléru zbytečné ústupky, a po krátké době se obrátili proti těm, jimž se zbytečně podřizovali, „šlapající po programu Palackého“, řečeno s T. G. Masarykem.

Začátkem roku 1890 se v Praze objevila polemická brožura s názvem Slušno-li zváti Jana Husa mučedníkem za pravdu, kterou napsal Dr. F. A. L., tedy nepochybně kanovník F. A. Lenz. Dozvídáme se z ní, že pražské městské zastupitelstvo skutečně zaslalo zemskému výboru petici, v níž se žádá o umístění Husovy desky na průčelí muzejní budovy. Pozoruhodná je však reakce příslušníka církevní hierarchie na útok staročeského Hlasu národa na pastýřský list arcibiskupa kardinála Schönborna: „Osvědčení ‚Hlasu národa‘ by se velmi dobře hodilo do ‚Národních listů‘ anebo do ‚Neue Freie Presse‘, ale nikoli do listu, který vede krutou válku na proti liberálům grégrovským. A mne celá vřava husitská pudí k tomu úsudku, že vlastně v principu jsou staří i mladí jedno. Staří jsou liberálové a mladí jsou liberálové.“⁶¹⁾ Staročeši tedy ani v očích těch, na něž chtěli na sněmu brát ohledy, nezáskali větší úcty. Právě naopak.

Staročeský vůdce dr. František Ladislav Rieger, přestože ve sněmovně nedokázal protestovat proti projevu knížete Schwarzenberga, s ním vnitřně nesouhlasil. Pochopil, že slova mladého knížete byla unáhlena a pochybná a nesmírně ztížila postavení staročeské strany v české společnosti. Dal to najevo i 12. prosince 1889 císaři, který se netajil tím, že se Schwarzenbergem souhlasí, a přitom pobízel Riegra k energičtějšímu postupu proti mladočechům. Dr. Rieger upozorňoval Františka Josefa I., že problémy spojené s Husem a husitstvím jsou politicky choulostivé pro svůj nacionální aspekt, a připomněl mu, že už Ferdi-

⁵⁹⁾ Tamtéž.

⁶⁰⁾ Čas, roč. 3, č. 50, 7. 12. 1889.

⁶¹⁾ F. A. L (enz), Slušno-li zváti Jana Husa mučedníkem za pravdu, Praha 1890, s. 6.

nand I. podporoval husitství proti luteránství. Panovník však pro takovou argumentaci neměl příliš pochopení.

V neděli 29. prosince 1889 v rubrice Denní zprávy uveřejnily Národní listy tuto zprávičku: „Deska mistra Jana Husi na budově Českého muzea. Ve včerejší schůzi zemského výboru bylo usneseno, aby na nevhodnějším místě budovy nového českého muzea byla umístěna deska mistra Jana Husi.“ Toto nové rozhodnutí zemského výboru neznamenal jen porážku knížete Schwarzenberga, ale především vítězství mladočechů v české veřejnosti. Ostatně Karel Schwarzenberg starší se po rozhodnutí zemského výboru okázale vzdal předsednictví ve Společnosti Muzea Království českého a jeho syn, jehož sněmovní projev vzbudil takový odpor, se vzdal členství ve správním výboru.

Lakonická zpráva bez komentáře se v Národních listech téměř ztrácela mezi obsírnými informacemi o nadcházejících německo-českých jednáních. Dne 4. ledna 1890 zasedli k rokování o národnostním vyrovnání staročeši Rieger, Mattuš a Zeithammer. Odpor, který vyvolaly výsledky těchto jednání, jimž se dostalo názvu „vídeňské punktace“, smetl staročechy z politické scény.

Magister Jan Hus am böhmischen Landtag im Jahre 1889

Michael Borovička

Bald nach dem Eintritt der tschechischen Abgeordneten in den Wiener Reichsrat Ende 1879 kam es zwischen den Alttschechen und den Jungtschechen zum Aufflammen von Streitigkeiten um die weitere politische Taktik. Die Jungtschechen nutzten politische Fehler ihrer Gegner aus und ihre Popularität wuchs an, was vor allem die böhmischen Landtagswahlen im Juni 1889 bewiesen. Im neugewählten Landtag benahmen sich die Jungtschechen im Herbst 1889 als stolze und ziemlich starke Minorität. In der letzten Sitzung am 25. November 1889 entstand eine stürmische Debatte darüber, ob am neuen Gebäude des Museums des Königreich Böhmen auch eine Gedenktafel für Jan Hus angebracht werden solle.

In der Diskussion verwies zunächst der jungtschechische Abgeordnete Josef Šil darauf, daß der vorherige Landesausschuß beschlossen hatte, die Votivtafel für Hus mit Rücksicht auf die katholische Hierarchie und den böhmischen historischen Adel nicht anbringen zu lassen, und schlug vor, diese Abgeordneten Karel Adámek unterstützt. Die weiteren Redner, Klement Borový und Antonín Lenz, Abgeordnete für die Großgrundbesitzerkurie und Angehörige der katholischen Hierarchie, benutzten vor allem theologische Argumente gegen eine Hus-Tafel, denn ihrer Ansicht nach war Hus wirklich ein Ketzer. Die Alttschechen Václav Vladivoj Tomek und Jan Kvíčala sprachen sich vor allem deshalb gegen die Tafel aus, weil man auf die politischen Verbündeten und deren Überzeugung Rücksicht nehmen müsse. Für Hus setzte sich dann energisch der hervorragende jungtschechische Redner Edvard Grégr ein. Die Jungtschechen, Jan Hus und das Hussitentum wurden schließlich scharf vom Abgeordneten des konservativen Großgrundbesitzes Fürsten Karl von Schwarzenberg attackiert, der die Hussiten als „Räuber- und Brandstifterbande“ bezeichnete. František Ladislav Rieger als letzter Redner verurteilte das Vorgehen der Jungtschechen als Bemühen, politisches Kapital herauszuschlagen zu wollen, was

zweifellos auch wahr war. Niemand von den Alttschechen hatte aber genug Mut, um gegen die scharften Aussprüche gegen Hus und das Hussitentum zu protestieren.

Schon am nächsten Tag waren die Zeitungen voll von diesem Ereignissen. Für die jungtschechische Journalistik war die ganze Angelegenheit ein neuer Beweis für die Unrichtigkeit der Allianz der alttschechischen Politiker mit dem böhmischen konservativen Großgrundbesitz. Die führende Zeitung *Národní listy* eröffnete nach wenigen Tagen eine Kampagne für den Bau eines Hus-Denkmal in Prag. Alttschechische Zeitungen wehrten sich unwirksam gegen die Angriffe, bis sie zugaben, Jan Hus verdiene tatsächlich eine Votivtafel am Museumsgebäude. Beunruhigt verfolgten diesen alttschechischen Fehltritt die Realisten, die damals über den Eintritt in die alttschechische Partei verhandelten. T. G. Masaryk schätzte das Verhalten der Alttschechen im Landtag als großen politischen Fehler, der unangenehme Folgen haben könne. Auch die Prager deutsche Journalistik vertrat die Ansicht, daß das Vorgehen der Alttschechen politisch unbedacht war. Die sozialdemokratische Zeitschrift *Nový věk svobody* stand in der Landtagsdebatte auf der Seite der jungtschechischen Radikalen, lehnte jedoch das Bemühen der Jungtschechen ab, die Arbeiter für Sammlungen für das Hus-Denkmal zu gewinnen.

Der böhmische Landesausschuß erließ schließlich eine neue Entscheidung, wonach die Hus-Tafel an der Fassade des Museumsgebäudes angebracht wurde. In einigen Monaten legte der Widerstand gegen die Punktationen vom Januar 1890 die Alttschechen von der politischen Szene Böhmens hinweg.

HUSITSTVÍ V DISERTACÍCH NA ČESKÉ A NĚMECKÉ UNIVERZITĚ V LETECH 1882–1939

Jiří Pešek

Základem předkládaného příspěvku je hypotéza, že v disertacích jako pracích dokládajících vědeckou způsobilost doktoranda by se měla výrazně odrážet aktuálnost a přitažlivost jednotlivých témat. Jistě tu hraje roli nejen okamžitá módnost té či oné problematiky, ale i zájem a širší dispozice studenta a především profesora, který práci zadává. V úhrnu všech faktorů by však disertace mohly sloužit jako ukazatel vědeckého zájmu a snad i společenské poptávky. Oproti zkoumání historické produkce jako celku mají totiž výhodu alespoň rámcové unifíkovánosti rozsahu, odbornosti přístupu k materiálu i minimální přípustné kvality, tedy parametrů specifikovaných normativně i tradičně a prověřovaných vedoucím práce i jejím oponentem.

Do svého zkoumání jsem pojal historické disertace filozofických fakult české i německé univerzity pražské od jejich rozdělení roku 1882 až po uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939.¹⁾ Pokusil

¹⁾ Vycházel jsem ze soupisu J. Havránek, – K. Kučera – M. Tuřáková – M. Výborná, *Disertace pražské univerzity, I. Univerzita Karlova, II. Německá univerzita, Praha 1965*. Vzhledem k tomu, že soupisy mají podrobné rejstříky, nepokládal jsem za nutné uvádět plné citace husitologických disertací a omezil se pouze na jméno autora a školní rok.

Česká univerzita: J. Bidlo 1893/94, Z. Tobolka 1895/96, K. Krofta 1898/99, L. Hofman 1899/1900, Z. Nejedlý 1900/01, R. Urbánek 1900/01, J. Fikrle 1901/02, V. Müller 1903/04, W. Schmidt 1906/07, K. Hoch 1907/08, A. Neubauer 1908/09, V. Líba 1910/11, F. Bartoš 1912/13, B. Mendl 1915/16, J. Prokeš 1917/18, M. Paulová 1917/18, J. Květ 1920/21, K. Korda 1921/22, B. Aušťecká 1921/22, J. Klik 1922/23, J. Smola 1922/23, J. Macůrek 1925/26, F. Smrčka 1926/27, F. Lohr 1927/28, B. Šretrová 1927/28, J. Sikura 1929/30, M. Celdová 1929/30, P. J. Chráska 1931/32, V. Langrová 1931/32, J. Jersák 1938/39.

Německá univerzita: A. Bielohlawek 1887/88, K. Kern 1896/97, A. Schuch 1902/03,

jsem se sledovaný soubor rozšířit ještě o závěrečné práce pražské Archivní školy, zjistil jsem však, že ve sledovaném období nebyla zadána ani jediná práce s tématem z doby husitské!²⁾

Soupis univerzitních disertací poskytly údaje o 269 chronologicky zařaditelných pracích na české a o 185 na německé univerzitě v Praze. Celkový počet historických disertací byl ovšem vyšší, protože některé z nich sledovaly dlouhodobý vývoj (např. změny hranic) a nebyly proto chronologicky zařaditelné. Jiné, které se nedochovaly do našich dnů – a to platí zejména o pracích německé univerzity – nebylo možno podle pouhého názvu blíže určit. Velkou skupinu pak tvoří disertace z oborů později se osamostatnivších, prozatím – zvláště do první světové války – však vystupujících jako mezní s historií. To je případ disertací zeměpisných, uměnovědných, popřípadě hudebněvědných, které byly oponovány nebo dokonce vedeny profesory historiky (zmiňme především J. Golla), do našeho výzkumu však v naprosté většině nepatří.

Kvantitativní vyhodnocení určitelných disertací překvapivě ukázalo, že zájem o dobu husitskou, kterou si zde v souladu s novým Přehledem vymezují lety 1419–1471,³⁾ byl relativně malý. Kvantitativní vyhodnocení může jistě ukázat rozvržení zájmu jen ve značně rámcových konturách, i tak je však zřejmé, že pozornost věnovaná českým dějinám husitských desetiletí byla na obou univerzitách předstížena resp. vyrovnána zájmem o dobu předbělohorskou a lucemburskou.

Celkem bylo českým dějinám husitského období věnováno za 57 let koexistence obou pražských univerzit 31 disertací na české a asi 15 na německé. Skutečnost, že husitství bylo na české filozofické fakultě věnováno asi 11 % určitelných prací, nesvědčí, myslím si, o zájmu, jaký by odpovídal mimořádnému významu epochy, jaký jí byl přikládán v historiografii samé, v národní ideologii i žurnalistice. Vždyť době předbělohorské, období daleko méně aktuálnímu, byl věnován více než dvojnásobek, bezmála čtvrtina všech prací. I lucemburské století získalo tu obdobných 11 % zájemců.

Důvod takového rozložení prací spatřuji v tom, že vedle ideálně vědeckých zájmů doktorandů i jejich profesorů hrála závažnou roli též skutečnost, na které období se koncentroval zájem velkých – zemí dotovaných – edičních podniků a soupisových akcí. Ty k sobě koncentrovaly odborníky, poskytovaly přístup k pramenům a koneckonců lákaly doktorandy i jako případná pracovní místa.

Byl to právě velký podnik zemských sněmů a vatikánských nunciatur, který budil enormní a trvalý zájem o dobu předbělohorskou, a byla to Monumenta Vaticana i tradice výzkumu a edic traktátové i vyprávějíci literatury lucemburského věku, který přitahoval sem. Editorův zájem o dobu husitskou – stál-li ve studova-

W. Wostry 1902/03, V. Lug 1904/05, F. Bloch 1905/06, Š. Binder 1905/06, J. Erben 1910/11, J. Kohlenz 1929/30, M. Weissenfels 1931/32, G. Korkisch 1934/35, A. Zechel 1935/36, H. Günze 1937/38, A. Mitsch 1938/39.

²⁾ Srov. přílohy práce J. Kollmann, Státní archivní škola v Praze (Příspěvek k dějinám archivního školství), SAP 32, 1982, s. 225–307. Jediný, kdo tu s husitologickou prací figuruje, je k roku 1934 B. Varsik, který ovšem v rámci tzv. náhradní zkoušky pouze předložil svoji již vydanou knihu Husiti a reformácia na Slovensku do Žilinskej synody, Bratislava 1932.

³⁾ Přehled dějin Československa I/1 (do roku 1526), Praha 1980, s. 419–520.

ných desetiletích vůbec za zmínku – nedal se s těmito podniky a vydavatelskými tradicemi prakticky srovnat. Badatelský zájem mírně ale svým způsobem i existence standardních syntéz z rukou Palackého a Tomka, děl v období do první světové války v podstatě stále „moderních“.

Podívejme se nyní na autory a vedoucí prací – nejprve na české univerzitě. Mezi doktorandy nalezneme jen málo osob, které badatelský zájem o husitství ani později neopustil. Tematické věrní zůstali zejména lidé spojení s vysokoškolskou výukou (K. Krofta, Z. Nejedlý, R. Urbánek či F. M. Bartoš). Hlavní skupina později vědecky činných doktorandů-husitologů se narodila v desetiletí okolo roku 1880. Byli to badatelé ovlivnění především J. Gollem, v menší míře V. Novotným. Goll a Novotný byli vůbec profilujícími vedoucími husitologických disertací – a to i v případě, že na problematiku pohlédneme šíře a věnujeme pozornost i pracím o reformátorech doby předhusitské a stavu vývoje církve v desetiletích přelomu 14. a 15. století na straně jedné a pohusitské Jednotě bratrské na straně druhé.

J. Kalousek i J. Pekař vystupovali tu spíše jako oponenti prací a sami jich vedli jen několik. Pekařův zájem sem spadal spíše mimochodem v rámci disertačních témat vývojových a problémů širších – např. dějin dějepisectví. K. Krofta se za krátkého profesorského působení na univerzitě jako vedoucí disertací neuplatnil, J. Bidlo a zejména J. Šusta byl pak svým učitelským zaměřením omezen – sub speciae husitství – na vedení prací o mezinárodních kontaktech, J. V. Šimák vystupuje až od přelomu 20. a 30. let.

Osobnosti Golla a Novotného poznamenaly i celou studovanou skupinu disertací. Jejich přednostní zájem o duchovní vývoj, o reformátory, Chelčického a Jednotu nechával stranou problémy vnitropolitické, sociální či ekonomické. Poznamenejme ovšem přitom, že jen jediná práce byla za celá desetiletí věnována Husovi.⁴⁾ Soustavnější pozornost byla však zaměřena na ostatní reformátory a na církevní dějiny doby předhusitské.⁵⁾ Uvědomíme-li si, že výměr doby husitské byl ve zkoumaných desetiletích užší než dnes a nesahal prakticky za Lipany, bylo by zase nutno vyčlenit asi třetinu prací, které se obírají až druhou částí husitské epochy.

Minimální zájem byl tomuto období věnován i v sousedních disciplínách. Tak známe prakticky jedinou literárněhistorickou disertací k této době.⁶⁾ V dějinách umění se zájem objevil až v druhé polovině let třicátých, kdy pod vedením A. Matějčka vznikla – později základní – díla z pera J. Pešiny a P. Kropáčka.⁷⁾ Též dějiny hudby nechávaly toto století stranou. Snad zde zpětnou vazbou negativně působilo dílo Z. Nejedlého.

Zdá se, že vědecké ovzduší posledních zhruba dvou dekád staré monarchie přálo husitologickému bádání více než léta předchozí i následující. Snad to lze přičíst na vrub větší koncentrovanosti sil Gollovy školy, později rozptýlené k činnostem politické, diplomatické i organizační. Skupina mladých profesorů a docentů vedená pozoruhodnou osobností svého učitele vytvářela vědecky nosné prostředí přitažlivé i pro studenty. Ovšem i odborných míst pro méně četné doktorandy bylo k dispozici relativně více a snad existovaly i svým způsobem lepší publikační možnosti – vzpomeňme alespoň obrozený Časopis Matice moravské. Tím vším snad lze vysvětlit skutečnost, že většina osob, které

⁴⁾ J. Vodehnal, K pramenům a složení Husova českého „Výkladu víry“ 1915/16.

⁵⁾ Jmenujme alespoň tyto práce, resp. autory: J. Zítek 1893/94, L. Kličman, 1895/96, V. Kybal 1903/04, A. Polák 1901/02, J. Borovička 1907/08, F. Loskot 1910/11, J. Graulichová 1918/19, S. H. Thompspon 1924/25, E. Stein 1926/27, B. Červinka 1937/38.

⁶⁾ V. Hašek předložil roku 1917/18 u dvojice Pastnek – Vlček práci Učení a názory Petra Chelčického, jak je podávají spisy „O boji duchovním“, „O trojem lidu řeč“, „Postilla“ a „Siet viery“.

⁷⁾ J. Pešina 1935/36, P. Kropáček 1938/39. Obě práce oponoval J. Šusta.

do roku 1918 odevzdaly husitologické disertace, vyvinula se v dějepisné osobnosti a snad i to, že třináct ze šestnácti sledovaných disertací bylo posléze alespoň ve výtahu publikováno. Z patnácti prací podaných v letech meziválečných byly oproti tomu otištěny jen čtyři a naprostá většina doktorandů se dále vědecké práce neúčastnila a odešla patrně převážně na střední školy. Za upozornění stojí naprostý pokles zájmu o husitství ve 30. letech, kdy vznikly jen tři takové disertace – neotištěné ani dále nerozvíjené.

Na pražské německé univerzitě se zájem o témata z českých dějin husitského období, resp. o témata husitských Čech se alespoň dotýkající, dělí do dvou period. Prvou – léta 1888–1911 – je doba disertací vedených A. Bachmannem. Patnácté století bylo jeho oblastí zájmu a není proto divu, že do české doby husitské orientoval 8 disertací. Na rozdíl od prací vedených Gollem zde panovala témata z dějin politických, vojenských či sociálně-ekonomických. Důraz byl ovšem kladen spíše na období polipanské. Za zmínku snad stojí skutečnost, že v disertacích o období předhusitském se na německé univerzitě vůbec nevyskytují práce o reformačním hnutí či koncipované šíře o církevních dějinách Čech oné doby.

O publikačním využití disertací a o dalším vývoji německých doktorandů máme přehled menší než o situaci české. Dvě z předválečných prací vyšly knižně a jen autor prvé z nich – W. Wostry – zůstal nadále vědecky činný, i když se jeho zájem postupně přesouval z husitského období jinam.

Druhá skupina šesti prací pochází z let 1929–1939. Rejstřík témat je tu doplněn o aspekt pomocněvědný. Jako dominantní postava zadavatele a vedoucího zde vystupuje právě zmíněný W. Wostry, v menší míře provázen H. Zatschkem a nechvalně později proslulým J. Pfitznerem. Z disertací byly otištěny snad jen dvě vedené Zatschkem. Vzhledem k tomu, že z německých disertací se prakticky žádná nezachovala, není možno sledovat ani jejich obsah. Je ovšem zřejmé, že na německé univerzitě stálo husitství v ještě větším stínu jiných epoch, starších i nových, než na české univerzitě.

Uzavřeme tedy naše zkoumání konstatováním, že zatímco se husitství stalo úhelným kamenem i traumatem českých dějin, bádání o něm i o jeho předehrách se rozvíjelo minimálně a bylo záležitostí nevelkého kroužku badatelů. Jinak zůstávala tato tematika spíše v rukou publicistiky učené (Masaryk aj.) i pouze politizující. V této atmosféře, kde základnou znalostí zůstával výklad Palackého, resp. Tomka, a platformu myšlenkovou tvořil idealismus ať již Gollův či masarykovský, byl zájem o reálný život doby minimální. Důsledky se projevovaly jak v relativně malém a repertoárově omezeném zájmu doktorandů, tak např. v tom, že syntetická díla typu Pekařova Žížky nebo Slavíkovy Husitské revoluce nedošla tvůrčí reakce či ohlasu a jako nepohodlná zůstala vlastně stranou dění.

Příloha

Proměny zájmu o jednotlivá období v disertacích pražské univerzity 1882–1939

Období	1882/83– –1900/01	1901/02– –1913/14	1914/15– –1920/21	1921/22– –1930/31	1931/32– –1939/40
do 1197	–	–	–	–	N
1197–1310	Č/N	Č	N	–	–
1310–1419	Č	Č/N	Č/N	N	Č
1419–1526	N	Č/N	Č/N	Č	–
1526–1620	Č	Č	Č	Č/N	–
1620–1740	–	–	–	Č/N	Č
1740–1847	–	N	–	Č	N
celkem Č	42	64	30	92	41
celkem N	13	26	17	47	82

Příloha ukazuje alespoň v základních konturách rozvržení zájmu doktorandů o jednotlivá období. Zahrnuta jsou chronologicky určitelná témata z dějin českých i obecných (bez antiky). Označení Č (pro českou univerzitu) a N (pro německou univerzitu) ukazují dějinné bloky, které v daných letech dosáhly alespoň průměrného počtu disertací.

Jiří Pešek

Der Autor geht von der Annahme aus, daß es sich in den Dissertationen als Arbeiten zum Beweis der wissenschaftlichen Befähigung des Doktoranden neben den individuellen Interessen der Studenten und Professoren auch die Aktualität und zeitbedingte Attraktivität der einzelnen Themen niederschlägt. Die Inventare der Dissertationen boten Daten über 269 chronologisch einreihbare Arbeiten an der tschechischen und 185 Arbeiten an der deutschen Universität (vgl. Diagramm). An der tschechischen Universität wurden dem Hussitentum etwa 11 1/2 % der Dissertationen gewidmet, also relativ weniger als der vorangegangenen und folgenden Epoche. Profilierende Leiter der Arbeiten waren die Professoren J. Goll und V. Novotný. Ihr vorrangiges Interesse an der geistigen Entwicklung, an den Reformatoren und an der Brüderunität beeinflusste auch die Themen der Dissertationen. Das größte Interesse der Studenten läßt sich am Beginn des 20. Jahrhunderts beobachten, nach dem Krieg verzeichneten Zahl und Qualität der Arbeiten einen Rückgang. Die geringste Aufmerksamkeit widmeten der Hussitenära die Dissertanten aus der Kunstgeschichte und Literatur. An der Prager deutschen Universität konzentrierten sich die hussitologischen Arbeiten in die Dezennien um die Jahrhundertwende – in die Zeit des Wirkens Prof. A. Bachmanns – und in die 1930 Jahre, die Schüler Prof. W. Wostry's dominierten. Ein nicht allzu großes Interesse der Studenten wurde für den Bereich der politischen, der Militär- und Sozialgeschichte motiviert.

**DVANÁCT PRAMENNÝCH SOND K SOCIÁLNÍM POMĚRŮM
NA TÁBORSKU OD POLOVINY 14. DO KONCE 15. STOLETÍ**

František Šmahel

Příprava prvního dílu Dějin Tábora (do roku 1452) vyžádala si mimo jiné komplexní výzkum všech dostupných pramenů vypovídajících o sociálních poměrech v táborském regionu před husitskou revolucí, během válečných let 1420–1434 i v závěrečné etapě od bitvy u Lipan až do zániku autonomní táborské „republiky“ v září 1452. Vzhledem k rozsahu nevydaných a vydaných dokladů i vzhledem k závaznému termínu odevzdání díla do tisku nebylo možné látku běžnými analytickými postupy vyčerpat a publikovat. Z těchto důvodů se proto jeví účelným začlenit souvislé výklady o sociální otázce na Tábořsku přímo do textu Dějin Tábora husitského období a dílčí souhrny údajů hromadné povahy předložit ve zhuštěné formě pramenných exkursů k jednotlivým tematickým okruhům.

Problematiku církevní správy se podařilo vyčerpat téměř beze zbytku, i když sumární přehledy sond I.–III. ochuzují celkový obraz o bezpočet personálních, místopisných a jiných údajů, jež byly vzaty v potaz. Nejdůležitější z nich, jak tomu bude i v případě jiných sond, se však objevují na příslušných místech textu a poznámkového aparátu uvedených již Dějin Tábora, takže z nich bude moci těžit i regionální studium. Jisté potíže naopak vzniknou srovnávacímu studiu, neboť sledovaná oblast se nekryje s hranicemi předhusitských děkanátů. Přednost byla v tomto případě dána systematickému průzkumu teritoria, jež mělo v dějinách husitské revoluce zcela mimořádný význam. Není-li tak možné porovnávat výsledky výzkumů vycházejících z územního členění předhusitské církevní správy (viz zejména Šmahel 1978 a Hledík o v á 1985), nejsou na druhé straně zcela vyloučeny srov-

návací úvahy ze zorného úhlu části a celku, a to z hlediska plošné rozlohy. Již nyní lze například konfrontovat celkové odhady počtu far, konventů i duchovních, k nimž pro předhusitské Čechy dospěla Hledíková 1984, s dílčími údaji pro území dnešního okresu Tábor (1303 km²). Jestliže v celých Čechách připadala 1 fara na 24 km² a jeden duchovní na 8,6 km², pro Táborsko platily poměry 1:29 a 1:10,4. Jakkoli jsou tyto průměrné ukazatele jen orientační povahy, verifikují výsledky nezávislých výzkumů. Pokud by se zdálo, že hypotetické odhady počtu duchovních pro celé Čechy směřují k nižší hranici, zatímco obdobné odhady pro Táborsko postihují spíše možné maximum, vzájemné srovnání nevykazuje podstatné rozdíly.

Pozoruhodnou shodu poměrných ukazatelů přineslo též srovnání výše ročních příjmů nižší šlechty podle stupnice, kterou pro celé Čechy stanovil Polívka 1978 (viz níže IV., tab. 5). Pro komparaci pozemkového majetku vyšší a nižší šlechty se teritoriální vymezení zkoumaných oblastí v souladu s platnou správní soustavou jeví nejvhodnějším postupem. Je proto třeba litovat, že se pro Táborsko dosud nepodařilo vysledovat skladbu pozemkového majetku v takové úplnosti, aby ji bylo možné porovnat se sousedním okresem Benešov (Nový 1979) nebo se zvláště přínosnými výzkumy o vývoji feudálního majetku na Brněnsku a jihovýchodní Moravě (Matějek 1979 a 1984). Nemalou překážkou tu je roztržitost drobné pozemkové držby a dělené vlastnictví velkého počtu vsí. V tomto ohledu čeká regionální studium řada časově i metodicky náročných analýz, aby bylo možno dospět od velmi hrubých odhadů k přesnějším kvantifikačním závěrům, z nichž by bylo možné vycházet. Ojedinělou sondu o výši ročních příjmů a tržních cen statků nižší šlechty z různých pohledů doplňují poznatky zahrnuté v dalších exkurzech (I. – patronáty, II. nadace a odkazy církevním institucím, VI. – skladba a výše feudální renty na některých statcích, IX.–XI. – výnosy feudální renty, desátků a jiných dávek některých správních okrsků rožmberského panství).

Původní očekávání naproti tomu předčily výtěžky studia životního standardu, platebních povinností a majetkové mobility poddanského obyvatelstva. Platí to zejména o části rožmberského zboží v bezprostřední blízkosti revolučního Tábora, v jehož rámci se podařilo vysledovat některé závažné procesy a jevy, jež pro nedostatek pramenů nelze v celozemském měřítku postihnout. Proto také sumární přehledy a kartografické záznamy si vyžádaly obsírnější úvody, v nichž jsou naznačeny i použité metodické postupy. Pokud sondy opomíjejí širší vyhodnocení zkoumaných dat hromadné povahy, čtenář je nalezne v příslušných partiích prvního dílu Dějin Tábora.

I. Církevní instituce, jejich hmotné zabezpečení, patronáty a počet duchovenstva k roku 1420

Přehled shrnuje velké množství údajů nejrůznějších úředních knih a jiných pramenů. Základním zdrojem poznatků byly knihy konfirmací na církevní benefícia z let 1354–1436 (TINGL-EMLER LC I–X), knihy erekční pražského arcibiskupství z let 1358–1407 (BOROVÝ–PODLAHA LE I–V), soudní akta konsistoře pražské z let 1373–1424 (Tadra SA I–VIII) a registra papežských desátků z let 1352–1405 (TOMEK RDP). Ze zpřístupněných pramenů byly dále s velkým užitekem využity registáře Archivu metropolitního kostela pražského z let 1378–1400 (JENŠOVSKÁ RBMV I, 1–7) a Státního oblastního archivu v Třeboni z let 1378–1419 (KOPIČKOVÁ RBMV III). Dále byla vzata v potaz řada vydaných i nevydaných listin, jejichž fotokopie shromáždil v Muzeu husitského revolučního hnutí v Táboře dr. Tecl, včetně nevydaných ještě úředních zápisů z erekčních knih. Zachyceny byly všechny farní, špitální i filiální kostely a řeholní konventy na území dnešního okresu Tábor spolu s farami v Miličíně a ve Zlatých Horách, jež příslušely k historickému regionu Mladovožicka. V rubrice celkový počet duchovních je zahrnuto navíc 9 řeholníků a 22 vikářů, jejichž existenci lze téměř s jistotou předpokládat. Z nadací byly vyloučeny dvě souhrnné nadace podle testamentů Jana a Oldřicha z Rožmberka z let 1389–1390 (KOPIČKOVÁ RBMV III, 94, č. 208 a 201, č. 228), čímž si lze vysvětlit početní rozdíl v součtu nadací v sondě II. Stupeň zámožnosti byl u každé fary určen odhadem podle všech dostupných ukazatelů. Patronáty tabulka uvádí ke všem beneficiálními obrocím. Údaje o úmrtích kněží v letech 1414–1415 jsou důležitým svědectvím o rozsahu morové epidemie v předvečer revolučních událostí. Rožmberské fary, nad nimiž vykonával v letech 1412–1418 patronát přední organizátor protestních akcí proti Husovu upálení Čeněk z Vartenberka, jsou v kolonce 1415 označeny mezi těmi, jež podléhaly signatářům protestního listu. Příslušnost fary ke straně pod jednou anebo pod obojí v letech 1417 až 1419 bylo možné stanovit na základě údajů konfirmačních knih, s pomocí vyprávěcích pramenů, dokladů soudobé publicistiky či podle postojů patronů té které fary. Stav k roku 1417 se váže k prvnímu čtvrtletí, v případě roku 1419 k posledním měsícům. Příslušnost rožmberských far je v řadě případů sporná. V rubrice ZMĚNA je zachycen rok, kdy došlo k násilnému vypuzení kněze anebo ke směně obročí na základě dohody patronů far a jejich kněží.

Vysvětlivky k tabulkám:

be	– děkanát bechyňský	B	– držitelé Bechyně
ch	– děkanát chýnovský	L	– páni z Landštejna
št	– děkanát trhovoštěpánský	Ú	– páni z Ústí
vl	– děkanát vltavský	R	– páni z Rožmberka
hus.	– fara podobojí	VŠ	– vyšší šlechta
kat.	– fara katolická	NŠ	– nižší šlechta
xx	– dvojí patronát	I	– chudá fara s 1 knězem
+	– nevyčíslené odkazy ne- movitostí, knih, náčiní	II	– fara zámožná s 2 kněžími
		III	– fara zámožná se 3 a více kněžími

Na připojené mapě č. 1 jsou rovněž zakresleny hradní a jiné kaple bez stálého kněze v Jistebnici, na Šelmberku, Choustníku, Bechyni a v Borotíně. Ke sporné existenci naposled uvedené hradní kaple DURDÍK 1979, 234. Farní obvody známe pouze u Chýnova, kde splývaly s hranicí panství, u Chotovin (podle soupisu dárců z přífařených vsí, viz CIKHART 1928, 29–30), u Borotína podle zakládacího aktu fary (BOROVÝ LE II, 224–225, č. 381) a u kostelů v Hadušíně, Malšicích, Jistebnici a v Klokotech podle výběrčích rejstříků desátků z let 1421–1423 (SOA Třeboň, Vs Třeboň, I A 3 K alfa 55n.).

Tab. 1. Počet duchovních a hmotné zajištění far, kaplí, špitálů a řeholních konventů

P. Č.	DĚ-KA-NÁT	FARA	POČET KNĚŽÍ			HMOTNÉ ZAJIŠTĚNÍ					
			BEN.	JINÍ	CEL-KEM	PAP. DES. V GR	POČET NADA-CÍ	ROČNÍ PLATY V GR	KOUPĚ PLATŮ V SEX	PRONÁ-JEM V SEX	STUPEŇ ZÁMOŽ-NOSTI
1.	be	BECHYNĚ	1	-	2	30	-	-	-	-	II
		- minorité	-	1	8	-	1	150	-	-	-
2.	v1	BLANICE	1	-	1	6	-	-	-	-	I
3.	v1	BOROTÍN 1386	1	-	2	?	1	+	-	-	II
4.	ch	BUDISLAV	1	-	1	12	1	+	-	-	I
5.	ch	DÍRNÁ	1	-	1	6	-	-	-	-	I
6.	be	DOBRONICE	1	1	2	?	1	540	-	-	II
7.	ch	DRAHOV	1	1	2	48	2	615	-	-	II
8.	ch	DRÁCHOV	2	1	3	6	3	340	-	-	III
9.	be	DRAŽICE	1	-	1	-	-	-	-	-	I
10.	ch	HARTVÍKOV	1	-	1	12	-	-	-	-	I
11.	v1	HLASIVO	1	-	1	18	1	127	-	-	I
12.	be	HLAVATCE	1	1	2	36	1	380+	-	21 2/3	II
13.	be	HODUŠÍN	1	-	2	60	-	-	-	-	II
14.	v1	HOŠTICE	1	-	2	30	4	328	-	-	II
15.	ch	HROBY	1	1	2	18	1	90	-	-	II
16.	v1	CHOTOVINY	1	2	3	46	2	665+	-	-	III
17.	ch	CHOLUSTNÍK	1	1	2	14	1	32	5	-	II
18.	ch	CHÝNOV	1	-	3	42	-	-	-	35	III
19.	v1	JANOV	2	1	3	30	3	565+	-	-	III
20.	v1	JISTEBNICE	1	-	3	120	-	-	-	28-29	III
21.	ch	KLOKOTY	1	-	2	40	-	-	-	-	II
22.	v1	KOSTELEČ	1	2	3	92	1	200	-	-	III
23.	be	MALŠICE	1	2	3	42	2	479+	6	-	III
24.	v1	MILIČÍN	1	4	5	120	3	921+	-	-	III

P. Č.	DĚ-KA-NÁT	FARA	POČET KNĚŽÍ			HMOTNÉ ZAJIŠTĚNÍ						
			BEN.	JINÍ	CEL-KEM	PAP. DES. V GR	POČET NADA-CÍ	ROČNÍ PLATY V GR	KOUPĚ PLATŮ V SEX	PRONÁ-JEM V SEX	STUPEŇ ZÁMOŽ-NOSTI	
25.	v1	MLADÁ VOŽICE	2	1	}4	42	2	930+	-	-	III	
		- fil.kostel	-	1		-	-	-	-	-	9	-
26.	ch	MLÝNY 1402	1	1	2	?	3	1020+	-	-	II	
27.	ch	NEDVĚDICE	1	-	2	36	-	-	-	-	II	
28.	v1	NOVÁ VES/LAZICE	1	1	2	48	-	-	-	-	II	
29.	v1	OLDŘICHOV	1	-	2	42	2	100+	-	-	II	
30.	ch	PLANÁ nad Luž.	1	-	2	80	1	+	-	-	II	
31.	ch	POHNÁNÍ	1	1	2	18	3	280+	-	-	II	
32.	be	PŘÍBĚNICE 1417	1	1	2	?	2	+	-	-	II	
33.	ch	RADENÍN	1	-	1	18	-	-	-	-	I	
34.	be	RATAJE	1	-	1	12	1	90	-	-	I	
35.	ch	RATIBOŘICE	1	-	2	30	-	-	-	-	II	
36.	ch	SEZIMOV ÚSTÍ	1	3	}7	120	-	-	-	30	III	
		- špit.kostel	1	-		-	2	1980	-	-	-	-
		- Hradiště	2	-		-	1	560	-	-	-	-
		- dominikáni	-	10		12	11	1238+	275	-	-	-
37.	ch	SKALICE	1	-	1	20	-	-	-	-	I	
38.	v1	SMILCOVY HORY	1	-	1	18	-	-	-	-	I	
39.	ch	SOBĚSLAV	3	-	}6	60	8	2340	10	-	III	
		- špit.kostel	-	1		-	2	1264	-	-	-	-
40.	be	SUDOMĚŘICE	1	-	2	42	-	-	-	17	II	
41.	v1	ŠEBÍŘOV	1	-	2	46	3	210	-	20	II	
42.	ch	TUČAPY	2	-	2	30	1	600	70	-	II	
43.	ch	VESELÍ nad Luž.	2	-	3	48	2	995+	-	-	III	
44.	šř.	VRCHOLTOVICE	1	-	2	24	-	-	-	-	II	
45.	v1	ZLATÉ HORY	1	1	2	50	1	+	-	-	II	
CELKEM			55	39	122	-	72					

Tab. 2. Patronáty far, úmrtnost duchovních při epidemii 1414-1415
a konfesní příslušnost far v letech 1415-1419

P. Č.	FARA	PATRONÁT				ZMĚNY 1414-1419				
		VŠ	NŠ	DUCH.	MĚSTA	+ MOR	1415	1417	ZMĚNA	1419
1.	BECHYNĚ	B	-	-	-	-	-	?	-	?
2.	BLANICE	-	x	-	-	-	-	hus.	1417	kat.
3.	BOROTÍN	L	-	-	-	-	prot.	hus.	1417	kat.
4.	BUDISLAV	-	x	-	-	-	prot.	hus.	-	hus.
5.	DÍRNÁ	-	x	-	-	-	prot.	hus.	-	hus.
6.	DOBRONICE	-	x	-	-	-	prot.	hus.	1418	kat.
7.	DRAHOV	-	x	-	-	-	prot.	hus.	1417	kat.
8.	DRÁCHOV	-	xx	-	-	1414	-	?	-	?
9.	DRAŽICE	-	x	-	-	-	-	?	-	?
10.	HARTVÍKOV	-	x	-	-	-	-	hus.	1417	kat.
11.	HLASIVO	-	x	-	-	-	-	?	-	?
12.	HLAVATCE	-	x	-	-	-	-	?	-	?
13.	HODUŠÍN	-	-	x	-	-	-	kat.	-	kat.
14.	HOŠTICE	-	x	-	-	1414	prot.	hus.	-	hus.
15.	HROBY	-	x	-	-	-	-	?	-	?
16.	CHOTOVINY	R	-	-	-	-	prot.	hus.	1419	kat.
17.	CHOUSTNÍK	R	-	-	-	1415	prot.	hus.	1419	kat.
18.	CHÝNOV	-	-	x	-	-	-	kat.	-	kat.
19.	JANOV	-	xx	-	-	-	-	kat.	-	kat.
20.	JISTEBNICE	R	-	-	-	-	prot.	hus.	-	kat.
21.	KLOKOTY	R	-	-	-	1414	prot.	hus.	-	kat.
22.	KOSTELEC	L	-	-	-	-	prot.	hus.	1417	kat.
23.	MALŠICE	R	-	-	-	-	prot.	hus.	1419	kat.
24.	MILIČÍN	R	-	-	-	-	prot.	kat.	1417 1419	kat.

P. Č.	FARA	PATRONÁT				ZMĚNY 1414-1419				
		VŠ	NŠ	DUCH.	MĚSTA	+ MOR	1415	1417	ZMĚNA	1419
25.	MLADÁ VOŽICE	-	x	x	x	-	-	kat.	-	kat.
26.	MLÝNY	R	-	-	-	-	prot.	hus.	1419	kat.
27.	NEDVĚDICE	-	-	x	-	-	-	kat.	-	kat.
28.	NOVÁ VES/LAZICE	-	x	-	-	1415	-	?	-	?
29.	OLDŘICHOV	R 1/3	2/3	-	-	-	prot.	hus.	-	hus.
30.	PLANÁ nad Luž.	Ú	-	-	-	-	-	?	-	kat.
31.	POHNÁNÍ	-	x	-	-	1414	-	?	-	?
32.	PŘÍBĚNICE	R	-	-	-	-	prot.	hus.	1419	kat.
33.	RADENÍN	-	x	-	-	-	prot.	hus.	-	hus.
34.	RATAJE	-	x	-	-	-	prot.	hus.	-	?
35.	RATIBOŘICE	-	1/2	1/2	-	-	prot.	hus.	-	hus.
36.	SEZIMOVO ÚSTÍ	Ú	-	-	-	-	-	hus.	1419	kat.
	- Hradiště	ÚÚ	-	-	-	1414	-	hus.	1419	kat.
37.	SKALICE	-	x	-	-	-	prot.	hus.	-	hus.
38.	SMILOVY HORY	-	x	-	-	1414 1415	prot.	kat.	1417	hus.
39.	SOBĚSLAV	RR	-	1/2	1/2	1415	prot.	hus.	1419	kat.
40.	SUDOMĚŘICE	B	-	-	-	-	-	?	-	?
41.	ŠEBÍŘOV	-	x	-	-	-	-	kat.	-	kat.
42.	TUČAPY	-	xx	-	-	-	prot.	hus.	-	hus.
43.	VESELÍ nad Luž.	R	-	1/2	1/2	-	prot.	hus.	1419	kat.
44.	VRCHOLTOVICE	-	x	-	-	-	-	kat.	-	kat.
45.	ZLATÉ HORY	-	x	-	-	1415	-	kat.	-	kat.

Mapa 1: Síť církevních institucí před rokem 1420

- ⊕ hradní a jiné kaple bez kněze
- ⊙ fil. kostel s knězem
- ⊕ farní kostel s 1 knězem
- ⊕ farní kostel s 2 knězi
- ⊕ farní kostel s 3 knězi a. více
- ⊕ špitální kaple s knězem
- ⊕ špitál
- ⊕ řeholní konvent
- △ škola
- hranice děkanátu
- hranice farnosti

II. Nadace, odkazy ročních platů a peněžité dary církevním institucím v letech 1341–1420

Tabulka shrnuje pouze prameny doložené nadace, odkazy ročních platů a peněžité dary. Nemovitosti bez udané hodnoty či výnosu, bohoslužebné předměty a knihy nebyly vzaty v úvahu, a proto také celkový počet nadací byl vyšší (tj. 72). Spojené účelové nadace více dárců jsou počítány za jedno obdarování, přičemž jednotlivé podíly jsou zahrnuty do příslušných sloupců podle sociálních skupin dárců. Jednorázové dary v penězích byly přepočteny na roční plat v poměru 10:1. Všechny částky jsou uvedeny v pražských groších. Mše za zemřelé, vigilie a jiné bohoslužebné úkony byly patrně motivem ve více případech, než je výslovně uvedeno. Dílčí, zpravidla zanedbatelné částky na chudé nebylo možné vyčíslit. Výchozím zdrojem údajů byla excerptce pramenů uvedených v sondě I.

VŠ – Vyšší šlechta
 NŠ – Nižší šlechta
 DUCH. – Duchovenstvo

MO-M – Městské obce, měšťané
 VES. – Vesničané

III. Počty světců a vysokoškolských studentů do roku 1420

Tabulka zachycuje svěcence z let 1395–1415 a všechny vysokoškolské studenty na univerzitách v Praze a v cizině, které se podařilo zjistit. Východí údaje o svěcencích poskytl Libri ordinationum cleri (ed. PODLAHA LO). Vymezené území výzkumu je shodné se sítí sledovaných církevních institucí (viz sonda I). V některých sporných případech nebylo možné spolehlivě zjistit, o kterou ze stejnojmenných a blíže nesituovaných lokalit bechyňského arcijáhenství jde, a proto tyto vesnice byly zařazeny mezi sporné. Počet světců ze Sezimova Ústí nelze považovat za definitivní, neboť ne vždy bylo možné nesporně odlišit kandidáty z tohoto poddanského města od kleriků z Ústí nad Labem. Jelikož však byly k dispozici dva na sobě nezávislé soupisy (autorův a R. Tecla, který jej zpracoval pro připravované Dějiny Sezimova Ústí), jež byly vzájemně vyhodnoceny, snížila se tím míra možných omylů. Komplexní průzkum matrik a úředních knih zahraničních univerzit nepřinesl s výjimkou pařížské Sorbony pozitivní výsledky. O to je pozoruhodnější, že všichni tři studenti, tj. Vojtěch Raňkův z Malého Ježova, Matěj z Janova a Buzek ze Skopytec, dosáhli v Paříži mistrovského titulu (viz ČERNÁ-ŠLAPÁKOVÁ 1970–1971, 71–72). Údaje o studiu a gradech posluchačů z Táborska na obou pražských univerzitách byly získány z matriky právnické univerzity a z děkanské knihy artistické fakulty (MUPR I–III). První zmínky o škole a záznamy o doloženém liturgickém zpěvu doplňují tabulku o údaje kulturně historické povahy.

a–j = akolyté, podjáhní, jáhni
k = kněží
a–k = svěcence celkem

b = bakaláři
m = mistři

DESETILETÍ	PO- ČET	ROČNÍ PLATY		Z TOHO NA			SOCIÁLNÍ PROFIL DÁRCŮ					MŠE ZA MRTVÉ	DOKAZY CHUDÝM	
		CELKOVĚ	PRŮMĚR	KOSTELY	ŠPITÁLY	KONVENTY	VŠ	NŠ	DUCH.	MD-M	VES.			
1341–1350	2	184	92	-	-	184	184	-	-	-	-	-	1	-
1351–1360	2	540	270	540	-	-	300	240	-	-	-	-	1	-
1361–1370	2	390	195	330	-	60	330	60	-	-	-	-	2	-
1371–1380	5	1156	234	930	-	226	508	420	90	138	-	-	2	-
1381–1390	16	4964	310	2594	2340	30	2788	332	1424	420	-	-	5	1
1391–1400	13	4104	315	3200	904	-	1230	1794	780	300	-	-	9	3
1401–1410	18	4669	259	3751	-	918	960	1627	1282	720	80	80	10	6
1411–1420	6	1563	260	1563	-	-	-	903	180	480	-	-	5	4
1341–1420	64	17570	275	12908	3244	1418	6300	5376	3756	2058	80	80	35	14
PODĚL V PROCENTECH				73,3	18,6	8,1	36,1	30,1	21,5	11,8	0,5			

Tab. 3. Nadace, odkazy ročních platů a peněžité dary církevním institucím v letech 1341–1420

DRUH LOKALITY	NÁZEV	ŠKOLA DOLO- ŽENA	SVĚCENCI 1395-1415			PRAHA-UNIV.			PA- ŘÍZ M	ZPĚV PŘI MŠI
			A-J	K	A-K	STUD. PRÁV	ARTISTÉ			
							B	M		
MĚSTA A MĚSTEČKA SE ŠKOLOU	SEZIMOVO ÚSTÍ	1406	68	19	87	5	4	-	-	X
	SOBĚSLAV	1359	35	6	41	-	1	1	-	X
	JISTEBNICE	1392	37	4	41	-	-	2	-	X
	MILICÍN	1388	24	12	36	1	1	1	-	X
	MLADÁ VOŽICE	1390	21	2	23	-	-	-	-	X
	VESELÍ NAD LUŽ.	1407	13	1	14	-	2?	-	-	X
	CHÝNOV	1379	6	2	8	-	-	-	-	X
MEZISOUČET		-	204	46	250	6	8	4	-	7
MĚSTEČKA BEZ ŠKOLY /?/	BECHYNĚ	-	7	1	8	-	-	-	-	-
	BOROTÍN	-	6	-	6	-	1	1	-	-
	PŘÍBĚNICE	-	3	2	5	-	-	-	-	-
	MLÝNY	-	2	1	3	-	-	-	-	-
	ZLATÉ HORY	-	3	-	3	-	1?	-	-	X
FARNÍ VSI	HOŠTICE	-	5	1	6	-	-	-	-	-
	OLDŘICHOV	-	3	3	6	-	-	-	-	-
	DRÁCHOV	-	3	1	4	-	1	-	-	X
	POHNÁNÍ	-	2	1	3	-	-	-	-	-
	SMILOVY HORY	-	3	-	3	-	-	-	-	-
	12 DALŠÍCH VSI	-	16	2	18	1	-	-	1	3
PŘIFARENÉ VSI	18 NESPORNÝCH	-	21	2	23	-	-	-	2	-
	6 SPORNÝCH	-	7	2	9	-	1	-	-	-
CELKEM		-	283	61	344	7	11	5	3	12

Tab. 4. Školy, svěcenci a vysokoškolští posluchači do roku 1420

IV. Výše ročních příjmů a tržních cen statků nižší šlechty

Trojí druh pramenů vypovídá o velikosti, výnosu a cenách drobných svobodných statků. Nejdůležitější z nich, Desky zemské, jsou dochovány jen torzovitě (EMLER RT I-II). Ze 16 zápisů, které se vztahují k území dnešního tábořského okresu, se 8 týká zboží spadlého na krále, s nímž se setkáme i v provolacích knihách Desk dvorských (FRIEDRICH AČ XXXI, XXXV, XXXVI). Ze 77 zápisů v uvedených knihách bylo možné využít jen ty, které udávají hodnotu odumřelého majetku anebo jeho výčet. Třetím pramenem jsou listiny tržní a obligační povahy, pokud objektem směny či zástavy byly ucelené statky. Celkem se podařilo získat 24 údajů o tržních cenách statků (A), 18 o výši obvěnění (B) a dalších 12 hypotetickým odhadem na základě konkrétního popisu deskových zápisů a závazně stanovených odhadních tax z let 1400-1404 (EMLER RT I, 586 a RT II, 608). Aby bylo možné porovnat výsledky výzkumu druhé knihy provolací Desk dvorských z let 1395 až 1410, shrnuje následující tabulka získané údaje podle stupnice výše ročních příjmů, kterou stanovil POLIVKA 1978, 344, tab. 3. Tržní ceny tu jsou převedeny na roční rentu v poměru 1:10, jak bylo předepsáno soudobým odhadcům.

Tab. 5. Roční příjmy nižší šlechty na Tábořsku a v Čechách

Skupina	A	B	C	A+B+C	%	Čechy 1395-1410 v %
I. do 2 kop	6	2	4	12	22,2	21,2
II. 2 až 10 kop	11	14	6	31	57,4	58,6
III. 11 až 30 kop	6	2	2	10	18,5	18,6
IV. nad 30 kop	1	-	-	1	1,9	3,4
Celkem	24	18	12	54	100,-	100,-

Shodnost obou výsledných řad v % je více než pozoruhodná. Relativně spolehlivé jsou však údaje skupiny A. Skupinu C jako nejméně průkaznou z dalšího šetření vyloučíme, údaje B budeme rektifikovat, neboť vypovídají pouze o výši obvěnění ženy, nikoli o tržní ceně či výnosu majetku manželského páru před jeho rozpadem, vyplacením synů a vydáním dcer. Vyjdeme-li z právních zvyklostí českého práva manželského na přelomu 14. a 15. století, žádalo se od muže, aby pro případ vdovství zaručil ženě část majetku deskovým zápisem. Výše tohoto obvěnění byla závislá na výši přínosu věnem a činila 250 % v případě ženy neprovdané (v soudobé terminologii o třetinu výše) a 200 % v případě vdovy, jež znovu vstupovala ve sňatek (podrobně k tomu KAPRAS 1908, 29-41). Samozřejmostí mělo být, že majetek muže měl být natolik veliký, aby se obvěnění mohlo uskutečnit. Otázkou je, jak s velkým majetkem může lze při našich dokladech obvěnění počítat. Patrně nepochybíme, když vyjdeme z minimálního předpokladu, že obvěnění činilo dvě třetiny mužova majetku. Takto přepočtené údaje v následující tabulce přeskupíme spolu s údaji skupiny A tak, aby více odpovídaly relacím majetkových skupin nižší šlechty ve sledované oblasti.

Tab. 6. Majetková skladba nižší šlechty na Tábořsku před 1420

Skupina	A	B	A + B	%
I. do 2 kop	6	2	8	19,1
II. 2 až 5 kop	5	3	8	19,1
III. 6 až 10 kop	6	6	12	28,5
IV. nad 10 kop	7	7	14	33,3
celkem	24	18	42	100,-

V první a ve druhé skupině byli zastoupeni vesměs tzv. svobodníci, v dalších dvou pak ti příslušníci nižší šlechty, jejichž výsady již alespoň částečně odpovídaly výši jejich majetku. Zbývá dodat, že průměrný roční výnos statků skupiny A činil 16,5 kop a průměrné obvěnění 61,5 kopy. Dělíme-li poslední částku dvěma, získáme představu o průměrné výši věna.

V. Výmery služebních polností a úročních lánů, počet mlýnů, krčem, podsedků a zahradníků na panství Chýnov v roce 1379

Výchozím pramenem tabulky je berní rejstřík arcibiskupského zboží z roku 1379 (EMLER DRC, 355-360). Pominuta byla pouze zaniklá ves Košina či Košiny se 6 pustými lány. KREJČÍK 1911, 130 mylně ztotožnil tuto lokalitu s vesnicí Chotčiny, BOHÁČ 1979, mapa č. 11 s osadou Košín. K lokalizaci této ZSO mezi Chýnovem a Dubem CIKHART 1922, s. 40. KREJČÍK 1911, 130 také mylně uvádí Blanič (tak v berním rejstříku), ač jde o Blaničku. V zásadě tabulka shrnuje lánovou výměru jednotlivých lokalit podle součtu výměr služebních polností a úročních gruntů, nikoli

POLNOSTI, ŽIVNOSTI A USEDLOSTI		CHÝNOV	BÍTOV	BLANIČ- KA	BORO- VICE	HROTNÝ	KLADRU- BY	LAŽANY
SLUŽEBNÍ POLNOSTI	purkrabí	1 1/2	-	-	-	-	-	-
	nápravníci	-	2	-	-	-	-	2
	nadlesní	-	-	-	-	-	-	-
	rychtáři	3/4	-	-	-	-	-	-
	lesníci	-	-	1/2	-	3/4	-	1/2
	biřic	1/4	-	-	-	-	-	-
	lazebník	1/4	-	-	-	-	-	-
VÝMĚRA ÚROČNÍCH USEDLOSTÍ	1/8	1	-	-	-	-	-	-
	1/4	8	1	-	6	2	-	-
	3/8	2	-	-	-	-	-	-
	1/2	9	8	-	5	6	4	5
	2/3	-	-	-	-	-	-	-
	3/4	3	-	1	-	1	-	-
	5/6	-	-	-	-	-	-	-
	1 lán	6	5	4	-	1	2	1
	1 1/4	1	-	-	-	-	-	-
	1 1/2	-	-	-	-	-	-	-
2 lány	-	-	-	-	-	1	-	
MLÝNY S 1 KOLEM		2	-	-	1	-	-	-
MLÝNY SE 2 KOLY		1	1	-	-	-	-	-
KRČMY		14	-	-	-	-	-	-
PODSEDCI		5	-	-	-	-	-	-
ZAHRADNÍCI		18	-	-	-	-	-	-
POČET LÁNŮ	služební	2 3/4	2	1/2	-	3/4	-	2 1/2
	úroční	16 7/8	9 1/4	4 3/4	4	5 1/4	6	3 1/2
	pusté	-	-	1 1/2	-	-	-	1/2
	celkem	19 5/8	11 1/4	6 3/4	4	6	6	6 1/2
POČET ŽIVITELŮ RODIN	služebníci	4	1	1	-	1	-	2
	úročníci	56	14	5	11	10	7	6
	krčmáři	7	-	-	-	-	-	-
	ostatní	3	-	-	-	-	-	-
	celkem	70	15	6	11	11	7	8

Tab. 7. Služební polnosti, úroční usedlosti, mlýny, krčmy, podsedci a zahradníci na panství Chýnov v roce 1379

podle sumárních údajů rejstříku. V případě Chýnova na rozdíl od veškeré dosavadní literatury (srov. zvláště KREJČÍK 1911, 137, SEDLÁČEK 1923, 213, NOVÝ 1973, tab. mezi s. 92-93) počítáme s poloviční výměrou, než udává rejstřík, neboť podle listiny arcibiskupa Zbyňka z Hazmburka z 2. října 1406 šlo o lány „malé“ (ed. HAAS CIM IV-1, 287, č. 189). Skutečně také poplatníci v Chýnově platili z lánů a jeho dílů poloviční berní a dávky než v Borovici, tj. vsi, jež do roku 1390 s Chýnovem splynula (EMLER DRC, 134). V tabulce jsou zahrnuty i dvě čtvrtlánové usedlosti a pět krčem platících chýnovskému faráři. V rubrice počtu usedlíků místo 14 krčmářů uvedeno pouze 7, neboť dalších 7 vlastnilo polnosti různé výměry.

POLNOSTI, ŽIVNOSTI A USEDLOSTI		LŽÍN	MAŠOVI- CE	NOVÁ VES	VŘESCE I.	VŘESCE II.	ZÁHOŠ- TICE	CELKEM
SLUŽEBNÍ POLNOSTI	purkrabí	-	-	1 1/2	-	-	-	3
	nápravníci	-	-	-	-	-	-	4
	nadlesní	-	2	-	-	-	-	2
	rychtáři	2	-	2	1	-	-	5 1/4
	lesníci	-	1/2	-	-	-	1/2	2 3/4
	biřic	-	-	-	-	-	-	1/4
	lazebník	-	-	-	-	-	-	1/4
VÝMĚRA ÚROČNÍCH USEDLOSTÍ	1/8	-	-	-	-	-	-	1
	1/4	6	-	2	-	-	2	25
	3/8	-	-	-	-	-	-	2
	1/2	18	6	16	6	5	12	100
	2/3	-	1	-	-	-	-	1
	3/4	2	-	4	1	-	8	20
	5/6	-	1	-	-	-	-	1
	1 lán	1	1	7	8	3	2	41
	1 1/4	-	-	-	1	-	-	2
	1 1/2	1	-	-	1	-	-	2
2 lány	-	-	-	-	-	-	1	
MLÝNY S 1 KOLEM		-	1	-	-	1	-	5
MLÝNY SE 2 KOLY		-	-	-	-	-	-	2
KRČMY		-	-	-	-	-	-	14
PODSEDCI		-	-	-	-	-	-	5
ZAHRADNÍCI		-	-	-	-	-	-	18
POČET LÁNŮ	služební	2	2 1/2	3 1/2	1	-	1/2	17 1/2
	úroční	14 1/2	5 1/2	18 1/2	14 1/2	5 1/2	14 1/2	122 5/8
	pusté	-	-	-	-	1/2	-	2 1/2
	celkem	16 1/2	8	22	15 1/2	6	15	143 1/8
POČET ŽIVITELŮ RODIN	služebníci	1	2	1	1	-	1	15
	úročníci	28	9	29	17	8	24	224
	krčmáři	-	-	-	-	-	-	7
	ostatní	-	-	-	-	-	-	3
	celkem	29	11	30	18	8	25	249

VI. Feudální pozemková renta na území dnešního okresu Tábor v letech 1379–1390

Soupis vesnic s doloženou výší feudální renty na 1 lán zahrnuje celé arcibiskupské panství Chýnov, východní část arcibiskupského zboží Týn nad Vltavou, větší část rožmberských panství Příběnice, Příběničky, Choustník, Dolní Bukovsko, díl vsi Oldřichov příslušející k rožmberskému panství Miličín a vesnici Zvěstonín, náležející faře v Jistebnici. Podkladem pro arcibiskupské statky byl urbář z doby kolem r. 1390, přičemž v úvahu byly vzaty pouze úročící lány podle berního rejstříku z roku 1379 (EMLER DRC, 133–137, 355–360). Pro rožmberské vsi byl výchozím pramenem urbář z roku 1379 (TRUHLÁŘ UZR, 14–21, 43–48), pro ves Zvěstonín urbář jistebnické fary z doby krátce před rokem 1379 (TRUHLÁŘ 1900, 150). Do soupisu byly poaty ze srovnávacích důvodů polnosti města Soběslavi a městečka Chýnova, pomínuty byly naopak samoty i lokality s neznámou lánovou výměrou. Podobně nebyly vzaty v potaz ani drobné statky a jednotlivé usedlosti, jejichž výměru i úroky známe z nadačních listin a jiných pramenů. Pokud byla výše peněžitých dávek udána v hřivnách, propočet vždy vychází k poměru 1 hřivna = 64 grošů, který v dané době všeobecně platil na uvedených rožmberských panstvích bez ohledu na označení hřivny. Souhrnná částka všech druhů dávek v groších většinou odpovídá reálnému stavu, neboť přepočet vychází jednak z reluce robot a naturálních dávek rožmberských vesnic v sumárním urbáři z roku 1423 (SOA Třeboň, Historica č. 246A), jednak per analogiam z částečných reluc některých dávek na panství chýnovském a týnském. V případě reluc na rožmberském území třeba počítat se zvýšením mezd polních prací vzhledem k poklesu reálné hodnoty mince v letech 1379–1420. Jelikož však šlo o robotní povinnosti v malém rozsahu, je celkový rozdíl zanedbatelný, zvláště když v souhrnných částkách pomíjíme díly groše, pokud se v ojedinelých případech ve výčtu dávek objevují. Kartografický záznam k příloze viz v mapě č. 2–3.

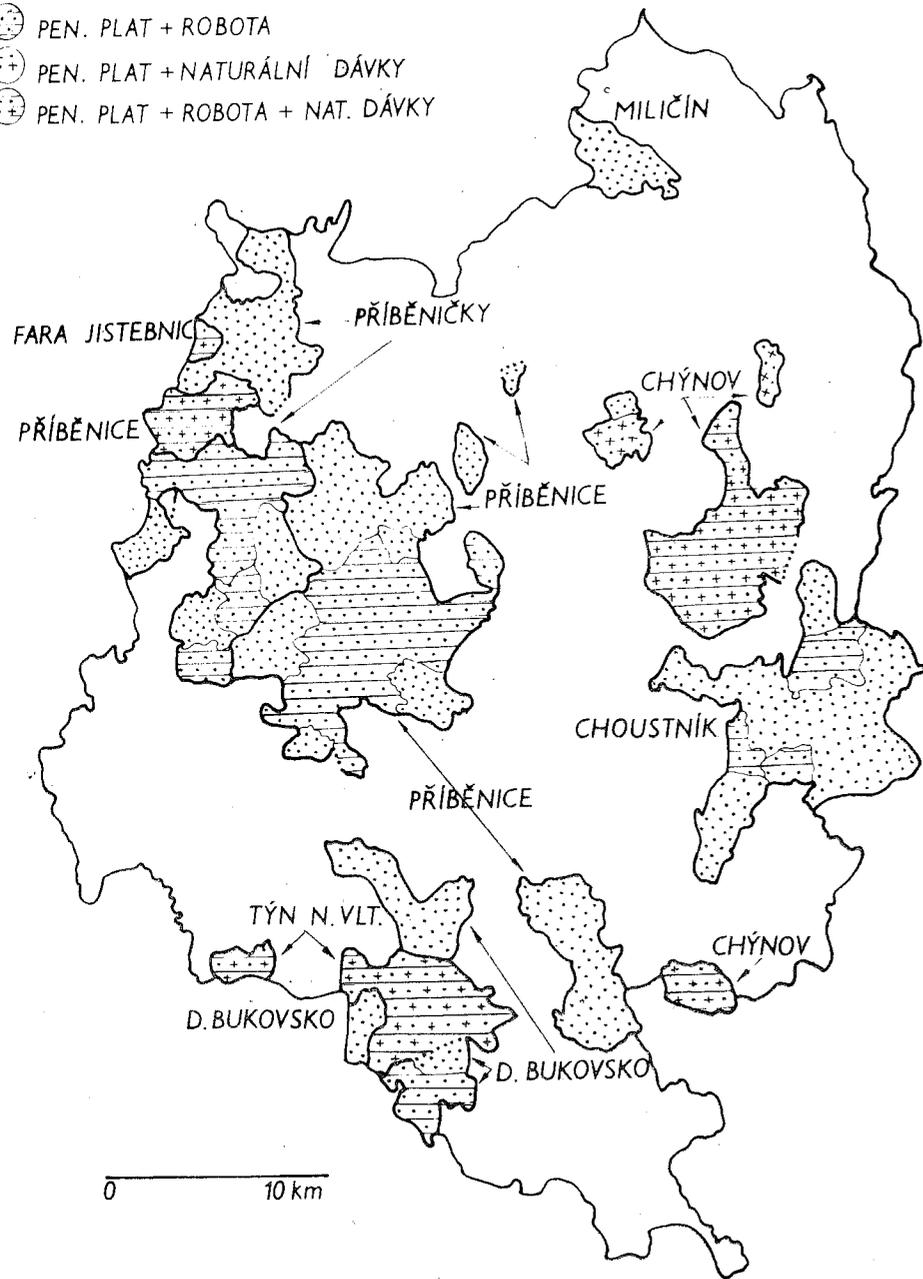
- A – pouze peněžitý úrok
- B – peněžitý úrok + robota
- C – peněžitý úrok + naturální dávky
- D – peněžitý úrok + robota + naturální dávky
- E – naturální dávky + robota
- b – jarní a podzimní orba 32 brázd
- d – odvoz vozu dřeva
- k – kuře
- m – odvoz materiálů na stavby
- o – dávky obilí
- r – den robotní práce při polních pracích, senoseči a nahánění zvěře
- s – neurčitě vymezené povinnosti při senoseči
- v – vejce

Tab. 8. Feudální renta na panstvích Bukovsko, Choustník, Chýnov, Miličín, Příběnice, Příběničky a Týn n. Vlt. v letech 1379–1390

skupina	druh dávek	dávky	úhrn v gr.	panství	lokality	počet lok.	počet lánů	
I.	A	36 gr	36	Choustník	Dlouhá Lhota (13)	1	13,–	
	D	32gr+8r+2k+10v+d	40	Chýnov	Bitov (9,25), ZSO Borovice (4), Hrotný (5,25), městečko Chýnov (17), Lžín (14,5)	5	50,–	
	C	36gr+2k+10v	40	Chýnov	Blanička (4,75)	1	4,75	
	C	43gr+1k+10v	46	Chýnov	Vřesce I. (14,50)	1	14,50	
	A	44gr	44	Choustník	Vlčoves (25,75)	1	25,75	
	A	46gr	46	Příběničky	Lhota? (4)	1	4,–	
	D	40gr+6–8r+2k+10v+1d	48	Chýnov	Kladruby (6), Lažany (3,5), Mašovice (5,5), Nová Ves (18,5), Záhostice (14,5)	5	48,–	
	A	48gr	48	Příběnice	město Soběslav (18)	2	21,25	
					Choustník	Zárybnický dvůr ZSO (3,25)	2	21,25
	I. skupina celkem						17	181,25
II.	A	52gr	52	Choustník	Pšárov (14,5)	1	14,50	
	B	46gr+7r	53	Choustník	Chrbonín (32)	1	32,–	
	E	o+18r+5k	56	Příběničky	Javořín (4)	1	4,–	
	A	56gr	56	Příběničky	Sruženec (4)	1	4,–	
	B	60gr	60	Choustník	Krtov (14), Mlýny (19), Tříklasovice (9)	8	88,–	
					Příběnice	Chotoviny (2), ZSO Sedlec (9)	8	88,–
				Příběničky	Jistebnice (24), Kášovice (11), Nehonín (2)	8	88,–	
II. skupina celkem						12	142,50	

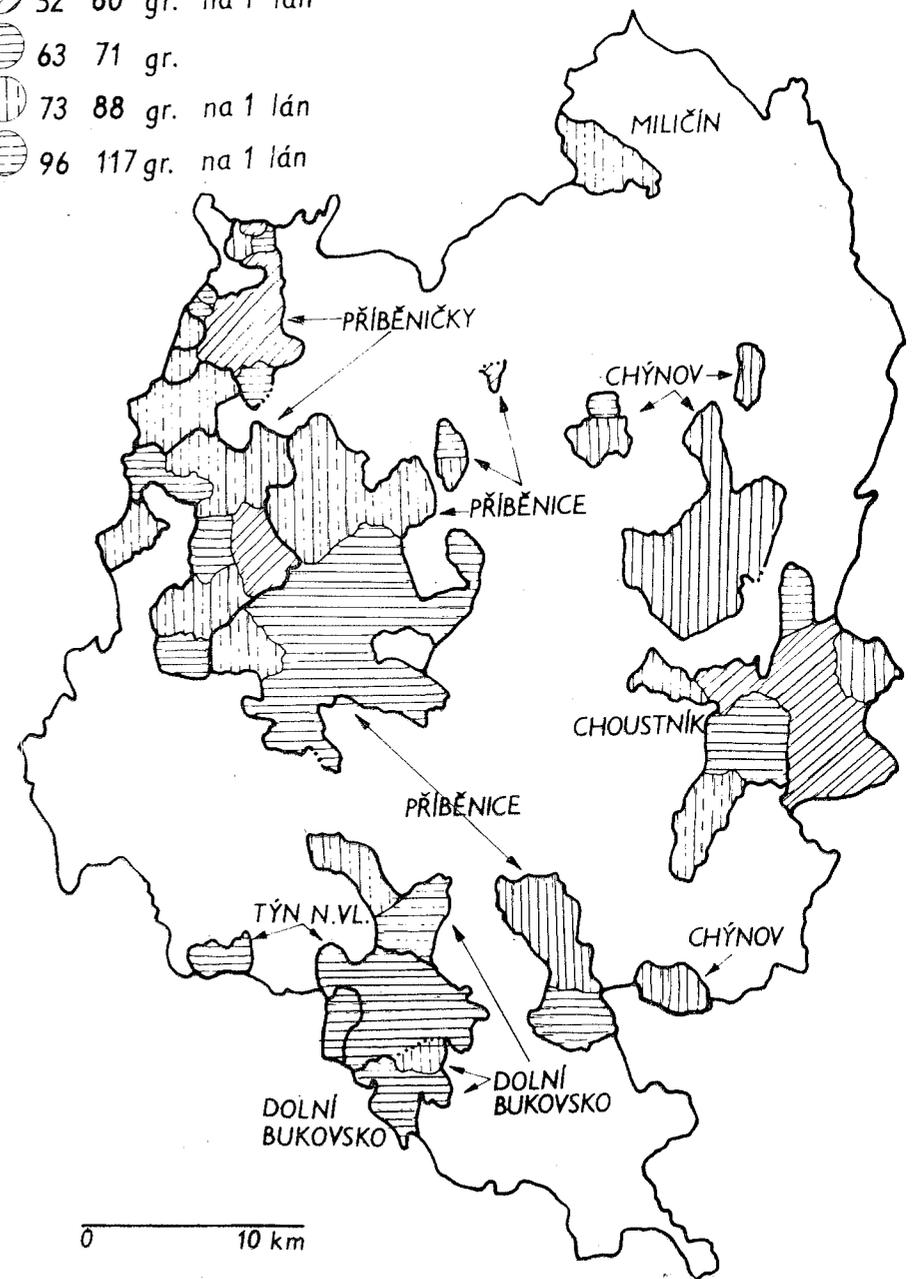

- ⊙ POUZE PENĚŽNÍ PLAT
- ⊕ PEN. PLAT + ROBOTA
- ⊕ PEN. PLAT + NATURÁLNÍ DÁVKY
- ⊕ PEN. PLAT + ROBOTA + NAT. DÁVKY

Mapa 2: Peněžní renta, naturální dávky a roboty 1379-1390

- ⊙ 36 48 gr. na 1 lán
- ⊕ 52 60 gr. na 1 lán
- ⊕ 63 71 gr.
- ⊕ 73 88 gr. na 1 lán
- ⊕ 96 117 gr. na 1 lán

Mapa 3: Zatížení poddaných feudální rentou kolem roku 1380

VIII. Vztah mezi bonitou půdy a zatížením feudální rentou

Postihnout závislost výše feudální renty s odstupem delším pěti století je krajně obtížné vzhledem k nemožnosti lokalizace odlišně platících lánů na dnešním katastrálním území i vzhledem ke změnám v členitosti terénu a v kvalitě půdy staletí trvající kultivaci, scelováním pozemků a použitím moderních agrotechnických a chemických prostředků. Určitou oporu pro starší období nezasažené ještě vlivy agrotechnických inovací poskytují údaje o bonitě půdy rustikálních vsí v Tereziánském katastru z let 1751–1753. Bonita půdy byla stanovena stupnicí osmi tříd podle toho, kolikanásobně převyšovala sklizeň průměrné úrody množství vyšetěho obilí:

1. třída – šestnásobek výsevu	5. třída – čtyřnásobek výsevu
2. třída – pětiapůlnásobek	6. třída – třiapůlnásobek
3. třída – pětinásobek výsevu	7. třída – trojnásobek výsevu
4. třída – čtyřapůlnásobek	8. třída – dvaapůlnásobek

(srov. CHALUPA aj. TK I, 13). Odlišnosti v bonitě půdy v pluzině jedné vsi byly vyznačeny zcela výjimečně (srov. Vlastiboř třída 5–4, CHALUPA aj. TK I, č. 272–7, 8), což nám dává možnost porovnat pět skupin 87 vsí s různým stupněm zatížení soubornem feudální renty, které jsme zjistili v sondě VI. Všechny údaje o bonitě půdy byly získány z tabelárních přehledů (CHALUPA aj. TK I–II).

Tab. 9. Bonita půdy zkoumaného souboru vsí podle Tereziánského katastru

Skupina	Vsí celkem	Z toho v TK	Bonitní třídy								Průměr	Rozpětí
			3.	4.	5.	6.	7.	8.				
I. 36–48 gr.	17	14	1	2	5	3	3	–	5,35	3–7		
II. 52–60 gr.	12	11	–	–	–	5	3	3	6,81	6–8		
III. 63–71 gr.	30	28	2	–	8	11	6	1	5,78	3–8		
IV. 72–81 gr.	23	22	1	1	3	10	5	2	6,04	3–8		
V. 96–117 gr.	5	5	–	2	–	1	1	1	5,80	4–8		
celkem	87	80	4	5	16	30	18	7	5,83	3–8		

Výsledky komparace vyzněly nepřesvědčivě. Nejen široké rozpětí v rámci čtyř z pěti skupin, ale i průměrná bonita neodpovídají stupni zatížení. Zvlášť nesrovnatelné jsou ukazatele skupin I–II a I–V. Jelikož 12 ze 17 vsí první skupiny tvoří lokality arcibiskupského panství chýnovského, v následující tabulce z kontrolních důvodů se omezíme na vesnice rožmberských panství Choustník, Příběnice, Příběničky, Dolní Bukovsko a Miličín (opět jen na území dnešního okresu Tábor). Abychom zmenšili na minimum roli kráklavých odchylek, u dvou skupin navíc uvádíme upravené ukazatele. U skupiny první vyloučíme Soběslav, jež jako město bylo zvýhodněno nejnižší sazbou, ač pozemek mělo třetí bonitní třídy. V případě dvou lánů v Hodkově, které měly vůbec nejvyšší dávky při nejnižší třídě bonity (117 gr. – 8. třída), zvláštní důvody neznáme.

Tab. 10. Bonita půdy rožmberských vesnic podle Tereziánského katastru

Skupina	Vsí Z toho		Bonitní třídy								Po úpravě	
	celkem	v TK	3.	4.	5.	6.	7.	8.	Průměr	Rozpětí	Průměr	Rozpětí
I. 36–48 gr.	5	4	1	–	1	–	2	–	5,50	3–7	6,33	5–7
II. 52–60 gr.	12	11	–	–	–	5	3	3	6,81	6–8	6,81	6–8
III. 63–71 gr.	25	23	–	–	5	11	6	1	6,13	5–8	6,13	5–8
IV. 73–81 gr.	22	21	1	1	3	10	4	2	6,–	3–8	6,–	3–8
V. 73–81 gr.	22	21	1	1	3	10	4	2	6,–	3–8	6,–	3–8
V. 96–117 gr.	5	5	–	2	–	1	1	1	5,80	4–8	5,25	4–7
celkem	69	64	2	3	9	27	16	7	6,14	3–8	6,16	3–8

S výjimkou první skupiny, jež ve srovnání s druhou vykazuje vyšší průměrnou bonitu, mají ukazatelé druhé až páté skupiny očekávanou vzestupnou hodnotu bonitních tříd (v číselném vyjádření ovšem sestupnou). Z toho plyne, že v rámci panství jedné vrchnosti se při vyměřování dávek feudální renty již v předhusitském období přihlíželo k povaze a k výnosnosti půdy, a to na základě dlouhodobých empiric-

kých poznatků. Další faktory, které na výši taxy působily, nelze již zpravidla postihnout. Značné rozpětí dávek u vsí stejné bonitní třídy zjistil i NOVÝ 1961, 18–23, který se u nás vlivem bonity půdy na celkové zatížení poddaných vsí průkopnický zabýval. Svou roli hrály odlišná doba vzniku jednotlivých vesnic, tradicionalismus v dodržování emfyteutických smluv, specifické zaměření rostlinné i živočišné výroby apod. Na rozdíl od Nového, který přihlížel jen k peněžní rentě, jsme vzali v potaz celkový souhrn dávek včetně naturalíí a roboty, což však při převládajícím charakteru peněžních platů na ostrovském klášterství nemělo vliv na celkové výsledky.

Druhým, neméně závažným poznatkem jsou zjištěné rozdíly mezi zatížením vsí náležejícím různým vrchnostem. Ač se i na arcibiskupském panství k rozdílům v bonitě půdy přihlíželo, jak je zřejmé srovnáním dávek a bonitních tříd na panstvích Chýnov a Týn nad Vltavou (4 vesnice naposled uvedené panství měly bonitní třídu 3 až 5 a v důsledku toho platily vyšší dávky), v průměru byl stupeň zatížení rožmberských vesnic o poznání vyšší. Proč tomu tak bylo, není zcela zřejmé, patrně tu mělo svou váhu starší osídlení Chýnovska. Zčásti by tak bylo možné vysvětlit i poměrně malý počet usedlíků z této oblasti na revolučním Táboře.

VIII. Změny v lánové výměře, výši a rozložení feudální renty v 77 rožmberských vsích v letech 1379–1420

Převodným ukazatelem změn v sociálním postavení vesnického poddaného lidu je výše feudální renty jako rozhodující složky jeho vykořisťování a odčerpávané nadpráce. Nedostatek srovnatelných údajů z jednoho místa, avšak z různých časových období byl a je největší slabinou všech úvah o stabilitě či proměnách životního standardu předhusitských poddaných. Ze 39 různých časových údajů o výši poddanských dávek, které shromáždil GRAUS 1957, 512–518 se jen 17 týká čtyřicetiletého období vlády Václava IV., jež bylo rozhodující etapou uzrání revoluční situace. Pro sledovanou oblast dnešního tábořského okresu Graus zjistil tři dvojice rentových výměr. Dvě vykazují setrvalý stav (7 a čtvrt lánů v Dudově 1367–1378, 1 lán v Klokotech 1378–1402), jedna zanedbatelné zvýšení o dva půldny jarní a podzimní orby (městečko Chýnov ca 1390–1406, u Grause chybný údaj zaviněný zanedbáním „malých“ lánů).

Nejdůležitější a rozsahem své vypovídací schopnosti ojedinělý pramen, kterým je urbaniální rejstřík spojeného rožmberského panství Příběnice–Příběničky z roku 1423 (SOA Třeboň, Historica, č. 246 A), až dosud nebyl pro tyto účely využit. Nejspíše tu kdekoho svedlo datum vzniku jeho písemného dochování přesahující převratný rok 1420 a tím i vlastní tzv. předhusitské období. Ačkoli urbář zcela nesporně zaznamenává správní změny na rožmberských panstvích po dobytí Příběnic a Příběniček táborů v listopadu 1420, lánovou výměru, výši platu z jednoho lánů a celkovou sumu ročního úroku registruje podle stavu a tax platných před tímto datem. Skutečné poměry na panství po tomto datu odráží svatohavelský výběří rejstřík z roku 1421, který zčásti využil NOVÝ 1981 97n. a jímž se zabýváme podrobněji v sondě IX. I kdybychom připustili tlak doby, který Oldřicha z Rožmberka přinutil zmírnit poddaným dávkou (tím by pramen měl jinou vypovídací kvalitu, než mu připisujeme), v chaotickém stavu panství v letech 1421–1423 byl tento úkol prakticky neuskutečnitelný. Relaxace a úprava dávek by také v tomto případě byla z urbáře patrná. Nic podobného pramen ani v náznaku neobsahuje a jeho stručnost naopak naznačuje, že se pisar omezil na opis položek a číselných údajů podle urbáře platného před rokem 1420. Rozhodujícím argumentem je však skutečnost (rozvedeme ji níže), že více než polovina vesnic měla předepsány stejné platy roku 1378 i 1423. Kdyby ke zmírnění platů v důsledku revoluce skutečně došlo, týkalo by se všech vesnic bez výjimky, neboť zvýhodnění pouze části panství by ještě více ohrozilo jeho vnitřní soudržnost. Jedinečnou základnu komparace tu poskytuje rožmberský urbář z doby před rokem 1380, který tradičně ve shodě s jeho vydavatelem datujeme rokem 1379, ač jinak sdílíme důvody, pro které TRUC 1963, 149–153 vznik pramene v jeho dochované podobě klade již do let 1374–1378.

Poměry vynucené přenesení správního centra větší části rožmberských statků v širším okolí husitského Tábora na vzdálenější Bechyni si vyžádalo poměrně rozsáhlé přeskupení organizačního systému, jež se dotklo i většiny vesnic příslušejících dříve k panství bukovskému. Přitom nelze zcela vyloučit, že některé správní úpravy byly

již staršího data. Ze 37 lokalit příběnického panství v urbáři z roku 1379 eviduje urbář z roku 1423 pouze 31. Jednotlivými neuvedenými lokalitami se tu nemůžeme zabývat, stačí zmínit, že urbář z roku 1423 již vypustil zničené městečko pod Přiměnicemi a že Potálov (platící dříve tamějšímu špitálu) dodatečně registruje vloženým lístkem se jmény tří poplatníků, kteří navzdory všem dohadům o zániku celé vsi na jaře 1420 zůstali na svých gruntech. Pokles počtu vesnic je příznačný i pro panství Příběničky (1379:33, 1423:29) a Dolní Bukovsko (1379:19, 1423:14). Tři vesnice nově přibýly, a to koupí Padařov a neznámým způsobem Mažice a Klečaty, jež jako součást arcibiskupského panství v Týně nad Vltavou byly roku 1414 prodány Janovi Sobětickému ze Sobětic (CHALOUPECKÝ 1912, 16). Správní úprava spočívala ve vytvoření šesti výběrčích okrsků (districtus) menšího územního rozsahu. Hradní obvody Příběnic (nově 24 vsí) a Příběniček (10) zůstaly zachovány i po ztrátě obou opevněných sídel. Zboží příslušející dříve k Dolnímu Bukovsku se zmenšilo na 8 vesnic, přičemž 6 vsí tohoto panství připadlo novému okrsku v Zálší (+ Mažice a Klečaty). Další dva nové okrsky vznikly z částí panství Příběničky (Jistebnice: 19 vsí + Padařov) a Příběnic (Sepekov: 7 vsí).

Lánová výměra se nezměnila u 46 vesnic (60 %), u 10 (13 %) se zmenšila o 31,75 lánu, u 11 (14 %) naopak zvětšila o 16,25 lánu. V případě 10 vesnic (13 %) nebylo možné změny či stálost výměry z pramenů postihnout. Celkový úbytek byl ve skutečnosti menší o 6,75 lánu připojených od zaniklé (?) Německé Lhoty (Lhota sartorum) k Drahotěšicům, takže tvořil 9,75 lánu, což vzhledem k počtu vesnic je zanedbatelné. Přírůstek tří nových vsí činil celkově 16 lánu.

Změny ve složení feudální renty u celého souboru 77 vsí rozčleněných podle příslušných okrsků v roce 1423 zachycuje tabulka č. 11.

Tab. 11. Změny ve skladbě feudální renty 1379–1420/1423

Druh renty	Příběnice		Příběničky		Jistebnice		Zálší		Bukovsko		Sepekov		Celkem	
	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b	a	b
pouze peněžní	13	24	5	10	12	18	5	8	7	8	4	6	46	74
peněžní + robota	10	—	5	—	3	—	1	—	—	—	2	—	21	—
peněžní + robota + naturálie	—	—	—	—	3	—	—	—	1	—	1	—	5	—
peněžní + naturálie	—	—	—	—	—	2	—	—	—	—	—	1	—	3
možnost reluce	—	—	—	—	2	—	—	—	1	—	—	—	3	—
nelze zjistit	1	—	—	—	2	—	2	—	—	—	—	—	5	—

a — stav k roku 1379

b — stav k roku 1420/23

Pro kontrolu dodáváme, že možnost reluce se týkala vesnic, jež jsou již předtím jednou započteny. Proto také součty vesnic u okrsků Jistebnice, Bukovsko a u celkového součtu k roku 1379 jsou vždy o příslušný počet vsí vyšší. Druh feudální renty v případě nově získaných Mažic a Klečat bylo možné zjistit na základě urbáře z doby kolem roku 1390 (EMLER DRC, 143–144). Totéž platí i pro následující výklad o výši feudální renty.

Při srovnání výše zatížení v období před rokem 1379 a kolem roku 1420 bylo nutno z různých důvodů 17 vesnic (22 %) zcela vypustit, i tak však lze zbývající soubor 60 vesnic považovat za reprezentativní vzorek celé zkoumané oblasti. Navíc se ukázalo, že nepozorností písaře se v urbáři z roku 1423 nejednou vyskytují rozdílné taxy na 1 lán v poměru k vypočítaným podílům na 1 lán z celkové sumy pro příslušnou lokalitu. V 8 případech, kdy druhý ukazatel odpovídal taxě v urbáři z roku 1379, usuzujeme na chybu písaře a vesnice zařazujeme do skupiny neměnných dávek. V jiných sporných případech, jichž však je pouze několik, vesnici zařazujeme do té skupiny, k níž patří podle taxy na 1 lán.

Tab. 12. Rozdíly ve výši poddanských platů 1379–1420/1423

Platy z roku 1423 vzhledem k roku 1379	Příbě- nice		Příbě- ničky		Jisteb- nice		Zálší		Bukov- sko		Sepekov		Celkem	
	U	U	U	K	U	K	U	K	U	K	U	K	U	K
stejně	15	16	4	7	7	6	4	4	6	7	1	3	37	43
?	3	3	1	1	7	7	3	3	1	1	2	2	17	17
vyšší o	1–2 gr.	1	1	—	—	—	1	1	—	—	—	—	3	2
	2–4 gr.	1	—	1	—	2	2	—	—	—	—	—	4	2
	5–10 gr.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	1	—
	10 a více	—	—	1	—	2	2	—	—	1	—	2	1	6
nižší o	1–2 gr.	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
	2–4 gr.	3	3	2	2	—	—	—	—	—	1	1	6	6
	15–10 gr.	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1
	10 a více	—	—	—	—	2	2	—	—	—	—	—	2	2
celkem		2424	10	10	20	20	8	8	8	8	7	7	77	77

U — podle taxy urbáře z roku 1423 K — korekce podle summy

Oba prameny rovněž umožňují srovnání počtu podsedků k oběma časovým průmětům. V úvahu nemohly být vzaty lokality Jistebnice (neznáme počet ani k jednomu datu) a Sepekov (neznáme počet k roku 1423). Celkový úbytek byl ve skutečnosti nižší o 8 podsedků z Mažic, kteří spolu se vsí k rožmberské državě nově přibýli.

Tab. 13. Počet podsedků před 1379 a kolem 1420

Okrsek	před 1379	kolem 1420
Příběnice	51	8
Příběničky	3	5
Jistebnice	5	3
Zálší	—	8
Bukovsko	5	6
Sepekov	12	—
celkem	76	30

IX. Taxy a vybrané sumy pololetních úročních platů, lánové výměry a počty osedlých 30 vsí rožmberského zboží Příběnice v letech 1421 a 1433.

Složka úročních rejstříků, zlomků purkrabských účtů a jiných zápisů hospodářské povahy z let 1418–1446 v SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 6Gbeta 11, je mimořádně cenným a namnoze jedinečným svodem pramenů pro studium poddanských poměrů na jihu Čech v období vzestupu a poklesu revoluční vlny. Edice, kterou na počátku 50. let ohlásil J. Pelikán (viz k tomu MACEK 1955, 373, p. 1), nevyšla, takže vyprávěcí možnosti tohoto pramenného souboru, zvláště pokud jde o fakta hromadné povahy, zdaleka ještě nebyly dosavadním badáním využity. Dílčí údaje z něho vytěžili porůznu MACEK 1952, 1955 a NOVÝ 1962, 169–170, srovnání výměry agrárního areálu vzorku třiceti příběnických vsí v letech 1379, 1423 a 1433 provedl NOVÝ 1981, 97–100, který rovněž statisticky vyhodnotil majetkovou diferenciaci osedlých uvedeného vzorku pro rok 1433 a části třeboňského panství pro léta 1423 a 1433. Základní evidenční údaje o úročních rejstřících shodně sign. Vs Třeboň IA 6Gbeta 11 uveřejnili KALNÝ a kol., SOUPIS II, 290–297, č. 311–321.

Ani náš výzkum nevyčerpává údaje složky v plném rozsahu, neboť se omezuje na srovnání lánové výměry a vybraných sum úročních platů 30 vsí panství Příběnice–Příběničky v letech 1421 a 1433. V tomto ohledu pramen přináší svědectví zcela mimořádného významu, protože dává možnost porovnat platební „morálku“ poddaných a ztráty vrchnosti na počátku a konci vlastního revolučního období. Podkladem pro rok 1421 je sumární úroční rejstřík nadepsaný „Census a Przbienicz collectus in

castro Chusnik anno etc. 21° circa festum s. Martini. Census s. Galli anni ut supra" (fol. 1r-10v, viz KALNÝ a kol., SOUPIS I, 122, č. 113 pod Choustníkem). Zvláštním okolností, kdy po ztrátě obou příběnických hradů převzal výběrčí agendu úřad choustnického purkrabí, odpovídá i smíšená funkce sešitu, který v sobě slučuje běžný výběrčí rejstřík se závěrečným sumářem. Vybrané úroky za celou obec přinášel na vzdálený Choustník zpravidla rychtář nebo lesník, v některých případech však též jednotlivci a menší skupiny poddaných, jimž záleželo na tom, aby jejich splněné úroční závazky byly řádně evidovány přímo vrchností. Z tohoto důvodu má počet jmenovitě uvedených osedlých jistý význam jen u některých lokalit. Rychtáři a lesníci, pokud na všech zůstali, platili téměř bez výjimky, i když ne vždy v plné výši dávky. Jelikož Michal, rychtář v Křídě, za sebe odevzdal trojnásobný úrok, je značně pravděpodobné, že úrok v této vsi nebyl vybírán nejméně od podzimu 1420 (viz fol. 4r). Nejinak tomu zřejmě bylo i v jiných vesnicích, neboť dvojitý úrok odvedl i jistý Klepáns z Držkrajova (fol. 5v). Nelze ovšem vyloučit, že většina příběnických vsí platila holdy Táboru, což by tak jako tak šlo na vrub rožmberské vrchnosti.

Svatojiříský úroční rejstřík z roku 1433 zahrnuje výběrčí rejstříky třeboňské rožmberské správy pro panství Třeboň (včetně přičleněných již vsí bývalého zboží Dolní Bukovsko) a Příběnice (Census bonorum Przibenicz, fol. 10v-22r). Z této druhé části čerpáme údaje o taxách, zaplacených sumách, lánové výměře a počtu poplatníků 30 příběnických vsí, pro něž máme podklady již ve výše zmíněném rejstříku z roku 1421. Taxy i vybrané částky v kopách převádíme i v tomto případě na groše, aby srovnání nebylo stíženo dalším přepočtem. U Malšic třeba vzít v úvahu, že rejstřík eviduje pouze panskou část, i když rožmberská vrchnost nezapomínala vybírat úrok ani od úročníků tamějšího faráře. Mezi poplatníky, kteří se plně vyrovnali s taxou, zahrnujeme i ty, jimž chyběly do předepsané kvóty denárové částky do výše jednoho groše.

Srovnávací možnosti obou rejstříků z let 1421 a 1433 zvyšuje urbariální sumář nově reorganizovaného rožmberského zboží západně od Táboru, které od roku 1422 mělo centrum v Bechyni. Sumář je zapsán na fol. 1r-5r cenného sešitu SOA Třeboň, Historica č. 246 A. Z jeho nadpisu je zřejmé, že k úpravě správní soustavy došlo za přítomnosti Oldřicha z Rožmberka na Bechyni mezi 8. až 14. březnem 1423. Bechyňská správa, jak jsme již uvedli v sondě VIII., měla šest různě velkých okrsků vzniklých ze 79 vsí a samot panství Příběnice, Příběničky a Dolní Bukovsko. Okrsky Zalsí a Dolní Bukovsko byly záhy z tohoto celku vyčleněny, zatímco zbývající čtyři zůstaly součástí příběnického zboží i po dobytí Bechyně tábořským polním vojskem v říjnu 1428. Po výčtu výměry, taxy a sumy 76 vsí šesti okrsků sumář na fol. 4v-5r uvádí zbylé naturální dávky ospanu a reluce robotních dní sekáčů.

Základem urbariálního sumáře byly evidenční pomůcky platné před rokem 1420. Příslušný úředník měl však navíc k dispozici korekce lánové výměry, které neznámo kdy provedl jeho předchůdce jménem Bohuněk. Při propočtu celkové sumy píše k Bohuňkovým úpravám vždy nepřihlížel, takže v řadě případů sumář uvádí částky, jež neodpovídají násobku taxy a lánové výměry. Sporné položky u některých vsí příslušných k okrsku většího příběnického hradu dále neodpovídají údajům zestručnělého sumáře na fol. 6v-8r, který byl pořízen nejspíše proto, že urbariální rejstřík byl málo přehledný. Zkrácený sumář téměř jistě vznikl jen od písařova stolu. Některé chyby v něm písař opravil (např. pro Kamennou, nyní Hnojnou Lhotu správně udal 160 gr.), jiné ponechal, přičemž k Bohuňkovým úpravám nepřihlížel. Velký rozdíl u Libějic byl zřejmě zavinen nepozorným přepisem, v případě Lomu se údaje neznámo proč zcela odlišují. Pro naše srovnávací účely jsme dali přednost údajům, jež se nejvíce blíží násobku lánové výměry a předepsané taxy.

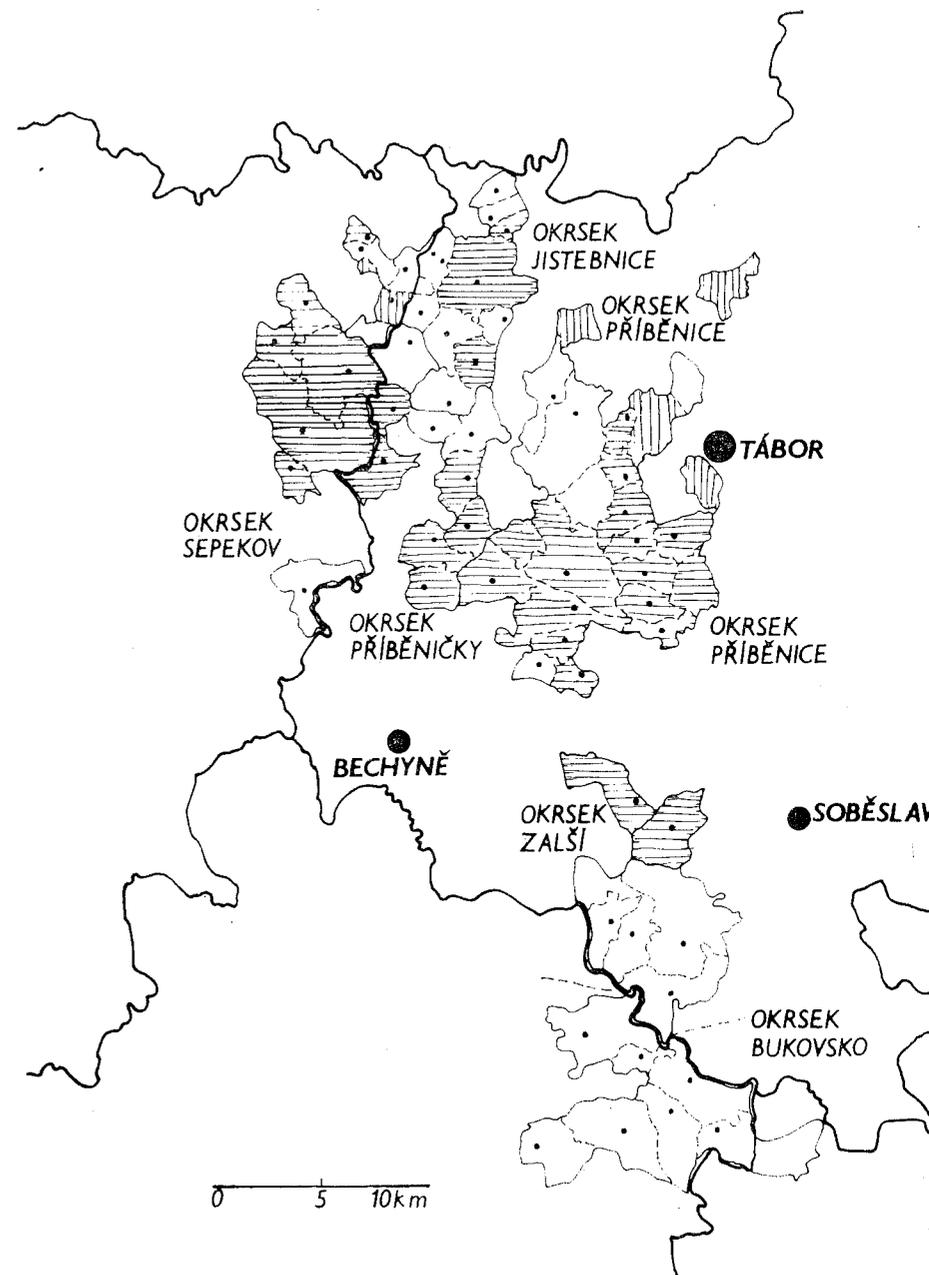
Údaje shrnuté v tabulkách 14-15 umožňují porovnat vybraný pololetní úrok a finanční ztrátu vrchnosti v letech 1421 a 1423, lánové výměry z let 1423 a 1433 i taxy z těchto období. Naproti tomu počty poplatníků roku 1421, počty podsedků i jiter z let 1423 a 1433 jsou neúplné, a proto nesměrodatné. Lánová výměra byla roku 1433 vesměs menší, setkáváme se však i s případy výměry nepatrně vyšší. K výraznému poklesu došlo zejména u Slavňovic a Čenkova, kde vybírání dávek proběhlo nejspíše nadvakrát, takže rejstřík eviduje pouze usedlosti, jež platily v řádném termínu. Ze tomu tak v případě Čenkova nejspíše bylo, naznačuje výběrčí rejstřík z roku 1443, který pro 28 poplatníků udává stejnou výměru 30 lánů jako urbariální

Tab. 14. Platby, taxy a výměry v letech 1421 a 1423

DKR-SEK	P.Č.	LOKALITA	1421		1423							
			OS. JM.	SUMA V GR.	LÁNY	POD-SED.	JIT-RA	TAXA		SUMA		
								GR.	D.	GR.	D.	
PŘÍBĚ-NICE	1.	Bečice	1	27,-	10,750	?	-	32,5	-	344,-	-	
	2.	Čenkov u Malšic	1	36,-	30,---	-	-	34,-	-	1020,-	-	
	3.	Dobřejice	1	150,-	8,---	-	9,5	38,-	-	315,5	-	
	4.	Dudov	5	101,-	7,250	2	-	32,-	-	230,-	-	
	5.	Lhota Hnojná	4	108,-	4,---	-	-	32,-	-	160,-	-	
	6.	Libějice	8	157,-	11,---	2	-	34,-	-	378,-	-	
	7.	Lom	1	122,-	12,750	-	-	36,5	-	513,-	-	
	8.	Malšice	3	76,5	20,250	-	-	34,-	-	680,-	-	
	9.	Maršov	6	249,5	11,125	-	-	55,-	2	543,5	-	
	10.	Ůbora	2	142,-	9,---	-	-	43,-	4	399,-	3	
	11.	Radimovice u Ž.	9	128,-	18,---	-	-	34,-	-	612,-	-	
	12.	Slapy	4	104,-	17,500	1	-	34,-	-	606,-	-	
	13.	Třebelice	2	132,-	9,---	1	-	36,-	-	330,-	-2	
	14.	Zahrádka	1	140,-	7,---	-	-	40,-	-	241,5	-	
	15.	Zhoř u Táboru	1	110,-	?	-	-	?	-	165,-	-	
		CELKEM	49	1783,-	175,625	6	9,5	-	-	6537,5	1	
PŘÍBĚ-NIČKY	16.	Hodušín	1	60,-	8,750	4	-	35,-	4	320,-	-	
	17.	Křída	1	159,-	12,250	-	-	36,-	-	441,-	-	
	18.	Podboř	1	24,-	13,---	1	-	40,-	-	527,5	-	
	19.	ŘEPEČ	1	192,-	18,---	-	-	35,-	4	640,-	-	
	20.	STÁDLEC	3	180,-	14,---	-	-	40,-	-	560,-	-	
		21.	SLAVŇOVICE	3	100,-	13,---	-	-	40,-	-	494,-	-
		CELKEM	10	715,-	79,---	5	-	-	-	2982,5	-	
SEPEKOV	22.	Božetice	1	48,-	38,500	?	-	32,-	-	1343,-	-	
	23.	Držkrajov	2	400,-	11,750	-	-	43,-	-	470,-	-	
	24.	Přeštětice	2	126,-	13,---	-	-	35,5	-	291,-	3	
	25.	Sepekov	7	156,-	31,---	?	-	34,-	-	1341,-	-	
	26.	Zalsí	5	239,5	?	-	-	?	-	303,-	4	
		CELKEM	17	969,5	94,250	-	-	-	-	3749,-	-	
JISTEB-NICE	27.	Jistebnice	5	446,-	24,---	?	13,5	30,-	-	885,-	-	
	28.	Mozolov	3	169,-	5,---	-	-	36,-	-	180,-	-	
	29.	Nehonín	2	48,5	2,750	4	5,-	?	-	101,-	-2	
	30.	Padařov	5	225,5	10,500	-	-	36,-	5	367,5	-	
		CELKEM	15	889,-	42,250	-	18,5	-	-	1533,5	-2	
		PANSTVÍ CELKEM	91	4356,5	408,125	15	28,-	-	-	15565,5	-1	

sumář o dvacet let mladší. Z tohoto důvodu sotva lze připustit, že by v Čenkově bylo roku 1433 21 pustých gruntů. U zbývajících vesnic však téměř jistě šlo o usedlosti, jejichž držitelé utekli na Tábor. Výslovně je tomu tak u Dudova („duo lanei deserti in Thabor“, fol. 11v) a u Radimovic („Pavel cum Martino de Tabor“, fol. 12v). Příznačné rovněž je, že některé usedlosti a podsedky držely ženy či vdovy, a to bez ohledu na odúmrtní právo anebo na nepřítomné muže. Z toho plyne, že vrchnost využívala každé ruky, aby pokud možno udržela počet platících usedlostí. Taxa se z neznámých nám důvodů změnila jen u tří lokalit, a to nanejvýš jen o dva groše směrem nahoru či dolů (Bečice, Radimovice u Želče, Přeštěnice). Druhý oddíl tabulky č. 15 umožňuje porovnat v jednotlivých vsích počty poplatníků, kteří zaplatili celý úrok anebo jeho část, s počtem poddaných, kteří svým povinnostem v řádném termínu nedosáhli. Územní rozsah zkoumaného souboru vesnic zachycuje mapa č. 4.

- > Hranice okresu
 — Hranice okrsku
 - - - Hranice lokalit
 • Vybírání desátků 1421-1423
 ⊕ Platby úroků 1421 a 1433
 ○ Platby úroků 1433
 ⊖ Nedoložené platby

Mapa 4: Poddanské dávky a farní desátky 1421-1433

Tab. 15. Platby, taxy a usedlosti roku 1433

1433						USEDLOSTI 1433					P. Č.	OKR- SEK	
LÁNY	POD. SED.	JIT. RA	TAXA		SUMA		CEL- KEM	ÚROK ZAPLATILY					PUS- TÉ
			GR.	D.	GR.	D.		CELÝ	ČÁST	O			
8,500	1	-	30,-	-	168,-	-	15	6	4	3	2	1.	PŘÍBĚ- NICE.
7,250	-	-	34,-	-	169,-	4	28	4	3	-	21 ²	2.	
8,---	-	8	38,-	-	273,5	-	12	7	3	-	2	3.	
5,---	1	-	32,-	-	113,-	-	6	3	1	-	2	4.	
3,500	-	-	32,-	-	109,-	-	4	2	2	-	-	5.	
11,250	3	-	34,-	-	283,-	-	10	7	3	-	-	6.	
9,250	1	-	36,5	-	293,-	6	13	4	4	-	5	7.	
19,---	-	-	34,-	-	587,5	-	18	14	4	-	-	8.	
10,---	-	-	55,-	2	541,-	4	10	9	1	-	-	9.	
9,---	-	-	43,-	-	358,-	-	9	5	4	-	-	10.	
11,---	-	-	38,-	-	348,-	-	10	3	5	-	2	11.	
14,---	1	-	34,-	-	460,-	-	13	7	3	1	1	12.	
9,---	-	-	36,-	-	253,-	-	10	5	4	1	-	13.	
7,---	-	-	40,-	-	182,-	-	5	1	4	-	-	14.	
2,---	1	-	80,-	-	164,-	1	5	5	-	-	-	15.	
133,750	8	8	-	-	4304,-	1	168	82	45	5	36	CELKEM	
9,---	4	1	35,-	4	311,-	2	12	11	1	-	-	16.	PŘÍBĚ- NIČKY
11,750	-	-	36,-	-	306,-	-	13	9	-	2	2	17.	
13,500	2	1	40,-	-	515,5	-	18	16	2	-	-	18.	
18,500	-	-	35,-	4	539,5	2	19	14	2	2	1	19.	
14,500	-	-	40,-	-	550,-	-	21	19	1	-	1	20.	
4,---	-	-	40,-	-	132,-	-1	6	6	-	-	?	21.	
68,250	6	2	-	-	2353,-	3	89	75	6	4	4	CELKEM	
44,500	8	-	32,-	-	1222,5	-	55	41	2	11	1	22.	SEPEKOV
11,---	-	-	43,-	-	465,5	-	13	11	2	-	-	23.	
8,250	3	6	36,5	-	243,5	-	17	12	3	2	-	24.	
31,---	25	-	34,-	-	805,5	2	60	38	3	18	1	25.	
10,125	-	1	30,-	2	274,-	2	9	6	2	1	-	26.	
104,875	36	7	-	-	3011,-	4	154	108	12	32	2	CELKEM	
-	-	-	-	-	782,-	-1	?	-	-	-	-	27.	JISTEB- NICE
5,---	-	-	36,-	-	180,-	-	6	6	-	-	-	28.	
3,---	-	-	32,-	1	81,-	3	4	3	-	1	-	29.	
9,--	-	-	36,-	5	234,-	3	9	5	2	2	-	30.	
17,---	-	-	-	-	1277,-	5	19	14	2	3	-	CELKEM	
323,875	50	17	-	-	10946,-	6	430	279	65	44	42	PANSTVÍ CELKEM	

X. Bilance svatohavelského úroku a ovesných dávek 6 okrsků bechyňského správního centra v roce 1424

Sešitová složka uvozená názvem „Census sancti Galli anni etc. 24ⁱ ad Trziebon spectantis colleccionis perpetue etc“ ve SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 6G beta 11, obsahuje mimo jiné celkové vyúčtování svatohavelského úroku čtyř okrsků příběnického panství z podzimu 1424. A protože z výběrčích rejstříků lze dále propočítat výnosy všech vsí zbývajících dvou okrsků, jde o pramen, který nejen datem svého vzniku, ale i svým významem pro hospodářské dějiny první poloviny 15. století patří k prvořadým dokumentům svého druhu.

Ještě v roce 1423, jak tomu nasvědčují urbaniální sumáře a soupisy vybraných ovesných dávek, rozžberští úředníci na Bechyni přímo spravovali všech šest nově vytvořených okrsků Oldřichova dominia západně od Tábora a Soběslavi. Jejich rozlehlost zřejmě působila obtíže, a proto již v roce 1424 dva okrsky (Zálší a Dolní Bukovsko) byly administrativně přičleněny k centru severní rozžberské správy v Třeboni. Zprvu tomu tak bylo jen neoficiálně, z důvodu praktických potřeb, neboť dávky v obou okrscích společně vybírali úředníci obou kanceláří, za Bechyni jistý Řivín, který měl zřejmě na starosti pokladnu, za Třeboň notář Petr, původce shora uvedené sešitové složky. Nejpozději od roku 1428 však již oba okrsky nedílně náležely Třeboni.

Jelikož notář Petr měl v Třeboni za úkol vést i finanční agendu bechyňského střediska, poznamenával si do svého příručního rejstříku též částky, jež mu Řivín posílal po svých úřednících Palečkovi a Železném anebo osobně doručoval. Tyto poznámky mu pak posloužily k celkové bilanci čtyř příběnických okrsků na fol. 6r. (Census sancti Galli anni etc. 24ⁱ a Przibenicz collectus per Rzivinum in Bechina et tunc missus comporcionatus in Trziebon ad Petrum notarium“). Ve výčtu doručených sum od 15. září do 24. listopadu 1424 nejvíce zaujme poslední položka, z níž je patrné, že Řivín a jeho úředníci vybírali úrok i za faráře Mikuláše z Malšic, Štěpána ze Sepekova a za mistra Šimona z Tišnova, který držel faru v Jistebnici. Tyto tři částky v celkové výši 11 kop 17,5 groše přirozeně do vrchnostenské pokladny nepřišly, a proto s nimi nelze počítat. Součet totiž chybí, což je u tohoto pečlivého pisáře ojedinělé, takže historik si tu musí vypomoci vlastní pílí. Porovnáním s předepsanými kvótami urbaniálního sumáře z roku 1423 a s vybranými částkami 19 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko lze však dospět k věrohodnému závěru, že jsou ve výčtu zahrnutы všechny příjmy.

Tab. 16. Vyúčtování svatohavelského úroku příběnického zboží bechyňské správy za rok 1424 ve srovnání s urbaniálním sumářem z roku 1423

Okrsek	1423			1424			
	počet vsí	suma		počet vsí	vybráno		%
		gr.	den.		gr.	den.	
Příběnice	24	10 354	1,5	↓	↓	↓	↓
Příběničky	10	4 477	-	↓	↓	↓	↓
Jistebnice	21	4 582	3,-	↓	↓	↓	↓
Sepekov	7	4 958	-	↓	↓	↓	↓
reluice robot	-	320	-	↓	↓	↓	↓
CELKEM	62	24 691	4,5	?	18 744	6,5	75,9
Zálší	8	3 533	1,5	8	2 914	6,5	82,5
D. Bukovsko	8	5 822	3,-	10	4 789	-	82,3
OKRSKY CELKEM	78	34 047	2,-	-	26 448	6,-	77,7

Jelikož i jindy jsme zjistili (viz sondu XI), že čtyři severní okrsky měly horší platební morálku než dva jižní, odpovídá procentuální poměr vybrané sumy k předpisu očekávanému předpokladu. Pro přesnost bychom měli odečíst od vybrané sumy okrsku Dolní Bukovsko 264 grošů a 4 denáry, kterými přispěly malé lokality Stojčín a Skrbkov, jež do urbaniálního sumáře nebyly zahrnutы. I tak se okrsek vyrovnal se svými povinnostmi na 77,7 %. Bylo tomu tak zásluhou více než třičtvrtinové většiny

poddaných, kteří zaplatili plnou dávku. Mezi neplatíči se čas od času objevují i držitelé lánových usedlostí, nejvíce z nich však bylo chalupníků a podsedků.

Tab. 17. Platební morálka poddaných na podzim 1424: okrsky Zálší a Dolní Bukovsko

Okrsek	Osedlí celkem		Zaplatili						Grundy pusté	
	počet	%	vše		část		nic		počet	%
			počet	%	počet	%	počet	%		
Zálší	103	100	88	85,4	5	4,9	9	8,7	1	1,—
Dolní Bukovsko	197	100	151	76,6	20	10,2	21	10,7	5	2,5
Celkem	300	100	239	79,7	25	8,3	30	10,—	6	2,—

Poněkud větší nedoplatky, opět však jen u čtyř severních okrsků, zjišťujeme při vyúčtování dávek ovsu. Na rozdíl od předchozího roku měla dávka naturální podobu, neboť spotřeba ovsu stoupla natolik, že pro vrchnost bylo nevhodné trvat na relucii. Jen bechyňská posádka ho spotřebovala za průběžné období na 141 džberů, což odpovídalo zhruba 11 plně naloženým selským povozům. Tyto drobnosti z každodenního života včetně jmen povozníků písař zaznamenal na fol. 12r-12v („Avena percepta de Bechina adducta“). Celkové množství přivezeného ovsu tentokrát nechybí, je však mnohem menší než vybrané alikvotní částky (v poměru 1 groš za džber) z minulého roku. Ovesné dávky odevzdané v okrscích Zálší a Dolní Bukovsko jsme opět propočítali ze samotného výběřčího rejstříku (fol. 17s-19r: „Avena censualis de laneis circa Nativitatem Marie anno etc. 24°“). Výnos ovesných dávek za rok 1423 čerpáme ze sumárního přehledu, který se dochoval v sešitu SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 3K alfa 55n (fol. 9r-10r: „Avene censuales de bonis Przibenicz de laneis anno etc. 23° persoluta pro 1 tina qualibet per 1 gr.“).

Tab. 18. Výnos dávek ovsu šesti okrsků bechyňské rožmberské správy v letech 1423–1424

Okrsek	1423		1424		Rozdíl
	počet vsí	džbery ovsu	počet vsí	džbery ovsu	
Příběnice	14	438,—	↓	↓	↓
Příběničky	6	290,5	↓	↓	↓
Jistebnice	4	46,5	↓	↓	↓
Sepekov	6	389,—	↓	↓	↓
Celkem	30	1164,—	?	745,—	-419,—
Zálší	5	460,5	5	431,—	-29,5
Dolní Bukovsko	6	718,—	6	782,—	+64,—
Okrsky celkem	41	2342,5	—	1958,—	-384,5

Zbývá ještě připojit výnos zvláštních naturálních dávek. Správce třeboňských sýpek Martin Pilník ohlásil vždy notáři Petrovi anebo jeho písaři, kolik obilovin kterého dne bylo z příslušných vsí přivezeno. Na rozdíl od peněžitého úroku byly naturální dávky spláceny ještě v průběhu roku 1425. Záznamy o těchto dávkách čteme na fol. 19v-20r. Do třeboňských sýpek bylo svázeno též obilí z církevních desátků. Jelikož však nevíme, zda vrchnost neproplácela výnos z desátků příslušným farářům, do celkového vyúčtování desátky nezahrnujeme. K přepočtu džberů na groše jsme použili soudobých údajů v účtech hradu Karlštejna z let 1423–1434 (ed. PELIKÁN 1948, 53–56). Za džber žita se platilo běžně 3 gr., za džber ječmene 4 gr. a za džber hrachu 6 gr. Oves se v Třeboni, jak již víme, platil 1 groš za džber.

Oves z rybníku v Bošilci	144,5 džberu =	144,5 gr.
Ječmen z rybníku v Bošilci	39,0 džberu =	156,0 gr.
Hrách z rybníku v Bošilci	1,0 džberu =	6,0 gr.
Osep (žito z Padařova, Drahnětic a Božejovic)	36,0 džberu =	108,0 gr.
CELKEM		414,5 gr.

Dávka ospu u tří uvedených vesnic zřejmě nahrazovala ovesnou dávku. V roce 1423 dvě z těchto vesnic (Padařov a Drahnětic) platily osep v ovsu, a to v množství 77,5 džberu (SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 3K alfa 55n, fol. 10r). Pokud platily roku 1424 i Božejovice, odpovídala by zhruba suma alikvotní částce za oves. Dávkám z rybníku v Bošilci třeba rozumět tak, že šlo o polnosti ze zrušeného vodního hospodářství, které vrchnost postoupila zájemcům z řad poddaných, když se Janu Malovcovi z Pacova nepodařilo rybník opravit a napustit (viz RYNEŠOVÁ, Listář I, 119, č. 174).

Zbývá jen shrnutí získaných údajů ve formě celkového vyúčtování výnosu všech šesti okrsků bechyňské správy za druhou polovinu roku 1424:

Svatohavelský úrok	26 448,— gr. 6 den.
dávky ovsu	1 958,— gr. — den.
zvláštní dávky	414,5 gr. — den.
CELKEM	28 821,— gr. 2,5 den.

V přepočtu na kopy činil výnos této části rožmberského dominia celkem 480 kop 21 grošů a 2,5 denáru.

XI. Desátky na rožmberském zboží západně od Tábora v letech 1421–1443

Výjimečně dochované prameny umožňují učinit si dosti spolehlivou představu o desátcích vybíraných v 86 vsích a samotách, jež v letech 1421 až 1424 příslušely k bechyňskému středisku rožmberského dominia západně od Tábora a Soběslavi. Pro některé lokality okrsku Zálší a Dolní Bukovsko jsou k dispozici též dílčí výběřčí rejstříky z let 1428–1430 a 1441–1443. Pro zjednodušení výkladu a tabelárních přehledů označíme jednotlivé prameny písmeny:

- A Sumární soupis vybraných desátků farních obvodů Bošilce, Dražic, Hodušina, Chýšek, Jistebnice, Malšic a Sepekova za rok 1421
SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 3K alfa 55n, fol. 1r-4r: „Decime parochialium ecclesiarum domini de Rozemberk retente per suos homines et alios clientes, quantum de quavis villa dederunt anni etc. 21ⁱ siliginis et avene“.
- B Sumární soupis vybraných desátků stejných farních obvodů za rok 1422
Tamtéž, fol. 4v-8r: „Decime ecclesiarum domini de Rosenberg retente, date tunc in Bechinam de anno domini etc. 22°“.
- C Sumární soupis vybraných dávek ovsu v šesti okrscích bechyňské správy za rok 1423
Tamtéž, fol. 9r-10r: „Avene censuales de bonis Przibenicz de laneis anno etc. 23°, persoluta pro 1 tina qualibet per 1 grossum“.
- D vyhláška o povinném placení desátků z let 1422 a 1424: „Omnibus est datum scire ut decimas darent: Obora, Podboří, Oltyně, Stádlec, Křída, Hodušín, Bošilec, Lom, Neplachov, Ponědraž, Maršov, Dražice, Držkrajov, Libějice, Olší, Sepekov, Zálší, Všechlapy, Třebelice, Slavňovice, Dobřejice, Stádlec (!), Dudov, Radimovice (u Želče), Držkrajov (!), Chvalšínovo Vesce, Makov, Hodkov, Drhovice, Svoříš, Všechlapy. Et iam omnibus districtibus est scire datum“.
SOA Třeboň, Historica č. 246A, fol. 13v.
- E Soupis dávek ovsu okrsků Příběnice, Příběničky, Jistebnice a Sepekova za rok 1424 dovezených z Bechyně do rožmberských sýpek v Třeboni
SOA Třeboň, Vs Třeboň 6G beta 11, fol. 12r-12v: „Avena percepta de Bechina adducta per Pilnik pabulatore“.
- F Výběřčí rejstřík dávek ovsu 11 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1424

Tamtéž, fol. 17r–19v: „Avena censualis de laneis circa Nativitatem Marie anno etc. 24°“.

G Výběrčí rejstřík farních desátků 7 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1424

Tamtéž, fol. 21r–25v, bez názvu.

H Zlomek výběrčího rejstříku dávek ovsu okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1428 (Svinky, Dolní Bukovsko)

SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 6R 89, fol. 10v: „Avena censualis s. Galli anni etc. 28°“.

I Zlomek výběrčího rejstříku dávek ovsu okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1429 (Vlastiboř, Svinky, Bukovsko, Sviny, Neplachov)

Tamtéž, fol. 11v: „Avena censualis s. Galli anni etc. 29°“.

J Zlomek výběrčího rejstříku dávek ovsu z Vlastiboře a Svinek za rok 1430

Tamtéž, fol. 1r: „Avena censualis sub anno domini etc. 30° censu s. Galli“.

K Výběrčí rejstřík dávek ovsu 11 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1430

Tamtéž, fol. 2r–5v: „Avena censualis de laneis s. Galli anni etc. 30°“.

L Výběrčí rejstřík dávek ovsu 6 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1441

Tamtéž, „Oves, Registrum avene censualis“, fol. 1r–6v.

M Výběrčí rejstřík dávek ovsu 6 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1442

Tamtéž, fol. 8r–12r: „Anno domini millesimo CCCC° 42° avena censualis de villis adiacentibus“.

N Výběrčí rejstřík dávek ovsu 6 vesnic bývalých okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1443 (+ městečko Deštná)

Tamtéž, zvláštní sešit, fol. 3r–6v: „Anno etc. 43° avena adducta de bonis castri Chusnik in Sobieslav“.

Soupisů ABC a výběrčího rejstříku K částečně využil již NOVÝ 1962, 168–171, pro rekonstrukci výše a povahy desátkových platů před rokem 1420. Autor ve svém objemném pojednání nedopatřením zaměnil sumární soupisy vybraných desátků a dávek ovsu (ABC) za sumáře předepsaných desátkových platů. Z tohoto důvodu také normy, jež pro tuto oblast odvodil, jsou mnohem nižší, než tomu ve skutečnosti bylo. Kromě toho vyslovil dvě domněnky, a to, že výše desátkových platů nebyla nijak uniformní a že se v roce 1423 veškerá váha desátku přesunula na placení ovsem. Záměnu se nejprve pokusíme doložit, domněnky pak ověřit.

Podle všeho se Nový nechal svést představou, že většina poddanského obyvatelstva v těsné blízkosti Tábora odmítala platit církevním institucím dávky v plném rozsahu. V roce 1420 tomu tak dozajista bylo, v následujícím roce to lze se značnou povděpodobností předpokládat, neboť již víme, jak horko těžko choustničtí úředníci vybírali svatohalevský úrok od přiběnických poddaných. Sama skutečnost, že úrok v pozdním termínu 1421 poddaní spláceli na Choustníku, nabádá k opatrnosti při zkoumání soupisu A, který shrnuje odevzdané desátkové platy z téhož období. Kromě toho, že soupis A je bechyňské provenience právě tak jako soupisy B a C, chybí mu závěrečný součet odevzdaných džberů žita a ovsu, který v případě soupisu B zahrnuje o b a roky (fol. 8r). Zdá se tudíž, že desátky za rok 1421 byly vybírány s jistým zpožděním až správním střediskem na Bechyni. V zásadě to bylo možné, neboť desátků a dávek ovsu, o nichž se ještě zmíníme, byly běžně spláceny od vánoc do velikonoce. Navštěvoval by tomu i výraz „decime retente“, s nímž se jinak setkáváme jen v nadpisu soupisu B. Pokud skutečně šlo o zdržené desátky, museli bychom připustit, že obdobně i desátky za rok 1422 byly vybírány se zpožděním.

V této souvislosti nabývá na významu nedatovaná vyhláška bechyňské správy v sešitku D, který obsahuje urbariální a jiné záznamy z let 1422 až 1424. Záznam má ultimativní ráz i pro písaře, příkaz o povinném placení desátku tedy vyšel od nadřízené mu osoby. Těsná spojitost záznamu s urbariálním sumářem nově zorganizované bechyňské správy nevylučuje možnost, že šlo o samotného Oldřicha z Rožmberka, který v době vzniku sumáře přebýval se svým dvorem na Bechyni. První polovina března 1423 není tak pozdní, uvážíme-li, že správa přiběnického zboží byla na Bechyni přeložena teprve v předchozím roce. Tak jako tak vyhláška předcházela prvnímu placení desátku, neboť jinak si nedovedeme vysvětlit seznam 26 lokalit,

jímž byl příkaz jmenovitě určen. Jen tři vsi (Obora, Ponědraž a Předbořice) nevystupují v soupisech AB, zatímco jiné tři se objevují jen v soupisu B (Lom, Křída a Radimovice) a dvě naopak pouze v soupisu A (Dudov a Všechov). A protože polovina lokalit je uvedena ve všech třech soupisech ABC, je vyloučeno, aby šlo o upomínky obcí, které desátky, anebo některé z nich, nezaplatily. Písař ostatně pochopil příkaz všeobecně, takže jeho splnění zapsal slovy „a již byl dán na vědomí všem okrskům“.

Zpoždění si lze snadno vysvětlit tím, že vrchnost se ujala vybírání desátků za správe svých patronátních far, kteří uprchli do bezpečí před tábory po vyhlášení soběslavské deklarace v únoru 1421. Zda a v jakém rozsahu vrchnost farářům výnos desátků postupovala, neumíme zodpovědět. Jestliže na jedné straně bechyňský úředník Rivín vybíral poddanské úroky i za faráře v Sepekově, Jistebnici a v Malšicích,

Tabulka 19: Vybrané desátky a dávky ovsu ve 26 vsích rožmberské správy v Bechyni v letech 1421–1423

P. Č.	LOKALITA	1423		1421		1422		1423	
		VÝMĚRA	TAXA	VYBRÁNO	PRŮMĚR	VYBRÁNO	PRŮMĚR	VYBRÁNO	PRŮMĚR
		V LÁN.	V GR.	V GR.	NA 1 L.	V GR.	NA 1 L.	V GR.	NA 1 L.
1.	BORKOVICE	11,500	41,--	39,--	3,4	57,--	5,--	72,--	6,3
2.	BOŠILEC	10,---	40,--	47,--	4,7	43,--	4,3	52,--	5,2
3.	D.BUKOVSKO	33,---	40,--	48,25	1,5	40,--	1,2	172,--	5,2
4.	DRAHNĚTICE	14,---	?	26,--	1,9	26,--	1,9	42,50	3,--
5.	DRŽKRAJOV	11,750	43,--	42,--	3,5	46,--	3,9	44,--	3,7
6.	HODKOV	2,---	?	12,--	6,--	12,--	6,--	12,--	6,--
7.	HODUŠÍN	8,750	35,--	38,--	4,3	24,--	2,7	48,--	5,5
8.	CHV. VESCE	4,---	30,--	6,--	1,5	9,--	2,2	4,--	1,--
9.	KŘÍDA	12,250	36,--	36,75	3,--	38,75	3,1	37,50	3,1
10.	LIBĚJICE	11,---	34,--	44,75	4,1	48,25	4,4	40,50	3,7
11.	MALŠICE	20,250	34,--	110,--	5,4	60,--	2,9	33,--	1,6
12.	MARŠOV	11,125	55,35	41,50	3,7	32,25	2,9	31,--	2,8
13.	MEZIŘIČÍ	13,25	?	32,--	2,4	40,--	3,--	57,--	4,3
14.	NEPLACHOV	34,---	45,--	20,--	0,6	30,--	0,9	207,--	6,1
15.	OLŠÍ	15,---	38,56	30,75	2,--	49,50	3,3	14,50	0,9
16.	OLTYNĚ	15,---	45,70	30,50	2,--	28,--	1,9	24,--	1,6
17.	PADAŘOV	10,500	36,85	37,--	7,4	37,--	7,4	35,--	7,--
18.	PODBOŘÍ	13,---	40,--	44,50	3,4	46,--	3,5	68,--	5,2
19.	PŘEŠTĚNICE	13,---	35,50	43,50	3,3	30,--	2,3	20,--	1,5
20.	ŘEPEČ	18,---	35,55	51,25	2,8	66,75	3,7	63,--	3,5
21.	SEPEKOV	31,---	34,--	88,75	2,9	68,50	2,2	105,--	3,4
22.	SLAPY	17,500	34,--	39,50	2,3	42,--	2,4	35,--	2,--
23.	STÁDLEC	14,---	40,--	48,--	3,4	43,50	3,1	51,--	3,6
24.	SVINY	22,750	51,14	24,50	1,1	91,25	4,--	167,50	7,4
25.	ZÁLŠÍ	13,---	53,--	34,--	2,6	34,--	2,6	31,50	2,4
26.	ZBĚŠICE	15,---	45,--	33,50	2,2	42,--	2,8	45,--	3,--
CELKEM VYBRÁNO				1052 GR.		1084,75 GR.		1512 GR.	

téhož roku 1424 byly svázeny desátky z okrsku Zálší a Dolní Bukovsko přímo do vrchnostenských sýpek v Třeboni. Výnos za rok 1421 nebyl valný. Z 55 vsí se podařilo shromáždit celkem 483,75 džberů žita a 439,25 džberů ovsu, což v přepočtu na groše dávalo 1890 a půl groše. V obou prvních termínech byly platící obce seškeny podle sedmi farností (Bošilec, Dražice, Hodušín, Chýšky, Jistebnice, Malšice a Sepekov). Podle Hodušína, kde patronát náležel premonstrátskému klášteru v Želivě, je zřejmé, že rožmberská vrchnost se více řídila vlastním územím. Naopak zcela chybějí Klokoty, nikoli však některé z jejich farních vsí.

Vzrůstající tlak vrchnosti se projevil v tom, že za rok 1422 byly již dávky vybírány v 72 lokalitách, přičemž osada Třemošný zaplatila i za předchozí termín. Pozoruhodné je, že 20 osad soupisu B se již v žádném jiném z uvedených pramenů nevyskytuje. Většinou jde o malé a odlehle osady bývalého panství Příběňičky, které patrně nebyly s to svým povinností dostát. Jelikož však soupisy desátkových platů se pro čtyři severní okrsky bechyňské správy pro další léta nedochovaly, není opatrnosti nazbyt. Vyššímu počtu vsí odpovídal i vyšší výnos desátku. V roce 1422 vrchnost již vybrala 604 džbery žita a 428 džberů ovsu v celkové hodnotě 2240 grošů.

42 lokalit platilo desátky v obou prvních termínech, z nich však jen pět ve stejné výši v přepočtu na groše: Drahnětice 26, Hodkov 12, Padařov 37, Týnec 21 a Zálší 34. Dávky dalších 7 vsí byly rozdílné maximálně o tři groše. Značné a někdy křiklavé rozdíly v platbách více než 70 procent vesnic zcela průkazně dokazují, že soupisy AB byly sumáři odevzdávaných desátků evidovaných osad. Nyní přihlédneme i k soupisu C, který uvádí dávky ovsu ve 40 vesnicích za rok 1423. Dávky dvaceti šesti obcí, jež se vyskytují ve všech třech soupisech, uvádíme v přepočtu na groše i na jeden lán v následující tabulce.

Míra rozdílnosti ve výši dávek se ještě zvýšila. Pouze dvoulánová samota Hodkov platila ve všech třech termínech shodnou částku v groších, a právě tento ojedinělý případ posloužil Novému za jeden z výchozích dokladů pro stanovení výše předhusitských desátků. V daném případě by to bylo 6 grošů na 1 lán. Platy tří dalších vsí (Křída, Padařov, Zálší se liší do rozmezí 3 grošů, u naprosté většiny opět zjišťujeme často výrazné rozdíly (srov. zejména Neplachov a Sviny). Přesně u poloviny vsí je sice v roce 1423 patrný mírný sestup proti vyšší z obou částek za předchozí dva roky, u druhé poloviny naopak výrazný vzestup, který se projevuje i zvětšením celkové vybrané částky o 33 až 44 procent. O tomto rozdílu se dovíme právě jen na základě uvedeného souboru, neboť celkový výnos dávek ovsu za rok 1423 činil jen o 180 grošů více než výnos desátků v roce předchozím, tj. 2420 grošů. Vysvětlení je prosté a odpovídá poznatku zjištěnému z tabulky: méně vsí platilo více.

Nebýt dochovaného výběřícího rejstříku desátků ze 7 vesnic okrsků Zálší a Dolní Bukovsko za rok 1424 (G), usoudili bychom spolu s Novým, že v roce 1423 byly ve všech okrscích bechyňské správy starší desátkové platy nahrazeny dávkou ovsu, a to navíc v reluzované podobě. Kromě toho, což by bylo neméně závažné, by bylo možné mít za to, že si rožmberská vrchnost církevní desátky již s konečnou platností přisvojila, neboť soupis C nečlení osady podle farních obvodů, nýbrž podle správních okrsků. Pouhou záměnou i majetkoprávní proměnou obou dávek však jednoznačně vylučuje skutečnost, že pět ze sedmi vesnic rejstříku C platilo jak desátky, tak i dávku v ovsu. Naposled uvedené dávky známe díky výběřcímu rejstříku F, který se výslovně hlásí ke shodnému platebnímu termínu. Také v tomto případě využijeme výhod tabelárního přehledu.

Tab. 20. Vybrané desátky a dávky ovsu v 7 vsích okrsků Zálší a Dolní Bukovsko v roce 1424

Poř. čís.	Lokalita	a) Dávky ovsu				b) Desátky				
		osedlí celkem	z toho platilo	džberů - gr.	osedlí celkem	z toho platilo	žitó džb.	oves džb	celkem v gr.	a:b
1.	Bošilec	20	17	82,-	26	21	17,-	16,45	67,75	1,2:1
2.	Dynín	35	35	227,-	35	30	23,75	22,-	93,25	2,4:1
3.	Lhota Česká	-	-	-	9	2	2,25	2,25	9,-	-
4.	Neplachov	40	38	220,-	38	19	12,-	15,25	51,25	4,3:1
5.	Ponědraž	-	-	-	?	?	-	11,-	11,-	-
6.	Sedlíkovice	10	10	54,-	11	11	10,-	10,-	40,-	1,4:1
7.	Zálší	17	15	90,-	8	8	1,-	8,-	11,-	8,2:1

Nápadné rozdíly v poměru obou dávek si lze u Zálší a Neplachova vysvětlit tím, že desátky platilo o polovinu méně osedlých než dávky ovsu. V případě Zálší přitom nešlo o neplatící, neboť zaplatili všichni držitelé gruntů uvedeni v rozpisu výběřčího rejstříku. Zbývající tři poměry jsou již celkem přijatelné a v souladu s poměrem 1,4:1, který vyšel v předcházející tabulce pro souhrnné výnosy desátkových a ovesných platů. Jelikož pro čtyři lokality rejstříku G známe i vybrané dávky ovsu za léta 1430 (K), 1441 (L), 1442 (M), a 1443 (N), můžeme provést srovnání výše dávek vybraných z 1 lánu v delším časovém období. Dolní Bukovsko figuruje ve všech rejstřících s výjimkou G a N, takže počet srovnávaných lokalit můžeme rozšířit na pět.

Tab. 21. Vybrané desátky a dávky ovsu na 1 lán v 5 rožmberských vsích v letech 1421-1443 (v groších)

Poř. čís.	Lokalita	Lánová výměra 1423	Taxa 1 l. 1423	Norma ovsu FKLIN	Desátky			Dávky ovsu					
					A 1421	B 1422	G 1424	C 1423	F 1424	K 1430	L 1441	M 1442	N 1443
1.	Bošilec	10	40	8	4,7	4,3	6,8	5,2	7,2	6,2	7,0	5,0	4,4
2.	D. Bukovsko	33	40	8	1,5	1,2	?	5,2	5,4	6,8	6,8	5,4	?
3.	Dynín	29	40	8	2,5	?	3,1	7,1	7,8	7,4	6,7	6,5	7,4
4.	Neplachov	34	45	8	0,6	0,9	1,5	6,1	6,5	6,5	4,3	5,4	6,1
5.	Sedlíkovice	9	45	6	?	4,3	4,4	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0	6,0

Výkyvy v platbách ovsu jsou většinou zanedbatelné. Podzim 1424, kdy Oldřich z Rožmberka začal uzavírat s Tábořem a jeho stranou dlouhodobá příměří, byl zřejmě rokem zlomu. Od této doby držela již vrchnost opratě pevně v rukou a vzpurným poddaným nezbylo, než se podřídit svému údele. Avšak i v letech konsolidace by bylo velmi nesnadné odvodit platné normy ze sumárních soupisů typu ABC, neboť s výjimkou vždy řádně platících Sedlíkovic docházelo v platbách k jistým výkyvům, vždy ovšem jen směrem dolů.

Většina výběřčích rejstříků příznivou shodou okolností přináší vedle jmen osedlých a zaplacené dávky i lánovou výměru gruntu, takže se ocitáme na mnohem pevnější půdě než dříve. Vždy a všude, opět s výjimkou jen Sedlíkovic, činila předepsaná norma ovesné dávky na jeden lán osm grošů, u dílů lánové jednotky pak poměrně nižší částku (za půllán 4 groše apod.). Správnost tohoto vývodu potvrzují normy ovesné dávky zapsané písařem rejstříku F u názvu tří obcí: Sedlíkovice „per 6 tinas“, Bukovsko „per 8 tinas de laneo“ a Bošilec „per 8 tinas avene“ (fol. 16r-17v). Dávky v ovsu se s výjimkou roku 1423 platily v naturální podobě, jak jsme již uvedli v sondě X. Podsedci platili dávku ovsu jen tehdy, pokud k podsedku získali další polnosti, většinou do výměry půl lánu. Ojedinělé případy podsedků, kteří

využili vhodné situace k rozšíření svého hospodářství, nalezneme roku 1424 v Bošilci a Neplachově (F, fol. 17v, 18r).

Výběřící rejstřík desátků z roku 1424 (G) sice normu na lán přímo neuvádí, můžeme si ji však bezpečně odvodit s pomocí rejstříku F. Doplníme-li ke jménům osedlých lánovou měřuru, snadno zjistíme, že ve všech vesnicích (včetně Sedlíkovic!) se z lánu platil jen džber žita a jeden džber ovsu, což v peněžním přepočtu činilo 4 groše. Poměr dávky ovsu k desátku byl tak 2:1, jen u Sedlíkovic 1,5:1. Třetinový poměr desátku k ovesné dávce více než přesvědčivě koresponduje s předhusitským dělením tzv. plného desátku na tři třetiny, z nichž jedna připadala církevní instituci a druhá dvě přijímala vrchnost jako dodatečnou součást feudální renty (více k tomu NOVÝ 1962, 164–168 a 171, kde též odkazy na prameny a literaturu). Z toho dále plyne, že dávka ovsu ve výši 8 grošů byla s největší pravděpodobností již staršího data, byť její faktická naturální podoba se mohla časem měnit záměnou jedné obilniny za druhou. Na starší zvykovou normu ukazují přípisy ve výběřím rejstříku K, fol. 5v, podle něhož v Neplachově lidé třeboňského opata platili 8 džberů z jednoho lánu. A protože za každý džber platili do jednomu groši (reliuce ty tedy trvala), šlo zcela jistě o oves. Jen v podobných případech, kdy pozemkovou vrchností byla církev, dostávaly se jí plné desátky, v jiných pak jen jedna třetina, tj. vlastní církevní desátek. Pokud jsme systému správně rozuměli, poddaní tak jako tak platili plné desátky (vlastní desátek + dvoutřetinový nádatek jako součást feudální renty). Vcelku tedy činily plné desátky v jižních okrscích bechyňské rožmberské správy 12 grošů ročně. Vzhledem k tomu, že norma platila všeobecně bez ohledu na výši předepsaného úroku z lánu, desátky postihovaly poddané různou měrou. Skutečnou desetinu navíc představoval souhrn desátku a dávky ovsu pouze pro osedlého, který z jednoho lánu platil dva pololetní úroky po 60 groších.

Všem nejasnostem tím není odzvoněno. Předně nelze z uvedených pramenů průkazně doložit, zda zjištěné normy církevního desátku a ovesné dávky platily ve stejné výši i v severněji položených okrscích reorganizovaného přiběnického zboží. Ulevy Sedlíkovic mohly mít své obdoby i zde. Vzhledem k tradicionalismu rentovního systému je předpoklad o setrvalých normách předhusitského období značně věrohodný, nikoli však jednoznačně potvrzený. V neposlední řadě zde zůstala řada otázek zcela otevřených dalšímu studiu. Platí to např. o problému možných, zatím nevyjasněných rozdílů v povinnostech jednotlivých vesnic, který se v náznaku odrazil i v evidenční nerovnováznosti zkoumaných soupisů a rejstříků.

XII. „Majetková diferenciacie“ na Táborsku v revolučním období

Průkazné zjištění majetkové diferenciacie na předhusitském venkově bylo závažným příspěvkem marxistického dějepisceví pro lepší poznání situace poddaného lidu v předrevolučním období. Většinou šlo o horizontální časové průměty, které vzhledem k poměrně velkému územnímu záběru i statisticky verifikovatelným údajům mají dodnes svou platnost. Mnohem obtížnější se ukázalo vysledovat proces majetkové či sociální diferenciacie, neboť vhodných pramenů je k tomuto účelu před rokem 1420 poskrovnou. Přestože výzkum nanejvýš naznačil jistou tendenci k prohlubování této diferenciacie (viz zvl. GRAUS 1957, 229–232), řada prací o husitství ji bez rozpaků vzala za bernou minci. Kromě toho možnost statistického vyhodnocení urbaniálních a jiných pramenů podnítila k obdobným průzkumům i v dalších, vesměs materiálově lépe doložených obdobích. Převládající snahou přitom bylo a je doložit polarizační proces jako zjevný výraz sociálních a třídních poměrů. Z dějinného pohledu dlouhé časové vlny má stereotypní důraz na prohlubující se majetkovou diferenciaci Achillovu patu v tom, že nutně vzbuzuje zdání, jako by šlo o nepřetržitou, po celou dobu feudalismu nekončící tendenci. Kdyby tomu tak bylo, změnila by se již v 16. století skladba české vesnice natolik, že by v ní vedle několika málo mnoholánků žila většina bezzemků.

Majetková diferenciacie se prostě zkoumala bez zřetele k neustálé sociální mobilitě, která dodnes probíhá v jedné každé větší či menší lokalitě. Co se často jevílo a jeví jako majetková či sociální diferenciacie širšího dějinného dosahu, ve skutečnosti bylo přirozenou obměnou vyplývající z demografických a jiných faktorů

včetně rozrodů, manželských svazků, přínosů nevěst, počtu dětí v manželském svazku. Svou roli tu dále hrály ekonomická únosnost maximální velikosti poddanského statku v daném feudálním systému, krajové a bonitní odlišnosti, morové a válečné katastrofy, dlouhodobá neúroda apod. Latentní polarizace mezi bohatnoucími a chudnoucími obyvateli jedné a téže vsi byla sice potenciálněm zřídlem sociálního napětí, to však vyraželo na povrch jen ve zcela ojedinělých případech. Historik při výzkumu této problematiky, jež si dále zaslouhuje pozornosti, musí postupovat obezřetně a neulpívat jen na svůdných výsledcích kvantifikačních postupů. I v tomto případě tak kritika faktů hromadné povahy se neodbytně hlásí o slovo.

Pramenných řad vhodných pro výzkum majetkové a sociální mobility středověké vesnice všeobecně není mnoho, a tím méně jich je pro neklidná léta husitské revoluce. Díky záslužným a pracným propočtům R. Nového (NOVÝ 1981) víme, že na panství Přiběnice v roce 1433 více než polovina poddaných patřila k střední vrstvě držitelů půdy v rozloze 3/4 až jednoho lánu (52,9 %). Obě krajní skupiny byly celkem v rovnováze. Sedláků s výměrou od 1/4 do 2 lánů bylo 17,9 % a čtvrtlánků a půllánků 23,7 %. Soubor 359 osedlých je již dostatečně reprezentativním celkem pro oblast v bezprostřední blízkosti tábořské pevnosti. Majetkovou diferenciaci Nový podchytil na vzorku 13 vesnic severní části třeboňského panství v intervalu 10 let mezi výběřícími rejstříky z let 1424 (nedopatřením u Nového rok 1423) a 1433. Jelikož však jde o vsi bývalých okrsků Zálší a Dolní Bukovsko, jež zprvu příslušely pod bechyňskou rožmberskou správu, má i tento komplex bezprostřední spojitost s regionálním okruhem, který průběžně sledujeme. Podle percentuálního vyhodnocení Rostislava Nového počet poddaných s menší výměrou nežli jeden lán v naznačeném desetiletí rostl (o 2,2 %), zatímco počet držitelů s větší výměrou klesal (o 1,9 %). Tomuto nepatrnému posunu nepřikládáme hlubší význam, počtější se nám jeví, že i zde střední vrstva jednoznačně převládala (46–48 %), avšak s tím rozdílem, že usedlostí do půl lánu včetně bylo již k prvnímu datu téměř 43 procent (vše přepočteno z tabulky, kterou vydal NOVÝ 1981, 99).

Na příkladě dvou vesnic z uvedeného třináctičlenného souboru, jež šťastnou shodou okolností lze zkoumat úmořně detailně, jsme se pokusili vysledovat povahu a rozsah změn v držbě úročních usedlostí. Svinky mohou posloužit jako příklad obce, kde se v letech 1424 až 1437 mnoho nezměnilo (viz Graf č. 1). S výjimkou jednoho lánového gruntu, jenž byl rovným dílem rozdělen mezi dva bratry, zůstaly ostatní usedlosti i při změně majitele na původní výměře. Metodicky jsme použili shodného postupu jako v případě některých tábořských vsí na Podblanicku v letech 1498–1530 (viz ŠMAHEL 1981, tab. 2–3 na s. 195–196), tentokrát jsme však dali přednost přehlednějšímu grafickému schématu. Prameny, které jsme použili, jsou shodné i pro druhou zkoumanou ves Vlastiboř: SOA Třebčů, Vs Třeboň IA 6G beta 11 (1424: fol. 11r–v, 19r, 1433: fol. 9r) a Vs Třeboň IA 6R 89 (1430: fol. 1r, 4v–5r, 10v, 1437: fol. 8r, 1443a: 2r, 8r, 1433b: fol. 3r). Údaje pro léta 1428–1429 jsou obsaženy v rejstříku z roku 1430 a pro léta 1441–1442 v rejstříku za rok 1443a.

Vlastiboř byla naopak vsí, kde nepřetržitě docházelo k změnám v držení i ve velikosti gruntů. Dozajista se tu promítaly širší spojitosti s údělem tzv. Nedvědickeho újezdu, který v letech 1424 až 1443 přecházel z ruky do ruky. Opuštěného zboží probošta louňovických řeholníků kanovnic premonstrátského řádu se „ujal“ Oldřich z Rožmberka, avšak majestátem císaře Zikmunda z ledna 1437 se stalo zápisným statkem města Tábora. Jestliže dříve tuto oblast holdovali táboři, po roce 1437 až do poloviny 40. let naopak rožmberské posádky. Z původních deseti úročníků setrvali v místě do roku 1443 jen tři a všichni si polepšili: Petr Pilík rozšířil svůj grunt na dva lány, výměru zdvojnásobil Havel Klepáč a díky získanému kvartálu se stal láníkem i jistý Jakub. Nejdřívější si počínal Havel Klepáč. Třebaže začínal na půllánovém statku, za 19 let získal vedle další poloviny lánu dva statky pro své syny o shodné rozloze tři čtvrtin a jedné osminy lánu. Naproti tomu jedenapůllánový statek Míky se rozpadl podělením dvou bratrů na tři půllánové usedlosti, z nichž dvě zakrátko znovu změnilly držitele. Jednolánový statek vdovy Doroty vzal během šesti let za své a u všech ostatních se nejméně dvakrát změnilly úročníci, přičemž pouze v případě Jana Kozícha lze předpokládat, že šlo o poddaného, který se na půllánový grunt přizemil. Téměř všechny modalily jsou tak zde zastoupeny. Místní dějiny přesahují tyto poznatky tím, že ilustrují dílčí úsek kontinuitní sociální mobility, který měl obdobné rysy jistě též jinde (viz Graf č. 2).

Počet usedlíků ve Vlastiboři se v letech 1424 až 1443 pohyboval mezi deseti až dvanácti. Další údaje o vsi máme až z roku 1502, kdy zde bylo 6 velkých gruntů s rozlohou od jednoho do dvou lánů. Tento rozdíl již signalizuje pohyb mnohem závažnějšího rázu, který se vymykal běžné sociální mobilitě. A protože máme možnost posoudit, do jaké míry se změny projeví u většiny vesnic Nedvědickeho újezdu, využijeme výhod tabelárního přehledu. Pramenem pro rok 1433 byl opět výběrčí rejstřík SOA Třeboň, Vs Třeboň IA 6G beta 11, fol. 9r-10v: „Census bonorum domini prepositi de Lunovicz claustrii monialium“, k druhému datu poskytl údaje úroční rejstřík tábořského panství z let 1502 v OA Tábor, AM Tábor, kniha č. 18 (viz k němu SMAHEL 1981, 174-175), jehož použil již SLAVÍK 1884 v edici tzv. tábořského urbáře (s. 49-66). Srovnatelné ukazatele jsou k dispozici pouze pro šest vsí z devíti. S výjimkou malého Záluží, kde lánová výměra a počet osedlých zůstal na stejné výši, pozorujeme u všech ostatních lokalit shodný rys: výrazný pokles počtu poddaných při větším využití lánové výměry plůžiny. Úbytek obyvatelstva vedl k vytváření větších statků, a to bez očekávané polarizace mezi zbohatlíky a chudnoucími maloročníky. Střední vrstva se početně nezměnila, počet drobných rolníků do výměry poloviny lánů včetně klesl více než o polovinu (z 21 na 8) a držitelů gruntů větších než jeden lán přibýlo rovněž více než dvojnásobně (1433: 4, 1502: 10). Není vyloučeno, že šlo o jev, který se v tak výrazné podobě projevil jen v této nevelké oblasti. Jelikož však stejnou tendenci jsme mohli vysledovat též u Náchoda (dříve Záchod), který roku 1437 přešel z rožmberských rukou do majetku města Tábora, bude třeba zkoumat celou otázku v širších souvislostech sídelní ekumeny Tábořska. Předběžně je možné jen naznačit domněnku, že se tu rýsuje projev dlouhodobé povahy, jehož součástí bylo postupné vylidňování anebo i zánik menších a ekonomicky chřadnoucích osad.

Změny v pozemkové skladbě Nedvědickeho újezdu v letech 1433 až 1502

LOKALITA	ROK	OS	LÁNY	2+1/2	2	7/4	1+1/2	5/4	1 7/8	3/4	5/8	1/2	1/4	CH	?
Nedvědice	1433	9	8,125	1	-	-	-	1	3	1	1	-	-	2	-
	1502	9	8,250	-	1	1	1	-	1	1	-	2	1	1	-
Mokry	1433	8	5,750	-	-	-	-	-	4	1	-	2	-	-	1
	1502	7	7,---	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Svákov	1433	7	4,---	-	-	-	-	-	2	-	-	3	2	-	-
	1502	7	7,---	-	-	-	-	-	7	-	-	-	-	-	-
Vesce	1433	12	6,500	-	-	-	-	-	1	4	-	4	2	-	1
	1502	7	8,---	-	1	1	1	-	1	1	-	2	-	-	-
Vlastiboř	1433	11	8,---	-	-	1	-	-	2	2	1	4	-	-	-
	1502	6	9,---	-	2	-	2	-	2	-	-	-	-	-	-
Záluží	1433	5	4,---	-	-	-	1	-	-	2	-	2	-	-	-
	1502	5	4,---	-	-	-	-	-	3	-	-	2	-	-	-
CELKEM	1433	52	36,375	1	-	1	1	1	12	10	2	15	4	2	2
	1502	41	43,250	-	4	2	4	-	21	2	-	6	1	1	-
%	1433	100			7,7				48,1			40,4		3,8	
	1502	100			24,4				56,1			19,5		-	

OS - počet osedlých CH - chalupníci

Změny majetkové skladby vsi Svinky v letech 1424 - 1437

1424	Jakub	Šimek	Matěj	Jan Kulišek	Maník	Řehoř Mareš	Martín Novák
1428	Jindra	Mašek Prošek	Matěj Břeklo	Petr Šiška	Filip Novák	Mareš Kozka	Petr Čermák
1429	Jindra	Mašek Prošek	Matěj Břeklo	Petr Šiška	Filip Novák	Mareš Kozka	Petr Čermák
1430	Jindra	Mašek Prošek	Matěj Břeklo	Petr Šiška	Filip Novák	Mareš Kozka	Petr Čermák
1433	Jindra	Mašek Prošek	Matěj Břeklo	Petr Šiška	Filip Novák	Mareš Kozka	Petr Čermák
1437	Jindra	Mašek Prošek	Matěj Břeklo	Petr Šiška	Filip Novák	Mareš Kozka	Petr Čermák

Graf 2:

Změny majetkové skladby vsi Vlastiboře v letech 1424 - 1442

1424	?	Dorota vdova	Milka Sova	Milka Pavlův	Matěj Pušpan	Jan Kozich
1429	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1430	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1433	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1437	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1441	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1442	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1443	Pecha lesník	Mašek	Petr Suchy	Milka Sova	Štěpán	Jan Kozich
1502	1	1	1,5	2	1,5	1,5

I lán
1/2 lánu
1/4 lánu
nejistá identifikace

Seznam literatury a vydaných pramenů

- BOHÁČ Zdeněk
- 1979: Pozemková držba pražského arcibiskupství v době předhusitské, HG 18, 1979, s. 165-203.
- BOROVÝ Clemens (ed.)
- LE I-V: Libri erectionum archidieocesis Pragensis saeculo XIV. et XV., I-V, Praha 1875-1889.
- CIKHART Roman
- 1922: Tábořsko IV. Historický místopis, Tábor 1922.
- 1928: Chotovsko v době předhusitské, JSH 1, 1928, s. 29-33.
- ČERNÁ-ŠLAPAKOVÁ Marie
- 1970-1971: Studenti z českých zemí v Paříži, Strahovská knihovna 5-6, 1970-1971, s. 67-88.
- DURDIK Tomáš
- 1979: Povrchový průzkum hradu Borotína, SVPP 20, 1979, s. 225-243.
- EMLER Jan (ed.)
- DRC: Decem registra censuum bohemia - Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými, Praha 1881.
- LC III-IV, VI-X: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidieocesis, III-IV, Praha 1879; VI-X, Praha 1883-1889.
- RT I-II: Reliquiae Tabularum terrae Regni Bohemiae - pozůstatky Desk zemských Království českého, I-II, Praha 1870-1872.
- FRIEDRICH Gustav (ed.)
- AČ XXXI, XXXV, XXXVI: Desky dvorské Království českého 1-3, AČ XXXI, Praha 1921, AČ XXXV, Praha 1935, AČ XXXVI, Praha 1941.
- GRAUS František
- 1957: Dějiny venkovského lidu v Čechách v době předhusitské 2, Praha 1957.
- HAAS Antonín (ed.)
- CIM IV-1: Privilegia nekrálovských měst českých z let 1232-1452, Praha 1954 (CIM IV-1).
- HLEDÍKOVÁ Zdenka
- 1984: Struktura duchovenstva ve středověkých Čechách, in Struktura feudální společnosti na území Československa a Polska do přelomu 15. a 16. století, Praha 1984, s. 343-392.
- 1984a: Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách, FHB 7, 1984, s. 43-99.
- CHALOUPECKÝ Václav (ed.)
- 1912: Účet pokladníka arcibiskupství pražského z let 1382/83, Praha 1912.
- CHALUPA Aleš aj. (ed.)
- TK I-II: Tereziánský katastr český, 1-2, Rustikál, Praha 1964-1966.
- JENŠOVSKÁ Věra (ed.)
- RBMV I/1-7: Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., Tomus I. Fontes archivi metropol. eccl. Pragensis, Fasc. 1-7, Praha 1967-1982.
- KALNÝ Adolf a kol.
- Soupis I-II: Soupis urbářů jihočeských archivů 1378-1773, I-II, České Budějovice 1976.
- KAPRAS Jan
- 1908: Manželské právo majetkové podle českého práva zemského, VKČSN, tř. hist., 1908, čís. V.
- KOPIČKOVÁ Božena (ed.)
- RBMV III: Regesta Bohemiae et Moraviae aetatis Venceslai IV., Tomus III. Fontes Archivi publici Trebonensis, Praha 1977.
- KREJČÍK A. L.
- 1911: Hospodářský stav panství chýnovského ku konci XIV. století, ČSPS 19, 1911, s. 129-138.
- MACEK Josef
- 1952: Tábor v husitském revolučním hnutí 1, Praha 1952, 2. vyd. 1955.
- 1955: Tábor v husitském revolučním hnutí 2, Praha 1955.
- MATĚJEK František
- 1979: Vývoj feudálního majetku na jihovýchodní Moravě ve 14. a 15. století, CMM 98, 1979, 104-120.

- 1984: Města, městečka a vesnice na Brněnsku ve 14. a 15. století, ČMM 103, 1984, s. 101–126.
- MUPR I–II: Monumenta historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, Tom. I/1–2; Liber decanorum Facultatis philosophicae, Praha 1830; Tom. II: Album seu Matricula Facultatis iuridicae, Praha 1834.
- NOVÝ Rostislav
  - 1961: Ostrovské urbáře z let 1388 a 1390 (K situaci venkovského lidu v době předhusitské), SNM-A 15/1, Praha 1961.
  - 1961a: Struktura feudální renty v předhusitských Čechách, ČSČH 9, 1961, s. 60–81.
  - 1962: K sociálnímu postavení farského kléru v Čechách v době předhusitské, SH 9, 1962, s. 137–192.
  - 1973: Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách, ČSČH 21, 1973, s. 73–109.
  - 1979: Vývoj struktury pozemkového vlastnictví na Benešovsku v předhusitské době, SVPP 20, 1979, s. 141–176.
  - 1981: Poddaní v husitské revoluci, HT 4, 1981, s. 93–100.
- PELIKAN Josef (ed.)
  - 1948: Účty hradu Karlštejna 1423–1424, Praha 1948.
- PODLAHA Antonín (ed.)
  - LE V–VI: Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV., V–VI, Praha 1905–1927.
  - LO: Liber ordinationum cleri 1395–1416, Praha 1910–1922.
- POLÍVKA Miloslav
  - 1978: A Contribution to the Problem of Property Differentiation of the Lesser Nobility in the Pre-Hussite Period in Bohemia, Hospodářské dějiny 2, Praha ÚČSD 1978, s. 331–360.
- RYNEŠOVÁ Blažena (ed.)
  - Listář I–III: Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka 1418–1462, I–III, Praha 1929–1937.
- SEDLÁČEK August
  - 1923: Paměti a doklady o staročeských mírách a váhách, Praha 1923.
- SLAVÍK F. A.
  - 1984: Panství tábořské a bývalé poměry jeho poddaných, Tábor 1884.
- ŠMAHEL František
  - 1978: Nižší školy na Podblanicku a Vltavsku do roku 1526, SVPP 19, 1978, s. 133–171.
  - 1981: Tábořské vesnice na Podblanicku v letech 1420–1452, SVPP 22, 1981, s. 171–201.
- TADRA Ferdinand (ed.)
  - SA I–VII: Soudní akta konsistoře pražské, I–VII, Praha 1893–1901.
- TINGL F. A. (ed.)
  - LC I–II, V: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim, I–II, Praha 1867–1868; V. Praha 1865–1870.
- TOMEK V. V. (ed.)
  - RDP: Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z dieceze pražské, Praha 1873.
- TRUC Miroslav
  - 1963: Glosy ke vzniku rožmberského urbáře, JSH 32, 1963, s. 149–153.
- TRUHLÁŘ Josef (ed.)
  - UZR: Urbář zboží rožmberského z roku 1379, Praha 1880.
  - 1900: Paběrky z rukopisů Klementinských, XXXIV: Urbář kostela Jistebnického z doby předhusitské, VČA 9, 1900, s. 150–151.

Zwölf Quellensonden zu den sozialen Verhältnissen im Taborer Gebiet von der Mitte des 14. bis Ende des 15. Jahrhunderts

František Šmahel

Die Vorbereitungen zur Geschichte des hussitischen Tabors erforderten auch komplexe Durchforschungen der erhaltenen und bekannten Quellen, welche über die sozialen Verhältnisse im Taborer Gebiet vor, während und nach der hussitischen Revolution aussagen. Im Hinblick auf den Umfang des Materials und der zeitlichen Begrenzung der Vorbereitungsarbeiten war es nicht möglich, den Stoff mit dem üblichen analytischen Vorgehen zu erschöpfen und zu publizieren. Aus diesen Gründen zeigte es sich als zweckmäßig, eine zusammenhängende Darstellung der sozialen Frage direkt im Text der beiden Bände des ersten Teils der Geschichte Tabors zu geben und Teilzusammenfassungen von Angaben in einer verdichteten Form spezieller Exkurse zu den einzelnen thematischen Bereichen vorzulegen. Es gelang, die Problematik der Kirchenverwaltung fast restlos zu erschöpfen, auch wenn die summarischen Übersichten I.–III. das Gesamtbild um hunderte von topographischen, Personal- und anderen Angaben bringen, die in Betracht gezogen wurden. Die Erkenntnisse über den höheren und niederen Adel sind etwas ärmer, denn es war nicht möglich, aus den stückhaften Quellen eine Gesamtübersicht seines Grundbesitzumfanges in dem durchforschten Gebiet des heutigen Taborer Bezirkes aufzustellen. Den Exkurs IV über die Höhe der jährlichen Einnahmen und Marktpreise der Güter des niederen Adels ergänzen aber in verschiedener Hinsicht weitere Sonden (II, VI, IX–XI). Die Ausbeute des Studiums des Lebensstandes, der Zahlungspflichten und der Eigentumsmobilität der Untertanen übertraf dagegen die Erwartungen. Die methodischen Verfahren erforderten in einigen Fällen ausführliche Einleitungen zu den zusammenfassenden Tabellen, die in manchen Fällen Erscheinungen verstehen lassen, die aus Mangel an Quellen im Gesamtlandesmaßstab nicht zu erforschen sind.

I. Die Kirchenverwaltung auf dem Gebiet des heutigen Bezirkes Tabor vor dem Jahre 1420

Tab. 1: Anzahl der Geistlichen und die materielle Sicherstellung der Pfarren, Kapellen, Spitäler und Ordensklöster

Tab. 2: Patronate der Pfarren, Sterblichkeit der Geistlichen während der Pestepidemie 1414–1415 und die Zugehörigkeit der Pfarren zu den Utraquisten oder Katholiken in den Jahren 1415–1419

Karte 1: Netz der Kirchen, Pfarren und Klöster vor dem Jahre 1420

II. Stiftungen, Vermächtnisse von Jahresrenten und Geldgeschenke an die kirchlichen Institutionen in den Jahren 1341–1420 (= Tab. 3)

III. Anzahl der Geweihten und Hochschulstudenten bis zum Jahre 1420 (= Tab. 4).

IV. Höhe der jährlichen Einnahmen und Marktpreise der Güter des niederen Adels bis 1420

Tab. 5: Jahreseinnahmen des niederen Adels im Taborer Gebiet und in Böhmen
Tab. 6: Eigentumsstruktur des niederen Adels im Taborer Gebiet

V. Ausmaße der Dienstfelder und Zinsfelder, Anzahl der Mühlen, Kneipen, Häusler und Gärtner auf der Herrschaft Chýnov im Jahre 1379 (= Tab. 7)

VI. Qualität und Quantität der feudalen Rente auf dem Gebiet des heutigen Taborer Bezirkes in den Jahren 1379–1390 (= Tab. 8)

Karte 2: Geldrente, Naturalleistungen und Robotarbeiten in den Jahren 1379–1390
Karte 3: Die Belastung der Untertanen durch die feudale Rente um 1380

VII. Beziehung zwischen der Bonität des Bodens und der Belastung durch die feudale Rente

Tab. 9: Bonität des Bodens des durchforschten Komplexes der Dörfer nach dem Theresianischen Kataster aus den Jahren 1751–1753

Tab. 10: Bonität der Rosenberger Dörfer nach dem Theresianischen Kataster

VIII. Veränderungen in den Feldmessungen, Höhe und Struktur der feudalen Rente in 77 Rosenberger Dörfern in den Jahren 1379–1420

Tab. 11: Veränderungen in der Struktur der feudalen Rente in der Zeit 1379–1420/1423

Tab. 12: Unterschiede in der Höhe der Geldzahlungen der Untertanen aus den Jahren 1420/1423 im Vergleich mit dem Ausmaße der Zahlungen im Jahre 1379

Tab. 13: Anzahl der Häusler vor 1379 und um 1420

IX. Taxen und eingehobene Summen der halbjährigen Zinszahlungen, Hufenvermessungen und Einwohnerzahl der 30 Dörfer der Rosenberger Herrschaft Příběnice in den Jahren 1421 und 1433

Tab. 14: Geldzahlungen, Taxen und Ausmessungen in den Jahren 1421 und 1423

Tab. 15: Geldzahlungen, Taxen und Grunten im Jahre 1433

Karte 4: Zinszahlungen und Pfarrzehnte in den Jahren 1421–1433

X. Bilanz der herbstlichen Zinsen und der Haferabgaben von 6 Bezirken des Bechiner Verwaltungszentrums der Rosenberger Herrschaft im Jahre 1424

Tab. 16: Abrechnung der herbstlichen Zinsen der Güter von Příběnice für das Jahr 1424 im Vergleich mit dem summarischen Urbarium aus dem Jahre 1423

Tab. 17: Die Zahlungsmoral der Untertanen im Herbst 1424: die Bezirke Zálší und Dolní Bukovsko

Tab. 18: Ertrag der Haferabgaben der 6 Bezirke der Rosenberger Verwaltung von Bechyně in den Jahren 1423–1424

XI. Die Zehnten auf den Rosenberger Gütern von Tabor in den Rosenberger Gütern westlich von Tabor in den Jahren 1421–1443

Tab. 19: Eingehobene Zehnte und Haferabgaben in 26 Dörfern der Bechiner Rosenberger Verwaltung in den Jahren 1421–1423

Tab. 20: Eingehobene Zehnte und Haferabgaben in 7 Dörfern der Bezirke Zálší und Dolní Bukovsko im Jahre 1424

Tab. 21: Eingehobene Zehnte und Haferabgaben auf eine Hufe in 5 Rosenberger Dörfern in den Jahren 1421–1433

XII. Die sog. soziale Differenzierung im Taborer Gebiet in der Revolutionszeit

Tab. 22: Veränderungen in der Grundbesitzstruktur des Dorfbezirks von Nedvědice in den Jahren 1433 bis 1502

Graf 1: Veränderungen in der Grundbesitzstruktur des Dorfes Svínky in den Jahren 1424–1437

Graf 2: Veränderungen in der Grundbesitzstruktur des Dorfes Vlastiboř in den Jahren 1422–1443

DALŠÍ HUSŮV AUTOGRAF?

Karel Beránek

V Státním ústředním archivu v Praze ve Sbírce autografů II je pod inv. číslem 82 uložen fascikl nadepsaný jménem Husovým s třemi jeho portréty. Nejstarší je rytina od Jana Balzera v Praze podle kresby Kleinhardovy z roku 1772. Druhá rytina je Bollingerova z roku 1820 vydaná v Cvikově nákladem bratří Schumannů. Třetí je anonymní litografie po roce 1850 s faksimile Husova podpisu. Nejdůležitějším kusem v tomto fasciklu je list papíru 27 × 18 cm vyříznutý z nějakého rukopisu, silně poškozený vlhkem, popsáný ve dvou sloupcích úhlednou knižní kurzívou z 15. století. Na obalu se uvádí, že jde o Husův autograf a že je to list z bible. Ve skutečnosti je to latinsky psané pojednání o manželství, které však není totožné s Husovým traktátem *De matrimonio A a B*, jak je uvádí soupis Husova díla.¹⁾ V dochovaném zlomku se mluví o dospělosti snoubenců (žena má mít 12 let), o dárkách mezi snoubenci, o tajném manželství s pokrevní příbuznou a o manželském původu dětí z takového svazku.

Zlomek je ověřen jakousi „autentikou“ – německy psaným nedatovaným prohlášením „historického spisovatele“ Morice Bermanna, v kterém prohlašuje, že jde o Husův rukopis, list z bible, jehož protějškem je autograf ve sbírce „váženého kolegy-sběratele generála a ministra Radowitze“.²⁾ Pisatel prý porovnal tyto listy s knihami nacházejícími se v pražské knihovně a s jinými autografy a faksimili Husovými.

Historický spisovatel Moric Bermann není nikdo jiný než syn vídeňského obchodníka uměleckými předměty Jana Zikmunda Bermanna,³⁾ který rozšířil otcův závod o obchod autografy, největší v Rakousku.

Údajný Husův rukopis býval ve sbírce autografů pražského továrníka a restaurátora Maxe Donebauera, velkého sběratele autografů a mincí.⁴⁾ Po jeho smrti roku 1888 byly sbírky rozprodány a část autografů se dostala do vlastnictví majitele potštátského panství Artura Maximiliána Mikuláše hraběte Des Fours-Walderode. Tímto „Husovým auto-

¹⁾ F. M. Bartoš, *Literární činnost M. Jana Husí*, Praha 1948, s. 82–83, č. 70–71 (Sbírka pramenů k poznání literárního života československého, III–10).

²⁾ Josef Maria von Radowitz (1797–1853), pruský státník. OSN 21, 1904, s. 45.

³⁾ Johann Sigmund Bermann (1794–1846). Moritz Bermann (1823–1895). OSN 3, 1890, s. 828–829. OBL 1, 1957, s. 75.

⁴⁾ Max Donebauer (1838–1888). OSN 7, 1893, s. 830.

grafem" se také zabýval velký znalec Husova díla prof. Václav Novotný. Prof. Novotný zaslal roku 1928 hraběti Des Foursovi svůj nehotový přepis zlomku a slíbil mu zaslat výsledky svého šetření.⁵⁾ K tomu však již patrně nedošlo.

Dědic zakladatele sbírky Artura Maximiliána Mikuláše dr. Mikuláš Des Fours-Halderode (pravděpodobně ve spojitosti se zamýšleným prodejem potštátského panství) daroval sbírku autografů i s údajným Husovým autografem na jaře 1938 Archivu země české,⁶⁾ kde byla sbírka po válce doplněna o další podobný materiál a v dnešním Státním ústředním archivu roku 1974 nově zinventarizována.⁷⁾

Když se rozšířila novinová zpráva o tom, že se stal zámeček Potštát majetkem paní Marie Baťové, obrátila se na ni Univerzitní knihovna s prosbou o popis a případně fotografii údajného Husova rukopisu za účelem srovnání s jinými Husovými autografy v domnění, že do jejího vlastnictví přešel současně se zámkem.⁸⁾ Stejně asi uvažoval i prof. F. M. Bartoš, když ve svém spise Literární činnost M. Jana Husi⁹⁾ napsal o tomto (jak se domnívám) rukopise: „Jistě není takovým autografem . . . podobný zlomek kanonistického obsahu v studijní knihovně Baťových závodů ve Zlíně.“

Ein neues Autograph von Jan Hus?

Karel Beránek

Im Zentralen Staatsarchiv in Prag wird in der Autographensammlung II (Nr. 82) ein angebliches Autograph des Magisters Jan Hus aufbewahrt. Es handelt sich um ein aus einer mittelalterlichen Handschrift herausgeschnittenes Papierblatt mit dem Fragment einer lateinischen Abhandlung über die Ehe (jedoch nicht identisch mit Hus' Traktaten A und B über denselben Gegenstand). Dieses von dem historischen Schriftsteller und Wiener Antiquar Moritz Bermann als „die Handschrift des Reformators Huß, Folioblatt aus einer Bibel“ beglaubigte Papier befand sich einst in den Sammlungen des Prager Fabrikanten Max Donebauer, später in der Autographensammlung des Grafen Arthur Maximilian Nikolaus Des Fours-Walderode, Herrn des Gutes Bodenstadt (Potštát) in Mähren, und wurde im Jahre 1938 von seinem Erben dem ehemaligen Böhmischem Landesarchiv in Prag mit der ganzen Sammlung übereignet.

⁵⁾ Dopis prof. Václava Novotného z 25. 2. 1928 s přepisem zlomku. SÚA Praha, Autografy II, inv. č. 82.

⁶⁾ Darování sbírky autografů Zemskému archivu bylo zapsáno v knize přírůstků 1. 4. 1938 pod č. 2691.

⁷⁾ Marie Lišková, Sběrka autografů II. Katalog. Praha 1974, strojopis.

⁸⁾ Dopis Univerzitní knihovny čj. 356/39, SÚA Praha, Autografy II, inv. č. 82.

⁹⁾ Bartoš, Literární činnost M. Jana Husi, s. 133.

TRAKTÁT „DE YMAGINIBUS“, PŘIPISOVANÝ PETRU PAYNOVI (Pražský univerzitní kodex IX E 10, ff. 210v-214r)

Jana Nechutová

Ve studii Prameny předhusitské a husitské ikonofobie¹⁾ jsem se zmínila i o Viklefovi jakožto možném zdroji husitského odporu k obrazům, o zdroji však vlastně pouze zdánlivém. Vztah anglického reformátora k uctívání obrazů je, jak uvidíme, věrně katolický, důležité je však, že tento vztah souvisí s Viklefovým názorem na eucharistii: eucharistie je mu stejně jako obrazy pouze „signum“, „imago“, jemuž patří jen „veneracio dulie“, uctívání, náležité jevům stvořeného světa, popřípadě může být (opět stejně jako obrazy) ctěna zástupně, „adoracione vicaria“; „latría“, plná a pravá „adoracio“, náleží jen božským osobám, tedy tomu, co je vzhledem k obrazům „signatum“, „imaginatum“. (Těmto vztahům a rozdílům v husitské traktátové literatuře, týkající se eucharistie, věnuji hlubší rozbor ve studii „Viklef a tábořské pikartství“.²⁾)

Viklef, pokud vím, nerozvinul svůj názor na obrazy v delším a systematickém výkladu. V Truhlářově katalogu pražských univerzitních rukopisů³⁾ je chybně veden pod Viklefovým jménem „Tractatulus de ymaginibus“ na foliích 210v–214r kodexu X E 9; omyl patrně vznikl tím, že londýnští vydavatelé Viklefova spisu De simonia a jeho polemických traktátů užili tohoto pražského rukopisu a podávají v úvodcích svých edicí jejich popisy, na něž ostatně Truhlářův katalog odkazuje. Kodex neobsahuje (ovšem kromě „Hermae pastor cum glossis bohemicis“ na foliích 1–36) pouze díla Viklefova, ale i spisy jeho žáků, jak prozrazují i folia 206–207, na nichž čteme „Raciones cuiusdam discipuli M. Johannis Wiclef de hac questione, utrum licet seculari clerum delinquentem castigare“, kde je tedy autorem podobně jako u níže vydávaného traktátu Viklefovův „discipulus quidam“.

Tento spisek se distinkcemi „adoracio – latría – veneracio – dulia“ a „adoracio vicaria“ systematictěji zabývá, lze tedy jeho edici považovat za dokument k dobovému pojetí těchto kategorií, rozhodných pro teoretický vztah k obrazným uměním. Text obsahuje, jak už jsem

¹⁾ Husitský Tábor 8, 1985, s. 29–38.

²⁾ SPFFBU E 31, 1986, s. 167–176.

³⁾ Catalogus codicum manuscriptorum Latinorum . . . II, Pragae 1906, s. 74–75.

naznačila, pravověrný výklad uctívání obrazů, jehož stoupencem a implicitním hlasatelem skutečně byl i Viklef, na nějž se autor traktátu odvolává, snaže se patrně uvést na pravou míru domněnky, které se tehdy mohly vynořit velmi snadno, totiž že Viklef je husitům učitelem i v jejich obrazoboreckých teoriích. Nikde zde nenajdeme ani stopy po rezervovaném vztahu ke kostelním obrazům a sochám, jak jej známe z Regulí Matěje z Janova, tím méně po militantní obrazoborecké nauce typu Mikuláše z Drážďan nebo Jakoubka ze Stříbra. Autor naopak bere obrazy samy i úctu k nim v ochranu; traktát tedy patrně vznikl už jako reakce na husitskou obrazoboreckou teorii, ne-li i praxi. Až potud by mohl být jeho tvůrcem snad i přívrženec katolické strany, viklefovec se však nejen prohlašuje v úvodu textu, ale promlouvá zvláště jasně na jeho konci, v odstavci „Decima veritas“, kde se autor jímá i tak jinorodé látky, jako je úcta k obrazům, jako záminky k výkladu o tématu, drahém srdci každého Viklefova žáka, totiž o povinnosti laiků dohlížet na řádné hospodaření kněží s dary a desátky, popř. kněze i kárat, trestat, a svěřený majetek jim odebírat.

S obsahem traktátu souvisí otázka jeho autora: Truhlářova chyba je napravena v Bartošově soupisu literární činnosti Petra Payna,⁴⁾ kde se konstatuje Paynovo původství jako vrchovaně pravděpodobné na základě téhož autorského prohlášení v incipitu jako v traktátě „De necessitate absoluta eveniencium“, jež je podle Bartoše možno z dobrých důvodů připsat Paynovi téměř s jistotou. Jistotu naprostou bude však moci zjednat teprve další práce s textem našeho traktátu. Pravděpodobné je též Bartošovo datování textu De ymaginibus do roku 1417, „kdy spor o stanovisko Viklefovo k otázce mohl vzniknouti nejspíše“.

K edici jsem užila jediného rukopisu, v němž je traktát dochován, zmíněného již pražského univerzitního kodexu X E 9, f. 210v–214r. Rukopis z první poloviny 15. století je psán velmi dobře čitelnou rukou, písař se jen ojediněle dopouštěl drobných chyb, které hned sám buď na okrajích nebo přímo v textu opravoval. Přidržují se grafiky rukopisu; několik nutných zásahů do textu vyznačují v textově-kritických poznámkách; neoznačují marginálie, které jsou buď písářskými korekturami nebo prostě sledují formálními distinkcemi běh výkladu. Stejně tak neupotřebuje aparát na rubriky – červené barvy užíval písař nepravděpodobně a nedůsledně.

(f. 210v) *Tractatus de ymaginibus a)*

Ignorante quodam socio sententiam catholicam, asserentem, quod licet adorare sanctorum ymages adoracione sanctis figuris debita, quam venerabilis doctor ewangelicus usque ad suum felicem exitum docuit et defendit, movetur quidam ruralis simplex discipulus dicti doctoris per declaracionem decem veritatum dictum socium a dicta ignorancia, si poterit, liberare.

Et prima dictarum veritatum talis est in forma: Non omne adorandum est: natura rationalis, eius pars, vel eius accidens.

Probatur hec sic: Aliquod adorandum non est: natura rationalis, eius pars, vel eius accidens, ergo etc. Antecedens sic arguitur: Archa Dei figurans Christum est edoranda iuxta illud Psalmiste „Adorate¹⁾ scabellum pedum eius“, id est archam Dei, que erat posita sub propiciatorio tamquam scabellum sub

sedili secundum Nicolaum de Lyra²⁾. Et cum illud non sit natura rationalis, eius pars, vel eius accidens, sequitur veritas probanda. Assumptum patet per hoc, quia aliter Jacob pecasset adorando eam, quod tamen non fecit, quia tunc Apostolus ad Hebreos XI³⁾ non recitaret ipsam adoracionem in comendacionem ipsius Jacob.

Ex quo sequitur, quod non omnis adoracio exhibenda alicui est reverencia, exhibenda eidem in testimonium sue virtutis, cum secundum dicta aliqua adoracio exhibenda figure rei per se adorabilis est reverencia exhibenda eidem in recognitionem sue excellencie, quam habet, in quantum est figura huismodi, et non in recognitionem sue virtutis, quam adoracionem vocat venerabilis doctor ewangelicus adoracionem vicariam, id est ydempticam, quia non exhibetur ipsi figure secundum racionem, qua ipsa est res, seu propter naturam suam absolutam, sed exhibetur ei secundum racionem, qua ipsa est figura rei per se adorabilis (... b) propter figuracionem respectivam, quam habet ad rem per se adorabilem, quam signat, et per consequens propter hoc, quod gerit vicem talis signati in officio representationis.

Sequitur 2°, quod ymages sanctorum sunt sancte. Probatur hoc sic: ymages sanctorum sunt adorande, quia signant res adorandas, ergo per idem ymages sanctorum sunt sancte, quia signant res sanctas. Item littere sanctorum veritatum sunt sancte ex hoc, quod signant sanctas veritates, ut patet de litteris, quas vocamus Sacram Scripturam, et litteris, quas vocamus legendas sanctorum, ergo a pari ymages sunt sancte ex hoc, quod signant sanctos. Item urina dicitur sana ex hoc, quod signat hominem c) sanum, ergo per idem ymago dicitur sancta ex hoc, quod signat sanctum. d)

Secunda veritas declaranda talis est in forma: Non licet adorare ymaginem Salvatoris latria.

Probatur hoc sic: Non licet alicui adorare ymaginem Salvatoris adoracione sibi indebita. Cum ergo omnis latria est adoracio indebita ymagini Salvatoris, sequitur veritas probanda. Minor sic arguitur: Omnis latria est adoracio soli Deo debita, nulla adoracio soli Deo debita debetur ymagini Salvatoris, cum nulla talis ymago sit Salvator, ergo minor probanda. Item eo ipso, quod quis adorat aliquid latria, confitetur illud essentialiter esse Deum; ergo si licet alicui adorare ymaginem Salvatoris latria, licet ei confiteri ymaginem talem esse essentialiter Deum; et cum eo ipso quo talis ymago est, ipsa est essentialiter aliud a Deo, sequitur, quod licet ei confiteri aliud a Deo esse Deum.

(f. 211r) Item omnis licita adoracio ymaginis Salvatoris est dulia. Nulla dulia est latria, ergo nulla licita adoracio ymaginis Salvatoris est latria. Patet consequencia cum minori et assumptum per hoc, quod omnis licita adoracio ymaginis Salvatoris est adoracio debita creature.

Tercia veritas declaranda talis est in forma: Non licet adorare ymaginem Salvatoris latria, secundum quod est dulia.

Probatur sic: Non licet adorare ymaginem Salvatoris latria, ergo etc. Patet consequencia et antecedens ex premissis. Item nulla latria est dulia, ergo etc. Antecedens sic: Omnis latria est per se latria, nulla per se latria est dulia, ergo etc. Argumentum sic: Omnis reverencia est per se reverencia, ergo a pari omnis latria est per se latria. Ex quo patet, quod minor huius racionis est neganda, qua sic arguitur: Licet adorare ymaginem Salvatoris eodem osculo, quod exhibetur Salvatori tamquam materia actus reverencialis in recognitionem sue deitatis; et omne tale osculum est latria, ergo licet adorare ymaginem Salvatoris latria; licet omne tale osculum sit materia latrie, non tamen ipsum est latria vel dulia, sicut licet distribucio, qua Petrus distribuit uno tempore virtuose et alio tempore viciose temporalia, sit materia operis virtutis, non tamen ipsa est opus virtutis, cum omne opus virtutis sit per se bonum.

Ex quo patet, quod falsum est, quod adorans Salvatorem osculando ymaginem eius eadem adoracione, qua est osculum, adorat Salvatorem et ymaginem eius, cum nullum tale osculum sit adoracio, licet sit materia adoracionis tam latrie quam

⁴⁾ Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama a M. Petra Payna, s. 98 (Payne č. 5).

¹⁾ Ps. 98,5.

²⁾ Postilla Nicolai de Lyra in Ps. 98,5.

³⁾ Hebr. 11,21.

dulie: latría, in quantum est materia actus reverencialis exhibiti Deo propter se in recognitionem sue summe excellencie, quam habet ut Deus, et dulie, in quantum est materia actus reverencialis, exhibiti ymagini Dei propter Deum in recognitionem sue excellentis figuracionis vel officii, quod habet, in quantum est ymago Dei. Nec ex hoc sequitur, quod nullum osculum, procedens ab habitu adoracionis, sit adoracio, sed potius sequitur, quod nullum osculum, quod est communis materia duobus habitibus adoracionis, sit adoracio.

Et ex hoc patet primo, quod omnis latría est honor, soli Deo debitus, licet non omnis materia latría est actus soli Dei debitus.

Patet 2º, quod iste terminus „latría“ debet semper sumi pro reverencia, que per se est latría, qualiter sumitur ab eis, qui negant, quod ymago Salvatoris est adoranda latría, licet quandoque sumitur pro materia latría, qualiter sumitur ab eis, qui concedunt, quod ymago Salvatoris est adoranda latría.

Patet 3º, quod licet dulia stricte accepta sit servicium, quod servus exhibet homini dominantanti sibi in recognitionem sui domini, ut vult Augustinus 10 De civitate Dei⁴⁾, tamen dulia large accepta est quecumque actio vel passio interior vel exterior, exhibitá in racione reverencie alicui creature in recognitionem sue excellencie vel nobilitatis, quam habet ut per se adorabile vel ut signum alicuius per se adorabilis.

Ex quo videtur, quod non solum salutacio, osculacio, decapitacio, vel genuflexio, sed etiam depiccio, posicio in loco honesto, preservacio a susceptioe turpitudinum, cum habicione in debita reputatione et dileccione, exhibite in racione reverencie et servicii ymaginibus sanctorum in recognitionem sue excellentis figuracionis seu sui officii representativi sanctorum, sunt dulia, qua ymagine ipse licite adorantur.

Videtur 2º, quod sicut ymagine sanctorum sunt adorande ab hominibus, sic sunt quodammodo meliores hominibus adorantibus ipsas bonitate receptiva. — Videtur 3º, quod sicut licet fidelibus adorare diem festum cum salu (f. 211v) tacione facta sub hiis verbis „Salve, festa dies“, sic licet fidelibus adorare ymaginem sancti sum salutacione facta sub hiis verbis „Salve, sancta ymago“, in honore sancti, cuius est ymago. Videtur 4º, quod sicut dies, in qua Christus natus est, est adoranda, quia Christus natus est in ea, sic crux, in qua Christus passus est, ideo est adoranda, quia Christus passus est in ea. — Videtur 5º, quod sicut omnis dies, que gerit similitudinem diei, in qua Christus natus est, ideo est adoranda, quia gerit similitudinem illius diei, sic omnis crux, que gerit similitudinem crucis, in qua Christus passus est ideo est adoranda, quia gerit similitudinem illius crucis. — Ex quo videtur sexto, quod excellentiorem racionem adorabilitatis habet crux Cristi, in qua passus est, quam habet aliqua alia, que gerit eius similitudinem. Nec repugnat istis dictum eorum, qui dicunt, quod tam crux, in qua Christus passus est, quam etiam omnis alia crux gerens eius similitudinem, ideo est adoranda, quia signat Cristum crucifixum.

Quarta veritas declaranda talis est in forma: Supposita tam excellenti figuracione in libris clericorum ad figurandum sanctos cum eorum gestis laudabilibus, sicut in ymaginibus sanctorum, que vocantur libri laycales, tam excellenter adorandi sunt a fidelibus dicti libri, quam excellenter adorande sunt a fidelibus dicte ymagine.

Probatur hec sic: Supposita dicta excellencia tam excellenter habant dicti libri officium representandi sanctos cum eorum gestis laudabilibus, quam excellenter habent dicte ymagine illud. Et cum non variantur in excellencia adorabilitatis, si non propter variationem in excellencia modi habendi dictum officium, sequitur veritas probanda.

Ex quo patet primo, quod supposita dicta excellencia nullum signum adoracionis licet fideli exhibere ymaginibus sanctorum in racione adoracionis, quod — vel consimile — non licet ei exhibere sanctis libris in racione adoracionis eorum; et per consequens, cum licet adorare ymaginem sancti osculacione, sequitur, quod licet adorare librum sanctum osculacione. Et per consequens non illicite osculatur sacerdos in racione adoracionis librum sancti Evangelii, postquam illud legerit ad missam, eo ipso, quod sic fecerit.

Patet 2º, quod sic multa signa exteriora adoracionis licet fideli facere coram

ymaginibus sanctorum, quibus non licet eas adorare vel quem non licet eis exhibere. Patet istud de peccatorum confessione, de oracione pro adiutorio obtinendi a Deo veniam peccatorum vel beatitudinem, de graciaram accione, et aliorum diversorum munerum oblatione.

Patet tercio, quod non semper, quando fidelis facit signa adoracionis coram ymagine sancta, cum quibus licet adorrare ymaginem ipsam, adorat cum ipsis ipsam ymaginem. Cuius ratio est, quia non semper, quando fidelis sic facit, dirigit ipsa signa in ymaginem ipsam, sed pure in sanctum, cuius ipsa ymago est ymago. Frequenter enim, quando fidelis est in presencia ymaginis alicuius sancti, et movetur per ipsam ymaginem ad adorandum sanctum, quem representat, facit huiusmodi signa in presencia ipsius ymaginis, et illa signa in sanctum ipsum dirigit, ac si sanctus ille foret ibi corporaliter presens, et non ymaginem eius. Et per consequens non eo ipso, quo fidelis osculatur ymaginem sancti, adorat ymaginem ipsam osculacione.

Patet 4º, quod ecclesia, dicens in festo Palmarum coram ymagine Crucifixi hec verba „Ave, rex noster“, non adorat ymaginem ipsam cum hiis verbis, cum non dirigit ipsa ad eam, sed ad suum signatum.

(f. 212r) Patet 5º, quod peregrinans ad locum, ubi ymago sancti est posita, non eo ipso, quo sic peregrinatur, adorat ipsam ymaginem cum ipsa peregrinacione, cum non eo ipso, quo sic facit, intendit dirigere ipsam peregrinacionem ad honorem ipsius ymaginis, sed stat, quod ipsam peregrinacionem dirigat pure ad honorem signati ipsius ymaginis.

Quinta veritas declaranda talis est in forma: Non eo ipso, quo res est incorporea, est illicitum ei facere ymaginem corpoream ad ipsam fideliter representandum.

Probatur hec sic: Licet facere rei incorporee corpoream ymaginem ad ipsam fideliter representandum, ergo etc. Antecedens sic: In Veteri Testamento sic licet, ergo etc. Alias patet per hoc, quod licet facere duo Cherubin aurea, obumbrancia propiciatorium,⁵⁾ que secundum doctores sunt ymagine angelorum.

Ex quo patet, quod ymago, que communiter fit ad representandum fidelibus Summam Trinitatem, est licita aput recte scientem ipsam intelligere, ut scilicet per speciem grandem hominis intelligat non corporeitatem aliquam vel defectum (qualem per eam intelligunt, qui depingunt Summam Trinitatem, infideliter credentes Deum in substancia divinitatis esse corporeum, et ea credulitate intendentes eum exterius figurare, quales fuerunt illi, quos corripit Scriptura Ysaie 40, dum sic eis dicitur: „Cui⁶⁾ similem fecistis Deum, aut quam ymaginem ponetis ei?“ supple ad figurandum eius corporeitatem in substancia sue divinitatis. Contra quam depiccionem loquitur Damascenus 4º Sentenciarum capitulo 8º, cum dicit, quod impietatis et insipientie est figurare, quod divinitatis est⁷⁾, sed per speciem illam grandem hominis intelligat fecunditatem et eternitatem Patris, qui est antiquitus dierum⁸⁾, de quo Daniel 7º. Secundo per ymaginem Crucifixi, que est minor prima ymagine, intelligat, quod Filius homo incipit esse ex tempore, minor Patre, et in carne, quam assumpsit, crucis passionem sustinuit pro humana salute. 3º per columbe speciem intelligat Spiritum sanctum, qui in specie columbe descendit super Cristum baptisatum, Matthei 3º.⁹⁾ Et sicut hee tres ymagine sunt unum lignum aut unus lapis, sic tres persone divine sunt unus Deus non coniunctim tantum, sed etiam divisim. In ista tamen similitudine est infinitum mayor dissimilitudo quam similitudo, et valde difficile est bene informare rudem laicum in ista materia, quando talis ymago plus faciet eum de Trinitate Summa errare quam scire.

Ex hoc patet ulterius, quod sicut stultum est comendare viro rudi et simplici librum subtilem et difficilem ad studendum, quem non sufficeret intelligere, ymmé,

⁵⁾ Hebr. 9,5; cf. Johannem Damascenum De fide orthodoxa 1. IV. c. 16, MPG 94, col. 1169.

⁶⁾ Is. 40, 18.

⁷⁾ Johannes Damascenus, De fide orthodoxa 1. IV. c. 16, MPG 94, col. 1171–1172.

⁸⁾ Dan. 7, 13–14.

⁹⁾ Matth. 3, 16.

⁴⁾ cf. Augustinum, De civ. Dei 10, c. 1, MPL 41, col. 277–278.

in quo nesciret legere, ita stultum videtur presentare talem ymaginem quasi librum ante oculos layci, cum multi etiam litterati nesciant congrue legere in eodem.

Sexta veritas declaranda talis est in forma: Nullus cristianus tenetur per dimissionem debite adoracionis ymaginum sanctorum dare exemplum ydolatrie e) ad dimittendum suam ydolatriam.

Probatur hec sic: Nullus cristianus tenetur per dimissionem debite dileccionis mundi dare exemplum avaris ad dimittendum suam avariciam, ergo per idem nullus cristianus tenetur per (f. 212v) dimissionem debite adoracionis ymaginum sanctorum dare exemplum ydolatrie ad dimittendum suam ydolatriam. Tenet consequentia per hoc, quod avaricia eque consistit in indebita dilectione mundi, sicut ydolatria in indebita adoracione ymaginum.

Ex quo non valet argumentum, quo sic arguitur: cristiani tenentur dimittere ceremonias iudaicas, ne irrationabiliter vivant cum iudeis, ergo per idem tenentur admittere observanciam debite adoracionis ymaginum, ne irrationabiliter vivant cum ydolatrie. Et ratio est, quia observancia ceremoniarum iudaicarum pro Novo Testamento saltem post sufficientem promulgacionem eius toti mundo est omnino irrationabilis, ut patet ex fide. Sed secus est de observancia debite adoracionis ymaginum sanctorum, nec est verum, quod ecclesia primitiva cristianorum utebatur imaginibus sanctorum, f) quia, ut allegat Damascenus¹⁰⁾ capitulo superius allegato, rumor ad eum pervenerat, quod beatus Lucas pinxit tam ymagines Christi quam matris sue, et quod ille ymagines habebantur in Roma, et secundum illas depicte fuerant alie, que olim ierosolimis habebantur. Narratur¹¹⁾ etiam in ecclesiastica historia, quod Christus Agabarae, Gessiorum civitatis regi, ymaginem sui ipsius transmisit.

Ex quo videtur, quod institutio ymaginum sanctorum fuit propter triplicem causam: primo ad instruccionem laycorum, quibus ymagines adhibentur loco librorum; secundo, ut incarnationis misterium et sanctorum exempla nobis frequentius et reuocentur infingerentur; 3° ad excitandum devocionis affectum, qui magis ex visis quam auditis creatur.

Septima veritas declaranda talis est in forma: Non eo ipso, quod imago sancta habet supernaturalem virtutem ad sanandum infirmos, est ipsa plus adoranda, quam est ymago eiusdem sancti, si fuerit, que non habet huiusmodi virtutem.

Probatur hec sic: Nam eo ipso, quo ymago sancti habet naturalem virtutem ad sanandum infirmos, est ipsa plus adoranda, quam est ymago eiusdem sancti, si fuerit, que non habet huiusmodi virtutem, ergo a pari non eo ipso, quo ymago sancti habet supernaturalem virtutem ad sanandum infirmos, est ipsa plus adoranda, quam est ymago eiusdem sancti, si fuerit, que non habet huiusmodi virtutem. Patet consequentia et antecedens per hoc, quod tunc ymago sancti, facta ex herba vel lapide precioso, g) habente naturalem virtutem ad sanandum infirmos, foret plus adoranda, quam ymago eiusdem sancti, facta ex ligno, si fuerit, quod nemo sane mentis dicit. — Quod autem contingit ymaginem sancti habere supernaturalem virtutem ad sanandum, probatur per hoc, quod contingit umbram et vestes sanctorum habere talem virtutem, ut patet de umbra sancti Petri, Actuum quinto,¹²⁾ et de sudario Pauli, Actuum 19° 13), ergo a pari contingit ymaginem sancti habere talem. Nec est verum, quod omne honorandum vel laudandum ab aliquo est adorandum ab eodem, cum Deus laudat et honorat omnes creaturas suas, et tamen non adoratur eas, quia non reputat bonitatem suam esse parvam respectu bonitatis eorum.

Item non est verum, quod omne laudandum vel honorandum a creatura est secundum omnem rationem, qua est laudandum vel honorandum ab ea, adorandum ab ea, cum lapis preciosus est secundum rationem, qua habet virtutem ad sanandum infirmos, laudandus, et per positionem in excellenti gradu dileccionis et reputationis honorandus a fidelibus, et tamen non secundum rationem illam est

adorandus ab eo, cum si sit adorandus a fidelibus, non est adorandus ab eo, nisi propter figuracionem, qua figurat Deum.

(f. 213r) Octava veritas declaranda talis est in forma: Non eo ipso, quod unum signum Dei est alio signo perfectius, in ratione rei est ipsum signum plus eo alio signo a fidelibus adorandum.

Probatur hec sic: Ymago Dei aurea est perfectior in ratione rei quam ymago Dei lignea, et tamen ipsa ymago Dei aurea non est a fidelibus plus adoranda quam ymago Dei lignea, ergo etc.

Ex quo patet, quod non sequitur: Bestia signans Deum est melior quam ymago lignea signans Deum, ergo ipsa bestia est plus adoranda quam ipsa ymago; licet enim ipsa bestia sit melior ipsa ymagine in ratione rei, tamen in ratione signi ymago illa est melior ipsa bestia et propterea plus adoranda.

Secundo patet: Licet in genera adoracionis propter bonitatem suam absolutam est rex temporalis plus adorandus quam crux Christi, tamen in genere adoracionis rei propter bonitatem suam respectivam est crux Christi plus adoranda quam rex temporalis.

3° patet, quod licet quis eque posset excitari per bestiam ad adorandum Deum sicut per ymaginem artificialem, non tamen ex hoc sequitur, quod eque licet adorare Deum coram bestia sicut coram tali ymagine, nisi forte in casu, quo Dei adoracio coram bestia non daret mayorem occasionem scandali quam dat adoracio Dei coram ymagine.

Nona veritas declaranda talis est in forma: Nemo debet propter amorem peregrinandi ad ecclesias extraneas sive ad externa loca, in quibus sunt ymagines sanctorum, subtrahere peregrinacionem, quam debet facere ad ecclesiam suam propriam.

Probatur hec sic: Nemo debet propter amorem honorandi extraneos subtrahere honorem, quem debet impendere suis parentibus, ergo a pari nemo debet propter amorem peregrinandi etc.

Ex quo videtur, quod sicut non sequitur: Linus extraneus est sanctorum Paulo patri Petri, ergo Petrus debet propter honoracionem lini subtrahere honoracionem, quam debet Paulo patri suo, sic non sequitur: Ecclesia extranea est sanctorum ecclesia propria Petri, ergo Petrus debet propter honoracionem ipsius ecclesie extranee subtrahere honoracionem, quam debet ecclesie sue proprie.

Secundo videtur, quod sicut non sequitur: Papa pretendit se dare indulgencias eis, qui propter amorem divitum subtrahunt elemosinas, quas debet pauperibus, ergo sic dat, sic non sequitur: Papa pretendit se dare indulgencias eis, qui propter amorem ecclesiarum extranearum subtrahunt peregrinacionem, quam debent ecclesie proprie, ergo sic dat.

3° videtur ex eodem, quod sicut peregrinacio clerici, habentis secum domi sufficientem librum ad in eo legendum regulam, secundum quam debet, facta sine speciali licencia Dei ad locum extraneum pro lectura eiusdem regule in libro extraneo, est etiam propter inutilitatem seu superfluitatem vituperanda, sic peregrinacio laici, habentis secum domi sufficiens oratorium, utputa ecclesiam parochialem, ad in ea orandum et sacrificandum Deo, facta sine speciali licencia (f. 213v) Dei ad locum extraneum, utputa ad ecclesiam extraneam pro oracione vel sacrificio in eo percipiendo, est etiam propter suam superfluitatem vituperanda; cum quo tamen verum est, quod ex speciali licencia Dei et per consequens propter causam rationabilem necessitatis licet tam clerico quam laico visitare ecclesiam extraneam, sicut ex speciali licencia domini sui licet servo seculari visitare extraneum h) domini sui et in eo ipsum honorare.

4° videtur, quod non eo ipso, quo quis obtinet sanitatem post votum suum emissum ad peregrinacionem ad certam ecclesiam extraneam sub condicione, quod obtineat sanitatem, tenetur votum suum implere. Et ratio est, quia non eo ipso, quo quis obtinet sanitatem post tale votum, Deus licenciat ipsum ad perficiendum ipsum votum.

5° videtur, quod nemo debet peregrinari corporaliter de loco ad locum, nisi in mensura illa, qua peregrinacio ipsa debet facilitare ipsum ad peregrinandum spiritualiter in via morum, ducente i) ad finalem beatitudinem.

Ex quo videtur sexto, quod cum contingit corporalem peregrinacionem tam difficultare quam facilitare viatorem ad peregrinandum in via virtutum, vovens peregrinari corporaliter et cum hoc nesciens, utrum implecio eius debet esse

¹⁰⁾ Johannes Damascenus, De fide orthodoxa 1. IV. c. 16, MPG 94, col. 1172.

¹¹⁾ idem ibidem col. 1173.

¹²⁾ Act. 5, 15.

¹³⁾ Act. 19, 12.

expediens ei ad per hoc complendum peregrinationem spiritualem in via virtutum, debet de hoc petere consilium sive scienciam a sapiente, antequam votum ipsum perficiet, ne propter amorem peregrinandi corporaliter subtrahat peregrinationem spiritualem, quam debet facere ad Deum.

Septimo videtur, quod verbum sanctorum, quo sic dicunt „Deus non est querendus peregrinatione facta de loco ad locum“, intelligendum est de peregrinatione corporali, difficultante ad peregrinationem spiritualem, que est profectus in virtutibus. Si enim Deus est querendus bonis operibus nullis exceptis, et peregrinatio de loco ad locum est in casu bonum opus et virtuosum, sequitur quod in casu Deus est querendus huiusmodi peregrinatione. Nec repugnat istis, quoniam et Deus est querendus permanencia in loco, dum tamen permanencia ipsa sit virtuosa. Potest etiam dictum verbum sanctorum intelligi in isto sensu, quod Deus non est querendus pure in peregrinatione corporali, sed etiam spirituali.

Decima veritas declaranda talis est in forma: A quocunque subelemosinario suo prefecto ab eis per ministerium episcopi, notorie abutente suis oblacionibus, peregrini possunt subtrahere suas oblaciones, non obstante, quod eas voverint sancto, per oblacionem eorum ad cum eis sustentandum in honore eius pauperes indigentes.

Probatur hec sic: A quocunque servo suo, infideliter serviente eis in officio accepto ab eis, peregrini possunt subtrahere ab eo illud officium. Cum ergo omnis subelemosinarius peregrinorum, abutens eorum oblacionibus per aversionem eorum a sustentatione pauperum, quam deberet perficere cum illis, est servus eorum infideliter serviens eis in officio accepto ab eis, sequitur, quod a quocunque tali peregrini possunt subtrahere officium ipsum et per consequens oblaciones ipsas, per officium ipsum ministrandas.

Ex quo patet, quod prefectus ad dispensandum pauperibus immediate oblaciones factas sanctis non solum est elemosinarius ipsorum sanctorum, sed etiam est elemosinarius ipsorum offerencium. (f. 214r) Aliter enim clerici dotati a regibus non forent eorum subelemosinarii, tenentes suas dotaciones de suis regibus, sed pure de sanctis, quibus conferuntur, quod est dicendum.

Secundo patet, quod licet temporalia, que rex confert perfecte Deo, non sunt tenta de ipso rege secundum rationem, qua sunt temporalia Dei, nec secundum rationem, qua sunt temporalia ipsius regis, collata sibi a Deo ad dispensandum ea tamquam principalis elemosinarius Dei respectu eorum; tantum sunt tenta de ipso rege secundum rationem, qua sunt temporalia clerici vel layci sui subelemosinarii, collata sibi a Deo et ipso rege dispensandum ipsa immediate pauperibus.

3° patet, quod non eo ipso, quo papa subtrahit a suo subvicario curam animarum sibi commissam et ex consequenti ipsas animas sibi commissas, sequitur, quod subtrahit ipsas a Deo.

4to patet, quod quodocunque rex dat clerico suo possessiones ad dispensandum pro honore alicuius sancti, retinet sibi ipsi principalem dispensacionem earum sub ipso sancto, sicut quodocumque papa dat clerico suo curam animarum pro honore Dei, retinet sibi ipsi principalem curam earum sub Deo.

Ex quo patet quinto, quod non eo ipso, quo rex temporalis dat perfecte Deo possessiones suas, alienat a se debitum regimen earum, sicut non eo ipso, quo monachus vel alius fidelis dat perfecte Deo membra sua, alienat a se debitum regimen eorum. Eo ipso tamen, quod rex temporalis dat sic Deo possessiones suas, alienat a se occupationem earum secundum eius propriam inordinatam voluntatem.

Sexto patet, quod curatus, suscipiens decimas a suis parochianis dispensandas, est ut talis subelemosinarius ipsorum parochianorum, et per consequens ipso notorie abutente suo officio dispensandi ipsi possunt tamquam archielemosinarii non solum per episcopum sed etiam per se ipsos auferre ab illo officium illud et per consequens ipsa temporalia.

Septimo patet, quod sicut episcopus conferendo curam animarum sacerdoti et cum hoc non curando, utrum perfecerit ipsam debite, non plene facit, quod statui suo spectat, sic parochiani conferendo decimas suas suo curato ad dispensandum et cum hoc non curando, utrum dispensaverit ipsas debite, non plene faciunt, quod statui suo spectat.

Ex quibus bene intellectis patet, quomodo dictus socius a dicta ignorantia adiuvante Dei gracia poterit liberari.

a) Tractatus de ymaginibus rubr. — b) post verbum „adorabilis“ charta perforationem spacio 3 fere litterarum exhibet — c) hominem correctum in margg.: animal — d) post verba „signat sanctum“ titulus „Secunda veritas“ rubr. — e) ydolatrie correxi: ydolatrie — f) ymaginum sanctorum bis — g) precioso correxi: preciose — h) post verbum „extraneum“ spatium unius fere vocis vacat — i) ducente correxi: ducentem

Jana Nechutová

Aus einem handschriftlichen Kodex der ersten Hälfte des 15. Jahrhunderts mit Schriften John Wyclifs und seiner Schüler wird hier ein Traktat herausgegeben, der die Bilderverehrung in den Kirchen verteidigt. Der Traktat wurde wahrscheinlich im Jahre 1417 verfaßt und Peter Payne als sein mutmaßlicher Autor ermittelt.

JEŠTĚ JEDNOU KUČTAJN ŽIŽKOVA LISTU DOMAŽLICKÝM

Eduard Maur

Mezi několika málo dochovanými Žižkovými listy mají jen dva stejného adresáta – hejtmany a obec města Domažlic.¹⁾ Listy neporazitelného vojevůdce Domažlickým přitahovaly odedávna zájem našich historiků, přinejmenším od doby Balbínovy.²⁾ Josef Dobrovský nemohl v dopise Zlobickému potlačit dojetí, které v něm pohled na listy slepého Jana, ale také Jana Jiskry z Brandýsa a českých králů vzbudil, když navštívil Domažlice z blízkého Horšovského Týna.³⁾ Po Dobrovském Žižkovy vzkazy do nejzápadnější bašty táborství citovalo a komentovalo nemálo historiků, zvláště v dobách rozhořčených nacionálních zápasů.

V širší veřejnosti se nepochybně stala známější Žižkova vzrušená, často citovaná či parafrázovaná výzva z 11. září 1422 k boji s Němci-cizozemci, proti nimž se Domažličtí měli odhodlaně postavit po vzoru starých Čechů, „ješto zatknouce klanici za škorni, netoliko o boží při, ale i o svou bili jsou se“.⁴⁾ Méně pozornosti budil nedatovaný druhý list, poněkud kuriózního a „málo důstojného“ obsahu. Nejnápadnější je na něm vnitřní rozpor mezi mnohomluvnou salutací, nejdelší, jakou v Žižkových listech vůbec najdeme, plnou náboženského vzrušení, a následujícím krátkým prozaickým sdělením o pouhých dvou větách, které tvoří zbytek listu: „A vědětiť vám dávám, žeť mě jest zpravila nebožce Kučtajnova žena ze Dvorce, žeť jest dala schovati peřiny a šactvie své tu u vás Šprochovi. Protož vás prosím, abyšte jí to propustili, což jest jejího.“⁵⁾

¹⁾ F. Svejkovský (ed.), Staročeské vojenské řády, Praha 1952, s. 14. Výbor české literatury doby husitské I, Praha 1963, s. 449–450. U Svejkovského na s. 51–61 též podrobné poučení o dochování a navrhované dataci listů i o starších edicích. Nověji viz P. Spunár, Soupis písemné pozůstalosti Jana Žižky z Trocnova. JSH 43, 1974, zvl. číslo, s. 46–49.

²⁾ H. Toman, Literární památky, duch a povaha Žižkova, VKČSN XVI, Praha 1893, s. 34.

³⁾ A. Patera (ed.), Korespondence Josefa Dobrovského III, Praha 1908, s. 111–112, č. XLVIII.

⁴⁾ Výbor I, s. 450.

⁵⁾ Svejkovský, Staročeské vojenské řády, s. 14.

Z věcného hlediska se obsah listu zdá být nepodstatný, je však právě svou vnitřní rozporností cenným pramenem pro pochopení mentality českého husity a v první řadě Žižky samotného. Připočteme-li k tomu ještě nepatrný rozsah Žižkovy písemné pozůstatosti, neudivuje, že i jeho obsah byl historiky mnohokrát probírán. Každý z nich si ovšem musel položit otázku, kdo byl onen záhadný Kučtajn, o němž se v listu hovoří. Vycházejí z Palackého transkripce jména, vyslovil H. Toman domněnku, přijatou i J. Pekařem, že šlo o majitele hradu Gutštejna, dobytého Žižkou v dubnu 1422.⁶⁾ Roku 1958 se jí pokusil vyvrátit F. M. Bartoš poukazem na existenci jakéhosi Jana Kučtejna z Otova, zřejmě drobného šlechtice, doloženého na Domažlicku roku 1397. Bartoš v něm viděl pozdějšího Žižkova straníka, padlého v boji s nepřáteli kalicha, což by vysvětlovalo přízeň projevovanou Žižkou jeho vdově.⁷⁾ Nedávno se k problému znovu vrátil Jaroslav Čechura, dobrý znalec západočeského místopisu.⁸⁾ Rozhojnil Bartošovy námitky proti Tomanově tezi, zároveň však upozornil i na doklad zpochybnější výklad Bartošův. Pokusil se o vlastní řešení, při němž upozornil na některé zajímavé a dosud přehlížené skutečnosti, avšak nedomyslel je do konce a navíc se dopustil drobných nepřesností.

Čechurou snesené argumenty proti Tomanově tezi jsou vcelku přesvědčivé, zvláště jeho poukaz na skutečnost, že nevíme nic o úmrtí některého z držitelů Gutštejna v inkriminované době. Dodal bych, že Tomanův nápad především postrádá logiku. V Žižkově listu se totiž výslovně mluví nikoliv snad o válečné kořisti, nýbrž o šatstvu a peřinách, které si dala k Domažlickým do úschovy Gutšejnova či Kučtajnova vdova. V dané situaci si však lze stěží představit, že by si v souvislosti s dobýváním hradu někdo z jeho katolických majitelů dával do úschovy své svršky do vzdálených husitských Domažlic, jejichž oddíly se účastnily dobývání hradu. J. Čechura se však ani neztotožňuje s Bartošovým předpokladem, že tvar Kuczstajn doložený v Žižkově listu nelze spojovat s Gutšejny. Naopak, bezpečně se mu podařilo doložit rodové jméno Gutšejnů ve tvaru Kuczstajn (roku 1390) a zároveň s tím i skutečnost, že někteří nositelé uvedeného rodového jména a erbu byli kolem roku 1400 počítáni k rytířům.⁹⁾ Odmítá tedy spojovat Žižkův list s dobýváním Gutštejna, ale ponechává otevřenou otázku, zda by Žižkův Kučtajn nemohl být hledán mezi těmi příbuznými pánů z Gutštejna, kteří byli počítáni k nižší šlechtě.

Proti Bartošově představě drobného šlechtice Kučtajna padlého v boji s nepřáteli kalicha a totožného s Janem Kuczteinem z Otova, připomínaným roku 1397 v souvislosti se vsí Mlýnec na Domažlicku¹⁰⁾ má J. Čechura rovněž závažnou námitku. Zná totiž jakéhosi Jana Gutštejna z Otova, jenž se vynořuje roku 1421 jako nájemce jízdních bojovníků pro Zikmunda, a to právě v době Žižkových bojů se západočeským landfrýdem. Dokládají to dvě Zikmundovy listiny. Prvou z nich, vydanou v Litoměřicích 1. ledna 1421, Zikmund zastavil Janovi řeč. Gutštein zčásti „za obranu“, zčásti za půjčku 150 kop grošů ves Lišínův chotěšovského kláštera,¹¹⁾ druhou listinou, vydanou ve Stříbře 9. února téhož roku, zapsal Janovi Gutštein z Otova a jeho bratru několik vsí chotěšovského a pivoňského kláštera ve 400 kopách grošů „za službu, kterou se 20 oděnci jízdními, na místě, kteréž by jim ukázáno, učiniti měli“.¹²⁾

Je zřejmé, že Jan Kucztein z Otova z roku 1397 a Jan Gutštein z Otova z roku 1421 jsou táž osoba. V Čechách jsou známy jen dvě vsi toho jména, u Domažlic a u Vyššího Brodu,¹³⁾ druhá však ve středověku jen pod německým jménem Otten-

schlag. Listiny z roku 1397 i z roku 1421 zřetelně ukazují k Otovu na Domažlicku. Prvá byla vydána v Domažlicích, v jejichž sousedství ležel nejen Otov, ale i všechny vsi zmínované v listinách z roku 1421. Pivoňské vsi uváděné roku 1421 se přímo dotýkaly Otova. Již to ukazuje, že Kučtajn z roku 1397 a Gutštein z roku 1421 jsou táž osoba a že tedy neplatí Bartošova argumentace vycházející z odlišného tvaru osobního jména. Je tu však ještě jeden doklad totožnosti, který J. Čechura přehlídl. Jména obou bratří totiž cituje v podobě, v jaké byla zapsána až roku 1454 do register rektifikační komise. Zde se mluví o Janovi řečeném Gutštein a Matějovi Mrhlice, bratřích z Otova.¹⁴⁾ Jméno druhého bratra však se neshoduje se Sedláčkovou edicí Zlomků královských register, kde se mluví o Martinu Rochcovi z Otova. Obě edice se rozcházejí i ve výčtu darovaných vsí.¹⁵⁾ Nezbyvá tedy než přihlídnout k originální listině, kterou sice J. Čechura zná, ale jejíž text nebere v potaz.¹⁶⁾ V listině Zikmund zapisuje majetek obou klášterů Johanni Guthsteyn et Martino Ruhezze fratribus de Othaw. Správnější je tedy čtení Sedláčkovu. Darovaný majetek tvořily pivoňské vsi Mlýnec, Nový Kramolín, Víkanov, Zámělč a chotěšovské vsi Lišina a Jicharce (ZSO). Také jejich názvy jsou uvedeny u Sedláčka přesněji než v zápise z roku 1454, který zkomolil Kramolín na Brávelně a Jicharce na Šitboř. Nás ovšem zajímá především fakt, že bratři Jan Gutštein z Otova a Martin Rochce z Otova vystupují spolu jak roku 1421, tak i roku 1397, kdy Hynco de Ottow, Stojmier ibidem, Jan Kucztein ibidem a Martinus dictus Rochce vysazují zákupním právem tři mlýny ve vsi Mlýnec.¹⁷⁾ To je nejlepší potvrzení Janovy identity v obou listinách.

V Zikmundově žoldněři se J. Čechura zdráhá hledat možného Kučtajna Žižkova listu, a obrací proto své pátrání směrem, který všichni autoři až dosud ponechávali nepovšimnut, totiž k manželce, vystupující v listu jako nebožce Kučtajnova žena ze Dvorce. Je jistě velmi obtížné najít vzhledem k častému výskytu místního jména Dvorec či Dvorce konkrétní osobu, jež by se nejen po Dvorci psala, ale která by měla i určitý vztah k Žižkovi a současně i k Domažlicku. J. Čechura ji našel, i když je nutno přiznat, že jim naznačená vazba k Žižkovi je dosti volná a nejistá. Navíc autor různými nadhozenými pochybnostmi nalezenou stopu spíše zamlžuje, než by ji sledoval dále.

Čechurovi se podařilo najít rytířský rod píšící se po Dvorci, jehož příslušníci za husitské revoluce působili na Domažlicku a současně měli určitý vztah k jižním Čechám a snad i k samotnému Žižkovi. Neuvažuje však o blízkém příbuzenství Kučtajnovy vdovy s rytíři ze Dvorce, soudí naopak, že mohla být manželkou některého z jejich pacholků, že vzhledem k okolnostem uložení a hodnotě zadržovaných svršků nemuseli být Kučtajn či jeho manželka výlučně šlechtického původu, že je možno myslit i na poddané sedláky, z nichž někteří dosahovali v době předhusitské značné zámožnosti.¹⁸⁾ Současně také uvažuje o tom, že Žižkův list mohl být i reminiscencí na události před rokem 1419. Poslední možnost nepovažují za pravděpodobnou. V roce 1421 nebo později (kdy vznikl podle Čechury¹⁹⁾ list), mohl Žižka sotva řešit jakési staré spory o peřiny. Jeho intervenci vysvětlíme logičtěji jako bezprostřední reakci na stížnost, následující rovněž bezprostředně po spáchaném bezpráví.

Z obsahu Žižkova listu vyplývá po mém soudu vcelku jednoznačně, že Kučtajna musíme hledat buď přímo v Domažlicích, nebo v jejich bezprostředním okolí. Jen obtížně si lze představit, že by někdo vozil peřiny a šatstvo desítky kilometrů

⁶⁾ Toman, Literární památky, s. 28. J. Pekař, Žižka a jeho doba II, Praha 1927, s. 271; IV, s. 113, pozn. 6.

⁷⁾ F. M. Bartoš, Kučtajn Žižkova listu Domažlickým, ČSPS 66, 1958, s. 100–101.

⁸⁾ J. Čechura, Na okraj interpretace jednoho Žižkova listu. Husitský Tábor 6–7, 1983–1984, s. 413–420. Zde na s. 413–414 přehled dosavadních interpretací.

⁹⁾ K tomu je možno dodat, že i samo jméno hradu je doloženo v podobě Kukštýn: Pekař, Žižka IV, s. 113, pozn. 6.

¹⁰⁾ F. Palacký, Über Formelbücher 2, Prag 1847, s. 215–216, č. 252.

¹¹⁾ AČ II, s. 452, č. 535. A. Sedláček, Zbytky register králův římských a českých z let 1361–1480, Praha 1914, s. 159, č. 1122.

¹²⁾ AČ II, s. 451–2, č. 534. Sedláček, Zbytky register, s. 161, č. 1143.

¹³⁾ A. Profous, Místní jména v Čechách III, Praha 1951, s. 307.

¹⁴⁾ AČ II, s. 452, č. 534.

¹⁵⁾ Sedláček, Zbytky register, s. 161, č. 1143.

¹⁶⁾ SÚA Praha, ŘA Chotěšov, č. 112. Viz též AČ VIII, s. 501–502, č. 141. V první listině je jméno Gutštein výslovně označeno jako přezdívka. Shoda se jménem známého západočeského panského rodu vedla některé autory k mylné záměně Jana z Otova za známějšího Jana z Gutštejna. Viz M. Ransdorf, Vzestup Gutšteinů v době husitské a poděbradské. Ústecký sborník historický, 1983, Ústí nad Labem 1984, s. 111.

¹⁷⁾ Viz výše pozn. 10.

¹⁸⁾ Čechura, Na okraj, s. 418–419.

¹⁹⁾ Tamtéž, s. 491.

do vzdálených Domažlic, aby si je tu v případě nebezpečí nebo z jiného důvodu uložil, když k tomu měl příležitost v některém blízkém městě nebo na některém z hradů v blízkém sousedství. Proto můžeme vyloučit všechny členy gutštejnského rodu, byť i nezámožné, na něž myslí J. Čechura, neboť kolem roku 1420 se jejich sídla nikde nepřibližovala do těsné blízkosti Domažlic. Nelze ovšem apriorně vyloučit Čechurův předpoklad, že Žižkův Kučtajn a jeho žena mohli být selského stavu. V takovém případě bychom ovšem výraz ze Dvorce museli chápat jako prosté označení místa, kde žili, na rozdíl od situace, kdy by šlo o drobného šlechtice, který se mohl psát i po statku, který ležel daleko od Domažlic a třeba mu už ani vůbec nepatřil. U sedláka ovšem původ z jakési vzdálené a neznámé vsi Dvorce nikoho nezajímá a v okruhu 30 km kolem Domažlic žádnou lokalitu toho jména neznáme. Selský původ je u nich proto krajně nepravděpodobný.

Příliš pravděpodobná není i eventualita, která by se jinak logicky nabízela první, že totiž Kučtajn byl domažlickým měšťanem. V publikovaném seznamu domažlických berních poplatníků z roku 1400²⁰⁾ totiž nenajdeme ani žádného Kučtajna, ani nikoho, kdo by se psal po Dvorci. U řady měšťanů tu sice místní původ je uveden, avšak jedná se vesměs o vsi z blízkého okolí města, jejichž poloha byla pro každého ve městě samozřejmostí. Ani mezi několika měšťany, jejichž jména se nám z doby těsně před husitskou revolucí v Domažlicích náhodně dochovala, hledaná jména nenajdeme.²¹⁾ Nejsou to sice argumenty, jež by vylučovaly měšťanský původ Kučtajna a jeho ženy, nicméně vzít v úvahu je musíme.

Budeme-li předpokládat, že mezi Kučtajnem a jeho ženou a Žižkou existoval těsnější osobní vztah, bude třeba je hledat nejspíše v kruzích drobné jihočeské šlechty, vojenské šlechty vůbec nebo v prostředí Václavova dvora. Do těchto kruhů ostatně ukazuje označení ze Dvorce, jež lze nejspíše interpretovat jako jméno feudálního sídla. Z dalších úvah přitom lze vyloučit vysokou šlechtu, jejímuž majetku skýtaly dostatečnou oporu pevné hrady. Navíc žádné pány ze Dvorce neznáme. Spíše je možno myslit na drobné feudály bez vlastního opevněného sídla, kteří v době válečného nebezpečí hledali pro svůj majetek útočiště právě na blízkém hradě nebo v blízké městské, případně klášterní pevnosti.

Při hledání zemanského rodu, z něhož mohla vyjít Kučtajnova žena, se samozřejmě nabízí na prvním místě, jak uvádí v návaznosti na upozornění F. Šmahela J. Čechura, rod zemanů ze Dvorce,²²⁾ do jejichž rukou po Žižkově odchodu z rodného místa posléze přešli oba trocnovské dvorce. Z literatury o Žižkově mládí je dostatečně známo, že roku 1399 držel nějaký majetek v Trocnově zeman Licek ze Dvorce a že roku 1425 byla celá ves vlastnictvím Oldřicha Licka ze Dvorce, snad jeho syna. Za jejich příbuzného je považován i Vilém Pucek z Dvorce či z Trutmaně, který se v roce 1380 psal po Trocnově. Zmíněný rod měl jistě blízko k Žižkovi, někteří autoři dokonce uvažují o příbuzenství.²³⁾ Nevíme však prozatím nic o případných vztazích jihočeských zemanů ze Dvorce u Borovan k Domažlicku. Totéž platí i o členu lapkovské družiny, v níž působil i Žižka, totiž o Matěji ze Dvorce, kterého někteří autoři hypoteticky ztotožňují s velitelem této družiny, Matějem vůdcem, dobře známým z rožmberských pramenů.²⁴⁾

Podle J. Čechury tvořil hledaný spojovací článek mezi Žižkou a Kučtajnovou ženou nejspíše rytířský rod, usazený ve 14. a 15. století na Rokycansku a píšící se po hradu Dršťka a tvrzi Dvorec u Mirošova.²⁵⁾ Z příslušníků tohoto rodu, který se někdy psal i z Ronšperka, nás zajímají tři: Zbyněk z Dršťky, jinak ze Dvorce,

Zdeněk z Dršťky a Zdeněk ze Dvorce, jinak z Ronšperka, zřejmě synové předpokládaného zakladatele hradu Dršťky Dobrohosta ze Dvorce či z Ronšperka.²⁶⁾

Zbyněk se uvádí mezi Dobrohostovými syny roku 1366. Podle Sedláčka se někdy po roce 1390 oddělil od svých bratrů, píšících se po Dršťce, a získal blízkou tvrz Dvorec. Zemřel před rokem 1407, kdy se po Dvorci začal psát jeho nejmladší bratr Zdeněk, zvaný též Kolvín. A byl to právě Zbyněk, kdo jako první z rytířů z Dršťky navázal užší styky s jižními Čechami. Oženil se s nezámožnou zemankou ze Strakonicka Kateřinou se Sedlíkovic a vstoupil snad do služeb pánů z Rožmberka, mezi jejichž brdskými statky byly Dršťka a Dvorec jakoby zaklesnuty. Tím bychom alespoň nejspíše vysvětlili, proč byl pohřben, jak zjistil J. Čechura, v kostele krumlovských minoritů a zapsán do jejich nekrolgia.²⁷⁾ Byl to onen minoritsko-klariský dvojkláster, kde byli krátce předtím pohřbeni Žižkovi nejbližší příbuzní a zapsáni do téhož nekrolgia.²⁸⁾ A dodejme, že existuje hypotéza, podle níž Žižkova sestra Anežka byla členkou krumlovského konventu klarisek²⁹⁾ a že podle některých pozdních zpráv působil i Žižka v rožmberských službách.³⁰⁾ Popustíme-li uzdu fantazii, je možno uvést ještě jednu nitku, spojující možná Zbyňka z Dršťky se Žižkou či Tábořem. Vdova po Zbyňkovi Kateřina se totiž roku 1410 provdala za Oldřicha z Řičan na Stěkni, jehož tvrz ležela přímo proti Sedlíkovicím, ale na opačném břehu Otavy.³¹⁾ A tu se nám vybaví, že právě u Stěkně přecházel Žižka se svými bojovníky Otavu před bitvou u Sudoměře. Víme-li, že trasu z Plzně do Tábora vybírali plzeňští husité tak, aby procházela lokalitami, které byly v moci jejich přátel či přívrženců (Kasejovice, Lnáře, Sedlec, Repice, Sudoměř, Týn nad Vltavou), mohli snad počítat – z důvodu nám neznámého – s přátelským postojem i u Oldřicha z Řičan, i když o něm víme, že za husitské revoluce prezentoval katolické kněze.³²⁾ Přinejmenším se on i jeho manželka asi znali s Chvalem z Ma-

²⁶⁾ K rytířům ze Dvorce, Dršťky z Ronšperka viz zejména M. Kolář – A. Sedláček, *Ceskomoravská heraldika II*, Praha 1925, s. 51–52, a A. Sedláček, *Hrady IX*, s. 91, 96–97, 120–121, 124, 125; *XI*, s. 237, 245; *XIII*, s. 81–82. Viz též J. Strnad (ed.), *Listář královského města Plzně a druhy připojených osad I*, Plzeň 1891, s. 101–105 (1366), 216–217 (1400), 364–365 (1434). *SA I*, s. 76 (1374). *LC III–IV*, s. 49 (1376); *V*, s. 14 a 85 (1390–91); *VI*, s. 306 (1407); *VII*, s. 38 (1411); *VIII–X*, s. 92 (1425). *RT II*, s. 60 (1409), 65–66 (1410). *AC 1*, s. 240, č. 31 (1423), s. 259, č. 37 (1426), s. 265, č. 39 (1427), s. 267, č. 40 (1428), s. 320, č. 1 (1440), s. 321, č. 2 (1441), s. 503–504, č. 276 (1432), s. 515, č. 110 (1454), s. 554, č. 623 (1454). *AC 2*, s. 463, č. 584 (1454), s. 465, s. 593 (1454), s. 476, č. 664 (1454). *AC 3*, s. 240, č. 31 (1423), s. 259, č. 37 (1428), s. 264, č. 39 (1427), s. 267, č. 40 (1428), s. 264, č. 39 (1427), s. 267, č. 40 (1428), s. 264, č. 39 (1427), s. 267, č. 40 (1428), s. 504, č. 276 (1432), s. 512, č. 330 (1435), s. 554, č. 623 (1454). *AC 4*, s. 37, č. 2 (1422), s. 38, č. 3 (1422), s. 42, č. 6 (1447), s. 39, č. 4 (1464), s. 48–49, č. 14 (1464). *AC 6*, s. 428–429, č. 31 (1433). *AC 31*, s. 161–170, č. 46 (1381). *AC 37*, s. 984–990, č. 23 (1409, 1410, 1454). *UB I*, s. 222–223, č. 205 (1422). Zdeňka z Dvorce prameny označují střídavě jako strýce nebo bratra Zdeňka Dršťky. Za rozhodující považují, že sám Dršťka nazývá Zdeňka Kolvína v dopise z lipanského bojiště (Strnad) bratrem. Roku 1366 se připomínají synové Dobrohosta z Dvorce, jinak z Ronšperga Nachval a Zbyněk, roku 1391 Nachval a Zdeněk, bratři z Dršťky. Roku 1409 Zdeněk ze Dvorce zapsal věno své švagrové Kateřině ze Sedlíkovic na statcích, jež zdědil po Zbyňku ze Dvorce, zřejmě totožném s výše uvedeným Zbyňkem z Dršťky. Tím je doloženo, že Zbyněk a oba Zdeňkové byli bratři. Nelze ovšem vyloučit, jak naznačovali i Sedláček, záměnu dvou osob téhož jména, patřících do různých generací.

²⁷⁾ J. Emmler (ed.), *Dvě nekrolgia krumlovská*. *VKČSN 1887*, s. 202. Čechura, *Na okraj*, s. 418, uvádí ne zcela správně, že Zbyněk byl zapsán do nekrolgia klarisek.

²⁸⁾ F. Šmahel, *Záhady dvou Žižků a Žižkova věka*. *Husitský Tábor 3*, 1980, s. 36–45.

²⁹⁾ Tamtéž, s. 44–45.

³⁰⁾ F. Šmahel, *Jan Žižka z Trocnova*, Praha 1969, s. 25.

³¹⁾ Sedláček, *Hrady XI*, s. 237, 245, *XIII*, s. 82.

chovic, od jehož tvrze v Řepicích byly Štěkeň i Sedláčkovice vzdáleny pouhých 6 kilometrů.

Podle J. Čechury však přichází jako spojovací článek k Žižkovi v úvahu spíše Zbyňkův nejmladší bratr Zdeněk Kolvín ze Dvorce, píšící se někdy též z Drštky a později zpravidla z Ronšperka.³⁵⁾ Byl nepochybně totožný s Kolvínem z Dvorce, který se roku 1417 objevuje mezi příslušníky jihočeských lapkovských družin.³⁴⁾ Tvrz Dvorec byla zřejmě jejich důležitým opěrným bodem. Ve známém vyznání Jana Holého z roku 1417 se neobjevuje jen „Kalwyn gesto sedy mezi Robyczany (= Rokycany) a mezi Drsczku“, tj. na Dvorci, ale i další čtyři obyvatelé Dvorce, snad jeho pacholci.³⁵⁾ Mezi Žižkovým působením v řadách jihočeských lapků a rokem 1417 uplynulo ovšem téměř celé desetiletí. Spíše než možnost nadhozenou Čechuro, že z těchto záškodnických bojů se Žižka mohl znát s Kolvínem či jeho pacholkou, bych bral v úvahu fakt, že Kolvínova lapkovská skupina byla součástí Pintova tovaryšstva, sloužícího panu Prokopu Kamenickému z Ústí, jednomu ze zakladatelů Tábora, kam se zřejmě uchýlilo i její jádro.

Třetí ze zmíněných bratrů, Zdeněk z Drštky, sídlil v letech 1391–1410 a snad i o něco déle na stejnojmenném hradě a někdy kolem roku 1419 se přesunul na Domažlicko, odkud pocházeli jeho předkové a odkud se jeho děd kdysi vystěhoval na západní okraj brdských lesů.³⁶⁾ Stal se purkrabím na Horšovském Týně, vzdáleném jen míli cesty od hradu Osvračina, patřícího kdysi jeho předkům. Pod jeho velením se arcibiskupský Horšovský Týn stal za husitských válek důležitou katolickou pevností. Schopný Drštkou získal rozsáhlý zástavní majetek, mj. mu patřily (dlouho ovšem jen teoreticky) i Domažlice. O Zikmundovy západočeské zástavy se s ním dělil i jeho bratr Zdeněk ze Dvorce, někdejší lapka. Na počátku husitské revoluce jej nacházíme v Zikmundově vojsku, později vede po boku svého bratra boj s Domažlickými, kolem roku 1434 slouží bavorskému vévodovi Albrechtovi a posléze se stává sám purkrabím na Horšovském Týně.³⁷⁾

Činnost obou bratrů za husitské revoluce se sice rozvíjela na Domažlicku, ale nedávala žádnou příležitost k tomu, aby Žižka intervenoval ve prospěch jejich příbuzné, snad sestry. Čechura řeší tuto nesnáž tím, že hledá Kučtajnu mezi Dvorcovými pacholkou, uváděnými ve vyznání Jana Holého rovněž s poznámkou ze Dvorce, ze Dvorcuov. To však nebyl jako u Kolvína predikát, ale pouhé místní označení, které se z praktických policejních důvodů uvádělo ve výslechových protokolech u všech podezřelých. Sotva si je však nějaký pacholek ponechával i po odchodu

z dvorecké tvrze, neboť v té době bylo běžné, že čeled' používala jen křestního jména nebo přezdívký.³⁸⁾

Pokud budeme Kučtajnovu vdovu považovat za příbuznou Zbyňka ze Dvorce, Zdeňka ze Dvorce a Zdeňka z Drštky, snad jejich sestru, narazíme ovšem na skutečnost, že by tu Žižka intervenoval ve prospěch militantních nepřátel husitů. Z toho je možno vyvodit dva navzájem se vylučující důsledky. Buď stopu naznačenou J. Čechurou opustíme, nebo u ní zůstaneme, ale pak nemůžeme akceptovat ani jeho námítky proti možnosti, že v Žižkově listu se jedná o Jana Kučtajnu z Otova, který navíc měl k oběma bratřím v určitém okamžiku skutečně blízko. Dříve je však nutno přezkoumat, zda neexistují ještě některé další Dvorce, jejichž držitelé by přicházeli v úvahu jako spojovací článek mezi Žižkou a Kučtajnovou vdovou. A. Sedláček uvádí ve svých Hradech celkem čtyři tvrze zmíněného jména: výše uvedený Dvorec u Borovan a Dvorec u Rokycan, dále Dvorec u Klatov a Dvořec (dnes Dvorce) u Soběslavi.

Nejbliže k Domažlicím ležela tvrz Dvorec u Klatov, dnes Dvořecký mlýn nedaleko Strážova. Z našich úvah ji nemůžeme vyloučit již proto, že byla vzdálena od Domažlic pouhých 30 km. Navíc její bezprostřední okolí bylo jedním z mála západočeských míst, kde se šlechta hlásila ke kalichu. Přímě nad tvrzí se vypínal vrch s hradem Klenová, patřícím později nechvalně známému tábořskému hejtmánovi, a pouhých 3,5 km na jihovýchod ležela tvrz Viteň, kdysi sídlo Jana Valkúna z Adlaru, vojenského organizátora husitů z jihozápadních Čech v počátcích revoluce, který stál po Žižkově boku za jeho pobytu v Plzni i při tažení na Tábor.³⁹⁾ Dvořecká tvrz sice byla v této době již delší čas připojena k opáleckému panství, nelze však vyloučit, že se po ní ještě někdo mohl psát. A Valkún z Adlaru by jistě mohl tvořit významný spojovací článek k Žižkovi.

Ani poslední tvrz hledaného jména, jež se nacházela v dnešní vsi Dvorce 5 km severovýchodně od Soběslavi, nemůžeme vyloučit z našich úvah. Ležela nejbliže k Táboru a o jejím majiteli Petru ze Dvorce víme, že roku 1415 podepsal stížný list do Kostnice a že se v revolučních časech zřejmě připojil k tábořské straně.⁴⁰⁾ Vidíme tedy, že nejrůznější zemané píšící se po Dvorci mohli mít blízký vztah k Žižkovi. Jen jeden z nich měl ovšem vztah i k Domažlicku, ale právě on byl militantní katolík. Zbývá však ještě jedna osobnost, která by přicházela v úvahu v našich souvislostech, totiž známý dvořan Václava IV. Racek Kobyla ze Dvorce.

Jak uvádějí někteří autoři, byl Racek Kobyla v letech 1410–1415 domažlickým purkrabím.⁴¹⁾ Avšak i kdyby šlo o omyl (Racek je v téže době uváděn i jako purkrabí vyšehradský), museli bychom ho vzít v úvahu. Racek Kobyla za druhého králova zajetí roku 1402 úspěšně čelil Zikmundovým vojenským akcím, v letech 1410–1415 sloužil Václavovi jako vyšehradský purkrabí, v téže době byl i jedním z úředníků královské kanceláře. Známým se stal hlavně horlivým výkonem králových akcí namířených proti majetku církve za interdiktů roku 1411 a pak násilným skonem v Kutné Hoře, k němuž podle některých pramenů dal podnět rovněž klérus.⁴²⁾ Měl tedy nepochybně blízko k oněm kruhům Václavových dvořanů, jež stály za Betlémem a k nimž zřejmě patřil i Žižka. Ten je doložen u dvora v letech 1414–1419, snad tu působil již roku 1410 nebo 1411. Racek Kobyla ze Dvorce bezpochyby znal a názorově k sobě museli mít blízko. Byl-li Racek také domažlickým purkrabím, byť i jen titulárně, vytvářelo to dobrou možnost, aby nezámožný šlechtic z Domažlicka s ním vstoupil do příbuzenského poměru. Tím bychom také nejsnáze vysvětlili, proč se o několik let později mohla na Žižku obrátit vdova po tomto šlechtici, možná i členu domažlické hradní posádky.

³²⁾ J. V. Š i m á k, Bitva u Sudoměře, in: Sborník Žižkův 1424–1924, red. R. Urbánek, Praha 1924, s. 75–81.

³³⁾ K místnímu jménu Ronšperk viz V. B o k, Německá jména západočeských hradů. Minulost Západočeského kraje 13, 1976, s. 216–217, 219–220.

³⁴⁾ Kolvín byla ves u Drštky. Roku 1381 se po ní psal Zbyňkův starší bratr Nachval, jenž tehdy získal blízké Nezvěstice, AČ 31, s. 169–170, č. 46. V letech 1390 a 1391 Nachval podával s dalšími bratřimi ve Skořicích, avšak nevíme nic o tom že by mu někdy patřil Dvorec. Po roce 1391 mizí z pramenů.

³⁵⁾ Jan Wyssoky rzczeny Pany Maretha ze Dworcze podle Rokyczan, Raczek Chleewcz z Dworczuow, bratr jeho Raczek zrzeczenye Wrssye (= Vyšší), Janek Tiezky, Kollonmaw przytel (des Calwyn frewend). Editor F. Hoffmann Kolvína neidentifikoval a nerozpoznal, že všech pět jmen patří k téže lokalitě. Na Kolvínovu totožnost upozornil až Č e c h u r a, Na okraj, s. 418. Viz F. H o f f m a n n, K počátkům Tábora, ČSČH 15, 1967, s. 116, 119.

³⁶⁾ K počátkům rodu na Domažlicku viz S e d l á č e k, Hrad IX, s. 120–125, a K o l á ř – S e d l á č e k, Českomoravská heraldika II, s. 51–52. Neznám žádné doklady pro Čechurovo tvrzení, že by rytíři z Drštky a z Dvorce pocházeli shodně s Žižkou z jižních Čech. Č e c h u r a, Na okraj, s. 417.

³⁷⁾ K významu Horšovského Týna za husitských válek viz i P. M u ž í k, Historický a správní vývoj města Domažlic do počátku husitské revoluce, Minulost Západočeského kraje 13, 1976, s. 177, pozn. 158, a t ý ž, Historický a správní vývoj města Domažlic v 15. století, Okresní archiv Domažlice, Výroční zpráva 1978, s. 63–65.

³⁸⁾ Vývoj příjmení v českých zemích, Historická demografie 6, 1972, s. 78–91.

³⁹⁾ S e d l á č e k, Hrad IX, s. 151.

⁴⁰⁾ S e d l á č e k, Hrad IV, s. 94.

⁴¹⁾ M u ž í k (1976), s. 185.

⁴²⁾ F. M. B a r t o š, Čechy v době Husově, Praha 1947, s. 199, 222, 346, 347. V. V. T o m e k, Dějepis města Prahy III, Praha 1875, s. 8, 112, 491–492, 602; V, s. 48. F. P a l a c k ý (ed.), Staří letopisové čeští, Praha 1827, s. 8, 22, 470–471.

Z výše uvedeného přehledu vyplývá jediný závěr. Hledání Žižkova vztahu k feudálům pišicím se ze Dvorce nás zřejmě ke Kučtajnovi nedovede, protože možností, které se nabízejí, je příliš mnoho. Je proto třeba vrátit se spíše k samotnému Kučtajnovi. A tu si znovu musíme položit otázku, zda „nebožce Kučtajn“ Žižkova listu nemůže být totožný s Bartošovým Janem Kučtajnem z Otova, zda je vsutku nezvratné Čechurovo přesvědčení, že pro žoldnéře, který byl „ve dvacátých letech aktivní v Zikmundových službách“ a „zjevně pobýval přímo u dvora (byť dočasně) římského krále . . . jsou případné ‚charitativní‘ Žižkovy snahy bezpředmětné“.⁴⁵⁾ Dokládají-li nám prameny v bezprostředním sousedství Domažlic zemana s předzdivkou Gutšejn, který mizí z pramenů těsně předtím, než se Žižka ve svém listu zmiňuje o zemřelém Kučtajnovi, a neznáme-li nikoho dalšího, kdo by na Domažlicku kolem roku 1420 takové přezdívkou užíval, nelze myslím totožnost obou apriorně vylučovat jen proto, že prvý po určitou dobu vojensky sloužil Zikmundovi, zatímco vdova po druhém se stala objektem Žižkovy intervence. Spíše si musíme položit otázku, zda počátkem dvacátých let neexistovala určitá situace, kdy Žižkova intervence ve prospěch katolíka Kučtajna byla možná.

Kdo vlastně byl onen sporný Jan Kučtajn či Gutšejn z Otova, vystupující v pramenech v letech 1397–1421? Dochovaný erb přesvědčivě dokládá, že nepatřil k známému rodu pánů z Gutšteina, ale že byl příslušníkem zemanského rodu usedlého ve 14.–16. století na Domažlicku a Klatovsku. Jeho rod, který měl ve znaku tři husí hrdla, vyšel z tvrze Trubce u Holýšova, ležící 11 km severovýchodně od Horšovského Týna. Početní sourozenci rozšířili ve druhé polovině 14. a počátkem 15. století rodové jmění o několik vesnic nebo dílů vsí v oblasti na západ od Klatov, v okolí Přeštic a několik kilometrů na západ od Domažlic. Kromě toho drželi i některé vsi v sousedství původního rodového sídla, jež posléze přešlo asi ve druhé polovině 15. století do rukou jiného rodu z Domažlicka, Trubeckých z Tisové.⁴⁶⁾

Jan Kucztein de Ottow se nám poprvé objevuje roku 1397, kdy spolu s dalšími vladyky z Otova, zřejmě svými bratry, vysazuje zákupným právem tři mlýny ve vsi Mlýnec u Domažlic.⁴⁵⁾ Jeho bratří i další příbuzní vystupující v pramenech kolem roku 1400 patří vesměs k nepříliš zámožným vladykům. Jejich nevelký a územně dosti rozptýlený majetek

byl navíc značně roztržštěn.⁴⁶⁾ Např. o Mlýnec se dělili roku 1397 čtyři bratři, o podací v Loučimi v téže době tři.⁴⁷⁾ Majetek Jana Gutštejna a jeho bratra Martina Rochce z Otova byl soustředěn převážně ve dvou nevelkých celcích na Domažlicku a Horšovskotýnsku (Otov–Mlýnec–Ohnišovice a Trubce–Kvičovice–Neuměř?), majetek jejich bratří na Klatovsku. Prvým se začalo říkat vladykové z Otova, resp. Rochcové z Útova, druzí se začali psát po Tupadlech u Klatov a Příkladovicích u Přeštic (pozdější známý katolický panský rod).

Protože příjmy z nevelkého majetku nestačily, musel asi Jan Gutšejn z Otova hledat existenční uplatnění – podobně jako jiní drobní šlechtici jeho doby – ve službě, možná i u mocných pánů z Gutštejna, jak by snad naznačovala jeho přezdívkou. Roku 1421 ho nacházíme v Zikmundových službách. Na Zikmundovu stranu se ovšem postavila většina západočeské šlechty, mezi jinými i řada Janových příbuzných. V Zikmundově službě bojoval nejen Janův bratr Martin Rochce z Otova, ale i Vilém Kravý z Příkladovic, Vilém Rohovec z Příkladovic, Racek z Tupadel na Soběticích i Vilém z Tupadel.⁴⁸⁾

I když tyto skutečnosti spíše popírají možnost Žižkova přátelského vztahu k vdově po zmíněném Janu Gutšejnovi z Otova, nelze přece jen přehlédnout, že jeho majetek ležel v nevelké vzdálenosti od Domažlic a Horšovského Týna a že on sám byl nejen ve vlastním rodu, ale na celém Domažlicku kolem roku 1420 jediným nositelem přezdívkou Gutšejn.⁴⁹⁾ Nelze ani vyloučit, že on či jeho bratr mohli vlastnit nějakou nemovitost v Domažlicích nebo v Horšovském Týně, jak tomu bylo u drobné šlechty té doby dosti běžné. Zcela jistě musel být v urči-

⁴⁶⁾ Podle berního rejstříku z roku 1379 lze za majetek vladyků z Trubec považovat snad tyto vsi: Otov (villa Wilhelmi), Meclov a Ohnišovice (ville Rochzonis et Vlrici) 6–8 km jihozápadně od Horšovského Týna, Kvičovice (villa Vlrici) a blízké (ale chybějící) Trubce a snad i Neuměř, asi 11 km severovýchodně od Horšovského Týna. Vilém a Martin Rochce se píší po Trubcích roku 1377 i později. Neuměř dokládá Profous až 1542, A. Sedláček bez udání pramene jako majetek Viléma z Trubec kolem roku 1404. Patřily jim roku 1379 i Tupadly u Klatov (villa Stoymiri). J. Emler (ed.), Ein Bernaregister des Pilsner Kreises vom Jahre 1379, Prag 1876, s. 10, 18, 20. Někdy v 80. letech 14. století získal Vilém z Trubec tvrz a ves Příkladovice u Přeštic, dále tři vsi (resp. díly) na Klatovsku: Loučim s podacím, Slavíkovice a díl Poleňky. Roku 1404 drželi jeho synové i Miletece, Sobětica a snad i část Focinovic, vesměs mezi Klatovy a Domažlicemi.

⁴⁷⁾ Martin Rochce z Trubec jinak z Otova se připomíná 1377–1421. Nelze vyloučit, že jde o dvě osoby stejného jména a přídomku, uvážíme-li, že měl roku 1421 sloužit Zikmundovi.

⁴⁸⁾ AČ 4, s. 378–381, č. 4. Sedláček, Hrady IX, s. 166, 177; týž, Zbytky register, s. 160, č. 1130.

⁴⁹⁾ Jen roku 1382 máme na Domažlicku doloženu obdobnou přezdívkou u vladyků z Újezda. Toho roku umírá v Újezdě sv. Kříže u Hostouně Jessek dictus Gutsten a jeho dědicem se stává Wenceslaus dictus Gutsten. AČ 31 s. 172. Ani v tomto případě nejde o příslušníky gutštejnského rodu. Ješkovým bratrem byl Oldřich z Újezda, kuchmistr krále Václava IV. Užíval pečet: s obrazem dvou husích hrdel. Kolář – Sedláček Českomoravská heraldika II, s. XX. Později se v jeho rodině přezdívkou Gutsten nevyskytuje, stejně tak ani v jiných zemanských rodinách na Domažlicku. Nelze ovšem vyloučit příbuzenství s vladyky z Otova, užívajícími erbu tří husích hrdel. V tom případě by se rýsoval další možný vztah k Václavu dvoru a tím i k Žižkovi.

⁴⁵⁾ Čechura, Na okraj, s. 416–417.

⁴⁶⁾ Sedláček, Hrady IX, s. 112, 166, 177. Kolář – Sedláček, Českomoravská heraldika II, s. 190, 203, 244–245, 249–250. Profous, Místní jména II, 460; III, 219, 307, 389, 398. AČ 31, s. 188, č. 108. LC V, s. 168, 213; VI, s. 94, 96, 134; VII, 164, 208. LE V, s. 404–405, č. 211. AČ 37, s. 951–953, č. 9.

⁴⁵⁾ Palacký, Über Formelbücher 2, s. 215–216, č. 252. Dosavadní literatura předpokládala, že šlo o ves Mlýnec, 9 km západoseverozápadně od Domažlic, sousedící s Otovem. Lze však myslet i na Mlýnec 17 km východně od Domažlic, neboť dva z uvedených bratří spolu s třetím bratrem Vilémem darovali roku 1404 plat ve vsi Mlýnec kostelu v Loučimi, vzdálené od druhého Mlýnce jen 6 km. LE V, s. 404–405, č. 211. Navíc v okolí tohoto Mlýnce měli oni i jejich příbuzní další vsi.

tém kontaktu s purkrabími domažlického a horšovskotýnského hradu, ať už to byl Racek Kobyla ze Dvorce, nebo Zdeněk z Drštky a jeho bratr Zdeněk Kolvín ze Dvorce. Nebylo by nic divného, kdyby s nimi vstoupil do příbuzenského svazku. V každém případě by bylo přirozené, kdyby si on či jeho žena schovali v neklidných válečných dobách své svršky právě v Domažlicích.

Na počátku husitské revoluce nacházíme, jak víme, Jana řečeného Gutštejn z Otova v Zikmundových službách. Dne 1. ledna 1421 mu Zikmund zapsal v Litoměřicích chotěšovskou ves Líšinu, ležící nedaleko tvrze Trubce, a to „za obranu“ a za půjčku 150 kop grošů českých.⁵⁰⁾ Podle místa vydání listiny soudí J. Čechura, že Jan z Otova se na přelomu let 1420–1421 pohyboval v Zikmundově okolí.⁵¹⁾ Pro úplnost ještě dodejme, že spolu s ním byl v té době v Zikmundových službách i Zdeněk Kolvín ze Dvorce, jehož J. Čechura spojuje s hledaným Kučtejmem.⁵²⁾ Pravděpodobně oba a zcela jistě Jan z Otova se spolu se Zikmundem přesunuli do západních Čech, kde Zikmund oblehl husitskou posádku kladrubského kláštera.⁵³⁾ Asi teprve zde vstoupil do Zikmundovy služby i Janův bratr Martin Rochce, neboť Zikmund původní zástavu Gutštejnovi rozšířil 9. února ve Stříbře v tom smyslu, že oběma bratřím z Otova zastavil kromě Líšiny i další vsi chotěšovského a také pivoňského kláštera, jež vhodně doplňovaly jejich majetek v okolí Trubec a Otova. Zástava byla protihodnotou za závazek postavit se na určeném místě s dvaceti jízdními.⁵⁴⁾ Po únoru 1421 všechny zprávy o Janu Gutštejnovi z Otova mizí, což koresponduje s označením Kučtejma Žižkova listu jako nebožtíka. Není však příliš pravděpodobné, že by Jan z Otova padl v Zikmundově službě, protože bezprostředně poté, co zapsal oběma bratřím klášterní vsi, Zikmund své vojsko rozpustil a vrátil se do Litoměřic.

Pokud bychom přesto chtěli v případě Jana z Otova myslet na násilnou smrt, nabízelo by se jiné vysvětlení. Sedmnáctého května 1421 totiž domažličtí husité přepadli hrad Starý Herštejn, dobyli jej a upálili zde přítomných 16 katolických zemanů.⁵⁵⁾ Otov ležel pouhých 9 km od

⁵⁰⁾ Viz pozn. 11.

⁵¹⁾ Čechura, Na okraj, s. 415.

⁵²⁾ Sedláček, Zbytky register, s. 159, č. 1117.

⁵³⁾ Chronologii událostí u Kladrub lze stanovit vcelku velmi přesně. Podle Zikmundova itineráře víme, že král byl ještě 6. ledna v Litoměřicích, 15.–21. ledna v Plzni, 22. ledna – 12. února střídavě ve Stříbře a v ležení před blízkými Kladruby, 14. února již opět v Litoměřicích. W. Altman, Regesta imperii XI/1, Innsbruck 1896–97, s. 311–314. S tím se plně shoduje vyprávění Vavřince z Březové, že 6. února vyrazily pražské posily na pomoc tábořské posádce v Kladrubech, obležené Zikmundem, v Dobříši se spojily se Žižkou a přes Rokycany postupovaly dále. Když byli spojení husité míli od Kladrub, Zikmund rozpustil vojsko a utekl z pole. Dne 14. února pak husité zahájili obležení Plzně, po čtyřech nedělích zakončené příměřím. FRB V, s. 472–473.

⁵⁴⁾ Viz pozn. 12, 14, 15, 16.

⁵⁵⁾ FRB V, s. 483. Sedláček, Hrady, IX, s. 104. Jediný soudobý zpravodaj hrad nejmenuje a vlastně mluví jen o tvrzi. Pozdější dosti věrohodná tradice však lokalizuje událost na Starý Herštejn.

zmíněného hradu, přímo ve středu pomyslného trojúhelníku, v jehož rozích se nacházely Domažlice, Horšovský Týn a Starý Herštejn. Klášterní vsi zastavené bratřím z Otova sahaly až téměř k úpatí hradního vrchu. Jan z Otova mohl po rozpuštění Zikmundova vojska najít uplatnění právě v hradní posádce, jež ostatně skýtala jistou ochranu i jeho majetku. To jsou ovšem jen dohady. Jinou ozbrojenou srážku, za níž by mohl Jan z Otova přijít o život, prameny v inkriminované době v okolí Domažlic neznají. Že Jan zemřel náhle, naznačuje i fakt, že asi nezanechal žádných dědiců, neboť všichni vladykové z Otova, kteří se vyskytují později na Domažlicku, používají důsledně rodového jména Rochce, odvozeného zřejmě od přezdívky Janova bratra.

Zbývá vysvětlit, zda existovala určitá situace, za níž mohla vdova po někdejší Zikmundově žoldněři požádat o intervenci Žižku. K tomu je nejdříve nutno přesněji vymezit dobu vzniku Žižkova listu. Jak ukázal J. Čechura, list nemohl být napsán dříve než v květnu 1421, neboť se v něm Jan Žižka píše po hradu Kalichu, který právě tehdy dobyl.⁵⁶⁾ Zcela jistě můžeme zamítnout dohad, že list byl napsán roku 1418, dohad, kterým se P. Mužík snaží dokreslit situaci na Domažlicku před výbuchem husitské revoluce,⁵⁷⁾ a spolu s J. Čechurou můžeme odmítnout i pokus spojit vydání listu s dobytím (ostatně nejistým) Gutštejna v dubnu 1422. Za terminus ad quem pokládám shodně s J. Čechurou Žižkův odchod z Tábora do východních Čech v roce 1423, nikoliv však proto, že by se Žižkovy akce, jak Čechura soudí, po tomto datu již netýkaly západu země (Žižka válčil mezi Plzní a Klatovy ještě na jaře 1424), nýbrž spíše proto, že Žižka se v obou listech Domažlickým popisuje jako správce lidu tábořského.

Z hlediska našich dalších úvah je důležité, že počátky husitství byly na Domažlicku dosti složité a že teprve od roku 1421 město Domažlice zaujalo pevné místo v tábořském svazu. Již bezprostředně po Husově smrti se ve městě vyostřila situace a napětí mezi stoupenci a odpůrci kalicha musel tišit sám král Václav IV.⁵⁸⁾ Snad již tehdy působil ve městě chiliastický kazatel Matěj Vlk, o němž je známo, že spolu s dalšími tábořskými radikály předpovídal na rok 1420 příchod božího soudu.⁵⁹⁾ Poutníci z Domažlic a okolí se účastnili, podobně jako Plzeňští, velké pouti na horu Tábor 22. července 1419 i shromáždění husitského lidu v Praze téhož roku.⁶⁰⁾ Lze předpokládat, že někteří z nich také odešli se Žižkou do Plzně a později na Tábor. Pozdní tradice klade do roku 1420 i vypálení augustiniánského kláštera ve městě.⁶¹⁾

⁵⁶⁾ Čechura, Na okraj, s. 419.

⁵⁷⁾ Mužík (1976), s. 177.

⁵⁸⁾ Tamtéž, s. 151. Tvrzení Čechury, Na okraj, s. 419, že v květnu 1421 již byly Domažlice dávno členem tábořského městského svazu, je nepřesné. Ještě v březnu 1421 bezpečně byly členy plzeňského landfrýdu, první přímá zpráva o jejich členství v tábořském svazu pochází z 9. března 1422. Viz SLČ (Palacký), s. 480.

⁵⁹⁾ J. Macek, Ktož jsú boží bojovníci, Praha 1951, s. 262–263.

⁶⁰⁾ J. Macek, Tábor v husitském revolučním hnutí I, Praha 1952, s. 243, 266.

⁶¹⁾ K. L. Řehák, Konvent augustiniánů poustevníků v Domažlicích od svého založení až do počátku 19. století, Sborník historického kroužku 12, 1911, s. 98.

Na druhé straně však nelze přehlédnout, že Domažlice nejsou jmenovány roku 1419 mezi oněmi „pětí městy“, jež podle představ chliastů měla přechát očekávaný konec světa, a nejsou zmiňovány ani mezi hlavními středisky husitství, jež uvádí Zikmund na jaře 1420 (Tábor, Plzeň, Písek, Klatovy, Hradec Králové).⁶²⁾ Zdá se, že síly husitů a nepřátel kalicha byly ve městě zprvu dosti vyrovnány a že se protihusitské straně na čas podařilo získat i převahu. Snad k tomu došlo počátkem roku 1420, kdy reakce dosáhla zásadního zvratu v Plzni a dočasně i v Písku, snad o něco později, v létě 1420.⁶³⁾ Bezpečně víme jen to, že za Žižkovy jarní ofenzívy do západních Čech roku 1421 stály Domažlice na straně plzeňského landfrýdu. Po boku ostatních členů spolku také Domažličtí uzavřeli s Pražany, tábory a jejich spojenci z řad husitské šlechty kolem 10. března 1421 příměří, které mělo trvat do konce roku a které zavazovalo členy landfrýdu k dalekosáhlým ústupkům.

Západočeští účastníci dohody nejen zastavovali válečné akce, ale přijímali také na sebe povinnost vyslat ke králi Zikmundovi posly se žádostí, aby přistoupil ke čtyřem artikulům, aby nebránil v jejich provádění a zejména aby dovolil přístup k artikulům účastníkům dohody. Bez ohledu na výsledek jednání se Zikmundem pak byli Plzeňští a jejich spojenci, tedy i Domažličtí, povinni po uplynutí jednoho měsíce až do konce roku ve svých městech, městečkách a vsích dovolit husitským kněžím pražského směru svobodné hlásání slova božího a podávání svátosti oltářní pod obojí způsobou.⁶⁴⁾

V literatuře bývá úspěch dosažený husity v západních Čechách tímto příměřím často zpochybňován a je v něm spatřován jen pokus Plzeňských obelstít oblehatele a zabránit pádu města.⁶⁵⁾ Z hlediska další úlohy Plzně za husitské revoluce je toto hodnocení jistě správné, avšak celou problematiku příměří nevyčerpává, neboť přehlíží bezprostřední vývoj mocenskopolitické situace v Čechách po uzavření příměří. Tak jako smlouva o příměří s Oldřichem z Rožmberka, uzavřená 18. listopadu 1420,⁶⁶⁾ umožnila Táborům přenést vojenskou aktivitu z jižních Čech na Plzeňsko, podobně i březnová smlouva s plzeňským landfrýdem uvolnila Žižkovi i Pražanům ruce k rozsáhlé ofenzívě na severu a na východě země, k mohutné a mimořádně úspěšné vojenské akci s dalekosáhlými politickými důsledky. Navíc příměří s landfrýdem husitské straně přineslo nemalé zisky i v samotných západních Čechách. Mlčky potvrdzovalo přechod důležitých opevněných míst (Rokycany, Vlčejn, Chotěšov, Kladruby, Krasíkov, Štěnovice) do rukou husitů. Dosud téměř

⁶²⁾ Macek, Tábor I, s. 250; II, s. 19.

⁶³⁾ Mužík (1976), s. 177, uvádí do souvislosti s převratem, že 24. července 1420 vydal pozdější tábořský hejtman v Domažlicích Jan z Bezdědic městu dluhopis na 34 kop gr. č. AČ 4, s. 237, č. 3. Mužík vydání úpisu vysvětluje odchodem Jana z Bezdědic z Domažlic. To je ovšem jen jeden z možných důvodů. Spíše zaujme, že listinu vydanou v Domažlicích zpečetil pan Hanuš z Kolovrat, od počátku revoluce úhlavní nepřítel husitů a přední člen západočeského landfrýdu. Naznačuje to, že v polovině roku 1420 Domažlice nemohly zaujmát nepřátelský postoj ke katolickému okolí. Zajímavé ovšem je i to, že tu Kolovrat vystupuje jako přítel Jana z Bezdědic.

⁶⁴⁾ FRB V, s. 472–474. K událostem v západních Čechách v letech 1419–1424 viz souhrnně J. Šlajer, Husitství v našem kraji, Plzeň 1963, s. 43–62.

⁶⁵⁾ Šmahel, Jan Žižka, s. 120.

⁶⁶⁾ Svejkovský, Staročeské vojenské řády, s. 9–10.

integrální katolické území na západě Čech tak bylo vážně narušeno husitskými posádkami. Víc asi Žižka vzhledem k vlastní síle i k rozporům uvnitř Tábora ani nemohl žádat. Je sice pravda, že Plzeňští po odchodu Žižkových a pražských vojsk do severních Čech začali znovu opevňovat své město a že zmařili předpokládané působení husitských kněží ve městě.⁶⁷⁾ Nemáme však žádné doklady o tom, že by buď oni nebo kdokoliv jiný z plzeňského landfrýdu zahájil otevřené bojové akce proti husitům během následujících čtyř měsíců po podepsání dohody, přinejmenším do čáslavského sněmu, který svým usnesením o Zikmundově sesazení do jisté míry anuloval právní základ, na němž bylo příměří založeno. Prvým nepřátelským činem Plzeňských bylo zřejmě až vypálení Rokycan 22. července,⁶⁸⁾ po němž pak následoval 26. října zdařilý útok Plzeňských a okolní šlechty na tábořskou tvrz Štěnovice.⁶⁹⁾

Avšak právě tři měsíce následující bezprostředně po uzavření příměří, jež dočasně zajistilo Žižkovi a Pražanům bezpečný týl na západě, bylo dobou mohutné husitské ofenzívy, jež rázem změnila mapu Čech. Vždyť ještě v lednu 1421 se hlásila ke čtyřem artikulům z městských obcí v Čechách jen nečetná města tábořského svazu, Praha a stará kacířská hnízda Žatec a Hradec Králové. Naprostá většina českých měst byla trvale získána pro husitství teprve vojenskými akcemi v březnu–květnu 1421. Byla tak vytvořena nová mocenská struktura, jež našla svůj výraz počátkem června v usneseních čáslavského sněmu. Příměří s plzeňským landfrýdem však Žižkovi usnadnilo i rozhodný útok proti radikální levici na Táboře a navíc nezůstalo bez dalších následků ani v samotných západních Čechách.

Je pravda, že v samotné Plzni dohoda o náboženské svobodě nebyla respektována, avšak v Domažlicích právě po uzavření příměří došlo k převratu, za něhož město definitivně ovládli husité. Od té doby pak město bylo trvale členem tábořského svazu. O průběhu převratu prameny mlčí. Víme jen, že Domažličtí, kteří ještě za březnového příměří vystupují jako členové landfrýdu, 17. května 1421 již dobývají arcibiskupský hrad Starý Herštejn, zastavený Konrádem z Vechty katolickému šlechtici Petru Ebrvínovi z Hradiště.⁷⁰⁾ Ve městě přitom zřejmě nabyly vrchu radikální síly. Nejspíše právě do této doby můžeme – pro zjevně pikartské zaměření – položit směle výroky kazatele Martina Vlka proti svátosti oltářní, přednesené před domažlickou městskou radou i celou obcí.⁷¹⁾ O nekompromisním postoji k nepřátelům kalicha svědčí i události po dobytí Starého Herštejna.

Se zmíněným převratem v Domažlicích mohlo nejspíše souviset zabavení šatstva a peřin, jež si předtím ve městě uložil katolický zeman z okolí nebo jeho manželka. Právě v době, kdy máme Jana z Otova doloženého v Zikmundově službě, byly Domažlice členem plzeňského landfrýdu, zatímco v době, kdy Žižka intervenoval za Kučtajnovu vdovu, byly již husitské, a to zřejmě teprve krátce. Jan z Otova přestal být nejspíše po rozpuštění Zikmundova vojska v únoru 1421 bojovníkem

⁶⁷⁾ FRB V, s. 473.

⁶⁸⁾ Tamtéž, s. 508.

⁶⁹⁾ Tamtéž, s. 516.

⁷⁰⁾ Viz pozn. 53.

⁷¹⁾ Macek, Ktož jsú boží bojovníci, s. 308.

v Zikmundových službách, navíc v březnu téhož roku uzavřel Žižka příměří se západočeským landfrýdem a měl zájem na tom, aby bylo co nejdéle dodrženo. V té době byly nejpříznivější podmínky pro to, aby Žižka ve městě Domažlicích intervenoval za ženu katolického zemanu. Něco o Kučtajnově postavení snad naznačuje i fakt, že Žižka Domažlickým vydání svršků Kučtajnově vdově nepřikazuje, nýbrž o ně prosí. Sotva by tomu tak bylo v případě nějakého nespravedlivého zásahu Domažlických vůči někomu z husitů. Je však také málo pravděpodobné, že Žižkův list vznikl po polovině června 1421, kdy znovu propukly boje husitů s plzeňským landfrýdem a kdy Žižka navíc byl vážně raněn a oslepl. V době léčení bylo stěží možno obtěžovat ho se záležitostí podobného druhu, jako bylo zabavení peřin. Po propuštění z léčby pak ho nacházíme v permanentním nepřátelství s plzeňským landfrýdem. Jediným údobím, do něhož lze bez nesnází položit vznik Žižkova dopisu intervenujícího ve prospěch vdovy po bývalém Zikmundově žoldněři, byl červen, případně konec května nebo počátek července roku 1421. Není rozhodující, že Žižka v té době nepůsobil v západních Čechách, vždyť prosba Kučtajnovy vdovy mu mohla být tlumočena někým z jejích přátel kdekoliv, třeba na čáslavském sněmu. Vydání Žižkova listu na sklonku jara či počátku léta 1421 by logicky následovalo po převratu v Domažlicích, který byl nejvhodnější příležitostí k zásahu proti majetku katolického šlechtice uloženému ve městě, případně po staroherštejnském krveprolití v květnu, jež nemůžeme zcela vyloučit z úvah o příčinách úmrtí Jana z Otova.

Zbývá ještě posoudit, zda se zásah ve prospěch vdovy po katolickém rytíři vůbec slučoval s Žižkovou mentalitou, s jeho obecně známým tvrdým a nenávisným postojem vůči nepřátelům kalicha. Myslím, že po tom, co víme o Žižkově vystoupení ve prospěch Krajířovy ženy a dcery na dobyté Nové Bystřici, o jeho osobním zákroku, jímž dosáhl, že po dobytí Rábí tábory byli ponecháni na živu synové Jana Švihovského z Riesenberka, o Žižkově mírném postupu vůči Bohuslavu ze Svamberka roku 1421, je Žižkova intervence za vdovu po drobném katolickém šlechtici, navíc v době příměří (na rozdíl od výše uvedených případů), dobře možná. Korespondovala by se Žižkovým zjevným šlechticko-stavovským vědomím, projevujícím se nejen nechutí k radikálním proudům v husitství, totálně popírajícím feudální systém, ale např. i dodržováním stavovského pořadí v Žižkových listech i v jeho vojenském řádu nebo setrvávání táborského hejtmana při feudálních zvyklostech, jakými bylo pasování rytířů v boji, a konečně i vybudování vlastního hradu.⁷²⁾ Žižkův nedatovaný list Domažlickým se na pozadí tohoto poznatku stává důležitějším, než se dosud zdálo. Dokresluje Žižkovu mentalitu nejen vzpomínaným neobvyklým spojením věcí „božských“ s nejvšednějšími každodenními hmotnými starostmi, ale především nečekaným – byť jen hypotetickým – poznáním zajímavých pohnutek, jež k jeho napsání vedly.

⁷²⁾ Šmahel, Jan Žižka, s. 108–109.

Der Verfasser knüpft an die Studie von Jaroslav Čechura in Husitský Tábor 6–7 (1983–1984) an, die sich mit der Identität des näher nicht bekannten Cucztayn in einem der wenigen erhaltenen Briefe von Jan Žižka befaßt. Die Witwe Kuczteins, geboren in Dvorec, ersuchte Žižka etwa 1421–1423 um eine Intervention im Eigentumsstreit mit den Stadtbürgern von Domažlice (Taus). Der Verfasser führt noch weitere Belege zugunsten Cechuras Annahme an, daß die erwähnte Witwe im Familienzusammenhang mit der Feste Dvorec bei Rokycany stand. Er lehnt allerdings ab, sie und ihren Mann unter den Bauern und Knechten zu suchen, und zeigt, daß die Bezeichnung von Dvorec diesem Kontext ehestens einer Angehörigen des niederen Adels zukommen würde. Im Gegensatz zu Čechura folgert er, daß es nicht möglich ist, aus den Erwägungen über Cucztayn apriorisch Jan Kucztein von Otov auszuschließen, obwohl dieser im Jahre 1421 militärisch König Sigmund diente. Es war das nämlich der einzige kleinere Adelige in der unmittelbaren Umgebung von Taus, bei dem der erwähnte Beiname belegt ist. Der Verfasser versucht zu zeigen, daß unmittelbar nachdem Sigmund sein Heer bei Kladruhy aufgelöst und Žižka und die Prager Waffenstillstand mit dem Pilsner Landfried geschlossen hatten, die Intervention Žižkas zugunsten der Witwe eines Söldners König Sigmunds gut möglich war. Die Ursache dazu gab wohl am ehesten der prohussitische Umsturz in Domažlice (Taus) im Frühjahr 1421, bei dem das Eigentum einer Katholischen Adelsfamilie konfisziert werden konnte. Das Vorgehen Žižkas würde mit seinem anderen Einschreiten zugunsten katholischer Feudalen übereinstimmen und würde gut das offensichtliche adeligständige Bewußtsein Žižkas kennzeichnen.

PAPEŽ ŘEHOŘ XVI. A VÍDEŇSKÝ NUNCIUS O PANSLAVISMU
A HUSITSTVÍ V ČECHÁCH V ROCE 1844

Pavel Křivský

V archívu pražského arcibiskupského ordinariátu, uloženém ve Státním ústředním archívu v Praze, je menší svazek spisů z období arcibiskupa Schrenka, nadepsaný arcibiskupským sekretářem Vojtěchem Hronem „De Panslavismo in Bohemia“.¹⁾ Fascikl obsahuje pergamenový list papeže Řehoře XVI. a dva dopisy vídeňského nuncia Ludvíka knížete Altieriho určené arcibiskupovi Aloisovi Antonínu Schrenkovi z Notzingu a koncepty příslušných odpovědí. Listina, papežem podepsaná, je datována v Římě u Sv. Petra 31. března 1844; jsou to čtyři sešité pergamenové listy rozměrů 33 × 22 cm, z nichž fol. 3v a 4r, v jsou prázdné. Na rubu čtvrtého listu je prezentační poznámka rukou sekretáře Hrona s datem 20. dubna 1844 a číslem 265 a stručný regest, rovněž rukou Hronovou: „Litterae apostolicae exhortantes ad vigilantiam contra molimina eorum, qui in Bohemia Russorum regimini et religioni viam sternere adlaborant“. Nunciovy dopisy jsou dva. První z nich, s datem 7. dubna 1844, je průvodní list k papežské listině. Hron jej označil datem 20. dubna 1844, prezentačním číslem 266 a regestem „Nuntius Apostolicus quosdam notat, qui in Bohemia Russorum regimini et religioni viam pandunt et ad vigilantiam monet relationemque exposcit“. Druhý je Altieriho list z 5. června 1844, který arcibiskupova kancelář obdržela 9. června. Má prezentační číslo 343 a je na něm připsán regest: „Nuntius Apostolicus gratias agit pro relatione de Panslavismo in Bohemia et indigitat, ubi ille tractatus D(omi)ni Hanka legi possit“.

Součástí fasciklu jsou tři koncepty arcibiskupských odpovědí papeži a nunciovi. Psal je arcibiskupův sekretář, Schrenk jeho text opravoval. První koncept s datem 21. dubna 1844 je odpověď na nunciův dopis, druhý je obsáhlá relace z 31. května 1844 o stavu pražské arcidieceze a současně ospravedlnění určené papeži, třetí koncept je průvodní list k relaci a je adresován nunciovi. K dokumentům je dále připojen koncept Schrenkova dopisu městskému hejtmánovi Petru Muthovi z 21. dubna 1844, na němž Hron opět poznamenal „Panslavismus in

¹⁾ SÚA Praha, APA Ordinariát 1838–1849, fasc. XIII, kart. 72.

Bohemia", a Muthova odpověď s datem 23. dubna nadepsaná „Bericht des k. k. Polizeidirektors über Panslavismus". Přiloženy jsou ještě dva listy s poznámkami vztahujícími se k arcibiskupově relaci: první z nich, psaný rukou arcibiskupova rádce Jana Ev. Krbce, podává soupis Hankových článků uveřejněných v muzejním časopise, druhý obsahuje opis inkriminovaného výňatku z Hankova článku, pořízený Hro-nem.

Podnětem k výměně listů mezi papežem, pražským arcibiskupem a vídeňským nunciem v roce 1844 bylo udání o šířícím se panslavismu a o snahách ze strany ruské vlády odtrhnout Čechy od římské církve. Podle informací, které měly kuriální kruhy, byly tyto snahy podněcovány a živeny z řad českých učenců poukazem k původnímu obrácení Slovanů k řeckému, tedy slovanskému ritu. Jako hlavní příznivce „řeco-ruského schizmatu" jmenoval vídeňský nuncius Ludvík Altieri v listě arcibiskupovi Schrenkovi, jímž konkretizoval, co bylo obecně vysloveno v papežově listě, Hanku, Palackého a Šafaříka. Za zvláště podezřelé označil dva Hankovy články, první publikovaný v Pojednáních Učené společnosti v roce 1842, druhý o rok později v Časopise Českého muzea. V Pojednáních Učené společnosti v souboru statí nadepsaném Rozbor staročeské literatury,²⁾ v němž vedle Hankových byly příspěvky Šafaříkovy, Jungmannovy a Čelakovského, uveřejnil Hanka v článku Výpisky Remešského a Ostromířského Evangelium, ukázky z Remešského evangelia, jehož faksimile dostal z Paříže od Jastrzębského. Pro doložení stáří rukopisu otiskl výňatky z Ostroměřského evangelia, které získal z Petrohradu od A. Vostokova, a aby dokumentoval pohnuté osudy Remešského evangelia, připojil v poznámce pod čarou v cyrilici výňatek ze staroslovanské legendy o sv. Cyrilu a Metoději, kterou vydal v roce 1825 v Moskvě M. Pogodin. Na tomto místě se v legendě ho-voří o „zrušení pravověrné víry", násilném vypuzení slovanských kněží, zničení slovanských knih a obrazů a o zavedení latinského písma a liturgie.

Článek vzbudil hned po vydání pozornost nejvyššího policejního a cenzurního úřadu ve Vídni: jeho připomínka v nunciově listě byla tedy již jen odezvou vyšetřování. Výtky se týkaly zejména „ruské legendy", z citovaného místa se vyvozovalo v policejních kruzích potenciální nebezpečí pro katolickou církev a „z ohledu na povědomé snahy ruské církve" i nebezpečí politické. Na výtky dvorské cenzury odpověděl prostřednictvím cenzurního úřadu František Palacký, tehdejší sekretář Učené společnosti. Pokud jde o otištěné místo z „ruské legendy", upozornil velmi pohotově, že pro přečtení a pochopení otištěného textu je nezbytná znalost slovanské filologie, a ta že je v Čechách velmi vzácná; ve Vídni byl by jej schopen přeložit a správně komentovat sotva kdo jiný, než jen Kopitar.³⁾ Pro Učenou společnost skončila tato záležitost dalším dopisem, v němž Palacký již jen informoval cenzurní

úřad o počtu vydaných separátních otisků Hankovy statě a o udělení imprimatur k jejich vydání.⁴⁾ Uvedení Kopitarova jména v prvním listě Palackého naznačuje dosti přesvědčivě, koho Palacký pokládal za jediného možného informátora dvorního policejního a cenzurního úřadu o Hankově článku.

Jestliže Palackého vysvětlení mohlo upokojit policejní úřady, pokud šlo o domnělé nebezpečí pro katolickou církev v Čechách, a bylo by mohlo uklidnit případně i kurii, těžko by bylo podobné vysvětlení rozptýlilo její obavy z panslavismu o rok později, když se dověděla od svých informátorů o dalším Hankově článku, údajně opět pojednávajícím o obrácení celých Čech původně k řeckému ritu. Článek vyšel podle sdělení nunciova v Časopise Českého muzea, určeném nikoli jen úzkému kruhu učenců, ale českým čtenářům a také českému kléru, a vyšel bez jakéhokoli církevního schválení. S jistou dávkou nadřazenosti, s náznakem pohrdání a snad i se snahou o zlehčení českého smýšlení drobného kléru vyslovuje se nuncius o čtenářích muzejního časopisu z řad kněží jako o kléru d r u h é h o ř á d u – poznámka nesporně zajímavá, také však příznačná pro posouzení stanoviska kuriálních kruhů k vlasteneckým snahám českého duchovenstva.

Nevíme, kdo informoval nuncia a jeho prostřednictvím Řím o nebezpečí rozkolu, které ohrožuje katolickou církev v Čechách. Mohl to být sám Bartoloměj Kopitar, odpůrce Hankův, právě tak jako odpůrce Palackého a Šafaříka. Mohl to však být i Antonín Rost, preses pražského arcibiskupského semináře, neboť je nápadné, že právě jemu vyslovuje papež ve svém listě chválu za jeho horlivou činnost v semináři. Rost⁵⁾ byl bezvýhradný a velmi bojovný stoupenec katolické restaurace; v roce 1839, krátce po Schrenkově nastoupení na arcibiskupský stolec, veřejně upozorňoval na nebezpečně se rozmáhající bolzanovské hnutí v Čechách a připomínal českým biskupům jejich povinnosti,⁶⁾ o rok později se dostal do konfliktu s Františkem Schneidrem pro jeho vliv na bohoslovce, koncem roku 1843 obvinil u Schrenka profesora filozofie Františka Exnera z heterodoxie. Byl zapříisáhlým odpůrcem Čechů, zejména českých bohoslovců a jejich vlasteneckých snah, a byl dobře informován, v neposlední řadě z přímého styku s ni-

⁴⁾ Tamtéž, s. 167–168.

⁵⁾ Antonín Rost se narodil 19. 11. 1798 ve Zdoňově (Merkelsdorf) na Broumovsku, v letech 1835–1847 byl presesem pražského arcibiskupského semináře, zemřel 22. 9. 1879 jako staroboleslavský kanovník. Za svých filozofických studií byl žákem Bolzanovým, zprvu i jeho přívržencem, později jako preses pražského semináře jeho zapříisáhlým odpůrcem. Proti Bolzanovi byla zaměřena i jeho kniha *Das römisch-katholische Glaubensprinzip, dargestellt und gewidmet den Zöglingen des erzbischöflichen Alummates*, která vyšla v Praze v roce 1836.

⁶⁾ V anonymním článku nadepsaném *Aus Karlsbad*, který vyšel v prosinci 1839 v Benkertově časopise *Allgemeiner Religions- und Kirchenfreund*, vydávaném v Würzburgu, k němuž dalo podnět jmenování Františka Příhonského budyšínským kanovníkem.

²⁾ *Abhandlungen der königlichen böhmischen Gesellschaft der Wissenschaften* V/2, Prag 1843, s. 109–216.

³⁾ J. Kalousek, *Děje Král. české společnosti nauk*, Praha 1885, s. 167.

mi, o jejich smýšlení i o jejich skutečném či domnělém slavjanofilství a rusofilství.⁷⁾

Ať to byl kdokoli, obsah a tón papežova listu svědčí o tom, že nebezpečí hrozící údajně katolické víře v zemi, která se navždy zapsala do dějin církve svou husitskou a reformační minulostí, bylo vylíčeno neobyčejně temnými barvami. Zdroj nebezpečí viděla kurie v činnosti řeckých schizmatiků, kteří svými výklady o tom, že slovanské národy byly na úsvitu svých dějin obráceny k řeckému ritu, usilují získat je znovu pro svou víru a dokonce pod ruskou vládou. Spojují se při sledování svých záměrů s ostatními heretiky, s protestanty a se zbytky husitů. Ti prý vidí v Janu Husovi obnovitele náboženství a národní slávy, mučedníka pravé víry a uctívají jeho obrazy. Protestanti, kteří uznávají Husa téměř za jednoho ze svých otců a od počátku marně usilovali o svazek s řeckými schizmatiky, soudí, že přišel čas, v němž Husovo jméno a řecký ritus a jeho slovanská tradice mohou přivést české katolíky do jejich řad. Papež proto důtklivě nabádal arcibiskupa Schrenka, aby všemi prostředky čelil hrozícímu nebezpečí odtržení Čech od římské církve, a kladl zvláštní důraz na dozor nad vydávanou literaturou a na výchovu příštích kněží.

Papežův dopis byl pražskému arcibiskupovi doručen vídeňskou nunciaturou s průvodním dopisem nuncia Ludvíka knížete Altieriho, který stručně, ale naléhavě zdůraznil, jaké by mohlo mít důsledky pro církev, kdyby skutečně existovalo naznačené nebezpečí. Uvedl konkrétně, co dalo důvod k obavám, vyzval arcibiskupa, aby hleděl odvrátit nebezpečí, také však jej požádal, aby věc vyšetřil a o výsledku podal zprávu.

Papežův list s nunciovým dopisem došel do Prahy 20. dubna 1844. Schrenk odpověděl nunciovi hned druhý den, 21. dubna, krátkým uklidňujícím listem, který koncipoval jeho sekretář Vojtěch Hron. Ujistil jej, že v Čechách nehrozí katolické církvi žádné bezprostřední nebezpečí, přesto však slíbil, že bude pátrat po stopě, kterou mu nuncius naznačil, a později podá jemu i apoštolskému stolci zprávu. Z 21. dubna 1844 je také koncept dopisu pražskému městskému hejtmanovi a současně policejnímu řediteli Petru Muthovi. Arcibiskup v něm přiznává, že nevěnoval zatím pozornost rusofilským tendencím, které se projevují ve „slovanské literatuře“, neboť nepředpokládal, že by se dotýkaly zájmů církve, a tudíž okruhu jeho působnosti. Byl však nyní upozorněn autoritou, kterou je nutno respektovat, že se v Čechách projevují snahy podkládat těmto tendencím náboženskou bázi, že jde o pletichy nebezpečné církvi a státu, na nichž se nepodílejí jen laici, ale i část kléru. Zmiňuje se o tom, co se dověděl o údajných snahách řeckých schizmatiků a o činnosti českých husitů, a žádá Mutha, aby

⁷⁾ Srov. P. Křivský, Václav Kratochvíl o Havlíčkově odchodu ze semináře. Literární archiv 6, 1971, s. 179–194, zejména s. 190. Ke sporu Rostovu se Schneiderem srov. SÚA Praha, APA Ordinariát 1838–1849, fasc. XIII, kart. 72, a opisy jejich listů v LA PNP Praha, pozůstalost B. Bolzana; o Rostově obžalobě F. Exnera rovněž SÚA Praha, APA Ordinariát 1838–1849, fasc. XIII, kart. 72.

mu důvěrnou cestou sdělil, zda má policie nějaké doklady o takto orientovaných „ruských tendencích“, zejména pokud jde o účast kléru v nich, a je-li udání pravdivé, aby mu poradil, jak má ze svého postavení těmto snahám čelit.

Městský hejtman odpověděl arcibiskupovi 23. dubna 1844. Vysvětlili nejprve, že s ním chtěl hovořit osobně, vydal se proto hned 21. dubna, kdy dopis dostal, do jeho rezidence, arcibiskupa však doma nezastihl. Odjíždí nyní do Vídně, a proto mu zatím jen předběžně sděluje, že nemá žádné formální důkazy o existenci snah, o nichž se arcibiskup zmiňuje. Je mu však známo, že skuteční panslavisté, kteří sní o velké slovanské světové říši, používají i tyto prostředky. Vyhrazuje si zevrubný rozhovor s arcibiskupem o této věci po svém návratu a v závěru listu naznačuje svou ochotu převzít z arcibiskupova pověření vyřízení některých jeho záležitostí ve Vídni.

Muthova zpráva došla arcibiskupovi Schrenkovi 28. dubna, jak prozrazuje její prezentační poznámka, k níž připsal Schrenk německy, že má být uložena až do rozmluvy s policejním ředitelem. Mezitím pátral z arcibiskupova příkazu Jan Ev. Krbec, rektor kněžské věznice u Sv. Jiří a arcibiskupský notář, po inkriminovaném Hankově článku v muzejním časopise. Krbcovu účast v pátrání prozrazuje jeho rukopis na jednom z listů uložených ve fasciklu. Prohlédl rejstříky časopisu z let 1838–1842, avšak Hankův článek s titulem *De conversa primitiva graeco ritui tota Bohemia, jak si jej poznamenal, nenašel. Připsal proto: „Takového pojednání dokonce není.“* Nalezl v Muzejníku „návěští o objeveném Remešském rukopisu z částky rukou sv. Prokopa“⁸⁾ v němž nezjistil nic závadného, odkazuje však ke stránce 820 v Časopise pro katolické duchovenstvo, roč. 1839, s poznámkou, že se toto místo netýká pronásledování církve, ale slovanských knih. Také v tomto případě jde o Hankův článek o Remešském evangeliu⁹⁾ a na uvedené straně snad zaujalo Krbce místo, kde se Hanka raduje, že přece jen něco ze slovanských památek ušlo „přepjaté horlivosti latinské“, a vzpomíná na Dobrovského, který mu „o osudech slovanského obřadu v Čechách mnoho vypravoval“. Na dalším listě, psaném již Vojtěchem Hronem, je poznamenán titul Hankova článku *Zlomek z Chronografu*, který vyšel v muzejním časopise v roce 1843.¹⁰⁾ Je to Hankův překlad staroslovanské legendy o sv. Cyrilu a Metoději, vydané v Moskvě roku 1825, a Hron s odkazem ke straně 441 muzejního časopisu uvádí z ní tento výňatek:

„Poslán byl Konstantin v Moravu Michaelem carem Moravskému knížeti, prosivšímu filosofa. I tam šed naučil Moravu i Lechy, i Čechy i ostatní jazyky, i víru pravoslavnou utvrdil v nich, i knihy napsal jim ruským hlasem i dobře je naučiv. I odtud šel v Řím, i tu rozbolel se, oblekl se v černé rize, i nazvali jméno jemu Kyrill, v té bolesti také umřel. Potom když minula mnohá léta, přišedše vojska

⁸⁾ Snad tím míní článek V. Hanky, *O slovanském Evangelium v Remeši*, ČČM 13, 1839, s. 491–499, nebo J. L. K. Jastrzębského zprávy o Remešském evangelium publikované Hankou, ČČM 14, 1840, s. 187–194; 16, 1842, s. 150.

⁹⁾ Zpráva o slovanském Evangelium v Remeši, ČKD 12, 1839, s. 816–823.

¹⁰⁾ Zlomek z Chronografu . . . , ČČM 17, 1843, s. 434–442.

latinská v Moravu i v Čechy i v Lechy, rozrušili víru pravoslavnou i ruské písmo odvrhli, i latinské písmo i víru postavili, pravé víry obrazy spálivše, a biskupy posekli, a druhé rozehnavše i šli v ruskou zemi, chtějí i těch ve svou víru přivést: i tam pobíjení byli voji latinští.“

Toto místo měl skutečně na mysli nuncius, když hovořil v dopise Schrenkovi o Hankových člancích, které měly přesvědčit Čechy, že řecký ritus byl vírou jejich otců, jimž byl násilně odňat, a že se tedy přestoupením ke schizmatu jen vracejí k starobylé pravé víře. Potvrzuje to další nunciův list arcibiskupovi Schrenkovi z 5. června 1844, v němž Altieri na Schrenkovo sdělení, že nenašel v muzejním časopise Hankův článek o obrácení Čech původně k řeckému ritu, právě tuto stať cituje, aniž uvádí její titul. Je to také přesně totéž místo, které Hanka přetiskl v cyrilici z cyrilometodějské legendy pod čarou své rozpravy o Remešském evangeliu v Pojednáních Učené společnosti.

Arcibiskupova druhá odpověď i jeho relace do Říma, obě z 31. května 1844, byly koncipovány až po Schrenkově rozhovoru s policejním ředitelem, jehož datum, průběh a výsledek neznáme. Z klidného a vyrovnaného tónu relace můžeme však vytušit, že ani policejní ředitel nemohl dát v plném rozsahu za pravdu informátoru římské kurie. Arcibiskup se nikterak netají tím, že informace, které dostal nuncius i Řím, byly nadnesené: Čechám nehrozí nebezpečí hereze. Připouští však, a v tom je jeho relace velmi zajímavá a ukazuje na dobrou informovanost Schrenkovu i jeho rádců,¹¹⁾ že by mohl být určitým nebezpečím pro církev i pro stát rozmáhající se český nacionalismus, buď kdyby byl násilím potlačován, anebo kdyby se naopak nedržel v rozumných mezích. Uznává však – a z historického vývoje dovozuje – jeho oprávněnost. Jiným zajímavým místem relace je pasus o náboženském indiferentismu, pozůstatku josefínství, který přetrvává v širokých kruzích obyvatelstva při zachování oficiální příslušnosti ke katolické církvi. Arcibiskup konstatuje, že indiferentismus zasáhl i nekatolíky a přispěl k náboženské snášenlivosti. V posledních letech však náboženského indiferentismu ubývá, posiluje se katolické vědomí v širších vrstvách, a to jak moudrou politikou církevních kruhů, tak i zásluhou zákonodárství, které více přeje svobodě církve.

Výměnu názorů o panslavismu a nebezpečí hereze v Čechách uzavírá potom již jen dopis Altieriho Schrenkovi z 5. června 1844. Vídeňský nuncius v něm potvrzuje příjem Schrenkova listu a jeho relace, slibuje její okamžité odeslání do Říma a připomíná znovu pražskému arcibiskupovi rozvahu a bdělost. Nehovoří však již o panslavismu, o ruském nebezpečí ani o herezi, ale o českém nacionalismu, o němž

se zmínil Schrenk a který je třeba udržet v rozumných mezích. V diskusi mezi papežem, nunciem a pražským arcibiskupem je však ještě jeden moment hodný pozornosti. Je jím skutečnost, že strach kurie z potenciální hereze v Čechách je opět úzce spjat s historickou reminiscencí – s připomínkou husitství. Není tomu poprvé ani naposled. Připomeňme jen rok 1819, kdy se setkáváme s Husovým jménem a se zmínkou o reformaci v breve papeže Pia VII. v souvislosti s obavami kurie z vlivu Bolzanova.¹²⁾

1

1844, 31. března, Řím. Papež Řehoř XVI. pražskému arcibiskupovi Aloisu Schrenkovi o nebezpečí husitství a pravoslaví v Čechách, jež údajně připravuje cestu ruské vládě.

Venerabili Fratri Aloisio Antonio Archiepiscopo Pragensi.

Gregorius PP. XVI.

Venerabilis Frater, salutem et Apostolicam Benedictionem.

Cum maxima damna, atque pericula catholicae Religionis, et Christi ovili subdolis impiorum hominum fraudibus, nefariisque machinationibus in hac tanta temporum asperitate undique comparari vehementissime dolemus et angimur, tum pro apostolica nostra sollicitudine, cui universi Dominici gregis pascendi, regendique cura divinitus est commissa, Venerabilium Fratrum vigilantiam vel maxime excitare non intermittimus, ut inimicorum conatus elidere, ac dilectarum ovium salutem pro viribus prospicere studeant.

Acerbissimo quidem animi nostri moerore, Venerabilis Frater, ex variis nunciis accepimus nunc in Boemia teterrimum, ac formidolosissimum bellum contra Catholicam Ecclesiam, atque hanc Sanctam Apostolicam Sedem a Schismaticis, Protestantibus, reliquisque Hussitis conflari, qui etiamsi monstrosas opinionum commentis, ac pestifera errorum varietate inter se dissentiant, in id tamen potissimum omnes unanimes consensione, ac nefaria conjuratione conspirant, ut tenebrosissimis insidiis, ac turbulentissimis motibus catholicam Religionem, si fieri umquam posset, labefactent, immo funditus evertant, et Christi oves mactent, ac perdant. Quo vero callidissimi isti fraudum artifices, et fabricatores mendacii improvidos praecipue, atque imperitos in errorem inducant, atque a catholica fide abripiant, rudium et simplicium animos omnibus insidiis et dolis appetere, fallacis fabulisque subruere commoliuntur.

Schismatici enim turpissimo mendacio gloriam sibi vindicant Slavos populos ab ipsis Christianam accepisse religionem, cum vetustissima aeque ac verissima monumenta clare aperteque testentur, atque demonstrant Slavos ipsos tum Romanae, tum Constantinopolitanae Ecclesiae opera ab errorum tenebris ad Evangelii lucem fuisse vocatos, et Christianae Legis praeceptionibus imbutos, antequam infandum, et lacrymabile Schisma a Michaele Cerulario praesertim instauraretur. Atque etiamsi verum esset quod Schismatici de eorum antiquitate ad fideles decipiendos comminiscuntur, et praedicant, hoc quoque in casu illorum secta omnino foret rejicienda, cum vetustas esset erroris, quae impedire non potest, quominus veritas praevaleat et vincat.

Hussitae vero sedentes in insidiis et clam e pharetra jacula educentes, quibus in occulto fideles sagittent, non reformidant religionis, et nationalis gloriae instauratorem appellare illum scelestissimum virum, qui ob pestiferos errores non solum a Romanis Pontificibus Decessoribus Nostris, verum etiam a Generali Constantiensi Concilio fuit damnatus, ac propter gravissimas seditiones, quibus civilem societatem exagitare moliebatur, a laica potestate morte multatus. Atque eo

¹²⁾ Srov. E. Winter, Der Bolzanoprozess, Brünn 1944, s. 212 ad. Opis papežova breve z 18. 12. 1819 biskupu Josefu Hurdálkovi v LA PNP, pozůstalost B. Bolzana,

sceleris, et impudentiae deveniunt, ut illum tamquam verae fidei martyrem colere, eiusque imagini venerationem tribuere non erubescant.

Protestantes autem, qui Joannem Hus veluti unum e propriis patribus agnoscunt, quique ab origine foedus cum Graecis Schismaticis irritum conatum inveniendum curaverant, nunc exultant, ac prope triumphantes, quod tempus tandem advenisse arbitrantur, quo Joannis Hus nomen, atque iactata Ritus Graeci Schismatici nationalitas ad eorum sectam Romanae Ecclesiae filios perducere, et cum ipsis conjungere possit.

Quis non gravissimo conficiatur dolore, Venerabilis Frater, cum videat hos infensissimos catholicae Religionis hostes tam execrabili perversitate, atque effrenata audacia vineam Domini invadere, atque in hanc Petri Cathedram, cui tamquam firmissimo fundamento tota Christi Domini religionis moles innixa recumbit, eo sane consilio irruere, ut liberius Ecclesiae membra discerpant? Itaque, Venerabilis Frater, quamvis probe noscamus quae, et quanta Tua sit pietas, religio, zelus, summamque in pastoralis Tua sollicitudine fiduciam habeamus, tamen non possumus in tanto istorum fidelium discrimine, quin singularem Tuam vigilantiam magis magisque excitemus, Tibique addamus animos, ut majori usque studio, et contentione christianam plebem adversus sacrilegae persuasionis auctores tuearis, atque defendas. Optime quidam cognoscis acriter esse pugnandum, quantum res ista postulat, ac pro viribus providendum ne fundamentum aliud ponatur praeter id, quod a Christo Jesu positum est, et ne fideles circumferantur nequitiis, et astutiis insidiantium hominum ad circumventionem erroris. Tuum quidem erit, Venerabilis Frater, nihil diligentiae, nihil curae, nihil laboris praetermittere, ut sanctissimum fidei depositum integrum, inviolatumque custodiens inimicorum hominum fallacias, praestigiasque detegas, impia eorum consilia praevertas, conatibus obsistas, ac fideles modis omnibus continenter moneas, ut in catholica professione immobiles permaneant, et numquam impiorum hominum fraudibus, atque insidiis se decipi, ac serpentinis illorum venenis infici patiantur. Et quoniam peritissimi perversionis architecti ad fidelium interitum pessimos ac perniciosissimos libros de industria compositos, et artificii plenos quotidie in vulgus prodere, et disseminare non desinunt, iccirco pro eximia Tua Episcopali sollicitudine nihil intentatum relinque, ut gregem Tibi commissum a letiferis hisce pasuis et venenatis fontibus arceas, ac tantam pestem avertas.

Ut autem, Venerabilis Frater, tot impendentibus periculis maximis majorem in modum occurrere possis, curas omnes, cogitationesque in Tuum istud Episcopale Seminarium conferre numquam desinas, quo adolescentes Clerici inibi ad omnem virtutem, atque pietatem mature fingantur, ac litteris, et severioribus disciplinis praesertim Theologicis, sacraeque historiae cognitione ad germanam catholicae doctrinae indolem et normam rite imbuantur. Ita enim rebus optimis instituti, vitae morumque integritate praediti, sanisque doctrinis excolti poterunt in tempore Deo bene juvante, in aciem prodire, ac fidelium mentes et animos sanctissimis fidei praeceptis recte erudire, ab erroribus defendere, contradicentes revincere, et praeliari praelia Domini. Atque hic, Venerabilis Frater, debitas laudes tribuimus Dilecto Filio Rost, quem ejusdem Seminarii Rectorem, Tibique addictissimum suo munere diligenter, religioseque perfungi accepimus in meliori ipsius Seminarii disciplina, et studiorum ratione procuranda.

Non dubitamus profecto, Venerabilis Frater, quin pro spectato Tuo zelo in orthodoxae fidei, Tuique gregis defensione tamquam in propria statione strenue persistens omnibus studiis atque consiliis oves Tibi concreditas a rapacium luporum insidiis, atque conatibus eripere, easque incolumes tutari coneris. Nos certe in humilitate cordis nostri ferventiores ad Deum preces effundere non omittemus, ut amplissimis suae gratiae donis Tibi, Venerabilis Frater, semper adesse velit, ad declinandam catholicae Religionis hostium calliditatem, Tuique muneris partes cumulate implendas. Denique praecipuam nostram erga Fraternitatem Tuam caritatem hisce litteris iterum testamur et confirmamus, ac coelestium omnium munerum auspicio Apostolicam Benedictionem ex intimo corde depromptam Tibi, Venerabilis Frater, et gregi Tuae curae commisso peramanter impertimur.

Datum Romae apud S. Petrum die 31. Martii Anni 1844, Pontificatus Nostri Anno Decimo quarto.

Gregorius PP. XVI.

Ctihodnému bratru Aloisovi Antonínovi, pražskému arcibiskupovi, Řehoř, papež XVI.

Ctihodný bratře, pozdrav a apoštolské požehnání.

Přelovice nás rmoutí a skličuje, že listivé léčky a hanebné pletichy bezbožných lidí připravují v těchto zlých časech na všech stranách velké pohromy a zkázu katolickému náboženství a Kristovu ovčinci, a neustáváme proto, pamětliví jsouce své apoštolské starostlivosti, již bylo řízením božím svěřeno pást a vést celé stádo Páně, burcovat co nejvíce bdělost ctihodných bratří, aby se snažili mařit pokusy nepřátel a podle možnosti pečovat o spásu milovaných oveček.

S velmi hořkým zármutkem duše jsme se právě dověděli, ctihodný bratře, z rozličných zpráv, že v Čechách vzplanul nyní proti katolické církvi a svatému apoštolskému stolci nadměru ošklivý a nebezpečný boj ze strany schizmatiků, protestantů a zbytků husitů, kteří, třebaže se mezi sebou liší nestvůrnými, smyšlenými názory a pестrostí bludů, v tom alespoň jsou všichni zcela jednomyslní a hanebně se spolu spikli, aby nízkými nástrahami a odbojnými převraty podvrátili katolické náboženství, kdyby se tak někdy mohlo stát, ba dokonce aby je z kořene vyvrátili a ovečky Kristovy zabili a zahubili. Aby však tito velelští vůdci léček a výrobci lží uvedli do bludu zejména lidi neopatrné a nezkušené a odtrhli je od katolické víry, usilují zaútočit všemi nástrahami a úskoky na duše nevzdělaných a prostých lidí a zvuklat je lživými báchorkami.

Schizmatici si totiž přehanebným výmyslem přisvojují slávu, že slovanské národy právě od nich přijaly křesťanství, třebaže nejstarší, právě tak jako nejmohutnější památky jasně a zřejmě svědčí a dokazují, že sami Slované byli povoláni z temnot bludů ke světlu evangelia přičiněním jak římské, tak cařihradské církve a s naučením křesťanského zákona byli seznámeni dříve, než bylo proklaté a žalostné schizma Michaelem Cerulariem obnoveno. A i kdyby byla pravda, co schizmatici vymýšlejí a tvrdí o své starobylosti, aby oklamali věřící, také v tomto případě musela by být jejich sekta zcela odmítnuta, neboť starobylost bludu nemůže zabránit, aby nad ní nenabyla vrchu a neztvrdila pravda.

Husité však sedíce v záloze a v skrytu z toulce vyhazují kopí, jimiž nepozorovaně zasahují věřící, neboť se nazývají obnovitelem náboženství a národní slávy onoho nejbezbožnějšího muže, který byl pro zhoubné bludy odsouzen nejen od římských papežů, našich předchůdců, ale i od obecného kostnického koncilu, a pro velmi těžké rozbroje, jimiž znepokojoval občanskou společnost, světskou mocí potrestán smrtí. Docházejí dokonce tak daleko ve své hanebnosti a drzosti, že se neostýchají ctít ho jako mučedníka pravé víry a prokazovat úctu jeho obrazu.

Protestanti však, kteří uznávají Jana Husa takřka za jednoho z vlastních otců a kteří se od počátku marně pokoušeli uzavřít svazek s řeckými schizmatiky, se nyní radují a téměř triumfují, neboť se domnívají, že konečně přišel čas, v němž iméno Jana Husa a předhazovaná národnost řeckého ritu schizmatu může přivést k jejich sektě a s nimi spojit syny římské církve.

Kdo by nebyl zdrcen přehlubokou bolestí, ctihodný bratře, když vidí, jak tito rozlčení nepřátelé katolického náboženství s proklatou zvráceností a bezudnou onovážlivostí přepadají vinici Páně a napadají stolec Petřův, na němž spočívá jako na nepevnějším základě celá stavba náboženství Krista Pána, s tím zajisté úmyslem, aby svévolně rozdělili údy církve?

A tak, ctihodný bratře, třebaže dobře známe, jaká a jak velká je Tvoje zbožnost, víra a horlivost, a zcela spoléháme na Tvou pastýřskou starostlivost, přece nemůžeme v tak vážném ohrožení těchto věřících, než abychom stále více rozněcovali Tvou obzvláštní bdělost a dodávali Ti myslí, abys chránil a hájil se stále větší horlivostí a úsilím křesťanský lid před původci satokrátéžné víry. Víš zajisté velmi dobře, že je nutno rázně bojovat, jak tato věc vyžaduje, a podle možnosti zamezit, aby nebyl položen jiný základ, kromě toho, který položil Ježíš Kristus, a aby se věřící nedostali hanebnosti a úskočnosti lidí, kteří číhají v záloze, do zajetí bludu.

Na Tobě zajisté bude, ctihodný bratře, abys neopomenul žádnou obezřetnost, žádnou péči, žádnou námahu, abys uchovával nejsvětější vklad víry čistý a neporušený, odhaloval pletichy a šílení nepřátel, předcházel jejich bezbožným záměrům, stavěl se v cestu jejich podnikání a všemi způsoby ustavičně nabádal věřící,

aby zůstali pevní v katolickém vyznání a nikdy se nedali ošálit lstí a úklady bezbožníků a otrávit jejich hadími jedy.

A protože velezkoušení strůjci zvrácenosti neustávají denně vydávat a mezi lid rozšiřovat velmi špatné a škodlivé knihy, pro zhubou věřících úmyslně sepsané a plné lstivosti, proto neponechej, ve shodě se svou znamenitou biskupskou starostlivostí, nic neprozkoumané, abys odvrátil stádo sobě svěřené od těchto smrtelných pastvin a otrávených pramenů a zahnal hroznou nákazu.

Abys však mohl, ctihodný bratře, větší měrou předcházet tolika hrožícím nebezpečím, neustávaj nikdy pečovat o svůj biskupský seminář a přemýšlet o něm, aby si v něm mladí klerici záhy osvojili ctnost a zbožnost a seznámili se řádně pomocí vědy a přísnějších oborů, zvláště teologických, a pomocí znalosti církevních dějin se skutečnou povahou a normou katolické nauky. Tak totiž, až budou vycvičeni v nejlepších naukách, vynikat bezúhonností života a mravů a až budou vzděláni ve zdravých naukách, budou moci časem s pomocí boží vtrhnout do boje, dobře vyučovat srdce a mysle lidí v naukách nejsvětější víry, bránit je před bludy, vítězit nad těmi, kdo proti víře mluví, a svádět bitvy Páně.

A tu, ctihodný bratře, udělujeme povinnou pochvalu za péči o zlepšení kázně a způsobu studií v semináři milovanému synu Rostovi, o němž jsme se dověděli, že je rektorem téhož semináře, Tobě zcela oddán a svůj úřad vykonává pilně a zbožně.

Nepochybujeme zajisté, ctihodný bratře, že vzhledem ke své osvědčené horlivosti odhodlaně setrváš jako na vlastním stanovišti při obraně pravé víry a svého stáda a že budeš usilovat, abys vyrval ovečky sobě svěřené z nástrah a zámýslů dravých vlků a ochránil je bez pohromy. My jistě neopomineme v pokoře svého srdce vysílat k Bohu vroucí prosby, aby Ti ráčil pomáhat hojnými dary své milosti, abys odvrátil potměšilost nepřátel katolického náboženství a abys vrchovatě dostal požadavkům svého úřadu.

Konečně znovu dosvědčujeme a potvrzujeme tímto listem svou obzvláštní lásku k Tobě a udělujeme Ti a stádu svěřenému Tvé péči, ctihodný bratře, velmi vlídně apoštolské požehnání, prostředkující všechny nebeské dary a vycházející z nejpřímnějšího srdce.

Dáno v Římě u Svatého Petra dne 31. března roku 1844, ve čtrnáctém roce našeho pontifikátu.

Rehoř papež XVI.

2

1844, 7. dubna, Vídeň. Nuncius Ludvík Altieri posílá pražskému arcibiskupovi Aloisu Schrenkovi papežův list a jmenuje mu české podporovatele řecko-ruského schizmatu.

Cel(sissi)me ac R(everendissi)me Domine.

In re quae maxime Religionis negotium tangit, quaeque innumeras adducere potest consequentias ad ejusdem Religionis perniciem, si quae dictantur, vera reapse existant, ad Cel(situdi)nis V(est)rae R(everendissi)mae perspectum zelum confugio.

Tanquam schismati Graeco-Russico apud Slavos populos fautores denuntiantur D(omi)nus Hanka, istius Urbis Musei Bibliothecarius, tum D(omi)nus Palacky, Historiae Statuum Bohemiae scriptor, nec non D(omi)nus Sciaffatik (Šafařík), Censor et Director Bibliothecae Praenae, quandoquidem eorum agendi loquentisque ratio ipsos apud quosdam in hanc suspicionem adduxit. Suspicio haec ex eo praesertim convalidatur, quod quae scripserat iam D(omi)nus Hanka de conversa primitus graeco ritu tota Bohemia in Memoriis Societatis Scientiarum Bohemiae, nuperime in Ephemeride: Časopis českého muzeum ab eodem plebi Bohemiae, nec non Clero secundi ordinis, non satis instructo, sine omni cautela catholica propinata sunt. Quae sane eo tendunt, ut rudibus ac ignaris persuadeant Ritum Graecum fuisse Patrum fidem per violentiam Latinorum postea avulsam, ideoque transeuntes ad schisma, nonnihi redire ad priscam veramque Religionem.

Haec quidem cum ita sint, enixe rogo Cel(situdi)nem V(est)ram velit tota incumbere, eximia prudentia sua, ac zelo, ut detegat, an quae dicuntur fundamento innitantur veritatis, simulque sollicitudinem suam, curamque omnem in eo ponere, ut quoties de his dolendum reapse sit, malum quod foret timendum, maxime in Clero, avertatur: in quo certe pluribus haud instabo verbis, satis enim compertum habeo, quo Ipsa agatur spiritu in Religionis puritate sarta tectaue tuenda. Unum tantummodo non possum quin maxime rogem: dignetur scilicet me certiore reddere tum de praedicti mali existentia, tum de iis omnibus, quae post peractas perquisitiones circa idem negotium detegere datum sibi fuerit.

Pretiosam, ac secretam suam responsionem exspectans, plurimis observantiae et reverentiae iteratis sensibus, jugiter persevero.

Celsitudinis V(estr)ae R(everendissi)mae obsequentissimus Servus et Frater L(udovicus) Archiep(iscop)us Ephesinus Nunt(ius) Ap(ostolicus).

Viennae die 7. Aprilis 1844.

Nejvznešenější a nejdůstojnější pane.

Ve věci, která se zvláště dotýká záležitostí náboženství a která může mít dalekosáhlé následky vedoucí k jeho záhubě, jestliže vskutku existuje to, co se tvrdí, utíkám se k osvědčené horlivosti Vaší Nejdůstojnější Výsosti.

Jako příznivci řecko-ruského schizmatu u slovanských národů jsou udáváni pan Hanka, tohoto města muzejní knihovník, potom pan Palacký, český stavovský historik, a pan Šafařík, cenzor a ředitel královské knihovny, neboť právě jejich způsob jednání a mluvení je u některých lidí uvedl do tohoto podezření. Toto podezření se zvláště utvrzuje tím, že to, co již napsal v Památkách České učené společnosti pan Hanka o obrácení celých Čech nejprve k řeckému ritu, bylo týmh zcela nedávno předloženo v časopise, nazvaném Časopis českého muzeum, českému lidu a také kléru druhého řádu, ne dosti vzdělanému, beze vší katolické záruky. A to všechno zajisté směřuje k přesvědčení nevzdělaných a nezkušených lidí, že řecký ritus byl vírou otců, později jim násilím latiníků odňatou, a že se proto, přecházejíce ke schizmatu, jen vracejí k starobylému a pravému náboženství.

Když tedy je tomu tak, naléhavě žádám Vaší Výsosti aby usilovala vši svou znamenitou zkušeností a horlivostí o objasnění, zda to, co se říká, je založeno na pravdě, a současně aby vynaložila svou starostlivost a všechnu péči — kolikrát by se vskutku mělo těchto věcí želet — na odvrácení zla, jehož se je třeba obávat, zvláště u kléru. Upustím ovšem od více slov, mám totiž za dosti jisté, že Vaše Výsosti je vedena duchem střežícím neporušenou čistotu náboženství. Jen jedno musím co nejnaléhavěji žádat: to totiž, aby mi podala zprávu jak o existenci zmíněného zla, tak o tom všem, co po skončení pátrání jí bude dopřáno kolem této záležitosti odhalit.

Očekávaje vřácnou a důvěrnou odpověď, zůstávám stále s přemnohými opakovanými city pozornosti a úcty

Vaší nejdůstojnější Výsosti nejposlušnější služebník a bratr Ludvík, arcibiskup efeský a apoštolský nuncius.

Vídeň, dne 7. dubna 1844.

3

1844, 21. dubna, Praha. Arcibiskup Alois Schrenk uklidňuje nuncia Ludvíka Altieriho vysvětlením, že v Čechách nehrozí nebezpečí hereze, a slibuje mu podrobnější zprávu o panslavistických tendencích (koncept).

Reverendissimo ac Celsissimo D. Ludovico e Principibus de Altieri, Archiepiscopo Ephesino et Nuntio Apostolico Viennam.

Etsi fiducia, quam Sua Sanctitas in litteris apostolicis de 31. Martii a. c. in mea erga Sedem Apostolicam fide reponere dignatur, magno mihi sit solatio: laetus tamen ille sensus junctus esse debet etiam moerori; quum iisdem litteris summum patriae meae circa salutem aeternam periculum vividis depingatur coloribus, quod ego hucusque aut ignorasse aut saltem non curasse videor.

Celare quidem non possum Celsitudinem Vestram Reverendissimam, viros in pretiosa Eiusdem epistola de 7. m. c. notatos, scilicet Hanka, Palacký et Šafařík communi popularium suorum voce argui, se per culturam litteraturae Slavicae viam sternere velle regimini Russico et proin religioni quoque graecorum schismaticorum in ditiones Austriacas; ast viros hos etiam in plebe et clero multos numerare asseclas malevolae intentionis suae, res est, quam duce mea experientia nec negare nec affirmare audebo, nisi prius certiora unius alteriusve sententiae in modum profere possim documenta.

Vellit itaque Celsitudo Vestra pro interim meae adquiescere persuasioni, periculum religionis in Bohemia formidatum nec adeo instare nec tantum esse, quantum aliunde depictum esse videtur; ast hac persuasione non obstante omnem impendam sollicitudinem, ut periculi huius specialia documenta investigem et de totius rei statu suo tempore et Celsitudini Vestrae Reverendissimae et Suae Sanctitati uberior substernere possim relationem.

Omni, quo par est, reverentiae et aestimationis cultu persevero
21. 4. 1844. Reverendissimae Celsitudinis Vestrae

Nejdůstojnějšimu a nejvznešenějšímu panu Ludvíkovi knížeti de Altieri, arcibiskupu efeskému a apoštolskému nunciovi do Vídně.

Třebaže je mi velikou útechou důvěra, kterou Jeho Svatost ráčí mít v apoštolském listě z 31. března t. r. v mou věrnost k apoštolskému stolci, přece musí být onen radostný pocit spojen se zármutkem, když se v témže listě líčí živými barvami svrchované nebezpečí pro mou vlast vzhledem k věčné spáse, jež, zdá se, jsem až dosud buď neznal, nebo o něž jsem se alespoň nestaral.

Nemohu ovšem zatajit před Vaší nejdůstojnější Výsosti, že mužové jmenovaní ve Vašem vzácném listě ze 7. tohoto měsíce, totiž Hanka, Palacký a Šafařík, jsou obviňováni společným hlasem svých krajanů, že chtějí pěstováním slovanské literatury připravit cestu do rakouských zemí ruské vládě a tím i náboženství řeckých schizmatiků. Že však tito mužové mají také mezi lidem a klérem mnoho přívrženců svého zlovolného záměru, to je věc, kterou se ze své zkušenosti neodvážím ani popřít ani potvrdit, nemohu-li dříve nalézt doklady pro jedno nebo druhé mínění.

Nechť tedy se Vaše Výsost ráčí prozatím upokojit z mého přesvědčení, že není až dosud v Čechách nebezpečí, jehož by se bylo nutno hrozit, ani není tak veliké, jaké se zdá být, když je líčí jiní. Avšak bez ohledu na toto přesvědčení vynaložím všechnu starost, abych vypátral zvláštní důkazy o tomto nebezpečí a abych mohl svým časem podat o stavu celé věci Vaší Nejdůstojnější Výsosti a Jeho Svatosti obzřejší zprávu.

Se vši poctou úcty a vážnosti, jaká se sluší, zůstávám Vaší Nejdůstojnější Výsosti
21. 4. 1844.

4

1844, 31. května, Praha. Arcibiskup Alois Schrenk papeži Řehořovi XVI. o náboženské situaci v Čechách a o českém nacionalismu (koncept).

Beatissime Pater!

Etsi debita cum veneratione summaque gratitudine paterna excerperim monita, quibus me Sanctitas Vestra per litteras Apostolicas de 31. Martii a. c. ad majorem vigiliantiam excitare dignata est; ne ecclesia Christi inimicorum inspecie Russorum insidiis fraudulentis quid detrimenti capiat: timeo tamen, ut dolor et curae, quibus Sanctitatem Vestram in recordatione status gregis sollicitudini meae commissi affectum esse video, exagerata quaedam et proin saltem ex parte falsa relatione de circumstantiis et periculis dioecesium Bohemicarum innituntur. Quapropter ad mitigandum hunc affectum quaedam de vero ecclesiae in Bohemia statu Sanctitati Vestrae referre filiali me amore adactum sentio.

Regnum Bohemiae plus quam quattuor milliones incolarum numerat, inter quos vix ducenta millia acatholicismo et iudaismo addicta sunt; Graeci autem in Bohemia fere nullibi reperiuntur, aut saltem paucissimi, proprio pastore et ecclesia

destituti et quoad cultum divinum magis ecclesiae catholicae quam ejus adversarii faventes. Etsi itaque longe major pars incolarum in sinu ecclesiae catholicae congregata sit: negari tamen nequit, indifferentismum religiosum, qui nostro aevo ubique terrarum veram religiositatem corrumpit, in Bohemia quoque praecipue inter officiales publicos, milites, et cives locupletiores inde a tempore revolutionis gallicae et legislationis Josephinae late diffusum esse, qui vero etiam acatholicos longe majori gradu infecit, attamen id boni secum tulit, ut illa exacerbatio, quae tempore Joannis Hus et aevo subsequo contra Ecclesiam Romanam et Sedem Apostolicam partem Bohemorum occupabat, jam dudum oblivioni tradita sit et diversarum confessionum homines in uno eodemque pago quiete secum habitent. Similis indifferentismus mitigavit vero etiam illam exacerbationem, quae olim in regno Bohemiae inter incolas nonnisi unam linguam aut germanicam aut bohemicam calentes dominabatur, ita ut magna pars Bohemiae nunc a Germanis incolatur, et Bohemi proprie sic dicti cultura linguae et litteraturae suae diu prorsus neglecta inertia sua passim numerum Germanorum auferant.

Indifferentismus hic ac topor tum religioni tum linguae Bohemorum funestus in ultimis decenniis valde imminutus est. Quum enim inter proceres multae familiae sint vere religiosae, ipsaque domus augustissima Imperatoris Austriae pietate et fide subditis praeleceat; quum novissimo tempore legislatio ecclesiae libertati magis faveat, et in rectoribus ecclesiarum constituendis accuratior fiat selectus: sponte evenit, ut in plebe quoque religiositas reviviscat, utque illi, qui in clero zelo Domini aguntur, majori cum libertate et profectu commodis ecclesiae sanctae consulere et indifferentismo obvius ponere queant. Ad hunc zelum episcoporum et cleri acuendum maximopere contulerunt Sanctitatis Vestrae allocutiones et magnifica exempla Archiepiscoporum Coloniensis et Poseniensis, quibus factum est, ut in Bohemia quoque connubia mixta, quae antea passim absque ullis cautionibus contrahebantur, nunc nonnisi obtentis cautionibus ab Ecclesia praescriptis contrahantur. Haec materia praecipue in causa est, ut pars utraque scilicet catholici et acatholici ex pristino indifferentismo expergefatti sibi magis conscii sint discriminis, quod quod religionem inter eos intercedit, atque ambo dogmatibus suis defendendis et partibus suis augendis ardentius studeant. Hoc autem utriusque partis fervore non obstante pax exterior perseverat, nec adversariorum Ecclesiae in archidioecesi mea molimina et successus tanti sunt, quanti Sanctitati Vestrae aliunde depicti esse videntur, quod luculentius ex tabella mutationum religionis per plures annos observatorum adparet, quam in relatione mea de statu dioeceseos sub 7. Decembris 1843 Sanctitati Vestrae devotissime exhibui.

Inspectie fas est confirmare, nullum adhuc specimen publice notum esse, ex quo concludere liceret, in Bohemia a regimine Russorum quaedam tentata esse, quibus fides catholica Bohemorum labefactari, mensque eorum schismati Graecorum pronior fieri queat; licet negari non possit, rumorem talium moliminum et periculum istud in Bohemia revera adesse. Quum enim notum sit regiminis Russici studium ditiones suas augendi, inspecie vero omnes gentes Slavicas scepro suo subjiciendi; quum ex publicis ephemeridibus innotuerit, quae in Polonia jam facta sunt, in Galicia et Hungaria vero tentantur: facile timor oritur, ne in Bohemia quoque similia tententur.

Hunc timorem magnopere auget alia causa et praeproperam conclusionem a possibilitate ad realem existentiam talium artium Russicarum quodammodo excusat. Sopor enim pristinus, qui populum nonnisi bohemicum loquentem quoad litteraturam et cum ea conjunctam animi culturam obstrictum tenebat, adeo evanuit, ut inde ab anno 1804, a) quo ab Imperatore Francisco II. cathedra pro grammatica et litteratura bohemiae Pragae erecta est, nova periodus vitae spiritualis in Bohemia incipiat. Inde enim viri quidam patriae suae addicti coeperunt litteraturam desolatam ferventius colere, amorem linguae patriae incitare, et popularibus suis diu neglectis ad altiore culturam omnimodo viam sternere. In hoc vero per se laudabili studio saltem nonnulli minus prudenti agendi ratione maculam sibi contraxerunt, quae eos tum politico tum ecclesiastico regimini quodammodo suspectos et ingratos reddidit.

Huc refertur, quod quidam coriphaei Bohemorum ad ditandam linguam suam multa vocabula ex lingua Polonorum et Russorum desumserint, cum eruditus viris aliarum Slavicarum provinciarum inspecie imperii Russici commercio epistolari frequentiori uterentur, Imperatori Russorum opera sua dedicarent et dona ab eo

acceperint, quod nimio amore patriae et linguae Bohemicae abrepti Germanos infestare coeperint, linguam suam magis publici juris in scholis, liturgia et in foro esse voluerint, tempora antiquae libertatis Bohemiae et viros, qui pro ea decertabant, v. g. Hus, Žižka etc. nimia laude efferrerent, contra imperium Austriacum, quod votis eorum non semper obsecundat, obmurmurarent.

Quod vero haec omnia Germanos, tertiam partem regni Bohemiae incolentes, prorsus non tangant, et inter Bohemos nonnisi quibusdam zelotibus culpa verti queant: facile Sanctitas Vestra exinde colligere poterit, statum religiosum Metropoleos Bohemiae nequaquam adeo tristem esse, qualis aliunde depictus esse videtur, nec periculum defectionis a communione cum Sede Apostolica tantopere instare. Ex supra memoratis manifestationibus enim non adeo influxus Russorum nocivus, quam potius imprudens quidam patriae amor adparet, qui se in aliis quoque terris manifestat, qui vero si aut nullatenus refrenaretur, aut nimia durtitiae reprimeretur, certe in utriusque reipublicae perniciem exundare posset. Ast huic ipsi patriae amore sufficiens fomes inest, quo callidus hostis uti, et pericula a Sanctitate Vestra praevisa utriusque reipublicae ocuis citius adducere potest. Utrique itaque regimini, politico scilicet et ecclesiastico, ad mala haec praecavenda summa prudentia et vigilantia opus erit, ad quam me paternis monitis Sanctitatis Vestrae eo magis incitatum sentio.

Quae ex parte Episcoporum facienda sunt ad pericula haec avertenda, certe non negliguntur. Seminaria cleri in omnibus dioecesibus Bohemiae sub directione virorum sunt pietate aequae ac eruditione insignium; indigentibus populi tum quoad cultum divinum tum quoad culturam religiosam non solum in ecclesia et schola, sed etiam privata lectione librorum spiritus catholicae fidei redolentium consulitur, ita ut vix timendum sit, ne grex curae meae commissus deserat fontem aquae vivae salientem ex Petra illa, super quam ipse Christus aedificavit Ecclesiam suam et transeat ad turbulenta Schismaticorum et haereticorum aquas.

Dum hanc spem pandere audeo, suppono, politicum regimen partes suas esse praestitutum, et Deum ter Optimum Maximum communi labori nostro ope sua non esse defuturum. Velit itaque Sanctitas Vestra mitigare curas commedentes vires vitae toti Ecclesiae Christi charissimae et clementissime juvare piis precibus conamina ejus, qui osculo sacratorum pedum emoritur Sanctitati Vestrae

obedientissimus filius

31. 5. 1844

a) Schrenk se mylí, stolice byla zřízena již v roce 1793.

Nejsvětější Otče!

I když jsem přijal s povinnou úctou a svrchovanou vděčností otcovská napomenutí, jimiž mě ráčila vyzvat Vaše Svatost apoštolským listem z 31. března t. r. k větší bdělosti, aby církev Kristova neutrpěla škodu podvodnými nástrahami nepřátel, zejména Rusů, přece se obávám, že se bolest a starosti, které, jak vidím, sklíčili Vaši Svatost při pomýšlení na stav stáda svěřeného mé péči, opírají o jakousi nadsazenou, a proto alespoň zčásti nepravdivou zprávu o nebezpečných poměrech v českých diecézích. Pro zmírnění tohoto stavu myslí cítím se pohnut synovskou láskou, abych pověděl Vaší Svatosti něco o pravém stavu církve v Čechách.

Království České čítá více než čtyři milióny obyvatel, mezi nimiž je sotva dvě stě tisíc oddáno akatolictví a židovství; Řekové však nejsou v Čechách téměř žádní, nebo alespoň jich je velmi málo, nemají vlastního duchovního správce ani kostel, a pokud jde o bohoslužbu, přiklání se více ke katolické církvi, než k jejím odpůrcům. Třebaže tedy je daleko větší část obyvatel shromážděna v lůně katolické církve, přece nelze popřít, že se také v Čechách velmi rozšířil od doby francouzské revoluce a josefinského zákonodárství zvláště mezi veřejnými úředníky, vojáky a zámožnějšími měšťany náboženský indiferentismus, který v našem věku všude ve světě narušil pravou zbožnost. Tento indiferentismus nakazil v daleko větší míře také akatolíky, přece však přinesl s sebou to dobré, že roztrpčení proti římské církvi a apoštolskému stolci, které zachvátilo část Čechů za doby Jana Husa a v bezprostředně následujícím věku, bylo již dávno zapomenuto a lidé různých vyznání žijí klidně spolu v jedné a téže obci, Podobný indiferentismus zmír-

ni však také ono roztrpčení, které panovalo kdysi v Českém království mezi obyvateli znalými toliko jednoho jazyka, buď německého nebo českého, takže velká část Čech je nyní obývána Němci, a Češi, výhradně tak nazýváni, kteří již dávno svou netečností zcela zanedbali pěstování svého jazyka a literatury, zvýšili leckde počet Němců.

Tento indiferentismus a otupělost, osudná jak pro náboženství tak pro český jazyk, se v posledních desetiletích značně zmenšily. Jsou totiž mezi šlechtou četné rodiny upřímně zbožné a sám nejvznešenější dům rakouského císaře je poddaným zřádným vzorem svou zbožností a vírou, zákonodárství v nejnovější době více přeje svobodě církve, provádí se pečlivější výběr při ustanovování duchovních správců, a tak mimovolně dochází k tomu, že i mezi lidem ožívuje zbožnost a že ti duchovní, kteří jsou vedeni horlivostí Páně, jsou s to starat se s větší volností a úspěchem o zájmy svaté církve a čelit indiferentismu. Ke zvýšení horlivosti biskupů a duchovenstva velkou měrou přispěly alokuce Vaší Svatosti a skvělé příklady arcibiskupa kolínského a ostříhomského, které způsobily, že smíšená manželství, která se dříve leckde sjednávala bez jakýchkoli záruk, jsou nyní také v Čechách uzavírána po získání kautel předepsaných církví. Zejména tato věc je příčinou, že obě strany, totiž katolíci a akatolíci, po procitnutí z někdejšího indiferentismu, si více uvědomují vzdálenost, která je mezi nimi, pokud jde o náboženství, a obě horlivěji usilují o obhájení svých dogmat a o rozmnožení svého počtu. Přes tuto vášnivou touhu obou stran trvá však vnější mír a úsilí a úspěchy nepřátel církve nejsou v mé arcidiecézi tak veliké, jaké se zdají být, když byly Vaší Svatostí vyličený někým jiným, což je jasně patrné z tabulky o změnách náboženství, sledovaných po několik let, kterou jsem uctivě předložil Vaší Svatosti ve své zprávě o stavu diecéze 7. prosince 1843.

Zvláště je možno potvrdit, že není až dosud veřejně znám žádný důkaz, z něhož by bylo lze dovodit, že ze strany ruské vlády dochází v Čechách k pokusům, jimiž by mohla být podvrácena katolická víra Čechů a jejich mysl učiněna náchylnější k řeckému schismatu, třebaže nelze popřít, že se skutečně v Čechách hovoří o takových snahách a je zde toto nebezpečí. Poněvadž je známo, že ruská vláda usiluje o rozšíření svých držav, zejména však o podrobení všech slovanských národů pod svým žezlem, a z veřejných novin se ví, co se stalo v Polsku k Čechách k podobným pokusům. Tuto obavu velmi zvyšuje a ukvapený závěr, z něhož se dochází od možnosti ke skutečné existenci takových ruských snah, poněkud omlouvá jiná příčina. Dřívější ospalost, která zachvátila, pokud jde o literaturu a s ní spojené vzdělání ducha, lid mluvící jenom česky, natolik se rozplynula, že rokem 1804, v němž byla zřízena v Praze císařem Františkem II. stolice českého jazyka a literatury, začíná v Čechách nové období duchovního života. Od té doby začali někteří mužové, oddaní své vlasti, horlivěji pěstovat zanedbanou literaturu, probouzet lásku k jazyku, vlasti a svým spoluobčanům, dlouho zanedbávaným, všemožně urovnávat cestu k vyšší vzdělanosti. V této snaze, která je sama o sobě hodna chvály, uvalili na sebe někteří méně prozíravým způsobem jednání poskvrnu, která je učinila poněkud podezřelými a nemilými jak státní, tak církevní vládě. Říká se, že si někteří čeští koryfeové vybrali k obohacení svého jazyka mnoho slov z polského a ruského jazyka, že měli častější písemný styk s učenými muži jiných slovanských zemí, zejména ruské říše, připisovali svá díla ruskému carovi a přijali od něho dary, že, uchvácení přílišnou láskou k vlasti a k českému jazyku, začali znepokojovat Němce, požadovali pro svůj jazyk více práv ve školách, v liturgiích a ve veřejném životě, že s přílišnou chválou vynášeli časy staré české svobody a muže, kteří za ni bojovali, jako Husa, Žižku a jiné, a reptali proti rakouské vládě, že nepodporuje vždycky jejich přání.

Protože však se toto všechno přímo nedotýká Němců, třetiny obyvatel Českého království, a v řadách Čechů se může svalovat vina jen na jakési horlivce, snadno z toho může Vaše Svatost usoudit, že náboženský stav české metropole není naprosto tak neutěšený, jak se zdá být, když jej vyličil někdo jiný, ani že tolik nehrozí nebezpečí odpadnutí od apoštolského stolce.

Podle svrchu připomenutých sdělení nejvíce se totiž tak škodlivým ruský vliv, jako spíše jakási nerozumná láska k vlasti, projevující se také v jiných zemích, která by se však určitě mohla rozlít z břehů ke zkáze obou vlád, kdyby se neudržela na uzdě, anebo kdyby se potlačovala s přílišnou přísností. Je totiž v lásce

k této vlasti dosti troudu, jehož může použít obratný nepřítel a snadno a rychle přivodit oběma vládám pohromy, předvídané Vaší Svatostí. Aby se zabránilo těmto zlům, budou potřebovat obě vlády, rozumí se politická a církevní, srchovanou obezřelost a bdělost, k níž se cítím tím více podnícen otcovským napomenutím Vaší Svatosti.

To, co je třeba dělat ze strany biskupů k odvrácení těchto pohrom, jistě se neopomíjí. Kněžské semináře jsou ve všech českých diecézích řízeny muži vynikajícími zbožností právě tak jako vzděláním; o potřeby lidu, jak pokud jde o bohoslužbu, tak pokud jde o náboženské vzdělání, nepečuje se jen v kostele a ve škole, ale také soukromou četbou knih, šířících ducha katolické víry, takže není třeba se obávat, že stádo svěřené mé péči opustí pramen živé vody tryskající z oné Skály, na níž sám Kristus postavil svou církev, a přejde k rozbořeným vodám schizmatiků a heretiků.

Předpokládám, odvažuje se projevit tuto naději, že politická vláda vykoná svou úlohu a že Nejdobrotivější Nejvyšší Bůh přispěje svou pomocí naší společné práci. Vaše Svatost nechť ráčí umírnit starosti, ubírající síly životu, který je celé Kristově církvi nejdražší, a milostivě podporovat zbožnými modlitbami úsilí toho, jenž umírá líbaje svaté nohy.

Vaší Svatosti

nejposlušnější syn

5

1844, 31. května, Praha. Arcibiskup Alois Schrenk posílá nunciovi Altierimu relaci pro papeže a připoustí, že určitým nebezpečím pro církev by mohl být český nacionalismus, pokud by se nedržel v patřičných mezích (koncept).

Reverendissimo ac Celsissimo Domino Ludovico ex Principibus Altieri, Archiepiscopo Ephesino et Nuntio Apostolico Viennam.

Ut promisso meo, quod per devotas litteras meas de 21. Aprilis a. c. Celsitudini Vestrae praestiti, stare queam, omnem impendi operam, ut investigem clariora quaedam documenta, quibus convinci possim de existentia mali a Reverendissima Celsitudine Vestra et a Sua Sanctitate mihi significati in patria mea. Ast omnia conamina mea hucusque impensa nullum mihi suppeditant documentum, quo nixus alicui jure inurere possem tetram illam notam proditoris religionis et patriae. Nam et illa, quae Domino Hanka, inter viros denuntiatos maxime suspecto, culpae vertuntur, non sat evicta sunt aut mitiorem interpretationem admittunt.

Notatum a Celsitudine Vestra in pretiosis litteris de 7ma Aprilis a. c. tractatum Domini Hanka subscriptum De conversa primitus graeco ritu tota Bohemia in Ephemeride Časopis Českého museum perlectis indicibus juncturarum singularium ab anno 1838 usque 1844 inclusive nullibi inventi, et proin Celsitudinem Vestram rogo, ut mihi (si fieri potest) accuratius indigitare dignetur, ubi ille tractatus legi possit.

Quae pro mea notitia hac de re sentiam, Reverendissima Celsitudo cognoscere velit ex adjecta ad Sedem Apostolicam relatione, quam ut Ipsa Suae Sanctitati exhibere dignetur humanissime rogo. Adparet inde, omnia, quae hucusque in Bohemia hac in re suspecta gesta sunt, mitiorem admittere interpretationem et non adeo externo influxui, quam potius imprudenti cuidam patriae et linguae paternae amori adscribenda esse videri.

Periculum itaque proximum, quocum nunc tum ecclesiastico tum politico regimini colluctandum est, consistit in eo, ut ille exuberans amor patriae et linguae bohemicae inter justos coerceatur limites et ad digna dirigatur objecta, ne fors aut nimia erga eum indulgentia aut imprudenti rigore talis separatismus adducatur, qualis in Hungaria conspicitur, quoque callidus hostis uti et pericula longe graviora utrique reipublicae parare posset.

Quum itaque fomes mali formidandi et a Celsitudine Vestra mihi benignissime significati revera adsit: non possum non summas habere gratias et Suae Sanctitati et Celsitudini Reverendissimae, quod me sat mature ad debitam vigilantiam excitare dignatae sint, sicuti etiam in futurum grato cum animo suscipiam omne monitum, quo de existentia alicujus periculi edocebor. Dignetur itaque Celsitudo

Vestra consilio et precibus Suis me commendatum habere, qui plurimis observantiae et reverentiae sensibus obstrictus persevero Reverendissimae Celsitudinis Vestrae
31. 5. 1844

Nejdůstojnějším a nejvznešenějším panu Ludvíkovi knížeti Altieri, arcibiskupovi efeskému a apoštolskému nunciovi do Vídně.

Abych mohl dostát slibu, který jsem dal Vaší Výsosti svým uctivým listem z 21. dubna t. r., vynaložil jsem veškeré úsilí, abych vypátral nějaké patrnější důkazy, které by mě mohly přesvědčit o existenci zla v mé vlasti, jež mi Vaše Výsost a Jeho Svatost naznačila. Než všechno moje až dosud vynaložené úsilí nedává žádný důkaz, abych, opřen o něj, právem mohl souhlasit s ošklivou výtkou zrádce náboženství a vlasti. Neboť i to, co se klade za vinu panu Hankovi, nejvíce podezřelému mezi udanými muži, bylo buď nedostatečně dokázáno anebo připoustí mírnější výklad.

Prohlédl jsem rejstříky jednotlivých svazků od roku 1838 až do 1844 včetně, ale článek pana Hanky, nadepsaný O obrácení celých Čech původně řeckým ritem, který mi ve svém vzácném listě ze 7. dubna Vaše Výsost uvedla, jsem v Časopise Českého muzea nikde nenašel. Prosim proto Vaší Výsost, aby mi ráčila, je-li možno, přesněji označit, kde lze tento článek číst.

Co podle své znalosti o této věci soudím, nechť se ráčí Nejdůstojnější Výsost dovědět z připojené zprávy k apoštolskému stolci, o jejíž doručení Jeho Svatosti co nejuctivěji prosím. Vysvítá z ní, že všechno, co se dosud v Čechách stalo v této věci, která vzbudila podezření, připoustí mírnější výklad a je třeba připsat, zdá se, ne tak zahraničnímu vlivu, jako spíše jakési nerozumné lásce k vlasti a k otcovskému jazyku.

Bezprostřední nebezpečí tedy, s nímž nyní musí zápasit jak církevní tak světská vláda, spočívá v tom, aby se ona nadměrná láska k vlasti a českému jazyku držela ve spravedlivých mezích a obracela k přiměřeným předmětům, aby se snad buď přílišnou shovívavostí k ní nebo nerozumnou přísností nepřivodil takový separatismus, jaký je vidět v Uhrách, jehož by mohl využít obratný nepřítel a připravit oběma vládám daleko těžší pohromy.

Poněvadž tedy skutečně existuje troud zla, které mi Vaše Výsost laskavě označila a jehož je nutno se obávat, nemohu než vzdát největší díky Jeho Svatosti i Nejdůstojnější Výsosti, že mě ráčily dosti včas povzbudit k povinné bdělosti, a také v budoucnu vděčně přijmu každou výstrahu, která mě poučí o existenci jakéhokoli nebezpečí.

Poroučím se do mudrosti a modliteb Vaší Výsosti a zůstávám zavázán mnoha city úcty a vážnosti.

Vaší nejdůstojnější Výsosti

6

1844, 5. června, Vídeň. Nuncius Ludvík Altieri potvrzuje arcibiskupovi Schrenkovi příjem relace a vyzývá jej k bdělosti nad českým nacionalismem.

Cel(sissi)me et R(everendissi)me Domine.

Licet ex parte conamina illorum, quos in antea mea epistola Cel(situdi)ni V(estrae) R(everendissi)mae designavi tanquam Catholicae Religioni secretis artibus infensos, Schismaticisque faventes, specioso titulo Slavicae litteraturae instaurandi, ita reapse existant, ut et communi popularium suorum voce qua tales arguantur; valde tamen gavisus sum, dum ex pretiosa Cel(situdi)nis V(estrae) R(everendissimae) epistola, d. d. 30. (!) Maji ad me data comperi, perversionis periculum minime esse ejusmodi, ut anxios animos teneat, suadeatque formidinem. Cumque prudenti vigilantia opus tantummodo sit, ut nationalismi Spiritus vehementer nunc excitatus, intra justos limites contineatur, ne vel ob indiscretum vigorem saeviat, vel ob negligentiam magis in dies radices agat: ideo tranquillo satis animo mihi esse licet, sciens inter egregias Cel(situdi)nis V(estrae) R(everendissimae) dotes recte prudentiam ac vigilantiam praecipuum sibi locum vindicari.

Quod vero attinet ad notam D(omi)ni Hanka, quam Cel(situ)do V(estra) R(everendissima) reperire minime potuit, ea reapse prostat in dictis ephemeridibus Casopis Českého museum anni 1843, fasciculo 3, p. 434–442, nec dubito, quin diligentiori inquisitione datum sit etiam Cel(situdine)m V(estram) eam perlegere, et sapientissimis suis animadversionibus submittere.

Epistolam S(anctissimi)mo Patri directam Romam sine mora transmittam; ac pro certo teneo ypsi magno eam solatio esse futuram.

In reliquo observantiam meam ac reverentiam dum ex animo profiteor, jugiter persisto Celsitudinis V(est)rae R(everendissim)ae obsequentissimus Servus et Frater L(udovicus) Archiep(iscop)us Ephesi(nus), Nunt(ius) Ap(ostolicus)us Viennae die 5. Junii 1844

Nejvznešenější a nejdůstojnější pane.

Třebaže zčásti skutečně existují pokusy těch, jež jsem ve svém předcházejícím listě označil Vaší Nejdůstojnější Výsosti jako nepřátele bojující pod oslňujícím titulem obnovy slovanské literatury skrytými úskoky proti katolickému náboženství a stranici schizmatikům, a jež také obecný výrok jejich spoluobčanů jako takové usvědčuje, přece jsem se velice potěšil, když jsem se dověděl ze vzácného listu Vaší Nejdůstojnější Výsosti z 30. (!) května, mně určeného, že nebezpečí zvrácenosti není takového druhu, aby skličovalo mysl a budilo hrůzu. Protože je potřebí jen obezřelé bdělosti, aby se duch nacionalismu, nyní mocně podněcený, udržel v náležitých mezích, aby se buď nerozběsnil pro nešetrné násilí, anebo aby pro nedbalost nezapustil kořeny hlouběji, mohu být dosti klidně myslí, věda, že mezi vynikajícími vlastnostmi Vaší Nejdůstojnější Výsosti právě rozvážnost a bdělost si vyhrazuje zvláštní místo.

Pokud však jde o článek pana Hanky, který Vaše Nejdůstojnější Výsost nemohla najít, je skutečně v řečeném Časopise Českého muzea ročníku 1843, svazku 3, na s. 434–442, a nepochybuji, že bedlivějším pátráním bude dopřáno také Vaší Výsosti, aby si jej přečetla a podrobila moudrému zkoumání.

List určený Nejsvětějšímu Otci pošlu bez prodlení do Říma a pokládám za jisté, že mu bude velkou útěchou.

Zatímco prohlašuji upřímně svou úctu a vážnost, zůstávám stále Vaší nejdůstojnější Výsosti nejposlušnější služebník a bratr

Ludvík, arcibiskup efeský, apoštolský nuncijs

Ve Vídni, dne 5. června 1844.

Papst Gregor XVI. und der Wiener Nuntius über den Panslawismus und das Hussitentum in Böhmen im Jahre 1844

Pavel Křivský

Aus dem Archiv des Prager erzbischöflichen Ordinariats werden einige die religiöse Situation Böhmens in der Vormärzzeit betreffende Dokumente veröffentlicht: ein Apostolisches Schreiben des Papstes Gregor XVI. vom 31. 3. 1844, zwei Briefe des Wiener Nuntius Ludovico von Altieri vom 7. 4. und 5. 6. 1844 an den Prager Erzbischof Alois Schrenk und die Antworten Erzbischof Schrenks nach Rom und Wien vom 21. 4. und 31. 5. 1844.

Den Papst hatte eine anonyme Anzeige über den sich verbreitenden Panslawismus und Bestrebungen der russischen Regierung, Böhmen von der römischen Kirche loszureißen, wozu die Aufsätze einiger Gelehrten über den altslawischen Ritus den Anlaß gegeben hatten. Panslawische Bestrebungen werden hier mit der überlebenden Hussitentradition und der protestantischen Vergangenheit in Böhmen, die Furcht der Kurie vor einer möglichen Häresie mit zeitgenössischen Anklängen an die hussitische Überlieferung in engeren Zusammenhang gebracht. Der Erzbischof entkräftet in seinen Briefen nach Rom und Wien eine Häresiegefahr, gesteht jedoch zu, daß der aufkommende tschechische Nationalismus zu einer gewissen Gefahr für Kirche und Staat werden könne, würde er mit Gewalt unterdrückt und nicht klug modifiziert.

HISTORICKÁ ARCHEOLOGIE

Jan Michálek – Jiří Fröhlich, **Bibliografie jihočeské archeologické literatury 1817–1980**, České Budějovice 1985, Jihočeské muzeum 240 s., 11 obr.

Oba autoři, kteří patří v současné době k předním znalcům jihočeské archeologie a kteří jako muzejní pracovníci přinášejí svými výzkumy často primární poznatky především o pravěkém osídlení jižních Čech, dospěli dlouholetou spoluprací k potřebě shrnout a dostupnou formou prezentovat doposud publikované práce s archeologickou problematikou jihočeské oblasti. Soupis archeologické literatury, který vychází z důkladné excerpcie ústředních odborných periodik, regionální literatury, časopisů, denního tisku aj., obsahuje 3076 bibliografických údajů a až na výjimky podchycuje veškeré dostupné materiály, které byly od roku 1817 až do roku 1980 k archeologické problematice od starší doby kamenné po novověk z regionu jižních Čech publikovány. Archeologická literatura po roce 1980 je publikována v periodických bibliografiích vždy za každý kalendářní rok a vydává ji Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích. Tyto bibliografie jsou doplněny místním, kulturním a tematickým rejstříkem.

Bibliografie jihočeské archeologické literatury 1817–1980 je rozdělena do několika oddílů, z nichž nejobsažnější je: A. Abecední seznam prací podle jmen autorů (s. 23–119, 2510 citací), po němž následují: B: Abecední seznam prací publikovaných pod autorskými značkami (s. 121–127, 140 citací), C. Práce anonymní (s. 129–139, 426 citací), D. Rejstřík lokalit (s. 141–181), E. Rejstřík kulturní (s. 183–192), F. Rejstřík věcný (s. 193–205), F/I. Seznam zkratk excerptované literatury (s. 207–217), F/II. Seznam dalších zkratk (s. 219–220), F/III. Příloha: Biografie nejvýznamnějších jihočeských badatelů-archeologů (s. 221–227, 11 obr. na s. 229–240).

Příslušné textové části jsou přeloženy do německého jazyka a umístěny přímo v oddíle za českou psanou část. Celá práce má srozumitelnou koncepci, kterou podtrhuje i vhodná grafická úprava jednotlivých částí.

Bibliografie jihočeské archeologické literatury, poprvé prezentovaná takto příkladnou formou, se jistě stane žádoucí pomůckou odborníkům i dalším zájemcům o archeologickou problematiku jižních Čech.

Rudolf Krajč

Archeologické výzkumy v jižních Čechách 1 (1983) a 2 (1985).
České Budějovice 1983–1985, Jihočeské muzeum.

Rozvoj studia hmotné kultury a nárůst archeologické terénní i muzejní sbírkotvorné činnosti si v předchozích letech vyžádaly v jihočeském regionu užší spolupráci mezi jednotlivými institucemi muzejního zaměření. Od počátku osmdesátých let začala na nových principech pracovat při Krajské muzejní radě v Českých Budějovicích oborová archeologická sekce, v níž mají v současné době zastoupení muzea v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci, Písku, Strakoněch a Táboře. Vedle činnosti, zaměřené na problematiku oboru z hlediska výzkumu, záchrany a ochrany archeologických nemovitých památek v jižních Čechách, systému vyhodnocování a využívání nálezcových souborů v muzeích atd., se v poslední době stále

častěji objevovala nutnost prezentovat nové poznatky jihočeské archeologie formou speciálního regionálního tisku.

Díky iniciativě oborové archeologické sekce při Krajské muzejní radě a pochopení odboru kultury JČKNV i vedení Jihočeského muzea v Českých Budějovicích bylo v roce 1982 rozhodnuto vytvořit jako zvláštní ediční řadu Jihočeského muzea neperiodický sborník, v němž budou pod názvem Archeologické výzkumy v jižních Čechách publikovány původní, převážně materiálové a souhrnné studie z oblasti právě až středověké archeologie jižních Čech. Kromě toho se součástí sborníku stalo i průběžné prezentování předběžných výsledků z probíhajících systematických, předstihových i záchranných výzkumů a terénních prospekci, které provádějí na území jihočeského regionu jednotlivá archeologická pracoviště (v současné době: Archeologický ústav CSAV Praha, expozitura AÚ CSAV v Plzni, muzea v Českých Budějovicích, Jindřichově Hradci, Písku, Strakonících a Táboře).

S ohledem na obsahovou náplň byla forma sborníku, technická úprava i uspořádání jednotlivých oddílů volena tak, aby odpovídala běžné archeologické publikační praxi. Jako vzoru bylo využito periodika Archeologické rozhledy (AÚ CSAV Praha). Pro citování sborníku byla zavedena zkratka „AVJC“.

První číslo vyšlo v roce 1983, druhé v roce 1985, v současné době je v tisku č. 3/1986 a schválena byla obsahová náplň čísel 4/1987 a 5/1988. Počínaje druhým číslem má sborník jednotné vnitřní uspořádání: část I – studie, část II – krátké články, část III – nová literatura, část IV – zprávy; závěrem jsou připojeny zkratky literatury a jiné zkratky.

Časově postihují jednotlivé příspěvky období od starší doby kamenné do pozdního středověku. Ze souhrnnějších prací, zabývajících se středověkým obdobím, byly dosud publikovány: J. Kudrnáček, Přehled archeologického zkoumání památek po těžbě zlata v jižních Čechách v letech 1972–1982, AVJC 1, 1983, s. 7–27, 11 obr.; J. Michálek, Záchranný výzkum ve Vodňanech, okr. Strakonice, část 1 – výzkum v roce 1979, AVJC 1, 1983, s. 29–53, 13 obr.; R. Krajíc, Přehled archeologických výzkumů středověku (se zaměřením na zaniklé středověké osady), AVJC 1, 1983, s. 95–127, 11 obr.; V. Špidla, Archeologický výzkum v kostele svatého Jana Křtitele v Jindřichově Hradci v letech 1981–1982, AVJC 1, 1983, s. 129–139, 6 obr.; A. Hejna, Archeologický výzkum v areálu hradu Velešína, o. Český Krumlov, AVJC 2, 1985, s. 43–70, 23 obr.; A. Hejna, Archeologický výzkum na lokalitě Velešín – Kamenná věž, o. Český Krumlov, AVJC 2, 1985, s. 71–74, 3 obr.; A. Hejna, Archeologický průzkum v areálu hradu ve Strakonících, AVJC 2, 1985, s. 75–93, 3 obr.; R. Krajíc, Archeologické příspěvky k dějinám osídlení tábořského okresu (Záměr), AVJC 2, 1985, s. 95–101, 3 obr.; V. Špidla, Výzkum v kostele sv. Jana Křtitele v Jindřichově Hradci (sezóna 1982), AVJC 2, 1985, s. 103–114, 6 obr.

V následujících sbornících č. 3–5 jsou obsaženy výsledky archeologických výzkumů, provedených na dalších jihočeských středověkých lokalitách: Písek, Příběnice, Strakonice a souhrn poznatků o husitských památkách v okrese Tábor.

Rudolf Krajíc

PŘEHLEDY, REPERTORIA, BIBLIOGRAFIE

Allgemeine Geschichte des Mittelalters. Von einem Autorenkollektiv unter Leitung von Bernhard Töpfer. Berlin 1985, Deutscher Verlag der Wissenschaften, 476 s., 43 obr., 16 map.

Kolektivní dílo o obecných dějinách středověku má vysokou úroveň a dokládá dlouhodobé studijní úsilí marxistických historiků Německé demokratické republiky na tomto poli. Kniha byla koncipována jako vysokoškolská učebnice, takže do značné míry podává normativní, od subjektivních hledisek oproštěný výklad základní problematiky. Pozornosti si zaslouží nejen zřetel k mimokřesťanským civilizacím, ale i úměrné shrnutí diskusních otázek teoretické povahy. V ojedinělých případech

autoři odkazují na odlišné pojetí v poznámkách, jinak pro další orientaci slouží připojená bibliografie, jež výrazně upřednostňuje německý jazykový okruh.

Není bez zajímavosti si povšimnout, kolik místa se v tomto díle dostalo českým dějinám. Kdybychom je vzali za směrodatný nástín, pak se v českých zemích až do husitství nic závážného pro obecné dějiny středověku neudálo. Nebud' me však malicherní, přehledná učebnice v daném rozsahu nemůže pojmut vše, co by se medievistům různých národních a státních pospolitostí jevilo podstatným. Snaha autorského kolektivu postihnout z jeho hlediska podstatné vývojové linie a momenty se důsledně projevila i v tom, že husitskému hnutí se dostalo samostatné kapitoly, a to dokonce o dvě strany delší, než má následující výklad o italské renesanci do konce 15. století. Začlenění obou dějinných fenoménů do závěrečné etapy středověku odpovídá převládajícímu pojetí marxistického dějepisceví NDR, podle něhož počátek novověké dějinné etapy vyznačila až německá raně buržoazní revoluce včetně luterské reformace jako její nedílné součásti. Nic naplat, úzké domácí hledisko tu zvláště v případě italské renesance, a to právě v jejím raně buržoazním stádiu, nepřišlo zkrátka.

Výklad husitského hnutí (Hussitenbeegung, s. 418–433) připadl povolánému znalci německé i české fáze středoevropské reformace, profesoru lipské univerzity Karla Marxe, Siegfriedu Hoyerovi. Úvodní odstavce o hospodářském vzestupu Čech ve 13. a 14. století i o některých politických momentech vlády Jana Lucemburského a Karla IV. začlenily husitství do širšího časového rámce a přispěly tak k tomu, že si nepoučený čtenář může udělat přibližnou představu o zemi, z níž husitství vyrostlo. Poměrně nejpodrobněji jsou vylíčeny, jak tomu ostatně bývá i v dílech českých historiků, počátky reformní vlny a první dva roky revolučního zdvihu, i když termín „revoluční“ se i tu vyskytuje velice zřídka. Nicméně husitství „revolučním hnutím“ bylo, pouze však od přelomu let 1419–1420 až do bitvy u Lipan. A protože odstavce o historickém významu revolučního husitského hnutí (s. 430–431) přináší více méně obecně platné pojetí většiny našich východoněmeckých kolegů, nebude na škodu z něho očitovat podstatnou část: „Revoluční husitské hnutí bylo prvním, dočasně vítězným útokem proti papežské církvi na nacionální rovině, přičemž radikální křídlo, opět jen dočasně, vědomě položilo otazník nad celým feudálním systémem. Poprvé se v něm spojily reformace a protifeudální lidové hnutí, poprvé selsko-plebejské křídlo vystoupilo s vlastními, chiliastickými nadějemi živěnými představami směřujícími k celkovému odstranění feudálního panství. S přechodem od radikálního kaciřství k revoluční ideologii na Táboře, u stoupenců Želivského i levicových skupin v jiných částech Čech a s vytvořením revolučního vojenství se objevily kvalitativně nové prvky boje proti feudálnímu systému. Revoluční husitské hnutí vyrostlo ze sociálně ekonomické základny rozvinuté zbožní výroby v rámci feudálního řádu. Třebaže role měst a měšťanstva vystoupila výrazně do popředí, nebyla ještě na dosah žádná alternativa. Husitské revoluční hnutí mělo tak pouze náznaky pozdějších buržoazních (bürgerlich) revolucí, aniž by jí samo bylo“. Za zmínku dále stojí, že Lipany výklad nekončí a že jako součást husitského hnutí je považována i etapa od jihlavských kompaktát až do závěru vlády Jiřího z Poděbrad.

František Šmahel

L. P. Laptěva, **Pis'menne istočniki po istorii Čechii perioda feodalizma (do 1848 goda)**, Moskva 1985, Izdatel'stvo Moskovskogo universita, 198 s.

Sovětským bohemistům, slavistům i vysokoškolským studentům se dostalo zásluhou známé specialistky L. P. Laptěvy znamenité příručky, kterou naše domácí studium zatím postrádá. Přehled písemných pramenů k českým dějinám feudálního období má dvě části. V první autorka charakterizuje jednotlivé typy pramenů, které člení do pěti skupin. První zahrnuje úřední doklady vzniklé ze zákonodárné, soudní i administrativní činnosti státních, církevních, vrchnostenských a městských institucí. Následují právní a vyprávěcí prameny, korespondence a publicistika. Druhá část knihy podává souhrnný přehled pramenů k několika významným etapám starších českých dějin. Husitské revoluční hnutí je tu zastoupeno jak všemi pramennými okruhy včetně reformní a traktátové literatury, tak i reprezentativním výběrem edic a prameně kritických studií (s. 122–140). Závěrečný jmenový rejstřík usnadňuje rychlou orientaci a zvyšuje užitečnost této první pomůcky svého druhu.

F. Š.

Pavel Spunár, *Repertorium auctorum Bohemorum proventum idearum post universitatem Pragensem conditam illustrans*, 1. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 499 s.

Repertorium přináší soupis děl českých středověkých autorů spjatých s pražskou univerzitou od jejího založení, pokud přispěli k vývoji českého myšlení. Do vydaného 1. svazku je zahrnuta kromě autorů starších ještě generace Husových současníků. Soupis je rozčleněn do 10 oddílů: (1) první teologové, (2) ostatní teologové, (3) profesori teologie a svobodných umění, (4) lékaři a astronomové, (5) propagátoři věd, (6) právníci, (7) představitelé mravní a církevní reformy, (8) Hus a Jeroným, (9) Husovi přátelé a obránci, (10) Husovi protivníci. Celkem Repertorium obsahuje soupis děl 56 autorů – kromě Husa a Jeronýma, u nichž se odkazuje na soupis už dříve vydaný (F. M. Bartoš–P. Spunár, *Soupis pramenů k literární činnosti M. Jana Husa a M. Jeronýma Pražského*, 1965) – a registruje 1039 děl, včetně několika spisů anonymních (v 3. oddílu), spisů nejisté nebo mylně autorské atribuce a spisů ztracených. Soupis děl každého z autorů je uveden základními biografickými daty, registrovaná díla, uspořádaná podle tematických okruhů, jsou opatřena údaji o jejich dochování a odkazy na edice a literaturu. V zájmu širší odborné upotřebitelnosti Repertoria jsou všechny orientující údaje a poznámky podány latinsky. Odkazy na edice a literaturu nechybějí ani u 8. oddílu, kde navazují na zmíněný Soupis a tak jej vítaně doplňují o novější výsledky husovského a jeronýmovského bádání. Jiný starší soupis (F. M. Bartoš, *Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra*, 1925) je v 9. oddílu Repertoria nahrazen a překonán soupisem novým.

Mezi autory pojatými do Repertoria je řada proslulých postav předhusitské a husitské doby, jako Vojtěch Raňků, Jenštejn a Štěpán z Kolína, Albík z Uničova, Křišťan z Prachatic a Šindel, Klaret, Kuneš z Třebovle, zmíněný Jakoubek, Jan z Jesenice a Petr z Mladoňovic, Ondřej z Brodu, Stanislav ze Znojma, Pálec a Štěpán z Dolan, ale zejména všechny tři autorské postavy zařazené do 7. oddílu: Milíč, Matěj z Janova a Štítý. Protože každý autorský soupis objímá nejen práce, pro něž byl jejich původce do určitého oddílu pojat, ale registruje i všechny zjištěné práce ostatní bez zřetele k tématu, jazyku, literárnímu tvaru nebo rozsahu (takže zaznamenává právě tak rozsáhlá díla exegetická, jako listy nebo drobné útvary lyrické), seznamuje Repertorium s literární pozůstalostí jednotlivých autorů v žádoucí úplnosti. Uživatel tak v Repertoriu najde např. poprvé pohromadě přehledně seznámené latinské hymnické skladby Jana z Jenštejna, stejně jako Milíčovy české a německé modlitby.

Soupisové části Repertoria předeslal autor latinský a český úvod seznamující s genezí díla a se zásadami, jimiž se při práci řídil. Následující index knihoven, z jejichž fondů při soupisu vycházel, napovídá o udivující šíři prováděného průzkumu. Doprovodem soupisové části jsou abecední indexy incipitů a kodexů (řazených podle míst uložení) a jmenný rejstřík, takže Repertorium je vybaveno všemi náležitostmi moderního vědeckého díla svého druhu. Jako jeden ze zdrojů informací o materiállové základně mediévistického studia stane se nepochybně vyhledávanou, hojně a vědecky užívanou pomůckou.

Vydání Repertoria se uskutečnilo díky porozumění polských historiků pro závažnost jeho přínosu k poznání evropského myšlení pozdního středověku. Dílo vyšlo v ediční řadě *Studia Copernicana* (25. sv.), vydávané Ústavem pro dějiny vědy, kultury a techniky Polské akademie věd.

Emil Pražák

František Jordán, *Bibliografie okresu Vyškov*, Muzeum Vyškova, Státní vědecká knihovna Brno, Muzejní a vlastivědná společnost Brno 1980, 259 s., 16 s. obr. příl. – Jaroslav Vlach, *Bibliografie okresu Uherské Hradiště*, Okresní knihovna v Uherském Hradišti, Státní vědecká knihovna Brno, Muzejní a vlastivědná společnost Brno 1982, 312 s., 32 s. obr. příl. – Anežka Fialová, *Bibliografie okresu Kroměříž*, Okresní knihovna v Kroměříži, Státní vědecká knihovna Brno, Muzejní a vlastivědná společnost Brno 1984, 370 s., 32 s. obr. příl.

Dlouhodobě a obsáhle založený výzkumný úkol zpracování dějin Moravy počítá kromě jiného s řadou bibliografických pomůcek, kterým je vyhrazena publikační

řada Bibliografie a prameny k dějinám Moravy. Kromě svazků k dějinám Brna vyšly tři svazky jihomoravských okresů Vyškov, Uherské Hradiště a Kroměříž (6, 8, 9). Vedle bibliografií všeobecných a oborových má tento typ speciálních bibliografií své plné oprávnění, a to jak se zřetelem ke zmíněnému výzkumnému úkolu, tak z hledisek regionálních i oborových. Proto je účelný pokus o ověření, zdali a do jaké míry mohou být vydané okresní bibliografie užitečné pro dějiny husitství, kde se při nejrůznějších tématech naráží na rozličné lokality, přičemž je velmi obtížné získat přehled dosavadního zpracování.

Jádrem uvedených tří bibliografií jsou soupisy literatury jednak všeobecné k okresu, jednak k jednotlivým obcím. Tam jsou záznamy členěny pouze u měst. Z hlediska husitství nás u měst s členěnými záznamy zajímají oddíly Obecné dějiny a Středověká archeologie, je však třeba prohlížet i další oddíly. Je vcelku zřejmé, že excerpce byla prováděna u všech vydaných svazků formálně pečlivě. Avšak již ve vymezení excerpční základny jsou rozdíly. Zatímco např. Vyškovsko zachycuje i staré časopisy německé, u Uherského Hradiště tomu tak není. Dalším měřítkem je, zdali bibliograf vycházel mechanicky z titulů prací prozrazujících obsah, anebo podchytil i příspěvky, jež vyžadují prohlídky, aby byla postížena jejich souvislost s místem. Zdá se, že po této stránce bibliografiím předcházela mechaničtější a prostší excerpce. Je ovšem třeba připustit, že zevrubnější prohlídka časopisů a publikací by si vyžádala zvýšených nároků časových a že pro různé obory by asi bylo třeba spolupráce specialistů. Tolik je jisté, že při užití metodě práce např. záznamy k Nedakonicím a Uherskému Ostrohu vyznívají poněkud neúplně. Přitom u Nedakonic unikla i samostatná práce jim věnovaná J. Válkou z roku 1977. Vyškovský soupis se snaží prohloubit údaje u obcí i opakováním všeobecných prací s uvedením stran. V některých případech soupisy uvádějí i recenze prací. Požadavek, aby bibliografie poskytla badateli úplnou rešerši z dosavadní literatury, je zřejmě nereálný a překračoval by i obvyklé vymezení bibliografie. Jestliže se však přistupuje k poměrně nákladným svazkům okresních bibliografií, stálo by za uvážení prohloubení metody zpracování jednak prohloubením excerpce, jednak uvedením u jednotlivých obcí i závažnějších prací obecnější povahy, které se obce dotýkají, jak je k tomu náběh ve svazku vyškovském. Se zřetelem k hlavnímu cíli, dějinám Moravy, by to bylo pro uživatele důležitější než sebeúplnější seznámení druhotných prací novinových apod. Bibliografie mají několik užitečných rejstříků, které však při speciálních tématech mohou pomoci jen v omezené míře. V tomto ohledu však sotva lze požadovat více.

I kdyby uvedené náměty, vycházející z užívání bibliografií pro speciální obor, nebylo možné realizovat, je žádoucí, aby staré plány na okresní, případně městské a místní bibliografie byly uskutečňovány vydáváním dalších okresů, a to nejen v Jihomoravském kraji.

František Hoffmann

HOSPODÁŘSKÉ A SOCIÁLNÍ POMĚRY

Miloslav Polívka, *The Bohemian Lesser Nobility at the Turn of the 14th and 15th Century. On the Status of the Lesser Nobility in Bohemian Society on the Eve of the Hussite Revolution*, *Historica* 25, 1985, s. 121–175.

Hlavním cílem československého sborníku *Historica* je seznamovat tu část zahraniční odborné veřejnosti, které nejsou z jazykových důvodů přístupné práce našich historiků, s významnými příspěvky československé historické vědy. Do 25. svazku zmíněného sborníku tak byla zařazena i (nově upravená) klíčová část Polívkovy kandidátské dizertační práce, jejíž předchozí verzi na tomto místě před časem anotoval Michal Svatoš. Proto bude jistě nejvhodnější využít místa vyhrazeného pro tuto zprávu k upozornění na podstatnější vzájemné odchylky obou Polívkových prací.

Základem nového článku opět zůstává rozsáhlá kapitola o nižší šlechtě před husitskou revolucí, která se však vyznačuje početnými odchylkami oproti znění publikovanému v *Rozpravách ČSAV*. Snad nejzávažnější změna v jejím rámci pro-

vedená se týká nově vsunutého výkladu o národním vědomí nižší šlechty. Zde se autor zamýšlí nad příčinami posilování národnostně českého profilu zmíněné sociální vrstvy v Čechách a poukazuje na nedostatečnou dosavadní zpracovanost této otázky. Především je však nová Polívkova stať obohacena o dvanáctistránkový přehled dosavadního studia předhusitské a husitské nižší šlechty, a o syntetizující závěry. Ve svém výkladu o příslušné historiografii autor uvádí, že dosavadní zájem o problematiku české šlechty se soustřeďoval spíše k období přemyslovskému a poté až k 16. a 17. století; malý zájem o vývoj šlechty ve století čtrnáctém a patnáctém pak Polívka pokládá za jednu z příčin výrazných metodických nedostatků případných prací na dané téma. Zejména poslední čtvrtinu minulého století chápe z hlediska vývoje poznání české nižší šlechty v období předhusitském a husitském jako období určité metodické stagnace. K metodicky stagnujícím historikům řadí – patrně oprávněně – i A. Sedláčka, jehož dílo však nijak neupírá jedinečnou dokumentační hodnotu i podstatný vliv na rozvoj pomocných věd historických. Ze starších (předmarxistických) historiků autor oceňuje zejména přínos F. Palackého, A. Sedláčka a J. Šusty, z novějších pak F. Grause, Z. Fialy a dalších, především však J. M. Klasseny.

Důležité jsou i syntetizující závěry, shrnující problematiku celkového společenského postavení nižší šlechty v Čechách na přelomu 14. a 15. století tak výstižně a pregnantním způsobem, jak jsme se s tím dosud u Polívky ani jinde neseťkali. Můžeme proto tuto anotaci uzavřít konstatováním, že anglická verze Polívkovy kandidátské práce není pouhým překladem staršího textu otiskového v Rozpravách, ale že si vedle něj zachovává plnohodnotné a svěbytné postavení, které současná husitologie nebude moci pomíjet.

Jaroslav Boubín

Zdeněk Boháč, **Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)**, Folia historica Bohemica 7, 1984, s. 7–42.

Dlouholeté tvůrčí úsilí Z. Boháče se vždy vyznačovalo hledáním nových cest poznání, vesměs v těsném dotyku s prameny. Není tomu jinak ani v recenzované studii. Autor přichází s originální myšlenkou využít údajů o patronátních právech a jejich držitelích pro studium rozložení feudální pozemkové držby v předhusitských Čechách. Význam poznání této problematiky je zásadní, ovšem ne menší se zdají být překážky na cestě k němu.

Z. Boháč vychází z vlastní analýzy konfirmačních knih pražského arcibiskupství pro léta 1354–1419. Verifikaci použité metody představuje struktura pozemkové držby Plzeňského kraje, kde jsou k dispozici absolutní počty lokalit patřících jednotlivým privilegovaným vrstvám. Autorem zjištěné procentuální rozložení držitelů patronátních práv se až překvapivě kryje s procentuálním rozložením lokalit v kraji. Z. Boháč dochází k závěru, že konfirmační knihy lze využít „do určité míry i ke zjištění feudální pozemkové držby předhusitských Čech“ (s. 14). Rozborem jednotlivých děkanátů, pro něž jsou zachovány údaje v LC, dochází k souhrnné charakteristice: panovník držel 7 % lokalit, šlechta téměř 61 %, církev přes 28 %, měšťanstvo asi 4 %. Tyto údaje jsou u měšťanů poněkud korigovány v důsledku mobilizace, stírající vlastní přírůstky. U církve považuje Z. Boháč za vhodnější údaje kolem 30 % půdy v předhusitských Čechách. Zajímavé je také tabulkové zpracování počtu patronátů. Z něho autor usuzuje, že kvantita půdy v rukou panstva a předních církevních institucí (pražského arcibiskupství, klášterů, kapitul) se „přilíživě nelíšila“ (s. 21). K tomu jen jednu poznámku: při takovémto srovnání nelze přehlížet faktor koncentrace půdy u většiny církevních institucí, který byl podstatně vyšší než u šlechty, s výjimkou Rožmberků. Závěrem autor vybízí k využití dalších pramenů pro zvládnutí problematiky v celé šíři. Současně naznačuje základní vývojové trendy v držbě půdy po polovině 14. století až do roku 1419.

V mapové příloze jsou přehledně demonstrovány výsledky práce. Nová myšlenka a stručné a jasné zpracování jsou zásadními kladými body studie. Je však nutné upozornit na jednu skutečnost, k níž se autor nevyjádřil, představující fakticky druhý rozměr samotného zpracování. Na jedné straně spolehlivě víme, kolik bylo v předhusitských Čechách farních kostelů, na druhé straně však totéž nemůžeme říci

o počtu lokalit. Logicky vzniká otázka, zda by bylo možné překlenout tuto nepříznivou okolnost právě pomocí metody použité Z. Boháčem. Řečeno jazykem pravděpodobnostní statistiky, představují vsi s farními kostely reprezentativní výběr z hlediska celkového úhrnu vsí. Ke konkretizaci naznačené relace by posloužilo několik sond. Současně by bylo účelné sledovat procentuální shodnost rozložení patronátů a statků ještě alespoň v jedné oblasti. Může totiž být vznesena otázka, nakolik je právě Plzeňský kraj reprezentativní, případně zda se nejedná o náhodnou shodu.

Jaroslav Cechura

Jaroslav Cechura, **Struktura pozemkové držby v západních Čechách na počátku husitské revoluce**, Sborník historický 31, Praha 1985, s. 5–53.

Jako západní Čechy vymezuje autor území někdejšího Plzeňského kraje v pozdním středověku (s nepatrnými odúvodněnými přesahy), jehož hranice lze přesně vytyčit již pro dobu předhusitskou. Na konci druhého desetiletí 15. století zde zjistil na 1450 lokalit, které byly rozděleny mezi jednotlivé vlastníky takto:

Církví patřilo 535 vesnic (36,9 % celkového počtu), o dalších 75 se dělila se šlechtickými držiteli. Největší kláštery (Kladruby, Plasy, Teplá, Chotěšov, Manětín) a pražské arcibiskupství samy vlastnily 440 celých vesnic. Šlo o koncentrované velkostatky, které navíc vytvářely souvislé plochy výlučně církevní půdy. Soustředění církevního majetku v západních Čechách přesáhlo celozemský průměr a Cechura tu pokládá církev za největšího pozemkového vlastníka.

Královská pozemková držba byla soustředěna kolem královských měst a hradů. Obnášela 72 lokalit (5,0 % celkového počtu). Asi polovinu z ní tvořily chodské vesnice kolem Domažlic, Přimdy a Tachova, jež tak vytvářely největší komplex zeměpanské držby v kraji. Královská držba, která byla stabilní už od počátku 14. století, začala kolem poloviny století klesat, a to navzdory založení nových královských hradů (Nečtiny, Rabštejn, Radyně). Cechura to vysvětluje tím, že „některá panství přecházela fakticky do trvalého držení šlechty“ (s. 40). To je ovšem zatím jen domněnka, kterou by snad bylo možné dokázat pečlivým srovnáním berního rejstříku, který mohl vyjadřovat faktický stav, s dvorskými, deskami, které musely vyjadřovat právní stav. Kromě toho shledávám rozpor mezi citovanou formulací a tvrzením v ruském a německého shrnutí (s. 51 a 53).

Královská města vlastnila 28 lokalit (1,9 % celkového počtu). Na prvním místě byly Domažlice s 10 vesnicemi, na druhém Stříbro se 7 vesnicemi, teprve na třetím Plzeň (4 celé vesnice, 3 části). V tomto počtu není zahrnuta individuální držba jednotlivých měšťanů, která však byla pozoruhodná jen u Plzeňských: 11 vsí a 3 tvrze.

Držba šlechty představovala kvantitativně největší komplex v kraji: 775 celých vesnic (56,2 %) a dalších 75 částí dělených s církví. O tyto lokality se dělilo nejméně 400 šlechtických rodin ze západních Čech, ale i některé jiné (Rožmberkové, Rýznburkové). U většiny z nich lze registrovat postupné dělení jejich držav a s tím spojené chudnutí jednotlivých šlechticů. Jen některé rody byly schopny zkoncentrovat svůj majetek v míře, která se ale nedala srovnat s koncentrací a kompaktností církevních majetků. Největší šlechtickou državu v západních Čechách měli Švamberkové, kteří vlastnili 45 vesnic, z toho 27 celých. Předčili také všechny západočeské rody v koncentraci majetku. Nicméně vůbec nejkoncentrovanější šlechtický majetek v kraji představovaly statky jihočeských Rožmberků kolem Strašic a Vildštejna (25 celých vsí).

Uvedené rozdělení majetku se stabilizovalo už kolem roku 1335 a do roku 1419 doznalo jen nepatrné změny. Krátce po výbuchu husitské revoluce proběhla rychlá sekularizace církevního majetku, na které vydělali hlavně Kolovratové a Gutštejnové.

Pečlivě zpracovaná studie přináší vedle zajímavých celkových výsledků i řadu upřesnění a doplňků ryze regionální povahy. Za zmínku stojí autorova nikoli první kritika Emlerovy edice Ein Bernaregister des Pilsener Kreises vom Jahre 1379, Prag 1876, která je v rozporu s poměrně kladným hodnocením, jež podali Z. Hojda – J. Pešek, HG 18, 1979, s. 103–163. Cechura mj. tvrdí, že „na některých místech . . . editor spojil několik neúplných zápisů a vytvořil tak vlastně údaje nové, jež . . . ne-

mají nic společného se zápisy v originále" (s. 31). Vadou, která asi vznikla při konečném přepisování autorova rukopisu do tisku, je poměrně velké množství neopravených chyb, ojediněle vedoucích až ke komolení jmen autorů (K. Dolista, J. Emler, E. Kubů, E. Maur, J. V. Šimák) či názvů lokalit (Doudlevice).

Ivan Martinovský

Zdeňka Hledíková, **Ke studiu a možnostem využití patronátních práv v předhusitských Čechách**, *Folia historica Bohemica* 7, 1984, s. 43–99.

Komplexní zpracování neobyčejně významného pramenného celku, jakým bezsporně LC jsou, je práce důležitá, aktuální i záslužná. Autorka v tomto příspěvku přináší dílčí závěry získané na teritoriu 12 děkanátů západních a jihozápadních Čech. Přínosná je také skutečnost, že se na zpracování podílel i seminář Z. Hledíkové na katedře PVH FF UK, byť relativně krátkou dobu.

Studie je členěna na dvě části: první sleduje držitele patronátů, druhá rovinu kléru. Kvalitativně novým přístupem, a to nejen ke zpracování pramene, ale i v širším smyslu, je skutečnost, že Z. Hledíková záměrně upouští od členění šlechty na vyšší a nižší (okolnosti s. 53–54). Obecně vzato by tento postup mohl mít obecnější význam. Snad by dokonce mohl tvořit základ pro kvalitativně nové zpracování této problematiky než je ono klasické „topicky“ genealogické, jež dnes představuje v jistém ohledu spíše brzdu reálného poznání uvedeného tématu. Souhrn úvodní části (s. 61sq.), přestože je vědomě koncipován jako dílčí, přináší řadu konkrétních faktů. Není zanedbatelné, že autorka navrhuje na daném stupni poznání pramene (či sondy) upustit od sledování vybavenosti farních kostelů, kterou odrážejí registra papežských desátků. To je také nový příspěvek ke zpracovávané problematice, stejně jako poznámky k úplnosti zápisů v LC. Druhá část (s. 70sq.) je sice poněkud stručnější, i tak však nastiňuje poznávací hodnotu pramene.

Obě části výmluvně ukazují, kolik bude třeba práce k tomu, aby pramen, vytištěný heroickým edičním úsilím Josefa Emlera před více než 100 lety, byl vlastně podruhé zpřístupněn. Závěr, jímž autorka končí dílčí sondu do LC, rozhodně není – právě tak jako celé zpracování – „problematičtější“, jak sama uvádí. Akcentovaná skutečnost, že LC představují pro „předhusitskou dobu prvořadý prosopografický pramen“ (s. 81), by měla vejít v širší povědomí.

Jaroslav Čechura

Zdeňka Hledíková, **Řád křižovníků s červeným srdcem ve středověku**, *Sborník prací východočeských archivů V*, 1984, s. 209–235.

Tento mužský řád augustiánské řehole, v české literatuře pod vlivem Hájkovým nejčastěji a ne zcela přesně označovaný jako cyriáci, patřil ve středověku mezi nejméně rozšířené řehole. Měl své domy v Římě, v Čechách, Polsku, na Litvě a podle Kaspara Elma, 1980, též v německém Hessensku, Anglii a Španělsku. Celkový počet jeho členů byl 90 v roce 1373. Malému rozšíření řádu je úměrný i chatrný stav našich znalostí o něm, způsobený především zánikem středověkého řádového archivu a jednotlivých domů. I u větší části historiků se omezuje na slovníková hesla, jež jsou ponejvíce založena na pololegendárních vyprávěních barokní literatury. Tím záslužnější je shrnující práce Zdeňky Hledíkové, pečlivě rekonstruující středověkou historii řádu na základě především českých pramenů. Ty nebyly zvoleny náhodou či jen z nouze: Už půl roku po konstituování řádu v Římě (zakládací význam tu má ochranné privilegium papeže Alexandra IV. z dubna 1256) vzniká konvent sv. Kříže v Praze, k němuž do roku 1295 (další ochranné privilegium Bonifáce VII.) přibýly konventy v Pardubicích, Klášterci nad Orlicí a dva v Polsku (Krakov, Libichová). Po zániku hlavního řádového konventu v Římě na počátku 14. století stal se před rokem 1340 centrem řádu a sídlem generálního převora pražský konvent sv. Kříže. Další klášter řádu vznikl 1349 v Benátkách nad Jizerou.

Všechny klášterní kostely s výjimkou krakovského byly zároveň farní. Vedle toho spravoval řád ještě šest dalších farních kostelů v pražské diecézi. Při jednom z nich, v Solnici, byl roku 1409 založen další malý klášter, doba jeho trvání je však sporná.

Náporu husitské revoluce neodolal žádný klášter řádu v Čechách. Pražský dům zanikl 1419, ostatní roku 1421. Kanovníci východočeských domů našli útočiště v Polsku, především v Krakově, pražští členové řádu se jednotlivě objevují v Žitavě v sousedství pražské metropolitní kapituly a arcibiskupské kanceláře. (Elm se však domnívá, že se uchýlili do Řezna). Pravděpodobně s kapitulou a kanceláří se také do Prahy vrátili a pokusili se o obnovu svého kláštera. Pro neshody s Jiřím z Poděbrad museli před rokem 1470 znovu odejít, tentokrát definitivně. Novým centrem řádu se stal krakovský konvent sv. Marka a zemí jeho nového rozvoje Litva, kde předtím existovaly v iniciativy Vladislava Jagella dva řádové domy už od roku 1391.

Cenným dodatkem práce Hledíkové je seznam generálních převorů řádu z doby před 1260–1470 a kritické upozornění na literaturu a edice k tématu vyšlé po roce 1980, zejména dvě práce zmíněného Kaspara Elma. Mezi napsáním autorčiny statě a jejím vydáním totiž uplynulo 10 let, což i na naše poměry je opravdu dost.

Ivan Martinovský

Rostislav Nový, **Urbář encovanského statku chotěšovského kláštera (Poznámky k chotěšovskému urbáři z r. 1367)**, *Litoměřicko* 17–20, 1981–1984, s. 71–77.

Autor se po čase vrací k jednomu ze svých základních témat. Mohlo by se skoro automaticky předpokládat, že faktografická kostra mikroanalytického zpracování nevelkého panství (7 lokalit) od 13. do 16. století bude po stránce heuristické bezpečnou podmínkou a základem, z něhož se vše ostatní odvíjí. Leč není tomu tak.

Hovoří-li se o zástavě statku z roku 1399, není zanedbatelná její skutečná délka. Autor uvádí, že panství bylo „poměrně brzy vyplaceno“ (s. 73) a bezprostředně navazuje jeho vývojem v husitské revoluci a v dalších letech. Řeč pramenů je jasná. Zástavní listina nese datum 23. 4. 1399, výplatní je z 16. 10. 1399 – jde tedy o „trvání“ zástavy necelých 6 měsíců . . .

Obsahová stránka příspěvku sleduje pochopitelně genezi panství a jeho peripetie ve 14.–16. století. Vzbuzuje určité otázky. Za klíčovou pokládám ekonomickou charakteristiku velkostatku od třetí čtvrtiny 14. století. Podle R. Nového procházel stagnací, přerůstající ve vleklou krizi. Přitom Encovany „sdílely mnohem razantněji osudy ústřední domény“ (s. 73). Jak se uvedené například srovnává se skutečností, že panství spravovali proboštovi příbuzní? To je první rozpor. Druhým se vracíme zpět k faktografické bázi. Nelze totiž přehlédnout, že kromě zmíněné epizody se zástavou Encovan není pro období 1375–1419 dochován žádný dokument o cizení byť jediného lánů klášterní půdy. Přitom frekvence diplomatického materiálu je značně vysoká. Kde jsou tedy základy pro uvedenou charakteristiku velkostatku?

Urbář panství považuje R. Nový za samostatný. Nemůže být opisem předhusitského textu; vznikl mezi léty 1510–43–63, pravděpodobně kolem roku 1516. Uvedená data jsou dána mezníky ve vývoji encovanského statku. Je zajímavé, že pro období, kdy se klášterní písemnosti dají měřit takřkajíc na běžné metry, není užit diplomatický rozbor. Zde by bylo patrně účelné doplnit, jaká jsou vlastně autorova kritéria pro aplikaci diplomatické metody při studiu středověkých urbářů.

Jaké uvádí R. Nový důvody pro pozdní vznik urbáře? V podstatě strukturu feudální renty a poddanské poměry. Tato charakteristika, není-li patřičně zdůvodněna, je ovšem jen diskusní povahy. Je to pouhé konstatování. To jasně vyniká, provedeme-li srovnání s jednotlivými vývojovými typy renty, samozřejmě počínaje robotní formou. Vždyť kolik najdeme v celé Emlerově edici takových vsí, jako Trnová a Encovany (DRC, s. 45–46), kde je ještě převážná část pluziny „robotní bez úroků a jiných poplatků“! A přidejme k tomu zjištění A. Míky (Poddaný lid, s. 247), který uvádí, že nenalezl v pohusitských Čechách „vesnici, kde by osedlí trvale odváděli pouze naturální dávky a robotovali, aniž platili také v penězích“. Na základě těchto faktů není pochybnosti, že urbář encovanského statku, zachovaný v pozdním opise a česky, vznikl v předhusitském období, patrně ve stejné době jako latinsky dochovaná část urbáře chotěšovského kláštera z roku 1367. Přirozeně to nevyklučuje, že např. jména držitelů statků se mohla v jednotlivostech pozměnit.

Jaroslav Čechura

Jaroslav Čechura, **Liber antiquus kláštera v Plasech z let 1339–1441**, ČNM, řada historická, 153, 1984, s. 166–179.

Tilia Plassensis, barokní kronika cisterciáckého kláštera v Plasech, byla dosud známa z oseckého rukopisu (nyní SOA Litoměřice, ŘC Osek, sign. B IV 2) z roku 1729. Za jejího autora je považován Mořic Vogt. Stranou zájmu zůstal muzejní rukopis KNM VI C 1 dovedený do roku 1723. Pochází z pera Jana Michala Pelikána, kterého Čechura pokládá za vlastního autora díla.

V Tiliu Plassensis je dochováno téměř 40 přímých výpisů z Liber antiquus kláštera, dnes již nedochovaného rukopisu, který získal klášter roku 1623 rozhodnutím Ferdinanda II. spolu se zámek Kaceřov a řadou vsí. Mají formu regestů přepsaných Pelikánem do Tiliae a převážně jím také přímo vytvořených. Obsahově jde prakticky napořád o pronájem klášterních nemovitostí jeho poddaným, ať jednotlivým osobám anebo obyvatelům celých vesnic (incolis loci).

Malá vypovídací schopnost regestů znemožňuje přesně stanovit diplomatickou formu zápisů obsažených v Liber antiquus. Z počátku se však asi jednalo o zápisy totožné s listinným pořízením, přičemž zápisy v Liber byly náhradou listin. Od 60. let 14. století začaly být na pronájmy vydávány listiny, nadále však byly souběžně pořizovány záznamy do knihy.

Vklady v Liber antiquus pokládá Čechura za „vývojově směřující k pozemkové knize“ (s. 175–176). Jsou starší než zápisy v rukopise kláštera v Ostrově, patřící v literatuře za nejstarší českou pozemkovou knihu, vedenou od roku 1390. Čechura též upozorňuje, že na rozdíl od ostrovských zápisů, které evidují pouze část klášterních statků, plaské zápisy se týkají celého území koncentrovaného klášterního velko statku, a to výlučně ve vztahu ke klášterním poddaným.

Liber antiquus a jeho hospodářská funkce nepřímo dokazuje absenci klášterního urbáře v době kolem roku 1420. Pokud v Plasech urbář vůbec existoval, přestal plnit svou úlohu již kolem roku 1339. Liber antiquus byl tedy dlouho před rokem 1420 jedinou úřední knihou kláštera. Jednodušost a nevyspělost správní agendy kláštera v době předhusitské, kterou autor nepokládá jen za plaské specifikum, to potvrzuje.

Ivan Martinovský

Rudolf Procházka – Ludmila Sulitková, **Uherské Hradiště ve 13.–15. století. Sociálně-ekonomická struktura, topografie**, Uherské Hradiště 1984, Slováké muzeum, 82 s., 20 obr. příloh.

Rychle se množící dějiny moravských měst a městeček přinášejí množství nových informací a podnětů k srovnávacímu studiu i pro historiky českých středověkých měst. Příkladem Uherské Hradiště bylo poddanským městem o rozloze přibližně stejně velké jako Sezimovo Ústí. Bohatství dochovaných pramenů umožnilo autorům podrobně zkoumat založení, výstavbu i topografii města, jeho výrobu i obchod, majetkovou diferenciaci i strukturu a v neposlední řadě též složení městských rad a vývoj vlády ve městě od počátku 13. do počátku 16. století. Poučný mimo jiné je výklad odlišující areální číňi placenou klášterní vrchnosti a dávky městské sbírky. V Čechách, pokud je mi známo, až na jeden zlomek nejsou k dispozici rejstříky mostního ospu, které v případě Olomouce, Opavy i Uherského Hradiště umožňují poměrně spolehlivě vymezit okruhy místních trhů. Podle hradištského rejstříku z roku 1362 zahrnoval městský tržní region 67 vsí o přibližné rozloze 400 km². Počet vesnic se až do konce 15. století příliš nezměnil, teprve v následujícím období poněkud poklesl odpadnutím některých vsí na jižním a jihovýchodním okraji tržního okruhu (51 vsí v roce 1678). Účastenství na správě města bylo v předhusitském období značně široké, neboť celá jedna pětina plnoprávných měšťanů střídavě zasedala v radě. Velkou obměnu rady v počtu 7 až 11 osob lze doložit i v letech 1460–1464, což je pro česká města polipanského období značně atypické. Úzká spolupráce archeologa i historičky se v této přínosné publikaci projevuje na mnoha místech a znovu tak upozorňuje na opomíjené možnosti interdisciplinárního výzkumu.

F. Š.

Pavel Šebesta – František Kubů, **Politické a ekonomické vztahy města Chebu a okolní šlechty**, Archeologica historica 10, 1985, s. 163–174.

Kolem roku 1300 započalo město Cheb mocenský zápas s vrstvou původně nesvobodných úředníků a bojovníků (ministeriálové), kteří zuby nehty bránili svou nadvládu v oblasti z doby štaufské dynastie. Do roku 1358 se chebský patriciát postupně zmocnil více než třiceti opevněných sídel okolních feudálů. Nebylo-li vyhnutí, město sáhlo ke zbrani. Vždy, pokud je známo, úspěšně, neboť ministeriálové nebyli sto vzdorovat silicímú tlaku města, jež obratně využívalo přízné lucemburských panovníků a jež v případě potřeby vytvářelo koalice s městy i šlechtou z Chebska, Loketska a Vogtlandu. Někteří držitelé menších opevněných sídel odprodali své statky městu či jeho patriciům, řadu dalších pevností Cheb zneškodnil tím, že přispěl k rozparcelování příslušných k nim pozemků mezi sedláky (!) po vymření nebo odchodu původních majitelů. Konečně třetí formou bylo získání přímé kontroly nad ministeriálními hrady, jak tomu příkladně bylo v případě hradu Seeburgu (Ostroh) roku 1349, kdy Karel IV. chebským povolil dosazovat zde vlastního purkrabího. Přestože v druhé polovině 14. století město již monopolně ovládalo celou přílehlou oblast, takže autoři právem mluví o faktické konstituci „chebského státu“, řada šlechticů se čas od času proti tomuto stavu bouřila. Konflikty, které z toho vznikaly, mívaly někdy širší politický kontext, ať už šlo o napjaté vztahy s norimberskými purkrabími, ať už o Jednotu říšských feudálů a měst ustanovenou roku 1412 za přímé účasti Václava IV. k likvidaci hradů loupeživých válečníků. Bezmála ve všech případech město sledovalo i vlastní hospodářské zájmy, a to jak v rámci hradeb, tak i v přílehlém regionu. Husitské války mocenský vzrůst města ještě posílily. Vrcholného úspěchu chebská diplomacie dosáhla roku 1429, kdy král Zikmund Chebu postoupil úřad „zemského“ správce a spolu s ním i správu tamějšího hradu. Jako pevná součást protirevolučního bloku tak město korunovalo svůj dlouhodobý zápas s okolními feudály a natolik upevnilo svůj mocenský potenciál, že se roku 1452 mohlo pustit do vítězné války s mocným pánem Jindřichem z Plavna. Autoři, kteří své vývody dokládají písemnými i archeologickými prameny, považují chebský městský stát s jeho progresivní orientací na obchodní a řemeslné podnikání za cizorodý element ve feudálním prostředí a v podmínkách středověkých Čech pak za „ojedinělou kuriozitu“. Závěrečné shrnutí této mimořádně významné studie se mi jeví poněkud uspěchané. Jisté rysy hospodářsko-mocenské strategie lze v předhusitském období shledat minimálně v případě Starého Města pražského, nemluvě pak o husitském věku, v němž nejen Praha, ale i Tábor a některá další města via facti dospěly k dočasné autonomii městských státeků. Časový předstih i nezakryté formy třídního boje jsou ovšem v případě Chebu mimo diskusi. Kuriozitou svého druhu byla spíše skutečnost, že Cheb korunoval své úsilí v boji s okolními feudály právě v letech husitské revoluce a že celý tento dlouhodobý mocensko-třídní zápas probíhal otevřeně, bez záštity reformní či jiné ideologie. Badatelé, kteří zkoumají třídní složky a zápasy v rámci revolučního husitství, mají znovu o čem přemýšlet.

F. Š.

Helena Ševčíková – Bohdan Zilynskyj, **Seznam rychtářů Nového Města pražského z let 1377–1528**, Documenta Pragensia V/2, 1985, s. 192–213.

V již pátém svazku sborníku Documenta Pragensia, jehož druhým dílem uctili zaměstnanci Archivu hlavního města Prahy šedesátiny bývalého ředitele Františka Holce, vyšel i soupis novoměstských rychtářů z období let 1377–1518. Mezní data nebyla zvolena náhodně, neboť zahrnují čas mezi dvěma většími pokusy o spojení Starého a Nového Města pražského. Proti staršímu přehledu, který otiskl na stránkách Dějepisů města Prahy Václav Vladivoj Tomek, je nově předložený seznam nepochybně bohatší. Ačkoliv autor Dějepisů města Prahy bohužel neuvedl, z jakých materiálů čerpal, čehož litujeme zvláště poté, co část městských knih v květnu 1945 shořela, je jasné, že rozdíl byl způsoben odlišnou pramenovou základnou. Ševčíková a Zilynskyj se opřeli především o soudní trhové knihy Nového Města pražského z let 1377–1408 (jejich rozbor byl úkolem diplomové práce, již uvedená badatelka napsala ještě pod dívčím jménem Korbelová) a knihy křaftů téhož města z let 1436–1518, které zůstaly stranou Tomkovy pozornosti. Výsledkem je

nejen cenný soupis novoměstských rychtářů, nevykazující větší mezery, ale i přehled rychtářů zastávajících konšelský úřad. Důležité je též zjištění, že v předhusitské době býval rychtář v případě svého zaneprázdnění zastupován ve výkonu úřadu podrychtářem, jehož funkce po husitské revoluci mizí. Místo něho se v pramenech objevují občasné zmínky o rychtářově písaři. Materiálová stať si nekladla za cíl objasnit širší historické problémy, nicméně již dnes je zřejmé, že se stane nezbytnou pomůckou při studiu správních dějin i vnitřního politického vývoje Nového Města pražského v bouřlivých předrevolučních, revolučních a porevolučních časech, v nichž Praha hrála tak důležitou úlohu.

Petr Čornej

KAREL IV. A VÁCLAV IV. OČIMA STALETÍ

Karolus Quartus. Piae memoriae fundatoris sui Universitas Carolina D. D. D. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV. k uctění památky svého zakladatele vydala Univerzita Karlova. Uspořádal Václav Vaněček, Praha 1984, Univerzita Karlova, 509 s., 135 obr. příloh.

Obsáhlý sborník Karolus Quartus vznikl péčí Univerzity Karlovy při příležitosti 600. výročí úmrtí krále a císaře Karla IV. S určitým zpožděním dostáváme do ruky reprezentativní, pečlivě vybavenou publikaci, obsahující tematicky široký výběr článků, provázený četným obrazovým materiálem.

Volné soubory tematicky příbuzných statí zahajují příspěvky obecně historické, které – po úvodním slovu rektora Univerzity Karlovy Zdeňka Češky (s. 9–13) – otevírá Jiří Spěvák článek Politický profil Karlovy osobnosti a ideové kořeny jeho budovatelského díla (s. 17–35). Autor v něm shrnuje některé své poznatky a názory, podrobně rozvinuté v následné karlovske monografii. Ideový základ Karlovy politické koncepce vidí v jeho voluntaristickém subjektivismu, kladoucím důraz na heroické postavení panovníka, vládnoucího z milosti boží, v praxi umocněný schopností střízlivé orientace v evropské politické situaci. Z těchto pozic autor hodnotí i Karlův vztah ke kurii, který srovnává s obdobným postupem francouzských králů vůči papežům a zdůrazňuje taktickou stránku Karlovy politiky vůči církvi. Moc českého krále a římského císaře tvořila v Karlově politické koncepci nedílnou jednotu a tomuto novému pojetí funkce českého státu jako jádra moci krále obojího trůnu sloužilo i v Čechách zdůrazňované navázání na domácí tradice a jejich spojení s kultem Karla Velikého. Dále autor zdůrazňuje, že „Karel nebyl a nikdy nechtěl být „německým“ císařem, ale vždy a výlučně jen císařem římským, v plném, universalistickém obsahu významu tohoto pojmu“. Letmo se dotýká též Karlova vztahu ke šlechtě, kulturní program chápe jako zdroj a nástroj politické povahy. V závěru pak postihl císařovy povahové vlastnosti, v nichž mu pozitivní převažují.

Velmi zajímavý a v mnohém objevný je pohled Rostislava Nového na hospodářství a sociální poměry doby Karla IV. (s. 39–74), v nichž jsou skryty rozpory, vrcholící v husitství. Východisko autorova výkladu tvoří rozbor společenské skladby českého státu 13. století a jeho ekonomického potenciálu. Kulminací bod předchozí extenzivně vzestupné fáze se přibližně kryje s nástupem Karla IV. na trůn, zatímco pak se stále zřetelněji projevují zárodky počínající deprese. Karlova snaha o vybudování relativně autonomního zeměpanského mocenského aparátu, výrazná do poloviny 50. let, nebyla dílem „obnovy“, návratu k přemyslovské tradici, jak bývá uváděno, ale představovala budování nového typu vlády, zavádění principů protoabsolutistického monarchistického systému. Jeho realizace znamenala panovníkův odklon od šlechty a naopak hledání opory v církvi a patriciátu (resp. ve městech), tj. ve složkách, které se snažil včlenit do své nové monarchistické koncepce. Z tohoto hlediska nebyla Karlova politika česká a říšská jednotná. Zatímco v rámci České koruny se snažil o výrazně centralizační politiku, v říši Zlatou bulou z roku 1356 vlastně upevnil federativní princip spojení značně samostatných celků. Českému království bylo zaručeno výjimečné postavení centra imperia, ale i zdroje finančních prostředků. Ekonomické možnosti českých zemí však neodpovídaly Karlo-

vým nárokům – od počátku 14. století se zde projevovala latentní agrární krize, města se nevymanila z rámce cechovní organizační uzavřenosti, nepřekročila hranice místních a městských trhů, měšťanstvo se feudalizovalo. Přes Karlovy snahy v nich nedošlo k progresivnímu rozvoji výrobních sil. Karlova revindikační politika postavila hráz dosud se rozrůstajícímu církevnímu a šlechtickému feudálnímu velkostatku. Praktické znemožnění zvyšovat feudální rentu extenzivně, vedl na jedné straně vrchnosti k intenzivnějšímu rentovému hospodaření, na druhé straně však zvyšoval rozpory uvnitř feudální třídy, když církve, nedrobící svůj majetek, držela 1/3 až 1/2 veškeré půdy v zemi. Rozšíření peněžní feudální renty přispělo k majetkové diferenciaci venkovského obyvatelstva a k uvolnění pracovních sil pro město. Narůstající společenská krize se primárně projevila v sociální sféře a našla svůj výraz v různých herezích, reformních prouděch a postupně se spojovala v kritiku církve. Karlův pokus o vytvoření protoabsolutistického modelu neměl tedy v Čechách reálný základ, musel nutně ztroskotat a jen zrychlil narůstající krizi.

Obsáhlý přehled vývoje královské historiografie podává Josef Petráň, který sleduje vývoj názorů na Karla IV. a jeho politicko-kulturní koncepci od dob císařových současníků až do 70. let našeho století (s. 77–104). Všimá si především rozporného hodnocení císařovy církevní politiky a jeho vztahu k Českému království a k říši v dílech českých a německých historiků, častěji se názorově sjednocujících až do konce 19. století na základech objektivistického přístupu k dějinné skutečnosti, oproštěné od nacionalisticky vyhrcované předpojatosti. Nicméně Karlova doba poskytuje stále dost možností studia a na ucelené zhodnocení stále ještě čeká.

Zákonodárné činnosti Karla IV. v českém státě se věnuje Václav Vaněček (s. 107–124), který rozebírá nečetná císařova ustanovení z oblasti *leges generales* i drobná právní ustanovení, shrnutá pod pojmem *leges speciales*. Podrobněji se zabývá neuskutečněným zemským zákoníkem zvaným *Majestas Carolina*, jímž Karel – podle avignonského a francouzského vzoru – směřoval k posílení královské moci a k omezení vrchnostenské jurisdikce. Sociální rozpory v českém státě, jichž si byl Karel vědom, nemohlo však jeho zákonodárství změnit, spíše jen urychlilo narůstající konflikt. Podle autorova názoru, i když se právní podniky Karla IV. v českém prostředí neujaly, zůstaly trvalým dokladem Karlových raně humanistických společensko-reformátorských tendencí, jejichž dědictví se ozvalo v husitské revoluci. Na předešlou stať nepřímo navazuje Jiří Kejř úvahou o právní vzdělanosti v Čechách v době Karlově (s. 127–134). Císařovou péčí o právní vzdělání odvozuje z jeho reálně viděných potřeb států a zahraniční politiky. Odrazila se v jeho právních ustanoveních, v růstu počtu právně vzdělaných odborníků v Karlově dvorském okruhu i v pozornosti věnované obsazování právnických profesur na pražské univerzitě. Vyučováno zde bylo především kanonické právo, v menším rozsahu právo římské, větší zájem je patrný o domácí právní kulturu. Vzhledem k tomu, že absolventi pražské univerzity se zajímali především o právní praxi, přispěli tak pozitivně k formování domácího práva a právního myšlení. Avšak teprve dosud neexistující soustavné dějiny právnické fakulty by mohly uspokojivě zhodnotit její činnost a význam.

Věcně a střízlivě pojednává Zdeňka Hledíková o vztahu Karla IV. k církvi (s. 137–155). V zásadě hájí jeho neodvislost na papeži, upozorňuje na císařův zájem o obsazování důležitých církevních úřadů v zemi. Dokazuje, že ani Karlova podpora církevních institucí nebyla nijak hýřivá, že nové fundace mu byly především nástrojem k dosažení politickomocenských cílů či snah po oslavě dynastie. V Karlově intenzivním sbírání relikvií není třeba vidět výraz přemrštěné zbožnosti, ale též snahu o zvýšení přitažlivosti Prahy jako poutního místa, což odpovídalo Karlově představě o centru říše. Přirozený byl i jeho odpor k herezi, v žádném případě se však neuzavíral před reformními hlasy. Karel IV. nebyl tedy králem „dvojí tváře“, jeho realistický vztah k církvi vyrůstal z vysokého mínění o postavení panovníka, určeného k svému poslání bohem a uskutečňujícího své vladařské poslání „dobré“ vlády. Jaroslav Eršil se vrací k národnostním aspektům Karlovy beneficiální politiky (s. 173–182) a zabývá se především otázkou národnostního složení duchovenstva, které bylo materiálně zajištěno v Českém království. Vychází z posouzení situace za Jana Lucemburského, kdy avignonský systém rezervací a provizí jako formy odměny kuriálních úředníků vedl k ovládnutí nejvýnosnějších beneficií v Čechách cizími preláty. I Karel užíval praktik beneficiální politiky a jejich prostřed-

nictvím odměňoval své úředníky, diplomaty a oblíbence. Jeho žádosti papeži se však od druhé poloviny 14. století stále více týkají domácích kleriků a celkově klesá počet beneficí v rukou pretendentů kurie, i když Karel nebyl v tomto směru vždy úspěšný.

Anna Skýbová sleduje vývoj otázky nástupnické posloupnosti na českém trůně v lucemburském rodě v Karlových ustanoveních z let 1348–1356 (s. 159–169). Možnost nástupnictví v ženské linii, objevující se v Karlově potvrzení Zlaté buly sicilské roku 1348, záhy ustupuje ve výlučný prospěch mužských příslušníků rodu, s rozšířením dědických nároků na moravskou větev (poprvé roku 1349, po zakolísání v roce 1351 trvale roku 1355). K danému rozhodnutí byl snad Karel inspirován francouzským příkladem z roku 1315, přispět k němu mohly i události stoleté války. Přesně formulované dědické ustanovení měla evidentně zamezit nebezpečí růstu šlechtické moci v případech nástupnických nejasností. Vyslovení souhlasu ze strany šlechty s těmito ustanoveními, jež v podstatě znamenala částečné omezení jejího volebního práva, klade autorka do souvislosti s odvoláním Majestatis Carolinae, jímž naopak Karel vyhověl šlechtě. I tento kompromis by odpovídal Karlově ústřední snaze o posílení lucemburské moci, jejíž základ viděl v Českém království.

Přínosná úvaha Jaroslava Kudrny Francie jako vzor Karlovy vnitřní politiky? (s. 185–192) je pojata z širokého spektra posouzení vývoje francouzského království k centralizované monarchii Filipa IV. Na Karla zřejmě zapůsobil francouzský systém trvalých institucí a vnitřní mír, což se odrazilo i v jeho snahách o posílení královské moci a vytvoření její pevnější finanční základny. Francie však prošla k danému stavu několik desítek let trvajícím vývojem, během něhož státní moc pronikla do mocenské sféry feudálních světských i církevních a kdy protipólem šlechty se v blízkosti krále stala města. Karlovi se celkem zdařila správní reforma – v paňovnické radě a komorní správě nahradil velké feudály duchovními a lidmi s obzvláště bezvýhradně oddanými. Nuceným odvoláním Majestatis Carolinae zůstala však nedotčena pravomoc pozemkové vrchnosti, Karlovi se nepodařilo ani podrobit církev státu a chybělo mu spojení s městy. Proto opatření jeho vnitřní politiky, mající blíže k postupu Filipa I. než Filipa IV., neměla a ani mít nemohla charakter trvalosti.

Vztah Karla IV. k Polsku hodnotí Jaromír Mikulka (s. 195–201) jako dynamicky se vyvíjející poměr, v němž z Karlovy strany chybí výraznější agresivní tendence. Jeho určujícím zájmem – již od dob makrabských – bylo připojení celého Slezska, na něž byl Kazimír nucen skutečně posléze rezignovat. Nespokojenost a obavy polské strany se odrazily v opakovaných nicméně krátkodobých nepřátelstvích, nebezpečně vrcholících na počátku 70. let. Sňatkovým projektem lucembursko-anjouovským a s ním související polskou otázkou se autor blíže nezabývá. Na závěr připojuje odmítavý rozbor teorie o slovanských aspektech Karlovy východní politiky. Karlův postoj k obraně Balkánu proti osmanským Turkům se snaží zrekonstruovat Věra a Miroslav Hrochovi (s. 205–214). Sledují jednak styky se srbským králem Štěpánem Dušanem, známé z Karlova listu z roku 1355 a s byzantským císařem Janem V. Palaiologem, které zřejmě souvisely s Janovou chrystobulou z prosince 1355. Určitý Karlův zájem o Balkán se projevil i v době příprav křižáckých výprav kyperského krále Petra I. a pak Amadea VI. Savojského, byť zůstal omezen víceméně na podporu císařské autority a snad i na finanční pomoc. Oba typy kontaktů můžeme zařadit do roviny náznaků a podle autorů jsou pro nás především dokladem Karlovy dobré informovanosti o vývoji jihovýchodní a východní Evropy, stejně jako i dokladem jeho vědomí o slovanské sounáležitosti s balkánskými Slovany.

Založením pražské univerzity a zajištěním jejího dalšího rozvoje za Karlovy vlády se zabývá Miloslava Melanová-Kubová (s. 217–230). V první části svého příspěvku si všímá vlastního zakládacího aktu a porovnává ho s ostatními univerzitními zakladatelskými činy Karla jako římského císaře. Důvody vydání předcházejícího souhlasu Klimenta VI. se zřízením studia generale v Praze spatřuje v Karlově snaze vyhnout se případným námitkám šlechty (znal zřejmě nezdar Václava II.) a ve skutečnosti, že univerzitu založení ze strany císaře byla do té doby neobvyklá a že k ní Karel přistoupil teprve po pražském založení. V dalších oddílech své práce sleduje autorka hmotné zajištění pražského vysokého učení a jeho stránku organizační, v níž jsou patrné vlivy Bologně (převládaly na právnícké fa-

kultě po jejím osamostatnění v roce 1372) i vlivy Paříže ke které inklinovaly zbývající tři fakulty pražské univerzity.

Ludvík Svoboda vychází ve svém příspěvku Raný humanismus doby Karlovy (s. 233–245) z pojednání E. Wintera, který považuje postavení Čech v dějinách evropského myšlení 14. století za klíčové. Při celkovém posouzení myšlenkového kvasu lucemburských Čech nelze sice hovořit o bezprostředním a plném přejímání raného humanismu italského, nicméně myšlenky „devotio moderna“ a „via moderna“ k nám pronikaly. Svěbytný český raný humanismus vyrůstal z protohumanismu některých řádů, zvláště augustiniánského, u nás preferovaného již Janem z Dražic a posléze i Karlem, určitý vliv, byť jen na úzkou vrstvu vzdělanců, měly i styky s italskými humanisty. Nové myšlenky našly svůj výraz nejen ve vzdělanec-ských kruzích dvora a univerzity, ale i ve vzniku reformního okruhu a v literatuře, vrcholící v tomto směru Oračem z Čech a Tkadlečkem. Doba Karla IV. se v naznačeném vývoji jeví jako období přechodné, kde se střetávají jednotlivé tendence a rozpory a kdy u nás rozhodující místo zaujímal harmonizačně laděný augustiniá-nismus. Autoři Vilém Herold, Zdeněk Horský a Milan Mráz se zaměřili na posouzení filozofie a přírodních věd v době Karlově (s. 249–270). Po přehledu filozofických směrů 14. století se věnují pěstování této disciplíny na pražské univerzitě, kde měl pro rozvoj studia přírodních věd prvořadý význam burdianismus, neméně důležitý byl však i současně rozvíjený realismus. Přírodní vědy našly své místo též na Karlově dvoře – prokazatelný je císařův zájem o astronomii, své místo zde měla i matematika, v níž se prosadilo užívání arabských číslic. Prakticky se současné pojetí kosmologie promítlo do symboliky Karlových architektonických projektů. Na univerzitě musel být znám a rozvíjen i nejvýznamnější problém doby – úsilí o matematické vyjádření pohybu těles (např. pražský spis Jana de Hollandria De motu). Činnost lékařské fakulty nebyla naproti tomu příliš rozsáhlá, což se však nevymykalo stavu na ostatních univerzitách (lze snad jen připomenout, že i zachované lékařské rukopisy dosud čekají na své zhodnocení). Závěr pojednání tvoří pohled na počátky využívání odborných znalostí ve výrobní praxi (hutnictví, hodinářství, chemie ve výrobě skla, mýdla apod.) K problematice přírodních věd v Čechách doby Karlovy (s. 273–287) Barbara Krzemieńska poznamenává, že naše vědomosti o skutečném stavu a úrovni vědy v Čechách ve 14. století jsou naprosto nedostačující a vedou nás zřejmě k jejímu podcenění. Ve svém příspěvku podává přehled myšlenkových proudů, které mohly zasáhnout pražskou univerzitu, ale o jejichž vlivu na pražské vzdělance se dovidáme jen zprostředkovaně, konkrétně přes Krakov, kam se nejvýznamnější učení „nové fyziky“ Jana Buridana dostalo z Prahy.

Anežka Vidmanová se zabývá světskou latinskou literaturou Karlovy doby (s. 291–303), která dosud není uspokojivě prozkoumána a lze proto podat jen její obrysový přehled. Vedle vlastní literární produkce pojednává též o zvláštním, pro svou dobu typickém, literárním druhu – komentářích. Značnou pozornost věnuje „nejpozoruhodnějšímu česko-latinskému autorovi“, Bartoloměji z Chlumce, zvanému Klaret. Vysoce hodnotí jeho literárně didaktickou tvorbu především pro její dlouhodobou praktickou hodnotu. Příznivé předpoklady pro další rozvoj měl ve 14. stol. i český spisovný jazyk, jemuž se věnuje Emanuel Michálek (s. 307–318). Sleduje vývoj slovní zásoby na lexiku jednotlivých literárních žánrů a na Klaretově slovníkářském díle. Obecně se dá hovořit o tendenci nahrazovat latinské ekvivalenty českými a naopak ponechávat či přizpůsobovat výrazy německé. Rozvoj spisovné češtiny se projevil i ve větné výstavbě. Proměny české literatury v rozmezí 40. let do konce 14. století Josef Hrabák (s. 321–330). Konstatuje její obohacení z hlediska žánrového, kdy vedle tradiční duchovní i světské epiky vzniká umělecká próza a odborná literatura, rozvíjí se drama a tzv. poezie útočná (tímto termínem autor nahrazuje vžitý pojem satira). Proměňuje se i literární hrдина, aktivnější úlohu v ději nabývají ženy, objevuje se nová forma bezrozměrného verše, užívaného i ve století následujícím. Vedle literatury novátorského typu, směřujícího až k prvkvé renesančním (Tkadleček) se objevují i díla retardáčního charakteru (Smil Flaška z Pardubic, Svár vody s vínem, Podkoní a žák, který ale v sobě zahrnuje i prvky novodobé individualizace postav). Přehled hudební kultury uveřejňuje František Mužík (s. 333–343), který ve svém pojednání vyděluje tři základní oblasti, kde byla pěstována hudba a zpěv – církevní obřady, umělý zpěv světský, zpěv lidový. Přestože nejlepší podmínky pro rozvoj měla hudba ve spojení s liturgií, nevznikly

zde nové hudební útvary a do vývoje hudební kultury výrazněji nezasáhla ani dvorská hudba. Nový žánr představovaly písně žakovské. Nejvíce životaschopnosti prokázaly mimoliturgické latinské duchovní písně – cantiones, jejichž autoři patřili k vrstvě chudých kleriků a na jejichž vzoru vznikla píseň husitská.

K hodnocení architektury doby Karla IV. v českých zemích (s. 347–367) přistupuje Dobroslav Líbal s přesvědčením, že v její podobě i rozsahu je skryta cesta „k hlubšímu pochopení panovníkovy niterné osobnosti“. Karel, vycházející z francouzského a italského poučení, usiloval o vybudování reprezentativního sídla na Hradě, stejně jako o takovou podobu Prahy, která by odpovídala jejímu poslání říšského centra. Celá řada významných staveb vznikla však i na českém a moravském venkově, a tak se celkový obraz země skutečně přiblížil vrcholové úrovni evropské gotiky ve smyslu kvality i kvantity. Lze se s autorem ztotožnit v závěru, že Karlovy architektonické plány byly korunovány skutečným úspěchem. Pohled do problematiky českého malířství Karlovy doby přináší Jaroslav Pešina (s. 371–376). Seznamuje čtenáře s dosavadním stavem bádání i nedokončenými úkoly. Dotýká se nevyjasněných otázek autorství některých závažných nástěnných maleb, z okruhu badatelského zájmu poválečného období upozorňuje na přínosné studium portrétního zobrazování a na průzkum povahy historismu, uplatňovaného v malířství a vyrůstajícího zřejmě z Karlových i jinde zřetelných snah o zdůraznění svazků s jeho předchůdci na českém i říšském trůně. Středem zájmu pojednání Jaromíra Homolky Karel IV. a pražské dvorské sochařství (s. 379–400) je složitá ikonografie architektury a výzdoby prebyteria chrámu sv. Víta a kaple sv. Václava. Vyhraněné požadavky Karla IV., jeho vpyjatý smysl pro symboliku, která odpovídala celkové císařově mocensko-dynastické koncepci, našla schopného realizátora i protihráče v mimořádné osobnosti Petra Parléře. Jeho nové pojetí dokončení stavby započaté Matyášem z Arrasu je založeno na principu kontrastu a na nedílné jednotě architektury a její sochařské výzdoby. Ve svých plastikách dospěl Petr Parléř od individualizace zobrazovaných postav (náhrobky českých králů) až ke zvláštní podobě idealizovaného portrétu (busty v triforiu), který tvoří předstupeň krásných madon.

Nedílnou součástí Karlova vladařského i kulturního programu tvoří též ikonografie a úroveň provedených pečetí, jimž se věnuje Josef Krása (s. 403–416). Pečeti, vzniklé z Karlovy iniciativy v rozmezí let 1334–1355 rozděluje do tří skupin – první představuje navázání na Jana Lucemburského, druhá vykazuje vědomý historismus, vyvěrající z celkové politické situace nově zvoleného římského krále a vyniká působivým dekorativismem. Nejvýznamnější směr představuje třetí typ pečetí vzniklých po Karlově císařské korunovaci roku 1355. Vycházel z přehodnocení italských pečetí Jindřicha VII. a Ludvíka Bavora a uvedením znaků do jejich výzdoby zahájil oblibu nového, heraldického stylu, trvajícího ještě v 15. století. Tento typ zvolil císař i pro své pečetí a svého syna Václava. Rudolf Chadraba na širokém materiálu výtvarného a slovesného umění sleduje na pozadí císařových vladařských záměrů a koncepcí úlohu, smysl a vyústění profetického historismu Karla IV. a jeho vztah k přemyslovské tradici (s. 419–450). Rozebírá profeticko-myologický základ složité ikonografie založení Nového Města pražského, prorocké motivy v dobové literatuře, zvláště výraznou profétii o ideálním vládci, dotýká se přehodnocení úlohy Slovanů v prorockých vizích raného středověku atd. Založení Emauz považuje za organickou součást Karlova mocensko-kulturního programu, za projev snah o povznesení a historické uvědomění slovanského živlu a jeho spojení s vladařským centrem, jakýmsi novým „Jeruzalémem“, s Prahou. Realizace Karlových profeticky nadnesených projektů však nevyřešila narůstající problémy, spíše je umocnila. Formujícímu se reformnímu hnutí posloužila svou vidinou Jeruzaléma jako věčné, beseské, dokonalé obce.

Karel Stejskal se zamýšlí nad sběratelstvím Karla IV. (s. 453–465). Dokažuje, že císařovo nejčastěji diskutované shromažďování nejrůznějších relikvií tvořilo součást mnohem širšího sběratelského zájmu (vzácné kameny, přírodní, minerály, mince, bibliografie atd.), v němž vidí rysy, předznamenávající renesanční sběratelství. Karlovy sbírky ovlivnily umělce tvořící na jeho dvoře a přispěly tak k uskutečnění císařova kulturního programu, v němž hrál podstatnou roli i historismus.

Emanuel Vlček v článku Tělesné vlastnosti Karla IV (s. 460–491) vychází ze srovnání průzkumu císařových kosterních pozůstatků se zprávami o jeho podobě

a zdravotním stavu v písemných pramenech, s přihlédnutím ke Karlovým portrétům. Císařova smrt považuje za nepřímý následek úrazu – zlomení krčku levé stehenní kosti, k němuž došlo před 2. 11. 1378.

Závěrečná shrnutí a zhodnocení osobnosti Karla IV. a jeho doby ve vývoji českých dějin připadlo Václavu Vaněčkoví, Carolus-imperator, rex, Bohemus (s. 503–507).

Přehled článků sborníku Karolus Quartus dokumentuje nejenom zájem o studium českých dějin 14. stol., ale poukazuje i na jeho aktuálnost a to především ve vztahu k následující epoše našich dějin, k husitství. Vedle nových hodnocení, vystavených na širším srovnání s domácím i evropským politickým, společenským, ekonomickým i kulturním vývojem, mnozí autoři upozornili na řadu oblastí, které dosud čekají na hlubší probádání a zhodnocení. A tak ani značný časový odstup od shromáždění příspěvků a konečnou realizaci neubírá sborníku na oprávněnosti a podnětnosti.

Lenka Bobková

Petr Čornej, **Václav IV. v proměnách času. Příspěvek k české pověsti královské**, Česká literatura 33, 1985, s. 408–424.

I když jde o téma na pokraji literární historie, má značný význam i pro řešení řady otázek historiografických a pochopitelně i pro některé ideologické aspekty husitství, resp. husitské interpretace minulosti. Autor tu sleduje fixaci a proměny hodnocení Václava IV. v průběhu staletí a konstatuje, že na základě jeho subjektivních vlastností i objektivního působení jeho spontánních a leckdy nekontrolovatelných zásahů do politiky se vytvořily záhy dvě interpretace jeho osoby. Jemu nakloněná – husitská, která, záhy zapomenuvší na Václavovo kolísání, resp. občasně brutální zásahy proti husitům, v něm viděla spravedlivého panovníka, a druhá nepřátelská – katolická, vidící v něm prototyp tyрана. Zdůrazněním některých rysů podtrhává Čornej různá topická hodnocení na obou stranách a jejich posuny. Teprve doba novověkého romantismu obě tyto „ságy“ kontaminuje. To je sice možno říci v rámcovém pohledu, jinak ovšem různí autoři vnášejí do této problematiky i různě silnou osobní notu.

Ivan Hlaváček

STŘEDOVĚKÁ KULTURA A SLOVESNOST

Eduard Petrů, **Vzrušující skutečnost**, Ostrava 1984, Profil, 193 s.

Nikoliv náhodou připomíná titul nové knihy Eduarda Petrů název jeho publikace, kterou před léty vstoupil do povědomí širší čtenářské obce. Zatímco se v Zašifrované skutečnosti (Ostrava 1972) pokusil přiblížit a vyložit současnému publiku principy středověké alegorické literatury, položil si v recenzované práci otázku poněkud jinou a sledoval, zda v českém písemnictví 14.–17. století existovala literární díla, jež odpovídala z hlediska čtenářského určení a funkce dnešní literatuře faktu a science-fiction. Svůj výklad demonstruje Petrů hlavně na vývoji cestopisu, historiografie a částečně i epistolografie. Samotný záměr prozrazuje snahu upoutat současného adresáta a zaujmout jej pro hodnoty starší literatury. Plně souhlasím s popularizací výsledků vědeckého bádání a považuji ji za nutnou a užitečnou, avšak přece jen si myslím, že Petrů zašel tentokrát v úsilí o moderní a nekonvenční přístup příliš daleko a dospěl proto v některých pasážích k problematickým výkladům a závěrům.

Výchozí body jsou přitom nesporně správné. Jistě lze souhlasit s autorem, že vedle alegorické literatury, zobrazující životní skutečnost nepřímou a předpokládající vyspělého čtenáře, vznikala v pozdním středověku i díla, která se snažila o zochycení reality bezprostředně nebo byla výrazem toho, co středověký člověk za realitu považoval. Petrů si tedy uvědomuje proměnnost chápání faktu v historickém vývoji a zdůrazňuje, že to, co považovali středověcí lidé za pravdivý a auto-

ritami (mezi nimi na prvním místě biblií) ověřený fakt, „nemuselo být nutně spojeno s životní skutečností“. Teprve v období renesance se vztah „fikce-faktu“ vyčlil ve prospěch faktu verifikovaného. Tato konstatování platí a není možné s nimi polemizovat.

Avšak nechápal-li vzdělanec období pozdního středověku skutečnost stejně jako člověk dnešní epochy (známý spor mezi nominalisty a realisty ilustruje, jak ned jednoznačný byl výklad vztahu objektivní reality a vědomí v rámci západoevropské filozofie), není problematické shledávat kořeny literatury faktu a sci-fi v písemnictví 14. století? Domnívám se, že největším opomenutím, jehož se autor knihy ve své konstrukci dopustil, bylo nedostatečné přihlídnutí k duchovnímu životu doby a především k místu, jaké v něm zaujímal víra. Víra byla ještě po celý pozdní středověk základním latentním sociálně psychologickým faktorem, prostupujícím všechny sféry myšlení každého jedince a zároveň spoluurčujícím činitelem při vnímání a chápání světa. Poznání pravdy, podle názoru středověkých filozofů, se uskutečňovalo prostřednictvím víry a obtížně dostupná pravda byla dosažitelná pouze zjevením. Všechny nové poznatky a životní zkušenosti musely být také s vírou uvedeny v soulad. Pěkný příklad poskytuje kronika Giovannioho Marignoli, kterou italský minorita napsal na přání Karla IV. Zcestovalý mnich v ní zaznamenal i své postřehy z asijských cest, v nichž se prolínají reálné zeměpisné skutečnosti se snahou uvést je v harmonii s nejvyšší psanou autoritou, tj. Písmem. Jak výstižně podotkla západoněmecká badatelka Anna Marie von den Brincken, sloužila Marignolovi bible jako cestovní průvodce.

Spolurozhodující úloha víry při vnímání světa a z dnešního hlediska naprosto odlišné chápání faktu problematizují pojem mythology-fiction, který Petruš razí pro středověkou i barokní literaturu o světě, v níž se uplatňovala autorova fantazie. Sem řadí především cestopis tzv. Mandevilla, jednu z nejrozšířenějších knih pozdního středověku (do češtiny ji přeložil kolem roku 1400 Vavřinec z Březové), obsahující, vedle relativně spolehlivých údajů o oblasti Středomoří, i fantastická líčení asijských krajín. Poznámám ovšem, že české středověké publikum kladlo do stejné roviny jak smyšlenky tzv. Mandevilla o nevidaných monstrech, tak pravdivé zprávy Marka Pola (překlad ze stejné doby) o lidnatosti čínských měst. Obojí bylo sotva představitelné a příliš vzdálené, než aby se mohli čtenáři a posluchači uvedených knih o věrohodnosti jejich slov přesvědčit.

Jak vyplývá z textu knihy i z úvahy na straně 101 považuje autor Vzrušující skutečnosti staročeský překlad tzv. Mandevilla za jediný pozoruhodný doklad cestopisné „mythology-fiction“ v naší literatuře, na jejíž linii pak ve 20. století navazují až vědecko-fantastická díla, pojednávající o cestách k vzdáleným vesmírným civilizacím. Do protikladu k „mythology-fiction“ dává realistický cestopis, na jehož počátku stojí v české literatuře překlad Milionu Marka Pola, nacházející pak řadu pokračovatelů v 15. a 16. století. Tato díla jsou typem literatury non-fiction, tj. předchůdci dokumentární literatury a literatury faktu. Je tomu opravdu tak a představuje tzv. Mandevilla na dlouhý čas slepou vývojovou větev, jejíž vklad zůstal zapomenut?

Netroufám si tvrdit, že interpretace Eduarda Petruš odpovídá historické skutečnosti. Život totiž bývá složitější než sebedůmyslněji vybudovaná konstrukce. Nic nenásvědčuje tomu, že by se staročeský překlad Milionu těšil v 15. a 16. století větší oblibě než překlad tzv. Mandevilla. Právě naopak. Z této doby známe 7 dochovaných rukopisů staročeského Mandevilla, který navíc do konce 16. století vyšel pětkrát tiskem (!), zatímco Milion se dochoval v jediném exempláři. Představy o vzdáleném asijském kontinentě tedy formovaly daleko více fantazie tzv. Mandevilla než realismus Marka Pola. Proč tomu tak bylo? Na tuto otázku existuje několik odpovědí. Základní spočívá ve skutečnosti, že v prostředí pozdně středověkých Čech nehrál mezinárodní obchod, na rozdíl od středomořských oblastí, významnější úlohu, a proto zde zprávy Marka Pola, užitečné především pro kupce, nemohly najít patřičnou odezvu. Naproti tomu v Cestopisu tzv. Mandevilla přitahovaly české publikum pasáže, popisující náboženskou toleranci v asijských zemích a městech, a pozornosti se těšily i úseky věnované bájně říši kněze Jana, která v představách husitských (Jan Hus, ale i Václav Koranda mladší) a bratrských teologů uchovávala dědictví prvotního křesťanství. Je ovšem jasné, že se v 16. století funkce tzv. Mandevilla změnila. V souvislosti s rozšiřujícími se znalostmi o světě, přestal být po-

važován za sumu informací o exotických zemích a zvolna se stal knížkou lidového čtení.

Ve vývoji realistického cestopisu, jímž se Petruš ve své práci nejpodrobněji zabývá, zůstala přehlédnuta jedna závažná okolnost. Mám na mysli určitou izolaci utrakvistických Čech v Evropě 15. věku. Ta byla podmíněna jednak nedůvěrou husitského prostředí k oblastem, v nichž se uplatňoval vliv římské církve, a dále skutečností, že většina obyvatel západoevropských států viděla v husitech kacíře, s nimiž se není radno stýkat. Úsilí Jiřího z Poděbrad zajistit českým zemím pevné mezinárodní postavení vedlo k narušení této bariéry, avšak nikoliv ještě k jejímu plnému prolomení. Tuto poznámku považují za nutný doplněk výkladu, v němž Petruš zajímavě a plasticky vysvětluje (na základě spisů Václava Šaška z Bříkova a panaše Jaroslava) nezanedbatelný důsledek Poděbradovy diplomatické aktivity: konfrontaci pozdně husitského přístupu k životu s mentalitou lidí v západní Evropě. Autor správně cítí tenzi, která existovala mezi proklamovaným vážným přístupem ke světu, promlouvajícím z prací utrakvistických duchovních, a každodenností, jež v sobě zahrnovala jak rytířské hry, tak šprýmy i drobná či větší sexuální povyražení. Oprávněně proto poznamenává, že český překlad zprávy Ameriga Vespuccioho o cestě do zemí Nového světa (vyšel na samém počátku 16. století) musel utrakvistické prostředí šokovat právě otevřeností v líčení sexuálního života.

Je rozhodně škoda, že Petruš detailněji nesledoval tuto linii výkladu. Jinak by asi netrdil, že první krok nástupu faktografické a dokumentární literatury představuje v českém písemnictví překlad Polova cestopisu. Upozornil jsem již na osamocenosť a výlučnost tohoto činu v kontextu české literatury 14. a 15. věku, který celé století nenalezl pokračování. Situace se zásadně změnila teprve kolem roku 1500, kdy Čechy zažili první konfrontaci s raně novověkou Evropou. Pozvolně začleňování českého státu do Evropy bylo vyvoláno nejen zhroutilím bariér mezi utrakvistickým prostředím a katolickým světem, počátky luterské reformace, potřebou obchodní výměny, vítězstvím knihtisku a silícími humanistickými trendy, nýbrž i událostmi politického charakteru. Nejdůležitější z nich byly mocenský vzestup habsburského rodu a jeho koordinované akce v západní a střední Evropě, ale též vytvoření předpokladů pro vznik podunajské monarchie a turecké nebezpečí. To vše se muselo odrazit i v české cestopisné literatuře. Je příznačné, že v ní převažují díla zaměřená na oblast Blízkého východu, tedy k poznání relativně blízkého muslimského světa, zatímco problematika zámořských objevů ležela, až na výjimky (překlad zprávy Amerigo, Léryho Historie o plavení se do Ameriky, kteráž i Brasilia slove), mimo sféru zájmu českého člověka. Zcela logicky. To, co bylo důležité pro Španěly a Angličany, nevzrušovalo příliš Středoevropany, čelící turecké expanzi. V tomto období se také česká cestopisná literatura výrazně diferencovala. Petruš ji dělí na naukovou literaturu, cestovní relace, vzpomínky z cest a typ, který nazývá „theatrum universitatis rerum“. Pod tímto nepřilíš šťastným označením, které nevylučuje různá chápání, se skrývají díla, jejichž autoři chtěli postihnout určitý výsek skutečnosti v jeho totalitě. Sem klade cestopisy Oldřicha Prefáta z Vlkanova, Kryštofa Haranta z Polžic a Bedřicha z Donína.

Typ díla „theatrum universitatis rerum“ shledává autor i mezi spisy s historickou tematikou. Ve prospěch Milana Kopeckého („Kronika“ a „historie“ jako literární žánry epochy renesance, SPFFBU, D 27, 1980, s. 51–60) objasňuje rozdíl mezi historií a kronikou a do „divadla veškerenstva věci“ řadí především pasáže o turecké válce obsažené v Diadochu Bartoloměje Paprockého z Hlohoh. Vedle problematického užití termínu „theatrum universitatis rerum“ pro Paprockého vyprávění o událostech na tureckém bojišti zaráží srovnání těchto pasáží Diadochu s literaturou věnovanou druhé světové válce. Vždyť člověk 20. století se zmocňuje reality zcela jinak než vzdělanec na počátku novověku. To hlavní, co podle mého soudu spojuje Paprockého s některými dnešními tvůrci literatury faktu, je zájem o nepodložené senzace.

Vzrušující dobu třicetileté války a následující dějinnou etapu, v které se prosadilo „barokní vidění světa“, pokládá Petruš za „zlá léta pro literaturu faktu“, v nichž nebylo patrné úsilí poskytnout současníkovi informace o domácí historii a o geografii cizích zemí „v procesu jejich poznávání“. Tento názor není ničím jiným než pouhou konstrukcí, vystavěnou na negativistickém hodnocení baroka. Stačí nahlédnout do knižní produkce této doby, líčící životní osudy misionářů

patrné. Nejednou mohl užít i cenných, dosud nepublikovaných studií českých badatelů (za všechny jmenuji bohužel dodnes tiskem nevydanou studii F. Kavky o lenním právu ve 13. a 14. století), velmi podrobně se seznámil se starší českou historickou literaturou, mohl se opírat o bohatou základnu ikonografickou. Přiklonil se i do značné míry k metodě historické sémantiky, ocenil její význam a nejednou jí užil ve svých analýzách. Podařilo se mu tak soustředit neobyčejné množství informací, jež kriticky přezkoumal a utřídil do šesti kapitol s úvodem a závěrem.

V prvé kapitole najdeme výklad o vzniku a formování rytířstva v českých zemích. Ve shodě s dosavadními poznatky považuje 13. století za dobu intenzivního pronikání rytířské kultury do Čech. Rytíři, původně ozbrojenci s menším majetkem na zemi, mění se v průběhu 14. století v politický stav. Konec 14. století je obdobím, kdy je tento vývoj ukončen. Výraznou součástí sociálněpolitických přeměn je rozvoj lenního práva, vrcholící na konci 13. a v první polovině 14. století. Na konci 14. století už vedle sebe a proti sobě stojí páni a rytíři, šlechta vyšší a nižší.

Pokud jde o rytířskou kulturu a o kodex rytířských ctností, sestupuje v českém království seshora dolů po sociální pyramidě. Jádrem je vladař-ideální rytíř a jemu je věnována druhá kapitola, zčásti už publikovaná (srov. HT 8, 1985, s. 344). Monarcha si osobuje právo udílet rytířský pás zejména za zásluhy ve válce, v bojích. Jan Hus vyjádřil tuto skutečnost slovy: „Král tvoří rytíře“. Postupně králové získali i právo nobilitovat – v Čechách toto právo naplnil Karel IV. Modelem králů-rytířů jsou zejména Přemysl Otakar II. a Jan Lucemburský. Podle názoru Iwańczakova však ani Karel IV. nemůže být prezentován jako panovník zbavený rytířských ambicí. Stavět do příkrého protikladu krále Jana-rytíře a císaře Karla-intelektuála, jak to činí někteří historikové, zdá se být autorovi resenzované monografie nepřipustné (s. 65). Rytířské sklony Václava IV. vidí Iwańczak v jeho zálibách loveckých. Model vládce-rytíře má zářit zejména ctností spravedlnosti a štědrosti, tak alespoň to požadují výzvy učenců a umělců. Mezi ctností panovníka-rytíře patří i zmužilost, odvaha, bojovnost. Takovému modelu odpovídá v realitě vojenských konfliktů Přemysl Otakar II. a Jan Lucemburský, méně již Karel IV. V jeho době už se prosazuje zásada, že více zmůže moudrost než vojenská síla. Tomuto ideálu odpovídá postoj Václava IV., který už se přímo jako vojevůdce a bojovník žádného válečného tažení neúčastnil. Obdobně i ideál štědrosti se prodlením 14. věku proměňuje v ideál rozvážné spořivosti. Model panovníka-rytíře protínají dvě sféry: posvátná a světská. Cílem prvé je sakralizace, druhá míří k heroizaci a opírá se zejména o mytizovanou osobnost Alexandra Velikého. Rozkvět rytířské kultury na panovníkově dvoře je dobře patrný i v proměně pečeti. Od doby Václava I. užívá se v královské kanceláři tzv. jezdeckých pečeti s postavou krále-rytíře. Teprve ve druhé polovině 13. století tento obraz převezmou i pečeti šlechtické (Rožmberkové, páni ze Strakoníc).

Vývoj rytířského modelu lze sledovat i ve vojenství. Raison d'être rytíře je zprvu jen boj, válka, jádrem středověkého vojska je těžká jízda, rytířstvo. Ačkoliv se už za Vratislava II. objevují placení žoldnéři, teprve na přelomu 13. a 14. století získají žoldněřská vojska v Čechách převahu a určité skupiny šlechty se stávají jejich jádrem. S nástupem rytířské kultury jsou úzce spjaty šlechtické erby a korouhve. Odznakem rytíře je meč a štít, symbolem rytířského bojovníka je i kopí. Vojenskou slávu rytíře zachycují slova hrdina a rek (převzato z němčiny ve 14. století). I další slova, doprovázející zmínky o rytířích (smělý, udatný, statečný) naznačují, jak se rytíř uplatňoval především ve vojenství. Antitéza fortitudo – sapientia se však ve 14. století mění v protiklad fortitudo – cortesia a slovo dobrodružství naznačuje posun modelu rytíře-bojovníka v rytíře-účastníka dvorských zábav. V kodexu rytířské cti se věrnost nerozumí už jen přesné plnění povinností služebních, nýbrž i oddanost etickým normám. Proto je zrada nejtěžším proviněním a např. podle *Maiestas Carolina* se musí řešit soubojem (s. 153).

Čtvrtá kapitola je nadepsána „Rytíř na dvoře“ a sleduje vývoj modelu rytíře ve vztazích s rozvojem dvorské kultury. Od doby Václava I. lze dvorskou kulturu dobře sledovat i v Čechách. Vývoj slov *dvůr* a *dvorný*, právě tak jako zrod *hradů*, napomáhají chápat její vzestup. Součástí dvorské kultury je turnaj, o němž už autor psal v jiných souvislostech (srov. HT 8, 1985, s. 344). Turnaj v Čechách probíhá se značným zpožděním – ve Francii např. je znám už od 11. století a není bez zajímavosti, dodávám, že se spojuje s „vynálezem“ Geoffroie de Preuilly v roce 1066 obdobně jako se v Čechách za původce turnaje považuje jedinec, „rytíř Ojier“.

Iwańczak připomíná i další formy rytířských bojových her – zdá se mi však, že není přesné ztotožňovat klání a kolbu s turnajem (s. 184, 194). Klání je spíše, jak jsem se snažil ukázat, starší bojová hra či zápas ozbrojenců s kopími, kdežto turnaj je už soustava bojových her těžkooděnců. Model dvorského rytíře doplňuje záliba v organizovaném lovu a v tancích. Mezi rytířské hry zahrnuje autor i kostky, šachy, model rytíře se uplatní i při stolování, kde všude se formalizují dvorské kódy. Rytíř se musí od svého okolí odlišovat i šatem, invaze barev vytváří spolu s erby systém znaků výrazně vyhraňující rytíře, rytířstvo. Do těchto znakových systémů, čitelných často jen pro izolované skupiny, náleží i zvláštní postoj k ženám, dvorská láska. Šat je stabilizátorem společenských vztahů a dvorská láska je výrazem stoupající úlohy ženy v české společnosti 14. století. Znakem rytířské milostné poezie jsou její svazky náboženské, zejména mariánský kult jde s ní ruku v ruce. Ve výtvarném umění je výrazem této rafinované dvorské kultury rytířské tzv. krásný styl. Dvorská kultura má dvě tendence: jednak se stává modelem pro dvoře šlechtické, jednak se uzavírá do poloh elitárnosti, exkluzivity (s. 223).

I část páté kapitoly, jednájící o rytíři Kristově („*miles Christi*“), vydal už autor samostatně (srov. HT 8, 1985, s. 343–344). Po světských formách rytířského modelu věnujeme pozornost formám sakrálním, náboženským. Byla to účast českých bojovníků na křižáckých výpravách do Svaté země, jež zesílila propagaci modelu „*miles Christi*“ v českém státě. Kodex rytířských ctností v pojetí církve klade do popředí péči o vdovy a sirotky a staví před zraky rytířů jako vzory světce – sv. Michala, sv. Jiří a zejména sv. Václava. Skutečný „*miles Christi*“ musí svádět však i ustavičný boj se sebou samým, musí zápasit s hříšnými myšlenkami a touhami a tak se dostává do autentického kontaktu s Bohem, s božím zákonem. „*Miles Christi*“ v této podobě vstoupí i do české reformace a stává se husitským ideálem.

Hrst myšlenek, několik námětů k přemýšlení, některé závěry, jež Iwańczak zformuloval. Soudím, že už náčrt obsahu knihy naznačil, co cenného polský autor přináší. Nepochybně, leccos bude z jeho názorů podrobena kritice, leccos neobstojí. Zdá se mi např., že některé z rysů dvorského rytíře, zejména účast ve hrách a zábavách, nemohou být chápány jen jako součást rytířského modelu. Víme-li, jak se lovecká vášeň už od 14. století zmocňovala měšťanů, či jak selské tance, příznačně zvané ve staré češtině „*skoky*“, prozařovaly každodennost vesnického života, sotva uvěříme, že by takové zábavy byly součástí jen dvorské kultury. Touha po hrách a zábavách je, zdá se, anthropologickou konstantou společenského vývoje a bylo by omylem je spojovat jen s určitou sférou sociální struktury. Obdobně je tomu i s hrou v kostky, doloženou archeologickými nálezy nejméně od počátku středověku. Tím nechci říci, že volný čas rytířů v Čechách ve 14. století nebyl naplněn těmito prožitky, těmito zábavami. Zdá se mi jen, že už ve 14. století neměly ve dvorské kultuře takové místo jako např. turnaj, a že tudíž byly něčím společným modelu rytíře, např. s modelem měšťana, a že tanec, lov a hry v kostky netvořily specifiku rytířského modelu.

Diskuse s autorem nemůže ovšem odvést pozornost od skutečnosti, že máme co do činění s dílem pozoruhodným, inspirativním, cenným. Kniha je doplněna seznamem literatury, rejstříkem osob a míst a seznamem 58 ilustrací (omylem je pod č. 58 uvedena ukázka z *Kroniky trojanské*, ve skutečnosti je to však ilustrace č. 25).

Josef Macek

Die Hohenfurter Liederhandschrift (H 42) von 1410. Facsimileausgabe. Mit einleitenden Abhandlungen von Lumír Vácha, Franz Schäfer und Günther Massenkeil hrsg. von Hans Rothe (Bausteine zur Geschichte der Literatur bei den Slaven, 21.) Köln-Wien 1984, Böhlau Verlag, VII + 440 s.

Latinsko-český kodex H 42 z roku 1410, pocházející z knihovny bývalého cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě a chovaný dnes mezi fondy Státní knihovny v Českých Budějovicích, je významný pramen hudební i literárněhistorický. Do odborné literatury byl sice uveden už v minulém století a těžilo z něho, počínaje zvláště Nejedlým, jak muzikologické bádání, tak studium staročeské poezie (kromě čtyř textů, které jsou známy také z jiných rukopisů, jsou v něm na předním předešlých zapsány písně Předobře rozumiem tamu a Tvorče milý a na fol. 159b–161a Otep

myrny), nebyl však dosud vydán a dokonce ani podrobně popsán. Faksimilované (resp. fotoreprodukované) vydání, pořízené zásluhou vedoucího slavistického semináře univerzity v Bonnu H. Rotha, jej poprvé zpřístupňuje jako celek.

Kromě černobíle reprodukováného rukopisu a osmi barevných příloh (reprodukcí fol. a1, 1a, 147b, 148a, 150a, 150b, 152b, 164a) obsahuje kniha předmluvu H. Rotha (s. VII), studii o vysebrodském písaři Přibíkovi od L. Váchy (s. 1–12), popis rukopisu od Fr. Schäfera doplněný dodatkem, v němž jsou otištěny texty sedmi českých písní v kodexu zapsaných (s. 13–54), a náčrt muzikologické problematiky rukopisu od G. Massenkeila (s. 55–59).

Černobílé fotografie jsou nestejně kvality, ale z větší části dobře nebo alespoň uspokojivě čitelné; barevné fotografie jsou vynikající až na to, že nereprodukcí celé okraje listů. Praktické použití knihy je zbytečně ztěženo tím, že u reprodukcí jednotlivých listů není uvedena foliace; protože popis rukopisu neodkazuje na stránky, na nichž jsou folia reprodukována – pouze průběžně čísluje jednotlivé položky –, nezbyvá uživateli, než aby si foliaci doplnil sám. Textový popis (a otisk českých písní v dodatku) je doplněn poznámkami, které u jednotlivých čísel výběrově registrují zápisy v jiných rukopisech a edicích. K soupisu jsou účelně připojeny dva rejstříky: první zachycuje písně podle jejich funkce a druhý, druhý podle incipitů (je poněkud znehledněn tím, že v něm byla zachována rozkolísaná grafika rukopisu). Dodatek je určen pro potřeby německých badatelů-lingvistů: texty jsou otištěny v transkripci, emendovány s pomocí dosavadních edic (bez textově kritického aparátu) a opatřeny německým překladem. Český literární historik, popř. filolog, by ovšem, ač chápe vydavatelův záměr, uvítal, kdyby tu byl spolu s transkripcí otištěn paleografický přepis a kdyby vydání těchto textů bylo opatřeno kritickým aparátem, úplným soupisem dalších rukopisů, v nichž jsou čtyři z nich dochovány, a úplným soupisem dosavadních edic.

Od vydání tohoto druhu je na jedné straně ještě daleko ke kritické edici textů i nápěvů a na druhé straně může jen zčásti nahradit přímou práci s rukopisem. Přesto je významným pokrokem v pramenném studiu. Pro bohemistiku jsou vzhledem k tomu, že rukopis je těžko dostupný, cenné reprodukce českých textů. Muzikologické a literárněvědné studium latinské hymnografie na české půdě kniha orientuje v bohatém, dosud jen fragmentárně zpracovaném materiálu. Pro kodikologii je přínosem popis rukopisu a stať o Fr. Přibíkovi.

Literárního historika nutí zpřístupnění vysebrodského rukopisu H 42 k zamyšlení nad tím, jak málo víme o poměru předhusitské a husitské literární tradice. Soudy, které o něm byly doposud vysloveny, se navzdory obrovské práci vykonané několika generacemi badatelů opírají o neúplnou znalost pramenů, a to jak pramenů z doby předhusitské, tak husitské. Mají-li být prohloubeny a zpřesněny, je třeba systematicky zaplnit heuristické a ediční mezery. Posuzován pod tímto zorným úhlem, je počín Hanse Rotha a jeho spolupracovníků nejen naukovým příspěvkem, nýbrž i naukovou výzvou.

Jan Lehár

Radko Š t a s t n ý, **Vídeňský rukopis Dalimilovy kroniky a doba Václava IV.** (Jeho podoba, literární kontext a význam). Česká literatura 33, 1985, s. 389–407.

Rukopis Dalimilovy kroniky, uložený dnes v Rakouské národní knihovně ve Vídni (Series nova 44), vznikl nejspíše v roce 1405 na základě přímé objednávky Jindřicha z Rožmberka a byl předán králi Václavu IV. u příležitosti jeho narovnání s představiteli českého panstva. Text díla, stojící velmi blízko archetypu, přepsal pravděpodobně velesínský farář Jakub, zatímco charakter iluminací nevylučuje „účasť vysebrodské klášterní malířské dílny, intenzivně podporované opatem Otíkem z Vyhnanic . . .“ (s. 403). Takové jsou nejdůležitější závěry stať Radka Štastného, který systematicky studuje jeden rukopis Dalimila po druhém a své výsledky s železnou pravidelností zveřejňuje na stránkách časopisu Česká literatura. Autorova zjištění o vídeňském rukopisu vypadá na první pohled zajímavě, avšak ve skutečnosti nevyhází z žádného pevného bodu a jsou založena na celé řadě málo průkazných domněnek.

První rozpor představuje již datace rukopisu. Filologové jej kladou na sám sklonek 14. století, Franz Unterkircher v příslušném inventáři Rakouské národní knihov-

ny do první poloviny následujícího věku a rámcová expertíza provedená z hlediska dějin umění se vyslovila pro vznik manuskriptu kolem roku 1430 v Praze. Bez ohledu na uvedené stanovisko Josefa Krásky, nejlepšího znalce českých iluminovaných rukopisů 14. a 15. století, se Štastný snaží spojit „vídeňského“ Dalimila s událostmi roku 1405. Argumenty pro podporu svého názoru udává různé, leč neprůkazné. Kupř. postava vládce v iniciále na počátku rukopisu není ještě důkazem, že spis byl určen Václavu IV. (zobrazení knížat a králů v iniciálách patří k celkem obvyklé výzdobě reprezentativnějších pozdně středověkých kronik) a dostal se do jeho knihovny. Stejně tak nelze doložit, že zkoumaný rukopis plnil funkci politického memoranda vysoké šlechty panovníkovi a pokračoval tak v tradici archetypu, sepsaného prý u příležitosti nástupu Jana Lucemburského na český trůn (Josef Šusta a Jan Lehár se ovšem domnívají, že bezprostřední podnět ke vzniku díla dalo známé zajetí předáků českého panstva měšťany roku 1309). Ani obrát o sehnání Vítkovců „s ušeho hradiště“ neposkytuje kýžený doklad o zrodu rukopisu před rokem 1420, neboť písař mohl přepisovat předlohu mechanicky a o existenci Tábora na místě staršího sídliště nad Lužnicí se nemusel zmiňovat.

Vyznívá-li Štastného pokus zařadit vídeňský text Dalimila do roku 1405 poněkud vykonstruovaně, je třeba přiznat i autorovy správné dílčí postřehy. Vycházejíc z názoru Zdeňka Fialy o shodné tendenci Dalimilovy kroniky, Flaškovy Nové rady a Práv zemských českých Ondřeje z Dubé (všechna tři díla vyjadřují politické snahy českého panstva) dospívá studie k správnému zjištění, že se některé rukopisy Dalimilovy kroniky zachovaly nikoliv náhodou v sousedství Nové rady a že původní součást vídeňského rukopisu poměrně logicky tvořil uvedený spis Ondřeje z Dubé. Myšlenkově a obsahově příbuzná díla skutečně bývají ve středověku často přepisována do relativně ucelených sborníků, jež nezřídka odrážejí potřeby doby. A to byl, jak je obecně známo, právě případ Dalimila. Nicméně se mi hypotéza, že „vídeňský“ rukopis kroniky suploval politické memorandum vysoké šlechty panovníkovi, nezdá příliš pravděpodobnou, neboť až příliš připomíná některé násilné kombinace F. M. Bartoše, z jehož prací Štastný cituje celé odstavce. Z drobných chyb a přehlédnutí uvádím odkazy na práci Mojmir Švábenického; ve skutečnosti jde o brněnského archiváře Mojmir Švábenického.

Petr Čornej

Ve svých studiích o jednotlivých rukopisech Dalimilovy kroniky (lze uvést už tři, vesměs v České literatuře 27, 1979; 28, 1980 – srov. HT 5, 1982, s. 330–331, a 31, 1983) se autor pokouší s velkou vynalézavostí i značnou dávkou přesvědčivosti dobrat se konkrétních politických impulsů, jež vedly k vzniku jednotlivých kodexů tohoto povítkového politického spisku. Neboť Štastný se značnou dávkou pravděpodobnosti klasifikuje tzv. Dalimila jako jakési Zrcadlo panovnícké moudrosti, psané ovšem z hlediska šlechtické obce. Rukopis vídeňský (sign. ONB S. n. 44), který je kladen do první poloviny 15. století, spojuje s politickými událostmi roku 1405, když Václav IV. po svém návratu z vídeňského zajetí schvaluje panské nálezy o zemských škůdcích a zejména s osobou Jindřicha III. z Rožmberka, pro což jsou mu indiciemi i některé „rožmberské“ momenty v textu díla. Komparací s Právy zemskými českými Ondřeje z Dubé a Novou radou Smila Flašky se snaží díla zakotvit v snahách šlechty ovládnout krále, tj. mimo jiné zpracovat jej i ideologicky, v tomto bezprostředním kontextu i darem tohoto rukopisu. Myšlenka je to jistě zajímavá, ale většina argumentů je jen zcela rámcového charakteru, i když rožmberské vazby jsou nepochybné. Dosud byl totiž rukopis kladen zpravidla hlouběji do první půle 15. století. Proto se tu postrádá i přesvědčivější argumentace paleografická, která by přece jen mohla rukopis určitěji zakotvit, stejně jako výraznější analýza kodikologická. Nicméně úporná snaha vydobýt z jednotlivých rukopisů maximum je čtenáři nejen sympatická, nýbrž zasluží i uznání.

Ivan Hlaváček

Jarmila F. Veltruský, **A Sacred Farce from Medieval Bohemia – Mastičkář** (Michigan Studies in the Humanities), Ann Arbor 1985, University of Michigan, 396 s.

Není to poprvé, kdy se staročeská mastičkářská scéna uvádí do širokých souvis-

lostí středověkého kulturního vývoje a zejména do řady velikonočních her, ale nikdy se tak nestalo s takovou zevrubností a detailní pozorností k různým jednotlivostem dochovaných českých textových záznamů jako v této rozsáhlé monografii. Koncepce knihy je do značné míry určena nezbytností informovat o památce západní, zejména anglosaský vědecký okruh, pro nějž staročeský Masticák představuje text zcela neznámý, ačkoli památka je důležitým článkem pramenné základny pro rozvinuté studium středověkého evropského dramatu a divadla. Základní informativní úlohu plní publikace nejen komentovaným vydáním obou českých textů Masticáka se synoptickým neobyčejně přesným (ovšem prozaickým) anglickým překladem (s. 331–376), nýbrž i zvoleným výkladovým postupem. První ze tří částí knihy – Historické pozadí (s. 3–117) – probírá v pěti kapitolách hlavní vývojové linie středověkého dramatu a genetické předpoklady české hry (1. Rozvoj středověkého dramatu v Evropě; 2. Lidové hry a obřady; 3. Liturgické hry; 4. Dvojazyčné náboženské hry; 5. Historie masticácké epizody). Šest kapitol druhé části (Masticák, s. 121–282) je věnováno jednotlivým aspektům českého Masticáka podle obou dochovaných rukopisů na pozadí dříve nastíněných souvislostí (6. Provozování; 7. Charakterizace; 8. Formální organizace – separátně v obou verzích hry; 9. Heterogenita a jednota smyslu; 10. Jazyk jako hra; 11. Sémantická organizace). Třetí část – Závěr (s. 285–330) – začleňuje Masticáka do kontextu stále dráždivé a hojně diskutované problematiky vztahu mezi smíchem a zbožností, a to jak v užších souvislostech dramatu (12. Smích a zbožnost ve středověkém dramatu), tak v obecnějším plánu středověké kultury vůbec (13. Fraška a posvátnost) a zavřuje výklad retrospektivní kapitolou o dosavadní historii poznávání a interpretování památky (14. Masticák v perspektivě). Jde tedy o promyšlenou kombinaci deduktivního a induktivního přístupu, která umožňuje nazírat všechny detailní jednotlivosti českých textů v široké perspektivě středověkého evropského dramatu a jeho rozvoje.

Cíle formulované v předmluvě – doložit analýzou zajímavost a důležitost památky pro studium středověkého dramatu a divadla – autorka knihou nepochybně ve vrchovaté míře dosáhla, aniž překročila poměrně úzké hranice interpretačních možností, vymezené fragmentaritou obou dochovaných českých zápisů a tím, že není nic známo o způsobu a okolnostech provozování této hry. Uplatnění komparativního zřetele napomáhá jen k nastínění možností v tom směru a k formulování hypotéz, ne ke zjištění faktů, na nichž lze dále stavět. O Masticákovi prostě nevíme pozitivně nic víc, než co lze vyčíst z textů samých. Autorka však našla účinný nástroj k tomu, aby se data čerpaná z textů dala co nejefektivněji zhodnotit, v strukturálním pojetí studované hry jako památky středověkého divadla. Důsledně teatrologické pojetí ovšem nebrání tomu, aby se předmětem zkoumání a poznávání nestal i literární aspekt českého Masticáka.

Autorčin přístup k skladbě bezpečně prokazuje, že Masticák není divadelní scéna vzniklá jako záznam víceméně náhodné improvizace, nýbrž že jde o zpracovanou, do detailu promyšlenou skladbu, budovanou však patrně na dobově rozšířených vlastnostech humorné a vtipné improvizace, o skladbu, v níž se uplatnily rozmanité vzájemně rozporné, avšak autentické elementy křesťanské tradice, svázané s velikonočními ději. Autorčiny široce založené výklady demonstrují, že v této tradici má své místo stejně sublimovaný lyrický prožitek jako humor, jevící se novodobému vnímateli značně drasticky, a že spojení takových disparitních elementů není jen výsadou českého Masticáka. Právě osobitost jejich propojení v dramatickém projevu činí však z Masticáka (při vší jeho příbuznosti s analogickými hrami z podunajské kulturní oblasti, zejména s innsbruckou hrou) velmi cenný článek v rozvoji velikonočního církevního divadla v celoevropském měřítku. Autorčino konstatování, že z celkového počtu skoro 900 velikonočních liturgických her, které se dochovaly, jich masticáckou scénu exonuje jen 17 a z toho bezmála polovina připadá na památky spjaté s pražským jiřským klášterem (sám Masticák k nim ovšem nepatří!), prezentuje českou divadelní kulturu přesvědčivě jako jedno z důležitých evropských center.

Je samozřejmé, že autorka knihy bere pečlivě v úvahu českou odbornou literaturu, věnovanou Masticákovi, přesněji její novější vrstvu z doby po překonání sporů o historickou autentičnost textu. Prakticky jde o řadu zahájenou Máchalovou studií a edicí Staročeské skladby dramatické původu liturgického z roku 1908. Ze všech prací této řady přijímá podněty, ale se všemi vlastně polemizuje pře-

devším díky svému celostnímu nazírání na problematiku středověkého dramatu. Právě zřetel k českým odborným pracím jí dovoluje vyrovnat se osobitě se starým rozporem, je-li na místě chápat Masticáka jako hru „náboženského“ nebo „světského“ původu: z její interpretace vyplývá, že tato zdánlivá protikladnost pramení do značné míry z uplatnění rozdílných badatelských přístupů ke hře. Genetický zřetel dává vyvstat ve výraznějších konturách její „světské“ slozce a vede k závěrům o světském původu hry jako přídatku, naroubovaném v určitém vývojovém momentu „zvnějšku“ do liturgické hry, opouštějící strohou liturgickou vázanost, strukturální hledisko dovoluje analyzovat vzájemný vztah obou zdánlivě těžko slučitelných principů na základě funkčního interpretování jednotlivých složek a dobrat se poznatků o jejich ústrojném sloučení v mnohodimensionálním, ale pro dobové pojetí jednotném divadelním celku. Zaráží, že autorka pracující i s doklady o folklórních analogiích určitých prvků z Masticáka, zaznamenaných v Zibrťových Veselých chvílích v životě lidu českého (tato práce nedopatřením není uvedena v závěrečném seznamu literatury) a v Erbenových Prostonárodních českých písních a říkadlech, ponechala stranou svých úvah teatrologické práce Petra Bogatyreva: třebaže nejsou věnovány přímo Masticákovi, přináší důležité poznatky o souvislosti mezi středověkou poetikou a folklórními projevy a metodologické podněty k jejímu studiu.

Pro českou literární historii a teatrologii má recenzovaná monografie význam nemalý než pro evropský medievalistický kontext. Přináší široce založenou informaci o současném evropském studiu středověkého divadla, konfrontuje s evropským kontextem vedle Masticáka i jiné české středověké hry, ale především se sama začleňuje do řady českých studií o Masticákovi a představuje v ní práci prvotního významu metodologickým přístupem i konkrétními výsledky interpretace založené jak na komparativních hlediscích, tak na strukturálním přístupu k památce. Dochází tak k závěru souznícímu s poznatky současného sovětského medievalisty A. J. Gureviče: Masticáka – stejně jako jiné projevy, které vybočují z tradiční představ o středověké religiositě – nelze chápat jako kompromis s rezidui pohanství v lidové tradici, nýbrž jako autentické projevy diferencované tradice křesťanské.

Jaroslav Kolár

Jana Nechutová, **K literární morfologii husitské polemiky. Štěpán z Dolan, Dialogus volatilis**, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, E 29, 1984, s. 209–218.

Jana Nechutová pokračuje ve studiu literárního díla Štěpána z Dolan analýzou stylu jeho „traktátu“ *Dialogus volatilis* z roku 1414. Zjišťuje a dokládá, že Štěpánův snis nemá povahu suchého teologického pojednání, ale že je zaplněn rétorickými figurami a tropy i jejich kombinacemi a že je spíše „přechodným útvarem mezi alegorickým sporem a literárním listem“ (s. 217). Studie směřuje k širším literárněhistorickým poznatkům. Odmítá tezi o záměrném zjednodušení stylu v husitských traktátech a samotný pojem traktátu problematizuje. V polemikách o soudobých společenských a morálních problémech se všichni autoři obrací k pestrému repertoáru středověkých rétorických prostředků, aby tak umocnili svou argumentaci a učinili ji poutavější i pro laiky. Formální analýzou traktátové literatury se tedy obohacuje svět literárních forem husitské doby. A v neposlední řadě se zásluhou J. Nechutové objevuje na literárním Parnasu počátku 15. století další pozoruhodný autor. Možná, že další rozbor spisů Štěpána z Dolan ukáže, že tento autor není nezajímavý ani myšlenkově, jak se dosud soudilo a soudí.

Josef Válka

Jana Nechutová – Dagmar Pilátíková – Ivana Škrobáková, **Etymologie v české reformaci a její prameny**, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity E 27, 1982, s. 235–246.

Studie formuluje zajímavou detailní otázku, týkající se myšlení některých reprezentantů rané české reformace: do jaké míry se u nich dobově oblíbené etymologizování, tj. objasňování významu určitých pojmů odkazováním na odvozenost z jiných, známějších, upíná k středověké tradici tohoto druhu myšlení a do jaké

míry se jim tato forma prezentování názoru stává prostředkem k vyjádření (a argumentačnímu podepření) jejich nových nábožensko-filozofických stanovisek. Výchoiskem práce je ovšem správné konstatování, že středověké etymologizování nemá nic společného s lingvistickým chápáním otázky, nýbrž že jde v podstatě o sféru myšlení literárního, popř. filozofického, a proto že si lze od jejího průzkumu slibovat výsledky obohacující poznání právě této oblasti. Autorky demonstrují problém na šesti příkladech etymologizování u Matěje z Janova (slova exorcista, hypocrisis, lex, panis, religio, vinum chápaná jako pojmy) a na dvou u Mikuláše z Drážďan (haeresis, laicus – idiotia): konfrontují výklady obou autorů s explikacemi těchže pojmů ve čtyřech nejběžnějších abecedně řazených slovnících středověkých etymologií (Etymologiae Isidora Sevillského, Glossae Salomonis, Liber derivationum Hugutia z Pisy Catholicon sive Prosodia Johanna Balba) a docházejí k závěru, že ve většině případů navazují reformační autoři úzce na tradiční etymologie; pouze u Janovova výkladu pojmů panis a vinum (hlavních složek eucharistie) shledávají, že se od tradičního etymologizování odchyluje směrem, který lze uvést do vztahu s Janovovou představou o koinonické funkci eucharistie.

Práce s nevelkým počtem příkladů a s omezeným počtem možných zdrojů pro poznání tradičního etymologizování poskytuje sice málo materiálu pro obecnější závěry, ale výsledek, k němuž autorky docházejí, zajímavě naznačuje, že myšlenkovou aktivitu reformátorů bude jednou možné sledovat až do speciálních sfér dobového vědění a zjišťovat, jak odtud čerpali pomocné argumenty pro vlastní teologickofilozofická stanoviska ve velkém sporu s mocenskými ideovými postoji církve. (Naskýtá se i otázka, zda, popř. do jaké míry lze za etymologizováním spatřovat názorové pozadí filozofického realismu.) Půjde však také o to zjistit, jak dlouho se v českém reformačním myšlení etymologizování v tomto smyslu uplatňovalo a jak široce je tedy rozumět pojmu „česká reformace“ v titulu studie.

Jaroslav Kolář

PRAŽSKÁ UNIVERZITA

Josef Petráň, **Nástin dějin filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948)**, Praha 1983, Univerzita Karlova, 406 s.

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy sehrála v dějinách české vědy, vzdělanosti a kultury úlohu zcela mimořádnou a v určitých vývojových etapách přímo základní. O jejích profesorech, jednotlivých vědních oborech i o studentském hnutí existuje již poměrně rozsáhlá literatura, celistvý a vyčerpávající pohled na její historii jsme však dosud postrádali.

Petráňův Nástin má podobu základní faktografické příručky o všech oborech a učitelích fakulty od jejího založení až do roku 1948. V první kapitole, nazvané Vzdálená tradice (léta 1348–1773), vylíčil autor na základě bohaté literatury přehledně a jasně celý vývoj fakulty a její měnící se strukturu i úlohu v rozvoji české vědy a kultury. V souladu se současným husitologickým bádáním vyložil autor, jakou úlohu univerzita sehrála v husitské ideologii, zvláště v první fázi husitské revoluce. Cenné jsou také údaje o tom, co se kdy na fakultě přednášelo, jaký obsah a průběh měly středověké disputatione, kvestie i pozdější teze a disertace. Rovněž hlavní životopisná data mistrů a profesorů, která bylo v mnoha případech velmi obtížné zjišťovat (zejména v případě jezuitských učitelů v době pobělohorské, kteří se často Prahou jen míhli), jsou velice užitečná a potřebná.

Pokud jde o husitskou orientaci fakulty, autor vymezil její působení lety 1383 až 1434. Začátky reformačního hnutí na univerzitě položil k prvnímu velkému univerzitnímu sporu o obsazování míst v Karlově koleji a konec husitské univerzity klade k roku, v němž pražské vysoké učení po letech obnovilo výuku a pokusilo se nalézt kompromisní dohodu s církví a panovníkem. První projevy husitství na artistické fakultě vidí v několika současně působících monnetech – sporu o universalia, který se v Praze projevil jako boj o Viklefa, v pronikání buridanismu s jeho zdůrazněním morální filozofie, ve vzrůstu sebevědomí českého univerzitního národa, v bezprostředním ohlasu politických událostí mezi univerzitními mistry a v šíření

reformních myšlenek prostřednictvím betlémských kazatelů. V událostech okolo Dekretu kutnohorského se autor obšírněji zabývá až důsledky secese, která pronikavě, i když ne rázem, jak by vyplývalo z Petráňova výkladu, změnila charakter univerzity. Za zdůraznění by rovněž stál fakt, že krize pražské univerzity na počátku 15. století byla záležitostí především její artistické fakulty. A to zjevně nejen pro početní převahu členů této fakulty, ale i pro značný nepoměr mezi celkovými počty českého univerzitního národa a silným zastoupením jeho příslušníků mezi mistry-regenty a hodnostáři univerzity.

Účast pražských mistrů v husitském hnutí (od roku 1419/20 šlo téměř výlučně a absolventy artistické fakulty) je hodnocena ze zorného úhlu spojenectví univerzity s českou šlechtou. Petráň přiznává univerzitě ústřední místo při formulování čtyř pražských artikulů, vyzdvihuje její podíl na vzniku husitství a konstatuje, že za přihlášení se k programu kalicha ztratila své výsadní postavení ve střední Evropě. Ani krátké období před nástupem Jiřího z Poděbrad, v němž se do Prahy uchýlila část vídeňských posluchačů a profesorů a na fakultu se vrátili katolíci, nic nezměnilo na nové podobě univerzity, jejíž jediná artistická fakulta se uzavřela konfesionálně i lokálně do zemského rámce. Pražská pohusitská univerzita se stala až do počátku 17. století vysokou školou českého utrakvistického měšťanstva.

Na filozofické fakultě, která byla až do roku 1848 přípravnou školou pro ostatní fakulty, se přednášely všechny společenskovední i přírodovědné obory. I potom, až do vzniku přírodovědecké fakulty v roce 1920, se pěstovaly přírodní vědy na filozofické fakultě. Proto vyložit vývoj tak rozmanitých oborů a správně zhodnotit vědecký a pedagogický přínos tolika profesorů byl úkol nadmíru obtížný. Autorovi se nepodařilo jistě zhostit se všeho na stejné úrovni a s rovnocennými výsledky.

Předností Petráňovy knihy je i to, že se pokusil objasnit, jak zaměření a úroveň jednotlivých disciplín souvisely těsně s potřebami a požadavky národa a společnosti. Zvláště výrazně vystupují tyto rysy v epoše obrození, které autor vymezuje lety 1774–1882 (tj. rozdělení pražské univerzity na českou a německou), a v zesílené intenzitě pak v době, kterou nazývá Emancipace národní vzdělanosti. Na konci 18. století došlo sice ke zřízení katedry české řeči a literatury, jejíž první profesor F. M. Pelcl se snažil vydobýt svému oboru důstojné postavení na univerzitě, ale vlivem objektivních podmínek nemohla katedra dávat rozvíjející se obrozené literatuře a vědě teoretické zázemí i dostatek vyškolěných odborníků. Karlova univerzita byla tehdy v přílišném sevření absolutistické státní mašinerie, která se zaměřovala na výchovu spolehlivých a oddaných státních úředníků a neumožňovala svobodnější vědecký rozvoj a šíření nových myšlenek.

Teprve po roce 1882 se dostává filozofická fakulta do čela vědeckého a národního dění, přicházejí mladí učitelé, kteří mají poměrně široký světový rozhled a snaží se dohnat zpoždění proti vyspělým evropským univerzitám. Petráňovi se podařilo vyložit kvantitativní i kvalitativní změny, které fakultní obory zaznamenaly, kromě tradičních oborů vznikají i nové jako byla třeba estetika (O. Hostinský), literární komparatistika (J. Vrchlický) aj., které souvisely bezprostředně s moderním kulturním rozmachem. Právem je zdůrazněna i osobnost J. Golla, s jehož působením lze spojit počátek nové etapy bádání o husitství.

Důležité bylo, že pražská filozofická fakulta vychovala také dostatek schopných sil pro brněnskou a bratislavskou fakultu, které mohly vzniknout až v samostatném československém státě. Krátké meziválečné období bohatě na hledání nových metodických cest v mnoha oborech přineslo vedle nesporných vědeckých úspěchů i stagnaci vědy, zaměřené často příliš pozitivisticky. Autor jistě právem neopomenul poukázat na pražský lingvistický kroužek a na jeho metodologický přínos pro rozvoj české literární vědy a filologie. Nezdařilo se mu ale vždy dost plasticky a odstíněně vyložit přínos jednotlivých osobností, takže mu výrazné postavy – jako třeba F. X. Šalda, Jaroslav Vlček, Josef Šusta, Vilém Mathesius aj. – příliš splyvají s masou ostatních. Další studium jistě též některé závěry a tvrzení změní, opraví nebo upřesní, zvláště ty, které musí respektovat dnešní poznatky a požadavky.

V souvislosti s prací a působením fakulty vylíčil autor i činnost studentských spolků a sdružení, která působila na fakultě od konce minulého století a zaujímala většinou pokrokové politické postoje. Praktickou užitečnost publikace doplňují též přehledné údaje o seminářích a ústavech fakulty, o kombinacích stu-

díjných oborů, o počtech vyučujících v jednotlivých letech, seznamy děkanů, českých doktorů a další zajímavá data.

Michal Svatoš – Josef Hanzal

Peter Moraw, *Die Juristenuniversität in Prag (1372–1419), verfassungs- und sozialgeschichtlich betrachtet*, in *Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalters*, hg. von J. Fried, Sigmaringen 1986 (Vorträge und Forschungen 30), s. 439–486.

Zdání uzavřenosti některých otázek nejednou klame, jak mimo jiné dokládá studie Petra Morawa, jež se v prvních dvou kapitolách vrací k počátkům pražského studia, ke korporativně právní povaze „právnícké univerzity“ a k jejímu vztahu k druhé, „trífakultní“ univerzitě. Jemnými pramenně-kritickými postupy, které si osvojil při svém mnohaletém studiu ústavně-legislativní problematiky a politických poměrů v teritoriálním rámci říše, autor dospěl k řadě nových poznatků zcela zásadní povahy a v daném rozsahu pramenně základny je také nálezitě doložil. V stručném referátu dává přednost rychlé informaci před širší úvahou o možných důsledcích Morawových vývodů pro církevně politické dějiny předhusitských Čech v období narůstající krize.

Hlavní autorova teze vychází z předpokladu, že v rámci pražského „studia“ od počátku existovaly dvě univerzitní korporace odlišné jak svým sociálním složením, tak i modelem vnitřní autonomie. Obě univerzity, jak tomu však naznačují jen sporé indicie, volily si také svého rektora, a to až do roku 1360, kdy se arcibiskup a univerzitní kancléř Arnošt z Pardubic svými „ordinationes“ pokusil překlenout předchozí dualismus statutem o rektorské volbě. Pokud by byl rektorem zvolen artista, měl být jeho vikářem (vicerektorem) právník a naopak. Studium mělo sice od té doby jednu hlavu, ta ho však zastupovala jen navenek, neboť vnitřní pravomoc rektora zůstala i nadále omezena pouze na korporaci, z níž vyšel. Jinými slovy, byl-li rektorem artista, jeho zástupce spravoval právníckou univerzitu nezávisle na něm a naopak. Eenergická snaha Arnoštova nástupce Jana Očka z Vlašimě zavést roku 1368 jednotná statuta pro celou univerzitu znovu vyostřila situaci. Rozdíl v základním ústrojí obou univerzit ukázaly se silnější než vnější tlak směřující k jedinému „studiu“. Roku 1372 se právnícká fakulta formálně osamostatnila, volila si své rektory a pořídila i samostatnou matriku. Nadále však trvalo jedno pražské „studium“, byť již de facto i de iure se dvěma univerzitami a dvěma rektory.

Ačkoli podle fundačních privilegií bylo pražské studium institucí papeže i krále (tak Moraw na s. 445), v praxi nejsou přímé panovníkovy zásahy až do roku 1365 příliš zřejmé. Rozhodující roli Karel IV. ponechal organizačně čilému i schopnému arcibiskupovi Arnoštovi. Císař také zprvu upřednostňoval trojfakultní univerzitu a teprve roku 1373 pamatoval i na právníky založením nové koleje určené jen pro ně. Tento akt současně dokládá, že separace právnícké univerzity o rok dříve by nebyla možná bez panovníkova předchozího souhlasu. Moraw uvážlivě doporučuje posuzovat vznik právnícké univerzity v roce 1372 stejně střízlivě, jako údajnou jednodolitost studia před tímto datem. Větší důraz než na institucionální vývoj klade na odlišné „životní světy“ obou univerzitních korporací.

Rozhodující doklad o tom, že pražská právnícká univerzita jako instituce vznikla podle bolognského modelu, autor spatřuje v průkazné odlišnosti skupiny rektorů-studentů od skupiny řádných profesorů. Urozený původ nebo vysoký církevní úřad byl rozhodujícím kritériem při volbě rektora univerzitní korporace, v jejíž pospolitosti lze přibližně napočítat na 250 kanovníků a téměř 200 farářů a jim obdobných obročníků. Není proto divu, že arcibiskupští kanonisté požívali na právnícké univerzitě mnohem větší vliv než dočasně zde působící cizí profesori a kurialní právníci. V tomto ohledu se pražská právnícká univerzita výrazně odlišovala od Bologně i Paříže. S pomocí prosopografických metod autor vynesl na světlo další pozoruhodné údaje, z nichž pak vyvodil řadu podnětných spojnic k obecným dějinám univerzit až do hloubi 15. století, kdy se již plně projevil nové tendence a potřeby teritoriálních státních útvarů. Měšťanský jurista úzce byl již spjat s administrativou státní moci. Měl svět pražských juristů houževnatě se držel křídla církve a teprve když se na všech stranách začaly projevovat hrozivé příznaky církevní

krize, postupně se otvíral vůči královské kanceláři a měšťanskému prostředí. Jako celek však pražská právnícká univerzita až do svého zániku v letech 1417–1419 pevně setrvala na pozicích církevního práva a církevních svobod jako opentka staré šlechticko-panovnícké struktury Čech i nových reformních proudů, které našly živnou půdu na trojfakultní univerzitě.

František Šmahel

František Šmahel, *The Kutteneberg Decree and the Withdrawal of the German Students from Prague 1409: A Discussion*, *History of Universities IV*, Oxford 1984, s. 153–166.

Dekret kutnohorský a odchod příslušníků „nečeských“ univerzitních národů z Prahy je stále předmětem velkého zájmu historiků univerzitních dějin. Nejnověji se k této problematice vrátil F. Šmahel v polemickém článku reagujícím na výsledky dizertační práce Sabiny Schumann, *Die „Nationes“ an den Universitäten Prag, Leipzig und Wien. Ein Beitrag zur älteren Universitätsgeschichte*, Berlin 1975, *Freie Universität*, 285 s. Šmahelova polemika je zaměřena proti vývodům o rozsahu pražské secese. Ve studii z roku 1967 o pražském univerzitním studentstvu v letech 1399 až 1419, došel Šmahel po zevrubném přehodnocení údajů univerzitních matrik ke zjištění, že v roce 1409 opustilo Prahu zhruba 700 až 800 studentů a učitelů. Upozornil také na skutečnost, že pražská secese nebyla orientována pouze na Lipsko, a rovněž na to, že její vliv na akademickou peregrinaci, zvláště středoevropských univerzit, působil nejen bezprostředně, ale i v následujících desetiletích.

Naproti tomu Schumannová omezila počet účastníků pražské secese maximálně na 500 osob z období těsně po Dekretu. Její výzkum však neval z úvahy, že němečtí mistři a studenti se nezapisovali na ostatní univerzity okamžitě po odchodu z Prahy, ale v mnohých případech až s určitým zpožděním (poslední zjištěné datum imatrikulace bývalého pražského univerzitního příslušníka je rok 1433!). To, že jejich osudy nelze pro určité období v pramenech bezpečně doložit, neznamená, že by měli být vyloučeni z účasti na pražské secesi. Zbývá tedy jen konstatovat, že Šmahel zjištěný počet osob účastnících se pražské secese roku 1409, je rozhodně bližší skutečnosti než omezující výzkum Schumannové, což lze ukázat na Šmahel uveřejněném seznamu 19 prokazatelně pražských studentů a mistrů, kteří později působili na vídeňské univerzitě.

Michal Svatoš

František Šmahel, *Pražský spor o „universalia realia“: nové prameny – nové otázky*, *Studia Comeniana et historica* 13, č. 26, 1983, 139–149 (Komenský v dějinách dialektiky, Sborník referátů z 8. koleniologického kolokvia v Uherském Brodě 6.–8. 10. 1981).

Poměrně stručná stať shrnuje řadu závažných zjištění. Na pozadí staršího studia českého viklefismu seznamuje s autorovým soupisem o pojetí universalíi na pražské univerzitě do roku 1500 (F. Šmahel, *Verzeichnis der Quellen zum Prager Universalienstreit*, MPhPol 25, 1980, 189 stran) a na jeho základě rekapituluje podstatu sporu. Dává tak za pravdu názoru, že volání po rozšíření pramenné základny v oblasti studia středověké filozofie v Čechách není jen instinktivním reflexem bezradného historického myšlení, ale naléhavou výzvou k opuštění tradovaných názorů a spekulací, k oživení úvah pomocí dotud opomíjených nebo neznámých pramenů. Šmahelův soupis, který autor v studii představuje a jehož podněty shrnuje, potvrtil – pokud jde o spisy Jana Viklefa – početní převahu rukopisů české nebo středoevropské provenience. Umožnil rozpoznat pět dotud neznámých spisů M. Jeronýma Pražského, objevit neznámou pražskou kvodlibetní příručku M. Jana Arseny z Langeveltu k roku 1400 a identifikovat řady dalších kvestií a polemik pražských mistrů do roku 1500. Důležité bylo i potvrzení Michalowského teze o směrnatém vlivu buridanismu v Praze do roku 1409 a zjištění rozhodujícího vlivu „opatrné“ filozofie pařížského mistra Jana Versora kolem roku 1450. Systematické studium pramenů přispělo však i k vyjasnění pražského sporu o universalia. Nešlo o polemiku mezi zastánci teze „in re“ a „ante rem“, ale o rozdílné pojetí universalíi „in re sive in essendo“. Viklef a jeho pražští žáci se ve svém „opinio media“ snažili

smířit krajní stanoviska aristotelské a platónské školy. Hledali kompromis, který vyjadřovali formulí „universale et suum singulare sunt idem essentialiter et differunt racione sive formaliter“. Jak patrně, práce s prameny přináší své ovoce – třebaže je dlouho třeba čekat, než uzraje.

Pavel Spunar

Jaroslav Kadlec, **Das Hussitentum und die Prager Theologie-professoren**, in: *Renovatio et Reformatio. Wider das Bild vom „finsteren“ Mittelalter*. Festschrift für Ludwig Hödl zum 60. Geburtstag, Münster 1985, Aschendorff Verlag, s. 224–234.

Příspěvek Jaroslava Kadlece v Hödlově sborníku se zabývá úlohou pražské teologické fakulty a jejích profesorů v husitství. Na životních osudech Husových kolegů Stanislava ze Znojma, Štěpána z Pálče, Ondřeje z Brodu, Petra ze Znojma, Jana Eliášova z Horšovského Týna, Jana z Hildesheimu, Hermanna Schwaba z Mindelheimu a Matouše ze Zbraslavi ukazuje, že to nejdůležitější, co je dělilo od reformní strany na univerzitě, byl postoj k Viklefovi a církevní autoritě. Přestože část z nich (s určitostí Stanislav ze Znojma, Štěpán Pálec a Ondřej z Brodu) patřila původně k rozhodným zastáncům církevní reformy a dokonce k přívržencům viklefismu, jejich cesty se s Husem a jeho následovníky rozešly nejspíše na počátku druhého desetiletí 14. století, kdy se pražští profesori teologie jednoznačně postavili na arcibiskupovu stranu a hájili papežské stanovisko. Důsledky na sebe nenechaly dlouho čekat a první část profesorského sboru bohoslovecké fakulty musela odejít ze země roku 1413, ostatní je pak následovali, pokud nepadli do rukou záboritů jako světící biskup Hermann z Mindelheimu, v následujících letech. Kadlec zdůrazňuje vedle známého faktu, že pražská univerzita tímto ztratila na dvě staletí studium teologie, i etický postoj a osobní statečnost Husových odpůrců na teologické fakultě, s nimiž hájili své přesvědčení. Škoda jen, že v článku, určeném především pro zahraniční čtenáře, nezbylo více místa pro poznámkový aparát, který by dokumentoval autorovy hlavní teze.

Michal Svatoš

ŠESTISTÉ VÝROČÍ VIKLEFOVA ÚMRTÍ

Manfried Vasold, **Frühling im Mittelalter. John Wyclif und sein Jahrhundert**. München 1984, List Verlag 1984, 318 s.

Soudná, čtenářsky jímavá biografie Jana Viklefa, zasazená do pestré rozmanitosti všedního, kulturního a politického života v Anglii a Evropě 14. století. Autor (narozený 1943), soukromý vědecký pracovník, užil poměrně rozsáhlé literatury německé, anglické a francouzské, seznamenané v bibliografické příloze, v tom i dvou třemi prací českých badatelů, zdaleka však nikoli všech, které jsou dostupné v těchto jazycích. Názvem své knihy nikterak nepolemizuje s Huizingovým Podzimem středověku, ale uvědoměle navazuje na G. H. Trevelyana (*England in the Age of Wycliffe*, 1899). Jestliže podle Trevelyana Viklef ve svém století jedinečně rozpoznal „základní potřeby své přítomnosti a možnosti budoucnosti“, pro Vasolda spočívá Viklefova velikost v „přípravě cesty k budoucím vývojům“. V tom smyslu nenazývá sice Viklefa po staru předreformátorem, přece však myslitelem, jenž předjal následně evropské reformace jako „Vordenker“. Vysvětlování nosných, zejména společensky kritických Viklefových tezí z dobových potřeb, souvislostí i předběžných a souběžných protestních projevů a směrů provádí autor důsledně a podává v tomto ohledu neodbornému čtenáři opravdu mnohostrannou, věcně spolehlivou a příjemně nepedantskou informaci o Viklefově době, její problematice hospodářské a sociální, jejích institucích, lidových hnutích a osobnostech kultury, politiky, válečnictví atd. Zřetel k účinnosti Viklefova vlivu v pozdějších dobách a snaha oslovit německé zájemce přiměly autora k tomu, aby skoro průběžně srovnával Viklefa s Lutherem. Analogie a rozdíly, dané ovšem nestejností dob a pro-

středí i prostředků, ale také jinakostí osobnostní charakterologie, přitom pečlivě respektuje. Vcelku souhlasí s názorem, který v 17. století vyslovil básník Milton ve své obraně svobody tisku: Luther i Calvin byli by neměli nic na práci, kdyby ve své době byli preláti dali na hlas Viklefovů a Husův.

Amedeo Molnár

Anthony Kenny, **Wyclif**, Oxford 1985, Oxford University Press, 115 s.

Oxfordská univerzita, kde Viklef dlouhá léta působil, vydala v knižní řadě „Past Masters“ tento pěkný myšlenkový profil anglického reformátora z pera Anthony Kennyho. Viklef je zde představen uvážlivě a jasně jako filozof pravdy pochopené jako výzva a přece zároveň jako zákonnost všeho jsoucího. Mezi svobodou a nutností uprostranila Viklefova soustava iniciativní boží predestinací. Na ní a nikoli na libovůli instituční středověké církve záleží spasení člověka a světa: „Dnes by Viklef s úžasem zjišťoval, že ze všech jeho myšlenek zůstala ve dvacátém století nejlivnější jeho teze, že v ideálním světě se musí všechno vlastnictví stát vlastnictvím všech.“ Výstižně vybranými citáty a velmi přesnými vlastními formulacemi charakterizuje autor Viklefovy hlavní myšlenkové důrazy pod sedmi záhlavími: Filozof pravdy, Bytí, forma a podstata, Svoboda a nutnost, Milost a vláda, Pravda Písem, Církev, král a papež, Kristovo tělo. Další předposlední kapitola Konec kacíře se zamýšlí nad Viklefovým vyřazením z obecné církve. Vidí v něm příčinu na jedné straně pozdějšího badatelského nezájmu o Viklefov mimořádný výkon filozofický, na druhé straně i přeznačení jeho teologie, jehož by se byli dopustili zvláště nadšení badatelé protestantské. Závěrečná kapitola o reformátorově posmrtném životě v dějinách obrací pochopitelně pozornost i k Čechům, raději však se vrací opět k Viklefu filozofovi. Oceňuje šťastný způsob, jakým se J. A. Robsonovi (1951) podařilo rekonstruovat Viklefovou filozofickou Summu, lituje však, že přitom dost nepostihl závažné momenty, pro něž je Viklef blízký současným filozofům jazyka. Autor je přesvědčen, že právě tímto zřetelem svých analýz zaujímá Viklef čestné místo vedle oxfordských velikánů Dunse Scota a Ockhama.

Amedeo Molnár

Wyclif and his followers. An Exhibition to mark the 600th anniversary of the death of John Wyclif. December 1984 to April 1985, Oxford 1984, Bodleian Library, 64 s.

Vědecká konference při příležitosti šestistého výročí úmrtí oxfordského reformátora Johna Wyclifa proběhla v dubnu 1985 bez přímé účasti českých badatelů. Nezájmu anglických pořadatelů to ovšem nelze přičítat, i když zřejmě i jejich finanční prostředky byly omezené. Poměrně chudě byla země „druhého“ Viklefova života zastoupena i na jubilejní výstavě v oxfordské Bodleian Library. Vydavatelé katalogu ostatně hned v prvních větách úvodu připomínají, že vytvořit reprezentativní přehledku Viklefovy literární pozůstalosti jen ze zdrojů britských knihoven nebylo možné, neboť jen pražská Univerzitní knihovna vlastní více a mnohem významnějších rukopisů s Viklefovými spisy, než Anglie dnes může poskytnout. Sedm fotografií pražských a brněnských rukopisů bylo jen letmou upomínkou husitských Čech, a je proto třeba jen litovat, že příležitosti, jež se nabízel k evropské konfrontaci pramenných svědectví a výsledků viklefského studia, nemohlo být využito tak, jak by si dějinný význam anglického nonkonformisty zaslouhoval.

F. Š.

John Wyclif, Tractatus de universalibus. Text edited by Ivan J. Mueller, Oxford 1985, Clarendon Press, 93 + 403 s. – **John Wyclif, On Universals (Tractatus de Universalibus).** Text translated by Anthony Kenny with an Introduction by Paul Vincent Spade, Oxford 1985, Clarendon Press, 50 + 184 s.

„Habent sua fata libelli.“ O knihách oxfordského filozofa a teologa Jana Wyclifa plat toto rčení snad dvojnásob. Již za svého života byl Wyclif za svou činnost a spisy, směřující proti hromadění majetku církve a svatokupectví, proti některým mnišským řádům a mocenským i finančním nárokům papežské kurie, i za další stanoviska, jimiž se dostával do rozporu s ortodoxním učením katolické církve,

obviňován z kacířství. Na samém sklonku svého života nadto upadl do podezření, že byl ideovým spoluniciátorem rozsáhlého protifeudálního povstání, vedeného Johnem Ballem, pravděpodobně jeho žákem. To jen zesílilo útoky proti němu. Ani jeho smrt v posledním dnu roku 1384 v Lutterworthském ústraní, kam se musel uchýlit z oxfordské univerzity, nezastavila pronásledování jeho písemného a myšlenkového odkazu. To narůstalo tou měrou, jak se Wyclifovy myšlenky šířily a jaký nacházely ohlas.

Je určitou ironií osudu, že spis *De universalibus*, který měl takový význam nejen pro vývoj českého filozofického myšlení, ale i v českých dějinách vůbec, zůstal 600 let po smrti svého autora nevydán a tedy do značné míry prakticky neznám. V souboru 35 svazků Wyclifových latinských spisů, které začaly vycházet péčí Wyclif Society v souvislosti s 500. výročí smrti oxfordského filozofa už více než před jedním stoletím a pokračovaly až do roku 1924, sice vyšel rozsáhlý spis s názvem *De universalibus*, považovaný tehdy jeho vydavatelem M. H. Dziewickým za autentické dílo Wyclifovo, ale již relativně záhy se prokázalo, že šlo o omyl. Vydán byl samostatný spis na stejné téma z pera Husova učitele a tehdejšího (napsán před rokem 1400) rozhodného stoupence pro-wyclifské strany M. Stanislava ze Znojma. Ve 30. letech našeho století přislíbil vydání spisu *De universalibus* (i *De ideis*) přední znalec wyclifské problematiky (a pražský žák V. Novotného) prof. S. H. Thomson, který sice kriticky vydal 1. a 2. traktát I. knihy *Sumy o jsoucnu*, ale k vydání uvedených děl se již nedostal.

Teprve 600. výročí úmrtí oxfordského myslitele dalo podnět k edici tohoto díla. Péči editora I. J. Muellera z univerzity ve Freiburgu a díky vydání v oxfordském univerzitním nakladatelství máme tedy nyní k dispozici text moderní kritické edice. Ta je nadto v dalším samostatném svazku, vydaném zároveň tímž nakladatelstvím, doprovázena překladem celého díla do angličtiny. Edici latinského textu předchází podrobná ediční předmluva (*praefatio*), překlad A. Kennyho z oxfordské univerzity ve druhém svazku je uveden studií historika logiky P. V. Spadea (Indiana University) o některých aspektech Wyclifova pojetí obecných pojmů.

Obraťme nejprve pozornost k Muellerově edici Wyclifova latinského textu. V prvé řadě je třeba ocenit náročnost práce, již se editor podjal. Je nesporné, že vysoký počet 23 dochovaných rukopisů tohoto díla i jeho značný rozsah (15 kapitol, v edici 375 stran vlastního textu s poznámkami), představoval úkol, jehož zvládnutí bylo samo o sobě neobyčejně obtížné. (Tato skutečnost byla ostatně nesporně i jedním z důvodů, proč – v době, kdy nároky na akribii při vydávání těchto textů velmi vzrostly – bylo vydání tohoto díla tak dlouho odkládáno.) Je možné konstatovat, že si editor práci neulehčil a ke své editio princips použil všech 23 rukopisů, včetně všech bohemikálních, tj. i těch, které jsou chovány v československých rukopisných sbírkách. (Editor v předmluvě děkuje čs. kulturním institucím za poskytnutí příslušných fotografických podkladů.) Vydavatel zkolacionoval texty všech dochovaných opisů *De universalibus*. Na základě toho a s využitím velmi cenného a pečlivého vlastního popisu všech 23 kodexů, kde je text *De universalibus* psán (viz s. 45–80 předmluvy), mohl přikročit k přípravě edice. Výsledky této své práce shrnul v ediční předmluvě, kde kromě toho v plné a vyčerpávající míře využil i odbornou literaturu ve vztahu k předmětu, a to včetně literatury nejnovější a literatury české (která bývá v podobných zahraničních pracích stále ještě velmi často opomíjena).

Praefatie postupně přináší nezbytné údaje k názvu vydávaného díla, k datu a místu jeho sepsání (pravděpodobně Oxford 1373–1374), vztahu k tzv. druhému Wyclifovu traktátu o obecných pojmech (*Purgans errores circa universalibus in communi*, *Summa de ente* 1,4) i místu díla *De universalibus* v kontextu dalších Wyclifových spisů. Stručné odstavce jsou věnovány i šíření opisů *De universalibus* jak ve středověké Anglii, tak v předhusitských Čechách. Po zmíněném podrobném popisu všech kodexů, obsahujících opis *De universalibus*, provádí Mueller pokus o zhodnocení rukopisných svědků a stanovení jejich filiace. Jeho výsledkem je stemma (na s. 89 ediční předmluvy), které podle mého názoru řeší v zásadě zdařile otázku rukopisné tradice tohoto díla a má svou značnou hodnotu i pro další wyclifovská rukopisná bádání. Stemma je třeba ocenit o to více, že dosud převládá (a ne zcela nepodložený) názor, že stanovení filiace a stemmatu je pro většinu Wyclifových děl, vzhledem k jejich soustavnému ničení ve středověku, prakticky nemožné.

Závěrem editor shrnuje zásady své edice. Ty pak důsledně aplikuje i při vlastním vydání textu.

Povšimněme si hlavních změn. Plně lze souhlasit s tím, že editor chtěl využít zejména nejlepších rukopisů anglické provenience. Založil v tomto směru edici na rukopisu cambridžském (Trinity College B. 16.2) a lincolnském (Cathedral Chapter Library 159) a přihlížel k dalšímu rukopisu cambridžskému (Gonville and Caius College 337/565). Zdá se, že tyto rukopisy opravdu přinášejí text nejbližší archetypu a vlastní Muellerova edice dosvědčuje korektnost tohoto výběru. Při konstituci textu využil editor ještě další dva rukopisy anglické provenience (nyní v Pavii a v Benátkách), nebral však v úvahu rukopis escoriálský, rovněž anglického původu, jenž v době edice neměl k dispozici a který kolacionoval až dodatečně. Pokud jde o české rukopisy, využil ze 17 opisů (je ovšem dáno již povahou věci, že jsou více vzdáleny archetypu) rukopisy dva – zmíněný autograf Husův a rukopis Státní knihovny ČSR – Univerzitní knihovny v Praze VIII F 1, jako nejstarší datované rukopisy české provenience, dokumentující zároveň českou rukopisnou tradici recepce tohoto díla.

Ve smyslu svého řešení filiace a svého stemmatu zaznamenává I. J. Mueller – s výjimkou první kapitoly spisu *De universalibus*, kde v poznámkách zachycuje všechna různocnění všech 23 rukopisů – jen textové varianty uvedených 7 rukopisů. Domnívám se, že užití řešení je účelné, neboť rozsah poznámkového aparátu by při uvádění všech variant pro celé dílo neúměrně narostl, a při zaznamenávání všech odchylek i zcela nekalitních rukopisů (např. wrocławského) by byl vlastně i samoučelný.

Velikou a potřebnou pozornost věnuje editor identifikaci Wyclifem užitých citátů autorit. Jedná se o velmi pracnou činnost, protože zdaleka ne vždy bývají citáty ve středověkých naučných dílech (pokud vůbec nějaké údaje o použitém spisu a místu přinášejí) přesné. I mnozí moderní editoři se proto bohužel identifikací citátů vyhýbají. Přitom je nesporné, že určení autorit umožňuje budoucímu uživateli snadnou orientaci po ideových zdrojích příslušného autora. Muellerovi se podařilo určit téměř všechny citáty, jejichž souhrn nalezne čtenář v závěrečném *Indexu fontium*.

Nakonec ještě k otázce užití ortografie. Mueller se rozhodl pro ortografii klasické latiny, tj. celý vydávaný text upravil oproti znění rukopisu, kde je bez výjimky užitá ortografie latiny středověké – ovšem se vši její variabilitou. U edice Wyclifova díla je podobný postup poněkud nečekaný, protože naprostá většina dosud vydaných Wyclifových spisů ponechávala ortografii středověkou. Podobně se např. postupuje i při vydávání Husových *Opera omnia*, v některých edicích francouzských (např. *Guillaume de Conches* atd.). Uvedený Muellerův postup vyvolá asi především námitky klasických filologů – specialistů pro středověkou latinu, kterým takto upravená edice neposkytuje žádný podkladový materiál (např. pro slovníková a další zpracování). Na druhé straně nelze nevidět, že v současnosti volí stále častěji klasickou ortografii četná vydání souborů spisů středověkých filozofů (např. mnoho-svazková vydání děl Abelardových, Anselmových, Albertových, Ockhamových a dalších), a že zvolení klasické ortografie do určité míry činí text srozumitelnějším těm uživatelům, kteří se speciálně středověkou latinou nezabývají. Kromě toho užití klasické ortografie umožňuje sjednotit zmíněnou variabilitu tvarů, která se často mění zcela libovolně i v jediném rukopisu, vzatém za základ prepisu, a přispívá tak v určitém smyslu preciznosti v konstituci textu. Sám považuji tuto otázku za otevřenou a domnívám se, že nelze a priori ani jeden z uvedených postupů prohlášovat za jedině možný. Je myslím vždy třeba přihlídnout k tomu, jaký text je vydáván a jaký účel má edice především plnit.

Zmíjme se ještě o druhém souběžném svazku, obsahujícím překlad celého spisu *De universalibus* do angličtiny. I zde se jedná o čin nesporně velmi záslužný, zejména uvědomíme-li si, že jde o jeden z prvních překladů Wyclifova filozofického díla do moderního jazyka. Každý překlad filozofického spisu je do určité míry již i jeho interpretací, a můžeme věřit A. Kennymu, že překlad představoval neobyčejně obtížný úkol, třebaže byl na jedné straně poněkud usnadněn tím, čemu jsme navykli říkat Wyclifova „anglická latina“. Nejsem povolán k tomu, abych zde hodnotil, nakolik přesně se podařilo přetlumočit Wyclifovy myšlenky do angličtiny. Je však třeba vyzdvihnout dvě skutečnosti. Za prvé umožňuje zpřístupnění textu v moderním světovém jazyku poznání tohoto díla daleko širšímu okruhu badatelů a zájemců (při celosvětově postupujícím trendu úpadku znalostí latiny), než by tomu

bylo jen u textu latinského. Za druhé přihlédnou k anglickému překladu jistě velmi rádi i ti specialisté, zabývající se filozofickou medievalistikou, kteří se budou tímto složitým a náročným (a přitom velmi závažným) textem Wyclifovým zabývat a pokoušet se o jeho výklad a zařazení do vývojových souvislostí. Anglický překlad může alespoň v některých případech pomoci při výkladu temných míst a při řešení obtíží, kterých Wyclifův text přináší nemálo.

Na tyto obtíže ostatně výstižně poukazuje i Spadeova předmluva k tomuto překladu. Je sympatické, že si nečiní nárok na celkový výklad Wyclifova pojetí obecných pojmů v rámci jeho filozofie, ale – a to plným právem – upozorňuje, že navzdory některým dosavadním cenným pracím nevíme o Wyclifových filozofických názorech téměř nic („we know next to nothing about Wyclif's philosophical opinions“). Je totiž zřejmé, že dosavadní stav výzkumu zatím celkový výklad neumožňuje. P. V. Spade upozorňuje na některé okolnosti, které bližší osvětlení pojetí obecných pojmů u Wyclifa – „jedné z nejdůležitějších osobností oxfordského intelektuálního života v druhé polovině 14. století“ – ztěžují. Za prvé to je podle Spadea skutečnost, že traktát *De universalibus* je součástí rozsáhlého souboru 13 traktátů *Sumy* o jsoucnu, a nelze tedy dospět k adekvátnímu závěru bez studia celé *Sumy*. Za druhé to, že v textu tohoto díla se obráží v hojné míře dobové ideové kontroverze a rozepře, reaguje se v něm, často anonymně, na různé námitky, jejichž původ i smysl byl sice Wyclifovým současníkům znám, současnému badání však uniká. Kromě toho, za třetí, uvedený Wyclifův spis zahrnuje neobyčejně širokou problematiku, která se středověkým sporem o univerzálie souvisela, a není i z tohoto důvodu zatím možné podat její rekonstrukci a výklad.

P. V. Spade se proto rozhodl po zcela stručném nastínění problematiky obecných pojmů ve středověku a výkladu o středověkých významech slova „universale“ (asi na 4 stranách) a rovněž stručném výkladu o třech druzích univerzálií u Wyclifa, věnovat pozornost dvěma závažným logicko-ontologickým otázkám, na něž se v uvedeném díle neustále naráží, a jejichž objasnění může přispět k lepšímu pochopení textu. Je to Wyclifova teorie identity a distinkce a Wyclifova teorie predikace (resp. esenciální predikace). Na základě analýzy řady míst, kde se oxfordský myslitel těmito otázkami zabývá, a jejich vzájemným srovnáním, dochází autor předmluvy ke shrnutí výsledků tohoto speciálního zkoumání. Závěrem P. V. Spade vypočítává celkem 14 dalších filozofických problémů, k jejichž řešení by bylo třeba postupně přistoupit. Jsou to takové závažné otázky jako problém místa logiky mezi gramatikou a metafyzikou u Wyclifa, otázka jeho pojetí pojmů první a druhé intence, Wyclifova teorie pravdy, Wyclifovo pojetí vztahu mezi věcí, jejím bytím a bytostí, jeho filozofické pojetí nutnosti ve vztahu ke svobodě vůle atd. a na posledním, čtrnáctém místě se právem uvádí i Wyclifova teorie platónských idejí.

Ze všeho uvedeného je zřejmé, kolik úkolů ještě wyclifovské badání – a to jen v úzce „technickém“, „pojmovém“ ohledu – čeká. Pro nás má nadto zkoumání Wyclifova filozofického odkazu nemalý a aktuální význam při osvětlování našich vlastních pokrokových myšlenkových tradic, zejména husitského revolučního myšlení. Můžeme závěrem konstatovat, že záslužné vydání jednoho z nejvýznamnějších Wyclifových filozofických spisů a jeho překlad (i předmluvy, které oba recenzované svazky doprovázejí) obohacují v mnohém naše vědomosti a zejména vytvářejí další předpoklady jak k prohloubenému studiu filozofie tohoto pozdně středověkého racionalisty, tak k pochopení jeho úlohy jednoho ze spoluiniciátorů myšlenkového kvasu, který u nás nalezl svůj výraz v ideálech husitské revoluce.

Vilém Herold

Amedeo Molnár, *Stárnoucí Jan Viklef a logika Písma svatého*, Křesťanská revue 52, 1985, s. 56–65.

Pro protestantské teology zůstane myšlenkový odkaz Jana Viklefa nepochybně dlouho nosným tématem. Zajímá však i historiky filozofie, protože přísný racionalismus, zvyrazňovaný zvláště v závěru Viklefova života, usiloval nejen o vytvoření teologicko-filozofického systému, myšlenkové soustavy zdánlivě bez trhlin, ale i o adekvátní výklad Písma. Molnárova studie se zaměřuje k tomuto pozdnímu Viklefovu období. Všimá si rytmu Viklefova života a poukazuje k roku 1371, kdy si filozof uvědomuje dosavadní tápání a věnuje se po výtce teologii. Pro Molnára nebyla

proto otázka radikálního nebo umírněného Viklefova realismu podstatná. Jde mu o metodu porozumění Písmu, o pětistupňové přibližování k „samé knize života“. Číst v ní bylo Viklefovi životním úkolem pro každého. Navázal tak na podněty biskupa z Lincolnu Roberta Grossetesta (13. století), který také ztotožňoval „knihu života“ s holou boží esencí. Na této rovině je slovo Písem svobodné a osvobozující. Viklefova interpretace Písma svatého měla tak ráz teologie osvoboditelské. Ač Viklefova racionální teologie byla uzavřeným systémem, přece jeho učení aplikované na Písmo nepůsobilo ve směru fundamentalistickém. Viklef vycházel z vrstevnatosti a nejednoznačnosti písmového biblického záznamu a přiznával každému křesťanu schopnost a povinnost odpovědně Písmo vykládat. Je ovšem samozřejmé, že v duchu středověkého onologismu propůjčoval slovu božimu svrchovanost neodmítnutelného kritéria, které bylo nepohodlné jak autoritě institucionální církve, tak vrchnosti politické. Molnárova studie je pozoruhodná svým průhledem do Viklefova teologického myšlení. Znovu se tak nastoluje potřeba důkladné viklefovské monografie, která by si všimla všech podnětů, které Viklefovo myšlenkové dílo přineslo. Poslední Kaňákova monografie (1973) zůstala, žel, v mnohém na polovině cesty.

Pavel Spunar

Anne Hudson, *Lollards and their Books*, London and Ronceverte 1985, The Hambledon Press, 266 s.

Znamenitá znalkyně rukopisů a přední badatelka o Wyclifovi, viklefismu a lollardství, dr. Anne Hudson, předložila v knize *Lollards and their Books* souhrnné výsledky, kterých dosáhla v řadě specializovaných statí v letech 1971–1983. Celkem šestnáct článků je zde pohodlně dosažitelných v reprintech z jedenácti různých časopisů a sborníků, doplněných věcným indexem a seznamem užitých a citovaných rukopisů.

V záplavě literatury o Wyclifovi, jeho filozofických a teologických názorech, politickém myšlení a jeho nřjším ohlase, které se v minulých letech staly předmětem řady rozporných výkladů, působí střízlivě a věcně závěry Anny Hudsonové jako metodický ukazatel, jak dospět k dalšímu spolehlivějšímu stupni poznání. Již první článek knihy *Contribution to a History of Wycliffite Writings* je v tomto smyslu přímo programové povahy. Je to tím cennější proto, že autorka nepředkládá jen literární historii určitého okruhu spisů nebo analýzu rukopisů, ve kterých se dochovaly, nýbrž přihlíží bedlivě i k jejich obsahu, ideové náplni a jejich příštím ohlasu. Její studie znamenají podstatný příspěvek k překladu bible do národního jazyka, k povaze lollardského kacířství, teologických nauk a inkvizačních procesů proti lollardům a přinášejí i cenné poznatky o vlivu viklefismu a lollardství na další duchovní proudy pozdního středověku, především na husitství.

Základním znakem pracovního postupu Anny Hudsonové je naprostá preciznost. V jejích studiích není zbytečného slova, každé tvrzení je spolehlivě opřeno prameným badáním, každý závěr je bezpečně zdůvodněn. To je třeba zvláště ocenit zejména proto, že většina pramenů není dosud kriticky vydána a autorka byla proto nucena pracovat se širokým okruhem rukopisů z anglických i evropských knihoven. Většina z nich pak mohla být užita buď k přímému studiu nebo si přinejmenším o nich získat bezpečně údaje, přičemž sáhla s naprostou jistotou a prvotřídní erudiicí k pramenným textům latinským i anglickým.

Rozhodující počet rukopisů i textů je pochopitelně uložen v anglických knihovnách, ale to neznamená, že by tam bylo možno nalézt vše. Lollardské texty byly při pronásledování lollardů ničeny do té míry, že se mnohdy zachránily jen v zahraničních oisech, jak platí o komentáři na Apokalypsu *Opus arduum* valde. Jsou proto nepostradatelné sbírky rukopisů v českých a moravských knihovnách, především v Praze, kde husitští učenci opisovali nebo si dávali opisovat Wyclifova i lollardská díla jako inspirující zdroj vlastních úvah. Podotknout je možno, že také hojně citované rukopisy dnes vídeňské vznikly z valné části v Praze a do vídeňských knihoven přišly až později.

Seznam rukopisů, o které se autorka opřela, je sestaven v překvapující úplnosti. Sotva bude možno jejich počet rozmnožit v závažné míře. Jednotlivé doplňky, ke kterým mohlo zatím dospět specializované badání, jak je tomu u teologicko-práv-

Zénon Kaluza, *Le chancelier Gerson et Jérôme de Prague*, Archives d'histoire doctrinale et littéraire du Moyen Age, 51, 1984, s. 81–126.

Úvodní prezentace Jeronýma Pražského zdála by se nasvědčovat, že po Gersonovi znovu odsoudí upáleného viklefitu i doktrinární historik polského původu. Nic takového. Záhy se ukáže, že narážky na Jeronýmovo přemrštěné chování, na jeho mimořádný sklon k provokacím a snad i jeho zpučnost mají pouze evokovat „vznešenou společnost pařížských intelektuálů“, která vagujícího mistra od počátku ocejovala za lehkovážnou osobu nevhodnou pozornosti teologických profesorů. Na koncilu v Kostnici a znovu pak o deset let později teolog Gerson neváhal již svou autoritou zatratit teze heretického artistry. Učinil tak, jak Kaluza přesvědčivě prokázal analýzou Gersonovy a Jeronýmovy literární pozůstalosti, s nadutostí vlastní doktrinárním inkvizitorům, aniž by považoval za nutné zkoumat, co vlastně Jeroným napsal a řekl. Gerson si prostě Jeronýma přiřadil ke všem platonským „formalizantům“ a pak mu již nebylo zatěžko vztáhnout na něho bludařství odsouzené v Paříži roku 1240 a 1277. Při konfrontaci názorových hledisek autor provedl subtilní analýzu některých kategorií ryze filozofické povahy, v níž mj. obohatil dosavadní poznatky o tzv. formální distinkci v učení českých viklefitů. Na rozdíl od S. Soušeďka, na jehož studie jinak navázal, Kaluza vyslovil domněnku, že Jeroným některé své výklady neopíral o přímou četbu Jana Scota Eriugeny, nýbrž o excerpta ze známého Pařížského korpusu spisů Pseudo-Dionysia Areopagity. Stranou autor překvapivě ponechal zprostředkující vliv Viklefových děl. Lze doufat, že k nim více přihlédnou ve slibované studii o Jeronýmově pojetí idejí. V tomto ohledu by mu cenný studijní materiál přinesly i nově objevené Jeronýmovy spisy, o nichž již sice Kaluza má povědomí, k nimž však zatím nestačil přihlédnout.

F. Š.

Mistr Jan Hus, *Drobné spisy české (M. Iohannis Hus Opera omnia, t. IV. – Opera Bohemica minora)*, Praha 1985, Academia, 601 s.

Pěčí Komise pro vydávání spisů M. Jana Husí při ČSAV vyšel jako zatím druhý z připravovaných svazků Husových spisů česky psaných obsáhlý kompletní soubor drobných českých spisů a šesti písní. Editor Jiří Daňhelka věnoval této práci obdovhodně přesnou péči, takže – patrně mnohaletým úsilím a po řadě předběžných dílčích studií – je výsledkem vydání vyhovující nejpřísnějším kritériím (jeho menší přehlednost a značné nároky, kladené na uživatele, je nutno přičíst na vrub především charakteru vydávaného materiálu). Jsou zde vydána nejen díla zaručeně Husova, nýbrž i ta dubia, jež se editor po zralé úvaze a zevrubném studiu rozhodl s jistým rizikem Husovi připsat, několik dalších dubií pak ponechal stranou (Husovo autorství nebo autorský podíl na zpracování předloh je zvláště sporný u písní, na což se v edici vždy znovu výslovně upozorňuje). Vedle Husových spisků a písní přináší edice i cenné přílohy, tím cennější, že mnohé z nich dosud nebyly vydány, na rozdíl od Husových spisků, jež již své, většinou starší a méně vyhovující, edice mají. Přílohy dokumentují buď způsob Husovy spisovatelské práce (u překladů a úprav tak máme možnost nahlédnout do Husova zacházení s předlohou; ostatně oceňme již nalezení právě předlohy nebo právě té její textové varianty, s níž Hus patrně zacházel) anebo působení Husova díla v dalším vývoji české a česko-latinské reformační literatury.

Zastavím se v této souvislosti u latinského zpracování Husova Katechismu (v nové edici č. 11, s. 325nn.) a Jádra (č. 12, s. 330nn.), otištěného jako příloha 12 (s. 532 – Tractatus de fide catholica) a připsaného i zde ve stopách Bartošových a Havelkových pravděpodobně Mikulášovi z Drážďan. Domnívám se, že tuto atribuci bude třeba znovu prověřit. Nezdá se mi přesvědčivou hned z několika důvodů, jež by však byly polemikou spíše se starší Havelkovou prací (E. Havelka, *Husitské katechismy*, 1938, zvl. s. 81–91) a zde není místo pro jejich rozvíjení. S novou edicí zde úžeji souvisí jen skutečnost, že jediné místo, které se v Tractatus de fide catholica podle Havelky (s. 88–89) doslovně shoduje s formulací z jiného Mikulášova díla, je citátem z Pseudo-chrasostomova Opus imperfectum (MPG 56, col. 743), které tehdy necitoval zdaleka jen právě Mikuláš; editor Drobných spisů k tomuto místu poznamenává v komentáři na s. 583 „neurčeno“.

Inspirojící a provokující formulaci přináší na s. 8 předmluva vydavatele. Pochy-

bují, že by bylo lze beze zbytku obhájit tvrzení, že Husova latinská tvorba nevybočuje z nevýrazného průměru evropské traktátové literatury té doby, zatímco jako spisovatel užívající českého jazyka dosahuje Hus hodnot, které jej řadí mezi výrazné literární tvůrce. Domnívám se, že by bylo třeba nejprve zhodnotit všeobecné vztahy rovně tehdejší česky a latinsky psané literatury Husovy doby a v neposlední řadě vzít v úvahu, že co se v tehdejších slovesném projevu zdá originálním a průkopnickým vyjádřeno česky, jeví se vyjádřeno latinsky běžným až triviálním. (Českému čtenáři dostatečně poučenému o hodnotách starší literatury se přirozeně zdá půvabnější čeština Dalimilovy korniky než latina Kroniky Zbraslavské, to však nic objektivně nevyplývá o literární a estetické hodnotě jednoho ani druhého díla.) Jde, soudím, spíše o Husův přínos rozvíjející se česky psané literatury než snad o to, že by Hus prostě psal lépe česky než latinsky – vezměme jen namátkou v úvahu jeho polemické spisy, univerzitní promluvy nebo kostnické projevy.

Jana Nechutová

Miloš Štědroň, *Claudio Monteverdi*, Praha 1985, Editio Supraphon, 217 s.

Publikace, která je podstatným příspěvkem k dějinám nejen hudby, ale kultury na rozmezí 16. a 17. století vůbec, a první monteverdiovskou publikací v české literatuře, se s naší tematikou stýká kapitolou „Monteverdi a duchovní hudba“ (s. 147nn.). Štědroň ukazuje, že reformace spolu s přijetím zásady všeobecného kněžství pochopila hudbu jako formu radostné meditace (hudbnost Martina Luthe- ra, připomeňme i Jana Husa); zabývá se řešením otázky duchovní hudby trident- ským koncilem. V pasáži o vztahu reformace a protireformace k hudbě vychází z neutrálnosti hudebního jazyka, která skýtá možnost „hudební koexistence“ obou směrů. Důležitý je zde vztah reformace k italské hudbě, a to i světské. Podstatná a inspirující i pro zkoumání starší reformace české je skutečnost, že velkou úlohu v reformační aplikaci hudebního umění hrál text a schopnost těch kterých muzikál- ních tvůrců a výtvarů respektovat, zdůrazňovat a povyšovat slovo. Paralelu a možnost obdobných metodických východisek vidím pro českou reformaci a vývoj v 16. a 17. století také ve vztahu k polyfonii (její odmítání sledujeme už v reformních směrech 14. století a u husitů pak ve výrazně podobě), jejíž uplatňování a vývoj ostatně s funkcí textové složky hudebních děl úzce souvisí.

Jana Nechutová

František Hoffmann, *Morava před husitskou revolucí*. Časopis Moravského mu- zea 69, 1984, s. 49–78; 70, 1985, s. 103–146.

Obsáhla stať, jejíž původní verze vznikla již v letech 1971/72 (přepřevázané a zkrácené znění viz HT 4, 1981, s. 57–68 – materiál z II. husitologického symposia), je věnována v souladu se svým názvem předrevolučnímu období, tedy především dvěma prvními desetiletím 15. století, a je rozdělena na 1. metodologický úvod, 2. kritický přehled o pramenech a literatuře, 3. vytyčení hlavních otázek politické po- měry; hospodářské a sociální poměry; jazyk, národ, nacionalismus; církve; ideolo- gie, reformní hnutí a husitství, 4. pokus o stanovení chronologie; 5. oddíl podává syntetizující závěry. Autor vychází z velmi široké bibliografické základny (předně souhrnná studie-recenze Urbánková; nejnovější práce J. Války; dále navazuje na práce vlastní, Hosákovy a Mezníkovy a na metodologické podněty Mezníkovy a Šmahelovy) a pokud možno z co nejširší základny materiálové: sám ovšem konsta- tuje, že pro Moravu máme chudší prameny vyprávěcí a ideologické, zato poměrně ucelené jsou prameny k dějinám hospodářským, že je však tento materiál vůbec nedostatečně zpracován.

Hoffmann se prozatím odmítá vyslovit k zásadní otázce samostatnosti moravských dějin nebo k otázce skutečně revolučního charakteru husitství na Moravě, i když čtenáři dovoluje tušit aspoň, že se k autonomnímu charakteru moravské historie silně kloní, že proti Válkovu „husitství na Moravě“, snažícímu se pojímat dění v této územní oblasti jako součást celkového procesu vývoje husitství, je jeho kon- cepci spíše „moravské husitství“; k revolučnosti tohoto procesu se jazyketelněji vy- slovuje na s. 115: „... bylo již v počátcích rozhodnuto o tom, jakou roli může hrát Morava v husitské revoluci: byla vždy více objektem než subjektem dění.“

Ostatně autor se opětovně vrací k tezi, že definitivní závěry zatím stejně činit nelze. V každém odstavci zvlášť a pak i v závěrech ukazuje Hoffmann za prvé na existenci společných rysů s českým vývojem, za druhé na specifické rysy Moravy (typ pak formuluje pro celou studii přehledně v Závěrech, s. 114), a za třetí na naši prozatím nedostatečnou znalost celé šíře a hloubky daných problémů a tudíž na nemožnost v dohledné době formulovat definitivní závěry. Tomu odpovídá vytýčený záměr Hoffmannovy studie – autor chce podat celkový nástin hlavních problémů, nikoli syntetické zpracování předrevolučního období. V obecné rovině tuto skepsi plně nesdílíme: jen nadsázkou lze říci (závěr studie, s. 117), že „syntéza v náročném slova smyslu je dnes vzdálenější, než když před čtyřiceti lety psal svou stať o husitské revoluci na Moravě Rudolf Urbánek“. Dnes si snad obtížnost právě syntézy uvědomujeme hlouběji než tehdejší badatelé, jistě jsme jí však objektivně mnohem blíže (dokladem budiž aspoň Váškova práce o dějinách Moravy, pro niž můžeme mluvit ne-li o syntéze, tedy jistě o syntetizující koncepci). V té míře, v jaké platí takováto skepse pro zpracování dějin husitství na Moravě, platí ostatně i pro dějiny Čech: formuloval to jasně a podobně jako Hoffmann Jiří Kejř roku 1984 ve svých Husitech (s. 9).

Z literárněhistorického stanoviska zaujme v kapitole o reformním hnutí (s. 105nn.) vytýčení rozdílů mezi Čechami a Moravou (neexistence univerzity na Moravě), charakteristika dolanského ortodoxního centra, zhodnocení působení sekt v předhusitském období na Moravě a samo shrnutí výkladu o pronikání husitské ideologie na toto teritorium a do jeho jednotlivých sociálních složek; na st. 110 podává autor užitečný přehled hlavních moravských osobností, které náležejí k viklefsko-husovskému hnutí. Soudím jen, že moravský raný humanismus okruhu Jana ze Středy (v souvislosti s raným humanismem je velmi užitečné Hoffmannovo upozornění na vztahy markraběte Jošta k Itálii, viz s. 55) a augustinánská devotio moderna – ta nejen na Moravě – mají větší význam pro utváření husitského myšlení, než jaký je jim autor stati ochoten přiznat.

Jana Nechutová

Amedeo Molnár, **Na rozhraní věků. Cesty reformace. Jan Hus / Bedřich ze Strážnice / Ivan Stojkovič / Martin Luther / Huldrych Zwingli / Jan Calvin**, Praha 1985, Vyšehrad, 436 s., příl.

Konfesní východisko nikdy nebylo Molnárovi zábranou na cestě poznání dějinné pravdy „padni komu padni“. Neduhům, slabostem, vnitřním rozporům anebo zase ješitnému sebezahledění a zneužití případné moci ve prospěch vlastní doktríny se neubráníla žádná z velkých postav na rozhraní věků, které pojal do svého souboru úvah a studií. Více než případně vystihuje ústřední motiv knihy výtvarná alegorie rozbořeného moře, na němž se zmitá bárka církve a spolu s ní celé západní křesťanství. Veslaře a kormidelníky na lodi nespátříme. Ti se navzdory hrozbám moře, jež se je všechny bez rozdílu snaží pohltnout, dohadují někde uvnitř, kudy a k čemu plout, kdo má držet kormidlo. Molnár jednoho po druhém, sám jako by uvnitř této lodi, zkoumavě pozoruje, snaží se proniknout do jejich nitra i pochopit rozpornost jejich činů a slov, aby pak jemnými odstíny svého slovesného umění je představil dnešnímu čtenáři. Na všechny se v knize nedostalo. Z volného souboru rozprav se postupně klube dílo, přerůstající původní záměr. Autor si to uvědomuje: „Ale jenom celé vypsání Husovy životní cesty, která skončila na kostnické hranici, od níž se v Čechách zapálila revoluce, nebo vylíčení myslitelské osobnosti Petra Chelčického či Mikuláše z Pelhřimova, by vytvořilo důstojný protějšek k pozorosti, jakou jsem věnoval pro 16. století Lutherovi nebo Calvinovi.“ Bylo však již pozdě, neúprosný tlak termínu zřejmě vykonal své. Snad také trojice postav, jimiž se již častěji obievně zabýval, Molnára tolik již nelákala příslibem hledačského zanicení, jehož vzrušivosti lze tak snadno podlehnout.

Husovo „hledej pravdu“ patří k mementům české reformace. Vrací-li se autor po letech k této okřídlené devize, pak nejen z vnitřní potřeby dobrat se Husovy „pravdy“, ale i ve snaze upoutat pozornost k vlastním postřehům, jímž se zatím nedostalo příliš sluchu (srov. Réflexion sur la notion de vérité dans la pensée de Jean Hus, LF 88, 1965, s. 121–131). Husovo pojetí a prožití pravdy vskutku působí potíže modernímu čtenáři, neboť při vši rozhodující úloze, kterou přisuzoval rozumové ar-

gumentaci při výkladu Písma svatého, nikterak nepřekračoval hranice teocentrické noetiky. S novodobým racionalismem Hus podle Molnára neměl nic společného, a ani mít nemohl. Všechny rozružené pravdy, jež připouštěl, měly společnou jednotu pravdivosti v kristovském zjevení. Byla to tudíž i u Husa víra – fides, která tihla k vlastnímu srozumění – intellectum (**Hledej pravdu! – Jan Hus**, s. 9–21).

Také pojednání o roli chorvatského dominikána Jana Stojkoviče z Dubrovníka v boji proti husitům mělo východisko v cizojazyčné autorově studii (srov. HT 8, 1985, s. 359–360). Molnár si v něm uložil za povinnost „být práv muž, jehož původ, výchova, přesvědčení i úřad učinily reprezentativním činitelem evropského protihusitského zápasu.“ (**Za církev proti husitům – Ivan Stojkovič**, s. 113–140). Mezi oba kratší útvary Molnár zařadil zcela novou rozpravu o tábořském knězi a hejtmanu pošpatněle pověstí, kterou se ani jeho sugestivnímu peru nepodařilo zcela napravit (**Tábořský kněz a hejtmán – Bedřich ze Strážnice**, s. 23–112).

Do třetice dejme slovo autorově úvodní prezentaci: „Husitství zastupuje na stránkách naší knihy v tomto ohledu neústřední a do jisté míry sporná postava Bedřicha ze Strážnice. Zaujala mne možnost vyvolat v život hmatatelně konkrétní svízele a pokušení, jímž byli vystaveni dělníci revoluce po vyřazení její nejdynamičtější složky. Vyšel-li jsem mírou porozumivosti Bedřichovi víc, než se snad slušelo, přičti mi to čtenáři k tíži, věz však, že jestliže sympatie zhusta zaslepuje, někdy teprve vůbec otvírá oči“. Je tomu tak. Molnár se záslužnou akribií nevynechal jedinou zmínku o Bedřichovi ze Strážnice a dobral se i cenných akt, jež jeho předchůdci včetně Rudolfa Urbánka nechali ležet ladem. Všechny ty překvapivě početné prameny přečetl svýma očima a s jejich pomocí pak osvětlil i některé dějinné momenty polipanského radikálního křídla včetně samotného Tábora. V bibliografických poznámkách připojených na závěr knihy zvlášť ke každé kapitole navíc znalčům poskytl možnost sledovat jeho argumentaci krok za krokem v příslušných edicích nebo nevydaných dokumentech.

Molnár tuší, že se mu ze všech stran nedostane uznalého souhlasu, vždyť se tu mimo jiné vzácně obrací zády i k svému učiteli F. M. Bartošovi, pro něhož Bedřich byl pletichářem a kramářským politikem, který ze strachu o majetek skončil jako oddaný syn církve. Dialog, který vzniká mezi autorem a obeznalým čtenářem, skutečně není prost jiskřivého napětí. Pověz mi, jako by bylo slyšet Molnárovi výzvu, jak se měl jinak zachovat a co více mohl v souladu se svým starotábořským přesvědčením pro svou stranu (a tím i pro sebe) dokázat tento kněz i hejtmán v jedné osobě. Což neprovedl Tábor úskalím polipanských zvrátů, což mu nezajistil svou obratnou diplomacií statut královského města, pozemkový majetek a v neposední řadě i jisté záruky svěbytné věrouky, po níž šlapali bohoslovci Rokycanovy utrakvistické většiny. Ach ano, tak se věci měly, Bedřich nesložil ruce v klín, uchoval si zdání tábority a v nejednom ohledu Tábora vytrhl bolestivý trn z obou nohou. Bedřich však jen nesplácel Táboru za vše, co by bez jeho úderné síly neměl, někdejší duchovní správce slezských posádek nezapomínal v první řadě na sebe. Na šikmé ploše se ocitl již ve Slezsku, kde si ve styku s tamějšími knížaty osvojoval jejich manýry. Před Lipany měl již hodně co ztratit a jestliže včas nahlédl marnost dalšího boje, sotva se jeho odchod z bojiště srovnával s tábořskou revoluční ctí. Nejde tu jen o klasické dilema mezi rozumářskou předvídatostí a věrností zásadám či o spornou hranici mezi kolaborací a činným hledáním východiska z kritické situace, do níž se poražené radikální křídlo dostalo. Z hlediska strany, k jejímž čelným představitelům Bedřich ze Strážnice patřil, stíny lipanských zrádců, přeběhlků i bázlivých vypočítavců, kteří včas vzali nohy na ramena, nelze nijak prosvětlit, máme-li být právi tábořům a sirotkům, kteří u Lipan nasadili své životy. Jistě Molnár nic takového nemá na mysli, snaží se pouze pochopit Bedřichovy náhledy a postoje v osudových zkouškách, protože se domnívá, že jeho motivace nevyplývala jen z egoistických pohnutek a že tento polipanský zbohatlík navzdory všem jeho pochybným skutkům zůstal až do konce života roduvěrným tábořem.

Leč právě tato důvěra v pevnost Bedřichovy víry spočívá na vratkých domněnkách. To, že Bedřich neprovedl polipanský konfesní kotrmelec a že se několikrát zasadil o při hrstky tábořských kněží, není ještě postačujícím argumentem, neboť nic jiného mu také vzhledem k jeho minulosti a k okolnostem nezbývalo. Kolínské panství, v němž se po odprodeji tábořských pevností ve Slezsku se svou početnou jízdu usadil, mohl udržet jen a jen s pomocí stále ještě mocného Tábora. Bez

vilegovanosti. Ve svém článku tak zkoumá politickou aktivitu (v jejich proměnách) neprivilegovaných tříd tehdejších obyvatel českých měst a venkova.

Na Polívkově stati zřejmě nejvíce zaujmou dva okruhy problémů, s nimiž se vyrovnává. Za prvé jde o otázku, z jakých předpokladů vyrostl jedinečný zá- sah lidových vrstev do (zvláště politických) dějin českého státu v 15. století, a za druhé, které to byly bariéry, jež muselo lidové hnutí svým ohromujícím vzmachem překonat (zvláště tento problém je důležitý netoliko pro husitologii, ale pro medie- divistiku vůbec). Ani o jedné z těchto otázek nelze říci, že by byla dosavadním vývojem bádání dostatečně zodpovězena, ačkoliv jejich adekvátní řešení má nepo- chybně zásadní význam pro interpretaci celé husitské revoluce. Polívkova odpověď na prvou otázku zní přibližně takto: Příznivé předpoklady pro politické vystoupení lidových vrstev v husitství tkvěly především v jejich tíživých hospodářských a so- ciálních poměrech. Patrně však neslo o jejich dynamickou pauperizaci, ale o dlou- hodobé tíživé postavení vyvolávané dlouhodobou hospodářskou stagnací země, jež byla ekonomicky vyčerpána finančně krajně náročnou politikou lucemburských králů na českém trůně. Vzhledem k tomu, že reformní program s sebou přinášel perspek- tivu nezanedbatelných hospodářských výhod a nelze ani pominout přitažlivost jeho sociálně kritického obsahu, narůstala vůči němu vnímavost lidových vrstev, zvláště když mohl navázat na starší proudy lidové a učené hereze. Absorpce reformních myšlenek do lidových vrstev byla navíc urychlována skutečností, že se jejich šíření dalo převážně v národním, tj. zvláště v českém jazyce. Přitom bylo hlásání tohoto programu v Čechách Václavovou zásluhou de facto legalizováno. Méně pozornosti věnuje autor řešení otázky, proč se lidové hnutí, třebaže tvořilo součást husitství již od konce 14. století, dokázalo prosadit jako samostatná politická síla až ve druhé polovině desátých let 15. století. Polívka vypočítává zhruba sedm základních příčin této skutečnosti: 1. druhořadé postavení lidových vrstev v tehdejší společnosti, 2. fakt, že lidové husitské hnutí nemělo ve své počáteční fázi instituce, kolem nichž by se mohlo sdružovat a které by reprezentovaly a prosazovaly jeho zájmy, 3. po- četnost neprivilegované třídy, 4. existenci komunikačních bariér danou sociální a teritoriální roztržetostí, 5. neexistenci organizačních struktur, na nichž stavěla šlechta, církev a měšťanstvo, 6. skutečnost, že lidovému hnutí zatím chyběla vlastní ideologie i její hlasatelé, 7. fakt, že lidové hnutí tehdy nemělo ani zkušené orga- nizátory. V Polívkově interpretaci tak vystupují do popředí zvláště organizační ne- dostatky lidového hnutí, jež byly ovšem jeho průvodním jevem vlastně po celý středověk. V této souvislosti nabývá na významu autorovo upozornění, že vůdci husitského lidového hnutí se rekrutovali z řad kazatelů, měšťanstva a šlechty – tedy patrně odtud vycházela iniciativa k překonání jeho živelnosti. Organizace tak byla lidovému hnutí z velké míry implantována zevně. Ostatně se zdá, že pouze jediná ze známých husitských politických frakcí dokázala být lidovou (ve smyslu Polívkovy definice lidu) i v oblasti vlastní organizace – to je však frakce, která je dnes natolik nepopulární, že upoutává pozornost pouze svou údajnou zkázonos- ností a nikoli pozoruhodnými výdobytky, k nimž se dokázala vypracovat. I ta však dospěla k „lidové organizaci“ teprve v závěrečné fázi svého vývoje.

Polívkův článek můžeme chápat jako vhodný úvod do diskuse o úloze lidu v hu- sitské revoluci, která současně husitologii bezesporu citelně chybí. Autorovo vy- mezení lidu, jeho periodizace lidového hnutí, rozbor příčin vystoupení lidu i jeho pozdějšího ústupu z politického života – to vše jsou otázky, které by si nepo- chybně zasloužily výraznější pozornost. Přitom značná početnost husitologické obce i stále napjatější čekání na konečně zásadně nové slovo v husitologii nabízejí zá- ruku, že taková diskuse by mohla být mimořádně efektivní.

Jaroslav Boubín

Petr Klučina, Richard Marsina, Andrej Romaňák, **Vojenské dějiny Čes- koslovenska, I. díl (do roku 1526)**. Vědecký redaktor I. dílu Petr Klučina. Praha 1985, Naše vojsko, 368 s., 16 příloh.

Dosavadní odborná produkce věnovaná československým vojenským dějinám je sice poměrně rozsáhlá co do počtu titulů, avšak moderní syntetické zpracování této významné oblasti minulosti našich národů dosud chybělo. Již dlouho pocíťované vakuum začíná vyplňovat šestisvazkový přehled Vojenských dějin Československa,

jehož cílem je obsáhnout stanovenou problematiku v pravém slova smyslu od pra- věku až po dnešek.

Hlavní podíl při plnění tohoto náročného a široce koncipovaného díla připadl pracovníkům Vojenského historického ústavu, kteří ovšem k řešení jednotlivých otá- zek přistupují v těsné součinnosti s příslušnými odborníky Vojenské politické aka- demie, Vojenské akademie A. Zápotockého, některými ústavy Československé aka- demie věd a Slovenské akademie věd i ústavy marxismu-leninismu ÚV KSČ a ÚV KSS. Z hlediska nakladatelství Naše vojsko, které celou syntézu vydává, se jedná vskutku o průkopnický ediční čin, jež vzbudil mezi milovníky i odborníky vojenské historie oprávněný zájem a nedačkovost s blížícím se termínem vydání I. svazku. Jeho úroveň mohla vědecká i širší veřejnost posoudit koncem roku 1985, kdy se graficky pěkně vybavená kniha s množstvím kreseb, plánek, map a fotografií obje- vila na knižních pultech.

Hned úvodem je třeba předeslat, že práce byla koncipována jako přehledné kompendium poskytující informaci na úrovni soudobých poznatků. Bylo by proto chybné klást na ni nadměrné požadavky a hledat v ní vyčerpávající či detailní odpovědi na jednotlivé odborné otázky, jimiž se mají zabývat speciální studie. Základní syntetickou příručku v ní proto spatřuje i tato recenze.

Práce je rozdělena do tří hlav. První část zavádí čtenáře do období eneolitu, kdy se na území dnešního Československa objevují v souvislosti s využitím mědi první kovové zbraně. Další výklad pak přináší stručnou charakteristiku vojenské proble- matiky až do rozpadu Velkomoravské říše, přičemž se pozornost autorů soustře- ďuje nejen na první státní útvar na našem území, ale i na předchozí důležitá ob- dobí (vojenství Keltů, Germánů, pronikání římských vlivů, příchod Slovanů, vznik Sámovy říše).

Zásadní přínos knihy spočívá ovšem v hlavě 2. (zahrnuje období raného a vrcholného feudalismu) a hlavě 3, zabývající se husitským a pohusitským vo- jenstvím. Vzhledem k tomu, že vývoj Čechů a Slováků probíhal v tomto období v rámci dvou rozdílných státních útvarů, jsou příslušné kapitoly členěny s ohledem na tuto skutečnost. V kontextu 2. a 3. hlavy sledují autoři nejen úzce vojenskou problematiku, nýbrž i vysvětlují širší souvislosti sociální, politické a ekonomické. Je ovšem pochopitelné, že vzhledem k vědecké specializaci Petra Klučiny a Andreje Romaňáka mají nejvyšší úroveň pasáže o zbraních a zbrojí, jimž autoři již dříve věnovali samostatnou publikaci. Naproti tomu se podařilo Richardu Marsinovi, za- bývajícimu se dosud převážně obecně historickými aspekty, podat vojenskou pro- blematiku v širších dějinných souvislostech. Toto konstatování platí i o kapitolách pojednávajících o husitském a pohusitském vojenství, jež si vzhledem k zaměření tohoto sborníku vyžadují větší pozornost.

Z hlediska vývoje husitského vojenství netvoří ovšem polovina 30. let 15. století periodizační dělítko mezi husitským a pohusitským vojenstvím. Je to opět jen důkaz, jak nelze automaticky přendášet rozhraní z politických dějin do jiných oblastí. Z to- hoto důvodu také posuzujeme kapitoly o husitském a pohusitském vojenství vcelku.

Za poměrně propracované a nejpřehlednější považujeme kapitoly pojednávající o organizační struktuře, výcviku a materiálním zabezpečení husitských a pohu- sitských vojsk, kde jsou správně zdůrazněny cesty profesionalizace husitských bojov- níků, kteří se v průběhu revolučních bojů fakticky změnili v žoldnéře, jejichž zájmy se ne vždy musely kryt s představami husitských politických činitelů. Tento úhel pohledu umožňuje Petru Klučinovi adekvátně zhodnotit i příčiny porážky polních vojsk v bitvě u Lipan. Sympaticky vyznívá také snaha překonat idealizující pohledy starší nemarxistické i marxistické literatury, v níž se automaticky argumentuje předpokladem vysokého morálního profilu „božích bojovníků“. Z rozboru příslušných článků Žižkova vojenského řádu autor správně usuzuje, že se i husitská vojska musela potýkat s mnohými prohřešky včetně zbláhání. Skeptické stanovisko je třeba naproti tomu nutně zaujmout k existenci vojenského rychtáře, jež sice Klučina předpokládá, ale kterého zatím nelze pramenně doložit.

Jestliže se oddíl o husitském vojenství podrobně věnuje otázkám ekonomického zabezpečení vojenské činnosti a nepřehlídí ani důležitou otázku finančního zabez- pečení vojsk, zůstává tento problém v předcházející kapitole pouze na začátku řešení. Klučina si uvědomuje, že peněžní prostředky pro potřebu polních vojsk a k vedení válek nebylo snadné získat a že pro pokladny husitských předsta-

vovaly tíživé břemeno. Josef Janáček (Městské finance a investice; Praha 1420–1547, CSČH 25, 1977, s. 408) a František Kubů (Cheb v době husitské. In: Soudce smluvený v Chebu. Praha–Cheb 1984, s. 110–112) ukázali, že městská hospodářství nebyla dostatečně silná, aby mohla stále vojenské oddíly vydržovat delší čas. Příčina zrodu stálých polních vojsk, která se objevují na bitevní scéně v polovině dvacátých let (nikoliv už roku 1421, jak naznačuje Klučina) spočívá právě v této skutečnosti. Je škoda, že se Klučina tohoto problému pouze dotkl, ačkoliv následující část knihy byla pro řešení této otázky vhodným odrazovým můstkem. Správně kriticky se naproti tomu Klučina vyjadřuje k starším interpretacím pochodu ve vozovém šiku a upozorňuje, že tehdejší komunikace umožňovaly jen stěží pochod ve více než dvou řadách. Kvalita silnic se ve skutečnosti nezlepšila až do poloviny 16. století. Pro poučené zájemce je cenný výklad, že k bojovému vozu bylo „šikováno“ 19–21 bojovníků, což však nepředstavovalo bojovou posádku umístěnou na voze, jak se domnívali starší badatelé.

Přínosné pojednání o těžkostech zásobování husitských i polních vojsk je zařazeno do kontextu podmínek pozdně středověkého zemědělství. Právě tento problém limitoval nejen činnost vojenských oddílů, ale spolu s jinými okolnostmi i jejich počty. Je proto s podivem, že na mnoha místech se v knize setkáváme s přejímaním nadhodnocených údajů pramenů (kupř. v roce 1427 prý vpadlo do západních Čech 80 000 křižáků, u Domažlic roku 1431 kolem 100 000 atd.).

Obecnou charakteristiku sociálně politické situace čerpá Klučina z Přehledu dějin Československa a vysokoškolských učebnic a je závislý na jejich přednostech a omylech. U historika vojenství spíše zaráží, že výklad konkrétních vojenských akcí husitského období je doprovázen množstvím chyb a nepřesností, které mohou zarazit poněkud lépe informované čtenáře. K roku 1420 se např. dočítáme, že se východočeští husité před obsazením Hradce Králové 26. 6. shromáždili na Orebu u Třebechovic, ač je dobře známo, že to bylo na Kunětické Hoře, což dosud nebylo nikým vyvráceno. Zcela rozmělněna a opatrnicky napsána je pasáž o událostech první poloviny roku 1424, přičemž celá květnová a červnová kampaň vrcholící bitvou u Malešova – největším úspěchem Žižkovým právě z hledisek vojenského umění – není znázorněna schématem, ač by si to zasluhovala. Zarážející je domněnka o zakopaných vozech, vyslovená v souvislosti s obléháním Vyšehradu (s. 256). Na základě nejnovějších poznatků není též možno napsat, že Bohuslav ze Svamberka nahradil ve funkci Jana Žižku z Trocnova a stal se tak hejtmánem tábořských vojsk. Podobně nesdílíme autorův názor, že u Skalice v lednu 1424 „šlo vesměs o pány, s kterými se Žižka již dříve setkal v bitvě u Hořic“. Nelze souhlasit ani s tvrzením, že podzim roku 1421 „byl důležitým stádiem přechodu od miličních husitských vojsk k vojskům stálým, protože byl počátkem bojů s druhou křížovou výpravou do Čech“ (s. 260). Na s. 216 se hovoří o městském svazu na severozápadě Čech v čele s Žatcem, leč příloha VI (před s. 337) nic o Žatci nevyovídá. Úvaha, že táborští radikálové a zejména Mikuláš z Husi odmítli monarchii z principu, je přinejmenším nepřesná. Radu nedorozumění může způsobit svérázný styl. Tak např. „Korybut jako zástupce feudální třídy dal svým příjezdem podnět k vytvoření toho, čemu později říkáme „panská jednota“ (s. 262), nebo „bude účelné zastavit se u sudlice“ (s. 231). Jsou i momenty, kdy si autor odporuje v jediném odstavci. Tak se na s. 261 dozvídáme, že v letech 1421–23 „ostře vyhotila vnitropolitická situace v Čechách“, ale v následující větě se dočteme, že „... nastal v zemi relativní klid, který přerušovaly domácí konflikty“.

Vojenské dějiny Československa jsou bezesporu závažným činem československé historiografie. Tím více třeba litovat, že právě ve výkladu části tvořící vlastně páteř knihy – husitství – se objevily chyby a zkreslení. Jen na část chyb mohla naše recenze vzhledem k omezenému rozsahu upozornit. V mnoha ohledech pak zůstává na čtenáři a jeho dalším zájmu o případné studium, zda si výklady ověří a pochopí, co je nesporným přínosem této knihy, a kde se autoři spokojili s pouhou kompilací.

Petr Čornej – Jindřich Kejř

Jan Urban, **Vyšehradská bitva a první krize ve vztazích husitské Prahy a Tábora**, Pražský sborník historický 18, 1986, s. 38–64.

Po několika letech se Jan Urban znovu vrací k problematice spojené s obléhá-

ním Vyšehradu a bitvy svedené na pankrácké planině 1. listopadu 1420. Zatímco v prvním případě se zamýšlel nad některými aspekty této, zvláště z hlediska husitské Prahy významné akce, v rámci hodnocení činnosti Hynka Krušiny z Lichtenburku v průběhu husitské revoluce (Hynek Krušina z Lichtenburka a husitská revoluce FHB 4, 1982, s. 7–46), věnuje se tentokrát autor podrobněji vztahům husitské Prahy a Tábora na podzim roku 1420. Tedy práce potřebná, leč přesto několik poznámek.

Při hodnocení bitvy u Vyšehradu autor uvádí, že její význam byl buržoazními, ale i marxistickými znalci častokrát snižován nebo zamlčován. V prvním případě je jeho zdůvodnění v tom, že zde nemarxističtí historikové postrádali velkou Žižkovu osobnost. Mám však za to, že počínaje Palackým přes Tomka, Tomana, Frankebergera a další je nelze z tohoto záměru vinit. Věnovali ve svých dílech obléhání, bitvy u Vyšehradu dosti místa, povšimli si i významu vítězství pro další vývoj husitské revoluce i pro vzrůst moci Prahy. Stejně tak si nemyslím, že by příslušné obsáhlé pasáže v dílech J. Macka nebo P. Choce, zabývající se problematikou bojů u Vyšehradu a jejich významu, byly z jakýchsi postranních úmyslů záměrně napsány v rozporu s fakty. Potom by i sám autor vzhledem k houževnatosti, s jakou hledá u Vyšehradu více tábořských bojovníků, mohl být nařčen z podobného jednání, a to jistě není pravda. K pozn. 53 je dlužno dodat, že J. Durdík byl členem autorského kolektivu, který sestavoval Československý vojenský atlas (Praha 1965), kde v části Husitské války jsou v návaznosti na práci Husitské vojenství vymezeny tábory obléhatelů Vyšehradu, ale i dvě období bitvy na pankrácké pláni.

Podobně jako ve své práci zveřejněné ve FHB 4, zabývá se autor otázkami spojenými s počty bojovníků obou nepřátelských stran, početností a umístěním houfů z husitského venkova, které přišly pražanům na pomoc k Vyšehradu. Pokud je známo z pramenů i odborné literatury, bylo město Louny v držení nepřátel husitské revoluce od začátku června 1420 až do jara 1421, kdy teprve vítězná pražská vojska sem uvedla kalichu věrně Lounské, podobně jako do Slaného se mohli vrátit husité Slánska. Z Loun tedy k Vyšehradu nemohla žádná pomoc přijít, snad z Lounska či Slánska. I tak se domnívám, že část lounských a slánských husitů se ani po odražení křížové výpravy domů z Prahy nevracela, neměla totiž kam. Naopak jich bylo třeba v Praze, ale i na Zatecku. Třítýdenní zpoždění pomoci z Tábora vysvětluje J. Urban zdoluhavým shromažďováním a doplňováním tábořského vojska. I jemu, tak jako jiným historikům, způsobuje jistě rozpaky tábořská pomoc v síle „jen“ 30–40 jezdců, jak nás inormuje Vavřinec z Březové. Bylo by dobře, abychom již jednou přijali, že takto početný, dobře vyzbrojený a v bojové činnosti zkušený jízdní houf představoval značnou údernou sílu. Vždyť například Karel IV. držel Cremonu určitý čas „jen“ s dvaceti jezdci. Příkladem je mnoho v různých pramenech, odhlédneme-li od možnosti limitovaných oblastí ekonomickou.

Autor správně hodnotí úlohu novoměstských spojenců, kteří věnovali sympatie a podporu Mikulášovi z Husi, i příznivý postoj pražské chudiny vůči této osobnosti. S tím ostatně musel Mikuláš nutně počítat a bylo to jisté i součástí jeho politických kalkulací, s nimiž přijížděl na pomoc pražanům. Osobně se však domnívám, že situace v té době na Táboře nebyla taková, aby právě nejradikálnější síly tábořské společnosti vyslaly Mikuláše z Husi s vojskem na pomoc pražanům. Urbanovy předpoklady, že Mikuláš přijel nejprve s malým jízdním oddílem, aby napravil své zpoždění, jsou málo průkazné, spíše nasvědčují tomu, že Mikuláš, který si dobře uvědomoval nezbytnost své účasti ve vojsku u Vyšehradu, se nakonec musel pustit do akce na vlastní pěst. Samotné důvody účasti dvou mužů, s nimiž jsou počátky revoluce spojeny – Mikuláše z Husi a Prokopa z Kamenice – zasluhuje hlubšího pohledu. Domnívám se, že tábořskou jízdní skupinu vlastně tvořily družiny Mikulášovy a Prokopovy. Snad ještě malá drobnost: i při tehdejších cestách mohli táborští jezdci v poklidu dorazit do Prahy během nejvýše dvou dnů, a nikoliv tedy až zhruba deset dní po orebitech, kteří to měli k Vyšehradu ještě o něco dále a jichž bylo u Vyšehradu prokazatelně více než tábořských. K úkolu seriózně odhadnout počty vojsk nezbyvá než konstatovat, že je stále málo takových analytických prací umožňujících tyto otázky řešit z širšího pohledu a nikoliv jen jakýmsi odhadem. (Viz práce z poslední doby, které mohou sloužit jako návod i pro vojenské historiky, např. F. Šmahel, *Základy města: Tábor 1432–1452*, nebo P. Čornej, *Bitva na Vítkově a rozpad Žikmundovy křížové výpravy v létě 1420*, uveřejněné v HT.)

Ač skutečně pro umístění tábořských na ostrově pod Vyšehradem existovaly důvody, které autor ukazuje, z čistě vojenského hlediska nemohlo být toto rozhodnutí lepší, neboť tábořští jezdci mohli kontrolovat nejen řeku, ale i její levý břeh směrem ke Zbraslavi i na druhou stranu k Pražskému hradu. Mobilnost i zkušenosti z vedení samostatné činnosti, schopnost provádět průzkum je k tomu předurčovaly. Táboři však těžko prováděli ženijní práce, o kterých víme z Vavřincova vyprávění, k tomu neměli prostředky. Uzavření řeky stejně jako provizorní přemostění k Podolí a k Podskalí bylo dílem pražanů.

Otázka zaniklého ostrova pod vyšehradskou skálou je, jak se zdá, stále aktuální. Pozn. 28 je třeba uvést na pravou míru s tím, že P. Choc tento ostrov pod vyšehradskou skálou nelokalizoval, jak se domnívá J. Urban, ale naopak dosti průkazně vyvrátil jeho existenci. Ze starší historické literatury je možno ještě připomenout práci znalce Vyšehradu V. Ruffera, který hovoří o Kapituliním ostrově. Také z nejstarších pohledových map je zřejmé, že se jednalo o tento ostrov (např. Altmannovo panorama Vltavy, ale i jiné, které byly otištěny v pracích B. Nechvátala). I z čistě vojenského hlediska by se pobyt bojovníků na ostrově přímo pod vyšehradskými hradbami jevil jako nesmyslný.

Několik drobností na závěr. Urban správně oceňuje úlohu Hynka Krušiny v průběhu obléhání a bitvy u Vyšehradu. Zajímavá je i pasáž pojednávající o událostech okolo příměří. K ní snad mohu pro zajímavost ještě dodat, že již 25. září 1417 byli přijati Václavem IV. na milost Jan z Boskovic na Brandýse nad Orlicí, Hynek Krušina z Lichtenburka a páni z Lomnice. Z hledisek strategické obrany husitství měla samozřejmě větší význam úspěšná obranná operace v létě 1420, v níž přirozeně vyniká taktický úspěch obrany Vítkova, leč Vyšehrad, to je počátek obratu k úspěšné strategické ofenzivě všech složek husitského seskupení.

Jindřich Kejíř

Josef Válka, Vrchol bojů o Moravu 1423–1425 (Studie k dějinám husitské revoluce na Moravě III), Jižní Morava 21, 1985, s. 1–20.

Léta se opakují stesky, že nám chybí historická monografie o husitství na Moravě. J. Válka tuto mezeru v historickém bádání trpělivě, soustavně a úspěšně odstraňuje. Po dvou studiích, jež zachytily vývoj husitství na Moravě v letech 1421–1423, předkládá jejich pokračování a zdůvodňuje, proč sáhl po názvu „Vrchol bojů o Moravu“ v letech 1423–1425. Jako v předchozích statích i tentokrát provedl Válka zevrubnou, vyčerpávající heuristiku a opřel svůj výklad zejména o kronikářské zprávy české a rakouské a o korespondenci, bohužel jen v troskách zachovanou. S pozoruhodnou kritickou akribií sáhl i po líčení Pešinově a vytěžil z něho po mém soudu maximum. Lze souhlasit s Válkou, že je velmi pravděpodobné, že Žižka v září až listopadu 1423 operoval na Moravě.

Cenu Váلكovy studie zvyšuje skutečnost, že se vždy údaje o moravských poměrech řadí do mezinárodních politických souvislostí. Platí to zejména o motivaci akcí Zikmundových a Albrechtových, kde tlak Říma a odraz sporů v říši dopadají výrazně i do bojů o Moravu. Zápas o moravské markrabství je tak pevnou součástí českých i středoevropských dějin a z této perspektivy pak Váلكovy hodnotící soudy mohou mít i výraznější závažnost.

Vítězné tažení Albrechtovo na Moravu v roce 1424 nepřineslo očekávané výsledky a naopak krátká husitská protiofenzíva po Žižkově smrti měla dalekosáhlé politické důsledky (s. 8). Podstatně vzrostl počet husitské šlechty, zejména když se k Janu Tovačovskému a k dalším husitům znovu připojil Petr Strážnický z Kravař. Nic na síle moravských husitů neubrala změna politického smýšlení Haška z Valdštejna, který se na počátku roku 1425 přidal na stranu rakouského vévody Albrechta. Ačkoliv král Zikmund vyvíjel nátlak na své české šlechtické stoupence, aby odstoupili od zdických úmluv a nedali se pokořovat „měštény a chlapy“, nemohl zabránit tábořské ofenzivě v roce 1425. Tábořský svaz zatlačil jihočeské pány a vybudoval na jihozápadní Moravě řetěz opěrných bodů, pevností (Třebíč, Moravský Krumlov, Ivančice). I střední Morava prožívala ofenzívu husitské šlechty a zejména město Olomouc bylo sevřeno ze všech stran vojensko-obchodní blokadou. Místo aby se z Moravy stalo nástupiště pro ofenzívu Zikmundových a Albrechtových vojsk do

Čech, vznikly tu opěrné body, jež v příštích letech usnadnily expanzi husitů do Rakouska, na Slovensko a do Slezska. V tomto smyslu jsou vskutku léta 1423–1425 vrcholem bojů o Moravu.

Naznačené výsledky Váلكovy studie odstraňují mnohé dohady o husitství na Moravě a vytvářejí pevnou základnu přesných vědomostí. V této fázi poznávání dějin husitské revoluce je to prvořadé poslání badatelského výzkumu. Lze jen doufat, že nové poznatky neuviznou natrvalo jen v dílčích, rozptýlených statích, nýbrž že se bude možno vřzků těšit z Váلكovy monografie o dějinách husitské revoluce na Moravě.

Josef Macek

Josef Válka, Ctibor Tovačovský z Cimburka – O práve duchovním (K církevně-politickým důsledkům husitské revoluce na Moravě), Z Kralické tvrže 11, Kralice 1984, s. 9–13.

Mnohdy nezáleží na počtu stran studie a dostane se čtenáři v drobném článku více cenných poznatků než v obsáhlých spisech. Váلكa prezentuje na malém prostoru významný problém a nalézá cestu k jeho řešení. Jde zdánlivě jen o nové čtení některých kapitol Knihy Tovačovské, avšak co nového se díky badateli dozvíme! Ukazuje se především, že se i na Moravě v druhé polovině 15. století panský stav snažil zasahovat do církevních poměrů a že zemský soud přebíral značnou část pravomoci dosavadního biskupského soudu. Praktické uplatnění tolerance brali moravští páni jako samozřejmou povinnost, o svém náboženském vyznání mohou osadníci rozhodovat sami – donucovací moc církvi, vrchnosti a zemského soudu se nepřipouští. Utrkvistický pán spolu se svými druhy pokouší se dokonce prosadit suverenitu stavovské obce i do mocenské sféry olomouckého biskupa. Názorové rozdíly šlechty katolické a utrkvistické jsou přitom minimální a spočívají vlastně jen na odlišnosti v pojetí eucharistie. Byť i nelze prokázat, že zásady, vyřčené v Knize Tovačovské, skutečně vždy a všude vešly v život, vytvořily nicméně předpoklady pro růst mentality tolerance a zasloužily se o vznik evropské proslulosti Moravy, země „evangelických svobod“. Není pochyb o tom, že se J. Váلكovi podařilo málo slovy podstatně prohloubit poznání církevněpolitického vývoje Moravy ke konci 15. století. Zvýraznil se i profil pana Ctibora, velkého politika, konzervativního kališníka, který se pokoušel po celý život budovat cesty dorozumění mezi lidmi různého náboženského a politického přesvědčení.

Josef Macek

Josef Válka, „Moravanství“ v 15. století. Komplikace ve vývoji české nacionality, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity C 31, 1984, s. 145–154.

Hutný příspěvek, publikovaný ve svazku věnovaném životnímu jubileu jednoho z předních badatelů o problematice národa a nacionalismu, Josefa Kolečky, podává širší časové souvislosti „moravanství“, ale jádro je věnováno 15. století a do značné míry přímo husitství. J. Váلكa úvodem stručně rekapitučuje vývoj studia národa a nacionalismu a zdůrazňuje úzkou souvislost rozvoje národa a národního vědomí se státem. Ve státě asymetrického modelu Morava náležela mezi vedlejší země České koruny. Na rozdíl od Čech, které měly dominantní postavení a kde docházelo k časným projevům národního vědomí, na Moravě podobné projevy chyběly, i když se tam na přelomu 13. a 14. století ustavila šlechtická „zemská obec“. Tato obec se teprve po smrti posledního samostatného markraběte Jošta roku 1411 plně prosadila jako politický orgán správy země s určitými rysy suverenity. Tehdy se zrodilo moravanství jako „pocitové vymezení určité kolektivity vůči jiným, i proti Čechům, z nové a rychle konstituované zemsko-stavovského zřízení“. Toto moravanství však zůstalo omezeno na vysokou šlechtu, a proto nedošlo k jeho ideologickému a historizujícímu zdůvodnění, tím méně pak k širokému moravskému sebevědomí zasahujícímu další vrstvy. Přitom se však Morava neztotožnila s českým nacionalismem, přestože tu byl společný jazyk.

Za husitské revoluce se opětovně projevil úzký politický vztah Čech a Moravy, zároveň však rozdíly ve společenské a politické struktuře ovlivnily i proces národního vývoje. Morava se nepodílela na tvorbě husitské ideologie, zemsko-stavov-

ské zřízení zabránilo zakotvení husitsko-nacionální ideologie, neprosadila se církevní utrakvistická organizace, nedocházelo k porevolučním nábožensko-politickým střetáním. Zároveň však nebylo možné pokládat Moravu za zemi katolickou. Proti-klad katolické Moravy a husitských Čech v 15. století je konstrukce mladšího data. Všechny naznačené prvky a vlivy vytvářely specifickou komplikaci, která však neza-
bránila konstituování moderního českého národa v obou zemích v tomto období.

Staf J. Války o moravanství v 15. století již svým rozsahem a vymezením mohla postihnout jen část problematiky národa se zřetelem k Moravě. Lze přijmout tvrzení, že moravanství existovalo v 15. století jako určitá forma národního vědomí pouze v úzké vrstvě vysoké šlechty. V pramenech však existují doklady zárodků národního vědomí, národnostní tolerance i antagonismu také z dalších vrstev společnosti. Rovněž možnosti zkoumání jazyka v těchto souvislostech nejsou dosud zřejmě vyčerpány. Vysledování všech těchto projevů i definování jejich podob je ovšem věcí širšího výzkumu. Podle dnešních znalostí se zdá, že o tom, zdali se vyvine v Čechách a na Moravě jediný český národ, anebo zdali na Moravě vznikne národ samostatný, v 15. století ještě nebylo rozhodnuto.

František Hoffmann

Josef Vá l k a, **K otázkám úlohy Moravy v české reformaci** (na okraj studie R. Kalivody, Husitství a jeho vyústění v době předbělohorské a pobělohorské), *Studia Comeniana et historica* XV/30, 1985, s. 67–80.

Ačkoliv jsem v tomto sborníku recenzoval Kalivodovo pojednání (= HT 6–7, 1983–1984, s. 514–516), příznám se, že bych o Válkově stati nepsal, kdyby mě autor sám nevyzval k diskusi. Hodlal jsem mlčet nikoliv proto, že bych nevíval korektně vedené tříbení názorů, jež na stránkách našich vědeckých periodik a občasných stále citelně postrádáme, nýbrž především z toho důvodu, že se Válka zamýšlí nad moravskou problematikou, která nestojí v centru mé badatelské pozornosti, takže spíše než vyzbrojen přímou znalostí pramenů mohu hovořit na základě přečtené literatury, v posledním čase ovšem dosti obsáhlé.

Válkův článek není ani recenzí, ani studií v pravém slova smyslu, ani esejí. Je to pojednání, v němž autor modelově vložil postavení Moravy v české reformaci od počátku 15. století až do osudné bitvy bělohorské, přičemž mu Kalivodova práce posloužila jako podnět. Každý model, i když užitekává základní výzkum, nutně a vědomě zjednodušuje, a tím vyniká ostrost jeho rysů. Předpokladem fungování každého vědeckého modelu je ovšem přesné vymezení pojmů, s nimiž pracuje a na nichž je vybudován. To se týká i modelu Válkova. Domnívám se, že právě nevyjasněnost obsahu některých termínů brání sblížení stanovisek v probíhající diskusi o husitské a reformační Moravě (zasáhli do ní s polemickým zabarvením proti Válkovým názorům František Hoffmann, Jiří Kejř a František Šmahel).

Válka je o existenci revoluce na Moravě pevně přesvědčen, ačkoliv tu průběh i výsledky husitství vykazují ve srovnání s Čechami podstatné a dobře známé difference (v moravském prostředí zůstává Římu věrné duchovenstvo politickou silou a je zastoupeno na sněmu, velká královská města jsou i nadále německá, sekularizace církevního majetku nabyta v Čechách většího rozsahu atd.), které nemůže překrýt ani skutečnost, že kompaktně platila v Čechách i na teritoriu Moravského markrabství. Nelze totiž popřít, že s basilejským koncilem jednali především čeští husité a v slavném oficiálním poselstvu roku 1433 nebyl zastoupen ani jediný člověk, jenž v té době žil na Moravě. Bez vojenského a diplomatického úsilí husitských Čech by kompaktně na Moravě probíhala nebyla, což je neodskutovatelný fakt.

Rovněž politický a vojenský boj moravské šlechty proti Zikmundovi, resp. Albrechtovi Rakouskému není nepochybnou součástí „revolučního procesu“ (s. 70), jak se domnívá Válka. Autor sice říká, že „odmítnutí celkem legitimních nároků krále Zikmunda Lucemburského na českou korunu . . . má revoluční povahu“, ale poněkud opomíjí, že odpor proti oprávněnému dědici českého trůnu prosadila v roce 1420 Praha ve spojení s husity z Tábora, východních Čech a několika málo měst, zatímco české a moravské panstvo zachovalo, až na nepatrné výjimky, loyaltitu Zikmundovi nebo se uchýlilo do politického ústraní. Neschopnost rozejt se se vžitými konvencemi poznamenala chování české a moravské aristokracie v letech

1420–1421 a stavěla Prahu, Tábor a další husitské síly do nepříjemné situace z hlediska vnitropolitického i zahraničněpolitického (vzpomeňme činů moravských šlechticů na podzim 1421 a vzápětí i řady šlechticů českých, problematizujících navíc závěry čáslavského sněmu). Pozdější „revoluční“ postoj moravského panstva proti Zikmundovi a Albrechtovi, překonávající meze „běžné středověké Fehde“, by nebyl možný bez důsledných stanovisek Prahy a Tábora, avšak nebyl podmíněn pouze tímto faktorem. Přispěly k němu též chyby v politice uherského krále a na předním místě i nejlustnější zájem moravské vysoké šlechty. Na Moravě dosáhla aristokracie již před výbuchem revoluce v Čechách faktické politické hegemonie v zemi a nehodlala se jí zřít. K tomu využívala nejrůznějších prostředků. Nejdříve usilovala o legální cestu a chtěla se dohodnout se Zikmundem, později (když se ukázalo, že toto řešení není výhodné), vystupovala proti němu. Cíl však měla stále stejný: udržet a posílit své postavení. To se jí také podařilo, neboť pozice měst byly na Moravě slabší než v Čechách a ani lidové hnutí, přes doložené sympatie s husitstvím, nenabýlo na intenzitě. Radikálnější formy husitství se na Moravě v politické praxi neprosadily a měly omezené trvání. Vliv Tábora pak do značné míry zajišťovaly jeho posádky v menších městech.

Moravskému husitství podpora velkých královských měst chyběla. Tento nápadný rozdíl v komparaci s českými poměry byl výsledkem odlišného vývoje Českého království a Moravského markrabství již od počátku 15. století. Pojmal-li Kurt Konrad husitskou revoluci jako revoluci měst, potom se o revoluci na Moravě mluvit nedá. Avšak moravští stoupenci husitství nevybudovali ani organizace typu polních vojsk, která se stala mečem revoluce, prosazovala program čtyř artikulů na českém území a svými vojenskými úspěchy doma i za hranicemi donutila nakonec své protivníky k jednání. Bez polních vojsk by čeští husité nedosáhli svých cílů a patřil k tragédii revoluce, že ve chvíli jejich naplnění musela polní vojska zmizet ze scény dějin. Nikdo sice dosud uspokojivě nevyložil, jak souvisel zrod polních vojsk s politickými a hospodářskými potřebami husitských městských středisek, avšak vše ukazuje, že na vzniku podobných institucí neměla šlechtou ovládaná husitská Morava zájem a v nejnultnějších případech se spokojovala s tím, že existují v Čechách.

Čím tedy husitství na Moravě bylo? Rekapitulace předpokladů moravského husitství (= František Hoffmann, *Morava před husitskou revolucí*, *Časopis Moravského muzea* 69, 1984, s. 49–78; 70, 1985, s. 103–146) s jeho průběhem a důsledky, jimž jsou věnovány četné příspěvky Válkovy, aktualizuje starší pojetí Seibtova. Ačkoliv nelze přijmout jeho hodnocení husitství jako stavovské revoluce, je třeba přiznat, že se ve výhni husitství začínají jasně rýsovat základy stavovského uspořádání Českého království. V moravském husitství je stavovský princip ještě výraznější. Hegemonem husitství na Moravě je šlechta, reprezentovaná panstvem, která upevňuje své politické a ekonomické postavení v zemi (proti církvi, proti měštům, proti zeměpánovi), pro něž vytvořila podmínky již v předcházejícím období. Praxe, cíle i výsledky, jichž moravská šlechta dosáhla, ukazují podle mého názoru přesvědčivě, kam by šel vývoj v Čechách, kdyby si nad ním udrželi kontrolu lidé typu Čeňka z Vartenberka (*Klassenova práce o úloze české šlechty při formování husitství se v tomto světle jeví, především v kapitolách věnovaných panským jednotám, spíše analýzou taktiky, již hodlala část feudalit realizovat své „stavovské“ ambice, než rozborem cesty k revoluci*). Tím ovšem otázka, zda je možné nazvat revoluci stavovskými vyhraněnými hnutí moravské šlechty, nabývá na síle. Neboť čím by bylo husitství v Čechách bez podpory měst, polních vojsk, univerzitních mistrů (na Moravě žádné vysoké učení neexistovalo, což pro ideologickou stránku věci není zanedbatelné) a venkovských radikálů?

Dostáváme se tak k dalšímu problému. Lze při všech uvedených rozdílech mezi Čechami a Moravou tvrdit, že je „vyústění revoluce v obou zemích obdobné“ (s. 70) a že tento fakt má nedocenitelný význam pro další národní vývoj? Neidealizujme si, jak to činí Válka, raně reformační toleranci, která se ve druhé polovině 15. století opravdu prosadila v Čechách i na Moravě. Byla to, opakovaně vstřízným a stále platným Šmahelovým bonmotem, tolerance z nutnosti. Nepřeceňujme vý-
roky a vývody některých kněží a myslitelů, když ostatní hovoří nekompromisním tónem a nenávisť vůči jiným vyznáním číší ze stránek kronik a zápisků i v „tolerantním“ 16. věku. Snad každá víra se považuje, ať již otevřeně či skrytě, za víru nejlepší a nejsprávnější, čímž se automaticky povyšuje nad stoupence jiných vyznání či nevěřící. A požadují-li toleranci menšinové církve, je to i proto, že mají

málo příslušníků a příznivců. Ostatně nejméně tolerantní bývá víra, která se dostane k moci. Jestliže v českých zemích nehořely hranice s kacíři, bylo to do značné míry zásluhou politické a konfesijní rovnováhy, nikoliv zásluhou osvíceného uvažování „osvícených mužů“.

Spojuje-li Čechy a Moravu v 16. století prosazení náboženské svobody, je to hodně a zároveň dosti málo. Husitství mělo své důsledky i v politické oblasti a v této sféře jednota mezi Čechy a Moravou rozhodně neexistovala. Válka sám uznává, že v druhé polovině 15. století moravská šlechta ignorovala vůdčí roli Čech v politickém životě země Koruny české, usilovala o dosažení politické autonomie, a tak oslabovala svazky mezi českým a moravským teritoriem. K uvolnění těchto vazeb však docházelo již na přelomu 14. a 15. století a tento trend pokračoval v husitském období. Moravské panstvo se emancipovalo jak ve vztazích k Zikmundovi a Albrechtovi, tak ve vztahu k českým husitům, mezi nimiž uplatňovali svůj vliv příslušníci nižších společenských vrstev. Právě úzce pojímané „moravanství“ šlechty, stojící v čele politického života země, a nedostatečná podpora ze strany ostatních složek společnosti zapříčinily slabé pozice moravského utrakvismu v druhé polovině 15. a na počátku 16. věku, jež měly dalekosáhlý dopad. Válka konstatuje absenci vlastní organizace kališnické církve na Moravě, ignorování kompaktát ze strany olomouckého biskupství, úspěšný nástup luterské reformace i jiných reformačních proudů přicházejících z německých oblastí, avšak kupodivu se nedotýká začlenění Moravy pod svrchovanost Matyáše Korvína, které hrozilo osudovým roztržením Čech a Moravy. I k takovým výsledkům vedlo „moravanství“, které pro šlechtu bylo větší hodnotou než husitství. Je potom možné říci, že moravské husitství tvořilo s českým jednotu a dosáhlo kvalit revoluce?

Sílu zemského stavovského momentu na Moravě v letech 1434–1620 Válka správně akcentuje, tlumí ji však při výkladu vlastního husitského období. Přitom z jeho početných studií o husitské Moravě i z recenzované úvahy je zřejmé, jak úzce bylo moravské husitství spojeno s procesem stavovského vyhraňování šlechty a z něho vyrůstajícími snahami o politickou nezávislost na Čechách. V tomto směru je možno souhlasit s Václavským hodnocením situace na Moravě v 16. století i s logickým závěrem, že stanovisko moravských stavů v letech 1618–1620 nebylo náhodné, ale představovalo výsledek předcházejících tendencí ve sféře politické i náboženské. I polemickou výtku, adresovanou Kalivodovi, že do raně kapitalistické struktury nizozemského typu měly české země daleko, je třeba podepsat.

Všechny tyto postřehy orientuje Válka k závěrečné a Kalivodou oživené otázce. Do jaké míry zavinil porážku českého stavovského odboje 1618–1620 „osamělý“ politik Karel starší ze Žerotína? Autor přesvědčivě naznačuje hlubší kořeny postoje moravských stavů, které Žerotín svými názory pouze vyjádřil. Jistě, je to pravda. Ale omlouvá Žerotína? Vždyť skutečně velká historická osobnost je ta, která dokáže překročit stín svého prostředí a své doby. Nebo snad byl Karel starší ze Žerotína natolik prozíravý a pochopil to, co poznali historikové až s odstupem staletí, že totiž vývoj směřoval k vítězství absolutistického státu nad státem stavovským?

Petr Čornej

SOUSEDNÍ ZEMĚ

Erik Fügedi, *Castle and Society in Medieval Hungary (1000–1437)*, Budapest 1986, Akadémiai Kiadó, 162 s., 42 map a plánů.

Pro srovnávací dějiny šlechtických opevněných sídel má Fügediho monografie předem zajištěnou reputaci, neboť v jazykově dostupné formě shrnuje výsledky rozsáhlých maďarských výzkumů od počátku našeho století až do současnosti. Její význam však nespočívá jen v rekapitulaci dosavadních poznatků, ale i v globální analýze funkce a úlohy hradu v mocenském systému středověkých Uher. Z hlediska husitologa vzbuzuje zájem především poslední kapitola zabývající se „dlouhou vládou“ krále Zikmunda. Zatímco na sklonku života anjouovského krále Ludvíka více než polovina hradů (mimo města) příslušela k přímé panovníkové doméně, v letech vnitřních konfliktů a po Zikmundově nástupu na uherský trůn se situace prudce

začala měnit. Na počátku Zikmundovy vlády již na 137 soukromých hradů připadalo jen 111 královských, na jejím konci králi zbylo pouze 56 hradů a úměrně k jeho ztrátám narostl počet velkých opevněných sídel v rukou magnátů a šlechty (s. 185). Povstání magnátské ligy v roce 1401 a později pak dlouhé pobytu v zahraničí Zikmunda přinutily vytvořit si v Uhrách vlastní stranu spoluvládčů, pro kterou roku 1408 založil exkluzivní spolek Řádu draka. Celkem 47 královských hradů padlo této politice za obět. V posledních letech své vlády si již Zikmund počínal obezřetněji, několik hradů získal koupí, větší počet i odumřelí po třech velkých rodech, žalostnou bilanci to však již výrazněji nezlepšilo. Obrovské přesuny ve vlastnictví hradů a příslušného k nim zboží zvětšily panovníkovu závislost na předních magnátech a současně výrazně zúžily vrstvu kastelánů z řad nižší šlechty, kteří dříve byli jednou z opor královské moci v jednotlivých oblastech. Svě předchůdce Zikmund následoval i předčil výstavbou reprezentativních sídel (Buda, Bratislava, Tata), jejichž mezinárodní věhlas i eleganci potvrzují poválečné výzkumy. Krále hned následovali i magnáti. Všechny přestavby uherských hradů se vyznačovaly zvýšeným zřetelům na rezidenční a reprezentativní funkce. Velké a komfortní haly, umělecká výzdoba i okázalé heraldické devízy odrážely společenský a politický vzestup aristokracie zastiňující korunu.

František Šmahel

Stefan M. Kuczyński, *Król Jagiełło ok. 1351–1434*, Warszawa 1985, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 188 s.

Zdá se, že 600. výročí polsko-litevské personální unie a nástupu Jagellonců na polský trůn bylo nevyssloveným vnějším důvodem k napsání posuzovaného díla. Snaha o vědeckou monografii se střetla s pochopitelnou snahou vydavatele o populární podání, přístupné široké veřejnosti. Svou roli ještě sehrál omezený rozsah knížky, už předem vylučující, že by Kuczyńského práce mohla zcela nahradit dvou-svazkovou monografií Antoniho Prochasky, *Król Władysław Jagiełło*, Kraków 1908, dodnes ceněné dílo polské historické biografie.

Výsledkem je kompromis. Knížka je napsána velmi populárně a čtivě, uspokojí však i historika poměrně bohatým poznámkovým aparátem s řadou výkladových poznámek, seznamem nejdůležitějších pramenů a literatury (v úvodu knihy je i jejich komentovaný základní přehled), 3 genealogickými výtahy, 3 mapkami a schématy v textu, indexem osob a autorů. Autor přes poctivou snahu vyrovnat se s tématem v celé šíři se nevyhnul nerovnoměrnosti líčení, určité jednostrannosti závěrů, vedoucích místy až k černobílému schematismu. Napsal dílo jistě zajímavé, nutící k přemýšlení, není však velkou nadsázkou tvrzení, že možná ještě zajímavější je to, co autor opomenul, či spíše musel opomenout.

Pokusím se to vysvětlit: Červenou nití, která se táhne celým dílem, je autorova velká a vcelku úspěšná snaha očistit krále od nepříznivé charakteristiky, ba zlehčujících pomluv, jimiž ho obdařil Długosz a většina pozdějších kronikářů. Dochází však k opačnému extrému: jeho Vladislav je takřka čítankový hrdina bez špatných vlastností, člověk do pozdního věku krásný tělem i duchem, příkladný už svou životsprávou a hygienou, velmi inteligentní, vzdělaný a cílevědomý politik a státník se schopností stanovit si jasné a reálné politické cíle, trpělivě a důsledně je prosazovat. V zahraniční politice bylo jeho největší zásluhou, že jako polsko-litevský král změnil tradiční orientaci litevské politiky, výbojně směřem na východ, obranně vůči západu – Řádu německých rytířů, Polsku, Uhrám. Dokázal si nadále zachovat vliv v pohraničních území na východě (Pskov, Velký Novgorod, Tver, Rjazan) a být jazyčkem na vahách ve vztahu rusko-tatarském, uzavřením dlouhodobého míru s Moskevskou Rusí roku 1408 si však uvolnil ruce pro rozhodující boj s Řádem a jej podporující dynastií lucemburskou.

Postoj ke konfliktu Polska s Řádem je pro Kuczyńského rozhodujícím kritériem pro hodnocení Jagellových současníků. Z nich ještě poměrně dobře dopadl Václav IV., který se ze tří případů pro Řád vyslovil jen jednou ve známém rozhodčím výroku před válkou 1409/10, a když jej Vladislav odmítl, Václav proti němu aktivně nevystoupil. Jeho vztahy s Polskem jsou hodnoceny jako proměnlivé. Zato Zikmund je prototypem všeho zla, „zapřísáhlý nepřítel Poláků“ (s. 102), který „jako nikdo jiný neušloval o zničení Polska“ (s. 103). Aby tomuto vzhledem k pozdější historické

zkušenosti polského národa přece jen přehnanému tvrzení dodal věrohodnosti, Kuczyński připomíná a naznačuje na mapce, že Zikmund byl spoluautorem plánu na rozdělení Polska mezi Uhry a křižáky už roku 1392. Trochu váhavě ale musí přiznat, že důvodem polsko-uherských sporů bylo Vladislavovo bleskové ovládnutí Červené Rusi, přinejmenším zájmové sféry uherského království, už roku 1387, v době, kdy se mladý Zikmund v Uhrách teprve orientoval. V témže roce stačil polský král získat lenní suverenitu nad Moldavskem, roku 1390 nad Valašskem. A Kuczyńským vyzdviženou Jagellovu evropskou prioritu v hledání smluvního spojení s Turky už dávno před francouzským Františkem I. sotva mohl Zikmund, jenž naopak jako první z uherských králů musel s Turky válčit, pokládat za přátelské gesto. Změna orientace zahraničních výbojů z východu na západ, resp. z jihu na sever, byla důsledně provedena až po 22 letech Jagellovy vlády! Že by plán 1392 byl pro Zikmunda jen jednou z variant, o jejíž realizaci se nikdy vážně nepokusil (polsko-litevská unie byla největším státním útvarem tehdejší Evropy a síly Uher a křižáků by na její plné ovládnutí, myslím, nestačily), Kuczyński neuvažuje, stejně jako nepřihlédl k ještě starším možným kořenům jagellonsko-lucemburského antagonismu, totiž hektickou snahu Karla IV. o lucemburské nástupnictví také v Polsku.

Husité jsou pro našeho autora jen malými pěšáky na šachovnici královny „velké“ diplomacie. Nabídka českého trůnu Jagellovi a vše, co s ní souviselo, je podáno nejstručnějším způsobem (např. Zikmund Korybutovič není vůbec zmíněn) a pouze jako jeden z řady tahů proti Zikmundovi. Relativně nejvíce místa je věnováno epizodě rytíře Závíše Černého z Garbova, který jako velitel Zikmundova zadního voje upadl v zimě 1421/22 u Německého Brodu na několik měsíců do husitského zajetí. Důvodem zvýšeného zájmu nejsou husité, ale původní posláni Závíšovo, který přijel se Zikmundem vyjednávat o případné svatbě svého krále s vdovou po Václavu IV. Žofii.

Také tomuto, pro Závíšovo válečnické dobrodružství neuskutečněnému záměru, ale hlavně čtyřem realizovaným královým sňatkům a jeho manželkám je v knize věnována zvláštní kapitola. I zde pokládá autor za nutné hájit Vladislava proti Długoszovu nařčení ze spousty milenek, mimo jiné i argumentem, že v pozitivním případě by to Řád anebo Zikmund neopomenuli propagandisticky využít. Na druhé straně dokazuje, že Jagello byl i po sedmdesátce schopen zplodit tři syny a odmítá pochybnosti o jejich manželském původu.

Málo pozornosti, zvláště ve srovnání s politikou zahraniční, naproti tomu věnuje autor králově vnitřní politice. Zde především registruje existenci dvou stran u dvora – národní a lucemburské – a velký politický vliv nadané královnou Sofie Holšanské, který stoupal postupně s královým stárnutím. Společenské změny uvnitř unie jsou naznačeny jen letmo a redukují se v podstatě na christianizaci Litvy a vztahy mezi polskými a litevskými feudály po roce 1485. Čtyři velká privilegia, jež král vydal polské šlechtě mezi lety 1388–1433, jsou vyřízena v jednom odstavci, kultura doby Vladislavovy potřebovala ještě méně, o hospodářství se mluví vlastně jen na okraji vojenství.

Vojskému umění krále je věnována mimořádná pozornost. Závěrečná kapitola nazvaná *Wielki wódz* je nejobsaáhlejší a nejoslavnější součástí knihy. Už od raného mládí cvičený válečník se v dospělém věku vypracoval na velkého стратега, který, pokud velel sám, nikdy neprohrál. Vrcholem jeho umění byla válka s Řádem 1409/10, především bitva u Grunwaldu, Jagellův plán tažení včetně týlového zajištění a ovšem i samotné řízení bitvy jsou hodnoceny jako geniální. Jen na okraji a více ze souvislosti než z přímého líčení se čtenář doví, že impozantní vítězství u Grunwaldu nemělo pokračování a vítězná armáda ztroskotala při pokusu dobýt řádové pevnosti. Politické výsledky první války byly proto podstatně chudší, než na bojišti a za Jagellova života byly nutné ještě tři další války k podlomení moci Řádu. Druhá z nich, roku 1414, se příznačně nazývala „hladová“ . . .

Ivan Martinovský

György Székely, *The Court Party versus the Hunyadi Party – Structural Changes in the Government of Hungarian State*, Études historiques hongroises, Budapest 1985, Akadémiai Kiadó, s. 461–482.

Malá rozsahem, závažná obsahem je studie předního maďarského medievisty

o strukturálních změnách vládní moci v Uhrách od 30. do 50. let 15. století. Székely ponechává stranou především politických dějů, závažné události připomíná někdy jen pouhým datem, o to více pozornosti však věnuje rodovým svazkům, mocenským aliancím a proměnlivým koalicím dvou soupeřících magnátských skupin. Mocenský boj je tu nazírán zevnitř, vně běžných hodnotících klíšé spekulativní povahy. Zvláště výrazně se to projevuje ve vztahu k městům a vládnoucím městským vrstvám, jež svými finančními a jinými zájmy byly spjaty s oběma frakcemi. Pozoruhodný náznak vyšších aspirací metropole je tu k naší lítosti zmíněn jen kuse: v roce 1452 dominikánský provinciál, jinak mluvící observantského reformismu, prohlásil, že Buda je „in capite et corde regni“. Dvě kapitoly Székely vyčlenil k srovnávacímu výkladu paralelního vývoje v Čechách od Zikmundovy smrti až po volbu Jiřího z Poděbrad v roce 1458. Jelikož však některé shodné rysy politicko-mocenských konfliktů v obou zemích by mohly být posuzovány jako nahodilé důsledky náhlé smrti společného krále Albrechta, autor přihlédl i k poměrům ve Švédsku v době od Engelbrektova povstání v roce 1434 až k smrti regenta Karla Knutssona (1470). Role zemských správců Ladislava Hunyadiho a Jiřího z Poděbrad tím nabyla novou dimenzí ve strukturálních vztazích stavovských obcí zemí, jimž vládly cizí dynastie. Nástiny souběžného vývoje v Čechách a ve Švédsku se omezují na informativní evidenci přelomových událostí, místy by bylo žádoucí hlubší srovnávací studium rozdílného postavení měst a v případě Švédska i selského obyvatelstva jako čtvrtého stavu zemské stavovské obce.

F. Š.

Jan Drabina, *Role argumentacji religijnej w walce politycznej w późnośredniowiecznym Wrocławiu*, Kraków 1984, 116 s. (Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego 748, Studia Religioznawcza 13).

Hodně se už psalo o roli kazatelů při formování pro- a protirevolučních postojů lidových mas v husitství, přesto však není téma vyčerpáno, ba volá po mnoha dalších podrobnějších studiích. Posuzovaná Drabinova práce je toho dokladem v kladném i záporném smyslu.

Neúnavná a nenávislná agitace vratislavských kazatelů (protagonisty byli Mikuláš a Bartoloměj Tempelfeldové, Jan Důster, Mikuláš Zeidlitz a inkvizitor Rehoř Heyncze) proti českým kacířům radikalizovala nižší sociální vrstvy ve městě, jejichž prostřednictvím kazatelé vykonávali nátlak na městskou radu a ovlivňovali její politiku ve směru konfliktu s Prahou. Odpor Vratislavi vůči Ladislavu Pohrobkovi, jenž byl pro kazatele pouhým zajatcem kacířů, a zejména proti Jiřímu, dlouho vedený bez ohledu na politické a hospodářské zájmy města, byl toho důsledkem. V atmosféře davové psychózy neměli šanci prosadit se umírnění z vratislavských radních ani biskupové Petr Novák a Jošt z Rožmberka, ba ani papežský legát Jeroným Landó, který působil ve městě roku 1459 v intencích tehdejší politiky Pia II., tj. v duchu smíření mezi Vratislavi a Prahou. S jeho kázáním vedl B. Tempelfeld odvážnou polemiku, v práci rozebíranou.

Vystřízlivění přišlo po katastrofální porážce Vratislavských u Ząbkowic v červnu 1467. Většina jejich vojska skončila v Kladsku, v Jiřího zajetí. Při hledání viníků byli kazatelé právem první na řadě. M. Tempelfeld musel opustit město, Důstera biskup Jošt přímo uvěznil. I nesmiřitelný legát Rudolf z Rudesheimu poté, co neuspěl se žádostí o pomoc v Krakově, začal mluvit o potřebě míru. Stejně tak lid a městská rada, aniž se tím však změnilo jejich zásadní nepřátelství vůči Jiřímu.

Drabinovou předností je brilantní líčení událostí, hledání jejich politického a diplomatického zákulisí. Rovněž jeho rozbor některých protihusitských kázání, dochovaných v rukopisech vratislavské a krakovské univerzitní knihovny, jsou dobré a materiálově přínosné. Při analýze objektivních příčin prvotního rychlého úspěchu kazatelů již tak jednoznačně úspěšný není. Ve shodě s názvem studie je vidí především v náboženském antagonismu, vyjádřeném pro většinu Vratislavských prostoduchých vztahem „Čech = husita = kacíř“. Pravdu má zřejmě v tom, že velký vliv na radikalizaci lidových vrstev mělo Kapistranovo působení ve Vratislavi. Třebaže s přestávkami trvalo necelého půldruhého roku, bylo velmi úspěšné. Kapistran působil na lid svou výmluvností, doprovázenou arketickou a mravní přísností, i tím, jak útočil na podle jeho mínění obojetné městské radní. Připravil tak půdu domácím kazatelům.

Národnostní protiklady autor nezdůrazňuje, naopak polemizuje se starší českou a německou literaturou chápající spor hlavně jako konflikt česko-německý. Jistou váhu ale národnostnímu aspektu přičíst musí, a tak si vypomáhá tezí, že antagonismus vznikl již 50 let předtím v Čechách, v důsledku vystoupení Husova. Bohužel nijak neovysvětluje, co má na mysli: zda fakt, že většina Němců v Čechách se nepřidala k Husovi a k revoluci, či události kolem dekretu kutnohorského atd. Ve Slezsku vznikl prý národnostní antagonismus až při husitských výpravách do této země a vyvrcholil po Jiřího korunovaci. (Biskup Jošt: „Kdyby král nebyl Čech, neválčili byste s ním.“) Kazatelé také nebyli exponenty německví, politicky byli – zvláště M. Tempelfeld – orientováni na Polsko.

Také společensko-ekonomické příčiny konfliktu klade autor do pozadí. Má výhrady k poválečné polské historiografii (Maleczyńska, Bazylow), která podle jeho názoru „přeexponovala“ ekonomické příčiny antagonismu: snahu Vratislavi o větší kontakty s Polskem a monopolní ovládnutí mezinárodního obchodu s východem, především na úkor Prahy a zisk, který městu přinášela možnost vybírat pro sebe po dobu války s Jiřím papežský desátek a odpustky. Jakkoli by vratislavští kupci s chutí uvítali navázání a upevnění politicko-hospodářských svazků s Krakovem, obavy ze sankcí Prahy byly silnější. Patriciát byl však ve vleku kazatelů a nižších vrstev, kteří ještě roku 1467 torpedovali jakoukoli snahu o smír města s Jiřím. O to horší byl vzpětí jejich pád spojený s výslovným obviněním, že přivedli město do hospodářské katastrofy (Eschenloer).

Z předchozího je doufám patrné, že přes celkově kladný dojem a nesporný přínos Drabiny studie se některé jeho závěry pohybují na půdě hypotéz a jejich zdůvodnění si ještě vyžádá další studium. Nelze také přehlédnout drobné rozpory v jeho tvrzeních. Ke cti autorově nutno říci, že si je těchto věcí z velké části vědom a slibuje nám další studie na dané téma, mimo jiné z období po volbě Matyáše Korvína jako protikrále a po smrti Jiřího. Očekáváme je se zvědavostí.

Ivan Martinovský

DOZNIVÁNÍ HUSITSTVÍ

Jaroslav Eršil – Jiří Pražák, **Archiv pražské metropolitní kapituly, II: Katalog listin a listů z let 1420–1561**, Praha 1986, Univerzita Karlova, 418 s.

Přesně po dlouhých třiceti letech dostává naše odborná mediivistická veřejnost druhý díl Katalogu listin a listů Archivu pražské kapituly (první díl, zveřejňující písemnosti do roku 1419 včetně, vydala v roce 1956 Archivní správa MV). Oba osvědčení editoři chronologicky navázali na citovanou prvou část a jako horní hranici stanovili zcela logicky rok 1561, datum obnovení pražského biskupství. Formální uspořádání obou svazků je obdobné. Stručný, leč zevrubný úvod (s. 5–11) obsahuje vedle základního přehledu dějin a správy období, z něhož jsou archiválie publikovány, i důležité vydavatelské údaje – informaci o revizi a uspořádání listinné řady archivu, zásady při časovém určení nedatovaných kusů a všeobecnou charakteristiku vnějších znaků písemností. Oproti prvnímu dílu autoři oprávněně zdůrazňují, že tato část přináší vlastní Katalog (s. 13–310). Schéma každého katalogového záznamu je následující: vedle pořadového čísla je uvedena příslušná signatura, datace, obsáhlejší či stručnější regest, popis archiválie (dochování, psací látka, jazyk), počet pečetí a osoby pečetitelů a posléze odkaz na jiný regestář či edici. U mnoha čísel připojili editoři mnohdy i obsírné poznámky ke stavu písemnosti (její poškození, porušení textu, zápisy, poznámky na tergu apod.) a zvláště k jejímu zařazení do širších historických, správních nebo i diplomatických souvislostí.

V úvodu (s. 5) se píše, že referovaná publikace zpracovává 805 inventárních jednotek archivu, což spolu s inserty představuje celkem 887 čísel Katalogu (byť Katalog končí na s. 310 číslem 886).

Je pochopitelné, že husitolog, který otevře poměrně objemnou knihu, v první řadě prolísteje strany a všimá si čísel, jež se týkají „jeho“ období. V našem případě

však bude do jisté míry zklamán, protože léta 1420 až 1437 (včetně) zabírají pouhé strany 13–36 se 76 čísly pro celou inkriminovanou dobu. Přitom dokladů, které bezprostředně zobrazují tehdejší pohnuté období a které by bezprostředně přinášely zprávy o bojích, jednáních či obecně o husitech, táboritech, viklefiitech, kacířích a kacířství vůbec, je jen menší část. A i z oné části byla v minulosti již většina publikována v různých edičních podnicích či speciálních regestářích (srov. např. AČ, RI, A. Sedláček, Zbytky register či Soupis česky psaných listin a listů, díl I aj.). Ze zbývajících, spíše jednotlivostí, které nejsou obecně známé, lze upozornit zvláště na č. 19, 26, 29–31, 53–56, 58–60, 73 a 76. Ale i u archiválií již vydaných či zhodnocených, místy autoři korigují závěry starší literatury – tak příkladně u č. 16 (uzavření ročního příměří mezi obléhajícím pražsko-polským vojskem a obleženou karlestejnou posádkou z doby po 11. listopadu 1422), kde proti J. Dobiášovi (Dějiny Pelhřimova, díl II, Pelhřimov 1936, pozn. 146 na s. 45–46), jenž hovoří o originálu, ukazují, že se jedná o soudobý opis.

Relativně hubenou zeň pro husitské období (danou ovšem objektivním stavem dochování materiálu) plně nahrazuje důležitý soubor písemností pro druhou polovinu 15. a celý daný úsek 16. století, s množstvím zpráv z řady sfér tehdejšího života – politického, správního, náboženského i sociálně ekonomického dění. Nejednen pozoruhodný údaj jistě zde najde regionální historik. Závěr Katalogu tvoří důkladný seznam použitých edic a literatury (s. 311–314) a rozsáhlý jmenný (osobní i místní) a věcný rejstřík, blízký prvnímu dílu, oproti němuž je provedena jistá redukce, spočívající ve skutečnosti, že rejstřík prvního dílu obsahoval i hesla v katalogovém záznamu neobsažená.

Lokalizace je provedena podle okresů z roku 1955. Škoda, že druhý díl není vybaven (jako díl první) fotopřílohou (eliminovanou snad z technických důvodů?), s fotokopii historicky nejdůležitějších a diplomaticky nebo paleograficky nejzajímavějších písemností fondu. Sem pochopitelně nezapočítávám reprodukci listiny Ladislava Pohrobka (z roku 1454) na přebalu knihy, která slouží především ke zvýšení atraktivnosti knihy.

Vznesl bych pouze jedinou marginální připomínku k úplnosti citací použitých regestářů či edic. Je známo, že během čtyřicátých a na počátku padesátých let tohoto století otiskl Josef Pelikán (především z fotokopii) na stránku Časopisu Společnosti přátel starožitností řadu (tj. desítky) kratších či delších regestů, výtahů či přímo edic mnoha písemností z archivu pražské metropolitní kapituly. Nelze zde z prostorových důvodů podat jejich vyčerpávající přehled. Z podstatnějších lze upozornit na: Domašice u Ústku, ČSPS 51–53, 1943–1945, Praha 1946, s. 154–155, (Katalog, s. 88, č. 241 přináší pouhý sedmířádkový regest); Vysazení Třebíze u Slaného právem zákupním 1461, tamtéž, s. 233–284 (Katalog, s. 71, č. 189 má dvouřádkový regest); Klenoty pražského probošta Hanuše z Kolovrat tamtéž, s. 287–288, s částečným latinským výtahem (Katalog, s. 112, č. 311); Násilný čin Jindřicha z Rožmberka, ČSPS 54, 1946, s. 139–141, v podstatě edice archiválie (Katalog, s. 218, č. 626, třířádkový regest); Luteránství v Kadani tamtéž, s. 72–73, edice (Katalog, s. 219–220, č. 631) a ve výčtu možno dále pokračovat. Ke katalogu, s. 131–132, č. 372, srov. dále i příspěvek Založení kláštera P. Marie v Chýších, ČSPS 58, 1950, s. 126–127 či u Katalogu s. 150, č. 428 edici Poznemenání hranic a mezí u Vřesné, ČSPS 57, 1949, s. 242. Ojediněle publikoval J. Pelikán dokument údajně z archivu pražské metropolitní kapituly ježž Katalog vůbec nepřináší. Srov. Ostatky svatých na Bezdězi v roce 1488, ČSPS 59, 1951, s. 59–61. Jak zde naznačeno, mohli J. Eršil a J. Pražák snad více přihlédnout k rozsáhlé Pelikánově produkci a shrnout ji k příslušným svým regestům. Není to však nikterak výtka zásadní povahy.

Naše uznání a dík nepatří jen autorům, ale i pracovníkům Univerzity Karlovy, kteří dílo (jistě nikterak komerčně přitažlivé), asi po různých peripetiích úspěšně zrealizovali, a ve srovnání s dosti skromným vzeřením prvního dílu (kdy se jednalo o brožuru), získali pro jeho pokračování kvalitní papír, vazbu a důstojnou i výraznou obálku.

Konečné resumé může být lapidární. Další cenná, seriózně zpracovaná i kvalitně typograficky provedená práce je na světě.

Rudolf Tecl

ze zajímavého úhlu postoje letopisce. Ten si na prvním místě všimá zvláště Prahy, dále i četných evropských problémů, nepoměrně menší zájem věnuje jiným lokalitám Českého království. Bohužel má letopis až do roku 1528 značně torzovitou podobu. Podrobně sleduje především soudobé domácí náboženské poměry, správní problematiku s akcentem na pražská města (pisatel vystupuje jako rozhodný zastánce samostatnosti Nového Města), menší frekvenci mají záznamy vlastního politického a sociálního charakteru. Jejich značná část se týká relativně druhořadých událostí z života Prahy, jsou však mnohdy zajímavou a poučnou sondou do tehdejšího každodenního městského života s řadou kulturně historických aspektů – stavební činnost, požáry, klimatická pozorování včetně živelných pohrom, zločiny, popravy apod. Zajímavou otázkou, kterou autor nadhazuje, bude detailnější řešení vztahu letopisu k textům SLC doby jagellonské, popř. dalším narativním pramenům konce 15. a první poloviny 16. století.

Závěrem, spolu s opětovným podtržením kladů studie i edice, bych chtěl upozornit na jediný, jinde nezachycený, ale velmi zajímavý údaj vztahující se k dějinám Tábora konce dvacátých let 16. století. 22. května 1529 při bouři s krupobitím nad městem udeřil blesk do táborského kostela a kaplí projel do kostelní věže (prvá zmínka o ní vůbec), kde smrtelně zranil nejmenovaného hlásného a popálil trubače Jílka, sedícího nad ním. Poté zapálil krov, ale bez větší škody (PSH 17, s. 65).

Rudolf Tecl

Bohdan Zilynskyj, **Novoměstské letopisné záznamy z počátku vlády Ferdinanda I.**, *Folia historica Bohemica* 5, 1983, s. 151–171.

O záslužnosti edice českých soukromých zápisků, které obsahuje rukopisný sborník XIX C 19 Státní knihovny ČR v Praze, není pochyb. I když je toto dílo známo již dlouhou dobu, věnoval mu zatím soustavnější pozornost jako jediný právě Zilynskyj (= Novoměstské letopisné záznamy z počátků vlády Ferdinanda I., FHB 5, 1983, s. 151–171), takže teprve vydání textu umožňuje odborné veřejnosti, aby spis zařadila do kontextu vývoje české historiografie 16. století a zároveň využila jeho nespornou pramennou hodnotu.

Samotné zachování zápisků, upoutávajících čtenáře více bezprostředností sdělení než literární hodnotou, potvrzuje určující význam Starých letopisů pro české měšťanské (a v tom především pražské dějepisce) konce 15. a první poloviny 16. věku. Nikoliv náhodou následuje dílko v kodexu až za texty C a I Starých letopisů, které s největší pravděpodobností daly v roce 1529 neznámému novoměstskému měšťanu první impuls k rozhodnutí chopit se pera a zapsat události, jež ze svého hlediska považoval za důležité a zajímavé. Tímto způsobem se ostatně Staré letopisy postupně vrstvy více než sto let. Novoměstské záznamy však již zůstaly slepou větví, která v Praze nenalezla ani pokračování, ani odezvu, neboť historické spisování se po nástupu humanistického dějepisce začíná ubírat jiným směrem a soukromé zápisky se stávají prvními články písmácké tradice, neaspirujícími obvykle na zveřejnění tiskem. Po vydání Hájkovy Kroniky české v roce 1541 se i soubor Starých letopisů mění definitivně v uzavřený celek (blíže o tom Petr Čornej, Staré letopisy ve vývoji české pozdně středověké historiografie, in AUC-Problémy dějin historiografie IV, v tisku).

Návaznost novoměstských zápisků, žánrově kolísajících mezi anály a kronikou, na Staré letopisy, vyvolává otázku, jak dalece se od svého vzoru liší. Zde jsou výsledky mé letmé sondy:

Vedle výrazně soukromého charakteru práce je nápadný změněný geograficko-politický rozhled jejích autora. Uvedený posun se netýká událostí uvnitř Prahy, jimž je, stejně jako v posledních pokračováních Starých letopisů, věnována prvořadá a největší pozornost, ani dění vnitročeského, nýbrž zahraniční problematiky. Zatímco se v textech Starých letopisů, objímajících jagellonské období, frekventuje ponejvíce situace v Uhrách (což je přirozené při dlouhých pobytech panovníků v Budíně) a turecké nebezpečí, je obzor novoměstského měšťana širší. Uhry, Turci i poměry v relativně blízkém sousedství zemí Koruny české (Linec, Vídeň, Norimberk) zůstávají i nadále v zorném úhlu, avšak objevují se i zprávy z dosud nepřilíš sledovaných oblastí (Mantova, Neapol, Marseille, Tunis), ba dokonce je registrován

i výbuch Etny. To je v porovnání se stavem kolem roku 1500 a pochopitelně i s dobou husitské revoluce novum. Příčinu nutno sledovat nejen v rozšíření knižtisku a prvních novin, s nichž pražský měšťan prokazatelně čerpal, či v pokračujícím začleňování Čech do raně novověké Evropy, ale hlavně v prudkém mocenském vzestupu Habsburků, kteří získali i český trůn. Uzké sepětí politiky Ferdinanda I. se záměry a cíli jeho bratra Karla V., španělského krále a císaře Svaté říše římské, se dotýkalo i Čech, které nyní dostávaly soustavnější a přesnější zprávy z jiných evropských a ojedinele i mimoevropských lokalit. Svět se zvětšil a dění v něm bylo stále důležitější i pro obyvatele Prahy, ačkoliv si tuto skutečnost ještě neuvědomovali.

Ve způsobu myšlení Pražanů však, soudě alespoň podle anotovaného pramene, k větším změnám nedošlo. Rozbor politických a náboženských názorů, který přesvědčivě provedl ve výše zmíněné studii editor, doplňuje poznámkou, že člověka první poloviny 16. věku svazovala ještě příliš silná pouta s předcházející epochou. Strach ze živelních pohrom a neúrody tvořil i nadále pevnou součást jeho vědomí, stejně jako víra v zázraky, existenci čarodějnic i jiných nadpřirozených bytostí a jevů (viz barvitý popis řádění duchů nad Prahou 24. 10. 1533). Značnou část textu pohlcují zprávy, které dnes řadíme do tzv. černé kroniky (vraždy a sebevraždy, loupeže a sexuální delikty, neštěstí a katastrofy). Kdybych chtěl být hodně ironický, konstatoval bych, že se v tomto směru interesy některých našich současníků neliší od zájmů lidí 16. století. Ti si však více užili při podívaně na popravy, jež byly běžnou složkou tehdejší každodennosti (podle zápisků připravil pražský kat Jan Beznosý o život přinejmenším 800 osob). To vše jsou ale jen dílčí náměty, k jejichž bližšímu poznání může zdařilá a promyšleně koncipovaným poznámkovým aparátem opatřená edice přispět.

Petr Čornej

Noemi Rejchrtová, **Václav Budovec z Budova**, Praha 1984, Melantrich, 271 s., obr. příl. (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, 74).

Václav Budovec z Budova je přitažlivou postavou pro mnohé naše i zahraniční historiky. Někteří jej zařazují do období renesančního, jiní do doby pozdější. Josef Petráň v knize Staroměstská exekuce napsal o Václavu Budovcovi z Budova, že jeho životní osudy se podobají osudům hrdinů „raně barokní velké tragédie – s chováním přiměřeným věku, povaze i vzdělání“. (Josef Petráň, Staroměstská exekuce, Praha 1985). Na stránkách knihy dr. Noemi Rejchrtové před námi plasticky vystávají osobnosti a děje, které Bílé hoře těsně předcházely i ty, které ji následovaly. Autorka nás seznamuje s Budovcem od jeho dětství až po jeho tragický konec na staroměstském popravišti dne 21. června 1621. Při čtení knihy o Václavu Budovcovi doprovázíme tohoto hrdinu ruku v ruce na jeho pražských studiích, jsme jeho kolegy ve Wittenberku i na jiných zahraničních univerzitách. Sledujeme jeho pobyt s císařským poselstvem v Turecku a po jeho návratu do Čech jsme svědky jeho podílu na politickém i veřejném životě v českých zemích. Jako člena Jednoty bratrské jej vidíme neohroženě jednat o dosažení náboženských svobod konečně vydobytých Rudolfovým Majestátem roku 1609. Staneme se také svědky jeho poslední hrdé pře proti Habsburkům v letech 1618–1620. Společně s Budovcem se nám tu zároveň před očima vybavuje obraz země, která žije na pokraji společenského odnárodnění, aniž si to dostatečně, alespoň ve svých lidových vrstvách uvědomuje. Anebo obráceně, aniž si to uvědomuje tehdejší vládnoucí třída s ohledem na lid, který záměrně naprosto ingoruje.

Závěrem dospívá dr. Rejchrtová ke shrnutí vlastního významu literárního díla tohoto slavného českého politika. Do její práce jsou také zahrnuty ukázky z Budovcovy písemné tvorby – výbor z jeho Anti-al-Koránu, některé z Budovcových Akt i nejdůležitější dopisy z dosud zachovalé korespondence.

Vytvořit monografii o Budovcovi byl úkol značně obtížný. Autorka se však do této složité osobnosti dokázala vžít a zůstat přitom nezaujatá a nestranná. Používala nejen metody historikovy práce, ale někdy i analýzu práce psychologovy. Stejně dnes např. pochopíme mentalitu člověka, který se po doprovodu svého panovníka do exilu vrací zpět do hlavního města porobené země bezbranný a téměř bezmocný. Možná, že je to srozumitelné z pohledu doby. Ale i v dějinách novějších, v anglické buržoazní revoluci Olivera Cromwella a ve Velké francouzské revoluci

je dost podobných příkladů. Např. jejich ztělesněním jsou životní osudy vůdce anglických „opravdových levellerů“ – Gerarda Winstanleye a francouzských republikánů – Jakuba Rouxe, Simona Babeufa atd. Proto dnes opravdu nevíme, zda Budovce tehdy ovlivňovalo náboženské přesvědčení a příklad Jana Husa, jdoucího dobrovolně na kostnickou hranici nebo myšlení a popudy vlastní i současně myslícímu člověku (deprese, psychické krize, jak autorka ve své knize uvádí). Ale to je jen příklad způsobu uvazování dr. Rejchrtové o životě a díle českého velikána kolem Bílé hory. Ostatně i na mnoho čistě historických problémů se Noemi Rejchrtová dívá z hlediska výsledků bádání nejen společenských, ale i přírodních věd. To vytvořilo podmínky pro vznik odborné monografie, jež je vědecky přesná a zároveň čtenářsky přitažlivá.

Jiří Beránek

EVROPSKÁ REFORMACE A NĚMECKÁ SELSKÁ VÁLKA

Säkulare Aspekte der Reformationszeit. Herausgegeben von Heinz Angermeier unter Mitarbeit von Reinhard Seyboth. München–Wien 1983, R. Oldenbourg Verlag, 278 s. (Schriften des Historischen Kollegs, Kolloquien 5).

Byla reformace skutečně všeurčující a vše měnící silou 16. století? Tuto jedinou, dostatečně však provokující otázku položil sedmi sezvaným specialistům znalec říšskoprávních institucí Heinz Angermeier, jemuž jako stipendiatu Historického kollegia v letech 1981–1982 připadla povinnost i čestná úloha pořadatele v pořadí již pátého kolokvia této prestižní západoněmecké nadace. Kolokvium se uskutečnilo ve dnech 21. až 23. září 1982 v Mnichově pod názvem „Světské aspekty německých dějin v 16. století“. Širší záběr titulu sborníku vyplynul jednak z pozornosti, jíž se dostalo v jednom z referátů švýcarské konfederaci, jednak z neformální diskuse, jež v hojně míře přihlížela k dějinám řady evropských zemí zvolného časového úseku.

Úvodní referát Heinze Angermeiera, *Reichsreform und Reformation in der deutschen Geschichte* (s. 1–16, diskuse s. 16–26) přesáhl právní okruh problematiky, neboť do středu pozornosti posunul otázky státního vývoje, státnosti i samozřejmosti říše v přechodném období mezi doznávajícím, ryze religiozním pojetím středověku a racionálními přístupy následující doby. Všechna autorova argumentace směřovala krok za krokem k závěru, že reformaci nelze pochopit bez souběžného hnutí usilujícího o reformu říše (Reichsreformbewegung). Pro české historiky není bez zajímavosti Angermeierův dovětek v diskusi. Pokud monarchistická moc v říši spočívala na přirozené bázi království, jak tomu bylo za Karla IV., císařská autorita byla nedotknutelnou a nebylo jí třeba podpírat aspiracemi církevní povahy. Za Václava IV. se královská základna ztratila, Zikmund nemohl již vládnout jako německý král, a proto posunul do popředí ideu císařství. Aby dohrál k vítěznému konci svou partii o císařskou autoritu, věnoval se v první řadě konciliární politice. Religiozní nárok císařství se za Zikmunda nemohl ještě prosadit, stal se však aktuálním v období reformace, kdy Karel V. byl donucen definovat císařské náboženství. Na první pohled je tu zcela zřejmé, že autor ve svých vývodech zcela pominul zvláštní postavení Českého království v rámci říše o patnáctileté Zikmundovo úsilí o svatováclavskou korunu.

Na úvodní referát úzce navazují dva příspěvky, jež z různých pohledů pojednávají o krizi říšského práva, případně též o jejím překonání prostřednictvím recepce říšského práva a celkovým zesvětštěním právního myšlení: Wolfgang Selert, *Die Krise des Straf- und Strafprozessrechts und ihre Überwindung im 16. Jahrhundert durch Rezeption und Säkularisation* (s. 27–48) a Bernhard Diestelkamp, *Zur Krise des Reichsrechts im 16. Jahrhundert* (s. 49–64). Ve společné diskusi k oběma referátům se debata stáčela k pojmu „krize“ a k speciálním otázkám recepce říšskoprávních prvků. Blízko měl k tomuto okruhu i příspěvek Waltera Heinemeyera, *Die Territorien zwischen Reichstradition, Staatlichkeit und politischen Interessen* (s. 77–89). Zatímco zemská knížata usilovala o za-

vedení jednotného práva pro svá území a později pak i o zeměpanskou svrchovanost v církevních záležitostech, selské vrstvy proti cizorodému římskému právu se dovolávaly „starých“ a „božích“ práv. Víme-li, jak papežská kurie vystupovala proti kacířským Čechům, pak zní téměř neuvěřitelně, jak ustupovala v některých případech vládcům německých státních útvarů. Příkladně roku 1489 papežský legát dal priorům dvou premonstrátských klášterů v Hessensku pokyn, aby v případě potřeby zreformovali ženské konventy s pomocí světského ramene. V podstatě tedy nešlo o nic jiného, než o viklefskou ideu obrácenou na ruby.

Peter Stadler, *Eidgenossenschaft und Reformation* (s. 91–99) se ve svém přehledném výkladu zaměřil na pět základních otázek, aby lépe vynikly odlišnosti reformačního procesu v jazykově německé oblasti švýcarské konfederace. Vedle role měst, zoldnéřství, jazykové a selské otázky věnoval pozornost fázovému posunu reformačního dění, jež v uvedeném teritoriu dospělo již v letech 1529–1531 k trvalému vymezení konfesních hranic. Navzdory tomu, že federální unie nedisponovala žádnou úřední mocí, a že ani z konfesního hlediska netvořila jednotu, dokázala pragmaticky překonat všechny krizové situace a vyhnout se dlouhodobým náboženským konfliktům. V diskusi (společné opět i pro předchozí referát, s. 99–111) oprávněně zazněla potřeba většího studijního zájmu o teritoria, jež se k reformaci nepřipojila (např. Bavorsko). Jde tu o problém, který se vztahuje i k husitství, neboť i v tomto případě je na místě otázka, z jakých důvodů ta která oblast zůstala stranou reformačního procesu.

Obava z revolt a selských bouří se vine jako rudá nit německými dějinami již od konce 15. století. Mohutným vzplanutím Selské války se uzavřel jejich první cyklus, druhý, což je málo známo, započal v menším rozsahu v posledních desetiletích 16. století. Podle Winfrieda Schulze, *Soziale Bewegungen als Phänomen des 16. Jahrhunderts* (s. 113–130) druhé etapě chyběla legitimující síla evangelia a božského práva, naproti tomu se v ní více uplatnil důraz na přirozenoprávní prvky a na využití procesně právních prostředků. Zvláště poslední postup vyvolal značnou odezvu v diskusi (s. 131–152), v níž se její účastníci místy kriticky vyslovovali i k některým teoriím sociálního pohybu. Nejen pro tuto diskusi, ale pro celé kolokvium bylo příznačné, že odborný zájem směřoval k výhledům do následujícího století. Domnívá-li se někdo, že obecná problematika husitské revoluce zaměštnává vědecká mezinárodní fóra o evropské reformaci, pak jde o krátkozrakou iluzi. Má-li v tomto ohledu dojít k postupné nápravě, musí se o to přičinit i české studium o husitství nejen prezentací svých výsledků ve světových jazycích, ale i zaměřením na problémy, jež mají širší ozvučnost v současném bádání. Vědecká průkaznost tu pak je samozřejmou podmínkou, neboť nedoložená spekulativní klíšé nemohou být východiskem ke skutečné diskusi.

Zbývající dva příspěvky kolokvia mohou posloužit jako mimořádně užitečné úvody do studia příslušných tematických celků. Obsáhla studie Petera Schmidta, *Reichssteuer, Reichsfinanzen und Reichsgewalt in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts* (s. 153–198) vyčerpala problematiku beze zbytku a vedle systematického výkladu s cennými faktografickými údaji čtenáři poskytla vítaný přehled o pramenné základně. V diskusi (s. 199–216) nicméně vyšlo na povrch, že v pojetí dvou základních kategorií říšské finanční politiky (Gemeiner Pfennig a tzv. Matrikel) zůstává řada nejasností. To platí i o vztahu mezi humanismem a reformací, jemuž se s evropským rozhledem věnoval Erich Meuthen, *Charakter und Tendenzen des deutschen Humanismus* (s. 217–266, diskuse s. 266–276). Na pětaticet petitových stran poznámkového aparátu znalce potěší kriticky utříděným souhrnem nejnovější literatury, bohužel, u nás většinou nedostupné. Stále více se ukazuje, že chudické devizové kvóty našich veřejných knihoven prohlubují informační propast a omezují možnosti domácího studia starších obecných dějin.

Stručný doslov pořadatele kolokvia i sborníku (s. 277–278) vyzněl v tom smyslu, že reformace si nadále nemůže již pro sebe okupovat celé 16. století. Skutečně také repertoár naznačené zde „sekulární“ problematiky jistou revizi dosavadní monotonie opravňuje. Nemohu se však zbavit dojmu, že celá diskuse proběhla ve skleníkovém ovzduší a že přítomnost předních znalců německé reformace by napomohla postihnout složitost jevů i z jiných zorných úhlů.

František Šmahel

Die frühbürgerliche Revolution in Deutschland, herausgegeben von Max Steinmetz, Berlin 1985, Akademie-Verlag, 359 s. (Studienbibliothek DDR – Geschichtswissenschaft 5).

V ediční řadě, jejíž poslání naznačuje podtitul „Cesty bádání, bilance, úkoly“, vyšel jako pátý v pořadí svazek s reprezentativním výběrem studií vztahujících se k problematice rané buržoazní revoluce v Německu. Vydavatel souborů, jenž svými pracemi a teoretickými úvahami zaujal v uvedeném okruhu bádání přední místo, antologii uvádí rozsáhlým úvodem, který zvláště ocenil zahraniční badatelé. Poučné jsou zejména poslední úseky historiografického přehledu, v nichž Max Steinmetz výstižně shrnul nové koncepční prvky, jež přineslo rozvinuté bádání při příležitosti pětistého výročí narození Martina Luthera. Čeští historici uvítají, že ve svazku naleznou i přetisky studií Günthera Voglera a Gerharda Brendlera, jež se dotýkají údajně podstatných rozdílů mezi husitským revolučním hnutím a německou ranou buržoazní revolucí (Günther Vogler, *Revolutionäre Bewegung und frühbürgerliche Revolution*, s. 202–223 a Gerhard Brendler, *Zur Problematik des frühbürgerlichen Revolutionszyklus*, s. 224–249). Příznačné je, že do antologie nebyly pro užitečnou konfrontaci začleněny úvahy, které se vymykají směrodatnému kursu (mám tu na mysli odlišná pojetí Bernarda Töpfera a Ernesta Wenera, viz k tomu mj. HT 5, 1982, 311 a 8, 1985, s. 308 a 350–351).

F. Š.

Flugschriften der frühen Reformationsbewegung 1.–2. Vydali Adolf Laube, Annerose Schneiderová za spolupráce Sigrida Losse a Helmuta Clause, Berlin 1983, Akademie-Verlag, 1368 + XXXIV s.

Dvousvazková edice poskytuje reprezentativní výběr letáků z prvního období německé reformace, konkrétně od roku 1518 (první reakce na Lutherovy teze) do počátku selské války v roce 1524. Tematicky předchází obdobné edici *Flugschriften der Bauernkriegszeit*, edd. Adolf Laube – Hans Werner Seifert et al., Berlin 1975, 2. vyd. Berlin 1978, Köln–Wien 1978. Záměrem editorů bylo, aby obě díla tvořila celek dokumentující ideologickou výzbroj německé rané buržoazní revoluce, jak se jeví v letáčkách.

Letáky jsou členěny do šesti věcných skupin, uvnitř každé skupiny jsou řazeny chronologicky. První svazek *Flugschriften* zahrnuje první dvě skupiny věnované kritice církve a reformaci (29 letáků) a názoru současníků na osobu a učení Martina Luthera (11 letáků). Druhý svazek je zahájen třetí skupinou, obsahující materiály, v nichž se apeluje na odpovědnost světských vrchností vůči reformaci, příp. je obecně probírána otázka vztahů vrchností a poddaných, a to i s poukazem na nutnost jejich reformy (25 letáků). Speciálně ekonomickým a sociálním problémům doby jsou pak věnovány letáky skupiny čtvrté (15 kusů), zatímco pátá skupina (10 letáků) obsahuje soudobé zprávy o událostech a průběhu reformace.

Není dost místa zabývat se tu obsahem letáků. Učiním jen jednu výjimku. Na jaře 1521 se objevil leták *Beklagung über viel Missbräuche christlichen Lebens* (I, 3), v němž se „laik, zvaný Hans Schwalb“, dotknul řady otázek týkajících se církve a laické zbožnosti, aniž dal ucelený návod k jednání. V jednotlivostech se mnohokrát dovolává Luthera; pozitivně se zmiňuje také o Husovi, jehož učení vzal v ochranu Luther už roku 1519 ve známé lipské disputaci s Karlstadtem a Eckem. (K ní srov. V, 1 – Johannes Rubins, *Ein neues Büchlein von der löblichen Disputation in Leipzig*). Ve shodě s Lutherem pokládá i Schwalb Husa za jednoho z otců reformace. Pokud jde o identitu Schwalbovu, přijímají editoři (stejně jako před nimi Siegfried Hoyer, 1981) názor F. M. Bartoše, ČNM, odd. SV, 133, 1964, zvl. s. 139–141, že Schwalb byl ve skutečnosti erfurtský humanistický básník Mistr Kaspar Schalbe, který měl kontakty s Prahou a pravděpodobně byl i v Čechách.

Zmínky o Čechách resp. České koruně jsou v letáčkách poměrně časté, ale téměř výlučně se týkají Prahy. Ostatní místa jsou zmiňována jen sporadicky: slezská Vratislav třikrát, Falknov a Jáchymov dvakrát, Cheb, Loket, Plzeň a Olomouc jednou.

Není sporu, že Laubeho a Schneiderové edice je na velmi dobré současné úrovni. Oba díla a všechny věcné skupiny jsou opatřeny zaslíbeným úvodem, letáky jsou opatřeny textově kritickými a historickými poznámkami. Seznam užitých zkratk

a literatury, rejstříky jmenný, místní a biblických citátů umožňují rychlou a velmi dobrou orientaci v díle. Nelogický je rozdílný způsob číslování stránek rejstříků v obou dílech (římskými resp. arabskými číslicemi), neruší však uvedené přednosti. Většina letáků je zde v nové době tištěna poprvé a pro historiky, literární vědce, filozofy a teology představují významné rozšíření pramenné základny bádání o německé reformaci.

Ivan Martinovský

Michael Geismair und seine Zeit – Michael Geismair e il Tirolo del 500, Geismair-Tage 1982 Bozen-Innsbruck, hrsgb. von Christoph von Hartungen und Günther Pallaver, Bozen-Innsbruck 1983, Kontaktkomitee fürs andere Tirol, 128 + 85 s.

Postava revolucionáře Michala Geismaira se natolik vymykala z poklidného rámce tyrolské dějinné tradice, že až donedávna byla v rodné zemi i jinde obestěna výmluvným mlčením. Teprve velká monografie Josefa Macka, zvláště pak její německá verze (*Der Tiroler Bauernkrieg und Michael Geismair*, Berlin 1965) vzbudila o Geismaira větší badatelský zájem, který pak dále vzrostl z podnětu jubilejních let pětistého výročí jednotlivých fází německé reformace. Přesto však ještě v roce 1982 nebyla příprava pamětních dní Geismairova úmrtí (byl zavražděn 15. dubna 1532 dvěma najatými vrahy ve službách arcivévody Ferdinanda Habsburského, příštího českého krále) prosta politicky ožehavých vnitrotyrolských momentů. O novému významu Geismairovy osobnosti odpovídající přístup se zasadilo sdružení několika organizací (včetně Geismairovy společnosti), které uspořádalo ve dnech 16. a 17. dubna 1982 na zámku Maretsch u Bolzana dvoudenní vědeckou konferenci na téma „Michael Geismair a jeho doba“. Většina příspěvků byla vydána v úplném znění německy, zatímco v stránkově obrácené italské mutaci vyšla část studií pouze ve výtahu.

Protokolu konference předchází zřejmě dodatečný úvod z pera Leopolda Steurera (s. 7–20), který v hutné zkratce podává výklad selské otázky v Tyrolích před Geismairovým vystoupením. I když nejde o vývody a údaje zcela neznámé, péče jen z hlediska srovnávacího studia si opětovně zaslouží pozornosti. Většina tyrolských sedláků (s výjimkou některých klášterních panství) seděla na dědičných dvorcích a požívala nepochybně větších svobod než jinde. Tyrolským specifíkem 15. století byla též existence samostatného již selského stavu, který měl též zastoupení na zemských sněmech. Příkladně sněmu v roce 1474 se zúčastnilo 17 prelátů, 126 příslušníků šlechty, zástupci 8 měst a delegáti 60 selských rychet. Ani přímé zastoupení v nejvyšším orgánu zemské stavovské obce však sedláky neuchránilo před prudkým nárůstem berních povinností a mimořádných dávek. Na některých klášterních panstvích dosahovalo celkové zatížení poddanských usedlostí až tří čtvrtin jejich výnosu. Na rozdíl od předhusitských Čech lze tak v Tyrolích průkazně doložit zvýšenou expropiaci příštích aktérů revolučních bouří.

Josef Macek pojal svou přednášku o Geismairově osobnosti jako kritické zamýšlení nad literaturou nedávného období, v němž se uvážlivě dotkl i několika dosud otevřených otázek koncepční povahy (*Die Persönlichkeit Michael Geismairs*, s. 21–44). Jednou z nich jsou i nově zjištěné okolnosti Geismairovy životní dráhy před rokem 1525. Vůdčí činitel tyrolské selské války pocházel z poměrně zámožného rodu, který byl usedlý nejen na venkově, ale i ve městě. A jelikož sám Geismair postoupil přes místo písaře v kanceláři tyrolského hejtmána až k úřadu sekretáře brixenského biskupa, nemohla ho do čela revolučních zástupů přivést ani jeho osobní mizérie ani jeho instinktivní třídní povědomí. Jistou spřízněnost tu Macek sledává s životními osudy i mentalitou Prokopa Velikého, v případě Geismairově pak navíc možné podněty spatřuje v humanistických vlivech školské výuky i v osobních zkušenostech, jež získal ve vyšším správním aparátu. Jestliže tu již padlo jméno tábořského duchovního správce, bylo by vhodné zvažovat i směrodatnost hlubokého náboženského prožitku, jemuž zřejmě oba dočasně podlehl. Pro volbu kancelářského úředníka nejvyšším polním hejtmánem revolučního vojska není podle Macka žádné historické paralely, zcela výjimečný byl i Geismairův projekt tyrolského zemského zřízení směřující k republikánskému systému bez měst, kupců a měšťanů. Z rámcových úvah možno dále zmínit pozoruhodné autorovy komentáře k diskutovanému vztahu reformace a raného revolučního cyklu. V případě Geismair-

v Chotěboři, Měli jsme již možnost na stránkách našeho sborníku referovat o vydání prvních syntaktických dějinách jmenovaného východočeského města, jež vznikly především zásluhou této kulturní instituce (srov. HT 6–7, s. 468). K 100. výročí jejího vzniku vyšel nevelký, ale obsahem zajímavý almanach. Tematicky je rozdělen do tří částí. Po úvodu následují dvě studie z dějin muzejnictví v Chotěboři, první od Otto Smrčka, 100 let Městského muzea v Chotěboři (s. 2–9; Vznik muzea a jeho vývoj v letech 1885–1945), na niž navazuje Jaroslav Tichý, Ohlédnutí za leto 1945–1964 (s. 10–12).

V druhé části jsou publikovány vlastivědné práce členů Vlastivědného klubu MMCH. Z husitologického hlediska je zde nejzávažnější (i nejrozsáhlejší) rozprava Pavla Rouse, **Táborský vůdce Petr Hromádka z Jistebnice v Chotěboři** (s. 13–25). Práce je založena na solidní znalosti pramenné základny i literatury (včetně regionální), na níž je však místy dosti závislá. Autor se snaží postihnout Hromádkovy životní osudy až do jeho tragického konce v Chrudimi. Zajímavý je jeho postřeh, byť ne zcela průkazný, filologického rázu, na jehož základu uvažuje o možnosti ztotožnění Petra Velikého (vyskytujícího se před rokem 1420 v Sezimově Ústí) právě s jistebnickým Hromádkou (souznačnost adjektiva „veliký“ se substantivem „hromada“ či významem „hromádný“ jako „silný, velký člověk“ – s. 15). Jádrem studie je však vztah Hromádka a Chotěboř, třebaže P. Rous se snaží objasnit i řadu otázek spadajících do období před dobytím Chotěboře husitským oddílem, tj. před lednem 1421. Předpokládá, že husitů mohlo být něco málo přes tisíc – mužů i žen. Počet obyvatel obsazené Chotěboře (bez bližších dokladů) odhaduje rovněž zhruba na tisíc nebo o něco málo více. Podle autora různá opatření zaměřená na zbudování husitského centra v tomto městě a prosazovaná asi zvláště osobou samostatného Hromádky, způsobila, že i ona na zpočátku prohusitsky nakloněná část chotěbořského měšťanstva přechází postupně na platformu averze a snad i odporu. Nejčennější jsou pak Rousovy výklady k problematice obležení Chotěboře vojskem katolického panstva a některých měst 2. února 1421. Zde se snaží využít jak místní (značně však pozdní) tradice, dále pomístních jmen a v neposlední řadě i různých archeologických nálezů (zpravidla starších, náhodných), z valné části militárií. Podle zmíněného pozdního podání se spířovací husitský oddíl střetl s nastupujícím vojskem obléhatelů asi 1 km severovýchodně od Chotěboře a byl zde rozprášen. Srážka údajně proběhla v prostoru nesoucí pomístní název Bojiště, či Na bojišti, kde se nacházely fragmenty zbraní a dalších předmětů, snad pocházejících z oné potyčky. Jejich část (7 kusů nalezených v letech 1883–1956) se dostala do sbírek chotěbořského muzea. Autor je velmi stručně charakterizuje (meč v železné pochvě, kopí apod.) a dosti konfuzně dále píše, že „předmětům chybí odborné posouzení, uvažuje o jejich možném širším zařazení do jiných válečných operací (přechod pruského vojska 1742, šarvátka bavorských a rakouských vojáků přímo v těchto místech roku 1805 či prusko-rakouské střetnutí), aby však v pozn. 35, na s. 25 k uvedené kolekci citoval svou rukopisnou práci z roku 1981 – Středověké nálezy z Chotěboře, kdy by čtenář předpokládal, že se v ní s nálezy fundovaně „vypořádal“ a zhodnotil. Závažným zjištěním je však poznatek, že poloha Na bojišti je uvedena již v nejstarší dochované chotěbořské městské knize v zápisu z roku 1585. Vzdání se husitského oddílu obléhatelům 4. února 1421 a krvavá lázeň, kterou vítězové zajatcům připravili, dala P. Rousovi příležitost pokusit se na základě místní tradice (opětne značně pozdní) a pomístních jmen o lokalizaci míst krutých exekucí. Výsledek šetření v případě rybníka zvaného Kacíř, popř. jiných míst však vyznívá dosti jednoznačně až po dobu protireformační. Závěrem naznačuje situaci, která se vytvořila po násilné smrti táborů a Petra Hromádky v bojových a násilných činech v tehdejších Čechách. Na otázku, co sledoval Hromádka obsazením Chotěboře, odpovídá v souhlase se starší regionální literaturou, že zde chtěl „učinit středisko husitského okolí“. Jeho nezdár pak způsobil celý řetěz příčin. Posléze je připomenuta životnost Hromádkovy památky, jež se projevila jak v jižních Čechách v jeho rodišti Jistebnici (osazení pamětní desky v roce 1921), tak v přímo v Chotěboři, kde roku 1929 byl odhalen jemu a jeho spolubojovníkům památník.

Poslední dvě studie – K historii kožedělných řemesel v Chotěboři za feudalismu od Miroslava Joulka (s. 26–28) a Osudy projektu hydrocentrály na Doubravě u Chotěboře z pera Vladimíra Medlíka (s. 29–32) se zabývají specifickými regionálními otázkami spjatými s výrobou, resp. elektrizací Chotěboře a okolí. V třetí, závěrečné části Almanachu jsou otištěny z literární tvorby členů Vlastivědného

klubu tři příspěvky – dvě kratší povídky a jedna báseň (s. 33–44).

Pavel Rous publikoval dále v Chotěbořském zpravodaji XIV, 1986, č. 1–2, s. 11–14, krátkou úvahu pod titulem: **Postava Petra Hromádky z Jistebnice v románu Václava Kaplického Táborská republika** (k 565. výročí chotěbořské epizody husitského revolučního hnutí). Shledává, že přes beletrizaci postavy a jejich činů Kaplický ve svém nejrozsáhlejší románě podal s faktickou znalostí pramenů i literatury dosti pravděpodobný obraz jednoho ze zakladatelů Tábora. Největšího zájmu se zcela pochopitelně těší Hromádkův rozchod s Tábořem a anabáze jeho oddlu do východních Čech spjatá s pokořením Chotěboře. Tu v souhlase se spisovatelskou kombinací nadhazuje svůdnou domněnku o původní jednotnosti husitského houfu, který se před dosažením cíle rozdělil na dvě části. Jedna z nich pak obsazuje Přelouč, druhá získává Chotěboř. Nevylučuje ani další možnost, jako např. dobytí Přelouče prostřednictvím Chotěboře. Důvodem takové úvahy nejsou ani tak prameny (v podstatě mlčí) jako časoprostorové souvislosti (blízkost obou lokalit a jejich obsazení husity). Ve své shora citované studii řešil P. Rous tuto problematiku podstatně méně pregnantněji.

Rudolf Tecl

Antonín Verbík, **Purkarec, Minulost a socialistická přítomnost jihočeské obce**. České Budějovice 1983, 308 s.

Prací o minulosti a současnosti jihočeského Purkarce obohatil Antonín Verbík naši historiografii o příkladnou a tematicky málo obvyklou monografii obírající se dějinami této vesnice od dob prehistorických až po dnešek. Přínos jeho knihy nespočívá pouze v tom, že je výsledkem studia pramenů k dějinám malé obce dochovaných až v neobvyklém množství a kritického zhodnocení dosavadní poměrně chudé literatury. Práce je příkladná hlavně ze dvou důvodů. Zejména je tomu tak proto, že zpracovává opravdu celé dějiny obce (Verbík totiž dovedl svou práci až do 70. let našeho století) a že se jejímu autorovi podařilo udržet proporce knihy z hlediska chronologického téměř v ideálním poměru (období feudalismu je věnováno 70, kapitalismu 80 a „socialistické přítomnosti“ 50 stran textu). Kromě toho Verbík, přičítá tuto práci především pro čtenáře „z řad obyvatel a rodáků“, dokázal historická fakta týkající se Purkarce celkem šťastně propojit s výklady – pro historika sice nadbytečnými, pro laického čtenáře však nezbytnými – osvětlujícími historický vývoj společnosti obecně. Tematická neobvyklost Verbíkovy monografie pak je dána skutečností, že Purkarec nikdy nebyl poddanskou vesnicí obvyklého typu. Po právní stránce byla totiž obec nejméně po tři století městečkem, třebaže fakticky z hlediska ekonomického vesnicí být nikdy nepřestala. – A ponecháme-li toto formální hledisko stranou, zůstává nadmíru důležitý fakt, že Purkarec se od jiných vesnic podstatně odlišoval sociálním složením obyvatelstva, neboť tu vždy žila velká část obyvatelstva zcela odtržená od půdy a odkázaná pouze na voroplavbu a lesní práce s ní spojené.

Především tato skutečnost se odrazila ve Verbíkově práci, v níž v každé kapitole nacházíme odstavce věnované jak voroplavbě, tak sociálnímu postavení této početné vrstvy purkareckého obyvatelstva. Vždyť už v 16. století purkarečtí plavci vorožili nejen pro svou vrchnost, nýbrž i pro jiné podnikatele, a v roce 1846 voroplavba a lesní práce živila z celkového počtu 117 dokonce 82 purkareckých rodin, tj. plných 70 %. Sem také nejdříve pronikla sociální demokracie a zoranizovala dvě vítězné stávky plavců, v roce 1905 purkareckých, v roce 1912 pak 700 jihočeských, na níž se vorožili z Purkarce a okolí podíleli 200 účastníků. Plavecká kapitola v dějinách Purkarce, která tak silně ovlivňovala život celé obce (ta byla po celou dobu existence buržoazní republiky výrazně sociálně demokratická) dokonce ještě po roce 1945, skončila teprve s výstavbou vltavské kaskády počátkem 50. let, a je proto zcela na místě, že v dějinách obce jí bylo dáno dostatek prostoru.

Hlavním zřetelem autorova zájmu ovšem zůstal všestranný vývoj zemědělské obce. Její počátky (Purkarec vznikl kolonizací někdy ve 13. století a je prvně připomínán v roce 1352) jsou komplikovány tím, že jako městečko byla v 60. a 70. letech v pramenech uváděna nejprve jako Karlshaus (podle nově vybudovaného královského hradu), což způsobilo, že ke ztotožnění obou názvů v historické literatuře došlo až u Palackého. V kapitolách věnovaných feudálnímu období tohoto ekono-

Klasikové, Karel Marx a Bedřich Engels, příkladně v práci *Revoluce a kontra-revoluce v Německu* (Spisy 8, Praha 1960, s. 53) tezí o „rovnováze tříd“ sice uvádějí, nikdy ji však nepojímají jako obecnou definici, ale jako možný vývojový moment státní moci, někdy se i opakující (Anglie, Francie) a samozřejmě tuto v žádném případě nevyčerpávají.

Ze současných marxistických prací je metodologicky bezesporu nejpřínosnější článek A. N. Čistozvonova, *Některé aspekty problémy genezisa absolutizma* (Voprosy istorii, roč. 42, 1968, s. 46–62). I Čistozvonovo rozdělení absolutismu na západní a východní přestává být mechanickým modelem, zkoumáme-li je na základě jeho stadiálně regionální metody. U východního absolutismu sice poněkud přečnuje roli vnějšího faktoru, což je překvapující, protože jinak plně akceptuje význam logiky vnitřního vývoje jednotlivých zemí, a v tomto bodě se lze také shodnout s Deppermannovými výhradami proti tomuto autorovi.

Deppermannova studie je podnětná v tom, že vyzdvihuje a konkrétními fakty dokládá řadu charakteristických rysů pruského absolutismu (význam třídního boje sedláků, vliv vnějšího ohrožení, problematika státu po třicetileté válce apod.) historiků NDR (shrnutí problematiky viz *Preussen in der deutschen Geschichte vor 1789*. Herausgegeben von Ingrid Mittenzwei und Karl-Heinz Noack, Berlin 1983, Akademie der Wissenschaft der DDR, 164 s. (Studienbibliothek DDR-Geschichtswissenschaft. Forschungswege – Bilanz – Aufgaben, Bd. 2) sice vyplývají mnohé podněty, které by mohly vést k obsáhlejší diskusi, z Deppermannovy strany však chybějí zásadnější teoretická východiska.

Při zkoumání absolutismu bývá zevrubná pozornost věnována také jeho závěrečné vývojové etapě, pro kterou se ujal označení osvícenský absolutismus. Přehledně shrnutí základních tezí vycházejících z aplikace historického materialismu přináší Manfred Kossok v příspěvku *Der aufgeklärte Absolutismus. Überlegungen zum historischen Ort und zur Typologie* (Zeitschrift für Geschichtswissenschaft 33, 1985, s. 622–642). Kossok uvádí řadu závěrů, se kterými lze souhlasit bez výhrad – zařazení osvícenského absolutismu do celkového kontextu absolutismu (jedná se tedy stále o feudální záležitost, aniž by se podceňovaly „přechodné“ prvky); zdůraznění snahy feudální třídy překonat krizové momenty a přizpůsobit si jevy nové doby buď cestou reformem nebo snahou udržet status quo za každou cenu (v praxi docházelo většinou k prolínání a střídání obou tendencí); poukázání na zásadní rozdílnost, ale také na vzájemné vazby mezi osvícenstvím a osvícenským absolutismem; a mohli bychom pokračovat. Některé otázky však jsou diskutní, částečně se o nich zmiňuje i sám autor (problém „reformy shora“ ne však ve smyslu synonyma pro sociální revoluci; nebo vedoucí osobnosti ve státě). Nejširší pole působnosti se pak pro polemiku otevírá v okamžiku, kdy se přejde k hodnocení situace v jednotlivých zemích.

Zde nebude bez zajímavosti použít ke srovnání úvahy a koncepce publikované ve statích sborníku *Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Herausgegeben von Erich Zöllner, Wien 1983, Österreichischer Bundesverlag, 212 s. (Schriften des Instituts für Österreichkunde, 42).

Pro autory, kteří se zde vyrovnávají z různých hledisek a v rozdílných oblastech společenského života s rakouským osvícenským absolutismem, jsou reformy Marie Terezie a Josefa II. (okrajově je brána v potaz i vláda Leopolda II.) nejen základními kameny epochy, ale i klíčem k budoucímu vývoji.

Největší význam je přitom přisuzován událostem, které se vztahují k období panování Marie Terezie, a zároveň většina autorů přes míru negativně hodnotí subjektivní faktor panovníkovy osobnosti v případě Josefa II.

Reformy podle přístupu a zájmu Marie Terezie dělí Robert A. Kann, *Die Staatsauffassung des maria-theresianischen Reformabsolutismus* (s. 5–15), a konstatuje, že byly prosazovány se zpožděním zhruba padesáti let. Za tragický pro další vývoj považuje rozpor mezi objektivní potřebou eliminovat stavy a jejich moc, což se však dělo cestou neuváženého centralismu.

Státníky, kteří ovlivnili dění doby, hodnotí Hans Wagner, *Die Herrscher und ihre Staatsmänner* (s. 16–28), přičemž nejvíce ze všech autorů staví do protikladu Marii Terezií a Josefa II. (smrtí Marie Terezie skončily reformy).

Některé příspěvky nepřinášejí kromě více či méně zevrubného shrnutí problematiky

nic nového – právem a právními reformami se zabývá Gernot Kocher, *Rechtsverständnis und Rechtsreformen im aufgeklärten Absolutismus Österreichs* (s. 54–70); o armádě Marie Terezie a Josefa II. píše Johann Christoph Allmayer-Beck, *Die Armee Maria Theresias und Josephs II.* (s. 71–83).

Velice podrobně a svými údaji cenné jsou studie věnované hospodářství – Helmuth Feigl, *Lendwirtschaft und Grundherrschaft unter dem Einfluss des Physiokratismus* (s. 84–102), a zejména Gustav Otruba, *Verwaltung, Finanzen, Manufakturen, Gewerbe, Handel und Verkehr technisch-gewerbliche Bildung und Bevölkerungsentwicklung* (s. 103–150).

Zasvěceně s podchyčením vývojové dialektiky řeší vztah církve a státu Elisabeth Kovács, *Beziehungen von Staat und Kirche im 18. Jahrhundert* (s. 29–53). Jádro článku tvoří protiklady jansenismus a jezuité, otázky zemské církve. Přínosné je rovněž akcentování evropského kontextu, což ve většině ostatních prací chybí.

V závěru sborníku jsou stati o vědě osvícenského absolutismu (Günther Hamann, *Zur Wissenschaftspflege des aufgeklärten Absolutismus: Naturforschung, Sammlungswesen und Landesaufnahme*, s. 151–177), o literatuře (Hubert Lengauer, *Aufklärung und österreichische Literatur. Zur Anwendung historischer Kategorien in der Literaturwissenschaft*, s. 178–187) a výtvarném umění (Günther Heinz Die bildende Kunst der Epoche Maria Theresias und Josephs II., s. 188–209).

Sborník poskytuje skutečně všestranný a ucelený pohled na rakouský osvícenský absolutismus a jako takový je i zajímavý a potřebný. Otazníky a otevřené problémy však autoři až na výjimky neřeší, maximálně je konstatují. Přeceňována je úloha panovníckých osobností a také význam reformem pro budoucí vývoj rakouských zemí.

Kristina Kaiserová

Pavel Bělina, *Česká města v 18. století a osvícenské reformy*. Praha 1985, Academia, 121 s., německé resumé (Studie ČSAV, 20).

Není náhodou, že osvícenské reformy druhé poloviny 18. století k sobě již řadu let potuají pozornost historiků. Tehdejší reformní aktivita zasáhla všechny oblasti veřejného života a více či méně je předznamenala pro budoucnost – lze říci, že z těžko přehledné změti neustálých reorganizací se tu (takřka symbolicky) rodil moderní stát. Z této složité problematiky se Pavel Bělina zaměřil na sledování té stránky reformního úsilí, která se dotýkala českých měst – kladného ocenění si v tomto případě zaslouhuje již samotná volba tématu. Městské prostředí patřilo k historicky nejdůležitějším a poznání cest, kterými byla překonána jeho pozdně feudální zaostalost a otevírány perspektivy novodobého rozvoje, napomáhá k osvětlení a pochopení problémů obecnějších, než je samotný osvícenský reformismus. Jeho důkladnou znalost ostatně autor prokázal již ve svých předchozích studiích. Tím je zároveň zodpovězena i možná otázka, proč je tato kniha recenzována právě na stránkách Husitského Tábora, Bělina se totiž nespokojil s pouhým výčtem reformem, kterými byla česká města postižena, ale položil si i užitečnou otázku pro způsob, jímž se tato jistě převratná doba odrazila i v každodenním životě našich měst a v myšlení jejich obyvatel.

Již v první části knihy věnované postavení českých měst v době předcházející nástupu osvícenské ideologie a praxe zde nacházíme postřehy, které se bezprostředně dotýkají problematiky pěstované na stránkách tohoto sborníku. Bělina tu mimo jiné dokládá, jak úpadek českých měst, jehož kořeny spatřuje ještě v předbělohorském období, logicky vedl k tomu, že městské prostředí se stalo velmi citlivým ke zdůrazňování starobylosti vlastních tradic, jak v obhajobě svých tradičních privilegií viděla města sama (i když to samozřejmě bylo zcela neredné) cestu vedoucí k vybědnutí z vleklé ekonomické stagnace. Právě v této skutečnosti tak vlastně nacházíme kořeny silného českého historismu, s nímž se pak běžně setkáváme po celé 19. století. Bělina tyto postoje vysvětluje „setrvačností společenské váhy zemské šlechty“ a „nedostatečnou ideovou emancipovaností svobodných neprivilegovaných vrstev“ (s. 13). Dodejme: tedy právě oněch vrstev, které o několik desetiletí později tvořily společenskou základnu formujícího se novodobého národa.

Jestliže je možno plně souhlasit s tímto hodnocením, které zajímavě vysvětluje

některé konzervativní a retardační prvky našeho historismu, domnívám se, že na jiných místech autor příliš podlehl tradičním hodnocením, vyskytující se v českém dějepiscetví od poloviny minulého století. Např. na s. 27–28 říká: „Protireformační publicistika – zejména historická spisovatelství – potlačovala pocity hrdosti nad národně povzbudivými aspekty ‚kacířské‘ minulosti a nepřímo tak (proti své vůli) živila pocit odlišnosti, který jakoby lpěl na všem českém. Podobnému účelu sloužily i některé specificky zaměřené náboženské slavnosti doby pobělohorské. Národnostní povědomí v měšťanském prostředí tak bylo jen vraceno ke pocitu jazykové odlišnosti . . . a na nesmělých projevech slovanské vzájemnosti v první polovině 18. století“. Zde se podle mého názoru projevuje staré nedorozumění vyplývající z toho, že protireformační pojetí českých dějin a vůbec celé české katolické vlastenectví bylo v době národního obrození opuštěno a nahrazeno koncepcí jinou, mnohdy přímo protichůdnou, která pak byla a je považována za jedinou možnou. Protireformace zajisté odsuzovala husitství, ale na jeho místo vyzdvihovala jiné tradice, na které dnes zapomínáme. Jenom namátkou je možno uvést Svatováclavský kult, idealizaci doby Karla IV., obranu Prahy, Brna a jiných měst proti Švédům za třicetileté války a přehlížet nelze ani vlastenecké a přímo národně obranné aspekty propagace kultu sv. Jana Nepomuckého. Není možno stále zapomínat na to, že v druhé polovině 17. a v 18. století měly tyto koncepce své oprávnění a svůj nesporně pozitivní význam. Ožehavá otázka českého barokního vlastenectví a s ním spojeného historismu (včetně jejich přežívání a modifikovaného působení ještě v 19. století), bude konečně vyžadovat seriózní historický výzkum a objektivní zhodnocení.

Další oddíly knihy jsou věnovány již přímo osvěcenskámu období. Nalezneme zde výstižný přehled ekonomické situace českých měst, v němž zaujme konstatování o zaostalosti měst královských, brzděných přílišnou vázaností na středověká privilegia, za poddanskými, v nichž se snáze „prosazovala nejen necechovní výroba, ale i některá netradiční výrobní odvětví“ (s. 64). Samozřejmě, podstatnou část obsahu těchto pasáží tvoří výčet příslušných reforem a jejich zhodnocení v kontextu celkové ekonomické politiky osvíceného státního aparátu.

V dané souvislosti nás ovšem nejvíce zaujme kapitola „Ohlasy válek a osvěcenských reforem v městském prostředí“ (s. 70–84), kapitola založená na imponující znalosti městských pamětních zápisů, kronik, letádků a brožurek a otevírající tak zajímavé nahlédnutí do mentality a myšlenkového světa českého měšťanstva konce 18. století. Setkáváme se zde s nikterak ojedinělým jevem, že reformy, které přece tak významnou měrou napomohly hospodářskému i společenskému vzestupu měst, byly v době svého provádění měšťanstvem přijímány s nedůvěrou hraničící v některých případech až s nepřátelstvím. Toto přežívání tradičních stanovisek se plně projevilo při známém sněmu konaném roku 1792, kdy se naprostá většina českých měst shodla v požadavku návratu k předreformním poměrům. K Bělinově vysvětlení tohoto jevu nedostatečnou myšlenkovou emancipovaností měšťanské inteligence bych ještě připojil i upozornění, že svou roli zde jistě sehrálo také necitlivé a překotné provádění reforem včetně některých nepromyšlených a zřejmě zbytečně příliš radikálních zásahů do tradičního způsobu městského života (např. zákazy některých náboženských slavností apod.). Určitou obranu skýtal měšťanům opět historismus, o němž Bělina správně poznamenává: „Tento měšťanský historismus nese rysy genetické příbuznosti s historismem vlasteneckých badatelů barokního období, resp. je jimi inspirován a jako takový skrývá proticentralistický opoziční aspekt“ (s. 77). Kromě toho, že se zde opět potvrzuje přehlížená souvislost vlastenectví barokního s první fází nástupu národního obrození, stojí za povšimnutí, že se tím zároveň odhaluje jedna ze složitostí novodobého českého vývoje. Tím, že národně obranné postoje se objevují v projevech jinak konzervativních a protiosvěcenských je totiž zřejmé dána i rozporuplnost hodnocení postojů české vlastenecké veřejnosti např. vůči francouzské revoluci i její další vztah k obecným otázkám společenského pokroku. „Vlastenecké“ a „pokrokové“ nebyly prostě ve všech případech pojmy synonymní, jak bychom si rádi mysleli . . .

Co říci závěrem? Domnívám se, že právě uvedené poznámky jsou nejmarkantnějším důkazem užitečnosti a přínosnosti Bělinovy práce, která otevírá celou řadu nových, odvážných pohledů na dobu konce 18. století a to zdaleka nejenom v úzké oblasti, kterou by se zdálo naznačovat její titul. Ukazuje, jak každé poctivé na

pramenech založené studium vede k překonání tradičních stanovisek, a tím otevírá perspektivu pro další historické bádání.

Jiří Rak

Jiří Kroupa, **Poznámky k Sonnefelsově koncepci umění**, in: *Umělekohistorický sborník* (red. J. Sedlář), Brno 1985, s. 195–209. Jitka Sedlářová, **K činnosti rakouského malíře Karla Russa**, tamtéž, s. 210–218.

V nakladatelství Blok vyšel sborník studií moravských historiků umění, jež v oddílu monografických článků přináší i dva pozoruhodné příspěvky k problematice historických tradic. První z nich z pera Jiřího Kroupy se týká dost neznámé kapitoly z myšlenkového odkazu mikulovského rodáka Josefa Sonnenfelse, totiž jeho výkonů v oblasti teorie umění. Sonnenfels se zabýval koncepcemi umělecké tvorby z titulu své funkce sekretáře (1768–1811) a později prezidenta (1811–1817) vídeňské Akademie výtvarných umění. Kroupa zpracoval obraz jeho názorů z projevů a publicistických statí, mezi nimiž hrály klíčovou roli tři projevy z let 1768–1771, ve kterých Sonnenfels vytyčil jakýsi osvěcenský program výtvarného tvoření v rakouské monarchii. Základem Sonnenfelsova modelu je idea patriotismu – zde Kroupa rovněž významně přispěl k otázce Sonnenfelsova chápání pojmu vlast – rozhodující péči o rozvoj umění přitom ponechává šlechtě, která má být mecenášem už ne pro oslavu rodu, ale aby pěstovala lásku k vlasti. Sonnenfels vyzdvihuje zejména výchovný a mravní smysl umění a klade přitom vysoké nároky i na mravní postoj a na erudici umělců. Typicky osvěcenský je jeho požadavek spojení vědy a umění. V závěru svého článku se Kroupa vyjadřuje k otázce „osvěcenského stylu“ a dospívá jednoznačně k závěru, že osvěcenská nevytvořila vlastní styl a vědomě tolerovalo a využívalo slohový pluralismus. Důraz byl naproti tomu kladen na etické kvality výtvarného díla, na jeho novou sociální funkci. Kroupa tak záslužně přispěl k poznání dosud málo rozpracovaného fenoménu osvěcenského umění, jež nutí klást nové otázky po vztahu umělecké formy a ideologie a umělecké formy a státněpolitického pragmatismu. K problému se ostatně vyjádřil v poslední době několikrát i Pavel Preiss v pracích o F. A. Maulpertschovi (alegorie na výchovu šlechtice a program strahovské fresky).

V centru pozornosti Jitky Sedlářové stojí rovněž otázka patriotismu v umění, avšak o generaci později. Z korespondence rájeckého Hugo Salma (1776–1836) vybrala autorka dopisy vídeňského malíře Karla Russa. Na dvou kusech kreseb Russových z let 1818–1819, z nichž první obsahuje seznam všech jeho historických kompozic a druhý poznámky o patriotickém malířství ve středověku a v současnosti, ukázala pak Sedlářová způsob prezentace vlasteneckého námětu v malířství v prostředí, ve které se mýlilo pozdní osvěcenský s umírněným romantismem. Russ nabízel hraběti, že vytvoří pro Rájec cyklus historicko-vlasteneckých kompozic. Nakonec došlo jen k tomu, že byly zakoupeny některé obrazy z nabídkového seznamu Russova. Při pohledu na tento seznam zjistíme, že záměrem malíře byla určitá námětová vyváženost témat z rakouských, českých a uherských dějin, jeho největší pozornosti se ovšem těšily postavy Rudolfa Habsburského a Maxmiliána I. Z českých dějin vybral scény „Jan Jiskra a Ladislav Pohrobek na dvoře Friedricha III.“ a volněji s Čechami související výjev „císař Ferdinand II. mezi protestantskými rebely na vídeňském hradě“ (oba obrazy jsou na Rájci). Další dva obrazy s českou tematikou čerpají z mytologie: „Holdování Libuši po smrti Krokově“ a „Přemysl povolán od pluhu“ (jejich osud není znám). Sedlářová prokázala, že Russ přejímal náměty a názvy svých historických obrazů z článků Josefa Hormayra, a proto sleduje i názory na vlastenecké umění, hlášené v Hormayrově Archivu. Interpretuje zejména článek Matthäa Collina „O národní podstatě umění z roku 1811 a sice – zřejmě dost přesně – tak, že za vlastenecké byly považovány vlastně všechny náměty z historie národa. V závěru se autorka blíže zabývá moravskými kontexty Russovy tvorby. Upozorňuje například, že Russ korigoval kresby Františka Richtera pro nevydané dějiny Moravy od F. X. Richtera (1824–1826). Dále poukazuje na jeho práce pro arcivévodu Jana, jež se stýkal s Hugo Salmem a inspiroval jej k jeho aktivitě při zakládání Moravského zemského muzea. Kruh se tedy uzavírá a my můžeme konstatovat, že práce Sedlářové je vítaným příspěvkem k poznání myšlenkové atmosféry pozdního osvěcenskámu Moravě.

Zdeněk Hojda

Marie Pavlíková, **Bolzanovo působení na pražské univerzitě**. Praha 1984, Univerzita Karlova, 144 s.

Nedávné dvěstěleté výročí narození Bernarda Bolzana oživilo zájem vědecké a širší kulturní veřejnosti o osobnost filozofa, matematika a sociálního myslitele, která výrazně převyšovala rámec předbřeznových Čech. Zdálo by se, že po četných pracích Eduarda Wintera a jeho okruhu není možno přinést nic faktograficky nového. Knižka Marie Pavlíkové je však důkazem, že tomu tak docela není.

Autorka podává na základě bohaté bolzanovské literatury a známých i nových archívních pramenů z ústředních fondů, Bolzanovy literární pozůstalosti i z archívu Univerzity Karlovy vyčerpávající přehled Bolzanova působení jako profesora náboženské vědy na filozofické fakultě pražského vysokého učení. Svůj výklad zasadila do vývoje univerzity od tereziánských a josefínských reforem až po období vrcholné františkovské reakce ve dvacátých letech 19. století.

Bolzanovo učitelské působení v letech 1805–1820 bylo neobyčejně plodné a dramatické. Vylíčení jeho zápasu s nadřazenými světskými a církevními úřady nepřináší oproti dosavadní literatuře převratné objevy, dokumentárně přesvědčuje, ale ukazuje, jak se proces vedoucí až k Bolzanovu odstranění vyvíjel. Pavlíková nedramatizuje ani neglorifikuje tento boj za větší svobodu učení, strážlivě hodnotí fakta, ale o to je její podání přesvědčivější a působivější.

Na první pohled by se mohlo zdát, že zde poněkud chybí hlubší a kritičtější zhodnocení Bolzanových přednášek, podrobnější výklad, z čeho profesor vycházel a čerpal, ale při podrobnějším studiu poznáváme, že i tato fakta jsou v knize obsažena, byť někdy v pouhém náznaku. Rozsah díla a jeho jasné tematické vymezení nedovolovaly také vyložit kriticky Bolzanův vliv na českou společnost a myšlení té doby. I k tomu však najdeme v díle celou řadu faktografických zjištění a poznámek. Autorka věnuje oprávněně značnou pozornost studentům, kteří Bolzanovy výklady a kázání většinou nadšeně a pozorně přijímali. Bolzano měl vliv na mladou inteligenci českou i německou; jeho úvahy na řešení národnostní otázky v Čechách však M. Pavlíková – po mém soudu – dost kriticky nezhodnotila, zejména s ohledem na konkrétní historickou situaci.

Bolzanův vliv na mladou českou inteligenci dokládá přesvědčivě její reakce na učitelovo odstranění a umlčení, někteří to srovnávali se slavným případem M. J. Husa a snažili se brát si z toho morální poučení. Velice cenný je soupis Bolzanových žáků, i když je to jen výběr (asi z 5100 posluchačů se uvádějí ti významnější, kteří jsou blíže spjati s učitelem a nějak zasáhli do veřejného života). Mezi nimi nacházíme i osoby, které pak působily v jižních Čechách; z Tábora to byl radní F. Jandera, známý Josef Kamarýt z Klokot, A. Svatoš, ředitel hlavní školy v Táboře. Josef Hanzal

NÁROD A HISTORISMUS

Z nejnovejších polských prací o historickém vědomí

Okázale zdůrazňovaný historismus patřil, jak známo, k běžné ideové výzbroji evropských národních hnutí minulého století. Zvláště ty národy, jejichž současné postavení neskýtalo příliš důvodů k optimismu, spatřovaly ve své slavné (či lépe řečeno oslavované) minulosti hlavní argument, který je opravňoval ke vstupu mezi ostatní vyspělá národní společenství. Historické reminiscence se tehdy stávaly takřka obligátní formou vyjadřování i těch nejaktuálnějších otázek a problémů interpretace určitého historického jevu v sobě často ukrýval diskusi o řešení současných sociálních i politických problémů. Studium historismu se tak v těchto případech stává i důležitým příspěvkem k poznání celého myšlenkového světa dané společnosti. Toto konstatování platí v plné míře i pro Polsko 19. století, a bádání o historismu má proto v této zemi dlouhou tradici a vysokou úroveň – seznámení s ním může proto být inspirativní (a to nejen vzhledem ke geografickému sousedství) i pro naše úvahy o významu husitských tradic v českém novodobém vývoji.

Všimněme si nejprve dvou polských knih, které k problému historismu přistupují z obecnějšího, teoretického hlediska. Pod redakcí Jerzego Topolského vyšla práce s mnoho slibujícím názvem **Świadomość historyczna Polaków** (Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1981, 510 s.). Sborník je uveden teoretickou studií J. Topolského (s. 11–33), která se snaží vymezit místo historického vědomí v celkovém kontextu společenského myšlení a postihnout dynamiku jeho vývoje, český čtenář ale může v tomto případě se zadostiučiněním konstatovat, že naše studium tohoto problému, připomeňme zde práce M. Hrocha, poskytuje reálnější základnu pro konkrétní výzkum historických tradic než příliš abstraktní úvahy, které nám nabízí J. Topolski. Další studie recenzovaného sborníku jsou zaměřeny na určité speciální problémy projevů historismu v polské společnosti od středověku až po současnost a vyznačuje se značně rozdílná úroveň, většinou ale nepřekračující průměr.

Mnohem přínosnější je druhý sborník (**Edukacja historyczna społeczeństwa polskiego w XIX w.**, Zbiór studiów pod red. Jerzego Maternickiego, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981, 411 s.), zaměřený na otázky zdrojů a pramenů společenského historického vědomí. Pozornosti si zasluhuje především úvodní studie redaktora sborníku (s. 9–124), přehledně klasifikující cesty, jimiž se informace o národní minulosti dostávaly do vědomí různých vrstev polské společnosti. Hodnotí úlohu vzdělávání školního i soukromého (to mělo v podmínkách rozděleného Polska obzvláštní význam), roli kazatelny na výchovu polského venkova, význam vědecké i populární literatury atd. Jedná se vlastně o přehled práce, kterou polští historici na tomto úseku vykonali, a v tomto směru jim můžeme závidět, i o naznačení dalších směrů výzkumu. Přínosné jsou i další příspěvky zaměřené na rozbor jednotlivých forem rozšiřování i využívání historických reminiscencí, ať již to jsou analýzy některých publicistických podniků (Czesław Majorek o lidových historických čítankách, s. 273–316, a Maria Wierzbicka o populárních historických příručkách druhé poloviny století, s. 355–394), nebo rozborů stanovisek určitých společenských skupin ke konkrétním historickým výročím. Zde bych chtěl uvést především studii Haliny Winnické o postojích, které ke stému výročí ústavy 3. května a Kościuszkova povstání zaujali představitelé počínajícího socialistického hnutí, kteří právě v tomto případě projevíli svoji samostatnost v rámci dosud jednotného vlasteneckého hodnocení (s. 317–354).

Přehlédneme-li oba uvedené sborníky, vidíme jasně, že centrální postavení v polském historickém myšlení 19. století zaujímají úvahy nad nejnovějšími dějinami, nad událostmi konce 18. století, které vedly k zániku samostatného polského státu.

Zajímavou antologií textů vztahujících se ke dvěma významným postavám tohoto období, T. Kościuszkovi a knížeti J. Poniatowskému, sestavil Andrzej Kijowski (**O dobrym Naczelniku i niezłomnym Rycerzu**, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1984, 357 s., 52 černobílých a 4 barevné obr. přílohy). Jsou zde zařazeny ukázky z odborné historické literatury, populárních spisů i beletrie a poezie a výsledkem je plastický obraz vývoje názorů na dvě z nejpobornějších postav polské minulosti, z nichž jedna symbolizuje vnitřní sílu národa nesmířujícího se se současným stavem, druhá pak vyjadřuje legendu o velké polské armádě, která přijde ze zahraničí osvobodit pokořenou vlast. Zatímco kościuszkovská tradice je, díky účasti ozbrojených rolníků v povstaleckém vojsku, obohacena i o výrazné prvky, blíží se Poniatowskému legenda více k tradici polské státnosti a je využívána i jako symbol slávy polských zbraní. Na druhé straně spojuje obě tyto tradice jejich silný vlastenecký obsah i podobné osudy projevující se již tou okolností, že v obou případech se legenda začala vytvářet ještě za jejich života a již krátce po jejich smrti nabyla některé neměnné rysy. Změněné přístupy pak byly ovlivňovány společenskými postoji jednotlivých autorů, což bylo markantní zvláště v případě T. Kościuszka, který se během minulého století stal i symbolem úsilí o zapojení vesnice do národního hnutí a na jehož demokratický program se odvolávala i většina příslušníků pokrokového a socialistického tábora uvnitř polské společnosti.

Kościuszkovské problematice je věnován i další sborník vydaný u příležitosti opětovného zpřístupnění velkého panoramatického obrazu J. Kossaka, znázorňujícího vítěznou Kościuszkovu bitvu u Raclavic, kde se mu 4. května 1793 podařilo porazit ruské oddíly generála Tormasova. (**W kręgu Panoramy Raclawickiej**, Vyd. Spółeczny Komitet Panoramy Raclawickiej we Wrocławiu pod redakcją Bożeny Steinborn. Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1985, Zakład Narodowy imienia Osso-

lišních, 174 s., IV obr. přílohy, 38 obr. v textu). Raclavická bitva patří v polském historickém vědomí k nejznámějším událostem především díky proslavenému útoku kosami ozbrojených sedláků proti nepřátelským bateriím. Od té doby se kosa nasažená kolmo na žerď stala symbolem lidového odporu proti cizí nadvládě i lidového a demokratického hnutí vůbec. Této problematice je zde věnována studie Franciszka Ziejky Raclavická legenda (s. 53–86), sledující právě využívání lidové účasti v povstalecké armádě jako důkazu o nutnosti většího zaangažování lidových vrstev do osvobozenického národního úsilí. V tom smyslu se raclavické kosity staly skutečně obecně známým a platným symbolem – zajímavé srovnání se zde nabízí se symbolikou husitských cepů, které ale měly od počátku minulého století význam celonárodní. V polském případě se, když šlo o vytvoření celonárodní raclavické tradice, ke kosiníkům připojovalo ještě zdůraznění účasti hulánů a hovořilo se dokonce o potřebě spojení rolnické kosity se šlechtickou šavlí. Přínosný je dále článek Malgorzaty Dolistowské, zaměřený přímo na panoramatický obraz bitvy, který zařazuje do celoevropského kontextu panoramatického malířství a konstatuje přitom, že v evropském měřítku byl vznik tohoto obrazu na samém sklonku minulého století již anachronismem. Proto se také autorovi J. Kossakovi již nepodařilo realizovat další podobné záměry, např. panorama bitvy u Grunvaldu. Myšlenka na napsání obdobné monografie o Maroldově obrazu bitvy u Lipan se v tomto případě nabízí zcela samozřejmě.

Domnívám se, že i z tohoto zběžného pohledu na některé tituly ze současné polské produkce věnované problematice společenského historického vědomí může být pro nás přínosný. V prvé řadě vybízí k zastavení a bilancování naší dosavadní práce, z něhož by vyplynuly hlavní směry dalšího bádání, vybízí k většímu využívání komparativních metod při studiu historismu a v neposlední řadě poskytuje i některé konkrétní podněty pro monografická zpracování.

Jiří Rak

David F. Good, *The Economic Rise of the Habsburg Empire, 1750–1914*. Berkeley-Los Angeles 1984, University of California Press, XVI + 309 s. Týž, *Der wirtschaftliche Aufstieg des Habsburgerreiches 1750–1914*. Wien-Köln-Graz 1986, Böhlau, 290 s.

Americký historik hospodářských dějin a profesor Temple University ve Filadelfii napsal rozsáhlou a závažnou knihu o hospodářském vzestupu habsburské monarchie v letech 1750–1914. Kniha je založena na obsáhlém studiu literatury, a to americké, rakouské, německé, ale i maďarské, české a slovenské, pokud vyšla anglicky nebo německy. Autor nepoužil prací, které vyšly v jazycích národů bývalé habsburské monarchie, což se v práci nutně muselo projevit. Nicméně má práce profesora D. F. Gooda pro západní historickou vědu značný význam. Nejen proto, že je to snad první celkové zhodnocení hospodářského vývoje habsburské monarchie za sledované období, ale hlavně pro její pojetí. V několika zásadních otázkách se Good na základě studia příslušné literatury jednoznačně postavil na stanovisko výsledků nejnovějšího bádání, které reviduje několik dlouho přijímaných názorů.

Pokud jde o celkové pojetí hospodářského vývoje monarchie, přijal Good názor, který zastávají jak někteří čeští historikové (Arnošt Klíma, František Mainuš, Milan Myška, Pavla Horská-Vrbová, Miloň Dohnal aj.), tak i historikové rakouští (Herbert Matis, Herbert Hassinger, Gustav Otruba, Josef Mentschl aj.), že západní části habsburské monarchie, a to české země, Dolní a Horní Rakousy a některé země alpské, prokázaly od poloviny 18. století postupný ekonomický růst. Good považuje za průmyslově nejvyspělejší Dolní Rakousy, Čechy a Moravu, které byly na konci merkantilistického období „stejně rozvinuté jako jejich západní sousedé“ (amer. vyd. s. 238, něm. vyd. s. 208). Potvrzuje tím závěr jiného významného amerického historika hospodářských dějin (Rondo Cameron, *A New of European Industrialization*, in: *The Economic History Review*, 2nd ser., 38, 1985), že „industrializace Rakouska začala v 18. století zhruba současně s industrializací Francie a Belgie“ a že od 18. století stále postupovala. Good pak uvádí, že od poloviny 19. století k tomu přistoupily Uhry. Zde se opírá o výsledky bádání maďarských vědců (Iván T. Berend, György Ránki, László Katus a Péter Hanák). Považují jednoznačné stanovisko Cameronova a Goodova za významné, protože se tím opravuje dlouho udržované mínění o hospodářské zaostalosti této části střední Evropy.

Za další významný příspěvek považují jednoznačný Goodův názor, že nelze hovořit o hospodářském vykořisťování Uher v rámci habsburské monarchie. Good zde přejímá názory, k nimž dospěli maďarští badatelé Berend, Ránki, Katus a Hanák, kteří odmítli dlouho udržovaný názor o polokoloniálním postavení Uher v rámci monarchie. Good přejímá jejich stanovisko o agrárním vývoji Uher jako velkém producentu obilí, které nalézalo v západní části monarchie výhodné trhy. To vedlo nakonec k dynamické industrializaci Uher v druhé polovině 19. století zakládáním rozsáhlého průmyslu mlynářského. Good také poukázal na to, že v druhé polovině 19. století došlo ke značnému vývozu kapitálu z Vídně do Uher, což přispělo k modernímu ekonomickému růstu Uher, zvláště v souvislosti s budováním železniční sítě a průmyslu, který s tím byl splněn. V souvislosti s odmítnutím názoru o vykořisťování Uher uvádí Good i skutečnost, že české země a Dolní Rakousy odváděly na daních daleko větší obnosy, než byly vynaloženy na správu těchto zemí a na budování jejich komunikací. Těchto prostředků bylo podle jeho názoru použito právě v méně vyvíjených částech monarchie i v Uhrách.

Značnou pozornost věnoval Good vývoji kapitalismu v habsburské monarchii od roku 1850 do roku 1914. Zde vychází z Kondratěvy teorie o dlouhých vlnách ve vývoji kapitalismu a opírá se přitom o periodizaci, kterou na tomto základě provedl rakouský historik hospodářských dějin profesor Eduard März. Tuto epochu rozděluje Good do tří fází – 1850–1873 hodnotí jako období konjunktury, 1873–1895 jako období stagnace (great depression, Stockungspanne) a 1896–1913 jako období vzestupu (growth, Aufstieg). V této souvislosti hodnotí změny, které nastaly po krachu na vídeňské burze 1873, jako změny strukturální, které vedly k zásadní změně kapitalismu v Rakousku. Zde vychází z prací Eduarda Märze a Richarda L. Rudolpha, pokud jde o úlohu bank, z prací Gustava Schmollera a Friedricha Kleinwächtera, pokud jde o kartely, a prací Josepha A. Schumpetera, pokud jde o investice a technický pokrok. Je zřejmě stoupencem posledních tří ekonomů, že „přehnaná konkurence vedla k ochromení, rozrušení a plýtvání“ (Schmoller) a že posílení kartelů znamenalo přizpůsobení průmyslové výroby roční poptávce (Kleinwächter).

Na základě vývoje kapitalismu v období před první světovou válkou došel Good k závěru, že je třeba odmítnout tvrzení o hospodářské životní neschopnosti (economic unviability, amer. vyd. s. 256, Lebensunfähigkeit) habsburské monarchie, která prý vedla k politickému zhroucení. Podle něho to nebyla hospodářská základna, ale spíše ideologická nadstavba, která vedla k rozpadu říše; nebyly to ekonomické, ale politické poměry, které způsobily rozbití monarchie. Good zastává názor, že Rakousko-Uhersko bylo vyspělým hospodářským celkem, který mohl hospodářsky dále dobře existovat a tvořit rovnocennou součást kapitalistické Evropy.

Goodova kniha není ovšem bez nedostatků. Nepoužil literatury, která vyšla v jiném jazyce než v angličtině a němčině, z českého bádání například prací Františka Mainuše, Jana Kořana, Milana Myšky, Pavly Horské-Vrbové, Ludmily Kárníkové, Miloň Dohnala a jiných našich badatelů, které znamenají trvalý přínos a obohatily by i jeho práci. Je zde však i řada chyb a nepřesností, zčásti způsobených i německým překladem (např. „full emancipation of the serfs“ roku 1848 je překládáno nesprávně jako „Aufhebung der Leibeigenschaft“, zrušení nevolnictví). Nesprávné je tvrzení, že ztrátou Slezska v roce 1742 se počet obyvatel alpských a českých zemí snížil „jen o málo procent“, ačkoli se jednalo o více než jeden milión, více než jednu čtvrtinu obyvatel českých zemí. Není správné, že první parní stroj byl v monarchii použit ve výrobě v roce 1816 v závodě J. H. Offermanna v Brně; naše literatura nejednou uvedla, že už v roce 1814 byl v závodě Christiana Wünsche v Brně instalován parní stroj, který zhotovil John Baildon v železárnách ve Štěpánově u Brna. Také tvrzení, že první vědeckou společností v monarchii byla Česká společnost nauk z roku 1769 (amer. vyd. s. 62, něm. vyd. s. 61) není správné. Už více než dvacet let dříve byla v Olomouci v roce 1747 pod vedením svobodného pána Petrasche zřízena Societas incognitorum, která vydávala *Monatliche Auszüge alter und neuer Sachen* a pravidelně se scházela.

Přes tyto nedostatky je třeba knihu Davida F. Gooda uvítat. Je to moderně napsaná práce s použitím řady kvantitativních ukazatelů a nových přístupů mezinárodní vědy hospodářských dějin.

Arnošt Klíma

Na okraj recenze profesora Arnošta Klímy, s níž pro oblast hospodářských dějin souhlasím, připojuji několik poznámek k hodnocení sociálně politických, národně politických a ideologických skutečností v Goodově knize. Jako výlučný specialista na úseku hospodářských dějin a ekonomických teorií zaujímá totiž David F. Good velice kritické stanovisko ke starší neekonomické literatuře o rozkladu habsburské monarchie (Oszkár Jászi aj.), ale pokud se sám na mnoha místech knihy vyjadřuje ke společenskému vývoji, k problematice nacionalismu a panslavismu, jsou jeho názory přinejmenším velice zastaralé. Literaturu posledního čtvrtletí (Fritz Fellner, Helmut Rumpler, četné práce českých, polských, maďarských a jugoslávských historiků, uveřejněné také anglicky nebo německy) nechal Good vůbec na vědomí, hluboké společensko-třídní procesy jsou pro něho věci „nadstavby“. Příznačné je jeho tvrzení hned v úvodní větě vlastního textu knihy, že habsburská monarchie zanikla rozčleněním na pařížských mírových konferencích 1919, rok po abdikaci císaře Karla. Je to na stejné myšlenkové úrovni, jako kdyby prohlašoval, že Spojené státy nevznikly vyhlášením nezávislosti 4. července 1776, ale až když byly definitivně uznány mírovou smlouvou s Velkou Británií 3. září 1783. Takové očividně zanedbávání společensko-politických realit, uvážíme-li, co všechno jednotlivé nástupnické státy uskutečnily a prožily do září 1919, je zarážející. Také na zálozce amerického vydání knihy se píše o „poměrně náhlém“ rozpadu habsburské říše roku 1919. Pro Gooda neexistují národní hnutí jako společensko-politické procesy, jako vytváření nových sociálních struktur, nýbrž jen nacionalismus jako ideologie, jako výsledek činnosti nacionalistických intelektuálů, přeměňujících rolnické dialekty ve spisovné jazyky. Jakkoli je Good vynikajícím odborníkem na úseku hospodářských dějin, nemůže pouze z rozboru hospodářských trendů vyvozovat dalekosáhlé závěry bez hlubší znalosti sociálních struktur a sociálně politických tendencí. Je závažným metodickým prohrškem nalepovat ideologické jevy přímo na ekonomický vývoj, bez přihlídnutí k sociálně ekonomickému, sociálně politickému a sociálně kulturnímu vývoji.

Jiří Kořalka

Die Habsburgermonarchie 1648–1918. Band III: Die Völker des Reiches. Herausgegeben von Adam Wandruszka und Peter Urbanitsch. Wien 1980, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2 sv., XVIII + 1471 s., mapová příloha.

Úvodní slovo předsedy komise, která koordinuje práci o dějinách habsburské říše v posledních sedmdesáti letech její existence, Adama Wandruszky (s. XIII–XVIII) uvádí zatím daleko nejrozsáhlejší díl pozoruhodné syntézy. Je pochopitelné a oprávněné, že právě dějinám jednotlivých národů je věnována tak velká pozornost, protože konec konců právě v rámci svých národních kolektivů prožívali poddaní habsburského císaře svůj přerod v občany. Wandruszka hledá a snad i nachází střední cestu mezi těmi, kdo v říši, jejímž panovníkem byl František Josef, viděli žalář národů, a těmi, kteří na ni pohlížejí jako na příklad zdárného uspořádání společného domova pro lidi různých jazyků a kultur.

Periodizaci rakouských dějin nastiňuje Erich Zöllner (s. 1–32), který zároveň sleduje, jak se v průběhu staletí měnil obsah pojmu „Rakousko“. Zvláštní pozornost věnuje také pojmu „Corona regni Bohemiae“, který byl jedním z prvních modelů dynastií vybudovaného soustátí ve střední Evropě, takového, jakým byl i „domus Austriae“, pojem, vyskytující se od roku 1360, jehož obsah i rozsah se však postupem věků poněkud měnil. Tento proces byl svým způsobem završen roku 1804, kdy František II. přijal titul císaře rakouského, i když bezprostředním podnětem k tomuto aktu byla neutěšená situace vojenská i politická. Na závěr Zöllner vypočítává společenské skupiny, které byly až do konce nositeli rakouské myšlenky v dynastickém smyslu: armáda, byrokracie, klerus, šlechta, hospodářské kruhy.

Na čtyři sta stránek je věnováno Němcům jako vedoucímu národu říše. Peter Urbanitsch, spiritus movens celého díla, podává věcný a hluboce založený statisticko-deskriptivní pohled na demografickou, náboženskou, kulturní, hospodářskou a sociální situaci německého obyvatelstva Předlitavska (s. 33–153), přičemž vždy srovnává Němce s jinými národy, především pak s tím, který jim byl svou sociální situací nejbližší, s národem českým. Vedle odkazů na pramenné publikace nachází-

me zde i vyčerpávající zhodnocení literatury z posledních desetiletí, a to nejen německé. Autor uvažuje i o takových dílech, ne však nevýznamných otázkách jako krátkodobé odchody za prací do Saska z krušnohorských okresů nebo problematika slovanské převahy mezi katolickým duchovenstvem v českých, moravských i slovinských diecích. Na úkol, který čeká české historiky, upozorňují jeho údaje o počtu německy mluvících obyvatel Prahy – v roce 1847 (podle Schnabela) 66 000, v roce 1880 33 000 – zde je třeba znovu důkladně prozkoumat pramennou základnu a tím i vypovídací schopnost Schnabelových údajů, protože pro vysvětlení poklesu etnické skupiny na polovinu během 33 let nepostačují Urbanitschem uváděné důvody, jako nízká natalita, značná pohyblivost německého obyvatelstva s velkým podílem svobodných apod. Mnoho podnětů přináší i statistika povolání. Zatímco učitelství skýtało roku 1910 obživu relativně většímu počtu Čechů (11,4 promile) než Němců (11,0 promile), bylo ze 17 552 důstojníků a jejich rodinných příslušníků, kteří bydleli v Předlitavsku, 83 procent těch, kteří uváděli němčinu jako svou obcovací řeč. Podrobné rozborů sociální situace – ale i hospodářského pozadí – německých zemědělců, průmyslových podnikatelů, řemeslníků, obchodníků a dělníků v prvním desetiletí 20. století ukazují, jaké bohatství údajů je skryto ve vydaných pramenech statistického charakteru, včetně třebas údajů o tom, že zájem českých učňů ve Vídni o hlubší odborné vzdělání byl podstatně větší než u jejich německých vrstevníků. Nastíněna je i situace maloburžoazie a velkoburžoazie a konečně jako „druhá společnost“ označeného úřednictva i příslušníků svobodných povolání. Rada vzorně upravených tabulek doplňuje vysoce informativní Urbanitschovo pojednání. Jednostrannost pramenného bohatství je příčinou toho, že obraz posledních patnácti let je mnohem jasnější než období předchozího, zejména než prvních desetiletí po revoluci 1848, to však nechce a nemůže být výtka.

Politické dějiny Němců v Předlitavsku podává Berthold Sutter (s. 154–339). Jeho pohled vychází z výborné znalosti vnitřních poměrů v německém politickém táboře, které byly, jak je vzhledem ke sledované době pochopitelné, převážně odrazem rozporů v táboře německého měšťanstva. V protikladu k pragmaticky myslícímu Metternichovi probojovalo německé měšťanstvo a inteligence jak myšlenky liberální, tak i nacionalistické. Další výklad je pak soustředěn kolem tří „osudných roků“ – 1848, 1866 a 1897, přičemž neshody v politickém táboře „ústaváků“, který byl rozdělen na „velkorakušany a autonomisty“, jsou zkoumány především na pozadí konfliktu s jejich nejvýznamnějšími politickými odpůrci, českými měšťanskými politiky, především často citovaným Františkem Ladislavem Riegrem. Na německé k liberálům se hlásící politiky přitom Sutter pohlíží jako na představitele různých zájmových skupin měšťanstva, rozdílně teritoriálně zakotvených. Autonomismus byl charakteristický pro alpské země, zvláště Tyrolsko, velkorakušáctví pro Vídeň a její dolnorakouské a zčásti i moravské okolí a unionisté se opírali zvláště o Němce z Cech. Všeněmecká strana Georga Schönerera, která vítězně vkročila do říšské rady naposledy zvolené podle kuriálního volebního práva roku 1901, získala ze svých 21 mandátů 20 v Čechách. Pro rok 1866 vidí autor pro Františka Josefa možnost vstoupit na cestu nacionální rovnoprávnosti, kterou však pod vlivem Deáka, Andrassyho a Beusta promeškal (s. 194). Bismarckova Německá říše stále více na sebe strhávala nacionalisticky orientovanou složku německého měšťanstva zejména v českých zemích, což podlomilo vnitřní soudržnost ústavácké strany, když navenek se tento rozpad projevil až s jistým zpožděním poté, když Taaffova vláda načas posílila solidaritu německého měšťanstva. Podrobně je vypsáno rozpadání německého liberalismu pod vlivem vnitřních sporů i vnějšího tlaku zprava i zleva v letech, kdy politická aktivita strhla dělnictvo a pak maloměšťáky a rolníky a otevírala cestu ke vzniku stran otevřeně se hlásících k obhajobě třídních zájmů. Podobně líčí autor události roku 1897 spjaté s Badenho nařízeními a následujícím pak pádem jeho vlády, jimž věnoval již dříve velkou monografii, a hodnotí obstrukci německých stran, která k tomuto pádu vlády vedla, jako jednu z nejtěžších politických chyb německých stran za celou ústavní éru (s. 227). Zároveň znamenají tyto události podle Suttera i pro Němce začátek konce jejich vnitřní identifikace s rakouským státem. Výklad politických dějin je pak pro začátek 20. století přerušen obsáhlým vypsáním národních držav Němců v zemích, kde probíhaly nacionální konflikty. Politické dějiny necelých dvou desetiletí 20. století jsou vypsány podrobně s využitím i nejnovější literatury, přičemž na nacionální stránku těchto dějin je právem soustředěna pozornost. Vylíčení tendencí, které se jevily v německých politických stranách za

války 1914–1918, je podáno nově, zčásti dokonce opřeno o archívní výzkum. V prvním dvouletí zřejmě převládal u nich optimismus a úsilí o podstatné rozšíření politické državy, povzbuzované také z Berlína, v závěrečné fázi války pak heslo sebeurčení krylo úmysl uchránit německé politické pozice, což se manifestovalo zřízením trutnovského krajského soudu – nacionalistického jejich požadavku od roku 1867. Přesnost, důkladnost a podrobnost výkladu politických dějin Němců, jak je podává Sutter, vysoce překonává starší přehledy vídeňských autorů a v mnohém také nutí k zamyšlení nás, autory přehledných prací o českých politických dějinách, zda jsme přece jen některé jevy nezjednodušovali.

Friedrich Gottas se ujal nesnadného úkolu v jedné kapitole vypsát dějiny Němců žijících v Zalitavsku (s. 340–410). Bylo jich dva milióny, tvořili tak v roce 1880 osminu a 1910 bezmála desetinu obyvatel Uherska včetně Chorvatska a Slavonska. Němci žili ve 381 z 413 okresů Uherska, ale jen ve 132 okresech jich bylo v roce 1910 více než 10 procent. Nejpočetnější byly západouherská skupina, žijící na území dnešního Burgenlandu a v přilehlých župách včetně Bratislavy, a skupiny Němců v Banátu, které obě čítaly v roce 1880 po 340 tisících, západouherská pak již početně stagnovala, zatímco benátská až do roku 1900 ještě rostla. Další bezmála dvousettisícové německé skupiny žily v Báčce a v Barani s Tolnou a téměř čtvrt miliónu čítala nejvýchodnější a politicky i kulturně neaktivnější německá etnická skupina – Sedmihradští Sasové. Absolutní i relativní úbytek postihl německou menšinu v Budapešti. Zatímco v roce 1880 se k ní hlásilo 123 tisíce obyvatel tohoto města (34,2 procenta), bylo jich v roce 1910 již jen 79 tisíc (9,0 procent). Právě zde probíhal proces rychlého pomadřaršťování, zvláště u židovské složky německé populace. Geografická rozptýlenost Němců byla doplněna i jejich různorodostí náboženskou (dvě třetiny římských katolíků, pětina luteránů a desetina izraelitů) i sociální. Remeslo, vinařství a obchod, hlavní zdroje obživy Němců z Budapešti a Slovenska, byly od sedmdesátých let v krizi, zatímco německé rolnictvo, zvláště v jižním Uhersku, kde převažovala střední a větší hospodářství, poměrně dobře prosperovalo. Dostí četné bylo německé dělnictvo, probudilé a již velmi časně organizované. V povoláních charakteristických pro inteligenci – veřejná služba a svobodná povolání v postavení samostatných a úředníků – působilo 14 tisíc Němců (pro srovnání ve stejném roce 1910 jen 3400 Slováků). Ovšem i německé školství bylo pod silným maďarizačním tlakem a v roce 1906 nezůstalo ve vlastním Uhersku již ani jedno německé gymnázium z 18, které tam existovalo v šedesátých letech. Jiná byla situace v Sedmihradsku, kde v té době působilo pět německých gymnázií. Tam byl také rozvinutý německý politický život, zatímco jinde vznikají politické organizace až po roce 1905 a nedosahují většího významu.

Autorem kapitoly věnované Maďarům je budapeštský historik László Katus (s. 411–488). Po úvaze o rozdílnosti pojmů „Ungarn“ a „Magyaren“ následuje obsáhlý demografický rozbor vývoje v celém Uhersku vůbec a mezi Maďary zvláště, který je opřen o výzkumy historických demografů ze sedmdesátých let a přináší mnoho pozoruhodných údajů, které podněcují ke srovnávání. Velkou pozornost věnuje pomadřaršťování jinorodců. Po rozboru různých dialektických a kmenových typů se Katus zamýšlí nad tím, jak různé kraje (západ, východ, střed Maďarska) se jinak vyvíjely po dobu turecké nadvlády a jak také jinak se formovala mentalita jejich obyvatel. Jádrem moderního maďarského národa a jeho kultury se stala, jak soudí autor ve shodě s mnoha dalšími, protestantská šlechta a inteligence Sedmihradska a severovýchodního Maďarska. O starší autorovy práce je opřena hutná syntéza hospodářského stejně jako sociálního vývoje Uherska, přičemž zvláštní pozornost je věnována souvislostem mezi stěhováním do měst a pomadřaršťováním obyvatelstva. V uherské společnosti, jak je dále ukázáno, velkou váhu měla šlechta – politicky, sociálně i kulturně. K šlechtě patřilo v druhé polovině 19. století 6 procent obyvatel Uherska. 80 procent šlechticů se hlásilo k Maďarům, takže z Maďarů tvořili šlechtici jednu osminu. Tabulky detailně rozebírající sociální strukturu všech národností Zalitavska zakončují tuto pozoruhodnou syntézu, na níž navazuje stručný přehled politické orientace Maďarů, přičemž je poukázáno na sociální báze jednotlivých politických směrů. Závěrečné tabulky zachycují podíl Maďarů v jednotlivých profesích v Uhersku roku 1910 – od 96,8 % mezi advokáty a soudci až po 36,9 % mezi zemědělci s pozemkovým vlastnictvím 5–10 jiter – a jejich orientací na různé typy škol ve srovnání s ostatními národy celé monarchie. Těmito tabulkami tato me-

todicky příkladná partie staví základy pro komparaci vývoje různých národních společenství, což zřejmě má být cílem celého díla.

Partie o Čechách má dva autory – Jiřího Kořalku a canterburského (nikoli cambridského) historika R. J. Cramptona (s. 489–521). Zaslíbený čtenář, který přes práce obou autorů, bez námahy rozliší jejich podíl na společném pojednání. Přes poměrnou stručnost, která je ostatně u přehledné práce vývoj spíše předností, obsahuje vše podstatné a tvoří hutný a na podstatné problémy orientovaný obraz. Po objasnění pojmů „böhmisch“ a „tschechisch“ následují demografické údaje s odkazy na základní literaturu, zejména k otázce zámořského vystěhovalectví, a nastíněn je i vztah mezi češtvím a slovanstvím. Oddíl o náboženství je snad až příliš zběžný. Chybí zde zmínka o aristokratickém vlivu ve vysoké hierarchii, o reformních prouděch mezi katolickým duchovenstvem stejně jako o hnutí českožidovském. Masarykovu konverzi k protestanství ve věku třiceti let lze jen těžko charakterizovat jako konverzi mladíka („trat erst als Jüngling zum Protestantismus über“ – s. 498). Výstižně charakterizována a statisticky dokumentována je proměna českého národa z agrárního a agrárně průmyslového na průmyslově agrární, přičemž je stručně přihlédnuto k některým souvislostem politických dějin. Důkladně je doložen značný podíl školství a osvětové práce na všestranném společenském vzestupu Čechů. Charakteristika systému politických stran českých, podobně jako ostatně i u jiných etnik, vychází ze závěrečných dvou desetiletí a sleduje vývoj až poté, co obě „honorační strany“ byly nahrazeny stranami masovými. Je otázkou, zda i mladočechy lze jednoznačně charakterizovat jako stranu honorační, ovšem sám fakt existence právě tohoto zvratu v letech devadesátých je nesporný. Závěrečná bystrá esej o vztahu Čechů k rakouskému státu končí konstatováním protikladu dynastického principu Habsburků a snahy Čechů, moderního, dynamického, sebevědomého národa o plnoprávné uplatnění v Evropě, který byl vyřešen na podzim roku 1918. Byla to jen věc Prahy a Vídně? Nehrál tu jistou roli i Berlín, jak svou aktivitou, tak i svou pouhou existencí? Ale o tom ví autor jistě víc než recenzent.

O Polácích, nebo snad přesněji o Haliči s pozorností soustředěnou na její polské obyvatelstvo, psal Henryk Batowski (s. 522–554). Po instruktivním historickém úvodu, kde značná pozornost je věnována hranicím a jejich změnám, přicházejí také zde statistické údaje, kde se konstatuje poměrně výrazný absolutní i relativní nárůst polského obyvatelstva. Tvořilo-li tři a čtvrt miliónu Poláků roku 1880 14,9 % obyvatelstva Předlitavska, bylo jich o třicet let později již pět miliónů a tvořili 17,7 % obyvatelstva západní poloviny říše. Navíc ještě ve sledované době emigrovalo do Spojených států přes půl miliónu haličských Poláků, jak uvádí ve své stati L. Katus. Rozpaky autorovy vyvolává ovšem dobová praxe, která nedávala židovskému obyvatelstvu možnost uvést řeč, kterou užívali (jiddisch) jako řeč obcovací, což vedlo k tomu, že v roce 1910 označilo 93 % haličských židů (800 000 osob) za svou obcovací řeč polštinu, ač jen někteří z nich, jak uvádí Batowski, se aktivně hlásili k polské národnosti. Po demografickém úvodu následuje stručný, avšak všechny podstatné problémy plně vyčerpávající přehled politických dějin Poláků, přičemž zvláštní pozornost je zaměřena na poměrně význačný podíl polských magnátů na klíčových ministerských křeslech a také v diplomatickém sboru a generalitě. Mezi úředníky vídeňských ministerstev bylo Poláků skoro tolik jako Čechů. Po kulturní stránce skýtala Halič obraz plný protikladů – na jedné straně dvě prosperující polské univerzity, v roce 1910 již 57 polských gymnázií a 8 dívčích lyceí, na druhé straně v téže roce bylo ještě 30 procent Poláků v zemi negramotných. Po zběžném přehledu hospodářství je osvětlen národnostní zápas Poláků a Rusínů (je zde důsledně užíváno toto označení pro ukrajinské etnikum), kteří byli ve zcela neplnoprávném postavení – při polovičním podílu na obyvatelstvu v roce 1846, který poklesl k roku 1910 na 40 %, měli od sedmdesátých let do roku 1912 nejvýše jen 15 procent zástupců na zemském sněmu, 10 procent gymnázií a žádnou reálku. Na lvovské univerzitě se k nim hlásilo v roce 1900 30 procent studentů, později však jejich podíl i tam klesal. Závěr pak věnuje velký znalec dějin mezinárodních vztahů mezinárodně politickým aspektům problematiky haličských Poláků před válkou a zejména za první světové války.

Nesnadná otázka Rusínů připadla vídeňskému historiku Wolfdieteru Bihlovi (s. 555–584). Byly jich v roce 1910 4 milióny, z nichž asi osmína žila v Uhersku. Z dosti skoupých údajů demografických a sociálních se dovídáme, že devět desetin z nich pracovalo v zemědělství, z nich pětina patřila k zemědělskému proletariátu,

boženských obcí, které bylo v Praze mnohem slabší než ve Vídni. Po rozboru sociálního složení a podílu na hospodářském životě a mezi žáky a studenty ve školách následují dvě kapitoly, které se snaží vystihnout podíl židů na kultuře, vědě, státní správě, politickém životě a v ozbrojených sborech. Je to vskutku pozoruhodný soubor jmen od Franze Kafky až k Hugo Salusovi mezi spisovateli a obdobně i u ostatních. Je tu upozorněno i na vzdálené předky, jako je židovská prababička Franze Grillparzera či na židovské či mišenecké manželky ministrů Giskry, Schmerlinga, Becka a Buriána. Zdá se však, že zde je pojem žid chápán až příliš široce – rozhodně ne ve smyslu vědomé příslušnosti k židovskému národu. Vůbec v této věci spočívá slabost Bihlovy kapitoly – ve snaze postihnout neobyčejný význam židovského elementu v habsburské říši vůbec a jejím duchovním životě zvláště zašel až do extrému – vždyť podobným postupem by mnoho významných Rakušanů muselo být pokládáno za Čechy, Maďary, Italy apod. K národu je třeba vždy přičítat jen toho, kdo svou příslušnost k němu pokládal za podstatný rys své osobnosti – i těch bylo mezi vyjmenovanými muži židovského původu nemálo – ne však každého, kdo byl k němu svým původem příruzen.

Wolfdieter Bihl se ujal i dalšího nesnadného a nevděčného úkolu – sepsal kapitolu o drobných etnických skupinách (s. 949–974), v níž najdeme základní informace o Arménech (1880:7500 osob), Řecích a Aromunech a významu Vídně pro jejich kulturu, o Cikánech, jichž bylo v Uhersku roku 1910 121 000. Rozebrána je tu otázka etnické příslušnosti Ladinů a Furlanců, Bunjevců a Šokců, Rusínů v Báče. Upozorňuje se na bulharské a albánské vystěhovalce i na skupiny sektářů, jako byly raskolníci Lipovani, menonité, sabatisté. V průběhu sledované doby prakticky vymizela nevelká skupina Karaimů usazená v Haliči.

Obsáhlou, důkladnou a pramenně hluboce založenou monografii věnoval Gerald Stourzh problematice v ústavě zakotveného principu rovnoprávnosti národů v Předlitavsku (s. 975–1206). Po rozboru formulací kroměřížského návrhu Riegrova na ochranu práv národů v rámci části ústavy věnované všeobecným lidským právům a méně precizního znění přijatého ústavním výborem a jeho zkrácené verze v oktrojované ústavě je zmíněna praxe vydávání deseti různojazyčných verzí říšského zákoníku, nad nimiž bděla především P. J. Šafaříkem řízená komise pro slovanskou juristicko-politickou terminologii. Jsou osvětleny normy, které vedly k posílení pozic němčiny v padesátých letech a uvedena také interní argumentace používaná administrativou při prosazování regermanizace středního školství v českých zemích. Po obnovení ústavního života je velká pozornost věnována iniciativě Václava Seidla v českém zemském sněmu, který navrhoval rozdělení Čech na tři jazykové oblasti, přičemž rozhodujícím kritériem měla být řeč, která se v dané obci užívá při kázáních. Za krátké Belcrediho vlády byl v Čechách prosazen zákon o druhém zemském jazyce jako povinném předmětu v gymnáziích, který autor ve shodě s Robertem Kannem hodnotí jako „jeden z nejrozumnějších zákonů kabinetu Belcrediho“. Němci jej označili jako „Sprachzwangsgesetz“ a dokonce i do 19. článku prosincové ústavy, který byl věnován rovnoprávnosti národů, prosadili větu zakazující povinnost učení se druhé zemské řeči ve škole. Podrobně jsou osvětleny případy, kdy se menšiny – např. česká v Dolních Rakousích – dovolávaly tohoto ústavního článku při jednáních před říšským soudem. I když němčina byla vnitřní úřední řeč, přece jen se nepodařilo německým stranám prosadit její formální označení za „státní jazyk“. Podrobně jsou osvětleny otázky jazykové praxe zákonodárných sborů, zemských sněmů i veřejné správy v zemích, ve školství a zvláště v samosprávných orgánech. Značná pozornost je věnována usnesení budějovického městského zastupitelstva z roku 1881 (27 německých, 9 českých členů), že pouze ten člen zastupitelstva, který neuměl německy, mohl mluvit česky a jeho projev se pak překládal do němčiny, které vedlo k jednání před nejvyšším správním soudem podobně jako obdobné případy z Liberce, Lublaně a dalších měst, které jsou vesměs Stourzhem precizně popsány a rozebrány. Do centra sporu se stále více posunovalo vyjasnění pojmu „v zemi obvyklá řeč“. Podrobně je osvětlena problematika jazykové rovnoprávnosti ve státní správě a v soudním jednání, včetně např. toho, jak říšský soud projednával přípustnost korespondenčních lístků s čistě českým označením, které odmítl přijmout k přepravě poštovní úřad v moravské Konicí. Ve školské problematice je rozebrána záležitost odporu žižkovské městské rady proti zřízení německé školy, který skončil její porážkou. Stejně podrobně jsou osvětleny protigermanizační spory vzešlé ze stížností slovinských obcí, zvláště v Korutanech. Posledních šedesát

stran Stourzhovy monografie je věnováno rozboru práv skupin občanů a právních osob na národnostní autonomii vůbec a praktickému zakotvení tohoto principu v moravském vyrovnání z roku 1905. Není sporu, že se zde jedná o snad zatím nejdůkladnější historický rozbor tohoto zákona i praxe, která na něj navazovala; tato část by si zasloužila důkladnou právněhistorickou recenzi, také proto, že následuje výklad o snahách napodobit toto vyrovnání v jiných korunních zemích. Závěrem pak autor shrnuje, že zákonný princip národní rovnoprávnosti byl v le-gislativě i praxi posledního půlstoletí monarchie uskutečněn způsobem, který si zaslouží uznání potomstva.

O své starší práce se opřel Ludwig Gogolák v kapitole věnované národnostním zákonům v Uhersku a problematice maďarského národního a centralizovaného státu (s. 1207–1303). S řadou upozornění na starší i novou literaturu sleduje nejprve proměny pohledu na pojem národa s akcenty buďto státně politickými a centralizačními nebo jazykovými a odstředivými. S obdivem k veliké reformní epoše spjaté s jménem Istvána Széchenyiho je pak sledován na ni navazující počátek pomadařšťování státní správy a školství, které však bylo tehdy bezmála bez výjimky v rukou církvi. Národnostem před revolucí 1848/49 přisuzuje elity schopné pouze literární patetičnosti, ne však politického vedení, což se prý projevilo od samého počátku revoluce, kdy pro ně jediným kritériem v poměru k maďarským revolučním politickým proudům byla jazyková otázka. Historizující romantika však, jak soudí Gogolák, zaslepovala i maďarské elity a jen u jednotlivců typu Józsefa Eötvöse nachází metody a myšlenky vymykající se romantickému nacionalistickému patetismu. Po osvětlení významu národních shromáždění v Lipt. Sv. Mikuláši, Srem-ských Karlovcích a v Blaji je podrobně vyložen obsah v předvečer porážky maďarskou revoluční vládou vydaného národnostního zákona. Po rozboru praxe rakouské správy let padesátých a přeměn let šedesátých je hlavní pozornost věnována národnostním zákonům z roku 1868, diskusi, která jim předcházela i sporům, které se jich týkaly v následujících desetiletích. Po osvětlení školské politiky, podle Gogoláka zaměřené na vybudování maďarsky mluvící městské střední vrstvy, dospívá autor k závěru, že maďarizační politika byla vyvolána u vedoucí politické elity Maďarů trvalými obavami o budoucnost jejich národa a státu, státu, jehož charakter byl odkazem dávné maďarské šlechty.

Robert A. Kann, historik, za jehož jménem čteme v závorce Princeton-Vídeň (těžiště jeho amerického působení bylo však spjato s Rutgersovou univerzitou v New Brunswicku), byl jistě na základě svých předchozích děl povolán k napsání závěrečného shrnutí celého svazku (s. 1304–1338). Jeho úvaha vymezuje a precizuje před-měť celého díla a přitom se stále vrací k otázce – byla a je národnostní otázka vůbec řešitelná? Období, jímž se dílo zabývá, je obdobím, kdy národní vědomí zasahovalo stále širší vrstvy a hlouběji ovlivňovalo jejich psychiku. Národní hnutí se proplétalo s narůstajícími hnutími sociálními i se vztahy mezi státy, které vyústily v osudový konflikt světové války, který vedl ve střední Evropě k proměně na základě principu národního státu. Dojde-li zde opět k řešení na základě rozlehlejšího státu více národností, soudí na závěr Robert Kann, bude to spolek národních států a ne již útvary, který na dynastickém principu shrnul do jednoho státu vedle několika málo celých národů velké množství větších či menších národních torz, jejichž krajané žili na druhé straně hranic. V tomto rozdělení národů podle jeho názoru spočívala osudová neřešitelnost národní otázky v habsburské říši.

Jan Havránek

Das Zeitalter Kaiser Franz Josephs. Von der Revolution zur Gründerzeit. Nieder-österreichische Landesausstellung 19. Mai – 28. October 1984, Wien 1984, I: Beiträge, 527 s.; II: Katalog, 559 s., včetně barevných a černobílých reprodukcí.

Autoři velké výstavy konané v zámku Grafenegg u Křemže se v impozantní šíři pokusili o shrnující pohled na období vlády Františka Josefa I., která, stejně jako panovník, jehož jménem je označována, se netěší ani zdaleka jen zájmu profesionálních historiků. Zatím se rakouská veřejnost mohla seznámit s první částí výstavy, zahrnující období let 1848–1880, a díky rozsáhlému dvousvazkovému katalogu se i nám dostává alespoň možnosti zprostředkovaného poznání.

Výstava byla organizována za široké mezinárodní účasti a podpory, která umož-

nila zapůjčení originálních dokladů z významných muzeí a galerií (z československých připomeňme alespoň Národní muzeum v Praze, Moravské muzeum v Brně, Muzeum husitského revolučního hnutí v Táboře a další). Zapomenout nelze ani na autorskou účast významných historiků rakouských, českých, maďarských, polských, italských a jugoslávských, kteří napsali shrnující statě pro první svazek katalogu. Nabízí se nám tak zajímavá možnost srovnání různých pohledů na dobu druhé poloviny minulého století, lišící se podle společenských i nacionálních názorů jednotlivých autorů. Pozorná četba však přesto odhalí řadu společných rysů, které nás při hodnocení významu posledního velkého období habsburské monarchie vlastně spojují. Ukazuje se, že všechny národy žijící pod habsburským železem vděčí vlastně právě této době za základy svého moderního rozvoje hospodářského, politického i kulturního. Důkazy pro tuto tezi přinášejí nejen publikované příspěvky, ale i samy vystavené exponáty.

Délka vlády předposledního císaře a převratné hospodářské a společenské změny, k nimž během ní došlo, si vyžádali rozdělení expozice na dva chronologické oddíly. Toto řešení se ukázalo jako velmi šťastné z důvodů praktických (možnost vystavení velkého množství originálních dokladů, takřka vyčerpávající šíře záběru i odpovídající kvalita textů) i z hlediska ryze historického. Pohled na vládu Františka Josefa I. je totiž obvykle ovlivněn představou posledních desetiletí předcházejícího výbuchu první světové války, které se ve světě následujících dob neklidu a masového vraždění nutně jeví jako takřka idylické. Charakteristická je i skutečnost, že při vyslovení jména Františka Josefa se většinou každému vynoří na mysl epitheton constans „staříčkův mocnář“. První část rakouské výstavy nám plasticky ukazuje, jak složitá byla cesta k dosažení oné stability, ostatně vratké, a za jakou cenu hledání a omylů v politice i společenských a hospodářských představách se vytvářely předpoklady pro moderní rozvoj střední Evropy, předpoklady, s jejichž působením se, aniž bychom si toho byli mnohdy vědomi, setkáváme ještě dnes (železniční a silniční síť, urbanizace, ale i třeba památková péče).

Jaký tedy pohled na jednotlivé stránky těchto procesů se nabízel návštěvníkům zámku Grafenegg? Zahajující část výstavy byla nazvána „Vielfalt der Monarchie“ a doložena historickými i etnografickými mapami či např. velkou titulaturou panovníka. Umístění tohoto oddílu na samý začátek expozice tak výstižně doložilo specifickou rakouskou mocnářství, jeho potenciální sílu, ale faktickou slabost a konec konců i příčinu jeho zániku. Tuto skutečnost je nutno mít na paměti i při sledování ostatních částí výstavy, vzhledem k tomu, že mnohotvárnost vnitřního uspořádání se promítala do všech oblastí jejího života. Další části výstavy dodržují celkem obvyklé věcné i chronologické členění (revoluce 1848–1849, demografický vývoj, správní a ústavní uspořádání, armáda, umění atd.). Samostatné oddíly jsou věnovány některým zajímavějším odvětvím lidské činnosti, jako např. výzkumné a objevitelské cesty, vídeňská výstava 1873, lékařství, náboženství, šlechtické zábavy, vznik politické veřejnosti apod. Již tento stručný výčet některých názvů dokládá snahu po netradičním pojetí historické výstavy, které může být i pro naše muzejní pracovníky v mnohém inspirující. Rozhodně nejde v tomto případě o pouhou ilustraci dějepisné příručky prostřednictvím několika málo vybraných a dávno známých exponátů, jak jsme na to zvyklí z mnoha našich muzeí. Na vymezeném prostoru nelze pochopitelně podrobně rozebírat výběr a interpretaci jednotlivých vystavených předmětů. Ve stručnosti můžeme říci, že celou výstavu charakterizuje zájem o běžný životní styl jednotlivých společenských vrstev, a to i v případě politického nebo hospodářského vývoje, kde je dokládán jeho odraz ve společnosti. Jen jeden příklad za mnohé: např. v oddíle, věnovaném budování železnic, nacházíme kromě plánů, modelů lokomotiv apod. i básně oslavující zahájení provozu na nových drahách nebo votivní mariánský obraz, vyjadřující díkůvzdání za záchranu života při železničním neštěstí.

Český historik se pochopitelně nejvíce zajímá o bohemikální problematiku, propracnost jejího zapojení do celkového kontextu a způsob její interpretace. Vzhledem ke zmíněnému podílu českých historiků na přípravě výstavy nelze v tomto ohledu vznášet zásadnější připomínky či dokonce nesouhlas. České země jsou zde pojaty jako jedna z významných složek monarchie, odpovídající pozornost je věnována jejich vývoji politickému, hospodářskému, společenskému i kulturnímu včetně spravedlivého zhodnocení jejich podílu na osudech celé říše. Přínosnost studia recenzovaného katalogu spočívá proto především v možnostech komparace, mož-

nostech sledování shod i rozdílů v projevech stejných fenoménů u různých národů říše. To platí i o vycházkové holi ozdobené řezbou hlavy Jana Žižky z Trocnova, kterou na výstavu zapůjčilo MHRH Tábor. Ukazuje se, že tento symbol „českého odporu vůči Rakousku“ nijak nevybočuje z řady ostatních projevů historicky motivovaného vlastenectví takřka všech národů, žijících v monarchii – co do radikalismu v negativním vztahu vůči centrální vládě je pak mnohonásobně předstihován podobnými doklady maďarskými.

Jiří Pokorný

István Diószegi, *Die Aussenpolitik der Österreichisch-Ungarischen Monarchie 1871–1877*. Budapest 1985, Akadémiai Kiadó, 365 s.

Profesor budapeštské univerzity István Diószegi se ujal nesnadného úkolu nově prozkoumat a přehodnotit zahraniční politiku rakousko-uherské monarchie v období mezi dovršením přestavby západní části Evropy na základě národních států 1866/71 a počátkem národních státních přeměn ve východní části Evropy v osmdesátých letech 19. století. Svůj úkol rozvrhl Diószegi do tří obsáhlých monografií, z nichž první pod názvem *Österreich-Ungarn und der französisch-preussische Krieg 1870–1871* vyšla v německém znění v Budapešti (předtím maďarsky 1965); jejím vyvrcholením byly mezinárodní důsledky založení Německé říše roku 1871. Druhá část předpokládané trilogie se znovu důkladně vrací k roku 1871, včetně zahraničně politických okolností jednání o české vyrovnání a jejich neúspěchu, a vrcholí důsledky národně osvobozeneckých bojů v Bosně, Hercegovině a Bulharsku a vypuknutím rusko-turecké války roku 1877. Obě dosud uveřejněné knihy jsou zvláště pozoruhodné tím, že Diószegi vychází z hluboké znalosti soudobé diplomatické korespondence neuveřejněné (zejména z archivů ve Vídni a Moskvě) i tištěné, osobních pozůstatostí a rozsáhlé literatury, ale přitom se úspěšně snaží postihnout vývojové zákony diplomacie jako výraz složitých struktur vnitřních i vnějších, vládních i mimovládních. Žádná jiná historická práce o zahraniční politice Rakousko-Uherska nevěnovala dosud tak soustavnou pozornost komparativnímu pohledu na vztah jedenácti národů a národních skupin habsburské monarchie k zahraniční politice sedmdesátých let, jak je tomu ve více než stostránkové závěrečné kapitole Diószegiho knihy z roku 1985. Je to výklad někdy až příliš jednoznačný a zevšeobecňující, ale ve své komplexnosti opravdu nový a podnětný.

Od prací Karla Kazbundy a Jaroslava Papouška z meziválečného období je Diószegiho kniha nejzávažnějším příspěvkem k objasnění mezinárodních podmínek a souvislostí neúspěšného jednání o české vyrovnání roku 1870/71. Shodně i s Otto Urbanem považuje autor jmenování federalisticko-konzervativní Hohenwartovy a Schöfflovy vlády v únoru 1871 za „odpověď dvorních kruhů a slovanských živil na vyhlášení Německé říše“. Naprosto oprávněně poukazuje Diószegi na skutečnost, mnoha českými historiky opomíjenou, že státoprávně politické požadavky Čechů nemohly počítat se žádnou podstatnější podporou ze zahraničí. Z tohoto hlediska je největším pramenným přínosem Diószegiho knihy soustavné využití diplomatické korespondence uložené v Archivu zahraniční politiky Ruska. Obsáhlé úryvky ze zpráv ruského vyslance ve Vídni Novikova jsou uveřejněny v poznámkách za jednotlivými kapitolami v originálním francouzském znění a zasluhují si širší zpřístupnění pro české historické bádání (navíc ke korespondenci otištěné v ČČH 34, 1928, s. 383–388): 1870, 12./24. 9. – Novikov o svém rozhovoru s Palackým a Riegrem, kteří se obávali německé expanze k Jaderskému a Černému moři a označili Německo vedené Pruskem za největšího nepřítele Čechů, Poláků, Jihoslovánů i samotného Ruska; dále o rozhovoru se Strossmayerem, že habsburská dynastie může zadržet rozklad Rakouska jen tehdy, opře-li se o Slovaný;

1871, 25. 2./8. 3. – Novikov o rozhovoru s Riegrem, podle něhož Rusko nesmí dopustit rozdrčení Čechů jako výspy slovanství; Rieger nabídl české zprostředkování při rusko-polském smíření, ale car Alexandr II. je rozhodně odmítl;

1871, 11./23. 10. – Novikov o zásadním nesouhlasu ruské vlády s federalistickou přestavbou Rakouska a historickými právy svatováclavské koruny, především s ohledem na nebezpečí plynoucí z polské Haliče; Alexandr II. s tím vyjádřil plný souhlas;

1871, 16./28. 10. – Novikov o rozhovoru s Riegrem, podle něhož Rakousko nemůže

dělat nezávislou zahraniční politiku a musí se opřít buď o Německo nebo o Rusko; federalistické řešení by Rakousku umožnilo získat balkánské Slovany, což Novikov i Alexandr II. považovali za nepřijatelné;

1875, 18./30. 7. — Novikov odsuzuje českou a chorvatskou podporu národně osvobozenického povstání v Hercegovině; rakouští Slované chtějí znepřátelit Rusko s Rakousko-Uherskem;

1875, 16./28. 11. — Novikov varuje Petrohrad, aby se ruská politika nepodřizovala zájmům staročechů; Alexandr II. souhlasí a poznamenává, že federalizace Rakouska není v zájmu Ruska;

1876, 30. 1./11. 2. — Novikov sdílí názor ministra Andrásyho, že úsilí federalistů, klerikálů a vojenské skupiny o získání povstaleckých provincií má čelit vlivu Ruska na Balkáně.

K cenným podnětům Diószegiho knihy patří jeho důraz na sociálně psychologické faktory ve vztazích mezi sousedními národy, zejména na pocity ohrožení „německým mořem“ v případě Čechů nebo Slovinců, „slovanským obklíčením“ v případě Maďarů a Němců v Čechách. V každém případě je užitečné konfrontovat pro různá období novodobého českého národního vývoje běžná česká hodnocení s méně tradičními pohledy zvenčí.

Jiří Kořalka

Traum und Wirklichkeit – Wien 1870–1930. 93. Sonderausstellung des Historischen Museums der Stadt Wien im Künstlerhaus, 28. 3.–6. 10. 1985, Wien 1985, Eigenverlag der Museen der Stadt Wien, 790 s.

V roce 1985 proběhla ve vídeňském Domě umělců pozoruhodná výstava, jež byla v následujícím roce instalována také v Paříži a New Yorku. Pro Vídeň se výstava stala událostí prvního řádu (ani fronty před Künstlerhausem nebyly výjimkou) a to přesto, že nevycházela ani v nejmenším vstříc tradičnímu nostalgickému obrazu Vídně z posledních let monarchie. Zejména proto zaslouží být zmíněna na stránkách tohoto sborníku. Domnívám se totiž, že nový úhel pohledu tvůrců této výstavy může ovlivnit tradiční obraz „zlatého věku“ Vídně, že formuje neobyčejně účinně soudobé historické vědomí, a že ovšem také při bourání starých mýtů vytváří některé mýty nové. Úvodem třeba též vyzdvihnout katalog v úctyhodném rozsahu 790 stran, který, jak bývá při podobných příležitostech zvykem, je vlastně sborníkem studií s účastí řady známých historiků (Günter Dürig, Peter Csendes, Roman Sandgruber).

Z chronologického hlediska jde o tradiční téma „Wien um 1900“ s přesahem třiceti let oběma směry. Už toto dost mechanické a neorganické stanovení časového rámce napovídá, že nejde o další pokus zaplnit celou zvolenou periodu obvyklou výstavní kulturněhistorickou mozaikou, jak tomu bylo nedávno např. u velkých výstav k jubileím Josefa II. a Marie Terezie. Pojetí této výstavy je spíše konceptuální.

V rámci daného úseku jsou exponovány určité uzlové momenty, doslova „okamžiky průlomu“, jejichž společným jmenovatelem je zrození nové ideje či směru, symbolizované prvním vydáním, vystavením či uvedením významného díla, eventuálně připomenutím události či událostí, jimiž se nová historická tendence signifikantním způsobem manifestovala. Jde tedy, jinak řečeno, o značně volný výběr témat z oblasti politické, sociální, vědecké i umělecké, jež dohromady podávají obraz toho, „co dala Vídeň Evropě a světu“. Autorem této pozoruhodné koncepce je ředitel muzeí města Vídně Robert Weissenberger. Jeho ctížádostí bylo neprostředkovat jen informaci, ale také náladu. To se mu také do značné míry zdařilo, oceníme-li neobyčejně celistvý dojem, jakým výstava přes disparátní složení jednotlivých sekcí působila.

Ze 24 témat (odpovídajících stejnému počtu výstavních „zařízení“) patří 16 předválečné Vídně. Úvod tvoří zdánlivě bezstarostná 70. léta, jejichž „opulentní“ kulturu symbolizují figuríny v Mekartem navržených kostýmech účastníků slavnostního průvodu na počest stříbrné svatby císařského páru z r. 1879. Ty doprovázejí návštěvníka výstavy po obou stranách schodiště do prvního patra Künstlerhausu, kde se poprvé střetá „sen a skutečnost“ v protikladu optimistických očekávání, spojených

se světovou výstavou vídeňskou a burzovního krachu, jenž nastal ještě před jejím ukončením.

Rozhodující většina dalších mezníků se pak soustřeďuje do 90. let a do následujícího období bezprostředně předválečného, do doby, jež se prezentuje v oblasti kulturní a myšlenkové jako nejdynamičtější (nebylo tomu ostatně jinak v české kultuře oné doby). Zůstaňme nejprve v prvním patře, věnovaném politickosociálním problémům, vědě, hudební a literární kultuře. V prvním z kontrastů je zde dokumentováno období úspěchů křesťanských sociálů, reprezentovaných dr. Karlem Luegerem a následující nástup sociální demokracie s akcentem na „vídeňského tribuna“ Franze Schuhmeiera. Ačkoliv optika vidění politických konfliktů je zde záměrně lokálně vídeňská, neunikly v této části výstavy pozornosti ani problémy českých a slovenských přistěhovalců, kteří patřili k nejhudším „budovatelům nové Vídně“. Nutno též podotknout, že v důsledku zdůraznění komunální politiky Luegerovy, jenž je pasován na zakladatele moderního velkoměsta, vytrácejí se poněkud (v katalogu ostatně nezamíčené) antisemitské a nacionalistické rysy jeho politiky. O ně však nebudeme ochuzeni. Už v dalším kontrastním zastavení je Vídeň připomenuta jako kolébka sionismu (vydání „Židovského státu“ Theodora Herzla roku 1896) na jedné straně a dějiště antisemitských kraválů na straně druhé.

Expozice literárního vývoje představuje autory „mladé Vídně“ z okruhu Hermanna Bahra a jejich oponenty, buřičského Petra Altenberga a zejména ostře kritického Karla Krause. Hudební dění reprezentují Gustav Mahler (je představen nejen jako komponista, ale zejména jako šéf vídeňské opery v letech 1897–1907) a univerzálně nadaný malíř a komponista Arnold Schönberg. Při loučení s první polovinou výstavy se ještě jednou připomene, a to doslovně, její název, totiž v sekci věnované Sigmundu Freudovi a vydání jeho epochální práce „Traumdeutung“ z roku 1900. Opět na principu kontrastu je náležitá pozornost věnována i Freudovu hlavnímu odpůrci Otto Weiningerovi.

K nejatraktivnějším částem výstavy patří samozřejmě expozice výtvarného umění. Heroická léta secese s jejím „králem“ Gustavem Klimtem a „korunními princí“ Egonem Schielem a mladým Oskarem Kokoschkou byla předvedena v maximální šíři s četnými zápůjčkami ze soukromí. Pravý bonbónek pak představovalo nedávno státem vykoupená série Klimtových fresek pro tzv. Beethovenovský vlys, vytvořený pro XIV. výstavu Secese v roce 1902. Po náročném restauraci bylo toto dílo poprvé znovuvystaveno ve věrně rekonstruovaném prostoru původního interiéru. Za malířství nezustala o nic pozadu ani expozice architektury, přibližující klíčová díla „proroků nového slohu“ Otto Wagnera a Adolfa Loose, a zejména expozice uměleckého řemesla, soustředěná na okruh tvůrců při „Wiener Werkstätte“, založených roku 1903. Zvláště v tvorbě Josefa Hoffmanna a Kolo Mosera byla demonstrována vysoká estetická úroveň nového designu, ale zároveň také nejen ve Vídni se projevil paradox, že totiž tato anglickými vzory inspirovaná vlna, usilující o povznesení estetického vkusu průměrného spotřebitele nové doby, vytvořila nakonec nové umění dostupné opět jen pro elitního zákazníka.

Po stručném zastavení u jednotlivých témat je třeba závěrem připomenout jednu ze základních tezí celého projektu, jež se častěji připomíná: Zrození moderní rakouské kultury se odehrálo v silovém poli dvou potírajících se tendencí. Na jedné straně je tu „barokní“ tradice, reprezentovaná Klimtem, Hofmannsthaelem a Mahlerem, na druhé straně „osvěcenská“ tradice, jež směřuje k jasné a pregnantní výpovědi a jež nabývá převahu po válce. Jejimi reprezentanty jsou Loos, Kraus, Schönberg, později Musil a Wittgenstein. Právě v emancipaci této druhé linie proti přezívaní „baroknosti“ rakouské kultury lze vidět další novum vídeňské výstavy.

Dříve však, než se přenesli do dvacátých let, museli se tvůrci výstavy vyrovnat se zvratem, jaký v dějinách a kultuře Vídně znamenala první světová válka. Učinili tak opět bez zbytečné rétoriky, metodou lapidárního protikladu. Proti klíčovému dílu Albaina Eggera-Lienze „Bezejmenní 1914“, inspirovanému boji na haličské frontě a proti Krausovým „Posledním dnům lidstva“ (ovšem je v textu katalogu přiznáno, že v literárním kontextu představuje Krausovo drama výjimku mezi díly mnoha tvůrců, kteří se s válkou více či méně konformovali) postavili krví zbrocenou uniformu arcivévodě Ferdinandu a reprezentativní portrét „Sissi“.

Jedním z dalších průkopnických rysů výstavy „sen a skutečnost“ je kontinuitní sledování předválečných témat i v atmosféře traumatu dvacátých let. Zde už ovšem

prvky „skutečnosti“ výrazně převyšují. Rok 1918 však zde vyzněl méně katastroficky a výstava se snažila ukázat, že přes ekonomické zblácknutí a politickou kocovinu rodí se ve Vídni ještě pořád nové a evropsky dosažné myšlenky. Definitivní konec představuje v tomto pojetí až velká hospodářská krize a nástup fašizujících proudů na přelomu 20. a 30. let.

Snad nejvíce vypíchnutým tématem z dvacátých let je téma sociální – poválečný rozvoj sociální demokracie a zejména vznik „rudé Vídne“ (Karl-Marx Hof a moderní řešení bytové otázky jako otázky sociální vůbec, zvláště po prosazení nového stavebního zákona za purkmistra Karla Seitze). V oblasti vědy se pozornost soustředila jednak na filozofický výkon Ludwiga Wittgensteina (Tractatus logico-philosophicus roku 1921) jako počátek logické analýzy jazyka. V kultuře dominuje oblast hudební, zejména boj o prosazení nového názoru na operu ve sporech o „Vojcka“ Albana Berga a o skladbu „Johnny spielt auf“ Ernsta Kreneka. Z oblasti literární a dramatické je připomenut „Muž bez vlastností“ Roberta Musila a hostování Maxe Reinhardta v divadle v Josefově.

Závěrem je třeba se zmínit o úvodní esejí Carla Schorske, autora dnes už skoro klasické práce o Vídni na přelomu století. Schorske se zamýšlí nad rolí estetické kultury v životě vídeňské společnosti a látku periodizuje do tří generací. V liberální generaci sledává harmonický vztah mezi „kulturou slova a zákona“, jejímž symbolem byla instituce univerzity a jež nacházela odraz ve vysoké prestiži, které se těšil právnícký stav a smyslovou kulturou estetickou, jejímž symbolem byla instituce divadla. Tomu připisuje, ne bez souvislosti s barokní tradicí, zcela zvláštní význam, když příslušnost k okruhu příznivců Burgtheatru hrála podstatnou roli při získávání a potvrzování společenského postavení.

Generace mladých z let sedmdesátých a osmdesátých se orientuje na nové hodnoty v politice i kultuře (má tu na mysli např. Victora Adlera, Theodora Herzla, Gustava Mahlera, Heinricha Friedjunga, Hermanna Bahra a Sigmunda Freuda). Namísto Schillera stávají se hrdiny této generace Nietzsche a Wagner, ospravedlňující nároky pudového a citového života proti buržoaznímu rozumu. Uměleckým výrazem těchto nálad se později stává hnutí Secese, odmítající realismus a dosavadní instituce umění. Generační názorový rozpor se Schorskemu koncentruje ve sporu o Klimtovu alegorii filozofie v nové budově univerzity, ve sporu filozofa Friedricha Jodla a historika umění Franze Wickhoffa, který reprezentoval „mladé“.

Třetí generace, jež vystupuje bezprostředně před válkou, odmítá secesní hedonismus ve prospěch bezprostřednějšího výrazu existenciálního a zúčtovává jak „kulturou slova a zákona“, tak i s přepjatou sensibilitou (představiteli této vlny jsou autorovi Oskar Kokoschka, Arnold Schönberg, Robert Musil, Hermann Broch, Karl Kraus a Adolf Loos).

Schorskeho studii nelze upřít originalitu ani schopnost atraktivně formulovat problémy. Celek však působí trochu příliš „sublimovaně“, nedostává se mu sociálního zakotvení. Ještě vážnějším nedostatkem je však absence celorakouského vidění vídeňské kultury. Schorske nahlíží vídeňské kulturní dění ve své hře s generacemi zcela autonomně a nebere příliš v úvahu roli Vídne jako centra, jež z nejrůznějších důvodů přitahovalo nádeníky, řemeslníky, politiky, intelektuály i umělce ze všech zemí monarchie. Domnívám se, že nelze vyložit specifiku vídeňské kultury bez přihlídnutí k faktu, že byla také výslednicí vlivů národních kultur, zejména vlivů českých a maďarských, zcela zvláštní roli pak sehrála specifika kultury českých a moravských Němců (jsou-li zde exponována jména jako Freud, Loos, Mahler, Viktor Adler a další). Tento chybějící rozměr Schorského práce nenahrazuje ostatně ani sama výstava, jež sice dojem kosmopolitního rázu Vídne zcela nepotlačuje, ale ani nedůrazňuje.

Zdeněk Hojda

ČESKÉ HISTORICKÉ VĚDOMÍ

Vladimír Štěpánek, Karel Hynek Mácha. Praha 1984, Melantrich, 377 s.

Zcela po zásluze obdržela monografie Vladimíra Štěpánka, věnovaná dílu jednoho z největších českých básníků, výroční cenu nakladatelství Melantrich za rok 1984. Podnět k ocenění knihy jistě nedalo pouze bližící se 150. výročí Máchovy smrti († 6. 11. 1836), na které publikace vhodnou formou upozornila, nýbrž především vědecké kvality jejích autora, náležejícího k nejlepším znalcům obrozenské literatury. Nejen česká literární věda, ale hlavně širší kulturní veřejnost fundovanou monografií o Máchovi nanejvýš potřebovala. Jsou totiž témata, která se nedají suplovat úvod, doslovy, populárními medailóny, příležitostnými brožurami, ba ani produkcí z dílny literatury faktu. A Mácha k takovým tématům nesporně patří, je proto dobře, že Štěpánkova práce vyšla v ediční řadě Odkazy, určené početnějšímu okruhu zájemců.

Ani po 150 letech nepřestává nové a nové generace přitahovat tvorba velkého českého romantika, stejně jako jeho svérázný a v mnohém ohledu pozoruhodný život, jenž některé jedince vzrušuje víc než verše Máje. Jestliže tlaku senzacechtivého publika podlehl „klasik“ literatury faktu (a je třeba okamžitě dodat, že Miroslav Ivanov ve své Důvěrné zprávě o Karlu Hynku Máchovi notně zkreslil pohled na výsledky dosavadního bádání a zároveň vytvořil klamný dojem o zachovaných pramenech), nemůže se k podobnému přístupu uchýlit vědec, jemuž nejde o popularitu dosahovanou i za cenu laciné podbízivosti, nýbrž výhradně o pravdivé poznání minulosti. V tomto směru je Štěpánkova kniha vědeckou prací par excellence, jejíž autor ani na okamžik nevybočil z vytyčené cesty a nedal se strhnout pokušením rozpitvát básníkův soukromý život. Ostatně Štěpánek se soustřeďuje především na objasnění geneze i smyslu Máchovy tvorby a její postavení v dobových souvislostech, zatímco umělcovu žití věnoval „jen“ 37 tiskových stran.

Přípravné autorovy studie ke knize o Máchovi nejsou, srovnáme-li je s bibliografií Karla Jánského nebo Oldřicha Králíka, příliš početné (nejvýznamnější z nich je kapitola o Máchovi v Dějinách české literatury II, Praha 1960, s. 432–456), přesto byl Vladimír Štěpánek k sepsání monografie povolán více než kdokoliv jiný. Jako vedoucí redaktor kritické edice Tylova díla v Knihovně klasiků, jako autor rozměrné studie o J. K. Chmelenském i jako vydavatel výboru z Palackého Dějin poznal hlavní básníkovy kritiky a antipody, jejich názory na umění i na potřeby české předřeznové společnosti. K tomuto výčtu nutno přiřadit též autorovy podnětné práce o vývoji obrozenského dramatu i dobrou orientaci v soudobém filozofickém myšlení. Nepřekvapí proto, že k nesporným kladům jeho díla o Máchovi náleží bezpečná znalost dobového literárního kontextu, která mu umožňuje zasadit Máchovu tvorbu jak do literárního vývoje českého i evropského, tak postihnout kořeny, z nichž vyrůstala (tu poněkud postrádám pouze výklad o básníkově návaznosti na tradice české literatury předobrozenské).

Štěpánkovo pojetí nestaví autora Máje mimo obrozenskou společnost, nečiní z něho osamělého génia, který se zásadně lišil od svých vrstevníků, nýbrž prezentuje jej jako mimořádnou uměleckou individualitu, jež zůstává pevnou součástí národního obrození, byť má na řadu zásadních otázek vlastní pohled. Důvěrné poznání života a díla Tylova dává Štěpánkovi příležitost k srovnání dvou typů obrozenské literatury, které bývají obvykle stavěny do protikladu. Na rozdíl od bezvýhradných ctitelů Máchových i zastánců Tylových (náležel k nim i Zdeněk Nejedlý, s jehož koncepcí národního života a národní kultury byly Máchův pesimismus i individualismus neslučitelné) ukazuje, že tvorba obou umělců měla v dané době své nezastupitelné místo a svůj smysl. Brilantní analýzou dramatu Čestmír potom dospívá k postřehu, že i Tyl, obecně považovaný za autora sentimentálního a méně náročného, prožíval v určitých chvílích tytéž pocity, tytéž touhy a tutéž deziluzi jako Mácha, avšak na rozdíl od něho vědomě obětoval své „individuální vzněty a tužby, a s tím i vyšší sny umělecké“ (s. 34) tomu, co pokládal za první a nejzávažnější úkol – službě národu a jeho aktuálním potřebám.

Ačkoliv Mácha tkvěl svými kořeny hluboko v jungmannovské etapě českého obrození (analýza básníkovy díla v souvislostech obrozenské literatury představuje vý-

značný přínos Štěpánkovy knihy), odmítl se disciplinovaně podříditi názorům svých vrstevníků a nepřijal za vlastní jejich hodnotový systém, který myšlení, citění a tvorbu individua podržoval program vyznávanému a prosazovanému úzkým kolektivem vlastenců. Máchův individualismus, pesimistický pohled na svět i umělecká kréda nejsou však podle Štěpánka něčím „nevidaným a nepochopitelným“, nýbrž jsou projevem básníka, který „vycházel z problematiky moderního člověka dříve“, než se tento člověk stal „realitou opožděně se konstituující moderní české společnosti“ (s. 19). Přitom, jak naznačuje srovnání s Tylem, nebyl Mácha mezi obrozenci sám, kdo takové pocity sdílel, však jako jediný se je nebál důsledně domyslet a vyjádřit novou strhující formou. To byl také hlavní důvod, proč česká společnost třicátých let Máchu neakceptovala a proč jeho dílo došlo většího ohlasu až na konci šestého decenia 19. století, tedy v čase, kdy se plně prosadily nové společenské vztahy. Mácha tak předjal a vyslovil pocity typické pro lidi „průmyslového věku“. Tolik základní teze Štěpánkovy monografie.

Jak vidno, pojímá autor Máchu důsledně v souřadnicích společenského vývoje, což by mělo historiky v případech literárního vědce zvláště těšit. Nejsem si však zcela jist, zda Štěpánkova až úzkostlivá snaha vyložit Máchu z dobových podmínek není v některých pasážích příliš násilná a křečovitá. Štěpánkův Mácha se svou individuální vzpourou a deziluzí stává „smělým průkopníkem a symptomem vzniku revolučních sil národních“ (s. 59) a předjímá nálady, k nimž se obrozenská společnost, nacházející v iluzích a víře povzbuzující kompenzací reálné situace, jen pozvolna a „těžce probouzela“ (s. 109). Osobně považuji tuto interpretaci za problematickou a nesnadno doložitelnou, přestože pro ni autor v celé knize a hlavně pak v závěru snáší nejrůznější analogie z evropského literárního a politického dění. Zůstanu-li práv Štěpánkovu přístupu, mohu se ptát, zda ve třicátých letech existovaly v české obrozenské společnosti silnější náznaky revolučních nálad, když k formování radikálně demokratické skupiny došlo přibližně jedno desetiletí po Máchově smrti. A kupř. pohled Emanuela Arnolda a Karla Sabiny na české dějiny se v předvečer revoluce 1848 zásadně liší od pohledu Máchova, pro něhož vrchol národního života představuje šerý dávnověk a období vlády přemyslovské dynastie, po jejímž výměnění dostává směřování českých dějin sestupný trend. Součástí tohoto úpadku je v Máchově pojetí i husitství (reziduum osvícenského pohledu na náboženské války?) a skutečným ponižením pak bělohorská porážka, po které český národ spěje pozvolna ke svému konci. Stejně tak spěje k zániku celé lidstvo i sám čas, jenž se rozplyne v bezčasové věčnosti. Jsou právě tyto příznaky revolučního postoje?

Štěpánek mistrovsky rozebírá Sabinův výklad Máchova díla a usvědčuje jej ze záměrných interpretačních posunů, jež měly básníka v letech čtyřicátých až šedesátých představit jako předchůdce radikálních demokratů (s. 126). Avšak není Štěpánkova teze podobným posunem, byť vyvozeným z dobových analogií? Vždyť stejně dobře lze na základě přátelských styků s Riegrem a Strobachem argumentovat, že měl Mácha blízko k rodící se české liberální buržoazii. I její budoucí představitelé, kupř. F. A. Brauner, pomáhali polským emigrantům podobně jako on. Ostatně vztah k Polsku je spíše výrazem rozpadu všeslovanských iluzí než uvědomělým revolučním nástínem. Tragické procítění Bílé hory, ojediněle ve své době mezi českými vlastenci, předznamenává zase názory, s nimiž vystupovalo v šedesátých letech táborové hnutí. Ale je vůbec správné pronášet podobné úvahy, když básník Máje zemřel ve chvíli, kdy se české národní hnutí teprve začínalo politicky diferencovat? (= Přehled dějin Československa I/2, Praha 1982, s. 523–527).

Pro pojetí Máchy-revolucionáře neskýtá v první řadě oporu jeho dílo. Pouze jediná báseň vlastenecká Balada, obsahuje výzvu k činu v zájmu lepší budoucnosti národa; ostatní práce jsou prosyceny skepsí k možností změnit úděl člověka ve společnosti a ve světě (vzpurný Vilém v Máji hynie na popravišti stejně jako přemyslovský levoboček kat, snící o slávě svých předků). Samy o sobě sice uvedené pocity mohou být a také jsou výrazem vzdoru, nonkonformity a záměrnou provokací, vazba na revoluční myšlení jim ale chybí. Máchovy nálady nesporně vyvěrají z vědomí osamocení, z vědomí, že soudobá společnost (včetně obrozenského kruhu) neumožňuje plně osvobození lidské (= tvůrčí) individuality, avšak zároveň jsou součástí hledání hlubšího smyslu bytí člověka ve světě. Metafyzické úvahy, promyšlení základní existenciální i řešení antiteze života a smrti řadí básníka spíše než k revolučním duchům do blízkosti jiného generačního vrstevníka, Dána Sörena Kierkegaard (1813–1855), který tragicky pocíťovanému vztahu jedince ke společnosti i ke

světu věnoval své filozofické dílo. Současně naléhavě vyvstává otázka, zda člověku Máchova ražení byla vůbec dostupná životní harmonie a zda by došel uspokojení, kdyby jí skutečně dosáhl. Odpověď na ni by však zaváněla spekulací, neboť básník těsně před smrtí syntetizoval své pojetí vztahu člověka a světa v Máji a zůstává otevřeným problémem, jak by se dále vyvíjel (v této souvislosti bývá často na jedné straně zdůrazňována básníkovra rozpolcenost, na straně druhé pak jistá cílevědomost, projevující se včasným a úspěšným dokončením právnických studií a ve vzorném plnění úředních povinností v Litoměřicích). Máchovo dílo tak představuje podle mého soudu revoluci ve vývoji české literatury, samo však není výrazem revolučního postoje.

Mučivé problémy, jež Mácha ve své tvorbě vyslovil, jsou problémy člověka moderního věku (v tom lze Štěpánkův výklad podepsat) a nebylo tedy náhodné, že básníkovra díla získala dříve ocenění ve vyspělejších kulturním prostředím německém, které se filozofickým úvahám nebránilo. Naproti tomu většina české obrozenské společnosti jejich myšlenkový obsah odmítla. Nikoliv snad proto, že by jej nepochopila (filozoficky poučený Palacký, ale i Tyl a Chmelenský věděli, oč Máchovi jde), ale z té prosté příčiny, že relativizoval a narušoval jejich hodnotový systém a postrádal pozitivní vyústění, jež by ukazovalo národu cestu. Je dobře známo, že další vývoj nepotvrdil básníkův pohled na směřování českých dějin a dal za pravdu Palackému (i Tylůvi), avšak otázky po smyslu bytí lidského individua v rozporném světě, které Mácha v české literatuře jako první odvážně otevřel a zároveň skvěle vyjádřil, přesáhly rámec své doby a nutí k zamýšlení i dnešního čtenáře. Uvědomíme-li si, jak rychle stárne jazyk a jak živé je stále Máchovo dílo, potom nezbyvá než přiznat, že tvůrce Máje je opravdový magnus parens moderní české poezie. Štěpánkův přístup k dílu našeho největšího romantického autora tak opět oživuje starý problém, jak nejlépe proporcionálně postihnout a vyložit společenskou zatoučenost velké osobnosti a současně její individuální a nadčasový přínos. V případě recenzované knihy se mi zdá (dost možná, že je to dojem subjektivní), že se Máchova jedinečnost poněkud ztrácí v dobovém kontextu a lépe vyniká v Macurově knize Znamenání zrodu, již historici vytýkají přílišnou modelovost (= HT 6–7, 1983–1984, s. 533–534).

Tyto poznámky na okraj záslužné Štěpánkovy monografie nikterak nesnižují její význam. Jsou spíše dokladem, jak Máchovo dílo stále provokuje k diskusi a mnohdy i ke kladení stejných a stále nezodpovězených otázek. Štěpánkova publikace má pevnou koncepci, již je třeba respektovat, a je napsána náročným, leč kultivovaným jazykem. Její největší zásluha spočívá v tom, že představila Máchovo dílo v širokém literárním kontextu domácím i evropském. Již tím tvoří jeden z vrcholů dosavadního máchovského bádání, s nímž se musí každý zájemce o problematiku vyrovnat. A co více si může vědecká práce přát?

Petr Čornej

I. I. Udalcov, *Istoriografija češskogo nacionalnogo vozroždenija. Novejšie čechoslovackije i sovetskije issledovanija (1950–1980)*. Moskva 1984, Izdatel'stvo Nauka, 302 s.

Sovětský historik-bohemista I. I. Udalcov, známý u nás především několika pracemi o revolučním roce 1848 v Čechách, se ve své poslední monografii zaměřil na rozbor historiografie českého národního obrození. Autorovi nejde o celkový nástin historiografie tohoto období v celé její šíři, ale o souhrnné zhodnocení prací českých a sovětských historiků od konce let čtyřicátých do počátku let osmdesátých. Tedy z období, kdy se u nás formovalo a převládalo marxistické pojetí národních dějin a v tomto rámci též národního obrození jako jednoho z nejvýznamnějších novodobých historických procesů. V dosavadní historiografii – a to nejen sovětské – jde v podstatě o první dílo pokoušející se o analytický přehled a charakteristiku prací zabývajících se sociálně ekonomickou, národně politickou a kulturní problematikou období formování novodobého českého národa.

Po stručném úvodu, nastiňujícím cíle práce a sumarizujícím dosavadní hodnotící historiografické přehledy (jde zde zejména o práce sovětských autorů), je monografie rozčleněna do pěti základních kapitol. V první se Udalcov zabývá některými základními teoretickými a metodologickými problémy. Sleduje zde, jak se po roce

1948 formovalo v české historiografii marxistické pojetí národního obrození, připomíná však současně i přínos tehdejších méně známých vystoupení (např. V. I. Pičeta) a prací sovětských historiků. Kriticky se pak autor vyrovnává hlavně s českou historiografií 60. let, i když některé práce jím zde připomínané stály spíše na okraji než v samotném centru vědeckého bádání o českém národním obrození. Stejně podrobně pak analyzuje teoretické a metodologické přístupy českých a sovětských historiků v pracích věnovaných této problematice – a to i v širších evropských kontextech – ze sedmdesátých let.

Ve druhé kapitole nejprve připomíná nová vydání prací klasiků marxismu-leninismu, z nichž možno čerpat základní teoretická a metodologická východiska při rozboru a hodnocení historické náplně národního obrození, a zabývá se dále novými edicemi pramenů. Ve třetí kapitole autor přechází k přehledu regionální české historiografie, přičemž právem akcentuje a přesvědčivě dokládá její rozvoj v posledních desetiletích a přínos pro konkrétní poznání procesů ekonomicko-sociálních, kulturních a národně politických. Velmi podrobnému přehledu a analýze historiografie zabývající se problémy ekonomického a sociálního rozvoje českých zemí v období přechodu od feudalismu ke kapitalismu je věnována čtvrtá kapitola Udalcovy knihy. Od základních prací syntetické povahy přechází k souhrnným rozborům studií věnovaných českému venkovu a třídním bojům venkovského lidu, manufakturám, počátkům průmyslu a průmyslové revoluce, formování buržoazie a proletariátu a jeho prvního vystoupením. V páté, nejobsáhlejší kapitole, pak Udalcov podrobuje kritickému rozboru historiografii zabývající se problematikou národně politických, kulturních a ideologických procesů českého obrození a formováním novodobého českého národa.

V celkem stručném závěru I. I. Udalcov připomíná obtížnost a složitost při snaze podat souhrnný obraz a charakteristiku historiografie českého národního obrození tak, jak se vyvíjela po roce 1948. Připouští rovněž, že ne všechny vynesené soudy musí být jednoznačně přijaty. Akcentuje však skutečnost, že u historiků a kulturologů (termín použitý autorem) zabývajících se obrozením zcela převládly marxistické přístupy a koncepce. Udalcov posléze připomíná některé problémy, které by podle jeho názoru zasluhovaly řešení a hlubšího objasnění, mezi nimi např. periodizace epochy obrození u národů habsburské monarchie, otázka úlohy národní inteligence a jejich jednotlivých složek v tomto procesu apod.

Mimořádné pozornosti zasluhují v knize I. I. Udalcova obsáhlé poznámkové části k jednotlivým kapitolám. Jde totiž o velmi podrobnou a dosti systematicky utříděnou bibliografii prací českých a sovětských historiků, literárních historiků, jazykovedců a etnografů za sledované období, která v několika tisících titulech zahrnuje zejména u regionální historiografie i drobné příspěvky časopisecké. Hledání v práci usnadňuje podrobný autorský (osobní) rejstřík. Nová monografie I. I. Udalcova přináší nesporně řadu zajímavých soudů a pohledů, ale současně také podnětů k dalšímu bádání jak historiografickému, tak i pokud jde o vlastní problematiku českého národního obrození.

Jan Novotný

Otázky českého národního obrození v novějších pracích sovětských autorů

Roku 1982 byla na historické fakultě Lomonosovovy státní univerzity v Moskvě obhájena kandidátská disertace na téma **Roľ istoričeskich znanij v formirovanii nacionalnogo samoznanija češskogo naroda v konce XVIII – pervoj polovine XIX v.** Její autorka I. V. Popova využila dvou delších studijních pobytů v Československu k prostudování materiálů z pražských archivů a knihoven a ve své práci objasnila problém, který je v sovětské historiografii úplně nový. Sledovala především proces rozvoje české historické vědy koncem 18. a počátkem 19. století, věnovala zvláštní pozornost tomu, jakým způsobem a na které společenské vrstvy působily odborné historické práce uvedeného období, a stanovila jejich místo v procesu formování národního uvědomění obyvatelstva. I. V. Popova pak analyzovala stav a charakter historických znalostí v širokých vrstvách českého obyvatelstva. Předmětem jejího výzkumu byly historické populárněvědné spisy a učebnice, české časopisy a kalendáře, krásná literatura a české divadelní hry s historickým obsahem, lidové kroniky, jednotlivé zápisky a vzpomínky (hlavně z lidového prostředí), rukopisné

knihy atd.; značná část těchto materiálů nebyla publikována. Při hodnocení pramenů, z nichž česká společnost čerpala svědectví o minulosti svého národa, dospěla I. V. Popova k závěru, že se historické znalosti širokých vrstev do značné míry opíraly o lživé prameny, např. o kroniku Václava Hájka z Libočan, a zaostávaly za skutečnými vědeckými výsledky epochy v oblasti historie. Tato skutečnost však zřejmě nejen nebránila formování národního uvědomění a rozmachu vlasteneckví u masového čtenáře populární historické literatury a umělecké prózy, ale naopak těmto procesům napomáhala, protože literatura pro lid brala ohled na psychologii a vývojovou úroveň čtenáře, přičemž někdy posilovala vlasteneckou tendenci na úkor historické pravdy. Zvláštní místo zaujímá v práci rozbor spisů a her s husitskou tematikou; autorka sleduje postupnou změnu v hodnocení husitského hnutí od rozhodného odsuzování z pozic katolické církve až k pochopení významu hnutí a důležitosti národních rysů v husitství.

L. V. Jurčenkova obhájila svou kandidátskou disertaci **A. A. Kočubinskij jako historik slovanství** na Moskevské státní univerzitě v roce 1983; velká část této práce je věnována dějinám a dějepiscectví Čech. Z hlediska zaměření Husitského Tábora je důležitá podrobná analýza výkladu A. A. Kočubinského (1845–1907) o dějinách Jednoty českých bratří. Kučubinskij byl v Rusku autorem první a nejpodrobnější práce o Jednotě bratrské pod názvem Braťa-podoboi i češskie katoliki v načale XVI veka, v níž rozebral učení Petra Chelčického a spojil sociální stránku tohoto učení s dějinami Jednoty bratrské. Nedokázal sice překonat některé slavjanofilské konstrukce, ale odmítl stavět proti sobě německý a slovanský „živel“ a zkoumal také společné rysy v učení českých bratří a západoevropských reformátorů. L. V. Jurčenkova zvláště zdůraznila Kočubinského zásluhy o rozbor sociálního složení Jednoty bratrské; pokusil se dokonce šířit sociální základy této organizace uvést do souvislosti s politikou českých stavů a v rozštěpení Jednoty bratrské spatřoval příčinu toho, že lidové masy nepodpořily stavy v protihabsburském odboji. I když A. A. Kočubinskij nenasal speciální práci o českém národním obrození, zabýval se jeho problémy v řadě svých děl. Za časový rámec českého národního obrození pokládal prvních šest desetiletí 19. století a rozděloval toto období do tří etap, jejichž největšími představiteli byli J. Dobrovský, J. Jungmann a F. Palacký. Hodnotil národní obrození jako celek pouze jako období vzestupu národní kultury a přirozeně nepostihl souvislost nadstavbových jevů se společenskou základem (v tehdejší etapě vědeckého rozvoje ještě k tomu nedozrály předpoklady), takže svou periodizaci, jak ukázala L. V. Jurčenkova, opíral o kulturně osvětovou činnost tří generací buditelů. Zvláště široce byly v díle Kočubinského objasněny vědecké výsledky hlavních představitelů českého národního obrození a jejich styky s Ruskem. Jednotlivé kapitoly své disertace zpracovala L. V. Jurčenkova v samostatné práci **A. A. Kočubinskij kak issledovatel istorii Obščiny češskich bratjev** (Moskva 1982, 32 s.) a ve stati **Trudy A. A. Kočubinskogo i ich mesto v istoriografii češskogo nacionalnogo vozroždenija** (ve sborníku Voprosy istoriografii i bibliografičeskij informacii v oblasti istoričeskoi nauki v stranach Centralnoj i Jugo-Vostočnoj Evropy, Moskva 1983, s. 42–63); obě práce jsou deponovány v rukopise v Ústavu vědeckých informací Akademie věd SSSR.

Ke 200. výročí narození Bernarda Bolzana vydal V. I. Koljadko nevelkou knížku **Bernard Bolzano** (Moskva 1982, Mysl', 197 s.). Autor této práce, kandidát filozofických věd, považuje Bolzana za vynikajícího myslitele, který předjal řadu objevů 19. a dokonce počátků 20. století v oblasti matematické analýzy a teorie množin. Autorova hlavní pozornost se soustřeďuje na Bolzanovy filozofické názory. Historika zaujme kapitola o době a životní dráze Bernarda Bolzana (s. 6–15), která však zahrnuje řadu hrubých chyb. Tvrdí-li Koljadko, že v 17. století, po bitvě na Bílé hoře, ztratily Čechy a Slovensko definitivně svou nezávislost, dává tím najevo, že zřejmě neví o tom, že Čechy a Slovensko byly součástí různých států v 17. století, že bělohorská bitva neměla žádný vztah ke Slovensku a že Slovensko nemohlo ztratit nezávislost, kterou vůbec nemělo. Soudí-li Koljadko, že Josef II. provedl „řadu bezvýznamných liberálních reform“, měl by i neodborník vědět, že tyto reformy byly důležitým přelomem v dějinách říše, včetně Čech. Stěží je možné pro 18. a počátek 19. století hovořit o „slovenské buržoazii“, která neexistovala. Nesprávně autor přiřazuje Karla Havlíčka Borovského ke kněžím, podobně jako nazývá jazykovedce Josefa Jungmanna historikem, společně s Palackým. S historickou terminologií zřejmě není V. I. Koljadko právě zadobře. Plete si josefinismus

se středověkým náboženským směrem josefismu a prokazuje svou bezradnost v oblasti základních historických znalostí používáním termínu „Rakousko-Uhersko“ pro konec 18. a počátek 19. století, zatímco tento státní útvar vznikl až v roce 1867. Zůstává naděje, že specialisté nenajdou podobné omyly také ve filozofické části Koljadkovy knižky.

L. P. Laptěva

Eugenie Trützschler von Falkenstein, *Der Kampf der Tschechen um die historischen Rechte der böhmischen Krone im Spiegel der Presse 1861–1879*. Wiesbaden 1982, Otto Harrasowitz, 237 s. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, Reihe Geschichte, 50).

Pro dějiny českého národně politického hnutí a jeho ideologie v mezinárodních souvislostech druhé poloviny 19. století je denní tisk mimořádně důležitým, ale stále ještě málo využitým pramenem. Práce s denním tiskem je na první pohled snadná, protože nenaráží na paleografické překážky. Obrovský rozsah pramenů základny však svádí často k nekritickému přetiskování kratších či delších úryvků z novin, jejichž rozbor a hodnocení by kladly velké nároky na znalost souvislostí časových, věcných i terminologických. Tomuto úskalí se nevyhnula přepracovaná mnichovská disertace, která si vytyčila za cíl zhodnotit tiskový ohlas státoprávních požadavků českých liberálních politiků a konzervativní šlechty v Čechách od obnovení ústavního života v habsburské monarchii roku 1861 až do návratu českých poslanců do rakouské říšské rady roku 1879. Autorka se soustředila na úvodníky a komentáře šesti pražských deníků (z české strany Národní listy a Politiky, z německé strany Bohemia a Tagesbote aus Böhmen, z úředního tisku Prager Zeitung a Prager Abendblatt), s několika málo doplňky z novin plzeňských a chebských, tří vídeňských deníků (liberální Die Presse a Neue Freie Presse, vládní Wiener Zeitung) a dvou vlivných novin v Německu (Neue Preussische Zeitung v Berlíně, známé pod názvem Kreuzzeitung, a Allgemeine Zeitung v Augsburgu). Je to výběr reprezentativní, i když k vyváženějšímu pohledu chybí tisk říšskoněmeckých liberálů (snad nejlépe Kölnische Zeitung) a vídeňský konzervativní Vaterland.

Zdůraznění boje za „historická práva české koruny“ v názvu práce vzbuzovalo naději, že by kniha mohla být zajímavým příspěvkem do diskuse o historickém vědomí a aktualizaci dějin v českém a německém prostředí 19. století. Nestalo se tak. České státoprávní požadavky vysvětluje autorka jen jako úsilí o obnovení historických stavovských práv, v podstatě feudálních přežitků, a vůbec nepřihlíží k novodobému obsahu státně politické ideologie českého národního hnutí. I ve vlastních komentářích autorka fakticky opakuje dobová tvrzení německé liberální žurnalistiky pražské i vídeňské. Všeobecně negativní vztah ke šlechtě v Čechách (na příklad i ústavověrný hrabě Carlos Auersperg je nesprávně prohlašován za představitele konzervativní aristokracie) pozoruhodným způsobem kontrastuje s autorčiným šlechtickým predikátem. K metodickým prohřeškům patří nerozlišení redakčních článků a korespondencí z Čech ve vídeňských nebo říšskoněmeckých listech (slovo „unsere“ v řadě úryvků znamená stanovisko pražských německých dopisovatelů, nikoli redakce berlínského nebo augsburského deníku); redakční exemplář Allgemeine Zeitung se jmény dopisovatelů v Cottově archivu, Marbach am Neckar, mohl být pro autorku snadněji přístupný než pozůstalost F. L. Riegra v archivu Národního muzea v Praze, na niž několikrát odkazuje. Překlady českých úryvků z Národních listů nejsou v řadě případů adekvátní dobové terminologii 19. století, jak o to svědčí srovnání otisků úryvků z Národních listů a z Politik (například „tschechischer Staat“ namísto „böhmischer Staat“); pokud se tyto posuny překladů vyskytovaly již v tehdejších pražských nebo vídeňských německých denících, měla se tím autorka zabývat jako zvláštním problémem. Počet věcných chyb a omylů v knize je nepřiměřeně velký (svatováclavská koruna není „St. Veits-Krone“, největší maršálek českého zemského sněmu se objevuje jednou jako kníže Georg Lobkowitz, jindy jako kníže Jiří Jabkowicz, což jsou i v rejstříku dvě různé osoby).

Při celkovém hodnocení nemohu rozhodně souhlasit s představou, že počáteční svorná spolupráce mezi Čechy a Němci v Praze (a vůbec v Čechách) byla narušena až tím, že Češi vytyčovali své národní požadavky, kdežto u českých a rakouských Němců byl nacionalismus údajně podřízen požadavkům svobody a ústavnosti. Ne-

správně se přitom přehlíží vysoký stupeň celoněmeckého jazykového a kulturního povědomí, které bylo u německých liberálů v Rakousku podstatně silnější než v konzervativně katolických kruzích, a souvislost národnostního útlatku Čechů a Slovinců s velkoněmeckými tendencemi rakouské politiky až do roku 1866; aby se Vídeň mohla vydávat za spolehlivějšího a důslednějšího obhájce německých zájmů než pruský Berlín, mělo se jádro Rakouského císařství (bez severoitalských provincií, Haliče a Uher s Chorvatskem a Sedmihradskem) jevit jako „čistě německé“. Je také škoda, že s výjimkou jediné zmínky o „deutsche Landsleute“ v Čechách v komentáři Prager Abendblattu nevěnovala autorka pozornost koncepci bohemismu, považující Němce v Čechách za německy mluvící Čechy. A tak uživatel knihy nejlépe ocení obsáhlé, v řadě případů velice zajímavé úryvky, které se vedle konkrétních událostí týkají také obecných problémů národa a národnosti a přímo vybízejí k historicko-kritickému rozboru základních pojmů a názorů.

Jiří Kořalka

Divadlo v české kultuře 19. století. Praha 1985, Národní galerie, 351 s. včetně 163 obrazových reprodukcí, angl. a něm. resumé a katalogu výstavy (Studie a materiály Národní galerie, 2).

Recenzovaný sborník přináší příspěvky, přednesené na již tradičním plzeňském sympoziu, které bylo tentokrát věnováno otázkám divadla a české kultury 19. století.

Divadlo je vždy chápáno – jak upozornila v první přednášce Jaroslava Peška – jako prostředek národní emancipace, který institucionálně demonstrovuje vyspělost příslušného národa. Zároveň plní i další výraznou sociální úlohu – konfrontuje člověka se sebou samým, zbavuje ho tíživých existenčních tlaků a „jako hra“ mu nabízí nový, osvobozený pohled na jeho osobní situaci. Po tomto referátu, který ve filozofické rovině resumoval charakteristiky divadla jako společenské instituce, následovaly příspěvky historického rázu, kterým se budeme z pochopitelných důvodů věnovat nejvíce.

František Černý ukázal na evropské souvislosti stavby našeho Národního divadla – myšlenka založit reprezentativní scénu, která by dala v divadle zaznít národnímu jazyku, vznikla už v druhé polovině 18. století ve Francii. Podobná divadla pak byla zřizována po celé Evropě, trvalejší úspěch si však zajistila zejména u malých národů (hlavně slovanských), kde suplovala i mimoumělecké úkoly. Specifika českého Národního divadla spočívá v tom, že jeho vybudování se stalo ústřední politickou akcí národního hnutí, na niž se podílely všechny vrstvy obyvatelstva. Jako příspěvek k poznání formujícího se veřejného mínění analyzoval české divadlo první poloviny 19. století Jiří Rak. Zdůraznil zejména propagační význam divadla v období protinapoleonských válek, kdy se na českých scénách ozývaly výzvy, naplněné duchem rakouského vlastenečství. V pozdějších letech „spoutaného biedermeieru“ byly všechny jasné projevy politického a občanského vědomí vyloučeny – tím se ovšem obecenstvo vychovávalo k zvýšené pozornosti ke všem možným narážkám. Příspěvek končí vylíčením pokusu o založení samostatného českého divadla v polovině 40. let. Tato akce dokládá jak vyspělost a sebevědomí české měšťanské společnosti, tak váhu jejího organizátora F. L. Riegra ve vlasteneckých kruzích. Jestliže Rak pojednával o divadle jako o náhražce plného politického využití ukázal Otto Urban druhou stranu tohoto problému – politiku jako divadlo. Jeho stať o Schmerlingově parlamentu skvěle vystihuje funkci moderního zastupitelského orgánu, který sice kanalizuje politické tužby, ale také velmi výrazně přispívá k vytváření veřejného mínění (připomeňme jen, že na půdě parlamentu platila největší svoboda slova, pochopitelně náležitě využívaná). Parlamentarismus měl ovšem v Rakousku vždy poněkud nepravděpodobný, neskutečný – divadelní – ráz. Urbanaova studie má jedinou vadu – je příliš krátká. Jak rádi bychom si ještě přečetli něco o pozdějším vývoji, kdy se říšská rada změnila ve sportovní arénu (Štípaň lavic, vrh kalamářem) či koncertní sál (poslanec Lisý trúbí na trumpetu).

Příspěvky z oblasti dějepisu umění se zabývají především pojmy divadelnosti a dramatickosti výtvarných děl, ukazují, v jaké podobě byla divákovi nabízena plastika (Václav Erben), architektura (Jana a Jiří Ševčíkovi), malířská tvorba (Roman Pohl a Lubomír Konečný) či sokolská vystoupení (Eva Steh-

líková). Na divadelnost jako podobnost divadlu i přizpůsobení formy jevištního díla specifické divadla se ve svých vystoupeních zaměřili i literární vědci. Zajímavý pokus o interdisciplinární pojetí naznačil Alexandr Stich, který zkoumal vztah mezi bohatstvím jazykových prostředků a vyspělostí sociální struktury české společnosti.

Nemohli jsme charakterizovat každý příspěvek v takové míře, jaké by si zasloužil, a museli jsme se omezit pouze na ty, které se podle našeho názoru co nejúžeji vztahují k problematice moderního národního hnutí. Avšak i jen z toho, co zde bylo uvedeno, vyplývá sdostatek zřetelně, že Plzeň 1983 znamenala výrazné obohacení naší vědy.

Jiří Pokorný

Jiří Malíř, **Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě. Lidová strana na Moravě do roku 1909.** Brno 1985, Univerzita J. E. Purkyně, 236 s., obr. příloha.

Brněnský historik Jiří Malíř předkládá veřejnosti v knižní podobě výsledky dlouholetého studia v oblasti politických dějin Moravy na přelomu 19. a 20. století. Jde o čin hned v několika směrech neobyčejně záslužný a vítaný.

Předně je třeba vzít v úvahu skutečnost, že právě období posledního čtvrtstoletí před první světovou válkou – jedno z klíčových období novodobých českých dějin – patří k tématům monograficky dosud relativně málo zpracovaným. Pro starší buržoazní historiografii byla tato doba „příliš současná“ a ani marxistická historiografie – přes úctyhodný počet prací – zdaleka nevyčerpala všechny možnosti k tomu, aby podala dostatečně prokreslený plastický obraz. Nuže, Jiří Malíř se přičinil a zaplnil kus šedi svěží barvou a tvarem.

Neméně důležitá a pozoruhodná je skutečnost, že jde o práci z dějin Moravy, která je prosta úzce regionálního pohledu a vědomě se snaží formulovat a řešit problémy v rovině integrálního vývoje moderní české společnosti. To nebylo vždy samozřejmé. Mimochodem právě proto (i když nejen proto), že dosud chyběly práce tohoto typu, bývala moravská politika – bez ohledu na její sociální a třídní povahu či zařazení – chápána více méně jako „doplňek“ politického dění v Čechách. Malíř ukázal zvláštnosti a příčiny autonomního moravského vývoje, ale přitom neztrácel zřetel k širším souvislostem. A tak udělal nejen řádný kus moravské politiky, nýbrž upřesnil konkrétní podobu novodobé české národní politiky vůbec. Kdokoli bude nadále psát o české buržoazní politice a mladočeské straně na přelomu 19. a 20. století, nemůže neotevřít Malířovu knihu a nepřihlédnout k jejím výsledkům.

Autorovo porozumění pro zkoumanou tematiku takřka programově prozrazuje již samotný název práce. Teprve v podtitulu se dovíme, že jde o dějiny lidové strany. Zvoleným názvem autor právem naznačil určitou „otevřenost“ této strany a její značné proměny jak z hlediska programového, tak vzhledem k politické taktice. Vcelku oprávněně pak píše o „liberálním proudu“, tj. určitém širším stranicko-politickém uskupení, které mělo vždy své vnitřní frakce a názorově odlišné skupinky a naopak navenek se s větším či menším úspěchem snažilo integrovat potenciálně „blízké“ sociální skupiny a rozšiřovat tak základnu vlastní činnosti.

V pěti kapitolách Jiří Malíř podrobně sledoval vývoj stranv-proudu od počátku 90. let 19. století až do jejího přetvoření v lidovou stranu pokrokovou v roce 1909. Náležitě registroval a zhodnotil její činnost zejména v letech sněmovních a parlamentních voleb 1896, 1897, 1901, 1902, 1906 a 1907 (v přílohách pak jsou detailnější údaje a přehledné tabulky), postihl jednotlivé etapy organizačního vývoje strany a citlivě doložil publicistické a jiné projevy různých složek značně širokého proudu (agrární, pokrokové, živnostenské tendence, ale také osobní a lokální výtečnictví).

Hlavní výsledky Malířovy práce lze obecněji shrnout snad do dvou bodů:

1. Jako liberální opoziční proud proti politice konzervativní národní strany na Moravě vznikla lidová strana během 90. let 19. století jako maloburžoazní strana a tento charakter si převážně uchovala až do první světové války. Malíř pro toto tvrzení uvádí přesvědčivé důvody, když se opírá o obecný rozbor sociální situace na Moravě a národnostních vztahů v zemi. Vychází ze zjištění, že česká buržoazie na Moravě byla ve srovnání s Čechy podstatně slabší a v mnohem menší míře

participovala na celkovém ekonomickém potenciálu země a ve větší míře tak zachovala „středostavovský ráz“. S Malířovou klasifikací lze v zásadě souhlasit a další výzkumy patrně na podstatě nic nezmění, i když by zřejmě mohly – zvláště pro období bezprostředně před světovou válkou – jistou korekturu znamenat. Pojem „maloburžoazní“ sám o sobě nevyklučuje dosti širokou škálu diferencovaného postavení od individuálního malovýrobce po „malého“ továrníka.

2. Sociální základna, o kterou se lidová strana opírala a jejíž politické představy a zájmy tlumočila, určovala do značné míry také její profil a celkové postavení v systému českých politických stran na Moravě a v české společnosti. Jako liberální opozice soustředila v 90. letech ve svých řadách různorodý shluk nespokojenců s oficiální politikou národní strany (podobně jako mladočeši v Čechách), dokázala po určité době překonat vnitřní nesváry a odrazit odstředivé snahy (déle než mladočeši) a uchovat si v moravské politice až do let 1905/07 pověst vůdčí české buržoazní strany. Ani ona ovšem neodolala a nemohla odolat secesi agrárního křídla v roce 1904, stejně jako nedokázala nikdy beze zbytku integrovat mladou generaci pokrokového hnutí. Na rozdíl od mladočechů ovšem měla protivníka velice nepřijemného v politickém klerikalismu, který hrál v moravských podmínkách podstatně jinou roli než v Čechách. Vzhledem k odlišné stranické a voličské základně a rozdílné váze a postavení české buržoazní politiky na Moravě musela liberální strana nutně volit poněkud odlišný postoj a v pravém slova smyslu se nikdy necítila pasivní odnoží pražských mladočechů. Je přirozené, že kromě věcných souvislostí sehrály nemalou roli také osobní ambice a dispozice, zejména pokud jde o roli nejvýznamnějších moravských liberálů v čele s Adolfem Stránským. Základní problém spočívá zřejmě v tom, že zatímco mladočeská strana prošla procesem vnitřní konsolidace poměrně brzy již v první polovině 90. let, zbavila se maloburžoazních souběžců a koncem století etablovala jako vyhraněná strana části české městské buržoazie, zůstala lidová strana skutečně více méně volným „proudem“, sdružujícím nadále buržoazní i maloburžoazní elementy nejrůznějšího zaměření. Odtud zřejmě také plynul kritický vztah vůči pražskému mladočeskému centru, projevující se mj. pověstným Stránského politickým radikálismem. Lze souhlasit s tím, že „lidová strana zároveň suplovala úlohu radikálních a státoprávních politických elementů“, které byly v moravském prostředí vzhledem k rozdílné tradici vyvinuty podstatně slaběji než v Čechách a nebyly se schopny formovat v samostatné politické strany. Pak je také logické, že lidová strana na Moravě – alespoň v některých fázích vývoje – byla orientována „více nalevo“, a to jak programově, tak takticky. Její kooperace s českými mladočechy byla spíše volnou a příležitostnou koalici než pevnějším svazkem.

Jak je z uvedeného zřejmé, bude nutno pokládat lidovou stranu, resp. po roce 1909 lidovou stranu pokrokovou na Moravě, za samostatný politický subjekt a článek v politickém systému českých stran na přelomu 19. a 20. století.

Otto Urban

Otakar Roubínek, **František Ferdinand Šamberk.** Praha 1985, Melantrich, 565 s., 68 obr. příloh (Odkazy pokrokových osobností naší minulosti, 75).

„... Patří do odkazu pokrokových osobností naší minulosti člověk, který byl aktivním staročechem, který nebyl ani vzorný, ani pilný, ani příliš obětavý, který pil a hrál v karty, neučil se rolím, pomlouval vedení a dokonce opouštěl české divadlo?“ Ano, tak provokativně se ptá Otakar Roubínek hned na samém počátku své monografie (s. 7). Pro účely recenze ale není naštěstí nutné zabývat se podrobněji hledáním odpovědi na otázku, která že to jsou vlastně kritéria, jejichž pomocí lze přesně určit „pokrokovost“ či „nepokrokovost“ dané osobnosti. Spokojme se s tím, že v případě Šamberkově se jedná o člověka, který, řečeno opět slovy autorovými, „stojí zřetelně na počátku řady výrazných pěstitelů legrace, přesněji srandy...“ (s. 8); a jestliže, jak známo, žádná opravdová legrace nemůže napomáhat ničemu jinému, nežli úsilí o ulehčení lidského údělu, můžeme její pěstitele mezi „pokrokové osobnosti“ zařadit s klidným svědomím.

Recenzovanou monografii pak přivítáme tím spíše, když si uvědomíme, že dobrých knih o lehké může je v naší odborné literatuře dosud jako safránu. Takový nezáměr – snad pochopitelný v případě uměnovědců domnívajících se, že zájmem o po-

dobné žánry by si zadali na své odborné reputaci – zaráží zvláště u historiků, kteří by se měli zabývat životem minulých generací se vším co k němu patřilo. Prostá skutečnost, že naši předkové se také uměli bavit, nám ale někdy uniká. Zdaleka ovšem nejde pouze o toto triviální zjištění. Díla tohoto druhu (frašky, kuplety, bravóvá literatura atd.) totiž představují také vynikající historické prameny. Informace v nich obsažené si zasluhují zvláštní pozornost především ze dvou důvodů: 1. Jedná se o výpovědi bezprostřední, nevznikající ani sub specie aeternitatis, ani s úmyslem zanechat potomkům určitý obraz svého času, taková ctižádost byla jejich tvůrcům vzdána. Jejich tendence byla mnohem prostší, chtěli bavit, zaujmout, bez vyšších ambicí svou dobu žili a reagovali na ni – a právě tímto způsobem nám o ní zanechali věrné a poměrně přesné svědectví. 2. Tento žánr byl určen hlavně lidovému publiku, nejširším vrstvám, o jejichž myšlenkovém světě se dochovalo jen velmi málo dokladů. Vzhledem k tomu, že šlo o obecenstvo autorům důvěrně známé, o němž bezpečně věděli, co je zajímavé, co si vůči němu mohou a nemohou dovolit, nabízí se v tomto případě jedna z cest k jeho poznání. Podívejme se tedy nyní z tohoto hlediska na život a dílo Františka Ferdinanda Šamberka.

Šamberk byl jedním z příslušníků zakladatelské generace Národního divadla a jeho životní osudy se příliš nelišily od osudů jeho kolegů. Rodem z pražské měšťanské rodiny začal na jevišti vystupovat ještě jako amatér od roku 1854 v českém repertoáru Stavovského divadla. Potom následovala obvyklá učňovská léta u venkovských divadelních společností, zde zažil ještě Josefa Kajetána Tyla, a po návratu do Prahy se stal členem souboru Prozatímního divadla, s nímž pak přešel do konečně vybudovaného divadla Národního. Původně milovník – jak svědčí přezdívka „krásný Ferdinand“, byl pro tento obor zřejmě i fyzicky disponován – se postupně přehrádl do oboru komického, který se pak stal jeho nejvlastnější doménou jako herce i jako autora a v němž si získal obrovskou popularitu.

V našem kontextu můžeme nechat stranou působení Šamberka-herce, jehož podobu Roubínek rekonstruuje s využitím široké škály dokumentů od divadelních cedulí až po referáty Jana Nerudy, a zaměříme se na Šamberkovu vlastní dramatickou tvorbu. Zachovalo se celkem dvacet pět jeho her a hříček, jsou mezi nimi vlastenecké sentimentální hry o Tylvi a Havlíčkovi, převážnou většinu však tvoří veselohry a frašky. To byl jeho nejoblíbenější dramatický útvar, frašky psané ovšem ne pro oficiální Národní divadlo, ale pro předměstské arény přehlížené nebo i přímo zatracované kritikou, ale o to více navštěvované. Partie věnované arénám, jejich repertoáru a obecenstvu patří z kulturně historického hlediska v Roubínkově knize k nejzajímavějším. Upozornil v nich na známý a zřejmě stále a všude existující rozpor mezi úsilím o vyšší styl na straně jedné a publikem vyžadujícím zábavu podle svého vkusu na straně druhé; navíc se mu podařilo vyhmátnout i české specifikum tohoto jevu. To spočívalo v nedostatečné diferencovanosti české kultury a divadla zvláště v druhé polovině 19. století. Psychologické drama, historická tragédie, současná hra, konverzační veselohra – to vše musel zvládnout jediný soubor na jediné scéně a přitom na něj byly ještě kladeny požadavky národně buditelské. Navíc zde byl i požadavek publika, a to jeho zdrcující většina, které chtělo na svém divadle, na jehož stavbu přece také přispívalo, a to dokonce podle tvrzení právě tehdy se rodící legendy rozhodující měrou, vidět také hry podle svého gusta. Absencí stálého divadla zábavního typu měly tehdy řešit právě letní arény – účinkovali v nich ovšem většinou zase členové Národního divadla.

Hry, které Šamberk pro arény psal, mají většinou prostinké schéma, jejich jednoduché zápletky jsou založeny na záměnách a nedorozuměních, do dnešního dne se z nich na jevištích udržela pouze veselohra Jedenácté příkázání. Jejich obliba spočívala v něčem jiném, než v aspirování na dosažení vysoké literární úrovně. Autor v nich předváděl divákům důvěrně známé prostředí, škála zde vystupujících postav zahrnuje takřka všechny sociální vrstvy tehdejší Prahy i českých maloměst. Nositelé negativních tendencí patří většinou k bohatým němčickým vrstvám, zatímco sympatie mají vzbuzovat příslušníci silnicí českého měšťanstva. U obecenstva byly ovšem nejoblíbenější komické lidové postavy – příčina této popularity je nasnadě. Kromě návaznosti na starou tradici prohnanych sluhů tu zřejmě působil ještě další faktor: „Lidové postavy jsou nejčastěji mluvčími aktuálních narážek, ony nejvíce komentují a politizují, zaujmají stanovisko, ono typické šamberkovské stanovisko, které svým kaciřstvím, svou neúctou k vrchnosti a ke všem posvátným symbolům jsou novým rysem v naší divadelní komice a humoru . . .“ (s. 296). Zde

byla možnost k uplatnění aktuálních extempore, ke glosování současného dění a tak vlastně tady v hříčkách oficiální kritikou přehlížených, plnilo divadlo svůj nejvlastnější účel, kterým bylo a je „nastavit jaksi životu zrcadlo“.

Šamberk se aktuální tematice nevyhýbal, v první polovině roku 1866 byla uvedena fraška, kde zájem vzbuzoval již sám titul – Boucharon. To bylo slovo, kterérazil František Ladislav Rieger jako poněkud přezíravě označení radikalismu právě tehdy se vydávajícího mladočeského křídla dosud jednotné národní strany. Je proto pochopitelné, že ohlášená premiéra hry Riegrova stoupenice byla očekávána s velkým zájmem, který pak byl poněkud zklamán. Jan Neruda tehdy napsal. „Hříčka sama ovšem neví, jak se ku svému názvu dostala; slovo boucharon sice se v ní dosti často opakuje, ale jen jakoby náhodou vyrostlo z každodenního užívání v životě samém. Ostatně nečiní Boucharon žádných pretensí . . .“ (s. 255).

Zkusme se teď ale na některou ze Šamberkových her podívat způsobem naznačeným na počátku této recenze, jako na dobový dokument. Pro Husitský Tábor se k tomu účelu přímo sama nabízí veselohra „6. červenec“, původně zakázaná cenzurou a uvedená roku 1870 v takřka nezměněné podobě pod novým názvem „Sedmádesátníci“. V knize je otištěna na s. 368–426. Odehrává se v jakémsi českém Kocourkově, zde pojmenovaném Potměšín, a jedná se v ní o to, že zpátečnická městská rada chce zamezit konání Husových oslav, které organizuje starostův syn student Rudolf. Jak říká Otakar Roubínek „dějová osnova, tenouká jako vždy, je založena na tom, že starosta oslavu zakáže, ještě pošle pro husary, aby na zákaz dohlédli, ale jeho opatření se obrátí proti němu, když se mu opije obecní zastupitelstvo (tomu opilství pomůže intrika opozice). A to je vlastně všechno.“ (s. 263). Ano, pokud jde o obsah, je to všechno; o podobě husitské tradice v životě české společnosti šedesátých let minulého století se ovšem dozvídáme více.

Předně, jako vypadaly husovské oslavy: „Přívod. Banderium sedláků, za ním venkovská hudba; spolek turněský a zpěvácký s prapory; potměšínští měšťáci; studenti částečně na koních . . .“ (s. 388). A celá tato společnost se sice s reptáním, ale ukázněně rozejde, když komická figura věčně opilého obecního policajta vubňuje zákaz slavnosti vydaný městskou radou. Hlava opozice, radní Vacek, se vzmůže pouze na tento jakobínský projev: „Slavnost nám zapověděli, ale zpěv dosud ne . . . Pánové, zpěv býval Čechům útěchou v nejsmutnějších dobách života; obraťme se i my v této trudné chvíli k němu!“ (s. 390). A všichni si zazpívají. Vacek pak shromážděným ještě vysvětlí, že takový zákaz se nijak nevymyká odvěkému českému údelu: „Jsmet' ostatně již dosti otužili. Vždyť celé naše dějiny nejsou nic jiného, než nepřetržitý, věčný boj! V ohromné té vytrvalosti spočívá naše naděje a síla“ (s. 398). Pokroková společnost si pak Husa oslaví v užším kroužku v soukromí patřičně vyzdobené Vackovy zahrady. „Po stranách a v pozadí pokryté stoly. Na kulisách rozličné prapory a zbraně z dob husitských. Obrazy tehdejších reků kolem ověncené podobizny Husovy“ (s. 396). A zase si zazpívají. O happy end se pak postará pan okresní hejtman, který, když přijel s vojenskou asistencí, poznal, že ve městě panuje klid, prohlásí zákaz slavnosti za nezákonný, dosavadní městská rada je nucena rezignovat a nastupující měšťanosta, pokrokový Vacek, tak může celou hru uzavřít: „Ode dneška za rok se bohdá opět sejdem a vykonáme co nám letos závist a zatemnělost zabránily; totiž: oslavíme 6. červenec, který se bohdá v krátké době stane národním svátkem po celé české vlasti! Na zdar šestému červenci!“ (s. 426).

Domnívám se, že přežívání obrozenského historismu i zdegenerování původně revoluční tradice je zde zřejmě a dobře osvětluje pozdější útoky proti „historickému haraburdí“. Ve veselohře, jejíž žertovné dialogy vycházejí v maximální míře z hovorového jazyka, zaujme ještě jeden moment, o vlastenectví a Husovi se nežertuje. Podobné projevy jsou pronášeny nadneseným patetickým způsobem. Postočí snad jen jedna krátká ukázka z proslovu starostova syna Rudolfa: „Jak skvěle žil, tak i dokonat. Od souvěkoců byv strašně pomstěn, budiž od nás oslaven! Toť naše povinnost, naše čest a pýcha! Nech ať i chmurné davy zatemnělých duší nám se v cestu staví, my bohdá rozmetem tak, jak rozmetali druhy do všech úhlů světa titánští bojovníci kalicha nepřehledné houfy našich nepřátel!“ (s. 389). Jsem přesvědčen, že jde o přesnou rekonstrukci projevu, jaký byl 6. července pronášen slavnostními řečníky po celých Čechách.

Jistě by bylo zajímavé rozebrat podobným způsobem i ostatní Šamberkovy hry,

jeho pokračování broučkůd a další. Na tomto místě ale zbývá již jen poděkovat Otakaru Roubínkovi za zajímavou a podnětnou četbu. Podařilo se mu ukázat, jak zajímavé a přínosné může být studium veselejších stránek života a v neposlední řadě, díky lehkému a živému stylu, i jak podobně monografie psát.

Jiří Rak

Šantán s červenou lucenou aneb Ať žije Baj-Kaj-Laj! Kuplety, deklamace a sólové výstupy 1847–1919. Vybral a uspořádal Josef Kotek. Praha 1985, Československý spisovatel, 269 s.

Šantány, zpěvní síně, zpěváčkové – to byly jevy, které neodmyslitelně patřily k běžné každodenní zábavě Pražanů druhé poloviny minulého a prvních desetiletí našeho století. V dobré náladě, podpořené pivem ze známých pražských pivovarů, se zde scházeli příslušníci většiny společenských vrstev a ovládalo je přítomné jediné přání – pobavit se. Tady se nejednalo o umění „veliké“ ani „prostřední“, tady se nezávazně (a někdy těžkopádně) vtipkovalo a především zpívalo. Šantánoví zpěvci své publikum důvěrně znali a repertoár plně podřizovali jeho vkusu a zálibám. Probírka šantánovými písničkami tak nabízí i jeden z průhledů do duše „malého pražského člověka“ posledních let trvání Rakousko-Uherské monarchie.

Nejčastěji zastoupenou tematikou jsou prastaré vtipy o zlých tchyních, panovačných manželkách a mužích pod pantoflem a potom žánr, který bychom dnešní terminologií označili jako komunální satiru – týká se např. špatné pražské dlažby. Z řady písniček zaznívá také určitý konzervatismus, když se vtipkuje třeba o ženské snaze dosáhnout vysokoškolského vzdělání a pokus o humor je založen na představě mužů vykonávajících domácí práce, zatímco manželky „louskají práva a studují medicínu“. Oblíbené bylo také předvádění a parodování populárních pražských figurek či typů a zkrátka nepřišel ani sentiment – připomeňme jen dosud známý Batalion. Zcela zvláštní skupinu pak tvoří početná skupina kupletů z doby Jubilejní výstavy, zde se objevuje také titulní Baj-Kaj-Laj.

Pronikl-li mezi tuto tematiku i zájem o „věci veřejné“, je to jistě dokladem toho, že se jednalo o záležitost, která doslova hýbala celým národem, jako např. byla sféra spisovatele, který: „Velkým že je národovcem / na táborech se slyšet dával / a zatím vlast svou zaprodával. / A kdože jevil takou národnost? / Neřeknu než Sabina – a na tom dost“ (s. 71). Jiná píseň, nazvaná Zдали to stačí, zase připomíná deklarantské hnutí a vzrušenou dobu jednání o české vyrovnání.

O rozšíření a popularitě husitských reminiscencí v nejšířších vrstvách pak výmluvně svědčí dva zde vydané kuplety. První, pocházející z poloviny devadesátých let, jehož autorem byl Josef Náhlovský, popisuje trasu první pražské tramvajové linky, která vyjížděla z Radeckého (nyní Malostranského) náměstí, ozdobeného monumentálním pomníkem vítězného rakouského vojevůdce. To poskytl příležitost k ironické otázce: „Blízko vstupní stanice mé / velký pomník spatříš hned, / který vůdci – vítězovi / postavil ten český svět. / Kdo vítězně křížil zbraně, / že oslaven musil být? / Žižka (tak snad byl vůdce!) / kdypak bude pomník mít?“ (s. 124). Jak známo, vznikl Husův pomník až o dvě desetiletí později a na pomník Žižkův musela Praha čekat ještě déle.

Píseň z repertoáru slavných bratří Hartmanů Děti slavných husitů (s. 161–162), datovaná do doby přelomu století, si zase bere na mušku naprosté zplanění husitských tradic, jejich neustálé užívání v množství vlasteneckých, rádoby radikálních heslech ohánějících se slavnou minulostí a je postavena na rozporu mezi těmito frázemi a mnohem méně hrdinskou českou současností. Za ocitování stojí její závěrečný povzdech: „my jen na to hrdi budem, / že jsme děti husitů“.

Knižka je doplněna množstvím dobových ilustrací i fotografií a úvodní studie Josefa Kotka (s. 13–42) podává při vši své stručnosti hutný přehled vývoje tohoto opomíjeného a dnes již takřka neznámého žánru. Kromě příjemného čtenářského zážitku a pobavení, které poskytuje, upozorňuje opatrně na široké možnosti využívání nových, netradičních typů pramenů při dalším výzkumu každodenního života a mentality 19. století, výzkumu, který, jak se ukazuje, může přinést i nečekané výsledky. Také toto bezděčné a tím cennější svědectví o zastoupení husitských reminiscencí i v oblasti ryze komerční zábavné tvorby by pro takový výzkum mělo být

pobídkou, tím spíše, že ke knize připojená bibliografie pro něj nabízí solidní východisko.

Jiří Rak

František Hais, **Vzpomínky pražského písničkáře.** Vydala Eva Ryšavá, Praha 1985, 470 s.

Vzpomínky kdysi známého pražského písničkáře Františka Haise (1818–1897), jehož písničky Na hranici města německého, Spi Havlíčku v svém hrobečku aj. jsou ještě v paměti starší generace, jsou místy zajímavou četbou, ale hlavně jsou cenným pramenem k životu pražského proletariátu a k národnímu smýšlení drobných městských vrstev od čtyřicátých let 19. století. Část jich vydal na počátku našeho století Čeněk Zíbrt, nynější reprezentativní výbor zahrnuje i dva svazky dosud neznámé.

Hais byl rázovitou postavou pražských ulic, v nichž se zvláště od šedesátých let vyjadřoval k významným událostem politického a kulturního dění a k starostem a radostem prostého lidu. Hais se vyučil tiskařem kartounů, pak se živil jako nádeník, předzpěvovač na poutích a procesích, jako písničkář a flašinetář a skončil nelehký život v chudobinci u sv. Bartoloměje pod Emauzy. V chudobinci také napsal své rozsáhlé paměti, které představují specifický literární útvar.

Převážnou část písničkářových vzpomínek zabírá podrobné líčení každodenního zápasu o zajištění holé existence početné rodiny; před čtenářem se rozvíjí pestré, neumělé pásmo ze života pražské chudiny, její denní starosti a radosti. Hais měl vyšší nadání a aspirace než průměrný dělník či nádeník té doby, též jako písničkář patřil k lepšímu typu této sociální kategorie. Hais sice také psal laciné písničky o krvavých a mimořádných událostech té doby (vraždy, loupeže, živelné pohromy apod.), ale chtěl hovořit i k závažnějšímu dobovému dění a k národnímu úsilí obrozujícího se českého národa (např. písně Na hranici města německého, Já jsem v Čechách narozený, Truchlozpěv nad smrtí našeho milovaného otce a historiografa českého Františka Palackého, Spi Havlíčku, píseň o bitvě u Hradce Králové 1866 aj.).

Hais navazuje na staletou tradici české kramářské písně, formálně z ní vychází, ale snaží se dát svým zpěvům hlubší obsah. Silnou složkou jeho tvorby je přirozeně dobové vlastenectví, se všemi klady i zápory. Autor je ovšem citelně ovlivněn duchovní písní, kterou poznal jako pouťový zpěvák.

V Haisových Vzpomínkách nalezneme ovšem velice málo svědectví o tom, jak své písničky tvořil, co jimi sledoval apod. I když se někdy nazýval básníkem, jeho práce byla pouhé řemeslo, skládáním písní se pouze živil, podobně jako tištěním kartounů, pečením figurek či vedením procesí. Proto když po létech vzpomínal, vyvstávaly před ním zvláště existenční, provozní a obchodní problémy.

Haisovy Vzpomínky jsou zajímavé i z hlediska literárního a jazykového. Autor vypráví svůj životní příběh živým široce epickým stylem, s detailním popisem děje; jde vlastně o jakýsi druh biografického románu. Jeho jazyk v sobě spojuje pražskou lidovou češtinu, jazyk náboženské literatury i slovník kramářských písní.

Editorka a autorka fundované předmluvy Eva Ryšavá neměla lehký úkol, musela vybrat podstatnou část vzpomínek, dát jim jednotnou jazykovou podobu a přitom nesetřít jejich individuální charakter. Obojí se jí podařilo, a navíc v zajímavé příloze přinesla ukázky z Haisovy tvorby a jeho portrét Pražský pěvec z pera samotného Jana Nerudy.

Josef Hanzal

Václav Cibula, **Pražské figurky,** Praha 1985 (ilustrace Cyrila Boudy), 254 s.

Ve 24 kapitolách (resp. medailónech) podal autor plastický a zajímavý obraz Prahy z pohledu, který navzdory své pitoresknosti není příliš známý a navíc je na něm navrženo mnoho legend, polopravd i senzací. Jedná se o Prahu a její atmosféru (zvláště druhé poloviny 19. století a prvé poloviny 20. století) viděnou prostřednictvím různých hospod, vináren, obskurních hotýlků, cirkusů, kabaretů a dalších, dnes již neexistujících obdobných podniků, ale i o Prahu chudobinců, nemoc-

nic, řemeslných dílen a krámků, hlučných trhů, ba i celých tehdy ještě stojících romantických čtvrtí či soliterních objektů na Starém Městě, v Podskalí, na periferiích města aj.

Na tomto pozadí autor zobrazil životní osudy několika desítek rázovitých postav, jež s naznačenou kulisou byly bytostně spjaté. Vedle osob nešťastných, různé zdravotně nebo psychicky poznamenaných, jsou zde zastoupeni lidé výjimeční svým postavením (zpravidla minulým), bohémským životem, ale i umem, talentem, úsilím o jistou vědeckou činnost (mnohdy dosti podivínskou, a tak zneuznanou a těšící se o směchu), ba i originalitou svého zaměstnání.

V. Cibula se dívá na zástup svých figurek laskavě shovívavým, mnohdy humorným pohledem, v němž však často probleskne tragický podtón. Snaží se, aby jeho líčení bylo zbaveno pochybné bulvárnosti a zachovávalo realnost a střizlivost. Ne vždy však lze jednoznačně říci, že tvrzení a soudy na stránkách uvedené jsou sto procentně jisté a spolehlivé. Nelze též nesouhlasit se stanovisky recenze knihy, která se objevila i v nedávném denním tisku, že z důvodů nezanedbatelných chyb (především v datech), vyvolávajících nutně pochybnosti čtenářů a serióznosti předkládaných faktů, se vlastně z různých důvodů jedná o knihu – zmetek. Srov. Zklamání, Rudé právo, roč. 66, č. 84, 10. duben 1986, s. 5 a Jana Časnochová, Řetěz je již celý, Rudé právo, roč. 66, č. 187, 11. srpen 1986, s. 5). Alarmující je skutečnost, že kritika jednoho titulu začíná avizovat některé obecnější nedostatky úrovně dnešní naší polygrafie i některých nakladatelství.

Ale zpět k V. Cibulovi. Živost slohu, zvolené téma, působivé ilustrace C. Boudy, celkové grafické zpracování, včetně oněch kladů, jak jsme naznačili shora, to vše zaručilo prodejní úspěšnost referované knihy.

Jestliže píšeme o Cibulově práci v tomto sborníku, činíme tak ze dvou důvodů. Jednak z regionálního – vztah populárního pražského kata L. Wohlschlägra k našemu městu (v kapitole Kat a jeho syn), v druhém případě pak z ohledu na líčení jedné akce, totiž „druhé bitvy na Vítkově“, spadající nepochybně do projevu husitských tradic v prvé čtvrtině 20. století (v kapitole Franta Habán ze Žižkova). Autor uvedl, že kat Wohlschläger vykonal prvou exekuci po vzniku ČSR v roce 1923 na Josefu Kolínském, vrahu hodináře z Braníku. Druhou popravu provedl v Táboře, kde jeho rukou skončil Ludvík Novák, jenž zabil sekerou dva řezníky (s. 150). Zde však V. Cibula nemá přesné údaje. L. Novák, narozený v Domašíně roku 1886, byl Wohlschlägerem a jeho dvěma pomocníky popraven na dvoře tábořské věznice již 9. ledna 1923 a podle soudobého tábořského tisku se mělo právě v tomto případě jednat o vůbec prvé takovéto vykonání trestu v ČSR. Akt vzbudil pochopitelně širší pozornost spolu s tehdejšími úvahami o vhodnosti ukládky maximálního trestu v podmínkách vzniklé republiky. Vrah své oběti – dva řezníky z Chodova u Hostivaře nezabil sekerou, ale chladnokrevně a zákeřně (zezadu) zastřelil na veřejné silnici a okradl o částku 41 000 Kč. Podrobný popis činu, dopadení, odsouzení pachatele i vlastní tábořské exekuce, již sledovalo na 170 diváků, přinesly i dva nejrozšířenější tábořské týdeníky – srov. Soudní síň. První poprava v republice, Český jih, roč. 51, č. 2, v Táboře 13. ledna 1923, s. 4 a zvláště Zločin a trest, Tábor, roč. 57, č. 2, v Táboře 12. ledna 1923, s. 4. (Tábořská poprava podle citovaných listů měla být ve Wohlschlägerově praxi dvacátou, za výjimečně obdržel bez diety a cestovného 500 korun, jeho pomocníci po 100 korunách, celkové výdaje pak činily 2 000 korun).

Skutečně brilantním způsobem je v knize popsána událost dnešní širší veřejnosti i mnoha badatelům dosti neznámá; inscenace (pokus o rekonstrukci) bitvy na Vítkově v roce 1920, u příležitosti jejího 500. výročí. Nápad, včetně aranžmá, vznikl v hlavách dvou nesmrtelných „kumpánů“ Jaroslava Haška a posledního pražského bohéma Franty Saueru, jehož smrt v roce 1947 je i symbolickým koncem „světa pražských postav a postavíček“, datem, které uzavírá i Cibulovo vypravování. Průběh bitvy roku 1920 se asi zcela vymkl organizátorům z rukou, takže ani konečný výsledek podle autora „není znám“. Napáchané škody na půjčených vozech, kostýmech, zbroji byly však vyčísleny obnosem 300 000 Kč, včetně 20 utracených koní ap. (s. 248–254). Ale i tato akce bezesporu patří do širokého fondu projevů husitských tradic, které mnohdy i dnes svazujeme snad až příliš konzervativními měřítky. Závěr Cibulovy monografie tvoří dvoustránkový přehled základní literatury ke zpracovávanému tématu.

Rudolf Tecl

Jan Šverma o historických tradicích českého národa

Jan Šverma, význačný komunistický novinář a člen nejužšího vedení KSČ od V. sjezdu roku 1929, věnoval historickým tradicím českého národa, na předním místě husitství, značnou pozornost v celé politické a publicistické činnosti od dvacátých let až do své smrti roku 1944. Dvě historické práce z poslední doby přinesly v této souvislosti řadu nových poznatků a hodnocení.

V celkovém životopisném zpracování, založeném také na využití nepublikovaných pramenů, přiblížila Věra Holá, *Jan Šverma 1901–1944* (Praha 1985, Svoboda, 380 s.), Švermu jako neobyčejně bystrého a vzdělaného myslitele, jako komunistického intelektuála. Šverma se nikdy nezabýval českou historií jako odborný badatel. Rodinné prostředí v Mnichově Hradišti však v něm od dětství vzbudilo mimořádný zájem o národní dějiny; jeho děd seznamoval vnučata s dávnou minulostí Čechů, s Husem, Chelčickým a Komenským, jeho otec, lékař, byl čínorodý a stál dlouhá léta v popředí kulturního života města. Jan Šverma jako osmnáctiletý student četl spisy Palackého, Riegra, Havlíčka a Sabiny o revolučním roce 1848, zvláště ho zaujal mnichovohradištský rodák Emanuel Arnold, který podle Švermova výroku „kázal lidu, že přišly zpět doby Žižkovy, kdy nebude nikdo povinen poslouchat své představené úřady“ (s. 14). Od prvních diskusí mezi marxisticky orientovanými studenty směřoval Jan Šverma ke spojení historických studií s jejich využitím v aktuální politice. Při studiu na leninské politické škole v Moskvě v letech 1926–1927 se vrátil ke studiu české otázky v roce 1848 a z obecného hlediska se zabýval významem národnostní otázky pro úspěšnost či neúspěšnost proletářské revoluce, Článek o české otázce v revoluci 1848, uveřejněný v Komunistické revui 1928, podobně jako brožura Česká otázka ve světle marxismu z roku 1933 a úvodní stať Rok 1848 v Čechách ve sborníku Marx–Engels–Lenin–Stalin, O Rakousku a české otázce, rovněž z roku 1933, byly pro české marxistické bádání neobyčejně podnětné tím, že důsledně zařazovaly český vývoj do střeoevropských souvislostí a poprvé se otevřeně vyslovily k Marxovu a Engelsovu hodnocení české revoluce 1848. Mnohé ze Švermových závěrů byly aktuálně politicky podmíněné, ale na dlouhou dobu zůstaly základním marxistickým stanoviskem ke složité národnostní otázce v Čechách v revolučním roce 1848.

Hledání pokrokových historických tradic a paralel ve vývoji českého národa přivádělo Jana Švermu nevyhnutelně k vysokému ocenění husitské revoluce jako aktuálního příkladu pro současnost. Svůj vřelý vztah k husitství přenášel na svou dceru, kterou při návštěvě jižních Čech seznamoval se životem Jana Husa, Jana Žižky, táboritů a Jiřího z Poděbrad. Zejména v době ohrožení Československa hitlerovským Německem připomínal Šverma opakovaně, že statečně bránit republiku „znamená zatočit s českými pány tak, jako kdysi dovedli s nimi zatočit naši slavní předkové – husité a táborité“ (s. 144). Jako šéfredaktor Rudého práva zdůrazňoval Šverma význam znalosti národních dějin v přesvědčení, že bez jejich pochopení nelze poznat dnešek ani pokusit se o určení zítřka; v této souvislosti byl husitský Tábor příkladem, Lipany a Bílá hora výstrahou. Ze Švermovy iniciativy napsal Bohumír Šmeral do Rudého práva seriál článků Palacký a naše doba. Tím více vyzvedl Šverma aktuální význam husitství v době druhé světové války. Kapitánu československé armády Jaroslavu Procházkovi, který byl jako komunista vyslán k československé vojenské jednotce do Buzuluku, doporučil studovat historickou literaturu, především dějiny husitství. V rozhlasovém projevu bezprostředně po atentátu na Heydricha požadoval Šverma od českého národa jednotu a odhodlanost: „Husitský Tábor zůstává naším programem!“ (s. 274). Příkladem Husa, Žižky a husitského Tábora se Šverma snažil čelit projevům zbabělosti a smířování s otroctvím.

Karel Richter, *Jan Šverma o ozbrojeném boji proti fašismu*, Historie a vojenství 33, 1984, č. 3, s. 43–70, ukázal na řadě příkladů, jaký význam měly historické argumenty v bohaté politické a publicistické činnosti Jana Švermy od podzimu roku 1938 do jeho smrti v listopadu 1944. Již ve směrnicích pro politickou práci KSČ v zahraničí z června 1939, jež Šverma spolukoncipoval a redigoval, se uváděla myšlenka, že československé odbojové hnutí by se mohlo stát významným činitelem v týlu hitlerovské fronty a že závisí na bojové odvaze československého lidu, „bude-li český národ přes všechny momenty ústupu v pozici husitů, to znamená na čelné pozici mezinárodního zápasu za svobodu“. Jan Šverma zůstal jako jediný z vedení KSČ v sovětském hlavním městě v době ohrožení Moskvy nacistickými vojsky a pů-

sobil tam jako sekretář Exekutivy Komunistické internacionály pro zahraniční styky. Psal projevy do moskevského rozhlasu i články pro zahraniční tisk, sám byl aktivním účastníkem protiletcké obrany Moskvy a také rozhlasové vysílání do Československa chápal jako nástroj boje, jímž burcoval proti českému „mučednictví“ a pasivitě: „Dnes věc svobody nevyžaduje trpného a marného mučednictví, ale odhodlaného boje. Dnes svět nevolá po Husově hranici, ale po Žižkově meči.“ Podobně vybízel Šverma „k činům v duchu husitského hesla: nepřátel se nelekejte, na množství nehleďte!“ v projevu na II. všeslovanském sjezdu v dubnu 1942 a při jiných příležitostech. V článku se připomíná také Švermova účast na politické přípravě stranických organizátorů-parasútistů, mj. pro partyzánskou brigádu Mistr Jan Hus, a jeho šestitýdenní osobní podíl na Slovenském národním povstání.

Květa Kořalková

Josef Tomeš, **Historie v letech zkoušky**, Praha 1985, Český svaz protifašistických bojovníků, 55 s.

Lety zkoušky je míněna doba mezi podzimem 1938 a jarem 1945 a Tomeše v této souvislosti zajímá úloha historického vědomí v národním životě tohoto těžkého období. Ačkoliv to zní neuvěřitelně, stanul zde na panenské půdě. Rekonstruujeme historické vědomí středověké společnosti, snažíme se o poznání obrozenského historismu, usilujeme o stanovení funkce, kterou historická reflexe měla ve společnosti minulého století a dobu jen zcela nedávno minulou necháváme stranou. Stejně podivné je, že v takřka nepřeborném množství prací věnovaných dějinám nacistické okupace se dosud nenašla studie, která by se zabývala tak důležitou posilou protinacistického odporu, jakou bylo národní historické vědomí. To vše až nyní s plným zdarem podnikl Josef Tomeš. Jaké jsou výsledky jeho výzkumu?

Česká společnost v sobě objevila nebyvalý zájem o národní minulost již bezprostředně po Mnichovu. Nesporný šok způsobený složením zbraní a vydáním pohraničí vedl logicky k tomu, že byly kladeny otázky, zda vůbec byla správná cesta nastoupená v 19. století a vedoucí ke vzniku samostatného státu. Tyto pochybnosti pak odsunu 15. března 1939, kdy se začala formovat jednotná ideová fronta spojená společným odporem vůči okupantům; historické reminiscence byly důležitým integračním činitelem tohoto procesu. Proto z úvah nad minulostí vymizely všechny ideologické rozpory a stejně jako v době národního ohrožení se historie stávala zdrojem útěchy v těžkých chvílích i arzenálem argumentů pro vědomí trvalosti národní existence. „Národní dějiny, na jejichž stránkách jsou zapsány doby nesnázi i časy rozkvěty, byly nevysychajícím pramenem důvěry Palackého v budoucnost národa a zůstávají i zdrojem víry naší“ (s. 6), napsal Otakar Odložilík již na sklonku roku 1938. Posilou v boji proti pocitům národní malosti a bezmoci byly i další publikace vydané ještě před utužením protektorátní cenzury. Stačí uvést jen jejich názvy: *Kroftův Nesmrtelný národ*; *Čechové*, kteří tvořili dějiny světa od Zdeňka Kalisty nebo sborník *Co daly naše země Evropě a lidstvu*. Kromě toho byly znovu vydávány např. *Dějiny Františka Palackého*. Ale nešlo jen o práce profesionálních historiků – právě tehdy píše Vladislav Vančura *Obrazy z dějin národa českého*, Eduard Bass *Čtení o roce osmačtyřicátém*; v knihkupectví se objevily reedice českých klasiků 19. století a nové renesance se dočkal i historický román – připomeňme zde např. *Nového obraz jižních Čech* těsně před výbuchem husitského hnutí Rytíři a lapkové. Domnívám se, že pokud lze v našich moderních dějinách hovořit o nějakém období přímo prostoupeném historismem, je to právě tato doba.

Jak se postupně zostřoval okupační režim, přesouvaly se burčující historické odkazy na stránky ilegálního tisku, přinášelo to s sebou větší riziko, ale umocňovalo větší otevřenost. „Náš národ, zocelený ve statečných bojích a zápasech, národ Husův a Žižkův, Prokopa Holého a Komenského, Havlíčkův a Nerudův, národ mučedníků a bojovníků za volnost lidskou, za svobodu . . . půjde za ní kupředu dál, . . . Nezlomila jej křížácká vojska, sehnaná z celé Evropy, nezlomilo jej pobělohorské vraždění na Staroměstském náměstí, jemuž padly za oběť vůdčí hlavy národa, nezlomily jej ani vraždy Hitlerova kata Heydricha . . .“, psal např. Julius Fučík v úvodníku ilegálního Rudého práva z listopadu 1941 (s. 52). Toto české národní pojetí bylo potom v souvislosti se vstupem SSSR do války obohaceno o výrazný slovanský motiv – opět v jasné návaznosti na obrozenskou ideologii.

Stejně jako nezklamala historie jako celek, obstáli v letech zkoušky i historikové jako jednotlivci, kteří se v naprosté většině zapojili do hnutí odporu. Dokladem toho je smutný přehled historiků, kteří v tomto boji položili životy. Již toto upozornění na významnou úlohu, kterou historie sehrála jako důležitá opora protinacistického boje, by stačilo, abychom Tomešovu studii přivítali.

Tomeš ale jde ještě dále, ukazuje na způsoby zneužití historie jak nacisty, tak českými kolaboranty – ke cti našeho oboru budíž řečeno, že se k tomu nepropůjčil žádný z významných historiků. Lze dokonce říci, že v těchto partiích spočívá obdivný význam Tomešovy studie. Do této doby totiž jako bychom si s opojení nad zjištěnými fakty o pozitivním působení historismu v našich dějinách nechtěli přiznat také nebezpečí, které v něm hrozí. Okupační režim si dobře uvědomoval ideovou sílu, kterou z historie čerpá česká rezistence a pokusil se jí čelit nejenom pasivně, zákazy vydávání vlastenecky orientovaných historických spisů, ale i aktivně, to znamená představením vlastní koncepce českých dějin. Byla zdůrazňována odvěká souvislost českých zemí se středověkou německou říší, najednou se hodilo pozitivní ocenění císařské vlády Karla IV., německou nacionalistickou historiografií do té doby tradičně odsuzovaného jako „otčíma říše“. Z kontextu byl vytrhávány a podle nacistických potřeb aktualizovány i citáty z děl českých historiků – ze zakazovaného Palackého např. jeho negativní soudy o carském Rusku; z tradičně nacionálně a státoprávně orientovaného Josefa Pekaře, bojovného odpůrce Mommsenova a Bretholzova, byl dokonce prefabrikován stoupenec představ o odvěké německé nadržanosti v Cechách.

Teoretický závěr Tomešovy úvahy o mechanismu protektorátních pokusů o zneužití českého historismu pak stojí za ocitování v úplnosti: „Za prvé, vždy vycházely z jistého historického faktu, který však patřičně absolutizovaly a učinily základem a svorníkem pragmatické, historickou faktografií nepodložené konstrukce. Za druhé se vyznačovaly nehistorickým přístupem k vazbám mezi minulostí a přítomností: děje a jevy minulých epoch vytrhávaly z jejich dobového kontextu s cílem použít jich jako argumentu v současných politických zápasech hledají analogie mezi jevy, jež v každé době znamenaly něco jiného“ (s. 28).

Nejmarkantnějším a neznámějším dokladem takového zneužívání je svatováclavská tradice. Z ideové opory české státnosti se měla stát základna české kolaborace a sv. Václav byl vydáván takřka za předchůdce Emila Háchy. Ani tento pokus se ovšem nezdařil a svatováclavské tradice žila v české společnosti dál ve své vlastenecké podobě. Přesně postihl význam jejího působení krátce před svou smrtí Karel Capek ve fejetonu *Svatý Václav* (v přílohách recenzované knížky je vydán na s. 51–52): „Málo, maličko toho víme o knížeti země české; kdybychom sebrali všechno, co víme, byl by to, upřímně řečeno, do veliké a převelické míry svatý Václav Alšův, svatý Václav Myslbekův, svatý Václav Tomanův; je to svatý a spanilý kníže posvěcené uměním. Nezapomeňme na tuto tradici svatováclavskou . . . jak věci stojí, ani tato tradice ještě nepatří do muzea. Ono s tím nezahnutím nás ni budoucích to dá ještě hromadu práce a víry.“ O významu historických tradic lze těžko říci více.

Co závěrem? Tomešově kultivovaně psané brožurě se podařilo mnoho: seznámit čtenáře s řadou neznámých skutečností z dějin českého dějepisectví, poukázat na některé ideologické aspekty našeho protifašistického odboje i naznačit podnětné problémy teoretického studia historismu a historického vědomí. Jeho studie má jedinou chybu, kterou si s lítostí uvědomíme při jejím dočtení – je příliš krátká. Když uvážíme, jak hluboké znalosti se tají za jejími stránkami, můžeme jen doufat, že autor se k tomuto tématu ještě v budoucnosti vrátí.

Jiří Rak

Vladislav Hybner – Jan Indra, **Bojová cesta volyňských Čechů do vlasti. Z Volyň na Znojensko**. Znojmo 1985, ONV a OV ČSPB, 46 s., 22 s. obr. příloh, mapka.

Historické reminiscence spojovaly české krajany v zahraničí se starou vlastí především v dobách národního ohrožení a boje za národní a státní nezávislost. Rozsahem nevelká publikace vydaná ve Znojmě je přitažlivá hlavně tím, že je založena na osobních vzpomínkách Vladislava Hybnera, který aktivně prožil pohnuté události

let 1939–1945, a na vzpomínkách dalších účastníků z Volyně, kteří se po druhé světové válce usadili zejména v Olbramovicích u Moravského Krumlova. Připomínají se např. demonstrace na podporu Čechů ve Wilhelmovce na jaře 1939 nebo porada v Lucku v srpnu 1939, kdy představitelé volyňských Čechů slíbili podporu československému zahraničnímu odboji. Kruté osudy Volyně v období nacistické okupace začaly vyvráždováním židovských rodin, pokračovaly pronásledováním polských i smíšených rodin a vyvrcholily vypálením Českého Malína 13. července 1943, kde zahynulo kolem 390 mužů, žen, mladistvých i dětí. V okamžiku, kdy Volyně byla už z větší části osvobozena, rozběhla se ve volyňském městě Rovně práce odvodní komise, kam přicházeli také občané z české Sklíně a Wilhelmovky. Živé líčení osudů vojáků ze Sklíně, kteří všichni mají svá jména, zahrnuje jejich cestu na frontu, jejich podíl v boji o předhůří Karpat, o město Duklu a další polské obce a jednotlivé fáze boje o Dukelský průsmyk. Těžké boje si vyžádaly velké oběti, takže na frontu bylo odesláno i několik desítek hudebníků, kteří byli zařazeni do bojových útvarů nebo jako sanitáři. Líčení je propojeno s pietními vzpomínkami na padlé i s popisem osudů raněných a zachráněných, kteří se dočkali svobody v Československu. Závěrečná část připomíná poradu delegátů volyňských Čechů v Praze o usídlení v Československu a konkrétní průběh osídlování v Olbramovicích a okolí v tehdejších okresech Moravský Krumlov od října 1945 do března 1947.

Vzpomínkové práce tohoto druhu znamenají vždycky mnoho pro vlastní účastníky a jejich rodiny, pro regionální vědomí a citění. Svou bezprostředností jsou však neméně důležité i pro historiky, kteří zpracovávají dějiny národně osvobozeného boje za druhé světové války.

Květa Kořalková

HUSITSKÉ TRADICE

Jiří Kořalka, *Jan Hus und die Hussiten in der europäischen Wissenschaft und Kultur um die Mitte des 19. Jahrhunderts*. Österreichische Osthefte 27, 1985, s. 5–18.

Soustředěný výzkum husitských tradic, jehož jsme v posledních letech svědky, se zatím zaměřuje hlavně na české prostředí. Zdá se, že se zde opakuje stejný jev jako při studiu vlastního husitství, kdy také bylo až poměrně pozdě přikročeno k systematickému poznávání jeho mezinárodních souvislostí a mezinárodního ohlasu. A přitom je přece jasné, že ani tzv. „druhý život“ (zatím stále ještě nebyl vytvořen výstižný český termín pro označení tohoto jevu, který v sobě zahrnuje mnohem více než historické tradice v jejich obvyklém smyslu) se u události, která ve své době měla skutečně evropský význam, nemůže omezovat pouze na české země. V recenzovaném příspěvku se Jiří Kořalka zaměřil na sledování a postížení znalostí husitství v evropské historické vědě a kultuře 19. století. Hned první řádky studie jasně dokládají význam takového zkoumání – vždyť v 17. a v 18. století to byla především cizina, pochopitelně zvláště protestantské země, kde se udržovalo stále povědomí o husitství a jeho významu, zatímco v protireformačních Čechách se na ně pomalu začínalo zapomínat a nejasné reminiscence byly uchovávané jen mezi nepočetnými zbytky tajných nekatolíků. Situace se začala měnit až na konci 18. století, kdy se k husitskému odkazu počali přihlašovat také stoupenci osvětleného katolicismu, josefinismu, kteří v něm spatřovali i určité předznamenání vlastních reformních snah. Je přitom charakteristické, že poznání autentických husitských textů jmi zprostředkovávaly právě zahraniční edice. V první polovině 19. století pak byla ovšem naopak zase cizina ovlivněna pojetím husitské epochy v monumentálním díle Františka Palackého. Tehdy patřila znalost husitství k běžné ideové výzbroji liberálních evropských intelektuálů. Z historiků zde jmenujme alespoň Carla von Rottecka, jehož dílo pak zase zpětně působilo i na naše vzdělance – např. i pozdější konzervativní Václav Vladivoj Tomek o něm ve svých Pamětech napsal, že mu bylo „dlouhý čas jako evangelium všeho liberalismu“.

Kořalka se ale neomezuje jenom na prostředí německé a rakouské, které dokonale zná, a ukazuje, jak liberální pojetí husitství nacházelo živnou půdu a bylo se

zájmem studováno i ve Francii a dokonce také v samoděržavném Rusku. Připojit by snad bylo možno ještě některé doklady působení reminiscencí českého husitství i mezi tradičně katolickými Poláky. Ku příkladu Adam Mickiewicz, který se ostatně dokonce zabýval myšlenkou na vytvoření poemy o Žižkovi, ve svých vizích revoluční budoucnosti připisoval, snad právě pod dojmem vědomostí o husitských bojovnících, rozhodující úlohu českému jezdecku.

Krátký, hlavně pro informaci zahraničních badatelů koncipovaný přehled, je zakončen dílem pražského rodáka Karla Kautského, který pro své Předchůdce novějšího socialismu využíval i husitologické pasáže Palackého Dějin. Husitská tradice tak příznačně stojí i u počátků evropských teoretických diskusí o podstatě socialismu a komunismu.

Sympatické je také rozšíření autorova zájmu i za hranice historické vědy a uvedení ostatních, především uměleckých prostředků, které napomáhaly udržení a rozšíření evropského vědomí o českém náboženském a sociálním hnutí 15. století. Na tomto místě uvedme jako dva příklady za mnohé Lessingův obraz Jana Husa před kostnickým koncilem a beletristická díla George Sandové.

Hlavní přínos Kořalkovy studie pro českého čtenáře pak lze spatřovat v tom, že překračuje úzké meze našeho tradičního čehocentristu, že ukazuje, jak užitečná a přínosná je znalost mezinárodních souvislostí i u těch jevů, které jsme si zvykli považovat za ryze česká specifika.

Jiří Rak

Miloslav Kaňák, *Průvodce po památkách reformačních církví v ČR*. Za spolupráce recenzentů z členských církví Ekumenické rady církví ČR upravil Petr Pokorný. Praha 1984, Ekumenická rada církví v ČR v Ústředním církevním nakladatelství, 115 s.

Recenzovaný průvodce by měl podle úvodního slova podat zájemci základní informace o minulosti a památkách českého náboženského života i o současné práci církví. Podle titulu by čtenář očekával, že se soustředí na památky církví reformačních, již v úvodu se však dozví, že průvodce uvádí v duchu ekumenismu i památky církve římsko-katolické. Autoři zdůrazňují, že jde zejména o stavby z dob předreformačních, do nichž sahají společné kořeny dnešních církví. Průvodce se však nevyhýbá ani památkám mladším včetně památek na protireformaci, což čtenáře přece jen trochu překvapí.

Území ČR je popsáno po deseti oblastech vymezených připojenými mapkami. V rámci každé oblasti jsou v abecedním pořádku probírány jednotlivé lokality, jejich dějiny, památky a důkladně současně budovy reformačních církví. Výběr památek je však dosti náhodný, mj. proto, že není přesně vymezeno, co se vlastně pod církevními památkami myslí. Zvláště udiví, že tu je sice dosti památek na protireformaci, zato však chybějí mnohé významné památky na husitství a českou reformaci. Např. u Prahy, Kladruhu a Nepomuka je připomínán Jan Nepomucký a jeho mučednická smrt, zato chybějí zmínky o pamětních síních Komenského ve významných místech jeho pobytu (Horní Branná, Bílá Třemešná), z Alšových sgrafit se uvádí náboženský motiv z petřínské Kalvárie, nikoliv však např. Husův portrét v Plzni. Z pomníků velkých osobností naší reformace chybí např. Žižkův u Sudoměře, Chelčického ve Vodňanech, Komenského v Praze, zato se uvádí soška pražského Jezulátka nebo Havlíčkův pomník v Rakovníku. Z významných rodáků či místních pracovníků se uvádějí v souvislosti s Ústím nad Orlicí, Holešovem a Milevskem J. Cibulka, Jan Sarkander a C. Straka, marně však hledáme v textu o Plzni K. Kroftu nebo u Litomyšle Z. Nejedlého, A. Jiráka či T. Novákovou.

Poskytované informace jsou přitom značně nepřesné a svou formulací mohou volávat nesprávné představy, např. o husitském Chomutově, Cranachova Madona, umístěná průvodcem do Poleně, je již dávno v Národní galerii, o táborském kostele se v průvodci tradičně uvádí, že pochází z let 1440–1512, jedna z Žižkových bitev se klade k Velkému Boru a počátek osady Přimda do 10. století. Dodejme, že arcibiskupský archiv už dávno není uložen v arcibiskupském paláci v Praze a že ke koncertním účelům neslouží v Ústí nad Labem gotický farní, nýbrž barokní klášterní kostel. U Českého Těšína nás zase poněkud udiví popis památek ležících v Polské lidové republice.

U řady někdejších významných center české reformace informace o jejich reformační minulosti vůbec chybějí, např. u Horažďovic, Litoměřic, Lanškrouna, Habřiny na Litoměřicku. Zcela náhodně jsou informace o reformačních památkách ve sbírkách našich muzeí. Např. marně hledáme alespoň zmínku o Muzeu husitského revolučního hnutí v Táboře, o Husově a Žižkově portrétu na táborském znaku atd. Kromě toho čtenáře zavádějí i četné tiskové chyby ve jménech a datech. S užitkem snad lze čerpat jen informace o síti současných církevních sborů a o jednotlivých reformačních církvích v CSR. Jinak průvodce neřekne zájemci o českou reformaci nic, co by nenašel v běžných příručkách, navíc mu nabízí informaci dosti kusou a místy i chybnou.

Eduard Maur

Vladimír Hulpach, **Kouzelné dudy**. Ústí nad Labem 1985, Severočeské nakladatelství, 195 s., ilustrace Karel Franta.

Vladimír Hulpach čerpal látku ke své knize především z lidové slovesnosti. Převyprávěl pohádky, pověsti a legendy, které se vztahují k úzce vymezené geografické oblasti povodí řeky Ohře, která byla vždy součástí území, citlivě indikujícím obraz vnitřní i vnější politiky českého státu. Časově kniha obrází období od vlády krále Jana Lucemburského po dobu rudolfinskou. Většinou mají povídky obvyklé pohádkové aranžmá s fantaskními bytostmi a ději. Jiné mají racionální jádro, opírající se o výpovědi kronikářských záznamů a jiných letopiseckých textů. Tři z povídek přímo souvisejí osudovým husitského revolučního hnutí.

K hierarchii severočeských měst a objasnění jejich predikátů (Žatec/Slunce, Louny/Luna, Slaný/Hvězda) a k událostem první křížové výpravy v roce 1420 se vztahuje pověst nazvaná O pomoci lounských Praze. V procesu radikalizace zde vystupují konkrétní osobnosti tehdejšího dění: kněz Petr, řečený Špička, Závěš Bradatý, Petr Obranec z Obrovic aj. Povídka O obléhání města slunce se vrací k válečným operacím na jaře a na podzim roku 1421. Krize husitského revolučního hnutí ve městě Slaný, jeho odtržení od svazu husitských měst v roce 1421 (Vilém z Hazmburka), následné připojení v roce 1425 a účast Jana Roháče z Dubé a Sirotků na novém porevolučním obyvatel připomíná povídka O městě Hvězda.

Kniha povídek a pověstí Kouzelné dudy je vzorným polygrafickým dílem a svědčí o edičním citu Severočeského nakladatelství, které nenucenou formou oslovuje především děti a mládež. Přibližuje lidový literární odkaz tradiční sídelní oblasti Čech, byť ve stylizovaném tvaru. Kniha Vladimíra Hulpacha je dobře pochopeným edičním činem, jehož nadregionalita je evidentní.

Petr Brátka

Komunisté a Praha. Praha 1981–1986, Dům politické výchovy MV KSČ a Muzeum hlavního města Prahy. 1, 1981, 84 s.; 2, 1981, 104 s.; 3, 1982, 93 s.; 4, 1983, 144 s.; 5, 1984, 192 s.; 6, 1985, 214 s.

Šest svazků nového sborníku Komunisté a Praha úspěšně splňuje úkol, který výtčil v úvodní stati tajemník městského výboru KSČ v Praze Karel Beránek (1, 1981 s. 5–7), že sborník „chce přinášet články z dějin dělnické Prahy a její pražské organizace, uveřejňovat vzpomínky zasloužilých členů strany a jiných pamětníků, otiskovat dokumenty z vývoje dělnického a komunistického hnutí v Praze a přinášet informace o knihách, které se zabývají dějinami Prahy a dějinami pražské dělnické třídy“. Vzhledem k tomu, že v posledních letech u nás nevychází odborné periodikum pro dějiny dělnického hnutí, je tento specializovaný sborník záslužným obohacením naší historiografické produkce, protože dělnictvo Prahy stálo vždy v popředí nejdůležitějších třídních srážek za kapitalismu i budovatelského hnutí za socialismu. Rada příspěvků se dotýká také otázek historického vědomí, zvláště husitských tradic, a pomáhá osvětlit některé širší souvislosti novodobých dějin Tábořska.

Vývoj dělnického hnutí před vznikem Československé republiky roku 1918 zastupuje ve sborníku Jan Galandauer živým vylíčením počátků působení Bohumíra Šmerala v Praze v letech 1898–1904 (3, 1982, s. 5–22), zčásti také Růžena Hlušíčková a Jaroslav Vrbata pozoruhodnou dokumentací Pražská dělnic-

ká třída a Národní divadlo (5, 1984, s. 134–159), připomínající pořádání divadelních představení pro dělnictvo a solidaritu Národního divadla s generálními stávkami v listopadu 1905 a v lednu 1918, a posléze několik recenzí. Bouřlivé období formování revoluční politické strany dělnické třídy v letech 1919–1921 přibližují Eva Myšková o ideově podnětné činnosti Mezinárodního sdružení marxistických akademiků, nazývaného krátce Marxistickým sdružením (3, 1982, s. 23–33), a tři příspěvky o převládnutí sociálně demokratické levice mezi pražským dělnictvem (František Huřka, 2, 1981, s. 5–14; Jiří Maňák, 3, 1982, s. 34–55; Adéla Čapková, 3, 1982, s. 56–63), opírající se hlavně o dobový tisk a vzpomínky pamětníků. Širší záběr má stat Antonína Robka Politické jistoty Václava Tilleho (4, 1983, s. 103–118), využívající osobní zápisky tohoto významného vědeckého a kulturního pracovníka, rodáka z Tábořska, který zaujímal kritické stanovisko k politickému a kulturnímu nacionalismu, sympatizoval se sovětskou i českou komunistickou kulturou; výstižnou ukázkou je obsáhlejší Tilleho zápis o 28. říjnu 1918 v Praze.

Dělnické boje meziválečného období zpracovávají Jaroslav Setkovský pro dvacátá léta (6, 1985, s. 99–130) a Zdeňka Pátrová pro období hospodářské krize (6, 1985, s. 131–152). Významu V. sjezdu KSČ pro pražskou stranickou organizaci a prosazení linie tohoto sjezdu věnovali příspěvky Vladimír Dubský (1, 1981, s. 8–20) a Zdeňka Pátrová (5, 1984, s. 7–28). Vítaným oživením a rozšířením pramenné základny pro toto období jsou osobní vzpomínky Gríši Spurného a životopisné příspěvky o dr. Václavu Vackovi a Anežce Hodinové-Spurné. Z hlediska vědomého uplatňování novodobých husitských tradic bylo významné období boje na obranu republiky, které je ve sborníku zastoupeno článkem Josefa Reinera o práci mladých komunistů mezi vojáky pražské posádky v letech 1930–1938 (1, 1981, s. 29–63) a především Kronikou generální stávky 22. září 1938 v Praze, kterou zpracovala Jaroslava Paterová (2, 1981, s. 25–42); připomíná v ní mj. charakteristický výrok v Rudém právu z 23. září 1938, že mohutná manifestace pražských pracujících před parlamentem byla chráněna auty, která „vytvořila moderní husitskou hradbu“. Mezi uveřejněnými dokumenty o Národním divadle je z tohoto hlediska pozoruhodné prohlášení Václava Talicha z 13. října 1938 k novému nastudování Smetanovy Prodané nevěsty, zdůrazňující, že geniální umělecké výtvoř osvědčují svou pravdivost a časovost vždy a za všech okolností, že jiný duch doby v nich odkrývá dříve pomíjené krásy a myšlenky; jako příklad Talich uváděl, „jak poměrně chladně byl přijímán Smetanův Tábor a Blaník v době předválečné a čím se staly právě tyto dvě symfonické básně v době naší národní naděje!“ (5, 1984, s. 151).

Z období druhé světové války otiskuje sborník šest článků a dvě vzpomínky. Zásadní článek Aleny Hájkové Pražský kraj v prvním období okupace (4, 1983, s. 16–36) přináší na základě konfrontace různých druhů pramenů spolehlivou rekonstrukci ilegální komunistické sítě do roku 1941; v souvislosti se stranickou buňkou na Malé Straně se připomíná mj. číšník Josef Rajsкуп, známý z odbojového hnutí na Tábořsku, podle autorčiných slov „jedna z významných a přitom v budoucnu tragických postav odboje“. Stanislav Biman, Pražští komunisté za hejdrichiády (5, 1984, s. 101–133), se vyslovuje kriticky ke snaze zveličovat rozsah mimořádného teroru, který byl po 27. květnu 1942 urychlen, ale „rozhodně nebyl atentátem vyvolán“ (z důvěrného dopisu I. kraje KSČ). Dělnické noviny, pražský komunistický „orgán dělníků a zaměstnanců“, prohlašovaly, že „hrdiný čin českých bojovníků za svobodu nebyl marný“, a výslovně se dovolávaly husitského příkladu: „Je to boj, který zařazuje český národ mezi nejpřednější národy světa, získáváje mu v celém světě jméno jako v době husitských válek.“ Dvě z 26 hesel důvěrného dopisu I. kraje KSČ v Praze všem členům připomínala skutečné nebo údajné husitské citáty: „Boží bojovníci“, „Bijte, zabijte, nikoho nežítve!“ Ostatní příspěvky z období protifašistického odboje, převážně v šestém svazku sborníku, jsou věnovány Pražskému povstání v květnu 1945; mezi nimi vzpomíná Evžen Erban na formování ilegální Ústřední rady odborů a České národní rady (6, 1985, s. 7–15).

Bohatě dokumentované, nejen z tisku a vzpomínek, ale i z archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ nebo z fondu Ústředního akčního výboru Národní fronty ve Státním ústředním archivu v Praze, jsou články a dokumentace z období přerůstání národní a demokratické revoluce v socialistickou revoluci až do února 1948 a poúnorového vývoje. Mezi vzpomínkami z tohoto období upoutá vylíčení činnosti Zdeňka Nejedlého v ministerstvu sociální péče v letech 1946–1948 od jeho spolupra-

covníka Miloše Nového (5, 1984, s. 160–164). Z několika fondů Státního ústředního archivu uveřejnili Irena Malá a Jaroslav Kreč dokumentaci Revoluční národní výbory v Praze (6, 1985, s. 165–193); nejen odborní historikové, ale i širší okruh zájemců by uvítali konkrétní údaje o působení 55 ilegálních národních výborů na území hlavního města Prahy v době Květnového povstání.

Šest svazků sborníku Komunisté a Praha představilo vedle známých historiků také řadu nových jmen. Důležitou součástí sborníku je 23 recenzí a zpráv, které informují o postupu prací na dějinách pražského dělnického hnutí a pražské organizace Komunistické strany Československa, o vědeckých a ideologických konferencích k těmto otázkám i o nových publikacích, z nichž některé se objevily na knižním trhu, jiné byly určeny jen pro vnitřní potřebu. Sborník sám vychází jako neprodejná účelová publikace v nákladu 3000 výtisků.

Květa Kořalková

NOVODOBÉ DĚJINY TÁBORSKA

Táborská rozjímání 1936–1944 (Vzpomínky absolventů reálného gymnázia – reálky – z let 1936–1944). Sestavil z příspěvků spolužáků Miloš Oliva, z archivu vybral Jiří Vlasák. Vydala Rada starších tříd VIII. B táborské reálky na paměť 40. výročí od maturitní zkoušky v roce 1944. Frýdek-Místek (?) 1985, malotirážní tisk, 53 s.

Každé kulaté výročí bývá spojeno se vzpomínkou a jistou bilancí. 40. výročí od absolvování „zkoušky dospělosti“ na táborské reálce dalo vzniknout rozsahem nevelké brožuře s příznačným titulem. V pestré směsi jsou zde otištěny rozmarné i vážnější vzpomínky abiturientů na dobu studií, spolužáky, profesory, ale i okupaci, totální nasazení apod. Ukázky korespondence se střídají s projevy přednesenými na sjezdech, básněmi J. Vlasáka a K. Dimuly, studentskými mottý a aforismy. Trvalý význam mají pak soupisy a přehledy studentů, ředitelů ústavu a vyučujících jednotlivých předmětů od primy do oktávy, zpracované ponejvíce formou podrobných tabulek (s. 30–39), na základě detailního archivního studia – konkrétně školních katalogů a kroniky (dnes v OA Tábor).

Celkově je možno konstatovat, že se jedná o dobrou ukázkou, jak vtipně i poutavě lze na malé ploše připomenout jubileum, které by jinak nutilo spíše k nostalgii.

Rudolf Tecl

Marián Konečný, **Kalendář dějin okupace, protifašistického boje a osvobození Táborskou Sovětskou armádou**. Tábor 1984, Muzeum husitského revolučního hnutí, Komise regionálních dějin okresního výboru KSC, 104 s.

Jmenovaná práce Mariána Konečného získala svým obsahem i trochu netradiční formou zpracování veliký ohlas u táborské veřejnosti. Náklad 4 000 výtisků byl již na počátku roku 1985 téměř rozebrán.

Poměrně útlá publikace seznamuje čtenáře se všemi významnými událostmi táborského regionu v období od podzimu 1938 do května 1945. Všechny události jsou řazeny chronologicky, vždy s vyznačením konkrétního data a místa, kde události probíhaly. Čteme např. o hloubkových náletech spojeneckých armád na Tábor, hned poté o úkrytu uprchlých sovětských zajatců na Mladovožicku a dále o jmenování nového vládního komisaře v Táboře. Přesto čtenář nemá pocit chaotičnosti. Naopak po přečtení celého textu dostane ucelený obraz o událostech během okupace, odbojových organizacích, osudech odbojových pacovníků i osvobození táborského regionu. Celá publikace je psána velmi srozumitelnou formou, obsahově na sebe určité události přímo navazují, přestože mezi jejich epizodami existuje mnohdy značná časová mezera. Kladem dané práce i skutečnost, že se autor neomezil pouze na dnešní správní okres Tábor. Správně poukázal na skutečnost, že pojem Táborско v popisované době představoval území mnohem větší, což znamenalo

vzájemné ovlivňování události v dnešním okrese Tábor a okresech s ním sousedících. Na tomto místě je však potřebné upozornit na dvě místopisné chyby. Jako bydliště básníka Jindřicha Vichry, popraveného stětím v Praze 12. května 1944, je uveden Drahov namísto Dráchova. Dále k odzbrojení německé hlídky a následné trestné výpravě oddílu SS z Votic došlo 6. května 1945 v Nové Vsi u Mladé Vožice, nikoli v Nové Vsi u Chýnova. Rovněž příslušníci SS, kteří způsobili 6. května 1945 masakr v Mladé Vožici, byli součástí trestné výpravy z Votic; nikoli z Tábora, jak uvádí jmenovaná publikace. Dané omyly je možné vysvětlit podobností názvů obcí Drahov a Dráčov i obou Nových Vsí, a zároveň skutečností, že v obou případech se dané obce nacházejí poměrně blízko sebe. Přesto jsou takovéto relativně a zdánlivě malé nepřesnosti zbytečné, jelikož nejširší veřejnost právě na tyto chyby reaguje velmi citlivě.

Další předností Konečného práce je i skutečnost, že souběžně s popisem událostí na Tábořsku jsou ve zvláštním odstavci zachyceny hlavní události mezinárodní a celostátní, takže čtenář má možnost zařadit dění v táborském regionu do celkového kontextu dějin nacistické okupace a druhé světové války. V závěru publikace je uveden seznam základních pramenů a literatury, z nichž byly potřebné údaje čerpány.

Jmenovaná publikace plní přes výše zmíněné nepřesnosti funkci, kterou její autor i vydavatelé zamýšleli. Formou průvodců dějinami zpřístupnit základní fakta z těžkého období naší nedávné minulosti, a to přímo „doma“. Táborská veřejnost dostala faktografickou příručku, která slouží všem zájemcům od studentů po pedagogy a lektory. Zájem o danou publikaci svědčí o tom, že autor a vydavatelé zvolili správnou cestu, jak seznamovat především mladou generaci s nedávnou, ale krutou a zároveň hrdinnou minulostí našeho národa.

Stanislav Zíta

Marián Konečný, **Táborská cesta smrti**, Tábor 1985, OV ČSPB, 125 s.

Práce má rozsah v podstatě vymezený obdobím výjimečného stavu v roce 1942. Velmi správně líčí „heydrichiádu“ jako součást nacistické koncepce na likvidaci českého národa. Podrobně popisuje dobovou atmosféru v souvislosti se zatýkáním a vlastní způsob likvidace zadržovaných na táborském popravišti. Zajímavé a přínosné jsou údaje, které vznikly na základě pečlivého rozboru obětí z hlediska sociálního a věkového, jakož i důvodů k odsouzení. Autor zachycuje krvavé období den po dni a na základě důkladného studia dostupných archiválií a literatury, týkající se tohoto tématu, opravuje dřívější četné chyby uváděné v předchozích publikacích. Jde především o upřesnění počtu obětí i jejich nacionálí. Tyto opravy se promítají zejména do Seznamu osob popravených v Táboře od 3. 6. do 3. 7. 1942. Cenná je i obrazová příloha, která práci obohacuje. Celek vhodně doplňuje druhá část zachycující osudy popraviště od roku 1945 až do vytvoření nynějšího památníku a úpravy celého areálu.

Práci lze vytknout jen několik maličkostí: například místo užitého názvu „vedoucí pořádková policie“ je přesnější hovořit o veliteli, vhodnější je nazývat pobočky gestapa i SD jednotně služebnami a centrály úřadovny a nezaměňovat tyto termíny. Vedle zmíněného se vyskytuje v textu jen několik chyb. K nim lze řadit uvedení šéfa pražské SD jako F. Jacobiho (s. 16), když se jednalo o Waltera Jacobiho. V případě K. Müllera nelze o něm hovořit jako o vedoucím protikomunistického oddělení (s. 12), protože šlo pouze o referát. Uvedený název výsadku (s. 61) správně zněl INTRANSITIVE.

Závažnější nepřesností je výklad o stanných soudech v Praze a v Brně (s. 23). Heydrichovo nařízení zavedlo instituci stanných soudů. Dalšími rozkazy pak zastupující říšský protektor stanovil, že zasedat u těchto „soudů“ mohou pouze příslušníci bezpečnostní policie a SD. Jednalo se tedy o policejní stanné soudy. Autor stává, bez bližšího vysvětlení, do protikladu činnost pražského a brněnského stanného soudu. Ve skutečnosti však žádný rozdíl nebyl, protože v období 2. výjimečného stavu oba „soudy“ zasedaly jen výjimečně. V drtivé většině případů jejich předsedové pouze podepisovali předložené návrhy. Na jejich základě byly vyhotovovány na rozmnožených formulářích „rozsudky“ stanných soudů. Toto vše probíhalo bez přítomnosti vlastních obětí a bylo prováděno pouze z toho důvodu, aby

spisy byly uzavřeny a rozhodnutí mohlo být publikováno v protektorátním rozhlasu a tisku. Zmíněné připomínky, které jsou jen dílčí, jistě poslouží autorovi k odstranění drobných nedostatků této velmi dobré regionální práce, jež se jistě záhy dočká dalšího vydání.

Závěrem lze shrnout, že Konečného publikace je cenná a přínosná. Vznikla na základě studia a správné interpretace archiválií; drobné chyby se do ní vloudily převzetím údajů ze starší literatury. Její klady však vysoce převyšují drobné nedostatky a je příkladem dobré a poctivé práce regionálního historika. Konečného Táborská cesta smrti se rozhodně stane seriózním podkladem i pro vypracovávané dějiny našeho národně osvobozenického hnutí.

Oldřich Sládek

Květen 1945 v jižních Čechách. Upomínkový soubor dokumentárních fotografií. Z dokumentů Státního oblastního archivu v Třeboni vybral a slovem doprovodil Lubomír Malík. České Budějovice 1985, Jihočeské nakladatelství, 68 s.

Příležitostná publikace vydaná v roce 40. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou obsahuje celkem 68 volných listů s 91 fotografiemi a fotokopii dokumentů zachycujících vrchol národně osvobozenického boje a osvobození Sovětskou armádou v jižních Čechách. Celkovou úpravou i obsahem je určena především jihočeské veřejnosti a může plnit i úlohu v oblasti názorné agitace, s jejíž celkovou úrovní se mnohé organizace stále potýkají. Daná publikace je v tomto směru přínosem i přesto, že řada zde prezentovaných materiálů byla již v minulosti publikována. Obyvatelé jižních Čech si opět připomínají místa a účastníky partyzánských bojů, revoluční atmosféru v jihočeských městech, slavný příchod Sovětské armády, revoluční tiskoviny jako např. Palcát, Jihočeskou pravdu a další, a konečně přátelství obyvatelstva jižních Čech se sovětskými vojáky.

Kladem publikace je i skutečnost, že se autor při výběru materiálů nesoustředil na určitou oblast, ale zachytil rovnoměrně celé jižní Čechy. Právě zde je však nutné upozornit na místopisnou chybu. Na 31. listu byla obec Lejčkov (dnes okres Tábor, vypálená nacisty 9. května 1945) zaměněna s obcí Leskovice (dnes okres Pelhřimov, vypálená nacisty 6. května 1945). Tímto je zároveň potřeba posunout datum vzniku prezentovaného snímku zachycujícího vítání sovětských vojáků ve vypálené vsi z 9. na 10. květen 1945. Daný omyl je tím závažnější, že právě tento záběr byl již několikrát publikován (v publikaci Jihočeský květen 1945, České Budějovice 1980, dokonce též s chybným označením – Lejčkov je zaměněn za Tábor!). Myslím, že takové omyly, zvláště v publikacích předkládaných nejširší veřejnosti, jsou zbytečné, přestože nejsou způsobeny úmyslně. Při rozpoznání chyby ze strany čtenářů může i jeden takový omyl způsobit negativní reakci na celou publikaci.

Vydávání příležitostných publikací informujících veřejnost o historických událostech a dokumentech je velice potřebné právě v oblasti regionálních dějin. Publikace Květen 1945 v jižních Čechách je i přes výše uvedenou výtku příkladem, jak v této práci postupovat. Věříme, že seznamování veřejnosti s regionálními dějinami touto formou bude pokračovat, a to i na nižších stupních než je celý kraj.

Stanislav Zita

Čítanka budování socialistického Táborska 1945–1985. Výběr z prací kronikářů Táborska ke 40. výročí osvobození Československa Sovětskou armádou. Z kronikářských zápisů vybral a komentář napsal Stanislav Zita. Tábor 1985, Muzeum husitského revolučního hnutí, 56 s.

Prudký rozmach hospodářského, politického, sociálního a kulturního života jednotlivých obcí táborského okresu za posledních čtyřicet let nebyl doposud zpracován souhrnně, ale některé důležité podklady k takovému zpracování najde historik v obecních kronikách. Svědčí o tom uveřejněný výběr 31 kronikářských zápisů, které zpracovatel seřadil do osmi oddílů, věnovaných politickému vývoji, průmyslu, zemědělství, zdravotnictví a sociální péči, školství a kultuře, dopravě, výstavbě a službám, sportu a tělovýchově a ochraně životního prostředí; oddíly o zemědělství, školství a kultuře zahrnují po dvanácti stranách, ostatní jsou ani ne poloviční. Čítanka jako celek i každý její oddíl jsou uvedeny výstižným komentářem. Zajímavý

je přehled měst a obcí, které jsou v čítance zastoupeny: město Tábor a Horky mají po čtyřech zápisích, Planá nad Lužnicí a Radětice po třech, Borotín, Budislav a Jistebnice po dvou, dalších jedenáct obcí, mezi nimi Bechyně, Sezimovo Ústí a Veselí nad Lužnicí, se představuje jedním zápisem, jiné, včetně Mladé Vožice a Soběslavi, chybějí vůbec. Je to způsobeno především tím, že některé heslovité zápisy v kronikách se většinou nehodí k uveřejnění, v řadě dalších případů mají obecní kroniky velké mezery nebo nebyly po celá léta vedeny. Jako vhodné se jeví střídání aktuálních zápisů z jednotlivých let s retrospektivními záznamy, zpravidla pro III. celostátní soutěž kronikářů. Čítanka je užitečným příspěvkem k poznání některých stránek socialistického vývoje Táborska.

Jiří Kořalka

Jaroslav Šidak († 25. 3. 1986)

Uprostřed tvůrčí práce náhle zemřel významný chorvatský a jugoslávský historik, univerzitní profesor dr. Jaroslav Šidak. Původem Čech (* 4. 1. 1903 ve Vídni), vystudoval roku 1926 historii a zeměpis na záhřebské univerzitě a doktorátu dosáhl roku 1935 po předložení disertace o problému „bosenské církve“ v chorvatské historiografii. K tématu své disertace – heretické „bosenské církvi“ a bogomilství – se Šidak vracel po celý svůj život. Zeň jeho vědeckého výzkumu, patnáct rozprav vzniklých v období let 1950–1959, doplněných o nové materiály a historiografický přehled, je soustředěna v obsáhlé knize roku 1975. Šidak zejména doložil význam této církve ve středověké společnosti Bosny a nastínil směry nového bádání, zvláště co se týče učení „bosenské církve“. Celkový pohled na tuto problematiku předložil v příspěvku publikovaném roku 1977 v časopise Slovo. K tomuto badatelskému okruhu patří i Šidakův příspěvek Kacířské hnutí a ohlas husitství na slovanském jihu ve sborníku Mezinárodní ohlas husitství, Praha 1958.

Po působení na středních školách byla vědecká a pedagogická činnost Jaroslava Šidaka od roku 1943 těsně spjata s filozofickou fakultou záhřebské univerzity. Byl vynikajícím vysokoškolským učitelem, který vychoval celou řadu současných významných chorvatských historiků. Příslušná byla vysoká úroveň jeho jazykového projevu. Do popředí Šidakova vědeckého zájmu se výrazně dostaly novodobé dějiny, zejména problematika chorvatského národního obrození (ilyrismu), buržoazní revoluce 1848/49 a její ohlas v chorvatském prostředí a otázka jihoslovanství. Základními rysy Šidakových prací byla neobyčejně široká heuristická základna a precizní historická analýza. Výsledky svých analytických studií a svou koncepci chorvatských dějin dovedl Šidak zdařile uplatnit v syntézách dějin národů Jugoslávie a dějin chorvatského národa, v mnohosvazkové Encyklopediji Jugoslavije aj. Jako dlouholetý hlavní redaktor časopisu Historijski zbornik v letech 1948–1983 významně podněcoval rozvoj chorvatské historiografie. Šidak byl rovněž vynikajícím znalcem českých a slovenských dějin, plynně hovořil česky a měl řadu přátel mezi našimi historiky.

Miroslav Šesták

Výběr z prací: Problem „bosanske crkve“ u našoj historiografii od Petranovića do Glušca (Rad JAZU 259), Zagreb 1937; Studije iz hrvatske povijesti XIX stoljeća, Zagreb 1973; Studije o Crkvi bosanskoj i bogomilstvu, Zagreb 1975; Studije iz hrvatske povijesti za revolucije 1848–49, Zagreb 1979.

SEZNAM ZKRATEK

AČ	– Archiv český
AH	– Archeologica historica
AHMP	– Archiv hlavního města Prahy
ANM	– Archiv Národního muzea
APA	– Archiv pražského arcibiskupství
AUC-HUCP	– Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AUC-Phil. et Hist.	– Acta Universitatis Carolinae Philosophica et Historica
AU CSAV	– Archeologický ústav Československé akademie věd
AVJC	– Archeologické výzkumy v jižních Čechách
CDS	– Codex diplomaticus Saxoniae
CIM	– Codex iuris municipalis
CV	– Communio viatorum
ČAS	– Časopis Archivní školy
ČČH	– Český časopis historický
ČČM	– Časopis Českého muzea, Časopis Muzea Království českého
ČD	– České dějiny
ČKD	– Časopis katolického duchovenstva
ČMM	– Časopis Matice moravské
ČNM	– Časopis Národního muzea
CSAV	– Československá akademie věd
ČSČH	– Československý časopis historický
ČSPS	– Časopis Společnosti přátel starožitností
FFUK	– Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
FHB	– Folia historica Bohemica
FRB	– Fontes rerum Bohemicarum
HG	– Historická geografie
HT	– Husitský Tábor
HZ	– Historische Zeitschrift
JČKNV	– Jihočeský krajský národní výbor
JSH	– Jihočeský sborník historický
KNM	– Knihovna Národního muzea
KR	– Křesťanská revue
LA PNP	– Literární archiv Památníku národního písemnictví
LC	– Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidiocesim
LE	– Libri erectionum archidiocesis Pragensis saeculo XIV. et XV.
LF	– Listy filologické
MC	– Monumenta conciliorum generalium saeculi XV.
MHB	– Monumenta historica Bohemiae
MPG	– Migne, Patrologiae cursus completus, series graeca
MPL	– Migne, Patrologiae cursus completus, series latina
MVGDB	– Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Deutschen in Böhmen
MZK	– Minulostí Západočeského kraje
OA	– Okresní archiv
OBL	– Österreichisches Biographisches Lexikon
OSN	– Ottův slovník naučný
PHS	– Právněhistorické studie
PSH	– Pražský sborník historický
RI	– Regesta imperii
RKZ	– Rukopisy královédvorský a zelenohorský
RSN	– Slavník naučný, red. Fr. L. Rieger
RT	– Reliquiae Tabularum terrae Regni Bohemiae
RA	– Řád augustiniánů
RP	– Řád premonstrátů
SA	– Soudní akta konzistoře pražské, ed. F. Tadra

- SAP – Sborník archivních prací
 SH – Sborník historický
 SK ČSR – Státní knihovna České socialistické republiky
 SLČ – Staré letopisy české
 SMM – Sborník Matice moravské
 SNM-A – Sborník Národního muzea, řada A – historie
 SNM-C – Sborník Národního muzea, řada C – literární historie
 SOA – Státní oblastní archiv
 SPDMP – Sborník příspěvků k dějinám města Prahy
 SPFFBU – Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity
 SSH – Středočeský sborník historický
 SUA – Státní ústřední archiv
 SVPP – Sborník vlastivědných prací z Podblanicka
 UA ČSAV – Ústřední archiv Československé akademie věd
 UB – Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges, ed. F. Palacký
 ÚČSD – Ústav československých a světových dějin
 VČA – Věstník České akademie
 VKČSN – Věstník Královské české společnosti nauk
 Výběr HKČB – Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích
 ZMK – Zprávy Místopisné komise
 ZStA – Zentrales Staatsarchiv
 ZVGMS – Zeitschrift des Vereins für Geschichte Mährens und Schlesiens

REJSTŘÍK AUTORŮ RECENZOVANÝCH PRACÍ

- Allmayer-Beck, Johann Christoph 445
 Anderson, Perry 443
 Angermeier, Heinz 434
- Barker, J. 389
 Batowski, Henryk, 455
 Beránek, Karel 484
 Bělina, Pavel 439, 445
 Bihl, Wolfdieter 455, 457, 458
 Biman, Stanislav 485
 Biškup, Marijan 412
 Boháč, Zdeněk 374
 Brendler, Gerhard 436
 Bruckmüller, Ernst 438
 Bylina, Stanisław 407
- Cibula, Václav 477
 Claus, Helmut 436
 Clavadezscher, Otto O. 438
 Contamine, Philippe 389
 Corsini, Umberto 457
 Crampton, R. J. 455
- Čapková, Adéla 485
 Čechura, Jaroslav 375, 378
 Čermák, Miloslav 439
 Černý, František 471
 Češka, Zdeněk 380
 Čistozvonov, A. N. 444
 Cornej, Petr 385
- Daňhelka, Jiří 408
 Deppermann, Klaus 443
 Diestelkamp, Bernhard 434
 Diószegi, István 461
 Djordjevič, Dimitrij 456
 Dolistowska, Malgorzata 450
 Drabina, Jan 427
 Dubský, Vladimír 485
- Erban, Evžen 485
 Erben, Václav 471
 Eršil, Jaroslav 381, 428
- Feigl, Helmuth 445
 Fenske, Lutz 384
 Fiala, Jiří 439
 Fialová, Anežka 372
 Fleckenstein, Josef 389
 Floss, Pavel 439
 Fröhlich, Jiří 369
 Fügedi, Erik 389, 424
- Galandauer, Jan 484
 Gogolák, Ludwig 459
 Good, David F. 450
 Gottas, Friedrich 454
 Guichard, Pierre 389
- Hais, František 477
 Hájková, Alena 485
 Hamann, Günther 445
 Hartungen, Christoph von 437
 Heinemeyer, Walter 434
 Heinz, Günther 445
 Hejna, Antonín 370
 Herold, Vilém 383
 Hitchins, Keith 456
 Hledíková, Zdeňka 376, 381
 Hlušíčková, Růžena 484
 Hoffmann, František 409
 Hojda, Zdeněk 439
 Holá, Věra 479
 Holeton, David R. 413
 Holinková, Jiřina 439
 Holotík, Ludovít 457
 Homolka, Jaromír 384
 Horský, Zdeněk 383
 Hoyer, Siegfried 371, 438
 Hrabák, Josef 383
 Hroch, Miroslav 382, 449
 Hrochová, Věra 382
 Hudson, Anne 405
 Hulpach, Vladimír 484
 Hus, Jan 408
 Hutka, František 485
 Hybner, Vladimír 481
- Chadraba, Rudolf 384
- Indra, Jan 481
 Iwańczak, Wojciech 389
- Jackson, W. H. 389
 Jordán, František 372
 Joukl, Miroslav 440
 Jurčenkova, L. V. 469
- Kadlec, Jaroslav 400
 Kaluza, Zénon 408
 Kann, Robert A. 444, 459
 Kaňák, Miloslav 483
 Katus, László 454
 Kenn, M. 389
 Kenny, Anthony 401
 Kijowski, Andrzej 449

Klučina, Petr 416
Köfler, Gretl 438
Kocher, Gernot 445
Koljadko, I. 469
Konečný, Lubomír 439, 471
Konečný, Marián 486, 487
Kořalka, Jiří 455, 482
Kossok, Manfred 438, 439, 444
Kotek, Josef 476
Kovács, Elizabeth 445
Krajča, Rudolf 370
Krása, Josef 384
Kreč, Jaroslav 486
Krejčík, Tomáš 439
Krchňák, Alois 412
Kroupa, Jiří 439, 447
Křsek, Ivo 439
Krüger, S. 389
Krzemeňská, Barbara 383
Kubů, František 379
Kuczyński, Stefan M. 425
Kudrna, Jaroslav 382
Kudrnáč, Jaroslav 370

Laptěva, L. P. 371
Laube, Adolf 436
Lengauer, Hubert 445
Leoncini, Francesco 415
Libal, Dobroslav 384
Loss, Siegfried 436

Macek, Josef 388, 414, 437
Majorek, Czesław 449
Malá, Irena 486
Malík, Lubomír 488
Malíř, Jiří 472
Maňák, Jiří 485
Marsina, Richard 416
Martin, Hervé 407
Massenkeil, Günther 391
Maternicki, Jerzy 449
Medlák, Vladimír 440
Melanová-Kubová, Miloslava 382
Meuthen, Erich 435
Meyer, Werner 389
Michálek, Emanuel 383
Michálek, Jan 369, 370
Mikulka, Jaromír 382
Mittenzwei, Ingrid 444
Mölk, Ulrich 389
Molnár, Amedeo 404, 410, 415
Moraw, Peter 398
Mothes, Gerlinde 438
Mráz, Milan 383
Mueller, Ivan J. 401
Mužík, František 383
Myšková, Eva 485

Nechutová, Jana 395
Neumann, Jaromír 439

Noack, Karl-Heinz 444
Nový, Miloš 486
Nový, Rostislav 377, 380

Oliva, Miloš 486
Orth, E. 389
Otruba, Gustav 445

Palacký, František 413
Pallaver, Günther 437
Parisse, Michel 389
Pascu, Stefan 456
Paterová, Jaroslava 485
Pátrová, Zdeňka 485
Patschovsky, Alexander 406
Pavlíková, Marie 448
Pečman, Rudolf 439
Pérez, Mauricio 439
Pešina, Jaroslav 384
Pešková, Jaroslava 471
Petráň, Josef 381, 396
Petrů, Eduard 385, 439
Pilátíková, Dagmar 395
Pieterski, Janko 457
Pokorný, Petr 483
Polišenský, Josef 439
Polívka, Miloslav 373, 415
Popov, I. V. 468
Prah, Roman 471
Pražák, Jiří 428
Procházka, Rudolf 378

Rak, Jiří 471
Reiner, Josef 485
Rejchrtová, Noemi 433
Richter, Karel 479
Robek, Antonín 485
Romaňák, Andrej 416
Rösener, Walter 389
Rothe, Hans 391
Roubic, Antonín 439
Roubínek, Otakar 473
Rous, Pavel 440, 441
Ryšavá, Eva 477

Sablonier, Roger 389
Sedlářová, Jitka 447
Segl, Peter 406
Sehnal, Jiří 439
Seifert, Hans Werner 436
Sellert, Wolfgang 434
Setikovsky, Jaroslav 485
Seyboth, Reinhard 434
Schäfer, Franz 391
Schmid, Peter 435
Schneider, Annerose 436
Schorske, Carl 464
Schulz, Jindřich 439
Schulze, Winfried 435

Skýbová, Anna 382, 430
Smrček, Otto 439, 440
Spade, Vincent 401
Spěváček, Jiří 380
Spunar, Pavel 372
Stadler, Peter 435
Stehlík, Miloš 439
Stehlíková, Eva 471
Steinborn, Božena 449
Steinmetz, Max 436, 438
Stejskal, Karel 384
Stella, Aldo 438
Stich, Alexandr 472
Stojkovič, Jan 412
Stourzh, Gerald 458
Sulitková, Ludmila 378
Suppan, Arnold 456
Sutter, Berthold 453
Svoboda, Ludvík 383
Szabó, Thomas 389
Székely, Györgi 426

Šanjek, Franjo 412
Šebesta, Pavel 379
Ševčík, Jiří 471
Ševčíková, Helena 379
Ševčíková, Jana 471
Škrobáková, Ivana 395
Šmahel, František 399
Špidla, V. 370
Šťastný, Radko 392
Štědron, Miloš 409
Štěpánek, Vladimír 465

Tauber, J. 389
Tichý, Jaroslav 440

Toegel, Miroslav 439
Tomeš, Josef 480
Topolski, Jerzy 449
Töpfer, Bernhard 370
Trützscher von Falkenstein, Eugenie 470

Udalcov, J. J. 467
Urban, Jan 418
Urban, Otto 471
Urbanitsch, Peter 452

Vácha, Lumír 391
Válka, Josef 420, 421, 422, 439
Vaněček, Václav 380, 381, 385
Vasold, Manfred 400
Veltruský, Jarmila F. 393
Verbík, Antonín 441
Vidmanová, Anežka 383
Vlach, Jaroslav 372
Vlasák, Jiří 486
Vlček, Emanuel 384
Vogler, Günther 436
Voit, Petr 439
Vrbata, Jaroslav 484

Wagner, Hans 444
Wandruszka, Adam 452
Wierbicka, Maria 449
Winnicka, Halina 449
Wyclif, John 401

Ziejka, Franciszek 450
Zilynskyj, Bohdan 379, 431, 432
Zita, Stanislav 488